

منتدی اقرأ الثقافی فهره لکی رووداوه کانی

www.iqra.ahlamontada.com

کوردستان و ولاتی جیهان

رامیاری

جوگرافی

ٹابووری

میژووی

نوئترین ناماره کان

منتدی اقرأ الثقافی

للکتب (کوردی - عربی - فارسی)

www.iqra.ahlamontada.com

تاماده کردنی:

عەلی کەندی

لتحميل أنواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ الثَّقَافِي)

پراي داتلود کتابهای مختلف مراجعه: (منتدی اقرا الثقافی)

بۆدابهزاندنی جوورهها کتیب:سەردانی: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ الثَّقَافِي)

www.iqra.ahlamontada.com

www.iqra.ahlamontada.com

للکتب (کوردی ، عربی ، فارسی)

فهرههنگی رووداووهکانی کوردستان و ولاتانی جیهان

رامیارس - جوگرافس - نابوورس - میژووویس - نویتترین نامارهکان

نامادهکردنی

عهلی کهندی

چاپی یه کهم

باشووری کوردستان - ههولیر

کتیب : فەرھەنگی رووداوێکانی کوردستان و ولاتانی جیھان

دانەر : عەلی کەندی

تیراژ : (۳۰۰۰) دانە

کۆمپیوتەر : نووسینگەی (ھیوا)

وەرگێڕانی نەخشەکان بۆ کوردی : سنور رەزا عەزیز

ژمارەئێمبێدێ : (٤٦٩) ی سالی ٢٠٠٥ ی دراوەتی لەکتیبخانەی گشتی / ھەولێر

چاپی یەکەم / سالی ٢٠٠٥

ئاگاداریەك بۆ بەرێز ھەنگری فەرھەنگەكە

بۆ وەرگرتنی دانەبەك لە فەرھەنگەكە پەيوەندی بکەن بە کتیبخانەي - زانیار - سلێمانی

شەقامی پیرەمێرد- مۆبایل (١١٢١٧٠١ ١٧٣٠) یان کتیبخانەي ئوکسفورد- ھەولێر شەقامی باتە-

مۆبایل (٤٦١٦١١٢).

پەيوەندی کردنتان بە ژمارەي مۆبایلی دانەر (4548098) لە ھەر رەخنەبەك یان

بێشنیاریك یان ھەر زانیاریبەك لە ھەڵەو بەسەرچوون و كەم و كوربەك. یان بە ناو نیشانی

پۆستی ئەلکترۆنی Salnamaykurdistan2005@yahoo.com ئاگاداران بکەنەو.

ھەموو مافیگەکی چاپ و لێبەرگرتنەوێ پارێزراوێ بۆ دانەر

پيشه‌كى

خونىنەرى بەرپۇز : ناكىرى پىشەكەك بۇ پەرتوكىكى ئاوا نەنوسىرت چۈنكە مېژوو زانستىكە لە زانستەكانى تىرى سىروشتى و جوگرافى و گەردونى و كۆمەلايەتى و فىزىيا و كىمىيا و كشتوكال و ماتماتىك و مىكانىك و جولانەمو و فەلسەفە ئابورى و ساىكۆلۇژى و كەش و ھەوا و چەندىن زانستى تر كە ھەمووى بەيەكەمە بەستراو تەمو و ھىچ زانستىك بەبى ئەوى تر نايىت و تەواكەرى يەكتىن . لەگەل ئەو شەدا پەرەسەندىن و پىشەكەوتىن بەپى قۇناخە يەك لەدەواى يەكەكانى گۇرانكارىكە ھەمووى لە بازىنە رېژىئە يەكان دەخولىنەمو .

سەرەتاي پىك ھاتەى ئەم ئەستىزەى كە ئىمە لەسەرى دەژىن دەگەرىتەمو بۇ ۶۷۵۰ مىليار سال بەر لە ئىستە و سەرەتاي پەيدا بونى ژيان لەسەر ئەم ئەستىزەى دەگەرىتەمو بۇ ۴۳۲۰ مىليار سال، ئەمەش لەئەنجامى بەراورد كىردى زانستە جۇرا و جۇرەكانە لەگەل يەكتى بەپى پىك ھاتەى شارستانىەتى شونىنەوارە جۇرا و جۇرەكان لەگەل يەكتى بەپى تىپەر بوونى قۇناخە يەك لەدەواى يەكەكانى پەرەسەندىن لە ھەموو بوارە جۇرا و جۇرەكان . بگىرە لە گىيانەمەرىك كە بەچا و نايىرتى تاكو ئاژەلىك و دواى مۇقايەتى و ئەمانەش ھەمووى ژىر دەستەى پەرەسەندى سىروشتى بە گۆزەرى ناوچە جوگرافىەكان و كەش و ھەوا خاك . كە بە چەند قۇناخىكى جۇرا و جۇرە ياساكانى " يەكەتى و دژايەتى و ناكوى پىويست و شىمو و ناوهرۇك " . پەرەسەندىن و پىشەكەوتى قۇناخە يەك لەدەواى يەكەكانى مۇقايەتى لە مەشاعەى سەرەتايى و كۆيلايەتى و دەرەبەگ و سەرمایەدارى و سوشىالىستى لە پىشەسازى تاكو ئەمەمۇكە لەم پەرى بوارى تەكنەلۇژىادا خۇى دەبىنى .

جا مېژوى گەلان لەسەر خىزۇكەى زەوى لە پەلە يەكى زۇر مەزىن دا دەخولىتەمو لە شىمو و شىوانىكى زۇر گىرگ و جۇرا و جۇرە ئالۇزدا . بەبەرز بونەمەى نەمەى نوى و پۇشىتنى نەمەى تر . بەدەر كەوتى تىرەمۇ ھۇزوبىز بون و لە ناوچونى ھەندىكى تىران . بە پىك ھاتى ئىمپىراتورىەت و بوژانەمو دواى لەنا و چونى ، بەدروستكردن و كۆكردنەمەى سامان بە ھۇى كارى بى وىنەى مۇقۇ بەتواناى ھىزى بازوى لە ھەموو بوارەكانى پەرەسەندىن و پىشەكەوتىن ، پەيوەندى مۇقۇ و خەرج كىردى سامانى بى وىنە لەم بىرە خىرج كراوانەكە دەبىتە ھۇى لەناوبىردن و توانەمەى گەلان لە نەتەمو نەژاد و پەگەزى ھەژار بەھۇى كىشە و مەملانى ئىوانىان لە پىنا و بە دەست ھىنانى سامان و بە ھىز كىردى دەسەلات و فراوان كىردى سنورى جوگرافى لە ولاتانى جۇرا و جۇرە كىشەكان لە بەردەمى پەرەسەندىن كە ئەنجامەكەى دەبىتە ھۇى تەقىنەمەى شۇپش لەوى و لەوى ، چۈنكە كارو كىردەمەى ئەم چەند مىليار مۇقۇ و تىك ھەلكشانەى ناو يەكتى و پەيوەپرو بونەمەى يەكتى لە ھەست و خواستى جۇرا و جۇر ، كىشەى نەتەوايەتى و چىنايەتى ولاتان لەھەژارو دەلمەند و مام ناومند ، بە پىت و بەرەكتەى زەوى ھەندى ناوچە لە ھەندى ناوچەى تر لە كىشورەكان و ناوچە جىاجىاكان لەسەر ھەسارەى زەوى .

ئەمانە ھەموى لەسەر كۆمەلىك بىكەى پەرەسەندى كۆمەلن لە پەيوەندى بەرھەم گۆپىنەمو و دابەش كىردن كە ئەمەش ژىرخانى ئابورى پىك دىنى لە پىك ھاتەى كۆمەل ، پىك ھاتەى ئابورى و كۆمەلايەتى بناغەى دروست بونى قەوارەى كۆمەلايەتى كە لىك جىاوان ھەروەھا جىاواى ئىوان جىھانى ئاژەل و جىھانى گىياوگۇر . ئەم جىاوازى بەندە بە مەرجەكانى جىاواى شىمو بەرھەم كە كۆمەل ئەنجامى

دهدات له کاته دیار کراوهکان، بهلام بوداوهکانی ژبانی کومال به پینچپوهانی شو گوتانهیه . نهمش بهچونیهتی دسهلات له نیوان ولاتان و توانای نابوریان که نهوه دسهلمینن چ کار چ کردهوهو پهیوهنی و دژایهتی کردنی یهکتری بو بهرهو پینش بردنی بهرژوهندی تاییهتی شو ولاته لهگهل ولاتیکی تر چونکه پهیوهندیهکان لهسر بنهمای بهرژوهندی نابوریپهله سهرهتای پهیدا بونی ژبان و کیشیهیکی نهپساویه له هموو بوارهکان و بنده به پهرهسندن و پینشکوتن و سرکهوتن و ژر کهوتن له بوارهکانی رامیاری و نابوری و سهربازی و کومهلایهتی و پوښنپیری و زمان و دابو نهریت و بونی قهبارو پیک هاتهی دسهلات نهویش بنده به بونی توانای یهکگرتن له ناو خووه . گهر یهکگرتن بونی خوئی سلهماند بوارهکانی تر هیئانه پینشوهی ناساتر دهکات و سرکهوتن مسوگر دهکات .

بهلام لیرهدا چونیهتی مهرجهکانی جوگرافی بهشینویهکی بنهپهتی و سروشتی بنده به جمو جوی مروغه له باری شو ولاتهتی که دهشتاییه یاخود کهناره یاخود چیاپه یاخود دهشتایو و تاییهتسندی کهش و همواو به پیتی زهویهکه و بونی روبرو زئو دهریاچهو دهریاو زهریاو ناژهل و روهک و گژوگیار میرگو و پیک هاتهی ناوچهکهبه کهش و همواو گوزاری و له سرهوهی همویان بونی سامانی سروشتی نهمانه هموی پوئی گرنگی هیه له کاردانهوی بوارهکان بهتاییهتی بواوی نابوری که سرچاوهی پهرهسندن و پینشکوتن له پلهکانی ژبان تاکو دوا پلهی پهرهسندن .

زور له گهلان و هوزو تیرهوی ولاتانی کهمهری دواکهوتنیان به خووه بینی و بونهته نیچیری بیرو بوچونی ولاتانی زلهیزو چاولیپرن و داگیر کردن و کوسپ خستنه پینش پهرهسندن و بوته هوی پیکهاتنی جولانهوهی بزگاریجوازی نیشتمانی و نتهوهی، لهگهل نهوهشدا دسهلاته داگیر کهرهکان هموو همنگاوکیان له پیناو بهرژوهندی تاییهتی و سود وهرگرتن بوه له داهات و بهروبومی و له ههمان کات سامانی ولاتانی تری بن تواناو دیاری کراو، زوریوی ولاتانی ناسیاو نهمریکای لاتینی و نهفریقا بوته نامانجی شالابهیره یهک له دواي یهکهکانی نیمپراتوریتهکان و نهجمهکهی بوته هوی بهدهست هیئانی سهرهخوییان و گرتنه ریئی تیکوشان له پیناو بهدهست هیئانی قهوارهی نتهوهی و نیشتمانی بهتاییهتی له پوژهلالاتی ناوهراسست که کهوتوته کیشوهری ناسیاو که کوردستان دهگرتنه خوئی واته کورد یهکیک بوه له نتهوه سهرهتاییهکانی پیک هاتهی و پوئی گرنگی خوئی دیوه له پهرهسندن و پهرهپیدانی شارستانیهت و میژوی گهلانی جیهان به تاییهتی یهکهم نتهوه بوه له کیشوهری ناسیا که بونی نتهوايهتی خوئی سلهماندوه له پاراستن و بهرهو پینش بردنی ناسنامهی نهژادی کورد و دابو نهریت و میژوو زمان و کهلتورو شوینهارو بهشداری تهواوی کردوه له هموو بواره جوراو جورهکانی پهرهسندن هر لهگهل پیک هاتهی نویسینی میژوو شان بهشانی پیک هاتهی دسهلاتی سومری شو له باشوری پوژئاوای میزوبوتامیا کوردیش له پوژهلالات و باکوری نیوان دوو زئو بهلگهش نیمپراتوریتهی میدیا که گهورهترین نیمپراتوریته بوه له دواي سومری و بابلی و ناشوریهکان، کورد بهشداری تهواوی کردوه لهگهل نتهوهکانی تری دراوسن و لهو بهشه خاکهکی که لهسهری بونی خوئی سلهماندوه و خاوهنی دسهلات و نایینی کورد و دسهلاتدراوهکانی دادهنریت بهر له هموو نایینهکانی تر وهک بوزی و هندوسی و جولهکو مهسیحی و نیسلام بهتاییهتی پینش نیمپراتوریتهی میدیاو دواتریش تاکو دسهلاتی نهخیمینهکان و تاکو نیستاش شو نایینه بونی خوئی پاراستوه له هموو لایینهکانی نایینی و هلگری بیرواوهی شو نایینه خودی کورد خوئی بوه که نیستاش له پوسیاو جورجیاو نهمینیاو پاکستان و هیندستان و چینی میلیلی پهیرهو دهکرت و کوردیش پهیرهوی دهکات، کورد و

بزوتنەوێی پزگاریخواری و سەر بەخۆیی و دیاری کردنی قەبارەیی خۆی ھەبۆ سەرەرای ھەولێ جۆراو جۆری بێ وینەیی دوژمنەکانی و گەمارۆدانی لە ھەموو بواریەکانی کاری لە ناو بردن و دەریەدەر کردن و تواندنەوێ پزگاردنەوێ ئاسەواری کورد لە نەتەوێ زمان و دابو نەریت و ناسنامەیی بەتایبەتی لەلایەن ئیمپراتۆریەتەکانی ئاشوری و فارس و عوسمانی و مەگۆل و رۆمانی و پووسی و ساسان و دواترینیان ئیمپراتۆریەتی ئیسلامی کە ببوێ چەکی لەناو بردن و داگیر کردن و دابەش کردن کوردی نیشتمانەکەیی لەلایەن عەرەب و فارس و تورک کە لە ناوھێرۆک دا دوژمنی یەکتەر و بران لەسەر کیشەیی کورد و ماھەکانی. لەگەڵ ئەوھەدا کورد بوونی خۆی سەلماندوێ زیاتر لە ۲۵۰۰ ساڵ بەر لە ئیستا واتە ۱۵۰۰ ساڵ پێش زاینی بەلگەش گەرمیزووی کورد ۲۷۰۵ ساڵ بەر لە ئیستا بێت ئەو بون و جولانەوێ پێک ھاتەیی چەندی خایاندوێ کە لەو کاتە نە عەرەب و نە تورک و نە فارس بوونیان ھەر نەبوێ بە تایبەتی عەرەب کە لە پارچە سنوورێکی تەسک لە بیابانی عەرەبی سەری ھەلداوێ لە ناوھراستی نیووی کۆتایی بە ھاتنی مەسیح عەرەب لەو ناوچەییە ناو دەنگی سەری ھەلداوێ ئەویش لە پێگەیی بازگانیان و تورکیش لە ناوھراستی ھەرێمی مەنگۆلیا بەر لە ۹۱۰ ساڵ پێش ئیستا بوونی خۆی راگیانداوێ ئەویش بە دزینی ووشەیی زمانەکانی تری ھەراو پشتم و بە تایبەتی لە دواي ھەلگرتنی بیرو باوھری ئیسلام لە پێگەیی چەند ھۆزێکی بێ توانای ئەوکات یەکیان گرت و بەرەو پێک ھێنانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی، لە شینووی پێک ھاتەیی دەولەتی ئیسرائیل چونکە دەولەتی ئیسرائیل دەولەتیکی ناینیە نەک دەولەتیکی نەتەوێیی و نەبوونی یەگرتووی ناوھێرۆکی نەتەوێیی دەولەتی جولەکە کە لە دیانەتەوێ پێک ھاتوێ لە وانەش کورد کە زیاتر لە ۲۶۰ ھەزار کورد دانیشتمووی ئیسرائیلن بەھۆی ناینەکە کۆبونوھیان لەوێ مسۆگەر کردوێ.

ئەو کیشەو مەملەتێیە لە سەرھاتوێ بەر دەوام بوێ تاکو ئیستا بە پێی بارو دۆخە گونجاو و نەگونجاو ھەکان چ لەلایەن گەلی کوردو چ لەلایەن داگیرکەر و دوژمنانی کورد، کورد خاوەنی ئیمارەتەکانی خۆی بوێ بە تایبەتی لە دواي ھەرەس ھێنانی ئیمپراتۆریەتی میدیاو لەو کاتەیی کە کەوتووتە ژێر داگیرکردن لەلایەن ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و فارسی و پوسی و تاکو دابەش کردنی یەکەمی کوردستان بە پێی پەیمانێ زەھاو لە ۱۶۲۹/۵/۲۰ لە نیوان عوسمانی تورک و فارس و دواي تاکو جەنگی یەکەمی جیھان لە ۱۹۱۴/۸/۳ بە پێی پەیمانێ سايکس بيکۆو بە تايبەتی پەیمانێ لۆزان کوردستان لە نیوان چوار دەولەت و نیو دابەش کراو ئەو دەولەتەنەیی ئیستای عێراق و ئێران و تورکیا و سووریا و ناوچەیی یەریقان کە دەولەتانی دژ بە یەکتەر لە ھەموو پوویەکەو تەنیا لەسەر کیشەیی کورد نەبێت کە کۆک بوونە تاکو ئیستاش بە پێی نەخشەو پلانی ئەمریکا و بەریتانیا و ھاوپەیمانی کورد و نیشتمانەکەیی لە ژێر کیشەو مەملەتێی ئەو وولاتانەن کە ئاسەواری ئەو تیرە ژەھراوێ کاردنەوێ بەر دەوامە لە ھەموو بواریەکانی و ئالۆز کردن و بەرەو چارەسەر نەکردن بە ھۆی بوونی خاکی بە پیت و بەرھەت و کەش و ھەوای گونجاو ھەلکەوتەیی شوینی جوگرافی لەو کیشوھرە بە تايبەتی بوونی سامانی سروشتی ژێر خاک و خاکیکی چیايي بێ وینە.

دەنگ و باسە راگیانداوێ ھەکان لەسەر زاری بەرپرس و کاری بەدەستان و سیاسەتەدارو زاناو پەسپۆرانی ناوچەو ھەرێم و جیھان کە تاکو ئیستا دژێ چارەسەری کیشەیی کوردن لە دواي پوختانی پزێمی سەدام بلاوی دەکەنەوێ بە تايبەتی مامۆستا و شارەزای بواری نابوری لە عێراق ئاشکریان کردوێ کە بەرھەم ھێنانی نەوتی عێراق تا ۲۵۰ سالی تر کۆتایی نایەت بە قەبارەیی یەدەگی زۆری نەوت کە

خۇي لە ۲مىليۇن تا ۵ مىليۇن بەرمىل نەوت دەدات لە بەرمەمى پۇژانە كەنەوتى يەدەمكى عىراق خۇي لە ۱۲۰مىليار بەرمىل نەوت دەدات كە ۱۲٪ سەركۇي يەدەمكىەتى و بەرمو زيادبونيش دەپرات تاكو دەگاتە زياتر لە ۲۰۰مىليار بەرمىل لەگەن ئەو پۇژە نەوتە كورد بىن بەشە لەو سامانە بىن ويئە كە زياتر لە ۲/۴ ي ئەو نەوتە لە ناو خاكى كوردستانە لە ناوچە داگير كراومكانى نەوت لە خانەقېن و كەركوك و كەندىناومو مەخمور و كۆيسىنچ و شوئىنى تىرى كوردستان مارە كە يەدەمكى نەوت و زىپو ئەلماس و فوسفات و كبريت و زىوى تيا بدۇزىتەوه. ئەمەش گىرنگىرەن ھۆكارى داگير كوردن و دابەش كوردنى كوردستانە بە تايىبەتى باشورى و پۇژەلاتى كوردستان كە كەوتۇتە ژىر جىهانگەرى ئىمپىراتورىيەتەكانى ئىسلامى و توركى و بەرىتانى و ئەمىرىكى. نابىن نەيلىن و دەبىن ھەر دوپارەو دەبارە بىكرىتەوه كەخالى بىنەرەتى بۇنەگىشتىنى كورد بە ئامانجەكانى خۇي كە خودى كورد خۇيەتى لە لاىەن دەسەلاتدارو سەركردەكانى لە سەرەتاوہ تاكو ئىستا بە ھۆي خواست و ويستى سەركردەكانى كوردو بەرژەوندى خۇيان لەسەر بەرژەوندى گىشتى و بەتايىبەتى گەلى كورد نەگەيشتن بە ئامانجەكانى بىگرە لە ئىمارەتەكانى بابان و سۇران و بەتايىبەتى كە ئەو ئىمارەتانە لەمىژنەن و مىژوو ناوہرۇكەكانى بەباشى دىيار كوردو لە لاپەرەكانى لە دوو پووى دژ بە يەكتى پووى ئاشكراو پووى شاراوہى، چونكە ئەو كىشەو مەملەنئىيەو دژايەتى كوردنەى ناوخۇيى كورد لە شەپو پىك دادان و لاواز كوردنى يەكتى گەر ئەوہ بەرامبەر بە دوژمن ئەنجام بدرايە كورد لە قۇناغىكى تر دادەبوو كە ۱۰٪ مافى نەتەويى بە دەست دەمىئاو دوژمنەكانىشى لە سەنگىكى تر مامەلەى دەكرد، بە سەدان نمونە ھەن بەشاھدى گەلانى دونيا نەك ھەر كورد كە ئەو كىشەو مەملەنئى و شەپو پىك دادانانەى نىوان پارتى دىموكراتى كوردستان و يەكەيتى نىشتەمانى كوردستان كە يەكەم سەرھەلدانى لە ۱/۵/۱۹۹۴ تاكو ۱۷/۹/۱۹۹۸ بەشەپى دژوارى خۇكۇزى لە پىنناو بەرژەوندى دەسەلات و گوئى رايەلى كوردنى دوژمنانى كورد نەك گەلى كورد كە ئىستا لە قۇناغىكى تر دابوو. ھەرىمى كوردستان تاكو ئىستا كراوتە دووھەرىمى دابەشكراو لەنىوان دوو ئىدارەى لىك جياوازدا ھەنگاودەنى و شەقامى كوردى زۆر دلگرانە بەرامبەر بەو بارو دۇخە بە تايىبەتى لە قۇناغى ئىستاي كورد لە دواى پوخانى پۇژىمى بەعسى عىراق لە ۹/۴/۲۰۰۲ كە ھەموو لاىەنىك مافەكانى كوردىان پىنشىل كوردو نەك لە لاىەن دوژمنانى كورد بەلكو لە لاىەن سەركردەكانى كورد بەتايىبەتى ئەو دوو پارتە دەسەلاتدارە لە دابەش كوردنى باشورى كوردستانى لىكىندراو بە دوو دەسەلاتى نىوان خۇيان بۇتە ھۆي لە دەست دانى مافەكانى گەلى كورد لەچەندىن لاىەنى بەرچاوپ لەدام و دەزگا نويەكەى دواى پوخانى پۇژىمى عىراق و دور لە خواست و ويستى تىكراى كورد، چ عەرەب و چ تورك و چ فارس نىازى چارەسەر كوردنى كىشەى كوردىان نىيە بەلام بەھۆي ئەو بارو دۇخە نوئىيە لەم لاو لەولا وتەو راگەياندن بىلۇدەكەنەوه ئەمەش بۇ ھىور كوردنەوى گەلى كوردو كەم كوردنەويە لە ھەستى نەتەوايەتى چونكە راپەرىنى ئادارى ۱۹۹۱ و پوخانى پۇژىمى سەدام شەقى زەمانىيە كە بۇ كورد ھاتۇتە پىنشىرەو دەبىن بىقۇزىنئىتەوه كورد دەلى مست لە درىشە دەگەرىتەوه.

بۇ مىژوو دەلىم، چ محمد خاتەمى و ئايەتولا خامەناى و چ ئوردوگان و عەبدولا گول و سىزارو چ بەشار ئەسەدو چ غازى عىجىل ياوہرو ئەياد عەلاوى و جەعفرى و عەبدوالعزىز حەكىم و كەسانى تر وەك ئەوانىش لە بىرو بۇچون و خواست و ويست و نىياز لەگەن سەدام جياوازىان نىيە بەرامبەر بە كىشەى كورد بەلام شەقى زەمانە وای كوردە بە زمانىكى تر ئاخاوتن بىكەن لەگەل كىشەى كورد بە تايىبەتى لە عىراق، خۇ وولاتەكانى توركىا و سورىا و ئىران ھەر وەك خۇيەتى و بەلكو بەرمو ئالۇز تر ھەنگاو دەنى لە

شیاوژنکی تری رامیاره تیان به لکو تاكو و جی پئی خویان توند دهكەن ئەو هەش بە یارمەتی و نامۆژگاری ئەمریکاو بەریتانیا كە تاكو نیستاش ئەو تیرە ژەهراویە لە پێشت كەندومكە دانراوه هەركات بیانەویی بەكاری دینن چونكە گەر ئەمە راست نەبێن لە ۱۹/۵/۱۹۹۲ دەسەلاتدارو هەموو پێك هاتەیی دەولەتی تیا مسۆگەرەو دەبوایە مافی كورد بەرچاو بوایە لە ناوچەو لە جیهان چونكە هەر نەتەوهیەك ماوهی ۱۲ ساڵ دەسەلاتی خۆی بەرێوه ببات لە ناوهوه بەتایبەتی پەيوهندی دەرەوهی مافی تهواوی خۆی دەبێن مسۆگەر بكرێت .

میژووی بووداوهكانی جیهان لە ناوهۆکی كتیبهكە پون و ناشكرایە لە هەموو بواره جیا جیاكان و كوردو كوردستانیش لهگەڵ ئەوهشدا چەند نمونەیهك دیاری دهكەم لە بەراورد كردن بۆ دەسەلاتدارانی كورد چ لەناوهوهی پارتو و چ لە دەرەوهی پارتەكان بە تایبەتی لە دواي جەنگی یەكەمی جیهان تا كۆتایی سالی ۲۰۰۴ ئەویش

۱. ژمارەي دانیشتوان و پووبەری رۆژئاوای كوردستان كە لکینراوه بە سووریای دروستکراو لهگەل ئەو وولاتانەي كە ژمارەي دانیشتوان و پووبەریان ئەوهندهی پۆژئاوای كوردستان نابیت و خاوهنی قهوارو دەسەلات و ئەندامن لە رێكخراوه جیهانیەكان بە تايبەتی رێكخراوی نەتەوه یەكگرتومەكان و پۆلی گرنگیان هەبە لە رامیارهتی هەمەلایەنی جیهان.

ت	ناوی وولات	پووبەری بەكم ۲	ژمارەي دانیشتوانی
۱.	كۆماری گامبیا	۱۱,۳۰۰	۱,۴۵۶,۰۰۰
۲.	ئیماراتی عەرەبی	۱۱,۴۳۷	۷,۹۴,۰۰۰
۳.	كۆماری لوینان	۱۰,۴۰۰	۲,۶۷۸,۰۰۰
۴.	كۆماری تیموری پۆژههلات	۱۵,۰۰۰	۹۵۳,۰۰۰
۵.	یەكیهتی دورگەكانی بەماما	۱۳,۹۴۰	۳۰۲,۰۰۰
۶.	جامایكا	۱۰,۹۹۱	۲,۶۶۰,۰۰۰
۷.	فانواتا	۱۲,۰۰۰	۱۹۶,۰۰۰

۲. ژمارەي دانیشتوان و پووبەری باشوری كوردستان كە لکینراوه بە عێراقی دروستکراو لهگەل ئەو وولاتانەي كە ژمارەي دانیشتوان و پووبەریان ئەوهندهی باشوری كوردستان نابیت و خاوهنی قهوارو دەسەلات و ئەندامن لە رێكخراوه جیهانیەكان بە تايبەتی رێكخراوی نەتەوه یەكگرتومەكان و پۆلی گرنگیان هەبە لە رامیارهتی هەمەلایەنی جیهان.

ت	ناوی وولات	پووبەری بەکم ۲	ژمارەى دانىشتوانى
۱.	كۆماری باراگواى	۴۰۶ر۷۵۰	۵ر۸۴۴ر۰۰۰
۲.	كۆماری سوید	۴۹۹ر۹۶۴	۸ر۸۸۰ر۰۰۰
۳.	ئىسپانىيا	۵۰۴ر۷۸۲	۴۰ر۰۷۵ر۰۰۰
۴.	كۆماری ئۆزبەگستان	۴۴۷ر۴۰۰	۲۵ر۵۶۴ر۰۰۰
۵.	كۆماری بابوگىنيای نوئى	۴۶۲ر۸۴۰	۵ر۱۷۲ر۰۰۰

كوردستانى گەرە
۲۴۵۱۷۰۰۰
۴۲۸۰۰۰۰۰

ئەمە چوار نمونەى زىندوہ لە بەراورد کردن بەلام گەلانى ئەو وولاتانە نازاترو زاناترو شوپڭگپرترو زياتر لە کورد خاوەنى ميژوو دابو نەريت و کەلتورن ۰۰۰۰ نەخپتر کورد نازاترو شوپڭگپرترو زياتر لەو گەلانەى ئەو وولاتانە لە ھەموو بوارەکانەوہ لە سەرەتای بونى کورد تاكو ئىستا شۆرشە يەك لەدواى يەكەکانى کورد نەپچراوہ بەھيچ جۆرئىک وەك کوردیش توشى ئىش و نازارو ئەشکەنجەر دەر بەدەرى نەبووہ لە ھەموو بوارە جياکانى شۆرش و ژيان بەلام خالىکى سەرەكى ھەيەھەروەك لەناوھەرۆكى پىشەكەيەكە ديارم کردوہ نەويش يگگرتن بناغەى سەرکوتنە، گەلانى تر لە گەلى کورد يەگگرتوو تر بوہ توانيويەتى بگاتە ئەنجامى ھيواکان لەبەدەست ھينانى پيک ھاتەى قەبارەى خۆى.

بەسەدانمۆنەى زىندو ھەن گەر ئىسلام نەبوايە عەرەب لە بيايانى تۆزوباي لىماوى زياتر پەرت نەدەبوون کە دواى فتوحاتى ئىسلامى عەرەب لە سنورى ئىستای خاکى عىراق نەدەبوون بەلام ئىستا عەرەب لە نيوەى باشورى کوردستان جىنشينن و تاكو تەواو کردنى ئەو پەرتوکەش بەردەوامن لە بە عەرەب کردنى کورد لە ھەموو پوويەکەوہ ئىمەش بە يەك نەگرتنى خۆمان ناسانکارى ھەمەلایەنە يان بۆ کردوہ بۆيان دەکەين بگرە لەناونانى مرقۇقەکانمان بە ناوى عەرەبى تاكو خاکەکەمان و سەرەپاى ئەوہش ريزيان ئى دەگرين.

خوينەرى خۆشەويست: ھەر لە سەرەتای دروست بونى مرقۇقايەتى و قەوارەى جوغرافى و پاميارى و ئابورى و دەسەلات لە ھەموو بوارە جۇزاو جۆرەکان لە بچوکەوہ تاكو گەرە کىشەر مەملانىى شارستانىەت و شوینەوارو بونى نەتەوايەتى زمان و کەلتورو ميژوو داھاتووہ جا ئەو نەتەوہ دەست خۆشى لىدەکرئى کە ماڤى تەواوى نەتەوہکەى بەدەست بىنن و بەرەو لوتکەى ژيان لە ھەموو بوارەکان ھەنگاو بىن و نمونەى نەتەوہ دەسەلاتەکانى بىت . . . !

خوينەرى بەرپىز : ھەر ئەوئەندەم پىکراوہ لەماوہى چوار سالو ھوت مانگ کە توانييم کەلينيکم لە پەرتوکخانەى کوردىم پى کردبىتەوہ سوودى ھەبى بۆ نەوہکانى داھاتوو، ھيوادارم يارمەتى دەرم بن لە ھەر ھەلەيەك و کەم و زياد و شيوەى زمان و رىکخست و رستەو ووشەو ھەر کەم و کوپەكى ترو داواى لىبورنتان لىدەکەم و ئاگادارم بکەنەوہ بۆ ئەوہى بتوانم بە يارمەتى ئىوہ ئەم پەرتوکە لە چا پکراوہکانى داھاتوو جىگەى خۆى لە دەرونى خوينەران بکاتەوہ گەر تەمەن و توانا يارمەتيدەرم بىت لەگەل رىزم بۆ ھەموو ئەو کەسانەى کەھەنگرى پەرتوکەکەمن و يارمەتيدەرم لە ھەموو لایەنە جۇزاو جۆرەکان . . . جا بۆ ئەم مەبەستە پەيوەندى بکەن بە ژمارەى مۇبايل (۴۵۴۸۰۹۸).

عەلى کەندى

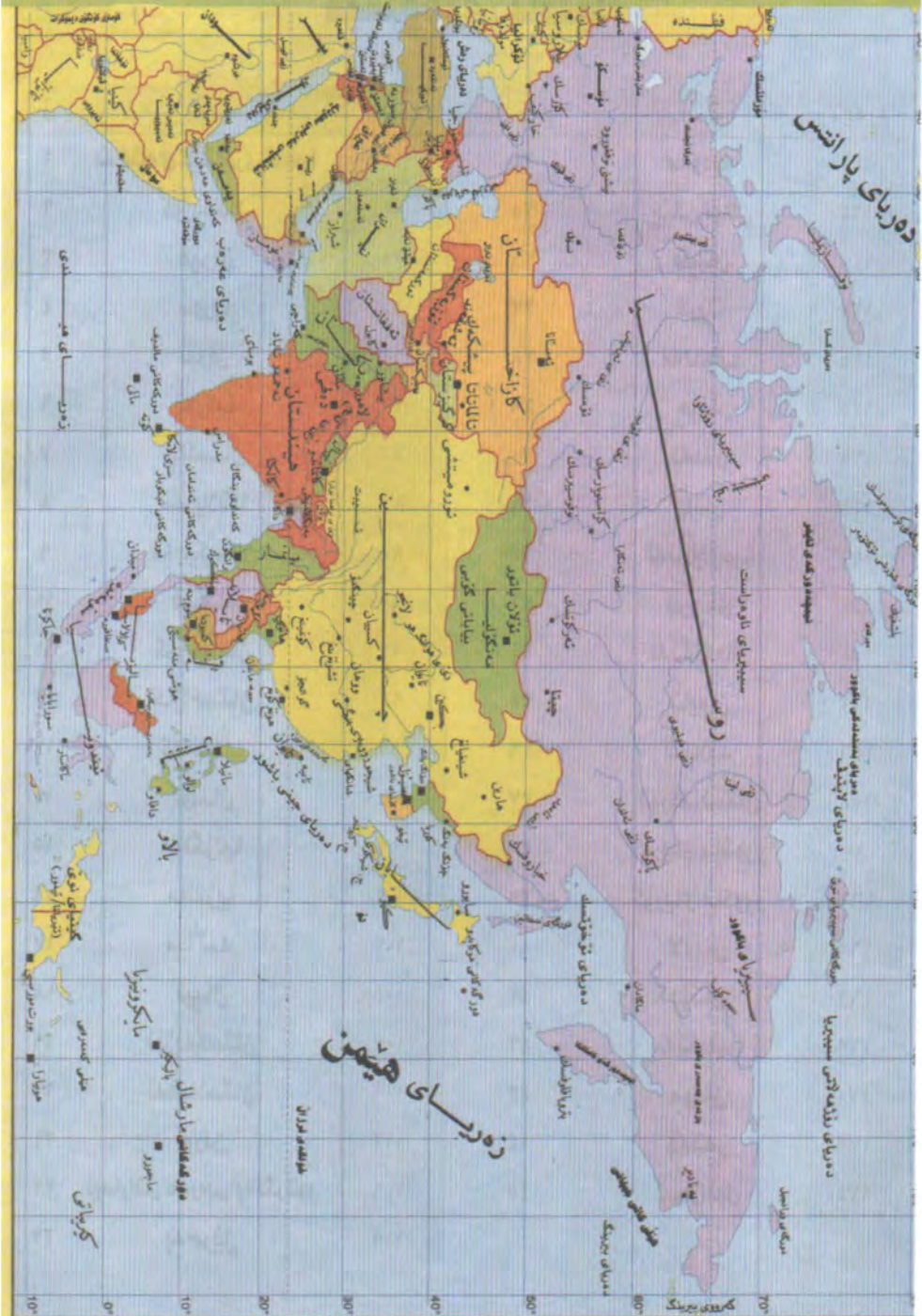
باشورى کوردستان - ھەولير

۲۰۰۴/۱۲/۲۰

کیشوهری ئاسیا

لاپهړه	ولات	ز	لاپهړه	ولات	ز
۱۲۱	سعودیه	۲۴	۱۲	نه خشه ی کیشومری ئاسیا	۱
۱۲۴	چینی میلی	۲۵	۱۳	کوردستان	۲
۱۲۹	فلپین	۲۶	۲۱	عیراق	۳
۱۳۱	کویت	۲۷	۵۵	سوریا	۴
۱۳۴	مهلدیف	۲۸	۶۲	ئیران	۵
۱۳۵	هیند	۲۹	۷۳	تورکیا	۶
۱۳۹	یه مهن	۳۰	۸۳	پاکستان	۷
۱۴۲	یابان	۳۱	۸۶	سهریلانکا	۸
۱۴۶	نهندونوسیا	۳۲	۸۸	تاجیکستان	۹
۱۵۰	برونای	۳۳	۹۰	فیتنام	۱۰
۱۵۱	بهنگلادیش	۳۴	۹۲	کرچیستان	۱۱
۱۵۳	تایوان	۳۵	۹۳	کازاخستان	۱۲
۱۵۶	تایلاند	۳۶	۹۵	که مبودیا	۱۳
۱۵۸	تورکمانستان	۳۷	۹۶	لوینان	۱۴
۱۰	کوریای باشوور	۳۸	۹۹	مهنگولیا	۱۵
۱۶۲	کوریای باکوور	۳۹	۱۰۱	مالیزیا	۱۶
۱۶۵	لاووس	۴۰	۱۰۳	میانمار	۱۷
۱۶۷	بوتان	۴۱	۱۰۵	نیپال	۱۸
۱۶۹	سنگافورا	۴۲	۱۰۷	نوزبه کستان	۱۹
۱۷۰	عومان	۴۳	۱۰۹	نهفغانستان	۲۰
۱۷۲	قه تهر	۴۴	۱۱۲	نوردن	۲۱
۱۷۴	ئیسرائیل	۴۵	۱۱۶	ئیماراتی عهره بی یه ککرتوو	۲۲
			۱۱۹	به حرین	۲۳

نقشه راهبازی

كوردستان

- ناوی رەسمى: كوردستان نيشتمانىكى بى
- سنوورە داگير كراوو لەت لەت كراوه .
- پايتەختى: گەر ولاتىك داگير كرايىت و لەت لەت كرايىت پايتەختى چۆن دەبىت .
- ژمارەى دانىشتوانى: ۴۲ر۸۰۰ر۰۰۰ ميليون كەسەو دابەشى سەر چوار دەولەت كراوه .
- پووبەرى: ۳۱۲ر۶۱۶ ميل چوارگۆشەو ۵۱۷ر۰۰۰ كيلومەتر چوار گۆشەيه .
- چېرى دانىشتوانى: ۱۳۶كەس لە يەك ميل چوارگۆشەدا .
- شارە سەرەكەكانى: دياربەكر، كەركوك، هەولێر، سنە، مەهاباد، وان، ماردین، هەكارى، ئورمى، قاميشلى، ئەسكەندەرۆنە .
- بەندەرە گرنگەكانى: ئەسكەندەرۆنە يەكەم دەرگای دەريايى يە لە كوردستانى گەرەو كەوتۆتە پۇژئاواى كوردستان .
- پوژانەوى دانىشتوانى: ۲۴٪
- زمانەكانى: كودى ۹۰٪ توركى و ناشورى و ئەرمانى ۱۰٪ .
- نژادەكانى: كوردى ئارى، ئەرمان و توركو و ناشورى، بونى توركو و عەرەب لەكوردستان بەمۆى داگير كردن بووه .
- ئاينەكانى: ئىسلام، مەسىحى، ئىزىدى، زەردەشتى .
- زانين و خویندن و نووسين : ۶۵٪ .
- دابەشى كارگىرى: ۳۳ پارىزگايە + ۱۹۵ قەزا + ۵۸۶ ناحيه .
- زەوى كشتوكالى : ۳۰٪ لەخاكى كوردستان .
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى : ۹۰۰۰۰!
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى : ۹۰۰۰۰!
- دراوى : ۹۰۰۰۰!
- بەرەمى كشتوكالى : گەنم، جۆ، نيسكو و نۆك، توتن، بىرنج، گيز، هەنگوين، گويز، گولە بەرۆژە، دەرەزەرد "گەنمەشامى" تەپە بەمەموو جۆرەكانى، ميوەجات بە مەموو جۆرەكانى، چەندين جۆرى تىرى بەرەمى خۆرسكى و بەرەمى كشتوكالى هەيه لە شاخەكان .
- سامانى ئازەلى: مەر ۱۸ر۵۰۰ ميليون سەر، بزن ۱۲ر۷۰۰ ميليون سەر، چيئل وگاميش ۶۵۰ر۵ ميليون سەر، پەرەور ۲۹ر۸۵۰ ميليون سەر .
- سامانى سروشتى: نەوت، غازى سروشتى، فوسفات، كبرىت، ئاسن، مەر مەر، بەردى چەوى، يۇرانيۆم، چاوهگەكانى ناوى كبرىتى، چەندين جۆرى سامانى تىرى تيايه لە ژىر خاك و مەمووى زەوت كراوه ياخود ناتوانى دەرپەنترىت بە مۆى بارو دۆخى كوردستان وولاتانى دروستكراو لەسەر خاكى كوردستان خۆشيان نايانەوى سودى ئى بيبىن بە دامەزاندنى كارگەو پىرۆژەى بەرەمە هينەر بۆ ئەمەى گەلى كورد ژيانى بەرەو ئالۆزى بېروات و دور كەوتەوه لە بىرو هەستى نەتەوهيى و شۆپشگىرى و ناچار بىت بەرەو هەندەران كۆچ بكات .
- پيشەسازى: پالوتنى نەوت، پالوتنى غاز، چيمەنتۆ، مەرمەر، رستن و چنن، جل و بەرگى خۆمالي و كارگەيى، "خۆمالي واتە رانسك و چۆخە" پىلاوى خۆمالي "كلاشى پەبۆين"، فوسفات و كبرىت، دۇشاو، گەشت وگوزار .
- بەرەمى كارەبا : ۲۵ر۶۰۰ مليار كيلو وات كاترۇمىر .

بەئاواتەكانى بەپىي پىرۇگراممەكانيان و بارو
 دۇخە نىو دەولەتى و ھەرىم و ناوچەكە..
 وەك: پارتى ديموكراتى كوردستان ، يەكپەيتى
 نىشتمانى كوردستان، پارتى كۆمۇنىستى
 كوردستان، پارتى سۆشيالىستى ديموكراتى
 كوردستان، پارتى زەحمەتكىشانى كوردستان،
 پارتى يەكگرتوى ئىسلامى ، چەندىن پارت و
 گرۇپى تىرى ھەيە، ئەم پارتانە لە باشورى
 كوردستانى لىكىنراو بەعزراقن، پارتى ديموكراتى
 كوردستان، پارتى كۆمەلەى كوردستان، ئەمانەش
 لە پۇژھەلاتى كوردستانى لىكىنراو بە ئىرانەو
 بەشداريان لە پەرلەمانى ئىران ھەيە بە ناوى
 گرۇپى كوردى، پارتى كرىكارانى كوردستان " p
 k k"، پارتى ديموكراتى كورد، پارتى پىشكەوتن
 لەگەل چەندىن پارت و گرۇپى تر ھەن و
 ھەندىكيان بەشداريان ھەيە لە پەرلەمانى
 توركى. ھەرەھا پارتى ديموكراتى
 كوردستان" كورد" چەندىن پارت و گرۇپى تر ھەيە
 لەپۇژئاواى كوردستانى لىكىنراو بەسوريا، ئەو
 پارتانە ھەمويان قەدەغە كراون بەپىي ياساى
 دەولەتەكانيان تەنيا ھەندى پارت نەبىت
 بەتايبەتى پارتەكانى باشورى كوردستان كە لە
 دەسەلاتى نوئى عىراقى نازاد كراو بەشدارى
 بەرچاويان ھەيە و پۇلى سەرەكى دەبىنن لە ھەموو
 بوارەكان.

• جوگرافىيەى كوردستان: جوگرافىيەى
 كوردستانى راميارى ھەتا ئىستا پوون و
 ناشكرا نىە بەشيوەيەكى زانستى نىشتمانى و
 نەتەوہيى بە ھۆى گەمارۇدانى كورد
 كوردستان و شىئواندىنى جوگرافىيەى
 كوردستان و گۇپىنى ناوى گوندو ناحىيو قەزاو
 شارەكان ھەر و لاتىك بە پىي خواست و ويستى
 بەھىز كىردنى قەوارەى جوگرافى نەتەوہيى و
 دەسەلاتى خۇيان و بە عەرەب كىردن و بەتورك
 كىردن و بەفارس كىردن تاكو ئىستاش ھەر

• بەرگى:؟.....!
 • سوپاكەى:؟.....!
 • داھاتى دەرھوہى:؟.....!
 • دەرچوہەكانى:؟.....!
 • ھاوبەشەكانى بازگانى:؟.....!
 • ئالوگۇپى دراو: كوردستان بە ھۆى دابەش
 بوونى بەسەر چوار و لاتى دژ بە يەكتى لە
 ھەموو لايەنەكەو تەنيا لەسەر كىشەى كورد
 كۆكن لەبەر ئەو ھۆيە دراوى ئەو و لاتانەى كە
 پىي لىكىنراون بە كارى دىنن وەك" دىنارى
 عىراقى و، تومەنى ئىرانى و، لىرەى توركى و
 سورى و دۇلارو يۇرۇ"
 • پۇمى دەسەلات: كوردو نىشتمانى خاوەنى
 دەسەلاتى تايبەت بە خۇيان نەبوونە بە ھۆى
 دابەشكراوى بەسەر چوار دەولەتى شۇفینى
 رەگەز پەرسى و بەكار ھىنانى ھەموو جۇرە
 كارىكى نامرۇقايەتى و ھەر كارىكى كە لە
 بەرژوہەندى تايبەتى خۇيان بىت . . .
 سەرەپاى ئەو كورد ھەول داوہ بە دامەزاندنى
 دەسەلاتى تايبەت بە خۇى لەوانە دەسەلاتى
 شىخ مەحمود ۰۰۰ كۇمارى مەھابادو دوايى
 ۰۰۰ دەسەلاتى كوردى لە باشورى كوردستان
 لە دواى پاپەرىنە مەزنەكەى بە ھارى ۱۹۹۱ تاكو
 ئىستاش خاوەنى دەسەلاتى خۇيەتى بە بوئى
 پەرلەمانى كوردستان بە "۱۱۱" ئەندام و
 ئەنجومەنى وەزىران. بوئى پەيوەندى بە
 جۇرىكى نىمچە پەسمى لەگەل وولاتانى
 جىھانى لە بوارەكانى راميارى و ئابورى و
 پۇشنىرى . ئەو خالەش لە ناوھۆكى مېژوى
 كوردستان پوون كراو تەوہ لە ھەموو لايەنە
 جۇراو جۇرەكان .
 • پارتە راميارىەكان: كورد خاوەنى چەندىن
 پارتى تىكۆشەرى ديارە لە سەرەتاي بوئىانەوہ
 لە ھەموو لايەنىكى تىكۆشان لە پىناو بەرگى
 كىردن لە كوردو خاكى كوردستان و گەياندىنى

بەردەوامەلە ھەموو بوارو لایەنیکەو، یاسا ناوخوایەکانی ئەم ولاتانە دارێزراوەبە پێی ئەم یاسا نیو دەولەتیانە گونجاون لەگەڵ رامیارەتی تایبەتی و گشتی ئەم ولاتە کورد دوژمنی ھەتا ھەتایە ئەم ولاتە دەسەلاتدارانەیکە لە وێران کردنی گوندو شارۆچکەو شوێنھاوارو بەلگە میژوویی و نەتەویی و شارستانی و بەلگە راستەقینەکان و بزرکردنیان و سوتاندنیان و یاسا خود شاردنەویان. ھەرچەندە ئەم دەولەتانە لە گۆزینی دەسەلاتەیکە لەدوای یەکەکانی ھااتی باشتەر لەوانە پێشووبە ئەم ھەر گورگەکان لە پێستی مەر تاکوو ھەلیان بۆ دەپەخسی، بەھەر حال بەم شێوھ جوگرافیای کوردستان دیاری دەکەم بە پێی نەخشە بەلگەئێسەر ناو دارەکانی جیھان وەک نیکتین و مینۆرسکی و لازاریف و ئەرشیفەکانی و ھزارەتی دەروھە بەریتانیو فەرەنسائو بەلگەکانی کۆمەلەئێسەر لە بەلگەنامەکانی پەیمانێ لۆزان و سايکس بیكۆو سیفەر بەلگەنامە نەخشەکانی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی کە سنوری کوردستان لە شاری ئەسکەندەرۆنە بەندەری پۆژئاوای کوردستان دەست پێ دەکات بەرھو سنوری باکووری پارێزگاکانی مەرەش و سیواس و ئەرزنجان و ئەرزەمۆم و گارس و یرەقان و ئورمێ و سنەو کرمانشاو ئیلام و بەدرو جەسان و زنجیرە چیا ئێسەر لە پۆژھەلات بەرھو پۆژئاوای کە سنوری ناحیەئێسەر سەعان یەک بەرھو قەزای ھەویجە و سنوری باشوری مەخموو گەیارھو بەرتلەو بەرھو شێخان و سنجاو ھەسەکەو بەرھو پارێزگای ئورفەو غازی عەنتاب، ئەمە بە پێی نەخشەکان بەتایبەتی نەخشە ئێستای کوردستان بەلکو نەخشەئێسەر جوگرافیای کوردستان زۆر لەو زیاترە پەلام بەھۆی بارو

دۆخی رامیاری و جوگرافی و نەتەویی نەتوانراوە بەباشی دیاری بکەت، بەلام ئەم پێت یاسا یاسا بەیانی کورد نیشتمانی پەسەنی تەواوی خۆی دیاری دەکات بە پزگار کردنی چ لە پزگەئێسەر شۆپش چ بە پزگەئێسەر دادگای نیو دەولەتی ٠٠٠ کوردستان کەوتۆتە باکووری کوردستان ئاسیو نیشتمانیکی زۆر دەولەتەئێسەر سامانی سورشتی ھەمەلایەنە نیشتمانیکی ستراتژی گرنە لە جیھان و دەرواژەئێسەر لایەنە. عێراق دەکەوتتە باشوری، سوریا دەکەوتتە پۆژئاوای، ئێران و ئەرمنیا دەکەوتتە پۆژھەلاتی، تورکیا دەکەوتتە باکووری ٠٠٠ بۆ ئەوێ زیاتر پوون پێت کوردستان دەکەوتتە سەر ھێلی دێرێش ٣٠- ٤٠ پۆژھەلات و ھێلی پانی ٢٧- ٢٨ پلەئێسەر پۆژئاوای لەنیوان چیا قەوقاس لە پۆژھەلات ئەنازۆل و ھەرئێسەر کە دەروانە سەر دەریای سپی ناو ھەرئێسەر لە پۆژئاوای. لە کوردستان چوار زنی سەرھەکی ھەبە ئەرئێسەر ئاس و قیزل ئوزان لە دەریای قەزوین دەکەنەو زنی دێجەل و فورات بەناو خاکی تورکیا بەرھو پۆژئاوای دوایی بەرھو باشوور لە دەریای بەناو عەرھەئێسەر دەکاتەو ٠٠٠ کوردستان بەولتێکی چیا ئێسەر بەناو بانگەو بەرترین لوتکەئێسەر چیا ئێسەر ناگەرە کە بەرزیەکی ٥١٥٨ مەترە. لوتکەئێسەر چیا ئێسەر پەشکۆ لەناوچەئێسەر چیلوداغ کە بەرزیەکی (٤١٦٨) مەترە ٠٠٠ بەرزی خاکی کوردستان لەسەر ئاستی دەریا لە (١٠٠٠) مەتر بۆ (١٥٠٠) مەترە. کەش و ھەوای لەناوچەئێسەر بۆ ناوچەئێسەر تر جیاواژە ناوچەکانی باشوری زستانی باران و بەفری زۆر کەش و ھەوایەکی گونجاری ھەبە لە ھاوین گەرە واتە شەش مانگی ھاوینەو زستانی چوار مانگە ٠٠٠ بەلام لە باکوور پۆژھەلات زستانی ساردو بەفر

بارانى زۆرۈ ھاۋىنى كەش ۋە ھاۋىيەكى گونجىۋاي ھەيە... لەناۋەپراستى خاكى كوردستان زىستانى ساردوۋ بەفرو بارانى چىرى ئۇ دەبارى ھاۋىنى پلەي گەرمى لە ۳۰ پلە تىپەپ ناكات ۰۰۰ بە شىۋەيەكى گىشتى كەش ۋە ھەيەكى لەبارى ھەيە لە ھەموو پوۋيەكەۋە ۰۰۰

• مېژۇرى كوردستان: سەرھەتاي شارستانىيەت ۋە شۆيىنەۋارەكانى مرقۇقايەتى لە زانستەكانى سروسشت ۋە مرقۇقايەتى ۋە كۆمەلايەتى ۋە نەتەۋەيى ۋە زمان ۋە كەلتورۇ ئاين لە خۇيەۋە لە دايك نەبوۋە ۋە لە بۇشايى نەھاتۆتە كايەۋە. نەتەۋە لە لايەن گەلنىك ياخود دياردەيەكى ديارى كراۋ دروست نەبوۋە... بەلكو لەنەنجامى بىرى مرقۇقەۋە لە سەر زەۋى بوۋە بە درىژايى تىپەپبوۋنى قۇناغەكانى كات ۋە زەمەنەكان بە پانى ۋە بەرىنى لە نەۋەيەكەۋە بۇ نەۋەيەكى ترەۋە، كۆنترىن بىرو بۇچونەكانى زانستى بىرى نەتەۋەيى ۋە ئاينى بوۋە لە پەيوەندى دەۋراۋ پىشت ۋە گۇپانكارىە ھەمەجۋرەكانى سروسشتى ئەۋىش بە بوۋن ۋە مردن ۋە لەناۋچوون

لەگەل ئەۋەشدا مرقۇقە ھەموو تواناكانى بەكار ھىناۋە بۇ بوۋنى خۇي لەسەر زەۋى بە ھەموو جۇرىك لەمانەش وىنە كردن لەسەر تاتە بەردەكان ۋە دىۋارى ئەشكەۋتەكان كە تيايدا دەژيان ۋە پەيگەرى سەرھەتايى دروست دەگرا بەتايىبەتى پەيگەرو نىگارى ئافرەت.. لەزۇر زمانەكانى جىھانى زەۋى بە مى دانراۋە ئاسمان بە نىر، كە زەۋى ھىماي دايكە ئاسمانىش ھىماي باۋكە. دۇزىنەۋە شۆيىنەۋارەكانى جىھان بەر لە (۵۰۰۰۰ تا ۶۰۰۰۰) ھەزار سال پىش ئىستا بەتايىبەتى لەخاكى كوردستان بە شان ۋە بازى كورد لە ناۋچە جىياجىياكانى رۇژەلات ۋە باكورۇ باشورۇ رۇژاۋاي كوردستان نىۋەندى دوو زى "مىزۇپۇتاميا" كە يەكەم شارستانىيەتى تۇمار

كراۋى سەر زەۋىيە لە مېژۇودا بۇ نمونە شۆيىنەۋارى شانەدەرۋ ھەزار مىرد. ھەلكەندراۋى تابلۇي ئانۇيانىنە لە سەر تاتە بەردەكانى سەربىل زەھاۋى پۇژەلاتى كوردستان ۋە لە شاخەكانى چىيائى ئارارات ۋە ئاگرى ۋە ناۋچەي سىنچارو چەندىن شۆيىنى تر. پىنكەتە سەرھەتايىيەكانى گردى عەبىدە بوە بە كۆمەلە خوا ناۋى ئونۇتاكى كە سەرھەتايەك بوۋە بۇ ھەموو ئاينە يەك لە دواي يەكەكان ۋە دروست بونى شارستانىيەت، كوردو خاكى كوردستان سەرچاۋەي پەيدا بوۋنى كىشتوكال ۋە پىشەسازى ۋە بىناسازى ۋە بەخىۋكردنى مەروۋ مالات ۋە ئاژەل بوۋە لە ھەموو بۋارە جىياجىياكانى لە بەرھەم ھىنانى گەنۋو جۇۋ نىسك ۋە ئۆك ۋە دانەۋىلەي ترو دروستكردنى جلۋ بەرگۋ پىلاۋو دروستكردنى خانوبەرەۋ رىكخىستى ئەشكەۋتەكان ۋە دروستكردنى چەكى ئەۋ كاتەي بەرگى پى لەخۇكردن ۋە ھەنگاۋ نان بەرەۋ بازىگانى ۋە گۇپىنەۋەي كەل ۋە پەلى پىۋىستى ئەۋكات. سەرچاۋەي يارمەتى دانى گەلانى تر بوۋە لە پىك ھىنانى شارستانىيەت ۋە شۆيىنەۋارى خۇيان كە ھەموۋى لەكوردستانەۋە بەرەۋ دەۋرۋبەرى كوردستان ھەنگاۋى ناۋە بەلگەش بۇ ئەمە لەۋ كاتەي كورد لە خاكى ئىستاي كوردستان خاۋەنى زمان ۋە كەلتورۇ داب ۋە نەرىت ۋە مېژۇ بوۋە نەعەرەب ۋە نە تورك ھەر بوۋىيان نەبوۋە ۋە خاۋەنى ھىچ لايەنكى شارستانى نەبوۋە. دوايى بۇتە ھۇي ئەۋەي كە ئارستانىيەتى سۆمەرى ۋە ئەكەدى ۋە بابلى ۋە ئاشورى ۋە مىدى لەسەر خاكى نىۋان دوو زى "مىزۇپۇتاميا" بەرەۋ شارستانىيەتى جىبسى ۋە حورى تاكو شارسانىيەتى ئەغرىقى ۋە پۇمانى.

ئەمانە ھەموۋى لە چەندىن كات ۋە زەماندا لە خاكى ئىستاي كوردستان بوۋىنە بە تايىبەتى لە باشورى پۇژەلاتى ئاسىيائى بچوك ۋە "چىيائى زاگروس ۋە ئارارات ۋە زىنجىرە چىيائى زگروس ۋە

دریژبونه‌وهی له باکوری پوژئاوا به‌رهو باشوری پوژئه‌لات و به‌رمو ئه‌و که‌نده‌وهی (که‌ئیس‌تا پی‌ئی ده‌گوتریت که‌نده‌وهی عه‌ره‌بی له‌لایه‌ن عه‌ره‌ب و یان که‌نده‌وهی فارسی له‌لایه‌ن فارسه‌کان)"

له‌گه‌ل په‌ره‌سه‌ندن و پی‌شکه‌وتن له‌ زمان و میژوو که‌لتوری داب و نه‌ریت و نه‌شو‌نما‌کردنی نه‌ته‌وه‌و به‌ره‌و پی‌ئک هی‌ئانی ده‌سه‌لات هه‌ر یه‌ک به‌پی‌ئی توانای ئابوری و ژماره‌ی ئه‌و نه‌ته‌وه‌و به‌دی کراوه.

کورد نه‌ته‌وه‌یه‌ک بووه له‌پیشه‌وه‌ی په‌یدا‌بوونی نه‌ته‌وه‌کانی تری سه‌ر زه‌وی و به‌شداری ته‌واوی کردوه له‌ په‌ره‌سه‌ندن و پی‌شکه‌وتن و بنیات نانی شارسه‌تانه‌تی مرو‌فایه‌تی پی‌ئش سه‌ده‌کانی به‌ردینی نوی و برو‌ئزیه‌کان که‌ زیاتر له (۳۵۰۰ تا ۴۰۰۰) سال به‌ر له‌زاین، کورد خاوه‌نی زمانی سه‌ره‌خۆی خۆی بووه به‌ هیچ جو‌رنیک وشه‌ی بی‌گانه‌ی نه‌خسه‌تته‌ پیت و رسته‌کانی له‌ هه‌موو لایه‌نیکی په‌ره‌سه‌ندن‌دا له‌ پال داب و نه‌ریت و که‌لتوری میژوی خۆی. کورد خاوه‌نی بزوتنه‌وه‌ی نه‌ته‌وایه‌تی خۆی بووه به‌ر له (۷۵۰) سال به‌ر له‌ زاین و نمونه‌ی زیندووی ئایینی زه‌رده‌شتی و نویسه‌وه‌ی په‌رتوکی ئافیس‌تا به‌ زمانی زکماکی کوردی و بوه به‌نایینی په‌سمی ئیمپراتۆریه‌تی میدیا و نوسراوه‌ جو‌راو جو‌ره‌کانی پوژئه‌لات ناس و پرو‌فیسۆر و شو‌ینه‌وارو جو‌گرافی ناس له‌سه‌ر کورد و ئایینی ئافیس‌تا و به‌شه‌کانی ئافیس‌تا و میژووی پیکهاته‌ی ده‌سه‌لاتی میدیا له‌ کیشوهری ئاسیا ئه‌وه ده‌سه‌لمینی که‌ کورد به‌ ده‌یان هه‌زار سال به‌ر له‌ ئیس‌تا خاوه‌نی ئیماراتی بچوک بچوک بو‌نه له‌ شاخ و ده‌شتاییه‌کان و هه‌نگاوی ناوه‌ تا‌کو به‌ره‌و پیکه‌ئینی ده‌سه‌لاتی میدیا، کورد نه‌وه‌ی میدیا و نه‌ژادی په‌سه‌نی ئارین کورد زیاتر له (۱۵۰) سال به‌ر له‌ فارس خاوه‌نی ده‌سه‌لات و ئاین و میژوو بووه به‌ پی‌چه‌وانه‌ی ئه‌و بیرو بۆ چونه‌ی که‌ ده‌لین کورد لقنیکه له‌ فارس به‌لکو فارس لقنیکه له‌کورد گه‌ر به‌راورد له‌ زمانی

فارسی ئیس‌تا و رابردوی کورد بکه‌ینه‌وه‌ زمانی فارسی له‌ چه‌ندین پیت و وشه‌ی عه‌ره‌بی و کوردی په‌شتونی پیکهاته‌وه‌ به‌لام زمانی په‌سه‌نی کوردی زمانیکی بی‌گه‌ردو و سه‌ره‌خۆیه له‌ بو‌اره‌کانی زمانه‌وانی و ئه‌ده‌ب و زانسته‌و میژوو نه‌فسانه. عه‌ره‌ب و تورک ئه‌و کاته بو‌نیان نه‌بووه‌و گه‌ر هه‌شبو‌بیت له‌ په‌لی سه‌ره‌تایی په‌یدا بو‌نیان بووه، نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌ب که‌ له‌نه‌ژادی سامیه‌و هاونه‌ژادی جو‌له‌که‌یه‌و... به‌لام دوا‌ی پیکهاتن و په‌یدا‌بوونی ئایینی ئیس‌لام و هه‌لسان به‌ کردنه‌وه‌ی ئیس‌لامی "فتوحات الاسلامیه" عه‌ره‌ب بو‌نیان چه‌سپا و ئایینی ئیس‌لام بوه چه‌کنیک بۆ خۆ ناساندنیان به‌ جیهان و فراوان کردنی سنوری جو‌گرافیای نیشتمانی عه‌ره‌بی و ده‌رچون له‌ دورگه‌ی عه‌ره‌بی. بۆ نمونه زیاتر له‌ په‌نجا سالی‌ش دوا‌ی فتوحاتی ئیس‌لامی ها‌تونه‌ته‌ ناو خاکی ئیس‌تای عی‌راق که‌ ته‌نیا له‌هه‌رمی پوژئاوا‌ی شام و دورگه‌ی عه‌ره‌بی بو‌ینه. گه‌ر ئایینی ئیس‌لام نه‌بوا‌یه بوونی عه‌ره‌ب له‌ خاکی ئیس‌تای عی‌راق جینگه‌یان نه‌ده‌بوو به‌ تایبه‌تی نه‌یده‌توانی به‌ ناوی ئیس‌لام خاکی کوردستان داگیر بکات و کاری به‌عه‌ره‌ب کردن ئه‌نجام بدات چونکه به‌عه‌ره‌ب کردن و داگیر کردنی خاکی کورد له‌گه‌ل فتوحاتی ئیس‌لامی ده‌ستی پیکردوه.

له‌گه‌ل ئه‌وه‌ش‌دا به‌سه‌دان نمونه‌ی زیندو هه‌ن که‌ ئه‌وه ده‌سه‌لمین و روژ له‌ دوا‌ی پوژ ئه‌و پاستیانه ده‌رده‌که‌ون، بۆ نمونه ئه‌و ئه‌سحابانه‌ی که‌ له‌دورگه‌ی عه‌ره‌بی پویان له‌کوردستان کردو شه‌ریان له‌گه‌ل کورد ده‌کرد له‌ناو قولایی خاکی کوردستان له‌گه‌ل به‌ئیس‌لام کردن و له‌هه‌مان کاته به‌عه‌ره‌ب کردن به‌ هی‌زو زه‌بری شه‌مشیرو داگیرکردن تا‌کو ئیس‌تاش گو‌ری عه‌ره‌به‌ کوژراوه‌کان به‌ئه‌سحابه‌و شه‌هید ناو ده‌به‌ن و گو‌ری شه‌هید کورده‌کانیش له‌سه‌ر به‌رگری کردن له‌ کوردستان به‌ گو‌ری کافه‌ره‌کان ناو ده‌به‌ن ۰۹۰۰!۰۰

تورک له ناسیای ناوه‌پراستی بچوک بهر له (۹۱۰) سال بهره تورکیای نیستا هاتون به هوی داگیر کردن به پشتیوانی نیمپراتوریتهی بهریتانی و لهمانی که بووه هوی جیگیر بوونیان شه‌یش راسته چونکه تورک نه خاوه‌نی میژوو نه‌خاوه‌نی کله‌تور بوونه شه‌وی باسی لیوه ده‌کن هی میدیاکان و شه‌مه‌نه‌کان و گه‌لانی تری هه‌ریم و ناوچه‌کان بووه و سه‌ره‌تای پیکه‌ته‌ی تورک له چه‌ندین نژادی جیا له‌ناوچه‌ی مهنگولیا‌ی نیوان روسیای قه‌یسه‌ری و چینی میلی بووه.

کورد شه‌وه‌ی میدیاکانی ناوچه‌ی پوژئاوای نی‌ران و پوژمه‌لاتی تورکیای نیستا نیشه‌جی بوون که به ده‌یان جار تووشی شالاوی دپنده‌ی دوژمنانیا‌ن هاتون له لایه‌ن ناشوریه‌کان و تانه‌و کاته‌ی سه‌رکرده‌ی لیها‌توو "دیاکو" توانی هوزو تیره‌ میرنشینه کوردیه‌کان یه‌ک بخات و ناوچه‌کانی ژنر ده‌سه‌لاتی ناشوریه‌کان پزگار بکات و سه‌ره‌خوژی رایگه‌یه‌نی و شاری "نه‌لبنان" هه‌مه‌دانی نیستا بکاته پایته‌خت.

به‌لام دوا‌ی کۆچکردنی دیاکو چه‌ندین سه‌رکرده‌ی لیها‌تو په‌یدا بوون به‌ناوبانگترینیان "کیاکسار" بوو که توانی ده‌سه‌لاتی ولاتی میدیا فراوان بکات و سنوری بگه‌یه‌نیه‌ته‌ نزیک شاری شه‌نقره به‌دووری په‌نجا کیلو مه‌ترو ده‌ریای قه‌زوین و که‌ندای خاوری تا‌کو پایته‌ختی ناشوریه‌کان له قه‌زای شه‌مردی نیستای سه‌ر به پاروژگای موصل که زیاتر له (۱۵۰) سال ده‌سه‌لاتدار بوو شه‌میش (۶۰۰) سال پیش زاین ، واته شه‌وکات نابینی جوله‌که باس و خواسی هه‌ر شه‌بوو.

دوا‌ی مردنی کیاکسار (کورشی) سه‌روکی هوزو تیره‌کانی هه‌خامنه‌شی ده‌سه‌لاتی گرته ده‌ست و ده‌وله‌تی شه‌خیمنی پیک هینا. سه‌ره‌پای شه‌وه کورد له‌ژنر گوپانکاری شه‌و بارو دو‌خانه خاوه‌نی ده‌سه‌لاتی خو‌ی بوه له‌شیه‌وه‌ی نیمارات بۆ نمونه محمه‌دی کوپی شه‌داد

له ۹۵۱/۲/۹۵۱ زاینی حکومه‌تی دامه‌زاندوو ده‌ستی کرد به ناوه‌دان کردنه‌وه‌ی ناوچه‌ی کارنو ناران و شه‌و حکومه‌ته زیاتر له ۱۵۰ سال ده‌سه‌لاتدار بووه له ناوچه‌کانی قریاخ و کوردستان و نه‌خچه‌وان و نیریقان. له‌گه‌ل شه‌وه‌شدا کورد توانیوه‌تی به‌رگری له بونی خو‌ی بکات و دوا‌ی هه‌ره‌س هینسانی نیمپراتوریته‌ی میدیا که خاوه‌نی ده‌سه‌لاتی جیا‌جیای خو‌ی بووه له ناو سنوری کوردستان له نیماراتی جو‌رو و جو‌ر وه‌ک نیماراتی مه‌لین له دیاربه‌کرو نیماراتی نیژیدیه‌کان له سنجارو نیماراتی زازا له ده‌رسیم و خالیدین له‌ده‌ریای ره‌ش و نیماراتی موکری و هه‌ریمی خوراسان له‌به‌دلیس نیماراتی پاشای کوره‌و بابان و سو‌ران و چه‌ندین نیماراتی ترو. به‌رده‌وام بوونی په‌یوه‌ندی نیوانیان به یارمه‌تی دانی یه‌کتی و دژایه‌تی یه‌کتی به‌رده‌وام به هوی ژنر ده‌سته‌یی و گه‌مارو دانیان و کارلینکردنیا‌ن له لایه‌ن نیمپراتوریته‌کانی بیزه‌نتی و مه‌گول و شه‌سکه‌نده‌ری گه‌روه قه‌یسه‌ری پووسی و چه‌ندین ده‌سه‌لاتداری تری به‌هیز له دوا‌ی ده‌سه‌لاتی میدیاکان تا‌کو شه‌ری چالیدیران و دوا‌ی که‌رتنه ژنر ده‌ستی نیما‌پاتوریته‌ی عوسمانی و فارسی و سه‌ره‌پای شه‌وه‌ش مل که‌چی خو‌یان بۆ که‌س قبول نه‌کردیه.

له ناوچه جیا‌جیا‌کانی خاکی کوردستان و دوا‌ی به‌نیسلام کردنی کورد له ژنر شالاوی فتوحاتی نی‌سلامی و داگیر کردنی ناوچه‌کان و...!... خه‌لیفه‌کانی نی‌سلام نه‌یان توانیه ده‌سه‌لاتی خو‌یان به‌سه‌ر خاکی کوردستان به‌سه‌پینن به هوی بوونی ده‌سه‌لاتداری کورد له ولایه‌ته‌کانی وه‌ک ویلایه‌تی شه‌رده‌لان له سالی ۱۲۲۰ تا‌کو ۱۵۷۲ و ده‌سه‌لاتی مه‌لین له دیاربه‌کرو نیماراتی نیژیدیه‌کان له سنجارو زازا له ده‌رسیم خالیدین له که‌ناری ده‌ریای ره‌ش و موکریانی له‌هه‌ریمی خوراسان و نیماراتی به‌دلیس ۰۰۰۱۰۰۰ به‌لام به‌هوی گرنگی ناوچه‌ی

پاشا له ۱۹۰۸/۷/۶ دەستی له کاری بالوینزی عوسمانی کیشاوه له سویندو گهراوه کوردستان بۆ بەرگری کردن له مافهکانی کورد. جهنگی جیهانی یهکمه له ۱۹۱۴/۸/۳ تا ۱۹۱۸/۸/۳۰ که پوداوینک سوو له پوداوه مهزنهکانی پسر له مەرگهسات و نیش و نازاری گهلان له میژوی موقایهتی که زۆری زۆری ناوچه و ههزیم و ولاتانی گرتوه لهوانهش خاکی کوردستان. بهر له هه لگرسانی شه پرنکهوتننامهی نیوان تورکیای عوسمانی و نه لمانیا له ۱۹۱۴/۸/۲ مۆر کرا ئهویش به نیازی دابهش کردنی کوردستان بوو له نیوان خویان دواي سهرکهوتیان له جهنگ به تایبهتی ناوچه نهوتیهکان له باشوری کوردستان، لهگهڵ ئهوهشدا هیزهکانی سوپای پووسیای قهیسهری ناوچهکانی شاری ورمی و دهووبهری له ۱۹۱۵/۵/۱۱ داگیر کردووبه رهو باشوری کوردستان ههنگاوی دهنا به رهو پواندووزو له ۱۹۱۶/۵/۱۲ پواندووی داگیر کردو دواي ۶۵ پۆژ جیسی هیشته ئهویش بههوی شۆرشى بۆرژوازی له روسیا که بهناو خاکی کوردستان گهراوه له پرنکهی داگیر کردنی رۆژههلاتی کوردستان به رهو باشوری کوردستان . دواي ئهوه بهههولی پوسهکان توانرا لهشاری کرمانشا له گوندی بینهدار یهکمه کۆنگرهی میژوویی له ۱۹۱۷/۷/۱۲ له پۆژههلاتی کوردستان گریبدا که ماوهی سى پۆژی خایاند سهروکی کوردهکان و نوینهری روسیا و بهریتانیا و ئیران تییدا بهشدار بوون ئهمهش بۆ هیزور کردنهوهی بزوتنهوهی پزگاریخووانی کوردو کردنه بهوی نیوان دهسهلاتی خویان ماوه نهدان به کورد بگاته ئاواتهکانی و خوش باوهپی کوردیش هۆکاریکی سههرکی بوو له لاوازی بهرگری کردن له مافهکان. دواي مۆر کردنی پهیمانی "بريست لیتومیسک" له ۱۹۱۸/۵/۳ له نیوان لیبنین و نه لمانیا و ئیمپراتۆریهتی عوسمانی ئهویش ههز بووه هوی داگیر کردنی ناوچهی کوردستان له لایه

دهسهلاتی نوینی روسیا. بهلام له دواي کۆتایی جهنگی جیهانی یهکمه بووه هوی مۆرکردنی پهیمان و پرنکهوتن چ له ناوهوهی شهرو دواي شه پ به نهینى و ئاشکرا له لایه ناوپهیمانان به تایبهتی مۆرکردنی پهیمانی سایکس بیکنۆ له ۱۹۱۶/۵/۱۶ له نیوان بهریتانیا و فرههנסا له قاهره پایتهختی میسر بهلام مۆر کردنی ئه پهیمانه نهینیه له لایه پوسهکان ئاشکرا کراو دواي ئهوه شۆرشى نۆکتۆبهری بهلشهفیهکان له ۱۹۱۷/۱۰/۱۷ سههرکهوتنی به دهست هیناله روسیا به دامهزراندنی دهولتی دیموکراتی سوشیالیستی و پارامالینی دهسهلاتی قهیسهر دابهش بوونی جیهان به دوو جهمسهری دژ به یهکتری سوشیالیستی و سههرمایه داری و کاردانهوهی گرنگی کرده سههر بزوتنهوهی پزگاریخووانی کورد، لهو کات و ساته حکومهتی بهریتانیا له ۱۹۱۹/۵/۱۰ ههزمانی دا به پینک هینانی چهندن مینشینى کوردی که له ژێر دهسهلاتی شیخ مهحمودی نهر بیته له باشوری کوردستان بهلام به مههرجیک له ژێر چاودیری و نامۆزگاری نهفسهری بهریتانی بیته به هوی بهرز بوونهوهی جموجۆلی شۆرشگیزانی کورد به تایبهتی له باشوری کوردستان و پۆژههلاتی له دواي ۱۹۱۹/۵/۲۰ له لایه شیخ مهحمودو سمکۆی شکاک و رۆژههلاتی تورکیا و پۆژههلات و باکورى روسیا که بووه پاپهیرنه یهک له دواي یهکهکان له ۱۹۱۹/۵/۲۳ بهردهوام بوونی ولهو کات و ساته دا "میچهرسون" له ۱۹۱۹/۶/۱۴ سههردانی باشوری کوردستانی کردو لهگهڵ سههرکرده کوردهکان گفتوگۆی نهجامدا به تایبهتی شیخ مهحمودی نهر. نه مانه و گهلی کاری تری شۆرشگیزی و هاوکاری که بوه هوی مۆرکردنی پهیمانی سیفر له ۱۹۲۰/۸/۱۰ که چهندن خال و پرگهی باشی لهخۆوه گرتبوو به تایبهتی پرگهکانی ۶۲- ۶۴- ۶۵ له مادهی "۳" بهدان پیندانانی مافی کورد له تورکیا و ناوچهکانی تر به تایبهتی "عیراقی"

بهره دامه‌زاندن له‌وکات.

بپارێدان به دروستکردی کوردستانی سور له ۱۹۲۳/۷/۷ له‌لایه‌ن ده‌سه‌لاتی نوێی سۆشیالیستی روسیا، له‌چهندین کۆپۆ کۆبونوه له‌سه‌ر چاره‌ی کێشه‌ی کورد سه‌رکه‌وتنی به‌خۆوه ده‌بینی بهره‌و قوناخی سه‌رکه‌وتن هه‌نگاوی ده‌ناو بوه مه‌ترسی له‌ داهاستی و لاتانی هاوپه‌یمان و به‌رژه‌وه‌ندی تایبه‌تی و یه‌ك نه‌بوونی سه‌رکه‌رده‌کانی کورد له‌ پێناو پاراستنی به‌رژه‌وه‌ندی تایبه‌تی خۆیان و به‌لاوه‌نانی به‌رژه‌وه‌ندی گشتی کورد و کوردستان و نه‌نامه‌که‌ بوه هۆی دا‌به‌ش بوونی کوردستان به‌سه‌ر چوار ده‌وله‌تی نوێی دامه‌زراوی دژی‌هه‌ یه‌کتري به‌پێی په‌یمانی لۆزان له‌ ۱۹۲۳/۷/۲۴.

دا‌به‌ش بوونی کوردستان به‌تیری ژه‌مه‌راوی به‌بی‌ره‌زنامه‌ندی کورد ته‌نیا نه‌وانه‌ نه‌بی‌ که به‌رژه‌وه‌ندیان له‌گه‌ل ئه‌و کاره‌ نامرۆفانه‌ هه‌بوو، چونکه‌ ۱۰۰؟! گه‌ر به‌مانه‌وی می‌ژوو پودا‌و به‌سه‌ره‌اتی کورد و به‌رگری و راگه‌یانندن و شۆرش و په‌لاماردان بنوسین به‌لام هه‌مووی به‌کورتی وه‌ك کورد ده‌لی "پێچک چوارمه‌ به‌ئه‌ژماره "!

بۆ یه‌که‌گرتنه‌وه‌و پالپشتی یه‌کتري و یارمه‌تی شیخ مه‌حمودی نه‌مه‌ر یه‌که‌م نامه‌ی له‌ ۱۹۲۲/۱/۲۱ ئاراسته‌ی لێنینی را‌به‌ری شۆرشی (ئۆکتۆبه‌ری ۱۹۱۷/۱۰/۱۷) کردو‌و دا‌وای یارمه‌تی و پشتگیری لێ‌کرد له‌به‌ر نه‌وه‌ی ئه‌و کات شۆرشی به‌لشه‌فیه‌کان بلی‌سه‌ی به‌ریابوونی شۆرشی نه‌ته‌وه‌یی و چینی‌هه‌تی و نیشتمانی بوو، دا‌وای ئه‌وه‌ شیخ مه‌حمود له‌ ۱۹۲۲/۲/۱۸ حکومه‌تی راگه‌یانند و یه‌که‌م نه‌نجومه‌نی شاره‌وانی دامه‌زاند و ئالای کوردستانی به‌رز کرد‌وه. ئه‌وه‌یش له‌نه‌نجامی جێبه‌جێ نه‌کردنی به‌لێنه‌کانی ده‌سه‌لاتی شانیشینی نوێی دامه‌زراوی عێراق و به‌ریتانیا، له‌ ۱۹۲۲/۱/۲۴ راگه‌یانندی ها‌وبه‌شی ده‌سه‌لاتی شانیشین و به‌ریتانیا به‌ دان

نان به‌مافی کورد له‌و نا‌وچانه‌ی که زۆربه‌یان کورد پێک دێنن و حکومه‌تی کوردی پێک به‌یت له‌ چوار چینه‌وی سنوری عێراقی به‌زۆر دیاریکرا‌و که له‌و کاته‌ دانیشتوانی پارێزگای موسل ۸۰٪ و که‌رکوک ۸۵٪ کورد بوون به‌پێی ناماره‌کانی کۆمه‌له‌ی گه‌لان و ده‌سه‌لاتی تورکی عوسمانی، به‌هۆی بارودۆخی نوێی جیهان و بوونی به‌ دوو بلۆکی سه‌ره‌کی سۆشیالیستی و سه‌رمایه‌داری و راگه‌یانندی کۆماری نازیا‌یجان له‌ ۱۹۲۴/۲/۹ که پایته‌ختی نه‌خچه‌وان بوو که به‌ناوی کۆماری نه‌خچه‌وان نا‌و‌زهند کرا که ده‌که‌ویته‌ سه‌ر سنوری نیوان ئێران و تورکیا و سه‌ر به‌ کۆماری نازیا‌یجان بوو که رۆبه‌ری ۵۲ هه‌زار کیلومه‌تر چوار گۆشه ژماره‌ی دانیشتوانی ۱۲۰ هه‌زار که‌س بوو که که‌وتبوه‌ ناوه‌وه‌ی سنوری ئه‌رمینیا و به‌شیک بو له‌ کوردستانی داگیر کرا‌و. هه‌ر له‌و کاته‌ بوو کۆماری تورکیا له‌ ۱۹۲۴/۳/۳ راگه‌یه‌ندرا له‌ لایه‌ن که‌مال ئه‌تاتورک به‌ سوتاندنی هه‌رچی فێرگه‌و یانه‌و نوسینی به‌کوردی و سه‌ر به‌کورد بوو له‌گه‌ل قه‌ده‌غه‌کردن، له‌وکاته‌ش هه‌لبه‌ژاردنی نه‌نجومه‌نی په‌رله‌مانی عێراق له‌ ۱۹۲۴/۳/۱۲ نه‌نجام درا که ۱۷ کورد به‌شداري تێدا کرد و ته‌نیا پۆلی ووشه‌ی به‌لێیان هه‌بوو به‌ پێی نامرۆفاره‌یه‌کانی ده‌سه‌لاتی شانیشینی و به‌ریتانیا‌ی مه‌زن. هه‌ر له‌ دا‌وای ئه‌وه که‌مال ئه‌تاتورک ده‌سه‌لاتی خه‌لافه‌تی له‌ ۱۹۲۴/۴/۳ هه‌لوه‌شانده‌وه‌و ده‌سه‌لاتی عه‌لمانی راگه‌یانند، له‌گه‌ل ئه‌و بارودۆخه‌ شیخ سه‌عیدی په‌ران ده‌ستی کرد به‌سه‌ره‌لدانی شۆرش له‌باکوری کوردستان له‌ ۱۹۲۵/۲/۱۴ له‌مه‌مان کاته‌ سه‌ره‌ك وه‌زیرانی به‌ریتانیا "لوید جو‌رج" له‌ ۱۹۲۵/۲/۲۵ به‌ر ده‌می نه‌نجومه‌نی گشتی به‌ریتانیا رایگه‌یانند" که پێویسته‌ کورد مافی چاره‌ی خۆنوسیی هه‌بی، له‌ دا‌وای ئه‌و راگه‌یاننده‌ شیخ سه‌عیدی په‌ران له‌ ۱۹۲۵/۳/۲۱ سه‌ره‌به‌خۆیی کوردستانی راگه‌یانند و دیاریکری کرده پایته‌ختی کوردستان، له‌و کاته‌ له‌باشوری کوردستان شیخ

مهحمود له ۱۹۲۵/۷/۷ راپه پړینی راگه یاند. بهر له وهش له ۱۹۲۵/۳/۱۰ شیخ سعید ناوچه کانی سلیقان و هازرو نارگاوو چوله میزگی پرگار کرد له باکوړی کوردستان. له گه له نهوه شدا شیخ مهحمودی نه ممر بروسکه یه کی له ۱۹۲۵/۳/۲۰ ناراسته ی سهرهک وه زیرانی ئیران و بالویزی نه مه ریکاو بهریتانیاو تورکیاو پوسیاو فهرنسا کرد له ئیران بو جیبه جی کردنی به لئین و داواکاره کانی مافی کورد، هر له دواي نهوه شیخ سعیدی پیران و ۴۷ هه قالی له ۱۹۲۵/۶/۲۹ دواي ته وواو بوونی دادگایي کردنیان له مارهی دوو کاتر میرو نیو له سینداره دران که بووه هوی کاره ساتیکی گهرهی گه ئی کوردو کاردانه وه یه کی دوولایه نه ی ئی هاته کایه وه، یه که م زیانکی گهرهو دووم به میز بوونی ههستی نه ته وایه تی و بهرگری کردن له مانه وه ی ناسنامه ی کورد، هر له دواي نهوه مؤرکردنی پڼکه و تننامه ی نیوان عیراق و بهریتانیاو فهرنساو تورک له ۱۹۲۶/۱/۵ که تورکیا دانی به وه نا که ولایه تی موسل بیته به شیک له خاکی عیراقی نوی ئیر دهسه لاتی عیراق و دواي نهوه باشوری کوردستان به رسمی له ۱۹۲۶/۱/۱۳ الکیندر ا به شانشین عیراق له پڼکه و تنی نیوان دهسه لاتی عیراق و بهریتانیا به پڼی بهنده کانی په یمانی لوژان.

کومیته ی نیوده وله تی لیکولینه وه یه کی له ۱۹۲۵/۷/۱۱ بلاو کرده وه به ناوی نه وه ی که ولایه تی موسل بکه و یته ژیر کۆترولی کۆمه له ی گه لان بو ماوه ی ۲۵ سال و زمانی کوردی بیته زمانی ره سمی و ئیداره ی ولایه ته که کورد به پڼوه ی بیا، هر چه نده جموجول و دهنگی نارهازی بهرام بهر دهسه لاتدارانی کوردستانیان پڼکیندر ابوو بهر دهوام بوون له پڼک هینانی پارت و پڼکخراوی جورو جور بو نه وه ی بتوانی کله نیک دیاری بکړیت و زیاتر بزوتنه وه ی پرگاری گه ئی کورد بهرو پڼشه وه ههنگاو بنی و له کاته راپه پڼه که ی ناگری داخ له ۱۹۲۷/۱/۵ به ریا بوو له

باکوړی کوردستان.

له کاته ی بزوتنه وه ی پرگاریخوازی کورد له هه موو ناوچه کانی کوردستان و دهره وه ی کوردستان بهر دهوام بوو له بهرگری و پڼکهنانی پڼکخراو و پارت و دهسته ی لپهاتوو که له ۱۹۲۷/۱۰/۵ له هارینه هه واری "بهمدون" ی لوبنان هه ندی پڼشینیری ناوداری کوردو چهن دین پڼکخراوی کوردی، وه ک کۆمه له ی پڼشکه و تن و کۆمه له ی کوردستان و کۆمه له ی نه ته وه یی کورد و کۆمه له ی سه ره خو یی کۆبوونه وه له نه نجامی گفتوگزی چری نیوانیان کۆمه له ی "خویبوون و" دروشه که ی راگه یاندر او کاردانه وه یه کی گرنگی نواند له رامیاره تی نه و لاتانه ی که خاکی کوردستانیان پڼوه لکیندر ابوو، دواي نه وه به ماوه یه کی که م له باشوری کوردستان له ۱۹۲۷/۱۰/۱۴ یه که م بیري نهوت له بابو گورگورپی شاری کهرکوک دوزرایه وه بوه هوی نه وه ی که کښمو مملانی له نیوان دهسه لاتی عیراق و تورکیا زیاتر توندو تیژ بیت له سه ر ولایه تی موسل که به بیانوی نه وه ی به شیکه له خاکی تورکیا سه ره پای نه وه ش ۶۵٪ ولایه تی موسل خاکی کوردستانه.

بۆ نه وه ی دهنگی کوردو بزوتنه وه ی پرگاریخوازیه که ی بگاته هه موولایه ک پوژنامه ی "رڼیا تازه" له ۱۹۲۰/۳/۲۵ یه که م ژماره ی له شاری بهر یقان بلاو کرایه وه، دوژمنانی کورد درڅخیان نه کرد له دژایه تی کردنی کوردو بزوتنه وه ی پرگاری کوردو نیشتمانه که ی بو نمونه "سعد صالح" له ناو هوی په رله مانی عیراق له مهحمود له ناو بیریت یا نه مافانه ی داواي دهکا بوی جیبه جی بکړیت"، دواي نه وه له باکوړی کوردستان راپه پڼه که ی ئیحسان نوری پاشا له ۱۹۲۰/۶/۱۲ دهسته ی پی کرد له شاخه کانی نارارات دژي دهسه لاتی تورک و ئیران. هر له کاته شیخ مهحمود له راپه پڼه کانی خو ی درڅخی

ئەدەمكردو بەردەوام بوو ئەویش لە ۱۹۳۱/۴/۵ كە ئەنجامی دا بە ماوه نەدان بە خواست و ویستەکانی دەسەلاتی شانیشینی عێراق دواى ئەوه بە هۆی بارو دۆخ و شکستی لە راپەرینەكە لە ۱۹۳۱/۵/۱۳ خۆی دا بە دەستەوه.

مۆر کردنی رێکەوتنامەى نێوان ئێران و تورکیا لە ۱۹۳۲/۱/۲۲ بۆ لێدانی شۆپشی ئارارات و مەرۆها ئێران چیای ئاراراتی بچوکی دابە دەسەلاتی تورک بۆ ئەوهی هێرش کردنە سەر شۆپشگێرانى ئاراراتی گەرە ئاسان تر بێت و شۆپشەکانی کورد سەرکوت بکړت، لەهەمان کات لە ۱۹۳۲/۵/۵ دەسەلاتدارانی تورک بە جێبەجێ کردنی یاسای پەرلەمانەکیان دەستی کرد بە گواستنهوهی خێزانە کوردەکان لە شارە جیاجیاکانی باکورى کوردستان و هینانی خێزانی تۆزانی بۆ جینگەى ئەوان واتە بە تورک کردن، لەهەمان کات لە ۱۹۳۲/۵/۲۰ وەرگرتنی عێراق لە کۆمەلەى گەلان ئەویش بە دابین کردنی مافی کورد کە لە بەرگەى (۱۰) ی بریارەکەى وەرگرتنی ها توه، دواى ئەوه لە ۱۹۳۷/۷/۸ مۆرکردنی پەیمانی "سەعد ئاباد" لە نێوان عێراق و تورکیا و ئێران و ئەفغانستان بۆ بەرەنگار بونەوهی دروست بونی هەر دەولەتێکی کوردی لە لایەن یەکیک لەو چوار پارچەیهی کوردستانی لکینراو بە ولاتەکانیان، هەر لەگەڵ ئەوه لە ۱۹۳۷/۸/۱۷ مۆرکردنی رێکەوتنامەى نێوان عێراق و ئێران بۆ لێدانی راپەرینەکانی کورد لەسەر سنورەکانیان چونکە عێراق لەوه زۆر دەترسا کە شای ئێران یارمەتی کوردی باشوری کوردستانی دەداو یارمەتیهکانی بۆ کورد رابگیرى.

لەگەڵ ئەوهشدا دواى سەلهەکانی سى و بەسەر وه چەندین پارت و رێکخراوی نیشتمانی و نەتەوهیى و راپیاری پێکھات و لە پێکھاتن بوون چ کوردی یاخود عەرەبى و یاخود تورکی یاخود فارسى و بوە هۆی کێشەو مەملانیى نێوانیان

بەداخه وه نەم توانی پۆژی دەرچون و ناوی پۆژنامە و گۆفەرەکان دیار بکەم بە هۆی نەبوونی سەرچاوهیهکی وەها کە بتوانم بە زنجیرهیهکی رێک و پێک لە مێژوی روداوهکانی کورد و کوردستان جوتم بکړدايه، بەلام بەمەر حال مێژوی روداوهکان بەلگەن بۆ ئەو مەبەستە کە ئەویش بەرەو گۆرینکاری لە جیهان و دژوار بوونی کێشەى نێو دەولەتی بەرەو بۆ هەلگیرسانی جەنگی جیهانی دووم لە نێوان یەکیهتی سۆقیەت و ئەلمانیایا هاوپهیمانان لە ۱۹۳۹/۹/۲ دەستی پێکردو بارو دۆخی جیهان لە شینۆزکی نوێی لە راپیاریهتی جیهانگەری خۆی دەنواندو بەهێز بوونی بزوتنهوهی رزگاربخوازی میللەتان لە کێشومەرە جیاجیاکانی جیهان لەوانەش بزوتنهوهی رزگاربخوازی کورد بە هۆی پەیدا بوونی بۆشایی لە راپیاریهتی نێو دەولەتی و ئەنجامدانی کودەتای سەربازی لە لایەن رەشید عالی گەیلانی لە ۱۹۴۱/۵/۱ دژی داگیرکەری بەریتانیا و پۆژیمی شانیشینی عێراق و دواى بەرپا بوونی شۆپشی مایس لە ۱۹۴۱/۵/۲ و لە لایەکی تر هیزهەکانی سوپای بەریتانیا و پووسیا لە ۱۹۴۱/۸/۲۵ چونە ناو خاکی پۆژمەلاتی کوردستان وەك داگیرکەر مانەوه و دواى ئەوه شۆپشەکانی بارزان لە سالی ۱۹۴۳ هەتا ۱۹۴۵ و راکەیاندنی کۆماری کوردستان لەشاری مەهاباد لە ۱۹۴۶ / ۱/۲۲ لە گۆرەپانی چوار چرال لە لایەن پێشخوا قازی محەمەدو هەقالانی کە بووه جینگەى مەترسی لە هەریمەکەو خستنهوهگەری پەیمانی سەعد ئابادو کێشەنەوهی سوپای سورى سۆقیەت لە ۱۹۴۶ / ۲/۲۳ لە ماوهی ۴۵ پۆژو لەهەمان پۆژ مۆرکردنی رێکەوتنامەى دامەزراندنی کۆمپانیای نەوتی تیکەلاوی سۆقیهتی ئێرانى کە ئەنجامەکەى بوە هۆی لە ناوبردنی کۆماری کوردستان لە ۱۹۴۷/۱۲/۱۷ و لە سیندارەدانى پێشخوا قازی محەمەدو هەقالەکانى لە ۱۹۴۷/۳/۲۱ و دواى لە سیندارەدانى چوار

ئەفسەرە كوردەكان كە بەشدارى دامەزراندى كۆمارى كوردستانيان كرىبوو لە ۱۹۴۷/۴/۶ و ھەلگىرسانى شەپى نىوان شۆرشگىرەكان و ئىران لە ۱۹۴۷/۲/۲۴ لە ناوچەكانى خانەو ھەلەج و ناوچەى مەرگەومەرو دواى ئەرە لە ۱۹۴۸/۱/۲۷ پاپەرىن و خۆپىشاندان لە ھەموو شارەكانى عىراق و بەتايبەتى كوردستان ئەنجام درا، لە ئەنجامى لەناو بردنى كۆمارى كوردستان بارزانى لە ۱۹۴۷/۶/۱۵ بەرەو يەكەتى سۆڤىت كەوتە پى لەگەل زياتر لە ۵۰۰ شۆرشگىرى كورد بە رىگا سەختە چىاكان سنورى نىوان ئىران و توركيە لە ھەمان كاتا كوژرانى نادر شاي ئەفشار لە ۱۹۴۷/۶/۱۹ لە كاتى ھىرش كردنە سەر خوراسان، واتە چ لە جەنگى جىھانى يەكەم چ لە جەنگى جىھانى دووم كورد جگە لە ماڤ ويرانى و مەرگەسات و دەرىدەرى و كىپ كردنەوى شۆرشەكان و بەعەرەب كردن و بەفارس كردن و بە تورك كردن تاكو ئىستا زياتر چى بۇ ئەماوەتەرە. ئەمەش بە پىشتگىرى و يارمەتى وولاتانى ھاوپەيمانانى ئەمەرىكا و بەرىتانىا و روسىا و فەرنەسا و ئەلمانىا و دراوسىكانى ئەو ولاتانەى كە لەسەر خاكى كورد پىكھاتبوون كە مەلوتكەى بەخىوكەرى خۆيان بوون. سەرەراى كىشەو مەملەلانى نىوخۆى پارت و پىنخراو گرۇپەكانى كورد كە ھۆكارىكى بنەرەتى گرىگ بوو لە يارمەتيدان و جىبەجى كردنى راميارەتى ئەو ولاتانەى كورد و خاكى كوردستانيان پىنوھ لىكنراوھ لەگەل ئاسانكارى بۆيان لە جىبەجى كردنى نياز و خواستەكانيان.

بۇ بەھىز كردنى پزىمە جىاچىاكانى دروستكراو لەلايەن ھاوپەيمانان بەپىنى پەيمانە جىاچىاكانى نىودەولەتى بە تايبەتى پەيمانى لۆزان چەندىن پىكەوتن لە نىوان ئەو ولاتانەو مۆركردنى پەيمانى بۆرتسمۆس لە ۱۹۴۸/۱/۱۵ لە نىوان عىراق و بەرىتانىا كە بووھى ئەمەى كە كاروبارى عىراق زياتر كەوتە ژىر راميارەتى

بەرىتانىا، لەھەمان كات گرىدانى كۆنگرەى باكورى يەكەتى سۆڤىتەى لە ۱۹۴۸/۱/۱۹ لەو كۆنگرەى پۆشنىيرو كەسايەتى و سەركرەه كوردەكانى ھەر چوار پارچەو نىوھكەى كوردستان بەشداريان تىدا كرد لەوانە بارزانى نەم، لەو كۆنگرەى بارزانى وتارىكى چىو پىرى لە بارەى بارودۆخى كورد و مافەكانى خۆىندەوھ بەبەستنەوى ئەو كاتەو داھاتوى كورد لە پارچەكانى و چۆنىەتى مامەلە كردن لەگەل كورد و بە يەك بەستنەوى جموجولى شۆرشگىرەكانە كە بووھى ھۆى ئەمەى گەل كورد لەباشورى كوردستان بەشدارى كرد لە خۆپىشاندان و ناھەزايى كردن لە دژى دەسەلاتى شانشىنى عىراق و راميارەتى چەوت لە ۱۹۴۸/۲/۱۲ كە ئەنجام درا، بەرپاىبونى شۆرشى ۱۹۵۸/۷/۱۴ بە سەركرەدايەتى عەبدولكەرىم قاسم و ئەفسەرە نازادەكان و بەرەى يەكەتى نىشتمانى لە ۱۹۵۷/۳/۹ لە نىوان پارتە سەرەكەىكانى عىراق مۆركرابوو، بووھى ھۆى برىاردانى دەستورى كۆمارى نوىنى عىراق لە ۱۹۵۸/۷/۲۷ و دان نان بەھاوبەشى كورد و عەرەب لە خاكى عىراق لە بركەى (۳) دەستورەكەو گەرانەوى بارزانى و ھەقالەكانى لە ۱۹۵۹/۴/۱۶، دواى ئەوھ بارودۆخى عىراق بەرەو ئالۆزى ھەنگاوى نا بە ھۆى دروست بوونى دژايەتى لە نىوان پارتە راميارەكان بە تايبەتى پارتى كۆمۇنىستى ھاوپەيمانى دەسەلات و پارتى بەعسى عەرەبى و بە تايبەتى سەرھەلدانى كىشەى بنەرەتى لە نىوان سەركرەدايەتى دەسەلاتى نوىنى عىراق و سەركرەدايەتى كورد تابوھى ھۆى ھەلگىرسانى شۆرشى ئەيلول لە ۱۹۶۱/۹/۱۱ بەسەركرەدايەتى بارزانى و لىك ترازانى بارودۆخى عىراق بەگشتى و كورد بەتايبەتى ھەنگاوانان بەرەو ئالۆز بوونى ناوچەكەوتوند بوونى كىشەى نىوان دەسەلاتى عىراق و پارتى كۆمۇنىست لەگەل پارتى بەعس تا بووھى ئەنجام دانى كودەتاي سەربازى

بەئەسەيەكان لە ۱۹۶۲/۲/۸ كە بۆه ھۆى كەوتنە گىزئايى كارەسات و مەرگەساتى گەلانى عىراق بەتايىبەتى كوردو نىشتمانەكەى كە بەر شالائوى سوتاندن و وىزان كردن و دەريەدەرى ھاتن و بەرھو بەعەرب كردنى ناوچەكانى كوردستان و بەھىز بونى بىرى شۇقىنى عەرب بەتايىبەتى عەربى ھوردەى دورگەى عەربى و دروست بونى بارو دۇخىكى نالەبارى كوشندە لە عىراق و بەتايىبەتى باشورى كوردستان و بۆھ ھۆى دامەزراندنى كۆمەلەى كورد لە ۱۹۶۲/۴/۱۴ الە لاىەن كوردە پەنايەركانى لوبنان، دواى ئەو بە چەند مانگىك لە ۱۹۶۲/۸/۱۲ مۆركردنى رىكەوتننامەى نيوان توركيوا ئىيران بۇ بەرھنگار بونەھوى بۆوتنەھوى رزگاربخواى كوردو گەمارۆدان و ماوئەدانى راپەرىنەكانى كورد لەسەر سنورەكانى نيوانيان و بەتايىبەتى سنورى عىراق بەھۆى شۆرشى ئەيلول لە باشورى كوردستانى لىكىندراو بەعىراق

مۆركردنى رىكەوتننامەى نيوان سوريوا عىراق لە ۱۹۶۲/۱۰/۲۲ كە سوريوا نامادەيى خۆى بۇ عىراق نىشان دا بە نامادە كردنى ۳۰۰۰ سەرباز بە ھەموو جۆرە چەكىك "ناسمانى و دەشتايى" بەشدارى سوپاي عىراقى كرد بۇ پەلاماردان و بۆردومان كردنى سەنگەرەكانى پىشەمەرگەى شۆرشى ئەيلول لە ناوچە جياجياكانى كوردستان، لەھەمان كات بەھۆى كاردانەھوى شۆرشى ئەيلول، پارتى ديموكراتى كوردستان لە باكورى كوردستان لە ۱۹۶۵/۷/۱۵ دامەزرا لە لاىەن فائق بوچاخ، دواى ئەو بەرپابوونى خۆپىشاندان و راپەرىن لەشارەكانى دياربەكرو سىياس و ناوچەكانى تر لە ۱۹۶۷/۸/۲.

دواى چەندىن كودەتا لە نيوان سەركردەكانى پارتى بەعەسى شۆقىنى و دوا كودەتاكەى ۱۹۶۷/۳۰/۱۷ تەموزى ۱۹۶۸ بۆھ ھۆى گۆرپنى پاميارەتى بەرھو خۆ چەسپاندن و پوكردنە و لاتانى سۆشيالىستى و كردنەھوى

دەرگاي گفتوگۆ كردن لەگەل سەركردايەتى شۆرشى ئەيلول بە ھاوكارى يەكەتى سۆقىتە و بۆھ ھۆى دان نانى تەواو بە مافى كوردو بۆوتنەھوى رزگاربخواى كورد لە ۱۹۷۰/۳/۱۱ و مۆركردنى بەرەى يەكەتى نىشتمانى نەتەھويى پىشكەوت و لەگەل پارتى كۆمۇنىستى عىراق لە ۱۹۷۲/۷/۱۷ بە مۆركردنى لەنيوان عەزىز محمدو احمد حسن بەكر، بەلام بەر لەو دەستورى نوئى عىراق لە ۱۹۷۰/۷/۱۶ راگەينەندراو تەواوى دەسەلاتى بە سەرەك كۆمار دا لە ھەموو بوارە جياجياكانى كاروبارى عىراق.

لەگەل مۆركردنى رىكەوتننامەى ۱۹۷۰/۳/۱۱ و بەرەى نىشتمانى لەگەل پارتى كۆمۇنىست لە ۱۹۷۲/۷/۱۷ و بەھىز بونى پەيوەندى نيوان دەسەلاتى عىراق لەگەل و لاتانى سوشيالىستى بە تايىبەتى يەكەتى سۆقىتە و بەستنى پەيمانى دۆستايەتى و ھاوكارى لە ۱۹۷۲/۴/۱۲.

دەستپىنكردن و سەرھەلدانى پاشگەز بوونەھ لە بركەكانى رىكەوتننامەى ۱۹۷۰/۳/۱۱ لەگەل سەركردايەتى شۆرشى ئەيلول و دروستكردنى كىشەو مەلمانى لە نيوان پارتى ديموكراتى كوردستان و پارتى كۆمۇنىستى عىراق. لەو كاتەش شارۆچكەى قەلادزى بۆردومان كرد لە ۱۹۷۴/۴/۲۴ كە بۆھ ھۆى شەمىد بونى زياتر لە (۱۵۰) كەس و زامدار بوون چەندىن كەس بە ھۆى راپەرىنى گشت گەلى كوردو پوكردنە شاخەكانى لەنەنجامى جىبەجى نەكردنى بركەكانى رىكەوتننامەى ئادارو جىبەجى نەكردنى مافى برىاردانى ئۆتۆنۆمى لە ماوھى ديارى كراوى خۆى و دوايى بەپىك ھىنانى ئەنجومەنى ياسادانان لە لاىەن بەعسى و پارتى كۆمۇنىست بە خواست و ويستى دەسەلاتى سەدام. ئەمانە ھەموى بونە ھۆى ئەھوى كە رىكەوتننامەى جەزائىرى ۱۹۷۵/۳/۶ الە نيوان دەسەلاتى عىراق و شاي ئىيران مۆركردنى بە سەرپەرشتى "احمد بنبەلە" سەرۆكى جەزائىر بە نامۆزگارى

ئەمەرىكا ۋە ئەنجام بۇ ھۆى نىسكۆ پېنېننى شۆرشى ئەيلول ۱۹۷۵/۳/۱۹ كە بوو ھۆى فېرنانى چىك كە زياتر لە (۱۰۰) ھەزار چەكدارى كورد لەشاخەكان چاۋەپوانى بلىسى تەوا كوردنى شۆرشى ئەيلوليان دەكرد بەلام بەپىچەوانە، بەھۆى پالەپەستۆى ئەمەرىكا ۋە ئىران ۋە ھاۋپەيمانان ئەنجامكەى بوو ھۆى دەربەدەرى كورد بۇ پۇژھەلاتى كوردستانى لىكىندراۋ بەئىران ۋە خۇ بەدەستەۋە دانى رېئىمى بەعسى عىراق ۋە گواستەنەۋەيان بۇ باشورى عىراق ۋە ئەۋانئىتر بەرەۋ ھەندەران سەريان ھەلگرت...

لەگەل ئەۋ ھەموو پوداۋو كارەساتانەى ناۋ خۇى عىراق ۋە بەرەۋ باش بىردىنى پەيوەندى لەگەل ئىران ۋە توركيا بەھۆى بەرز بونەۋەى ھەستى نەتەۋايەتى ۋە سەلماندنى بونى نەتەۋەىيى كورد لە ۱۹۷۶/۶/۱ يەكەتتى نىشتەمانى كوردستان دامەزرا بە پاپەرايەتى مام جەلال تالەبانى ۋە نواندىنى پۇلى بەرچاۋ لەبەرەۋ بەھىز بون ۋە فراۋان بونى شۆرشى كورد لە باشورى كوردستان ۋە كاردانەۋەى لەسەر بەشەكانى ترو ناۋچەۋ ھەرىم ۋە جىهان ۋە كەوتتە ناۋ پۇژئامەۋ پاميارەتى چەندىن ۋە لاتانى جىهان بە تايىبەتى ۋە لاتانى سۇشىيال دىموكرات. لەگەل ئەۋ گۇپرانكارە مۇركردنى رىكەۋتتەننامەى ۱۹۷۶/۳/۲۶ ى نىۋان ئەمەرىكا ۋە توركيا بە يارمەتى دانى دەسەلاتى تورك بە بەرەمەكانى ۋە گەمارۇدانى بىزوتنەۋەى پىزگارىخۋازى كورد بەتايىبەتى لە باكورى كوردستان ۋە سنورى نىۋان عىراق ۋە توركيا، لەۋ كاتەش ھەلگىرسانەۋەى شۆپش گولان لە ۱۹۷۵/۵/۲۶ لە لاىەن سەركردايەتى كاتى پارتى دىموكراتى كوردستان ۋە بەردەۋام بوونى شۆرشى ئەيلول لەپىنناۋ ۋەدى ھىننى دەسكەۋتەكانى شۆرشى ئەيلول ۋە كاردانەۋەى بەرچاۋى لە ناۋچەكەۋ بوو ھۆى تۇقاندنى دەسەلاتەكانى ئىران ۋە توركياۋ

سورىاۋ عىراق ۋە لەۋ كاتە سەدام حوسىنى سەرۋكى پۇئىمى بەعسى عىراق لە ئەنجومەنى نىشتەمانى عىراق بىرارىدا بە گواستەنەۋەى گوند نىشتەكانى سەر سنورەكانى نىۋان عىراق ۋە توركيا لە ۱۹۷۶/۸/۲۱ بە قولايى (۲۰) كىلومەترو كۇنترۇل كوردنى سنور لەلايەن سوپاى عىراق بە ھاۋكارى ھىزەكانى سوپاى تورك ۋە ئىران ۋە گەمارۇدانى جموجۇلى شۆرشى نوئى كورد. ھەر لەۋ كاتە پۇئىمى بەعسى سورىا بىرارى رىمارە (۵۸۰) لە ۱۹۷۷/۵/۱۸ دەركرد بە گۇپىنى ناۋى كوردى لە شارو شارۋچكەۋ گوندو قوتابخانەۋ گەرەك ۋە كۇلانەكان ۱۰۰۰۴۰۰۰

لەۋ كاتەۋ بارو دۇخە پارتى كرىكارانى كوردستان لە ۱۹۸۷/۸/۱۵ لە باكورى كوردستان دامەزرا لەلايەن عەبدوللا ئۇجەلان ۋە بوو ھۆى بەرپا بونى شۆرشى پارتى زانى چەكدارى لە باكورى كوردستان ۋە لەگەل ئەۋ بارو دۇخە لە ۱۹۷۹/۲/۱ "نايەتوللا خومەنى" لەپارىس گەرپەمەۋ ئىران ۋە شۆرشى ئىسلامى بەرپا كورد لە ۱۹۷۹/۲/۱۱ لەئىزان پوخاندنى دەسەلاتى شاھەنشاهى ئىران لەۋكاتەش زۇربەى ناۋچەكانى پۇژھەلاتى كوردستان كەۋتە رۇر دەستى ھىزەكانى پارتى دىموكراتى كوردستانى ئىران، دواى ئەۋ بارو دۇخەى ئىران ۋە بىزوتنەۋەى پىزگارىخۋازى كورد پۇئىمى بەعسى عىراق لە ۱۹۸۰/۴/۵ دەستى كىرەدەركردن ۋە ناۋەرەكردنى كوردە فەيلەكان بەرەۋ ئىران لەشارەكانى بەغداد كوت ۋە سوئىرەۋ بەدرەۋجەسان ۋە عەلى شەرقى ۋە عەلى غەربى ۋە عمارەۋ كوت ۋە بەسەرەۋ چەندىن جىگەى تر. ئەمەش بەتايىبەتى لەدواى ھەرگرتنى دەسەلاتى تەۋاۋ لەلايەن سەدام حوسىن لە ۱۹۷۹/۷/۱۷ بەدەست پىكردنى كارەساتەكە لە عىراق ۋە بەتايىبەتى باشورى كوردستان لەھەموو لاىەنە جۇراۋ جۇرەكان.

لەدواى ھەرگرتنى دەسەلات لەلايەن سەدام حوسىن ۋە لەخۇبايى بون ۋە بەرز بونەى ھەستى

شۆفینی و بەرچاوتەنگی نەتەوایەتی عەرەب بەرامبەر بە کورد و گەلان و لاتانی تر بەناوی "بەوابە" پۆژمەلات "شەپری لەگەڵ ئێران هەلگیرساند لە ۱۹۸۰/۹/۲۲ کە ئەو شەپەر (۸) سالی خایاند کە بوو هۆی مەرگەساتی گەلانی عێراق بەتایبەتی گەلی کورد لەباشوری کوردستان لەهەمان کات بەردەوام بوونی لەئاوارەکردن و دەر بەدەرکردنی کوردە فەیلیەکان لە ۱۹۸۲/۱/۲۹ کە زیاتر لە هەشت هەزار کوردی فەیلی ئاوارەکرد بەناوی "تەبەعیە" ی ئێران، بەلام تەنیا بەهۆی ئەو هەبوو کە کوردن، دواي ئەو لە ۱۹۸۲/۷/۳۱ هەشت هەزار بارزانی لەشارۆچکەي قوشتەپە و بەحەرکە حەریرکە سەر بە پارێزگای هەولێر بوون ئەنفال کران تالە گۆرە بەکۆمەڵەکان بە نەناسراوی لاشەي پیاوو نافەرەت و مندال و پیر دۆزرایەو. پێشمی عێراق بەو هەش نەو هەستا بۆردومانی ناوچەي سەردەشتی پۆژمەلاتی کوردستانی لە ۱۹۸۷/۴/۲۸ کرد کە بوو هۆی شەهید بوونی زیاتر لە ۱۲۲ کورد و زامدار کردنی زیاتر لە ۵۰۰۰ هەزار کەس . لە لایەکی تر بەستنی یەکم کۆبوونەوی پارتە کوردستانیەکان لە باشوری کوردستان لە ۱۹۸۷/۷/۱۷ بۆ پێک هێنانی بەرەي کوردستانی لە دواي چەندین شەپری خۆ کوژی لە نیوانیان و کاردانەوی خراپی بۆ سەر بزوتنەوی پزگاریخوازی کورد، لە دواي ئەو گەورەترین پروداوي جیهانی ئەنجام درا لە دواي جەنگی جیهانی دووهم ئەویش کیمیا باریانی شاری هەلەبجەي شەهید لە ۱۹۸۸/۳/۱۶ و جێبەجێکردنی لە لایەن "علی حسن مجید" ناموزای سەدام حسین بە گازی کیمیاوي کە بوو هۆی شەهید بوونی زیاتر لە (۵) هەزار کورد لە مندال و نافەرەت و پیاوي گەنج و پیر خۆی خستە ناو لاپەرەکانی میژوو کە ناسەواری ئەو کیمیا بارانە هەر دەمینێ و لە بیرو هەستی مرۆفی بەوێژدانی کورد وون ناییت و لەبیر ناکرێت. دواي ئەو کارساتە سەرکردایەتی کورد

هەستیان بە هەلەکانی رابردوی خۆیان کردو بەرەي کوردستانیان دامەزراند لە ۱۹۸۸/۵/۷ لە نیوان پارتی و یەکیەتی و پارتی گەل و پارتی سۆشیا لیستی و لیژنەي هەرمی پارتی کۆمونیستی عێراق لقی کوردستان، دواي ئەو بەرەي تەقەر لە ۱۹۸۸/۶/۲۲ پێکھات لە باکووری کوردستان لە ئەنجامی پێکەوتنی هەشت پارت و پێکخراوی کورد. پێشمی بەعسی عێراق بەردەوام بوو لە کاری جێنۆساید بەرامبەر بە کورد بە هاوکاری جاشە خۆفرووشەکانی کورد لە ۱۹۸۸/۴/۱۴ کە بوو هۆی ئەنفال کردنی زیاتر لە ۱۸۲ هەزار کورد لە ناوچە جیا جیاکانی کوردستان بەتایبەتی ناوچەي سلیمانی . بۆ هاوکاریکردنی یەکتری لە نیوان دەسلەتە دژ بە یەکتەرکان تەنیا لەسەر کیشەي کورد نەبیت و تیۆر کردنی دکتۆر قاسم لۆ لە ۱۹۸۹/۷/۱۲ لە لایەن پێشمی بەناو ئیسلامی ئێران لەشاری قیەنا، بەستنی کۆنگرەي جیهانی لە پارێسی پایتەختی فەرەنسا لە ۱۹۸۹/۱۰/۱۴ بۆ بەرگری کردن لە مافی کورد کە ۲۰۰ نوینەر لە ولاتانی جیهان و کورد بەشداریان تێدا کرد.

لە ۱۹۸۰/۹/۲۲ بە هەلگیرسانی شەپری نیوان عێراق و ئێران بە پالپشتی ئەمەریکا و هاو پەیمانەکانی لە ولاتانی عەرەبی بەتایبەتی سعودیە و کویت و ئوردن بەناوی "البوابە الشرقیە" بەلام ئەنجامە کەي کۆتایی هاتنی شەپەرکە لە ۱۹۸۸/۸/۸ بە گەرانەو بە سەر پێکەوتننامەي جەزائیری ۱۹۷۵/۳/۶ واتە لەبەرەتا خۆي لەخۆیدا "دیزە بەدەر خۆنە بوو" بۆ لەناو بردنی شۆپشی ئەیلول و گەمارۆدانی بزوتنەوی پزگاریخوازی گەلی کورد لە ئەنفال و کیمیا باران و ویزان کردن زیاتر لە (۵۰۰) گوندو شارۆچکەو پزکردنەوی کانیاو هکان و سوتاندنی دارستانەکان و کۆرکردنەوی پزگاو بان و پردەکان و رەش کردنەوی ناسەواری کورد لە (۵۰۰۰) سەال پێش ئیستاتو دزینسی

بۆمۆزەخانەكانى خۆيان، خىۋاي كورد بەپىنچەوانەى ھەلگەپرانىدەھە بۈۋە ھۆى دروست بوۋنى كىشە لەنىۋان عىراق و سەۋدىيە كۆيت و ئوردن لە ئەنجام دا لە ۱۹۹۰/۸/۲ پۋنسى عىراق كۆيتى داگىر كورد بۈۋە ھۆى ئاپرەزايى ۋلاتانى عەرەبى و ئاۋچەكە و جىھان بەتايبەتى ئەمەرىكا و ھاۋپەيمانان كە بۈۋە ھۆى مەترسى خستە سەر بەرژەۋەندىيەكان و ئوای كۆكردنەۋەى ھىزى سوپا بە ھەموو جۆرە چەكە پىشكەوتوھەكانى سەردەمى لە ئوای چەندىن ھەول لە لاين ۋلاتانى ئاۋچەو جىھان بەلام بى سود بوو لە ئەنجام دا ھىزى كرايە سەر سوپاى عىراق لە ۱۹۹۰/۱۱/۱۷ لە كۆيت لە لاين ھاۋپەيمانان كە پىكھاتبوو لە (۳۰) ۋلات لە گەردەلولى بىابان و ئەنجامەكەى ھەرس ھىننى سوپاى عىراق و خۆپانەگرتن و كۆتايى ھاتنى شەپى كەندوای دووم لە ۱۹۹۱/۲/۲۸ كە بۈۋە ھۆى وىزان كوردنى عىراق لە بوارەكانى پاميارى و ئابورى و سەربازى كە بۈۋە ھۆى دروست بوۋنى باروۋخىكى ئوۋى لە عىراق و ئاۋچەكە و سەرھەلدانى پاپەرىن لە عىراق و بە تايبەتى لە باشورى كوردستان لە ۱۹۹۱/۳/۵ تاكو ۱۹۹۱/۳/۲۱ كەتوانرا ۹۵٪ى خاكى باشورى كوردستان پزگار بىكرت.

بەلام پىشت بەستىن بەئەمەرىكا و ھاۋپەيمانەكانى ئەنجامى مال وىزانىيە بۈۋە ھۆى كپ كوردنەۋەى ئەر پاپەرىن و ھەستە نەتەۋايەتتە دژى گەلى كورد ئەۋە بوو لە ۱۹۹۱/۳/۲۱ كە بۈۋە ھۆى سەرھەتاي دەست پىكردنى كۆرەۋە مىليۇننەكە لە باشورى كوردستان دژى شالوۋى دەسەلاتى ترسنۆكى بەعسى بە يارمەتى دانى ئەمەرىكا تا ۱۹۹۱/۴/۲۷ دەسەلاتى بەعس توانى شارو شارۋچكەكانى كوردستان داگىر بىكاتەۋە. كە چەندىن پوداۋى تىرى ۋەك گەپرانەۋەى جەماۋەرى كورد لە ئوای كۆچرەۋەكەو دانانى ھىلى (۳۶) بە بىرئارى ژمارە (۶۸۸) نەتەۋەيەكگرتوھەكان و كىشانەۋەى دامو

دەزگاكانى مىرى لە ھەر سى پارىزگاى ھەولنەۋەى دھۆك و سوليمانى و گواستەۋەى بۇ شارەكانى موسل و كەركوك. ئەنجامى بۈۋە ھۆى ھەلبىژاردنى ئەنجمەنى نىشتمانى كوردستان لە ۱۹۹۲/۵/۱۹ و دامەزاندنى كابينى يەكەمى ھەركەمى كوردستان لە ۱۹۹۲/۷/۵، ئەمەش بە ھۆى دروست بوۋنى باروۋخى ئوۋى عىراق و بەتايبەتى كوردستان. لە ئوای ئەۋە ۋەزىرائى دەرەۋەى ئىران و توركيوا سوربا لە ۱۹۹۳/۶/۸ كۆبونەۋە بەھۆى مەترسىيان لە دواپۇژى ۋلاتەكانىيان لەبەر لكىندراۋى خاكى كورد بە ۋلاتەكانىيان و كۆبونەۋەكان بەردەوام بوۋە. ھەر لەر كاتە پۋنسى بەئاۋ ئىسلامى ئىران لە ۱۹۹۳/۵/۱۲ نىزىكى ۵۰۰ھەزارسەربازو ۵۰۰ تانك و زىپۇشى لەسەر سنورى باشورى كوردستان مۇلداۋ ئاۋچەكانى پىنجوۋىن و قەلادزى داگىر كورد بەر لەۋە لە ۱۹۹۲/۵/۲۸ كە كۆمارى ئەرمنىيا لە ئاۋچەى شارى شوشەنەزەرى و ئەرمن پەلامارى شارەكەو دەرۋەبەريان داۋ داگىريان كورد بە سەدان كوردىيان شەھىد كورد بە ھەزارانىان دەرەدەر كورد مال و سامانەكانىيان سوتاندو تالانىان كورد. لە ھەمان كاتە پۋنسى سوربا بەندىخانەى جەسەكەى پۋژئاۋاى كوردستانى سوتاند لە ۱۹۹۲/۳/۲۴ كە بۈۋە ھۆى شەھىد بوۋنى (۷۲) كەس .

گەر ئاۋرپىك لە مىنژوۋى بزوئەۋەى پزگارخوۋاى كوردو دەسەلاتەكانى پىشۋى كورد بەدەينەۋە ھەر ھەموۋى مەرگەسات بۈۋە چ لە لاين دۆرمانان كە بەرامبەر گەلى كورد كراۋە چ مەرگەساتى ئاۋخۆى بە ھۆى شەپى خۇ كوژى بگرە لە دەسەلاتى پاشاى كۆرە تاكو سەرھەتاي سالى ۱۹۹۴ كە لە ۱۹۹۴/۵/۱ دەست پىكردنى شەپى نىۋان پارتى دىموكراتى كوردستان و يەكەمەتى نىشتمانى كوردستان لە باشورى كوردستان بەردەوام بوۋنى تا ۱۹۹۸/۹/۱۷ لەئەنجامى رىكەوتننامەى واشنتون لە ئەمەرىكا

مۆز كرا بەسەرپەرشستی وەزیری دەرەوێ ئەمەریكا "مالدین ئۆلیرایت".

سەرەپای رامیارەتی تورك و ناچاربوونی بەهۆی پالەپەستۆی ناوڤۆ نیو دەولەتی پژی می تورك لە ۱۹۹۴/۳/۱۹ بۆ یەكەم جار لە میژوودا دانی نا بە جەژنی نەوڕۆز كە جەژنی كوردو توركمان خۆی كرده خاومنی نەوڕۆز بەلام لەو كاتەمی كە جەژنی نەوڕۆز ناھەنگی بۆ دەگنیردا نەك ھەر نەتەوێ تورك نەبوو بەلكوو لە میژوودا باسی لیوھ نەدەكرا. دواي ئەوھ فڕۆكەكانی دەسەلاتی توركیا ناوچەمی قەلادزی و دەوروبەری لە ۱۹۹۴/۵/۷ بۆ دوومان كرده بیانوی لیئدانی بنكەكانی پارتی كرنكارانی كوردستان و لە ھەمان كات پژی می بەعسی سوریا لە ۱۹۹۶/۴/۱۰ زیاتر لە (۱۰۰۰۰) ناوی لە خیزانانی كوردی پۆژئاوای كوردستان لە تۆمارگەكانی دەولەت لابرد بەناوی بژ بوون بۆ ئەوێ كورد خاومن ناسنامە نەبیت.

دواي ئەوھ ھێژەكانی سوپای ئێران لە كارنکی سەرپازی لە ۱۹۹۶/۷/۲۹ بە دوو ھزار سەربازو ۲۰ ماشین و فڕۆكە ھێرشی كرده سەر بازگەمی سەلام لە نزیک شاری سلیمانی بۆ لیئدانی بنكەكانی پارتی دیموکراتی ئێران كە بووھ ھۆی دەرپەدەر بونی دەیان كەس لە خیزانە ناوارەكانی كوردی پۆژمەلاتی كوردستان و كاردانەوێھەکی خراپی كرده سەر پەيوەندی لەگەڵ یەکیەتی نیشتمانی و داھاتوی پارتە كوردستانێھەكان و دواي ئەوھ مۆر كردنی پۆكەوتننامەمی نیوان ئێران و توركیا لە ۱۹۹۶/۸/۲۶ بۆ ھەرگرتنی زانیاری و گۆرینەوێ سیخووی لەسەر بزوتنەوێ كورد بە تاییەتی پارتی كرنكارانی كوردستان.

سەرەپای ئەو پوداوو كارەساتانەمی كە بەرامبەر كورد دەكرا لە لایەن دەسەلاتدارانی ھەر چوار پارچەمی كوردستان و بونی جیاوازی بیرو بۆچوون و چۆنیەتی سەر كردهی پارت و پۆكخراومكان ئەو بارو دۆخە لانەبارەمی كە لەسەر

بزوتنەوێ پزگاریخوای كوردو پۆكەوتنی ھەل زێرین بۆ دەسەلاتی كوردی باشووی كوردستان دەست پینكردنی شەپری نیوان پارتی دیموکراتی كوردستان و پارتی كرنكارانی كوردستان لە ۱۹۹۷/۵/۱۴. لەو كاتەمی كە پارتی كرنكارانی كوردستان لە دواي سەلەكانی ۱۹۸۵ شۆرشی چەكدارێ ئەنجامدا بوو دژی دەسەلاتی دژ بە كوردو كوردستان، كە بوو ھۆی كاردانەوێ خراپ بۆ سەر بزوتنەوێ پزگاریخوای كوردو دروست بوونی بۆشایی لە پینش دوژمنانی كوردو نیشتمانی كەمی و دواي ئەوھ عەبدوللا ئۆجەلان لە ۱۹۹۹/۲/۱۵ دەستگیر كرا لە لایەن پژی می توركیا بە پالپشتی سیخوورەكانی ولاتی میسو ئیسرائیل و سوریا و بە تاییەتی ئەمەریكا لە شاری نایرۆبی پایتەختی كینیا كە كاردانەوێ دوو لایەنەمی ھەبوو. یەكەم كاردانەوێ باشی ھەبوو بۆ بەھیز بوونی ھەستی نەتەوایەتی و یەكبوونی بزوتنەوێ پزگاریخوای بە تاییەتی لە باكوری كوردستان، دووم كاردانەوێ خراپی نواندە سەر سەر كردهی بزوتنەوێ پزگاریخوای كورد. بەلام لەگەڵ ئەوھشا كورد چ لەناو خاکی كوردستان و لە باكوری كوردستان و ولاتانی جیھان جۆش و خروش پۆژ لە دواي پۆژ بەرھو بەرز بوونەوھ ھەنگاوی دەنا لە پۆگەمی خۆپیشان دان و كۆپو كۆبونەوھ فیسستیقال و پەيوەندی لەگەڵ كەسانی بەرپرسی وولاتانی جیھان و پەرلەمانتاران و بەرپرسان.

لە دواي پۆسەمی ئازاد كردنی عێراق لە ۲۰۰۲/۴/۹ بە پڕوخانی سەدام پۆژمەكەمی بووھ ھۆی دروست بوونی بارو دۆخێکی نوێ لە عێراق و ناوچەمی ھەرئیم و جیھان لە رامیارەتی نوینی دەسەلاتدارانی ناوچەكە بە تاییەتی دراوسێكانی عێراق وەك توكیا و ئێران و سوریا و سعودیە و پەیدا بوونی مەترسی لە سەر پۆژمەكانیان بە تاییەتی بەرامبەر بە كوردو پۆلی گرنگی لە ھاوكاری كردنی لەگەڵ سوپای ھاوپەیمانان و

ئاسانكارى كىردىن بۇ ئەنجام دانى پوخاندنى سەدام رىزگار كىردىن رىگە خۇشكىردىن لەپىناو ئارامى و ئاسايش لە عىراق و ئاوەدان كىرنەوو ئاشت بونەوى گىشتى ئەوئىش بە پىك هىفانى ئەنجومەنى دەسەلاتى كاتى لە ۲۰۰۲/۴/۳۰ و بەردەوام بوونى ئەو بارو دۇخە نالەبارەى عىراق و باشورى كوردستان لە بارىكى ئارامى وپۇلى بىنى تا دامەزاندنى يەكەم كابينەى حكومەتى كاتى لە ۲۰۰۴/۶/۱ بە ھەلبىزاردنى غازى عجىل بە سەرەك كۆمارو ئەياد عەللاوى بەسەرەك وەزىران و بەشداربونى كورد بە شىوہىيەكى گونجاو لەگەل رەوشى بارو دۇخەكە دواى ھەلبىزاردنى ئەنجومەنى نىشتمانى كاتى لە ۲۰۰۴/۸/۱۵ .

بە ھۆى بارودۇخى كوردستان و عىراق و ناوچەكەو ھەپەشەى تورك بۇ سەر كوردو داهاتوى و پىرو پاگانىدەى دور لەخواسىتى پەيوەندىيەكانى كورد لەگەل دراوسىكانى دكتور پۇژ نورى شاوئىس سەرۆكى ئەنجومەنى نىشتمانى كوردستان بانگەوازىكى ئاراستەى پەرلەمانتاران و پىركخراو ئەنجومەنەكانى جىهان و تورك كىرد لە ۲۰۰۲/۲/۱۶ لە بارەى ھىزەشەكانى توركىيا و مەترسى ئەزمونى كوردستان بۇ سەر توركىيا و دراوسىكانى، لە ۲۰۰۴/۸/۲ پەرلەمانى توركىيا دانى نا بە خوئىندنى زمانى كوردى و پەخشى تەلەفزیون و رادىو ئەمەش لە ۲۰۰۴/۶/۹ جىبەجى كرا وە دواى ئەو ئازادكىردنى پەرلەمان تارانى كوردى ئەندام لە پەرلەمانى تورك و ئازاد كىردنى لەيلا زاناو سى ھەقالەكەى. دواى ئەو سەرەك وەزىرانى توركىيا "ئوردۇگان" لە ۲۰۰۴/۷/۲۸ سەردانى ئىرانى كىرد بە ھۆى ئەخۇشىە خودارەكانىيان لە بارەى بارو دۇخى داهاتوى كورد.

بەر لەو ئەنجامدانى كۆبونەوى وەزىرەكانى دەرەوى دراوسىنى عىراق كەلە مىسر ئەنجام درا

لە ۲۱ / ۷ / ۲۰۰۴ كەسورىا و توركىيا و ئىران و كوئىت و سەودىە ئوردن بەشداريان تىداكىردبە ئامادە بوونى وەزىرى دەرەوى عىراق بەسەرپەرشتى وەزىرى دەرەوى مىسر كە خالى ھەرە گرنگىيان لەسەر كىشەى كوردو مافى داهاتوى بوو. دواى ئەو پىژمى توركىيا غازى عجىلى لە ۲۰۰۴/۸/۱۵ داوہت كىردبو سەردانى توركىيا، سەردانەكەى ئەنجامدا ئەوئىش بۇ گفتوگو لەسەر بارو دۇخى كوردو مافى توركەكانى باشورى كوردستان و شارى كىركوك بوو.

ئەمەى سەرەو كورتەيەك بوو لە مېژووى پوداومەكانى كوردو كوردستان و داگىر كەرانى كوردستان و ھاو پەيمانەكانىيان بە ئامۇژگارى ئەمەرىكا و بەرىتانىا و روسىيا و فەرنىسا كە ئەمانە سەرچاوەى دابەش بوونى خاكى كوردستان بوون لە دواى كۆتايى ھاتنى جەنگى يەكەمى جىهان تاكو ئىستاش چونكە بە بوونى دەولەتى كوردى دەيان بەلگە نامەى نەئىنى ئاشكرا دەين چ لەبارەى خاك و نەتەوو پامىيارى و ئابورى و جۇگرافى و ئاين و مېژوو شارستانىەت و كەلوپوور.

بەلام راستىەك ھەبە دەبى بگوتىرى لە گەلى كورد نەشاردىنئەمە ئەوئىش پوخانى پىژمى سەدام و ھاتنى غازى و عەلاوى كە سەرەك كۆمارو سەرەك وەزىران و محمد خاتەمى و رابەرى ئىسلامى خامەنانى و ئوردوگان و سىزارو بەشار ئەسەدو شا عەبدوللاو شا فەھدو ئەمىرى كوئىت و ھاوپەيمانەكانىيان ھەمويان لە يەك بازنە بىر لەكىشەى كوردو مافو داهاتوى كورد دەكەنەوو جىياوازيان نىە لەگەل سەدام و رىژمە خوئىن مژكەى گەر باشترىش بىت لەدواى ئەوانەش تەنىا گەر كۆپانكارى لە بارو دۇخ پووبىدات و شەقى زەمانە ھەلوئىست دەگۆزى گەرنا ھەمووى دووژمنى كوردن بەتايىبەتى تورك و عەرەب چونكە لەسەر خاكى كورد بونەتە دەولەت و پۇژ لەدواى پۇژ خۇيان بەھىز دەكەن، دەسەلاتى ئىستاي عىراق لاوازو بى ئاوانايە و دواى بەھىز بوونى

بەلەم لەگەڵ ئەوەشدا پۆلی بەچاوی هەیه لە بەشدار کردنی کۆنگرەو کۆبونەوهو چاوپێکەوتن لەگەڵ ولاتانی جیهانی و پارت و گروپەکان لە هەموو بواریەکانی رامیاری و ئابوری و پۆشنبیری و پێکخراوی بەتایبەتی وولاتانی ئەمەریکا و بەریتانی و ولاتانی یەکێتی ئەوروپا. لەچەندین وولاتی جیهانی نوسینگە تاییبەت بە کورد هەیه ئەمەش بەتایبەتی لە لایەن دەسهلاتی باشوری کوردستانی لکینراو بە عێراق.

دەسهلاتیان هەمان بیرو بۆچونی سەدام ئەنجام دەدەن بەلەم بەشیوازیکی ترو بارو دۆخیکی تری بۆ دروست دەکەن. کورد ئەگەر رابردوو لەگەڵ ئێستا بەیەک نەبەستیتەوهبۆ داهاو لەهەمان گێژاو دەخولیتەوه، کورد گەر یەگگرتوو نەبیت و هەموو توانایەک لەپێناو گەل و نیشتمان بەخت نەکات لە هەمان شەمەندەفەریش جینگە ی نایبیتەوه. ۰۰؟۰۰! کورد ئەندام نیە لە هیچ پێکخراویکی جیهانی بە هۆی نەبونی دەسهلاتی.

عێراق

- ناوی رەسمی: کۆماری عێراق.
- پایتەختی: بەغدا (ژمارە ۷۰۰،۰۰۰ ملیۆن کەسە) ژمارە ی دانیشتوانی ۱،۳۰۰،۰۰۰ ملیۆن کەسە.
- شارە سەرکیەکانی: موصل، بەسەر، کەرکوک، هەولێر (هەولێر و کەرکوک شاری کوردین و میژووی هەولێر دەگەریتەوه بۆ چوار هەزار ساڵ بەر لەزاین و کەرکوکیش دوو هەزار ساڵ بەر لەزاین)
- ژمارە ی دانیشتوانی: ۲۶،۹۵۰،۰۰۰ ملیۆن کەسە بەپێی پەسولەکانی خۆراکی کە (لەو ژمارە یە ۶،۸۷۵،۰۰۰ ملیۆن کوردە کە لە ۲۸٪ ی دانیشتوانی عێراقی دروستکراو کوردە).
- رووبەری: ۱۶۹،۲۳۵ میل چوار گۆشە و ۴۲۸،۳۲۰ کیلۆمەتر چوار گۆشە یە. کە ۸۴،۰۰۰ هەزار کیلۆمەتر چوار گۆشە ی خاکی کوردستانەو بە پێی پەیمانی لۆزانی

بە ۱۹۲۳/۷/۲۴ بە عێراق لکینراو لەدوایی کۆتایی هاتنی جەنگی یەکەمی جیهان لەلایەن هاویەیمانان.

- بوژانەوه ی دانیشتوانی: ۲۶٪
- چری دانیشتوانی: ۱۵۹ کەس لەیەک میل چوار گۆشەدا
- نژادەکانی: عەرەب ۶۵٪، کورد ۲۸٪، تورکمان و ئاشوری و ئەرمن و ئارامی ۷٪.
- زاین و خۆیندن و نووسین: ۶۵٪
- نایینەکانی: ئیسلام ۹۲٪، مەسیحی و ئیزیدی و سووبی ۷٪.
- دابەشی کارگیری: ۱۸ پارێزگایە، چوار پارێزگای کوردە جگە لە چەندین قەزاو ناحیە ی تر کە سەر بە پارێزگاکانی صلاح الدین و دیالە و موصل و کویت کە لکینراو بە پارێزگایانە بە هۆی بەعەرەب کردن لەگەڵ سەرەتای فتوحاتی ئیسلامی تاکو ئێستا چونکە هۆی سەرەکی بەعەرەب کردن و بەتورک کردن و بەفارس کردن سەرەتای دەگەریتەوه بۆ

• ناوی رەسمی: کۆماری عێراق.

• پایتەختی: بەغدا (ژمارە ۷۰۰،۰۰۰ ملیۆن کەسە) ژمارە ی دانیشتوانی ۱،۳۰۰،۰۰۰ ملیۆن کەسە.

• شارە سەرکیەکانی: موصل، بەسەر، کەرکوک، هەولێر (هەولێر و کەرکوک شاری کوردین و میژووی هەولێر دەگەریتەوه بۆ چوار هەزار ساڵ بەر لەزاین و کەرکوکیش دوو هەزار ساڵ بەر لەزاین)

• ژمارە ی دانیشتوانی: ۲۶،۹۵۰،۰۰۰ ملیۆن کەسە بەپێی پەسولەکانی خۆراکی کە (لەو ژمارە یە ۶،۸۷۵،۰۰۰ ملیۆن کوردە کە لە ۲۸٪ ی دانیشتوانی عێراقی دروستکراو کوردە).

• رووبەری: ۱۶۹،۲۳۵ میل چوار گۆشە و ۴۲۸،۳۲۰ کیلۆمەتر چوار گۆشە یە. کە ۸۴،۰۰۰ هەزار کیلۆمەتر چوار گۆشە ی خاکی کوردستانەو بە پێی پەیمانی لۆزانی

فتوحاتی ئیسلامی، چونکه له بووی ئایینی و زمان ئه‌ویش به نه‌ه‌یشتنی نژادی کورد له هه‌موو لایه‌نه‌کانی نه‌ته‌وایه‌تی.

• سوپاکه‌ی: ۲۵۰,۰۰۰ هزار کەس بوو له کاتی رژیمی سه‌دام حسین به‌لام له دوا‌ی پو‌خانی رژیمی سه‌دام له ۲۰۰۳/۴/۹ سوپای عێراق هه‌له‌وه‌شیندرایه‌وه له‌گه‌ل دام و ده‌زگا ئه‌منی و سیخو‌پی و پا‌گه‌یان‌د‌ن و پ‌وش‌ن‌ب‌یری له دوا‌ی دامه‌زاندنی ده‌سه‌لاتی کاتی عێراق دو‌باره هێزی سوپا و پ‌ولیس و ئاسایش له پێکهاتن‌دایه‌وه کورد ر‌ۆلی گرنگی هه‌یه له‌وپێکهاته‌یه.

• کۆی ده‌رئه‌نجامی ناو‌خو‌یی: ۶۵,۵۰۰ ملیار د‌ۆلار به‌لام به‌ه‌و‌ی رامیاریه‌تی چه‌وتی ده‌سه‌لاتی رژیمی سه‌دام له دوا‌ی سه‌له‌کانی ۱۹۸۰ %۵ ب‌ۆ‌گه‌لانی عێراق بوو ئه‌ویت‌ر ب‌ۆ خ‌و‌یی و دام‌و‌ده‌زگا سه‌ربازی و ئه‌منی و سیخو‌پی بوو له‌دوا‌ی شه‌ری که‌ندا‌وی یه‌که‌م و دو‌ه‌م و سێه‌م و دوا‌ی پو‌خانی ئه‌و ده‌سه‌لاته‌ دا‌هاتی عێراق ب‌ۆ‌گه‌لانی عێراق گه‌رایه‌وه به‌ یارمه‌تی و پشتیوانی ئه‌مه‌ریکا و ها‌وپه‌یمانان و ئ‌وی‌ۆزسی‌ۆنی عێراق به‌ تایبه‌تی کورد و هێزی پ‌یشه‌رگه‌ی کوردستان.

• به‌شی تا‌ک له کۆی ده‌رئه‌نجامی ناو‌خو‌یی: ۲,۱۰۰ د‌ۆلار. به‌لام دوا‌ی پ‌زگا‌ر کردنی عێراق له ژێر ده‌سه‌لاتی به‌عس له ۲۰۰۳/۴/۹ که‌م‌ترین به‌شی تا‌ک له کۆی ده‌رئه‌نجامی ناو‌خو‌یی ۱۲,۰۰۰ د‌ۆلاره‌و به‌ر‌ز‌ترین به‌شی تا‌ک له کۆی ده‌رئه‌نجامی ناو‌خو‌یی ۶۰,۰۰۰ د‌ۆلاره‌. واته‌ وه‌ر‌قه له‌سالی‌ک‌دا و به‌ره‌و به‌ر‌ز‌بو‌نه‌وه هه‌نگاو ده‌نی به‌ پ‌ی‌ی بارو د‌ۆخو په‌ره‌سه‌ندن و پ‌یشه‌کو‌نتی عێراق.

• به‌رگ‌ری: ۱۸% له کۆی ده‌رئه‌نجامی ناو‌خو‌یی له کاتی ده‌سه‌لاتی رژیمی عێراق به‌لام له‌دوا‌ی پو‌خان و پ‌یک هێنانه‌وه‌ی سه‌ر له‌نو‌ی دام و

ده‌زگا‌کانی ئه‌منی و سیخو‌پی و سه‌ربازی به‌پ‌ی‌ی بارو د‌ۆخی ده‌سه‌لاتی نو‌ینی عێراق و ناوچه‌که ده‌بن.

• درا‌وی: دیناری عێراقی به‌لام له دوا‌ی شه‌ری که‌ندا‌وی دو‌ه‌م و ئاب‌لو‌قه‌ی ئاب‌ووری دیناری چاپی سو‌ی‌س‌ری له‌کار خست و دیناری چاپی به‌کار خست و دوا‌ی پ‌زگا‌ر بو‌نی عێراق له‌ژێر ده‌سه‌لاتی رژیمی نو‌ینی عێراق دیناری چاپی نو‌ینی عێراق له ۲۰۰۳/۱۰/۱۵ خ‌را‌کار که چاپی له‌نده‌نییه.

• زه‌وی کشتو‌کالی: ۱۲.۶% له خاکی و‌لاته‌که. • به‌ره‌می کشتو‌کالی: گه‌نم و جو‌, نيسک و ن‌ۆک, کونجی, برنج, په‌م‌ۆ, قه‌سپ, فه‌ریکه خورما, ته‌ره, میوه‌جات, چه‌وه‌نده‌ری شه‌کر, تو‌تن, گوله به‌ر‌ۆژه, ده‌ره زه‌رد "گه‌نه‌شامی" به‌ره‌می کشتو‌کالی له ۶۵% له ناوچه‌ی کوردستان به‌ره‌م ده‌هێن‌ری.

• سامانی ئاژه‌لی: مه‌ر ۲۵۰ میلیۆن سه‌ر, ب‌زن ۲,۶۰۰ میلیۆن سه‌ر, چ‌یل و گام‌یش ۱,۵۰۰ میلیۆن سه‌ر, په‌ره‌ور ۲۷,۵۰۰ میلیۆن سه‌ر.

• دا‌هاتی سه‌رو‌شتی: نه‌وت, غاز, سو‌ر‌شتی, فوسفات, ک‌بریت, ئاسن. دا‌هاتی سو‌ر‌شتی ۶۵% له خاکی کوردستانه.

• به‌ره‌می کاره‌با: ۲۹,۷۸۰ ملیار کیلو وات کات‌ژم‌یر.

• پ‌یشه‌سازی: هه‌ل‌ینجان و پا‌لو‌تنی نه‌وت, غاز, ک‌یم‌یا‌وی, به‌ره‌می ر‌ست‌ن و چ‌ن‌ین, که‌لوپه‌لی بیناسازی, فوسفات, ک‌بریت, دروستکردنی ئه‌له‌منیۆم, ئاماده‌کردنی خ‌ۆراک, دروستکردنی پ‌ی‌لاو, په‌رو چاپه‌مه‌نی, خ‌ۆشکردنی پ‌ی‌ست, چ‌یمه‌نت‌ۆ.

• دا‌هاتی ده‌ره‌وه‌ی: ئوتومبیل, ئوتومبیلی گواسته‌نه‌وه‌و بارو ماش‌ین, خوارده‌مه‌نی دروستکراو, دا‌وه‌رمانی پ‌زیشکی, که‌لوپه‌لی بیناسازی, مافورفه‌رش, جل و به‌رگ و پ‌ی‌لاو.

- دەرچوۋەكانى: نەوتى خاۋ، بەرھەمى نەوت، ئامپىر، كىمىيە، فەرىكە خورما، خواردەمەنى دروستكراۋ، داۋ دەرمانى پزىشكى، گەلى شتومەكى تىرى ھەمەجۇر.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: يابان، ئىتالىيا، فەرەنسا، ۋولانتانى، غەربىي، ئەلمانىا، بەرازىل، بەرىتانىا، روسىيا، چىن، كۇبا، تۇركىيا، دانىمارك، رۇمانىا، كورىيە باكور، ئەمەرىكا.
- پارتە رامارىيەكان: پارتى بەعسى غەربىي سۇشىاليستى كە دەسەلاتدار بولۇپ ۱۷-۲۰ تەموز ۱۹۶۸ تا ۱۹/۴/۲۰۰۲، حزىي شىۋىي عىراق، پارتى نىشتىمانى عىراق، پارتى دىموكراتى كوردستان، يەككىتى نىشتىمانى كوردستان، پارتى كۆنگرەي نىشتىمانى عىراق، پارتى دەغەي ئىسلامى عىراق، ئەنجومەنى بالاي شۇپشى ئىسلامى عىراق، بە دەيا پارتى ۋىرۇپىرۇنخراۋى تىرى تىايە بەتايىبەتى لە دۋاي پۇخاندىنى رۇئىمى بەعس. كە پىشتر ھەر ھەمۋى قەدەغە كراۋ بوۋ تەنىيا پارتى ۋىرۇنخراۋى كوردى نەبىت لە ھەرىمى كوردستانى لىكندراۋ بەعىراق.
- رۇئىمى دەسەلات: لە دۋايى كودەتاي سەربازى لە ۱۷/۷/۱۹۶۸ پارتى بەعس بە سەركردايەتى ئەحمەد حەسەن بەكرو سەدام حەسەن دەسەلاتدارىيەتى عراقىيان كورد تاكو پۇخاندىنى لە ۹/۴/۲۰۰۲ بە تەنىيا دەسەلاتىكى شۇفېنى نەتەھىي بەرچاۋ تەنگو داپلۇسىنەر بوۋ لە ھەمۋى بۋارەكانى رۇئىمى گەلانى عىراق بە تايىبەتى گەلى كورد. ئەنجومەنى نىشتىمانى ۋ ئەنجومەنى ۋەزىران تەنىيا سەرك كۇمار سەركۇايەتى ۋ دامەزىنەرى ھەمۋى دام ۋ دەزگاۋ ئەنجومەنى ۋ دەستەيەك بوۋ. دۋاي پۇخاندىنى ئەنجومەنى ۋەزىران پىكھاتوۋ لە ۲۱ ۋەزىرو سەرك ۋەزىران ۋ دوۋ جىگرى ۋ دەسەلاتى تەۋاي ھەيە بە نامۇزگارى ۋ

- ھەمەھىنگى نۇنەرى ئەمەرىكا. ئەنجومەنى نىشتىمانى كە لە ۱۰۰ ئەندام پىكھاتوۋ لە ئەنجامى كۇبونەھى فراۋانى پارتى ۋ پىكھاتوۋ كەسايەتەكانى كورد ۋ غەرب ۋ تۇركمان ۋ ئاشورى ۋ سونە شىعە دامەزراۋ، ئەنجومەنى نىشتىمانى ۋ ئەنجومەنى ۋەزىران كاتىن تاكو ھەلبىزاردىنى گىشتى ئەنجام دەرىت لە ۲۰/۱/۲۰۰۵ دۋاي ھەلبىزاردىن لەعىراق بەشۇبەھەكى رۇك ۋ دىموكراتىيە ئەنجام دراۋ كورد لە ۲۵% دەنگەكانى بەدەست ھىنا، (۷۷) كورسى لەكۇمەھى نىشتىمانى عىراق سۇگەر كورد دۋاي لە ۳/۴/۲۰۰۵ مام جەلال بەسەركۇ كۇمارى عىراق ھەلبىزاردى لەلەيەن گەل ۋ كۇمەھى نىشتىمانى عىراق كە پىكھاتوۋ لە (۲۷۵) ئەندام لە پارتى ۋ گروپە رامىيارىي ۋ نەتەھىي ۋ نىشتىمانى، ئەنجومەنى ۋەزىران لە (۲۲) ۋەزىر پىكھاتوۋو كورد رۇئىمى گرنىكى ھەيە.
- جۇگرافىيە عىراق: كۇمارى عىراق دەكەۋىتە باشۋورى رۇئىمى ئاسىيا، يەككىكە لە ۋولتە گەرمەكانى بەرھەم ھىنەرى نەوت ۋ غازى سروسشى، ئوردن ۋ سورييا دەكەۋىتە رۇئىمى، تۇركىيا دەكەۋىتە باكوورى، ئىران دەكەۋىتە رۇئىمى، سەۋدىيە كۇنت دەكەۋىتە باشۋورى، پىكھاتەيەكى سىگۇشەيەۋ لە چىاۋ بىبابان ۋ شىكانى ۋ بى بارانى ۋ دۆل ۋ زىيەكانى فورات ۋ دىچلە پىكھاتوۋ كە ئە دوۋ زىيە لە باكوورى رۇئىمى ۋ بىرەۋ باشۋورى رۇئىمى، لە باكوورى رۇئىمى ۋ باكوورى رۇئىمى ۋەزىران شىخاۋى ۋ دەشتايى نىۋان ئاۋ گردۆلكەكانى پىكھاتوۋ ئەۋىش ھەرىمى كوردستانە، بەلام نىۋان دوۋ زىيەكە لە خاكىكى پتەۋ پىكھاتوۋ بە درۇئىمى ۱۹۲ كىلۇمەتر لە سەركەند ۋ دۋايى بەرەۋ كەند ۋ دەرۋات ۋ لەۋى تىك دەكەتەۋ .

زینی دیجله و فورات سەرچاوهی کشتوکالیه به تایبتهی له ناوهراست و باشوری عێراق و چه‌ندین پرۆژهی ئاودێری ئی دروستکراوه، له باشوری چیای حه‌مرین به‌ره‌و بیابان ده‌چینه خوار، که‌ش و هه‌وایه‌کی گه‌رمی هه‌یه له هه‌وین و به‌تایبته‌ی وه‌زی پایز که هه‌موو کات ره‌شه بای خۆلای لێیه‌و زستانی بارانی که‌مه‌و ساره‌. به‌لام له‌نزجیره چیای حه‌مرین به‌ره‌و باکووری راسته‌و خۆ که‌ش و هه‌وایه‌کی گونجای هه‌یه‌و بارانی باشی ئی ده‌باری به‌ تایبته‌ی له ناوچه شاخاویه‌کان باران و به‌فری زۆر لێ ده‌باری و له‌زستان سارد و هه‌وین په‌له‌ی گه‌رما له ٤٥ په‌له تێپه‌ر ناکات به‌ تایبته‌ی له‌مانگی ته‌مووز و ئاب تا‌کو ٩/١٥. ده‌ریاچه‌ی دوکان و ده‌ریه‌دیخان و ده‌ریاچه‌ی ده‌وک ده‌که‌وینه هه‌رێمی کوردستان و ده‌ریاچه‌ی سه‌رسار ده‌که‌وینه ناوه‌راست.

• میژووی عێراق : عێراق له سه‌رده‌مه‌ کۆنه‌کان تا‌کو دامه‌زراندنی ده‌وله‌تی عێراق له دوا‌ی جه‌نگی جیهانی یه‌که‌م ناسراو بووه به‌ وولاتی نیوان دوو زێ " میژوپوتامیا " که ناوچه‌یه‌کی به‌پیت و به‌ره‌که‌ت بووه له هه‌موو بواره‌کانی ئابووری و پێش ٥٤٠٠ سا‌ل به‌ر له‌ئێستا، کۆترین شوینه‌واری جیهانی ئی دروستکراوه به‌یه‌که‌بوونی ده‌وله‌ته‌کانی کوردی و سۆمه‌ری و بابلی و میدیا و ئه‌که‌دی به‌ر له ٤٥٠٠ سا‌ل تا‌کو ٢٢٥ سا‌ل پێش زاین.

ئهویش به‌ یه‌که‌گرتنی وولاتان و شاره‌کانی سۆمه‌ری و دروستکردنی له‌لایه‌ن سه‌ره‌جۆن سه‌رۆکی ئه‌که‌دی که به‌گه‌وره‌ترین ئیمپراتۆریه‌ت داده‌نریت و دوا‌ی ئه‌و ئیمپراتۆریه‌تی ئاشووری پیکهات له باکووری ئێستای عێراق له‌سه‌ر زینی دیجله و فورات و دوا‌ی ئه‌و ئیمپراتۆریه‌تی بابلی پیکهات که مه‌لبنده‌که‌ی له سه‌ر زینی فورات بوو له شاری حیلله‌ی ئێستا و ئه‌و ئیمپراتۆریه‌تانه له ئه‌نجامی شه‌پۆلی کۆچکردنه یه‌که له دوا‌ی

یه‌که‌کانی ناوچه‌ی کوردستان بوو به‌ر له‌و ئیمپراتۆریه‌تانه چونکه شوینه‌واره کۆنه‌کانی مۆفایه‌تی له خاکی کوردستان بووه بۆ نمونه وه‌ک شوینه‌واری هه‌زار میژو و شانهده‌رو ناوچه‌ی سنجار که زیاتر له ٥٠ هه‌زار سا‌ل به‌ر له ئیستا بوه. ئیمپراتۆریه‌تی میدیا دامه‌زراوه به‌ره‌بهرایه‌تی دیاکۆ دوا‌ی کیاکسار که توانی سنووری ده‌سه‌لاتی فراوان بکات و ئیمپراتۆریه‌تی ئاشووری له‌ناو بیات و نه‌مرودی نزیک شاری موس‌ل بکاته پایته‌ختی ئیمپراتۆریه‌ته‌که.

گه‌ر عه‌ره‌ب خۆی ده‌کاته خاوه‌نی شوینه‌وارو شارستانیه‌تی عێراق و خۆی به‌ دانیشتیوانی نیوان دوو زینی پێش ئیسلام یاخود زاینی داده‌نی ئه‌وه راستی تیا نیه چونکه عه‌ره‌ب به هه‌یج جۆرێک دانیشتیوانی عێراق نه‌بوونه تا‌کو دوا‌ی فتوحاتی ئیسلامی به ٥٠ سا‌لیش چونکه عه‌ره‌ب سه‌ر له‌وه‌رێن و به‌دوو بوونه و رده و رده به‌ره‌و سنووری ئێستای عێراق کۆچیان کردوه دوا‌ی فتوحاتی ئیسلامی به‌ تایبته‌ی له‌دوا‌ی سا‌له‌کانی ٦٥٠ ی زاین تێیدا نیشته‌جی بوونه‌و له‌و کاته‌ی " ابو جه‌غه‌ه‌ری مه‌نسور " به‌غدا‌ی دروستکرد له ٧٦٢/٦/٢٩ زاینی ژماره‌ی دانیشتیوانی شاری به‌غدا‌ی نوینی دامه‌زراوه له ٢ هه‌زار ما‌ل زیاتر نه‌ده‌بوو ئه‌وانیش له بازرگان و که‌سانی پاشماوه‌ی فتوحاتی ئیسلامی و پیاوانی خه‌لیفه‌کانی راشیدین و پاسه‌وانه‌کان و له ٩٥٪ گه‌لانی تری پاشماوه‌ی ئیمپراتۆریه‌تی ئاشووری و سۆمه‌ری و بابلی و فارسی و کورد بوونه ٠٠٠.

به‌ هۆی نیشته‌جی بوونی کورد له‌سه‌ر خاکی خۆی پێش بوونی ئه‌و ئیمپراتۆریه‌تانه وه‌ک سۆمه‌ری و ئاشووری و بابلی و ئه‌که‌دی و ژێر ده‌سته‌ی ئه‌و ئیمپراتۆریه‌تانه بوه تا‌کو پرژگار بوونیان له‌ لایه‌ن دیاکۆ دوا‌ی کیاکساری سه‌رکرده‌ی میدیه‌کان. به‌لام به‌هۆی نه‌رمی بیرو بۆجۆن و به‌رگری کردن له خاکی کوردستان کورد

لهئيمپراتۆريەتى عوسمانى له سالى ۱۵۲۳ تاكو سەرەتاي ھەرەس ھىناني لەگەن كۆتايى جەنگى يەكەمى جىھان.

مۆز كوردنى رېكەوتننامەى نىوان ئيمپراتۆريەتى فارسى و توركى له سالى ۱۵۵۵ ئەويش بە دابەش كوردنى كوردستان دواى شەرى چانديران له ۱۵۱۶/۸/۲۳ كەبوه ھۆى پەيدا بوونى مەترسى لەسەر دەسەلاتى ئيمپراتۆريەتەكەيان بە ھۆى شوۆرش و پاپەرنەكان و دەسەلاتدارە مېرنشېنەكان لە ھەر پىنج لاي كوردستان لە پۆژھەلات و رۆژئاوا و باكور و باشور و باكورى پۆژھەلاتى نىوان واتە ئەو ناوچەىەى كە نىوہى بەر پوسىاي قەيسەرى كەوتبوو. مۆز كوردنى رېكەوتننامەى نىوان مېر نشېنە كوردەكان و سولتاني تورك له ۱۵۱۵/۸/۹ بەلام سولتان دواى ۱۵ سال لەو رېكەوتنە پەشىمان بووہ. دواى ئەو گۆرانكارىە رېكەوتننامەى زەھاو لە قەسىرى شىرىن لە ۱۶۲۹/۵/۲۰ مۆز كرا لە نىوان فارس و تورك كە بوہ ھۆى ئەوہى باشورى كوردستان كەوتە ژىر دەسەلاتى عوسمانى تورك و پۆژھەلاتى كەوتە ژىر دەسەلاتى فارسى. لەگەن ئەوہش دا وولاتانى داگير كەرى كوردستان نەك ھەر بە داگير كردن ئەوستان بەلكو ئاگادارى ھەموو جموجولى بزوئەوہى بزاگارىخاى كورد بوونەو بەردەوام بوئە چ لە پەيوەندى كردن لەگەن سەر كوردە كوردەكان و چ پەلامار دانى پاپەرنەكانيان كە مستەر پىچ لە ۱۸۲۰/۵/۱۰ لەگەن محمد پاشاي بابان لەشارى سلېمانى كۆبۆھو گفتوگۆيان لەسەر بارو دۇخى كوردو ھەرىمەكە كرد، دواى ئەوہ ھەلگيرسانى شەرى نىوان مېرى سۆران لەگەن سوپاي فارس لە ۱۸۳۲/۵/۱۱ كە لە نەنجام مېرى سۆران ھىزى كرده سەر ناوچەكانى لاھىچان و مھاباد لە پىناو بزاگار كوردنى لە ژىر دەسەلاتى فارسى. دواى ئەوہ "كرىيلى" قونسولى

پوسيا لە تاراني پايئەختى فارس لە راپۆرتىكى نوسىويەتى لە ۱۸۷۹/۱۲/۲۸ دەلى "شىخ عوبەيدوللا نىازى وايە پاپەرىنىك لە شارى موسل و دەرووبەرى ئەنجام بدات بە مەبەستى دامەزراندنى حكومەتىكى كوردى و پايئەختى موسل بىت بە ھۆى زۆرى دانىشتوانى كە ۹۰٪ دانىشتوانى موسل و دەروو بەرى كورد بوئە، لەگەن ئەوہشدا ھەستى نەتەوايەتى پۆژ لەدواى پۆژ بە ھىز ترو كىشەو مەلەننى كەوتبەو ناو بۆ بەرەنگار بوونەوہى داگيركەران و بەرگى كردن لە كوردستان سەرەپاي كىشەى بەرژمەندى تايبەتى خويان تاكو سەرەتاي سەدەى بىستەم و پەيدا بوونى جم و جۆل لە ناوچەكانى سەروى كوردستان يا باشور و خۇپاگرى دەشتى ھەلئىرو سلېمانى و دھوك و موسل و رەتكردەوہى خواستەكانى دوزمەن كە بوہ ھۆى ئەوہى سكرتيرى بەشى رامبارى وەزارەتى دەرووہى بەرىتانيا بېرخەرەوہىەك بختە پوو لە ۱۹۱۵/۵/۱۴ دژى داگير كردنى موسل بە ھۆى دروست بوونى گيرو گرفتى سەخت لە گەن كوردەكانى شارى موسل و دەروو بەرى ئەمەش دواى ھەلگيرسانى جەنگى يەكەمى جىھان لە ۱۹۱۶/۸/۲ و كۆتايى ھاقتى ئيمپراتۆريەتى عوسمانى تورك و دابەش كردنى كوردستان.

بەھۆى ئالۆز كردن و لىك ترازانى پەيوەندىەكانى كوردو بەگژىەك وەناني يەكتى و لاواز كردنى بزوئەوہى بزاگارى، ھىزەكانى سوپاي پوسىاي قەيسەرى لە ۱۹۱۶/۵/۱۲ شارۆچكەى پواندزو دەرووبەرى داگير كرد كە بەناو خاكى كوردستانەوہ داهاتبوو دواى ۶۵ پۆژ لىنى كشانەوہ بە ھۆى بەرپا بوونى شوۆشى بورژواى لە پوسيا لە ھەمان كات مۆز كوردنى رېكەوتننامەى ساكس بىكو لە ۱۹۱۶/۵/۱۶ لە لاىەن بەرىتانيا و فەرەنسا بەشيوەىكى نەينى لە قاھىرەى پايئەختى مېس

له ناوهراستی جهنگی جیهانی یهکەم، لهو کاتە ی جهنگی یهکەم بهرەو کوشندەیی هەنگاوی دەنا له نیوان هاویەیمانان و ئەلمانیاو عوسمانی تورک و بهریابوونی شۆرشێ ئۆکتۆبەری بەلشەفیهکان له ۱۷/۱۰/۱۹۱۷، دواى شۆرشى —قۆرژوازی لهپروسیا به راپەراییەتی لێنخ و دروست بوونی بارو دۆخیکى نوێى جیهان چ لەناوهندەکانى شەرۆچ لەنیوان دروست بوونی دوو پزێمى دژ به یهکترى جیهانی سەرمايه‌دارى و سۆشیاڵیستى و بهریابوونی شۆرشى جیا جیا له جیهان، له پیناو سەر بهخۆی و پزگار بوون له ژێر دەستەیی یهک لهوانه بزوتنەوهی پزگاری کورد به بهریابوونی شۆرشى شیخ عبدالسلام و شیخ مەحمود له دواى ئەو بارو دۆخه نوێیه . حاکمی گشتی بەریتانی "ئارنۆلدولسن" له ۱/۱/۱۹۱۸ به فرۆکه گهیشته شاری سلیمانی لهگەڵ شیخ مەحمود و ژمارهیهک له سەرکرده کوردەکان کۆبۆوه به هۆی مەترسیان له بهریا بوونی شۆرش لهباشوری کوردستان به تايبهتی ناوچهی سلیمانی و کەرکوک به هۆی بوونی نەوت لهناوچهی کوردستان که باشیان دەزانی ناوچهی کوردستان خەزەنى دواپۆزێانه له بههیز کردنى بارى ئابورى و فراوانکردنى دەسەلاتیان لهسەر ناوچهکەو جیهان. هەر له دواى ئەو کاره هیزهکانى بەریتانی شاری کەرکوکى له ۷/۴/۱۹۱۸ داگیر کرد به سەرکردهیهتی "ئارنۆلدولسن" و دوايش داگیر کردنى شارۆچکەى کفرى و توز خورماتو له ۲۸/۴/۱۹۱۸، مۆزکردنى رینگهوتنامەى مۆدۆرس له ۲۰-۳۰/۱۰/۱۹۱۸ به کۆتا هاتنى جهنگی یهکەمى جیهان به پهسمى له نیوان بەریتانیو دەسەلاتى عوسمانى و کشانەوهی هیزهکانى عوسمانى و هەرس پى هینراو له شاری موسل و دەرووبەرى و کۆتایى شەرۆکەلى پەش کوردستانى گرتەوه بهرەو دا بەش کردن هەنگاوی دەنا له رامیارەتی وولاتانى هاویەیمانان به پینى

نەخشەیهکی توندو تیزى بى وینە بو دروستکردنى چەندین وولات لهسەر خاکی کوردستان کوردیش بى ئەوهی هەست بهو کاره نامرۆقانه بهکات و خۆی رینگ خات بۆ بهرگری و بهرەنگار بونهوهی ئەو کاره ژەهراویه به هۆی لهبارو گونجاری بارو دۆخه که بهلام خۆشباوهری به بهلینه سەرزارهکانى هاویەیمانان هەلخەلەتان. بۆ نمونه مینجەرسۆن له ۱/۱۱/۱۹۱۸ سەردانى سلیمانی کردو لهبەر دەرگای سەرای سلیمانی کۆبونهوهی لهگەڵ زاناکانى ئایینى و کەسایەتی ناوچهکەو شیخ مەحمود کرد بهناوی حکومەتی بەریتانی دواو له وتارهکەى شیخ مەحمودى به دادوهرى سلیمانی و ناوچهکەى دانا لههەمان پۆژدا به پیرسى رامیاری بەریتانی له عیراق سەردانى کەرکوکى کردبوو ئەویش کۆبونهوهیهکی لهگەڵ سەرۆک هۆزهکان و کەسایەتیە کوردەکان ئەنجام دا له شاری کەرکوک ووتى "بەریتانی هەولنى دامەزراندنى حکومەتی کوردی دەدات له باشوری کوردستان و هەر دواى ئەوه له ۵/۱۱/۱۹۱۸ هیزهکانى سوپای بەریتانی گهیشته شاری موسل بهمەش دەسەلاتى تەواوی بهسەر هەموو عیراق دا سەپاند پینش دامەزراندنى دەولەتی عیراق و دیاری کردنى سنوری لهبەر مەترسى بهریابوونی شۆرشى کوردەکان و لههەمان کات ناوچهی بارزانی له قەزای ئاکری جیا کردەوه ئەویش لهبەر راپەرینهکانى ناوچهی بارزان.

لهلایهکی تر بى بونی دەسەلات له عیراقى پانهگهیهندراو بوونی هیزى سەربازى بەریتانی و ئالۆزى بارو دۆخى نیوان بەریتانیو عەرهبى ناوچهکان و کوردو کیشەى نیوان پیاوانى بەریتانیو هیزى میلیشیاى نوێى دروستکراو ئەمانه هەمووی بارو دۆخیکى ئالۆزى خستبوه گۆرە پانى ناوچهکەو بهرەو ئالۆز تر هەنگاوی دەنا.

لەو کاتە سەرۆکی ئەمەریکا "وێلسن" نامەیەکی ئاراستەیی هیندستان کرد لە ۱۹۱۹/۲/۲۰ کە چەندین خالی لە خۆ گرتبوو لە بارەیی بارو دۆخی عێراق و سەر بەخۆیی کورد لە چوار چێوهی سنووری دایرژاوی عێراقی دەستکرد کە ئەو کاتە بەریتانیا لێی بەرپرسیار بوو لە هەموو بوارە جیا جیاکانی باری کورد. دواي ئەوە کێشەیی نیوان فەرەنسای بەریتانیا و ئەلمانیا بەرەو چارە سەر بیری لیکراوە لە ۱۹۱۹/۴/۱۸ نوێنەری فەرەنسا "بیرنگەر" و نوێنەری بەریتانیا "ولتەر لونگ" رێکەوتنامەیی دابەشکردنی داھاتی ناوچەکە بەتایبەتی عێراق کە لە ۲۵٪ بەشی ئەلمانیا بدریتە فەرەنسا کە بەریتانیا دەستی بەسەردا گرتبوو، بەھۆی بارو دۆخی کوردستان و بەتایبەتی ناوچەیی سلیمانی و دەورووبەری و کەرکوک و خانەقین بەھۆی شۆرشەکانی شیخ مەحمود و لەو کاتە حکومەتی بەریتانیا لە ۱۹۱۹/۵/۱۰ فەرمانیدا بە پێک هێنایی چەندین میر نشینی کوردی کە لەژێر دەسەلاتی شیخ مەحمود دابینت بە مەرجیک ئەو میر نشینانە بە نامۆژگاری ئەفسەرە بەریتانیەکان هەلس و کەوت بکەن بۆ ئەوەی بارو دۆخەکە بەرەو تانەمە ببەن و ماوەی کار کردنیان ئاساتر بێت لە چەسپاندتی دەسەلاتیان و رینگە خۆشکەر بێت بۆ پێک هێنایی حکومەتی عێراقی نوێ، لەلایەکی تر بەھۆی راپەرین لە شارۆچکەیی شاکری و دەورو بەری داگیر کرد، ئەنجومەنی بالای ھاوپەیمانان لە ۱۹۲۰/۴/۲۵ راپاریدا کە عێراق بچیتە ژێر ئینتدابی بەریتانی و سووریاش بچیتە ژێر ئینتدابی فەرەنسا کە هەردوولا دوو بەشی خاکی کوردستانیان داگیر کرد، لە ۱۹۲۰/۶/۲۴ رێکەوتنامەیی "سان ریمۆ" مۆرکرا کە فەرەنسا بە رەسمی وازی لە ویلايەتی موسل هینا بەرامبەر بە دەست هینانی هەندیک ناوچەیی ژێر دەسەلاتی بەریتانیا وەک لوپنان و فەلەستین و

بوونی بەش لە کۆمپانیای نەوت لەسەر خاکی کوردستان کە لەسەر دەمی سولتان عەبدولحەمید داگیر کرابوو بە ھاوکاری ئەلمانیا دامەزراوو لەو کاتەیی بریاری بەریتانیا لە ۱۹۲۰/۶/۱۷ دەرچوو بە پێکھێنایی حکومەتیکی عەرەبی بە ناوی عێراق و "سیریری کوکس" کرا بە نوێنەری یاسایی بەریتانیا لە بەغدا و کوکس پۆلی گرنگی هەبوو لە بە عەرەب کردنی عێراق بە گشتی و کوردستان بەتایبەتی بە هینانی بە دەیا هەزار خیزانی عەرەب لە وولاتی سعودیە لە سەرەک هۆزو تیرەکان و دەست نیشان کردنی فەیسەلی سعودی بۆ شانیشینی عێراق. چونکە شانیشین فەیسەل لە دایک بوی سعودیە تاکو کردنی بە شانیشینی عێراق خاکی عێراقی ئیستای نەدیوو خۆیی و بنەمالەو کەس و کارو دۆست و برادەر و عەشرەتەکەیی هینا بۆ عێراق لەگەڵ ئەوەش بە دەیا هەزار خیزانی هینا ناو خاکی عێراق لە ناوچە جیا جیاکان بوونە خاوەن زەوی و سامان و گوند یک لەوانە بنەمالەیی غازی عجیل یاوەر کە باوک و باپیرانی لە دایک بوی بیابانی سعودیەن و مەر لەمۆرین بوونە ئیستاق لە عێراق خاوەنی ۱۰۰ هەزار دۆنم زەوین کە خاکی کوردستانیشی بەر کەوتوو و مانای دیموکراتی و مافی مەرۆفو یەکسانی نازانی تەنیا سەرۆکایەتی بە میراتی نەبیت و چەندین سەرەک عەشرەتەکانی تر وەک غازی عجیل یاوەرن کە لە ۶۵٪ دواي سالیەکانی چەلەکان ھاوتونەتە ناو خاکی ئیستای عێراق. ئەمە لە لایەک لەلایەکی تر پۆژنامەیی دیلی دیل لە ۱۹۲۰/۷/۱۲ پلاوی کردموه کە ئەو باجەیی لە گەلانی عێراق کە ۱۵۰۰۰۰۰ پاوەند وەرگیراوە لە هیچ وولاتیکی تر ئەو باجە وەر نەگیراوە.

لە بەرەو پینش بردنی بارو دۆخی عێراق و هیۆر کردنەوهی بە دامەزراندنی حکومەت و دەسەلات و دام و دەزگاکانی لە لایەکی تریش مۆر کردنی پەیمانسی سیقەر لە ۱۰ / ۱۹۲۰/۸ لە لایەن

هاوپه‌یمانان چەندین بڕگەری باشی لەخۆ گرتبوو بە چاره سەری کێشەیی کوردو مافەکانی لەوانە خالەکانی ۶۲-۶۳-۶۴ لە بڕگەیی ۲ لەژێر ناوێشانێ کوردستان. لەگەڵ ئەوەشدا راپەرینەکانی کورد بەردەوام بوو لە ۱۹۲۰/۸/۲۲ راپەرینی ئیبراھیم خانی دەلو لە شارۆچکەیی کفری و دەوروبەری هەلگرسا و بۆلی گرنگی هەبوو بۆ پشتگیری شۆرشیی شیخ مەحمود لەگەڵ ئەوەشدا ئالۆزیی و نالەباریی شاری هەولێر و دەوروبەری "نارنۆلد ولسن" جینگری دادویری رامیاری گشتی لە عێراق سەردانی هەولێر لە ۱۹۲۰/۹/۸ کرد بۆ هیور کردنەوی بارو دۆخەکە. کۆکس یەکەم ئەنجومەنی وەزیرانی لە ۱۹۲۰/۱۰/۲۵ لە عێراق دامەزراند بە سەرۆکایەتی "عبدالرحمن النقیب" لە ۱۹۲۱/۱/۶ دامەزراندنی سوپای عێراق و دواي ئەوە لە ۱۹۲۲/۱/۲۳ فەیسەلی سعودی کرابەشانیشینی عێراق بە مەرجیک دەسەلاتەکی دەستووری نیایی دیموکراتی بێ بە پێی یاسا و بەریتانیا و هاوپه‌یمانان دانیا نای بە دەسەلاتی شانشین فەیسەلی یەکەم کە لە بنەمالەیی هاشمیەکانی سعودیەو لە دایک بوی دورگەیی عەرەبی بوو.

ئەنجومەنی وەزیرانی نوێی عێراق لە ۱۹۲۱/۷/۱۱ بڕیاری پشتگیری خۆی بۆ شانشین فەیسەل دەربیری بە پادشای عێراق راگەیاندا و هەروەها کورد سەریەست بێت لە بەشداری کردن لە دەسەلاتی نوێی عێراق هەتا بە جیا بوونەوهو لەو کاتە کۆمەڵەیی کوردستان بۆ یەکەم جار لە شاری سلێمانی دامەزرا لە ۱۹۲۲/۷/۲۱ الە دواي گەرانەوهی شیخ مەحمود و هەقلانی لە ۱۹۲۲/۱/۱۲ لە هندستان لە ڕینگەیی کۆیت بۆ شاری سلێمانی و بەریابوونی راپەرینەکان. کۆمەڵەکی لەلایەن مستەفا پاشا کە ئامانجی یارمەتی دانای راپەرینەکانی شیخ مەحمود بوو.

راگەیانندی هاوبەشی نیوان شانیشینی عێراق و بەریتانیا لە ۱۹۲۲/۱/۲۴ بلاو کرایەوه بەدان نان بە مافی کورد لەو ناوچانەیی کە زۆرینەیان کوردن بە پێک هێنانی حکومەتی کوردی لە چوار چێوهی سنووری عێراق کە لەو کاتە دانیشتوی شاری کەرکوک لە ۸۵٪ کورد بوون، لە ۱۹۲۲/۳/۲۳ شیخ عەلی سلیمان لەگەڵ چل کەسایەتی کورد سەردانی بەغدیایان کرد بۆ چاوی پێکەوتن لەگەڵ کۆکس نوێنەری بەریتانیا و شانیشینی عێراق. بەلام زۆری پێ ئەچوو شاری سلێمانی لە ۱۹۲۲/۵/۳۱ لەلایەن هێزەکانی ئاسمانی جەنگی بەریتانیا بۆردومان کرا ۰۰ لەو بارو دۆخە نوێیە ئالۆزەیی نیو دەولەتی بەتایبەتی بارو دۆخی کوردستان بەرهو تەواو کردنی دابەشی کوردستان و گەڵ و سامانەکی لە ۱۹۲۲/۷/۲۴ پەیمانای لۆزان لەلایەن هاو پەیمانان مۆر کرا لە شاری لۆزان کە بوو هۆی لەت لەت کردنی تەواوی خاکی کوردستان بە چوار پارچەو نیو، بەر لەوهش شیخ مەحمود لە ۱۹۲۲/۸/۱۴ دەست نیشان کرا و هەلبژێردرا بە مەلیکی کوردستان و لە ۱۹۲۲/۹/۱۲ شیخ مەحمود بە رسمی بوو مەلیکی کوردستان و چاوی کەوت بە شانیشینی عێراق لە بەغدا و دواي ئەوە لە ۱۹۲۲/۶/۱۴ کۆنگرەیی یەکەمی کوردی بەسترا لە شاری سلێمانی بۆ پشتگیری شیخ و پەرەپێدانی شۆرشیی کورد لە هەموو بوارەکان و هەر لەگەڵ پەرەسەندن و پیشکەوتنی بارو دۆخی ناوچەو هەرئەمەکی شیخ مەحمود لە ۱۹۲۲/۱۰/۱۰ یەکەم حکومەتی کوردی راگەیاندا لەگەڵ پێک هێنانی یەکەم ئەنجومەنی شارەوانی لە شاری سلێمانی لە میژوویی کورد و کوردستان و لە دواي ئەو راگەیانندنە مۆرکردنی ڕێکەوتنامەیی نیوان دەسەلاتی شانیشینی نوێ و بەریتانیا لە ۱۹۲۲/۱۲/۲۵ کە ئەمەش گرنگترین بەلگە نامەیی میژووییە بە دان نان بە مافی کورد و دامەزراندنی حکومەتی کورد لە چوار چێوهی

سنوری نوئی دیاریکراوی عیراق و لەو کاتەش دان نرا بە حکومەتی سەر بەخۆی عیراق و کۆتایی هاتنی ئینتەدابی بەریتانی لەسەر عیراق لەدوای جیگیر کردنی تەواوی خواست و ویستەکانی لە عیراق بە تاییبەتی لە بواری رامیاری و ئابوری و بە دەست هێنانی مافی تەواو بۆ عەرەبی هاورده لە سعودیە و ناوچەکانی تر لەسەر خاکی عیراقی نوئی لە هەموو بواریکانی رامیاری و ئابووری و سەربازی و کۆمەڵایەتی و پۆشنبیری و کوردیش دابەش کرا و هەر پارچە یەیهکی بەر وولاتیک کەوت یەک لەوانە عیراق.

لە دوای مەرگەساتی کورد و مافەکانی شیخ مەحمود نامە یەکی لە ۱۹۲۲/۱/۲۱ ئاراستە ی رابەری شۆپشی ئۆکتۆبەری بەلشەفی لینین کرد بۆ بەهانا هاتن و یارمەتی دانی شۆپشی کورد و خاکی کوردستان کە بەر شالۆی دابەش کردن و داگیر کردن دایە کەچی وولاتانی تری ژێر دەستە ی وولاتان بەرەو ئازادی و سەر بەخۆی هەنگاویان دەنا کە چی وەک کورد خاوەنی خاک و زمان و کەلتوری رابردو نەبوینە هەر وەهاچ لە پووی پوو بەری خاک و زۆری ژمارە ی کورد.

هیزمەکانی شانیشینی عیراق و بەریتانیا سەرەرای بریارو راگەیاندن و بەلێن دان بە کورد و چارەسەر کردنی کێشە کە ی بەلام بەر دەام بون لە ئازاردان و دەر بەر دەر کردن و بۆردومان کردنی شارو شاروچۆکە و لادیکان و ۰۰۰ لە ۱۹۲۲/۳/۴ فبۆکەکانی بەریتانیا شاری سلیمانان بۆردومان کرد لە هەمان کات دەسەلاتی شیخ مەحمودی هەلوە شان دەو، بۆ زیاتر مسۆگەر کردنی دەسەلاتی شانیشینی و بەریتانیا و گەمارۆ دانی بە هیزنی چە کداری و دام و دەزگا سیخوپی و پۆلیس و سەربازی شاری سلیمانان لە ۱۹۲۲/۴/۲۰ کردە پارێزگا لە پال پارێزگاکانی ئینتەدابی بەریتانی. لە ۱۹۲۲/۵/۱۶ هیزمەکانی سوپای بەریتانی شاری سلیمانان داگیر کرد و شیخ

مەحمود و شۆپشگێرەکانی ناچار کرد بەرەو شاخەکان هەلکەشین و بەر دەوام بن لە شۆپش و بردنی تەواوی پێداویستەکانی شۆپش لە راگەیاندن و چەک و خۆراک و تەقە مەنی و پێداویستە ی دام و دەزگای شۆپش و ۰۰۰ لە گەل ئەو بارو دۆخە نالە بەرە ی کورد و ناوچە کە شیخ مەحمود لە ۱۹۲۲/۷/۲۷ نامە ی سینیە می ئاراستە ی لینین کرد بۆ هەمان مەبەستەکانی ناوەرۆکی نامەکانی پێشوو ۰۰۰ بەلام بە هیچ جۆرێک ئەنجامی نەبوو لە یارمەتی کورد ۰۰۰؟ کە چی دەسەلاتی سوڤیەتی نوئی و کۆنی ئاگاداری هەموو ئیش و ئازارو دەر بە دەری و داگیر کردن بون لە هەموو وولاتانی تری جیهان ، بۆ چەسپاندنی دەسەلاتی شانیشینی عیراق لەسەر رینگە ی دەزگا و ئەنجومە نەکانی بۆ پالپشتی رامیاریەتی شانیشینی عیراق، پەر لە مانی عیراق لە ۱۹۲۴/۳/۱۲ هەلبژێردرا و ۱۷ کورد ئەندامیە تیان لەو پەر لە مانە وەرگرت وەک شاهد نەک وەک ئەندام پۆلی خۆیان هەبی و بەرگری لە مافی کورد بگەن و دژی بریارە چەوتەکانی رژی می شانیشینی بوەستن چونکە رژی می شانیشینی عیراق لە ۱۰۰٪ لایەنگری عەرەب و بە عەرەب کردن و داگیر کردن بوو لە پینا و ئامانجەکانی ئومە ی عەرەبی.

هیزمەکانی بەریتانیا بە شیوە یەکی دێردانە لە ۱۹۲۴/۵/۲۰ بە یاننامە یەکی بلۆ کردەو بە سەر ناوچەکانی کوردستان و بریاری بۆمبا بارانی ناوچەکانی ژێر دەسەلاتی شیخ مەحمودی نەمری دا ئەمە لە لایەک و لە لایەکی تر بۆ دابین کردنی ئاسایشی دەسەلاتی خۆی و یارمەتی دان لە ۱۹۲۴/۹/۲ ریکەوتننامە ی لە گەل شای ئێران مۆر کرد بۆ گەمارۆ دانی شۆپشی شیخ مەحمود کە هیزنی سوپای شای ئێران پەلاماری ناوچە ی پشتدەری دا لە ئەنجام هیزمەکانی سوپای شای ئێران شکا...

کۆمەلە ی گەلێن لە ۱۹۲۴/۹/۲۰ لێژنە یەکی پیک

دهسه لاتی شانشینى عىراق له كۆبونىهوى نهجمهنى نوڤهراى كارتوڤنى عىراق له ۱۹۲۶/۱/۲۱ كه بىرارىدا به په رسمى بوونى زمانى كوردى له پال زمانى عه ربى له سه ربه، كه چى له كاتى دهسه لاتی ئىمپراتورىه تى عوسمانى تورك تۆمارگه نوسىن به زمانى كوردى بوو له ناوچه كانى كوردى و دام و دهزگاكانى به پى نوسىنى نه كات، به هوى لاواز بوونى بزوتنهوى گه كورد و يارمه تى نه دانى له چ لايه نىكى نيو دوله تى و ناوچه و هه رىم و گه مارۆدانى كورد له لايه نه يزه كانى به رىتانيا و هاوكارى هينى نوڤى عىراق و دراوسىكان و به رىابوونى راپه رىن له ناوچه و پنجوڤىن و دهووبه رى و هينزه كانى به رىتانيا له ۱۹۲۷/۴/۲۰ شماره كه و دهووبه رى داگىر كرد و راپه رىنه كه دى دى ۰۰۰ له گه ل نه و بارو دۆخه و بارى ئالۆزى كورد و چاره سه ر نه كردنى به هوى به رزه و نه دى به رىتانيا و نه مه رىكا و هاوپه يمانان و چا و بىرىن له خاكى به پىتى كوردستان و دۆزىنه وى يه كه بىرى نه وى له ۱۹۲۷/۱۰/۱۴ له شارى كه ركوك له بابه گوڤگوڤ نه مه ش بوه هۆكارىكى سه ره كى بۆ زياتر گه مارۆدانى بزوتنه وى پزگارىخوازى كورد له هه موو لايه نه جزوا و جزوه كانى به عه رب كردنى ناوچه كوردىه كان به تايبه تى شارى كه ركوك و شارۆچكه و گونده كان و شارى موسل و دهووبه رى نه وىش وهك "شه رگات و سنجاو گوڤو و هه وىچه و توخووما تو و داقوق و تازمه به دره و جه سان و عه لى غه ربى و شه رقى و به تايبه تى زنجيره چى باى جه مرىن به سه ره ووه كه سنوورى باشورى كوردستانه ۱۰۰۰!"

بزوتنه وى پزگارىخوازى كورد ده ست به ردار نه بوو له راپه رىن و هه لدان له پىنا و مافه كانى كورد كه شىخ مه محمود له گه ل ۲۱ كه ساپه تى كورد له ۱۹۳۰/۸/۱ ياداشتىكىان ناراسته تى به رىتانيا كرد بۆ دامه زاندى حكومه تى كورد و له و كاته ش

راپه رىنه كه شارى سلېمانى له ۱۹۳۰/۹/۶ دژى داگىر كه نه نجام درا و بوه هوى شه هيد بوونى ۴۵ كورد و زامدار بوونى به ده يا كه س، دواى نه وه حكومه تى شانشىنى عىراق له ۱۹۳۲/۵/۳۰ له كۆمه له وى گه لآن و مه رگىرا و بوه نه ندام و ده ستگىر بوونى به مه رجه كانى راگه ياندى بۆ چاره سه رى مافه كانى كورد كه عىراق نا توانى هه لى بوه شىنئىته وه گه ر به رزه زامه ندى كۆمه له وى گه لآن نه بىت به پى برگه وى ۱۰ له بىراره كه . مۆر كردنى په يمانى سه عد ئاباد له نىوان ئىران و عىراق و توركىيا و ئه فغانىستان له ۱۹۲۷/۷/۸ بۆ په تكدردنه وى دروست بوونى هه ر دوله تىكى كوردى له ناوچه كه و گه مارۆدانى شوڤشه كانى كورد و مۆر كردنى پىكه و تننامه تى يارمه تى و دۆستايه تى يه كترى نىوان عىراق و ئىران له ۱۹۲۷/۷/۱۸ به پى برگه كانى په يمانى سه عد ئاباد بۆ نه وه وى دولايه نه ده سه لاتی خۆى به هينز بكات، له ۱۹۲۹/۱/۲۹ شانشىنى عىراق وىستگه تى به شى كوردى له وىستگه تى رادىو عىراق كردمه و به په خش كردنى رامياريه تى ده سه لاته كه تى هه ر چه نده كارىگه رى هه بوو بۆ به رز كردنه وى پۆشنىبىرى و داب و نه رىت و مۆرو زمانى كوردى . له گه ل نه وى بارو دۆخه تى عىراق و كورد و ناوچه و هه رىم و جيهان له نه نجامى كىشه و مملانى گه رمى نيو دوله تى و به تايبه تى كىشه و مملانى نىوان يه كه تى سوڤيه ت و نه لمانىا و له لايه كى تر كىشه تى نه لمانىا و وولاتانى هاوپه يمان نه مه رىكا و به رىتانيا و فه رنه سا تاكو مه لگىرسانى جه نگى دووه مى جيهانى له ۱۹۲۹/۹/۲ كه بوه هوى دروست بوونى بارو دۆخىكى نوڤى جيهان و هه رىم و ناوچه و هه ر وولاتىك به هوى لىك ترازانى ده سه لات و په يوه ندى نيو دوله تى بزوتنه وى پزگارى نه ته وه يى و نىشتمانى و چىنايه تى و كۆمه لايه تى له وان هه ش بزوتنه وى پزگارى كورد له و به شه لكىنرا و به عىراق و به رز بوونه وى

ههستی نەتەواپەتی لە ئەنجامی ئەو بارو دۆخە نوێیە پەشید عالی گەیلانی سەرەك وەزیرانی عێراق هەلساڤە كۆدەتایەك لە ١٩٤١/٥/١ دژی بەریتانیا و شانیشینی عێراق، لە ١٩٤١/٥/١٢ حكومەتی نوێی دامەزراندو لە هەمان كات شوێشی مایس لە ١٩٤١/٥/٢ هەلگیرساو زۆریە ی زۆری گەلانی عێراق و بە تاییبەتی كورد بەشداری تینیدا كرد كە پۆلی سەرەكی هەبوو بۆ خزمەتی عەرەب نەك بۆ كورد، دواي بەریابوونی راپەرینەكانی بارزان لە ١٩٤٣/٧/٢٨ دژی دەسەلاتی شانیشینی عێراق و داگیركەری بەریتانیا و دوبارە دەست پێكردنی راپەرینەكان لە بارزان لە ١٩٤٥/٩/١٠ و راپەرینە مەزنەكە ی گاور باخی شاری كەركوك لە ١٩٤٦/٦/١٢ كە لە لایەن كۆركارانی نەوتی باكور ئەنجام درا كە لە ٧٥٪ كۆركارو فرمانبەری كورد بوون پۆلی گرتگی هەبوو لەو راپەرینە و دامركانەوێ داخەكانی دژی دەسەلاتی شانیشینی كە داگیر كەری كوردو نیشتمانی كورد بوو. هەر لەگەڵ ئەو بارو دۆخە بارزانی لە ١٩٤٧/١/٢٩ كە تارانی پایتەختی ئێران چاوی كەوت بە كار بە دەستانی ئەمەریكا و بەریتانیا و داواكارێەكی ئاراستە كردن لە بارە ی كێشە مافەكانی كورد، دواي لەناو بردنی كۆماری كوردستان و كەوتنە بەر شالۆی شای ئێران و گەمارۆدانى بزوتنەوێ رزگارخوێ و لەسێدارەدانى سەركردەو كەسایەتیهكانی كوردو پەلاماردان كە كاردانەوێ كرده سەر بەشەكانی تری كوردستان و رۆیشتنی بارزانی بەخۆی و ٥٠٠ لە هەقالانی لە ١٩٤٧/٦/١٥ بەرەو یەكیەتی سۆڤیەت و لەسێدارە دانى چوار ئەفسەرە كورده كە لە ١٩٤٧/٦/١٩ لە لایەن صالح جەبرى سەرەك وەزیرانی عێراق بە هۆی بەشدار بوونیان لە دامەزراندنی كۆماری كوردستان، لە دواي ئەو بارو دۆخە پەیمانی پۆرتسمۆس لە ١٩٤٨/١/١٥ لە لایەن شانیشینی عێراق و بەریتانیا مۆر كرا

كەبوو هۆی بەهێز بوونی دەسەلاتی بەریتانیا لەسەر عێراق و مامەلە كردن لەكاروباری عێراق بە تاییبەتی لەبواری رامیاری و ئابوری كە مەبەستەكەش هەر بۆ ئەوە بوو.

هەر لەگەڵ ئەو بارو دۆخە بارزانی لە پەنابەریەتی توانی نامادە بێت لە كۆنگرە ی باكۆیی یەكیەتی سۆڤیەتی ئەو كات لە ١٩٤٨/١/١٩ ئەویش بە پێشكەش كردنی وتاریكى مێژوویی چ بۆ كۆنگرەوانان و داهاوتی كورد چ بۆكوردو شیکردنەوێ بارودۆخی كوردستان كە كورده ئاوارەكانی ئێران و عێراق و تورکیا و سوریا و سۆڤیەت بەشداریان لەو كۆنگرە یە كرد، هەر دواي ئەو خۆپیشاندانیكى گەورە لە هەموو شارەكانی عێراق لە ١٩٤٨/١/٢٧ ئەنجام درا بە تاییبەتی شارەكانی كوردستان و هەولەكانی دژ بە دەسەلاتی شانیشینی و رامیارەتی بەرامبەر بزوتنەوێ رزگاری كورد بەهاوکاری لەگەڵ پارتو رێكخراوه نیشتمانیەكان و دیموكرات خوازهكان و بەردەوام بوونی ههستی نەتەواپەتی و سەلماندنی بەبەردەوام بوونی راپەرینەكان لە ١٩٤٨/٣/٢١ گەلی كورد توانی جەژنی نەروۆز بكاتە نامە یەكی ئاراستە كراو بۆ دەسەلاتی شانیشینی و دۆژمانی كورد بە هەلگیرساندنێ ئاگرێ نەروۆز لە بەغدا و شارو شارۆچكەو گوندو دۆل و شاخ بۆ یەكەم جار لە مێژووی دەسەلاتی عێراق، دواي ئەو وەزارەتی نەرشەد عومەری لە ١٩٥٤/٤/٢٩ دامەزرا كە راپوردیەكی پڕ لە ئازاردانی گەلانی عێراقی هەبوو بە تاییبەتی گەلی كورد، بارودۆخی نوێ لەعێراق سەرھەلدانی بەخۆو بێنی بە لێك نزیك بوئەوێ هێزە نیشتمانی و نەتەوێی و دیموكراتی بۆ رزگار بوون لەو بارو دۆخە كە بوو هۆی پێك هێنانی بەرە ی یەكیەتی نیشتمانی لە ١٩٥٧/٣/٩ بە هاوکاری ئەفسەرە ئازادەكان.

بەلام پارتی دیموكراتی كوردستان بەشداری

نەکرد كە نوڭنەرايەتى كوردى باشورى
 كوردستانى لكىنراو بە عىراقى دەكرد بە ھۆى
 بىرى شۆفنىنى ھەندى لە پارتە عەرەببەكان بەلام
 توانرا لەگەل پارتى كۆمۇنىستى عىراق دولايەنە
 رىكەوتنىك نەنجام بىدەن لەسەر رۇشنائى
 پروگرامى بەرەى نىشتەمانى و لە ھەمان كات بە
 ھۆى نەو بارو دۆخە نوڭنە ھەنگاوى بەرەو
 پىنشمە دەنا لە ۱۹۵۷/۷/۱ سەرژمىرى گشتى
 نەنجام درا كە بەئامارىكى بىنەرەتى لە عىراق
 دادەنرنت ھەر چەندە نامارەكە زىانىكى زۆرى لە
 كورد دا لە ئاۋچەكانى كە عەرەبى بۆ ھىنرايوو
 چونكە چ لەشارى كەركوك چ لەشارى
 موسل وشارۆچكەكانى لە سالى بىستەكان لە ۸۰
 ھەتا ۸۵٪ دانىشتوانى كورد بوون كە چى لە
 ئامارى ۱۹۵۷ (۴۱٪) دانىشتوانى كورد بوو كە
 ۴۰٪ ژمارەى كورد لەپارىزگاي موسل و كەركوك
 كەم بوبوۋە بەھۆى بەعەرەب كەردن بەپىنى بەلگە
 نامە مېژىبەكانى عىراق و عوسمانى و فارسى و
 بەرىتانى و كۆمەلەى گەلان و نوڭنەرانى نىشتەمان
 پەرور ، بەھۆى تىك ھەلكشانى جومجۆل و بىرو
 بۆچونى نىشتەمانى و ديموكراتى لە عىراق لە
 نەنجام بوە ھۆى بەرپابوونى شۆرشى ۱۴ تەموزى
 ۱۹۵۸ بە سەركردايەتى عەبدول كەرىم قاسم و بە
 ھاوكارى پارتە نىشتەمانى و ديموكراتى و نەفسەرە
 ئازادەكان، بە لەناو بردنى پۆئىمى شانئىنى
 عىراق و دامەزاندنى پۆئىمى كۆمارى و
 ھەلۋەشانئەنۋەى ھەموو ياسا و بىلاو كراوۋەى
 دەسەلاتى شانئىن و دروست بوونى بارو
 دۆخىكى نوڭى عىراق بە نەھىشتنى ھەموو جۆرە
 چەوساندنەوھەك بە تايبەتى چەوساندنەوھەى
 كورد و ئاۋاتەكانى و بىريار دانى دەستورى كاتى
 عىراق لە ۱۹۵۸/۷/۲۷ كە بۆ يەكەم جار
 لە دەسەلاتى عىراق لە دەستورى نوڭى كۆمارى لە
 بېرگەى ۳ دان دەنى بە ھاوبەشى كوردو عەرەب
 لەخاكى عىراقى بەزۆر دروستكراو .

دواى ئەو گۆزىنكارىيە نوڭىيەى كە كەوتە ناو
 گەلانى عىراق و بەرەو ئازادى ھەنگا و نان و
 لا بردنى ھەموو جۆرە ئاسەوارىكى خراپەكارى
 دەسەلاتى شانئىنى عىراق ئەو بووبارزانى نەمر
 لە دواى ۱۲ ساڵ لە ۱۹۵۸/۱۰/۶ گەيشتەوھە شارى
 بەغداو لە ۱۹۵۸/۱۰/۷ چاۋى كەوت بە
 عەبدولكەرىم قاسم، دواى ماوھەك كىنشەو
 مەملەئىنى شەرە كورسى و دەسەلات سەرى ھەلدا
 لەئىوان پارتەكانى بەرەى نىشتەمانى عىراق و
 عبدالكريم قاسم و لە يەكەى تر لەئىوان
 عبدالكريم و پارتى كۆمۇنىست و لەئىوان
 سەركردايەتى كوردو دەسەلاتى عبدالكريم قاسم
 ئەمانە ھەموى بوئە ھۆكارىكى چەند لايەنە پۆژ لە
 دواى پۆژ بارودۆخى عىراق بەرەو ئالۆزى پەرەى
 دەسەند بە دەستگىر كردنى سەركردەو
 ئەندامەكانى پارتى بەعسى و پارتەكانى تر
 پارتى ديموكراتى عىراق و بە تايبەتى لە دواى
 راپەرئىنەكەى شەواف لە مانگى ۱۹۵۹/۳ لە شارى
 موسل و دروست بوونى كىنشەى دۆزمنكارى لە
 ئىوان بەعس و شىوعى لەو كاتە بارزانى سەردانى
 يەكەيتى سۆفئەتى كورد لە ۱۹۶۰/۱۱/۳ چاۋى
 كەوت بە برىماكۆف بەھۆى ئالۆزى بارى عىراق و
 بە تايبەتى بارى كىنشەى كورد .

ئەمانە لە لايەك و لە لايەكى تر دروست بوونى
 كىنشەى ئىوان دەسەلاتى عبدالكريم و
 سەركردايەتى كورد لە نەنجام بوە ھۆى
 ھەلگىرسانى شۆرشى نەيلول لە ۱۹۶۱/۹/۱۱ بە
 سەركردايەتى بارزانى لە نەنجامى چەندىن
 ھۆكارى ديار چ لە ئىوان كورد و ھاندانى
 سەركردايەتى كورد و چ لە ئىوان دەسەلاتى
 قاسم و سەركردايەتى كورد و مافەكانى لە ھەموو
 لايەنە جۆراو جۆرەكان و بوە ھۆى كودەتاي
 سەربازى بەعس لە ۱۹۶۳/۲/۸ و لەناو بردنى
 دەسەلاتى قاسم و دروست بوونى بارودۆخىكى
 نوڭى شالا و بردنە سەرگەلانى عىراق بە تايبەتى

گەلى كورد بە وىران كردن و سوتاندن و كوشتن و دەر بە دەر كردن، لە ۱۹۶۳/۶/۱۱ پڙىمى نووى بە عىسى شۆڤىنى ھىرشىكى بەر فراوانى كرده سەر ناوچەكانى كوردستان كە بوە ھۆى پوخانى زياتر لە ۸۷۰ گوندى سوتاندن و دەر بە دەر كردنى خىزانەكانيان.

بۆ بە دەنگەمە ھاتنى يەكترى ھەردوو دەسەلاتى بە عىسى سورىا و عىراق لە ۱۹۶۳/۶/۲۰ ھىزەكانى سوپاى سورىا بە شىدارى تەواوى ھىزەكانى سوپا و پاسەوانى نەتەوھى بە عىسى عىراقى كرد لە بۆردومان كردنى ناوچەكانى باشورى كوردستان بە پىنى داواكارى پڙىمى عىراق و بەرگرى كردن لە يەكترى و پەلاماردانى شارى سلیمانى لە ۱۹۶۳/۶/۲۹ كە بوە ھۆى زىندە بەچال كردنى ۸۲ ھاوالتى شارەكە لەژن و مندال و پىرو دەر بە دەر كردنى بە دەیان كەس. سەرەپاى ئەو بارو دۆخە نالە بارەى عىراق بەرامبەر بە گەلانى عىراق و بە تايبەتى گەلى كورد لەو كاتەش وىستگەى دەنگى كوردستانى عىراق لە ۱۹۶۳/۹/۲۹ پەخشكرا لە كوردستان و عىراق و ناوچەكە و كاردانەوھىەكى گرنگى كرده سەر كورد و ھاندانى بزوتنەوھى پزگارىخوای نەتەوھى و بەرز كردنەوھى ھەستى نەتەوھى و تىرىكى ژەھراوى بوو بۆ دۆژمنانى كورد و نىشتمانەكەى، ھەر دواى ئەو پڙىمى عىراق و سورىا لە ۱۹۶۳/۱۰/۲۲ لە شارۆچكەى زاخۇ كۆبونەوھ بە مەبەستى لەناو بردنى شۆڤى ئەیلول كە پڙىمى سورىا ۲۰۰ ھەزار سەربازى بە ھەموو جۆرە چەككە خستە ژۆر دەسەلاتى پڙىمى عىراق بۆ لىدائى بنكەو بارەگاكانى پىشمەرگەى شۆڤىشى ئەیلول و سەركردايەتى شۆڤىش، بە مەبەستى چارەسەر كردن و ھىور كردنەوھى بارو دۆخى لىك ترازواى عىراق بە تايبەتى پەيوەندى نىوان سەركردايەتى كورد و دەسەلاتى عىراق لە ۱۹۶۴/۲/۱۰ رىكەوتنەمەى وەستانى شەر مۆر كرا

لە نىوان سەركردايەتى شۆڤىش و عەبدول سلام عارف سەرەك كۆمارى ئەو كاتەى عىراق بە لام پڙىكەوتنەمەكە بى سوود بوو.

لەو بارو دۆخەى عىراق شا حوسىن شانشىنى نوردن لە ۱۹۶۵/۹/۲۲ سەردانى ئىرانى كوردو لەگەل شای ئىران كۆبونەوھى ئەنجامدا و لەناو كۆبونەوھكە بە گۆڤىنەوھى بە پىرو بۆچونيان ئالوگۆكردو داواى لە شای ئىران كرد كە يارمەتى كورد و شۆڤىشى كورد نەدات بەلكو ھاوكارى پڙىمى عىراق بكات بۆ گەمارۆ دانى شۆڤىشى كورد لە باشورى كوردستان، لە دواى كودەتسا سەربازىەكەى بە عىسى لە نىوان سەركردەكانيان لە ۱۹۶۶/۶/۲۹ رىكەوتنەمەى وەستانى شەر لە لايەن سەركردايەتى شۆڤىش و عبدالرحمن عارف مۆر كرا و لە ھەمان پۆژ عبدالرزاق بەزاز سەرەك و ھەزىرانى دەسەلاتى بە عىسى و تى مافى كورد چارەسەر دەكرىت و لە ۱۹۶۶/۷/۲۹ مافى نۆتۆنۆمى كارتۆنى لاناوھندى "لامركى" بلاو كردهوہ. لە ھەمان كات كىشەى نىوان لابلای چەپەرەو پاست پەوى بە عىسى بەردەوام بوو لە پىناو لەناو بردنى يەكيان بۆ ئەوى تىران و نامانجى شەرە كورسى و لەناو بردنى يەكترى لەسەر بەرژمەوھندى گەلانى عىراق و بە تايبەتى گەلى كورد و كىشەكەى، دواى ئەو دوا كودەتای سەربازى لە لايەن احمد حسن البكر و لايەنگرانى لە ۱۷-۳۰ تەموزى ۱۹۶۸ ئەنجام درا بە پاك كردنەوھى دام و دەزگاكان لە پىاوانى دژ بەخۆيان چ لە دەسەلات و چ لە پىرو بۆچون لە دواى بەدەست ھىنانى دەسەلاتيان و گرتنە بەرى راميارىەتى دوولايەنە يەكەمیان بەرەو چارەسەر كردنى كىشەكان بە تايبەتى كىشەى كورد و دووھمیان پووكردنە و لاتانى سۆشیاالىستى و جولانەوھى رزگارى جىھانى بۆ بەھىز كردنى جى پىنگەى خۆيان لە ھەموو بوارەكانى پەرەسەندن و پىشكەوتن و دوركەوتنەوھ لە ئەمەرىكاو

ھاۋايەيمانان، ئەم ۋەرامىيارىيەتە بوو سەدام حسين له
 ۱۹۷۰/۱/۱۰ سەردانى بارزانی کرد لەناو پردان بۇ
 گەفتوگۇ کردن له بارەى چارەسەر کردنى كيشەى
 كوردو بەردەوام بوون لەو گەفتو گۇيانە
 بەشيوەيەكى چر که يەکیەتى سۆقیەت ناگای لەو
 گەفتو گۇیە ھەبوو لە رینگەى وەزیرى دەرمو
 "بريماکوف" و ئەنجامى راگەياندن ریکەوتنامەى
 ۱۱ئازارى ۱۹۷۰ بوو لە نىوان سەرکردایەتى
 شۆپرش و ئەحمەد حەسەن بەکر و دروست بوونى
 بارو دۇخىگى نوئى له عىراق و دەنگ دانەوہى له
 ناوچەو ھەزىم و جیھان بەرمو ديموکراتى و
 پيشکەوتن و پەرەسەندن لە ھەموو بوارەکان
 بەتايبەتى لەھەزىمى کوردستان . لە
 ۱۹۷۰/۷/۱۶ دەستورى کاتى راگەيەندرا لەلايەن
 پڙىمى بەعسى که ۹۵٪ دەسەلاتى دا بە سەرۆک
 کۆمارو ئەنجومەنى سەرکردایەتى شۆپرشى
 بەعسى و لە ۱۹۷۱/۱۱/۱۶ بەلگە نامەى کارى
 نيشتمانى له لاين سەرۆک کۆمار راگەيەندرا که
 چەندىن كيشەى تیدا چارەسەر دەکرد بۇ پيک
 ھينانى بەرەى نيشتمانى نەتەوہى پيشکەوتو
 کەلە ۱۹۷۳/۷/۱۷ بەرەى نيشتمانى پيشکەوتو
 لە لاين عەزیز محمد سکرترى پارتى
 کۆمۇنىستى عىراق و ئەحمەد حەسەن بەکر
 راگەيەندرا بى ئەوہى پارتى ديموکراتى
 کوردستان بەشدارى تیدا بکات کہ ئەمەش
 کاردانەوہى خراپى نواند لە داھاتوى کوردو
 عىراق و بەرەو ھەندىر بردنى کہ ئەمەش پارتى
 کۆمۇنىستى عىراق چەندىن لاينى ئەو کارەى
 کەوتە ئەستۆ کہ نەدەبوايە ھاوخەباتیەتى لەگەل
 پارتى ديموکراتى کوردستان لیک بترازىنى
 لەھەموو لاينەکانى راميارى و نەتەوہى و
 ئابوورى و بەردەوايوون لەشۆپرش و بپوانەکرد
 بەرژىمى بەعس چونکہ ئەو کات ئەو دوو پارتە
 يەک تەواوکەرى ئەويتر بوون لەداھاتوى عىراق چ
 لەلاينى بارى نەتەوہى کوردو چ لەلاينى بارى

گەلانى ترى عىراق، چونکہ لەگەل مۆر کردنى ئەو
 بەرەيە بوە ھۆى دروست بوونى كيشەو ملەلانى
 توندو تيرى نىوان پارتى و شيوەى کەبەعس
 ناگرەکەى خۆش دەکردو پيشتگيرى حيزبى
 شيوەى دەکرد بە ھەموو توانايەك تا گەيشتە
 قۇناغى بەرپابوونى شەپرى چەكدارى و راگەياندن
 لە نىوان پارتى ديموکراتى کوردستان و حيزبى
 شيوەى و پاشگەزبوونەوہى بەعس لە بپرگەکانى
 ریکەوتنامەى ئادارو پەلاماردانى شۆپرشى ئەيلول
 لەلاين ھيزەکانى سوپای عىراق لە ۱۹۷۲/۱۰/۳ و
 بەر لەوہش پڙۆہى مافى ئۆتۆنۆمى پيشکەش بە
 دەسەلاتى ناوہندى عىراق کرا لە لاين پارتى
 ديموکراتى کوردستان لەسەر پۆشنایى بپرگەکانى
 ریکەوتنامەى ۱۹۷۰/۳/۱۱ بەلام پڙىمى بەعس لە
 بپرو بۆچونيان ریکەوتنامەکە ھەلوەشيترا بوەو
 لە ۱۹۷۴/۳/۱۸ کۆتايى بە گەفتوگۇ ھات لە نىوان
 سەرکردایەتى شۆپرش و دەسەلاتى ناوہندى
 عىراق، لە ۱۹۷۴/۴/۲۴ شارى قەلادزى بوردومان
 کرد کہ بوە ھۆى شەھيد کردنى ۱۵۰ کوردو
 زامدار کردنى بەدەيا کەس لە قوتابيان و لە ھەمان
 کات بۆردومان کردنى شارى ھەلەبجە لە
 ۱۹۷۴/۴/۲۶ کە بوە ھۆى شەھيد بوونى ۵۲ کوردو
 زامدار کردنى بە دەيا کەس و ئالۆز کردنى بارو
 دۇخى ناوچەکەو دەربەدەر بوونى بە دەيا خيزان
 بۇ ناوچەکانى تر، بە ھۆى ئالۆزى بارو دۇخى
 کوردو پچرانی پەيوەندى و گەفتو گۇى نىوان
 دەسەلاتى ناوہندى بەعس و سەرکردایەتى
 شۆپرشى ئەيلول جەماوہرى شارەکانى کوردستان
 لە ۱۹۷۴/۸/۲۲ بەرەو شاخمان ھەلکشان وەك
 خۇ پيشاندان دژى کەردەوہ نالەبارە
 نوژمنکارىەکانى بەعسى بەرامبەر بەکوردو
 نيشتمانەکەى ، مۆر کردنى ریکەوتنامەى
 دۆستايەتى و ھاوکارى نىوان پڙىمى بەعسى و
 يەکیەتى سۆقیەت لە مانگى / ۱۹۷۲/۴ خۇماتى
 کردنى کۆمپانيەکانى نەوت لە ۱۹۷۲/۶/۱

گفتوگوى نهنى له نيوان شاي ئيران و پڙىمى
عيراق به سهرکردايه تى نه حهده بن بله سهرۆكى
جه زائير به نامۆزگارى نه ميريكا كه نه نجام بوه
هۆى مۆر كردنى پڙىكوتننامهى جه زائير
له ۱۹۷۵/۳/۶ نه نيوان دهسه لاتی شاي ئيران و
دهسه لاتی عيراق، له كاته بارزانی سهردانی
تارانى كوردو چاوى به شاي ئيران كهوت
له ۱۹۷۵/۳/۱۲ و پى راگه ياندنى به كۆتايى
هينانى شۆرش و بارزانی گهراوه كوردستان. له
۱۹۷۵/۳/۱۵ سه عدون حه مادی وهزيرى دهره وى
عيراق له گه ل عه باس ته لعه ت وهزيرى دهره وى
ئيران كۆبوئه وه به نامه بونى عه زيز بۆته فليقه ي
وهزيرى دهره وى جه زائير له تاران بۆ پياده
كردنى پڙىكوتننامهى جه زائير.

دواى نه وه موو گۆرانكاره له نيوان عيراق و
ئيران و كورد و پڙىمى عيراق و شاي ئيران و
جه زائير بوه هۆى كۆتايى پي هينانى شۆرشى
نه يلول له ۱۹۷۵/۵/۱۹ كه بووه هۆى فريدانى
چهك و كورد بوه چه ندين به شى سه ر ليشنيواو
ئه وهى ئاواره ي ئيران بوو ئه وهى خۆى دا به
ده ستي پڙىمه وه به ناوى گه رانه وه بۆيرى
نيشتمانى و گواسته وه يان بۆ باشورى به غداو
ئه وهى گهراوه سه ر گوندو شارو شارۆچكه كان به
هه ناسه ي ساردو داماو كۆكردنه ويان له كه مپ و
كۆمه لگه ي زۆره ملي ئير دهسه لاتی به عس.

به لام له گه ل ئه وه شدا كورد ملكه چى نه كرد
بۆدوژمنى گه ل و نيشتمان كه له
۱۹۷۵/۵/۲۲ بلاو كوردنه وهى يه كه م به يانى
دامه زاندنى يه كه يه تى نيشتمانى به زمانى عه ره ي
له ديمه شقى پايته ختى سوريا له ۱۹۷۵/۶/۱، له
هه مان كات هه لگيرسانه وهى شۆرشى گولان له
۱۹۷۵/۵/۲۶ له لايه ن سهرکردايه تى كاتى پارتى
ديموكراتى كوردستان بۆ ته واو كردنى
ده سته كه وته كانى شۆرشى نه يلول و داها توى
كورد و شۆرشدا. نه مانه هه مووى بونه هۆكارۆكى

گه رنگ له بىرى نه ته وه يى و بزوتنه وه ي
پزگارىخوازي كورد و نامه يه كى كراوه بوو بۆ
دوژمنا نى گه ل كورد له هه موو لايه نه كان نه مه له
لايه ك و له لايه كى تر له خۆ بايى بونى ده سه لاتی
به عس و دواى ئه وه دروست بونى كيشه و مملانى ي
نيوان حيزى شيوعى و حزبى به عسى به ره و
دوركه تنه وه ي په يوه ندى نيو ده وه تى و عه ره بى به
هۆى رامياريه تى خۆپه رستى به ناوى ئومه ي
عه ره بى و به رز بونه وه ي بىرى شۆفنى و به عه ره ب
كردنى ناوچه كانى كورد له شاره كانى كه ركوك و
هه ولير و موسل و دوربوهرى ان له شارۆچكه و
لادى كان و ۰۰۰ هتد ۰۰۰

له هه مان كات دروست بوونى كيشه و
مملانى ي نيوان ده سه لآتدارانى به عس به تايه تى
له نيوان لايالى احمد حسن بكر و لايالى سه دام
حوسين له بىرو بۆچون و چۆنيه تى ده سه لآت و
نامانجه داها توه كانى ان تاكو ۱۹۷۹/۷/۱۷
كه سه دام ده سه لآتى سه رۆك كۆمارو نه نچومه نى
سهرکردايه تى شۆرشى وه رگرت به لادانى احمد
حسن بكر و له ناو بردنى به كۆمه ل له
به ره له سته كارانى له ناو پارت و ده وه ته و دام و
ده زگاكانى سه ربازى و نه منى و له خۆبايى بوون به
هۆى چۆل بونى گۆره پانى راميارى و بىر كردنه وه
له هه لوه شانده وه ي پڙىكوتننامهى جه زائير
به هۆى لاواز بونى بزوتنه وه ي پزگارى كورد و
پارتى كۆمونيست و هيج به ره له سته كارۆك له
عيراق و دروست بوونى كۆمارى ئيسلامى له ئيران
له ۱۹۷۹/۲/۱۱.

ئه وه هۆكارانه بونه هۆى دژايه تى كردنى
كۆمارى ئيسلامى نوئى ئيران و داوا كردن به
هه لوه شاننه وه ي پڙىكوتننامهى ۱۹۷۵/۵/۶
جه زائرو پووبه رو بونه وه ي پڙىمى ئيسلامى نوئى
ئيران و هه لگيرسانى شه رى هه شت سانه ي
نيوانيان له ۱۹۸۰/۹/۲۲ تاكو ۱۹۸۸/۸/۸ .
له بارو دۆخه دژاره و دروست بوونى

بهره‌ی جود له ۱۹۸۰/۱۰/۲۸ له نیوان پارتی دیموکراتی کوردستان و لیژنه‌ی هه‌رنمی پارتی کۆمۆنیستی عێراق و پارتی سۆشالیستی کوردستان و پارتی گه‌ل جگه له یه‌کیه‌تی نیشتمانی کوردستان.

له‌گه‌ل کۆتایی هاتنی شه‌ری نیوان عێراق و ئێران و گه‌رانه‌وه بۆ هه‌مان رێکه‌وتنامه په‌شه‌که‌ی جه‌زائر . به‌لام به داخه‌وه له دوا‌ی دامه‌زراندنی بهره‌ی جود تا‌کو دامه‌زراندنی بهره‌ی کوردستانی له ۱۹۸۸/۵/۷ چهن‌دین جار شه‌ری برا کوژی له نیوان یه‌کیه‌تی و بهره‌ی جود پووی دا که نه‌مه‌ش کاردانه‌وه‌یه‌کی ناهه‌مواری دروستکرد چ له‌سه‌ر بزوتنه‌وه‌ی کورد چ له دامه‌توی کورد، هه‌روه‌ها مۆر کردنی رێکه‌وتنی نیوان پڕۆنمی به‌عس و یه‌کیه‌تی نیشتمانی له ۱۹۸۲/۱۲/۳ . پڕۆنمی به‌عس سه‌ره‌پای ئه‌و بارو دۆخه به‌رده‌وام بوو له کاره شو‌فیننی و نامۆفانه‌ی چ له به‌عه‌ره‌ب کردنی ناوچه کوردیه‌کان چ به دهرکردنی کورده فه‌یلیه‌کان له ۱۹۸۲/۱/۲۹ که بوه هۆی دهربه‌دهر کردنی هه‌شت هه‌زار کوردی فه‌یلی به ناوی "ته‌به‌عیه" له شه‌ره‌کانی کووت و عماره و به‌غدا و حیله‌و سوێره‌و عه‌لی غه‌ریبی و عه‌لی شه‌رقی و به‌درو جە‌سان و ناوچه‌کانی تر . نه‌نغال کردنی هه‌شت هه‌زار بارزانی له ۱۹۸۲/۷/۲۱ له شه‌ره‌کانی قوشته‌په‌و هه‌ریرو دیانه، له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا پڕۆنمی به‌عس درنخی نه‌کرد له بۆردومان کردنی ناوچه جیا‌جیا‌کانی کوردستان به‌ فڕۆکه جه‌نگیه‌کانی له‌وانه ناوچه‌ی سه‌رده‌شتی پۆژه‌ه‌لاتی کوردستان له ۱۹۸۷/۶/۲۸ که بوه هۆی کوشتنی ۱۲۲ که‌س و زامدار بوونی زیاتر له ۴۵۰۰ ها‌وو‌لاتی کورد که له‌و هێژشه چه‌کی گازی کیمیاوی به‌کار هینابوو، له‌لایه‌کی تر دهرکردنی زیاتر له ۱۴۰۰ قوتایی له ۱۹۸۶/۱۲/۱۲ له زانکۆی موس‌ل به‌هۆی به‌شداری نه‌کردنیان له راهینانی هاوینه‌ی به‌عسیه‌کان بۆ فێربوونی زانیاری له

سو‌پای میلیی به‌عسی، به‌رده‌وام بوونی له‌و کاره نامۆفانه‌و به‌وه‌ش نه‌وه‌ستا بریاری به "علی حسن مجید" دا به کیمیا باران کردنی شاری هه‌له‌بجه له ۱۹۸۸/۳/۱۶ که بوه هۆی شه‌هید بوونی زیاتر له ۵۰۰۰ هه‌زار مۆقی کورد له پیا‌وو ژن و مندال و پیرو گه‌نج که به کاریکی درنده‌نم نامۆفانه ترین کار داده‌نرێت له جیهان له دوا‌ی بۆردومانی شه‌ره‌کانی نا‌کازاکی و هیروشیمای یابان و دوا‌ی ئه‌وه نه‌نغال کردنی ۱۹۵ هه‌زار مۆقی کورد له ۱۹۸۸/۸/۱۴ له ژن و مندال و پیرو گه‌نج له ناوچه‌کانی کوردستان به تایبه‌تی ناوچه‌ی سلێمانی .

ئه‌مانه هه‌مووی بونه هۆکاره‌کانی گۆپانکاری چ له‌ناوه‌وه‌ی عێراق و چ له‌ناو کوردستان و بزوتنه‌وه‌ی پزگاریخواری کورد و ئێران و ناوچه‌و هه‌رنه‌که‌و چاوه‌پوانی وولاتانی جیهان له گۆپانکاری نوینی په‌یوه‌ندی وولاتانی عه‌ره‌بی به تایبه‌تی سه‌ودییه و کویت به‌هۆی چونه ناو یه‌کتی زیاد له پیو‌یستی و له خۆبایی بوونی ده‌سه‌لاتی ناوه‌ندی عێراق به تایبتي سه‌دام و بیر کردنه‌وه‌ی بهره‌ی که کویت قه‌زایه‌که له عێراق به بیانوی تری ناهه‌مواری نیوانیان بوه هۆی داگیر کردنی کویت له ۱۹۹۰/۸/۲ له ماوه‌ی چهن‌د کاتر مێرێک و هه‌لاتی ئه‌میری کویت و به‌یرسانی کویت به‌ره‌و سه‌ودییه و تالان کردنی کویت له لایه‌ن ده‌سه‌لاتی به‌عسی عێراق و بوه هۆی دروست بوونی بارو دۆخیکي نوینی نیوان پڕۆنمی عێراق و وولاتانی عه‌ره‌بی و عه‌ره‌ب له‌نیو خودی خۆیان و دروست بوونی مه‌ترسی و بارو دۆخیکي نوئی له ناو عێراق و به تایبه‌تی کوردستان و چاوه‌روان کردنی گۆپانکاری زیاتر به هۆی ناگادار کردنی ده‌سه‌لاتی ناوه‌ندی عێراق به کشانه‌وه‌ی له کویت له پزگی که‌سایه‌تی نیو ده‌وله‌تی و پزخه‌راوی نه‌ته‌وه‌یه‌که‌گرتوه‌کان و زانکۆی عه‌ره‌بی و پزخه‌راوی کۆنگره‌ی ئیسلامی و پوسیا و

فهرمنساو چەندین وولاتی تر بەلام لەگەڵ پۆئمی سەدام بێ سود بوو. ئەم هەول و تەقەلایە و لە لایەکی تر کۆکردنەوەی هیزێی ھاوپەیمانان بە سەرکردایەتی ئەمەریکا کە لە ۱۹۹۱/۱/۱۷ هیزێی سوپای ھاو پەیمانان بە هەموو جوۆرە چەکیک بەلاماری سوپای عێراقی دا بەناوی گەردە لولی بیابان بە سەرکردایەتی سوارشکووف سەرۆکی هیزێی ھاوپەیمانان لە ئەنجام بوو هۆی دەرهێراندنی سوپای عێراق لە کویت و شکانی سوپای عێراق و هەرس هینانی و خۆرانیگرتنی و کشانەمۆی بەرەو بەغدا کە سوپای هیزێی ھاوپەیمانان دوایە دەوای هیزێی هەلاتوی عێراق تا گەیشتنە ناو قولایی خاکی عێراق لە باشوری بەغداو لە ۱۹۹۱/۲/۲۸ شەپری کەنداوی دوووم کۆتایی هات و بوو هۆی پاپەڕینی گەلانی عێراق بە تاییەتی شیعه لەباشوری عێراق و کورد لەباکوری عێراق واتە باشوری کوردستان لە ۱۹۹۱/۳/۵ بەزگار کردنی شارو شارۆچکەکانی پانیسە قەلادزێ بەناوی دەروازە پاپەڕین دوایە دەوای ئەمە پزگار کردنی شارەکانی هەولێر لە ۱۹۹۱/۳/۱۱ سلێمانی لە ۱۹۹۱/۳/۷ وکەرکوک لە ۱۹۹۱/۳/۲۰ و هەرەها دەوک و شارۆچکەکانی تری کوردستان بە پامالینی دام و دەزگا سیخوپی و سەربازی و ئەمەنی پۆئمی بەعس و تیک شکانی و پيسواکردنی.

دوای ئەم پاپەڕینە مەزنانە کە لەباکوور باشوری عێراق رویدا بوو هۆی مەترسی وولاتانی ھاوپەیمانان و بەتاییەتی ئەمەریکا بەبەردەوامی پاپەڕینەکان لە لایەن کوردو عەرەبی شیعه مەترسی جیابوونەوەی شیعهو راگەیانندی دەسەلات لەباشور بە یارمەتی دەسەلاتی ئێران و راگەیانندی دەسەلاتی کوردی و مەترسی بۆ دراوسێکان و چەندین ھۆکاری تری تیک ھەلکشاو لەو بارو دۆخە نوێیە و بێ هیزێی دەسەلاتی رۆئمی سەدام بوو هۆی پاشگەز بوونەوەی پامیاریەتی ئەمەریکا و ھاوپەیمانان بە گێرانەمۆی دەسەلاتی

سەدام بۆ تەواوی شارەکانی عێراق و هیزو کردنەوەی بارو دۆخەکە لە هەموو لایەک ئەمە بوو دەستی کرد بە دەست بەسەرا گرتنی شارەکانی باشوری عێراق بەتاییەتی شارەکانی هەرزەمی کوردستان لە ۱۹۹۱/۳/۲۰ و سەرەتای دەست پینکردنی کۆرەو ملیۆنیەکی گەلی کوردو لە ۱۹۹۱/۳/۲۱ بوو کۆرەو گشتی لەهەموو کوردستان لەشارەکانی کەرکوک و هەولێر و سلێمانی و دەوک و بەشیک لە دیالە و موسڵ و شارۆچکەکان بەرەو سنورەکانی ئێران و تورکیا و شاخە بەرزەکانی کوردستان کە کورد پۆئمی وەک ئەم پۆئمی بەخۆو نەدیبوو لە ئاوارەیی و دەربەدەری و ویران کردن و ئەنقال و کیمیا باران کردنی مرقۆی کورد بەبەکارهێنانی پامیاریەتی تەواوی جینۆساید و توانەمۆی نەتەوێیەکی خاوەن (۲۰۰ ر. ۲۰۰) ملیۆن کەس و دابو نەریت و کەلتور و میژوو زمان لەسەر خاکی دێزینی خۆی لە لایەن ئەم نەتەوانە کە لەو ھەرزەمۆ ناوچانە کەھیج باسو و خواسی لێ نەدەکراو نەناسرا بوون کەنەتەمۆن و خاوەنی خاکن...!

لەدوای ئەم کارەساتە بەزەیی پنیاتنەمۆی وولاتانی جیهان بەگەلی کوردو ئاوارەبوونی لە پزگیە پینکخراوی نەتەمۆ یەگەرگرتوھکان ئەنجومەنی ئاسایشی نیو دەوڵەتی لە ۱۹۹۱/۴/۵ بیریاری ژمارە ۶۸۸ ی دەکرکرد بۆ پاراستنی ناوچە کوردستان لە پەلامار دان و دەست درۆژی دەسەلاتی ناوەندی بەعسی بۆ سەر کوردو ناوچە کوردستان لە ۱۹۹۱/۴/۱۹ ھاوپەیمانان بەشیکێی ئاسمانی باشوری کوردستانیان لە فرۆکەکانی عێراق قەدەغە کرد کە بەو پنیە ھیلی باکووری ۳۶ ی پانی بۆ سنوری ھاوپەیمانان بە فرۆکە پیاریزیت لە فرۆکە خانە کە ئەنچەرلیکی تورکی کە ئەریش دوژمنی سەرەکی کوردە لە هەموو لایەنە جۆراو جۆرەکان و ھاوپەیمانان لەگەڵ وولاتانی دامەزراو بە لکێنرانی

خاکی کوردستان بەسەر وولاتەکیان. دواى ئەو بارو دۆخە پزىمى دەسەلاتى ناوەندى دام و دەزگاگانى میرى لە شارەکانى دەوک و هەولێرو سلیمانى و شارۆچکەکان لە ۱۹۹۱/۱۰/۲۳ گواستەرە بۆ پارێزگای کەرکوک و موصل تەنیا دەزگای کارەباو ناو نەبیت. دواى ئەو کارە داواى گفتو گۆی کرد لەگەڵ سەرکردایەتى کورد و بەردەوام بوونی بە پێشکەش کردنى راپۆرتى بەرەى کوردستانى و راپۆرتى هاوبەشى پارتى و یەکیەتى و پارتە کوردستانىەکان بۆ چارەى کێشەى کورد لە چوارچۆیەى سنورى عێراقى بەزۆر دروستکراو سەردانى مەسعود بارزانى و جەلال تالەبانى بۆ بەغداو چاو پێکەوتنیا بە سەدام حسین بەلام مایەى ئەم هەول و کۆششەکە بى سود بوو بەمەش بۆشاییەکی لەبار دروست بوو بۆ بەرەى کوردستانى و پارتە کوردستانىەکان بۆ رێکخستنى کاروبارى هاوولاتیان و پاراستنى مولک و سامانیان و جینگیر کردنى ئارامى و ئاسایش و بەرنگار بونەوى هەر کارێکى تیرۆرىستى و پەلاماردانى. سەرکردایەتى بەرەى کوردستانى بىرارى هەلبێژاردنى ئەنجومەنى نیشتمانى کوردستانى داو لە ۱۹۹۲/۵/۱۹ هەلبێژاردن لە هەموو کوردستان ئەنجام درا بە هەلبێژاردنى ۱۰۵ ئەندام لەنیوان پارتى و یەکیەتى و پینج ئەندام بۆ ئاشوریهکان و لە ۱۹۹۲/۷/۵ یەكەم کابینەى حکومەتى هەریمى کوردستان دامەزرا بۆ یەكەم جار لەمێژووی باشورى کوردستان دواى کۆبونەوى یەكەمى ئەنجومەنى نیشتمانى لە ۱۹۹۲/۶/۴ سویند خواردنى ئەندامانى ئەنجومەن و دامەزاندنى دام و دەزگاگانى میرى سەر لەنووی لە جینگەى دام و دەزگای دەسەلاتى ناوەندى بەغدا. هەر لە دواى ئەو لە ۱۹۹۲/۷/۱۴ وەزیرەکانى دەرەوى تورکیا و سوریا و ئێران کۆبونەوى لەسەر ئەو بارو دۆخە نوێیەى عێراق بەتایبەتى هەریمى کوردستان و دواى ئەو کارە لەبارو گونجاوانە

پەرلەمانى کوردستان بىرارى دەسەلاتى فیدرالى لە ۱۹۹۲/۱۰/۴ راگەیاند بە پەيوەندى دەسەلاتى کوردى لەگەڵ دەسەلاتى ناوەندى عێراق جا لەژێر هەر دەسەلاتیک بێت لە داهاوتى عێراق. ئەمەش بە ئاراستە کردنى پیرۆزبایى لە لایەن وولاتانى جیهان و رێکخراوەکان بۆ ئەو کارانە دەکرد بەتایبەتى وولاتانى ئەوروپى پۆژناوا لە پەرلەمانتارو جینگرو نوینەرى سەرەک دەولەتان و کەسایەتى نێو دەولەتى بە رێز لینان لەو دەسەلاتە نوێیەى کە لە کوردستان دروست بوو. لەگەڵ دروست بوونی ئەو بارو دۆخە نوێیە دەسەلاتى ئیسلامى ئێران نزیکەى ۱۰۰ هەزار سەربازى بەهەموو جۆرە چەك و تەقەمەنى و فرۆکە ناوچەکانى پینجوین و قەلادزنى سەر سنور لە ۱۹۹۲/۵/۱۲ داگیر کرد، لە ۱۹۹۲/۶/۸ کۆبونەوى وەزیرەکانى سوریا و تورکیا و ئێران ئەنجام درا هەر دواى ئەو فرۆکە جەنگیەکانى تورک کە ژمارەیان ۱۹ فرۆکە بوو لە ۱۹۹۴/۵/۱۷ ناوچەى قەلادزنى بۆردومان کرد بە ناوی لیدانى بنکەو بارەگاگانى پارتى کرێکارانى کوردستان (P-k-k) دواى ئەو دەسەلاتى ناوەندى بەغدا شارۆچکەى مەخمورى لەهەولێر دا بىرێ لە ۱۹۹۴/۱۲/۲ و لکاندى بە پارێزگای موصل و دواى ناوچەى کەندیناوى ناحیەى سەرگەڕانى بەناوى "قودس" ناوناو بەقەزای دویزى لکاند. هیزەکانى پزىمى ئیسلامى ئێران لە ۱۹۹۶/۷/۲۹ بە ۲۰۰۰ هەزار سەرباز بە هەموو جۆرە چەکیكى جەنگى هیزى کردە سەر سەربازگەى سەلام لە نزیک شارى سلیمانى بۆ لیدانى بارەگاگانى پارتى دیموکراتى کوردستانى ئێران بۆ پۆزى دواى هیزەکانى خۆى کشاندەوى سەر سنورى نیوان خۆیو عێراق لە دواى جى بە جى کردنى مەرەمەکانى .

دواى ئەو حکومەتى عێراق لە ۱۹۹۶/۹/۲۱ داواى لە پزىمى تورک کرد بۆ هاوکارى کردنى لە پینا و هینور کردنەوى بارو دۆخى باشورى

کوردستان و گه مارۆدانی له هه موو لایه نیکه وه .
 سه ره پرای نامۆزگاری وولاتانی هاو خه مان به
 تایبه تی نه مه ریکاو به ریتانیا و فه رنسا به لام بی ری
 به رژه وه مندی تایبه ت زال بوو به سه ره بی ری
 نامۆزگاری به رژه وه مندی گه ل و نیشتمان و دروست
 بوونی چه ندین هۆکاری ناهه موراری دژ
 به داها توی گه لی کورد له نیوان یه کیه تی و پار تی،
 پیش هه موو شتیک به ره نگار بونه وه ی پار تی
 کرێکارانی کوردستان p k k وه هلگیرسانی
 شه ری کورد کوژی نیوانیان که کار دانه وه ی
 خراپی کرده سه ر بزوتنه وه ی بزگاری و گه لی
 کورد له هه موو به شه له ت کرا وه کانی و هه ر
 نه و شه ره خۆی گواسته وه بۆ به ریابونی شه ری
 نیوان پار تی و یه کیه تی که سه ره تای خولی
 یه که می شه ری خۆ کوژی له ۱۹۹۴/۵/۱ ده ستی
 پیکرد و خولی دو وه می شه ره له
 ۱۹۹۵/۲/۲۸ ده ستی پیکرد و خولی سییه می شه ره
 له ۱۹۹۶/۸/۱۷ ده ستی پیکرد، واته له
 ۱۹۹۴/۵/۱ تا کو ۱۹۹۸/۹/۱۷ به مۆرکردنی
 ریکه وتننامه ی واشنتۆن کورد به بارو دۆخیک
 سه خت دا تیپه ری که خراپتر بوو له نه نفال و
 کیمیا بارانی هه له بجه چونکه کاره کانی ده سه لاتی
 نا وه مندی عیراق به رامبه ره به کورد کار دانه وه ی
 باشی نواند له دوا ی پوخانی له ۲۰۰۳/۴/۹ که
 هه موو بوه به لگه ی چاره سه ری کیشه ی کورد به لام
 شه ری نیوان پار تی و یه کیه تی دوا خستنی ماف و
 کیشه ی ره وای گه ل و نیشتمانی کورد بوو
 سه ره پرای هه ول و کۆشش و ماندو بوونی پار تی و
 ریکخراوو که سایه تیه کوردی و ناوچه و جیهانی
 نه ویش به مۆرکردنی ریکه وتننامه ی پار تی و
 یه کیه تی له ۱۹۹۴/۱۱/۲۱ له تورکیا و
 ریکه وتننامه ی ۱۹۹۴/۷/۲۲ به ها وکاری و
 سه ره رشتی خاتوو میتران که له نیوان پار تی و
 یه کیه تی مۆر کرا هه روه ها مۆرکردنی
 ریکه وتننامه ی شاری دبلن له ۱۹۹۵/۸/۹ .
 ریکه وتننامه ی درۆیدا له ۱۹۹۵/۸/۱۱ به لام نه مانه

هه ر هه مووی بی سوود بوو ۰۰۰ پار تی و یه کیه تی
 دوو پار تی سه ره کین له باشوری کوردستان به
 تایبه تی له دوا ی ساله کانی هه شتا گه ره نه و هیزو
 توانا و نازایه تی و خۆراگریان به رامبه ره به دۆرمن
 به کار به ینایه کورد نیستا له قۆناغی داواکاری
 فیدرالی تیپه ری کردبوو به ره و سه ره به خۆی . نه ک
 به رامبه ره به یه کتری و هیزه پامیاریه کانی تری
 کوردستان و کورد و نیشتمان ۰۰۱۰۰۰
 ده سه لاته کانی ئیزان و تورکیا و سواریا و عیرق
 به رده وام بوون له ها وکاری کردنی یه کتری بۆ
 گه مارۆدانی بزوتنه وه ی بزگاری کورد و گه مارۆ
 دانی و دروستکردنی گیرو گرفت بۆ نه و بارو
 دۆخه نو یه یی که له باشوری کوردستان په خسا وه
 که ده سه لاتی نا وه مندی عیراق دا وای له تورکیا
 کرد له ۲۰۰۲/۱/۱۴ یارمه تی نه مه ریکا نه دا له
 هه ر هیزشیک بۆ سه ر عیراق که له و کاته "بلند
 نه جه وید" سه ره ک وه زیرانی تورکیا له نه مه ریکا
 بوو بۆ گفتوگۆکردن له سه ره بارو دۆخی عیراق و
 بوونی ناوچه یه کی نازادو بوونی ده سه لاتی کوردی و
 کار تی کردنی له کورده کانی تری تورکیا و
 تورکیاش به رده وام بوو له هه ره شه کردن بۆ سه ر
 کورد و ده سه لاته که ی . له نه نجامی نه و هیزشانه ی
 تورک سه رۆکی نه نجومه نی نیشتمانی کوردستان
 له ۲۰۰۲/۱/۱۶ بانگه وازیک ناراسته ی په ره له مانی
 تورکیا و په ره له مانه کانی جیهانی و ریکخراوو
 نه نجومه نه جیهانیه کان کرد له باره ی نه و هیزشه
 راگه یانده نه که ی تورکیا بۆ سه ر بارو دۆخ و نه زمونی
 کوردستان . نه مه له لایه ک و له لایه کی تر دوا ی
 هه شت سال دژایه تی کردنی یه کتری له نیوان
 پار تی و یه کیه تی له ۲۰۰۲/۱۰/۴ په ره له مانی
 کوردستانی له ت کرا و له هه نگاو یگی شکۆدار به
 ناماده بوونی که سایه تی نیو ده وه له تی و کوردی
 یه کیان گرت هه مو کار دانه وه یه کی گرتگی کرده سه ر
 گۆرینی بارو دۆخی کورد و داها توی .
 له و بارو دۆخه دا به راگه یانندن و ناگادار
 کردنه وه ی پزیمسی سه دام له لایه ن نه مه ریکا و

ھاوپەيما نانى و دور كەوتنەۋەي لە بواری پامیاری
 ھەرەشە لیکردنی بە لەناو بردنی بە ھۆی گومان
 لیکردنی بە بونی چەکی ھەمە جۆری کیمیای و
 بەکار ھینانی دژی گەلانی عێراق و دراوسێکانی و
 ھەرەشەکردن لە ئاسایشتی ناوچەسە
 ئەمەریکا و چەندین ھۆکاری تر کە بوە ھۆی
 دروست بوونی پێگەوتنیک لە نیوان ئەمەریکا
 بەریتانیا و لایەنگرانیا جگە لە فەرەنسائ و روسیا
 ئەلمانیا کە لەگەل لیدانی پڑیمی سەدام نەبوون
 بەھۆی بونی پەيوەندی توندی نیوانیان لەگەل
 چەندین پەيوەندی نھینی بەتایبەتی روسیا
 ئەلمانیا بەھۆی پیدانی کەرەسەي دروستکردنی
 چەکی ئەتومی لە پێگەي نایاسایی و کۆبونەوی
 چەندین ھۆکاری تر بەتایبەتی کارەساتەکی
 ھەردوو تاوەرەکی بازگانی ئابوری جیھانی
 لە ۲۰۰۱/۹/۱۱ و لە ناو بردنی پڑیمی تالەبان لە
 ئەفغانستان و بەرپا بوونی شەپری دژ بەتیرۆر
 عێراقیش یەکیک بوو لە دەولەتانی سەرھەي
 ناگادار کردنەوی بە بەجی ھینشتی دەسەلات
 بەلام سەدام گونگری ھیچ لایەنیکي داوا لیکراوی
 نەبوو کە ئەنجامی بوە ھۆی کۆکردنەوی
 سوپایەیک کە زیاتر لە ۱۵۰ ھەزار سەربازو سوپای
 وولاتانی تری ھاوپەیمان بە ھەموو جۆرە چەکیک
 لە نووی ترین چەک و تەکنەلۆژیای سەربازی
 سەردەمی . بەلام لەگەل ئەو بارو دۆخە کۆبونەوی
 شەش لایەنەي وولاتانی دراوسینی عێراق
 لە ۲۰۰۲/۱/۲۳ بە نامادەبوونی ھەزیرەکانی
 دەرھەي سەئودیە و سوریا و تورکیا و ئێران و
 ئوردن لە ئەنقەرەي پایتەختی تورکیا بۆ
 تاوتۆکردنی بارو دۆخی عێراق و ناوچەکە
 دەسەلاتی کوردی و دروستکردنی مەترسی
 دواڕۆژی ناوچەکە و دواي ئەوھش کۆبونەوی
 ئۆپوزیسیونی عێراق لە مەسیف سلاھەدین لە
 ۲۰۰۲/۲/۲۶ بە سترە بە نامادە بونی نوئەری
 کۆفی ئەمان "زلمعی خەلیل زادەو" بالیوینی
 ئەمەریکا لەگەل ئۆپۆسۆزیونی عێراق، ھەر لەگەل

ئەو بارو دۆخە و کێشەي نیوان تورکیا و
 ئەمەریکا و بەھۆی رازی نەبوونی تورکیا لە
 بەشداری کردنی لە ھێرشەي سەر عێراق و ماوہ
 نەدانی ھێزەکانی ئەمەریکا لەسەر خاکی تورکیا و
 لەلایەکی تر تورکیا ھەرەشەي ھاقتە ناو خاکی
 کوردستانی دەکرد بەلام رەتکردنەوی ئەو
 ھەرەشانە لە لایەن سەرکردایەتی کورد و گەلی
 کورد و لە باشوری کوردستان بەرپا پینوانیکی
 ۵۰۰ سەدھەزار کورد لە ۲۰۰۲/۳/۲ لە شاری
 ھەولێرو شارەکانی تری کوردستان و بوە ھۆی
 دروستکردنی بەرپەستەیک بەرامبەر بە
 پامیاریەتی تورکیا و خواستەکانی .

ئەو بارو دۆخە گونجاو بوە ھۆی لیدانی
 پڑیمی عێراق لەبەر بەیانی پڑی ۲۰۰۲/۲/۲۰
 بەشیوہەیکي بی وینە لە بۆردومان کردنی دام و
 دەزگا سەربازی و سیخوپی و ئەمنی و ھەزارتە
 گونگەکان لە ھەموو شارو شاروچەکە
 سەربازگەکان لە ھەموو عێراق تەنیا کوردستان
 ئەبیت کە سەرکردایەتی کورد ماوہي بە سوپای
 ئەمەریکا دا لە خاکی کوردستان بئەگەکانی
 بکاتەوہ پینشەرگە ھارکاری یەکەمی سوپای
 ھاوپەیمانان بوو لە عێراق بۆ رزگار کردنی
 عێراق و پوخاندنی پڑیمی سەدام لە
 ۲۰۰۲/۴/۹ بە پینی ئەوہي بەرگری لە پڑیمی سەدام
 بکری و شاری کەرکوک لە لایەن پینشەرگە رزگار
 کرا لە ۲۰۰۲/۴/۱۰ بە پینشتگیری سوپای
 ھاوپەیمانان . لە دواي پوخانی رڑیمی سەدام بۆ
 یەکەم جار نزیکی ۴۰۰ کەس لە کەسایەتی و
 بەرپرسی پارت و رینکخراوہکان لە
 ۲۰۰۲/۴/۲۸ کۆنگرەي دامەزراندنی دەسەلاتی
 کاتیان ئەنجام دا لە عێراق بە نامادە بونی
 نوئەری کۆفی ئەمان ئەمینداری نەتەوہ
 یەگرتوہکان دواي ئەوہ لە ۲۰۰۲/۴/۲۰
 ئەنجومەنی کاتی عێراق دامەزرا بە بەشداری کورد
 بە پینی رڑەي ئەندامانی لە شیعەو سونەو کورد
 نەتەوہکانی تر، لە ۲۰۰۲/۵/۶ پۆل بریمەر کرا

دادومری گشتی دەسه‌لاتی کاتی عێراق لە لایەن هاوێه‌مانان و دەستی کرد بە دەرکردنی چەندین بېریاری گونجاو بە هەلۆه‌شاندنەوهی سوپای عێراق و دام و دەزگا سیخوپی و ئەمنی و وەزارەتی ڕاگەیانندن و دام و دەزگاکانی ٠٠٠ دواى ئەوه فېرۆکە خانەى نێو دەولەتى له ٢٠٠٢/٧/١ له شاری هەولێر کرایه‌وه و دروستکردنی بە بېرى ٥٠٠ ملیۆن دۆلار که پۆلی گرنگی ئابوری دەبێت بۆ به‌وه پیش بردنی باری ئابوری و بوژانەوهی ژێر خانى کوردستان له هەموو بواره‌کان.

هەول و کۆششەکان بۆ ئەناو بردنی سەدام و سەرکردەکانی دەسه‌لاتی سەدام له ٢٠٠٢/٧/٢١ عەلی کیمیایى له شاری سامەرای سەر بە پارێزگای تکریت دەستگیر کرا و له ٢٠٠٢/٧/٢٢ هەردوو کۆره له گورگ چۆمەکی سەدام "عوهدی و قوسەى" له شاری موسڵ کۆژران.

له ٢٠٠٢/٨/١٩ تەها یاسین رەمەزان له شاری موسڵ له لایەن یەکیەتی نیشتمانی کوردستان دەستگیر کرا. بۆ به‌وه پیش بردنی بارو دۆخی عێراق و پۆلی کورد لهو بارو دۆخه پزێمی تورکیا هانی سیخوڤه‌کانی خۆی دەدا له‌رنگه‌ی به‌ره‌ی تورکمانی له‌کوردستان به تايبه‌تی له شاری کەرکوک و شارۆچکه‌کانی له ئەنجام بوه هۆی به‌ریا بونی شەپری نێوان تۆرانی و کورد له‌شارۆچکه‌ی تو‌زخو‌رماتو له پۆزی ٢٠٠٢/٨/٢٣. ئەوه‌ش له‌یاد ئەکریت و بزائزیت نەک هەر به‌ره‌ی تورکمانی به‌لکو چەندین پارتی تری به‌ناو تورکمانی هەمووی سیخوڤی تورکیانەو له پیناو تورکیا و تیکدانی کوردستان هەول دەدەن له پیناو بېه‌ پارەیه‌کی گونجاو بۆیان ١٠٠٠ دواى ئەو بارو دۆخه یە‌که‌م کابینه‌ی حکومه‌تی کاتی له ٢٠٠٢/٩/١ دامەزرا بە‌پینی پزێوی نە‌ته‌وه‌و تايه‌ه‌کانی ئایینی له عێراق که ١٢ شیعه‌و ٥ سونه‌و ٤ کورد ئەوانی تریش له ئاشوری و تورکمان بوون .

لەگەڵ ئەو بارو دۆخه ئازادیه‌ی له عێراق به‌ریا بوو له لایەن دەسه‌لاتی ئەمەریکا و هاوێه‌مانان و پیشمه‌رگه‌ی کوردستان کۆلن پاوڵی و هزیری دەر‌وه‌ی ئەمەریکا له ٢٠٠٢/٩/١٥ سەردانی شاری هەله‌بجە‌ی شه‌هیدی کردو و له لایەن مەسعود بارزانی و جەلال تالەبانی پیشوازی لیکرا و کار دانە‌وه‌یه‌کی باشی نواند بۆ داها‌توی کورد و ناوچه‌ی جیهان. له ٢٠٠٢/١٢/١٢ سەدام حسینی پالوانی نومه‌ی عەرهبی له‌شارۆچکه‌ی دۆره‌ی سەر بە‌پارێزگای تکریت له ژێر زه‌مینکی هەوت مە‌تر‌قول دە‌ستگیر کرا له لایەن هێزی هاوێه‌مانان به‌هاوکاری پیشمه‌رگه‌ی یەکیەتی نیشتمانی کوردستان. دروست بوونی بارو دۆخی ئازادی و به‌وه ئارام بوونه‌وه به‌لام پیاوه‌کانی به‌عسی و ریک‌خراوه تیرۆریسته‌کانی ئیسلامی و عەرهبی به‌ره‌نگاری ئەو بارو دۆخه بوونه‌وه بۆ دروستکردنی کۆسپ و ته‌گه‌ره‌و ئاژاوه نانه‌وه‌له به‌وه پیش بردن و دروستکردنی دژایه‌تی نێوان شیعه‌و سونه‌و کورد و عەرهب و تورکمان به‌خۆ‌ته‌قاندن‌ه‌وه‌و شه‌هید کردنی هاو ولاتیان له‌وانه‌ش ته‌قینه‌وه‌که‌ی شاری هەولێر له ٢٠٠٤/٢/١ که بوه هۆی شه‌هید بوونی زیاتر له ١٠٧ سەر‌کرده‌و به‌پرس و لایه‌نی پامیاری و هاو ولاتیان له یەکیه‌تی و پارتی و پارتی کوردستانیه‌کانی گەلی کورد ٠٠٠ سەر‌ه‌پای ئەو کاره تیرۆریستانه سەر‌کرده‌یه‌تی کورد له‌هەول و کۆشش به‌ره‌وام بوو له بېریار دانی یاسای ده‌ولەتی عێراق که له ٢٠٠٤/٢/٨ ئەو یاسایه ڕاگه‌یه‌ندرا به‌هان نان به عێراقینکی فیدرالی دیموکراتی فره‌لایه‌نی یه‌ک‌گرتوو، دواى ئەوه ڕاگه‌یان‌دنی کابینه‌ی دوهمی حکومه‌تی کاتی له ٢٠٠٤/٦/١ به‌هەلبژاردنی غازى عجيل به‌سەر‌وک کۆمارو شه‌یاد عه‌لاوی به‌سەر‌وک وه‌زیران و ٣١ وه‌زیرو هەلۆه‌شاندن‌ه‌وه‌ی ئەنجومه‌نی کاتی عێراق که شه‌ش وه‌زیری کورد بوو‌جگه له جینگری سەر‌ه‌ک کۆمارو سەر‌ه‌ک وه‌زیران. له دواى ئەوه

ئەنجومەنى ئاسايىشى ئىبو دەولەتى بىرئارى ۱۵۴۶ دەركرد بە ديارى كوردنى دەسلەتلى عىراقى نوئى بە حكومەتى فیدرالى ديموکراتى يەگگرتوو لە عىراق و پشت گوى خستنى ياسای ئیدارەى دەولەتى عىراق لەسەر داواى عەلى سىستانى رابەرى شیعەکانى عىراق كە ئەمەش بوە هوى دروست بوونى ئاومىدى لە شەقامى كوردى و بەردەوام بوونى ئەو ئاومىدىيە سەرەراى چەندىن بەلین دان و راگەياندن.

سەرەراى ئەو وولاتانى دراوسىنى عىراق بەردەوام بوون بەرامبەر ئەو بارو دۆخەى عىراق و دەسلەتلى كوردى لەرېگەى كۆبونەو لە پايتهختى وولاتەكانيان و دوا كۆبونەويان لە ۲۰۰۴/۷/۲۱ لە قاھىرەى پايتهختى مىسر ئەنجام دا بە ئامادە بوونى وەزىرەكانى دەرەوئى توركييا سورىاو ئوردەن و سەئۇدىيە ئىران و كويت بە سەرپەرشتى وەزىرى دەرەوئى مىسر و ئامادەبوونى وەزىرى دەرەوئى عىراق كە خالى بنەرەتى پاراستنى يەك پارچەيى خاكى عىراق و ماوئە نەدان بەكورد و دەرچونى لەو يەك پارچەيى. لەو كات و ساتەدا كۆنگرەى نىشتەمانى عىراق لە ۲۰۰۴/۸/۱۵ دەستى پىكرد. لەماوئى چوار پوژ لە گفتوگۆى چپو بەپىز توانرا ۸۱ ئەندام ھەلبىزىن بۆ تەواو كوردنى ۱۰۰ ئەندام بە ئەندامە يەدەگەكانى ئەنجومەنى دەسلەتلى عىراق كە مەسعود بارزانى و جەلال تالەبەنى و مەحمود عوسمان بەشدارى تيا بكن. لەو كاتە غازى عجيل سەرۆك كۆمارى عىراق لە ۲۰۰۴/۸/۱۶ سەردانى توركيياى كرد لە ئەنجامى كۆبونەوكانى لەگەل دەسلەتلى تۆرانىيەكان خالى داوا لىكراوى ماوئە نەدان بە كورد و پاراستنى شارى كەركوك بوو لەكورد ۰۰۱۰۰۰ سەرەراى بارى ناھەموارى عىراق بە تايبەتى باشورو ئاومراستى عىراق واتە "سى گۆشەى سونى" لە دواى شەپەكانى نەجەف و فەلوجە و دىالە رومادى و سامەرا كە بارو دۆخى

عىراق بەرەو ئالۆزى دەبات سەرەراى بەرگرى كوردن لەو حكومەتە كاتىيە و ئارام كوردنەوئى بارو دۆخەكە بۆ ھەلبىزاردنى گشتى لە عىراق دواى راگەياندننى بىرئارى بارى ئاناسايى "ئەحكامى عورفى" لە ۲۰۰۴/۱۱/۷ لە يەن سەرەك وەزىران بۆ ماوئى ۶۰ پوژ تەنيا ھەرىمى كوردستان نەبىت. دواى ئەو لە ۲۰۰۴/۱۱/۲۲ كۆنگرەى شەرشىخى مىسرى ئەنجام درا لە ئىوان وەزىرەكانى دەرەوئى وولاتانى دراوسىنى عىراق و چەندىن وولاتى تىرى جىھانى بە ئامادەبوونى كوفى ئەنان و نوئەرى يەككەتى ئەوروپا و ئەمەرىكا و بەرىتانىاو فەرەنسا و چەندىن وولاتى تر بۆ دۆزىنەوئى رېنگە چارەى بارو دۆخى عىراق لە بوارەكانى ئارامى و ئاسايش و ھەلبىزاردن و پاراستنى سنورى عىراق لەگەل دراوسىكان و ئاودانكردنەوئى عىراق، دواى ئەو ھەموو كىشەو مەملانىيە ئاوجەو ھەرىم و جىھان لەبىرو بۆچوون و لىدان و راگەياندن لەبوارەكانى رامبارى و سەربازى و نەتەوئى و كۆمەلەيەتى و رۇشنىرى ئەو بوو لە ۲۰۰۵/۱/۳۰ ھەلبىزاردنى گشتى ديموکراتى لەعىراق و كوردستانى لىكندراو بەعىراق ئەنجام درا، بەھەلبىزاردنى كۆمەلەى نىشتەمانى عىراق كە كورد توانى ۲۵% لە كۆى دەنگەكان بەدەست بىنئى و ۷۵ كورسى لە كۆمەلەى نىشتەمانى عىراقى مسۆگەر بكات، لەھەمان كات ھەلبىزاردنى پەرلەمانى كوردستان و ئەنجومەنى پارىزگاكان و لەھەمان كات ئەنجامدانى راپرسى گشتى بۆ دوارۆزى كورد بە جىابوونەوئى لەعىراق كە زىاتر لە ۹۸% لە دەنگدەران لەگەل ئەو بوون كە كورد سەرەخۆ بىت.

● عىراق ئەندامە لە نەتەوئە يەگگرتوئەكان، ئەندامە لە زانكۆى عەرەبى، ئەندامە لە رىكخراوى كۆنگرەى ئىسلامى، ئەندامە لە رىكخراوى ھەلىنجانى نەوت "ئۆپىك"

سوريا

- ناوی رەسمى: كۆماری عەرەبی سووریا.
- پایتەختی: دیمەشق ژمارەى دانىشتوانى ۱۷۸۰ر۰۰۰۰
- دانىشتوانە ۵۵ر۰۰۰ ھەزار كوردە.
- رووبەرى: ۷۱۴۹۸ ميل چوار گۆشەو ۱۸۰ر ۱۸۵ كيلۆمەتر چوار گۆشەيەو لەو
- پووبەرە ۱۷ر۰۰۰ ھەزار كيلۆمەتر چوار گۆشە
- خاكي كوردستانە بە پيئي پەيماني لۆزاني ۱۹۲۳/۷/۲۴ پيئي لکينزاو لە لايەن هاوپەيمانا
- کە پۆژئاواي كوردستانە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۵ر۷۹۶ر۰۰۰
- ھەزار ميلیۆنى ۲ر۲۵ر۰۰۰
- كوردە، بە پيئي زانبارى (۲۰۰۲).
- نژادەکانى: عەرەب ۸۲٪ . كورد ۱۲٪.
- رەگەزەکانى تر ۵ر٪.
- شارە سەرەکیەکانى: ھەلەب، ھەما.
- بەندەرە سەرەکیەکانى: لازقیە ئەويش لە سەر
- دەريای سپی ناوەرستە.
- بوژانەوى دانىشتوانى: ۳ر٪
- چرى دانىشتوانى: ۲۲۱ کەس لە يەك ميل چوار
- گۆشەدا.
- نايينەکانى: ئىسلام ۷۵٪ . عەلەوى و دروزو
- ئيزيدى و زەردەشتى ۱۵٪ مەسيحى ۱۰٪.
- زمانەکانى: عەرەبى "زمانى رەسمیە" كوردى،
- ئەرمەنى.
- زانينى خويندن و نووسين: ۸۲٪ .
- دابەشى كارگيرى: ۱۳ پاريزگايە.
- دراوى: ليرەى سورى يەكسانە بە ۱۰۰ قرش.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى: ۱۰۵ر۰۰۰
- مليار دۆلارە.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى:
- ۶۵۰۰ دۆلارە.
- بەرگرى: ۱۰ر٪ لە كۆى دەرئەنجامى
- ناوخۆيى.
- سوياكەى: ۲۲۵ ۰۰۰ ھەزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۲۷ر٪ لە خاكي وولاتەكە.
- سامانى ئازەلى: مەر ۱۴ر۵۰۰ ميلیۆن سەر.
- بزى ۱ر۲۰۰ ميلیۆن سەر، چيل ۹۷۰ ھەزار
- سەر، پەرەور ۲۵ر۵۰۰ ميلیۆن سەر.
- سامانى كشتوكالى: گەنم و جۆ، پەمۆ، نيسك،
- زەيتون، ميوەجات، چەوئەندەرى شەكر،
- چەندين جۆرى تری بەرھەمی كشتوكالى.
- سامانى سروشتى: كرۆم، ئەسفەلەت، ئاسنى
- خاوي، خوي، فوسفات، نەوت، موگناتيس.
- پيشەسازى: رستى و چينى، نامادەكردنى
- خۆراك، نەوت، فوسفات خۆشكردنى پييست،
- دروستكردنى جىل و بەرگ، دروستكردنى
- پيلاو، چاپەمەنى و پەر.
- بەرھەمی كارەبا: ۲۲ر۷۰۰ مليار كيلۆ وات
- كاتژمير .
- داھاتى دەرەوى: كەلوپەلى خۆراك، بەرھەمی
- كانزايى، ماشين و ئۆتۆمبيل، سوتەمەنى،
- دانەوئە.
- دەرچووەکانى: نەوت، بەرھەمی رستى و چينى،
- پەمۆ، ميوەجات، تەرە بە ھەموو جۆرەکانى،
- گۆشت، پييست، خورى.
- ھاوبەشەکانى بارزگانى: وولاتانى يەكيتى
- ئەورپا، ئەمەريكا، چين، يابان، وولاتانى
- عەرەبى، روسيا، ئيران، تورکيا، فەرەنسا.
- پارتە راميارەکان: پارتى بەعسى عەرەبى
- سوشيالىستى كە دەسەلاتدارە، پارتى
- كۆمونيست، پارتى ديموکراتى كوردى سوريا،
- چەندين پارت و گروپسى عەرەبى و كوردى و
- كۆمەلایەتى و نيشتمانى و نەتەوہيى و زانستى
- تيايە.
- رژيمسى دەسەلات: وولاتيکى كۆماری
- نەتەوہيیە، يەك ئەنجومەنى ھەيە ئەويش
- ئەنجومەنى گەلە كە پارتى بەعسى لە نادارى

نه‌بوونی پوژئانامو گوڤارو رادیو پارت و
 پزځخراوی واکه بیتوانیایه نژادهمکان لیک جیا
 بگاتوه له په‌چله‌کدا . نه‌مه‌ش هوکاري
 سه‌ره‌کی بوون بۆ په‌ل هاوینشتنی عه‌ره‌ب به‌ره‌و
 خاکی کوردستان و ناوچه‌کانی ترو هه‌لاتیان
 له‌دورگه‌یکه‌ی وشکانی و بێ بارانی و نه‌بوونی
 ژبان تییدا، سه‌ره‌رای بوونی ده‌سه‌لاتی
 ئیماراتی کوردی له‌ ناوچه‌که‌ به‌ تایبه‌تی
 ئیماراتی ئیزیدیه‌کانی سنجارو به‌ هوی
 نه‌بوونی ناینی ئیسلام و بوونی ناینی ئیزیدی و
 زه‌رده‌شتی و مه‌سیحی و دروست بوونی
 کیشی ناینی و نه‌توهی له‌ نیوان کورده
 ئیزیدیه‌کان و زه‌رده‌شتیه‌کان و ئیسلامی عه‌ره‌ب .
 به‌ پێی نوسراوی "کزینفوونی به‌ناویانگ
 به‌ناوی ئاناباس" له‌ باره‌ی میژووی کورد له
 قوناخ ده‌وله‌تی دۆسته‌کی سا‌له‌کانی ۲۸۲ تا
 ۱۰۸۶ که‌ له‌ زۆریه‌ی ناوچه‌کانی کوردستان
 ده‌سه‌لاتیان هه‌بووه به‌تایبه‌تی نیشته‌جینی
 ته‌واوی ناوچه‌ی کوردی لکیندراو به‌ سو‌ریای
 ئیستا و دواي قوناغی ئیمپراتۆریه‌تی ئه‌یوبیه‌کان
 که‌ ئه‌و ده‌سه‌لاته‌ نزیکه‌ی ۴۰۰ سا‌لی خایاندوه
 پوژئانواي کوردستانی لکیندراو به‌ سو‌ریا
 ناوچه‌یکه‌ی گ‌رنگ بوه له‌ لایه‌ن ئه‌وان . کوردستان
 توشی دابه‌شکردن و داگیر کردن هاتوه له‌ ژیر
 ده‌سه‌لاتی سه‌لجوقیه‌کان و مه‌گۆله‌کان و توشی
 له‌ناو بردنی به‌کۆمه‌ل و سوتاندن و ویران کردن
 بوه له‌ هه‌موو لایه‌نه‌کانی تانه‌و کاته‌ی
 ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی جینگه‌ی ئه‌وانی
 گ‌رته‌وه‌له‌ سا‌لی ۱۹۱۶ که‌ زۆریه‌ی کوردستانی
 خسته‌ ژیر ده‌سه‌لاتی خوی ته‌نیا ئه‌و به‌شه‌ نه‌بیت
 که‌ که‌وته‌ ژیر ده‌سه‌لاتی سه‌فه‌وی فارس له‌نیوان
 سا‌له‌کانی ۱۵۱۴ تا ۱۶۹۹ له‌ کاتی دابه‌شکردنی
 دووه‌می کوردستان به‌ پێی پزځه‌وتنه‌نامه‌ی
 پترسبۆزگی ۱۹۱۵ له‌ نیوان فه‌رنساو به‌ریتا‌نیا و
 پوسیا و دواي په‌یمانی سايکس بيکوی
 ۱۹۱۶/۵/۱۶ کوردستان کرا به‌ چوار پارچه‌و نیو
 له‌به‌رو بۆچونی نه‌خشه‌ دارژراوه‌کانی

هاوپه‌یمانان، له‌ سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی نۆزده‌م به‌ هوی
 به‌رز بوونه‌وه‌ی هه‌ستی نه‌توه‌یه‌تی به‌ تایبه‌تی
 کیشی کوردی و بزوتنه‌وه‌ی نه‌توه‌یه‌تی
 پزگاربخوازی له‌ ته‌ک راست بوونه‌وه‌ی له‌ ناوچه‌ی
 به‌لقان و بونیان به‌ خاوه‌ن ده‌سه‌لات و خاوه‌ن
 سنور له‌ دواي کۆتایی جه‌نگی جیهانی یه‌که‌م
 له‌ ۱۹۱۸/۱۱/۲۰ ته‌نیا کورد نه‌بیت، له‌ په‌یمانی
 سیفر ۱۹۲۰/۸/۱۰ به‌ پوونی و به‌باشی باسی
 کورد و مافی کورد ده‌کات له‌و به‌شه‌ی که‌ به‌ر
 ولاتی سو‌ریا که‌وتبوو له‌ به‌شی ۲ له‌پ‌رگه‌ی
 ۶۲ و خاله‌کانی ۲۷ و ۳۲. له‌ دواي سو‌ریا و
 لوپنان ده‌گ‌رتنه‌وه‌ به‌ ده‌رکه‌وتنی ناوی
 کوردستانی پوژئانواي لکیندراو به‌ سو‌ریا له‌ دواي
 مۆر کردنی په‌یمانی لۆزانی ۱۹۲۳/۷/۲۴، کورد له
 سو‌ریا دانیشتوی کۆنی ئه‌و وولاته‌ن له‌ شاخ و
 بنازه‌کانی شارو شارۆچکه‌کانی حه‌له‌ب و
 حمس و ناوچه‌ی عه‌فرین و کرباتییه‌و
 ده‌شتاییه‌کانی ئارسور ده‌ریاچه‌ی باس‌ل و
 پوژه‌لاتی زنی فورات، سه‌ره‌رای نه‌وه‌ش
 ده‌سه‌لاته‌ یه‌که‌ له‌ دواي یه‌که‌کانی سو‌ریا کوردیان
 به‌ کۆچه‌ر ناو زه‌ندکردوه، به‌لام به‌ پێی
 په‌ره‌سه‌ندنه‌کان و پێشکه‌وتن له‌بواره‌ هه‌مه‌
 لایه‌نه‌کان که‌نیستادانیشتوی کوردی سو‌ریا
 ژماره‌یان له‌ دوو ملیۆن زیاتره‌ ، به‌لام به‌ هوی
 په‌رت و بلاوه‌ پیکردیان به‌سه‌ر شاره‌کانی سو‌ریا
 به‌ تایبه‌تی دیمه‌شق که‌ چ‌ری دانیشتوانی له
 ناوچه‌ی کوردستان به‌رچا و نیه‌و له‌ هه‌مان کاتدا
 زمان پو‌لی گ‌رنگی هه‌یه‌ له‌گه‌ل ج‌ل و
 به‌رگ و قه‌ده‌غه‌ چ‌ردنی زمان و ج‌ل و به‌رگ وای
 کردوه کوردی ژیر ده‌سه‌لاتی سو‌ریا ده‌رخستنی
 به‌خۆوه‌ نه‌بینی هه‌تا له‌ دام و ده‌زگا‌کانی پزځمی
 به‌عسی سو‌ریا و نه‌بوونی ناسنامه‌ی په‌گه‌نامه‌ی
 کوردی و ماوه‌ پینه‌دان و سوتاندن و بز‌رکردنی
 به‌هه‌زارا تو‌مارگای تو‌ماری کورد، بۆ نمونه
 "ویورد ستیفن همسای لولفریک" له‌ په‌رتوکه‌کی
 له‌لایه‌ره‌ ۳۲۱ له‌ راپو‌رتی سا‌لانه‌ی سا‌لی
 ۱۹۲۷ نوسیویه‌تی له‌باره‌ی دابه‌شی دانیشتوانی

بیابان بەو شیوہیەیی خوارمۆه که ٤٢٠٠٠ عەرەبی نیسلام، ٨٥٠٠٠ کورد + ٣٥٠٠٠ کوردی ئیزیدی.

یەکسانە بە ٨٨٥٠٠ کورد، ٣١٠٠٠ هەزار مەسیحی که ئەرمەن و ئاشوری و کوردی تێدا، ١٠٠٠ جوله که ٥٠٠ هتد لەنۆر نوسراوەی تر هەیه که بەژمارە زیاتر نوسراوە ٥٠٠ ئەمە سەرەرای ئەوەی دەسەڵتدارە عەرەبەکان بەمەموو توانا هەولی لەناو بردن و بزرکردن و سوتاندنی بەلگەنامە میژووییەکانی کوردیان بەلاناو و وێرانیان کردووە راستیش ئەوە دەسەڵمینی که ١٠٠٠ گوندی کورد تەنیا لە ناوچەیی حەلب هەبوە پێش ساڵەکانی ١٩١٥ جگە لە ناوچەکانی تری پۆژئاوای کوردستان. بەلام بە هۆی بەپیت و بەرەکتە ناوچەیی کوردستان لە بەرەمی ژێر خاک وردە وردە کوردەکانی بەلاناو لە تۆمارو زمان و جل و بەرگ پۆژنامەو ریکخراو دابو نەریت و میژووی نەتەوہیی شوینەوارو پەيوەندی لەگەڵ بەشەکانی تری کوردستان.

ناوی کوردو نەتەوہی کورد بە هیچ جۆریک لە دەستورە شوئینیەکانی سوریا نەهاتووە زیاتر لە پزێمی بەعسی عێراق کوردی چەوساندوئەووە دەربەدەر پەرت و بلاوی پیکردووە بە لاسایی کردنەوہی دەسەڵاتی ستالینی، جیگەیی بە عەرەب پیر کردوئەووە. لە سەرەمی ئینتەدابی فەرەنسی لە سوریا کورد هەولی بی وچانی داوہ لە پینا و مافەکانی لە هەموو لایەنیک بەلگەش لە ١٩٢٨/٦/٢٣ سەرەک عەشیرەت و پۆشنیبرانی کورد بە ئاراستە کردنی یاداشتیک بۆ دەسەڵاتی فەرەنسا بە بۆنەیی بەستنی کۆنگرەیی کۆمەلەیی دامەزرینەری سوریا که داوای رینگا چارەیی پزگار بونیان کردووە بە کردنی زمانی کوردی بەرەسمی لەتەک زمانی عەرەبی لە خویندنگا و دام و دەزگاکانی دەوڵەت. داوی ئەوہ بەریابوونی راپەرین دژی دەسەڵاتی فەرەنسی لە سالی ١٩٣٠ که کورد بەشداری تەواوی کردو فەرەنسا دانسی بە سوریا نا بە سەر بەخۆیی لە ژێر ئینتیدابی فەرەنسی و بەردەوام بوونی

راپەرینەکان تاکو سالی ١٩٣٩، مەندوبی سامی فەرەنسی بریاریدا بە راگەیانندی دەستوری سوریا که لەو دەستورە پرگەیهکی دیاریکراوی تیندا تۆمار نەکرابوو لە بارەیی نەتەوہکانی سوریا لەوانە گەلی کورد و لە سالی ١٩٤١ فەرەنسا و بەریقنیا سوریایان داگیر کردو حکومەتی فیشی فەرەنسی هاو پەیمانی ئەلمانیا دەسەڵاتی گرتە دەست تاکو کۆتایی هاتنی جەنگی دوہمی جیہان لە ١٩٤٥/٥/٩. سوریا لە ١٩٤٦/٤/١ سەر بەخۆیی راگەیاندا لە داوی کشانەوہی هیزەکانی فەرەنسا. هیزەکانی سوریا بەشداری لە جەنگی عەرەبی ئیسرایلی کرد لەگەڵ سوپای وولاتانی عەرەبی لە فەلەستین که بووہ هۆی هەلاتنی گشت سوپای وولاتانی عەرەب بەرامبەر سوپای ئیسرایل. داوی ئەوہ سوریا و میسر یەکیەتی عەرەبیان پینک هینا لە سالی ١٩٥٨ بەلام سوریا لەو یەکگرتنە دەرچوو لە ١٩٦١/٩/٢١، ئەمەش بەهۆی بەردەوام بوونی پامیارەتی پزێمی سوریا بەرامبەر بەکورد و دەزگا سیخوپیەکانی لە ١٩٦٠/٥/٢١ سینەمای حاموردانی سوتاند که بەسەدان قوتابی کوردی تیندابوو ئەمەش لەکاتی رینییوان دژی دەسەڵاتی سوریا و پشتگیری کردنیان لە شوپشی جەزایر.

سەرەرای ئەوہ کورد بە هەموو شیوہیەک بەشداری لەو گۆرانکاریانە کردووە لەژێر دەسەڵاتی داگیرکەری سوریا و بەر شالۆی هەمە جۆری جینۆساید و لەناو بردن هاتوہ که لە ١٩٦١/٧/٢٠ دەستی کرد بەگرتن لە شارو شارۆچکەو گوندە کوردیەکان که لە میژوو بی وینە بووہ لە دەست نەپاراستن لە بەند کردنی گەرەو بچوک و ژنو و پیاو لەسەر مال و سامان و داوی ئەوہ لە ١٩٦٢/٨/٢٣ بە پینی یاسای ژمارە ٩٢ که تیندا هاتوہ که گەلی کورد دانی پی نەنراوہ لە دەستوری سوریا بە هۆی بەعەرەب کردنی زیاتر لە ٢٦٠ هەزار کورد ناویان هەر تۆمار نەکراوہ لە تۆمارەکانی ناسنامەیی دەزگا تاییبەتیەکانیان لە هەمان کات زیاتر لە ١٨٠ هەزار

كورد ناويان به توركي دهرهكي ناوبراون به تاييهتي له دواي سهركهوتني پارتى بهعسي له كودهتاي سهربازى له مانگى ۱۹۶۲/۲ كه لابالئىكى پارتى بهعسي عىراق بووه به ههمان شينوهو شينوازو كردهوه مامهلهي لهگهئ كورد كردهوه له ههموو لايهنيك .

لهگهئ نهوهشدا پڙئى بهعسي سورىاو عىراق له ههموو بوارهكان هاوكارى يهكترىان كردهوه به تاييهتي له پيئاو فراوانكردنى سنورى بهعهرهپ كردن و گه مارؤدانى ههربزوتنهويهك بهتاييهتي بزوتنهوهي پزگارى كورد نهوئيش بهبهشدارى كردنى هيئى سوپاي سورىا بؤ بؤردومان كردنى ناوچهكانى باشورى كوردستان له ۱۹۶۲/۶/۲۰ بؤ ليدانى بنكهو بارهگاكانى پيشمهركهئ شؤرشى ئهليلول.

ههر دواي ئهوهپڙئى بهعسي سورىاو پڙئى بهعسي عىراق لهشارى زاخؤ كؤبوننهويهكيان له ۱۹۶۲/۱۰/۲۲ نهجامدا بهمهبهستى گه مارؤدان و لهناو بردنى شؤرشى ئهليلول كه پڙئى سورىازياتر له ۲۰۰۰هزار سهربازى بهههموو جؤره چهكئك خسته خزمهتي پڙئى عىراق بؤ ليدانى بارهگاوا بنكهكانى پيشمهركهئ شؤرشى ئهليلول. لهههمان كات پارت و پڙكخراوه نيشتمانى و ديموكراتى و سؤشياليستى له سورىا پشتگيرى كورد و مافهكانى و ئيئش و نازارهكانيان نهكردوه به تاييهتي پارتى كؤمؤنيستى سورىا كه سكرتيرى پارتكه "خالد بهگداهش" كورد بوو كه لهپراگهياندنئىكى ووتى "يهكيهتي عهرهپ بپيرهئى پاميارى كؤمؤنيستهكانه" لهگهئ نهوهشدا ناوى كورد و هيچ نهتهويهك له پهيرهوو پپوگرامى پارتكهكيان نهبووه كهچى پارتكهكيان له ههموو نهتهوهكانى سورىا پيئكهاتوه .

پڙئى سورىا بؤ رهشكردنهوهي پيئاسهئى كوردوبهعهرهپ كردنى زياتر له ۱۰۰۰۰ اخيئزانى كوردى له تؤمارهكانى دهولتي سورىا سوتاند به ناوى نهوهي كه تؤمارهگان ببز بوونه. دواي نهوه پڙئى سورىا كهوته ناو گيئراوى شهرى پؤژانئى

شاهش "سته حوزيران" له نيوان عهرهپ و ئيسرائيل كه بووه هؤى دوباره بهزنى سوپاكانى عهرهپ و داگير كردنى ناوچهئى جؤلانئى سورى تارك و ئيستاش له لايهن سوپاي ئيسرائيل داگيركراوه سهرهراي ههول و كؤششى زؤر بؤ گيئرانهوهي ناوچهئى جؤلان بؤ ژئير دهسهلاتى سورىا كه ناوچهئىكى ستراتيجيه بؤ سورىاو دواي نهوه حافظ نهسهدهستى كرد به چاكسازى دهزگاي حزبى و حكومى له سورىا، له سانئى ۱۹۷۱ ههليلؤردرايووه به سهرؤك كؤمارى سورىاو دواي نهوه شهرى نيوان عهرهپ و ئيسرائيل له ۱۹۷۲/۷/۲ ههليلگيرساو سئى باره سوپاي عهرهپ بهزى بهرامبهر به سوپاي ئيسرائيل. له دواي نهوه ههولئى بههيئز كردنى دهسهلاتى خؤى داوهك پارتى بهعسي دهسهلاتدار له عىراق ههلسا به پيئك هيئنانئى بهرهئى نيشتمانى لهگهئ پارت و پڙكخراوهكانى سورىا به تاييهتي پارتى كؤمؤنيست و بهشدارى كردنى لهنهنجومهئى گهئ له سورىا بهلام چ گؤيرانكارهك بهرامبهر بهكورد له نارادا نهبووه كه بهرچاا بيئت سهرهراي نهوهي ماوهئى به بوونئى ههئندئى كارى پؤشنبيرى و دروستبونئى پارت و پڙكخراوى كوردئى نهبيئت بهتاييهتي دامهزاندنى پارتى يهكيهتي ميللى كوردئى له سورىا له ۱۹۵۷/۸/۵ و بهستنى يهكهم كؤنگرهئى.

پڙئى سورىا له دواي دؤراندنى شهرى چوارهئى لهگهئ ئيسرائيل به پيئى ريئكهوتننامه له لايهن وهزيرى دهرهوهئى نهمهريكا "هنرى كسنجر" به گهپراندنهوهئى نهوه زهويهئى كه له شهرى چواژهم داگير كرابوو بؤ سورىا بگهريئتهوه له سانئى ۱۹۷۴، دواي نهوه هيئزهكانى سوپا كه ژمارهئى ۲۰۰۰ ههزار سهرباز بووبه ههموو جؤره چهكئك چوه ناو خاكى لوبنان كه بووه پارچهئىك له هيئى ئاشتى پاريز له لوبنان و كؤتايئى هيئنان بهشهرى ناوخؤيئى نيوان ئيسلام و مهسيحئى كه تاكو ئيستاش سوپاي سورىا له خاكى لوبنان ماوهتهوه سهرهراي كشانهوهئى هيئى عهرهپى تر.

دوای ئهوه دهرچوونی پرئیساری ۵۸۰ له
۱۹۷۷/۵/۱۸ له لایه ن پزئیمی سوریا به گۆرپینی
ناوی شارو شاروچکه گووندو شاخ و کانیاوو
دهریاچه و پویارو پیشانگا و دوکان له زمانی
کوردیهوه بۆ زمانی عهرهبی دوای ئهوه قهدهغه
کردنی زمان و جل و بهرگو که لتوری کوردی به
پرئیساری شوفینیانهی له ۱۹۷۹/۱۲/۱۴.

سوریا ههولی گۆرپینی جینگهکانی سهربازی
بوو له ناوچهی بیقاعی لوبنان و سهرهپای ئهوش
هیزهکانی نیسرائیل له مانگی ۱۹۸۲/۶/ زۆدیهی
زۆری خاکی لوبنانی داگیر کرد که له کاتش
شهری نیوان ناینه جیا جیاکانی لوبنان بهردهوام
بوو دوای سوریا بووه هیزنکی دهسهلاتداری ئه
ولاته دور له خواست و ویستی زۆربهی زۆری
گهلانی لوبنان تهنا ئهوانه نه بیته که سهر
به سوریا بوون و کارلینکردنی له بواری ئابوری و
سهربازی. سوریا دژی شهری نیوان عیراق و
ئیران بوو سهرهپای لایهنگیری ئیران له بووی
مهزهبی و ئاینیهوه پی خووش نه بونی به هۆی
یهک نه تهوهیی و ئاین و میژوویی له گهل عیراق و
له هه مان کات دژی داگیرکردنی کویت وهستا له
۱۹۹۰/۸/۲. سهرهپای ئه گوژانکاریه له بارو
دۆخی ناوچه که به هۆی شهری نیوان عیراق و
داگیر کردنی کویت و نه بوونی په یوهندی له گهل
پزئیمی عیراق و کیششی له گهل نیسرائیل و
فهلستین بهردهوام بوو له کاری درندانهی
بهرامبهر به نه تهوهی کورد و نیشتمانکهی و پرئیر
دان به قهدهغه کردنی زمانی کوردی له
۱۹۸۶/۱۱/۱۱ به هاو خه می یهکتی له گهل ئه
وولاتانهی کوردیان پی لکینراوه که له هه موو
لایه نه جوژاو جوژهکانی کیششی کورد ناگاداری
یهکتی بوون له بیرو بۆ چونیان و داها توی کورد
که له ۱۹۹۱/۷/۲۰ دهستی کرد به پره شبگیری گهل
کورد له شارو شاروچکه و گوندهکان و ماوه
نه دانی کورد هه تا له کاری دیاری کراو زیاتر له
عهرهب و ههولی داوه کورد په نابهر بیت بهرامبهر

به عهرهب.

دوای ئهوه په رله مانی نه مسا پرئیریدا له
۱۹۹۲/۳/۱۰ کیششی کورد بکریته برهگه یهکی چاره
نه کراو له تورکیا و سوریا و عیراق و ئیران له
کیششی رامیاری نه تهوهیی و پیویسته چاره
بکریته له سهر بنه مای مه بده ئهکانی مافی چاره ی
خۆنوسی و ههولی تهواوی بۆ پره خسی له
داها تودا. په رله مانی ئه وروپا له ۱۹۹۲/۶/۱۹ له
خولی ناسایی خۆی پرئیریدا به تیکۆشانی کورد و
کیششی نه تهوهیی که له پلهی یهکه می پرئیرهکانه و
پیویسته بهردهوام بیت بۆ هاوکاری کردنی
کوردی عیراق و سوریا و ئیران و تورکیا بۆ مافی
رهوای له داها تودا.

کۆبونهوهی وهزیرانی دهرهوهی سوریا و
ئیران و تورکیا له ۱۹۹۲/۱۱/۱۴ له ئه نکه ره ی
پایته ختی تورکیا سه باره ت به کیششی کورد و
دهسه لاتی له باشوری کوردستانی لکینراو به
عیراق پشتگیری کردن له یه کپارچه یی خاکی
عیراق به هۆی مه ترسی کارتی کردنی ناوچه
کوردیه لکینراو به دهوله تهکانی خویان و گۆرپینی
سنوری نیوانیان. ههروه ها کۆبونهوهکان بهردهوام
بوو له ۱۹۹۲/۲/۱۰ له ئه نکه ره ی پایته ختی
تورکیا و له ۱۹۹۴/۶/۲ له تاران پایته ختی ئیران
به رله وه پزئیمی سوریا دهستی کرد به دهر کردنی
قوتابیه کوردیهکان له قوتابخانهکان له سهر داوای
لایه نه ئه منیهکانی پزئیمی به عسی سوریا،
سوتاندنی به ندیخانه ی حه سه که له ۱۹۹۲/۳/۲۳
که بوه هۆی شه هید بوونی زیاتر له ۴۰ کوردی
به ند کراو به هۆی کوردایه تیا نه وه. ههروه ها
گۆبونهوهی وهزیرمکانی سوریا و تورکیا و ئیران له
۱۹۹۲/۶/۸ له دیمه شقی پایته ختی سوریا. له
کاته په رله مانی یهکیه تی ئه وروپا گه مارۆی چهکی
هه مه جوژی له سهر سوریا هه لگرت له مانگی
۱۹۹۴/۱۱/ سهرهپای رازی نه بوونی نیسرائیل.

به هۆی بارو دۆخی کورد له سوریا شان دیکتی
چاودیری مافی مروژ به شی کاروباری پۆژه لاتی

ناوهراسست كه مەلبەندى لە نويۆزكه لە ۲/۱۲ تاكو ۱۹۹۵/۵/۱۹ سەردانى ناوچەى كوردستانى رۆژئاواى كردو دەستى كرد بەلىكۆلینەوهى ئەواو لەسەر بارودۆخى نەتەوهى كوردو ژيان و كارو پەيوەنديان بە راپۆرتىكى تىرو تەسەل ئاگادارى دەسەلاتى سورياش كرا بەو راپۆرتەى كه ئامادەيان كردبوو، لە ۱۹۹۵/۹/۲۳ شاندىكى پەرلەمانى ئەلمانیا بە سەرۆكايەتى "دۆسلدۆرف" سەردانى سوريای كرد كەلە نوینەرى هەموو پارتەكان پىكها تىبوو چونە ناوچەى كوردەكان و بە هەمان شىوێ راپۆرتىكيان ئامادە كرد لە بارەى بارو دۆخو ژيان و كارى نەتەوهى كورد. لە داوى ئەو كارە مرۆفایەتیهى ئەو شاندا نە پزىمى سوريە لە بلۆ كراوێهكى لە ۱۹۹۵/۱۰/۳۱ رايگەياندا كە ژمارەى بىگانەكان واتە كورد لە سوريە ۶۷۶۶۸ كەسن، لە مانگى ۱۹۹۸/۱۲/ حافز ئەسەد بە سەرۆك كۆمار هەلبژێردراو تاكو سانى ۲۰۰۵ بەلام بەهۆى مردنى لە سەرەتای سانى ۲۰۰۰ بەشار ئەسەدى كۆپى جىگەى گرتەوه كە سەرۆك كۆمار لە سوريە بەپى دەستور جىگەرەكەى سەرۆك كۆمار بە سەرەك وەزيران دادەنرێت. داوى مردنى حافز ئەسەد جىگرتەوهى بەشار ئەسەدى كۆپى و بەردەوام بوونى لەسەر ئامۆزگارى باوكى و شۆفینىزمەكانى عەرەب كەوتە گيانى كوردەكان كە لە ۲۰۰۴/۳/۱۲ لەمى كاتەى كورد بەرگرى لەخۆى دەكرد لە بوونى نەتەوهى دژى دەسەلاتى بەشار بوە هۆى شەهید بوونى ۴۰ كورد لە ناوچە جياجياكانى رۆژئاواى كوردستانى لکینراو بە سوريای و تايبەتى لەشارى قامشلى و زامدار بوونى بە دەيا كەس و بەند كردنى بە سەدان كەسو دەر بەدەر كردنى بە دەيا خيزانى كورد بۆ كوردستانى باشورى لکینراو بە عىراق كە لە شارەكانى قامشلى و حەلەب و حەسەكەو

گوندەكان دەركران و داوى ئەوه لە ۲۰۰۴/۶/۱۰ لە دادگاى سەربازى پزىمى سوريە (۷۵) كورد درانە دادگا بۆ دادگايى كردنيان لە ئەنجامى بوداوهكان كە لەبەندىخانەى "سیدتابا" گوازانەوه بۆ بەندىخانەى سەربازى لە دیمەشق. سوريە سەرەپای يارمەتى دانى ئۆپوزىسيۆنى عىراق بە تايبەتى كورد بەپى خواست و ويستى خۆى بووه نەك لەبەر چاوى ئۆپوزىسيۆنى عىراق بە تايبەتى كورد "دیزە بەدەرخۆنەيه" چونكە پزىمى بەعسى لەسوريە بى و يالە عىراق يەك بىرو بۆچون و يەك ئامانج و يەك تىنۆريان هەبوو توركيای ئىران هاوشانىيان لە كيشەى كوردو ماف و داهاوتى كوردو نيشتمانەكەى ۰۰۰ چونكە توركو و عەرەب و فارس لە ناوهرۆكا دوژمنى يەكترن بەلام لەشىوازدا دژى بوونى هەر مافىكى كوردین لەنيستاو لەداهاوتو دژى هەر كارىكى خىرن بۆ كوردو نيشتمانەكەى. چونكە بوونى دەولەتى كوردى لە هەر پارچەيەك لە پارچە لکینراوهكانى ئەو دەولەتانه لىك تراناندى ئەو دەولەتەو لە بار چوونى تەرازوى هيزان و داهاوتيان لە هەموو بوارهكانى راميارى و ئابورى و سەربازى و نەتەوهى و ئايى و ميسژووى و شوینەوارو شارستانیه تيان، نوینەرى سوريە بەشدارى كۆنگرەى شەرمشخى ميسرى كردلە ۲۰۰۴/۱۱/۲۲ سوريە لەهەولە نەينىكەكانى بەردەوامە لەهەموو بوارهكان دژى ئەو بارودۆخە نوپىه كەلە داوى پرۆسەى نازادکردنى عىراق ها تەكايەوه بە تايبەتى بونى پۆلى كورد لە دەسەلاتى عىراق و هەرتىمى كوردستان.

- سوريە ئەندامە لـ رىكخراوى نەتەوهى كگرتوهمكان، ئەندامە لە زانكۆى عەرەبى ، ئەندامە لە رىكخراوى كۆنگرەى ئيسلامى.

ئىران

- ناوى رەسمى: كۆماری ئىسلامی ئىران.
- پايتەختى: تاران (ژمارەى دانىشتوانى ۶ر۵۰۰،۰۰۰) مىليون كەسە ۸ر۸۰۰،۰۰۰ دانىشتوانى تاران كوردە.
- بەندەرە سەرەككەكانى: بەندەر عەباس، عەبادان.
- شارە سەرەككەكانى: ئەسفەهان، تەبىرىز، قوم، وەرمى، مەھاباد، كرمنشاه، شىراز.
- روبرەى: ۶۳۶،۲۹۳ مىل چوار گۆشە ۱ر۶۴۸،۰۰۰ كىلومەتر چوار گۆشە لىو روبرە ۱۹۵،۰۰۰ ھزار كىلومەتر چوار گۆشە خاكى كوردە بە پىسى پەيمانى لۆزانى ۱۹۲۳/۷/۲۴ لىكىنراوہ بە ئىران كە رۆژھەلاتى كوردستانى پى دەللىن.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۷۶ر۱۵۰،۰۰۰ مىليون كەسە، لىو ژمارەى ۱۲ر۷۳۰،۰۰۰ مىليون كەسى كوردە كە دەكاتە ۱۶ر۵٪ لە دانىشتوانى گشتى ئىران بە پىسى نامارى ۲۰۰۰.
- بوژانەوہى دانىشتوانى: ۳ر۱٪.
- چرى دانىشتوانى: ۱۲۰ كەس لە يەك مىل چوار گۆشەدا.
- زانىنى خوئندن ونووسىن: ۸۵٪.
- نژادەكانى: فارسى ۵۲٪، كورد ۱۶ر۵٪، ئازىبىجان ۱۸٪، عەرەب ۵٪، تورك ۳٪.
- زمانەكانى: فارسى (زمانى رەسمىە)، ئازەرى، كوردى، عەرەبى، توركى، زمانەكان رەسمى نىنە بەلام قەدغەش نىنە ھەرنەتەرەك ھەلسو و كەوت بەزمانى خۇى دەكات و لەپووى چاپ ونووسىنى لەدوای سالەكانى ۱۹۹۰ كە بەرەو باشى ھەنگاوى دەنا بەتايبەتى گىرنگى بەكوردو زمان و دابونەرىت و كەلتورى كوردى دەدرىت.
- ئايىنەكانى: ئىسلام كە زۆربەى زۆرى شىعەى، مەسىحى، ئىزىدى، زەردەشتى.
- دابەش كارگىزى: ۲۵ پارىزگايە، لەوانە چوار
- پارىزگاي سەرەكى كوردە جگە لەوہى كە چەندىن قەزاو ناحىيە و گوندى ترى ھەيە كە لىكىنراوہ بە پارىزگا فارسىەكان، ۴۹۹ ئەنجومەنى شارەوانى ھەيە.
- بەگرى: ۱۲٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۵۲۵،۰۰۰ ھەزار كەسە.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱ر۷۷۲،۳۰۰ مىليار دۆلارە.
- دراوى: پىالە، لەمەمان كات تومەنى پى دەگوتىت.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۷۵۰ رە دۆلارە.
- زەوى كشتوكالى: ۱۰ر۵٪ لە خاكى وولاتكە.
- بەرھەمى كارەبا: ۸۵ر۲۰۰ مىليار كىلو وات كاتژمىر.
- سامانى سروشتى: كروم، خەلو، نەوت، غازى سروشتى، فوسفات، ئاسن، بەردى چەرى، زىر كە ۸۰٪ بەرھەمى زىر لەخاكى كوردستانە.
- سامانى ئاژەلى: مەپ ۵۳ر۲۰۰ مىليون سەر، چىل و گامىش ۸ر۷۵۰ مىليون سەر، بىزن ۲۶ر۵۰۰ مىليون سەر، پەرەور ۲۲۰ر۵۰۰ مىليون سەر.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم و جۆ، بىرىنج، چەوئەندەرى شەكر، پەمۆ، ميوەجات، تەپە، ھەنگوین، گويز، گولەپەرۆژە.
- پىشەسازى: ھەلىنجان و پالوتنى نەوت، پىترو كىمىياوى، چىمەنتۆ، دروستكردى شەكر، رىسترو چىن، دروستكردى مافور، دروستكردى كەلوپەلى ھەمە جۆرى پلاستىكى، ھىزى ئەتۆمى بۇ خزمەتكردى نابورى، خۆشكردى پىست، كەلوپەل و كەرەستەى بىناسازى، داو دەرمانى پزىشكى، پەرو چاپەمەنى.
- داھاتى دەرەوہى: ماشىن، كەلوپەلى سەربازى،

كەلۈپەلى خوار دەمەنى، كىمىيە، داۋودەرمان، كەلۈپەلى دروستكراۋ .

• دەرچۈەكانى: نەوت، غازى سىرۈشتى، مافور، خورى، ئاورىشم، كافىيار، پىست، چىمەنتۆ، كەلۈپەلى بەكار ھىنان، پلاستىك، داۋودەرمانى پىزىشكى، گەلى بەرھەمى تىرى بەسۈد .

• ھاۋبەشەكانى بازىگەنى: فەرەنسا، چىنى مىللى، پوسىيا، ھۆلەندا، ئەلمانىا، بەرىتانىا، توركىيا، ئىتالىيا، يابان، غىراق بەتابەتى ھەرنىمى كوردستان، چەندىن وولاتى غەربىي و ئەفرىقى .

• پارتە رامىيارىگەكان: پارتى دىموكاتى كوردستان، پارتى تودەى ئىران (كە پارتى كۆمەنىستە) پارتى مجاھىدىنى ئىران"كە بەرھەلىستكارەو لە خاكى غىراقە"، ئىو پارتەھاۋبەشى رىژىمى غىراق بوە لە ئەنجام دانى كىمىيا بارانى ھەلەبجە و ئەفئالەكان وىران كوردنى كوردستان ، ھىچ پارتىك ماۋەى كار كوردنى پى نەدراۋە بە ھۆى ئەۋەى ھەموو بىرپار بە پى دەستورەكە لەسەر بىنەمايى نايىنى ئىسلامە...!؟

• رىژىمى دەسەلات: كۆمارنىكى ئىسلامىيە، سەرۋكى بەرىزى رابەرى نايىنى "ئايەتوللا ەلى خامەنايىە"، لەداۋى روخاندندى رىژىمى شاھەنشاهى لە ۱۹۷۹/۲/۱۱ كۆمارى ئىسلامى ئىران دامەزرا بەرپا بەرپا بەتى "ئايەتوللا خومەينى"، لە ۱۹۷۹/۳/۲۰ پەسەندىان كورد لە راپرسىكى گەلانى ئىران و لەمانگى/۱۲/۱۹۷۹ دەستورى كۆمارى ئىسلامى راگەياندارا، ئىو دەستورە بىرپارى سى دەسەلاتەكەى تر دەدات، ۋەك دەسەلاتى جىبەجىكرىد و دەسەلاتى ياسادانان و دەسەلاتى قەزائى، ھەرىكەيان لەوانە سەرىبەخۇبەكى تەۋاۋى خۇى ھەبە .

بەلام سەرۋك كۆمار بۇ ماۋەى چوار سال ھەلدەبىزىدردىت بە پىشنىيارى گىشتى، ئەنجومەنى پىسپوران ھەلدەسەستى بە ھەلبىزاردنى سەرۋكى نايىنى لەداۋى كۆچى داۋىسى خومەينى لە

۱۹۷۹/۷/۳ ئىو ئەنجومەنە "ەلى خامەنانى بەرپا بەرى نايىنى ھەلبىزىدرا" و جىگەى كۆچ كوردى گرتەۋە، ئەنجومەنى پىسپوران لە لايەن گەلانى ئىران ھەلدەبىزىدردىت. ئەنجومەنى راۋىزىكارى ژمارەى ۲۷۰ ئەندامە كە بە پىشنىيارى گىشتى لە لايەن گەلانى ئىران ھەلدەبىزىدردىن . محمد خاتەمى لە سانى ۱۹۹۷ بە سەرۋك كۆمار ھەلبىزىدرا دوۋبارەلە ۲۰۰۱/۶/۹ ھەلبىزىدرايەۋە بەھۆى بوونى جەماۋەرىكى زۆر كە ۸۵% دەنگى ھىنا بە ھۆى گرتنە بەرى رامىيارىتى چاكسازى لە ئىران و لە پەيوەندى نىۋ دەۋلەتى .

• جۇگرافىيىسى وولات: ئىران وولاتىكە لە وولاتەكانى رۆژھەلاتى ناۋەرەست و دەكەۋىتە باكوورى كەنداو، لەباكوورىۋە دەرىيىسى قەزۋىنە، غىراق و توركىيا دەكەۋىتە رۇژئاۋى، توركەمنىستان و ئەرمىنىيا و ئازربىجان دەكەۋىتە باشوورى، ئەفغانىستان و پاكىستان دەكەۋىتە رۆژھەلاتى، بە شىۋەبەكى گىشتى ئىران لە گىردۈلكە و تەپۈلكەى فراۋان پىكەتۋە تەنبا ھەرنىمى كوردستانى لىكنراۋ بە ئىران نەبىت كە ناۋچەبەكى چىبايىە دەشتايەكى بە پىت و بەرەكەتى ھەبە، كەش و ھەۋابەكى گونجاۋى ھەبە بۇ كىشتوكال و ناۋچەى كوردستان نەۋتى زۆرى تىبايەو لەباشوورى چىباى بۇز دەۋرى داۋە، لەرۇژئاۋا باشوورى چىباى زاگروس دەۋرى داۋە، دەشتايىبەكى خۇنۋاۋى فراۋانى ھەبە ناۋچەى باكوورو باكوورى رۇژئاۋاى كە كوردستانە دارستانى چىرى تىدايە ۋە بۋارى كىشتوكالى بۇرئانەۋەى بەرچاۋى ھەبە . ھەلكەۋتى سۈورى وولاتى ئىران پۇلى گىزىكى ھەبە لە كىشۋەرى ناسىيا كە دەروازەى نىۋان وولاتانى غەربىي و ناسىياى ناۋەندى و بچوك و ئەۋرۋپا بەبەك دەبەسسىتتەھۋە تاكە دولەتى فارسە لەجىهان تۋانىۋەتى ئىو سىنورەلە ھەموو پۋوداۋ گۇرئانكارىە نىۋ دەۋلەتتەكان و جەنگە جۇزاۋ جۇرەكان بە تابىبەتى جەنگى

یەکەم و دووهمی جیهانی پیاویزی و بونی نەتەو و نیشتمان بەرز بکاتەو و لە هەموو بواریەکانی پەییوەندی سەرکەوتن بە دەست بێنی که هاو نژادی کوردەو ژۆر لە یەک نزیکن لە هەموو بواریەکانی پەرەسەندن و پیشکەوتن و داب و نەری و کەلتوری میژوو تەنیا لەپرووی ئاینی فارس شیعی و کورد سونەییە، یەکەم نەتەو بوو که خاوەنی ئاینی زەردەشتی بوونە لەدوای کورد.

• میژووی وولات: ئێران وولاتیکی دەولە مەندە بە نەوت و سامانە جۆزاو جۆرەکانی سروسشی و کشتوکالی بە تاییبەتی لە هەریمی کوردستان و جیگەییەکی جوگرافی گرنگی هەییە لەجیهان بە تاییبەتی دەرگاییەکی باشوری بەرامبەر پووسیای و بەرەستەییەکی راگری دەریای هندیە. ئێران تاكو سالەکانی ۱۹۳۵ ناسراو بوویە وولاتی فارس و لە لایەن عەرەب پیی دەگوتری عەجەم لە کاتی جەنگا پیی دەلین "مەجوس" واتە ناگر پەرست.

وولاتی ئێران دانیشتوانەکی لە هۆزو تیرە ئاریەکان بوە پییش ۴۰۰۰ سال، بەهیزترین هۆز هۆزی میدیا بوە که بەشی باکوری پۆژئاوای گرتیو خۆی، فارس لە هەریمی باشوری ئەو ناوچەیی نیشته جی بوون و پییان دەگوترا فارس ماش چونکە لە بنەپەتا کۆچبەر بوونە یاخود پەوند لە خاکی فارسو که دەکەوتە باکوری پۆژئاوای ئێران و میدیەکان دەسەلاتی تەواویان هەبوو لە سەر فارس لە لایەن سەرکردە "سیرۆسی گەورە" پییش ۵۵۸ سال بەر لە زاین و دوایی زال بوو بەسەر دەسەلاتی میدیا و شانیشینی لیدیای بابلی دامەزراند و دوایی دامەزراندنی ئیمپراتۆریەتی فارسی و هەموو ئەو ناوچانەیی خستە ژێر دەسەلاتی خۆی واتە کورد زیاتر لە ۱۵۰ سال پییش فارس دەسەلاتدار و خاوەن زمان و کەلتوری ئاینی زەردەشتی خۆیان بوونە، دوای ئەو خەلیفەیی دووهمی میسر "قەجیز" لە سالی ۵۲۵ پییش زاین گەیشته ئەو

ناوچەییەو دوای ئەویش "داریوشی یەکەم" دەسەلاتی خۆی فراوان کرد و گەیشته پۆژەهەلاتی زنی ئەندەلوس لە پاکستان و دوای پردیکی دروستکرد که زنی نیلی بەستەو بە دەریای سوور، دوای ئەو میسرەکان دەسەلاتیان گرتە دەست لە ناوچەیی فارس لە سالی (۴۴۴) پییش زاین. (ئەو هەش بخەینەو یاد دەسەلاتە جۆزاو جۆرەکانی میسری ئەو کاتە عەرەب نەبوونە بەلکو بابو باپییری قبتیەکان و دانیشتوی کەنارەکانی نیل بوونە).

بە پشتگیری یۆنانیەکان و بوە هۆی لە ناو بردنی ئیمپراتۆریەتی فارس و دوای ئەوانیش ئەسکەندەری مەقدونی گەورە توانی بگاتە ناوچەکی که بە شیۆهییەکی ناریک و نالەبار مامەلەیی لەگەل گەلاتی ناوچەکی دەکرد و بەتاییبەتی بەرامبەر بەکورد و ئاینەکیەیان و سوتاندنی کتابی پیروزی ئاقیستای دەستوری ئاینی زەردەشتی خۆی، دوای هەرس هینانی دەسەلاتی ئەسکەندەری مەقدونی لە سالی ۳۳۱ پییش زاین و دوای مردنی لە سالی ۳۲۲ پییش زاین ژەنەرالی مەقدونی "سیلوگ" توانی سەرکەوتن بە دەست بێنی لەسەر کورسی فارسی، دوای کردنەوی شانیشینی بابل که دەسەلاتی بەرەو فراوانکردن هەنگاوی نا لە زنی ئەندەلوسەو لە هەمان کاتا سووریا و ئاسیای بچوکی گرتە خۆی و بنەمالەیی سلوکییدیە دامەزراند و حوکمرانی فارسی کرد تا ئەو کاتەیی ئەرسەیکان لەناویان بردن لە سەدەیی دووهمی پییش زاین ئەویش بە دامەزراندنی ئیمپراتۆریەتی بەر فراوان لە زنی فورات لە پۆژئاو تاكو زنی ئەندەلوس لە پۆژەهەلات و دوای ئەو لە سالی ۲۲۶ زاین لە سەر دەستی شانیشین ئەردەشینر شانیشینی فارس لە ناو چوون لە شەپری هورمز و بنەمالەیی نوئی پیک هینا بە ناوی بنەمالەیی ساسانی، دەستی کرد بە داگیر کردنی ناوچەکانی دەروا پشتی که ناوچەیی کوردستان بوو تاكو گەیشته ئەرمینیا و هند "زرواشتریان کردە ئاینی

پەرسى " دەسلەتەكە .

لە سالى ۵۲۱ زايىنى كەيسەر ئەنۇشىروان دەسلەتلى گرتتە دەستتو بەربەرمكانى ئىمپراتۇرىيەتى بىزەنتى كورد كە دەسلەتلى گەيشتە دەرياي رەش و چىيى قەوقاس و بوە بەھىزىترىن ئىمپراتۇرىيەت لەم سەردەمەدا و دواى ئەم كۆپمەكى " كىسراى دووم " دەسلەتلى گرتتە دەست لە ۵۹۰ تا ۶۲۸ زايىنى .

شەپ بەردەوام بوو لە نىوان دەسلەتلى كىسراى دووم دەسلەتدارانى ئىمپراتۇرىيەتى بىزەنتى كە دەسلەتلى بەرەو باشورى پۇژئاواى ناسىيا و مىسر مەنگاوى دەنا بەلام دەسلەتدارانى ئىمپراتۇرىيەتى بىزەنتى بە سەركردايەتى " ھەرقل " ماوەيان پىنەدان لە بەردەوامى شەپى نىوانىيان و توانىيان ئىمپراتۇرىيەتى فارس گەمارۆ بەدەن و بىگەپىننەوە ناو سنورى بە ناو وولاتى خۇيان . دواى ئەم " يەزد گەردى " سىيەم دوا شانشىنى ساسانىيەكان بوو كە دەسلەتلى گرتتە دەست لە سالەكانى ۶۲۲ تا ۶۴۱ لەم كاتە نايىنى ئىسلام بەرەو وولاتى نىران پەرى دەسەند لە رىگەى شەپى نىوان ئىسلامەكان و فارسەكان بە ناوى فتوحاتى ئىسلامى و دوايى ئىسلام بوو نايىنى پەرسى نىران و كەوتە ژىر دەستى خەلىفە دەسلەتدارەكانى ئىسلام و دواى ئەم دەسلەت كەوتە دەست توركە سەلجوقىيەكان و دواى ئەوانىش مەگۆلەكان بە سەركردايەتى جەنگىز خان و دوايى تەيمورى لەنگو دواى ئەوانىش توركەكان بە سەركردايەتى ئىسماعىلى يەكەم كە چوارەم خەلىفەى راشىدىن بوو ئەم بوو كە بىنەمالەى سەفەوەى دامەزراند تاكو سالى ۱۷۲۶ دەسلەتدار بوو . لە سەردەمى شانىسماعىل كىشەو مەلەانسى لەگەل توركىيەى عوسمانى بەردەوام بوو لەگەل ئەمەشدا كورد بەر لەم مىژۆە توانىويەتى بەرگىرى لە بونى خۆى بكات دواى ھەرس ھىنانى ئىمپراتۇرىيەتى مىدىيا ، " بەلام بۇ مىژۆو بلىنن تىرەم ھۆزەكانى فارس و سەركردەكانى توانىويانە لەسەرەتاي بونىانەمە

يەكگرتو بن تاكو ئىستا بەيك پارچەيى خاك و نەتەمەو بىرو بۇ چون لە پىناو نەتەمەو نىشتەمانەكەيان و فراوان كوردنى سنورى جوگرافىيان لەسەر خاكى كورد بە ھۆى يەك نەبونى بىرو بۇچونى كورد بەپەرت و بلاوى ھۆز تىرە جۇراو جۇرەكان و پاراستنى بەرژەمەندى بىنەمالەكانىيان و دەسلەتلىان لەسەر بەرژەمەندى گشتى كورد بوو تاكو ئىستا ۰۰۰!۰۰۰۰۰۰ "

بەدەيان بەلگەى جىاواز ھەن لەسەر كوردو يەك نەبونى كە دواى نەمانى دەسلەتلى گەمەرەو بەھىزىو فراوانى سەركردەكانى مىرى كورد خاومنى دەسلەتلى جىاجىاي خۇيان بوونە لە ناو سنورى نىشتەمانەكە لە ئىماراتى جۇراو جۇر وەك ئىماراتى مەلن لە دىار بەكرو ئىماراتى ئىزىدىيەكان لە سنجارو زازا لەمەرسىم و خالدىن لە دەرياي رەش و موكرىيانى و ھەرىمى خوراسان و ئىماراتى بەدلىس و ئىماراتى پاشاي كۆرە و مىرى سۇران لەپواندزو چەندىن سەركۆ تىرەى تىرى خاومەن دەسلەت لە نىشتەمانىكى فراوان بە ھۆى يەك نەبون نەيان توانىو وولاتىكى يەكگرتوى سەربەخۇ پىك بىنن بە ھۆى خواست و ويستى تايبەتى و دەولەمەندى و پاراستنى دەسلەتلى تايبەتى كە بۆتە مايەى ملكەچى و پازى بوونى ھەموو كارو كوردەمەكانى نوژمانى كوردو خاكى كوردستان سەرەپاي پەيوەندى دۇستايەتى و دۇايەتلىان لە نىوان ھەبوە بەبەردەوامى تاكو شەپى چالدىران لە ۱۵۱۴/۸/۲۲ دواى ئەمەش ئەم ئىمارەتانە روىان لە توانەمەو نەمان كوردە بە ھۆى پازى بوونىيان بە ژىر دەستەيى چ ئىمپراتۇرىيەتى فارسى سەفەوى چ ئىمپراتۇرىيەتى عوسمانى و كىشەو مەلەانسى نىوانىيان ، لەم كاتە گۆپىن لە بارودۇخى نوئى ناوچەكە و بەھىز بوون و فراوان بوونى دەسلەتلى شاعەباسى سەفەوى كە بوە ھۆى داگىر كوردنى بەغدا لە ۱۶۲۴/۶/۱۴ بە تايبەتى مۇركردنى پەيمانى زەھاو " لە قەسر شىرىنى كورد " لە ۱۶۲۹/۵/۲۰ كە بەيەكەم دا بەشكردنى كوردستان دادەنرىت ،

"پنویسته کورد بهراوردی نیوان کوردو فارس بکات هۆکاره سه‌ره‌کیه‌کان چین که کورد نه‌یتوانیوه تاکو نیستا بیته خاوه‌ن ده‌وله‌تی خۆی، وه‌ک کورد خۆی ده‌لیت (چاره‌کت فیل) لیکردم خوا بت گری دو جارت فیل لیکردم خوا بت گریت، به‌لام جاری سییه‌م خوا خۆمان بگری" ۰۰۰۱۰۰۰؟۰۰۰

سه‌ره‌پای دابه‌ش کردنی کوردستان له رامیاره‌تی ناوچه‌و جیهان به‌تایبه‌تی له‌لایه‌ن فه‌رنساو ئیمپراتۆریه‌تی پووسی و به‌ریتانیا و نه‌لمانیا و ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی و فارسی و چهندین وولاتی تری ناوچه‌که ئه‌و بارو دۆخه‌و هه‌لگیرسانی شه‌پری نیوان ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی و فارسی له ۱۷۲۳/۱۰/۲۴ له‌ ناوچه‌ی له‌یلانی سه‌ر به‌ پارێزگای که‌رکوک که ده‌که‌ویته پۆژمه‌لاتی . سه‌ر دوا‌ی ریکه‌وتننامه‌ی نیوان پووسی‌او تورکیا له‌ نیوان سا‌ئه‌کانی ۱۶۸۸ تا ۱۷۴۷ نه‌ویش بو‌ لێدانی ده‌سه‌لاتی فارسی بو‌و به‌لام نادر شا توانی سوپایه‌کی فارسی به‌هیز دروست بکات و وولاتی فارسی پی‌ پزگار بکات له‌گه‌ن به‌شه‌ کوردستانه‌که‌ی ژێرده‌سه‌لاتی خۆی له‌ جه‌نگی پووسی‌او تورک، سانی ۱۷۹۷ شاده‌سه‌لاتی گرت ده‌ست و دوا‌یی به‌ریتانیا ده‌سه‌لاتی فارسی ناچار کرد که‌له ئه‌فغانستان بچیته‌ ده‌ری و دان بنی به‌ سه‌ره‌خۆیی ئه‌فغانستان . دو‌باره‌ مۆرکردنی ریکه‌وتننامه‌ی نیوان فارس و تورک له ۱۸۴۷/۵/۱۹ له‌ ئه‌رزه‌پۆم که‌ بوه‌ هۆی دانی هه‌ندی ناوچه‌ی کوردستانی ژێر ده‌سه‌لاتی فارس و جیه‌نیشتنی بو‌ ژێر ده‌سه‌لاتی تورک و له‌هه‌مان کات ده‌سه‌لاتی به‌ریتانیا زیاتر بو‌و له‌سه‌ر کاروباری بازرگانی و دارایی فارس و به‌ر له‌هه‌ش مۆرکردنی ریکه‌وتننامه‌ی نیوان ئیتران و پوسی‌ا به‌ناوی "ناشتی تورکمان چای" له ۱۸۲۸/۲/۱۰ که‌ ئه‌رمه‌ستان بیته‌ پارچه‌یه‌ک له‌ خاکی پووسی‌ای قه‌یسه‌ری که‌ ده‌که‌وته سه‌ر سنوری کوردستان له ناوچه‌کانی قریباخ و نه‌خچه‌وان، له‌ دوا‌ی ئه‌و

کیشه‌و مملانییه‌ی نیوان وولاتانی ناوچه‌که‌و گه‌مارۆدانی بزوتنه‌وه‌ی که‌سایه‌تیه‌ ناوداره‌کانی کوردکه‌ شیخ عوبیدللا نیازی پیک هینانی حکومه‌تیکی کوردی هه‌بو‌و له‌ دوا‌ی پزگار کردنی چهندین ناوچه‌ له ۱۸۸۰/۹/۳۰ و به‌رده‌وام بو‌ن له گه‌مارۆدانی کوردو داگیر کردنی نیشتمانه‌که‌ی . شای ئیتران داوا‌ی له‌ به‌ریتانیا کرد له ۱۸۸۰/۱۰/۱۱ که‌ زۆر له‌ تورکه‌کان بکات بو‌ شه‌وی له‌ دژی کورده‌ پابه‌په‌وه‌کان بکه‌ویته‌ کار نه‌مه‌ش له‌ریگای بالوئیزی به‌ریتانیا له‌ ئیتران جیه‌جی کرا که‌ ناوی "تومز" بو‌و له‌ هه‌مان کات پووسی‌کان به‌وه‌ نه‌سازان که‌ له‌ دژی کورد یارمه‌تی ئیتران به‌ن شه‌وشیان سه‌لماند له‌ رینگه‌ی بالوئیزه‌که‌یان له ۱۸۸۰/۱۰/۱۸ له‌ تورکیا به‌ هاندانی ده‌سه‌لاتی تورک بو‌ به‌شداری شه‌پ دژی بزوتنه‌وه‌ی پزگارخواری کوردو دوا‌ی ئه‌وه‌ له ۱۸۸۰/۱۱/۲۲ هیزه‌کانی ئیمپراتۆریه‌تی فارس به‌ هه‌موو توانایه‌ک په‌لاماری جه‌ماوه‌ری شاری ورمی و دوروبه‌ری دا به‌ سوتاندن و وێران کردن له‌ شارو شارۆچکه‌کان و گونده‌کان که‌ بوه‌ هۆی شه‌هید کردن و زامدارکردنی به‌سه‌دا هاوولاتی و ده‌ربه‌ده‌رکردنیان نه‌مه‌ش به‌پینی به‌لگه‌نامه‌کانی بالوئیزی ئیتران له ۱۸۸۰/۱۱/۲۸ که‌ زیاتر له ۲۰۰۰ گوندیان سوتاند له‌گه‌ن ده‌ربه‌ده‌ر کردنی زیاتر له ۷۰ هه‌زار که‌س له‌ شاره‌کانی سابلاخ و ورمی و هه‌کاری که‌ به‌رمو باکو‌رو باشو‌ری کوردستان کۆچیان پیکردن ئه‌و کاره‌ش نزیکه‌ی چوار مانگی خایاند .

دوا‌ی ماوه‌یه‌ک له‌ هه‌ولدان و بیرکردنه‌وه له‌ نیوان ئیمپراتۆریه‌تی فارس و قه‌یسه‌ری پووسی و عوسمانی توانیان په‌یمانی گولستان له ۱۸۱۳/۱۰/۱۲ مۆر بکه‌ن که‌ جیگری شای ئیتران عه‌باسی سه‌فه‌وی سه‌رۆکی سوپای فارس له هه‌موو داواکانی خۆی خۆش بو‌و له‌ وولایه‌ته‌کانی قه‌فقاس و جو‌رجیا و شیروان و قه‌ره‌باخ و تالش که‌ خرایه‌ ژێر ده‌سه‌لاتی عوسمانی و پووس که‌ زۆرت‌رین خاکی کوردستانی به‌ر که‌وتی‌بو‌و،

دەسەلاتدارانی فارس ھەر وەك جاران بیران لەداگیر کردن و ویرانکردن و بەفارس کردنی کورد و نیشتمانەکی دەکردەمو بەردەوام بوو، لە ۱۸۹۲/۵/۱۱ بەلاماری ھیزەکانی میری رواندزی داو ھیزەکانی سۆزانی ھیزشیان کردەسەر ناوچەکانی لایچان و مەبادو ھیزەکانی فارس پاشەکشەیی پیکرا. دواي ئەو مۆزکردنی رێکەوتننامەیی نیوان پووسیا و ئیمپراتۆریەتی عوسمانی لە ۱۸۷۸/۱/۲۱ ھەرویش لەدواي کۆتایی ھاتنی شەری نیوانیان و یارمەتی دانی شای ئێران بۆ لێدانی شۆرشەکانی کورد، مۆز کردنی رێکەوتننامەیی "سان ستیفانو" لە ۱۸۷۸/۵/۲ ھەرویش نیوان پووسیا و ئیمپراتۆریەتی عوسمانی کە بوو ھۆی سودمەندی بۆ ئەرمەنەکان و بە زیانی کورد گەرايەو کە کەوتبوو ئێر دەسەلاتی ئێران.

بەھۆی ئەو بارو دۆخە ناوچەکە و ناو دەسەلاتی فارس و دەسەلاتدارانی بەریقانی توانی توانای خۆی زیاتر بەسەر ناوچەکە بەھیز بکات بەتایبەتی ناوچە نەوتیە کوردیەکان کە لە کوردستان و لەوانە قەسەر شەیرین و خانەقین و کەرکوک و کەندیناو و دەورو بەرەکانی تر لە ناوچەیی کوردستان و زیاتر لە ۶۰ ساڵ بەرەوومی ئەو ناوچانەیی بۆ خۆی مسۆگەر کردبوو. سەرەرای ئەوەش بزوتنەھۆی بزگاریخواری لە ئێران پۆز لەدواي پۆز بەرەو بەھیز تر ھەنگاوی دەنادژی داگیرکەری بەریقانی ھەرچەندە دەسەلاتی ئێرانیش داگیر کەری خاکی کوردستان بوو. لە سەرەتای سەدەیی بیستم لە ساڵی ۱۹۰۶ دەستوری نوی ئێران دانراو ئەویش لەلایەن شا مژەفەرەدین بە پێک ھێنانی کۆمەلەیی نیشتمانی کە ئەو کۆمەلە دەستوری نوی بریاردا. بەر لە ھەلگیرسانی جەنگی یەکەمی جیھان لە ۱۹۱۴/۸/۲ مۆزکردنی رێکەوتننامەیی نیوان تورکیا و ئێران لە ۱۹۱۱/۱۰/۲۱ بۆ چارەسەر کردنی کێشەیی سنوری نیوانیان کە کەوتۆتە سەر خاکی کوردستانی لکێنراو بە ھەردوو دەولەت، ھەرچەندە ئێران بۆ لایەنی خۆی لە جەنگی

یەکەمی جیھان راگیان بەلام خاکی ئێران بە تاییبەتی زۆریەیی خاکی کوردستان گۆرەپانی شەری نیوان وولاتانی ھاو پەیمان و پووسیا بوو، دواي ئەو شەری نیوان شۆرشگیرە کوردەکان و سوپای ئێران لە ۱۹۱۹/۱/۲۱ ھەلگیرسا لە شاری خۆی و دەورو بەری شارۆچکەیی سەلماس لە ئەنجام کوردەکان سەرکەوتن و لە ھەمان کات شای ئێران رێکەوتننامەیی پێدانی دەسەلاتی زیاتر بە بەریقانی دا لە کارو باری ناوھۆی ئێران بەلام کۆمەلەیی نیشتمانی ئێران ئەو رێکەوتنەیی رەتکردەو.

لەگەن ئەو بارو دۆخەیی کورد و نیشتمانی کورد و خەمخۆرەکانی بەردەوام بونە لەپەرە پێدانی پۆشنییری کورد و بەرز کردنەھۆی ھۆشی نەتەو ئەویش بەکردنەھۆی قوتابخانەیی کوردی لە ۱۹۱۲/۱/۴ ھەرویش خۆی لە لایەن عبدالرزاق بەرخان بە زمانی کوردی کە کاردانەھۆیەکی باشی نواند لە ناوچەو کوردستان، دواي ھیزەکانی عوسمانی لە ۱۹۱۵/۱/۱۲ ھەرویشی کردە سەر ناوچەیی پۆزەلاتی کوردستان تا شاری تەوریز داگیری کرد بە ھاوکاری دەسەلاتی ئێران بۆ گەمارۆی جومجۆلی شۆرشگیرانی کورد. لە دواي ئەو یەکەم کۆنگرەیی مینۆوی لە ۱۹۱۷/۷/۱۲ بەسترا کە سۆ پۆزی خایاند بە بەشدار بوونی سەرکردە کوردەکان و نوینەری ئێران و بەریقانی و پوو و لە ۱۹۱۷/۷/۱۷ دوابارە لەئەنجامی ھەولەکانی "زانرێچنکو" نزیکەیی ۲۰۰۰ کورد بەشداریی لە کۆنگرەکە کرد بە نامادەبوونی نوینەری ئێران و پووسیا و بەریقانی بۆ چارەسەر کردنی کێشەو مافەکانی کورد و داھاتوی لە ناوچەکە بەلام ئەو ھەولانە تەنیا وەك بەلگە لەلاپەرەیی تۆمارگەکان خۆیان پاراستو ۰۰ کاتەش پووسیا پیویستیان بە کورد و توانای کورد ھەبوو بۆ کردنە بازنەیی دەستی خۆیان دژی دەسەلاتی ئێران و لە ۱۹۱۷/۹/۴ بە سەرپەرشتی "زاخار جفکۆ بارانوف" کۆنفرانسیک ئەنجام درا لە شاری سنەیی

پۆژ ھەلاتی کوردستان کە ۲۷ سەرۆکی کورد نامادەیی بوون ئەویش بە راگەیانندی بەلێن لە لایەن پووسەکان بۆ چارەسەری کێشەو مافەکانی کورد.

دوای کێشەنەوێ هیزەکانی بەریتانیا لە ئێران یەک لەئەفسەرەکانی سوپای ئێران کە ناوی "پەزا بەھلەوی" بوو داوای سەر بەخۆیی کردو بوو وەزیری جەنگی و لەو کاتە سمکۆی شکاک لە ۱۹۲۱/۱۰/۶ هیزەکانی کورد سەر شاری مەھابادو بزرگاری کرد کە لەو کاتە ۵۵۰ پۆلیسی ئێرانی تیا بوو لەوانە ۲۰۰ پۆلیسیان کوژران . بەر لەوێ هیزەکانی تورکیا شاری مەھابادی داگیر کردبوو، لەسالی ۱۹۲۲ پەزا بەھلەوی بوو سەرک وەزیران و دوای دوو ساڵ بوو شای ئێران لە ئەنجامی کۆبونەوێ کۆمەڵەیی نیشتمانی و کەوتە بەھیز کردنی دەسەلات لەسەر ئێران و بەتایبەتی ھەریەمی کوردستانی لکێنراو بە ئێران و بەخواست و ویستی خۆی مامەڵەیی لەگەڵ گەلی کورد دەکرد . مۆژ کردنی رێکەوتننامەیی دۆستایەتی لە نێوان ئێران و دەسەلاتی تورک لە ۱۹۲۶/۴/۲۲ بە یارمەتی بالوێزی بەریتانیا "سیرپرس مۆژ" لە ئێران بەرامبەر دژایەتی کردنی جمو جۆی کورد لە پاپەرینەکانی سمکۆی شکاک . پەزا شای پۆژ لە دوای پۆژ دەسەلاتی خۆی بەھیز دەکردوکاری خزمەتگوزاری ئەنجام دەدا لە ئێران بە پەزامەندی دادگای تاییبەت و گواستەوێو گەیاندن و رێگاوبان، دەسەلاتی شای ئێران و دارو دەستەکەیی بە تاییبەتی لابیالی سیخوری لە ۱۹۳۰/۶/۲۱ سمکۆی شکاکیان تیرۆر کرد لە پۆژ دەسەلاتی کوردستان بە ھۆی خۆ راگری و نازایەتی و بەرگری کردن لە کوردو نیشتمانیەکی دژی دەسەلاتی شاو پیوھنەکانی . دوای ئەوێ رێکوتننامەیی ھاوکاری لەگەڵ تورکیا لە ۱۹۳۲/۱/۲۳ مۆژ کرد بۆ گەمارۆ دانسی شۆرشەکانی ئارارات و چیايي ئاراراتی بچوکی دا بە تورکیا بۆ ئەوێ ھیز کردنە سەر ئاراراتی گەورە ناسانتەر بیئت بە ھۆی بەردەوام بوونی

پاپەرینەکان لە لایەن ئیجسان نوری پاشا دژی ھەردوو دەسەلات بە تاییبەتی پژیەتی تۆزانی تورکیا، ئێران تاکو ۱۹۳۵/۲/۲۱ پیتی دەگوترا وولاتی فارس بەلام لە ئەنجامی بربارێک لە کۆمەڵەیی نیشتمانی ناوی گۆزا بۆ وولاتی ئێران و وولاتی فارس لە رێو پەسمەکان لابرا لە نوسین و تۆمارەکان و لەمەڵەیی پیوھندی ناوھوێو دەرھوێو وولات .

دەسەلاتی ئێران بە پاپەراییەتی محمد پەزا شای پۆژ لە دوای پۆژ ھەوێ بەھیز کردنی دەسەلاتەکی دەدا چ لە ناوھوێ وولاتەکی چ لە پیوھندی ناوچەو ھەریەم جیھان ئەویش بەمۆر کردنی پەیمانسی سەعد ئاباد لە ۱۹۲۷/۷/۸ لە نێوان ئێران و عێراق و تورکیا و ئەفغانستان کە ئەمەش تەواو کەری پەیمانەکانی سایکس بیکۆو لۆزان بوو چونکە لەسەر ھەمان رێباز بوو بۆ چەوساندنەوێ ماوێ نەدان بە کورد بۆ بونی ھەر نیازێک بە تاییبەتی پێک ھینانی دەولەتی کوردی و لیدانی بە پیتی ئەو پەیمانە بە ھاوکاری ھاوپیەمانانیان بە پشتگیری ئەمریکا و بەریتانیا لە ھەمان کات چا و دیتری کردن لە جموجۆی یەکیەتی سۆقیەتی پێشوو بە ھۆی یارمەتی دانسی بزوتنەوێ نیشتمانی و نەتەوێیی لە جیھان .

ھەر لە دوای ئەوێ رێکەوتننامەیی نێوان ئێران و شانشین عێراق لە ۱۹۲۷/۷/۱۸ مۆژ کرا بۆ گەمارۆدانسی جمو جۆی شۆرشگێر کوردەکان لە باشوری کوردستان و سنوری نێوان عێراق و ئێران . دوای ئەوێ ھیزەکانی پووسیا و بەریتانیا لە ۱۹۴۱/۸/۲۵ چوونە ناو خاکی پۆژ دەسەلاتی کوردستان و ھەر داگیر کەر مانەوێ لە ھەمان کات پەزا شای ئێرانیان لە سەر کورسی شایەتی ھینا خواری و محمد پەزا شای کوریا لە جیسی دانا ۰۰۰ بە ھۆی بارو دۆخی نوێی ئیوئەوئەتی و بەردەوام بوونی جەنگی جیھانی دووھم ژێر دەستەیی خاکی کوردستان شاندینکی گەورە کورد لە پۆژ دەسەلاتی کوردستان لە ۱۹۴۱/۱۱/۲۵ سەردانی شاری باکوێ یەکیتی

سۆقيەتى پېشووويان كرد كه پيشهوا قازى محمد لەگەل شاندەمكە بوو لەبارەى بارو دۆخى كوردو كيشەكمو ناوچەو ھەرىم و جىھان و داھاتوى كورد كرد. ھەر لە ناوھەندى جەنگى جىھانى دووم گۆزىنى بارو دۆخەكانى نىو دەولەتى و دروست بوونى قوناخى نوئى نىو جىھان و بەرز بوونەوى پۆلى ئەمەرىكا لە گۆرەپانى نىو دەولەتى و پەرەسەندى راميارىەتى جىھانگەرى ھەمەلايەن و بوخانى پزىمى فاشى ئەلمانىا بوە ھۆى دروست بوونى بارو دۆخىكى نوئى سەرھەلدان و بە ھىز بوونى بزوتنەوى پزگاربخواى نەتەھەيى و نىشتەمانى بەتايبەتى بزوتنەوى رزگاربخواى كوردو شۆرشەكانى بارزان لە باشورى كوردستان و شۆرشى قازى محمد لەرۆژھەلاتى كوردستان بوونمانجىكى نەگۆر لەمافەكانى كوردو پەيوەندى نىوان كوردو يەكپەيتى سۆقيەت دواى جەنگ و دەست پىكردنى شەپرى ساردنەوانە ھەمووى ببونە چەندىن ھۆكار بەتايبەتى پەيوەندى نىوان نىران و يەكپەيتى سۆقيەت و توركىا، بەرز كردنەوى ئالای كوردستان لە ۱۹۴۵/۱۲/۱۷ لە لاين شۆرشگىرانى كورد لە پۆژھەلاتى كوردستان بەرپاھەرايەتى قازى محەمەد و بەرپاويونى شۆرش و دامەزراندنى كۆمارى كوردستان لەمەھاباد لە ۱۹۴۶/۱/۲۲ لە گۆرەپانى چوار چرا بە يارمەتى و ھاوكارى يەكپەيتى سۆقيەتى پيشوودامەزراندنى حكومەتى كورد لەبوارە جىجىياكان و كاردانەوى گرنكى ئەو كۆمارە لە كوردستان و ناوچەو جىھان و بوونى مەترسى بۆسەر دەسەلاتى شاى نىران و توركىا و عىراق و سوريا بەھۆى بارو دۆخى نوئى بزوتنەوى پزگاربخواى كورد.

بەرپاويونى شەپرى ئارارات لە ناوچەكانى سەقز دژى سوپاى نىران لە ۱۹۴۶/۴/۲۹ ولەگەل ئەو سوپاى سورى سۆقيەت بىرارى كشانەوى دا لە خاكى نىران لە ۱۹۴۶/۳/۲۲ لە ماوى ۴۵ پۆژداو لە ھەمان سات دامەزراندنى كۆمپانىياى نەوتى تىكەلاو لە نىوان نىران و سۆقيەت كە

ئەمەش پزىگە خۆشكەر بوو بۆ پەلاماردانى كۆمارى كوردستان . لەگەل ئەوھەشدا شەپرو پىكدادان بەردەوام بوو لە نىوان ھۆزەكانى پزىمى شاو شۆرشگىرە كوردەكان، لەو كاتە مۆركردنى پزىكەوتننامە لە نىوان كۆمارى كوردستان و كۆمارى نازربايجان لە ۱۹۴۶/۴/۲۳ لە ژنر چاودىرى بووسەكان، دواى ئەو پەخشكردنى رادىوئى دەنگى كۆمارى كوردستان لەشارى مەھاباد لە ۱۹۴۶/۵/۱۰.

بەھۆى ئەو بارو دۆخەو مەترسى دەسەلاتى نىران بۆسەر پزىمەكەى و كاردانەوى بۆ سەر وولاتانى دروستكراو لەسەر خاكى كوردستان و ھاوكارى كردنى يەكتى و پىشتگىرى يەكپەيتى سۆقيەت بۆ نىران و نامۆزگارى ئەمەرىكاو بەرىتانىا و گونجائى بارو دۆخ بۆ دەسەلاتى نىران ئەمانە بوونە ھۆى ئەوھى ھىزەكانى سوپاى نىران بەرھەم لەناو بردنى كۆمارى نازربايجانىداو لەنەجام لە ۱۹۴۶/۱۲/۷ پەلامار دراو بۆ ماوى چوار پۆژ ئەو كۆمارە لە ناو براو لە ۱۹۴۶/۱۲/۱۱ دواى ئەوئىش كۆمارى كوردستان پەلامار درا لە ۱۹۴۶/۱۲/۱۷ ئەم بارو دۆخە بوو ھۆى ھەلگىرسانى شەپ لە نىوان شۆرشگىرانى كوردو سوپاى نىران لە ۱۹۴۷/۳/۲۴ بەھۆى پەلاماردانى كۆمارى كوردستان و دژوارى بارو دۆخەكە لە پۆژھەلاتى كوردستان دەستگىر كردنى پيشهوا قازى محەمەد و ھەقالانى و دادگايى كردنى كارتۆنى لە ۱۹۴۷/۳/۲۹ لە لاين دادگاي تايبەتى نىران و بىرسارى لە سىدارە دانى قازى وھەقالەكانىدا لە ۱۹۴۷/۳/۳۱ لە گۆرەپانى چوار چرا جىبەجى كرا ؟۰۰۰ بەر لەوھەش ھەر بەھۆى بەردەوامى راپېرىنەكانى كورد لە ۱۹۴۷/۳/۱۸ شەپرى بەرھى شۆرۆ نەغدە ھەلگىرسا دژى ھىزەكنى سوپاى نىران. دواى لەناوبردنى كۆمارى كوردستان و نازربايجان سەركەوتنى پزىمى شاى نىران پزىكەوتننامەى نەوت لەنىوان نىران و يەكپەيتى سۆقيەت لە ۱۹۴۷/۱۰/۲۳ مۆر كرا كە ئەو كۆمپانىيا بە ۱۹۴۷/۳/۲۳ دامەزرايوو،

دوای ئەو بارو دۆخەو گۆرانی بارو دۆخ لەناو رژیمی دەسەلاتی ئێران لە دوای پەنجاکان بە چاکسازی دام و دەزگاکان کە چەندین گۆرانکاری لە دەسەلاتە جۆراو جۆرەکانی شایەتی و ئەنجامدانی خۆپیشاندانی جەماوەری پۆزەلاتی کوردستان لە شاری مەهاباد و شارۆچکەکانی دەورو بەری، لە ۱۹۵۲/۶/۱۲ دژی رامیارەتی شاو دوای ئەوە لە مانگی ۸/۱۹۵۳ شا (زاهدی) بە سەرۆک وەزیران دامەزرا بۆ پەلاماردانی بزوتنەوی رزگاری کورد، هەر لە دوای ئەوە مۆرکردنی رێکەوتنی ئێوان رژیمی ئێران و رژیمی تورکیا لە ۱۹۶۳/۸/۱۲ بۆ گەمارۆدانی شۆرشە یەک لە دوای یەکەکانی کورد بەتایبەتی شۆرشێ ئەیلولی ۱۹۶۶/۹/۱۱ لە باشوری کوردستان کە پۆز لە دوای پۆزبەرەو بەهێز بوون هەنگاوی دەناو کاردانەوهی باشی دەنواند لە سەر هەموو کوردستان و ناوچە جیهان بەدروست بوونی بارو دۆخی نوێی عێراق لە دوای کودەتای ۱۹۶۳/۲/۸ و دروست بوونی مەترسی بۆ سەر دەسەلاتەکانیان.

دوای کودەتای بەعسیەکان لە ۱۷-۳۰ تەموز ۱۹۶۸ گۆرینی بارو دۆخی عێراق و بەهێز بوونی شۆرشێ ئەیلول و گۆرینی رامیارەتی بەعسیەکانی عێراق بەرامبەر ناوخوا جیهان و وەرگێرانی پەیموهندیەکان بەرەو یەکیەتی سۆقیەت و لە باری بارو دۆخی گونجاو مۆر کردنی رێکەوتنامەی ۱۹۷۰/۲/۱۱ لە ئێوان سەرکردایەتی رژیمی عێراق و سەرکردایەتی شۆرشێ کورد لە باشوری کوردستان بە سەرکردایەتی بارزانی و هەنگاوان بەرەو پیشەوهو بەهێز کردنی پەیموهندی لەگەڵ یەکیەتی سۆقیەت و مۆر کردنی بەرەو نیشتمانی لەگەڵ پارتی کۆمونیستی عێراق و خۆمالی کردنی نەوت. . بەرژمۆهەندیەکانی بەریتانیا و ئەمەریکائەمانە هەمووی بوونە هۆکاری پاشەکشە کردن لە خالەکانی رێکەوتنامەی ۱۱-ئازاری ۱۹۷۰ و رانەگەیانندی مافی ئۆتۆنۆمی بۆ کورد لەکاتی

خۆیی و دروست بوونی کیشمۆ مەملانی لە ئێوان دەسەلاتی رژیمی عێراق و سەرکردایەتی شۆرشێ ئەیلول ئەمە لەلایەک و لەلایەکی تر هەول و کۆششی نەینی لە ئێوان دەسەلاتی عێراق و ئێران بە پیناوی هەواری بۆ میدیانی سەرۆکی جەزائیر بە نامۆزگاری ئەمەریکا و بەریتانیا توانرا رێکەوتنامەی جەزائیر لە ۱۹۷۵/۲/۶ مۆر بکەت لە ئێوان سەدام حسین و محمد رەزا شای ئێران کە بوو هۆی نەسکۆ پی ئێناتی شۆرشێ ئەیلول و بەردەوام بوونیان لە جیبەجیکردنی رێکەوتنامەکیان کە هەردوو وەزیری دەرەو سەعدون حەمادی و عەباس گلەست لە ۱۹۷۵/۲/۱۵ کۆبوونەوه لەژێر چاودێری وەزیری دەرەوهی جەزائیر عبدالعزیز بوتهفلیقە بۆ پیادە کردنی رێکەوتنامەکی جەزائیر کە بوو هۆی توانەوهی شۆرش و ئاواڕە بوونی دەیا هەزار خیزانی کورد بەرەو ئێران کەچی ئێران ئەو کارەساتە بۆ گەلی کورد ئەنجام دا.

سەرەرای ئەوە دەسەلاتی شا لە دام و دەزگاکانی سیخوپی و کارگێری وەک تورکیا و سوریا نەبوو بەرامبەر بە کورد کە کورد لە ئێران بوونی خۆی هەبوو لە پۆزنامو پەخشی رادیۆ، هەرچەندە بۆ جیبەجیکردن و بلاوکردنەوهی رامیارەتی شا بوو، بەلام راستیەکی هەیه دەبی بێئین کە کاردانەوهی باشی هەبوو بۆ زمان و کەلتور و داب و نەریت و میژووی کورد .

بە هۆی هەستی ئایینی و دورە وولاتی خومەینی لە ئێران و مانەوهی چەندین سال لە عێراق و دوابی لە فەرەنسا و دروستکردنی پارتی ئایینی لە ئێران و بەردەوام بوونی جموجۆل و بەهێز بوونی پۆز لە دوای پۆز وەک شالۆیکی جەماوەری و رامیاری کاریگەری نواندە سەر دەسەلاتی شای ئێران و بەرەو هەردێری دەبرد، سەرەرای ئەوە رژیمی شا چەندین گۆرانکاری ئەنجام دا لە دام و دەزگاکانی بەلام بێ سود بوو بە هۆی لیک ترازانی دەسەلاتی شا و شالۆی لایەنگرانی خومەینی و دامەزراندنی شەهپور

به‌ختیار به سه‌رۆك وه‌زیران له ۱۹۷۸/۱۲/۲۹ كه به‌ره‌ه‌ستكار بوو به‌لام ئهو كارهی سه‌ری نه‌گرت، له ۱۹۷۹/۱/۱۶ محمد ره‌زا شا به‌ناچاری ئێرانی جێنێشت و به‌ره‌و وولاتی میسر به‌رێكه‌وت له كاتی پشودا ده‌سه‌لاتی دا به‌ده‌ست ئه‌نجومه‌نی وه‌زیران، له ۱۹۷۹/۲/۱ .

شۆڤشی ئیسلامی ئێران به‌رپا‌بوو به دامه‌زراندنی كۆماری ئیسلامی ئێران له ۱۹۷۹/۲/۱۱. دواى سه‌ره‌كه‌وتنى شۆڤشى ئیسلامی له ئێران و دامه‌زراندنی دام و ده‌زگا جو‌راو جو‌ره‌كانی له ۱۹۷۹/۴/۱ له‌سه‌ر شی‌وازی كۆماری ئیسلامی ئێرانی نوێ به‌ره‌و باشترو چاوه‌ڕوان‌کردنی به‌ پزێم‌یکسی دیموکراتی و چاره‌سه‌ر‌کردنی کێشه‌ به‌ن‌ه‌په‌تیه‌کان به‌ تاییه‌تی کێشه‌ی کورد به‌لام راپارێه‌تی ده‌سه‌لاتی نوێی ئیسلامی ئێران به‌رامبه‌ر به‌ کورد باشت‌نه‌بوو به‌لكو به‌ره‌و زیاتر هه‌ولی گه‌مارۆی کێشه‌ی کوردی دا به‌ناوی ئه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتی ئێران ئیسلامیه‌و له ئاینیش مافی نه‌ته‌وه‌یی نیه‌ به‌لكو هه‌موی له‌ژێر چه‌تری ئاینی ئیسلام به‌ ناوی "ئومه‌ی ئیسلامی" بۆ نمونه‌ش هێزه‌کانی سوپای ئیسلامی ئێران له ۱۹۷۹/۴/۲۱ په‌لاماری ناوچه‌ی نه‌غه‌ده‌ی دا بۆ یارمه‌تی دانی تورکه‌کان و بوه‌ هۆی ده‌ربه‌ده‌ر بوونی سه‌دان که‌س و گرتن و کوشتن و بریندار بوونی ده‌یا که‌س.

له هه‌لبێژدنه‌کانی نوێنه‌رانی ئه‌نجومه‌نی ئێران له ۱۹۸۰/۳/۱۴ له‌ پو‌ژه‌ه‌لاتی کوردستان کورد به‌ گشتی به‌شداری ئهو هه‌لبێژدنه‌ی کرد که پارتی دیموکراتی کوردستان سه‌رپه‌رشتی کرد له ۷۵٪ تا ۹۷٪ ده‌نگه‌کانی به‌ده‌ست هینا و دواى ئه‌وه له ۱۹۸۰/۶/۵ ده‌سه‌لاتی ئیسلامی ئێران هێرش‌یکى به‌رفراوانی کرده سه‌رناوچه‌کانی پو‌ژه‌ه‌لاتی کوردستان به‌ خواست و ویستی خۆی مه‌رامه‌کانی جێبه‌جێ کرد، دواى ئه‌وه له ۱۹۸۰/۹/۲ ئه‌نجام دانی قه‌سابخانه‌ی گوندی قارنه که بووه هۆی شه‌هید بوونی ۶۸ کورد و گرتن و ده‌ربه‌ده‌ر‌کردنی به‌ سه‌دان خێزان . له

۱۹۸۰/۹/۲۲ هه‌لگیرسانی شه‌ری که‌نداوی یه‌که‌م له‌ نیوان عێراق و ئێران که پزێمی عێراق ده‌ست پینشخه‌ری هه‌لگیرسانی شه‌رکه‌ بوو بۆ ماوه‌ی هه‌شت ساڵ له‌ وێران کردنی ژێرخانی ئابوری و کوژران و زامدار کردنی به‌ سه‌دا هه‌زار که‌س که کوردیش له‌و شه‌ره‌ توشی هه‌مان کاره‌سات بوو به‌ تاییه‌تی له‌ لایه‌نی عێراق که بوه هۆی کیمیا بارانی شاری هه‌له‌بجه و نه‌نغال و سوتاندن و وێران کردنی زیاتر له‌ ۴۵۰۰ گوند و سوتاندنی دارستانه‌کان و کانی و پرد و شه‌قامه‌کان.

شه‌ری هه‌شت ساڵه‌ی نیوان عێراق و ئێران که له ۱۹۸۸/۸/۸ کۆتایی پسی هینرا نه‌وێش به‌ گه‌رانه‌وه‌ بۆ هه‌مان رێکه‌وتنه‌نامه‌ی جه‌زائیری ۱۹۷۵/۳/۶ له‌ دواى گه‌رانه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتی عێراق بۆ ناوچه‌ کوردیه‌کان له‌ باشوری کوردستان له‌ دواى نازاد کردنی شارو شاروچه‌کانی باشوری کوردستان زیاتر له‌ نیو ملیۆن خێزانی کورد پووی له‌ ئێران کردو و ژۆر به‌رێکی وه‌رگیران له‌ لایه‌ن ده‌سه‌لاتی کۆماری ئیسلامی ئێران. دواى دروست بوونی بارو دۆخی نوێی عێراق، له ۱۹۹۲/۱۱/۱۴ وه‌زیره‌کانی ده‌ره‌وه‌ی ئێران و تورکیا و سوریا له‌ نه‌قهره‌ی پایته‌ختی تورکیا کۆبوونه‌وه‌ بۆ تاوتۆ کردنی بارو دۆخی نوێی عێراق و به‌ تاییه‌تی بارو دۆخی هه‌رێمی کوردستان. دواى ئه‌وه له ۱۹۹۲/۵/۱۲ پزێمی به‌ ناو ئیسلامی ئێران نزیکه‌ی ۱۰۰ هه‌زار سه‌ربازو ۵۰۰ تانکی له‌سه‌ر سنوری باشوری کوردستان مۆل دا له‌ ناوچه‌کانی پینجۆن و قه‌لادزی و هک داگیر که‌ر، هه‌روه‌ها له ۱۹۹۲/۶/۸ دو‌باره کۆبوونه‌وه‌ی وه‌زیره‌کانی ده‌ره‌وه‌ی ئێران و تورکیا و سوریا له‌دیمه‌شقی پایته‌ختی سوریا ئه‌نجام درا له‌ باره‌ی بارو دۆخی عێراق و به‌ تاییه‌تی ده‌سه‌لاتی کوردی له‌ باشوری کوردستان لکینراو به‌ عێراق وه‌روه‌ها کۆبوونه‌وه‌ی نیوان وه‌زیره‌کانی ده‌ره‌وه‌ی ئێران و تورکیا و سوریا له‌ دیمه‌شقی پایته‌ختی سوریا له ۱۹۹۴/۸/۲۱ ئه‌نجام درا بۆ هه‌مان مه‌به‌ست.

پژمى ئىسلامى ئىيران لى ۱۹۹۶/۷/۲۹ بەھىزى سوپاى كە بە ۲۰۰۰ سەربازو ۲۰۰ ماشىن و فرۆكە ھىزىشى كىردە سەر سەربازگە سەلامى نىزىك شارى سلىمانى بۇ لىدانى بىكەم بارەگا و خىزانەكانى پارتى دىموكراتى كوردستانى پۇژھەلات لە پەناھەندەى باشورى كوردستان بۇ ماوھى دوو پۇژمانەوو لە ۱۹۹۶/۷/۳۰ كشانەوو لە دواى ئەنجام دانى نەخشەكەيان لەو كاتەش شەپى خۇ كوژى لە نىوان پارتى و يەكەتى بەردەوام بوو لە پىناو دەسەلاتيان نەك لە پىناوى كوردو داھاتوى كورد كە ھەمووى بە زىانى كورد دەگەپراوھ. دواى ئەوو چوونى سەركە رەفجەنجانى بۇ توركييا لە ۱۹۹۶/۱۲/۱۹ و كۆبونەووھى لەگەل لىپرسراوانى توركييا كە كىشەى كوردو دەسەلاتى كوردو باشورى كوردستان و كوردو كوردستان يەكەم خالى گفوتوگۆيەكانيان بوو.

لەھەلبژاردنەكانى ۱۹۹۷/۵/۲۲ محمد خاتەمى بە سەركە كۇمار ھەلبژاردراو دواى كىشە مەملانىسى نىوان دەسەلاتى ئىيران و قوتابيان پوویدا كە داواى گوپىنى رژىمى پارىزگارن بۇ رژىمى دىموكراتى، لەو بارو دۇخەى ئىيران لە مەملانىسى نىوان دوو بىرو بۇچوونى چاكسازى و پارىزگارى دوبارە محمد خاتەمى لە ھەلبژاردنەكانى ۲۰۰۱/۶/۹ ھەلبژاردرايوھ بە سەركە كۇمارى ئىيران، بەلام ھىچ گۇرانكارى لە راميارىتەى خاتەمى و دەسەلاتى ئىيران نە كرا بەرامبەر بە كوردو كىشە نەتەوايەتەكەى تەنيا ئەوو نەبىت كە گرپسى كوردى بوونى ھىيە لە پەرلەمانى ئىيران و پەخشى تەلەفزون و رادىو ئەویش لە چەند كاتژمىرىكى دىارى كرا، پەيوھندى نىوان كوردى پۇژھەلات و باشورى

كوردستان بەردەوامە سەرپراى كىشەى راميارى و بىرو بۇچون و ھەلوئىست نەبىت لە بارەى بزوتنەووھى كوردو داھاتوى كوردستان. بەردەوامى پەيوھندى لەنىوان حكومەتى ئىسلامى ئىيران و حكومەتى ھەزىمى كوردستان بە ھەردو كارگىزىپەكەى بەرەو باش ھەنگا و دەنى لە بوارەكانى بازىگانى و ئابورى و پۇشنىپىرى و كۆمەلايەتى و نەتەووھى و زمان و مىژوو ناھەنگەكان.

بەردەوامى ئىيران شان بەشانى وولاتانى توركييا و سورپا و عىراق بۇ دروستكردى بەربەست لە رىنگەى مافى گشتى كوردو بەردەوام بونى لە كۆبونەووھى ھابەشەكانيان كە دوا كۆبونەووھى لە ۲۰۰۴/۷/۲۱ ئەنجام درا لە نىوان توركييا و ئىران و نوردن و سەودىيە و كوئىت لە قاھرەى پايتەختى مىسرىيە سەرپەرشتى و ھەزىرى دەرەوى مىسرى بەشدارى و ھەزىرى دەرەوى عىراق كە خالى سەرەكى ئەوو بوو بە پاراستنى يەك پارچەى خاكى عىراق و كوردو ناوچەو ھەزىمەكە و لە ۲۰۰۴/۸/۲۰ محمد خاتەمى داواى لە سەركردايەتى كۆنگرەى ئىسلامى كىرد بۇ كۆبونەووھى بەپەلە لە بارەى بارو دۇخەى عىراق بەتايىبەتى لەشارەكانى باشورى عىراق و شارى نەجەف و ھەزىمى كوردستان بەلام داواكەى جىبەجى نەكرا، نوئىنەرى ئىيران بەشدارى لە كۆنگرەى شەرمىشىخى مىسرى كىرد لە ۲۰۰۴/۱۱/۲۲.

- ئىران ئەندامە لە رىكخراوى نەتەوو يەكگرتومەكان ، ئەندامە لە رىكخراوى بەرھەم ھىنانى نەوت "ئۆپك" ئەندامە لە رىكخراوى . كۆنگرەى ئىسلامى .

(تۈركىيا)

- ناۋى رەسمى: كۆمۈرى تۈركىيا.
- پايتەختى: ئەنكەرە، ژمارەى دانىشتۈوانى ۲۰۰۰ر.۲۵۰۰ مىليۇن كەسە.
- شارە سەرمەكەكانى: ئەستەمبۇل (۲۰۰۰ر.۵۰۰۰۰۰ مىليۇن كەسە ۋە ۲۰۰۰ر.۲۵۰۰۰۰۰ مىليۇن كەسى كوردە، ئەزمىر، ئەدەنە، پۇرسە، ديارىكر، وان).
- بەندەرەسەرمەكەكانى: ماركسىن، ئەزمىر، ئەستەمبۇل، ئەسكەندەرۋنەكە شارىكى كوردىيە ۋە تاكە پىنگاى دەرياسى رۇژئاۋاى كوردستانى داگىر كراۋە.
- روبەرى: ۲۰۰۹۴۶ مىل چۈار گۆشە لەۋە ۹۱۲۱ مىل چۈار گۆشەى كەوتۆتە كىشۈەرى ئەورۇپا ۷۷۹ر.۴۵۰ كىلۇمەتر چۈار گۆشەىە لەۋە خاكە ۲۱۲ر.۰۰۰ ھزار كىلۇمەتر چۈار گۆشە خاكى كوردستانە كە بەپىنى پەيمانى لۇزان وساىكس بىكۇ پىنى لكىنراۋە.
- ژمارەى دانىشتۈوانى: ۲۰۰۰ر.۱۵۰۰۰ ۶۶ مىليۇن كەسە لەۋ ژمارەىە ۲۰۰۰ر.۸۴۰۰۰ مىليۇن كەسى كوردە، بەپىنى نامارى ۱۹۹۹.
- چىرى دانىشتۈوانى: ۲۲۰ كەس لەيەك مىل چۈار گۆشەدا.
- نژادەكانى: تۈرك ۴۸٪ . كورد ۳۱ر.۵٪ . نژادو رەگەزەكانى تىرى ۱۸٪ . واتە رىژەى كورد زىياترە لەتۈرك.
- بوژانەۋەى دانىشتۈوانى: ۲ر.۵٪
- ئايىنەكانى: ئىسلام ۹۵٪ . ئايىنەكانى تىرى ۵٪ كە پىكەاتۈە لەمەسىحى ۋ ئىزىدى ۋ زەردەشتى.
- زمانەكانى: تۈركى (زمانى رەسمىيە) كوردى (زمانى كوردى قەغەيە، عەرەبى، چەندىن زمانى
- تىرى تىدايە.
- زانىنى خويىندن ونووسىن: ۸۵٪.
- دابەشى كارگىزى: ۷۵ پارىزگايە ۋ لەۋانە ۲۴ پايزگاي كوردىيە ۋ داگىر كراۋە.
- بەرگى: ۱۸٪ لە كۆى دەرنەنجامى ناوخۆى.
- كۆى دەرنەنجامى ناوخۆى: ۲۰۰۰ر.۲۸۸ مىليار دۇلارە.
- بەشى تاك لە كۆى دەرنەنجامى ناوخۆى: ۵۲۰۰ دۇلارە.
- دراۋى: لىرە
- زەۋى كۈشتوكالى: ۳۵٪ لە خاكى ۋولاتەكە.
- بەرەمى كۈشتوكالى: گەنۋو جۇ، پەمۇ، خوى، ميوەجات، چەرمەندەرى شەكر، زەبىتون، ھەنگوئىن، گوئىز، تەرە، چەندىن جۇرى تر لە بەرەمى كۈشتوكالى، ئەمەش لە ۶۰٪ بەرەمى كۈشتوكالى لەناۋچەى كوردستانە.
- سامانى ئازەلى: مەر ۲۳ر.۲۷۰ مىليۇن سەر، بىزن ۸ر.۴۵۰ مىليۇن سەر، پەرمەر ۶۶ر.۵۰۰ مىليۇن سەر، چىل ۱۱ر.۲۵۰ مىليۇن سەر، گامىش ۱۵۰ ھزار سەر، ۶۵٪ سامانى ئازەلى لەناۋچەى كوردستانە.
- بەرەمى كارەبا: ۹۹ر.۵۰۰ مىليار كىلۇ وات كاترۇمىر.
- پىشەسازى: دىروسىتكردى خۇراك، پولا، ھەلىنجان لە كانزاكان، رىست ۋ چىنن، چل ۋ بەرگ، ئامادەكردى گۆشت.
- داھاتى دەرمەۋى: نەۋتى خاۋ، ماشىن، ئۆتۇمبىل، سوتەمەنى، پەيىنى كىمىياۋى، دانەۋىلە.
- دەرچۈەكانى: بەرەمى كۈشتوكالى، بەرەمى رىست ۋ چىنن، پىست، شوشەۋات، گۆشت،

جلو بەرگ، داوو دەرمان.

- سامانى سىرۇشتى: ئەنئىمۇنيا، نەرت، كىرۇم، جىيە، نوحاس، خەلوز، كىرېت، ئەمانەش ھەمى لەخاكى بەپىتى كوردستان بەرھەم دەھىنرۇت.
- ھاوبەشەكانى بازىرگانى: روسىا، يابان، ئىران، ئىتالىا، غىراق، بەرىتانىا، ئەمەرىكا، چىن، ئەلمانىا، فەرنىسا.
- رۇنمى دەسەلات: كۇمارنىكى سەربازى بەناو دىمۇكراتىيە، سەرۇك كۇمار بۇ ماوەى ھەوت سال ھەلدەبۇرۇدردىت، ناتوانى خۇى بۇ جارى دووم ھەلبۇرۇدردىت، دەسەلاتى جىبەجىكرىدن لە دەست سەرۇك ھەزىرانە لەگەل ئەنجومەنى ھەزىران، سەرك كۇمار دەتوانى رەخنە لەو ياساينە بگىرۇت كە لە پەرلەمان دەردەچىت.
- پارتە رامىارىەكان: پارتى نىشتەمانى دايەك، ئىسلاىمى نىشتەمانى، پارتى راست رەوى ناوەند، پارتى راست كىرەنەوى رىنگا، راست رەوى ناوەندى كە لايەنگى رۇنئاواى دەكات، پارتى كۇمارى گەل، چەپەوى ناوەند، پارتى داد پەرەوى و بوژانەو كە ئىستەخاوەن دەسەلاتە، پارتى كۇمۇنىسى توركىيا، پارتى دىمۇكراتى گەل، چەندىن گروپ و پارتى تىرى نىشتەمانى و ئەتەوىي و پامىارى تىرى تىدايە، چەندىن پارتى كوردى و گروپى تىرى كوردى ھەيە بەلام بەم شىوھىە ماوەيان پىنەدراو، پارتى كرىكارانى كوردستان كە دۇى توركىيا شۇرشى لە ۱۹۸۵ دەست پىنكردوھو سەرۇكەكى عەبدوللا ئۇجەلان لە بەندىخانەيە.
- جوگرافىي وولات: توركىيا كەوتتە ناسىيى بچوك و چەند لايەنكى خاكى ئەورپاى گرتۇتەو لە كىشومەرى ئەورپا، دەكەوتتە لاي باكوورى رۇنئەلاتى دەرياي سىپى ناوەرەست، لە باشوورى رۇنئەلاتى ئەورپا، لەسەر دەرياي سىپى ناوەرەست دىرۇ دەپتەو لە باشوور.

كەوتتە سەر درىاي رەش لە باكوور، لە رۇنئاواى دەريايى ئىجەيە، لەرۇنئاواى بولگارىساو يۇنانە، لەباكوورى روسىا وئۇكرانىايە لەسەر دەرياي رەش، لە رۇنئەلات جۇرجىياو نازىبايجان و ئىران وئەرمىنىايە، لە باشوورى سورىا و غىراقە، ئەو خاكى بەر ئەورپا كەوتتەو گەرەكانى پۇسفۇر دەريايى مەپەرەو دەردەنلە كە بەشى ناسىا جىاي دەكاتەو، ئەو گەروانە دەرياي رەش و دەرياي سىپى بەيەك دەبەستىتەو كە دىرۇنئەكەى نىزىكەى ۲۰ مىل دەپت، لە سالى ۱۹۷۲ پىردى لەسەر دىرۇستكراو، بەلام گەرەوى دەردەنلەو و دەرياي مەپەرەو دەريايى ئىجە بەيەك دەبەستىتەو كە ئەمەش بۇتە رىنگايەكى ئاوى دىرۇلە دەرياي رەش بۇ دەرياي سىپى ناوەرەست، گەرەوى بۇرسفۇر گىرنگىەكى ستراتىژى ھەيە كە كەشتى وپا پۇرەكانى روسىا دەيانگاتى بۇبەرەو دەرياي سىپى و كەنانى سونىس، دىرۇى گەرەوى دەردەنلە نىزىكەى ۴۵ مىل دەپت.

بەشى ئەورپاى توركىيا ھەرىمى تىرىسى رۇنئەلات دەكەوتتە رۇنئاوا لە يونان، بەلام بەشى ناسىا ئەویش ئەنازۇلە، بەدەنرۇايى سنورى باشوور باشوورى رۇنئەلات و رۇنئاواى خاكى كوردستانەو پىنى لىكىندراو بەپىنى پەيمانى لوزان كە لە ۱۹۲۳/۷/۲۴ مۇركرا لەلەيەن ھاوپەيمانان لە دواى جەنگى يەكەمى جىهان ودا بەشكردنى كوردستان بەسەر ئەو وولاتانەى كە بىرارى دامەزراندنى وولاتيان بۇ درەچوو ئەویش توركىيا و ئىران و غىراق و سورىا و ھەندىكى كەنرىكەى ۱۲۰۰۰ ھەزار كىلۇمەتر دەپت بەر كۇمارى ئەرمىنىا كەوتتە ئەویش پارىزگاي يەرىغان و دەوربەرەتتى، توركىيا كەش و ھەوایەكى گونجاوى ھەيە ولاتىكى كەشت و گوزارىە بەتايبەتتى ھەرىمى كوردستان.

بەفرۆ بارانی زۆرى ئى دەبارى زىستانى ساردو
 ھاوینى فېنگە. بەھۆى كەنارى دەريايى و دوو
 زىنى سەرەكى دىچلەو فورات كە لەخاكى
 كوردستان ھەندەقولى لەگەل چەندىن زى و
 پوبارى ترو دەرياچە بەتايبەتى دەرياچەى وان،
 زۆرىەى خاكى ئىستاي توركيا شاخاويە نەويش
 كەوتۆتە ھەرىمى كوردستان و دەشتايىبەكى زۆر
 بەپىت و بەرەكتەى ھەيە. لە كوردستانى لىكىندراو
 بەتوركيا چىاي بەرز ھەيە كە بەرزترىنيان چىاي
 ئازاراتە كەشتىبەكى پىغەمبەر نوح لەو ناوچە
 ئاسەمىيە ھەيە شۆينەوارناسەكان تاكو ئىستاش
 بەدوايا دەگەرىن، لە خاكى كوردستان چەندىن
 شۆينەوار ھەيە.

• مېژووى وولات: دانىشتوانە جياجىيەى
 نژادەكانى كۆن و ئىستاي توركيا كە
 پىنگەتوبوون لە چەندىن نەتەوھى جياجىيا
 لەوانە گەلى كورد و لىدانىھەكان و حتىيىن و
 فرجىنەكان كە بەكارى كشتوكالى خەرىك بوون و
 بەردەوام بوون لە پىك ھىنانى شارستانىت و
 شۆينەوارى گىرنگى يەكگرتسەوھى لەگەل
 شارستانىتەى يۆنانى كۆنى ئەغرىقى.

لە سەدەى يەكى پىنش زاين ئاسىيەى بچوك
 بووھ پارچەيەك لە ئىمپىراتۆرىيەتى پۇمانى دواى
 خاومندىيەتى ئەم ئىمپىراتۆرىيەتە گواستراوھ بۆ
 ئىپىراتۆرىيەتى بىزەنتىيەكان، لەو كاتە تورك بەھىچ
 جۆرىك بوونى نەبوو باسى لىوھ نەدەكرا تاكو
 سەدەى شەشەمى زاينى ئەويش بەسەرھەلدانى
 لەناوچەى وولاتانى مەنگۆليا لەناوھەندى
 ئاسىيادەستىيان كىرد بەتورك كوردنى كەسانى
 ھەژارو دەربەدەرى وولاتانى دراوسىنى ژۇردەسلاتى
 ئىمپىراتۆرىيەتە يەك لەدواى يەكەكان ئەمەش بەھۆى
 شەپو مەملانىئى نىوانىيان و دەربەدەر بوونى نەتەوھ
 جياجىياكان و دوابەدواى ئەوھ پوويان لە ھەرىمى
 توركستان كىردو ناينى ئىسلاميان كىردە رابەرو
 پۇشنىبىرى خۆيان و بەكارھىنانى بۆ خۆ
 ناساندنىيان بە گەلاتى تر بە بەشدارى كىردن لە

فتوحاتى ئىسلامى و فراوان كوردنى دەسلەلات و
 چەسپاندنى نژادى تورك ۰۰۰ واتە پىنگەتەى تورك
 لە ئەنجامى دەربەدەرى نەتەوھو گەلاتى ترى ھەژار
 بوھو تاكو ئىستاش لەھەموو ناوچەو نوسىنەكان
 ناوھەندىن بەتۆرانى واتە نەتەوھىبەكى بى دايك و
 باوك زې نەتەوھن لە بەر ئەوھ تورك ياخود تۆرانى
 نە خاومنى مېژوو نە خاومنى شارستانىتەى و
 شۆينەوارو نە خاومنى زمان و كەلتور و دابونەرىت
 نەبوونە، ئەوھى ھەيەتى لەپىنگەى زىن يەكى
 خستوھ نمونەش ئەوھى كە لەدواى راگەياندنى
 كۆمارى توركيا و ھەرەس ھىنانى ئىمپىراتۆرىيەتى
 عوسمانى پىت و وشوھ رستەيان پىك ھىنا لە
 سەر پىت و وشەى لاتىنى و پىت و وشەو رستەى
 خۆيان نىيە. ئەمەش لە نەتەوھ جياجىياكانى
 كىشووھرەكە بەتايبەتى كوردو نەرمەن و كەلتور
 دابو نەرىتى عەرەب و فارس بوھچونكە
 بەھىزترىن چەك بەدەستى تورك ناينى ئىسلام
 بووھو زانىوھىتى چۆنى بەكار بىنى بۆ خزمەت و
 بوون و چەسپاندنى خۆى بەپىك ھىنانى نژادى
 نەتەوھىيان.

لە سالى ۱۰۵۵ توركە سەلجۇقىيەكان شارى
 بەغدىيان داگىر كىرد، بانەوھش لەياد نەكەين كە
 ناوى مېژووى ناوئراوى ھەرىمى دىژ بوھوھى
 ناوھەندى ئاسىيا لە دەرياي قەزوين دەست
 پىندەكات بەرھو بىبابانى مەنگۆليا كە ئەمىر
 كازاخستان و كىرغىسىيا و تاجكستان و توركستان و
 ئۆزبەگستان و ئۆكستانى چىنى مىللى و پارچەيەك
 لەباكورى پۇژھەلاتى ئەفغانستان دەگىرتەوھ.

لە دواى داگىر كوردنى شارى بەغدا لە لاين
 "توگىرۆل" وناوى خۆى نابەناز ناوى
 "سولتان". لەسالى ۱۰۷۱ جەنگى نىوان منزىكۆت
 كە توركەكانى لەبىبابانى مەنگۆليا بوون و لە
 سەدەى پانزەم بەرھو سنورى ھند بەپى كەوتن بۆ
 دامەزاندنى خاومندىيەتى زەوى تاكو كەنارەكانى
 دەرياي سىپى. دواى ئەوھ چەندىن ئىماراتى
 بچوكى دژ بە يەكتىيان پىك ھىنا كە لاواز ترىنيان

سەلبىيەكان و مەگۈل بون. بەلام ئىمپراتۇرىيەتى عوسمانى لە سەرەتاي پىكەتەكەى تىوانى ئەم ئىمارەتەنە بخاتە ژىر دەسەلاتى خۇى و بەيەك بوونى تورك بەھىز بىكات كە بۇ يەكەم جار لە سەدى سىنازەھەم دەرگەوتن لە ناوچەى ئەنازۇل لە سالى ۱۲۹۹زايىنى، لە سالى ۱۲۸۹جەنگى ئىوان توركو كۇسۇقۇ بەريا بوو لە ئەنجامى سەرە بۇىى ھىزەكانى ئىمپراتۇرىيەتى عوسمانى و تىوانى بەسەر ناوچەكە زال بىت و زۇرىيەى زۇرى ناوچەى بەلقان بخاتە ژىر دەسەلاتى خۇى، لەسالى ۱۴۵۲ تىوانىان شارى قوستەنتىنە داگىر بگەن كە پايتەختى ئىمپراتۇرىيەتى بىزەنتىى بوو دواىى بوو پايتەختى ئىمپراتۇرىيەتى عوسمانى و ناوى گۇرا بوو ئەستەمبۇل.

لە دواى ئەمە ئىمپراتۇرىيەتى عوسمانى تىوانى دەسەلاتى خۇى فراوان بىكات بە سەرگىدايەتى سولتان سلىمان بەرەم مىسرو سوريانو نىمچە بىبابانى عەرەبى ھەنگا و بىنى و خاكى ئىستاي عىراق و تەرابلوس و قوبرس و زۇرىيەى خاكى مەجەر داگىر بىكات. لەگەل ئەمەشدا تۇرانيەكان وەك لە پىشەوە باسمان كرد توشى ھەست و خواستىكى شىتەنە بىوون بۇ تەواو كردنى پىكەتەى بوونى ئەتەوەى توركو ھەلبۇزاردنى ئاينى ئىسلام بۇ جىبەجى كردنى خواستەكانىان و چا و لە فتوحاتى ئىسلامى بگەنەوە كە بوو ھۇى فراوان كردنى سنورى جوگرافى عەرەب. تورك بىرى لە ھەموو كارى داگىر كردن و فراوان كردنى سنورى و چەسپاندنى بوونى خۇى دەكردەر لەبەر ئەم ھۇيانە درىخى. نەدەكرد بۇ پەلاماردانى گەلانى ناوچەكەم ھەرىمەكان بەتايىبەتى گەل كورد و نىشتەمانەكەى بە ئەنفال كوردنى گەنجى كوردوتالان كوردنى خۇراكيان و ناچار كرنىان بۇ بە تورك بونىان بە ھەموو شىئوہىەك ھەر ئەمەش بوو ھۇى ھەلگىر ساندنى شەرى چالدىران لە ۱۵۱۴/۸/۲۲

ئىوان ئىمپراتۇرىيەتى عوسمانى و سەفويەكانى فارس كە بە يەكەم دابەش كردنى كوردستان دىت لە ئىوان ئىران و تورك ئەمەش بەپىشتگىرى كوردە خۇفرو شەكانى ھاوپىيەمانى تورك لەلايەك و فارس لەلايەكى ترو وەلانانى چارەسەرى داھاتوى كورد و نىشتەمانەكەى. لە دواى ئەم بارو دۇخەش مۇركردنى پەيمانى ئىوان مىرنشىنە كوردەكان و سولتان سەلىمى تورك لە ۱۵۱۵/۸/۹ بە يارمەتى مەلا ئىدرىسى بەدىلىسى كە ھەستىان بەوە نەكرد كە توركەكان جىگەى پىروانىن لە بەلئىن دانىان و ھەر ئەمە بوو دواى ۱۵ سال لەمۇ پىكەوتنە پەشىمان بوونەمە ۰۰۰ بۇ نمونە مۇژوو نوس و سەر كوردەى يۇنانى "زىنەفۇن" لە سالى ۱۴۰۲ گوتويەتى "ئەغرىقىەكان كاتىك بە نىو وولاتى كوردان تىپەر بوون پىوہىەبووى شەرىكى دژوار بوون كە لەم شەپانە سەخت تر بوو كە دوچارى فارس بوو ھەر چەندە بەسەريا دا زال بون".

ئىمە باش دەزانىن مۇژوى كورد پىرە لە كارەسات و مەرگەسات و وىران كردن و دەر بەدەرى و بە تورك و فارس و عەرەب كردن، سەرەپراى ئەمە سەر كوردەكانى كورد لە سەرەتاي سەرەلدىنى بىزوتنەوہى پىزگايخوازى كوردبەر لە ۷۰۰ سال پىش زايىن ھەردەم نەيان تىوانىيە خواست و وىستى كورد بەنامانچ بگەينەن بە ھۇى جىواواىى بىرو بۇچونى جەماومرو شەقامى كوردى لەگەل بىرو بۇ چونى سەر كوردەكانى.

دەسەلاتى تورك ھەموو جۇرە پىگايەكى پىش كارەكانى پاك دەكردەوہ لە پىناو سەر كەوتن و بەردەوام بوونى لە پىناو گەمارۇ دانى ھەر كارىكى شۇپشگىرى، ئەمەبوو لە ۱۶۰۸/۱/۵ شەرى قەلاى دمدى ئەنجام دا لەگەل "خانى لەپ زىرپىن" و دواى شەرى چالدىران پەيمانى زەھاو لە ۱۹۲۹/۵/۲۰ لەگەل ئىمپراتۇرىيەتى فارس مۇركرد كە بوو ھۇى دووبارە دابەش كردنەوہى كوردستانى

پژوهه‌لآت و جیا بوونه‌وهی لهی به‌شه کوردستانه‌ی ژێر ده‌سه‌لاتی عوسمانی، دوباره ئیماره‌ته کورده‌کان نه‌یان توانی خۆیان یه‌ك خه‌ن له پیناو به‌رگری کردن له خاك و نه‌ته‌وه‌كه‌یان و پووبه‌پوی ئه‌و په‌یمان و پێكه‌وتن نا‌مانه‌ ببنه‌وه. هه‌لگه‌رسانی شه‌ری نی‌وان تورك و قه‌یسه‌ری پووسی له ۱۸۷۴/۴/۲۴ له ده‌رووبه‌ری پژه‌ه‌لاتی تورکیا كه كوردستانه‌و قه‌فقا‌س و ناوچه‌ی به‌لقان ده‌گه‌رته‌وه هه‌ر دوا‌ی ئه‌وه به‌چه‌ند سائێك دوباره شه‌ری نی‌وان تورکیا و پووسیا له ۱۸۷۸/۱۲/۲۱ هه‌لگه‌رسایه‌وه‌كه كۆتایی هاتنه‌كه‌ی به یارمه‌تی به‌ریتانیا بوو كه به‌ریتانیا له‌نه‌جام قوبرسی خسته ژێر ده‌سه‌لاتی خۆی. به‌لام به‌ر له شه‌رانه رێكه‌وتنامه‌ی نی‌وان تورك و فارس له ۱۸۴۷/۵/۱۹ له نه‌رزه‌بۆم مۆر كرا له نه‌جام دا هه‌ندی له ناوچه‌ی پژه‌ه‌لات و باكوری كوردستان خرایه ژێر ده‌سه‌لاتی عوسمانی، هه‌روه‌ها له ۱۸۸۸/۱۰/۱۸ پووسه‌كان به‌وه سازان كه دژی كورد یارمه‌تی ئێزان بده‌ن و ئه‌وه‌شیا‌ن ئه‌سه‌لماند كه بالوێزیا‌ن له تورکیا هانی ده‌دا له‌دژی كورد به‌شداری شه‌ر بگه‌ن.

له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا هیزه‌كانی سوپای ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی له ۱۸۴۷/۶/۲ هیزشی كرده سه‌ر میر به‌درخان و ناوچه كوردیه‌كان به سه‌رۆكایه‌تی عوسمان پاشای دووهم و له ۱۸۲۸/۸/۸ هیزه‌كانی تورك هیزشیا‌ن كرده سه‌ر ناوچه‌ی بۆتان له نه‌جام كورده‌كان توانیا‌ن زیاتر له ۱۵۰۰ سه‌ربازی تورك بكوژن و هیزشه‌كه تێك بشكێنن ئه‌مه‌و جگه له ده‌یان كاری هیزش بردن و په‌لامار دانی كوردان له ناوچه جیا‌جیا‌كانی ژێر ده‌سه‌لاتی عوسمانی تورك له‌مه‌موو لایه‌ك بۆ توانده‌وه‌ی كورد و په‌ش كرده‌وه‌ی پیناسه‌ی بوونی نه‌ته‌وايه‌تی گه‌لی كورد بوه.

بۆ نمونه له ۹۵۱/۲/۹ زاینی حكومه‌تی محمد كوری شه‌داد دامه‌زراو ده‌ستی كرد به‌ئاوه‌دان

كردنه‌وه‌ی ناوچه‌ی كارتۆناران، ئه‌و حكومه‌ته زیاتر له ۱۵۰ سال ده‌سه‌لاتدار بووه له ناوچه‌كانی "قرباخ و كوردستان و نه‌خچه‌وان و یه‌ریقان" دوا‌یی به‌هۆی په‌لامار دانی ئیمپراتۆریه‌تی قه‌یسه‌ری پووسی و فارسی كه‌دوا‌یی ورده وده‌به‌ره‌و توانه‌وه هه‌نگاوی نا‌هه‌مش به‌هۆی په‌رت و بلا‌بوون و یه‌ك نه‌بوونی میر نشینه كورده‌كان له كوردستان و به‌یه‌ك نه‌گه‌یشتنیا‌ن.

له‌و بارو دۆخه‌ی ناوچه‌ی دژایه‌تی نی‌وان ده‌سه‌لاته‌كانی فارس و پوس و تورك و دروست بوونی كیشه له نی‌وان ده‌سه‌لاتدارانی تورك نه‌جامه‌كه‌ی بوه هۆی به‌ریا بوونی كوده‌تای كۆمه‌له‌ی ئیتحادیه‌كان له ۱۹۰۸/۸/۲۳ له تورکیا و بوه‌هۆی دامه‌زراندنی ده‌وله‌تی پاشایی ده‌ستوری و كورد پۆلی گرنگی نواند بۆ پالپشتی كردنی ئه‌و كوده‌تایه له نه‌جامی چه‌ند به‌لێنێکی دوبرووسی به‌ریرسانی كوده‌تاكه‌و دوا‌ی ئه‌وه مۆركردنی پێكه‌وتنه‌نامه‌ی كیشه‌ی سنوری نی‌وان ئێزان و تورکیا له ۱۹۱۱/۱۱/۲۱ كه هه‌موی له‌سه‌ر خاکی كورد و به‌ش كردنی له‌نی‌وان خۆیا‌ن به‌ خواست و نیازیا‌ن و به‌رژه‌وه‌ندی تایبه‌تیا‌ن و كوردیش ته‌ماشایه‌ كهری ئه‌وپێكه‌وتنه نامرۆفانه‌یه بوو له‌سه‌ر به‌رژه‌وه‌ندی كورد و خاکی كوردستان. به‌هۆی به‌ره‌و لاوا‌ز بوونی ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی له ده‌سه‌لاتدا توشی چه‌ندین شه‌رو مملانیی خواست و ویستی تایبه‌تی خۆی و فراوان بوونی ده‌سه‌لات و باری لێك ترازان و توشی شه‌ر هاتن ئه‌ویش له ۱۹۱۲/۱۰/۸ شه‌ری یه‌كه‌می به‌لقانی تورك له‌گه‌ل پووسیا و سلافي هه‌لگه‌رسا كه پووس پششتگیری سلافیه‌كانی ده‌كرد و له نه‌جام به‌لقانیه‌كان سه‌رکه‌وتن، له ۱۹۱۲/۲/۲ شه‌ری دووهمی به‌لقان ده‌ستی پێكرده‌وه ئه‌مانه هه‌موی له‌سه‌ر خاکی كوردستانی داگیر كراو. .

دوا‌ی ئه‌و بارو دۆخه‌ په‌یما‌نی نی‌وان تورکی عوسمانی و ئه‌لمانیا له ۱۹۱۴/۸/۲ مۆر كرا بۆ خۆ

نامادە كوردنى جەنگ نەمە بولە ۱۹۱۶/۵/۱۶ پەيمانى سايكس بيكۆ بە نەينى لە نىوان فەرەنسا و بەرىتانىا لە قاھىرەى پايتەختى وولاتى مىسر مۆركرا. بەلام لەدوايى پروسەكان ئەو پەيمانەيان ناشكرا كرد بە ھۆى كىشەى نىوان ئەلمانىا و ئىمپراتۆرىيەتى عوسمانى. بەلام بەر لەو بە ھۆى بارو دۇخى ناھەموارى كورد و ئازار دانى شەرىف پاشا لە ۱۹۰۸/۸/۶ دەستى لە كارى بالۆيىزى عوسمانى كىشاوہ لە سوئىدو گەراوہ باكورى كوردستان بۇ بەرگرى كردن لەكوردو خاكى كوردستان، ھەر لەدواى مۆر كوردنى پەيمانى سايكس بيكۆ نەخشەى نوئى جىھان دارپۇژرا بولەگەل كۆتايى ھاتنى جەنگ و كارەكان چۇن ئەنجام بەدرىت چ بەرامبەر بەپاشماوہى ئىمپراتۆرىيەتى عوسمانى و چ لە بارەى پىك ھىنانى دەولەتان لە سەر خاكى كوردستان و مىللەتان. ھەر لەو مشتومرەو كىشەو مەملەنئىيە جەنگى يەكەى جىھان لە ۱۹۱۴/۸/۳ ھەلگىرسا كە بوو ھۆى كۆتايى ھاتنى ئىمپراتۆرىيەتى عوسمانى و سەرکەوتنى شۇرپشى سۇشبالىستى بەلشەفى روسىا و دابەش بوونى جىھان بە دوو بلۆكى سەرمایەدارى و سۇشبالىستى دژ بە يەكترى لە بىرو بۇچون دەسەلات و ئايدۆلۆژى .

لە دواى وەستانى جەنگى يەكەمى جىھان و ھەرس ھىنانى ئىمپراتۆرىيەتى عوسمانى و كۆ كرىنەوہيان لە سنورىكى دىبارى كرا و بە پىى پەيمانەكانى نىوانىان، لەو كات و ساتە سەزۇكى ئەمەرىكا وىلسن لە ۱۹۱۸/۱/۸ و تارىكى خوئندەوہ كە لە چوارە بەند پىكھاتبوو لەو وتارەدا داواى كرد كەلە خالى دوازە دەلى " ئەو نەتەوانەى دەكەونە ژۇر دەسەلاتى توركيا بە تايبەتى گەلى كورد پىويستە بەئازادى ھەلس و كەوت بەن و مافى خوئيان بەدرىتى لە چوار چىنەوى و لاتەكە"

بەلام بەداخەوہ "بى تۋانىي و يەك نەبوونى

كوردو دىندەيى دەسەلاتى توركى نوئى و داخ لەدل ئەو ماف و داواكارىانە لە گۆپەپسانى ناوچەى ھەرىمكە دەركران"

لەگەل ئەوہش دا چا و بىرىن لە خاكى كوردو نەھىشتنى بىزوتنەوہى پزگارخوانى كوردو سىرىنەوہى ناسنامەى كورد بوہ ھاوپەيمانىيەتى دەولەتە پىكھاتوہكانى سەر خاكى كوردو دراوسىكانىان لە ھاوكارى كوردنى يەكترى و نەوہستان و بەردەوام سەرھەراى دژايەتى كوردنى يەكترى لە ھەمو لايەنئىك و بورئىك ئەوہ بوومۆركردنى رىكەوتنامەى دۆستايەتى نىوان دەسەلاتى نوئى پروسىا و توركيا لە ۱۹۲۱/۳/۱۶ بە پاداشت دانى دەسەلاتى نوئى تورك بە ۲۹ ھەزار پارچە چەك و ۶۳ ملىون فىشەك ۵۴ تۆپ ۲۰ ھەزار ماسكى دژى كىمىاوى ئەمەش بۇ دژايەتى كوردنى كورد و نىشتمانەكەى. ئەمەش لە ئەنجامى مۆركردنى پەيمانى نىوان روسىا و ئەلمانىا و نەمسا و مەجەرو بولگارىا و توركيا لە پىنا و دابەش كوردنى كوردستان و ئۇكرانىا و پىنك ھىنانى و لاتانى نوئى لە سەر خاكى كوردو گەلانى ترى ناوچەكەو دابەش كوردنى جىھان لە نىوان فەرەنسا و بەرىتانىا و ئەمەرىكا.

سەرھەراى ئەوہ بەستنى كۆنگرەى ناشتى لە پارىسى پايتەختى فەرەنسا لە ۱۹۱۹/۱/۱۸ لەو كۆنگرەيە شەرىف پاشا كە نوئىنەرى كورد بوو داوايەكى پىشكەش بەو كۆنگرەيە كرد لەگەل ھاوپىنچى چەندىن بەلگە نامەو نەخشەى كوردستان بەلام تەنيا لە لاپەرەكانى مئىژو و تۆمار كران وردە وردەكاردانەوہى خوئى نواندو بوہ ھۆى دامەزناندىنى كۆمارى گىلاف لە ۱۹۲۰/۶/۵ لايەن مېرزا كۆچەك خان لە باكورى كوردستان و دواى سالىك ئەو كۆمارە لەنا و براو مېرزا كوچەك لە شاخى تالش تىرۆر كرا لە لايەن جەندرمەكانى تۇرانى . دواى ئەوہ ھەر چەند پەيمانى سىقەر لە ۱۹۲۰/۸/۱۰ مۆركرا كە چەندىن بېرگەى باشى

تیدا دیار کرابولله باره کوردو له بره کانی ۶۲-۶۳-۶۴ له مادهی (۳) له ژیر ناوینیشانی کوردستان به لام مؤرکردنی په یمانی لوزان له ۱۹۲۳/۷/۲۴ هیلیکی سوور بووبه تیره ژهه راویه که و کوردستانی کرده چوار لهت و نیو.

نه مهش تانیا ماوه له یاد ناکریت وه ناسه وارنکی شوننه واری هر ده مینن له هه موو لاینه چه وته کان که دوژمنی بنه پرتی کوردو خاکی کوردستانه.

له نیوان مؤرکردنی په یمانی سیفه رو په یمانی لوزان دهسه لاتی که مال نه تاتورک به شیوه یه کی دپندانه په لاماری کوردو و ناوچه کانی دا له ۱۹۲۲/۹/۹ شاری نه زمیری داگیر کردو دهستی کرد به تورک کردنی کوردو خاکی که ی و له هه مان کات په لاماری سویای یونان بوو، دواي نه وه له ۱۹۲۳/۱۰/۲۹ دهولته تی کوماری تورکیا راگه یه ندر او پیش نه مهش له ۱۹۲۲/۱۱/۱۶ مسته فا که مال نه تاترک که ناسراو به باوکی تورک به په رسمه دهسه لاتی تورکیای گرتنه دهست. به هوی نهو بارو دۆخه و کارو کرده وانه گه لی کورد توانی بهرگری له خاک و نه ته وه بکات به رابه رایه تی شیخ سه عیدی پیران که له ۱۹۲۳/۲/۲۳ سه ره تای شورشی دژی تورکیا راگه یانندو له لایه کی تریشته وه شریف پاشا درنخی نه کرد به یاداشتنامه و هولدان له کۆبوننه و کانی پارسی پایته ختی فهره نسا.

کوماری تورکیا له لاینه که مالیه کان له ۱۹۲۴/۳/۲ راگه یه ندر او هرچی فیگرگو رۆژنامه و یانمو نوسراوی به کوردی هه بوو قه دهغهی کردو نه وهی سوتانندی، بو رۆژی ۱۹۲۴/۳/۲۴ مسته فا که مال دهسه لاتی خه لافه تی ئیسلامی هه لوه شانده وه و کوماری عه لمانی تورکیای راگه یانندو بهو هوی دهسه لاتی تورک ماوه ی به گه لی تورک دا به خواست و ویستی خوی مامه له بکات و بچولیتنه وه به تایبه تی ماوه دان به

نافرته، به لام تمنیا ماوه ی به کورد نه دا له هه موو بو اره کان، هر له گه ل نه وه دهستی کرد به نوسین و فیژکردنی تورک و دانانی زمانی تورکی به پیتی لاتینی و دیاری کردنی داب و نهریت و که لتوری که نه مهش به لگه یه ک بوه که تورک خاوه نی هیچ نه بوونه نه وهی هه شیانه له گه لانی تر دزیوانه به تایبه تی کوردو نه رمن.

شۆر شه کانی گه لی کورد له باکوری کوردستان به سه رکردایه تی شیخ سه عیدی پیران به رده و ام بوه له ۱۹۲۵/۲/۷ و له ۱۹۲۵/۳/۲۱ راگه یانندی سه ره خویی کوردستان و دیار به کبری کرده پایته ختی، له ۱۹۲۵/۵/۷ شۆر شه که زۆری زۆری ناوچه کانی کوردستانی گرتنه وه که له شاره کانی وان و دیار به کربو قارس و به تلیس و بانجان و قازئی و مه لاتیسه و ده رسیم و چه ندین ناوچه ی تری کوردستان له گه ل هه قالی به لام دوايی تۆرانیکان به هاوکاری کورده خۆفرو شه کان توانیان شیخ سه عید له باکوری شاری قازئی ده ستگیر بکن له گه ل ۲۷ هه قالی و له ۱۹۲۶/۶/۲۹ له ماوه ی دوو کاتر مینر هه موویا له سیداره دران که شیخ سه عیدی پیران خاوه نی دروستکردنی نهو نا لایه ی کوردستانه که هه موو کورد نه مرق به رزی ده کاته وه بوته نالو و دروشم و هیمای کوردو کوردستان.

بهر له و کاره تیرۆستیانیه دهسه لاتی تورک به رامه بهر به کوردو نیشتمانه که ی مؤرکردنی په یمان له نیوان به ریتانیا و فهره نسا و غیراق و تورکیا له ۱۹۲۶/۱/۵ له نهنجامی مؤرکردنی نهو په یمانه تورکیا دانی نا به وهی که ولایه تی موسل بکه مویته سه ره خاکی غیراق که له کاته ژماره ی دانیشتوانی موسل ۸۰٪ کورد بوون واته موسلیش شارنکی کوردیه له بنه رته تا به پیتی به لگه میژوویه کان به لام ؟؟؟؟

دهسه لاتی تورک له تورکیای فره نه ته وهی که هه رده م ناشیرین ترین کارو کرده و کانی به کار

هیناوه بۆ به تورک کردنی خاک و گهلی کورد له هه‌مو لایه‌نیکه‌وه به‌گواستنه‌وهی خیزانی کورد بۆ ناوچه‌کانی دور له‌خاکی کوردستان و هینانی خیزانی تورک بۆ سه‌ر خاکی کوردستان و خیزانه کورده‌کان له شارو شاروچکه‌و لادئ که نیستا له‌شاری نه‌سته‌مبۆل ۲۵ ملیۆن کورد زیاتر هه‌یه‌و. گواستنه‌وه‌یان بۆ سه‌ر سنوری یۆنان و قوبرس و نه‌فغانستان و قه‌ده‌غه‌کردنی زمان و جلو به‌رگ و ناهه‌نگ و زه‌ماوه‌ندی کوردی.

تورکیا هه‌ولی زۆری داوه بۆ به‌رده‌وام بوونی په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل دراوسێکانی به‌ تایبه‌تی عێراق و سووریا و ئێران به‌ هۆی بوونی خاک و گه‌لیکی زۆری کورد که له ۲۴ پارێزگا پێکهاتوه خاکیکی به‌ پیت و به‌رکه‌ت و که‌ش و هه‌وایه‌کی بێ وێنه‌و به‌رو بوومی زۆری کوردستانه‌. له‌گه‌ل ئه‌و وڵاتانه‌ هاوپه‌یمانه‌ له‌ به‌کارهێنانی رامیاریه‌تی هاویش له‌گه‌ل ئێران و سووریا و عێراق به‌رامبه‌ر به‌ هه‌رنه‌هه‌کانی کوردستانی لکێندراو به‌ وۆلاته‌کانیان به‌گۆڕینه‌وه‌ی بیه‌و بۆچوون و سیخوڕیکردن بۆ خزمه‌تی یه‌کتی له‌ هه‌موو لایه‌نیکه‌وه .

له‌ دوا‌ی ئه‌و بارو دۆخه‌ شۆڕشی ئارارات له‌ لایه‌ن ئیحسان نوری پاشا له ۱۹۳۰/۶/۱۳ به‌ریا بوو که‌ کاردا نه‌وه‌یه‌کی باشی نواندو به‌ره‌و پۆژئاوا هه‌نگاوی نا تاكو سنوری سووریا له‌گه‌ل سوویای تورک نه‌مه‌ش به‌ هۆی دامه‌زراندنی کۆمه‌له‌ی خۆبیبیون بوو که له ۱۹۲۸/۶/۲۰ راگه‌یه‌ندرابوو به‌ راگه‌یاندنی ژماره ۷۱ که داوای له‌ کورده‌کانی ناوه‌موو ده‌روه‌ی خاکی کوردستان کرد بۆ خه‌بات له‌پیناوی کورد و خاکی کوردستان. هه‌ر له‌گه‌ل ئه‌و بارو دۆخه‌ هه‌رشه‌هه‌کانی پێشمه‌رگه‌ی کوردستان بۆ سه‌ر هه‌زمه‌کانی سوویای ده‌سه‌لاتی تیرۆریستانی تورکیا له ۱۹۳۰/۷/۱۵ له‌ باکووری کوردستان که نه‌نجامه‌که‌ی بوه هۆی شه‌هید بوونی ۹۰۰ پێشمه‌رگه‌و زامدار بوونی ۲۰۰۰ به‌لام زیانی

سوویا و جاشه‌هه‌کانی تورکیا ۲۸۰۰ کۆژاوه‌ به‌دیل گرتنی ۱۷۰۰ جه‌ندرمه‌و سه‌ریاز له‌گه‌ل گرتنی ۲۴ تۆپ ۶۰ مه‌تره‌ لۆز ۶۰ هه‌زار فیشه‌که‌و خسته‌نه‌ خواره‌وه‌ی ۱۲ فڕۆکه‌ی جه‌نگی.

مۆر کردنی په‌یمانی سه‌عد ئاباد له ۱۹۲۷/۷/۸ له‌ نیوان ئێران و عێراق و تورکیا و نه‌فغانستان که‌ نا‌مانجه‌کانیان لێدانی دروست بوونی هه‌ر ده‌وله‌تیکی کوردی که‌ نیستاش ئێران و تورکیا و سووریا بۆ قه‌ده‌غه‌کردنی ئه‌و ئاواته‌ شه‌وو پۆژ بیه‌ری قه‌ده‌غه‌کردنی ئی ده‌که‌نه‌وه‌، به‌لام هه‌وله‌هه‌کانی کوردی هه‌مه‌ لایه‌ن له‌ کۆنگره‌ی ناشتی پارێس که له ۱۹۱۸/۱/۱۸ به‌سترا هه‌موی ته‌نیا له‌ لاپه‌ره‌کانی میژوو تۆمار کراوه‌ وه‌ک به‌لگه‌ نامه‌یه‌کی زیندوو به‌لام له‌په‌روی کار هه‌یچی بۆ نه‌کراوه‌ له‌ لایه‌ن ئه‌و پۆژمانه‌.

تورکیا پۆژی له‌پۆژان به‌ پینی بیه‌رکردنه‌وه‌ ده‌ست به‌ردار نه‌وه‌ستاوه‌ به‌رامبه‌ر پوداوه‌کانی دراوسێکانی چ له‌پوداوه‌کانی ئێران و سووریا و عێراق به‌ تایبه‌تی له‌ دوا‌ی شۆڕشه‌کانی شیخ مه‌حمود و بارزانی و شۆڕشی ۱۴ ته‌موزی ۱۹۵۸ به‌ راگه‌یاندنی ده‌سه‌لاتی کۆماری و له‌ناو بردنی پۆژمی شانه‌شین و دان نان به‌ مافی کورد له‌ ده‌ستوری عێراق که‌ هاوبه‌شی کورد و عه‌ره‌ب له‌ خاکی عێراقی دامه‌زراو دوا‌ی هه‌لگیرسانی بلیسه‌ی شۆڕشی ئه‌یلول له ۱۹۶۱/۹/۱۱ هه‌ریبه‌و هۆیه‌وه‌ په‌یمانی نیوان تورکیا و ئێران له ۱۹۶۲/۸/۱۲ مۆر کرا له‌ پیناوه‌ گه‌مارۆدانی بزوتنه‌وه‌ی پرگاریخوازی کورد و ماوه‌ نه‌دانی جمو جۆلی پێشمه‌رگه‌ی کورد له‌سه‌ر سنوره‌کانی نیوانیان و سنوری عێراق که‌ هه‌موو خاکی کوردستانی لکێندراو به‌ وڵاته‌کانیان و دوا‌ی ئه‌وه‌ مۆرکردنی پێکه‌وتن نامه‌ی نیوان تورکیا و نه‌مه‌ریکا له ۱۹۷۶/۳/۲۶ به‌ پشتگیری ده‌سه‌لاتی تورک له‌ به‌ریه‌ره‌کانی کوردی له‌ سه‌ر خاکی داگیر کراوی خۆی که‌ لکێندراوه‌ به‌ تورکیا و سووریا و عێراق و ئێران و یه‌ریقانی نه‌رمینیای

پۆژمەلەتی كوردستان و ئەو ولاتانەى لەسەر خاكى كورد دامەزاون .

بەهۆى بەهیزی بزوتنەهۆى پزگارىخوایى كورد لە باشورى كوردستان و كاردانەهۆى لەسەر بەشەكانى ترى لكینراو بە ولاتەكانى باسما كورد كەمەولۆ توانایان بۆ لەناو بردنى هەر شۆرش و راپەرینیك و بەدى هیئەى نامانجەكانى كورد ئەهەبوو هەولەكانیان بە فەقێ ئەداو هاو پەیمانى هەموو لایان لەپیناوى پاراستنى ولاتەكانیان بەئەنجام دانى رێكەوتنامەى جەزائر لە ۱۹۷۵/۳/۶ لە نیوان دەسەلاتى عێراق و دەسەلاتى ئێران بەسەرپرەشتى جەزائر و ئامۆژگارى ئەمەریكا و بەرىتانیا و هاوكارى توركیا و سوریا كە چەندین رێكەوتنى تر لەگەڵ عێراق مۆر كرا بۆ گەمارۆ دانى سنورەكان بەرامبەر جمو جۆلى كورد دواى هەلگیرسانى شەرى هەشت سالی نیوان پزى عێراق و دەسەلاتى ئیسلامى نوێى ئێران لە ۱۹۸۰/۹/۲۲

دواى راپەرینه مەزەنگەى بەهاری ۱۹۹۱/۳/۵ كۆبونەهۆى وەزیرانى دەرەوى سوریا و توركیا و ئێران لە ۱۹۹۳/۶/۸ ئەنجام دراو هەر لە دواى ئەو رێكەوتنامەى كە لە نیوان توركیا و ئیسرائیل لە ۱۹۹۶/۸/۲۶ مۆر كرا بۆ هاوكارى و گۆرینەهۆى سیخوپی بۆ پاراستنى سنورو ئاگادار كردنەهۆى یەكترى بە تاییبەتى لەسەر جمو جۆلى پارتنى كرنكارانى كوردستان PKK .

بالبزە بگەرینەهۆ دواو بۆنەهۆى زیاتر كارو كردەهۆكانى دەسەلاتى تورك پوونتر بگەینەهۆ لە مێژوى دەسەلاتیان و رامیارىبەتى شۆقینی و بەرچاو تەنگى و پێكەتەى ئەتەوابەتیان . لە دواى راپەیانەندى كۆماری توركیا لە ۱۹۲۳/۱۰/۲۹ دامەزاندنى كەمال ئەتاتورك بە سەركۆماری هەول دانى بە دارشتنى پرۆگرامى علمانى دیموکراتى لەسەر شۆهۆى ئەوروپی ، توركیا هەموو كات خۆى دەرپەریز دەگرت لە روداوو جۆراو جۆرەكانى نیو دەولەتى و خەرىك

بەهۆى بەپتەو كردنى دەسەلات و ئەهۆمۆ ئایدۆلۆژى بنەمای دەولەتى تورك و سود وەرگرتنى لە دەسەلاتى ئیمپراتۆریەتى عوسمانى و هەرس هیئەى .

زۆر هەولى دا كە خۆى لە جەنگى جیھانى دووهم دورخاتەو بە بى لاىمى بەلام كار لیکردنى بارو دۆخى نیو دەولەتى شەرى لەگەڵ ئەلمانیا و یابان لە ۱۹۴۵/۲/۲۳ راپەیانەندى رۆنى گزنگى نەبوو لە شەردا كە لەو كات باش دەیزانى كى سەرکەوتن بە دەست دینى كى هەلاتوو دەبى لەشەرەكە . دواى ئەو توركیا بوو ئەندامى تەهواى پەیمانى ئەتەلسى ۱۹۵۲ . دواى ئەو چەندین كێشەو مەللانى و گۆرینی دەسەلاتە یەك لە دواى یەكەكان . توركیا لە ۱۹۷۴/۷/۲۰ پەلامارى دورگەى قوبرسى دا "بەحرا و جوا" ئەمەش لە دواى نەگەیشتنە نامانجى گفتو گۆبەكانیان .

لە دواى سالیەكانى هەشتا بارو دۆخى توركیا بەرەو لیک ترازان هەنگاوى دەنا بەهۆى گێرو گرفتى ئاینى و ئەزادى و جمو جۆلى چەپرەو راپەرەهۆكان بوو هۆى ئەهۆى هیئى سەربازى جەهۆى دەسەلاتى لە ۱۹۸۰/۹/۱۲ وەرگرت و یاسای عورفى دەرێكەن و لە ۱۹۸۲/۱۱/۶ دەستورى نوێ راپەیانەندەرا لە ئەنجامى راپرسی گشتى . لە هەلبژاردنەكانى كۆتایى سالی ۱۹۸۳ پارتنى نیشتمانى داىك بە سەرۆكایەتى تۆرگۆت ئۆزال سەرکەوتنى بە دەست هیئەى مانگى ۱۹۸۷/۴ دووبارە هەلبژاردرا بەهۆى دواى كۆچى تۆرگۆت ئۆزال تانسۆ شیللر بە سەرەك وەزیرانى توركیا هەلبژاردرا كە یەكەم ئافەرەت بوو لە توركیا پۆستى سەرەك وەزیران وەرگیرت .

توركیا لەگەڵ هاوپەیمانانى دژى داگیر كردنى كۆیت وەستا لە سالی ۱۹۹۱ لە ۱۹۹۷/۱۲/۱۲ یەكێهەتى ئەوروپا داواى توركیاى رەتكردهو بە چوونە ناو یەكێهەتى ئەوروپا . لەهەلبژاردنەكانى سالی ۲۰۰۰ كە پارتنى بوژانەهۆ داد پەرەهۆى بە سەرۆكایەتى ئۆردوگان

سەرکەوتنی بە دەست هێنا و ئۆردوگان پۆستی سەرک وەزیرانی وەرگرت.

لەگەڵ ئەو بارو دۆخە ئاوی تورکیا و دەسەلاتەکی و دەسەلاتی سەربازی دوا بڕیاری لە دەستەواوە بە دەسەلاتی مەدەنی نادات لە سنووری دەستوری علمانی تورکی لابدات لە هەموو بوارەکان چ لە رامیارەتی دەرەوە چ لە رامیارەتی ناوێوەی بە پێی رامیارەتی بەرژەو مەندێ تورکیا و هەولێدان بۆ چوونە ناو رێکخراوە سەربازی و مەدەنیەکانی ئێو دەولەتی.

لەگەڵ ئەو بارو دۆخە دەسەلاتی تورک ئەوەستاوە لە داپلۆسین و ئازاردانی کوردو قەدەغە کردنی کورد لە هەموو خواست و ویستەکانی چ لە ناوێوەی تورکیا چ لە دەرێوەی تورکیا بە هاوکاری وولاتانی دراوسێی وەک عێراق و ئێران و سوریا ئەویش لە ۲۰/۳/۱۹۹۵ زیاتر لە ۲۵ هەزار سەربازی بە هەموو جۆرە چەکی دەشتایی و ئاسمانی خستە ناو خاکی باشووری کوردستانی لێنراو بە عێراق بە درێژایی ۱۲۰ کیلۆمەتر و پانی ۴۰ کیلۆمەتر بۆ لێدانی بنکەکانی پارێزی کرێکارانی کوردستان بەر لەوە لە ۱۷/۵/۱۹۹۵ زیاتر لە ۱۹ فڕۆکەی سوپای تورک ناوچە قەڵدزنی بۆردومان کرد بە ناوی لێدانی بنکەکانی پارێزی کرێکارانی کوردستان.

لە ۸/۱۱/۱۹۹۴ هەشت پەرلەمانتاری کوردی دەستگیر کرد بۆ ماوەی ۱۵ ساڵ بەند کران. لە ۱۵/۲/۱۹۹۹ عەبدوللا ئۆجەلانی سەرۆکی پارێزی کرێکارانی کوردستانی دەستگیر کرد بە هاوکاری و یارمەتی سیخوڕەکانی سوریا و ئیسرائیل و میسرو ئەمەریکا لە نایۆبی وولاتی کینیا.

سەرەڕای ئەوە کوردو بزووتنەوێ پزگاریخوازی کورد بەردەوام بوو لە تیکۆشان و قوربانی دان و خەبات کردن چ لە ناوێوەی

کوردستانی لێنێندراو بە تورکیا و دەرێوەی کوردستان و بەرگری کردن لە مافەکانی و ناچارکردنی دەسەلاتی تورک بە دان نان بە مافی کوردو بزووتنەوێ ئەویش بە دان نان بە جەژنی نەوۆز لە ۱۹/۳/۱۹۹۴ ماوە دان بە پەخشی تەلەفزیۆن و رادیۆ لە ۹/۶/۲۰۰۴ بەردانی پەرلەمانتاری کورد لە ئەنجامی پالە پەستۆی وولاتی یەکیەتی ئەوروپا.

بەلام تۆزانیەکان هەر بەردەوام بوونە لە هەلوێستەکانیان بەرامبەر بە کورد چ لە ناو وولاتی تورکیا چ لە رامیارەتی دەرێوەی تورکیا بە تاییبەتی باشووری کوردستانی لێنێندراو بە عێراق لە ناوی پوختی پزیمی سەدام حسین و دارو دەستەکی کە چەندین کۆبونەوێ ئەنجام دراوە لە نێوان وەزیرەکانی دەرێوەی تورکیا و سوریا و ئێران کە دوا کۆبونەوێیان لە قامیری پایتەختی میسڕ لە ۲۱/۷/۲۰۰۴ کە تورکیا و سوریا و عێراق و ئێران و سعودیە و ئوردن و کویت نامادەیی بوون بە سەرپەرشتی وەزیری دەرێوەی میسڕ، لەگەڵ ئەوەشدا تورکیا درێخی نەکردووە لە هەر شە کردنی بەرامبەر باشووری کوردستان و پارێزگای کەرکوک کوردی کردووە بیانوی هەولەکانی کە شارێکە تورکی تیا دەژی کەچی موسڵ و کەرکوک جیاوازیان نیە لە فرە ئەتەوێ و داھاتی سروشتی و هەلکەوتی جوگرافی. ئەمە کورتەیک لە میژووی پڕ لە کارەسات و وێران و شوڤینیەت و درێندانەیی دەسەلاتی تورک تاکو کۆتایی سالی ۲۰۰۴، تورکیا بەشداری لە کۆنگرە شەرمشێخی میسری کرد لە ۲۲/۱۱/۲۰۰۴.

• تورکیا ئەندامە لە ئەتەوێ یەکگرتووەکان، ئەندامە لە پەیمانێ ئەتەسی، ئەندامە لە رێکخراوی هاوکاری و ئابووری و بوژانەوێ، ئەندامە لە رێکخراوی کۆنگرەیی ئیسلامی.

پاکستان

- ناوی رەسمى: کۆماری پاکستانی ئیسلامی.
- پایتەختی: ئیسلام ئاباد، ژمارەى دانیشتوانی ۲۸۷ ھەزار کەسە.
- شارە سەرەکیەکانی: کەراتشى، لاھور، فەیسەل ئاباد، کویتە.
- بەندەرە سەرەکیەکانی: کەراتشى
- ژمارەى دانیشتوانی: ۱۴۰ر ۱۴۰میلیون کەسە، بەپێى ئاماری ۱۹۹۸.
- روبەرى: ۲۰۷،۳۷۴ میل چوار گۆشەو (۷۹۶،۱۰۰ کیلومەتر چوار گۆشە) کە روبەرى کشمیر و جامبۇی تیانیه.
- چەرى دانیشتوانی: ۴۵۲ کەس لە یەك میل چوار گۆشەدا
- بوژانەوى دانیشتوانی: ۲۰٪.
- نژادەکانی: بنجای سەندی، باشتون، بالوش، کورد- کوردیش کە لە ناوچەى کویتەى سەر سنووری نیوان ئەفغانستان و پاکستان دەژین کە لە رابردوو لەژێر زەبرو زەنگی رامیارەتى جینوساید دەریەدەر کران.
- زمانەکانی: ئوردو، ئینگلیزی (زمانی رەسمین) بینجای سەندی، باشتو، بالوش، کوردی.
- ئاینەکانی: ئیسلام، مەسیحی، ئیزیدی، زەردەشتی.
- دابەشى کارگیزی: چوار ولایەتە لەگەل دوو ھەریم.
- دراوی: روپیە کە یەكسانە بە سەدبیا.
- کۆی دەرنەنجامی ناوخۆی: ۲۴۵ ملیار دۆلارە.
- بەشى تاک لە کۆی دەرنەنجامی ناوخۆی: ۲۸۰ دۆلارە.
- بەرگری: ۴ ر ۵٪ لە کۆی دەرنەنجامی ناوخۆی.
- سوپاکەى: ۵۹۰ر ۰۰۰ ھەزار کەسە.
- زەوى کشتوکالی: ۲۵٪ لە خاکی وولاتە کە.
- بەرھەمی کشتوکالی: برنج، گەنم، جۆ، پەمۆ، چەوئەندەرى شەکر، تەرە، میوئەجات.
- سامانی ئازەلى: مەر ۲۹،۲۰۰ ملیون سەر، بزن ۴۴ر ۰۰۰ ملیون سەر، گامیش ۲۰ر ۱۰۰ ملیون سەر، چیل ۱۹ر ۶۰۰ ملیون سەر.
- سامانی سەروشتی: غازى سەروشتی، ئاسن، کرومیت، گەچ، بەردى چەوى، نەوت.
- بەرھەمی کارەبا: ۵۸ر ۵۰۰ ملیار کیلو وات کاتژمیر.
- پیشەسازی: رستەن و چنن، نامەدەکردنى خۆراک، خواردەنەو، کەلوپەلى بیناسازی و خانوبەرە.
- داھاتی دەرهەوى: رۆنى خواردن، ئامیر، کیمیاوی، کەلوپەلى گواستەنەرە، دانەوێنە، سوتەمەنى.
- دەرچووەکانی: پەمۆ، برنج، بەرھەمی رستەن و چنن، خوری، پێستی ئازەلى، گۆشت، ئازەلى زیندو.
- ھاوبەشەکانی بازرگانى: ئەمەریکا، یەكیتی ئەروپا، یابان، ھۆنگ كۆنگ، چینی میلی، سەودیە.
- رژیمی دەسەلات: کۆمارىكى یەكیتیە، دەسەلاتى پێك ھاتوو لە دوو ئەنجومەن یەكەمیان ئەنجومەنى یاسا دانان بەناوی ئەنجومەنى ئومە کە پێك ھاتو لە ۲۱۷ ئەندام، دوھ ئەنجومەنى پیران پێك ھاتوو لە ۸۷ ئەندام و سەرۆك وەزیران و وەزیرەكان. سەرەك كۆمارو سەرەك وەزیران لەریگەى ھەلبژاردن دەسەلات وەردەگرن.
- پارتە رامیارەكان: ھاوپەیمانى دیموکراتی

نیسلامی، پارٹی گہلی پاکستانی، رابتھی پاکستانی نیسلامی، بہرہی نیسلامی پاکستان، پارٹی عوامی نیشتمانی، پارٹی ہاوپہیمانانی دیموکراتی نیشتمانی، چہندین پارت وگروپیی تری نہتہوہی و دیموکراتی و نیسلامی و نیشتمانی تیاہ۔

• جوگرافیای ولات: نہفغانستان وچین له باکور، (ہیند) له رۆژھلات، ووشہی پاکستان دەرچوہ له دوو ووشہ کوردی (پاک) یانی خاوینی (ستان) یان راوہستان یاخود وولات، ہەرچہندہ فارسیش بہہمان جوژ ناخافتن دہکن۔

پاکستان دہکویتہ بہشی رۆژ ناوا له نیمچہ کیشوہری ہندی ودریژ دہبیتہوہ لہسەر دہریای عہرہبی لہروی باشووری۔ له رۆژھلات دہشتایہک ہییہ له زنی ئەندسییہ بہپیتہو لہرۆژناوای گردۆلکھی وشتان، لہباکور و باکوری رۆژ ناوای چیاہ، پینچ زنی تیاہ ئەویش زنی جلیم، شانہ رافتی و سویتلج وئەندس ئەمشیان گہورہترین زنیہ کہ سەرچاوہکھی لہ چیاہ ہندوکش ہلدہقوئی لہگہل چیاہ ہمہلایا لہ باکور و نزیکھی بہ درۆژایی ہزار میل دیتہ خواریوہ لہکوژتای لہدہریای بہناو عہرہبی دہکاتہوہ۔

دووم چیاہ تیاہ بہبہری لہ جیہان ناسراوہ بہ چیاہ (کیہتاوا) کہ درۆژی ۵۲ کلیمہتر لہسەر سنوری ئەفغانستان۔

• میژووی ولات: وولاتی پاکستان ئەمرۆ ناسراوہ لہ میژوو بہنیمچہ کیشوہری ہیندیہ کہ زیاتر لہ پینچ ہزار سال تہمنیہتی لہ نیوان سالانی ۴۰۰۰-۲۵۰۰ پینش زایینی کہ بوژانہوہی بہرچاوی بہخویہوہ دیوہ لہ روی شارستانیہتی ئەندوس کہ شاری گہروہی تیا دروستکراوہ لہگہل ناوہروی کشتوکالی بہلام لہ سالی ۱۵۰۰ پ ز ناریہکان لہ باکوری رۆژ ناوا داگیریان کردو شارستانیہتی ہندوسیان دامہزراند لہ کیشوہری ہیندی کہ پاکستانی

ہیندی نیستا دہگریتہوہ بہ درۆژای دوو ہزار سال۔

لہ سہدہی شہشی پینش زایین فارسہکان حکومرانیان تیندا کردوہ دواي ئەوانیش ئەسکەندہری گہورہی مہقدۆنی دواي ئەوانیش ساسانیہکان کہ ئەمش بوہ ہۆی ئەوہی ناوچہکە لیک جیاہیتہوہ لہ ناوچہکانی ترو لہ گہل رۆشەنبیری ہیندیہکان، لہسہدہی یہکم و دوہمی زایینی باکووری پاکستان نیمپراتۆریہتی کۆژانای ئی دامہزرا کہ ئەمانہش لہ ناوہراستی ناسیاوہ ہاتوون۔

لہسالی ۷۱۲ لہگہل فتوحاتی نیسلامی لہ ناوچہکانی بالوشیستان و سندن بوہ ہۆی ئەوہی کہ نیسلامہکان لہرۆژناواوہ کوچ بہرو ئہم ناوچہیہ بگہن۔

لہ سالی ۱۲۰۶ سہلتہنہی دہلہی دامہزرا بہ درۆژای ناوچہکانی باکوری رۆژ ناوای پاکستان بہرہو ناوچہی ہەرنمی باکوری ہیندی، لہسہدہی شانزہم ئایینی سینچ پەری سەند لہہرنمی بنجاب، لہسہدہی ہەقدہم شاری لاہوری پایتہختی نیمپراتۆریہتی مہگۆل بوہ کہ لہبنہرتا دہگہرانہوہ سەر نیسلامہ ہندی وتورکی و فارسہکان۔

لہ سالی ۱۷۵۷ بہریتانیا ہینزی دہسەلاتداربوو لہو ہەرممکە لہ دواي سەرکەوتنی سەربازی لہ لایەن لورد کلایف، لہ سالی ۱۸۴۳ بہریتانیہکان ہەلسان بەلکاندنی ہەرنمی سندوتجیاب بہ نیمپراتۆریہتی ہیندی بہریتانی و لہکوژتای سہدہی نۆزدہم دہستکرا بہپروژہی ناوہروی کشتوکالی گہورہ لہ بہنجابی رۆژناواو کەندی باکور و زنی ئەندوس لہتەک دانیشتوانہکان لہ رۆژھلات بہ ہرہم ہینمانی گہنم وجوو لۆکە۔

لہسالی ۱۹۰۶ پارٹی نیسلامی دامہزرا لہ باکوری رۆژھلات و لہسالی ۱۹۱۶ محمد علی جناح داوای دامہزراندنی دہولتہتیکی نیسلامی

کرد بى مەرجى كەناوچەى سىندوستان وىنچا بى گىرتە خۇى لەگەل ھەرىمى سىنورى باكورى رۇئاواى. لەجەنگى دوھى جىھان محمد على جەناح لاىەنگى بەرىتانيا بوو كە بوھ ھۇى بەدەستھىناتى سەرىبەخۇى لە سالى ۱۹۴۷ بە كرومىتون كە وولاتىكى سەرىبەخۇ بوو لەناو كۆمەنولسى بەرىتانياو دانانى دادوھرىكى بەرىتانى كە فەرمان رەواىەتى بىكات.

لە ۱۹۴۷/۸/۱۵ سەرىبەخۇى خۇى بەجىابوونەھ لەگەل ھىند راگەياندا، لەسالى ۱۹۵۶ پاكستان سەرىبەخۇى تەواوى بەكۆمارى پاكستان راگەياندا، لە سالى ۱۹۵۸ ژەنەرال ئەبو خالىد دەسەلاتى سەرىبازى لەسەر پاكستان راگەياندا، لەسالى ۱۹۶۰ بە سەرىكى كۆمار ھەلبىژىردرا، دووبارە لەسالى ۱۹۶۵ بە سەرىك كۆمار ھەلبىژىردراوھ لەمەمان سال شەرى نىوان پاكستان وھىند ھەلگىرسا لەسەر سىنورى نىوان كەشمىرى دابەشكراو بەسەرياندا، لەسالى ۱۹۶۹ دەستى لەسەرىك كۆمارى كىشايەبوھ دواى ئەو ژەنەرال يىحى خان دەسەلاتى گرتە دەست وياساى عورفى راگەياندا لە وولات بەھۇى ئاژاھوخۇىنشاندان ورنىوان.

لە سالى ۱۹۷۰ ھەلبىژاردن ئەنجام دراكە پارتى ئاينى ئىسلام زۆرىنەى دەنگى بەدەست ھىنا لە پاكستانى رۇئاواى، ئەو پارتەى كەداواى نۇتونومى دەكرد بەسەرىكايەتى موجدىب رەحمان، بەلام لەپاكستانى رۇئاواى كە زۆرىنە بو پارتى گەلى پاكستانى بوو بەسەرىكايەتى زولفە قار على بۇتو كەلە رەسەندا كورد بوو، كە بوھ ھۇى شەرى ناوخۇى نىوان پاكستانى رۇئاواى رۇئاواى. بەلام ژەنەرال يىحى خان لەمانگى ۱۹۷۱/۵ كۆمەلەى نىشتمانى (پەرلەمان) كونگرەى بەستا، بەلام دانىشتوانى پاكستانى رۇئاواى خۇيان بەبى بەش دەزانى بەرامبەر بە زۆرىنەى دەسەلاتى پاكستانى رۇئاواى كە

دەسەلاتيان بەسەر ھەموو دام و دەنگاگانى دەولەت زال بوو كە ئەمەش بوھ ھۇى ئەھوى موجدىب رەحمان باج و دەرامەتى ھەرىمەكەى راگرت ونەيدا بەدەسەلاتى رۇئاواى، لە دواى ئەھوى كە دەسەلاتى ناوھندى رۇئاواى ھىزى سويپاى بۇ پاكستانى رۇئاواى رەوانەكردو شەرى نىوان ھەردوو ھەرىمى رۇئاواى رۇئاواى پاكستانى روويدا، ئەمەش بوھ ھۇى ئەھوى كە ۱۶ مىليون كەس كۆچىيان كىرد بەرەو ھىند وپاكستانى رۇئاواى پىشتىگرى سەرىبازى بۇ نەنئىردرا لەلايەن ھىندوھ، لە ۱۹۷۱/۱۲/۲ شەرى پەرى سەند كە بەرى رۇئاواى و بەرى رۇئاواى تووشى شەرى بوون لەگەل ھىند بەلام لە ۱۹۷۱/۱۲/۱۶ بەرى رۇئاواى پاكستانى خۇى بەدەستەو دا ولە ۱۹۷۱/۱۲/۱۷ بەرى رۇئاواى پاكستان وەستانى شەرى راگەياندا.

لە ۱۹۷۱/۵/۲۶ پاكستانى رۇئاواى سەرىبەخۇى خۇى لە پاكستان راگەياندا واتە لەپاكستانى رۇئاواى ناوى خۇى نا بەناوى ولاتى بەنگلادىش وپىشگرى لە ھىند بۇ دەھات، شىخ موجدىب رەحمان سەرىكايەتى وولاتى نوئى وەرگرت كەسەرىكى پارتى عەوامى رابتە بوو. لەپاكستانى رۇئاواى يىحى خان لە دەسەلات كەوتو زولفە قار على بۇتو لە ۱۹۷۰/۱۲/۲۰ سەرىكى پارتى گەلى پاكستانى دەسەلاتى گرتە دەست كە لە ھەلبىژاردنەكانى مانگى ۱۹۷۰/۱۲/۱۲ زۆرىنەى دەنگى بەدەست ھىنا بوو، زولفە قار على بۇتو دانىنا بەدەولەتى نوئى بەنگلادىش لە ۱۹۷۲/۷/۲. ھىند وپاكستان رىكوتنىان مۇزكرد بە كىشانەھى ھىزەكانىيان لەسەر سىنورى چارەسەركردنى ھەموو كىشەكان، لەسالى ۱۹۷۶ پەيوەندى دبلو ماسى لەنىوانىان دەستى پىكرد.

لە سالى ۱۹۷۷ يەكەم ھەلبىژاردنى پەرلەمانى ئەنجام درا لە پاكستان لەژىر حكومرانى مەدەنى بەلام بەرھەلستكاران نارەزىيان نىشاندا بەو

ھەلبېزاردنە كە زولفە قار ەلى بوتۇتئىدا سەركەوت بە ۱۵۵ كورسى لەكورسىيەكانى كۆمەلەى نىشتىمانى كە ژمارەى ۲۰۰ كورسى بوو. بەلام كۆى كورسى كۆمەلەى نىشتىمانى ۲۱۶ كورسى بوو لە بنەرەتا.

لە ۱۹۷۷/۷/۵ زىادئەلھەق بە ھىزى سوپا لە كوردەتايەكا دەسەلاتى گرتە دەست. لەسالى ۱۹۷۹ زىاتر لە سى مىليون ئەفغانى رويان لە پاكستان كورد بەھۆى داگىر كوردنى ئەفغان لەلايەن يەكىنتى سۆفىيەتى پىنشوو، لە ۱۹۷۸/۹/۱۶ زىاد ئەلھەق سەرۆكايەتى خۆى بۇ سەرەك كۆمار راگىياند لە كۆتاي سالى ۱۹۸۸ لە ھەلبېزاردندا خاتوو بەنازىر بۇتۇ كە كچى زولفەقار ەلى بۇتويە لەرەسەنا كوردە پۇستى سەرۆك ەزىرانى بە دەست ھىنا لەمانگى نۇقەمبەر نواز شەرىف لە ھەلبېزاردن سەرەكتى بەدەست ھىنا بە سەرۆك

ۋەزىران.

بەھۆى كىشە مەملەنىى ناوخۆى نىوان حىزب ولايەنە ئىسلامى ۋنەتەھەى ۋ نىشتىمانى ۋ دىموكراتى ھەلبېزاردن لە دواى ھەلبېزاردن ئەنجام دەدرا ھەرىكەيان ئەھەى تىرى تاوان بار دەكرد تاكو ئەو كاتەى كىشە لەنىوان نواز شەرىف ۋ سوپا تەشەنەى سەندو بوە ھۆى ئەھەى پەروىز موشەرف لە رىنگەى كوردەتاي سەربازى دەسەلات بگرتە دەست ۋ ياساى عورفى بەسەر ۋولات راگىياندو كارى بەدەستور راگرت. تاكو نىستاش سەرەك كۆمارەو بە ھۆى سەرەكتى لە ھەلبېزاردنەكانى ۲۰۰۲ ۋ سەرەك ۋەزىران لە كەسايەتەى ئىسلامىيەكانە.

• پاكستان ئەندامە لە كۆمەنولسى بەرىتانىا، ئەندامە لەنەتەھە يەكگرتەھكان.

سەرىلانكا

- چرى دانىشتوانى: ۷۸۷ كەس لە يەك مىل چوار گۆشەدا
- بوژانەھەى دانىشتوانى: ۱۲٪
- زمانەكانى: سىنھاي ۋ تامىل (رەسمىيە) ئىنگلىزى.
- ئايىنەكانى: بوزىەكان ۶۹٪ ھىندۇس ۱۵٪ مەسىحى ۸٪ ئىسلام ۸٪
- زانىنى خويندىن ۋ نووسىن: ۹۲٪
- دابەشى كارگىزى: ۸ ناوچەى پارىزگايىيە.
- دراوى: روپىيەى سەرىلانكى كە بەرامبەر ۱۰۰ سەنتە
- بەرگرى: ۴۵٪ لە كۆى دەرنەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۲۰۰۰ ر ۱۲۰ ھەزار كەسە.

- ناوى رەسمى: كۆمارى سەرىلانكاى دىموكراتى سوشىيالىستى.
- پايتەختى: كولومبۇ، ژمارەى دانىشتوانى ۱۸۶۲ر۰۰۰ مىليون كەسە.
- شارە سەركىيەكانى: كاندى، كورىنجالا، جاجياما.
- بەندەرە سەرەكىيەكانى: كولومبۇ، تىرىنكومالى.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۹ر۸۵۰ر۰۰۰ مىليون كەسە.
- رووبەرى: ۲۵ر۲۲۲ مىل چوار گۆشە ۶۲ر۶۱۰ كىلۇ مەتر چوار گۆشەيە.
- نژادەكانى: سىنھاليون ۷۵٪ تامىل ۱۸٪ مەراكشى ۷٪.

- كۆي دەرئەنجامى ناوخۇي: ۷۲،۵۰۰ مىلياردۆلار
- بەشى تاك لە كۆي دەرئەنجامى ناوخۇي: ۲۹۵۰ دۆلار
- زەمى كىشتوكالى: ۱۵% لە خاكى وولاتەكە.
- سامانى كىشتوكالى: چا، گىزى ھىدى، بىرىچ، چەمەندەرى شەكر، تەرە، ميوەجات، گەنم وچۇ، ھەندى جۇرى دانەئىلەى تر.
- سامانى ئاۋەلى: مەر۰۰۰ ۱۲۰ ھەزار سەر، بىزى ۷۵۰۰۰ ۵۶۰ ھەزار سەر، گامىش ۷۵۰۰۰ ۱۷۵۰ مىليۇن سەر، پەرەز ۱۰۱۶۰ مىليۇن سەر.
- سامانى سىرۇشتى: بەردى چەمى، بەردى پىرۇز، فوسفات، بەرەمى دارى زۇرى تىايە بەھۇى دارستانە چرەكان، مەتاتىشى تىايە.
- پىشەسازى: پالاوتنى سوتەمەنى، ئامادەكردنى چىل وبەرگ، ئامادەكردنى خۇرك، رەستىن وچىن.
- بەرەمى كارەبا: ۴۸۰۰ مىليۇن كىلۇ وات كاتۇمىر.
- داھاتى دەرەھى: سوتەمەنى، ماشىن، كەلپەلى گواستەھ، شەكر.
- دەرچوھەكانى: بەرەمى نەوت، بەردى پىرۇز، مچوھەرات، رىستىن وچىن، چا، مەتات.
- ھاوبەشەكانى بازىگانى: يابان، ئەلمانىا، ئىران، ھىند، بەرىتانىا، ئەمەرىكا، بەلجىكا، چىنى مىللى.
- رۇئىمى دەسەلات: كۇمارىكى دىموكراتى سۇشايلىستىيە، يەك ئەنجومەنى ياسا دانانى ھەيە كە پىنك ھاتىيە لە ۲۲۵ كورسى ماوھى ھەلىئەردى شەش سالە.
- پارتە رامبارەكان: پارتى ئازادى سەرىلانكا، بەرەى نىشتەمى دىموكراتى يەكگرتوو، بەرەى رىزگارى گەل، پارتى نىشتەمى يەكگرتوو، پارتى راست رەمى ناوھىدى، پارتى چەپى

- ناوھىدى، چەندىن گىرۇپ وپارتى تىرى نىشتەمى ونەتەھى ورامبارى تىدايە
- جۇگرافىيەى ولات: سەرىلانكا دەكەوتتە زەرىيە ھىدى نىزىك بەلەيەنى باشوورى رۇئەلاتى نىمچە دورگەى ھىدى كە بەندەرى تەسكى بالك لىكىان جىا دەكاتەھ. زىجىرە دورگەى مىزگى ھەيە كە پىنى دەگوتىرى "پىردى ئادەم".
- ناوچەيەكى كەنارىەم نىوھى باكورى لە دورگەكە زەمىكى دەشتايە. بەلام ناوچەى ناوھىراستى و باشورى بەچىياو گىردۇلكە داپۇشراوھ.
- مېژووى ولات: سەرىلانكا لە كۆنەھ ناسراوھ بەناوى تارووبىنى (كە وشەيەكى يۇنانىيە ماناى (توماس و رەنگى) دواى ئەوھ ناسرا بوھ بە ناوى (سەرنىدىپ) كە لە وشەى عەرەبى وەرگىراوھ بەھۇى بازىگانەكانى عەرەبى لە دواى پەيدابوونى ئىسلام، ئەم دورگەيە پىش زابىن بە ۵۴۲ سال دانىشتوانەكەى (فواھىون) بوىنە كە ئايىنىان بوزى بوھ تاكو ئىستا زۇربەى زۇرى دانىشتوانەكە پىنك دىنن بە سىنھالىتى بوزى ناسراون، بەلام تامىلەكان كە لە باشوورى ھىندەھ بۇ ناوچەكە كۇچىان كىردەھ پىنچ يەكى دانىشتوان پىنكەھىنىت.
- لە سانى ۱۵۰۵ دووبارە زاناي پرتوگالى "لورتكودى" گەيشتە ناوچەكە و ھىوايەتى بازىگانى توابل بوو واتە (حوشتر) كە عەرەب پەرەى بە بازىگانى عوشتر دەدا، دواى ئەوھ لە سالەكانى ۱۵۹۷ تاكو ۱۶۱۸ پرتوگالىەكان دەسەلاتىان بەسەر زۇربەى زۇرى سەرىلانكا دادەشكا تەنىا لەناوچەى كاندى ئەبىت، لە سانى ۱۶۵۸ ھۆلەندىەكان ئەوناوچەيەيان داگىر كىرد كە پرتوگالىەكان دەسەلاتىان تىا ھەبوو، دواى ئەوھ لە سانى ۱۷۹۸ بەرىتانىا ئەو ناوچانەيان داگىر كىرد كە ھۆلەندىەكان داگىريان كىردبوو كە لە زۇر دەسەلاتى پرتوگالى دابوو، لە سانى ۱۸۰۲

پهیمانی ئیمیمان مۆرکرد که دورگهکه بېیته ژنر دستهی بهریتانیا که بهناوی سیلان بو، لهسائی ۱۸۱۵ بهریتانیا کاندی داگیر کرد که نه‌مه‌ش بوههوی داگیر کردنی ته‌واوی خاکی سهریلانکا، له سائی ۱۹۱۹ رابته‌ی سیلان دامه‌زرا بو تیکۆشان له پیناو وه‌دیهنانی ماق ئۆتۆنومی، له ۱۹۴۸/۲/۴ سهربه‌خوی وهرگرت، لهسائی ۱۹۵۶ زمانی سینهایی بووه زمانی ره‌سمی و سلیمان بندهر نیکه بوه سهرۆک وه‌زیران به‌لام لهسائی ۱۹۵۹ تیرۆر کرا له‌دوای ئه‌و خیزانه‌که‌ی سهریمافو له سائی ۱۹۶۰ هه‌لبژێردا به‌سهرۆک وه‌زیران و حکومه‌تی له پارته‌که‌ی پیکه‌ینا، له سالی ۱۹۷۱ قوتابیان و سوپای رزگاری ملی ملی مارکسی توانیان ده‌سه‌لات وهرگرن و کۆماری سهریلانکای

سۆشیا‌لیستی رابگه‌یه‌نن که بوزیه‌کان رۆلی گرینگیان له‌و کاره‌ بېینی، له سالی ۱۹۷۶ به‌ره‌ی رزگاری تامیلی پیکه‌ینا بو تیکۆشان له پیناو دامه‌زاندنی ده‌وله‌تیکی تامیلی سهربه‌خۆ، به‌لام به‌هوی کیشه‌ی نیوان تامیلیه‌کان و سینهایه‌کان و گه‌رو گره‌تی نیوانیان که کار دانه‌وه‌ی خراپی هه‌بوو له‌سه‌ر باری ئابووری ورامیاری تاکو ئیستاش، دوی ئه‌وه له‌سائی ۱۹۹۴ له هه‌لبژێردنیک کچی بندرنیکه ده‌سه‌لاتی وهرگرت و که ئه‌و بته‌ماله له‌ده‌سه‌لاتی یه‌ک له‌دوای یه‌ک وهرگرت و حکومرانی سهریلانکا ده‌کن تاکو ئیستا.

- سهریلانکا ئه‌ندامه له‌نه‌ته‌وه یه‌کگرتوه‌کان، ئه‌ندامه له کۆمه‌نوولسی به‌ریتانی.

تاجیکستان

- ناوی ره‌سمی: کۆماری تاجیکستان
- پایته‌ختی: دوشه‌مېن، ژماره‌ی دانیشتوانی ۶۵۸,۰۰۰ هه‌زار که‌سه.
- شاره‌ سهرمه‌کیه‌کانی: خوزنت، کورجان، تیوب.
- ژماره‌ی دانیشتوانی: ۶,۵۷۸,۰۰۰ ملیۆن که‌سه، به‌پێی ناماری ۲۰۰۱.
- چری دانیشتوانی: ۱۱۹ که‌س له یه‌ک میل چوار گۆشه‌دا
- رووبه‌ری: ۱۴۳,۰۰۰ کیلومه‌تر چوار گۆشه‌یه.
- نژاده‌کانی: تاجیک ۶۵٪، ئوزبه‌کی ۲۵٪، رووسی و ته‌ته‌ری ۹٪ و کرجیز.
- بوژانه‌وه‌ی دانیشتوانی: ۲,۵٪
- زمانه‌کانی: زمانی تاجیکی (زمانی ره‌سمیه) رووسی.
- ئایینه‌کانی: ئیسلامی سونه.

- زانینی خویندن و نووسین: ۹۹٪.
- دابه‌شی کارگیری: ۱۹ پارێزگایه، له‌گه‌ل یه‌ک ئه‌نجومه‌نی شاره‌وانی.
- دراوی: رۆبلی تاجیکی.
- کۆی ده‌رئه‌نجامی ناوخوی: ۴,۲۰۰ ملیار دۆلاره.
- به‌شی تاک له کۆی ده‌رئه‌نجامی ناوخوی: ۷۵۰ دۆلاره.
- به‌گرگی: ۱۲٪ له کۆی ده‌رئه‌نجامی ناوخوی.
- سوپاکه‌ی: ۹۵,۰۰۰ هه‌زار که‌سه.
- زه‌وی کشتوکالی: ۶,۵٪ له خاکی وولاته‌که.
- به‌ره‌می کشتوکالی: گه‌نم و جۆ، په‌مۆ، دانه‌وێله، ته‌ره، میوه‌جات، چه‌وه‌نده‌ری شه‌کر، کرم.
- سامانی نازله‌لی: مه‌ر ۱,۸۵۰ ملیۆن سه‌ر، بژن ۷۸۰,۰۰۰ هه‌زار سه‌ر، چیل ۱,۲۰۰ ملیۆن

ئۆزبېكەكان دابوو لە رۆژئاواو دواى نايىنى
ئىسلام بوە نايىنى رەسميان.

لە سەدى سىيانزەھەم جەنگىز خان
ناوچەكەى داگىر كىردو بوە پارچەيك لە
ئىمپىراتورىەتى مەگۆلەكان، بەلام لە سالەكانى
۱۸۶۰ تا ۱۹۰۰ باكورى تاجىكىستان كەوتە ژىر
دەسەلاتى قەيسەرى روس، ھەرەھا ئىمارەتى
بوخارىەكان كەوتىوہ رۆژئاوا، لە دواى شۆرشى
ئۆكتۆبەرى روسيا ھەولندرا كەبكەوتتە ژىر
دەسەلاتى شىوغيەكان، دواى نەوہ لە سانى
۱۹۲۱ تاجىكىستان بوە پارچەيك لە كۆمارى
توركمانستانى سۆڤيەتى سۆشاللىستى بە مافى
ئۆتونومى، لە سانى ۱۹۲۴ بوە كۆمارى تاجىكى
سۆڤيەتى سوشاللىستى، لە سانى ۱۹۲۹ بوە
يەكئەك لە كۆمارەكانى يەكئىتى سۆڤيەتى پىشوو،
بەلام لە دواى سانى ۱۹۷۸ جولانەوہيك پەيدا بوو
لە تاجىكەكان دژى يەكئىتى سۆڤيەت تىكوشانىان
دەكرد و بوە ھۆى بەرز بوونەوہى ھەستى
نەتەوايەتى بە ھۆى گۆرئىنى بارى راميارىەتى
گورباشوف.

لە سانى ۱۹۸۹ بەرەى مىللى راگەيانندراو
زمانى تاجى بوە زمانى رەسمى، دواى
راگەياندننى سەربەخۆى لە ۱۹۹۱/۹/۹ بوە يەكئەك
لە وولاتانى كۆمەنولسى سەربەخۆ لە وولاتەكانى
سۆڤيەتى پىشوو.

لە سانى ۱۹۹۲ چوہ رۆزى رىكخراوى
ھاوكارى ئابوورى ئىسلامى و چوہ رۆزى
رىكخراوى ناسايشى ھاوكارى ئەورپا.

لە ۱۹۹۹/۹/۲۶ لە ئەنجامى ھەلبىژاردن و
رەپرسى دەستورى فرە لايەنى بېيارى لەسەر درا
كە پارتە راميارى و ئىسلاميەكان نازاد بن لە كار
كردن و راميارىەتى وولاتەكە.

• تاجىكىستان ئەندامە لە نەتەوہ يەكگرتوہەكان،
ئەندامە لە رىكخراوى ھاوكارى و ئابوورى
ئىسلامى، ئەندامە لە رىكخراوى ناسايشى و
ھاوكارى.

سەر، پەرمور ۱،۵۰۰ مىليۇن سەر.

• بەرھەمى كارەبا: ۱۴،۰۰۰ مىليار كىلو وات
كاتۆمىر.

• پىشەسازى: دروستكردنى چىمەنتۆ،
ئەلەمنىۆم، قورقوشم، رۇن، ئامىزى كەرت
كردنى ئاسن، تەلاچەو مەمىدە و تەلەفرىيۇن
و كەلوپەلى تىرى كارەباى.

• داھاتى دەرھوہى: كەلو پەلى گواستەنەوہ، رستەن
وچىن، پىداوويستى خۇراك، ماشىن، كىمياوى.
• دەرچوہەكانى: ئەلەمنىۆم، پەمۆ، ميوہجات،
رۇن، رستەن وچىن، گۆشت، ناژەلى زىندوو.

• ھاوبەشەكانى بازىرگانى: ئۇكرانىا، روسيا،
ھەندىك لە وولاتانى يەكئەتى ئەورپا،
كازاخستان، ئۆزبېكستان، توركىا، ئىران.

• رۆئىسى دەسەلات: كۆمارئىكى دىموكراتى
پەرلەمانى، ولاتىك بوو لە وولاتەكانى يەكئىتى
سۆڤيەتى پىشوو لىپىك ھاتبوو ئەوريش لە
۱۹۹۱/۹/۹ سەربەخۆى خۆى راگەياند.

• پارتە راميارىەكان: پارتى دىموكراتى تاجىكى،
پارتى يەكئىتى دادوهرى، بەرھەلىستكارى
شوغىەكان، پارتى كۆمەنسىتى تاجىكىستان،
چەندىن گروپ و پارتى تىرى نىشتەمانى
ونەتەوہى و راميارى تىدايە.

• جوگرافىيائى و لات: تاجىكىستان دەكەوتتە
ناوھندى كىشورى ناسيا لە ۹۲٪ خاكى
تاجىكىستان شاخ و بەرد و بىفرو ئاوە،
گومەلەرزەى زۆرى لى روودەات، لە رۆژەلاتى
چىنى مىللىيە، لە باشوورى ئەفغانستان، لە
رۆژئاواو باكورى ئۆزبېكستان، لە باكورى
كرجىزستان، ياداخ شان مافى ئۆتونومى ھەيە
و ھەرىمئىكى دەولەمەندە بەكانى كانزاي گەرم

• مېژوو و لات: لە سانى ۲۳۰ زايىنى پارچەيك
بوە لە ئىمپىراتورىەتى ئەسكەندەرى گەورەى
مەقدونى، لە دواى سەدى ھەشتى زايىنى
تاجىكەكان وەك كۆمەلەى نەتەوہى سەريان
ھەلدا كە خاوەن زەوى بوون و نىمچە
سەربەخۆيان لە دست دابوو، لە ژىر ئامۇزگارى

قېتىنام

- ناۋى رەسمى: كۆمۈرى قېتىنامى سوشىيالىستى.
- پايتەختى: ھانۋى، ژمارەى دانىشتوانى ۲۸۰۰۰۰ مىليون كەسە.
- شارو بەندەرە سەرەككەكانى: ھوشى منە، دانانچ، ھايغونج.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۷۸،۸۰۰ مىليون كەسە، بەپىنى ئامارى ۲۰۰۰.
- روبەرى: ۱۲۸،۰۶۵ مىل چوار گۆشەو ۲۲۱،۶۹۹ كىلومەتر چوار گۆشەيە.
- چرى دانىشتوانى: ۵۶۹ كەس لەيەك مىل چوار گۆشەدا.
- بوژانەوى دانىشتوانى: ۲،۵٪.
- نژادەكانى: قېتىنامى ۹۵٪، چىنى ۲٪ ماونج، خمىر، تاي.
- زمانەكانى: قېتىنامى (زمانى رەسمىە) ھەرەنسى، چىنى، ئىنگلىزى.
- ئايىنەكانى: بوزى، تاويون، كاسۋىلكى رۇمانى، بروى تى تىايە.
- زانىنى خويندن ونوسىن: ۹۷٪.
- دابەشى كارگىرى: ۵۷ پارىزگايە لەگەل سى شارو ھەرنىمى پايتەختى كە ناۋچەيەكى گەرەيە.
- دراوى: دونگ
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۲۸،۵ مىليار دۆلار
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۸۵۰ دۆلار.
- بەگرى: ۱۴،۵٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۴۹۰،۰۰۰ ھەزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۱۷،۳٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: قاوہ، چا، گەنە شامى، گەنە وجۇ، دانەوئەلى تىر، بىرنج، ميوەجات، تەرە، چەوئەندەرى شەكر.
- سامانى ئاژەلى: ۳۴۰،۰۰۰ ھەزار سەر، بىزن ۵۱۷،۰۰۰ ھەزار سەر، بەراز ۱۸،۵۰۰ مىليون
- سەر، گامىش ۲ مىليۇن سەر، چىل ۴ مىليۇن سەر، پەرھور ۱۲۷ مىليۇن سەر.
- سامانى سروسشتى: فوسفات، گان، نەوت، خەلوژ، دار.
- پىشەسازى: دروستكردنى ئۆتۆموبىل و تايە، دروستكردنى شوشە، دروستكردنى چىمەنتۇ، ئامادەكردنى خۇراك، رستخ وچىن، پەيىنى كىمىياوى، ئامادەكردنى گۆشت..
- بەرھەمى كارەبا: ۱۷،۵ مىليار كىلىق وات كاترۇمىر.
- داھاتى دەرھەوى: نەوت، بەرھەمى رەقى، كەلوپەلى ھىلى شەمەندەھەر، داو دەرمان، لۇكەى خاۋ، كىمىياوى، دانەوئەلە.
- دەرچوہكانى: بەرھەمى دەرپايى، بەرھەمى كشتوكالى، گۆشت، ئاژەلى زىندو، بەرھەمى سروسشتى، قاوہ، نەوت، پىست.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: يابان، چىنى مىللى، ئەلمانىا، كۇرپاس باشوور، تايوان، ھۇنگ كۇنگ، تايلان.
- رۇنمى دەسەلات: قېتىنام وولاتىكى كۆماریەو يەك ئەنجومەنى ياسادانانى ھەيە كە پىك ھاتوہ لە ۲۹۵ ئەندام، حزبى شىوعى دەسەلات دارە.
- پارته رامياربەكان: يەك حىزبى ھەيە ئەويش حزبى شىوعىە،
- جوگرافىاي ولات: دەكەويتە باشوورى رۇژەلاتى ناسىيا، لەسەر كەنارى رۇژەلاتى نىمچە دورگەى ھىندى چىن و بەدرىژى دەرپاي چىنى باشوور بەدرىژى ۱۰۰۰ مىل، لە باكوورى چىنى مىللى، لە رۇژ ئاۋاي كەمبۇدىا.
- مېژووى ولات: وولاتى قېتىنام لە تونكىن تۇمار كراوہ كە ناۋچەى دەلتاي زى سوره لە باكوورى وولات، ئەمەش پىش زايىنى، قېتىنام لە ژىر دەسەلاتى چىنيەكان بوہ لەسالى ۱۱۱ پىش زايىنى تاكو سالى ۹۲۹ زايىنى لەو

کاتهی (نگوفوبین) دهسه لاتی له چین گرتی دهست و یه کم بنه ماله دهسه لاتی له قیتنام دامه زانند، دواى شهوه نایینی بوزی بوژایه شهوه له سه ره تایی سه دهی یانزه مههم.

له سه دهی یانزه مههم قیتنام یه کی گرت به لام له نارهندی سالی ۱۴۷۱ شهوه یه کگرتنه تیک شکا، له دواى سه دهی نۆزده مههم فه رنسا دهسه لاتی به هیز کرد له نوناوچانه تا سالی ۱۸۸۴ که دهسه لاتی ته وای به سه ر داگرت که له وکاته بو سى ناوچهی دابهش کرابوو.

۱. ناوچهی کوشین له ناوچهی تیشینا له باشوور .

۲. ناوچهی نه نام له ناوه ند.

۳. ناوچهی توکین له باکوور.

له سالی ۱۸۸۷ شهوه پارچه یه که له یه کیتی هیندی چینى. فه رنسا و که مېو دیا و لاسی شى گرتی خوی. له سالی ۱۹۳۰ هوشى منه تیکوشانى دهستپیکرد که شیوعى بوو له پیناو سه ره خوی ولاته که. له سالی ۱۹۴۰ یابان دهستی به سه ر بنکه ی سه ربازی قیتنامیدا گرت

له سالی ۱۹۴۵ دواى کوتای هاتنى جهنگى دوه مى جیهان یابانیه کان له قیتنام ده رکران. هوشى منه دهستی به سه ر زوریه ی خاکی قیتنام دا ده شکاو دواى سه ره خوی راگه یانند له ۱۹۴۵/۹/۲، له ۱۹۵۴/۵/۸ قیتنام دابه شکرا له جنیف شهویش له باکووری شهوعیه کان دهسه لاتی دار بوون و باشووریش شه مریکا پشت گیری لى ده کردن دژی ناوچه ی باکوور که شیوعیه کان دهسه لات داربوون شه هوی شه پرنکی خویناوی

له نیوان باشوورو باکوور شهویش شهوه که ی شه مریکا بوو، له ۱۹۶۳/۱۱/۱ سه رۆکی دهسه لاتی باشوور له ناو برا. له ریگه ی کوده تابه ک و شه هوی گورینی چه ندین دهسه لات له ریگه ی کوده تایی سه ربازی. له سالی ۱۹۶۴ شه مریکا دهستی کرد به بۆزده مان کردنی قیتنام به فرۆکه ی سه ربازی و

شه هوی شه پرنکی رووبه روو له گه ل سوپای شه مریکا، هوشى منه له سالی ۱۹۶۹ کۆچی دواى کردو شه نجومه نیکى چوار لایه ن دهسه لاتی گرتی دهست، له سالی ۱۹۷۰ شه مریکا که مېو دیا ی داگیر کرد و له سالی ۱۹۷۱ زوریه ی زوری هیزه کانی شه مریکا له گۆره پانی جهنگ کشانه شهوه، له ۱۹۷۳/۲/۲۷ له شه نجامی گلفو گۆر چاره سه ری کیشه ی ناشتیانه کراو دیله کانی شه مریکا نازاد کران که له جهنگا دهستگیر کرابوون، له ۱۹۷۵/۴/۳۰ شورشگیره کانی باکوور توانیان دهسه لاتی ته وای به سه ر باشوور داگیرن و بیخه نه ژیر دهسه لاتی خویان، له ۱۹۷۶/۷/۲ شه ر دوو قیتنامی باشوورو باکوور یه کگرتنی خویان راگه یانند. له سالی ۱۹۷۷ شه مریکا قیتنام دهستیان کرد به گلفوگۆ له پارسی پایته ختی فه رنسا.

له سالی ۱۹۸۸ قیتنام هیزه کانی خوی له که مېو دیا و لویس کیشاوه، له سالی ۱۹۹۴ شه مریکا گه مارۆی له سه ر قیتنام لایرد که ماوه ی ۱۹ سال گه مارۆی هه مه لاینه ی له سه ر دانابوو، له سالی ۱۹۹۵ شه مریکا دانى ته وای به قیتنام ناوده ستیان کرد به په یوه ندى نیوانیان و گه رانه وه ی ته رمى سه ربازه شه مریکیه کان که له شه ری قیتنام کوژرابوون، له سالی ۲۰۰۰ بیل کلنتۆنى سه رۆکی شه مریکا سه ردانى قیتنامی کردو داواى لیبوردنى له قیتنام کردو به دووباره نوی کردنه وه ی په یوه ندى نیوان شه مریکا و قیتنام و مۆرکردنى چه ندین ریگه تنى نابووری و هاوکارى و دوورکه وتنه شه وه لیبرکردنه وه ی رابردوو.

• قیتنام شه نام له نه شه وه یه کگرتوه کان، شه نام له له خزنه ی درای نیوده ولته ی، شه نام له له ریخراوی ته ندروستی جیهان، شه نام له له رابیته ی ولاتانی باشووری رۆژ هه لاتی ناسیا.

كرجيزستان

- ناوى رەسمى: كۆمارى كرجيزستان.
- پايتەختى: بيشكەك، ژمارەى دانىشتوانى ۶۳۰،۰۰۰ ھەزار كەسە.
- شارە گىرنەكانى: بىرئفسك، توكماك، ئوش.
- بەندەركانى: فزىك كول.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۴ر۸۶۰،۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىيى نامارى ۲۰۰۲.
- رووبەرى: ۷۶ر۶۴۰ ھەزار مىل چوار گۆشەو ۱۹۸ر۵۰۰ كىلومەتر چوار گۆشەيە.
- نژادەكانى: كرجيز۵۲٪، روس ۲۲٪، ئۆزبەگ ۸٪.
- زمانەكانى: كرجيزى، روسى، (ھەردووكيان زمانى رەسمىن).
- چرى دانىشتوانى: ۶۳ كەس لەيەك مىل چوار گۆشەدا.
- ئايىنەكانى: ئىسلام.
- زانىنى خويىندىن ونوسىن: ۹۸٪.
- دابەشى كارگىرى: شەش ھەرم+ يەك شار.
- دراوى: مسم.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۹۷ر۵۰۰ مىليار دۆلارە.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۲ر۲۵۰ دۆلارە.
- بەرگى: ۲،۵٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۱۲ر۵۰۰ ھەزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۷،۲٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: پەمۇ، گەنم وجۇ، تەرە، ميوەجات، چەمەندەرى شەكر.
- سامانى ئاژەلى: مەر ۲،۴۰ مىليۇن سەر، بىزن ۱۷۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، چىل ۸۴۵ر۰۰۰ ھەزار سەر، پەرھور ۲ر۵۰۰ مىليۇن سەر.
- سامانى سروشتى: نەوت، زۇر، خەلوز.
- پيشەسازى: چيمەنتۇ، ئامادەكردنى بەرھەمى سروشتى، خۇراك، ماشىن، پەر، كەلوپەلى ناو مال، وزەى كارەبا. سەلاچەو مەجەدە.
- بەرھەمى كارەبا: ۱۴،۵۰۰ مىليار كىلىق وات كاترۇمىر.
- داھاتى دەرھەمى: دانەوئىلە، دار، سوتەمەنى، ماشىن، كانزاي ئاسن، رستىن وچىن.
- دەرچوەكانى: پەمۇ، خورى، پىلاو، گۆشت، ئاژەلى زىندوو، ئاسن، ماشىن.
- ھاويەشەكانى بازىرگانى: ئۆكرانيا، كازاخستان، ئۆزبەگستان، روسىيا، فنلەندا، وولاتانى يەككىتى ئەوروپا.
- رژىمى دەسەلات: وولاتىكى كۆمارى دەستورى پەرلەمانىيە.
- پارتە راميارەكان: پارتى كۆمەنىستى كرجيزستان، پارتى ديموكراتى كۆمەلايەتى، پارتى نەتەھەمى لايەنگىرى سەرۇك كۆمار، پارتى بىزوتنەھەمى ديموكراتى كرجيزستان، چەندىن گرۇپ وپارتى تىرى نىشتامانى ونەتەھەمى وراميارى تىدايە.
- جۇگرافىيى ولات: دەكەوئىتە ناوھەندى كىشورەى ئاسىيا، پىششان ناوى كۆمارى كرجيزى سۇفئىەتى سوشىيالىستى بوو، لە باكوررى كازاخستان، لە رۆژھەتى چىنى مىلى، لە رۇژئاواى ئۆزبەگستان، لە باشوررى تاجىكىستان، لە ۹۵٪ خاكى وولاتەكە چىيايە.
- مېژورى وولات: ئەم وولاتە لە سەدەى سىانزەھەم وچوۋاردەمى زايىنى بوە پارچەيەك لە ئىمپراتۇرىەتى مەگۇلى، لە سالى ۱۷۸۵ گەلى كرجيزى كەوتە ژىر نامۇزگارى

ئىمپراتۇرىيەنى چىيىنى مىللى، لە دواى ئەمە كەمەتە زىر دەستى سەربەخۇى فاقان كوكند، لە سالى ۱۸۶۴ تا ۱۸۷۶ تىكەلاو بوو لەگەل ئىمپراتۇرىيەنى قەيسەرى روس. لە دواى ئەمە لە سالەكانى ۱۹۱۶ او ۱۹۱۷ زۆر لە گەلى كرجىزى كۆچيان كرد بۇ چىيىنى مىللى بەمۇى جەنگى يەكەمى جىهان و بەمۇى شۆرشى ناوخۇى سوپاي سورى روسىيائى نوئى و زۆر لە شۆرشگىترە كرجىزەكان روبەروى سوپاي سورى روس بونەمە. دواى ئەمە لە سالەكانى ۱۹۱۷ تا ۱۹۲۴ بوە پارچەيەك لە كۆمارى توركانىستان ، لە سالى ۱۹۲۴ كرجىزىستان بوە كۆمارىكى خاوەن ئۆتۆنۆمى، لە سالى ۱۹۳۶

كرجىزىستان بوە يەككى لەكۆمارەكانى يەكەيتى سۆقىيەت. لە ۱۹۹۱/۸/۳۱ كرجىزىستان سەربە خۇى تەواوى خۇى راگەياند بە جىابونەمەى لە يەككىتى سۆقىيەت. لە ۱۹۹۱/۱۲/۲۱ چوہ ناو كۆمەنۆنسى وولاتانى سەربەخۇ، لە سالى ۱۹۹۹ عسكەر ئەكايىن سەرىك كۆمارە و مورانلىف سەرىك وەزىرانە.

• كرجىزىستان ئەندامە لە نەتەمە يەكگرتوہكان، ئەندامە لە بانكى نىو دەولەتى، ئەندامە لە خەنەى نىودەولەتى، ئەندامە لە كۆمەنۆنسى وولاتانى سەربەخۇ، ئەندامە لەرىكخراوى ئاسايش وھاوكارى ئەورپى.

كازاخستان

- ناوى رەمىسى: كۆمارى كازاخستان.
- پايتەختى: ئاساتانا، ژمارەى دانىشتوانى ۲۹۵،۵۰۰ ھەزار كەسە، بەندەرەكانى: ئاكتۆ، ئالىنۆ.
- شارە گرنەكانى: ئەلماتى، كرجندا.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۷،۳۸۰،۰۰۰ مىليۇن كەسە بەيىنى ئامارى ۱۹۹۹.
- رووبەرى: ۱،۰۴۹،۱۵۰ مىل چوار گۆشەم ۲،۷۱۷،۳۰۰ كىلۆمەتر چوار گۆشەيە.
- چرى دانىشتوانى: ۱۶۵ كەس لە يەك مىل چوار گۆشەدا.
- نژادەكانى: كازاخى ۴۷٪، روس ۳۵٪، ئۆكرانى ۵٪، ئەوانى تر.
- زمانەكانى: كازاخى ، روسى (زمانى رەسمىن) نەتەمەى ناوچەكانى ترە.
- ئايىنەكانى: ئورزوكسى روسى، ئىسلام.
- زانىنى خويىندن ونوسىن: ۹۸٪.
- دابەشى كارگىزى: ۱۴ بەشى پارىزگايە + يەك شار.
- دراوى: تنك.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۲۰۰ رەمىليار دۆلارە.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۱۵۰ رەدۆلارە.
- بەرگرى: ۲،۵٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۳۵۰،۰۰۰ ھەزار كەسە.
- زەمى كشتوكالى: ۱۲،۲٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم وچۇ، پەمۇ، تەرە، ميوەجات، چەمەندەرى شەكر، چەندىن جۆرى ترى بەرھەمى كشتوكالى.
- سامانى ئاژەلى: مەر ۹،۱۰۰ مىليۇن سەر، بىز ۷۳۰،۰۰۰ ھەزار سەر، چىل ۴،۱۵۰ مىليۇن

• مېژىۋى وولات: كازاخستانىەكان لە رەسەندا ھۆزى تركىكىيە بويىنە، لە سەدەى ھەشتەمى زايىنى ئايىنى ئىسلامى لەباوەش گرتىيە، رەوئەند بويىنە لەسەرەتادا بەدوای بەخىۋوكردى ئاژەلەكانىان بويىنە، سەرۆك ھۆزەكانىان پەيوەندىان بەھىز بوو دواى ئەو كەوتنە ژىر دەسەلاتى مەگۇلەكان لە سەدەى سىيانزەھەم ھەرەھا كەوتنە ژىر دەسەلاتى تەتەرەكان تاكو سال ۱۹۳۵ لەو كاتە روسىا داگرى كرد.

لە سالى ۱۹۱۶ شۆرش دەستى پىكرە لە لاىەن دانىشتوانەرەسەنەكانى بەلام روسىا توانى ئەو شۆرشە سەر كەيىنىت و زياتر لە ۱۵۰ ھەزار كەس بكوژى، دواى شۆرشى ئۆكتۇبەرى ۱۹۱۷ و شەرى ناوھخۇى كازاخستان، دواى كۇتاي ھاتنى شەپ لە سالى ۱۹۲۰ بوە كۇمارىكى سەربەخۇى خاوەن ئۆتۇنومى، لە سالەكانى ۱۹۲۰ بە دواوہ زياتر لە يەك مليون مروۋە مردن لە برسان و نەخۇشە جۇراو جۇرەكان، لە سالى ۱۹۳۶ كازاخستان بوە يەكەك لە كۇمارەكانى يەككىتى سۇقئەتى پىشوو.

لە سالى ۱۹۹۰ نازار بايىف بوە سەرۆك كۇمار، لە سالى ۱۹۹۱ جىزى شىووى كازاخى ھەلۋە شىنرايەوو كازاخستان چوہ ناور كۇمەنولسى وولاتانى سەربەخۇ، لە سالى ۱۹۹۱ ئەمەرىكا دانسى بە كۇمارى سەربەخۇى كەزاخستان نا، لە سالى ۱۹۹۲ كازاخستان بوە ئەندام لە نەتەوہ يەكگرتوكان و رىكخراوى ئاسايش وھاوكارى ئەورپى، لە سالى ۱۹۹۲ بىرارى دەستورى نوى درا بە رۇنكى دەستورى فرلايەن و نازار بايىف بە سرۆك كۇمار ھەلبۇزۇردرا، لە ۱۹۹۸/۶/۹ شارى ناستان بوە پايتەختى وولاتەكە لە سالى ۱۹۹۹ نازار بايىف بە سەرۆك كۇمار ھەلبۇزۇردراو.

• كازاخستان ئەندامە لە نەتەوہ يەكگرتوكان، ئەندامە لە رىكخراوى ئاسايش وھاوكارى ئەورپى.

سەر، بەراز ۸۷۵،۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەو ۱۷،۳۰۰ مليون سەر.

• سامانى سروشتى: نەوت، نوخاس، خەلوز، غاز، ئاسن.

• پىشەسازى: ئامادەكردى نەوت، ئاسن، كىمىاوى، خورى، ئامادەكردى گوشت، رەقى، ئامىرى كارەبا، ئامادەكردى خۆرك، كەلو پەلى بىنا سازى.

• بەرھەمى كارەبا: ۵۰ مليار كىلو وات كاتژمىر.

• داھاتى دەرەوہى: ماشىن وئامىرو كەلوپەلەكانى، كەرستەى پىشەسازى.

• دەرچوہكانى: نەوت، ئاسن، كىمىاوى، خورى، گوشت، ئاژەلى زىندوو.

• ھاوبەشەكانى بازىگانى: وولاتانى يەككىتى سۇقئەتى پىشوو، وولاتانى يەككىتى ئەورپا، چىنى مىللى، يابان.

• رۇنكى دەسەلات: كۇمارىكى دەستورى فرە لاىەنيە،

• پارتە راميارەكان: پارتى كۇنگرەى مىللى كازاخستان، پارتى كازاخستانى سۇشالسىتى، پارتى كۇمارى، پارتى كۇنگرەى يەككىتى گەلى كازاخستان، ھاوپەيمانانى راست رەوى ناوئەند، چەندىن گرۇپ و پارتى نىشتمانى و نەتەوہى وراميارى ترى تىدايە.

• جوگرافىاي و لات: كازاخستان دەكەوتتە ناوئەندى كىشومرى ئاسيا، پىشوو يەككى بوە لەكۇمارەكانى يەككىتى سۇقئەت بەناوى كۇمارى كازاخى سۇقئەتى سوشالسىتى، لە باكوورى روسىايە، لە رۇژەلاتى چىنى مىللىيە، لە باشوورى كرجىزستان وئۇزبەكستان و توركانستانە، لە رۇژاواى دەرياي قەزوينە و كەنارەكانى لەسەر دەريايى قەزوين نىزىكەى ۱۵ ھەزار ميل دەبىت، دووم دەولتە لە گەورەى رووبەرى لە وولاتانى كۇمەنولسى وولاتانى سەربەخۇ.

كەمبۇدىيا

- ناۋى رەسمى: شانشىنى كەمبۇدىيا.
- پايتەختى: فېنومېنېنە، ژمارەى دانىشتوانى ۹۵۰ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- بەندەرەكانى: كۆم بونك سۆن.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۱ر۸۹۵ر۰۰۰ مىليون كەسە، بەپىتى نامارى ۱۹۹۸.
- رووبەرى: ۶۹ر۹۰۰ مىل چوار گۆشەو ۱۸۱ر۰۴۰ كىلومەتر چوار كۆشەيە.
- چىرى دانىشتوانى: ۱۷۰ كەس لە يەك مىل چوار گۆشەدا.
- نژادەكانى: خەمىر ۹۲٪، فېتنامىەكان ۵٪، چىنى ۱٪.
- زمانەكانى: خەمىر (زمانى رەسمىيە) زمانى فەرەنسى.
- ئايىنەكانى: بوزىە.
- زانىنى خويىندىن ونوسىن: ۷۰٪.
- دابەشى كارگىرى: ۲۰ پارىزگايە لەگەل دوو ئەنجومەنى شارەوانى.
- دراۋى: رىيال.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۷ر۷۵۰ مىليار دۆلارە.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۷۵۰ دۆلارە.
- بەرگىرى: ۷٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۱۴ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- زەمى كشتوكالى: ۱۳ر۰۰۰٪ لە خاكى وولاتكە.
- بەرەمى كشتوكالى: برنج، تەرە، ميوەجات، پەتاتە، گەنم وچۇ، چەمەندەرى شەكر.
- سامانى ئاژەلى: مەرو بىزىن ۸۷ر۴ر۰۰۰ ھەزار سەر، چىل ۲ر۹۵ مىليون سەر، گامبىش ۷۷ر۵ر۰۰۰ ھەزار سەر. بەراز ۲ر۲۵۰ مىليون
- سەر، پەرەور ۱۲ر۵۰۰ مىليون سەر.
- سامانى سىروشتى: فۇسفات، بەردى پىرۇز، ئاسن.
- پىشەسازى: ئامادەكردنى مەتات، ئامادەكردنى دارى دارستانەكان، ئامادەكردنى گۆشتى ماسى.
- بەرەمى كارەبا: ۲۵۰ مىليون كىلۇوات كاتژمىر.
- داھىياتى دەرەھى: كەلوپەلى خۇراك، سوتەمەنى، كەلوپەلى بەكارھىنان، دانەوئە.
- دەرچوھەكانى: برنج، بىببەر، دار، گۆشتى ئاژەل، فوسفات، بەردى پىرۇز.
- ھاوبەشەكانى بازىرگانى: ولاتانى كۆمەنولسى سەرەخۇ، يابان، چىنى مىللى، ھىند، ولاتانى يەككىتى ئەروپا.
- رژىمى دەسەلات: شانشىنى دەستورىە وشانشىنى نۆزدەم سىبھاتك دەسەلات دارە لە سانى ۱۹۹۳ر۰.
- پارتە رامبارەكان: پارتى گەلى كەمبۇدى، پارتى چاك سازى سۆشبالىستى، پارتى يەكگرتوى نىشتەمانى كەمبۇدى، جولانەھوى دىموكراتى نىشتەمانى يەكگرتوى، پارتى لىبرالى دىموكراتى، بەرەى يەكگرتوى كومىيودىيائى سەرەخۇ، چەندىن گىروپ وپارتى تىرى نىشتەمانى ونەتەھوى ورامبارى تىدايە.
- جوگرافىيائى ولات: كەمبۇدىا دەكەوئىتە باشورى رۇژەلاتى كىشورەى ئاسىيا، لە نىمچە دورگەى ھندى چىنىيە، لە رۇژئاۋاي باكورى تايلاند، لە باكورى رۇژەلاتى لاوس، لە رۇژەلاتى باشورى فېتنام، لەرۇژئاۋاي كەنداۋى سىيام.
- مېژوروى ولات: مېژوروى كەمبۇدىا دەگەرتەھو

بۇ سەرھەتاي سەدەي يەكەمى زايىنى بۇ شانشىنى فونان وشنلاي ھندوسىيەكان، كەمبۇدىيا كەوتە ژۇر دەسەلاتى خومىرەيەكان لە سەدەي شەشى زايىنى كە ئەو ئىمپراتورىيە خاكي لاوس و تايلاندى فېتنامى گرتەو، لە سالى ۱۴۳۱ سامىيەكان ناوچەكەيان داگىر كىر، لە سەدەي نۆزدەھەم ناوچەكە بوە ناوچەيەكى پارىژراوى فەرمىسى لە سالى ۱۸۶۳، لە سالى ۱۹۴۱ ھەستى نەتەوايەتى رووى لە بەرزىوونەو بوە لە ژۇر دەسەلاتى ئەمىر نوردم سىھانوك، لە سالى ۱۹۴۷ سەربەخۆي ھەرگرت لەناو يەككىتى دەولەتى فەرنىسا، لە ۱۹۵۳/۴/۷ كەمبۇدىيا سەربەخۆي تەواوى ھەرگرت بە جىيا بوونەو يەكەتى دەولەتى فەرنىسا، كىشەو مەملانىنى بى و ئىنەبوو لە نىوان كەمبۇدىيا و فېتنام لەمەموو لايەننىكەو، لە سالى ۱۹۵۵ سىھانوك لەسەر كورسى دەسەلات ھىنرا خورائى و كوپەكەي جىنگاي گرتەموو كە ھەر لە دەسەلات مایەو، لە سالى ۱۹۶۳ بەلنى پەلامارنەدانى ھەرگرت لە لايەن لايەن شەركەرەكانى فېتنام و ئەمريكا، لە سالى ۱۹۶۵ پەيوەندى لەگەل ئەمەرىكا پىچراند بەھۆي ھىرشى فرۇكە جەنگىيەكانى فېتنام بۇ شەرى (فېدكوك)، لەناو خاكي كەمبۇدىيا و بەلام دوايى لە سالى ۱۹۶۹ ئەو پەيوەندىيە گەراو بارودۇخى جاران بە تاوانبار كىردى شوعىيە فېتنامىيەكان بەچەكدار كىردى راپەريو كەمبۇدىيەكان. لە سالى ۱۹۷۰ سەرۇك ھىزىران (لۇن نۇل) دەسەلاتى كىردە دەست و رىشى شانشىنى ھەلوە شاندەموو سىنانوك كۆمەتى لەمەندەران پىكھىنسا، ھىزەكانى (خومىرى سوور) بەسەر كىردايەتى (بۇل بۇت) شارى فئوجىنەي لە سالى ۱۹۷۵ داگىر كىرد كەلەبارىكى نارىك دەخولايەو بەھۆي دەربەدەرى لە لايەك و لايەنگىرى ھىزەكانى خومىرى سوور لايەكى تر.

لە سالى ۱۹۷۸ شارى نىوان ھىزەكانى خومىرى سوور فېتنام ھەنگىر ساو بوە ھۆي داگىر كىردى لە لايەن فېتنام و لە سالى ۱۹۷۹ كۆمەتى نوئى لى دامەزرا بەپىشتىوانى فېتنام بەسەر كىيەتى (ھىگ سمرىن) و بوە ھۆي دەربەدەرى بىلە بوونەو ھى نەخۇشى ھەمەجۇر، لە سالى ۱۹۸۱ دەستورى نوئى و لات راگەيەنرا بەپىكھىنانى ئەنجومەنى دەولەت و ئەنجومەنى ھىزىران تاكو سالى ۱۹۸۹ كەچەندىن شەپو پىكەدان ئەنجام درا لە نىوان لايەنگىرانى سىھانوك و لايەنگىرانى سمرىن.

لە سالى ۱۹۹۲ رىكەوتنى ناشتى لە نىوانيان مۇركرا بەسەپەرشىتى رىكخراو ھەتەمىيەك گرتەو ھەمەكان كە سىھانوك سەركىيەتى ئەنجومەنى بەرئو ھەبىردى و لاتى گرتە دەست تاكو ئەنجامدانى ھەلبىزاردى سالى ۱۹۹۳ بەناوى ئەنجومەنى بالاي نىشتەمان، لە سالى ۱۹۹۳ ھەلبىزاردى لەكەمبۇدىيا ئەنجامدرا بەرئىكەوتنى ھەردو پارت بە دامەزىراندنى كۆمەتى ھاوبەش لە دەسەلات. لە ۱۹۹۴/۹/۲۱ كۆمەلى نىشتەمانى دەستورى نوئى راگەيانىد بەگەرانەو سىھانوك بەشانشىن لەسەرولاتى كەمبۇدىيا.

لە ھەلبىزاردەكانى ۱۹۹۸/۷/۲۶ پەرلەمان كە پارتى سەرۇك ھىزىران سەركەوتنى بەدەستەھىنا بەراپەرايەتى (ھۇن سۇن) لە ۱۹۹۹/۴/۲۰ كەمبۇدىيا بوە ئەندامى رەسمى لە رايىتەي و لاتانى باشووى رۇژەلاتى ئاسيا.

• كەمبۇدىيا ئەندامە لە نەتەو يەكگرتەوكان، ئەندامە لە رايىتەي وولاتانى باشوورى رۇژەلاتى ئاسيا. ئەندامە لە چەندىن رىكخراوى ترى نىو دەولەتى.

لوېنان

- ناوی رسمي: کۆمارى لوېنان.
- پايتهختى: بهیروت، ژماره‌ی دانیشتونى ۱۹۵۰ر۰۰۰میلیون کسه.
- شارو بئندرهکانى: بهیروت، ترابلس، سیدا، سور، زهحله.
- ژماره‌ی دانیشتونى: ۲۶۸۵ر۰۰۰میلیون کسه. لهو ژماره‌یه ۵۰ر۰۰۰هزار کس کوردن. به پېنى نامارى ۱۹۹۸.
- روبه‌رى: ۴۰۱۵ر۰۰۰میل چوار گۆشه و ۱۰۴۰۰ کیلومتر چوار گۆشه‌یه.
- چېرى دانیشتونى: ۹۱۸ کس له یهک میل چوار گۆشه‌دا.
- نژادهکانى: عره‌ب ۹۰٪، نهمه‌نیه‌کان ۷٪، کورد، له دواى قه‌سابخانه‌کى نهمه‌نى که تورکيا نه‌نجامى دا له کوردستانى باکوورى لکاو به تورکيا بوه هۆى کوچ کردنى به‌سه‌دان هه‌زارخیزانى کورد به‌رو وولاتى سوريا ودواى لوېنان ونیشه‌جى بوېنان له لوېنان، که زیاتر له پهنجا هه‌زار کوردى تيايه و ریک وپیک له‌گه‌ل گه‌لانى لوېنان ده‌ژین و چه‌ندین ریکخراو کۆمه‌له‌ى کوردى تيايه و به‌ناره‌زووى خویان کاروبارى نه‌توه‌یى و رامبارى و کۆمه‌لایه‌تى نه‌جام ده‌دن به‌لام له‌گه‌ل نه‌ره‌ش تاكو ئیستا کورد له لوېنان به‌په‌نا به‌ر ده‌ژمیردرست و هه‌لئدان به‌رده‌وامه‌ بۆ وه‌دى هینانى مافه سه‌ره‌تاییه‌کانیان.
- زمانه‌کانى: عره‌بى (زمانى رسمیه) فه‌ره‌نسى، ئینگلیزى، نهمه‌نى، کوردى.
- نایینه‌کانى: ئیسلام ۶۰٪، مه‌سیحى ۴۰٪.
- زانینى خویندن ونوسین: ۹۳٪.
- دابه‌شى کارگیرى: ۵ پارێزگایه.
- دراوى: لیره‌ی لوېنانى.
- کۆى ده‌ره‌نجامى ناوخۆى: ۱۵ر۰۰۰میلیار دۆلاره.
- به‌شى تاك له کۆى ده‌ره‌نجامى ناوخۆى: ۵۰۰ر۰۰۰ دۆلاره.
- به‌رگرى: ۵ر٪ له کۆى ده‌ره‌نجامى ناوخۆى.
- سوپاکه‌ى: ۴۵ر۰۰۰هزار کسه.
- زه‌وى کشتوکالى: ۲۱٪ له‌خاکى وولاته‌که.
- به‌ره‌مى کشتوکالى: گه‌م وچۆ، سوپاى، زه‌یتون، په‌تاته، کرم، چه‌مه‌نده‌رى شه‌کر، ته‌ره، میوه‌جات، دانۆله‌ى تر، سامانى ناژه‌لى: مهر ۴۰۰ر۰۰۰هزار سه‌ر، بزى ۶۰ر۰۰۰هزار سه‌ر، چیل ۲۲۰ر۰۰۰هزار سه‌ر، په‌ره‌ور ۳۰میلیون سه‌ر.
- پيشه‌سازى: دروستکردنى چیمه‌تۆ، پالاتنى نه‌وت، ناماده‌کردنى خۆراك، رستن وچنن، گۆرىنى دراوى هه‌مه‌ جۆر.
- به‌ره‌مى کاره‌با: ۱۰ر۰۰۰میلیار کیلۆ وات کاتریمیر.
- داهاى ده‌ره‌وى: که‌لو په‌لى به‌کار هینان، ماشین وکه‌لوپه‌لى گواستنه‌وه، ئۆتۆمبیل، به‌ره‌مى نه‌وت.
- ده‌رچه‌کانى: میوه‌جات، ته‌ره، رستن وچنن، کیمیاوى، مروارى، به‌ره‌مى مه‌عه‌دى.
- هاوبه‌شه‌کانى بازرگانى: نه‌هریکا، وولاتانى یه‌کیتى نه‌روپا، وولاتانى عره‌بى، یابان، چینی میلیلى، هه‌ندئ له وولاتانى نه‌هرىقى.
- رژىمى ده‌سه‌لات: لوېنان کۆمارىکى په‌رله‌مانیه و سه‌رۆک کۆمار بۆ ماوه‌ى شه‌ش سأل هه‌لده‌بژیردرست، نه‌نجومه‌نى وه‌زیران و وه‌زیره‌کان له‌لایه‌ن سه‌رۆک کۆمار داده‌ه‌زیرت و

بهر پرسسیارن بهرامبهر به پهرلهمان، پهرلهمانیش نهنجومنی نوئنهرانه که له ۱۱۸ نهندام پیک هاتوهه بۆ ماوهی چوار سال ههلهه بژیردریت.

• پارهته رامیارهکان: حزبی شیوعی لوپنان، حزبی سوشیالستی لوپنان، پارتی دیموکراتی کورد، حزبی نهلهای نیسلامی، چهندین گروپ وپارتی تری نیشتمانی ونهتهوهی ورامیاری تیدایه.

• جوگرافیای ولات: لوپنان دهکویته رۆژههلاتی دهریای ناوهندی له باشووری ئیسرائیل، له رۆژههلات و باکووری سوریا، له باشووری ئیسرائیل.

• کەش ههوایهکی زۆر له بارو گونجاوی ههیه زیاتر له دراوسینهکانی و ولاتیکی گهشت و گوزاریه.

• میژووی ولات: لوپنان پارچهیهک بوه له نیمپراتۆریهتی فینیقیهکان له رۆژههلاتی دهریای سپی ناوهراست له نیوان سهدهی پینجهمی پیش زایینی تا کو سهدهی یهکی زایینی، لهوکاتهی کهوته ژیر دهسهلاتی نیمپراتۆریهتی رۆمانی وئایینی مهسیحی گهیشته ناوچهکه.

له سالی ۶۲۰ زاین ئایینی نیسلام گهیشته لوپنان له ریگهی عهربه کوچ بهرهکان له بیابانی عهربهی رۆیان له باشووری لوپنان کرد، له دواي سهدهی سیانزهههه مهزهههیی دورزی سهری ههلهدا له لایهن ههندی له نیسلامهکانی ناوخوی لوپنان، له سالی ۱۵۱۶ لوپنان بوه پارچهیهک له نیمپراتۆریهتی عوسمانی تورکی و له دواي جهنگی یهکهمی جیهان له ژیر دهسهلاتی نیمپراتۆریهتی عوسمانی زرگاری بوو، کهوته ژیر ئینتدابی فهرنسی به پی بریاری کۆمهلهی گهلان له سالی ۱۹۲۰ تا کو ۱۹۴۰ نهو بریاره سوریاشی گرتوه بههزی نهوهی که لهکاتی ژیر دهستهی

نیمپراتۆریهتی عوسمانی سوریا و لوپنان یهک دهولهت بون بهلام لهوکاتهی کهوته ژیر ئینتدابی فهرنسی لیک جیاکرانهوه. له ۱۹۴۱ / ۱۱ / ۲۶ سهربهخوی لوپنان راگهیاندره و دهسهلات له نیوان نیسلام و مهسیحی دابهش کرا تا کو ۱۹۴۴ / ۲ / ۱ که سهربهخوی تهواوی راگهیانند، له سالی ۱۹۴۶ هیزهکانی فهرنسا لوپنانیان جی هینشت، له سالی ۱۹۴۵ لوپنان چوه ریزی زانکۆی عهربهی، له سالی ۱۹۵۸ کیشه و ململانی له نیوان نیسلام و مهسیحی رویدا بوههوی له دهست دانسی دهسهلات له نیوان کهمال جهنبلات و کمیل شمعون دواي شهه نه مهریکا نهیز نهواهری رهوان کردو دهسهلاتی بۆ حکومت گهراندوه.

له سالی ۱۹۶۴ ریکخراوی زرگاری فهلهستینی له لوپنان دامهزرا، له سالی ۱۹۷۵ شهری ناوخوی نیوان نیسلام و مهسیحی ههنگیرسا و ریکخراوی زرگاری فهلهستینی یارمهتی دهری نیسلامهکان بوو، نهجامهکهی زیاتر له ۴۰ ههزار کهس کوژاو زیاتر له ۱۰۰ ههزار بریندار بوون، له دواي ههفتاکان لوپنان بوه گۆرهیانی شهه له نیوان فهلهستینهکان وئیسرائیلیهکان، له دواي شهه له سالی ۱۹۷۸ ئیسرائیل باشووری لوپنانی داگیر کرد و له مانگی شهشی ۱۹۷۸ ئیسرائیل له خاکی لوپنان کشایهوه، له سالی ۱۹۷۹ یهکی له نهفسهههکانی سوپای لوپنانی راست رهوی دهولهتی لوپنانی سهربهخوی له باشووری لوپنان راگهیانند.

له سالی ۱۹۸۲ / ۶ / ۶ ئیسرائیل لوپنانی به تهواوی داگیر کرد شههش بههوی تیور کردنی پالوویی ئیسرائیل له لهندن، دواي هاتنی فلیب ههیب نوینهری نه مهریکا به دهه کردنی زۆریهیی شوهرشگیزهکانی فهلهستینی له لوپنان و بوه هوی کشانهوهی سوپای ئیسرائیل له لوپنان، له سالی ۱۹۸۵ هیزهکانی سوپای ئیسرائیل به تهواوی له

خاکی لوبنان كشانهوه تمنيا چەند كیلۆمەترىك نەبىت، لەسالى ۱۹۸۷ ھىزمەكانى سورييا چونە ناو خاکی لوبنان بۇ كۆتاي ھىننالى شەرى نىوان شىعمو دروزىەكان.

لە ۱۹۹۱ / ۷ / ۲۲ بەپىنى مۆركردنى پەيمانى نىوان سورييا لىنان سورييا دانى تەواوى بە لوبنان نا كە دەولەتلىكى سەربەخۆیە، لە مانگی پىنج وشەشى ۱۹۹۸ ھەلبژاردنى ئەنجومەنەكانى شارەوانى بۇ يەكەم جار لە لوبنان ئەنجام درا لە دواى ۳۵ ساڵ لە ۱۹۹۸ / ۱۰ / ۱۵ ئىمىل عود بە سەرىك كۆمار ھەلبژێردرا.

لوبنان تاكو ئىستاش كىشمو مل ملانى تيا بەردەوامە چ لە نىوان چىن و توىژو بىرو را جىجىاكانى لەلايەك چ لە نىوان لوبنان و ئىسرائىل و چ لەنىوان لوبنان و سورييا، پەرلەمانى

لوبنانى لە ۲۰۰۴ / ۹ / ۲ پرىارى درىژ بوونەوى دەسەلاتى سەرەك كۆمارى دا بەگورپىنى چەند برگەيەك لە دەستورەكە كە دەسەلاتى سەرەك كۆمار بۇ ماوهى چوار ساڵ بوە ۷ ساڵ لە برگەكانى ۴۵۷ / لەمادەى ۴۹ دەستور ھەر شەوش بوە ھۆى دروست بونى كىشە لە ناو پارتو رىكخراوەكانى لوبنان دەسەلات و دەست كىشانەوى (رەفلىق حەرىرى) لە پۆستى سەرەك وەزىران و لە ۲۰۰۴ / ۱۰ / ۲۶ حوكومەتى نوى لوبنان راگەيادرا بە سەرىكايەتى عومەر كەرامى كەسى وەزىر بەشدارى تىد دەكەن و بۇ يەكەم جارە ئافرەت پۆستى وەزىر وەردەگىرن لەمىژووى لوبنان.

• لوبنان ئەندامە لە نەتەوہ يەگرتوہكان، ئەندامە لە زانكۆى عەرەبى.

مەنگۆلىيا

- ناوى رەسمى: مەنگۆلىيا.
- پايتەختى: ئولان بانور، ژمارەى دانىشتوانى ۸۶۰ر۵۰۰ ھەزار كەسە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲.۸۷۰ر۰۰۰ ملىيۇن كەسە، بەپىنى نامارى ۱۹۹۶.
- رووبەرى: ۶۰۴ر۸۲۶ ميل چوار گۆشەو ۱ر۵۶۶ر۰۰۰ كیلۆمەتر چوار گۆشەيە.
- چرى دانىشتوانى: ۵ كەس لەيەك ميل چوار گۆشەدا.
- نژادەكانى: مەنگۆلى ۹۰٪، كازاك ۴٪، چىنى و روسى ۴٪.
- زمانەكانى: زمانى خەلخا كەزمانى رەسەنى مونگۆلىيايە (زمانى رەسميە).
- نايىنەكانى: بوزى تېتىە (لاجە). ئىسلام بە رىژەيەكى زۆر كەمە.
- زانىنى خويند و نووسىن: ۸۵٪.
- دابەشى كارگىرى: ۱۸ ھەرىمە لە شىوہى پارىژگا + دوو ئەنجومەنى شارەوانى.
- دراوى: تجرىك.
- كۆى ئەرئەنجامى ناوخۆى: ۶۵۰ر۰۰۰ ھەزارە ملىيار دۆلار.
- بەشى تاك لە كۆى ئەرئەنجامى ناوخۆى: ۲ر۳۵۰ دۆلار.
- بەرگىرى: ۲ر۰۲٪ لە كۆى ئەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۱۰ر۵۰۰ ھەزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۱ر۳٪ لەخاكى وولاتەكە.

دانیشتوانی که ریژەوی ۱۵ ناژەل بەرامبەر یەك مرقۇكە ئەمەش بەرزترین ریژەویە لە جیهان، ژیانی رەوهندی و گەرۆکی رۆلی گرنگی هەییو هەولنی كەم كەردنەوی بەردوام بۆ نیشتهجینی كەردنی لە دامەزاندنی كۆمەلگای تایبەت ورووكردنه كشتوكال لە پال بەخێوكردنی ناژەل. چونكە ئابووری مەنگولیا نۆرەیی نۆزی لەسەر بەخێوكردنی ناژەلی هەمەجۆرە كە ناژەلی بەناوبانگ وباشی هەیه. ئەوەش لە یاد نەكەرنێت كە تۆرانیەكان لەو ناوچەییە نەتەرەكەیان لە چەندین پاشماوەی نەتەرە دەربەدەرەكانی ناوچەكە پێك هێناوە لە ئەنجامی پەرت و بلاو بوونی نەتەرەكان بەهۆی شەپری نیوان دەسەلاتدارە كۆنەكانی ناوچەكە.

• جوگرافیای مەنگولیا: وولاتیكی ناوخۆیە دەكەوتتە ناوەندی كیشووری ئاسیاو لە باكوری روسیا، لە رۆژهەلاتی وباشووری وروژئاوای چینی میلیلی.

• مێژووی مەنگولیا: یەكێكە لەوولاتە ھەرە كۆنەكان لە جیهان ھۆزو تیرەكانی یەكیان گرت بە سەرۆكایەتی جەنگیزخان لە سالی ۱۲۰۰، جەنگیز خان و لایەنگر و ھاوپەیمانەكانی گەرەتترین ئیمپراتۆریەتی سەردەمی ئەو كاتەیان پێك هێنا، لە سەدەیی سیانزەم دەسەلاتی ھەموو چینی ئیستای گرتەرە تاكو رۆژئاوای گەیشتە مەجر و ھۆلەندا و دواي سێ سەدە ئەو ئیمپراتۆریەتە تەواوو بنەمانەیی بانشوو كە دەسەلات داربوون لە چین و دەسەلاتیان بەسەرداگرت. دواي سالی ۱۶۹۱ چین دەسەلاتی ئۆتونومی بە مەنگولیا بەخشی، لە دواي شۆرشێ چین لە سالی ۱۹۱۱ و لەناو چوونی بنەمالەیی بانشوو لە سالی ۱۹۱۲ ئەمیرە مەنگولیاەكان چینیەكانیان لە مەنگولیا دەرکرد و لە ۱۱/۷/۱۹۲۱ سەربەخۆی خۆیان راگیانند لە ژێر دەسەلاتی (خوتوختوی) بوزی و روسیاش

• بەرھەمی كشتوكالی: گەنم و جۆ، تەرەو میوەجات، پەتاتە.

• سامانی ناژەلی: مەر ۱۴ر۸۰۰ ملیۆن سەر، بزنی ۱۰ر۲۰۰ ملیۆن سەر، پەرەور ۱۰ر۲۰۰ ملیۆن سەر.

• سامانی سروشتی: نەوت، ئاسن، خەلوو، ئوچاس، زێر، فوسفات، چەندین بەرھەمی تری سروشتی.

• پیشەسازی: دەرھێنانی سامانی سروشتی و ئامادەكەردنی، كەلوپەلی بیناسازی، ئامادەكەردنی خۆراك، خۆش كەردنی پێست، دروستكەردنی پێلۆ.

• بەرھەمی كارەبا: ۲،۷۵۰ ملیار كیلۆ وات كاترۆمێر.

• داھاتی دەرەوی: بەرھەمی خۆراك، كەلوپەلی بەكار هێنان، كیمیا، كەرسەتی بیناسازی، ئۆتۆمبیل و ماشین، سوتەمەنی.

• دەرچووەكانی: ئوچاس، ناژۆلی زیندو، پێست، گۆشت، خوری.

• ھاوبەشەكانی بازگانی: وولاتانی كۆمەنولسی سەربەخۆیی یەكێتی سۆڤیەتی پێشوو، چینی میلیلی، یابان، ئەمسا، چەند وولاتیكی تری ئەوروپا.

• رژیمی دەسەلات: كۆمارێكی دەستوری پەرلەمانیە، پەرلەمان پێك ھاتو لە ۷۶ ئەندام، سەرۆك و جیگری ھەلەدەبژێردرێت بۆ ماوھوی چوار سال، لە سالی ۱۹۹۲ پەرلەمان بریاری دەستوری نوێی دەرکرد ناوی حزبی شیوعی گۆڤی.

• پارتە رامیاریەكان: پارتی گەلی شۆرشگێری مەنگۆلی، پارتی سوشیالیستی، پارتی نیشتمانی دیموكراتی، چەندین گروپ و پارتی تری نیشتمانی و نەتەرەوی و رامیاری تێدايە.

• ژمارەي دانیشتوانی مەنگولیا زۆر كەمەو ژمارەي ناژەلەكانی زیاترە لە ژمارەي

يارمەتى دان.

لە سالى ۱۹۲۱ ھىزەكانى روسىيا چوۋ نوا مەنگۇليا يارمەتى شۇرشگىزەكانى دا بە دامەزاندنى رۇئىمكى شىيوعى لە دواى مردنى دوا بوزى زىندوو، لە دواى سالى ۱۹۴۵ لە پەيمانى نىوان روسىياو چىن، چىن وازى ھىنا لە داواكارى مەنگۇليا ھەر بەناو بوە كۇمارىكى سەرەخۇ.

لە سالى ۱۹۹۰ ھزى شىيوعى وازى لە دەسەلاتى يەكلايەنە ھىناو ھەلبۇزاردنى ئەنجامدا، لە ھەلبۇزاردنەكانى ۱۹۹۷ شىيوعىكى كۇن بە سەروك كۇمار دەرچوو.

- مەنگۇليا ئەندامە لە نەتەرە يەكگرتوھكان، ئەندامە لە چەندىن رىكخراوى ترى جىھان روولى باشى ھەيە لە رووى ئابوورى ورامىيارى وەرەمو پىئش چونى ولاتەكەيان.

ماليزيا

- ناوى رەسمى: ماليزيا.
- پايتەختى: كولا لامپور، ژمارەى دانىشتوانى (۱،۵۳۵،۰۰۰) مليون كەسە.
- بەندەرۇ شارە گرنگەكان: جۇرتۇن، كوئانتان، كىلانج، كوتا كىنا بولا.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲۱،۵۶۵،۰۰۰ مليون كەسە، بەپىئى زانىارىيەكانى ۲۰۰۲.
- رووبەرى: ۱۲۷،۳۱۶ ميل چوار كۇشەو ۳۲۹،۷۵۰ كىلۇمەتر چوار كۇشەيە.
- چرى دانىشتوانى: ۱۶۹ كەس لەيەك ميل چوار كۇشەدا .
- زمانەكانى: مالويە(زمانى رەسمىە) ئىنگلىزى، زاراۋى چىنى وھندى تىايە.
- نژادەكانى: مالويىنەكان ۵۹٪، چىنى ۲۵٪، ھندى ۷٪.
- ئايىنەكانى: ئىسلام ئايىنى دەولەتە، بوزى، ھندۇسى.
- زانىنى خويئىدن ونووسىن: ۸۵٪.
- دابەشى كارگىرى: ۱۳ پارىزگايە، دوو ھەرىمى فېدرالى ھەيە.
- دراوى: رىنجىت.
- كۇى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۲۲۷،۵۰۰،۰۰۰ بلىۇن دۇلارە.

- بەشى تاك لە كۇى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۱۱،۲۵۰ دۇلارە
- بەرگى: ۷٪ لە كۇى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۱۱۰،۰۰۰ ھزار كەسە.
- زەمى كشتوكالى: ۲۳٪ لەخاكي ولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم وجۇ، تەرەو ميوەجات، دارى زەيت ماليزيا گەرەوترىن بەرھەم ھىنەرەتى لە جىھان، برنج، بىبەر، مەتات، چەرەندەرى شەكر.
- سامانى ئازەلى: ۲۶۰،۰۰۰ ھزار سەر، بىزى ۳۵۰،۰۰۰ ھزار سەر، چىل ۷۳۰،۰۰۰ ھزار سەر، گامىش ۱۴۵،۰۰۰ ھزار سەر، بەراز ۳۴۰۰ مليون سەر، پەرەور ۱۱۰،۰۰۰ مليون سەر.
- سامانى سروشتى: نەوت، نوحاس، دارى دارستانەكان.
- پىشەسازى: ئامادەكردنى مەتات، ئامادەكردنى دار، زەيتى دار، نەوت، پىشەسازى سوک، دروستكردنى ئەلىكترۇنى.
- بەرھەمى كارەبا: ۵۴ مليار كىلۇ وات كاترۇمىز.
- داھاتى دەرەھى: پىداويستى خۇراك، نەوتى خاۋ، كەلەپەلى سەرمايەدارى، كىمىياۋى،

كۆمەلە ھەيە. لە باكوورى رۇژئاواى تايلانده لەگەل مىرى بروناى، لە باكوورى رۇژھەلات ئەندونوسيايە.

• مېژووى ولات: لە سەرھەتاي سەدەى يەكەمى زايىنى رۇشنىبىرى ھىندى و بىوزى كاردانەنەويەكى باشى ھەبوە لەسەر گەلانى ناوچە جيا جياكانى ماليزيا و دواى ئەوە لەسەدەكانى ھەشتەم و سىيانزەم نىمچە دورگەى مالاىو پارچەيەك بوو لەنيمپراتۆرىيەتى سرفىجىيائى بوزى كە بنكەى لە سومتەرەبوو.

لە سالى ۱۴۰۲ بازگانە ئىسلامەكان بەندەرى ملقاي بازگانىيان دروستكرد كە بوە مەلبەندىكى بازگانى گرنگ لەھەمان كات بوە جىگەى بلبوونەوئەوى پەرەسەندن و بىرى ئايىنى ئىسلام، لەدواى ئەوە پرتوگالىيەكان تونيان بەندەرى مولقا داگىر بگەن بەلام ھۆلەندىيەكان بەھۆى گرنكى ناوچەى پرتوگالىيەكان لەو ناوچەى دەركران. لە سالى ۱۷۸۱ كۇمپانىيائى ھىندى بەرىتانی رۇژھەلات دامەزرا لە جىگەى بازگانەكان و دواى ئەوە لە سالى ۱۸۱۵ بەرىتانيا ژنر دەستەكانى ھۆلەنديان داگىر كرد لەو كاتەى شەرى نىوان ھۆلەنداو فەرەنسا لە ئارادابوو.

لە سالى ۱۸۴۰ مىرى بروناى پارىزگارى سرواكي دەكرد لە باكوورى رۇژئاواى بورىنوى دابە جىمى بوك كە تاكو سالى ۱۹۴۱ بنەمالەى دەسەلاتدار بوو وەك دەولەتتىكى سەربەخۇ دواى ئەوە لە سالى ۱۸۶۷ ولاتەكە بوە پارىززاوى بەرىتانی تاكو سالى ۱۹۴۱ توانى دەسەلات لەسەر زۆربەى زۆرى ناوچەكە دا بگرتت بەلام دواى ئەوە تاكو سالى ۱۹۴۵ بوە ژنر دەستەى يابان، لەسالى ۱۹۴۶ رۇكخراوى مالاىو نىشتەمانى يەكگرتوو دامەزرا بۇ بەرمنگار بوونەوئەوى نەخشەكانى بەرىتانيا، لەسالى ۱۹۴۸ بەرىتانيا توانى ناوچەكانى ماليزيا يەك بخت بەناوى يەكئىتى مالاىو، لەسالى ۱۹۴۸ تا دواى سالى ۱۹۶۰ بەرىتانيا بە ھىزى سەربازى توانى شورشگىزەكان

كەلوپەلى بەكار ھىنان.

• دەرچوھەكانى: مەتاتى سروشتى، زەپىتى دار، نەوت، رستەن و چىنن، ئەلكترونى، دارى دارستانەكان.

• ھاوبەشەكانى بازگانى: ولاتانى ئەوروپاي رۇژئاوا، يابان، چىنى مىللى، ئەلمانيا، تايوان، چەند ولاتتىكى عەرەبى.

• رۇژمى دەسەلات: ماليزيا ولاتتىكى ديموكراتى پەرلەمانى يەكگرتو، شانشىنى دەرسىتورە، شانشىن بەرزترين دەسەلاتە ئەوئىش دادوهرى ھەرىمەكان ھەل دەبۇزىت، ئەوئىش بەپياوانى مىرات گرەمكانيان لە نىوان خۇيان بۇ ماوھى پىنچ سال، ئەنجومەنى ياسادانان لە دوو ئەنجومەن پىك ھاتو، يەكەم ئەنجومەنى پىران كە ۶۰ ئەندامە، دووھم ئەنجومەنى ئوئىنەران لە ۱۹۲ ئەندام پىك ھاتو. بۇ ماوھى پىنچ سال ھۆلەبۇزىدەرت

• پارتە راميارەكان: پارتى كۇنگرەى ماليزى، رۇكخراوى نىشتەمانى يەكگرتوى مالاوئەكان، پارتى نەتەوھى ماليزى، پارتى جىراكان، پارتى ئىسلامى مالوى، پارتى كارى ديموكراتى، چەندىن گروپ و پارتى تىرى نىشتەمانى و نەتەوھى و راميارى تىدايە

• جوگرافىيائى ولات: ماليزيا دەكەوتتە سەر لايەنى باشوورى رۇژھەلاتى كىشووھرى ئاسيا، پىك ھاتو لە ماليزياى رۇژئاوا لەبەشى باشوورى لە نىمچە دورگەى مالاىو، ماليزيا رۇژھەلاتى ھەرىمى سەباح و سرواك دەگرتتە خۇى لە باكوورى رۇژئاواى دورگەى يۇرىنۇ. درىژى نىوان ھەردوو ماليزيا ۴۰۰ ميل دەبىت لە دەريائى چىنى باشوور، ماليزيا جىگەيەكە يەكگرتنەوھى رۇگەى دەريائى لەباشوور رۇژھەلاتى ئاسيا بەو ھۆيەوہ بوەتە چوار جۆرى دانىشتوان و دەسەلاتى راميارى مالوئەكان لە دانىشتوانى لادىيەكان بوون بەلام چىنيەكان دانىشتوانىكى گورج وگۇلن لە كارى ئابوورى و لەھەمان كاتا گىرو گرفت لەنىوان ئەو دوو

لەناو ببات كە كۆمۇنىستەكان سەرکردايەتپان دەكرد.

لە ۱۹۵۷/۸/۳۱ يەكئىتى مالايۇ بوە وولاتئىكى سەربەخۇ، ئەمىر عبدالرحمان پۇستى سەرۆك وەزىرانى وەرگرت، كە خۆيشى سەرۆكى رىكخراوہى مالايوى نىشتمانى يەكگرتوو بوو، لەسالى ۱۹۶۳ يەكئىتى مالايۇ چوہ ناو سەنگافوراو سىرواك وسەباح بۇ ئەوہى بىنە يەكئىتى ماليزيا، لە سالى ۱۹۶۵ سەنگافورە لەو يەكگرتنە كشاوہ لەسالى ۱۹۶۸ فيلېنش لەو يەكگرتنە دەرچوو سەربەخۇى خۇى لەناوچەى سەباح راگياند بە جيابوونەوہ، لە سالى ۱۹۸۱ مەما تىر محمد بوہ سەرۆك وەزىران كە سەرۆكى رىكخراوى نىشتمانى مالايۇ بوو. دواى ئەوہ بارو

دۇخى ماليزيا بەھۇى كئشەو مل ملانىنى راميارى نىوان سەرکردەكانى پارتى مالايۇ نژادە جياكان پەرەسەندەكانى لە بەزرى و نزمىدا پەرەى دەسەند ھەر ئەوہبوو لە دواى سالى ۱۹۹۸ مەھاتىر محمد چىگرەكەى تاوانبار كىردو خستىە بەندىخانە بەناوى كۆسپ خستتە پئىش پەرە سەندن وچەندىن تاوانى تىرى دژ بەيەكتىرى.

• ماليزيا ئەندامە لە نەتەوہ يەكگرتوہكان، ھەرۇھا ئەندامە لە رىكخراوى خۇراك وكشتوكال وىانكى دوہلى وكارى نىو دەولەتى وخەزنەى نىو دەولەتى وىانرگانى نىو دەولەتى وئەندامىشە لە كۆمەنولسى بەرىتانىاو چەندىن رىكخراوى تىرى جىھانى.

میانمار

- ناوى رەسمى: يەكئىتى میانمار.
- پايتەختى: بايخون (رايخون) ژمارەى دانىشتوانى ۳،۹۵۰،۰۰۰ مليون كەسە.
- شاروبەندەرەكانى: بايخون، لىن، مۆلېن، ماندولوى، بىجۇ.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۴،۵۲۸،۰۰۰ مليون كەسە، بەپئى نامارى ۱۹۹۸.
- رووبەرى: ۲۶۱،۲۱۶ ميل چوار گۆشەو ۶۷۶،۵۵۰ كىلومەتر چوارگۆشەيە.
- چرى دانىشتوانى: ۱۷۴ كەس لەيەك ميل چوار گۆشەدا.
- نژادەكانى: بورىمىيەكان ۶۸٪، شان، كاراخىن.
- زمانەكانى: بورىمى (زمانى رەسمىيە).
- ئايىنەكانى: بوذى ۹۰٪، و مەسىحى، ئىسلام.
- زانىنى خويئند و نووسىن: ۸۵٪.
- دابەشى كارگىرى: ۷ پارىزگايە لەگەل ۷ بەشى شىوہى پارىزگا.
- دراوى: كيات.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۵۵،۷۵۰،۰۰۰ مليار دۆلارە.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۱۲،۰۰۰ دۆلارە.
- بەرگرى: ۱۵،۵٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۴۲۰،۰۰۰ ھەزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۱۵،۲٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم و جۇ، چەمەندەرى شەكر، تەرە، ميوەجات، گەنمە شامى، تويكلى زەيت.
- سامانى ئاژەلى: مەر ۹۸۵،۰۰۰ ھەزار سەر، بىز ۱،۲۵۰ مليون سەر، چىل ۹،۹۵۰ مليون سەر، پەرەوور ۱۵،۶۰۰ مليون سەر.
- سامانى سىروشتى: قورقوشم، نوحاس، نەوت، بەردى بەنرخ، لەگەل چەندىن جۇرى تىرى سامانى سىروشتى.

• پيشه‌سازى: پالاوتنى نەوت و ھەلېنجان، رستىن و چىن، دروستىكىردنى پىلاو، خۇشكىردنى پىست، ئامادەكىردنى دارى دارىستانەكان، دروستىكىردنى شەكر، ئامادەكىردنى گۆشت.

• بەرھەمى كارەبا: ۴،۵۰۰ مىليار كىلو وات كاتۇمىز.

• داھاتى دەرھەمى: ئامادەكرامى گواستەنە، بەرھەمى خۇراك، كىمىيوى، ماشىن و ئۇتۇمبىل.

• دەرچوكانى: مەتات، شەكر، گۆشت، ئاژەلى زىندو، بەردى بەنرخ، دارى دارىستان، پىست.

• ھاوبەشەكانى بازىگانى: يەككىتى ئەرۇپا، يابان، چىنى مىللى، سىنگاپورا، ھىند، تايلىند، مالىزىيا، ئەمەرىكا.

• رېژىمى دەسەلات: رېژىمىكى سەربازىيە سەرۆك وولات و حكومەت ژەنەرال سان شوى كە لە سالى ۱۹۹۲ دەسەلاتدەرھو ھەر ئەويش سەرۆك ئەنجومەنى دەولەتە كە لە ۲۰ ئەندام پىك ھاتوھ. دەسەلات دارىكى توندو تىژمو تاكە كەسىيە.

• پارەتە رامىيارەكان: پارتى سەربازى سوشىيالىستى، كۆمەلەي نىشتەمانى لە پىناو دىموكراتى، پارتى يەككىتى نىشتەمانى، پارتى دەسەلات دار.

• جوگرافىيە و لات: بەشى باكوورى رۇژئاواى نىمچە دورگەي ھىندى چىنى دەگرىتە خۇي كە درىژ دەبىتەھە لە سەر كەنداوى بەنگال، لە رۇژئاواى بەنگلادىش و ھىندە، لەرۇژمەلات چىن و لاوس تايلىندە .

• ميانمار فرە نژادو فرە نايىن و زمانە لە بنەرەتا دانىشتوانەكەي لادىنچىن بە ھۆي بەپىتى خاكەكەي و دراستانى چرى بە سودو سامانى سروسشى بەلام بەھۆي گىرو گرفت و كىشەو ملەلانىي بە تايبەتە لەدواي جەنگى دوھمى جىھان وىزانى بەخۇوھ بىنى بەتايبەتە لەرووى ئابوورى بەھۆي نەبوونى ئارامى و ناسايشى

• وولاتەكە.

• مىژبوى و لات: بۆرمىيەكان لە ناوچەي تىبەت رويان لە ميانمار كەرد لە دواي سەدەي نۆيەمى زايىنى، لە سەدەي يانزەھەم شانشىنى بوزى لى دامەزراو پايەختەكەشى باجان بومو ئايىنى بوزيان لە باوھش گرتىبو، لە سالى ۱۶۷۲ مەنگولىيەكان كە لە چىيەنەھە ھاتبون وولاتەكەيان داگر كەردو تالانىان كەرد بەتايبەتە باجانى پايەخت و لە ژىر دەستى چىيەنەكان ماوھ تاكو سالى ۱۷۵۵ لەدواي ئەوھ ميانمار توانى يەكگرتەھو ونجون بكاە پايەختە.

• لە دواي سى شەر لە سالەكانى ۱۸۲۴-۱۸۵۲ بەرىتانىا توانى ھەرنمەكانى ميانمار داگر بكات ئەو كىشەوگرتە بەردوام بوو تاكو سالى ۱۹۲۷ كە بۇرما بوھ يەككە لە ژىردەستەكانى تاجى بەرىتانى و ماف ئۇتۇنومى پىندرا وداي داگر كەردنى لە لاين يابان لە كاتى جەنگى دوھمى جىھان بەلام لە سالى ۱۹۴۵ بەرىتانىا لە ژىر دەسەلاتى يابان رىزگارى كەرد، لە ۱۹۴۸ / ۱/۴ ميانمار سەربەخۇي خۇي و ھەرگرت لە بەرىتانىا و ناوي بوھ بۇرما و دواي ئەوھ لە كۆمەنولسى بەرىتانىا دەرچوو حكومەتتىكى فېدرالى لىيىكھات بەلام لە دواي كودەتاي سەربازى سالى ۱۹۶۲ حكومەتى فېدرالى ھەلۇەشايەھو بەرھو رېژىمى سوشىيالىستى ھەنگاوى نا، لە سالى ۱۹۷۲ برىارى دەستورى مەدەنى درا، لە سالى ۱۹۷۵ بەرھى نىشتەمانى دىموكراتى دامەزرا دىرى حكومت و تىكۇشان دەستى پىكەرد، لە سانگى ۱۹۹۰/۵ يەكەم ھەلېژادنى فرەلايەنى بۇ يەكەمجار ئەنجام درا .

• ميانمار ئەندامە لە نەتەويەكگرتەھەكان، ئەندامە لەو رىكخراوھ نىودەولەتيا نە (رىكخراوى خۇراكى كىشتوكالى، بانكى دراوى نىو دەولەتى، كارى نىو دەولەتى، تەندروستى جىھان و بازىگانى نىو دەولەتى).

نېپال

- ناوی رسمي: شانشینې نیپال.
- پایتهختی: کاتاوند، ژماره‌ی دانیشتوانی ۵۸۰ر۰۰۰ هه‌زار کسه.
- شاره‌گرنگه‌کانی: لالینیور، بیرات، ناگار.
- ژماره‌ی دانیشتوانی: ۲۴۷۸۰ر۰۰۰ ملیون کسه، به‌پین‌ناماری ۱۹۹۹.
- روبه‌ری: ۵۴۳۶۳ میل چوار گوشه‌و ۱۴۰۸۰۰ کیلومتر چوار گوشه‌یه.
- چری دانیشتوانی: ۴۵۵ کس له یه‌ک میل چوار گوشه‌دا.
- نژاده‌کانی: نیوار، هندی، تبتی، چهن‌دین جور له‌نژادی تر.
- زمانه‌کانی: نیپالی (زمانی رسمیه) زاراوه‌ی تری هیه.
- نایینه‌کانی: هندوس ۹۲٪، بوژی ۵٪، نیسلام ۲٪.
- زانینی خویندن ونوسین: ۲۸٪.
- دابه‌شی کارگیری: ۱۴ پاریزگایه.
- دراوی: روپیه‌ی نیپالی.
- کوی دهرنه‌جانی ناوخوی: ۲۱۱۵۰ ملیار دۆلار.
- به‌شی تاک له کوی دهرنه‌جانی ناوخوی: ۴۰۰ دۆلار.
- به‌رگری: ۲۱۰٪ له کوی دهرنه‌جانی ناوخوی.
- سوپاکه‌ی: ۴۵۰۰۰ هه‌زار کسه.
- زهوی کشتوکالی: ۱۷۳٪ له‌خاکی وولاته‌که.
- به‌رهمی کشتوکالی: گه‌نم وجو، چه‌نده‌ری شه‌کر، تهره‌میوه‌جات، برنج.
- سامانی ناژه‌لی: مهر ۹۰ر۰۰۰ هه‌زار سهر، بز ۶،۱۲۰ ملیون سهر، چیل ۷۲۵۰ ملیون سهر، گامیش ۲۵۰۰ ملیون سهر، به‌راز ۷۶۰ر۰۰۰
- هه‌زار سهر، په‌ره‌ور ۱۶ ملیون سهر.
- پیشه‌سازی: دروستکردنی شه‌کر: چیمه‌نتو، ناماده‌کردنی گوشت، خوشکردنی پیست، دروستکردنی پیلاو، رستن وچنین، ناماده‌کردنی پیدایستی گوزار، دروستکردنی جل و به‌رگ.
- به‌رهمی کاره‌با: ۱،۳۵۰ ملیار کیلو وات کاتریمیر.
- داهاتی دهره‌وی: نه‌وت، په‌ینی کیمیاری، ماشین، ئۆتومبیل، دانه‌ویل.
- دهرچه‌کانی: دانه‌ویل، پیلاو، رستن وچنین، گوشت، ناژه‌لی زیندو، پیست، جل و به‌رگ.
- هاویه‌شه‌کانی بازرگانی: یابان، نه‌مه‌ریکا، یه‌کیتی ئه‌روپا، هند، چین، میلی، پاکستان.
- رژیمی ده‌سه‌لات: شانشینې ده‌ستوری دیموکراتی فره‌لایه‌نیه، نه‌جومه‌نی یاسادانان له دوو نه‌جومه‌ن پیک هاتوه‌ه یه‌که‌میان نه‌جومه‌نی بالا که له ۶۰ نه‌ندام پیک هاتوه، دوهم نه‌جومه‌نی نزم که له ۲۰۵ نه‌ندام پیک هاتوه.
- پارتیه رامیاریه‌کان: پارتی گۆنگرسی نیپالی، پارتی چه‌پی ناوه‌ندی، پارتی نیپالی شیوعی، چه‌هن‌دین گروپ وپارتی تری نیشتمانی ونه‌ته‌وه‌ی وراثیاری تیا‌یه.
- جوگرافیای ولات: ولاتیکسی ناوخوی‌ه‌و دریزبوتوه‌ه له‌سهر چیا‌ی هه‌مه‌لایا له نیوان هیند وهریمی تبتی چین که‌مافی ئۆتونومی هیه، له باکووری چین، له باشووری هینده.
- میژوی ولات: له‌سه‌ده‌ی هه‌شتی زایینی شاه‌یونی شانشینې دۆلی کتمه‌ندوی داگیری کرد، ناه‌یونی‌ه‌کان کۆچه‌ری تبتی بوون،

بورمیه کانیس له باکووری هیندموه بوئی هاتیوون له سدهی پینجی پیش زاین له شاری لومبیتی له دورای باشور (زمیر سید هارتا جواتاما) بوزی یه کم له ولاته له دایک بوه که دامه زرنه ری نایینی بوزی بوه.

له سدهی سیانزهم و شانزهم بنه ماله ی (مللا) دهسه لاتی حکومرانی و هرگرت که له بنه ماله ی رابهری هونهر بوون له سهردهمه. له سالی ۱۸۶۸ نیپال یه کی گرت له شانشین یه گرتوو له دوا ی داگیر کردنی دۆلی کنه ندو له لایه ک شانشین بریتوی نارین، له نیوان ساله کانی ۱۸۱۵ تا ۱۸۱۶ شهر ی نیوان نیپال و ئینگلترا هه لگیر ساو دوا ی نیپال بوه ژرده سستی به ریتانیا، له سالی ۱۹۲۲ نیپال بوه وولاتیکی سه ره خوی ته او له دوا ی نه ماله ی شانشین تربیویانا بیدبیکرام دهسه لاتی به سه ر شانشین رانه شکا و پارتی کۆنگره ی نیپال پشتگیری لیکرد.

له سالی ۱۹۵۹ نه نجومه نی یاسادانا پیک هات له رینگه ی هه لبراردن به لام شانشین په رله مانی هه لوه شانده وه، له سالی ۱۹۶۱ پارتیه رامیاریه کانی قه دهغه کرد له دوا ی کوارالا سه رۆکی پارتی گۆنگره ی سوشیالستی سه ر به هیند بوه سه رۆک و هزیران.

له سالی ۱۹۶۲ ده ستور بریاری هه لبراردنی نه نجومه نه کانی ناو خوییدا به لام سه ره ک و هزیران به دامه زرادن دهستی به کارکرد، له سالی ۱۹۶۳ له یه ک ژن هینان زیاتر قه دهغه کرا. له دوا ی سالی ۱۹۸۰ خۆپیشاندان و ناره زایی سه ری هه لدا به

سه رکردایه تی کوارالا که بوه هۆی نه وه ی راپرسی شه نجام بدریت بو ده ستوری نو ی و ده نگه ران بریاریان دا که نه دامانی کۆمه له ی نیشتمانی به هه لبراردنی راسته خۆبیت، له سالی ۱۹۸۲ سه ره ک و هزیرانی سه ر به شانشین لایرا، له سالی ۱۹۸۶ له هه لبراردنی کۆمه له ی نیشتمانی به زۆرینه ی ده نگ بهر هه لستکاری دهسه لاتی بی پارتایه تیان کرد، له دوا ی سالی ۱۹۸۸ زۆریه ی زۆری نه دامانی پارتی کۆنگره ی نیشتمانی ده ستگیر کران و چاودیری له سه ر رۆژنامه کان دانرا، له سالی ۱۹۹۰ خۆ پیشاندان شه نجام درا بو هینانه دی دیموکراتی و ده ستوری دیموکراتی نو ی بریاری بو درا، دوا ی نه وه پارتی کۆنگره ی نیشتمانی له هه لبراردنی سالی ۱۹۹۱ دهسه لاتی به ده ست هینا که یه کم هه لبراردنی دیموکراتی بوو که شیوعیه کان ژماریه کی به رزیان له ده نگ هینا، دوا ی نه وه له هه لبراردنی ۱۹۹۴ شیوعیه کان ۸۸ کورسیان به ده ست هینا، سه رۆکی شیوعیه کان بوه سه رۆک و هزیران به لام نه نجومه نی نوینه ران بواری به حکومه ته که ی نه دا وله پۆستی سه رۆک و هزیران کشایه وه، له سالی ۱۹۹۷. حکومه تی فره لایه نه ی دامه زرا.

• نیپال نه دامه له نه ته ره یه گرتومه کان، نه دامه له رنکخراوی فاو، نه دامه له بانکی نیو ده ولته تی، نه دامه له رنکخراوی کاری نیو ده ولته تی، نه دامه له خه زنه ی دراوی نیو ده ولته تی، نه دامه له رنکخراوی ته ندروستی جیهان.

ئۆزبېكستان

- ناوی رەسمى: كۆماری ئۆزبېكستان .
- پايتەختى: تەشقەند، ژمارەى دانىشتوانى ۲۳۸۵۰۰۰۰ ملیۇن كەسە .
- شارە گىرگەكانى: سەمەرقەند، بخارى، نامايخان، ئەندىمان .
- بەندەرە سەرەكېيەكانى: تەزىمىز .
- پويەرى: ۱۷۲۷۴۰ مىل چوارگۆشەو ۴۴۷ ر ۴۰۰ كىلۆمەتر چوارگۆشەيە .
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲۴۲۵۶۰۰۰۰ ملیۇن كەسە، بەيىن زانىيارىيەكانى ۲۰۰۱ .
- چرى دانىشتوانى: ۱۴۰ كەس لەيەك مىل چوار گۆشەدا .
- نژادەكانى: ئەزىك (۷۱٪)، روسى (۸٪)، كوردى تىايە بەرئىزەيەكى كەم بەھۇى دابەش كردى لەلایەن دەسەلاتى ئەوكاتەى ستالىن لەدواى سالەكانى ۱۹۲۷ .
- زمانەكانى: ئۆزبېكى (زمانى رەسمىە) روسى .
- ئاينەكانى: ئىسلام، ھەندى لە ئۇرسۇزكسى پۇرژەلات .
- زانىنى خویندن و نوسىن: ۹۸٪ .
- پژىمى دەسەلات: كۆمارىكى دەستورىيە .
- پارتە رامىارىەكان: پارتى ئۆزبېكستانى ديموكراتى مىللى . سۇشبالستى چاكسازى (كۆمۇنىستى پىشوو) پارتى پىشكەوتووى خاكى نىشتىمان، لایەنگىرانى ئابوورى سەربەخۇ، پارتى ئەرك (پارتى ئازادى ديموكراتى) ، ئابوورى تىكەلاو، پارتى ئۆزبېكستانى كۆمەلایەتى ديموكراتى، ئىسلامى، پارتى ديموكراتى زىندوبونووى نىشتىمانى .
- دابەشى كارگىرى: ۱۲ ھەرىمە + كۆمارىكى
- ئۆتۆنۆمى + پايتەخت .
- سوپاكەى: ۷۵۰۰۰ ھەزار كەسە .
- بەرگىرى: ۲۹٪ . لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى
- دراوى: سوم .
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۶۰۷۷ مىليار دۇلار .
- بەشى تاك: لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى ۲۵۰۰ دۇلار .
- زەوى كشتوكالى: ۱۲٪ لەخاكى وولاتەكە .
- بەرەمى كشتوكالى: تەپرە بەمەموو چۆرەكانى، پەمۇ، گەنم و جو، چەوئەندەرى شەكر، گولەبەرژە، گىزەر، چەندىن جۆرى دانەوئەلى تر .
- سامانى ئازەلى: مەپ ۸۷۰۰ ملیۇن سەر، گامىش ۲۰۰۰ ملیۇن سەر، پەرور ۱۲ ملیۇن سەر .
- سامانى سروشتى: غازى سروشتى، نەوت، خەلوز، زىر، بۇتاسىيۇم، زىوو، نوحاس، قورقوشم، زىك، مولىيدىنۇم .
- بەرەمەكانى كارەبا: ۴۵۱۸۰ مىليار كىلۇ وات كاترۇمىر .
- پىشەسازى: ماشىن، پىشەسازى خۇراك، رىستى و چىنن، خۇشكردنى پىست، دروستكردنى پىلاو، دروستكردنى شەكر، ئامادەكردنى گۆشت، دروستكردنى فەرش، دەرچووہەكانى: پەمۇ، زىر، بەرەمەكانى رىستى و چىنن، كىمىيا، چىمەنتۇ، رۇنى تەرە، گۆشت، پىست، خورى، ئازەلى زىندوو .
- داھاتەكانى دەرەھى: ماشىن و پىداوېستىەكانى، كەلوپەلى بەكارھىنان، دانەوئەلى وخۇراك .

• ھاوبەشەكانى بازىرگانى: يەككىتى روسيا، كۆمارى تيشك، چىن، ھەندى لىھولتاتى يەككىتى ئەوروپا، ئىران، توركيا، يابان.

• جۇگرافىيى وولات: كۆمارى ئۆزبەكىستانى سەربەخۇدەكەمۇتە ناۋەندى ناسىيا، ئۆزبەكىستان پىشوو ناۋى (كۆمارى ئۆزبەكى سۇشبالىستى سۇقىيەتى بوۋە) كە يەككىت بوۋە كۆمارەكانى سۇقىيەتى پىشوو. كازاخستان لە باكوورى و پۇژئاۋاى ، كرجىزىستان و تاجاكىستان لە پۇژمەلاتى، ئەفغانىستان و توركمانىستان لە باشوورى، پوۋبەرى ئۆزبەكىستان زۇبەى زۇرى دەشتايى و بىبابانىيە، زەلكاۋى قۇلى تىايە لە بىبابانىيە، پوبارەكانى ، شامۇ، دارىيا، سىرايا، لەباكوورى پۇژمەلاتى دەرياي ئورالە، كە ش و ھەواكەى لەزىستان كورت و ساردە، ھاۋىنى درىژو گەرمە.

• مېژوۋى وولات: خاكى ئۆزبەكىستان بەشنىك بوۋە لە نىمپراتۇرىيەتى ھارسى پىشوو، دواى ئەۋە لەسەدەى چۈارى پىش زايىنى ئەسكەندەرى گەۋرەى مەكدۇنى دەستى بەسەر داگرت، لەسەدەى ھەشتەمى زايىنى لەدواى كىدارەكانى (فتوحاتى) ئىسلامى (تركىيە كۇچبەرەكان لىيى جىگىر بوون و بىرو باۋەرى ئىسلام بوۋە ئاينىان، لەسەدەى سىيانزەھەم مەگۇلەكان داگىريان كىد بەسەرۇكايەتى جەنگىزخان و بوۋە دەسەلاتدار لە سەر ناۋچەكەۋە توركە سەلۇقىەكانىيانى سەندەۋە، دواى ئەۋە بوۋە پارچەيەك لە نىمپراتۇرىيەتى تەيمورى لەنگ و خەلىفەكانى تاكو سەدەى شانزەھەم، كە سەمەرقەندى كىرە پايىتەختى دەسەلاتى تەيمورى لەنگ . لەسەرەتاي سەدەى شانزەھەم

ئۆزبەك ھەلسان بە داگىر كىردن و تىكەلاۋ كىردنى لە گەل دانىشتۋانى خۇيان و نىمپراتۇرىيەتى تەيمورى لەنگىيان تىكىدا بۇ نىماراتى ئۆزبەكى جىيا لەگەن يەككىتى دا. لە سالى ۱۸۶۷ ھىزەكانى روسيا تەشقىمەندىان داگىر كىردو كىردىانە پايىتەختى دادۋەرى گىشتى تركىستان. لە سالى ۱۸۶۸ روسيا لكاندى بە ۋلاتەكەى لەگەل شارەكانى بخارى و سەمەر قەندو خىفاۋ كوكنىد. لە دواى سەركەۋتنى شۇپرىشى بەلشەقىيەكان لە روسيا (ئەنجومەنى مىللى تەشقىمەندى) پىك ھىنا. لە سالى ۱۹۲۴ ئۆزبەك بوۋە كۆمارى ئۆزبەك . لە سالى ۱۹۲۵ بوۋە كۆمارپىك لە كۆمارەكانى يەككىتى سۇقىيەتى پىشوو بە ناۋى (كۆمارى ئۆزبەكىستانى سۇشبالىستى سۇقىيەتى) لە سالى ۱۹۸۹ جۈلانەۋەى ئەتەۋەى پىك ھات بەناۋى (بىرلىك) بوۋە ھۇى شالاۋ بىردنەسەر (مىسخىتىن) و ئەۋانى تر لە كەمە ئەتەۋايەتەكان لە دۇلى فېرنامانامانەۋە . لە سالى ۱۹۹۰ بە سەرۇكايەتى (ئىسلام كارىموف) بە ئاشكرا كىردنى جۈلانەۋەى يەككىرتوى نەتەرەيى، كەدواى بوۋە سەرۇكى وولات بە راگەياندىنى سەربەخۇيى ئابوورى و پامىيارى وولات. لە ۱۹۹۱/ ۸/۳۱ ئۆزبەكىستان سەربەخۇيى راگەياند و بوۋە ئەندام لە كۆمەنولسى وولاتانى سەربەخۇ (CIS)، لەسالى ۱۹۹۶ ئۆزبەكىستان و كىزخىستان و كرجىزىستان پىكەۋتن بەدامەزاندنى بازىرى يەككىرتوى ئابوورى.

• ئۆزبەكىستان ئەندامە لە پىكخراۋى نەتەۋە يەككىرتوۋەكان.

ئەفغانىستان

- ناۋى رەسمى: دەرلەتتى ئەفغانىستانى ئىسلامى.
- پايتەختى: كابول، ژمارەى دانىشتوانى ۲۰۰۰ ۲۱۴۳ مىليۇن كەسە.
- شارە سەرپەكەنى: قەندەھار، ۋەھىران، مەزار شريف، جلال ئاباد.
- پووبەرى: ۲۵۱۷۷۲مىل چوارگۆشەۋ ۶۵۲،۰۹۰ كىلۆمەتر چوارگۆشەپە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲۷۷۵۵ مىليۇن كەسە لەم ژمارەپە زىاتر لە ۳۷۵۰۰۰ ھەزار كوردن كەرىژەكە دەكاتە ۱۵٪ بەپىنى نامارى ۲۰۰۰.
- نژادەكەنى: ئەفغانىستان ۱۴ گرۇپى نژادى جىاۋازى تىداپە لەۋانەش، دارى، بىشتۇن، ئۆزبەكى، تۈركمەن، كورد، بالوش، بىنجابى، چەندىن نەتەۋەى تى تىپە، بوۋنى كورد لەئەفغانىستان بەھۇى داگىركردنى كوردستان بوە لەلايەن ئىمپراتۇرە يەك لەدۋاى يەكەكەنى ناۋ ھەرىمەكەۋ جىھان ۋە جىنگەكەنى ئىۋان روس ۋە تۈرك ۋە تۈرك ۋە فارس ۋە فارس ۋە روس بوەبەتايىبەتى ئىمپراتۇرىبەتى عوسمانى ۋە فارس ۋە روسى كەبۇتە ھۇى دەرپەدەرى كورد ۋە كۆچ كوردىيان لەدۋاى ناۋەندى سەدەى ھەژدەم بەرەۋ ئەفغانىستان ۋە پاكىستان ۋە چىنى مىللى ۋە ھىند كەئىستاش بونى ناسنامەى نەتەۋاىبەتى خۇيان پاراستۇرە لەزمان ۋە مىژۋو دابو نەرىتيان.
- زمانەكەنى: بۇشتۇ، دارى، فارسى، ئەفغانى، (كە ھەردۈكەيان زمانى رەسمىن). كوردى، تۈركى، ئۆزبەكى، بالوش، عەرەبى، چەندىن زمانى نەتەۋەى تى تىداپە.
- ئاينەكەنى: ئىسلام، ۸۵٪ سۈنە ۱۵٪ شىعە.
- زانىنى خۇيىدن ۋە نوسىن: ۲۲٫۶٪ .
- بەرگى: ۱۲،۵ لەكۆى دەرئەنجامى ناۋخۇبى.
- دابەشى كارگىرى: ۲۲ پارىژگايە لەشىۋەى ھەرىمى دابەشكراۋى بەناۋبانگ.
- دراۋى: ئەفغانى.
- كۆى دەرئەنجامى ناۋخۇبى: ۱۹،۵۰۰ مىليار دۆلارە.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناۋخۇبى: ۸۰۰ دۆلارە.
- زەۋى كىشتوكالى: ۱۲٪ . لەخاكى ۋولتەكە.
- بەرەمى كىشتوكالى: گەنم ۋە جۇ، پەمۇ، تەرەمىۋەجات، خورى، چەۋەندەرى شەكر.
- چىرى دانىشتوانى: ۱۱۱ كەس لە يەك مىل چوارگۆشەدا.
- سامانى ئاژەلى: مەر ۱۴،۵ مىليۇن سەر، بىزن ۲،۲۰۰ مىليۇن سەر، چىل ۱،۶۰۰ مىليۇن سەر، پەرەور ۷،۶۰۰ مىليۇن سەر.
- بەرەمى پىشەسازى: مافورۇ چىن، چىمەنتۇ، سابون.
- سامانى سىروشتى: نەوت، غازى سىروشتى، خەلۇز، نوحاس، كىرىت، قورقوشم، زەنگ، ئاسن، خۇب، بەردى پىرۇز.
- بەرەمى كارەبا: ۴۶۸ مىليۇن كىلۇوات كاتژمىر.
- دەرچۈۋەكەنى: مېۋەجاتى ئامادەكراۋ، غازى سىروشتى، مافور، خورى، پىست، ئاژەلى زىندوۋ.
- داھاتەكەنى دەرەۋەى: بەرەمى نەۋتى، كەلۈپەلى خۋاردەمەنى، ماشىن ۋە ئۆتۈمبىل، لەگەن چەندىن جۇرى تىرى ھىنانە ژورەۋەى پىۋىست.

- ھاوبەشەكانى بازىرگانى: ئەوروپاي پۇرژەلەت. ئەلمانىا، چىن، يابان، ئەمەرىكا، بەرىتانىا، ئەلمانىا، فەرەنسا، يابان، تۈركىيا، ئىران.
- جۇگرافىيەلىك ۋولەت: لەبەكۈرى كۆمىرى تۈركمانىستان و ئۆزبەكىستان و تاجىكىستان، لەبەرى باشۋورى پۇرژەلەت چىن، پاكىستان لە پۇرژەلەت و باشۋورىيەت، ئىران لە پۇرژاۋاي، ئەفغانىستان ۋولەتلىكى شاخاۋىيە چىاي ھىندو كوشە لە پۇرژەلەتلىك تاكو پۇرژاۋاي كە چىكە دابەشى دەكات، باشۋورى پۇرژاۋاي دۆلۋو بىبانييە زۆربەلى خاكى شاخى بەرەزو بەفراۋىيە دۆلى قول و بەپىتتى تىايە، باشۋورى پۇرژاۋاي دۆلى حىراشى تىايە. زىستانى زۆر ساردە، ھاۋىنى قىنكە، زۆربەلى بارانى لە ۋەزى پايىزو بەرھارە.
- مىنۇرۋى ۋولەت: ئەفغانىستان ۋولەتلىكى ئىستراتىژىيە لەنىۋان ۋولەتلىك سۇقىيەتلى پىشۋو (كۆمىنولس CIS) و چىن و كىشمىرو پاكىستان و ئىران، لەبەر ئەۋەلى زۆر يارمەتلى پىن دراۋە لەلەين يەكىتلى سۇقىيەتلى پىشۋو ۋولەتەكانى ئەمەرىكا، ئىنگىلترا بەر چاۋە تەماشاي دەكات كە پردىكى بەستراۋەلى نىۋان ھىندو پۇرژەلەتلى ناۋەرپاستە، بەلام ھەرەسى ھىنا بەھۋى داگىر كىردى سەرھپاي بوۋنى زىنجىرە شەرىكى ئەفغانى كە دوا شەپلە سالى ۱۹۱۹ بوو. دارىۋوشى يەكەم و ئەسكەندەرى گەۋرە يەكەم داگىر كەرى ئەفغانىستان بوون بۇ بەكار ھىنانى ئەفغانىستان ۋەك دەركايەك بەرەو ھىند، لە سەدەلى ھەۋتلى زايىنى كراۋەكانى ئىسلامى گەيشتە ئەفغانىستان، لەسەدەلى سىيانزەو چاۋرەم جەنگىزخان و تەيمورى لەنگ بەرەو ئەفغانىستان ھەنگاۋيان نا بەنىازى داگىر كىردن، لەسەدەلى ئۆزەھەم ئەفغانىستان بوو گۆرەپانى كارى جەنگ لە مەلەننى نىۋان ئىمپىراتورىيەتلى بەرىتانىاۋ پوسىاي قەيسەرى لە

پىناۋ ژىر دەست خىستى ناسىاي بچوك. دۆست محمد و داۋى ئەو كۆپى و ئەۋەكەلى سەر كىردىيەتلى شەپلى دژ بە بەرىتانىيان دەكرد لە نىۋەلى سەدەلى يەكەم و لە نىۋەلى كۆتايى سەدەلى ئۆزەھەم بوو ھۋى ئەۋەلى كە ئەفغانىستان مافى ئۆتۈنۈمى ۋەرىگىرت بەپىنى پىنكەۋتلى ئىنگلىزى و روسى لە سالى ۱۹۰۷، داۋى ئەۋە سەرەپە خۇبى تەۋاۋى ۋەرىگىرت بەپىنى پەيمانى (الدروالىندى) لە ۱۹/۸/۱۹۱۹ ى زايىنى، لەسالى ۱۹۲۶ ئەمىر ئەمانە اللە شانشىنى ئەفغانىستانى دامەزاندو ھەۋلى نوۋى كىردىنەۋەلى دەداۋ داۋى ئەۋەلى شانشىن مەمەد زاھىر شاۋبو كە دەسەلەتلى گىرتە دەست لە سالى ۱۹۲۲ تاكو سالى ۱۹۷۲ بەھۋى كودەتلى سەرىبازى لەلەين فەرىق مەمەد داۋدخان و پىژىمى شانشىنى لەناۋ بردو دەۋلەتلى كۆمىرى راگەياند و ھەر خۇبى بوو سەرەك ۋولەت، بەلام بەھۋى كودەتلى سالى ۱۹۷۸ بەسەر كىردىيەتلى نور تەراكى و بەھىۋاۋى دامەزاندى دەۋلەتلىكى ماركىسى لە ئەفغانىستان بەيارمەتلى يەكىتلى سۇقىيەت. بەلام بەرەپەرىكانى كرا لەلەين. چەكدارە ئىسلامىيە توند پەۋەكان بەپالپىشت و يارمەتلى ئەمەرىكاۋ ھاۋپەيمانى دژى دەسەلەتلى نوۋى بەھۋى پەيوەندى لەگەل يەكىتلى سۇقىيەت. بەھۋىيە (بابرال كارمل) دەسەلەتلى گىرتە دەست و داۋى لەسۋپاۋى سۋرى سۇقىيەتلى كىرد بىتە ناۋخاكى ئەفغانىستان لە ژىر ساپەلى پەيمانى بەرگىرى ھاۋپەش. لەمانگى/۱۲/ ۱۹۷۹ يەكىتلى سۇقىيەت داگىرى كىردو توشى پەۋەرو بوۋنەۋەپەكى بىن وىنە بوو لەلەين گەلانى ئەفغانىستان كە كەس چاۋەرۋانى ئەۋەلى نەدەكردو بوۋە ھۋى شەپلىكى خۇبىناۋى و بەرەپەرىكانى كىردى سەرۋك تىرەكان بەچەكى سوك و داۋى تۋانىان چەكى گەۋرە پەيدا بەكن و يارمەتلىان بىردىت

له لایه نۀ مەریکا و بەریتانیا و ئەلمانیا و تورکیا بۆ بەر بەر مەکانی کردنی سۆقیەت و دەر پەراندنی بە لām شەر مەکه زیاتر له هەشت سانی خایاند لە نیوان حکومەتی ئەفغانستان و یەکی تیی سۆقیەت لە گەل چە کداره بەر هەلستکاره نیسلامیە کآن که بوه هۆی ئەوهی گروپی یەکم شارو پزنگا سەر مەکیە کان بگزیست و گروپی دوو میش لادیکان. ئەوهش لە بیر نە کرنت که بەر هەلستکارانی هینزی سۆقیەت له لایه ن سەر کردە نیسلامیە کان بوه وه که محەد مەلا عومەر (تالە بان) ئوسامە بن لادن که دروستکاروی ئە مەریکا و بەریتانیا و پاکستان بوو. لە مانگی / ۴ / ۱۹۸۸ پزنگوتن نامە یە ک لە نیوان یەکی تیی سۆقیەت و ئەفغانستان و ئە مەریکا و پاکستان مۆزکرا بۆ یار مەتی نە دانی هۆزه شەر پەر مەکان بەر مەبەر کشان هوهی هینزە مەکانی سوپای سۆقیەت له ئەفغانستان له ماوهی سانی ۱۹۸۹ ئەوهش جی بە جی کرا له مانگی / ۲ / ۱۹۸۹. له سانی ۱۹۹۲ حکومەتی ئەفغانستان له لایه ن نیسلامیە توند پەر مەکان لە ناو براو حکومە تییکی نوئی له کابول دامەزرا. دوا ی ئەوه سەرۆک هۆزو تیرە مەکان کیشو مەملانی کەوتە نیوانیان و بوه هۆی ئەوهی که ئەفغانستان بکەنە چە ند ناو چە یەکی کار گیزی تایبە تە مەند بە سەرۆک هۆزو تیرە مەکانی و دوا ی ئەوه تالە بان توانی دە سە لآت بگزیستە دە ست له سالی ۱۹۹۶. بە لām دژایە تی دە سە لآتی تالە بان سەری هە لداو بوه هۆی شەر پزنگی خویناوی و کاول کردنی وولات و بە بی ئەوهی هیچ وولاتیک دانیان پیا بنی ت تە نیا وولاتی سعو دیه و چە ند وولاتیک تری عەر بی نیسلامی نە بی ت کە یار مە تی تە واریان دە دان لە نامۆزگاری تە نیا ئە مەریکا نە بی ت. بە لām تالە بان سەر کەوتنی بە دە ست هینا له باکو ری وولات له مە زار شریف و تالوقان و تا کو له مانگی / ۸ / ۱۹۹۸،

دە سە لآتی گرتە دە ست له ۹۰٪ له سەر خاکی ئەفغانستان. له ۲۰ / ۸ / ۱۹۹۸ دپلوما تکارانی ئیترانی تیا کوزرا که ئە مەریکا بە موشە ک باشووری پۆزه لآتی کابولی بۆر دمان کرد بە ناوی ئەوهی که سەریازگە ی فیزی بونی هینزی چە کداری نیسلامیە مەکانی تیا یە بە سەر کردایە تی ئوسامە بن لادن. ئەو کیشو مەملانی یە پۆز له دوا ی پۆز پەرە ی دە سە ند لە نیوان سەر کردە نیسلامیە کان و بوه هۆی ئەوهی که هەر چی کاری پاگە یاندن هە بوو پاگرا له تە لە فزیون و کەرستە نامیزی ترو بوه گو پەر پانی چە تە و پزنگرو تاوان هوهی گە لانی بی دە سە لآتی ئەفغانستان و کۆ چە بران لە زیادی دابون. حکومەتی تالە بان و ئوسامە بن لادن له پە یمانە مەکانی بە ئە مەریکا و هاو پە یمانە مەکانی دابو و لیبی هە لگە پەر مەکانی تیا یە دە کرد. ئەوه بوو له ۱۱ / ۹ / ۲۰۰۱ کارە ساتی واشنتون و نیویورک له ئە مەریکا ئە نجام درا بە تە قین هوهی هەردوو تاو هری بازرگانی گشتی جیهان و بۆ تۆ لە وەر گرتن هوه له ئە مەریکا. هینزە مەکانی هاو پە یمان بە سەرۆکایە تی ئە مەریکا له ۷ / ۱۰ / ۲۰۰۱ فرۆ مەکانی جەنگی بۆر دمانی شارە مەکانی کابول و قە ندە هارو مە زاری شەریفی کرد بە هۆی بونی دە سە لآتی تالی بان و ئوسامە بن لادن و لە ناو بردنی له فغانستان، له ۱۲ / ۱۲ / ۲۰۰۱ حکومەتی کاتی گواستە نوە دامەزرا بە حکومەتی فیدرالی بە سەرۆکایە تی حامد کارزای و له ۲۲ / ۱۲ / ۲۰۰۱ بوره اندە دین رە بانی ئەفغانستانی جیهیشت.

لە دوا ی روخانی دە سە لآتی تالی بان و دامەزرا ندنی حکومەتی فیدالی ئەفغانی و دروست بونی بارو دۆخی نوئی دیموکراتی و بەرز بوان هوهی هەستی نە تە واهیتی و شۆر شگیزی کوردە مەکانی نیشتە جی ئەفغانستان لە شارە مەکانی داوور کە رای و قە ندە هار داوای

مالي نەتەھەيوان دەكەن كەزەماری دانیشتوانیان له ۲۵۰ هەزار كورد زیاتره، له ۲۰۰۲/۱/۴ بېریاری دەستوری نوێی درا بە دامەزراندنی رژێمیکی سەرۆکایەتی لەدوای تەواو بوونی حکومەتی دوای هەلبژاردن که لەدوو ئەنجومەن پێک هاتووە که بەیەکەم دەستووردانەنریت لەدوای ۱۹۶۴. لههەلبژاردنهکانی ۲۰۰۴/۱۰/۹ که بۆ یەکەم جاره له میژووی ئەفغانستان ئەنجام بەدی که

حامد کارزای بەسەرک کۆماری ئەفغانستان هەلبژێردرا لەدوای سێ ساڵ لەکاری سەرک کۆماری کاتی لەدوای روخاندنی رژێمی تالەبیان و نوسامە بن لادن. • ئەفغانستان ئەندامە لەرێکخراوی نەتەهەیه کنگرتووەکان، ئەندامە لە رێکخراوی کۆنگرە ئیسلامی.

ئوردن

- ناوی پەسمی: شانشین ئوردنی هاشمی.
- پایتەختی: عومان، ژمارە دانیشتوانی ۶۰۰ ر ۴۹۶ هەزار کەسە.
- شارە سەرەکیەکانی: زەرقا، ئرید، سەلت.
- بەندەرەکانی: عەقەبە.
- پووبەری: ۲۴ر۴۴۴ میل چوارگۆشە و ۸۹ر۲۱۰ کیلۆمەتر چوارگۆشەیه.
- ژمارە دانیشتوانی: ۲۵۰ر ۵ ملیۆن کەسە لەو ژمارەیه زیاتره له ۲۵۰۰ کەس کورده به پێنی ئاماری ۲۰۰۲.
- چەری دانیشتوانی: ۲۱۵ کەس لەیەک میل چوارگۆشەدا.
- بوژانەهەمی دانیشتوانی: ۴۱۰٪.
- نژادەکانی: عەرەب ۹۵٪، ئاشسوری، کلدان، درزی، کورد.
- زمانەکانی: زمانی عەرەبی (زمانی پەسمیه)، ئینگلیزی، زمانەکانی تری تیاپە.
- ئایینەکانی: ئیسلام ۹۲٪، مەسیحی ۸٪.
- زانینی نوسین و خوێندن: ۸۵٪.
- پزێمی دەسەلات: شانشین دەستوریه. دوو ئەنجومەنی هەیه. ئەنجومەنی بالا پێک هاتوه له

- ۴۰ ئەندام که شانشین دایان دەمەزنیغیت. ئەنجومەنی خوارو پێکهاتووە له ۸۰ ئەندام هەلدەبژێردرین به پیشنیاری گشتی، دەستوری ئوردن ماوهی بەئاین و وتارو پۆژنامە و کۆبونووهو خاومندیەتی تاییبەتی داوه. یاسای ۱۹۹۱ ماوه به دامەزراندنی پارتە رامیاریه کاندایه.
- پارتە رامیاریه کان: دوو کۆمەڵە سەر بەخۆی تیاپە که لایەنگیری شانشین دەکەن، پارتی بەرهی کاری ئیسلامی، توندپەروی ئیسلامی، پارتی کۆمونیستی ئوردن که مۆلەتی پێ ئەدراوه.
- دابەشی کارگیری: ۸ پارێزگایه.
- بەرگری: ۶۵٪ لەکۆی دەرئەنجامی ناوخۆیی.
- سوپاکە: ۱۰۴ر۲۰۰ هەزار کەسە.
- دراوی: دیناری ئوردنی.
- کۆی دەرئەنجامی ناوخۆیی: ۲۰ر ۰۸۰ ملیار دۆلاره.
- بەشی تاک لەکۆی دەرئەنجامی ناوخۆیی: ۸۰۰ر ۴ دۆلار.
- زەوی کشتوکالی: ۴٪ له خاکی وولاتهکه.

و موبو نەدبوم)، لە سەدەى چوارەمى پيش زاین قییتیهكان كه بەزمانى عەرەبى دەوان ناوچەى باشوورى پۆژه‌لاتى ئوردنیان داگیر كردو له دواى ئەو له سالى ٦٤٥ پيش زاین پۆمانیهكان هەلسانە بە داگیر كردنى و بوو پارچەیهك لەولایەتى نیمچە بیابانى عەرەبى سەرەبە ئیمپراتۆریەتى پۆمانى. لە سالى ٦٦٦ زاینى هیزى ئیسلامى توانیان هیزهكانى بیزەنتى دەرپەڕین لە پیکدادانى یرموک لە باکوورى ئوردن و دواى ئەو دانیشتوانەكەى ئاینى ئیسلامیان لە باوەش گرت و بوو پۆبازى خەباتیان .. لەنێوان سالی ١٠٩٩ تا ١١٨٧ ئوردن بوو پارچەیهك لە شانیشینی لاتینی كه سەلیبیهكانى قودس دایان مەزاند لە قودس، بەلام سەرکردەى كوردى موسلمان سەلاحەدین ئەیوبى توانى قودس پزگار بکات لەژێر دەستی سەلیبیهكان لە سالی ١١٢٨ تا ١١٩٢، لە سەرەتای سەدەى شانزەهەم پۆژه‌لاتى ئوردن بوو پارچەیهك لە ئیمپراتۆریەتى عوسمانى و بەرپۆهبردنەكەى لە دیمەشقى پایتەختى سوریاى ئیستا بوو. دواى ئەو هیزە بەریتانیەكان توانیان لە جەنگى یەكى جیهان داگیرى بکەن بەسەندنەوى لە تورک و لکاندى لەگەڵ كەرتى پۆژئاواى فەلەستین و زنى ئوردن بخۆرتە ژێر کارگیرى ئینتیدابى بەریتانى بە بریارىكى كۆمەڵەى گەلان لە سالی ١٩٢٠ بەرپۆهبردنى پۆژه‌لاتى ئوردن جیاكراوە لە کارگیرى فەلەستین، لە سالی ١٩٢١ خرایە ژێر دەسەلاتى شەیر عەبدوللای كۆپى حسین كه لەبەرەتا لەدايك بوى عەرەبى سعودى بوو، لە سالی ١٩٢٢ بەریتانیا دانى نابه‌سەرەخۆى پۆژه‌لاتى ئوردن لەژێر ئینتیدابى خۆى، لە ٢/٢٢ / ١٩٢٦ بەریتانیا دەسەلاتى ئینتیدابى خۆى هەلگرت لەسەر ئوردن بەهۆى لایەنگیری

• بەرەمى كشتوكالى: دانەویڵە، زەیتون، تەرە، میوه‌جات.

• بەرەمى سروشتى: فوسفات، پۆتاس.

• سامانى ئازملى: مەر ٢٢٠٠ ملیۆن سەر، بزى ٧٩٨٠٠٠ هەزار سەر، پەرەور ٢٤ ملیۆن سەر.

• بەرەمى کارەبا: ٥ ملیار کیلووات کاترۆمێر.

• پيشەسازى: پاكردنەوى نەوت، چیمەنتۆ، بەرەمى سوک، داودەرمان، جل و بەرگ.

• دەرچوووەكانى: فوسفات، میوه‌جات، تەرە، پێداویستى كیمیا، داودەرمان، جل و بەرگ.

• داهاتهكانى دەرەوى: ئازملى زیندوو، گۆشتى نامادەكراو، بەرپۆبومى نەوتى، مافورو كۆمبار، كەلوپەلى سەرمايه‌دارى، ئۆتۆمۆبیل، كەلوپەلى خواردەمەنى، دانەویڵە.

• هاوبەشەكانى بازىگانی: ئەمەریكا، یابان، سعودیه، عیراق، یەكیتی ئەوروپا، چین، چەندین وولاتانى تری عەرەبى و ئەفەرىقى.

• جوگرافىای و لات: ئوردن دەكەوتە پۆژه‌لاتى ناوهراس، لەپۆژئاواى ئیسرائیلە، لەباشوورى سعودیه، لە پۆژه‌لاتى عیراقە، لەباکوورى سوریا. خاكى ئوردن لە ٨٨٪ لە گردۆلكەو چیا و شكانى پینگ هاتو، بەلام زەویە بەپیتەكانى دەكەوتە پۆژئاوا، دۆلى (سەدەى) بەناوبانگە، كه ئوردن دەكاتە دۆبەش كه زنى ئوردنى پێدا دیتە خواری بە دریزی ٢٢٠ کیلۆمەتر و دەرپاچەى تەبەرەو دۆلى فۆزبۆو دەرپاچەى مردو دەرپیت، كه سەرچاوەیهكى گونگی ناوى ناوچەكەیه. كەش و هەواى جیاوازه لەنێوان كەشى دەرپاچەى سى ناوهراست لە ئەگەڵ بەرزایەكان و كەشەكەشى نیمچە كەمەریی زەویە لە دۆلى ئوردن، بەلام لە بیابانەكەى باران بە دەگەمەن دەبارى.

• مێژوى و لات: لە سەدەى سێیەمى پيش زاین ولایەتى ئوردن لەپۆژه‌لاتى ئوردن دامەزرا كه بەناوى بانگ بوو بە ولایەتى (جیدیوون و نامون

نەمىر بۇ بەرىتانىيا لەجەنگى دوومى جىهان، پۇژھەلاتى ئوردن سەر بەخۇى خۇى وەرگرت لەبەرىتانىياو ناوى گۇپراو بوە ئوردن و نەمىر عەبدوللا بوە شانشىن. لە سانى ۱۹۴۸ ئىنتىدایى بەرىتانىيا لەسەر فەلەستىن ھەلگىرا لەلايەن بەرىتانىيا بەدامەزاندنى دەولەتى ئىسرائىل لەفەلەستىن، ئىسرائىل پەيمانى دۇستايەتى و شەپنەکردنى لەگەل ھەموو ولاتانى عەرەبى مۇز کرد لەگەل ھەرىەکیان بەتمىيا. لە سانى ۱۹۵۱ شانشىن عەبدوللا تىپۇر کراو تەلالى کورى جىگەى گرتەموو لە سانى ۱۹۵۲ ئوردن دەستورى نىمچە دىموکراتى وولاتى شانشىن پراگەياند، بەلام تەلال بە ھۇى نەخۇشى لەسەر کورسى عاتە خوارەموو کورەکەى شانشىن حوسىن بوە شانشىن ئوردن تاكو كۆچ کردنى لەمانگى/۴/ ۱۹۹۹ و عەبدوللاى کورى جىسى گرتەموو بە شانشىن عەبدوللاى دووم..... يەكىتى فیدرائى لەنىوان ئوردن و عىراق مۇزکرا لە سانى ۱۹۵۸ و ئەم يەكىتى ھەلۋەشايەموو بەھۇى شۇپرىشى ۱۴/تەموزى/ ۱۹۵۸، لە جەنگى پۇژانى شەش لە ۱۹۶۷/۶/۵ ئىسرائىل کەرتى پۇژاواى ئوردنى داگىر کرد لەگەل شارى قودس، لەمانگى /۱۰/ ۱۹۷۴ شانشىن حوسىن پازى بوو لەسەر بىرارى کۆنگرەى لوتکەى عەرەبى بە دامەزاندنى دەولەتلىكى فەلەستىنى سەر بەخۇو دانانى رىنکخراوى پزگارى فەلەستىن بەنوینەرى گەلى فەلەستىن. لە سانى ۱۹۷۶ شانشىن حوسىن ئەنجومەنى جىگرانى ھەلۋەشانەموو کارى پارتە پارمىارەکانى قەدەغە کرد. بەلام لەمانگى/۶/ ۱۹۹۱ شانشىن حوسىن لە ئەنجامى گىرو گرت و خۇپىشانندان و ناپەزايى جەماوەر رىنکەوتنىكى لەگەل پارتە بەرھەلستکاران مۇر کرد بە پىنکەينانى پارتەکان و بوە ھۇى ئەوہى کە ياساى ۲۴ سالەى عورفى ھەلۋەشیتەموو.

شای ئوردن لە مانگى/۹/ ۱۹۸۰ پىشتگىرى تەواى خۇى بۇپژىمى بەعسى عىراق پراگەياند لەشەپرى ھەشت سالەى لەگەل ئىيران و ھەموو تواناى بۇ عىراق تەرخان کرد بەتايبەتى لەبەندەرى عەقەبەکە ببووە بەندەرىكى عىراق بۇ ھىنانى خوار دەمەنى و چەك و تەقەمەنى. شای ئوردن پىشتگىرى تەواى رىژمى عىراقى دەکرد دژى بزوتنەموو پزگارىخوواى کورد بەمەموو جۇرئىكى ئاشکراو نەينى تاكو شەپرى کەندارى دووم بەھۇى داگىر کردنى کویت لەلايەن پۇژمى بەعسى عىراق و بەشدارى کردووە لە ئەمفال و کىمىا باران و دەر بەدەرى گەلى کورد و داگىر کردنى کوردستان و فراوانکردنى سنوورى خاکی عەرەبى. لەدواى سالەکانى ۱۹۸۹ خۇپىشانندان و گىرو گرت و پالە پەستوى جەماوەرى ئوردن سەرى ھەلدا بەھۇى بەرزکردنەموو نرخی کەلوپەلى خۇراک بەرپۇژەى لە ۵۰٪ لەوکاتەى داھاتى نەوتى وەرگىراوى لە عىراق بەرھو کزى دەچوو بەھۇى جەنگى نىوان عىراق و ئىران. لەدواى ۲۲ سال ھەلپۇژاردن ئەنجام دراو ئىسلامیە توند رەھەکان توانیان ۲۵ کورسى وەرگىرن ... لەمانگى/۷/ ۱۹۹۴ ئوردن و ئىسرائىل رىنککوتن لەسەر بارودۇخى شەپرى ناکاوى لەنىوانیان کە ۴۶ سانى خایاندو لە ۱۹۹۴/۱۰/۲۸ بەرپەسمى رىنکەوتنەکیان مۇرکرد. . لەدواى گەرەنەموو دەسەلاتى ئەمىرى کویت و ئالۇز بوونى پەيوەندى رىژمى بەعسى عىراق و ولاتانى عەرەبى بەتايبەتى سەئودىەر کویت، ئوردن پەيوەندى خۇى لەگەل عىراق تىک نەدا بەشپۇمەیکى رەسمى و بەتايبەتى لەبوارى ئابورى پەيوەندىان زۇر بەھىز بوو، يەكەم بۇ يارمەتيدانى عىراق و دووم بۇ ھەرس نەھىنانى ئابورى ئوردن بەتايبەتى لەدواى دانانى گەمارۆى ئابورى تەواو لەسەر عىراق

لهبهرنامهی خۆراك بهرامبهر بهنوت.

دوای لێدان و روخاندنی رژیمی سهدام له ۲۰۰۳/۴/۹ له لایهن ئەمەریکا و ولاتی هاویهیمان نوردن نیمچه بیلابینی خۆی ناشکرا کردو ئاسانکاری بۆ دەسهلاتی عێراق دەکرد بهگواستنهوهی فرۆکه و موشهک و چهندین جۆری چهک و پارە بهحهشاردانی له لای خۆی بۆ نهگهڕی دواڕۆژی.

بهلام له لایهکی تریش چاوی لهوه بوو کهدهسهلاتی شانیشینی بگهڕیتسهوه بۆ ببنه ماله کهیان لهعێراق بههۆی لهناو بردنی بنه ماله ی شانیشین فیصل لهرووخاندنی دهسهلاتی شانیشین لهعێراق و راگه یاندنی رژیمی کۆماری له ۱۹۵۸ / ۷ / ۱۴ و دهریبه دهریوونی بنه ماله که کهلهگه ل دهههه زاناندنی دهولتهی عێراق له سعودیه وهینزابوون و کرابوونه دهسته لاتدار لهعێراق ، دوای نهوه لهسالی ۲۰۰۴ زۆریه ی بنه ماله کس و کاری سهدامی لهولاته که ی جێگیر کردوه بهتایبهتی دوو که چه میرد کوژاوه کانی، نوردن بیری بۆچوونی راست و ریکی رهوای نهبوو بهرامبهر روخانی سهدام تاکو تهواو بوونی نهوپه رتووکه نوردن بهرژمه وندی خۆی پارستوه لههه مووبواره کان، یارمهتی گه لانی عێراقی نه داوه بهتایبهتی گه لی کورد لهتووشبوونی مهرگهسته کان له لایهن سهدام ..

بامیژووی کوردیش بیتسه ناو میژووی په ره سه نندن و پیشکهوتنی وولاتی نوردن که زیاتر له ۲۵۰۰ کورد له ولاتی نوردن دهژین و نه مهش هه ره له گه ل دامه زاناندنی دهولتهی نهیوییه کان بهوه لهسالی ۱۱۷۳ ی زایینسی که له لایهن سه لاهه دینی نهیوییه وه دامه زراوه لهکاتی جهنگکردنی له گه ل سه له بیبه کان به ناوی میرنشینی (کرک) نهو میرنشینه ماوه ی هه شتا سا ل ده سه لاتداری کردووه شوینهواری له دوای خۆی به جێ هینشووه وه که لای عجلوان و قه لای

سه لته کهوتونه ته شوینی ئیستای شانیشینی نوردن، نهو کوردانهش له گه ل رزگارکردنی قودس بونه له لایهن سه لاهه دینی نهیوی و نیشته جێی قودس و دهووبه ری له گوندو شارۆچکه کان بونه که کاتی خۆی له باکووری کوردستان و باشوری کوردستان بۆی چونه که له ریزه کانی سوپای سه لاهه دین بوینه و دوای هه رهس هینانی دهولتهی که رک ماونه تهوه و له ژبان و کارکردن بهردهوام بونه رۆلی کاریگه ریان هه بووه هه به تاکو ئیستاش بهتایبهتی له دوای دامه زاناندنی دهولتهی نوردن و بهتایبهتی له گه ل شانیشینی نوردن که زۆر له پله و پایه ی دهسهلاتی نوردن کاریان کردووه کار ده که ن و جێگه ی مقناهی دهسهلاتی شانیشینی نوردن لههه موو بواره کانی په ره سه نندن و پیشکهوتن له کاروباری ولاتی نوردن له پایه کانی وه زیرو سه ره ک وه زیران و بالوینۆ چه نندین پایه ی تر له دام و ده زگا کانی ده سه لاتی نوردن رۆلی کاریگه ریان هه بووه هه به له بواره کانی نوسه رو رۆژنامه نووس و چاپه مهنی و بازرگانی و کشتوکال و به خێوکردنی ئاژه ل . . . رۆلی بهرچاویان هه بووه هه به له دروستکردنی مرگهوت و فێرکهو . . . ههروه ها . . . کورده کانی فه له ستین و نوردن به ره له پێک هاته ی ئه میراتۆریه تی عوسمانی نیشته جێی ناوچه که بونه تاکو ئیستاش میژوو زمان و داب و نه ریت و کهلتوری کوردیان پاراستوووه به ره و پیشه وه ده چی و په یوه ندی توندیان هه به له گه ل ره چه له که کانیان له باکووری کوردستان و له هه مان کات ئن وژن خواستیان له گه ل نوردنیه کان هه به و بهردهوامه .

له گه ل نهوه شه دا کورده کانی نوردن و فه له ستین له هه ردوو شه ری نیوان نیسرا ئیل و عه ره ب له سه له کانی ۱۹۴۸ و ۱۹۶۷ به شه داریان کردوه ، چه نده ها خان سه واده ی عه شه ریه تی فه له ستینی که به ره گه ز کوردن و میژووی هاتنیان

کردوله كۆبۈنۈمەھى قاھىرە پايتهختى مىسرلە ۲۰۰۴/۷/۲۲ ۋەبەشدارى لە كۆبۈنۈمەھى شەرم شىخى مىسىرى كوردەكە لە ۲۰۰۴/۱۱/۲۲ گرىندراو ھەمان پۇلى ھاوسەنگى لەگەل توركىياو سوريانوئىران وولاتانى عەرەبى ھەبوھو ھەيە.

- ئوردن ئەندامە لە زانكۆى وولاتانى عەرەبى...
- ئەندامە لە پىكخراوى نەتەھە يەكگرتوھكان ئەندامە لەرىكخراوى كۆنگرەھى ئىسلامى.

بۇ ئوردن دەگەرىتەھە بۇ سەردەھى ئەيۈبى ئەھ خانەوادانەھ عەشىرەتەھ لەچەند شارو شاروچكەھ لادى نىشتەجىن ۋەك (ئەيۈبى، ھەشلمون، تىرۇخ، ئەبوخەلف، جەمورى، ئەبو زوھرە، ئىمام قەيمەرى، كورد، زازا، ھەلىكۆى، زەلوم، شاور) چەندىن بئەمالەھى تىرى ديار. بۇ ئەھ مەبەستە بەدەيا بەلگەھو نوسراوھەن كە ئەھ راستيانە دەسەلمىنن... ئەردن بەشدارى كۆبۈنۈمەھى ۋەزىرەكانى دەرەھەھى دراوسىكانى عىراقى

(ئىماراتى عەرەبى يەكگرتوو)

عومان، فوجىرە، سەرى خىمە (راس الخىمە)، ئۇم قوين. يەككىتى لەنىوان ئەھ ئىماراتانە ماوھى پى ئراوھ كەيەك پاميارەتى ھاوبەش بەكار بىنن لەپەيۈھەندى نىودەولەتى، بەرگرى، بوژانەھ، لەگەل پاراستنى ھەر ئىماراتىك كە ئەندامە لەرئىمەكەھى ناو خۆى بەسەرۈكايەتى دادومرىك، ئەنجومنى ياسا دانانى ھەيە كە لە ۴۰ ئەندام پىك ھاتىە، ئەھ كورسىانە بەھ شىۋە دابەش كراون. ھەشت كورسى بۇ ئەبوژەبى و دوبەھى، شەش كورسى بۇ (راس الخىمە) و شارقە، چوار كورسىش بۇ ھەرىك لە سى ئىماراتەكەھى تر.

- پارتە پاميارەكان: ھىچ پارتىكى پاميارى ماوھى پى ئەدراوھ.
- دابەشى كارگىزى: ھەوت ئىماراتە و ھەر يەككىيان مافى ئۇتۇنۇمى تەواۋى خۆى ھەيە.
- بەرگرى: ۵.۸% لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەھى: ۶۵.۰۰۰ ھەزار كەسە.
- دراۋى: دەرھەم.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۵۵.۴۰۰ مىليار دۇلارە.

- ناۋى پەسىمى: ئىماراتى عەرەبى يەكگرتوو.
- پايتهختى: ئەبوژەبى، ژمارەھى دانىشتوانى ۸۳۵.۰۰۰ ھەزار كەسە.
- شارە گرىنگەكانى: شارقە، سەرى خىمە.
- بەندەرە سەرەكەكانى: دوبەھى.
- پووبەرى: ۲۲.۲۷۸ مىل چوارگۆشەھو ۸۳.۶۰۰ كىلۇمەتر چوارگۆشەھى.
- ژمارەھى دانىشتوانى: ۲.۴۶۰.۰۰۰ مىليۇن كەسە. بەپىنى نامارى ۲.۰۰۰.
- بوژانەھى دانىشتوانى: ۲.۸%.
- چىرى دانىشتوانى: ۷.۶ كەس لەيەك مىل چوارگۆشەدا.
- نژادەكانى: عەرەب، ئىرانى، پاكستانى، ھندى.
- زمانەكانى: عەرەبى (زمانى پەسىمى) فارسى، ئىنگلىزى.
- زانىنى خۆىندن و نوسىن: ۸.۵%.
- ئايىنەكانى: ئىسلام.
- رژىمى دەسەلات: ئىماراتى عەرەبى لە سانى ۱۹۷۱ لە ھەوت ئىماراتى ئاشت بوونەھە پىك ھاتوھە ئەويش، ئەبوژەبى، دوبەھى، شارقە،

• بەشى تاش لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى:
۲۵،۰۰۰ دۆلان.

• زەوى كشتوكالى: ھىچ رىژەى زەوىسەكى
كشتوكالى نىيە دەست نىشان بىرئىت تەنيا
زەوىسەكى كەم ھەموو شتىك لە خواردەمەنى و
دانەوئىلسە ميوەجات و خۇرك و تەپە لە
دەرەوى و لاتەكەيان دىنن.

• بەرەمى كارەبا: ۱۵۰۰ مىليار كىلووات
كاتۇمىز.

• دەستكەوتە سەرەكەكان: تەپە، فەرىكە
خورما، يان خورماى نەگەيو.

• سامانى سىروشتى: نەوت، غاز، كەلوپەلى بىنا
سازى.

• دەرچووەكانى: نەوت، خورماى نەگەيو،
ماسى، غازى سىروشتى.

• داھاتەكانى دەرەوى: كەلوپەلى بەكارھىنان و
خەرچكردن، خواردەمەنى، كەلوپەلى
سەرمايەدارى.

• ھاوبەشەكانى بازىرگانى: يابان، ئەوروپايى
پۇژئاوا، ئەمەرىكا، سىنگاپورە، كۇرىا، ھىند،
ئىران.

• سامانى نەوت: سامانى نەوت دەرھىنراو لە
ئەبوزەبى و دوبەى و شارقە وای كرىدە
دەرامەتى خەلك لەو ئىماراتانە بەرزتر بىت لە
دەرامەتى وولاتانى تىرى جىھان، بەتايبەتى رۇژ
ھەلاتى ناوھراست.

• جوگرافىاي وولات: ولاتى ئىماراتى عەرەبى
يەكگرتوو دەولەندە بە نەوت، دەكەويتە
پۇژھەلاتى نىمچە بىبابانى عەرەبى لەسەر
كەنداوى فارسى و كەنداوى عومان.. سعودىيە
دەكەويتە پۇژئاوا باشوورى، عومان لە
پۇژھەلاتى، قەتەر لە باكورى، درىژى
كەنارەكانى ۴۰۰ مىل و ۶۴۰ كىلۇمەترە و
زۇربەى زۇرى خاكەكەى بىبابانىيە، بەلام لە
پۇژھەلاتى زنجىرە چىاي بەپىتى ھەيە كە دار

خورماو دانەوئىلەى تيا دەچىنرى و پاوى ماسى
و مالاتى لى بەخىو دەكرى لەگەل بەردى
مىروارى، تاكو ئىستاش دوبەى مەلبەندى
بازىرگانىيە لە پۇژھەلاتى ناوھراست. ئەو كەمە
نەتەوايەتياھى دەرەكىن و نىشتەجىن ژمارەيان
زىاترە لە دانىشتوانە پەسەنەكانى ئەم وولاتە.
كەش و ھەوايەكى گەرمى ھەيە لەگەل كەمى
باران، پەشەباى لەمى زۇرە لەبەر بىبابانى
خاكەكەى.

• مىژبى ئىماراتى عەرەبى يەكگرتوو:
دانىشتوانە پەسەنەكەى كارى دەرەيانى دەكرد
بۇ دابىن كرىدى بىژبى ژيانىان، لەسەدەى
ھەوتى زانىنى ئاينى ئىسلاميان لە باوھش گرت
و بوە بىرۇبۇچون وىراى رىكسختنى كاروبارى
ژيانى كۇھەلايەتياى، لەسەدەى شانزەم
پورتوگالىيەكان پەيوەندى بازىرگانىان بەدەست
ھىنا لەگەل دەولەتەكانى كەنداوى فارس و
دواى ئەو لەسەدەى ھەژدەم جموجۇلى كارى
بازىرگانى پەردەى سەند لەگەل ئەو ئىماراتانە
بەنەمالەى دەسەلاتدارەكانى ئىستىئى ئەو
ئىماراتانە دەگەرتەوہ بۇ رەگەزى ئەو گەلانە.

لەسەدەى نۆزدە بەرىتانىا چەند پەيمانىكى
لەگەل دەسەلاتدارەكان مۇركرد لەو ناوچانەى كە
كەشيتەكانى بەرىتانىاي تىبابو لە دەرياي فارس
و پەلامار نەدرىت لەلايەن دانىشتوانى ناوچەكە و
پاراسىتنى بەرامبەر بەھەوى بەرىتانىياش
پارىزگارى لە دەسەلاتداران بىكات. لەگەل ئەوھشدا
چەندىن سەرۇك تىرەو ھۆزەكان ھەلسان
بەدورسكردنى ناوچەى شىخايەتى و بوە ھۆى
ئەھەى كىشەو مەملەتى سەرى ھەلدا، دواى ئەوہ
لە سانى ۱۸۲۰ پەيمانى نىمچە چارە سەرى
مۇركرا تاكو سانى ۱۸۵۲ كەبۇ يەكجارەكى
مەملەتى نىوانىان كۇتايى ھات.

دواى كۇتايى ھاتنى شەپرى كەنداوى يەكەم
لەنىوان عىراق و ئىران و داگىركردنى كوئىت لە

۱۹۹۰/۸/۲ بوه ھۆي لىك ترازانى پەيوۋەندى نىۋان وعىراق و ولاتانى عەرەبى بەتايىبەتى سعودىيە ئىماراتى عەرەبى يەكگرتوو بەپچپرانى پەيوۋەندى لەگەل عىراق و لايىنگرى كردنى ئەمەرىكا بۇ گەراندىنەھى دەسلەتتى ئەمىرى كوئىت و دواي كۆتايى ھاتنى داگىركردنى كوئىت و ھاندانى ئەمەرىكا و ھاوپەيمانان بۇ بەرگرى كردن لەولتەكانيان تاكو پىئىش لىدانى عىراق كرامپارىكى دولايەنەيان بەكار دەھىنا چ بۇ لىدانى عىراق و لىنەدان و لە دەست نەدانى ئەمەرىكا و ھاوپەيما نەكان لەگەل ئەمەشدا ولتەكانيان كرده سەرابازگەي سوپاي ئەمەرىكا و ھەموو جۆرەكانى دەشتى و ئاسمانى و دەرياي كەلە سالى ۲۰۰۳ پەلامارى عىراق دراو رژىمى بەعس روخىنرا لەدواي ئەمەش ھاوكارى گەلى عىراق نەبوون بەلكو ھەموو ھەولنىكان بۇ تىكەدنى بارۇدۇخە كە بوه بەھۆي مەترسى داورۇژىان لە دەسلەتەكانيان و گۇرۇنكارى دراوسىكانى بە ھەمووشىۋەيەك لەگەل رژىمى عىراق ھەتا بەرامبەر بەكوردو كارەساتەكان لەلايەن عىراق.

لە سالى ۱۸۹۲ شىخەكانى كەنارى دەريا رىكەوتنىكان مۇركرد لەگەل بەرىتانىا بەتايىبەتى لەپىناو لە دەست نەدانى ھىچ كارو زەھىەك بەھەر جۇرۇك بىت.

لە سالى ۱۹۵۸ نەوت لەمولاتانى ئىماراتەكە دۇزرايەھو بووھ ھۆي بوژانەھى ئابوورى و پەرەسەندىن و پىئىشكەوتنى ولتەكانيان.

لە ۱۹۷۱/۱۲/۲ ئىماراتى عەرەبى يەكگرتوو سەربەخۆيى وەرگرت لەلايەن بەرىتانىا.

ئىماراتى عەرەبى يەكگرتوو يەكەم ولاتى دامەزىنەرى ئەنجومەنى ھابەشى كەنداو بووھ لە سالى ۱۹۸۱ پىشكىرى عىراقىان دەكرد لەشەپرى نىۋان ئىران و عىراق لەنىۋان سالانى ۱۹۸۰ - ۱۹۸۸ . لە سالى ۱۹۸۵ پەيوۋەندى ئابوورى و دىپلۇماسىيان لەگەل يەككىتى سۆڧىيەت و چىن بەست و بەرھو پەرەسەندىن ھەنگاوى دەنا. لە سالى ۱۹۸۷ پەيوۋەندىيان لەگەل مىسر گەراندىمەھ دۇخى جاران كە پەيوۋەندىيان پچراپوو بەھۆي پەيمانى نىۋان مىسر و ئىسرائىل لەلايەن مەھەد ئەنور سادات. لە سالى ۱۹۹۲ كىشەم تەنگەژەي پەيوۋەندىيان لەگەل ئىران پەيدابوو بەھۆي ھەرسى دۈورگەكەي كەنداو تومبر كوئىراو تومبر سخراو ئەبو موسا دواي وردەمورده رىككەوتن كە كىشەي دۈورگەكان لەرىنگەي (دادگاي دادى نىۋو دەولەتى لەلاھاي چارە بگرىت). شىخ زاید ئەمىرى ئىماراتى يەكگرتوو لە ۲۰۰۴/۱۰/۳ كۆچى دواي كردو لە ۲۰۰۴/۱۰/۴ كۆپە گەمورەكەي خەلىفە زاید جىگەي گرتەمە كەلەھەللىژاردن بىرئارى بۇ دراو بەبنەمالەيەكى خەمخۆرى گەلەكەس دەولەتەكەيان دادەنرىت.

• ئىماراتى عەرەبى يەكگرتوو ئەندامە لە زانكۆي ولاتانى عەرەبى، ئەندامە لە رىكخراوى نەتەھە يەكگرتووھەكان، ئەندامە لە رىكخراوى ولاتانى دەرىنەرى نەوت، ئەندامە لەرىكخراوى كۇنگرەي ئىسلامى.

بەحرەين

- ناوی ڕەسمى: دەولەتى بەحرەين.
- پایتەختى: مەنامە، ئەويش بەندەرئىكى گرنگە، ژمارەى دانىشتوانى ۱۷۵ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- شارە گرنگەكانى: مەحرەق، جدحفلس، شارى عيسى، ڕەفاعە.
- بەندەرە سەرەمكىەكانى: بەندەرى سەلمان.
- ڕووبەرى ۲۶۲ ميل چوارگۆشەو ۶۷ كيلۆمەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۶۴۵ر۰۰۰ ھەزار كەسە بەپيى ئامارى ۱۹۹۹.
- چەرى دانىشتوانى: ۲۴۶۱ كەس لەيەك ميل چوارگۆشەدا.
- نژادەكانى: بەحرەينىەكان ۶۳٪ ئاسىيايەكان ۱۳٪ عەرەب ۱۰٪ ئيترانى ۸٪.
- بوژانەوى دانىشتوانى: ۲۹٪.
- زمانەكانى: عەرەبى (زمانى ڕەسمىە) ئىنگلىزى، فارسى، ئوردو.
- ئايىنەكانى: ئىسلامى شىعە ۷۰٪ سونە ۳۰٪.
- زانىنى نوسين و خویندن: ۸۵٪.
- ڕژىمى دەسەلات: شانشىنيەكى تاك ڕەويە.
- پارتە ڕاميارىەكان: پارتى ڕاميارى قەدەغەيە.
- دابەشى كارگيڤرى: ۱۲ ئەنجومەنى شارەوانىيە.
- بەرگري: ۶۵٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى.
- سوپاكەى: ۱۱ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- دراوى: دىنارە.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى: ۸ر۰۰۰ مليار دۆلارە.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى: ۱۴ر۰۰۰ دۆلارە.
- زەوى كشتوكالى: ۳٪ لەخاكي بەحرەين.
- بەرەمەكانى كشتوكالى: ھىلكە، تەرە،
- ميوەجات.
- پيشەسازى: پالاوتنى نەوت، ئەلەمنيۆم، چاگردنەوى كەشتى.
- بەرەمى سروشتى: نەوت، ماسى، غاز.
- دەرچووەكانى: نەوت، غازى سروشتى، ئەلەمنيۆم، ماسى، بەرەمەكانى نەوت.
- داھاتەكانى دەرەوى: ماشىن، پيڤادويستىەكانى بەرەمى نەوت، ئۆتۆموبيل، خۆراك، دانەويئە، پيڤادويستى بيناسازى.
- بەرەمى كارەبا: ۵ر۰۰ مليار كيلۆوات كاترئمير.
- ھاوبەشەكانى بازرگانى: ئەمەريكا، بەریتانيا، يابان، سعوديه، ولاتانى ترى عەرەب، چيني ميللى، فەرەنسا.
- جوگرافىاي ولات: بەحرەين ئەرخەبيل دەكويئە كەنداوى فارسى دوور لە كەنارەكانى شانشىنى سعوديه. زەويەكە دورگەى و ڕاست و لەميو بەردىنيە.
- نزىكترين دراوسىنى لە ڤۆژ ئاوا سعوديه، مەنامەى پايتەخت لەگەل شارى دەمامى سعوديه بەيەك دەبەستەرە بەھوى دروستكردى ڤردىك لەنيوا نيان لەسەر بەندەرى كەنداو كە درىژيەكەى زياترە لە ۱۱ كيلۆمەترە. نزىكترين دراوسىنى لە ڤۆژمەلاتى نيمچە بيبابان قەتەرە، بەحرەين گەرەترين دورگەى ئەرخەبيلەو بەزۆر دورگەى بچوك نوساوا، خاكەكەى بەبەردى وردە داڤوشراو بە خۆرىكى لەماوى بى تواناي مردوكە سودى ليۆەرناگيرىت، لەرەوى كەشووھەواى لەمەرزەكانى گەرمەو ولاتىكى شيندارە، بارانى كەمەو رەشەباى خۆللأوى زۆرە بەتايبەتى لەدواى مانگى تەموزو سەرەتاي مانگى ئاب.

• میژووی بهحرین: لهسهدهی چواری زاینی بهحرین بووه پارچهیهک له نیمپراتوریهتی ساسانی فارسی، لهسهدهی حوتهم نایینی نیسلام بوه نایینی راستهقیهیان، لهسهدهی ههشتی زاینی کوته ژنر دهسهلاتی عباسیهکان. له سالی ۱۵۲۱ پرتوگالیهکان داگریان کرد بۆ ماوهی ههشتا سال سهرمرای گیروگرفت و کیشهی ناوخویی. له سالی ۱۶۰۲ کوته ژنر دهسهلاتی فارسه شیعهکان. له سالی ۱۷۸۲ دهسهلاتی فارسی شیعه لهناوبرا و بهحرین بووه ناوچهیهکی شیخایهتی دهسهلاتداری بنهمالهی ئال خلیفههی سونه، نمو بنهماله دهگهریتهوه سهر بنهمالهی تیرهی (عنزهی) بنهمالهی (ئال سعود) که دهسهلاتداری شانشینی عهرهیی سعودین.

له سالی ۱۸۱۶ تاكو ۱۸۲۰ پهیمانی هاوکاری و ناشتی مۆرکرد لهگهڵ بهریتانیاو چاوهراونی نهمانی تاک رهوی و خۆپهرستی و کیشه نهمینیت. له سالی ۱۸۶۲ بهحرین بووه ولاتیکی پاریزراو لهلایه بهریتانیا که شیخهکی عهره ب و پراویژکاریکی بهریتانی دهسهلاتی وولاتیان گرته دهست. له سالی ۱۹۲۲ دهسهلاتی بهریتانیا بهرهو زیادی دهرۆشیت لهسهر وولات لهوکاتهی شیخ عیسی له کورسی هینرا خورای و بهریتانیا (تشارلز بلجریفی) کرده پراویژکار لهسهر بهحرین، له سالی ۱۹۲۸ ئیران داوای بهحرینی کردهوه.

له سیهکان نهوت له بهحرین دۆزرایهوه بوه سامانیکی سهرهکی وولاتی بهحرین. نهتهوهیه

عهرهیهکان نهجمههنیکیان دامهزراند بهناوی نهجمههنی یهکیتی نیشتیماهی، بهلام لهناوبرا بههوی ههلسانیان به خۆپیشاندان دژی بهریتانیا بههوی بهشداری کردن له شهپی سوئیس (که بهریتانیاو فهرمساوئیسرایل هاوکاریان کرد دژی میسر له ئۆکتۆبهری ۱۹۵۶).

له سالی ۱۹۶۸ بهریتانیا هیزهکانی خۆی له بهحرین کشاندهوه. له سالی ۱۹۷۰ ئیران پهزامهندی کرد لهسهر پاپۆرتی نهتهوه یهکگرتووهمکان به دهركهوتنی خواستی دانیشتوانی بهحرین به پهزامهندیان له سهر بهخۆی له ژنر سایهیی ئیران. بهحرین له ۱۹۷۱/۸/۱۴ سهر بهخۆیی وهرگت و شیخ سهلمان ئال خلیفه دهسهلاتداره، له سالی ۱۹۷۲ بریاری دهستوری نوویی ولاتیان دا به ههلبژاردنی نهجمههنی دایکی یاسا دانان داوی نهوه نهتهوهیه چهپهکان لهئهندامانی بهرهی نهتهوهیی پزگاری بهحرین دهسهلاتیان بهسهر داشکا.

له سالی ۱۹۸۶ زانکۆی کهنداو له بهحرین دامهزرا و ئهو پرده کرایهوهکه لهنیوان بهحرین و شانشینی سعودی دروستکراوو.

له سالی ۱۹۹۱ بهحرین چووه ناو ریکخراوی نهتهوه یهکگرتووهمکان له داوی دهکردنی عیراق له کویت داوی له سالی ۱۹۹۹ ریکهوتنامهی بهرگری هاوبهشیان لهگهڵ نههریکا مۆرکرد.

• بهحرین نهندامه له زانکۆی ولاتانی عهرهیی: نهندامه له ریکخراوی نهتهوه یهکگرتووهمکان، نهندامه له ریکخراوی کۆنگرهی نیسلامی، نهندامه له ریکخراوی ههلینجانی نهوت (نۆبک).

سعودیہ

- ناوی پرہسمی: شانشینى عمرہبى سعودى.
- پایتہختى: رىاز، ژمارہى دانیشٹوانى ۲۳۶۰۰۰۰ ملیون كہسہ.
- شارہ سہرہكیہكانى: مہكہى پیرۆز كہ كہعبہى مالى خواى تىایہو قبیلہى ہہموو موسلمانانى جیہانہو ہہموو سال لہ جہئى قوریان پووى تى دہكرئى بۇ جئہبجئ كردنى كارہكانى بوون بہحاجى نہمہش كاتى خوى لہلایہن ئیراہیم خلیل دروستكراوہ، شارى منہورہ كہ گوپرى پیغہمبہرى تىایہ لہگہل مزگوتى پیغہمبہر (د.خ).
- بئندہرہ گرنگہكانى: جدہ لہسہر دہرىاى سوورہ، دہمام لہسہر كنداوہ.
- پووبہرى: ۸۲۹ر۹۹۵مىل چواركۆشہو ۲۱ر۱۴۹ر۶۹۰ كيلومەتر چواركۆشہیہ.
- ژمارہى دانیشٹوانى: ۲۶ر۵۵۰۰۰ ملیون كہسہ بہپنى نامارى ۲۰۰۱.
- چرى دانیشٹوانى: ۲۲ كہس لہسہك مىل چواركۆشہدا.
- بووژانہوى دانیشٹوانى: ۲۵٪.
- نژادہكانى: عہرہب ۹۹٪ نہفرىقياىى و ئاسىاى و نەتہوى ترىشى تىایہ لہوانہ كورد كہ ہہمووى ۱۰٪ دانیشٹوان پئك دئئى.
- زمانہكانى: عہرہبى (زمانى رہسمیہ).
- زانىنى نوسین و خوئندن: ۶۵٪.
- داہشى كارگىزى: ۱۳ ہەرئەمو لہمەر ہەرئەمك دادوہرىكى خوى تیدا دەسەلاتدارہ بہپنى دەستوورى وولاتہكہ.
- سوپاكہى ۱۱۰ر۵۰۰ ہەزار كہسہ.
- بەرگرى: ۸۷٪ لہكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- دراوى: پىالى سعودى.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۲۱۰ر۶۰۰ ملیار
- دۆلارہ.
- بەشى تاك لہكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۰ر۵۰۰ دۆلارہ.
- زہوى كشتوكالى: ۲۵٪ لہخاكى وولاتہكہ.
- بەرہمى كشتوكالى: گہنم، جۆ، خوئ، فہرىكہ خورما واتہ خورماى نەگہبىوو.
- سامانى ئاژەلى: مەر ۸ر۵۰۰ ملیون سەر، بژن ۴ر۶۰۰ ملیون سەر، بەلام حوشتەر و چئل ہہبہ ۲۵۰ ہزار سەر دہبى، پەرہور ۹۵ ملیون سەر.
- بەرہمى كارہبا: ۱۱۰ ملیار كيلووات كاتژمىر.
- سامانى سروشتى: نەوت، غاز، زئىر، نوحاس، ئاسن، سعودیہ وولاتىكى مەزنى بەرہم ہئنہرى نەوتہ و سى يەم وولاتہ لہ دەرہئنانى نەوتى و يەدەگى باشى نەوتى ہہبہو داہاتہكہى لہ بوژانہوو ئابوورى وولات و ئاوەدان كردنہوہ خەرچ دہكات، سعودیہ مەئبەندىكى دارايى نئو دہولتہتہ.
- پىششەسازى: پاك كردنہوى نەوت، چىمەنتقۇرہقى، بەرہمى پلاستىكى.
- دەرچوہكانى: نەوت و بەرہمەكانى نەوتى.
- داہاتہكانى دەرہوى: كەلوپەلى خواردەمەنى، جل و بەرگ، دانہوئلہ، ماشئن، ئۆتۆموبىل، دورستكراوہكانى كارہبا، كەلوپەلى بناسازى، پەرى ہہموو جۆرى چاپەمەنى.
- ھاوبەشەكانى بازىگانى: ئەمەرىكا، ئەلمانىا، بەرىتانىا، وولاتانى ئەورپاى پوژئاوا، كورىاى باشوور، تاىوان، يابان، ولاتانى عہرہبى و ئەفرىقى.
- پژئى دەسەلات: سعودیہ وولاتىكى شانشینىيەو لہسەر پئنامیہكانى ئاينى ئىسلامى سونہیەو لہسەر مەزہبى وەھابىہ. لہ سالى ۱۹۵۲ ئەنجومەنى وەزىران پئك ھاتوہ

و شانشىنى پىشوو كۆچكردى (فەھىد) ئەنجومەنى شۆرەي دامەرزاند بۇ پىشنىيار كىردى ياساۋ ئەندامانى لەلەيەن شانشىن ھەلدەبۇزىردىن و ھەموو شتىك خۇيەتى و بۇ يەكەم جار لە وولات ئەو ئەنجومەنە لەمانگى /۲/ ۱۹۹۴ كۇبۇھو چەندىن لىژنەي جىياۋزى پىك ھىنا بۇ كاروبارى ناوخۇيى وولات.

• پارتە راميارەكان: پىئىكى شانشىنى بۇگەنە ھەموو شتىك بۇ بىنەمالەي ئەلسعود دەگەرتەۋە لەھەموو لایەنەكان. بەلام پارتى راميارى و جولانەۋەي تىايە يەك لەوانە پارتى كۇمۇنىستى سعودى و پارتى چاكسازى كارگىزى وولات و پارتى جولانەۋەي دىموكراتى.

• جۇوگرافىيەي وولات: زۇربەي خاكى وولات لەبىيائى عەرەبى و لەباشوورى پۇژئاۋاي ئاسىيا درىژدەبىتەۋە لە دەرياي سۈورۈ كەنداۋى عەقەبە لەپۇژئاۋا بۇ كەنداۋى بەناۋ عەرەبى.. لەدۋاي سەدەي نۆزدەم و رده ئەو ناۋە پەيدابوۋ بەناۋى كەنداۋى عەرەبى چونكە ئەۋەي راستى بىت عەرەب لەناۋچەي كەنداۋ گەر ھەشبوۋىن زۇر بەكەمى بوۋە ئەۋەي ھەشبوۋە ھەر لەۋەرپىن و حوشتر وانەكان بوۋە بەناۋى ئىسلام و بەھۇي ئاينى ئىسلام عەرەب خاكى دەستكەوت و وولاتى پىك ھىنا لەسەر خاكى نەتەرەكانى تر بەتايبەتى كورد بەھۇي داگىر كىردنەكان بەناۋى ئىسلام. كوۋىت و عىراق و ئوردن لەباكوۋرەتى، يەمەن و عومان لەباشوورەتى، ئىماراتى عەرەبى و قەتەر دەكەۋىتە پۇژھەلاتى، پردى بەحرىن بەيەكىان دەبەستىتەۋە كە دەكەۋىتە ناۋ شارى كەنداۋ، لەپۇژئاۋا دەشتايەكى كەنارى تەنگە لەسەر دەرياي سۈور ئەۋىش دەشتايى تەھامەيەو كە لىۋارى زنجىرە چىايەو چىايى حىجاز لەباكوۋرە چىايى عەسەر لەباشوور كە درىژ دەبىتەۋە بەدرىژايى كەنار و بەرزى زىاد دەكات تاكو

بەرەو باشوور بېۋىت. لەناۋەراستى تەپۇلكەي نەجوى وشكانى گەرەيە و رده و رده شۇر دەبىتەۋە لایەنى كەنداۋ، ئەو تەپۇلكانە بەباي لىسى داي دەپۇشى كە گەرەترىن بىيائەنە لەجىھاندا، بىيائى تىرىش ھەيە لەباكوۋر بەناۋى بىيائى تىقود، بەلام ناۋچەي پۇژھەلاتى دەشتايەكى پىر لەنەۋى تىايە كە كانزاكانى نەۋى بە درىژايى كەنداۋ، بەلام لەو دۋايە نەۋى لەباشوورى رىزان دۇزايەۋە.

• كەش و ھەۋاي لەناۋچەكەنارىەكان شىنى بەرزە بەلام لەناۋەۋە پەلەي گەرمى دەكاتە ۱۲۰ پەلەي (فۇھنەيت) كە دەكاتە نىزىكەي لە ۵۰٪ پەلەي گەرمى، بەلام زوتەر دىتە خوارى بەشەۋە لەباكوۋر بەرزايەكانى، بارانى زۇر كەمە بەدەگەنە.

• مېژۋى وولات: بىيائى عەرەبى پىش ئىسلام دابەشى چەندىن تىرەۋ ھۇز كرابوۋ، ئەۋاننىش ھەموو كاتىيان بەشەپو مەلەلانى ئىژىر دابونەرىتى دۋاپەلەي بۇگەنايەتى بوۋ، زۇر لە پەرتوكە مېژۋىيەكانى ناۋچەكەۋ مېژۋى نوسەكانى دەرەۋەي ناۋچەكە دەلەين لەمېژۋى مۇقايەتى لەدەۋە نەرىتى عەرەب بۇگەتەر نەبوۋە لەھەموو پوۋيەكەۋە بەرەلەيەكى بى وىنە بوۋە ھەردەم شەپو پىكدادان ھەبوۋە لەنىۋان تىرەۋ ھۇزەكان بەتايبەتى لەنىۋان بەھىزۋى بېھىزەكان بەھۇي تۋاناي سەربازى و ئابوورى ھەتا لە دەرەۋەي ناۋچەكە دەچۈنە سەريان و داگىريان دەكردن، نەۋەش ئەۋەيە كە تاكوئىستا عەرەب نەيتۋاننەيە خۇيان يەكخەن لەھىچ بواریك كە نەتەۋەيەكى لە زمان و ئاين و داب و نەرىت و مېژۋى خاك ھاۋبەشەن. بەلام عەرەب بەختيان باش بوۋ بەھاتنى پىغەمبەر (محمەد. د.خ) كە بۇيەكەم جار لەمېژۋى تۋانى يەكىان بخت لەژۇر پىئەمبەرى ئاينى ئىسلام لەسەدەي ھەۋەمى زانىنى. خەلىفەكانى ئىسلامى تۋاننەن ھەموو وولاتانى پۇژھەلاتى

خوارو و باکوری نه فریقیا بکنه هومو ناینی
نیسلامی بگه یه ننن و لهسه دهی هه مشت
دهولتی نیسلامی فراوان بکن له پژهه لاتی
هند تاکو پوژناوای نه سپانیوا له گهل نهو
بلاو بوونه هومو ناین و زمانی عه ره بیان گه یانده
نهو ولاتانه پایته ختی نهو ولاتانه شاری
(منه هره) بوو دواي گواستراوه بو دیمه شق و
دواي بو به غدا، به لام بیابانی عه ره بی هه روک
خوی مایه وه به هوی جیگه ی خوا په رستییه وه.
لهسه دهی دوازه دهولتی نیسلامی له ناوچوو
بیابانی عه ره بی بووه بیابانیکی داچراو به هوی
دابهش بوونی ناو خوی، لهسه دهی سیانزه
ناوچه ی حیجاز له پوژناوای نیمچه بیابان
کهوتنه ژیر دهسه لاتی دهسه لاتدارانی
خاوه ندی هتیه کانی میسر، له دواي داگیرکردنی
عوسمانیه کان له سالی ۱۵۱۷ حیجاز به ناو بووه
پارچه یه که له نیمپراتوریته ی عوسمانی،
لهسه دهی هه زده محمه دی کوری عبدالوهاب
سه رکردایه تی جولانه هوی وه مابی کردو
بنه ماله ی نال سعودی پیک هینا به یه کخستنی
تیره و هوزه کانی نه جد له ناوهراستی بیابان و
پشتگیری کردن له مزه مابی وه مابی نیسلامی،
له سالی ۱۸۳۰ بنه ماله ی نال السعود ریازیان
کرده پایته ختی خویان. له دواي نیمپراتوریته ی
عوسمانی دهسه لاتیان به ته وای به سه ر
حیجازو نه مسا له که هندواي عه ره بی دا شکا، له
سالی ۱۹۱۳ کوری سعود توانی هه ریمی نه مسا
له سه رکندواو بخاته ژیر دهسه لاتی خوی و
وه ریگریته وه له تورکه کان و به ریتانیاش دانی
نا به نه میری نه جد له سالی ۱۹۱۵.

له موهی ساله کانی ۱۹۱۶ تاکو ۱۹۱۸
شهریف حسین شوپشی به ریاکردو بووه نه میری
مه که به ریتانیاش پشتگیری لی کرد دژی
تورکه کان تا دهرکردنیان له بیابانی عه ره بی له
ساله کانی ۱۹۱۹ تا ۱۹۲۵ کوری سعود دژایه تی
شهریف حسینی کردو دهرکرد له حیجازو

ناوه راستی هه موهی خسته ژیر دهستی خوی، له
سالی ۱۹۲۶ کوری سعود شانشین خوی
راگه یانده له سه ر حیجازو نه جد، له ۱۹۳۲/۹/۲۳ ،
دواي نه وه دووباره ناوی حیجازو نه جدی گوچی
به ناوی (شانشین عه ره بی سعودی) له سالی
۱۹۳۲ موهی کومپانیای (ستاندرا نویل)
نه میری دا به پیشکنین و گهران له دواي نهوت
نه وه بوو له ناوچه ی (نه مساو) له سالی ۱۹۲۸
دهست کرا به دهرینانی نهوت. به لام به ره می
که مبو به هوی به ریابوونی جهنگی دووه می
جیهان و گورانی بارودخنی نژودهولتی و دواي
کاری دهرینانی نهوت به رده موم بوو، بووه هوی
بوژانه هومو پیشکهوتنی ولاتی سعودیه. نه مش
به پشتگیری کردنی له لایه ن نه میریکاو به ریتانیا
تاکو نیستاش معلوتکه ی نه میریکاو به ریتانیا یه
له موهی پویه که وه، نه مش وای کرد که سعودیه
بیته نه ندام له دامه زینه ره کانی به لگه نامه ی
نه ته وه یه کگرتوو هکان، له سالی ۱۹۴۵ چوه ناو
زانکوی ولاتانی عه ره بی، سعودیه به شداری
شهری فله ستینی کرد له سالی ۱۹۴۸ له دژی
نیسرا نیل. کسوپه گه وره که ی سعود
دهسه لاتداریه تی ولاتی سعودیه ی گرتنه دهست له
جیگه ی باوکی. له سالی ۱۹۶۴ شانشین سعود
له سه ر کورسی شانشین هاته خوارو و براکه ی
فه یسل جیگه ی گرتنه وه. شانشین فه یسل
تیورکراو شانشین خالیدی برای جیگه ی گرتنه وه.
له سالی ۱۹۸۲ براکه ی شانشین فه یسه عبدالله
عزیز جیگه ی گرتنه وه بووه شانشین سعودیه
تاکو نیستا سه ره برای نه مانی توانای
له به ریتو هبردنی کاروباری ولاتکه که نه میر عبدالله
هه نده ستی به نه بنجامدانی کاروباری دوهولت له
هه موهی بواره کان. دهسه لاتی سعودیه که به بنده
به شانشین سعودیه به هه موهی توانایه که پشتگیری
ولاتانی عه ره بی کردیه به راگه یانندن و پاره
به تاییه تی دهسه لاته یه که له دواي یه که کانی عیراق
بگره له شانشین عیراق تاکو روخانی سه دام

كەپشتىگىرى تەۋاى رېژىمە يەك لەدۋاى يەكەكانى بەسس بوە دژى بىزوتسەۋەى رىزگاربخۋاى نەتەۋەى و رامىيارى و كۆمەلايەتى بەتايىبەتى دژى كوردو مافەكانى لەمەموو لايەنىك بەتايىبەتى لەسەرەتاي دەست پىكردنسى شەپرى نىۋان عىراق و نىران لە ۱۹۸۰/۹/۲۲.

تاكو كۆتايى ھاتنى لە ۱۹۸۸/۸/۸ باشترىن يارمەتى دەرى عىراق بوو بە پارەو كەلۈپەلى خۇراك بەپىنى رىكەوتنامەكانى نىۋانىيان و رۆژى لەرۆژان دژى رېژىمى عىراق نەبوە لەنازاردانى گەلانى عىراق بەتايىبەتى كورد چ لەئەنقال و چ كىمىابارانى ناۋچەى كوردستان بەتايىبەتى كىمىابارانى شارى ھەلەبجەو وىران كوردنى بەھەزارا گوندى كورد سەرەپراى ئەۋەى شانشىنى سەۋدىيە زۆر بەباشى ناگادارى كارو كوردەۋەكانى رېژىمى سەدام بوو تاكو داگىركردنى ۋلاتى كوئىت لە ۱۹۹۰/۸/۲ سەرەپراى ئەۋەش لەرامىيارىتەكەى كەلنىنكى ھىشتبەۋە بو دوا رۆژى و ھەتا لەگەل روخانى دەسەلاتى سەدام نەبوۋە كەلەلايەن

ئەمەرىكا لە ۲۰۰۲/۲/۲۰ دەستى بەبۇردمانى شارەكانى عىراق و بەتايىبەتى بەغدا كرد تاكو ۲۰۰۳/۴/۹ بەرۆژى روخانى رېژىمى سەدام و دارو دەستەكەى دانراۋە... بو نمونەش پىساۋانى ئايىنى ۋلاتى سەۋدىيە كەژمارەيان (۲۶) كەس بوو لە ۲۰۰۴/۱۰/۵ پىشتىگىرى تەۋاى خۇيان بو تىرورستانى عىراق دوپات كوردەۋە بەناۋى بەرگرى نىشتەمانى و ئەو بەرگرىانەيان بە بەرگىەكى ياسايى و نىشتەمانى و ئايىنى دانو دژى دەسەلاتى نوئى عىراق و ھەلبۇزاردنەكان وەستان بەنامۇژگارى دەسەلاتدارانى سەۋدىيە بەبەردەوامبۇنىان لە وىران كوردنى عىراق و دەرگردنى ھىزەكانى ئەمەرىكا و ھاۋىيەپەيمانانى، كەچى دەسەلاتى سەۋدىيە خۇى مەلۇتكەو پەرۋەردى رامىيارىتى ئەمەرىكايە...
 • سەۋدىيە ئەندامە لە زانكۆى ۋولاتانى عەرەبى، ئەندامە لە رىكخراۋى ھەللىجانى نەوت، ئەندامە لە نەتەۋە يەكگرتۋەكان، ئەندامە لەرىكخراۋى كۆنگرەى ئىسلامى.

چىنى مىللى

- بوژانەۋەى دانىشتۋانى: ۱۲٪.
- نژادەكانى: ھانە چىنىيەكان ۹۲٪، مەگۇل و تىبىتى و كورى و كورد ۸٪، نىزىكەى ۱۵۰ ھەزار كورد لە چىنى مىللى دەژىن و خاۋەنى ئۇتۇنۇمىن.
- زمانەكانى: زمانى چىنى و زمانى مەندىرىن (زمانى پەسىمىن)، زمانى لىۋى كانتونى و زاراۋەى تىرى تىيايە.
- ئايىنەكانى: بى پىروا پەسىمىيە، بوزى، تاۋىيە، ئىسلام، مەسىحى.
- زانىنى خۇيىنۇن و نوسىن: ۸۵٪.

- ناۋى پەسىمى: كۆمارى چىنى مىللى.
- پايتەختى: پەكىن، ژمارەى دانىشتۋانى ۱۱ر۴۲۵ر۰۰۰ مىلۇن كەسە.
- شارە سەرەكەكانى: شەنگەھاي، شونكىن، شىشىيانگ (موكدىن) ووھان، نانكىنگ، مەرىن.
- پوۋبەرى: ۲۸۶ر۷۰۵ر۳ مىل چوارگۇشەۋ ۹۶ر۹۶ر۰۹۶ كىلۇمەتر چوارگۇشەيە.
- ژمارەى دانىشتۋانى: ۱۳ر۰۰۰ر۰۰۰ر۰۰۰ مىليار كەسە بەپىنى ئامارى ۲۰۰۴.
- چىرى دانىشتۋانى: ۳۵۱ كەس لەيەك مىل چوارگۇشەدا.

- مىندالان بەھەممۇ جۈرەكانى فىزىيون و يارىكرىن.
- تىرىكى قەدەغەكرار: ئەفپۇن بەرھەم دىننى بەبى مۇئەتى ياساسى: زۆرىەى بەرھەمى لەناوچەى بونانە، كەخالى پەرىنەوہىە بۇ بارەكان و بەرھەمى ھىرۈىنە لە سى گۇشەى زىرى.
- داھاتى دەرھوہى: نامىزى پىشەسازى، كىمىيا، پۇلا، كىمىياوى، كەلوپەلى دروستكارو، ماشىن و ئۇتۇموبىل.
- ھابەشەكانى بازىگانى: يابان، ھۆنك كۆنگ، بەرىتانىا، ئەلمانىا، تايوان، روسىا، بەرھەمى ھەمەجۇرى چىنى ئىستا دەگاتە ھەموو وولاتانى جىھان بە تايەتى جلوپەرىگ و كەلوپەلى يارى مىندالان و خۇراك و گەلى شتى تر.
- پۇرمى دەسەلات: كۇمارىكى كۇمۇنىستىە و پارتى كۇمۇنىست سەركرىدەتى دەكات. ئەنجومەنى ياسادانان (ئەنجومەنى مىللى نىشتىمانىە) ژمارەى ئەندامانى ۲۹۷۸ ئەندامە و بۇ ماوہى پىنج سال ھەلدەبۇزىردىن بە پىشنىيارى گىشتى، سەرۋكى وولات و جىگرەكەى لە لاىەن ئەنجومەنى مىللى ھەلدەبۇزىردى بۇ ماوہى پىنج سال، سەرۋكى وولات پلەى سكرىزى گىشتى لىژنەى ناوہندى پارتى كۇمۇنىستى ھەيە، بەلام ئەنجومەنى جىبەجىكرىن لە دەست ئەنجومەنى ھەزىرانە، سەرۋك ھەزىران و جىگرەكەى سەرۋك كۇمار ھەلىان دەبۇزىرى و ئەنجومەنى مىللى نىشتىمانى پەسندى دەكات. سەركرىدەتى پارتى كۇمۇنىست سەركرىدەتى ھەموو وولات دەكات.
- پارتە رامىارىەكان: پارتى كۇمۇنىستى چىنى مىللى پارتىكى ماركسى ماوہىو ماوہى بەھىچ پارتىكى تر نەداوہ تاكو ئىستا.
- جۇگرافىاي وولات: چىنى مىللى بەشى پۇژھەلاتى ئاسىا دەگرىتە خۇى، خاكى

- دابەشى كارگىزى: ۲۲ پارىزگايە، پىنج ھەرمى خاوەن ماقى ئۇتۇنۇمىيە. لەگەل سى ئەنجومەنى شارھوانى، لە ۱۹۹۷/۷/۱ كارگىزىەكى تايبەت بە ھەرمى ھونگ كونگ پىك ھىنراوہ.
- بەرگى ۱۱% لەكۇى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۲۸۵۰۰۰۰ مىلۇن كەسە.
- دراوى: لىون.
- كۇى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۲۰ تراىون و ۵ مىليار دۇلارە.
- بەشى تاك لەكۇى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۲۰۰۰ دۇلارە.
- زەوى كىشتوكالى: ۱۲% لە خاكى ولاتەكە.
- بەرھەمى كىشتوكالى: دانەوئۇلە، بىرىچ، پەمۇ، پەتاتە، چايە، چىنى مىللى سىئەم وولاتە لە بەرھەم ھىنانى خواردەمەنى گەرچى زۇرچار ھەيە بەشى ناكات و لە دەرھوش دەيھىننى لەبەر زۇرتىن ژمارەى دانىشتوانى لەجىھاندا.
- سامانى ئازەلى: چىل و گامىش ۸۵ مىلۇن سەر، بەراز ۲۹۵ مىلۇن سەر، مەر ۱۱۲ مىلۇن سەر، بۇن ۲۵ مىلۇن سەر، پەرمور ۲۰۱۲۰ مىليار سەر.
- بەرھەمى كارمبا: ۱۲۶۵ تراىون كىلۇوات كاتۇمىز.
- سامانى سىروشتى: نەوت، خەلۇز، جىوہ، ناسن، قورقوشم، موگناتىس، ئەلە منىۇم، غازى سىروشتى، بەردى جىرى، مەرمەر، وزەى كارمباى ناوى، خەلۇزى بەردى.
- پىشەسازى: دروستكرىن ناسن و پۇلا، چەك بەھەموو جۇرەكانى، پىست و چىن، جل و بەرگ، پالوتنى نەوت، چەندىن سامانى ترى ھەيە بۇ كارى كارمباو چەك و وزە بەكارىدەت، دروستكرىن داو دەرمان، چەندىن بەرھەمى ترى كارگەكانى تەقەمەنى و كەلوپەلى يارى.
- دەرچوۋەكانى: بەرھەمى پىست و چىن، جل و بەرگ، كەلوپەلى پەيوەندى و تۇماركرىن، نەوت و غاز، كەلوپەلى ناسن، كاتۇمىز، كەلوپەلى

گونجاوه لهه موو پويه كهوه دانىشتگانان له پوژهلانكى كىشومره كهيه. دهورى به پهرژىنىكى سروشتى گيراوه، دهريا له پوژهلان و چيا و بيا بانه كانى له باشوورى پوژئاواو له باكور، مهنگوليا دمكهويته باكورى، روسيا دمكهويته باكورى پوژئاواو، نىفانستان دمكهويته پوژئاواو له گهل پاكستان و تاجاكستان و كازاغستان، له باشوورى هندو نىپال و يوئنان و ميانمار، لاوس و قىتنام له باكورى پوژهلان له گهل كوڙياى باكور. پوروى خاكى چىنى مىللى پانو فراوانه و چيا و بيا بانه كانى تهنيا له ۱۲٪ خاكه كى بؤ كشتوكال به كار دىت، درىزى وولات له باكور تا پوژئاوا نزيكه ۱۸۶۰ ميله و له پوژهلان تا پوژئاوا ۲۰۰۰ ميل و نيوه خاكه كى له پوژهلان و رۇژئاواى زور باشه. سى زى گرنكى تيايه كه (زى تشانگ، زى هونگو، زى نكنى بانگ، زى سى يه درىزى ترين زى به له جيهان كه درىزى كه ۶۲۰۰ كيلومتره له ناومندى نيوه پوژهلان دىته خواري)، به لام زى به بچوكه كى كه ۵۴۶۴ كيلومتره له باكور دىته خواري، له حموت ناوچه كوش و ههواى جياوازه له گهل يه كترى، له باكورى پوژهلان زى ستانى زور ساردو ره شه باى به هيزى هيه، به لام له هاوين كه شه كى فىنك و شى داره و بارانى ناوناويه، به لام له باشوورى كه نزيكه له كه ميره زوى هاوينى باران و زى يانى زوره، له باشوورى پوژئاواو به رزهو زى ستانى مخوشه و پلهى له هاوين مام ناومنديه، به لام هه رىمى نيكيزانگ كه مافى نوتونومى هيه زى ستانى ساردو ناوچه كى به فراويه، له ناوچه كانى ترىش لهو نىوانه به به رده واهه.

• مېژووى چىنى مىللى: چىنيه كان له گۆمى زى بچوكى هوانگ هو له سالى ۲۰۰۰ پىش زىنى زىاوان و سهركهوتنىان له شارستانه تى

پىشكهوتوو به دهست هىناوه له سالى ۱۲۰۰ پىش زىنى، له سه رده مى بنه مالهى (شو) كه حوكمراى كردوو له نىوان ساله كانى ۱۱۲۲ تاكو ۴۴۹ پىش زىنى. له ژىر دهسه لانى نيمپراتور (هوانگ تى) توانرا هه موو وولاته ده ره به گه بازگاننه كان كوڙيكاته وه بؤ يه كهم جارو هه ره سه رده مى نه وىش (ديوارى چىن له ۲۴۶ تا ۲۱۰ پىش زىنى دهستى پى كرا به نارى (سورى چىن) كه له سه مانگه وه زور به پوروى دياره و جىنگى سه سه سوپمانى گه لانى جيهانه. له سه رده مى بنه مالهى هان له ساله كانى ۲۲۰ تاكو ۲۱۰ توانرا په يوه ندى بازگانى چىن له گهل پوژئاوا پهره پىيدى و ببورته وه، له سه رده مى بنه مالهى (تى نىنگ) له سالى ۶۱۸ تا ۹۰۷ كه به سه رده مى زى رىنى داده نرىت له پهره سه ندى و پىشكهوتنى چىن له بواره كانى هونرو و نىسه په يه كرتاشى و شيعرو دهركهوتنى چاهه مهنى بؤ يه كهم جار، نه مهش مېژووى چىنى گواسته وه بؤ قوناغىكى پىشكهوتوو تر له هه موو بواره كانى پهره سه ندى. به پيداگه رانه وهى دوا دهسه لاته نىشتمان په روه ركهان له لايه بنه مالهى مىنگىس بوو به لابرندى مگول و ليوانه كان كه دهسه لانى چىنىان ده كرد له نىوان ساله كانى ۱۲۸۰ تا ۱۲۶۸، به لام بنه مالهى مىنگىس له سالى ۱۲۶۸ تاكو ۱۶۴۴ به رده واه بوو تاكو داگى كردنى كه له باكور هاتى بوون به ناوى (مونگون) له دواى نه وه جموجولى بارزگانى له چىن و پاراستنى توندى له په يوه ندى كردن له گهل وولاتانى تر تاكو سه دهى هه رده م كه تهنيا له به نده ركهانى كانتون و به نده رى ماكوى پرتوكالى به رده واه بوو. له دواى شه رى نىوان نىنگلىزو چىن له ساله كانى ۱۸۲۹ تا ۱۸۴۲ شه رى به ندى تى يه كهم بووكه بوه هوى كردنه وهى چهندين به نده رى ترو بوه هوى

ئەمەلىيەتتە چىن دەست لە ھۇنگ كۇنگ ھەلگىرى بۇ بەرىتانىيا، لەدوای ئەمەش چەندىن شەر ھەلگىرىسا لەننۇوان سالەكانى ۱۸۵۶ تا ۱۸۶۶ و بوە ھۇى ئەمەش كە چەندىن رېنكەوتنامە مۇر بېرى و دەسلەتتى چىن لاواز بىكات لەسەر ولاتەكەيان. بەلام لەشەرى نىوان چىن و يابان لەسالەكانى ۱۸۹۴-۱۸۹۵ بوە ھۇى كارەسات و بەدەركردنى چىن لە كۇرپا بوە ھۇى ئەمەش كە ھىزەكانى ئەوروپا چەندىن دەسكەوت بەدەست بېئىن لەچىن كە ئەلمانىا و روسىا و فەرەنسا و بەرىتانىيا بەندەرمەكانى چىن بەكرى بگىرن كە بوە ھۇى بەرپابوونى شۇپش لە بۇكسىرى لەسالى ۱۹۰۰، بەلام ئەم راپەرىنە لەلايەن وللاتانى بەكرىگرتەى بەندەرمەكان لەئاوبرا. لە سالى ۱۹۱۱ شۇپش بەرپابوو كە ھەموو چىنى گرتەو بەسەر كىردايتى دكتۇر (سەنىيات سىن) پېشەوای پارتى گەلى نىشتىمانى چىن و كۇمارى چىنى راگەياند كە بوە يەكەم سەرۇك كۇمارى چىنى كاتى، لەسالى ۱۹۱۲ نىمپراتۇرى بەنەمالەى (مانسو) لەسەر كورسى ھاتە خواری و لەھەمان سال دكتۇر سىن دەستى لەكار كىشاوە بۇ (بوان ئىكالى) كە دژايتى كۇمارىەكانى دەكردو دەيوست خۇى بىكاتە نىمپراتۇرى ولات، بەلام شۇپشكى ترسانك ئەنجام درا لە سالەكانى ۱۹۱۵ و ۱۹۱۶ كە بوو ھۇى ئەمەش ئەمۇ نىازە ھەلابىئى و دوای ئەمەش لە سالى ۱۹۱۶ كۇچى دوایى كرد كە بوە ھۇى پەرىابوونى چەندىن شەر لەننۇوان سەربازەكان و كۇمارىەكان لە سالى ۱۹۲۱ (سەن يات سەن) بەسەرۇك كۇمارى چىنى ھەلبۇزۇردراو پارتى كۇمۇنىستى چىنى دامەزاندو كارى ھاوكارىان لەگەل پارتى نىشتىمانى بەناوى (كۇمىنتانگ) ئەنجام دا بۇ يەكپارچەى خاكى چىنى. بەلام دكتۇر سەن لە ۱۹۲۵ كۇچى دوایى كردو دەسلەت درا سەرۇكى پارتى كرىمىنتانگ

بۇ سەركردايتى كردنى سەربازى (شىيانگ كالى شك). لە ماوەى سالەكانى ۱۹۲۶ تا ۱۹۳۸ سوپاى شۇپشگىرى چىن بەسەر كىردايتى شىيانگ كالى شك ھەمولى يەكخستنى ولاتىداو لەھەمان كات كۇمۇنىستەكان لەناو پارتى نىشتىمانى دورخستەو بوە ھۇى شەرى نىوانىان. لە ۱۹۳۷/۷/۷ يابان بەتەواو چىنى داگىركىرد بەلام دوای لەھەموو خاكى چىن كىشانەو بەھۇى سەركەوتنىان لە جەنگى دورەمى جىھان و پەيدا بوونى كىشەو مەملەنسى نىوان پارتى نىشتىمانى بەسەر كىردايتى شىيانگ كالى شك و كۇمۇنىستەكان بەسەر كىردايتى ماوتسى تونگ سەرۇكى پارت و لە ئەنجامى كىشەو مەملەنسى توندىو تىژ ماوۋىەكان سەركىردايتى پارتى (كرىمىنتانگ) لە چىنى سەرەكى دەر كىردو لە ۱۹۴۹/۱۰/۱ كۇمارى چىنى مىللى نوئى لەلايەن ماوتس تونگ راگەياندر او پەكىن كرا پايتەختى ولاتى چىنى نوئى، شوان لاى كرا سەرۇك ھەزىران لە كۇمارى چىنى نوئى. لە سالى ۱۹۵۰ رېنكەوتنامە لەننۇوان سۇقىتە و چىن مۇكرا بۇ ماوۋى سى سال لەھەموو بوراەكانى رامىيارى و ئابورى و پۇشنىبىرى و پىشەسازى و چەك و تەقەمەنى، لەبەر ئەمۇ ھۇيە ئەمەرىكا دانى بە چىن ئەنا تاكو مانگى / ۱۹۷۸/۱۲ كە دانى بەچىن نا.

لە ۱۹۷۹/۲/۱ پەيوەندى نىوان ئەمەرىكا و چىن دەستى پېكىرد بە گۇرىنەو ھى پالوتىزو جىمى كارتەرى سەرۇكى ئەمەرىكا ئەمۇ رېنكەوتقە بەرگىرانەى كە لەگەل مۇر كىردبوو ھەلى ۱۹۵۸ ماو ھەلسا بەدەمەزاندى كۇمەلى ھەر ھەمى جوتىاران بۇ بەرەم ھىنانى كىشتوكالى لەناكاو كە بوە ھۇى سەرنەكەوتن و دابەزىنى خواردەمەنى و بلاوونەو ھى برسەتى و بوە ھۇى مردنى زىاتر لە

۲۰ ملیون چيني و بوه هۇي دروست بووني
 بهره‌نستكاران. له‌ئىنجامى ناراستى راميارىتى
 سەركردايەتى چين و ره‌چاو نەكردنى بارى ژيانى
 جونياران، له سالى ۱۹۶۴ چين توانى يەكەم
 بۇمبى ئەتۇمى تاقى بكتەوهو له سالى ۱۹۶۷
 دووم بۇمبى ئەتۇمى بهرەم بهينىن. له‌دوای
 شەستەكان پەيوەندى نىوان چين و سۇقىيەت
 بهرەو تەنگەژە هەنگاوى نا له‌سەر سنورى
 دەسەلاتى سەركردايەتى جولانەوهى كۆمۇنىستى
 جيهان و بوه هۇي ئەوهى يەككىتى سۇقىيەت
 رىكەوتنەكانى يارمەتى هەلۆەشەينىتەوه، له‌دوای
 چين و ئەلبانيا هاوكاربوون بۇ پروپاگەندە كردن
 دژى يەككىتى سۇقىيەت. به‌هۇي گرتنەبەرى
 راميارىتى شۇرشى پۇشنىرى و گۇاستنەوهى
 دانىشتوانى شارەكان بۇ گوندەكان و
 دروستكردنى پاسەوانى سورو چەندىن كارى
 ترى نەگونجاو لەگەل بارودۇخى ناروهوى وولاتى
 چين له پەيوەندى كۆمەلانى خەلك و دەسەلات كە
 ئەمانە هەمووى بوه هۇي دژايەتى كردن له‌لايەن
 گەل چين و ئەنجامەكەى به زيانىكى زۆر گەپرايهوه
 بۇسەر دەسەلاتى ماوتس تونگ. له ۱۹۷۶/۹/۹
 ماوتس تونگ كۇچى دوایى كردو زىنگ
 لكسياوبىنگ جىگەى گرتەوه. دوای ئەوه
 چەندىن كىشەو مەملەلانى ناوخۇي دەسەلاتى
 پارت و دەولەت و بىرپۇچوون و چەندىن رىكەوتن
 لەگەل وولاتانى جيهان بەتايەتى ئەمەرىكاو
 گەپرانەوهى ناوچەى ماكو بۇ باوهشى خاكى چين

له‌لايەن پورتوگال و دوا سەركردەى پارتى
 كۆمۇنىست و دەولەت جيانگ زىمىن
 سەركردايەتى وولاتى كردوه له سالى ۱۹۹۷ تاكو
 ۲۰۰۲ دوای ئەويش له ئەنجامى كۆنگرەى پارتى
 كۆمۇنىستى چيني سەركردايەتى پارت و دەولەت
 درابە () به‌لام جيانگ زىمىن وه
 پراوئۇكار له دەسەلات هەرمایەوه. چيني مىللى
 به‌هۇي خەرجیە هەمەجۆرەكان له‌بواره
 جياجياكانى ژيان و پىداويستەكانى كارگەر
 پرۆژەكان و بهرەو پىش چوونى پەيوەندى لەگەل
 وولاتانى جيهان دەستى كرد به‌پركردنى
 كۇگاكان، له‌سالەكانى ۲۰۰۲ تاكو ۲۰۰۵ كرىنى
 نەوت به‌قەبارەى زياتر له ۷۰۰ ملیون بەرميل
 ئەويش كە ۱۴۰ پىويستىهەكان دابىن دەكات
 جگە له‌بونى نەوت و گازو غازى سروشتى كە تاكو
 نىستا بەرگرى له دابەزىنى پەرەسەندى و لاتەكە
 كردوهو هەولنى بهرەو پىش چوونى
 داوه. راميارى دەسەلاتدارانى حكومى و حزبى
 چيني مىللى توانىتى هەنگاوى بهرەو پىشەوه
 بنىن له‌هەموو بوارەكان بەتايىبەتى بوارى
 پەيوەندى نىو دەولەتى و بەرزبوونەوهى بوارى
 ئابورى و به‌هەيزكردنى جىن پىنگەى خۇي
 له‌داهاتوى نىو دەولەتى بەتايىبەتى له‌دوای
 سالەكانى ۲۰۰۰.

- چين ئەندامە له رىكخراوى نەتەوه
 يەكگرتووهكان، ئەندامە له رىكخراوى بازىرگانی
 جيهانى.

فلیپین

- ناوی رەسمى: كۆمارى فلیپین.
- پایتەختى: مانیلا، ژمارەى دانىشتوانى ۱۷۴۵،۰۰۰ ملیون كەسە.
- شارە سەرەكیەكانى: كیزۆن، سيبۇ.
- بەندەرە گرنەكانى: مانیلاى پایتەخت، سيبۇ، دافو، زامبونگا.
- پووبەرى: ۱۱۵،۳۰۰میل چوارگۆشەو ۲۰۰،۰۰۰ كیلومەتر چوارگۆشەیه.
- چرى دانىشتوانى: ۵۹۴ كەس لەیەك میل چوارگۆشەدا.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۶۸،۵۰۰،۰۰۰ ملیون كەسە بە پىنى نامارى ۲۰۰۰.
- نژادەكانى: زیاتر لە ۵۰ كۆمەلەى نەژادى سەرەراى ئەوەى ۹۵٪ دانىشتوانى ناوئەند دەكرىن بە فلیپینی كە ئەویش كۆمەلگایەكى نەژادى هیندى پۇلیسییه.
- زمانەكانى: زمانى فلیپینی (لە بنەرەتا زمانى تاجالوگە) ئینگلیزى كە هەردووکیان زمانى رەسمى وولاتن.
- ئایینەكانى: كاسۆلیكى پۇمانى ۸۲٪، پروتستانت ۹٪، ئیسلام ۵٪.
- زانینى نوسین و خویندن: ۹۶٪.
- دابەشى كارگىرى: ۱۵ هەرنەمە و دابەشى ۷۲ دەفەر كراوه.
- بەرگرى: ۷،۸ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆیى.
- سوپاكەى: ۱۰،۵۰۰هەزار كەسە.
- دراوى: بیزۆ.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆیى: ۲۴۵ ملیار دۆلارە.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆیى: ۲،۵۰۰ دۆلارە.
- زەوى كشتوكالى: ۲۰٪ لەخاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: چەوئەندەرى شەكر، برنج، دەرە زەرد (گەنەشامى)، ئەناناس، گویزى هیندى، مۆز، گەنەو چۆ.
- سامانى ئازەلى: بەراز ۸،۹۱۵ ملیون سەر، بزن ۲،۸۹۰ ملیون سەر، مەر ۱،۷۶۰ ملیون سەر، چیل و گامیش ۲،۲۰۰ ملیون سەر، پەرەور ۱،۳۵۸،۰۰۰ ملیون سەر.
- سامانى سروشتى: نوحاس، زۆر، نیکل، زىوو، نەوت، دارستانى چرى تىايە كە ۴۲٪ پووبەرى وولاتەكە دەگریتە خۆى.
- بەرھەمى كارەبا: ۲۴،۲۰۰ ملیار كیلووات كاترەمیر.
- پيشەسازى: دروستكردى خۆراك، بەرھەمى رستن و چىن، كىمىاوى، داوئەرمانى پزىشكى، بەرھەمى دار، پالائى نەوت، كەلوپەلى پەيوەندى، كەلوپەلى كانزاكان.
- دەرچووەكانى: بەرھەمەكانى ئەلكترۆنى، جل و بەرگ، بەرھەمەكانى كشتوكالى، بەرھەمەكانى دار، خەلۆزى دار (رەژوو) پۇنى گویزى هیندى، كىمىا.
- داھاتەكانى دەرەوى: ماشین و كەلوپەلى گواستەنەو، خواردەمەنى لەگەل ئازەلى زیندو، سوتەمەنى، دانەوئەلە بەمەموو چۆرەكانى.
- ھاوبەشەكانى بازرگانى: بەرىتانيا، يابان، ئەمەرىكا، ئەلمانیا، فەرەنسا، چەند وولاتىكى عەرەبى وئەفرىقى.
- پزىمى دەسەلات: كۆمارىكى تازە پینگەیشتووه، لە ۱۹۸۷/۲/۲ دەستورى وولات بەدەنگى جەماوەرى فلیپین داپزۆزا بە پىك هینانى دوو ئەنجومەن (ئەنجومەنى پىران لە ۲۴ ئەندام پىك

• **مىژووى وولات:** لەسەدەى چوار دەم بازگانە
 عەرەبەكان پووستان لە فليپين كردو ئاينى
 ئيسلاميان گەراندمو ئەو وولاتو دوو ئيماراتى
 ئيسلاميان لە مانىلاو جولو پىك هينا. لە سالى
 ١٥٢١ (فرديناند ماجلان) كەشتيهوانى پورتگالى
 گەيشتە ئەو دورگەيه. بەلام لە ئەنجامى شەر
 لەگەڵ دانىشتوانى ناوچەكە كوژرا. لە سالى
 ١٥٢٦ ناوى نرا وولاتى فليپين لە سەر ناوى
 شانشىن تشارلزي پىنجەمى شانشىنى
 ئەسپانيا. كە ناوى (فليپ) بوو، دواى بوو
 شانشىنى فليپينى دووم، لە سالى ١٥٦٥
 سوپاى ئەسپانيا بەسەر كرايهتى (مىگيل
 لوبين) فليپينى داگير كردو مانىلاي كردە
 پايتەخت لە سالى ١٥٧١، لەسەدەى چوار دەم
 زۆر لە گروپە ئەسپانیهكان ئاينى كاسولىكيان
 لە دەشتايە نزمەكان بلأو كردمو. لە سالى
 ١٧٦٢ بەرىتانيا مانىلاي پايتەختى داگير كرد.
 لە سالى ١٨٢٤ كۆتايى هاتن بوو لە داگيركەرانى
 ئەسپانيا لە بازگانى و بازگانەكانى
 بەرىتانياو ئەمەريكا جىگايان گرتەمو بە
 بازگانى پەتاتەو شەكر لە فليپين. لە
 سالى ١٨٩٦ تا ١٨٩٧ (ئيميليو ئجىنلندو)
 هەلسابە شوپش دژى داگيركەرانى ئەسپانى.
 شەرى ئەسپانياو ئەمەريكا لە سالى ١٨٩٨
 هەلگەرساو بوو هۆى تىكشكانى پاپۆرى
 ئەسپانى لەلایەن پاپۆرى ئەمريكى لە كەنداوى
 مانىلا. (ئجىنلندو) سەرپەخۆى فليپينى
 راگەياندو ئەسپانيا دەستى لە فليپين كىشاو
 بۆ ئەمەريكا بەرامبەر ٢٠ مليۆن دۆلار.
 فليپينيهكان شوپشيان بەردەوام بوو لەسال
 ١٨٩٨ تا ١٩٠١ بەلام ئەمەريكا ئەوشوڤشەى
 لەناوبردو لە ئەنجام ٢٠٠٠ هەزار فليپينى
 كوژران، لە سالى ١٩٠٧ ئەمەريكا ئەنجومەنى
 ياسادانانى دامەزراند لە فليپين. لە سالى
 ١٩١٦ پەرلەمانى دامەزراند لە دوو ئەنجومەن

هاتوو، ئەنجومەنى نوێنەران لە ٢٥٠ ئەندام
 پىك هاتوو) ماوهى دەسەلاتى سەزوك كۆمار
 شەش سائو دووبارە هەلناپۆردىرتەمو.
 • **پارتە پاميارىهەكان:** پارتى خەباتى فليپينى
 ديموكراتى، هاوكارى لىبرالى ديموكراتى،
 ناوهندى يەكيتى نەتەوهى پاست پەو، پارتى
 جولانەوهى كۆمەلگاي نوئى، پارىزگارەن، بەرهى
 نيشتىمانى ديموكراتى، چەپ پەوهەكان كە
 چەندىن پارتى كۆمۇنىستى گرتۆتە خۆى،
 پارتى هاوپەيمانى ميداناو، بنگەى دورگەى
 ميداناو كە داواى لا ناوهندى دەكات.
 • **جوگرافىاي وولات:** كۆمارى فليپين دەكەوتتە
 باشورى پۆژناواى زەرباي هادى لەنۆوان هيلى
 كەمەرەو مەدارى سەرەتان، زياتر لە حەوت
 هەزار دورگە دەگرتتە خۆى ئەويش دورگەى
 ئەرخەبيلە كە دەكەوتتە دورى لە كەنارى
 باشورى پۆژهەلاتى كىشومەرى ناسيا لە ماوهى
 ٨٠٥ كيلۆمەتر. لە باشورى ماليزىاو
 ئەندونوسيا كە دورترىن دورگەى باشورى
 دورگەى ملواج كە ٦٤ كيلۆمەتر دورە لە
 پۆژهەلاتى دورگەى بۆرنىو، باكورى تايوان كە
 دورترىن دورگەيه لە باكورو دورگەى يامن كە
 ١٠٥ كيلۆمەتر دورە لە تايوان. دىژ بوونەوهى
 دورگەكان لە باكور تا باشورى ماوهى ١٠٠
 ميلو پانزە دورگەى تىرى لە ٩٥٪ پووبەرى
 وولات دەگرتتە خۆى لەگەڵ دانىشتوانى،
 دورگەكان چياین و بلندو نوين، دەشتايەكانى
 ناوهراستى دورگەى لوزونە، گەورەترىن
 دورگەى لە باكور كە پووبەرى ١٠٤٦٨٧
 كيلۆمەترە، دورگەى مينداناو لە باشورى ٩٤٦٢١
 كيلۆمەترە. دورگە گەورەكانى تر دورگەى
 سامار، نجروسى بالاوان، باناي، ميندورو،
 وليت، سيبو، كەشو هەواى لە پووبەرە
 نەوهەكانى شىدارو گەرمە و لەناوچە
 بەرزايەكانى مام ناوهنديه.

لەسەر شىۋازى رېژىمى ئەمەرىكى، فلىپپىن لە سانى ۱۹۳۵ مافى ئۆتۈنۈمى ناوخۇيى ۋەرگرت ۋ (مانويل كيزون) بۈە سەزۇك كۆمار. لە سانى ۱۹۶۱ لەلايەن يابان داگىر كراتا كۆتايى جەنگى دوۋەسى جىھانى سانى ۱۹۶۵، فلىپپىن لە ۱۹۶۶/۷/۴ سەربەخۇيى راگەيانىد بەپنى مۇلتەتى كۆنگرىسى ئەمەرىكى. ئەمەرىكا چەندىن بىنكەسى سەربازى تىبا دامەزئاندى ۋ

يارمەتى ئابوورى فلىپپىنى دەدا. فلىپپىن لە سانى ۱۹۵۷ تاكو ۱۹۹۹ ئارامى ئاسايش بەخۇۋە نەدىبوو بەھۇي كىشەم مەملەنى دەسەلات ۋ بەرھەلىستكاران كە ۋولات لە باروودۇخىكى نالەبار دەخوليتەۋە

- فلىپپىن ئەندامە لە رىنگىراۋى نەتەۋە يەكگرتوۋەكان.

(كويت)

- ناۋى رەسمى: دەۋلەتى كويت.
- پايتەختى: كويت، ژمارەى دانىشتوانى ۲۷ر۸۵۰ ھەزار كەسە.
- شارە گىرنگەكانى: ھجرە، ئەحمەدى، فەحايىل.
- بەندەرە گىرنگەكانى: بەندەرى ئەحمەدى.
- پوۋبەرى: ۶ر۸۸۰ ميل چوارگۆشە ۱۷ر۸۲۰ كىلۆمەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲ر۲۵۰ر۰۰۰ مىليۇن كەسە بە پىنى نامارى ۲۰۰۱.
- چىرى دانىشتوانى: ۳۱۲ كەس لەيەك ميل چوارگۆشەدا.
- نژادەكانى: كويتى ۴۵٪، عەرەبى ۋولاتانى تىرى عەرەبى ۴۰٪، ئىرانى ۋ ھىندى ۋ پاكىستانى ۋ كورد ۱۵٪.
- زمانەكانى: عەرەبى (زمانى رەسمىە) كوردى، فارسى، ئىنگلىزى.
- ئايىنەكانى: ئىسلام.
- زاننىنى نوسىن ۋ خويىندىن: ۸۰٪.
- دابەشى كارگىرى: ۵ پارىزگايە.
- بەرگىرى: ۱۱ر۷ لەكۆى دەرنەنجامى ناوخۇيى.
- سوپاكەى: ۱۵ر۸۰۰ ھەزار كەسە.
- دراۋى: دىنارى كويتى.

- كۆى دەرنەنجامى ناوخۇيى: ۴۶ر۲۵۰ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرنەنجامى ناوخۇيى: ۲۲ر۵۰۰ دۇلار.
- زەۋى كشتوكالى: زەۋى كشتوكالى نىيە تەنيا ھەندى لە بىبابانەكە نەبىت كشتوكالى ھاۋىنە بەرھەم دىننىت بەھۇي ئاۋ دىرى لە كەنداۋ.
- سامانى سروسشتى: نەوت، غازى سروسشتى، كويت يەككىكە لەۋ ۋولاتانى بەرھەم ھىنەرى نەوتە لە سالەكانى دۋاى چىلەكان، لە ۲٪ يەدەگى نەوتى جىھانى ھەيە لەژىر خاك، لەداھاتەكانى نەوت خويىندىن ۋ تەندروسىتى ۋ خانوۋ كارەباۋ ئاۋ پىداۋىستى تىرى دانىشتوان داين دەكا بەخۇپايى.
- پىشەسازى: پالوتنى نەوت، پىترو كىمىياۋى، كەلۋپەلى خانوۋ بالەخانە، خويى خواردىن.
- دەرچۈۋەكانى: نەوت لە ۹۰٪ لە دەرچۈۋەكانى ۋولاتى كويتە، پەينى كىمىياۋى، كەلۋپەلى بىناسازى.
- داھاتى دەرھەۋى: پىداۋىستى خواردەمەنى، خواردەمەنى، ئۆتۈمبىل، كەلۋپەلى بىناسازى، بەرھەمەكانى رىستى ۋ چىنن، كويت ھەموۋ

پېداويستەكانى ژيان لەدەرەوه دەكرى.

- ھاوبەشەكانى بازىرگانی: ئەمەرىكا، بەرىتانيا، يابان، ئىتاليا، كەنەدا، وولاتانى عەرەبى، چىن.
- پڙىمى دەسەلات: ئەمىرى دەستورە، سەرۆكى دەولەت ئەمىرە ھەر ئەويش سەرۆك وەزىران دەست نىشان دەكات، سەرۆك وەزىران وەزىرەكان دەست نىشان دەكات بە راوئىزگارى كردن لەگەل ئەمىرى دەولەت. ئەنجومەنى نەتەرە كە ژمارەى كورسىەكانى ۵۰ كورسىە ھەلدەبۆردىنت بە پېشنىارى گشتى نەينى.
- پارتە پاميارەكان: بە ھىچ جۆرئك مۆلەتى ھىچ پارتىك نەدراو سەرەپراى بوونى بىروبۆچونى جىاواز لەوانە پارتى كۆمۇنىستى كوئىتى و بزوئەو ئىسلامى و نەتەرەى تر.
- جۇگرافىاى وولات: كوئىت دەكەوئىتە سەر پڙىگەى باكوورى پۆژئاواى كەنداوى فارسى. عىراق لە پۆژئاواو باكوورىەتى، شانشىنى عەرەبى سعودى لە پۆژئەلات و باشوورىەتى، خاكىكى بىبابانى لمى وشكانىيەو وشك و گەرمى ھەيە، خو ئەگەر نەوتيان نەبوايە ھەر دەبوايە خوئىيان بفرۆشتايە لەگەل بەخىو كردنى مەر، حوشتر. وەك پېشوو بە پششى حوشترەكانيان.
- مېژووى وولات: شوئىنەوارەكانى كۆنى پېنىش دوو ھەزار سال پېنىش زاين شاھدن كە وولاتى كوئىت پارچەيەك بوو لە شارستانىەتى سۆمەرى و ناسراو بە وولاتى نىوان دوو زى، مېژووتاميا، لە سالى ۲۲۲ داگىرەرانى يۇنانى لە سەردەمى ئەسكەندەرى گەرە سەردلنى ئەو وولاتەيان كرددو بە رېبوارىەتى لەكەنارەكانى كەنداو. لە سەدەى ھەوت ئاينى ئىسلام گەيشتە ئەو ناوچەيەو لە كۆتايى سەدەى شانزەم كەوتە ژئەر دەسەلاتى ئىمپراتورىەتى عوسمانى، لە سالى ۱۷۱۰ بەشيك لە ھۆزى (عنزە) لە باكوورى نىمچە دورگەى عەرەبى بە ئاژەل لەمواندن گەيشتە ناوچەى كوئىت و

خستيانە ژئەر دەسەلاتى خوئان كە بەناوبانگ بوو بە ھۆزى (عتوبە) لەوكتەش شارى كوئىت دروست دەكرا لە گوندىكى بچوك و بەخىرايش بوو شارىكى بازىرگانی و بوژاوە بەھۆى كەنداوگەو پووتىكردى لەھەموو لايەكەو. لە سالى ۱۷۵۶ شىخ سەباحى يەكەم دەسەلاتى شىخايەتى دامەزراند و خوئى بە خوئى دەسەلاتى خوئى دەكرد، لە سالى ۱۷۷۶ كۆمپانىاى ھندى پۆژئەلاتى بەرىتانى بنگەى دامەزراند لە كەنداو. لە سالى ۱۸۹۹ بەھۆى ترسان لە داگىركردنى لەلایەن ئەلمانىا و دەسەلاتى عوسمانى ھەستابە مۆركردنى پەيمان لەگەل بەرىتانياو بوو ناوچەيەكى پارىزگارى بەرىتانياو مافى نۆتۆنۆمى وەرگرت لەلایەن بەرىتانياو ھەموو سال يارمەتى دەدا بە مەرجىك خاوەندىەتى وولات نەگوئىزىتەو بە ھىچ دەولەتتىكى بىانى. لە سالى ۱۹۱۴ بەرىتانيا دانى بە سەرەخوئى كوئىت نا لە ژئەر پارىزگارى خوئى، لە سالى ۱۹۲۲ لەسەر سنور پڙىكەوتن، كە عىراق لە باكوورى سعودىە لە باشوورى پۆژئاوا. لە سالى ۱۹۲۸ چاوكەكانى نەوت دۆزرايەو بەتايبەتى لەداوى جەنگى دووەمى جىھانى كەبو ھۆى گۆپانكارىەكى گەورەى ئابوورى، لە سالى ۱۹۶۱ بەرىتانيا بەتەواوى دانى پېناو بوو وولاتىكى سەرەخوئى تەواو شىخ سەباح سالم سەباح بوو ئەمىرى كوئىت لە ترسى دەسەلاتى نوئى كۆمارى عىراق بە سەرگردايەتى عەبدول كەرىم قاسم كە داواى كوئىتى دەكرد بەھۆى بوونى كوئىت بە پارچەيەك لە عىراق بەپىئى بەلگەنامەكانى مېژووى كوئىت كە ناوچەيەكەو بەرىتانياو ھاوپەيمانان پارىزگارى تەواويان لى دەكرد لەپروى سەربازى و ئابوورى و پاميارى. لە سالى ۱۹۶۲ دەستورى وولات راگىاندرا بەناوى وولاتى ئاسودەيى ژيان و كار، لە سالى ۱۹۶۸ دەستور جىبەجى كرا كە ئىستاش گەل

كويت بەشى ھەيە لە داھاتەكانى نەوتى كوئىت و لەوپەرى ژىانى خۇش و ئاسودەيى دەژىن. لە سالى ۱۹۷۷ شىخ جابر دەسەلاتى وولاتى گرتە دەست و ئەنجومەنى نەتەوھىي ھەلوەشاندەوھ نىتر ئەو ئەنجومەنە چەندىن جار پىنك دەھات و ھەندەوھ شىنرايەوھ، لە ۱۹۹۰/۹/۲ ھىزەمەكانى سەربازى عىراق بە برىارى سەدام حسين سەرۆك كۆماری عىراق كوئىتى داگیر كردو شىخ جابرو سەرکردەو بەرپرەسەكانى ھەلاتن بەرھو وولاتى سەودىە. حكومەتى كاتى لە كوئىت دامەزراندن و دوای لە ۱۹۹۰/۹/۲۸ سەدام حسين رايگەياند كە كوئىت پارىزگارى نۆزدەمە لە وولاتى عىراق. لە دوای ھەولنى زۆر كە عىراق لە كوئىت دەرچى بەلام بى سود بوو تاكو رۆژى ۱۹۹۱/۱/۱۷/۱۶ ھىزەمەكانى ئاسمانى ھاوپەيمانان لە گەردەلوو بىيان بەغدادو شارەكانى تری عىراقى بۆردومان كرد. لە ۱۹۹۱/۲/۲۲ ھىزى پىادەى سەرزەوى لەلایەن ھىزى سوپای ھاوپەيمانان دەستى پى كردو لە ۱۹۹۱/۲/۲۷ كوئىت ئازاد كراو ھىزەكانى سوپای عىراق بە راوانان لە خاكى كوئىت دەركران كە بووھ شكستىەكى گەورەى سوپای عىراق. پىش كشانەوھى سوپای عىراق لەخاكى كوئىت لەئەنجامى بوردەمان كردنى دەسەلاتدارانى عىراق لەرنگەى كاربەدەستانى سووریاو عىراق ئاگرىان لە ۱۹۹۱/۲/۲۷ كىلگەى نەوت بەردا كەبوھ ھۆى كارەساتىكى وىران كردنى ئابورى و ژىنگە لەناوچەكە، كوئىت زىاتر لە (۵ بلىون) دۆلارى خەرج كردبو چاگردنەوھى دامو دەزگای دەولەت و خانووبەرھو بىرە نەوتەكان و دام دەزگاكانىش لەھەموو

لایەنىكەوھ، لەسالى ۱۹۹۲ ھەلبژاردن ئەنجامدراو پالىئوراوانى بەرھەنستكارانى ئىسلامى توانيان (۲۱) كورسى پەرلەمان بەدەست بىنن لەكۆى ۵۰ كورسى، لەسالى ۱۹۹۴ رۆژمى بەعسى عىراق رايگەياند بەدووبارە نەبوئەوھى داواكردنى وولاتى كوئىت كە خاكى عىراق بەلام لەگەل ئەوھشدا كىشەو گىروگرفت و بېروا بەيەكتى نەبون لەنىوان كوئىت و عىراق رۆژ لەدوای رۆژ پەرەى دەسەند بەتايبەتى لەكۆنگرە عەربىەكان بەمەرەشە لىك كردن، كوئىت ئامادە باشى خۆى نىشاندا بۆ لىدانى عىراق بە ماوهدانى سوپای ئەمەرىكاو ھاوپەيمانان لەسە رخاكى كوئىت لەسالى ۲۰۰۲ تاكو سالى ۲۰۰۳ كە رۆژمى عىراق روخىندرا تاكو ئىستاش خاكى كوئىت لەسەرسنورى بىكەو بارەگاكانى ئەمەرىكاو ھاوپەيمانانە، دەسەلاتدارانى كوئىت تاكو ئىستاش مەترسىان ھەيە لە داھاتووى پەيوەندى لەگەل دەسەلاتى كاتى عىراق سەرەراى بەلئىنەكان و بەشداربوونى لەكۆنگرەو كۆبوونەرەكانى ھەزىرەكانى دەرھوو ناوخۆى لەگەل داروسىكانى عىراق بەتايبەتى كۆبوونەوھى ۲۰۰۴/۱۱/۲۲ شەرمشىخى مىسرى و ئىران لە ۲۰۰۴/۱۱/۳۰ بەلام ھەولنى بەرھو پاش بردنى دەكات.

- كوئىت ئەندامە لەزانكۆى عەربى، بەشدارە لەئەنجومەنى كەنداوى بەناو عەربى، ئەندامە لەنەتەوھ يەكگرتوھەكان، ئەندامە لە رىكخراوى ئۆپىك، ئەندامە لە رىكخراوى كۆنگرەى ئىسلامى.

مەلدىف

- ناۋى رەسمى: كۆمۈرى مەلدىفيا.
- پايتەختى: مالىيە، كە بەندەرىنكى سەرەكپە، ژمارەى دانىشتوانى: ۶۵۰۰۰ ھەزار كەسە.
- شارە سەرەكپەكانى: سىنۇ.
- پووبەرى: ۱۱۵ مىل چوارگۆشەو ۲۹۸ كىلۇمەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۳۱۵۰۰۰ ھەزار كەسە.
- چىرى دانىشتوانى: ۲۷۲۹ كەس لەيەك مىل چوارگۆشەدا.
- بوژانەۋەى دانىشتوانى: ۲۴٪.
- نىژادەكانى: چوار پەچەلەكى نىژادى تىايە، دەرەقىد لە دورگەى باكورن، غەرب لە دورگەى ناۋەندى، سىنماليىز لە دورگەى باشوورن، لەگەن زىجىەكان.
- زمانەكانى: دىفھى (زمانى رەسمىە) كە زاراۋەيەكى سىنماليىزىە. ئىنگىلىزى.
- ناينەكانى: نىسلام.
- زاننى نوسىن و خوئىندن: ۹۴٪.
- دابەشى كارگىزى: ۱۹ بەشى كارگىزىە.
- دراۋى: پووبىيەى مەلدىفى.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۵۱۰ مىلۇن دۆلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۸۵۰ دۆلار.
- زەۋى كىشتوكالى: ۱۲٪. لە خاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كىشتوكالى: گىزى ھىندى، گەنم، پەتاتە، دەرەزەردى بارىك، سەرجوم، كاساڧا.
- بەرھەمى كارەيا: ۶۵ مىلۇن كىلۇوات كاتۇمىر.
- سامانى سروسشتى: ماسى، گەشت و گوزار كەرتى ئابوورى گرنگىەتى.
- پىشەسازى: ماسى، دروستكردنى گىزى ھىندى، كارى دەستى، جل و بەرگ.
- دەرچوومكانى: جل و بەرگ، ماسى.
- داھاتى دەرەۋەى: كەلوپەلى يارمەتى دەرى سەرمايەدارى، پىداۋىستى خەرجى و بەكار
- ھىنان، بەروبوۋى نەۋتى.
- ھاۋبەشەكانى بازىگانى: تايلاند، ئەمەرىكا، سىنگاپورا، چىن، بەرىتانىا، ئەلمانىا، ھىند.
- پىژمى دەسەلات: پىژمىكى دەسەلاتى نىشتىمانىە، ئەنجومەنى ۋەزىرائى پىك ھاتىە لە ۱۵ ۋەزىر بە سەرۆكايەتى سەرۆك كۆمار. دەسەلاتى ياسادانانى لەيەك ئەنجومەن پىك ھاتىە لە ۴۸ ئەندام و ھەشت ئەندام لەلايەن سەرۆك كۆمار دادەمەزىت و ئەۋانى تىرىش بۇ ماۋەى پىنج ساڭ ھەندەمىژىردىن، كە دوو ئەندام ھى پايتەخت و ھەرىكە لە دورگەكانى دوو ئەنداميان ھەيە بەپىنى پارىزگاۋ كۆمەلەكە.
- پارتە رامبارىەكان: ھىچ پارتىكى رامبارى لە دورگەى مەلدىف نىيە.
- جوگرافىيەى وولات: كۆمۈرى مەلدىف لە كۆمەلەك دورگەى مەرجانى پىك دىت لە زەرىيە ھىندى بەدورى ۶۷۱ كىلۇمەتر لە باشوورى پۇژئاۋى سەرىلانكا، دورگە مەرجانىەكان ژمارەيان ۱۹۰ ر۱۹۰ دورگەيە لەبەر پووبەرىكى ناۋى كە ۲۵۰۲۰۰ مىل چوارگۆشە پىك دىت كە دەكاتە ۹۰۰۰۰ كىلۇمەتر چوارگۆشە، زەۋىكەى پىن گەيشتوۋە نىزىكەى ۱۹۸ دورگەى دانىشتوانى تىايە، دانىشتوانى زۇر لەۋە دەترسەن كە پۇژىك لە پۇژان بەھۋى تاۋانەۋەى بەفر لە جەمسەرەكان بەپىنى پەلى گەرمى و كەوتنە ژىرلاۋاۋى ئاۋ چونكە پووبەرى مەلدىف نىزىكەى شەش پى لەسەر پوۋى دەرىسا بەرزە ... نىزىكتىن دراۋسى يەكانى وولاتى ھىندە لە باكورى پۇژەلاتى.
- مىژۋى وولات: دانىشتوانى مەلدىف موصلمانن و ناسراۋ بوە بە دورگەى مەلدىف لە كۆنەۋەو كارى دەرىيايىان دەكرد بۇ پەرەسەندنى بىژۋى ژيان. لەسەدەى دوانزە غەرب پويان لە دورگەيە كىردو لە سەدەى

چواردەم دەسەلاتى شىخيان لى دامەزىراند. لە سانى ۱۵۵۸ كەرتە ژىر دەسەلاتى پرتوگالىيەكان تاكو سانى ۱۵۷۳، لە سانى ۱۶۶۵ بىو ژىر دەستەيەكى سىلان (سەرىلانكا ئىستا) كەرتىو ژىر دەسەلاتى ھۆلەندە تاكو سانى ۱۷۹۶، لەدوای بەرىتانىا جىگەى گرتەمەو لەوكاتە ژىر دەستەى سىنماليەم ھندى ئى دامەزىرا. لە سانى ۱۸۸۷ بىو ناوچەيەكى پارىزراو لە لاين بەرىتانىاو مافى ئۇتۇنۇمى ۱۹۴۸ سەرىلانكا مایەو. لە سانى ۱۹۲۲ مەلدىف يەكەم دەستورى پاگەيانىدو سەروكى وولات دەست نىشان كرا لە پىگەى ھەلبۇزاردن لەدوای ئەو دەسەلاتى شىخايەتى لەرىگەى مىراتى بوو. لە سانى ۱۹۵۳ مەلدىف بىو كۆمارىكى ناو كۆمەنولسى بەرىتانى و دەسەلاتى شىخايەتى ھەلوە شىزىرايەو. بەلام لە سانى ۱۹۵۴ دەسەلاتى شىخ گەراو سەرولاتەكە. لە سانى ۱۹۵۹ و ۱۹۶۰ شۆپشى جىا بونەو ھەنگىرسا لە دورگەكانى (سوفادىفاو ئىدوى

باشوور). مەلدىف سەربەخۇى تەواوى لە سانى ۱۹۶۵ ۱۹۶۸ ۱۹۶۸ (كۆمەنولسى بەرىتانىا) لە سانى ۱۹۶۸ پاپىرسى جەماوەر ئەنجام دراو ئەنجامى رەت كىردنەو دەسەلاتى سولتان بوو پىژنىسى كۆمارى گەراو وولات و ابراھىم ناسر بىو سەروك كۆمار. لەدوای سانى ۱۹۷۸ مامون عبدالقادر بىو سەروك كۆمار، دوای بوژانەو ى ئابوورى پۇژ لەدوای پۇژ ھەنگاوى بەرمەو پەرسەندن و پىشكەوتن دەھاویشت. بەلام لەدوای سانى ۱۹۸۲ دوپارە گەراو ناو كۆمەنولسى بەرىتانى. لە سانى ۱۹۸۵ بىو ئەندامى دامەزىنەرى (رابتەى باشوورى پۇژھەلاتى ئاسىا بۇھاوكارى ھەرىمەيتى، لە ۱۹۹۳ دوپارە مامون عبدالقادر ھەلبۇزاردراو بەسەروك كۆمار بۇ ماوہى پىنج سال و دوای سى بارە لە سانى ۱۹۹۸ ھەلبۇزاردراو بەسەروك كۆمار.

- مەلدىف ئەندامە لە نەتەو يەكگرتووەكان، ئەندامە لە كۆمەنولسى بەرىتانىا.

(ھىند)

- ناوى پەسىمى: كۆمارى ھىند.
- پايتەختى: ئىودەلھى، ژمارەى دانىشتوانى، ۱۰ر۵۴۶ر۰۰۰ مىلۇن كەسە.
- شارە سەرەكەكانى: بومباى، كلكتا دىلھى، مەدراس، ئەحمەد ئاباد، بىخالور، كانپور.
- بەندەرە سەرەكەكانى: كلكتا، بومباى، كوتشى، مەدراس، فىشخايات نام.
- پووبەرى: ۲۲۸ر۲۶۹ر۲ مىل چوارگۆشەو ۲۲۸ر۲۶۹ر۲ كىلومەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۱۵ر۹۰۰ر۰۰۰ مىليار كەسە بەپىنى ئامارى ۲۰۰۱، دووم وولاتە

لەزۇرى ژمارەى دانىشتوانى لەدوای چىن و ھەردەم داواى يارمەتى دەكات بۇ بوژانەو ى ئابوورى و خۇراك دابىن كىردنى پىداويستەكانى بۇگەلان و ولاتەكەى.

- چىرى دانىشتوانى: ۸۷۹ كەس لەيەك مىل چوارگۆشەدا.
- بوژانەو ى دانىشتوانى: ۱ر۱۰٪.
- نژادەكانى: ھىندى ئارى ۷۲٪، دراڧىدى ۲۵٪، مەگول و ئىوانى تر ۳٪. لەناو ئەو پەگەزانە كوردى تىايە كە ئاينەكانىان زەردەشتىمە ھەمان نژادى ئارىن و ژمارەمىيان لە ۶۵۰ر۰۰۰

ھەزار كەس زىاترەمۇ بەردەوامن لەپاراستن و پەرەپىئەدانى داب و نەرىت و زمان و مېژووكەلتورى خۇيان..

- زمانەكانى: ھىندى (زمانى رەسمىە) ئىنگلىزى (زمانى رەسمى دوومە) زىاتر لەھەقدە زمانى تىرى ھەرىمى تىايە لەوانە زمانى كوردى.
- ئاينەكانى: ھىندۇس ۸۰٪، ئىسلام ۱۴٪، مەسىھى ۲٪، سىخ ۲٪، لەسەدا ۲٪ وەكەى تىرىش ئايىنى بچووكى تىايە وەك ئايىنى زەردەشتى كە تەنيا كوردەكان پەيرەوى دەكەن. زاننى نوسىن و خوئىندن: ۵۵٪.
- دابەشى كارگىرى: ۲۵ پارىزگايە لەگەل ھەوت ھەرىمى يەكگرتوو.
- كۆزى دەر ئىنجامى ناوخۆى: ۱۰۰۰.۰۰۰.۰۰۰ ترلېۋن دۇلار.
- بەرگىرى: ۱۱۵٪ لەكۆزى دەرئىنجامى ناوخۆى سوپاكەى: ۱۵۰۰.۰۰۰.۰۰۰ ملېۋن كەسە.
- بەشى تاك لەكۆزى دەرئىنجامى ناوخۆى: ۱۵۵۰ دۇلار.
- زەوى كشتوكالى: ۵۰٪ لەخاكى وولاتەكە.
- بەرەمى كشتوكالى: بىرنىچ، دانەويئە، چەومندەرى شەكر، چا، پەمۇ، پەتاتە، كتان، قاو، گەلى بەرەمى جۇراوجۇرى تىرى كشتوكالى ھەيە.
- سامانى ئازەلى: چىل ۱۹۶.۵۰۰ ملېۋن سەر، بىزى ۱۲۰.۵۰۰ ملېۋن سەر، گامىش ۸۰.۲۵۰ ملېۋن سەر، مەر ۴۵.۵۰۰ ملېۋن سەر، بەراز ۱۲.۰۰۰ ملېۋن سەر، پەرەور ۳۴۵.۲۵۰ ملېۋن سەر.
- بەرەمى كارەبا: ۴۲۵.۷۰۰ ملېيار كىلۋوات كاترۇمېر.
- سامانى سىروشتى: خەلۇن، ئاسن، موگناتىس، مىكا، بۇكسىت، تىتانيۇم، كرومىت، ئەلماس، غاز، نەوت، چەندىن جۇرى تىرلە بەرەمى سىروشتى ھەيە.
- پىشەسازى: پىستىن و چىن، پۇلا، دروستكردنى خواردەمەنى، پەينى كىمىياوى، ماشىن، داو

دەرمان، كىمىيا، پالاوتن، ئۇتۇمبىل، مافور، دروستكردنى شەكر، چەندىن جۇرى تىرلە پىشەسازى دروستكردنى ھەيە كەجىگەى سەرسورمانە لەجىهان لەنەخش و نىگارو شوئىنەوارەكانى.

- دەرچىووەكانى: چايە، ھىند يەكەم وولاتە لەبەرەم ھىنانى چا لەجىهان، قاو، ماسى، ئاسن و پۇلا، سىروارى و ئەلماس، بەرەمى كىمىياوى، مافورى دەست، رايەلەى پەمۇ و بەرەمەكانى، كەلوپەلى ئەندازىارى، گەلى جۇرى تىرى دروستكراو، دەرمانى پىزىشكى.
- داھاتەكانى دەرەوى: نەوتى خاۋ بەرەمەكانى، پەينى كىمىياوى، ماشىن، دانەويئە.
- ھاوبەشەكانى بازگانى: ئەمەرىكا، روسىيا، چىن، بەرىتانىا، ئەلمانىا، ئىتالىا، بەلجىكا، ھەندىك وولاتانى غەربى، يابان.
- پىزىمى دەسەلات: ھىند كۆمارنىكى فېدرالىە، ئەندامە لە كۆمەنولسى بەرىتانى، ئەمەش دان پى ئانە بە ولاتى ئىنگلترە كە سەرۋكى كۆمەنولسە بە پىنى بىرارى كۆنگرەى سەرۋك وەزىران لە لەندەن لەسانى ۱۹۴۹، بەپىنى دەستورى كارپىكراوى ۱۹۵۰/۱/۲۶ ئەمەش كە پىزىمى دەسەلاتى ھىند پەرلەمانىە. سەرۋك كۆمار سەرۋكى وولاتەو بۇ ماوہى پىنچ سال لەرئىگەى ھەلبىزاردن دەست نىشان دەكرىت. ئەنجومەنى وەزىران و سەرۋك ئەنجومەنى وەزىران ھەيە بەپىنى وەرگرتنى زۇرىنەى دەنگ لەپەرلەمان كە لەدوو ئەنجومەن پىك ھاتوو، ئەنجومەنى ولايەتەكان (داجىا سەرىما) ئەمەش نوئىنەرايەتى دابەشى كارگىرپە گشتىيەكان دەكەن كە وولاتى ھىندى لى پىك ھاتوو. بەلام ئەنجومەنى گەل (لوك سەرىما) ئەمە لەرئىگەى ھەلبىزاردن دەست نىشان دەكرىت بۇ ماوہى پىنچ سال بەپىشنىارى گشتى.
- پارتە رامىارىبەكان: پارتى كۆنگرە، پارتى يەكگرتوى تاپەفەو ئايىنى ھەمەجۇرى

ھىندى، چەپى ناھەندى، جاناتا دال، ھىندۇسە دەمارتۇندەمگان، پارتى باراتيا جاناتا، راست رھوى رايىدىكالى، پارتى گەل، پارتى كۆمۇنىستى ھىندى، چەندىن گروپ و بزوتتەھى ئاينى و نەتەھىمىي و نىشتىمانى و زانستى و دىموكراتى ترى تىايە.

• جوگرافىيە وولات: كۆمارى ھىند دەكەوتتە باشورى ناسيا، خاكى ھىند درىژ دەپتەمە لەچىكانى ھەمالايا لە باكور بۇ كىب كورمون لەسەر زەرياي ھىندى لە باشورى، ھاوبەشە لەگەل سى گۇشەي پاكىستان لە پۇژئاوا كەجىگەكەي نىمچە كىشومرى ھىندىيە. چىن و نىپال و بۇتان دەكەوتتە باكورى، ميانمار (بورما) و بەنگلادش دەكەوتتە پۇژئەلاتى، زۇربەي زۇرى دورگەكە دەگرتتە خۇي. درىژ بوونەھى چىاي ھىمالايا كە بەرزترىن چىايە لەجىهان بە درىژايى سنورى باكورى ھىندە، لە باشورىيەھە دەشتايى (جانگى) تىايە كە فراوانە پان و بەرىنەو خاكىكى بەپىت و بەرەكەتەو زۇرترىن دانىشتوانى تىايە. ئەوتتە لە دەشتايەكان و گردۇلكەي (دكنى) تىايەو بەشى باشورى دادەپۇشى لە نىمچە كىشومرەكە. بەدرىژايى سنورى پاكىستان بىبابانە، دۇلى چىاي كىشمىرى تىايە كە كىشەي ھەردو وولاتى ھىندو پاكىستانى لەسەرە، سى زىي گىنگى ھەيە، كە ھەموو لە چىاي ھىمالايا ھەلدەقولىن و ھەرىكەيان دەشتايەكى فراوان ئاودىر دەكات. زىي جانگى لە باشورى دىتە خوارى بەرھو پۇژئەلات بەدەشتايەكانى باكور كەنداوى بەنگال ولقىكى ئەو زىيە ھەر لەناو ھىندە، ئەو پارچە دەست پىدەكات لەسەر درىژى ۲۵۴ كىلومەتەر لە كەنداوى بەنگال و لەپىش زىي (ئەندلس) لەناوچەكە ھەيە دىتە خوارى لە پوى باكورى پۇژئاواي بەچەند سەدىك مىل لەھەرىمى كىشمىرو ھەروھا پروھو باشورى پۇژئاواي دەرياي بەناو ەھرىبى دەكاتەھە كە ئەمەش گىنگە بۇ ئاودىرى

پاكىستان. زىي (براھى بوترا) كە ئەھىش لەناوچەي تىت ھەلدەقولى دىتە خوارى بەرھو پۇژئەلاتى لە زەھىەكانى ھىندو دوايش بەرو باشورى لە زەھىەكانى بەنگلادش دەكاتەھەو دوايى بەرھو كەنداوى بەنگال دەچى. خاكى ھىند لەچوار بەشى بەشىكى گىنگى دارستانە.

خاكى ھىند چەندىن دورگەي تىايە لەوانە دورگەي لاكادىف كە ۱۴ دورگەيە لەسەر دەرياي بەناو ەھرىبە، دورگەي ئەنداماد (۲۰۴ دورگەيە) دورگەي نىكوپارز ۱۹ دورگەيە.

• مېژوى كۆمارى ھىند: ھىند لانەي يەككە لە كۆترىن شارستانىيە لەجىھاندا، (شەش) كارى ھەلكەناندىن و پىشكىن لە دۇلى زىي ئەندلس لە پۇژئاواي نىمچە كىشومر ھەيە، شۆينەوارەكانى شارستانىيە دەگەرتتەھە بۇ زىاتر لە پىنج ھەزار سال بەر لەئىستا لەئەشكەوتەكانى (ئاگنتا) شۆينەوارى زۇرى تىايە ەك تابلۇ ھەلكەناوى بى وىنە و تاج و گەلى شتى تر، ھۆزە ئارىەكان كە بەزىمانى (سانسكرىتى) ناخاوتن دەكەن بەر لە ۱۵۰۰ سال پىش زابىن لە باكورى پۇژئاوا ھاتبىون و تىكەلاوبوون لەگەل دانىشتوانى رەسەن و شارستانىيەتى كۆنى ھىندىيان پىك ھىنا. لەسەدەي شەشى پىش زابىن (بوزىت) دامەزرا لە ھىند و لە باكورى وولات بلاوبوونەھە و بەيارمەتى يەككە لە شانشىنە مەزنى كۆنەكان كە ناوى (ناسۇكا) بوو بەلام لە سالى (۲۲۲) پىش زابىنى كۆچى دواي كرد كەئەو زۇربەي پارچەكانى نىمچە كىشومرى ھىندى يەكخست، بەلام لە دواي ئاينى ھىندۇس بوژانەھەو دەسەلاتيان گرتە دەست. لەئىوان سالەكانى ۲۲۰ تا ۴۸۰ زابىنى كە بنەمانەي (گویتا) ھوكمىرانى ولاتيان دەگردو لەسەردەھى ئەو زانست و ئاداب و ھونەر لەسەردەھىكى زۇپىن دا دەژيا، بەلام ھۆزەكانى ھۇن پەلامارى ولاتيان دا لە ناوھراستى ئاسياو بوو ھۇي تىكشكانى بنەمانەي گویتا و وىزانكردنى، ئەو

پەرەسەندىنى كە بەخۇي دەيدىت ھىند بوو
چەندىن شانشىنى شەركەرى دژ بەيەكتەر.
لەسەدى ھەشتەم غەربەكانى بىبابانى غەرب
پوويان لە وولاتى ھىند كىردو بوو ھۇي
دامەزاندنى بىنكەيەكى ئىسلامى لە پۇژئاواو
بۇ يەكەم جار لەشارى دەلھى بىنەمالەي
دەسەلاتدارى ئىسلامى دامەزرا لە سانى ۱۲۰۶
و پەرەي سەند لەباكورى ھىندو تەپۆلكەكانى
(دككى) گرتەو بە درىژايى ماوھى سەدى
چوارە تاكو شانزەم. لە سانى ۱۵۲۶
ئىمپراتورىيەتى مەگۇلى ئىسلامى دامەزرا لە
شارى دەلھى و دەوراو پىشتى كۇببونەموو
بەردەوام بوو تا سانى ۱۸۵۸ لەلەيەن سولتانى
پاپۇر دامەزرا بوو كە لە نەوى (تەيمورى لەنگ)
بوو، لە سانى ۱۴۹۸ (فاسكو داگاما)
دۇزىنەرەوى پرتوگال گەيشتە ھىندو دواي
ئەو بەرزگانەكانى پورتوگال و ھۆلەندى و
فەرەنسى و ئىنگلىز پويان تى كىرد بۇ بازىرگانى
كىردن و بەرەو ئاوەدان كىردنەوى وولاتى
ھىند، لە دواي پرتوگالىيەكان تانىان پۇلى
بازىرگانى خۇيان لە نىمچە كىشومرى ھىندى
بەھىز بىكەن. لەوكاتە ئىنگلىزەكان تانىان
كۇمپانىيائى ھىندى پۇژەلات دابەزىنن و
يەكەم كارگەي ئى دروست بىكەن، لە سانى ۱۶۱۲
لە شارى (سوران) و بوو ھۇي فراوان كىردنى
دەسەلاتى خۇيان و دژايەتى دەسەلاتدارانى
ھىندو بازىرگانەكانى پرتوگال و فەرەنسى و
ھۆلەندى بىكەن بۇبە ھىز كىردنى جى پىنگەي
خۇيان، ئەمەش بوو ھۇي نەوى ئىنگلىزەكان
لە سانى ۱۶۸۷ شارى بومبا لەدەست
پرتوگالىيەكان دەريىنن و بىكەنە بارەگاي
دەسەلاتى خۇيان لە دواي ھەلاتتى سوپاي
فەرەنسى و ئىسلامى لەلەيەن سەركردەي
ئىنگلىزى (لۇرد كلايڧ) لە كۇتايى سانى ۱۷۶۰
بە دامەزاندنى ئىمپراتورىيەتى بەرىتانىا لە
ھىندو دوايى تانىان بەتەماوى راستەو خۇو
ناراستەو خۇ دەسەلاتى خۇيان لەسەر ھەموو

ولاتى ھىند بەسەلمىنن.
لە دواي سانى ۱۸۵۸ بوو ھۇي
ھەلۋەشاندىنەوى كۇمپانىيائى پۇژەلاتى ھىندو
كەوتە ژىر دەستى تاجى بەرىتانى. لە سانى
۱۸۸۵ لە شارى بۇمباي پارتى كۇنگرەي
نىشتىمانى لە ھىند دامەزرا كە بوو سەرچاوى
كۇببونەوى نىشتىمان پەرورەن لە سانى ۱۹۰۹
لە چاك سازى (مورلى- مىنتو) ھىندى توانى مافى
ھەلبىزاردنى ئەندامانى ئەنجومەنەكانى ياسادانان
بە دەست بىنن و دواي ھىندۇس و ئىسلامەكان
ھەنسان بە پىكەينانى كارگىزى ھەلبىزاردنى
تايبەت لەھەر گرۇپپىك. ھىزەكانى بەرىتانىا لە
سانى ۱۹۱۹ زياتر لە ۲۷۹ خۇپىشاندەرى كوشت
لە شارى (ئەمرىتسار) ئەمەش بە سەركردايەتى
(ماھاتماي غاندى) بوو لەئەنجامدا بوو ھۇي
دەرچوونى ياساي پەرلەمانى ھىند بەدانى مافى
ئۇتۇنۇمى.
لە سانى ۱۹۳۵ بەرىتانىا ماوھى بۇ ھىند
رەخساند بە پىكەينانى دوو ئەنجومەن بەمانەوى
كاروبارى بەرگىرى و پەيوەندى دەرەو لەدەست
بەرىتانىايىت، بەلام دواي ئەو محمد على جناح
سەرۇكى زانكۇي ئىسلامى داواي دامەزاندنى
ولاتىكى ئىسلامى كىرد ئەويش لەولاتى
پاكستان بوو، دواي ئەو لە سانى ۱۹۴۰ داواي
دابەش كىردنى ھىندىيان كىرد بەپىزى پۇژەي ئايىن.
لە سانى ۱۹۴۷ (لورد ماوتن باتن) نوينەرى
بەرىتانىا لەھىند گەيشتە رىكەوتن بە دابەش
كىردنى ھىند لەسەر بىنەماي ئايىنى و لە
۱۹۴۷/۷/۱۸ ھىند سەرىبەخۇي وەرگىرت
سەرەتاي دابەش كىردنى ھىند بوو بەدوو وولاتى
سەرىبەخۇيەكەمىيان ھىند و دووھىيان پاكستانى
ئىسلام. لە سانى ۱۹۴۸ گاندى تىرۇركرا و نەھۇ
سەرۇكايەتى ھەزىرانى گرتە دەست ئەمەش بوو
ھۇي كىشەو مەملەننى ئىوان ھەردوو وولاتى
دابەشكرراو لەسەر ولايەتى گامۇو كىشمىرى
گەرەو تاكو ئىستاش ئەو كىشەيە چارەسەر
نەكرابە، سەرەپاي چەندىن رىكەوتن لەئەنجامى

گفتوگوى نيو انيان، له سالى ۱۹۴۹ دستورى ولاى هيند راگه ياندر له سهر پوښنايى دستورى وولاته يه كگرتوومكانى نه ميريكا. بوه هيند بوه كوزمارنكى سهر به خوى نيو كۆمه نولسى به ريتانى. نه مېش دهگه ريتمه بۇ پۇلى پارتى كۆنگرهى نيشتمانى هيند و كار دانهويهكى باشى نواند له په يوه ندى نيو دولته تى و گه پراښه وهى نهو زه ويانهى له ده ست چوو يوون له شه پو كيشه كانى پيشوو. هيند له شه پره كانى له گه ل چين نه نجامى ده دا به دۇراوى لىتى دهر چوو كه له سالى ۱۹۶۲ نه نجامى دابوو، له سالى ۱۹۶۴ نه هر كوزچى دوايى كرد، له سالى ۱۹۶۶ نه نديرا گاندى كچى نه هر بوه سهره ك وزيرانى هيند، تاكو تيروركردى نه نديرا گاندى له سالى ۱۹۸۴ له ماوهى ده سه لالتى نهو چهن كيشه مملانى نى ناوخوى و دهره كى پويىدا به تايبه ت له گه ل پاكستان له سهر ناوچهى كشميرو گامو دواى تيروركردى نه نديره گاندى راگيف گاندى كوپى

جنگه ي گرتمه به لام به هوى نه توانين و شاره زايى نه يوون نه يتوانى ده سه لاته كه ي جن به جى بكات تاكو هلبژار دنه كانى مانگى / ۱۹۹۰/۵ دواى نه ويش تيرور كرا. له دواى نهو كيشه ي ده سه لالت به رده وام بوو له نيو ان پارتى كان، سهره پراى نه ووش هيند توانى به مموو جوريك خوى پينگه يه نى له پروى نابوورى و سهر بازى و په ره سه ندى كۆمه لايه تى توانى چه كى نه توم دروست بكات و بيته كار دانهويه كى گرنگى نيو دولته تى به تايبه تى به رامبه ر نه ميريكا و هاوپه يمانان و له لايه كى ترش چينى ميللى. له ۱۹۹۸/۵/۱۹ (بهارى فاجيابه) سه روكى هندو سه كان ده سه لالتى گرته ده ست له نه نجامى هلبژار دنى مانگى / ۱۹۹۸ تاكو كۆتايى سالى ۲۰۰۴ له ده سه لالت به رده وام بوو.

- هيند نه ندامه له كۆمه نولسى به ريتانيا، نه ندامه له نه توره يه كگرتووه كان.

(يه مهن)

- ناوى ره سمى: كۆمارى يه مهن.
- پايته ختى: سه نعا، ژماره ي دانيشتوانى ۹۹۶ر۰۰۰ هه زار كه سه.
- شاره سه ره كيه كانى: ته ميژ، چه ديد، عه دن.
- به ندره گرنگه كانى: چه ديد، مه كلا، عه دن.
- پووبه رى: ۲۰۲ر۸۵۰ ميل چوارگوشه و ۵۲۷ر۹۷۰ كيلومه تر چوارگوشه يه.
- ژماره ي دانيشتوانى: ۱۷ر۱۵۸ر۰۰۰ مليون كه سه به ينى نامارى ۱۹۹۹.
- چپرى دانيشتوانى: ۸۴ كه س له يه ك ميل چوارگوشه دا.
- بوژانه وهى دانيشتوانى: ۳ر۵٪.
- نژاده كانى: عه ره ب، عه ره بى نه فريقى، ناسيا يه باشور يه كان.
- زمانه كانى: عه ره بى (زمانى ره سميه).
- نايه نكانى: نيسلامى (شافيعى، سونى، شيعه، وهابى).
- زانينى خويندن و نوسين: ۴۵٪.
- دراويج: رپال.
- كۆى دهره نجامى ناوخوى: ۳۲ر۲۰۰ مليار دۇلار.
- به شى تاك له كۆى دهره نجامى ناوخوى: ۲ر۳۵۰ دۇلار.
- زهوى كشتوكالى: ۷٪، له خاكى وولاته كه.
- دابه شى كارگيرى: ۱۷ پاريزگايه له گه ل سه نعاى پايته خت.

دوهميان كۆماری يەمەنى عەرەبى بوو. بەلام له سالى ۱۹۹۰ يەكيان گرتەوه لەدواى چەندىن سال كيشەو مەملەتتى نيوانيان، يەمەن لايەنى باشوورى پوژئاواى نيمچه بيابانى عەرەبى دەگرتتە خۆى، لەپوژئاوا درىژ دەبیتتەوه لەكەنارى دەرياي سوور له باشوورى درىژ دەبیتتەوه له كەنداوى عەدن و دەرياي عەرەبى، عەرەبى سعودى دەكەوتتە باكوورەوه، سەلتەنى عومان دەكەوتتە پوژتەلاتى. خاكى يەمەن زنجيره كەنارىكى لى لافاوييه، چياكانى بەپیتە ئاوى ئاودىرى لەناومووى هەيه كه درىژى كەنارى باشوورى ۱۱۳۰ كىلۆمەتره، بەرزى هەندئ له چياكانى نزيكهى ۲۶۶۰ مەتر دەبیت لەناومووه.

• مێژووى يەمەن: لەكۆنەوه خاكى يەمەن پارچەپەك بوه له شانشىنى (سەبا) ى كۆن، كه شانشىنىكى بوژانەوه بووه له بوارهكانى ئابورى و زانست و هونەر لەنيوان ئەفريقياو هيند دا. كتابى پىروژ باس لەوه دەكات بەسامانى زىرو بەردى پىروژو مروارى و مەرجان كه شانشىنى (سەبا) لەبەرى كردووهو هەليگرتووه بو شانشىن سەلمان. قورئانىش باس لەوه دەكات كه شانشىنى (سەبا) و پىنغەمبەر سەلمانى كورى داود ئەو گفتوگۆيه لەنيوانيان هەيوه. يەمەن كەوتە جەنگى (سەبەئىن) لەباكوور لەسەدهى پىنجەمى پيش زاین. دواى ئەوه يەمەن بەهەموو پارچەكانى بوه پارچەپەك له شانشىنى (حەمى) لەماوهى سالةكانى ۱۰۰ پيش زاینى تاكو ۵۲۵ زاینى. له سالى ۶۲۸ زاینى ئابنى ئيسلامى لەباوهش گرت، له سالى ۱۱۷۴ تا ۱۲۲۹ كەوتە ژىر دەسەلاتى ئەيووبىكان له ميسر بەسەرگردايەتى سەلاحەدینى ئەيووبى كه كورد بوو. كه بەسەردەمى زىزینى ناو زەند دەكرت لەبوارى زانست و هونەر لەيەمەن ئەويش لەنيوان سالى ۱۲۲۹ تا ۱۴۵۱ زاینى. له سالى ۱۵۳۸ يەمەنى

• بەرگرى: ۷.۲٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
 • سوپاكەى: ۱۱۵.۲۰۰ هەزار كەسه.
 • بەرهمەكانى كشتوكالى: دانەوێله، ميوهجات، پەمۆ، قات، قاره، تەپه
 • سامانى ئاژەلى: مەپ ۳.۸۵۰ ملیون سەر، بزى ۳.۲۵۰ ملیون سەر، چىل ۱.۲۰۰ ملیون سەر، پەرەور ۱.۵۸۰۰ ملیون.
 • بەرهمى كارەبا: ۲.۱۰۰ ملیار كىلووات كاترەئىر.
 • بەرهمى پيشەسازى: پالوتنى نەوت، رستى و چىن، پيشەسازى پيىست، كارگەكانى دەستى، دروستكردى فەرش.
 • دەرچووەكانى: پەمۆ، قاره، پيىست، ماسى و شك كراو، تەپه ميوهجات، خورى، ئاژەلى زىندوو.
 • داهاەتەكانى دەرەوى: رستى و چىن، كەلوپەلى بەكارهينان، پىداويستىهەكانى خوارەمەنى، ئۆتۆموبىل، كەلوپەلى بەكارهينان، كەلوپەلى بناسازى.
 • هاوبەشەكانى بازىگەنى: بەرىتانيا، يابان، سعوديه، چىن، ئوستراليا، ئەمەريكا، وولاتانى عەرەبى، فەرنەسا، ئەلمانيا.
 • پزىمى دەسەلات: پزىمىكى پەرلەمانيه، دەستورى نوێى له مانگى ۱۹۹۴/۹ دەرچوو بوه هۆى هەلوەشانەوى ئەنجومەنى سەرگردايەتى.
 • پارتە راميارهەكان: پارتى كۆنگرهى گشتى گەل، چەپى ناوهندى، پارتى سۆشالستى يەمەن، كۆمەلەى چەپى چاكسازى، پراست رەوى ناوهندى، بەرەى بەرەلەسكارى نيشتىمانى، چەندىن پارت و گروپ و ريكخراوى هەمجوى تری هەيه كه نوێنەريان له پەرلەمان هەيه.
 • جوگرافىاي وولات: يەمەن پيش سالى ۱۹۹۰ دوو دەولەتى جياواز لەبەر بوچوون بوو. يەكەمیان كۆماری يەمەنى ديموكراتى ميللى،

باکور كەوتە ژنېر دەسەلاتى ئىمپراتورىيەتى
 عوسمانى، لە سالى ۱۶۳۶ يەمەنى باكورىيان
 جىن ھىشت و كەوتە ژنېر ھۆزى زەيدىيەكانى
 ناوخۆى يەمەن كە پىنيان دەگوتن (الئمە) و
 ھەروھە دەسەلاتيان گەيشتە يەمەنى
 باشووريش تاكو سالى ۱۷۳۵. بەلام لە سالى
 ۱۸۳۹ عەدەن بوە ژنېر دەستەى بەرىتانىاو
 پەرى پىيدا تاكو بوە بەندەرئىكى گىرنگ بە
 پىدانى سوتەمەنى بۆ كەشتىيەكان و پاپۆزە
 جەنگىيەكان و بازىرگانەكان. لەدوای كردنەھوى
 (كەنالى سويس لە سالى ۱۸۶۹)، دوای وردە
 وردە دەسەلاتى تەواوى بەسەر يەمەندا گرت.
 دووبارە عوسمانىيەكان گەرانەھوى يەمەنى باكور
 لە حەفتاكانى سەدەى نۆزدەم. بەلام لە سالى
 ۱۹۱۸ پىشەھوا يىجى لە بنەمالەى حەمىدەدەين
 بوە شانشىن لەسەر يەمەن، لە سالى ۱۹۳۴
 سەر بەخۆى لەسەر خاكى يەمەن سەپاند
 بەپىئى پەيمان نامەكانى كە مۇز كرابوون لەگەل
 عەرەبى سەئۇدى و بەرىتانىا.
 لە سالى ۱۹۵۹ بەرىتانىا يەكئىتى فیدرالى
 دامەزراند لەشارى عەدەن لە نىوان دەسەلاتدارە
 دەرەبەگەكانى ناسراو بە (يەكئىتى باشوورى
 نىمچە بىبابانى عەرەبى). لە دوای چەندىن كىشەو
 ملەلانى ناوخۆى كە پويدهدا لەپىناو دەسەلات
 لەرىگەى كودەتا و ھەلبۇزاردن لەبەر ئەوە يەمەن
 تاكو ئىستاش وولاتىكى عەشائىرىيە. لە
 ۱۹۶۷/۱۱/۲۰ يەمەنى باشوور سەر بەخۆى
 تەواوى وەرگرت بەپىك ھىنانى كۆمارى يەمەنى
 مىللى لەژنېر دەستەى عەدەن كە لە سالى ۱۹۷۰
 پەيمانى ھاوكارى لەگەل يەكئىتى سۆقىيەتى
 مۇركرد لەبەر ئەوەى يەكەم دەسەلاتى ماركسى -
 لىنىنى بوو لە وولاتانى عەرەبى. يەمەنى باكور لە
 سالى ۱۹۶۲ كۆمارى يەمەنى عەرەبى دامەزراند

لەدوای كودەتەى سەربازى بەسەر كودەتەى
 عەبدولاسەلال، شەرو پىك دادان پويىدا لەنىوان
 دەسەلاتدارانى يەمەنى باشوورو يەمەنى باكورى،
 دوای ھول و تەقەلاى زانكۆى عەرەبى گەيشتە
 رىكەوتنى يەكئىتى نىوان ھەردوو وولات و
 رىكەوتن مۇركرا بەلام ئەو رىكەوتنە جىن بەجى
 نەكرا. لە سالى ۱۹۸۹ پېرۆزەى دەستورى يەك
 يەمەنى دارىژرا لەسەر بناغەى فرە پارتى و لە
 سالى ۱۹۹۰ سنورى نىوان ھەردوو يەمەنى
 باكور باشوور كرايەھو، لە ۱۹۹۰/۵/۲۲ ھەردوو
 وولاتى لىك جىاواز يەكيان گرتەھو بوە يەك
 دەولەت بەناوى كۆمارى يەمەنى عەرەبى ئەمەش
 لەدوای سى سەد سال لىك بچران بەھۆى
 خۆپەرستى ھۆز تىرە عەرەب و داگىر كەران،
 پەرلەمان عەلى عبد اللە سالى ھەلبۇزارد بەسەرۆك
 كۆمارو سكرتېرى گشتى پارتى سۆشالستى
 يەمەن بەجىگىرى سەرۆك، بەلام لەدوای سالى
 ۱۹۹۴ شەپ لەنىوان ھەردوو لای يەكگرتنەھو
 ھەلگىرساو بەھۆى پشتگىرى گرتنى عەلى عبد اللە
 صالح لەلایەن پزىمى بەعسى عىراق و چەندىن
 وولاتى عەرەبى ترو بوە ھۆى سەر كەوتنى بەسەر
 پارتى سۆشالستى يەمەن، دووبارە دەستورى
 نوئى راگەياندرائ لەھەلبۇزاردنى ۱۹۹۷/۴/۱۷
 پەرلەمان و عەلى عبد اللە صالح بەسەرۆك كۆمار
 ھەلبۇزاردراو. لە سالى ۱۹۹۸ كىشەى نىوان
 يەمەن و ئەرېتېرىيا لەسەر دورگەى خشىن
 چارەسەر كرا لەرىگەى ياساى. تاكو
 بەچاپگە ياندنى ئەو كتابە لەكۆتايى سالى ۲۰۰۴
 عەلى عەبدوللا صالح سەرەك كۆمار بوە.
 • يەمەن ئەندامە لە زانكۆى وولاتانى عەرەبى،
 ئەندامە لە رىكخراوى نەتەرە يەكگرتوھەكان،
 ئەندامە لەرىكخراوى كۆنگرەى ئىسلامى.

(يابان)

- ناوی په سمی: نییون ولاتی پوژه لآت.
- پایتځه ځتی: توکیو، ژماره ی دانیشتونای ۱۲۳۵۶۰۰۰ ملیون کهسه.
- شاره گرنگه کانی: فوکوکا، کیتکیوشا، کیوتو، سهیورو.
- بهنډره سهره کیه کانی: نوزاکا، ناگویا، یوکوهاما، کاوازاکی، ناکازاکی، هیروشیما.
- پووبه ری: ۱۴۵۸۶۹ میل چوارگوشه و ۳۷۷۸۰۰ کیلومتر چوارگوشه یه.
- ژماره ی دانیشتونای: ۱۳۰۵۸۵۰۰۰ ملیون کهسه، به پیی ناماری ۲۰۰۲.
- چری دانیشتونای: ۸۹۵ کس له یهک میل چوارگوشه دا.
- بوژانه وهی دانیشتونای: ۰.۰۴٪.
- نژاده کانی: یابانی ۹۴٪، کوریه کان ۶٪.
- زمانه کانی: یابانی، کوری، (زمانی په سمیه) کوری.
- ناینه کانی: شنتو، بوزی، مه سیحی.
- زانیی نویس و خویندن: ۸۰٪.
- دابه شی کارگیری: ۴۷ پاریزگایه.
- بهرگری: ۳۵٪ له کوی دهر نه نجای ناوځوی.
- سوپاکه ی: ۲۴۰۰۰۰ هزار کهسه.
- دراوی: یه ن یه کسان به ۱۰۰ سن.
- کوی دهر نه نجای ناوځوی: ۳۱۸۰ ترلیون ډولار.
- به شی تاک له کوی دهر نه نجای ناوځوی: ۲۵۰۰۰ ډولار.
- زهوی کشتوکالی: ۱۴٪ له ځاکی وولاته که.
- بهرهمی کشتوکالی: برنج، په تاته، چه ونډه ری شکر، میوه جات، تهره به هم مو جوړه کانی، کرنب، دانه وئله.
- سامانی ناژهلای: به راز ۱۰۰ ملیون سهر، چیئل و گامیش ۵۰۰ ملیون سهر، په ره ور
- ۲۵۱۵۰ ملیون سهر.
- بهرهمی کاره با: ۹۷۵۰۰۰ ملیار کیلوات کاتر میتر
- سامانی سروشتی: خهلون، ناسن، زهنگ (توتیا)، نوحاس، ماسی.
- پیشه سازی: که لوپه لی کاره بایی، نه لیکترونی، نوتومبیئل به هم مو جوړه کانی، ماشین، دهر هینانی کانزاکان، کیمیاوی، راوی ماسی، دروستکردنی که شتی، بهرهمی رستن و چین، یابان یه که م وولاته له رووی پیشه سازی.
- دهر چه کانی: نوتومبیئل، که لوپه لی نه لیکترونی و پیکه اته کانی، کیمیاوی، بهرهمی ناسن و پول، شتومه کی زانستی و بینین، گه لی بهرهمی تری که له کارگه کانی دروست ده کړنت و یابان رولی نابوری گرنگی هیه له سهر جیهان.
- داهاته کانی دهر وهی: سوتهمه نی، که لوپه لی خوارده مهنی، ناژهلای زیندو، بوکسیت، ناسنی ځاو، نوحاسی ځاو، کیمیا، بهرهمی رستن و چین، دار.
- هاوبه شه کانی بازرگانی: نه مریکا، وولاتانی پوژه لاتی ناوهر است، یه کیتی نه وروپا، باشووری پوژه لاتی ناسیا، فه رهنسا، روسیا، جهزایر، چین، ولاتانی عهره بی.
- پڑمی دهسه لآت: دیموکراتی لیرالیه، دهستوری له ۱۹۴۶/۱۱/۲ دهر چهو که جینگه ی دهستوری له ۱۸۸۹ ی کرتوه که له ژیر چاودیزی نه مریکا راگه یاندره له وکاته ی یابان له لایه ن نه مریکا داگیر کرابوو به گوری بنه رته ی له رژی می رامیاری یابان به واز هینانی له مافی پیروزی ئیمپراتوری یابان. (دئیت)، په رله مان پیک هاتوه له نه نجومه نی نوینه ران که ۵۰۰ نه نداهمو بؤ ماوه ی چوار سال هلمده بژیردرین،

ئەنجومەنى پراۋىزىكارى ۲۵۲ ئەندامە و نىۋەى ئەندامەكان بۇ ماۋەى سى سال ھەندەپژىردىن و نىۋى كردنەمەى نىۋەكەى ترى بەندە بەدەسەلاتى جىبەجىكردن كە ئەنجومەنى ۋەزىران بە سەرۋىكايەتى سەرۋىك ۋەزىرانە دامەزاندنى لەلايەن (دئىت) ۵ لەنىۋان ئەندامەكانى، لە ۱۹۸۹/۱/۷ ئىمپراتۇر (ھىرۇ ھىتۇ) ئىمپراتۇرى يابان كۇچى كردو كورەكەى (ئاكپھىتو) جىگەى گرتەمە كە ژنەكەى لە خەلكى يابان بوو واتە ئافرەتىكى دور لە بئەمالى خۇيان.

- پارتە رامبارەكان: پارتى دىموكراتى لىپرانى، راست رەوى ناۋەندى، پارتى دىموكراتى كۇمەلايەتى يابان، پارتى سۇشبالستى پىشوو، پارتى كۇمەنىستى يابان، پارتى سۇشبالست، پارتى دىموكراتى يابان.
- جوگرافىيەى ۋولات: يابان ۋولاتىكى بىبابانىەو دەكەۋىتە دورى كەنارى پۇژھەلاتى ئاسىيا ۋە دەرياي يابان جىيەى دەكاتەمە ۋەش ۋەرخەبىلە كە لەدورگەكە نىزىكەى ۲۵۰۰ دورگەى ماۋەكەى ۲۰۰۰ مىل دەبىت لەسەر دەستەى كەۋانەى پىك ھاتوۋە لە زەرياي ھادى، چوار دورگەى سەرەكى ھەبە ۋەش: دورگەى ھاۋكايدو، ھونشۇ، شىلكوكۇ، كىۋشۇ، كە لە ۸۰٪ پوۋبەرى چىكانى خاكى يابان دادەپۇشن، كە دۇن ۋە كەندى تەنگ جىيەى دەكاتەمە، زىاتر لە ۱۹۰ جىگەى بوركانى گورجو گونى تىايە. زۇر جار دەبىتە ھۆى گومەلەرزە ھەژانى زەمى. بەناۋبانگرتىن بوركانەكانى لەچىيەى (ئاسو) روو دەدەن بەلام بوركانى چىيەى فوجى كە لەسەر پولىكانى پوستە دەبىنرى كەجرجوگول نىبە كۇمەلىك لەبوركانى ترى تىايە لەوانە بوركانەكانى چىيەى فوجى بەناۋبانگ (فوجى ياما) لە نىزىك تۇكىۋى پايتەختە، بەلام زنجىرە دورگەكانى رىوكىۋ كە كەۋتۆتە باشورى پۇژاۋاى نىۋان دورگەى

كىۋشۇ دورگەى مۇرمۇزا كە لەژىر داگىركەرى ئەمەرىكا بوو، بە دوو قۇناخ بۇ يابانى گەپاندەۋە دورگەى باكور لە سانى ۱۹۵۲ دورگەى باشورى لە سانى ۱۹۷۲ بەلام دورگەى كۇرىل كە كەۋتۆتە نىۋان باكورى يابان، نىمچە دورگەى كامشتكاي روسى كە كەۋتۆتە ژىر كارگىزىەتى روسيا لە سانى ۱۹۴۵ ۋە.

روسيا دەكەۋىتە باكورى، كۇرىاي باشورى دەكەۋىتە پۇژاۋاى، چوار دورگە گەمەكە، دورگەى ھونتۇ (۸۷۸۰۵۰ مىل چوارگۇشەى) لەدوای ئەو ھوكايد و ھەروەھا كىۋشۇ و شىلكوكۇ، دەشتە بلىند و نەبەكانى درىزى ۱۶۶۵۴ مىل دەبىت. زۇر پردو بەرەستى لى دورستكراۋە لەسەر زىبەكانى و زۇر بەتىزى دىنە خوارى ۋەش بۇ بەرەم ھىنانى ۋەزى كارەبا زۇر بەسۋە ، دەشتايى كەمە گەر ھەشى بىت لە دەشتايەكانى كەنارىە لەنىۋانىان دەشتايى كانتۆبە كە كەۋتۆتە دورگەى ھۇتۇ پوۋبەرەكەى ۵۰۰۰ مىل چوارگۇشە دەبىت، لە ۷۰٪ خاكى يابان دارستانە. كەش و ھەۋاى ۋەزىو سوو دەبى لەكاتى بەرز بوۋنەمەى دەريا، زستانى ساردىكى كوشندەبە، ھاۋىنى گەرم و شى دارە، زىرانى كەمەرىمى زۇرە بارانى بەرز كەۋتە خوارمەى بەفرى زۇرە لە زستان.

- مېژوۋى ۋولات: زنجىرەبەك لە ئەفسانەكان ۋاى دادەننن كە ۋلاتى يابان دەگەپتەۋە بۇ دورستكراۋى خواۋەندى پۇژەكە كە ئەو يابانى دورستكردو، ۋاش دەگپنەۋە كە نەمەى قەشەكان دەبىلنن كە دەگەپتەۋە سەر رەچەلەكى خواۋەندى رۇژەۋە بەكەمىان كە نازى جىمونتۆبە ۋە لەسانى ۶۰۰ پىش زابىنى كورسى دەسەلاتى ۋەرگرتىە. لە سانى ۴۰۰ زابىنى بەكەك لە عەشیرەتە شەپكەرەكان بەمىان گرتوۋ ۋەش عەشیرەتى (ياماتو) بوو (عەشیرەتى ياماتو) كە ئەوان بەباپىرانى خىزانى ئىمپراتۆرىەتەكە دادەننن، لەسەدەكانى پىنج و

شەمش نوسىن ھاتە كايەره لەو ناوچەيە، لە سەدەى ھەوت دانىشتوانەكانى كۆنگۇي شوسىيە بوزيە لەچىن و كوربا پويان لە يابان كرد، لە سالى ٦٤٦ رىكخستنى چىن دەستى پىن كرد، لە سالى ٧٩٤ شارى (ھىيان) بوە پايتەختى ئىمپراتۆريەت و دوایى ناوى نرا (كىوتۇ). ئىمپراتۆريەتى يابان لە سالى ٨٥٨ كەوتە ژۇر دەسەلاتى عەشیرەتى فوجى وارا كە دەسەلاتى ئىمپراتۆريەت بەرھو لاوازی ھەنگاوى نا تاگەيشتە ئەھوى ھەر بەناو ئىمپراتۆر بىت لە سەدەى يانزە دەسەلاتى ناوھندى بوە دەسەلاتىكى بى ھىز تاكو خاوەن مولكەكان دەسەلاتى تەواويان كەوتە دەست لە(دايمو) كە بوە ھۆى دابەش بونی يابان بۆ چەند پارىزگاوى بەشى بەھىز كە خاوەن زەريە گەورەكان حكومىيان تىدا دەكرد بەھۆى بونی سوپاى تايبەتى خۆيان بەناوى (ساموراي). لە سالى ١١٨٥ عەشیرەتى میناموتۇ دەسەلاتى گرتە دەست بەسەر كوردايەتى يۇرتيۇمۇ كە دەسەلاتىكى سەربازى دامەزراند. لە سالى ١١٩٢ ئىمپراتۆر نازناوى (مشوجى) واتە ژەنەرالى ھەرگرت و ھوكمى وولاتى دەكرد بەناوى ئىمپراتۆر. لەنۆوان سەلھەكانى ١٢٧٤ تا ١٢٨١ يابان دووجار كەوتە ژۇر تالان كردن لەلایەن مەگۆلەكان بەلام لە ھەردوو ھەول ھەرسى ھىنا بەھۆى زريان، لە سالى ١٤٥٢ ھەريوانە پرتوگاليەكان بۆ يەكەم جار گەيشتە يابان لە ئەوروپا بەياوھرى بازىرگاھەكانى ئەسپانى و ھۆلەندى و ئىنگلىز، لە سالى ١٥٤٩ پياوھ ئاينىيەكانى مەسىحى پويان تىن كرد بۆ بلاو كردنەھوى ئاينى مەسىحى بە مەزھەبى كاسۆلىكى پۇمانى لەلایەن (فرانسىس ئەكافىد).

لە سالى ١٥٨٥ سەركردەى سەربازى (ھيدوش) دەسەلاتى گرتە دەست و دووجار ھەولى داگىركردنى كوربايدا لەسەلھەكانى ١٥٩٢ و

١٥٩٧، لەدوای ئەو (توكوجادا) دەسەلاتى نووى دامەزراند لە سالى ١٦٠٢ لە ناوچەى ئىدو (تۆكىوئى ئىستا) دەستى كرد بە چاكسازى كارگىزى، داپلۇسىنى ئاينى مەسىحى. ئەمەريكا كەشتىيەكى جەنگى رەوانەى يابان كرد لە سالى ١٨٥٢ بۆ ئىدوئى (تۆكىوئى ئىستا) داواى لەيابان كرد كە پەيوەندى دىپلۇماسى بازىرگانی لەگەن بىهستى و يابانىش پازى بوو بە داواكەى ئەمەريكا لە سالى ١٨٥٤، لە سالى ١٨٦٨ ئىمپراتۆر (مۆتسۇھىتۇ) ھەموو دەسەلاتى گرتە دەست ناز ناوى خۆى نابە(مىجى) و پايتەختى لە كىوتۇ گواستەھە بۆ ئىدو لەدوایى ناوى نرا تۆكىو دەستى كرد بە چاكسازى نابوورى و ھەلۆھەشاندنەھوى دەرەبەگى و سوپاىيەكى بەھىزى بەزۇر دروستكردو حكومەتى پەرلەمانى لە سالى ١٨٨٩ دامەزراند، كە بوە ھۆى ھەلگىرسانى شەپى نۆوان چىن و يابان لە سەلھەكانى ١٨٩٤-١٨٩٥ كە بوە ھۆى دەرکردنى چىن لەكورياو فرۆموزا (تايوان)ى داگىر كرد لەگەن ناوچەكانى دورگەى بسكادور و پارچەيەك لە مەنشورىي باشوور. لە سالى ١٩٠٢ يابان چووھ ناو پەيمانى بەرگى لەگەن بەرىتانياو لە سالى ١٩٢١ كۆتايى بەو پەيمانە ھات. لە سەلھەكانى ١٩٠٤ و ١٩٠٥ شەپى نۆوان روس و يابان دەستى پىن كردو بوە ھۆى دەرکردنى روسەكان لە مەنشورىياو كورىيا باشوورى سخالينى ھەرگرت، لە سالى ١٩١٠ كورىياى لكاند بە يابان. يابان بەشدارى جەنگى يەكەمى جىھانى كرد لەسالى ١٩١٤ لەگەن ھاوپەيمانان و ژۇر لەپاشماوھى كەلوپەلى ئىمپراتۆريەتى عوسمانى دەستكەوت لەرۆژھەلاتى دور، دورگەى ئەلمانى ھەرگرت لەدەرياي ھادى بە پىنى پەيمانى فرساي و دەسەلاتى ئىنتەدبى خستە سەر ئەلمانىا، يابان پازى بوو لەسەر يەكىتى چىن بەپىنى كۆنگرەى سالى ١٩٢١ و ١٩٢٢ى واشنتون لەئەمەريكا، لە سالى ١٩٢١ يابان منشورىياى داگىر كرد و سالى

دوای دەولەتیکی نۆكەری لى دامەزراند بەناوای (مەنشۆكۆ) لەوكاتە كاروبارى حكومت كەوتە نىوان دەسەلاتى سەربازەكان و نىشتىمان پەرەمەكانى دارايى، پەلامارى چىن درا لە سالى ۱۹۲۷، لەدوای شكائى هيزمەكانى فەرەنسا بەرامبەر ئەلمانىا يابان هيندى چىنى فەرەنسى داگير كرد، لە سالى ۱۹۴۱ يابان پەلامارى كەشتى سەربازى ئەمەريكايىدا لە بەندەرى (بىرل هاريور) لە نزيك هۆنۆلولو لە دورگەى هاواى، لەدوای ئەو پەلامارە بەرىتانىا و ئەمەريكا شەپى دژ بە يابانىيان راگەياندا، لە سالى ۱۹۴۲ يابان پەلامارى تايلاندى دا لەگەن بۇرما و مەلايۇ و دورگەى هيندى پۇژەهەلاتى هۆلەندى و فليپپىن و باكورى گىننباى نوڤى، لە ۱۹۴۵/۸/۶ ئەمەريكا قونبەلەى ئەنۆمى لە شارى هيرۆشىما و لە ۱۹۴۵/۸/۹ قونبەلەى دووهمى لە شارى ناكازاكى دا كە بوو هۆى كوشتنى ۷۲۰،۸۸۴ كەس و برىندار بوى ۳۰۴،۰۰۰ هەزار كەس لە ۴۸ چركەدا. يابان لە ۱۹۴۵/۸/۴ خۆبەدەستەمە دانى راگەياندا لەسەر پشتى بارىجەى (ميسورى) لە كەندوای تۆكيو بوە هۆى ئەوى كە باشوورى سخالين و دورگەى كوريل بخرە ژنر دەسەلاتى يەكيتى سۆفبەت و هەرەها فۇرمۇزاو مەنشوريا بەكويتە ژنر دەسەلاتى چىن بەلام دورگەى زەرباى هادى هەر لەژنر داگيركردنى ئەمەريكا مايمو.

لە سالى ۱۹۴۷ (ماك ئارپىن) سەرىپەرشتى دەرچوونى دەستورى نوڤى يابانى كرد كە بە دەستورى ناشتى ناوژەند كراو يابان بەلئىنى بەشدارى هيج شەپك نەكات و (دئيب) پەرلەمان خاوەنى دەرکردنى هەموو ياساو پىرارىك بىت، يابان لە سالى ۱۹۵۲ توانى دەسەلات لەسەر تەواوى خاكى خۆى بسەلمەين، لە سالى ۱۹۵۵ پارتى ديموكراتى لىچراى دامەزرا بە پشتيوانى پياوانى خاوەن سامان، يابان بوە ئەندام لە

نەتەويه كگرتووهكان لە سالى ۱۹۵۶، لە سايبەى ئەمەريكا رەزامەندى نواند بەگەرانەهوى دورگەى ئۇكىناوا و دورگەى ريوكۆى تر لەسالى ۱۹۷۲. هەلبژاردنەكانى ۱۹۸۹ پارتى ديموكراتى لىبرالى گەورترين دۆراندنى بەخۆوه دى لە ماوهى ۲۵ سالدا. سەرۆك وەزيران (كايڤو) نۆ مليۆن دۆلارى وەك يارمەتى دا ئەمەريكا بەهۆى شەرى كەندوای دووهم لەسالى ۱۹۹۱ لەگەن عىراق، دووبارە پارتى ديموكراتى لىبرالى هەلبژاردنەكانى ۱۹۹۲ باشترين سەركەوتنى بەدەست هينا وەك لەسالى ۱۹۵۵ دەسەلاتى هەر لەدەست بوە. لەسالى ۱۹۹۴ سەرەك وەزيران هۆسۇ كاوه دەستى لەكار كيشاوه بەهۆى نارىكى دەسەلات لەخەرج كردنى داهاى و لاتەكەى. لەسالى ۱۹۹۵ گومەلەرزەى بەهينى لى كەوتەموو بوە هۆى مردنى زياتر لە ۵۰۰۰ هەزار كەس. لەمانگى ۲/۳ كيوۆ ئەيۆمى جەلتەى دەماغى لىيداو كۆچى كرد، يابان لەدوای جەنگى دووهمى جىهان وازى لە هەموو كارىكى سەربازى هينا بەپىنى رىكەوتنەكانى لەگەن و لاتانى شەر كە مۆرى كردبوو روى لەبوارەكانى هەمە جۆرى پيشەسازى و ئابورى كرد تا بوو هيزىكى ئابورى گەرمو يەكەم و لاتى ئابورى مەزن لە جىهاندا، يابان لەشەپى نىوان عىراق و ئەمەريكا و هاوپەيمانان بوە و لاتىك ئەولاتانى هاوپەيمانان بۆ روخانى رژىمى سەدام حوسين لەسالى ۲۰۰۳، لەسالى ۲۰۰۴ سەرەپاى چەند گىروگرفت كەلەلەين تىورستانى ئىسلامى توشى كارمەندەكانى بوو. هاوبەشى هاوپەيمانە.

• يابان ئەندامە لە رىكخراوى نەتەوه يەكگرتووهكان، ئەندامە لە رىكخراوى هاوكارى و بوژاندنەهوى ئابورى، ئەندامە لە رىكخراوى بازرگانى جىهانى:

(ئەندۇنوسيا)

- ناۋى رەسمى: كۆمۈرى ئەندۇنوسيا.
- پايتەختى: جاكارتا، ژمارەى دانىشتوانى ۹،۲۵۰،۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- شارە سەرەككەكانى: سوراابايا، ميدان، باندونگ، سيمارانگ.
- بەندەرە سەرەككەكانى: جاكارتا، سوراابايا، بايمبانگ، سيمارانگ، ئۇچنگ بادانگ
- پووبەرى: ۷۳۵،۳۵۴ مىل چوارگۆشەو (۱،۹۰۴،۵۷۰ كىلومەتر چوارگۆشەيه.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲۱۸،۳۵۰،۰۰۰ مىليۇن كەسە بەيىنى نامارى ۲۰۰۳.
- چېرى دانىشتوانى: ۲۹۷ كەس لەيەك مىل چوارگۆشەدا.
- بوژانەوھى دانىشتوانى: ۱،۶٪.
- نژادەكانى: گاو بون ۴۵٪ سودانى ۱۴٪ مادوربون ۷،۵٪ مالاىو ۵٪.
- زمانەكانى: بەھازاي ئەندونوسى (زمانى رەسميه) ئىنگلىزى، ھۆلەندى، گاۋى.
- ئاينەكانى: ئىسلام ۸۷٪، پۈتۈستانت ۶٪، ئاينى ترى تيايه.
- زانىنى نوسىن و خوئندن: ۸۶٪.
- دراۋى: پويپه.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆىى: ۹۶،۰۰۰ مىليار دۆلارە.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆىى: ۷،۰۰۰ دۆلار.
- زەھى كشتوكالى: ۸٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: برنج، كاكاو، گىزى ھىندى، مەتات، تەپرو ميوەجات، گەنم و جۇ، چەمەندەرى شەكر، چەندىن جۇرى تر.
- سامانى ناژەلى: مەر ۷،۷۵۰ مىليۇن سەر، بزن ۱۴،۵۰۰ مىليۇن سەر، چىل و گامبىش ۱۲ مىليۇن سەر. پەرەور ۳۹،۷۵۰ مىليۇن سەر.
- سامانى سروشتى: نىكل، نەوت، بۇكسىت، نوحاس، غاز، قەسدىر.
- پىشەسازى: دروستكردنى خۇراك، پالوتنى نەوت و غاز، بەرھەمى رستن و چىن، چىمەنتۇ، پىشەسازى سوك، پەينى كىمىاۋى، مەتات، دار.
- بەرھەمى كارەبا: ۷۲،۱۵۰ مىليار كىلۇوات كاترۇمىر.
- دەرچوۋەكانى: نەوت و غازى سروشتى، شلەكان، دار، مەتات، قاۋە، بەرھەمى رستن و چىن.
- داھاتى دەرەھى: كەلوپەلى كىمىاۋى، ئامىر، كەلوپەلى دروستكراۋ، ئۇتۇمىل، دەرمانى پزىشكى.
- ھاۋىبەشەكانى بازىگانى: يابان، ئەمەرىكا، سىنگاپورە، يەككىتى ئەوروپا، ھەندى لە وولاتانى عەرەبى، چىن، ھەندى لە وولاتانى ئەفرىقى.
- دابەشى كارگىزى: ۲۴ پارىزگايە، لەگەل دور ھەرنى تايبەت و لەگەل كارگىزى پايتەخت.
- بەرگى: ۲،۵٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆىى.
- سوپاكەى: ۲۸،۴۵۰،۰۰۰ ھەزار كەسە.
- پزىمى دەسەلات: لە ۱۹۹۸/۵/۲۱ لە داۋى كەمتر لە سى مانگ بە ھەلبۇزاردنەوھى سوھارتۇ بۇ سەرۇكايەتى بۇ ماۋەى حەوت سال دەستى لەكار كىشاۋە بەھۇى خۇپىشاندان و ناژاۋە دژى دەسەلاتەكەى بەتەنگەژەى ئابوورى و دژى داپلۇسىن و نەبوونى ماقى مرۇلا و دىموكراتىيەت و لەداۋى خۆى حەبىبى جىگىرى دەسەلاتى ۋەگىرت و بىرسارى ھەلبۇزاردنى داۋ لە ۱۹۹۹/۱۰/۲۰ ھەلبۇزاردنەكە نەنجام دراۋ عبد الرحمن سەرەككەوتنى بەدەست ھىنا. سەرۇك كۇمار سەرۇكى وولاتە و سەرۇك ۋەزىرانە لە

هه مان کاتا. جیگری ئەنجومەنی راویژکاری هەندەبژێردرێت لەگەڵ سەرۆکەکەی بە پەرزەماندی زۆرینە بۆ ماوەی پینج ساڵ. ئەنجومەنی یاساداران کە ئەنجومەنی نوێنەرانی ٥٠٠ ئەندام پێک هاتووە و ٤٥٠ ئەندامیان بە دەنگ هەندەبژێردرێن ٧٥ ئەندام لە سەربازەکان دادەمەزرێن، ماوەی ئەنجومەن پینج ساڵە. ئەنجومەنی نوێنەران کە بە ئیسا داناوە بۆ ئەنجومەنی راویژکاری گەل کۆدەبیتەووە کە هەموو یاسا و نەخشەی وولات دەست نیشان دەکات، هەر ئەو هەندەستی بە هەلبژاردنی سەرۆک و جیگرەکی کە لەوکاتە ئەندامەکانی ئەنجومەنی نوێنەران دەچێتە پالی کە ٥٠٠ ئەندام بەلام ٥٠٠ ئەندامەکی تر هەندەبژێردرێن بە پینشیاری راستەوخۆ.

- پارتە رامیارەکان: پارتی جولکار، پارتی دەسەلاتدار، پارتی دیموکراتی ئەندونوسیا، کە پارتە نەتەوایەکانە لە مەسیحیەکانی پینشوو.
- جوگرافیای وولات: ئەندونوسیا پارچەبەکە لە ئەرخبیلی مالاویۆ لە باشووری پۆژەهەلاتی ئاسیا، وولاتیکە زۆرترین کۆمەڵە دورگەکان دەگرێتە خۆ لە جیهاندا، ژمارە دورگەکانی ١٧٥٠٨ دورگەبە کە ٦٠٠٠ هەزار دورگە دانیشتوانی تیاپە، دورگەکی گاوە درێژترین دورگەبە لە ناوچەکانی جیهان لە چەری دانیشتوانی کە ٢٠٠٠ کەس لەبەک میل چوارگۆشەدا دەژین، پینج دورگە سەرەکی هەبە ئەویش (سومترە، گاوە، کالیمنتان) کە سێ بەک دورگە بۆنیویەبە، بەلام سێ دورگە بەرەبەکی هەرنێمی ستوماکی تیاپە کە سەر بە دەولەتی مالیزیاپە، دەولەتی برونای، سولاویزی، ئیریان، گایا (ئەویش نیووی دورگە پۆژئاوایە لە دورگە نیوگینیا، بەلام نیووی پۆژەهەلاتی دەولەتی بابوانیوگینیا تیاپە) لە دورگەکانی تر هیمما و هیران لە باکوور دورگە تەیمور لە باشوورو دورگە

فادراو بالیبە کە دەکوێتە هێلی کەمەرە زەوی، لە باکووری وولاتی مالیزیاپە، بابوانیوگینیا لە پۆژەهەلاتی، زنجیرە چیاوی درێژی تیاپە لە هەموو دورگە سەرەکیەکانی، پودانی گومەلەرە زۆری تیاپە، گریکانی زۆری ئی روودەدات.

- مێژووی وولات: گەیشتنی شارستانیەت بۆ ناوچەکی ئەندونوسیا لەلایەن هەندوسو بوزیەکانی کە لە کیشووری هیندەووە پویان تیکردبوو پینش دوو هەزارساڵ و پەگەکانی داکوتابو بەتایبەتی لە ناوچەکی گاوە. لەسەدەکی بەکەمی سەرەدەمی مەسیحیەت زۆریەکی دورگە ئەندونوسیا کەوتە ژێر دەستی قەشەری بازگانە هیندوسیاکان کە پۆشنیبری و ناینکەیان تیندا بلۆ کردەووە. لەسەدەکی سیانزە ئایینی ئیسلام گەیشتە ئەو ناوچەبە لە دواپیدا بوە ئاینیکی سەرەکی وولات، بازگانە پرتوگالیەکان گەیشتنە ئەو وولاتە لەسەر تایی سەدەکی شانزەم، بەلام هۆلەندیەکان دەریان کردن و بوە هینزکی بەهینزی بازگانەکی لە ناوچەکی، لەسەدەکی حەفدەم دەسەلاتیان بەسەر تەواوی ناوچەکی جاکارتا دەرویشت لە سالی ١٧٥٠ زاینی.

لە سالی ١٨١١ ئینگلز دەستی بەسەر ئەندونوسیا داگرت و دواي لە سالی ١٨١٦ بۆ هۆلەندیەکان جیهینشت، لە سەرەتایی سەدەکی بیستەم وولاتی ئەندونوسیا بەتەواوی کەوتە ژێر حکومرانی هۆلەنداو بوە پارچەبەکی جیهانکراوە لە وولاتی هۆلەندا. لەجەنگی دووومی جیهانی یابانیەکان ئەندونوسیا یان داگریکرد و مافی ئۆتۆنۆمیا پێ داو لە سالی ١٩٤٢ لە دواي خۆ بەدەستەو دانی یابان لە شەپێ دووومی جیهان لە سالی ١٩٤٥ سەرۆکی ئەندونوسیا (سوکارتوو) جیگرەکی محمد سەرەبەخوویی وولاتیان لە ١٩٤٥/٨/١٧ راگەیان بە دەرچونیان لە ژێردەسەلاتی هۆلەندا.

لە ساڵی ۱۹۴۶ ھۆلەندیەکان و ئەندونوسییەکان گەیشتنە پۆتۆتۆنی یەکیەتی ئەندونوسیی و ھۆلەندی بەلام دواى كیشمو دوپەرەكى كەوتە نێوانیان تاساڵی ۱۹۴۹ كە گەیشتنە پۆتۆتۆنی یەكگرتن. لە ۱۹۴۹/۱۲/۲۷ ھۆلەندا وازی لە ئەندونوسیا ھینا و لاتینكى سەرپەخۆی تەواو. لە ۱۹۵۰/۸/۱۷ پۆتۆتۆنی كۆماری لەلایەن سووکار تۆو راگەیانرا. بەلام ئیریانی پۆتۆتۆنی پارچەبەك بوو لە دورگەى گینیای نوێ ھەر لە ژێر دەسەلاتی ھۆلەندا مایەو. لە مانگی ۲/ ۱۹۵۶ یەكگرتنی لەگەڵ ھۆلەندا ھەلۆھەشاندەو، لە ساڵی ۱۹۶۲ نەتەرە یەكگرتووەكان بە راوینزكارى پۆتۆتۆنی یارمەتى دانى ئەمەریكا بۆ ئیریانی پۆتۆتۆنی گەراو ناو خاكی ئەندونوسیاى یەكگرتوو، سووکار تۆ بۆ ماوہى نیو سەدە پەرلەمانى لەكارخست و لەماوہى دەسەلاتى سووکار تۆ كۆمەنئیسیتەكان بەرھو بەھیزبون و فراوان بون ھەنگاویان دەنا و سووکار تۆش پەيوەندى بە ھیز کرد لەگەڵ وولاتە كۆمەنئیسیتەكان. سووکار تۆ بە چەك و تەقەمەنى پوسەكان وولاتى مالىزیای بۆردومان دەکرد، لە ساڵەكانى ۱۹۶۵ و ۱۹۶۵ دژی یەكگرتووی مالىزییا دەجەنگا. لە ساڵی ۱۹۶۶ ئەندونوسیا و مالىزییا پۆتۆتۆنی لەسەر كۆتایی ھینان بەشەپى نێوانیان. لە ساڵی ۱۹۶۵ ھەولنى كۆدەتایەك درا دژی سووکار تۆ كە بوە ھۆی كۆژرانی زۆر لە ئەفسەرە سەربازەكان و تاوانبار كۆدەتۆنی كۆمەنئیسیتەكان بەو كۆدەتایە بەھۆی بەشداری كۆدەتۆنی كۆمەنئیسیتەكان بوە ھۆی كوشتن و لە سیدارەدانى زیاتر لە ۲۰۰ ھەزار كەس لە كۆمەنئیسیتەكان كە سووکار تۆ سەرۆكى ئێركانى سوپای ئەندونوسیا بوو تا ئێوكاتە دەسەلاتى تەواوی بەسەر ئەندونوسیا سەپاند و بوە سەرۆك كۆمارو لە ساڵی ۱۹۶۸ تەواوی دەسەلاتى گرتە دەست و بوە ئیمپراتۆرىكى تەواو لەسەر گەلانى وولاتى ئەندونوسیا. لەو كاتەش پەيوەندى لەگەڵ

وولاتانى پۆتۆتۆنی بەھیز کرد بەھۆی فرۆشتنى نەوت و بوژانەوہى ئابووری وولات كە بەرھو بەرزى ھەنگاوی دەنا.

لە ساڵی ۱۹۷۵ نیوہى دورگەى تەیموری داگیر کرد و لەو كاتەش بەناوی دیموکراتیەت و كەم كۆدەتۆنی گومرگ لەسەر باجەكان و بە نیازی ھەلبژاردنەوہى بۆ جارى شەشەم، لە مانگی ۳/ ۱۹۹۲ ئەنجومەنى راوینزكارى كە ژمارەیان ۱۰۰۰ ئەندام بوو دووبارە سووکار تۆیان ھەلبژاردەو بۆ جارى شەشەم كە ئەو ئەنجومەنە لە ماوہى پینچ ساڵ یەك جار كۆدەبۆوہ بۆ مەبەستىكى ئاوا. دواى ئەو ماوہى كار كۆدەتۆنی پۆتۆتۆنی پۆتۆتۆنی پۆتۆتۆنی تەنگ كۆدەوہ و وولاتەكەى بەرھو كارەساتى ئابووری دەبرد، لە مانگی ۹/ ۱۹۹۷ ناگرتنى گومرە بەرپوہ زەویەكى فراوان كە بوە ھۆی ھەرشە كردن لە وولات و بوە كارەساتىكى بى وینەى گومرە لە باشووری پۆتۆتۆنی ئاسیا.

جینگرو یاریدەدەرەكانى كچەكەى سووکار تۆیان ھەلبژارد بە سكرتیری پارتى دیموکراتى ئەندونوسى و بەرھەنستكار لە ۱۹۹۴ ھەر بە ھاندانى سووکار تۆ دوپەرەكى كەوتە ناو پارتەكەو لەساڵی ۱۹۹۶ كەرت بوو. بۆ دووپارتى رامیاری. بەھۆی دەسەلاتى تاك پەوى سووکار تۆ رامیاریەتى خۆویستى و داپلۆسىن و دوركەوتنەوہى لە پەيوەندەى و لێك ترازان بوە ھۆی دەرگەوتنى خۆپیشاندان و دروستكۆدەتۆنی ئاژاوە لە ساڵەكانى ۱۹۹۶ و ۱۹۹۷.

لەمانگی ۲/ ۱۹۹۸ پەرلەمانى راوینزكارى دیسان سووکار تۆیان ھەلبژاردەو بۆ جارى ھەوتەم بە سەرۆك كۆمار لەو كاتەى تەنگەژەى ئابووری و بلاو بوونەوہى برسەپەتى و بەرزبوونەوہى نرخى كەلوپەل بەشێوہیەكى گشتى بوە ھۆی ئەوہى كە سووکار تۆ محمد حبیب دەست لە كار بكیشینەوہ. لە ۲۰/ ۱۰/ ۱۹۹۹ عید الرحمن واحد ھەلبژێردرا بە سەرۆك كۆمار كە سەرۆكى گومرەترین كۆمەلەى

ئىسلامى بولۇپ. ھەر بەھۇي پامپارىيەتى دەسلەپتى سۇگارتۇ بەرامبەر بەگەلانى ئەندونوسيا نەدانى مافى تەواو لە بوارەكانى پامپارىيەتى نەتەھىيە و كۆمەلەيتى لەوانەش گەلانى تەيمورى پۇژھەلات و تەيمورى پۇژئاوا لە دورگەي ئەندونوسيا كە دەكەوتتە نەرخەبىلى مەلايۇ لە باشورى پۇژھەلاتى ئاسيا و لە باشورى دەرياي سافۇ دەرياي بانداو لە باشورى دەرياي تەيمورى كە پوبەرەكەي ۳۳ر۹۱۲ كىۋەتر چوارگۆشەيە و ژمارەي دانىشتوانى زياتر لە ۱ر۸۹۰ر۰۰۰ مليون كەس دەپنەت و ھەرچەند ھەرنىمكى ھەژارە لە بواري كشتوكالى، دانىشتوانى تەيمورى لە رەچەلەكەكانى جۇراو جۇرە لە مەلايۇ بۇلنيس يابواو ژمارەيەكى كەم لە گەلى چىنى مىللى تىايە كە بەبازرگانى ھەمەجۇر خەرىكن و سودى باشى بۇ ھەرنەمە كە ھەيە .

پايتەختى تەيمورى پۇژئاوا كۇباگە پايتەختى تەيمورى پۇژھەلات شارى دىليەو دانىشتوانەكەي لە ئىسلام و مەسىحى پىنكەتو، پورتوگالىيەكان ھەلسان بە دورستكردى كۆمەلگاي نىشتە جى كىردن لە دورگەي تەيمورى لە سەرھەتاي سەدەي نۆزدەم و بازرگانە ھۆلەندىيەكان پويان تىكرىد بۇ يەكەم چار لە سالى ۱۶۱۲ او بولە ھۇي دورست بونى كىنشەي نىوان ھۆلەندىيەكان و پورتوگالىيەكان لەسەر ناوچەكان كە زۇرىنەي دەسلەتايان تىيىدا دەپۇيشت و بەديارى كردنى سنورى كارى بازرگانى و بەرژەھەندى تاييەتى خۇيان لە زنجىرەيەك رىكەوتنى نىوانىيان لە سالەكانى ۱۸۹۲ تاكو ۱۹۱۴ دواي ئەمە تەيمورى ھۆلەندى كە تەيمورى پۇژئاوا بولە لە لاينە ھۆلەندا بەجى ما بۇ ئەندونوسيا و تەيمورى پۇژھەلات داگىركرا لە لاينە پۇژنى ئەندونوسيا لە دواي تىك چونى بارو

دۇخى وولاتى پورتوگال و سەرھەراي نارمىزايى ئەمە داگىر كردنە لە لاينە وولاتانى جىھان و دان پىن ئەمانى لە لاينە نەتەھىيەكگرتوھەكان دواي ئەمە تەيمورى پۇژھەلات ھەلسا بە پىنك ھىنانى جولانەھىيەكى چەپىرەي لە پىناو بەدى ھىنانى سەرىخۇيى ھەرنەمەكە كە لەدۇئايتى و كىنشەو مەملەنىي دۇراو بەردەوام بولە نىوان دەسلەلاتى ناوھەندى ئەندونوسيا بەھىزى سويلا لەگەل جولانەھىيە تەيمورى پۇژھەلات، لەدواي ئەمە لەمانگى ۱۹۹۹/۸ نەتەھىيە يەكگرتوھەكان پاپرسىيەكى ئەنجام دا بۇ دىارى كردنى بىروپاي جەماھەرى ھەرنەمەكە و لە راپرسىيەكە گەلانى ھەرنىمە تەيمورى پۇژھەلات داواي سەرىخۇيىيان كىرد بەجىيا بولەھە لە وولاتى ئەندونوسيا و بولە ھۇي زياتر بەھىز بونى كىنشەو مەملەنىي نىوانىيان و لەنەنجام نەتەھىيە يەكگرتوھەكان ھىزى ئاشتى پارىزى رەوانەي نىوان دەسلەلاتى ناوھەندى و جولانەھىيە فورتىلن فۇ ھىور كردنەھىيە بارو دۇخەكە. لە ۲۰۱۷/۲۴ خاتو مىگاواتى سۇگارتۇ دەسلەلاتى وەرگىرت تاكو ھەلبۇزاردنەكانى ۲۰۰۴/۹/۲۰ كە بودۇيونۇ ژەنەرالى خانەنشىن سەرىكەوتنى بەدەست ھىنا لە ئەندونوسيا كە بەيەكەم ھەلبۇزاردنى دىموكراتى دادەنرەت لە مېژووي ئەم ولاتە، لەنەنجامى لىك كىشانى دەرياي دورست بونى گومەلەرزە لە ۲۰۰۴/۱۱/۲۶ لەنەنجام بولە ھۇي لەناوبردنى زياتر (۲۴۰ر۷۷۴) ھەزار كەس و دەرىبەدەر كىردنى بەدەيان ھەزار خىزان و ون بونى بەسەدا كەس .

• ئەندونوسيا ئەندامە لە نەتەھىيە يەكگرتوھەكان، ئەندامە لە رىكخراوى دەرھىنەرى نەوت (نۇپك) ئەندامە لە رىكخراوى ھاوكارى ئابوورى ئاسىيائى (باسىفىك)، ئەندامە لە پرايەلەي وولاتانى باشوورى پۇژھەلاتى ئاسيا.

برونای

- ناوی ره‌سمی: خانوی ناشتی (دار السلام).
- پایتختی: بندمر سپری بیگوان، ژماره‌ی دانیشتوانی ۸۸٫۵۰۰ هزار کسه.
- شاره سهره‌کیه‌کانی: سیریا، کوالابالی.
- پووبه‌ری: ۲۲۲۸ میل چوارگۆشه‌ی ۷۷۰ره کیلۆمه‌تر چوارگۆشه‌یه.
- ژماره‌ی دانیشتوانی: ۲۸۵٫۰۰۰ هزار کسه به پینی ناماری ۲۰۰۱.
- چپری دانیشتوانی: ۱۷۲ کس له‌یه‌ک میل چوارگۆشه‌دا.
- نژاده‌کانی: مالایۆن ۶۸٪ چینی‌ه‌کان ۲۲٪ که‌مایه‌تی تری تیا‌یه.
- بوژانه‌وه‌ی دانیشتوانی: ۲۳٪.
- زمانه‌کانی: زمانی مالای (زمانی په‌سمیه) ئینگلیزی، چینی.
- ناینه‌کانی: نیسلام (ئاینی ده‌وله‌ته) ۶۶٪ بوزی ۱۴٪ مسیحی ۱۰٪.
- زانینی خویندن و نوسین: ۹۰٪.
- دابه‌شی کارگیری: ۴ به‌شه له‌گه‌ن ۴ نه‌نجومه‌نی شاره‌وانییه.
- به‌رگری: ۶۳٪ له‌کۆی دهرئه‌نجامی ناوخۆیی.
- سوپای: ۸۵۰۰ هزار کسه.
- دراوی: دۆلاری برونای یه‌کسانه به ۱۰۰ سن.
- کۆی دهرئه‌نجامی ناوخۆیی: ۵۰۰ ره‌میلیار دۆلار.
- به‌شی تاک له‌کۆی دهرئه‌نجامی ناوخۆیی: ۱۸٫۵۰۰ دۆلار.
- زه‌وی کشتوکالی: ۱٫۸٪ له‌خاکی وولاته‌که.
- به‌ره‌می کشتوکالی: برنج، بیبه‌ر، مۆز، که‌سفاکه جۆزه پوه‌کیکه که‌له‌رگه‌که‌ی نانی لی‌ی دروست ده‌کری، دانه‌ویل، چه‌وه‌نده‌ری شه‌کر.
- به‌ره‌می کاره‌با: ۱٫۵۰۰ میلیار کیلۆوات کاتریمیر.
- سامانی سروشتی: نه‌وت، غازی سروشتی که ۴۰٪ له‌کۆی دهرئه‌نجامی ناوخۆیی‌یه، له‌ده‌رچه‌کانی تری که ده‌ستی ده‌که‌ویت له‌دار فرۆشتن.
- پیشه‌سازی: غازی سروشتی، مسال.
- داماتی دهره‌وه‌ی: ماشین، که‌لوپه‌لی گواسته‌نه‌وه، که‌لوپه‌لی دروستکراو، که‌لوپه‌لی خوارده‌مه‌نی، کیمیای.
- دهرچه‌کانی: نه‌وت، غازی سروشتی، مسال.
- هاوبه‌شه‌کانی بازرگانی: یابان، چین، تایلاند، نه‌مه‌ریکا، به‌ریتانیا، سه‌نگافوره، کۆریای باشوور.
- پژی‌می ده‌سه‌لات: شانشین به‌ره‌لایه‌و جیگری نه‌نجومه‌نی پاونژکاری ده‌سه‌لات‌داره، نه‌نجومه‌نی وه‌زیران له‌لایه‌ن شانشین داده‌مه‌زیت.
- پارتی رامیاره‌کان: پارتی برونای نیشتیامانی دیموکراتی، پارتی برونای نیشتیامانی یه‌کگرتوو، پارتی گه‌لی برونای، نه‌مانه ماوه‌ی کار کردنیان پی‌ی نه‌دراوه به‌تایبه‌تی له‌دوای سالی ۱۹۷۵ تاکو کۆتایی ۲۰۰۲.
- جوگرافیای ولات: برونای پاشایه‌تیبه‌کی سه‌ره‌به‌خۆیه، ده‌که‌ویته‌که‌ناری باکووری دورگی بورنیوۆ درنژ ده‌بیته‌وه له‌سه‌ر دهریای چینی باشوورو پارنیزگای سه‌باح و پارنیزگای ساراواک که ه‌ردوو مالیزیا ده‌وری دایه. که‌م دانیشتوان و دارستانی ئیستوای زۆره‌و سی‌ی یه‌کی وولات بارانی زۆره، له‌پوژه‌ه‌لاتی چپای تیا‌یه که زی‌یه‌کانی بمیورونج و نونینگو

بلیتی تیاہ۔

- میٹرووی وولات: لەسەدەوی پانزەم شانشینیی ئیسلامی لى دامەزرا. کە مالیزیکان دەسەلاتیان گرتە دەست لە وولاتی برونای و بورونیوی باکور، لە سالی ۱۸۱۴ برونای ھەرنەمی ساراوکی لەدەست دا، بەلام لەسالی ۱۸۸۸ بوە پارێزراو لەلایەن بەریتانیا، لەسالی ۱۹۰۶ بوە ژێردەسەتەیکە بەریتانیا پاریژکاری بەریتانی نیشتهجێ و لاتەکە بوو کە لەلایەن بەریتانیا دەست نیشان کرابوو، لەسالی ۱۹۲۹ نەوت دۆزرایەوه، لەسالی ۱۹۴۱ تا ۱۹۴۵ لەلایەن یابان داگیر کرا لەکاتی جەنگی دووھمی جیھان. لەسالی ۱۹۵۹ دەستور راگیاندرابو بەریتانیا کاروباری بەرگری و

- دەرھووی گرتە دەست . لە ۱۹۶۲/۷/۱ پاشایەتی ھوکومرانی دەکرد بەبیرارەکانی کە بەھیزی یاسا دەرەکرا ئەمەش لەدوای ھەرس ھینانی و لکاندی برونای بەیەکیتی مالیزیا، برونای لەسالی ۱۹۷۱ مافی ئۆتۆنۆمی ناوخۆی تەواوی وەرگرت، لەسالی ۱۹۷۵ نەتەوہ یەگەرتووھکان بیریاری دەرکرد بەپێدانی سەرەخۆی برونای بەجیابوونەوه لەبەریتانیا. لەسالی ۱۹۸۴ سەرەخۆی وەرگرت لەبەریتانیا، لەسالی ۱۹۹۱ برونای چوہ ناو وولاتانی بێ لایەن.
- برونای ئەندامە لەنەتەوہ یەگەرتووھکان، ئەندامە لەکوۆمەنولسی بەریتانیا، ئەندامە لەرابەتی وولاتانی باشووری پوژھەلاتی ئاسیا.

بەنگلادیش

- ناوی ڕەسمی: کۆماری میلی بەنگلادیش.
- پایتەختی دەکا ژمارە دانیشتوانی ۸۷،۶۸،۰۰۰ ملیۆن کەسە.
- شارە سەرەکیەکانی شیتا، جونگە.
- بەندەرە سەرەکیەکانی دەکا، شالنا، شیتا، جونگە.
- پووبەری: ۵۵،۵۹۸ میل چوارگۆشەو ۱۴۴،۰۰۰ کیلۆمەتر چوارگۆشەییە.
- ژمارە دانیشتوانی: ۱۳۰،۵۸۰،۰۰۰ ملیۆن کەسە بەپێی ناماری ۲۰۰۲.
- چەری دانیشتوانی: ۲۳۴،۸ کەس لەیەک میل چوارگۆشەدا.
- بوژانەوہی دانیشتوانی: ۲٪.
- نژادەکانی: ۹۸٪ لە بنەرەتا بەنگالی و بیھاری و چەندین کۆمەلگای ھۆزی جۆراو جۆری تری

- تیاہ.
- ناینبەکانی ئیسلام ۸۵٪، ھندۆس ۱۵٪.
- زمانەکانی: بەنگالی (زمانی ڕەسمیە) ئینگلیزی.
- زانیی نوسین و خویندن: ۴۳٪.
- دابەشی کارگیری: چوار پارێزگایە، جگە لە پایتەخت.
- کۆی دەرئەنجامی ناوخۆی: ۱۶۸،۵۰۰ ملیار دۆلار.
- بەشی تاک لەکۆی دەرئەنجامی ناوخۆی: ۱۶۰ ر دۆلار.
- دراوی: تاکا یەکسانە بە ۱۰۰ پیا.
- بەرگری: ۵۸٪ لەکۆی دەرئەنجامی ناوخۆی.
- سوپاکە: ۱۲۰،۳۰۰ ھزار کەسە.
- زەوی کشتوکالی: ۶۷،۵٪ لە خاکی وولاتەکە.
- بەرھەمەکانی کشتوکالی: پەتاتە، برنج، چایە،

شەكەر، تەبىرە، مېۋەجات، دانەۋىلە ۋاتە گەنم و جۇۋ نۇك و نېسك و ھىتر.

• سامانى ئاۋەلى: مەي ۲۳۰۰ مىليۇن سەر، بىزىن ۳۰۵۰۰ مىليۇن سەر، چىل ۋ گامىش ۲۴۳۵۰ مىليۇن سەر، پەرەور ۶۵۸۰۰ مىليۇن سەر.

• سامانى سىروشتى: غازى سىروشتى، يۇرانيۇم، دارى دارستانەكان.

• پېشەسازى: كەلپەلى چۈن، بەرمەسى رىستىن و چىن، شەكەر، پەينى كېمىياۋى، پەر، خواردەمەنى دروستكراۋ. خۇشكردنى پىست، نامادە كىردنى گۆشت.

• بەرمەسى كارەبا: ۱۲۳۰۰ مىليار كىلۇۋات كاتۇمىر.

• داھاتى دەرەھى: نەوت، خۇرك، بەرمەسى رىستىن و چىن، كەلپەلى سەرمایەدارى.

• دەرچۈەكانى: پىست، جورجى دەرەيا، جل و بەرگ، گۆشت، ئاۋەلى زىندوو.

• ھاۋەشەكانى بازىگانى: يابان، چىن، ئەمەرىكا، بەرىتانىا، ھەندىك لە ۋولاتانى عەرەبى.

• پۇنسى دەسەلات: پەرلەمانى دېموكراتىيە، لە ھەلبۇزاردنەكانى سانى ۱۹۹۱ لە راپرسەكە دەسەلاتى سەرۇك كۇمار كەم كرايەۋە، دەسەلاتى نۆينەرى بە ئىتلاق ۋەزىران كە زۇربەلى لە پارتى بەنگلادىشى نىشتىمانىيە. ئەنجومەنى ۋەزىران پۇلى خۇى دەپىنى. لە سانى ۱۹۹۶ كچى موجدىپ رەحمان دەسەلاتى ۋەرگىرت كە ناۋى (ھىسىنە) بوو بەلام پارتى بەنگلادىشى نىشتىمانى بەشدارى پەرلەمانى نەدەكرد.

• پارتە رامىيارىەكان: پارتى بەنگلادىشى نەتەۋىمى، پارتى ئىسلامى بەنگلادىش، راست پەۋى ناۋەندى، پارتى رايەلەى جەماۋەرى، زانستىەكان، سۇشالىستى مام ناۋەندى، پارتى جانياداي نىشتىمانى.

• جوگرافىاي ۋولات: بەنگلادىش دەكەۋىتە سەر كەنارى كەندواۋى بەنگال، لە باكور ھىند

دەكەۋىتە پۇژئاۋاي و باكورى و پۇژھەلاتى، بەلام لە باشورى پۇژھەلاتى كە سىورىكى كەمى ھەيە لەگەل ميانمار (بۇرماى پىنشوو) پىنك ھاتەى بەنگلادىش لە دەشتايەكى نەۋى پىنك ھاتوۋە كە زىى جانگ و زىى براھماۋ بوتراۋ لەقەكانى دەيكاتە دوۋەش، ھەلكەۋىتنى بەنگلادىش لەپوۋى كەش و ھەۋاي بارانى زۇرە لە ۋەرزەكانى بەتايبەتى لە زىستان و بەھارى كە دەپىتە ھۇى لافاۋ كە نەمەش ۋىران كىردنى بەدواۋەيە.

• مېژۋى ۋلات: ھۇزەكانى بانگە گەيشتە ناۋچەى دۇلى زىى بانگە لەۋى شانشىنى بانگايان "بنگال" پىنك ھىنا ۱۰۰۰ (سال پىش زايىن: لە نىۋان سەدەى ھەشتەم و دوانزەى زايىنى بوزىەكان دەسەلاتيان لە بەنگال گرتە دەست، لە سانى ۱۱۹۹ ئايىنى ئىسلام گەيشتە ئەۋ ناۋچەيە كە لە ناۋەرەستى ناسيا بۇى ھاتبون. لە سانى ۱۵۷۶ بۇ جارى دوۋەم ئىسلام گەپاندراۋە بنگال لەلەين ئىمپراتورى مەگۇلى عوسمانى كە كارگىزى مەگوت و پەرسىگى باشى لى دروستكرد لە بارەى كاروبارى ئايىنى. لە سانى ۱۶۵۱ كۇمپانياي ھىندى پۇژھەلات كارگەيەكى بازىگانى باشى لى دامەزاندو بازىگانى بنگاليەكان گەيشتە بەندەرى شىتا لە سانى ۱۵۱۷، لە سانى ۱۷۵۷ بنگال كەۋتە ژىر دەستى بەرىتانىا لەدواى ھەلاتنى پوپرت كلایف كە سەركردەى ھىزى بەرىتانى بوو، بنگال دابەش بوو بەدوۋ بەش لە ماۋەيەكى كەم و لەنىۋان سالەكانى ۱۹۰۵ تا ۱۹۱۲ كە بەشى پۇژھەلاتى ئىسلامەكان بونە دەسەلاتدارو بەشى پۇژئاۋاي ھىندۇسەكان بونە دەسەلاتدار، لە سانى ۱۹۰۶ رابتەى ئىسلامى لەشارى دەكا دامەزرا. دواى ئەۋە لە سانى ۱۹۴۷ بەرىتانىا لە ھىند و پاكىستان كشاۋەم لە ۱۹۷۱/۲/۲۶ دانى بە سەرىخۇى نا كە لەۋ كاتە پاكىستانى پۇژھەلات بنگال بو كە لە پاكىستانى پۇژئاۋا

جيا بووھومو بووھ كۆماری بەنگلادېش، لە سالى ۱۹۵۵ ناوی بەنگال گۆرا بۆ پاكستانى پۆژمەلات لە سالى ۱۹۶۶ مەجىب رەحمان پېوگرامى مافى ئۆتۈنۆمى رايگە ياند بۆ پاكستانى پۆژمەلات، لەدوای كېشەو مەملەتتى زۆر لەنىوانيان تا مانگى ۱۹۷۴/۴ سەرىەخۆى تەواوى وەرگىرت و چەندىن كودەتاي يەك لەدوای يەكى لى ئەنجام درا. لە دوای سەرىەخۆى وولات موجدىب رەحمان سەروكى رابىتەى گىشتى پۇستى سەرىەك وەزىرانى گرتە دەست و دوای ئەو بەنگلادېش كەوتە ژنر رەحمى هيندو يەكەتتى سۆقىەت و ئەمەرىكاش يارمەتى پاكستانى دەداو بوە ھۆى خۆمالى كردنى چەندىن جموجۇلى ئابورى لەسالى ۱۹۷۵ كودەتاي سەربازى ئەنجام دراو موجدىب رەحمان تىمۇر كراو دوای ئەو زىاء رەحمان سەروكايەتى وولاتى گرتە دەست. لەسلى ۱۹۷۸ دەسەلاتى مەدەنى گەراوہ وولات و ھەلبژاردن ئەنجام دراو پارتنى

بەنگلادېشى نىشتمانى سەرىكەوتنى بەدەست هينا كە بىرو بۆچونى نىسلاى لى پەپرەو دەكرا بە سەروكايەتى زىاء رەحمان بەلام لە سالى ۱۹۸۱ تىمۇر كرا لەئەنجامى كودەتايەك دوای ئەو كودەتايەكى تر لە سالى ۱۹۸۲ ئەنجام درا بە سەرىكەدەتتى ئەرشاد كە بۆ ماوہى ھەشت سالن تاكو ۱۹۹۰ دەسەلاتى وولاتى كرد. لە ھەلبژاردنەكانى سالى ۱۹۹۱ و پىكھېنسانى ئىنتىلافى وەزارەتەكان لە زۆرىنەى پارتنى بەنگلادېشى نىشتمانى و پۇستى سەروكى وولات لە لاىەن خىزانى زىاء رەحمان بىچوم خالەدە بەرئوہ چو. لەدوای ئەو كچى موجدىب رەحمان پۇستى سەرىەك وولاتى گرتە دەست و لە سالى ۱۹۹۸ ئاينى ئىسلام بوە ئاينى رەسمى وولاتەكە. لە لافاوى ۱۹۹۷ ئەنجامى بوە ھۆى مردنى ۱۳۹،۰۰۰ ھەزار كەس و دەرەدەر بونى زياتر لە ۲۰ مىليۇن كەس..

• بەنگلادېش ئەندامە لە نەتەوہ يەكگرتوہەكان.

تايوان

- ناوى رەسمى: كۆماری چىنى نىشتمانى.
- پايتەختى: تىايىبى، ژمارەى دانىشتوانى ۲،۷۸۰،۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- رووبەرى: ۱۳،۹۰۰ مىل چوار گۆشەو ۳۶،۰۰۰ ھەزار كىلۆمەتۇ چوار گۆشەىە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲۳،۸۶۰،۰۰۰ مىليۇن كەسە بەپىئى ئامارى ۲،۰۰۰.
- چرى دانىشتوانى: ۱۷،۱۶ كەس لەيەك مىل چوار گۆشەدا.
- شارەسەرىكەكانى: كاوسونگ، تاي شونگ، تايئان.
- بەندەرە سەرىكەكانى: كاوسونگ، كىلۇنگ.
- بوژانەوہى دانىشتوانى: ۸٪
- زمانەكانى: مندرىنى چىنى (زمانى رسمىە) تايوانى.
- ئاينەكانى: بوزى و تاوى وكونفوشىوسىيە ۹۵٪، مەسىحى ۵٪.
- نژادەكانى: تايوانى ۸۶٪، چىنەكان ۱۴٪.
- زانىنى نووسىن و خويندن: ۹۵٪.
- دابەشى كار گىرى: ۱۶ پارىزگاو پىنج ئەنجومەنى شارەوانىيە، لەگەل تايىبى و كاوسونگ.

پشكەن، حكومتى تايوان كاروبارى ولاتەكە دەبا بەرئۆه. بە چاودىرى ئۆينەرانى ولاتەكە كەلەلەين گەلەوه ھەلدەبىژدردىن

- پارته راميارىەكان: پارتنى لىتنگ ھۆى، پارتنى كۆمىنتانگ (پارتنى نىشتمان) كە پارتنى زۆرىنەيەم سەرۆك كۆمار سەرۆكايەتنى دەكات، دوو پارتنى بەرھەئىستكارى سەرەكى ھەن ئەويش پارتنى دىموكراتى پىشكەوتن و پارتنى نوئى تايوان.
- جوگرافىيائى ولات: كۆمارى چىن پىنك ھاتوھ لەدورگەى تايوان كەدەكەوئىتە سەر زەرەيائى ھادى بەدوررى ۱۰۰ مىل لە كەنارى ئاسىيا، دوو دورگەى تىرىش ھەن ئەويش دورگەى كىمەن دورگەى ماتسۇ، چەندىن دورگەى بچوكى تىرى نىزكى ھەيەم ناسراوھ بە كۆمەلەى (يسكادورس) زنجىرە چىكانى درىژ دەبنەوھ لە ناوھراستى ولات لە باكوررى تا باشوررى كە زۆر بەرز دەبنەوھ لەسەر كەنارى رۆژھەلات تادەگاتە دەشتايەكان و فراوان دەبىتەوھ بەرھو رۆژئاواو نىزم دەبىتەوھ كە بۆتە ناوچەيەكى كشتوكالى بەپىت. تايوان دەكەوئىتە كەنارى رۆژھەلاتى چىن لە نىوان دەريائى رۆژھەلاتى چىنى دەريائى باشوررى چىن، نىزك تىرىن دراوسىنى چىنى مىلىيە.
- مېژووى ولات: دانىشتوانى رەسەنى تايوان مەلايويەكان بوھ كە لەكاتى خۆى رويان لەو ناوچەيە كىردىە لەسەرھتاي سەدەى ھوتەم و چىنىەكانىش دەستيان كىرد بەنىشتە جىبوون تاكو بوونە زۆرەى دانىشتوانى ناوچەكە، دواى ئەوھ پرتوگالىەكان لە سالى ۱۵۹۰ سەردانى ناوچەكەيان كىرد و ناويان نا (جوانە) كە بەزمانى خۆيان واتە بە زمانى پورتوگالىەكان پىنى دەلېن (فۆرموزا)، لەسالى ۱۶۲۴ ھۆلەندىەكان ھەئسان بە دروستكىردنى قەلا لە باشوررى ھەرەوھا ئىسپانىەكان

- كۆى دەرنەنجامى ناوخۆى: ۲۰۸ر۵۰۰ مىليار دۆلار.
- بەشى تاك لە كۆى دەرنەنجامى ناوخۆى: ۱۴ر۵۰۰ دۆلار.
- دراوى: دۆلارى تايوانى نوئى يەكسانە بە ۱۰۰ سەنت.
- بەرگرى: ۲،۷٪ لە كۆى دەرنەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۲۸ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۲۵٪ لە خاكى ولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: سورابى، ئەناناس، مۆز، چەمەندەرى شەكر، گەنم وچۇ، دانەوئىلەى تر، برنج، پەتاتە، تەرە، ميوھجات.
- سامانى ئاژەلنى: مەر ۲ر۶۰۰مىليۇن سەر، بىژن، ۱ر۸۵۰مىليۇن سەر، چىئىل وگامىش ۲ر۳۰۰مىليۇن سەر، بەراز ۱۰ر۸۰۰مىليۇن سەر، پەرھور ۱۸ر۵۰۰مىليۇن سەر.
- پىشەسازى: كىمىياوى، جل و بەرگ، شەكر، رىست وچىن، خۆشكىردنى پىست، ئامادەكىردنى گۆشت.
- سامانى سىروشتنى: مەرھەر، بەردى چەوى، غازى سىروشتنى، خەلوز.
- بەرھەمى كارەبا: ۱۲۲ مىليار كىلووات كاتۆمىتر.
- داھاتى دەرھوھى: نەوتى خا، كانزا سەرەكىەكان، كىمىياوى، ماشىن.
- دەرچوھەكانى: دارى ساج وچاوى، بەرھەمى رىست وچىن، جل و بەرگ، ئامىرى كارەبا.
- ھاوبەشەكانى بازىرگانى: يابان، چىن، ھۆنگ كۇنگ، يەكىتى ئەروپا، ئەمەرىكا، بەرىتانىا.
- رژىمى دەسەلات: كۆمارىكى دىموكراتىيە سەرەك كۆمار بۇ ماوھى چوار سال ھەلدەبىژدردىت بە پىشنىيارى گەل، پىنج دەسەلاتى سەرەكى تىايەكە ھوكومرانى ولاتەكە دەكەن ئەويش ((دەسەلاتى جىبەجىكرىن، دەسەلاتى ياسادانان، دەسەلاتى قەزائى، دەسەلاتى چاودىرى، دەسەلاتى

لەباکوری قەلایان لی دروسکرد. لەسالی ۱۶۴۱ ھۆلەندیەکان ھەلسان بەدەرکردنی ئیسپانیەکان کە دەسلەتیان بەسەر دوورگەکاندا شکا تاسالی ۱۶۶۱ تا ئوکاتە ی چینیەکان لینی سەرکەوتن بە سەرکردایەتی کوکسینجاو شانیشینی سەر بەخۆیان لیدامەزاندو ھۆلەندیەکانیشیان دەرکرد، لە سالی ۱۶۸۲ بھەمالە ی دەسلەلتاری چینی دەستیان بەتەواوی بەسەر داگرت، لەسالی ۱۶۴۴ تا ۱۹۱۲ لە ژێر دەسلەلتی بھەمالە ی چینیەکان دا مایەموو لە شەری ئیوان چین ویابانی یەکم، لەکاتی جەنگی دوو مەسی جیھان ئەمەریکا بۆردومانی تایوانی کردو دوا کۆتای جەنگ تایوان گەراو بۆ باوھشی چینی میلی.

لەسالی ۱۹۴۷ شۆرش بەریابوو دژی چینیەکان بەلام سەرکەوتو نەبوو، لەسالی ۱۹۴۹ شۆرش کۆمەنیست لە چین ئەنجام دراو حکومەتی نیشتمانی ئەلین بە سەرکایەتی مشیر تشیانگ کای شک کە ھەلاتنی بەخۆیەو دیت لەسەر دەستی کۆمەنیستەکان و بەرەو دورگی تایوان و لە مانگی ۱۲ / ۱۹۴۹ توانی لەوی حکومەتیکی تازە دروست بکات ولەھمان کات سوپایەکی بەھیزی دامەزاند لە ۶۰۰ ھەزار کەس بە نیازی گێرانەو ی خاکی چینی دایکو دورگەکی پاراست بەناوی کۆماری چینی ملی، دوا ئێوە ئەمەریکا و بەریتانیا و نەتەوہ یەگرتووھکان دانیان پێدانا، بەلام چینیەکان ویستیان تایوان داگیر بکەن بەلام نەیان توانی بەھۆی بونی کەشتی سەربازی ئەمەریکا

لەناوچەکە لە گەروی فۆرمۆزا لە ئیوان چین و دورگەکە، لەسالی ۱۹۵۴ پەیمانی بەگری ھاوبەشی لەگەل ئەمەریکا مۆرکرد ئەویش بوہ داگیر کردنی کورسی چین لە نەتەوہ یەگرتووھکان. لەسالی ۱۹۷۲ بە ھۆی گۆرینی رامیارەتی دەرەو ی ئەمەریکا دانی بە چینی میلی ناو چین بوہ ئەندام لە نەتەوہ یەگرتووھکان بە دەرکردنی تایوان.

لەدوا ی سالی ۱۹۷۲ دەست بە سەر دەمی ھەلبژاردن کرا بە پرۆگرامی گۆرین بەرەو دیموکراتی، لەسالی ۱۹۷۵ کایشک کۆچی کردو کۆرپەکە ی جینگە ی گرتەوہ، لەسالی ۱۹۷۹ ئەمەریکا پەيوەندی لەگەل تایوان پچراندو پەیمانی بەگری ھاوبەشی ھەلوەشاندەوہ.

لەسالی ۱۹۸۶ پارتي ناوھندی پيشکەوتن دامەزرا دژی پارتي نیشتمانی دەسلەلتار، لەسالی ۱۹۹۲ پەیمانی ھاوکاری لەگەل چین مۆرکرد، لەسالی ۱۹۹۴ ھەلبژاردن ئەنجام دراو پارتي پيشکەوتنی بەرھەلستکار سەرکەوتنی بە دەست ھینا بە سەرۆکی شاری کاییی پایتەخت. لەسالی ۱۹۹۶ لتونگ بە سەرۆک کۆمار ھەلبژاردرا لە یەکم ھەلبژاردنی دیموکراتی لە مێژووی چینی، ھەولنی نۆد درا لە لایەن چینیەکان بۆ گێرانەو ی تایوان بۆ سنوری خاکی چین سەرھرای پەيوەندی ریک و پیک بەلام تاكو کۆتایی ۲۰۰۴ ئەو ھەولانە بەردەوام، تایوان توانای ئابووری باشی ھەبە ھەتا لەبوارەکانی تری بەھۆی بەھیزی کەرتی تايبەت و بژئوی باشی گەلەکە لە ھەموو بوارەکانی ژيان.

تایلاند

- ناوی رەسمى: شانشىنى تایلاند.
- پايتەختى: بانكوك، ژمارەى دانىشتوانى ۶ر۸۵۰۰۰۰۰ ملىون كەسە.
- روبرەى: ۱۹۸ر۱۱۶ ميل چوار گۆشەو ۵۱۳ر۱۲۰ ھەزار كىلومەتر چوار گۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۶۳ر۲۶۰۰۰۰ ملىون كەسە بەيىنى نامارى ۱۹۹۹.
- چېرى دانىشتوانى: ۳۱۹ كەس لە يەك ميل چوارگۆشەدا.
- شارەگرىنگەكانى: شيانگ ماى، ھات پاي،
- بەندەرە گرنگەكانى: بانكوك، ناخون ساوان، ھەردووکیان لەسەر كەنداوى تایلاندىن.
- بوژانەمەى دانىشتوانى: ۹٪.
- زمانەكانى: تایلاندى (زمانى رسمىيە) ئىنگلىزى، لاوى، چيني، ماليزى.
- نژادەكانى: تىيون ۸۰٪، چىنەكان ۱۵٪، ئەوانى تر ۵٪.
- ئايىنەكانى: بوزى ۹۵٪، ئىسلام ۴٪.
- زانىنى خويندن ونوسىن: ۹۰٪.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۵۳۵ر۵۰۰ ملىار دۆلار.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۹ر۱۰۰ دۆلار.
- دراوى: بات يەكسانە بە ۱۰۰ ساتانگ .
- بەرگرى: ۷ر۵٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۲۷ر۵۰۰ ھەزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۳۵٪ لە خاكي وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: مەتات، چەوئەندەرى شەكر، برنج، دەرئەزەرد، گىزى ھىندى، تەرە، ميوەجات، گەلى جۆرى تر لە بەرھەمى كشتوكالى جۆراوجۆر.
- سامانى ئاژەلى: ھەر ۳۰۰ ملىون سەر، بىزى ۲ر۱۵۰ ملىون سەر، بەراز ۵۰۰ ملىون سەر، پەرھور ۳۶ر۲۰۰ ملىون سەر، چىل ۸ر۱۰۰ ملىون سەر، گامىش ۵ر۰۵۰ ملىون سەر.
- پىشەسازى: رستن وچىن، ئەلىكترۆنى، نامىزى كارەبا، دروستكردنى شەكر، پالوتنى نەوت، ماشىن، چىمەنتۆ، كەلوپەلى پلاستىكى، دروستكردنى بەرھەمى كشتوكالى بۆ لەقوتى نان، دروستكردنى قوتوى ماسى، گەشت وگوزار.
- بەرھەمى كارەبا: ۷۸ر۳۰۰ ملىار كىلووات كاترەمىر.
- سامانى سروشتى: غازى سروشتى، نزيكەى ۲۰۰ ملىون ھەرميل نەوتى يەدەگى ھەيە لە ژۇر خاك، مەتات، دروستكردنى تىلى ھەمە جۆرى كارەبا وشتى تر، راوى ماسى، بەردى پىرۆز.
- داھاتى دەرھەمى: نەوت وپەرھەمەكانى، ناسن وپۆلا، كەلوپەلى كىمياوى، ماشىن.
- دەرچووەكانى: بەرھەمى سروشتى، كەلوپەلى ئەلىكترۆنى، برنج، مەتات، بەردى پىرۆز، ماسى، گۆشتى ئاژەل.
- ھاوبەشەكانى بازرگانى: يابان، چيني مللى، ئەمەرىكا، سنگافورە، تايوان، ئەلمانىا، توركىا، فەرەنسا، چەند ولاتىكى عەرەبى.
- رژىمى دەسەلات: شانشىنى دەستورىيە، دەسەلاتدارى وولات حكومەتىكى ئىنتىلافيە كە لە لاين پارتەكان ھەلدەبژىردىت، شانشىن بۆمببۆل ئادول بادىك و جىنگرى كوپەكەيەتى كە "ئەمىر" فاجى رالۇن كۆردن
- پارتە راميارىيەكان: پارتى پلانگ درما، پارتى بوزى دژى بىسى ئابوورى، پارتى كارى

كۆمەلەيتى، پارتى بوزئانەھەي نىشتىمانى، پارتى پارىزگار، پارتى دىموكراتى تايلىند، پارتى چەپى ناھەندى، چەندىن پارت ورتۇقراو گروپسى تىرى تىيەمۇ خەبەتى ھاوشانى پارتەكانى تر دەكەن لە پىناوى خواست و كەسى وولاتەكەيان.

• جوگرافىيە وولات: تايلىند دەكەيتە نىھەي نىمچە دورگەي رۇژئاواي ھىندى و ھىندى چىنى سىنيەكى باكورى نىمچە دورگەي مەلەيويە لە باشورى رۇژھەلاتى ئاسيا، لوى دەكەيتە باكورى رۇژھەلات، كەمبۇدىا دەكەيتە رۇژھەلات، مالىزىا دەكەيتە باشورى، رويەرى خاكەكەي بەرامبەر خاكى فەرەنسىايە. لە ناھەراستى دەشتايەكى پان و بەرىنى بە پىتى تىايە كە زۆرىرى دانىشتوانى لە ناوچەيە نىشتەجىن، زىنى نشا و فرىادھو لقەكانى پىندا دەروات، لە باكورى رۇژھەلات تەپۇلكەي فراوان ھەيە كە سى يەكى خاكى تايلىند دەگرتەمە، لە باكورى دارستانى چىرى تىايە لەگەل دۇل و كەندى قول و بارىك، ھەرھەا لە باشورى دارستانى چىرى تىايە وبارانى زۆرى لى دەبارى.

• مۇژووى وولات: بەلگە نامەي جۇراو جۇر باس لەمە دەكەن كە ۴۰۰۰ ھەزار سال پىش زايىن برونزىەكان نىشتە جىنى ئەم ناوچەيە بوونە، لەسەدەي شەشى زايىنى گەلانى (تايون، سىياميون) لە كىشومەرى ئاسيا ھاتنە خوارىو نىشتە جىنى وولاتەكەي ئىستا بون. بەكۇتايى ھاتنى سەدەي سىانزەھەم حكومرانى زۆرىەي خاكى رۇژئاوايى ئەم وولاتەيان دەكرد، لەمارەي ۴۰۰ سال دواي چەندىن شەرى پچر پچر لەنىوانيان روويدا، لە نىوان تايىنەكان ونىوان كەمبۇدىەكان و بۇرمەكان، لەسەدەكانى چواردە وپانزە ساميونەكان وولاتەكەيان فراوان كرد لەسەر بەرژەھەندى ئىمپىراتۇرىەتى خەمىر

كە بەر توانەمە ھەنگاوى دەنا، لە سالى ۱۵۱۱ بازگانە پرتوگالىەكان بۇيەكەم جار گەيشتە ناوچەي سىيام ودواي سەدەي ھەقدەم كارى بازگانى پەرى سەندو پىشكەوت لەلەين چىنيەكان و يابانىەكان و ئەوروپىەكان.

لە سالى ۱۷۵۷ بۇرمەكان شالويان برده سەر ناوچەي سىيام وپايتەختيان وىران كىردو سەركردەو دەسەلاتدارەكانيان لەناو برد ودواي لىنى كشانەو، ژەنەرال ھارى شكرى لە سالى ۱۷۸۲ توانى ئەم وولاتە يەك بخاتەرەو پايتەختى لە بانكوك دابەزىنى و شانشىنى خۇي بە ناوى رامايى يەكەم پابگەيىن، لە نىوان سالەكانى ۱۸۲۴ تا ۱۸۵۱ شانشىن راماي سىيەم توانى ناوچەي سىيام بكتەمە لە پىش بازگان و دىلوماتكارو بلاو كىردنەھەي گروپەكانى ئەوروپى. تايلىند لە كۆنەمە تاكو سالى ۱۹۳۹ بەمولاتى سىيام ناسرا بوو كە يەكەم دەولەت بوو لە باشورى رۇژھەلاتى ئاسيا، ئەمەش بەھۇي بەردەھامى و زىرەكى شانشىن (مولگوت) كە لەسالى ۱۸۵۱ دەسەلاتى ھەركت ودواي كورەكەي شولا لونكورن كە لەدەسەلات بەردەھام بوون تاسالى ۱۹۱۰.

لەسالى ۱۸۹۶ لە ئەنجامى مۇركردنى رىكەوتنامەي ئىنگلىزى- فەرەنسى كە ھەردوو دەولەت دانىان بەسەرىەخۇي دەولەتى سىيام نا، لەدواي سالى ۱۹۳۲ دەسەلاتى شانشىنى گورا بەدەسەلاتى نوئەرايەتى لە رۇگەي ھەلبۇاردن بە پىشنىارى نەپنى گشتى لەگەل مانەھەي بەژدارى كردنى سەريازەكان لە دەسەلات، لەسالى ۱۹۳۹ سىيام ناوى گۇرا بە ناوى تايلىند. بەلام لە سالەكانى ۱۹۴۵ تا ۱۹۴۹ لە دواي داگىركردنى لەين يابانەمە ناوى گۇزاوہ بۇ سىيام، كە بوہ خانىكى دەرچوونى يابانىەكان بۇ مالايو دواي تايلىند بوہ ھاپەيمانى يابان، حكومەتى تايلىند لەسالى ۱۹۴۴ دۇي يابانىەكان چەنگان و بەرگريان

کرد له ولاته که بیان تادمرچونى يابانيه کان له سالى ۱۹۴۵ له دواى کۆتاي هاتنى جهنگى دووه مى جيهان. له ماوهى ساله کانى ۱۹۶۷ تا ۱۹۷۲ تايله نديهان بههيزى سهربازى له گهال نه ميريكا بهژدارى شهرى فيتناميان کرد، له سالى ۱۹۷۴ دهستورى ديموکراتى بريارى له سهر دراو حکومه تىکى ئيتلاق لى دامه زريندرا. له سالى ۱۹۲۲ تا سالى ۱۹۹۶ چهندين کوده تاي سهربازى بهخووه ديت بههوى راميارى چهوتى دهسه لاتداره يه که له دواى يه که کان وخوخته ناو شهرى فيتنام و که ميؤدياو به ماوه نه دانى مانى مروؤ

وبه ره لا کردنى ديموکراتيه ت تاکو له مانگى ۱۹۹۶/۱۱/ بههلبژاردنى په رله مانى نوئى که پارتى دايک توانى زۆربه ي زۆرى کورسيه کان به دهست بىنى و سه روکى پارت که حکومه تىکى ئيتلافى له شەش پارت پىکها ت له ۱۹۹۷/۹/۲۷ دهسه لاتی ياسادانان رازى بوو به دهرکردنى دهستورىکى چاکسازى له وولات له سالى ۱۹۹۹.

- تايلاند نه ندانه له نه ته وه يه کگرتووه کان،
- نه ندانه له رايه لى وولاتانى باشوورى رۆژه لاتی ناسيا.

(تورکمانستان)

- ناوى په سمى: کۆمارى تورکمانستان.
- پايتەختى: ئيشق ئاباد، ژماره ي دانىشتوانى ۶۳۵،۰۰۰ ههزار کهسه.
- پووبه رى: ۱۸۸،۴۵۰ ميل چوارگۆشه و ۴۸۸،۱۰۰ كيلومه تر چوارگۆشه يه.
- ژماره ي دانىشتوانى: ۴،۸۷۵،۰۰۰ ميليۆن کهسه. به پىنى نامارى ۲،۰۰۰.
- چپى دانىشتوانى: ۲۶ کهس له يه که ميل چوارگۆشه دا.
- بوژانه وه ي دانىشتوانى: ۲،۵٪.
- شاره سه ره که يه کانى: شارگو، تاشور.
- به ندمه رگرنه گه کانى: تورکمنباشى.
- زمانه کانى: تورکى (زمانى په سميه) روس، ئۆزبه کى.
- نژاده کانى: تورکمان ۷۲٪، روسى ۱۷٪، ئۆزبه کى ۱۰٪.
- ناينه کانى: ئيسلام ۷۵٪، ئۆرسۆزکسى پۆژه لات ۸۵٪.
- زانىنى خوئندن نوسين: ۹۵٪.
- دابه شى کارگىرى: ۵ پارىزگاي هه رىميه.
- کۆى دهرنه نجامى ناوخۆى: ۱۲،۵۶۰ مليار دۆلار.
- به شى تاک له کۆى دهرنه نجامى ناوخۆى: ۳،۲۰۰ دۆلار.
- دراوى: مانات، يه کسانه به ۱۰۰ جاببيک.
- به رگى: ۲٪ له کۆى دهرنه نجامى ناوخۆى.
- سوپا که ي: ۲۵،۵۰۰ ههزار کهسه.
- زهوى کشتوکالى: ۲،۵٪ له خاکی وولاته که.
- سامانى کشتوکالى: گه نم و جو، دانه ويئله تى، ترى، په مؤ، گوله به پۆژه، ته ره، ميوه جات، چه وه ندره ي شه کر.
- سامانى نازه لى: مه ر ۲۵۰، ۶ ميليۆن سه ر، بزن ۳،۱۰۰ ميليۆن سه ر، چيئل و گاميش و وشتر ۱،۵۰۰ ميليۆن سه ر، په ره ور ۱،۶۲۰ ميليۆن سه ر.
- پيشه سازى: نه وت و غازى سه روشتى، په ينى

كيمياوى، پىتۇ كىمىياوى، ئامادەكردنى خۇراك، رىستى و چىنچىن.

- بەرھەمى كارەبا: ۱۰۲۰۰ مىليار كىلوۋات كاتۇمىر.
- سامانى سىرۇشتى: نەوت، غازى سىرۇشتى، بۇتاسىيۇم، خۇي، كىرىت، فۇسفات، ئاسن.
- داھاتى دەرھەمى: دانەمۇنلە، پىداۋىستىھەكانى خۇراك، ماشىن و كەلوپەلى گۈاستىھە، پلاستىك، مەتات.
- دەرچۈۋەكانى: نەوت، غازى سىرۇشتى، مافور، بەرھەمى رىستى و چىنچىن، پەمۇ، كىمىياوى.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: تۈركىيا، نەرجەنتىن، روسىيا، ئەۋروپاى پۇژھەلات، يەككىتى ئەۋروپا، نۇكۇرانيا، جۇرجيا، چىن.
- پۇژمى دەسەلات: كۇمارىكى دەستورىيە و سەرۇك كۇمار دەسەلاتى فراۋانسى ھەيە، ۋەزىرەكان دانەمەزىنىنى و سەرۇكايەتيان دەكات بەلام دامەزىراندنىان بە پەزماھەندى ئەنجومەن دەبىت، ئەنجومەنكە لە ۵۰ ئەندام پىك ھاتۋە، ئەنجومەنى گەلىش ھەيە كە ژمارەى ئەندامانى لە ۱۰۰ ئەندام زىاترە بەناۋى (دروستكردنى بەرژھەمەندى).
- پارتە پامىارىيەكان: بەرەمى مىللى تۈركمانى، پارتى نەتەھەيى، پارتى دىمۇكراتى تۈركمانىستان (كۇمەنىستى كۇن) كە لايەنگىرى سەرۇك نىازۇفە.
- جۇگرافىيەى وولات: تۈركمانىستان دەكەمۇتە نىۋان دەرياي قەزۋىن لە پۇژشاۋاۋا نۇزباكىستان لە پۇژھەلات، كازاخىستان دەكەمۇتە باكورى، ئىران و ئەفغانىستان دەكەمۇتە باشۋورى، لە ۸۰٪ پوۋبەرى تۈركمانىستان بىبابانەۋا كارا كوم گەۋرەترىن بىبابانىيەتى كە زەۋىيەكەى لىمى پەشەۋ پوۋبەرەكەى ۲۶۰ كىلوۋمەتر زىاترە،

ئاۋدىرى كىردنى ئەۋ دەشتايىيە لە زىنى ئامودارىياۋە بۇى دەچىۋ و وزەى كارەباش لەۋ زىيە بەرھەم دەھىنرى جگە لەۋ زىيەش چەندىن زىنى تىرى تىيايە كە لە چىياكانى سەر سنورى ئىران دىنە خورايۋ واتە لە چىياكانى ئاراراتى خاكى پۇژھەلاتى كوردستان.

- مۇژۋى وولات: تۈركمانىستان بەشىك بوە لە ئىمپراتورىيەتى فارسى لەسەردەمە كۇنەكان، تۈركمانەكان پەۋەندى مەر لەۋەپۇن بوە تاكو سەدەى بىستەم تاكو ئىستاش ھەر بەردەۋمان لەبەخۇي كىردنى مەرۋ مالات و پەۋەندىن. بەلام پىش سەدەى نۇزۇدەم تۈركمان دوۋ بەش بوۋ يەكەمىان بەناۋى (فاقان خىفا) بوە، دوۋەمىان بەناۋى (فاقان بىخارى) بوە، بەشى فاقان بىخارى لە سالى ۱۸۶۸ لىكاۋبوۋ بە ئىمپراتورىيەتى روسىيا، لە سالى ۱۸۸۱ ھەردوۋ بەشەكەى تۈرك بۇتە بەشىك لە ئىمپراتورىيەتى روس كە ناسراۋ بوۋ بە تۈركستان، لە سالى ۱۹۲۲ كۇمارى تۈركمانىستانى سۇقىيەتى دامەزرا بە سەربەخۇيەكى ئاۋخۇيى، لە ۱۹۲۵/۵/۱۲ كۇمارى تۈركمانىستان دامەزراۋە لەناۋ يەككىتى سۇقىيەت
- لە ۱۹۹۱/۱۰/۲۷ تۈركمانىستانىش ۋەك كۇمارەكانى تر سەربەخۇيى پاكەياند لە يەككىتى سۇقىيەت، لە مانكى/۱۲/۱۹۹۱ بوە ئەندامىك لە كۇمەنولىسى وولاتانى سەربەخۇيى (cis) تۈركمانىستان لەمانكى / ۱۱/۱۹۹۲ لەناۋچەى پۇيىل كىشاۋەۋە دراۋى تايبەتى خۇي لىندا كە وىنەى سەرۇك كۇمارى بەسەرۋە بوۋ، لە ھەلبۇزاردنەكانى سالى ۱۹۹۴ پارتى دىمۇكراتى گەپراۋە دەسەلات و سەرۇك نىازوف بوە سەرۇك كۇمار تاكۇتايى سالى ۲۰۰۲
- تۈركمانىستان ئەندامە لە نەتەۋە يەكگرتوۋەكان.

كۆرياي باشوور

- سەر، بەراز ۶۷۵۰ مىليۇن سەر، پەرەور ۹۰ مىليۇن سەر.
- پيشەسازىهكانى: ئىلىكتىرۇنى، دروستكردىنى ئەمانەورىم، كىمىياوى، جىل و بەرگ، رىستىن و چىنچىن، دروستكردىنى كەشتى، دروستكردىنى پىئالو، چەك و تەقەممەنى.
- بەرھەمى كارەبا: ۲۱۵ مىليار كىلووات كاتىژمىز.
- سامانى سىروشتى: خەلۇز، جىرافىت.
- داھاتى دەرھەمى: كەلوپەلى گواستەنە، كىمىيا، بەرھەمى رىستىن و چىنچىن، پۇلا، نەوت، دانەوئىلە، ماشىن.
- دەرچوۋەكانى: ئۇتۇمبىل، نامىزى ئىلىكتىرۇنى و كارەبايى، پىئالو، ماسى، بەرھەمى رىستىن و چىنچىن، كەشتى، پۇلا.
- ھاۋىيەشەكانى بازىرگانى: يابان، چىن، ئەمەرىكا، بەرىتانىا، ئەلمانىا، ولاتانى عەرەبى و ئىلىرىقى.
- پىژمى دەسەلات: ولاتىكى كۇمارىه، ئەنجومەنى جىبە جىكرىدەن دەسەلات تەواۋى لەدەستە، ماۋەى دەسەلاتى سەرۇك پىنچ سالە، ئەنجومەنى ئومە لە ۲۹۹ ئەندام پىك ھاتىه، ھەلبىژاردەن بە پىژمى پىژمىيە.
- پارتەپرامىيارىهكان: كونگرىسى نىشىتىمانى رامىيارى نوئى، پارتى چەپى ناۋەندى، پارتى دىموكراتى، پارتى دىموكراتى نوئى، پارتى راست رەۋى ناۋەندى، چەندىن بىرو بۇچوۋنى جۇراۋجۇرى تىيايە.
- جۇگرافىيائى ولات: نىمچە دورگەى كۇرىا دەكەۋىتە پىژمەلاتى ئاسىيا لەنىۋان دەريائى زەرد لە پۇژئاۋا ئەو دەريايە چىن و كورىا لىك جىا دەكاتەۋە. دەريائى يابان لە پىژمەلاتى ئەو دەريايەش كورىا و يابان لىك جىا دەكاتەۋە كە

- ناۋى رەسىمى: كۇمارى كورىا.
- پايتەختى: سىيۇل، ژمارەى دانىشتۋانى ۱۱۸۶۵۰۰۰ مىليۇن.
- رېۋبەرى: ۲۲۲ر۲۸ مىل چوارگۇشە و ۲۰ر۹۹ كىلۇمەتر چوارگۇشەيە.
- ژمارەى دانىشتۋانى: ۴۹ر۸۹۵۰۰۰ مىليۇن كەسە بەپىنى نامارى ۱۹۹۹ كەسە.
- چىرى دانىشتۋانى: ۱۳۰۵ كەس لەيەك مىل چوارگۇشەدا.
- بوژانەۋەى دانىشتۋانى: ۹ر۰٪.
- شارە سەرەكەكانى: تايچۇ، بۇسان.
- بەندەرە گرنگەكانى: بوسان، ئىنشون.
- زمانەكانى: كۇرى (زمانى رەسىمىه).
- نۇادەكانى: كۇرى.
- ئاينەكانى: مەسىحى ۴۸٪، بوزى ۴۷٪، بىرو راي تر ۵٪.
- زانىنى خويندىن و نوسىن: ۹۵٪.
- دابەشى كارگىزى: ۹ پارىژگا لەگەل ۶ شارى تاييەتە.
- دراۋى: وون، يەكسانە بە ۱۰۰ شوون.
- كۇى دەرئەنجامى ناوخۇيى: ۶۳۲ر۵۰۰ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لەكۇى دەرئەنجامى ناوخۇيى: ۱۳ر۸۰۰ دۇلار.
- بەرگى: ۵ر۵۰٪ لەكۇى دەرئەنجامى ناوخۇيى.
- سوپاكەى: ۶۷۰ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- زەۋى كشتوكالى: ۲۰٪ لەخاكى ولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم و جۇ، بىرنج، چەۋەندەرى شەكر، تەرە، ميوەجات.
- سامانى نازەلى: مەر۰۰۰ر ۸۲۸ ھەزار سەر، بىز ۶۱۵ر۰۰۰ ھەزار سەر، چىل ۲ر۰۵۰ مىليۇن

دریژی ۹۶۶ کیلو مەترە، چین و روسیا دەکەوتتە رۆژمەلاتی، لە باشوری گەروی کۆریا کە جیای دەکاتەو لە باشوری یابان، کەنارەکانی باکووری رۆژمەلاتی بلندو ئەویی و ھەرەتییکی ترسناک و ناخۆشە. کۆریای باشوردەکەوتتە باوری رۆژمەلاتی ئاسیای دراوسی یەکەمی کۆریای باکوورە لە باکوورەو.

• میژووی کوریای باشور: کوریای باشور لەگەڵ ھەلگیرسانی جەنگی دووھەمی جیھان ھاتە سەر بون، لەسالی ۱۹۴۵ ھینلی پانی ۳۸ لەنیوان بەشی باکووری دانا کە کەوتە ژێر دەسەلاتی یەکییتی سوڤیەتی پێشوو بەشی باشوری کەوتە ژێر دەسەلاتی ئەمەریکا. لە سالی ۱۹۴۸ ھەلبژاردن ئەنجام درا بۆ داھەزراندنی ئەنجومەنی دایک لەر ھەلبژاردنە (سینجمان ری) بە سەرۆک کۆمار ھەلبژێردرا، لە ۱۹۴۸/۸/۵ نەتەویمەکگرتوھکان دانی بە دەسەلاتی یاسایی کۆریای باشور نا بە حکومەتی نوێ. لە ۱۹۵۰/۶/۲۵ دەسەلاتی کۆمۆنیستەکان لەکۆریای باکوور کۆریای باشوریان داگیرکرد. "دەتوانی تەماشای کۆریای باکوور بکە لەم بارەبەرە" لە سالی ۱۹۵۲ کۆریای باشور ئەمەریکا پەیمانێ بەرگری ھاوبەشیان مۆرکرد. لە سالی ۱۹۶۰ سەرۆک سینجمان ری دەستی لەکار کێشاو بەھۆی خۆپیشاندان و ئاژاوەی زۆر. ئەمەریکا بەھەموو توانایەک یارمەتی دارایی و سەربازی و ئابووری پێشکەش بە کۆریای باشور دەکرد تاکو توانی سوپایەک پێک بێنێ کە ژمارە ۶۰۰ ھەزار کەس بێ ھەر ئەو بوو ھۆی ئەوێ کە کۆریای باشور بە ۵۰ ھەزار سەرباز بەشداری شەری فیتنام بکات بەھاوکاری لەگەڵ ئەمەریکا. لە سالی ۱۹۷۲

ھەردوو دەسەلاتی کۆریای باکوور و باشور پێکەوتن بە یەکگرتنەو ھەردوو کۆریا لە پێگەمی چارەسەری ئاشتییانە ئەمەش لەبارو دوخیکی ناھەمواردا بوو تاکو سالی ۱۹۸۵ بە گفتوگۆگۆکردن لەسەر ئابووری.

لەمانگی ۱۹۸۷/۶/۱۹ ھەرمانبەر و خواوێن خانووتەکان و ھەرمانبەری کۆمپانیایان ھەلسان بە خۆپیشاندان و داوای چاکسازی دیموکراتیان کردو بوو ھۆی دروستبوونی تەنگرێ ئابووری. دەسەلاتداران ناچار بون دەست بکەن بە چاکسازی و بریاری ھەلبژاردنی دیموکراتیان دا. ئەو بوو لە مانگی دواینە (رۆھتای وو) لە پێگەمی ھەلبژاردن بوو سەرۆک دەوڵەت. لە سالی ۱۹۹۰ سێ پارتی پامیاری یەکیان گرت و بونە یەک پارت، لە سالی ۱۹۹۳ (کیم بونگ سام) دەسەلاتی وەرگرت کە یەکەم دەسەلاتی مەدەنی بوو لەوھەتە سالی ۱۹۶۱. لەمانگی ۱۹۹۷/۱۲/۱۲ بەھۆی ئالەباری باری ئابوورییە ۵۷ ملیار دۆلاری لە خەزەنی نیو دەوڵەتی قەرزکرد. لە ۱۹۹۷/۱۲/۱۸ کیم یونگ بەسەرۆک کۆمار ھەلبژێردراو، کۆریا بەشداری لە رزگارکردنی کویت کرد شان بەشانی ئەمەریکا بەتایبەتی لەروخاندنی رزۆمی سەدام لە سالی ۲۰۰۳ و داوای لەسالی ۲۰۰۴ لەھەرزەمی کوردستانی لیکیندراو بەعێراق، بەشداری لەئاوھاندنکردنەو ھۆی کوردستانی دەداو بەردەوام.

• کۆریا ئەندامە لە نەتەو یەکگرتوھکان، ئەندامە لەچەندین پێکخراوی تری تایبەتی نیو دەوڵەتی، ئەندامە لە پێکخراوی ھاوکاری ئابووری ئاسیای باسیفیکی، ئەندامە لە پێکخراوی ھاوکاری بوژانەو ھۆی ئابووری.

(كۆرياي باكوور)

لەپووي كشتوكالى بارى كشتوكالى خراپە بەھۆى لافا و ياخود وشكانى و نەبوونى باران ئەويش بەكرىنى ياخود لەپىنگەى يارمەتى دانى دەتوانى بارى نابوورى گەلەكەى دابىن بكات. بەلام لەگەل ئەرەشدا لە ۲۷٪ داھاتى وولاتەكەى بۇ كارى سەربازى خەرج دەكات بەھۆى كىشەى لەگەل ئەمەريكا و كۆرياي باشوور. ئەمەش كاردانەھۆى خراپى كردۆتە سەر بارى نابوورى و پەيوەندى نىو دەولەتى و ھەردەم لە ئامادە باشىە بۇ جەنگ لەكەل كۆرياي باشوور بە پىشتىوانى ئەمەريكا گە توشى بىن.

• سامانى ئاژەلى: مەر ۱۷۵ر۰۰۰ ھەزار سەر، بىزن ۱۲۵۰ مليون سەر، چىنل و گامىش ۵۸۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، بەراز ۱۲۳۰ مليون سەر، پەرھور ۱۰۲۰۰ مليون سەر.

• پىشەسازى: ئامادەكردنى خۇراك، ماشىن، كىمىيا، رىستن و چىنن، چەك و تەقەمەنى.
• بەرھەمى كارەبا: ۲۴ر۵۰۰ مىليار كىلووات كاترۇمىر.

• سامانى سىروشتى: نوحاس، ئاسن، زەنگ، جىرافىت، خەلوز، قورقوشم، نەنجىستىن.
• داھاتى دەرھەمى: دانەوئىلە بە گىشتى، خەلوز، نەوت، ماشىن، كەلوپەل.

• دەرچووەكانى: كەلوپەل سىروشتى، بەرھەمى كانزايى، بەرھەمى كشتوكالى، بەرھەمى پىشەسازى و چەك و تەقەمەنى.

• ھاوبەشەكانى بازرگانى: چىن، يابان، ھۇنگ كىزۇنگ، ئەلمانىا، سىنگاپورە، وولاتانى كۆمەنولسى سەربەخۇ، ئەلمانىا.

• پزىمى دەسەلات: وولاتىكى كۆمۇنىستىيە،

• ناوى پەسىمى: كۆمىرى كۆرياي دىموكراتى مىللى.

• پايتەختى: پىيۇنگ يانگ، ژمارەى دانىشتوانى ۲ر۹۸۶ر۰۰۰ مليون كەسە.

• پووبەرى: ۴۶ر۵۴۰ ميل چوارگۆشە و ۱۲۰ر۵۴۰ كىلومەتر چوارگۆشەيە.

• ژمارەى دانىشتوانى: ۲۲ر۵۸۰ر۰۰۰ مليون كەسە. بەپىنى نامارى ۱۹۹۸.

• چىرى دانىشتوانى: ۵۰۷ كەس لەيەك ميل چوارگۆشەدا.

• بوژانەھۆى دانىشتوانى: ۱۲٪.

• زانىنى خويندن و نوسىن: ۹۷٪.

• شارە سەرھەككەكانى: شونگىن، نامىو، ھۇنگ، لەھمان كاتا بەندەرى سەرھەكى وولاتەكەن.

• زمانەكانى: كۆرى (زمانى پەسىيە).

• نژادەكانى: كۆرى.

• ئاينەكانى: بەكارھىتانى برواي ئاينى دەتوانى بلىنن نىيە ئەھۆى ھەشە ئاينى بوزى و كونفوشىوسىيە.

• دابەشى كارگىرى: ۹ پارىزگا لەگەل دوو شارى تاييەت.

• دراوى: وون يەكسانە بە ۱۰۰ شوون.

• كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۲۲ر۱۵۰ مىليار دۆلار.

• بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى نلوخۆى: ۱ر۱۰۰ دۆلار.

• بەرگى: ۲۷٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.

• سوپاكەى: ۹۶ر۰۰۰ ھەزار كەسە.

• زەمى كشتوكالى: ۱۴ر۵٪ لە خاكى وولاتەكە.

• بەرھەمى كشتوكالى: پەتاتە، دانەوئىلە،

دەرھەرد، فولى سويا، بىرنج، تەرە، ميوەجات،

ئەنجومەنى گەل دەسەلاتى بالايە، ئەندامەكانى ھەلدەبۇزىردىن، لىژنەنى جىبەجىكرىدىن دىيارى دەكات ئەويش ئەنجومەنى ۋەزىرانە. لەبارەى پارتە راميارىەكان ھىچ پارتىك نىيە تەنيا پارتى كرۇكارى كورسا نەبىت ئەويش پارتى كۆمۇنىستە.

• جوگرافىيائى كۆريائى باكور: نىمچە دورگەى كۆريا دەكەويتە پۇژمەلاتى ئاسىيا لەنىوان دەريائى شىن لە پۇژئاۋا كە ئەويش لەگەل چىنى مىللى لىكيان جىئەكاتەرە، دەريائى يابان لە پۇژمەلاتەرە ئەويش لەگەل يابان لىكيان جىئە دەكاتەرە كە درىژى دورگەكە ۹۶۶ كىلۇمەتر، دورگەكە چىن ۋە روسيا لە باكورى دەورى داۋە، گەروى كۆريا دەكەويتە باشورى كە لە باشور لەگەل يابان لىكيان جىئە دەكاتەرە. نىمچە دورگەى ئەو دوو دەولتە كۆريائى باكورى كۆمۇنىستە كە دەكەويتە باكورى ھىلى يانى ۲۸ كە ئەو ھىلە لە سالى ۱۹۴۵ دىيارى كراۋمو بۇتە ھىلىكى رەسمى لە سالى ۱۹۴۸، كۆريائى باشور ۋە كۆريائى باكور زىجرە چىايەكى پر لە دارىستانى چىر دايۇشۋىو. لە پۇژئاۋاى دەشتايىكە لە كەنارەكان ھەيسە بۇ كارى كشتوكالى سۇدەمەندە زۇربەى زى ۋە پوبارەكانى لە چىكان ھەلدەقولىت ۋە لە دەريائى شىن دەكاتەرە زىى بالۇ پارچەيەكە لە سنورى كۆريائى باكور مەنشورىا.

• مېژوۋى كۆريا: مېژوۋى نوسراۋى كۆريا دەگەرىتەرە بۇ سەدەى يەكەمى پىش زايىن ۋە بىنەمانەى تانگون لە سالى ۲۲۲۲ پىش زايىن دايمەزاندەرە. لە سالى ۶۶۸ زايىنى ۋولاتەكە يەكيان گىرت ۋەك شانشىنىيەكەى ژىر دەسەلاتى بىنەمانەى شىلاى بوزى. لەسەدەى ھەوتى زايىنى بوە سەر بە چىن ۋە پەيوەندى بەمەموو جۇرىك لەگەل دونىيائى دەرەۋە بچرا تەنيا لە رىنگەى چىن نەبى. ئايىنى

كۇنۇفوشىۋوسىيە بوە بىرۋاۋەرىكى بالايى كارپىكرىدىن لە ۋولاتەكە، يابان كۆريائى ناچاركرىد كە پەيمانى بازرگانى لەگەل بىبەستىت ۋە ھەر بەۋەۋىيەۋە رىنگە كراۋە بۇ ئەمەريكا ۋە ئەۋروپا لەدۋاى كۇتايى ھاتن بە شەرى نىوان چىن ۋە ھىند لە نىوان سالىەكانى ۱۸۹۴ تا ۱۸۹۵ ۋە بوە ھۆى دان نان بە كۆريا ۋەك ۋولاتىكى سەرەخۇ لە ئەنجامى مۇركردىنى پەيمانى نىۋانىان. بەلام يابان دۋايسى داگىرى كرىد، لەسالى ۱۹۱۰ ناۋى گۇپى بۇ (شوسن) لە دۋاى سالىەكانى بىستى سەدەى بىستەم پىشەسازى قورس پەرى سەند لە باكورى ۋولات بەھۆى بوۋى خەلۇزى سروشتى. لەگەل ئەۋەشدا يابان ھەولى باشى دا بۇ بوژانەرەى ئابوۋرى ۋە ژىر خانى كۆريا بەلام لەپوۋى پۇشنىرى ماۋەى پى ئەدا پەرى بىستى ۋە ھەر ئەۋەش بوە ھۆى ئەۋەى كە جولانەرەى بەرگى نىشتىمانى پەرى بىسەپىتنى. لەدۋاى خۇبەدەستەرەدانى يابان لە جەنگى دوۋەمى جىھان لە سالى ۱۹۴۵ يەكىتى سۇقىيەت ۋە ئەمەريكا چۈنە ناۋ خاكى كۆرياۋ كۆريايان دابەش كرىد بۇ دوو دەولت يەكەمىان كۆريائى باكور كە خاكەكەى دەكەويتە باكورى ھىلى ۲۸. كۆريائى باشور ئەويش خاكەكەى دەكەويتە باشورى ئەو ھىلە. لەدۋاى داگىركردىنى كۆريائى باكور لەلايەن يەكىتى سۇقىيەت لە سالى ۱۹۴۶ ھكۈمەتتىكى دانى لى دامەزىراند ۋە كۆمەنىستەكان بوۋنە دەسەلاتدار بەيارمەتى يەكىتى سۇقىيەت لە ھەموو بوارەكانى كە (كىم ئىل سونگ) كرا بەسەرۋىكى ۋولاتەكە. لە ۱۹۴۸/۹/۹ كۆمارى كۆريائى دىموكراتى مىللى راگەياندرە ئەمەش لەدۋاى راگەياندىنى كۆمارى كۆريائى باشور بە دامەزىراندنى كە كۆمارىكى سەر بەئەمەريكاۋو دۋاى ئەۋە ھىزەكانى يەكىتى سۇقىيەت لە

خاکی كۆريا كشاوه. له دواي نەويش ئەمەريكا هيزمەتەكانى خۆي له كۆرياي باشور كشاندهومو لەوكاتەش شەپرى سارد پۇژ لەدواي پۇژ پەرهى دەسەند و پەيوەندى بازىرگانی لەنيوان هەردوو كۆريا بچرا. له ۱۹۵۰/۶/۲۵ هينزى سوپاي كۆرياي باكور پەلامارى كۆرياي باشورى داو پۇژى دواي لەلايەن نەتەوه يەكگرتووهمكان تاوانبار كراو داواي كشانەوهى هيزمەكانى كردو سەرۆكى ئەمەريكى هارى تورمان دەنگى دا بەهينزى ناسمانى و دەرياي بۇ جيبە جيكردى بىرپارى نەتەوه يەكگرتووهمكان. له ۱۹۵۰/۹/۱۵ ژەنەرال دوگلاسى ماك ئەبژ سەركردهى هينزى نەتەوه يەكگرتووهمكان بەكارى هاتنە خوارهوه له هينلى نيوان هەردوو كۆريا كە بوە هۆي هەلاتى هيزمەكانى كۆرياي باكورو هيزمەكانى چينى ميللى چوه ناو شەپمەكە و بوە هۆي پەرت و بلاوكردنى هيزمەكانى نەتەوه يەكگرتووهمكان. له ۱۹۵۳/۷/۲۷ رينكەوتن لەنيوان هەردوو لاي شەر مۇز كرا ئەنجامەكە بوە هۆي كوشتنى زياتر لە مليۆنىك كەس لە هەردوو لايەنى كۆريەكان. له سالى ۱۹۶۱ پەيمانى هاوكارى و دۇستايەتى لەگەل چين مۇزكرا. له سالى ۱۹۷۳ بىرپارى دەستورى نوئى درا بە وەرگرتنى سەرۆك كۇمار بە ئەنجومەنى جيبە جيكردن، دوبارە گفتوگۆ لەگەل كۆرياي باشور دەستى پيكردهوه بۇ ئەوهى بتوانرئى يەك بگرنەومو لەدواي سالى ۱۹۸۵ پەيوەندى لەگەل يەكيتى سۆفیهى پيشوو بەرمو چاك بوونەوه هەنگاوى نا. له دواي سالى ۱۹۹۰ پەيوەندى ديپلوماسى لەنيوان كۆرياي باشورو يابان دەستى پى كردهوه بۇ شكاندنى ئەو ساردیەى كە كۆرياي باشور لە جيهاندا هەيبوو. له سالى ۱۹۹۱

كۆرياي باكور بوە ئەندام لە نەتەوه يەكگرتووهمكان و پەيمانى شەر نەكردنى لەگەل كۆرياي باشور مۇزكرد. له سالى ۱۹۹۲ پەيمانى پشكینى چەكە ئەتۆمیهكانى لەگەل كۆرياي باشور مۇزكرد لە نيوان هەردوو لايەن سەر يەكترى. له سالى ۱۹۹۳ كۆرياي باشور يەكەم وولات بوو لە پەيمانى بلاو نەبونەوهى چەكى ئەتۆم كشاوه. له مانگى ۱۹۹۴/۸/ كۆرياي باكور و ئەمەريكا پەيمانى وەستانى بلاوونەوهى چەكى ئەتۆمیان مۇزكرد. له مانگى ۱۹۹۴/۷/ كيم نيل سونگ لەدواي چل سال دەسەلات كۆچى دوايى كرد و كۆپمەكى (كيم يون نيل) جینگەى گرتەوه. له دواي تۆمەتەكانى كۆريا نيش و ئازارنى خراپى ديت بەهۆي تەنگەژەى ئابوورى و كەم بوونەوهى خۆراك بەهۆي پامياربەتى چەوتى سەركرده كۆمۇنىستیهكان. ئەمەريكا توانى رینگە بكا تەوه لە پووى بازىرگانی و كۆچكردن بۇ كۆريا لەدواي پازى بوونى كۆريا بە بەرهم نەهينانى موشەكە دريژ هاويزمەكان. سەرەپاي ئەوهش كيشەى پەيوەندى نيوان كۆريا و ئەمەريكا بەردەوامە لەسەر چەكى ئەتۆم و موشەك هەر چەند هەولى زۆر دەدرئى بۇ ئارام كۆرنەوهى ئەو پەيوەندى بە هاوكارى چين و يابان و روسيا و نوینەرى ئەمەريكا كەدوا كۆبونەويان لە مانگى ۲۰۰۴/۹/ ئەنجام دراو كيشەكە بەرمو چاكردە بەلام لە جینگەى خۆي ماوهتەوه يارىدەكا.

* كۆرياي باكور ئەندامە لە نەتەوه يەكگرتووهمكان. ئەندامە لەچەندین رينكخراوى جيهانى وەك (دەريايى و نەتدروستى و كشتوكالى.

لاووس

- ناوی رەسمى: كۆماری دیموكراتی میللی لاووس.
- پایتەختی: قیانتیان، ژمارەى دانیشتوانی ۵۸۰ر ۰۰۰ هەزار كەسە.
- پووبەرى: ۹۱،۴۲۸ میل چوارگۆشەو ۲۳،۶۸۰ کیلۆمەتر چوارگۆشەیه .
- ژمارەى دانیشتوان: ۹،۸۸۸ر ۰۰۰ ملیۆن كەسە.
- چىرى دانیشتوانى: ۶۵ كەس لە یەك میل چوار گۆشەدا.
- شارەسەرەكیەكانى: بىكس، سافناخت، لوانگبرایانگ ئەو شارە پێشوو پایتەختى میرنشینەكان بوە.
- نژادەكانى: لاووم ۶۸٪، لاوسونك ۲۲٪، لاوسونگ ۹٪.
- زمانەكانى: زمانى لاووس (زمانى رەسمیە) فەرەنسى، ئینگلیزى.
- ئایینەكانى: بوزى ۶۰٪، ئەنیمیهو بېروای تر ۴۰٪.
- زانینى خویندن و نووسین: ۶۵٪.
- دابەشى كارگیری: ۱۶ هەرىمە + یەك ئەنجووومنى شارەوانى + ناوچەیهكى تایبەتى.
- دراوى: كیب.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۶ ملیار دۆلار .
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى ۲،۲۰۰ دۆلار.
- بەرگری: ۲،۳ر ٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى .
- سوپاكەى: ۳،۰۰۰ر ۰۰۰ هەزار كەسە .
- زەوى كشتوكالى: ۲۸٪ لەخاکی وولاتەكە .
- بەرەمى كشتوكالى: گەنم، جۆ، دانەویلە، برنج، گەنەشامى، پەتاتە، پەمۆ، چەوئەمى شەكر، تەرە، میوهجات .
- سامانى نازەلى: مەر ۲۶،۰۰۰ر هەزار سەر، چیل ۱۱،۵ ملیۆن سەر، گامیش ۰،۵۰ر ملیۆن سەر، بەراز ۴،۷۵ر ملیۆن سەر، پەرەو ۵،۰۰ر ۱۳ ملیۆن سەر.
- سامانى سروشتی: زىر، بورك وگەچ، قەلا بۆكارى لەحیم بەكاردیت، دارى دارستانەكان، وزەى كارەبا،
- داھاتى دەرەوى: كەلوپەلى گواستەنەو، سووتەمەنى، ماشین، برنج، كەلوپەمى خۆراك، ئوتۆمبیل، كەلوپەلى بەكارهینانى ھەمەجۆر .
- پێشەسازى: دەرھینانى مەنچەمەكان، بەرھەمى دارى دارستانەكان.
- بەرھەمى كارەبا: ۸،۰۰ر ۴ ملیار كیلۆ وات كاتزەمیر.
- دەرچووەكانى: بەرھەمى دار، وزەى كارەبا، بورك و گەچ، جل و بەرگ، پستی وچنن، پاتان، كارداموول.
- ھاوبەشەكانى بازرگانى: یابان، چین، فەرەنسا، ئەمەریكا، سەنگافوررا، تایلاند، مالیزیا، فیتنام، كۆمارەكانى یەكیەتى سۆفیەتى پێشوو، ھۆنگ كۆنگ.
- پزىشمى دەسەلات: لاووس وولاتىكى كۆمۆنیستى، دەسەلاتى جیبەجیكردن لەدەست سەرەك وەزیرانە، دەسەلاتى شانشینى لەمانگی ۱۹۷۵/۱۲ ھەلۆەشایەو. یەك پارتى رامیاری ھەیه، ئەویش پارتى باقت لاو، پارتى لاووسى شوپشگىرى میلییە)
- جوگرافىیای وولات: لاووس وولاتىكى ناوخۆیەو سنورى لەسەر ھىچ دەریایەكى دەریاو زەریا نیە، لاووس دەكویتە باشوورى پۆژھەلاتى ئاسیاو نیمچە دورگەى ھیندى چینی. چین، مانیمار، بورما دەكویتە باكورى، فیتنام دەكویتە رۆژھەلاتى، كەمبۇدیا

دەكۆئىتە باشورى، تايلىند دەكۆئىتە پۇرئىناۋى، لاۋوس ۋىلايىتى جىيايىيە بەتايىيەتى لەباكورى ۋىلايىتىكى چىيايىيە بەتايىيەتى پۇرئىناۋى، سەرچاۋە زىيەكان لەچىيا بەرئىكەنى سەرسنورى پۇرئىناۋى ھەلدەقوۋلى . بەلام زىيەكان مىكۇنگ دەكۆئىتە سەرسنورى لەگەل بۇرماۋ تايلىندو كەرنىگايەكى گواستەنەۋى سەرەكىيە، لە كەرتى دەشتايەكان ناۋچەيەكى كىشتوكال ۋىلايىتە بە چاندنى برىچ.

• مېژىۋى لاۋوس: شارستانىيەتى برونزەكان لەئىنۋان سالەكانى ۲۰۰۰ تا ۵۰۰ پىش زايىن لە ناۋپراستى زىيەكان مىكۇنگو دەشتايىيەكانى ئەم ۋىلايەت بۇ، دۇاى ئەمە كەۋتە ئۆردەستى ئەم كۆچبەرانى كە لە چىنەۋە پۇرئىناۋى تىكرىدبو، لەسەدەكانى دەيەم ۋىلايەت پۇرئىناۋى پارچەيەك لە ئىمپىراتورىيەتى خەمىر كە مەلبەندەكەيان لە كەمبۇدىا بو. لەسەدەۋى دۇۋانزە لاۋوس بو چەند ئىمپىراتورىيەتىكى بچوك ۋىلايەتلىرىنى ئىمپىراتورىيەتىكى (لوانگ براياتگ) بو كە لەلايەن داگىرە لاۋىيەكانى كە لە تايلىند پۇرئىناۋى تىكرىدبو لەگەل بىنان ۋىلايەت باشورى چىن ۋىلايەت ئايىنى بۇرئىناۋى كەردە باۋمىرى جىيەنى دۇۋەمى خۇيان. لەسەدەۋى چۈرەم شانشىن فەنگۇم يەكەم ۋىلايەتتى سەربەخۇي پىك ھىنا بەناۋى دەۋلەت لان كزانگ بوۋ ماۋەۋى چۈرەم سال دەسەلەتدارىيەتى كەردو دۇاى توشى كىشەۋى داپلۇسىن ۋىلايەتلىرىنى كەردىن بو لەلايەن دەسەلەتدارانى بۇرما لە ماۋەۋى سالەكانى ۱۵۷۴ تا ۱۶۲۷، ئەۋرۇپىيەكان بۇ يەكەم چار لە سەدەۋى ھەقدەھەم سەردانى ناۋچەكەيان كەرد. لەسالى ۱۷۱۲ ئەم شانشىنە دابەش كرا بو سى بەشى دەسەلەتتى شانشىننى بچوك ئەۋىش (لوانگ بىيارانگ، قىيان تىانگ، شامىسەك) كە بو سەربە دەۋلەتتى سىيامى (تايلىند) ئەۋىش لەسەرتەۋى سەدەۋى ھەزەم. لەسالەكانى

۱۸۹۲ تا ۱۹۴۵ بوە ۋىلايىتىكى پارئىناۋى فەرنەسى كە ھەرسى ئىمپىراتورەكەى گرتبۇە خۇ (لوانگ بىيارانگ، قىيان تىان، شامىسەك) لە سالى ۱۹۴۵ لەلايەن يابان داگىر كرا بەلام فەرنەسا لە سالى ۱۹۴۶ لە ئۆردەستى يابانى پۇرئىناۋى كەرد سەربەۋى بەرھەملىستى لاۋوسىيەكان پۇرئىناۋى ئەتەۋىيەكى يارمەتىيان لە چىن ۋىلايەت، لەسالى ۱۹۵۰ لاۋوس نىمچە ئۆتۈنۈمى بەدەست ھىنا، لە ۱۹۵۴/۷/۲۱ لاۋوس سەربەخۇي لە فەرنەسا ۋىلايەت بەپىنى پەيمانى جىنىف. بەلام دۇاى ئەمە شەرى ناۋخۇ ھەلگىرسا لە ئىۋان تايلىنى شانشىننى مام ناۋەندى بەسەرۇكايەتى ئەمىر سۇفانامۇما كۆمەلەۋى باتت لاۋ(خاكى لاۋ) كۆمىنىستى بەسەرۇكايەتى ئەمىر سۇفانامۇمىنى بۇرئىناۋى بەلايەن ئىمپىراتورىيەتىكى بۇرئىناۋى بەپىنى سۇفانامۇما ئەۋىش بەپىنى پۇرئىناۋى قىيان تىان. بەلام لە سالى ۱۹۶۰ دەسەلەتتى پۇرئىناۋى كاروبارى ۋىلايەت گرتە دەست لە لايەن ئەمىر يۈنى گوم بە پىشۋانى ۋىلايەتتى پۇرئىناۋى.

لەسالى ۱۹۷۲ دۇۋىرە پۇرئىناۋى مۇركرا بە دامەزاندنى كۆمەتتىكى ئىنتىلاسى بە پىشى پۇرئىناۋى بەسەرۇكايەتى سۇفانامۇما. بەلام دۇۋىرە شەرى ناۋخۇ ھەلگىرسا يەمە كۆمەلەۋى باتت لاۋ لەلايەن ئىنتىلاسى باكور يارمەتى دەراۋ سۇفانامۇما لە لاين ئەمەرىكا يارمەتى دەراۋ. لەسالى ۱۹۷۲ گەيشتە پۇرئىناۋى قىيان تان بۇ ۋىلايەتتى شەرى ۋىلايەت دابەش بو لە ئىۋان شىۋىيەكان دەسەلەتتى سۇفانامۇما. ھىزەكانى ئەمەرىكا ۋىلايەتتى ئىنتىلاسى باكور كىشانەۋە. لە سالى ۱۹۷۵ شىۋىيەكان دەسەلەتتىيان ۋىلايەت پۇرئىناۋى كۆمەلەۋى بەپىنى سۇفانامۇمىنى بۇرئىناۋى بەلايەن ئىمپىراتورىيەتىكى بۇرئىناۋى بەپىنى سۇفانامۇما ئەۋىش بەپىنى پۇرئىناۋى قىيان تىان. بەلام لە سالى ۱۹۶۰ دەسەلەتتى پۇرئىناۋى كاروبارى ۋىلايەت گرتە دەست لە لاين ئەمىر يۈنى گوم بە پىشۋانى ۋىلايەتتى پۇرئىناۋى.

وهرگرت و بوه دادومرى تەواوى لاوس. لە ساڵى ۱۹۸۵ بوارى ئابوورى بەرمو ئازاد ھەنگاوى نابە ناموژگارى گۆزباتشۇفى سەرۆكى سۆقىيەتى پىششوو، لە دواى وهرگرتنى دەسەلاتى شيوعىيەكان كۆمارى لاوس و ھىزەكانى فېتنام لە لاوس كشانەوہ . لە ساڵى ۱۹۹۱ ئەنجومەنى يالائى مىللى پىرىارى دەستورى نوڤى داو نىشانەكانى سوشىالىستى لاپرد لەسەر وولاتى لاوس بەلام دەسەلاتى يەك پارتى ھەر مايموہ . دواى ئەوہ چەندىن گۆرانكارى ئەنجام درا بەگەرانبەوہى كۆچبەران و كردنەوہى دەرگاي بازىرگاني لەگەل تايلاندى فېتنام . سەرەراى ماوہى باتت لاو لەسەر دەسەلات مايموہ تاكو ساڵى ۱۹۹۳ بەلام لەگەل ئەوہشدا ھەنگاوى ئازاد كردنى ئابوورى و بوارەكانى تر نرا. لەگەل ئەوہشدا پردى ھاوكارى

و دۇستايەتى نىوان تايلاندى لاوس كرايموہ لەسەر زىنى ميكۆنگ لە مانگى / ۴ / ۱۹۹۴ كە بەيارمەتى ئوستراليا دامەزراو گرنگىيەكى بازىرگاني تايبەتى ھەبوو لەنىوان ھەردوو وولات. لە ساڵى ۱۹۹۵ ئەمەريكا ئەم ئابلوقة ئابوورىيەى ھەلگرت لەسەر لاوس كە ماوہى بىست سال بوو لەسەرى داينابوو. بەلام لە ساڵى ۱۹۹۶ چەند كەسانىكى سەربازى دەپووكيان خستە سەر كارووبارى پاميارى وولاتو لەگەل ئەوہشدا ھانى پەرەسەندنى ئابوورى و پرۆژەكانى تايبەتى و فراوانكردنى داو بوہ ھۆى بوژانەوہى لاوس .

- لاوس: لە ۱۹۹۷/۷/۲۹ لاوس بوہ ئەندام لە دەستى وولاتانى پىششى پۆژەلاتى ئاسيا، ئەندامە لە نەتەوہ يەكگرتوومان.

بۆتان

- ناوى رەسمى: شانشىنى بۆتان
- پايتەختى: سىمبۇ(ئۆسىمبۇ) ژمارەى دانىشتوانى ۲۵،۵۰۰ ھزار كەسە .
- پووبەرى: ۱۸،۱۴۷ ميل چوارگۆشەو ۴۷،۰۰۰ كىلۆمەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲،۱۵۰،۰۰۰ مليون كەسە.
- چەرى دانىشتوانى: ۱۱۸ كەس لەيەك ميل چوارگۆشەدا.
- شارە سەرەكەكانى: بارو، بۇنافا، منگار.
- بوژانەوہى دانىشتوانى: ۱۳٪ .
- زمانەكانى: زونگا (زمانى رەسمىيە) كە لەزاراوهى تبتىيەكانە، زاراوهى نىپال و زمانى ئىنگلىزىشى لى يە.
- نژادەكانى: بوت ۶۵٪ نىپالنى ۳۵٪ بوتەكان لەباكوورو پۆژەلاتى نىشتەجىن، نىپاليەكان دانىشتووى باشوورن و گواستەنەويان بو

- باكوور قەدەغەيە.
- ئاينەكانى: بوزى لامى ئاينى رەسمىيە ۷۵٪ ھندۆسى ۲۵٪.
- زانينى نوسين و خوڤندن: ۴۵٪ .
- دابەشى كارگىرى: ۲۰ بەشە لە شىوہى كارگىرى قەزا.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى: ۱،۵۰۰ مليار دۆلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى: ۱،۵۰۰ دۆلار.
- دراوى: نگوڤتروم يەكسانە بە شتروم.
- زەوى كشتوكالى: ۲٪ لەخاكي وولاتەكە.
- پىشەسازى: چيمەنتۆ، دار.
- بەرھەمى كارەبا: ۱،۸۵۰ مليار كىلووات كاترۇمير.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم، جو، برنج، تەپە،

ميوهجات، سوريي.

- ساماني سروشتي: دارو ووزەي كارەباي ناوي.
- داھاتي دەرەھوي: سوتەمەني، ئۇتۇمۇبېيل ، ئاميزو ماشين.
- دەرچوھەكانى: جېس، دار، بەرھەمى كارەكانى دەست، چيمەنتۇ، ميوهجات.
- ھاوبەشەكانى بازگانى: چين، ئەمەريكا، ھند، يابان، وولاتانى يەكيتى ئوروپا.
- پۈتمى دەسەلات: شانشىنى بەرەلەيە، بەلام دەستورى وولات يارمەتى شانشىن دەدات بۇ دەسەلات لەرنگەي ئەنجومەنى پاونىژكارى شانشىنى. ئەنجومەنى داىك سانى دووجار كۆدەيىتەھ.
- پارتە پاميارەكان: ھىچ پارتىكى مۆلەت پىندراوى نىيە لەگەل ئەوھشدا دوو پارتى سەرھكى ھەيە ئەويش پارتى نىشتىمانى ديموكراتى بۇتان، پارتى گەل بۇتان. كە لەبنە پەتا ھەردووكيان نىپالين.
- جوگرافىاي وولات: وولاتى بۇتان لەناو يايەكانى باشوورى پۇژمەلاتى چىيى ھەمەلەيە، تىت دەورى داوھ لە باكورو پۇژمەلاتى، ھىند دەورى داوھ لەباشوورو پۇژئاو پۇژمەلات، بۇتان پىك ھاتوھ لەمولاتىكى چىيى دلپەين لەباكوردا. لوتكەي چىيى چىنكار بنوم كە بلىندترين لوتكەي لەجىھانا، لەناوھراستى دۆل و كەندى بەپىتى ھەيە و زىى براھماو بوتراي لى يە، لە باشوورى دارستانى چىرو بەسودى ھەيە، چىياكان داپۇشراوھ بەزىي بەستوو بەفرى زۇرو بارانى چىرو بەخورى زۇرى لى دەبارى.
- مېژووى وولات: بۇتان ژىر دەستەي كارگىرى ھىند بوھ تاكو سەدەي ھەشتى زايىنى، دواي كەوتە ژىر دەسەلاتى تىت لەدواي سەدەي شانزەھەم و دواي گۇزا بۇ پۈتمى چين لە سانى ۱۷۲۰ و لەسانى ۱۷۷۴ پەيمانى كۇمپانىيى ھندى پۇژمەلات مۇركرا، لەسانى ۱۹۰۷ بۇتان

بوھ شانشىنى مىراتى بۇ يەكەم جار كەدادوھر تونگسا بوھ شانشىنى وولاتكە. لە سانى ۱۹۱۰ پەيمانى تەنگۇ بۇتانى مۇركراو كاروبارى دەرەھوي وولات كەوتە ژىر دەسەلاتى بەرىتانىا. لەسانى ۱۹۵۰ بۇتان بوھ ئەندام لەپۇژەي كۆلۇمبۇي بوژانەھوي ناپوورى كۆمەلەيەتى لەناسىاو زەرياي ھىندى.

لەسانى ۱۹۵۲ دورگەي ئەنگشوك دەسەلاتيان وەرگرت و بىرى چاكسازى گرتە بەرو ئەنجومەنى داىكى دامەزاند بە ناوي (تاشوگودو لەسانى ۱۹۵۲)، لەسانى ۱۹۵۸ پۈتمى كۆيلايەتى ھەلۇھەشىنرايەھ، لە سانى ۱۹۵۶ ماوھى چوار ھەزار كەسى داوھ كە پەنابەر بىنە ناو خاكى وولاتكە لەوكاتەي چىنى مىللى خاكى تىتەكانى لكاندە خاكى چىن. لەسانى ۱۹۶۸ يەكەم ئەنجومەنى وەزىران دامەزرا لەلەيەن شانشىن لەمىژووى وولاتكە، لەسانى ۱۹۷۲ وولاتى بۇتان بوھ دۇستى جولانەھوي وولاتانى بى لايەن (حرکە عدم الانحياز)، لەسانى ۱۹۸۲ بۇتان بوھ ئەندامى دامەزىنەرى رايەلەي ھاوكارى ھەرىمايەتى باشوورى ناسيا، تاكو ئىستا كىشەو مەملەننى جۇزاو جۇر لەنئوان باكورو باشوور ھەيە لەنئوان تىتەكان و نىپالەكان بەھوى نەبوونى ديموكراتى تەواو پىشئىل كوردنى مافى مروف، لەسانى ۱۹۸۸، شانشىنى بسوزى لەياسەيەكى بارى ھەلسوكەوتى قەدەغە كرد بەرامبەر دابو نەرىتى ھندۇسەكانى نىپالى لەباشورى وولات، لەسانى ۱۹۹۰ خۇپىشاناندان ئەنجامدرا لەپىناو ديموكراتىەت كە بەسەدان كەس لەو كارە كوژدان كە زۇرىەي كۆرچەره نىپالىيەكان بوون، كە تاكو ئىستا نىپالىيەكان جىنگاي مەترسى دەسەلاتى شانشىن لەسانى ۱۹۹۲ تاكو كۇتايى سانى ۲۰۰۲ كە مافى مروف پىشئىلدەكرىت لەھەموو بوارە جياجياكان.

- بۇتان ئەندامە لەنەتەھ يەكگرتوھكان.

سەنگافورە

- ناوی رەسمى: كۆمارى سەنگافورە.
- پايتەختى: سەنگافورا، ژمارەى دانىشتوانى ۲،۵۰۰،۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- روبرەى: ۲۳۹ مىل چوارگۆشە ۶۱۸ كىلومەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۴،۶۰۰،۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىيى زانىيارىيەكانى ۲۰۰۰.
- چىرى دانىشتوانى: ۱۹۲۴۶ كەس لەيەك مىل چوارگۆشەدا.
- بەندەرە سەرەكەيەكانى: سەنگافورە.
- بوژانەوھى دانىشتوانى: ۱۲٪.
- زمانەكانى: چىنى، تامىل، ملاوى، ئىنگلىزى، (ھەمويان زمانى رەسمىيە).
- ئاينەكانى: بوديۇن، تاوبون، ئىسلام، مەسىحى، ھىندۇس.
- نژادەكانى: چىنيەكان ۷۷٪، مالىيو ۱۶٪ ھىدى ۷٪.
- زانىنى نوسىن و خويىندىن: ۹۰٪.
- كۆي دەرئەنجامى ناوخۆيى: ۸۵۲۰۰ مىليار دۆلار.
- بەشى تاك لەكۆي دەرئەنجامى ناوخۆيى: ۲۴،۸۵۰ دۆلار.
- دراوى: دۆلارى سەنگافورى.
- بەرگى: ۴۲٪ لەكۆي دەرئەنجامى ناوخۆيى.
- سوپاكەي: ۷۵۰،۰۰۰ ھەزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۲۱٪ لەخاكي وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: مەتات، تەرە، ميوەجات، دانەويئە.
- پىشەسازى: پىلاوتنى نەوت، ئىلكىترونى، دروستكىردنى مەتات، خۇراك، چاكردەنەوھى كەشتى، تەكنەلۇژىيەي زىندوو، گۆپىنەوھى
- دراوى ھەمەجۆر.
- بەرھەمى كارەبا: ۲۴،۱۵۰ مىليار كىلۇوات كاتژمىر.
- دەرچووھەكانى: بەرھەمى نەوت، كەلوپەلى دروستكراو، ئامىرى كارەبا، ماسى.
- داھاتى دەرەوھى: نەوت، فېرۇكە، پىنداويستى خواردەمەنى، كىميا، گەلى شتى تر.
- ھاوبەشەكانى بازىرگانى: يابان، چىن، ھۆنگوڭ، يەككىتى ئوروپا.
- پارتە رامىيارىەكان: پارتى دىموكراتى سەنگافورە، پارتى كارى سۆشبالستى، پارتى كارى مىللى، پارتى پارىزگاران.
- پژمى دەسەلات: كۆمارىكى پەرلەمانىيە، پەرلەمانى پىك ھاتوھ لە ۸۱ ئەندام و ھەلدەبژئىردىن بەپىشنىيەي نەپنى گىشتى، ئەنجومەنى وەزىران سەرۇك وەزىران سەرۇكايەتى دەكات.
- جۇگرافىيە و لات: سەنگافورە بچوكترىن وولاتە لەجىهان. دورگەيەكە دەكەويئە لاي باشورى نىمچە دورگەي مەلايۇ. لە باشورى پۇژھەلات و ئاسيا لەنيوان دەرئەي چىنى باشورى زەرئەي ھىدى. دورگەكە زياتر لەپەنجا دورگەي بچوك دەگرىتە خۆي كەبەيەكەوھ بەستراون، سەنگافورە پردى تەسكى جۇھور لەگەل مالىزيا بەيەكيان دەبەستىتەموو لەھەمان كاتا گەروى جۇھور لەيەكيان جىيا دەكاتەوھ لەسنوردا. مالىزيا دەكەويئە باكورى، ئەندونوسيا دەكەويئە باشورى، زىئى سلىنار لەباكورى دىتەخوارى بۇ پۇژھەلات كە خاكەكە ناو دىر دەكات.
- مېژوى و لات: كۆمارى سەنگافورە لەبەنپەرتدا

پارچەيەك بوە لەشانشینی سرفیچایای سومتری، کۆمپانیای هندى پۆژمەلاتی بەریتانیا بەکۆنى گرتبوو لە سولتان جوهور لە سالی ۱۸۱۹ لە سەرداواى سیرستانفۆر درافلز كە ژێردەستەيەكى بەریتانى ئى دورستکردبوو تاكو سالی ۱۹۵۹ لەوکاتەى كەبەمافی ئۆتۆنۆمی یەدەست هینا لەناو کۆمەنولسى بەریتانیا، لەسالی ۱۹۴۶ بوە ژێر دەستەيەكى تاجى بەریتانیا . لە ۱۶/۹/۱۹۶۲ سەنگافورە چوە ناو مەلایو ساراداك و سەيام بۆنەوى بەيەكەوە لەگەل مالىزسا ببنە وولاتىكى يەكگرتوو . بەلام بوە هۆى كيشەو مەملانى ئەنپوان نژادە جياجياكان تاكو لە ۱۹۶۵/۸/۹

بوە وولاتىكى سەربەخۆ، سەنگافورە يەكێكە لەگەرمەترين بەندەرەكانى جيهان لەناستی دانىشتوانى زۆرو بژۆوى ژيانيان باشەو گۆرپىنى دراوى لەگەل و لاتان بەرەو باشى هەنگاو دەنى و حكومەرانىەتى توندى هەيو ماوہ بەكەرت بون و ليك ترازانى گەلانى نادات و ژيانيان بەيەكەوہ چەسپاوەو تاكو كۆتايى سالی ۲۰۰۳ ئالوگۆرە يەك لەداوى يەكەكانى بەشپۆەيەكى ريك و پيك بەرچاو دەروات بەرپۆە .

- سەنگافورە ئەندامە لەنەتەرە يەكگرتووەكان، ئەندامە لە رايەلەى باشوورى پۆژمەلاتى ئاسيا، ئەندامە لە كۆمەنولسى بەریتانیا .

(عومان)

- ناوى رەسمى : سەلتەنەتى عومان .
- پايتەختى : مەسقەت، ژمارەى دانىشتوانى ۶۲ر۰۰۰ هەزار كەسە .
- پووبەرى : ۸۲ر۰۲۱ ميل چوارگۆشەو ۲۱ر۲۴۶۰ كیلۆمەتر چوارگۆشەيو لەناو ئەو پووبەرە دورگەى كورمورى تيايە .
- ژمارەى دانىشتوانى : ۲ر۸۵۶ر۰۰۰ ميليۆن كەسە بەپيى نامارى ۲۰۰۱ .
- چېرى دانىشتوانى : ۳۵ كەس لەيەك ميل چوارگۆشەدا .
- شارە گرنگەكانى : سەلالە، نژوى .
- بەندەرە سەرەكیەكانى : مەترح، فەحەل .
- بۆژانەوى دانىشتوانى : ۴۳٪ .
- نژادەكانى : زۆرەى دانىشتوانى عەرەبە، ئيرانى و هيندى و پاكىستانى و ئەفريقيە پۆژمەلاتیەكانى تيايە .
- زمانەكانى : عەرەبى (زمانى رەسمىە) .
- نايەنەكانى : ئىسلام .
- دابەشى كارگيرى : ۸ هەرىمى دابەش كراوہ بۆ ۵۹ ولايە .
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى : ۱۷ر۵۰۰ مليار دۆلار .
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى : ۸ر۲۰۰ دۆلار .
- دراوى : ريبالى عومانى .
- بەرگرى : ۱۰ر٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى .
- سوپاكەى : ۴۵ر۵۰۰ هەزار كەسە .
- زانينى خویندن و نوسين : ۶۰٪ .
- زەوى كشتوكالى : ۲ر٪ لەخاكى وولاتەكە .
- بەرھەمەكانى كشتوكالى : فەرىكە خورما، دانەوێلە، گيزى هيندى، بيبەر، لەيمون، مۆز .

تەرپە، مېوھجات.

• سامانى ئاژەنلى: مەر ۱۶۰،۰۰۰ ھەزار سەر،
بىزىن ۷۵۰،۰۰۰ ھەزار سەر، چىل و گامىش
۲۵۲،۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەور ۲۲۰،۰۰۰
مىليۇن سەر.

• سامانى سىروشتى: مەر مېر، نوحاس، بەردى
چەوى، غازى سىروشتى، نەوت ۷۵٪
لەدەرچوۋەكانى بەرھەمى وولاتەكەيە.

• پىشەسازى: نەوت و غاز، كۇمپانیاو
دامەزراۋەكان.

• بەرھەمى كارەبا: ۹۲۰۰ مىليار كىلوۋات
كاتۇمىن.

• داھاتى دەرھەمى: ماشىن و كەلوپەلى
گواستىنەۋە، پىداۋىسىتى خۇراك، كەلوپەلى
دروستىكراۋ، ئاژەل، بەرھەمى نەوت لە پۇن و
گىرىس و جۇرەكانى تر.

• دەرچوۋەكانى: نەوت، نوحاس، رىستىن و چىن،
ماسى.

• ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: يابان، ئىماراتى
عەرەبى، سىنگاپورە، كۇرئاي باشوور،
ئەمەرىكا، بەرىتانىا، چىن.

• پۇرئىمى دەسەلات: وولاتىكى شانشىنىيە،
سولتان سەرۇكاپەتى دەۋلەت و حكومەت
دەكات، ئەنجومەنى ھەزىران و ھەوت
ئەنجومەنى تايبەتەندى و ئەنجومەنى
پاۋىژكارى ھەبە.

• پارتە رامبارىكان: مۇلەتى ھىچ پارتىك و
گروپىكى رامبارى و كۇمەلايەتى و نەتەۋەبى و
دىموكراتى نەدراۋە.

• جوگرافىيە و لات: سەلتەنەى عومان دەكەۋىتە
سەرکەنارى باشورى پۇژھەلاتى نىمچە دورگەى
عەرەب و دىژدەبىتەۋە لە پۇژھەلات لەسەر
كەنداۋى عومان و لەباشوورى لەسەر دەرىيەى
عەرەب. كۇمارى يەمەن دەكەۋىتە پۇژئاۋى
لەگەل شانشىنى عەرەبى سەۋدى و ئىماراتى

يەكگرتۋى عەرەبى.

• مېژورى و لات: بەپىنى ھەلگەندراۋەكانى كۇنى
شۋىنەۋارى شارستانىيەت و دەرەكەۋىت
كەعومان ۲۰۰۰ ھەزار سال پىش زاین
ولاتىكى پەرەسەندو بوە لەكارى دەرىاۋانى
لەوناۋچەيە و لەكاتى پۇژھەكانى شارستانىيەتى
نۇوان دوۋىيى دىچلەۋ فۇراتى ئىستى عىراق و
پىش سەدەى نوئى پىش زاین عەرەبەكان لە
بىابانى عەرەبى پوۋىيان لەناۋچەى عومان
كردوۋ كە لە ھۇزەكانى قەحتانى بوینە و
لەباشورى پۇژئاۋى نىمچە دورگەى عەرەبى و
لە ئەنجامى بىزاربوون لەباكورى پۇژئاۋا كەبوە
كىشەى نۇۋانىان.

لەسەدەى چۋارى پىش زاین عومان كەۋتە ژىر
دەسەلاتى فارسەكان، لەسالى ۶۲۰ زاینى عومان
شاينى ئىسلامى كىردە بېروى خۇى لەلايەن
زاناکان كەدانىشتۋانى رەسەنى عومانن، خىلىل
احمد فراھىدى كەبەناۋبانگىرتىن زاناسى زمانى
عەرەبى بوە خواۋەنى يەكەم فەرەنگى زمانى
عەرەبى بوە لەمىژو دا ئەۋىش (كتابى عىنى).
لەسالى ۷۵۱ عومان سەۋد ھەلبىژدرا بەپىشەۋى
ناۋچەى عومانى و تاكو سالى ۱۱۵۴ لەژىر
دەسەلاتى لائەمەكان ماپەۋە تائەۋكاتەى بنەمالەى
ئەبھام دەسەلاتى بنەمالەكەى دامەزندان. لەكۇتايى
سەدەى شانزەھەم كەنارى پۇژئاۋى عومان كەۋتە
ژىر دەسەلاتى پرتوگالىيەكان تاكو سالى ۱۶۵۰ و
دوایی دەرکردنىيانى لەعومان لەلايەن گەلى عومان،
لەسەرەتاي سەدەى ھەژدەھەم شەپى ناۋخۇ
ھەلگىرا لەنۇۋان بنەمالەى قەحتانىكەكان و
جەغفەرىكەكان بەلام ئەحمد سەۋد تۋانى
سەلتەنەى سەرىخۇى عومان لەسالى ۱۷۴۹
دابەسەزىنى و تاكو ئىستاش ئەۋ بنەمالەيە
دەسەلاتدارن، لەسالى ۱۹۵۱ عومان سەرىخۇى
تەۋاۋى لەبەرىتانىا ۋەرگىرت و پەيمانى ھاۋكارى
دۇستايەتى نۇۋانىان مۇركىرد، لەسالى ۱۹۶۴

كانزاكاني نەوت دۆزدايەو و وولاتى عومان لەسولتېكى ھەزار بۆە وولاتىكى دەولەمەند. لەسالى ۱۹۷۰ سولتان سعید غور دەستی لەکار کینشاو و کورمەکی قابوس سعیدجینگە گرتەو و ناوی عومانی گۆپی بەسەلتەنەي عومان. لەسالی ۱۹۸۱ ئەنجومەنی راویژکاری دامەزراند و پۆلی گرنگی ھەبوو لە دامەزراندنی ئەنجومەنی کەنداوی عومان، لەسالی ۱۹۹۱ عومان ھاوکاری بەریتانیا و ئەمەریکای کرد دژی داگیر کردنی کویت لەلایەن عێراق، لەمانگی ۱۱/ ۱۹۹۴ سولتان دەسکاری

ئەنجومەنی راویژکاری کرد لەرێنگەي ھەلبێژاردنەکان، حکومەتی عومان لایەنگیری و بەشداری خۆی راگیاندا لەگەڵ ئەمەریکا و ھاوپییمان بۆ لابردنی پژیمی عێراق لە سالی ۲۰۰۲ بە پێی ئەو رێکوتننامە سەربازی و ئابوری و پامیارانەي که لە نیوانیان ھەيە.

- عومان ئەندامە لەئەنجومەنی ھاوکاری کەنداو، ئەندامە لە زانکۆی وولاتانی عەرەب، ئەندامە لە نەتەو ھەگرتووھەکان.

قەتەر

- ناوی رەسمی: دەولەتی قەتەر.
- پایتەختی: دوحە، ۴۱۰ر۵۰۰ ھەزار کەسە.
- شارە گرنگەکانی: دخان (مەلبەندی بەرھەمی نەوتە).
- بەندەرە سەرھەکیەکانی: دوحە، ئوم سەعد.
- پووبەری: ۴۲۴۷ میل چوارگۆشەو ۱۱۰۰۰ ھەزار کیلۆمەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەي دانیشتوانی: ۸۵۶ر۷۰۰ ھەزار کەسە.
- چەری دانیشتوانی ۲۰۲ کەس لە یەک میل چوارگۆشە
- نژادەکانی: عەرەب ۴۸٪، پاکستانی ۱۸٪، ھیندی ۱۸٪، ئیرانی ۱۶٪.
- زمانەکانی: عەرەبی (زمانی رەسمیە) ئینگلیزی.
- ناینەکانی: ئیسلام.
- زانینی خۆیندن و نوسین: ۸۰٪.
- دابەشی کارگێری: ۹ کارگێری شارھوانییە.
- کۆی دەرئەنجامی ناوخیی: ۱۱ر۵۰۰ ملیار دۆلار.

- بەشی تاک لەکۆی دەرئەنجامی ناوخیی: ۱۶ر۸۵۰ دۆلار.
- دراوی: ریال.
- بەرگری: ۱۴٪ لەکۆی دەرئەنجامی ناوخیی.
- سوپاکەي: ۱۲ر۵۰۰ ھەزار کەسە.
- سامانی ئازەلی: مەر ۲۵۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، بزنی ۱۸ر۵۰۰ ھەزار سەر، پەرھور ۲۸ر۰۰۰ ملیۆن سەر، چیل و گامیش ۵۰ر۰۰۰ ھەزار سەر.
- زەوی کشتوکالی: ۵ر۲٪ لەخاکی وولاتەکە.
- بەرھەمی کاربە: ۶ر۵۰۰ ملیار کیلۆوات کاترئیز.
- سامانی سروشتی: نەوت، غازی سروشتی بەرھەمی نەوت و داھاتەکەي باشترین بژێوی ژیانی بۆ خەلکی قەتەر داين کردوھ.
- بەرھەمی کشتوکالی: پەمۆ، گەنم و جۆ، گەنەشامی، تەرە، میوھەجات.
- داھاتی دەرھوی: ماشین و کەلوپەلەکان، کەلوپەل بەکارھینان، پێداویستیەکانی خۆراک،

ئىسرائىل

- ناۋى رەسمى : كۆمۈرى ئىسرائىلى يەھودى .
- پايتەختى: ئۇرۇشەلىم وقودس، ژمارەى دانىشتوانى ۷۵ر۰۰۰ ھەزار كەسە .
- شارە سەرەككەكانى: تەل ئەببىب، حەيفا، بات يام، ھولون، رامات جان، بيتاج تىكفا .
- بەندەرە سەرەككەكانى: تەل ئەببىب، يافا، حەيفا، ئىلات ئاكو .
- روبرەى: ۱۰ر۲۹۰ كىلۇمەتر چوار گۆشەو ۲۶ر۶۵۰ كىلۇمەتر چوار گۆشەيە .
- ژمارەى دانىشتوانى: ۶ر۲۵۰ر۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىنى زانباريەكانى ۱۹۹۹ .
- چىرى دانىشتوانى: ۶۱۷ كەس لە يەك ميل چوار گۆشەدا .
- بوژانەھەى دانىشتوانى: ۲۵٪ .
- نژادەكانى: يەھودى ۸۵٪، عەرەب، ۱۵٪، لەژمارەى دانىشتوانى ئىسرائىل ۲۶۰ر۰۰۰ ھەزار كورد تىايە .
- زمانەكانى: عىبرى و عەرەبى (زمانى رەسمىن) ئىنگلىزى، بېدىش، كوردى، لەگەل زمانى ترى ئوروپى و پۇژئاۋاي ئاسيا .
- ناينەكانى: يەھودى ۸۵٪، ئىسلام ۱۲٪، مەسىحى ۲٪ .
- زاننى خويندىن و نوسىن: ۹۷٪ .
- دراۋى: شىكل .
- دابەشى كارگىرى: ۶ پارىژگايە .
- بەرگى: ۱۱ر۵٪ لە كۆى دەرەنجامى ناوخۇى .
- سوپاكەى: ۱۹۵ر۰۰۰ ھەزار كەسە .
- كۆى دەرەنجامى ناوخۇى: ۹۶ر۲۵۰ مىليۇن دۆلار .
- بەشى تىك لە كۆى دەر ئەنجامى ناوخۇى: ۱۸ر۳۰۰ دۆلار .
- زەھى كشتوكالى: ۱۷٪ لە خاكى وولاتەكە .
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم و جۇ، خوي، پەمۇ، تەرەو ميوەجات، زەيتون،
- سامانى ئاژەلى: چىل و گامىش، ۲۸۵ر۰۰۰ ھەزارسەر، مەرەبىز ۲۷۶ر۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەور ۲۴ مىليۇن سەر .
- سامانى سروشتى: فوسفات، بۇتاس، سىلسال، نوحاس، بۇرمىد .
- بەرھەمى كارەبا: ۲۲ر۵۰۰ مىليار كىلۇوات كاترۇمىر .
- پىشەسازى: رىستى و چىن، ئەلكتۇنى، ئەلماس، نامىزى دورىستكردنى خۇراك، كەلو پەلى گواستەنە، كارەبايى .
- داھاتى دەرەھەى: پىداۋىستى خام، كىمىيا، نەوت، ماشىن، ئاسن، دانەۋىلە، رىستى و چىن، گالىسكە، كەشتى، فۇكە، چەك و تەقەمەنى،
- دەرچوەكانى: ئەلماس، بەرھەمى رىستى و چىن، ميوەجات، زەيتون، خۇراكى ئامادەكراۋ، ئەلكتۇنى، چەك، كىمىيا، پەينى كىمىياۋى،
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: ئەمەرىكا، سويسرا، يابان، يەككەتى ئوروپا، ھۇنگ كۇنگ، كەنەدا، باشورى ئەفرىقا، چەندىن وولاتى عەرەبى بەتايىبەتى وولاتى مىسەر ۰۰۰۰۰۰۰ پۇكەوتنى سەربازى گەرەى ئىسرائىل لەگەل ئەمەرىكا وولاتانى ترى پۇژئاۋا واپكردە بارى ئابورى ئەو وولاتە پۇژ بەپۇژ بەرەو بەمىز بوون ھەنگار بىنى لەھەمان كات قەرەبوى جەنگەكان بەتايىبەتى قەرەبوى جەنگى ئەلمانىا و يارمەتى ئەس جولەكانەى كە لە دەرەھەى وولاتەكە دەرژىن بەتايىبەتى ئەمەرىكا و دواى ئەو ھىنانى كەسانى پسپۇر لە بوارەكانى زەھى كشتوكال و

ئابوری و پیشه‌سازی و بیناسازی.

• پژی می دهسه‌لات: کۆماری دیموکراتیه، سه‌رۆک وولات پهرله‌مان هه‌لیده‌بژێرنی ئه‌وه‌یش "کنیسه‌یه" که ۱۲۰ هه‌ندامه‌ی هه‌لده‌بژێردرن به‌ پێشنیاری گشی به‌ پژی‌هه‌یی بۆ‌ماوه‌ی چوار سال، به‌لام به‌رێوه‌ بردنی کاروباری حکومه‌ت ئه‌نجومه‌نی وه‌زیران هه‌لی ده‌سه‌ورینی به‌سه‌رۆکایه‌تی سه‌رۆک وه‌زیران. پژی‌می ئیسرائیل ده‌ستوری نیه‌ و له‌سه‌ر بنه‌ماکانی یاسای بنه‌هه‌تی و ئایینی وولات ده‌با به‌رێوه‌.

• جوگرافیای وولات: کۆماری ئیسرائیلی یه‌هودی له‌ سه‌ر پۆخی پۆژه‌ه‌لاتی ده‌ریای سپی ناوه‌راسته، له‌ باکووری لوبنان، له‌ پۆژه‌ه‌لاتی سووریا و ئوردن، له‌ باشوری رۆژئاوای میسر، ئیسرائیل وولاتیکی که‌ناریه‌ی درێژ ده‌بینه‌وه‌ له‌سه‌ر ده‌ریای سپی ناوه‌راسته‌ تا ده‌گاته‌ ده‌ریای سوور له‌ باشور له‌ ماوه‌ی که‌نداوی عه‌قه‌به‌ که‌ ده‌که‌وتیه‌ سه‌ر به‌نده‌ری ئیلاتی ئیسرائیل. سن هه‌رێمی هه‌یه‌ ئه‌وه‌یش هه‌ریمی جه‌لیل به‌پیتی چیا به‌ که‌ له‌ باکووره‌، ده‌شتایی به‌پیتی هه‌یه‌ له‌ پۆژئاوا، هه‌رسن هه‌رێمه‌که‌ ده‌که‌وتیه‌ باشوری که‌ بیابانیکی نه‌جه‌تی ئه‌وه‌یش ناوچه‌یه‌کی روتو به‌ره‌می سه‌روشتی ئی هه‌لده‌هه‌نجری، ده‌ریای جه‌لیل "ده‌ریای ته‌به‌ریه‌ی" لینه‌ له‌گه‌ل زنی ئوردن و زنی مردو (البحر المیت) که‌ نزمتره‌ له‌ ناستی ده‌ریا به‌ ۱۲۱۲ پێ و جواترین ناوچه‌یه‌، ده‌ریای مردو روه‌ره‌که‌ی ۱۰۲۰ کیلومه‌تر چوارگۆشه‌یه‌ و هه‌یج ده‌رگایه‌کی ده‌رچونی نیه‌. زنی ئوردن له‌ باکوور هه‌لده‌قه‌وتی و له‌ ده‌ریای مردو ده‌گاته‌وه‌. خاکی ئیسرائیل له‌ پژی‌گه‌ی خۆشکردنی زه‌ویه‌کان و ئاویدر کردن، له‌ پژی‌گه‌ی کاری پیشه‌سازی توانیویه‌تی وولاته‌که‌ی به‌ره‌م بۆژانه‌وه‌ی باش بیات. که‌ش و هه‌وای گه‌رم و وشکه‌ی زستانی مام ناوه‌ندییه‌ ئه‌و بارانه‌ی

که‌ ده‌باری له‌ بکووره‌ له‌ باشور بێ بارانه‌ی وشکانیه‌.

• میژوی وولات: فه‌له‌ستین لانه‌ی دوو ئایینی پیرۆز بوه‌، یه‌هودی و مه‌سیحی. ئه‌و دوو ئایینه‌ یه‌که‌ له‌ دوا ئه‌ویتر هاته‌ کایه‌وه‌ و هه‌ریه‌که‌ پۆلی گرنگی خۆی هه‌بووه‌ هه‌یه‌ به‌تایبه‌تی ئایینی مه‌سیحی که‌ ئیستا گه‌وره‌ترین ئایینی جیهانه‌ له‌ ژماره‌، ناوی فه‌له‌ستین له‌ ملستین هه‌لقولاوه‌. ئه‌و گه‌له‌ی که‌ له‌ په‌سه‌ندا دانیشتیوی ئه‌و وولاته‌ بوینه‌ له‌ سه‌ده‌کانی دوانزه‌ی پێش زاینی که‌ له‌و کاته‌ دانیشتیوانی عه‌ره‌ب له‌و هه‌ریمان هه‌ژر که‌م بوینه‌و به‌ په‌نجه‌ی ده‌ستان دیاری ده‌کران ۵۰۰ باوکی پێغه‌مبه‌ران "ئیه‌راهیم خه‌لیل" له‌ سالی ۲۰۰۰ پێش زاین سه‌ردانی ئه‌و ناوچه‌یه‌ی کردوه‌ که‌ له‌ وولاتی نیوان دوو زنی "میزبۆتامیا" واته‌ هه‌رێمی باشوری کوردستان بۆی چوه‌ به‌ هۆی ده‌ره‌ده‌ر بونی له‌ لایه‌ن نه‌مروود له‌ قه‌زای نه‌مروودی نزیک پارێزگای موسل پێش ئیمپراتۆریه‌کانی سوومه‌ری و ئاشوری و بابلی و ئه‌که‌دی و میدیه‌کان. وه‌که‌ میژوو پوونی کردۆته‌وه‌ ئیه‌راهیم خه‌لیل له‌ پارێزگای ئورفه‌ی باکووری کوردستان له‌ دایک بووه‌ باوکی پاسه‌وانی ئه‌و کاته‌ی نه‌مروود بووه‌ له‌ هه‌مان کاته‌ مزاره‌کانی له‌سه‌ر سنووری ئیستای کوردستان و تورکیا هه‌یه‌ له‌ بازگه‌ی ئیه‌راهیم خه‌لیل و ناوچه‌ی بێتواته‌ی بتوین. دوا ئه‌وه‌ "شانول" ی یه‌که‌م شانیشینی یه‌هودی له‌ سه‌ده‌ی پانزه‌ی پێش زاین له‌ فه‌له‌ستین دامه‌زراندو بوژانه‌وه‌ی پێشکه‌وتنی به‌رچاوی به‌ خۆیه‌وه‌ بینیوه‌ له‌ ژێر ده‌سه‌لاتی شانیشین داود و کوپه‌که‌ی سلیمان و جیگره‌وه‌کانی له‌ ماوه‌ی سالی ۱۰۰۰ تا کو ۵۹۷ پێش زاین. له‌و ماوه‌یه‌ شانیشینی یه‌هودی دابه‌شی دوو به‌ش بوون ئه‌وه‌یش یه‌هوزا و ئیسرائیل دوا ئه‌و دوو شانیشینه‌ به‌ره‌

توانهوه ههنگاویان نا له لایه‌ن شانشینى بابلی له سالی ۵۸۶ پینش زایین به‌ده‌ریه‌ده‌ر کردنی له‌سه‌ر ملک و سامانی خۆیان و په‌رت و بلاو کران و ده‌ست‌کرا به‌که‌رتبونی یه‌هودو دورکه‌وتنه‌وه یان له‌خاکی خۆیان. دواى نه‌وه نه‌سه‌که‌نده‌ری گه‌وره له سالی ۲۲۲ پینش زاین ناوچه‌که‌ی داگیر کرد ۰۰۰ به‌لام به‌هۆی بێکاری و هه‌ژاری له وولاتی میسرو یه‌مه‌ن و سلیسودییه‌کان له ناوچه‌ی سوریاى ئیستا پویان له‌هه‌رێمه‌ کردو داگیران کرد به‌لام یه‌هودیه‌کان توانیان سه‌ره‌خۆیی خۆیان بگه‌رێنه‌وه ملستین له سالی ۱۴۲ پینش زاین. دواى فه‌لستین له‌سالی ۶۲ پینش زاین له لایه‌ن ئیمپراتۆریه‌تی رۆمان داگیر کرا. دواى نه‌وه ده‌سه‌لاتی یه‌هوژا گه‌راوه ناوچه‌که . له سالی ۶۱۴ وولاته‌که له لایه‌ن فارس داگیر کراو قودس له ژێر ده‌سه‌لاتی ئیمپراتۆریه‌تی بیزه‌نتی ده‌ره‌ینه‌را. له دواى نه‌وه به‌هۆی فتوحاتی ئیسلامی له سالی ۶۱۴ زاینی عه‌ره‌ب گه‌یشته‌نه نه‌و وولاته‌و نایینی ئیسلام و زمانی عه‌ره‌بی تیدا بلاو‌کراوه‌و یه‌هودیه‌کان سه‌باره‌ په‌رت و بلاو بونه‌وه‌و تا‌کو سه‌ره‌هلدانی سه‌لیبییه‌کان توانیان نه‌و وولاته‌ بخه‌نه ژێر ده‌سه‌لاتی خۆیان و عه‌ره‌ب و ئیسلام به‌ره‌و هه‌ردی‌ر بیه‌ن، نه‌گه‌ر سه‌رکرده‌ی کوردی ئیسلام نه‌بوايه له باشوری کوردستان رۆوی له فه‌لستین نه‌کرده‌یه عه‌ره‌ب توانای جه‌نگ کردنیان نه‌بوو که سه‌لاحه‌دینی ئه‌یوبی توانی فه‌لستین و میسرو شام پزگار بکات به‌ تاییه‌تی قودس به‌ پشته‌یوانی شو‌رپشگێزه کورده‌کان هه‌ر له‌به‌ر نه‌و هۆیه‌شه که تا‌کو ئیستا کورد له فه‌لستین و ئوردن ماون و توانای باشیان هه‌یه له هه‌موو بواره‌کانی په‌یوه‌ندی و ده‌سه‌لات و پۆشنی‌ری و کۆمه‌لایه‌تی بگه‌ره له سه‌ره‌ک وه‌زیران و پله‌کانی تر ۰۰۰!۰۰۰ له سالی ۱۸۷۹ "تیۆدۆر هرتزل" له

ساله‌کانی ۱۸۶۰ تا‌کو ۱۹۰۴ که دانه‌ریکی نه‌مه‌ساوی و دانه‌ری جولانه‌وه‌ی پامیاری یه‌هودیه یه‌که‌م کۆنگره‌ی یه‌هودی له شاری بازل گه‌ردرا له باکو‌ری پۆژناوای سوئیسرا له سه‌ر زئی راین، نه‌ویش بۆ پپو پاگه‌نده‌ کردن و هیوای دامه‌زاندنی ده‌وله‌تیکی یه‌هودی بوو دواى نه‌وه جوله‌که‌کانی روسیا له سالی ۱۸۸۲ چه‌ند کۆمه‌لگایه‌کی یه‌هودیان دامه‌زاند بۆ پشته‌گیری لیکردن به‌تاییه‌تی له دواى وتاره‌که‌ی وه‌زیری ده‌ره‌وه‌ی به‌ریتانیا "ارسدنل‌فۆر" له ۱۹۱۷/۱۱/۲ ... له ۱۹۱۷/۱۲/۹ به‌ریتانیا توانی هیزمه‌کانی ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی له‌و وولاته‌ ده‌ر بکات و شاری قودسی داگیر کردو کۆمه‌له‌ی گه‌لان بریاری به‌ ئینتداب کردنی دا به‌به‌ریتانیا و کۆچی یه‌هودیه‌کان ده‌ستی پێ‌کرد به‌ره‌و ئیسرائیل له هه‌موو جیهان و بوه هۆی کۆچکردنی عه‌ره‌ب له ناوچه‌یه به‌ره‌و سووریا و لوبنان و وولاتانی تری عه‌ره‌ب که له‌و کاته عه‌ره‌ب خاوه‌ن ده‌له‌ت نه‌بون به‌لکو ته‌نیا ده‌سه‌لاتی ئیماراتیان هه‌بوو له هه‌مان کاتا سووریا و لوبنان و ئوردن و ئیسرائیل وولاتی شامیان پێ‌ ده‌گوترا. له‌و کاته دژایه‌تی له ئیوان عه‌ره‌ب و یه‌هود ده‌ستی پێ‌کرد ۰۰۰ له سالی ۱۹۲۷ به‌ریتانیا پینشیا‌ری دابه‌ش کردنی فه‌لستینی ئاشکرا کرد بۆ دامه‌زاندنی دوو وولاتی یه‌هودی و عه‌ره‌بی به‌لام عه‌ره‌به‌کان دژی نه‌و کاره وه‌ستان و داوای یه‌که ده‌له‌تیان ده‌کرد که یه‌هود تێیدا که‌م‌ایه‌تی بێت. به‌ریتانیا یارمه‌تی بریاری نه‌توهه یه‌که‌رتومه‌کانی نه‌ده‌کرد بۆ دابه‌ش کردن و هیزمه‌کانی خۆی له ئیسرائیل کێ‌شاهوه له‌گه‌ل ته‌واو بوونی ماوه‌ی ئینتیدابه‌که‌ی له ۱۹۴۸/۵/۱۴ و یه‌هودیه‌کان نه‌و ناوچه‌یه‌کان خسته ژێر ده‌سه‌لاتی خۆیان به‌ پێی بریاری نه‌توهه یه‌که‌رتومه‌کان که دیاری زه‌ویه‌کانی کردبوو له‌گه‌ل پۆیشته‌نی هیزمه‌کانی

بەرىتانيا لى ۱۹۴۸/۵/۱۴ ۋە ئىسرايىلنىڭ يەھۇدى سەربىخۆيى دەۋلەتى ئىسرائىلىي راگەياند كە "حايىم وايزمان" يەكەم سەرۆكى دەۋلەتى ئىسرائىل بوو "دېفند جۇرېۋن" يەكەم سەرۆك ۋەيرانى بوو لە ھەمان كات ئەمەرىكا دانى بە دەۋلەتى ئىسرائىل نا بە دەۋلەتلىكى پەسىمى. لەوكاتە ھىزەكانى سوپاى سوريانو ولېنانو مىسرو عەرەبى سعودى پەلامارى دەۋلەتى نوئى ئىسرائىلىيان دا بەلام ئەم كارەيان ھەرەسى ھىنا، لە ۱۹۴۹/۲/۷ دەۋلەتى نوئى ئىسرائىل ھەلسا بەفراوانكردنى سنورى جوغرافى دەسەلاتى... دواى ئەۋە ئىسرائىل لە ۱۹۴۹/۵/۱۱ بوە ئەندام لە نەتەۋە يەكگرتۈەكانو جىن پىنگەى بەھىز بوو. لە ۱۹۵۶/۱۰/۲۹ خۇمالى كردنى كەئالى سوئس لەلايەن مىسر بو ئەۋەى بتوانى كار لەپاميارەتى ئىسرائىل وولاتانى پۇژئاوا بكات، بەلام ھىزەكانى ئەمەرىكاو بەرىتانياو فەرنسا پەلامارى مىسريان داو ئىسرائىلىيىش توانى بىبابانى سىنا داگىر بكاتو نىازەكانى مىسر ھەرەسى ھىنا، لە ۱۹۵۶/۱۱/۶ شەر لەنىۋان ئىسرائىل وولاتانى عەرەب راۋەستا بە يارمەتى نەتەۋە يەكگرتۈەكان. لە ۱۹۶۷/۶/۵ ئىسرائىل ھەلسا بەھىرش كردنە سەر وولاتەكانى مىسرو سوريانو ئوردن بوە ھۆى ھەلاتنى ھىزەكانى وولاتانى عەرەبى، لە

۱۹۶۷/۶/۱۰ شەرەمكە راۋەستا. لە دواى كىشەو مەملانى توندو تىژو لەو كاتە جمال عبدالناصر لە مانگى / ۱۹۷۰/۹ كۇچى كردو ئەنۋەر سادات جىنگەى گرتەۋە. دوبارە شەپرى نىۋان عەرەب و ئىسرائىل ھەلگىرساۋە لە ۱۹۷۳/۱۰/۶ بەلام عەرەب لەو شەرەش دۇپاندىيانو بەرەو پىشتەۋە كىشانەۋە لە دواى بارو دۇخىكى ناھەموارى نىۋان ئىسرائىل و عەرەب بە تايبەتى عەرەب لە فەلەستىن. ئەنۋەر سادات لە ۱۹۷۷/۱۱/۹ رىكەوتنى ئاشتى لەگەل ئىسرائىل مۇركرد ئەمەش بوە ھۆى گەپاندنەۋەى پەيوەندى دىپلوماسىو سارد كردنەۋەى بارو دۇخە ئالەبارەكەو كردنەۋەى سنورى نىۋان ئىسرائىل و مىسر، لە ۱۹۷۹/۵/۲۹ لەدواى مۇركردنى رىكەوتنامەى نىۋان ئىسرائىل و لوبنان لە ۱۹۸۳/۷/۱۷ ئەۋىش بە كىشانەۋەى ھىزەكانى ئىسرائىل لە لوبنانو لە دواى ئەۋە ئىسرائىل و ئوردن رىكەوتنىان لە ۱۹۹۴/۷/۲۵ مۇركرد و لە ۱۹۹۵/۹/۲۸ رىكۇراۋى جولانەۋەى فەلەستىن و ئىسرائىل رىكەوتنى ئاشتىان مۇر كرد. لە دواى ھەرەس ھىنانى دەسەلاتى بنىامىن نەتەنباھۇ ئەرىل شارۋن لەھەلپۇاردنەكانى ۲۰۰۲ سەرکەوتنى بەدەست ھىنا، بۇ جارى دووم و تاكو كۇتايى ۲۰۰۴ لەدەسەلات بەردەوامە بوۋە. • ئىسرائىل ئەندامە لە نەتەۋە يەكگرتۈەكان.

كىشۈەرى ئاسيا

لاپەرە	ولات	ز	لاپەرە	ولات	ز
۲۳۶	لاتىشيا	۲۵	۱۸۰	نەخشەى كىشۈەرى نەوروپا	۱
۲۳۸	لاكسمبۇرگ	۲۶	۱۸۱	رۇمانيا	۲
۲۴۰	مەقدىنيا	۲۷	۱۸۳	سلۋاكييا	۳
۲۴۲	جۇرچيا	۲۸	۱۸۵	سلۋېنىيا	۴
۲۴۴	روسييا يەككرتوو	۲۹	۱۸۷	سوېسرا	۵
۲۵۱	سان مارينو	۳۰	۱۸۹	فەرەنسا	۶
۲۵۲	ئىستىوانيا	۳۱	۱۹۳	فىنلەندا	۷
۲۵۴	ئۇكرانیا	۳۲	۱۹۵	قوېرس - باشوورى يۇنان	۸
۲۵۶	پورتوگال	۳۳	۱۹۷	كروواتيا	۹
۲۶۰	بۇسناو ھرسك	۳۴	۱۹۹	مۇلداقىيا	۱۰
۲۶۳	نەئمانيا	۳۵	۲۰۰	ھۇنەندە	۱۱
۲۶۵	تشيك	۳۶	۲۰۳	يۇگسلاقىيا	۱۲
۲۶۹	دانىمارك	۳۷	۲۰۵	نەرمېنىيا	۱۳
۲۷۲	سوېد	۳۸	۲۰۸	ئازربايجان	۱۴
۲۷۵	قاتىكان	۳۹	۲۱۱	نەسپانیا	۱۵
۲۷۷	مەجەر - ھەنگارىيا	۴۰	۲۱۵	بەنجىكا	۱۶
۲۸۱	نەلبانیا	۴۱	۲۱۸	بۇنگارىيا	۱۷
۲۸۶	نەروېج	۴۲	۲۲۰	ئىتالىيا	۱۸
۲۸۹	نەمسا	۴۳	۲۲۵	پۇنەندا	۱۹
۲۹۱	يۇنان	۴۴	۲۲۷	بىلاروسىيا (روسييا سېى)	۲۰
۲۹۴	ئىنگلتەرا - بەرىتانىيا	۴۵	۲۲۹	مۇناكۇ	۲۱
۳۰۳	نەندۇرا	۴۶	۲۳۱	مالتا	۲۲
۳۰۴	ئىرلەندە	۴۷	۲۳۳	لىكتىشتىن	۲۳
۳۰۷	ئىسلەندە	۴۸	۲۳۴	لىتوانىيا	۲۴

نهر ویا - رامیاری

رۇمانىيا

- ناۋى رەسمى: كۆمۈرى رۇمانىيا.
- پايتەختى: بۇخارست، ژمارەى دانىشتوانى ۲۰۰۰ ۲۳۸۹ مىليۇن كەسە.
- شارە سەرەككەكانى: برازوف، گلوچ، نابوكا، تەمىزورا.
- بەندەرە سەرەككەكانى: بىريلا، كرنيستنيا، چالانى.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲۵۳۶۵۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەينى نامارى ۱۹۹۸.
- چرى دانىشتوانى ۲۷۷ كەس لەيەك ميل چوار گۆشە.
- روبەرى: ۹۱۷۰۰ ميل چوار گۆشەو ۲۳۷۰۵۰۰ ھەزار كىلومەتر چوار گۆشەيە.
- بوژانەوہى دانىشتوانى: ۰،۴٪.
- زمانەكانى: رومانى (زمانى رسمىە)، مەجەرى، ئەلمانى، روسى.
- نژادەكانى: رۇمانى ۸۹٪ مەجەرى ۸٪، روسى ۳٪.
- ئايىنەكانى: ئۇرسۇزكسىيەى رۇمانى ۷۵٪، كاسۇلىك ۸٪. پىرۇتستنتىيە ۷٪ لەگەل ئايىنى تىرىش.
- زانىنى خويىدن ونوسىن: ۹۸٪.
- دابەشى كارگىرى: ۴۰ ناۋچەيە لەگەل يەك شارەوانى.
- دراوى: ليو، يەكسانە بە سەد بانى.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۱۴۰۰۰ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۰۰۰ ۰۰۰ دۇلار.
- بەرگىرى: ۲٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۲۲۵ ۰۰۰ ۰۰۰ ھەزار كەسە.
- زموى كشتوكالى: ۴۲٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرەمى كشتوكالى: گەنم وچۇ، دانەوئەلى تر، گولە بەرۆژە، چەوئەندەرى شەكر، پەتاتە، تەرە، ميوەجات.
- سامانى ناژەلى: مەپ ۲۰۰ ۹ مىليۇن سەر، بژن ۶۷۵۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەور ۶۷۸۰۰ ۶۷ مىليۇن سەر، بەراز ۷۲۲۰ مىليۇن سەر، چىلۇ و كامىش ۲۸۰۰ مىليۇن سەر.
- سامانى سروسشى: نەوت، غاز، خەلوژ، ئاسن، دار، ولاتىكى گەشت وگوزراى بەرچاۋە.
- پىشەسازى: مەنجەم، رىكخستنى دار، كەلوپەلى خانوويەرە، دروستكردى ئاسن، ماشىن، بەرەمى نەوت، كىمىياۋى، ئامادەكردى خۇراك، دروستكردى دەرەسەو پاسى گواستەنەو، تەرەكتۇر.
- بەرەمى كارەبا: ۵۸۹۰۰ مىليار كىلۇ وات كاتژمىر.
- داھاتى دەرەوہى: سوتەمەنى، كەلوپەلى بەكار مېتان، ماشىن، گەلى پىئويستى تر بۇ خزمەتى وولاتەكە.
- دەرچووہكانى: ئامىرو ماشىن، ئاسن، كىمىياۋى، دار، كەلوپەلى ناۋ مالى ھەمە جۇر، بەرەمى رست وچنن، كەلوپەلى خۇراك.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: روسيا، فەرنسا، ئەمەرىكا، بەرىتانىا، ئەلمانىا، ئىتالىا، يابان.
- پارتە رامباريەكان: پارتى يەككىتى دىموكراتى كۆمەلايەتى، پارتى مىساقى دىموكراتى رۇمانى، پارتى رۇمانىاي دىموكراتى كۆمەلايەتى، پارتى دىموكراتى كۆمەلايەتى، پارتى يەكگرتنى نەتەوہى رۇمانىا، پارتى رۇمانىاي گەورە، بەرەى دىموكراتى رزگاركردى نىشتەمانى، بەرەى پارتى مەسىحى دىموكراتى، پارتى كشتوكالى ... چەندىن

پارت وگروپى تىرى رامىيارى و نىشتىمانى و دىموكراتى و نەتەمەى و زانستى تىبايە .

● رژىمى دەسەلات: رژىمىكى كۆمارىيە و فرە پارتىيە، دوو ئەنجومەنى پىران و نوئىنەرانى ھەيە .

● جۇگرافىيەى و لات: رۇمانىيا دەكەوئىتە باشوورى رۇژھەلاتى ئەوروپا بە درىژاى دەرياي رەش و دەكەوئىتە رۇژھەلاتى . مۇلداقيا دەكەوئىتە رۇژھەلاتى، لە باكورى ئۇكرانىا، يۇگسلافييا و مەجەر دەكەوئىتە رۇژئاواى، بولگارىيا دەكەوئىتە باشورى .

● مېژووى و لات: ھەرىمى داشيا زۆربەرى زۆرى دەولەتى رۇمانىيە، ئەو ھەرىمە سەر بە ئىمپىراتورىيەتى رۇما بوە لە ماوہى سانى ۱۰۰ زايىنى تاكو ۲۷۱ زايىنى، لەنىوان سەدەى شەش و ھەشت كەوتە ژىر پەلاماردانى بەربەرەكان، لەنىوان سەدەى شانزەم دوو ئىماراتى سەرەكى ھەبوون لە رۇمانىيا نەوئىش مولداقيا و شەلىكيا بوون، ئەو دوو ئىماراتە لەگىژاوى ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى دەسورانەوہ . سەرەپاى ئەوہى كە سەر بەخۇى خۇيان دەپاراست لە ھەموو لايەنەكانىيەوہ، لەدواى شەرى روسىيا و عوسمانى لە سالەكانى ۱۸۲۸ تا ۱۸۲۹ بونە پارىژراوى روسى، لە سانى ۱۸۷۸ سەر بەخۇى راگەيانندو لەژىر ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى دەرچوون .

لە سانى ۱۸۸۱ لە دواى كۆنگرەى بەرلن بوە شانشىن، لە سانى ۱۹۱۴ شانشىن فردىناند بوە خاوەنى كورسى شانشىنى رۇمانىيا، ئە ھەلگىرسانى جەنگى يەكەمى جىهان رۇمانىيا بى لايەنى خۇى راگەيانند، بەلام بە ھۇى بارودۇخى ناوچەو جىهان چوہ پال ھاو پەيمانان . لە سانى ۱۹۱۶ جەنگى يەكەمى جىهانى راگەيانند دىژى ھىزەكانى ناوہند .

بەپىئى راوہستانى شەر لە ۱۹۱۸/۱۰/۱۱ بوە خاوەنى زۆر لە خاكى روسىيا و خستىيە شەر خاكى

رۇمانىيا لەگەل ئىمپىراتورىيەتى نەمساو مەجەر، رۇمانىيا بوەخاوەنى گەرەتەرىن دەولەتى بەلقان بە ھۇى لكاندىنى ناوچەكانى (بىسئارابىيا و ھەرىمى ترانسلفانىا و ھەرىمى بۇكوفىنا) و ناوچەى باتانى مەجەرەكانى دابەش كرد لەنىوان خۇى و يۇگسلافييا .

لە سانى ۱۹۲۸ دەستورى دىموكراتى ھەئوہ شىئىرايەوہ كە لە سانى ۱۹۲۲ دەرچووبو . لە سانى ۱۹۴۰ دووبارە و لات رىكخايرەوہ بە پىئى رژىمى فاشى بوہ و پاسەوانى ئاسنىنى فاشىستى . لە ناوہراسىتى ۱۹۴۰ روسىيا ناوچەى باراباى داگىر كرد لەگەل باكورى بۇكوفىنا، سانى ۱۹۴۱ رۇمانىيا بەژدارى كرد لەگەل ئەلمانىا دىژى يەكىنىتى سۇقىيەت و دووبارە بەسارىيا گىراوہ باوہشى خۇى، لە سانى ۱۹۴۲ روسىيا رۇمانىياى داگىر كردو لە دواى ئەوہ راوہستانى شەريان راگەيانند لەگەل يەكىنىتى سۇقىيەت .

لە ھەئىژاردنەكانى ۱۹۴۶ كۆمەنىستەكان دەسەلاتيان بەدەست ھىئاو بوہ ھۇى دەست لەكار كىشاشانەوہى شانشىن مايكل لەسەر كورسى شانشىنى . رۇمانىيا بوہ كۆمارىكى مىللىسى لە سانى ۱۹۴۸ دووبارە دەستورى نوئى و لاتى دانا لەسەر شىوہى دەستورەكانى يەكىنىتى سۇقىيەت و چوہ ناو ئەنجومەنى (كۆمىكۆن) و دەستى كرد بەخۇمانى كردنى زەوى و سامان و كەلوپەلى خاوەندىيەتى تاييەت و بەرەو دامەزراندنى رژىمى شۇشبالىستى ھەنگاوى نا لە رۇمانىيا .

لە سانى ۱۹۵۵ چوہ رىزى پەيمانى وارشوو بونى بە ئەندام لەنەتەوہ يەكگرتوہكان ، لە سانى ۱۹۵۸ بوہ يەككىك لەوولاتە داگىر كراوہكان لە لايەن يەكىنىتى سۇقىيەت، لە سانى ۱۹۶۵ نىكۇلاى شاوشىسكۇ جىنگەى جۇر جىوئىجى گرتەوہ بوہ سكرتېرى گىشتى پارتى كۆمۇنىستى رۇمانىيا و رامىيارىيەتى تاييەتى گرتە بەر لە بارەى دەرەوہو دوور لەرامىيارىيەتى دەرەوہى يەكىنىتى سۇقىيەت .

دواى ئەوہ لە سانى ۱۹۷۵ بوہ سەرۆك

كۆماری رۇمانيا. لەسالىھىكانى ۱۹۸۵ تا ۱۹۸۶ بە ھۆى دژوارى بارى ئابورى و بەرپابوونى رېپىوان و خۇپيشاندان دژى راميارىھتى ئابورى ساوشىسكۆ بە توندى دژى خۇ پيشاندانى كرىكاران و ھستا بەجۇرىكى دپندانەو دژى بىرو راي ئازاد و ھستا، لە سالى ۱۹۸۹ لە ئەنجامى شۇرشىك لە ناو برا خۇى و خىزانەكەى برانە دادگا (لە شۇرشى كرىسماس) لەئەنجامدا خۇى و خىزانەكەى لە سىدارە دران و دواى بوو ھىھى ناوخۇى نىوان لايەنگران و دژەكان. كە زياترە ۱۰ر۰۰۰ ھزار كەس كوژرا. لە سالى ۱۹۹۰ لە ھەلېئارنەكان (ئەلىسكۆ) سەروكى بەرەى رىزگارى نىشتامانى بوە سەروك كۆمار ئەرىش بوە ھۆى گۆرىنى پۆلىسى نەينى بە برىكارى سىخورى رۇمانى وكنىسەى نەرسۆزكسىيەى رۆژەلات گەرايەو گۆرەپان،

ھەرۋەھا ياساى تايبەت بە زەوى كشتوكال دەرچوو. لە سالى ۱۹۹۴ پەيمانى ھاوكارى سەربازى لەگەل بولگاريا مۆركرد و پارتە راسترەوھەكان بەشداريان لە پىكھاتەى نىشتەمان كىرد كە ئەویش خەزنىھى دراوى نىو دەولەتى ۷۰۰ مىلئون دۆلارى بە قەرزدا رۇمانيا بۆ ماوھى ۱۹ سال. لە سالى ۱۹۹۶ (ئەمىل كونستىتوتسىكۆ) ھەلېئىدرا بەسەروك كۆمارو كۆمەنىستەكانى لە دەسەلات دورخستەو. لە سالى ۱۹۹۷ شانشىن(مايكل) لەدواى پەنجا سال لە ھەندەران گەرايەو رۇمانيا، تاكو كۆتايى سالى ۲۰۰۴ ئالوگۆپى دەسەلات بەشئىوھەكى ھىمانە بەرىئو دەچوو ● رۇمانيا ئەندامە لە نەتەوہ يەكگرتوھەكان.

سلوفاكيا

● ناوى رەسمى: كۆماری سلوفاكيا
● پايتەختى: براتىسلافا، ژمارەى دانىشتوانى ۷۵۰ر۰۰۰ ھزار كەسە.
● شارە سەرەكىھەكانى: كۆشت.
● بەندەرە سەرەكىھەكانى: براتىسلافا، كۆمارنۆ.
● ژمارەى دانىشتوانى: ۸۷۰ر۰۰۰ مىلئون كەسە بەپىنى نامارى ۱۹۹۸.
● رووبەرى: ۱۸ر۹۳۲ مىل چوار گۆشە و ۴۹ر۰۳۵ كىلۆ مەتر چوار گۆشەيە
● چرى دانىشتوانى: ۳۱۰ كەس لە يەك مىل چوار گۆشەدا.
● بوژانەوھى دانىشتوانى: ۰ر۰٪.
● نژادەكانى: سلوفاك ۷۸٪ مەجەريەكان ۱۲٪.
● زمانەكانى: زمانى سلوفاكى (زمانى رەسمىە) ۸ر۷۵۰ دۆلارە.

● زمانى مەجەرى.
● ئايىنەكانى: كاسئۆلىكى رۇمانى ۶۰٪
● پىرۆتستنت ۸٪ ئايىنى جىيا جىياو بى ئايىنى تىايە.
● زانىنى خويندىن ونوسىن: ۹۸٪.
● دابەشى كارگىرى: چوار بەشە لە شىئوھى پارىزگا.
● بەگرى: ۲ر۰٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى.
● سوپاكەى: ۴۲ر۰۰۰ ھزار كەسە.
● دراوى: كوروناي سلوفاكى.
● كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۴۶ر۵۰۰ مىليار دۆلارە.
● بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۸ر۷۵۰ دۆلارە.

● زەمى كىشتوكالى: ۲۱% لە خاكى وولاتەكە.

● بەرھەمى كىشتوكالى: گەنم وجۇ، چەۋەندەرى شەكر، پەتاتە، مېۋەجات، تەرە، چەندىن جۆرى دانەۋىلەى ترو بەرھەمى كىشتوكالى.

● سامانى ئاژەنلى: مەر ۵۰۰۰۰۰ ھەزار سەر، بىزىن ۲۸۰۰۰۰ ھەزار سەر، بەراز ۵۰۰۰۰۰ ر ۱۸۵۰۰۰ مىليۇن سەر، چىيل ۸۵۰۰۰۰ ھەزار سەر، پەرھور ۱۴۵۰۰۰ مىليۇن سەر.

● سامانى سروسىتى: ئاسن، نوحاس، خەلوز، دارى دارستانەكان،

● بەرھەمى كارەبا: ۲۵ مىليۇن كىلو وات كاتژمىر.

● پىشەسازى: بەرھەمى كانزاكان، خۆرك، خواردنەۋە، نەوت، كىمىياۋى، دروستكردىن پاپۇر: كەلوپەلى بىنا سازى، ئامىزى بەكار ھىنان، بەرھەمى پىست.

● داھاتى دەرھەۋى: ماشىن، كەلوپەلى گواستەنەۋە، سوتەمەنى، كىمىياۋى، بەرھەمى كىشتوكالى، پىداۋىستى سروسىتى.

● دەرچەۋەكانى: سوتەمەنى، ماشىن، ونامادەكرەۋەكانى، بەرھەمى كانزايى، بەرھەمى كىشتوكالى، گۆشت.

● ھاۋبەشەكانى بازىگانى: وولاتانى سۆڧىەتى پىشوو، ئەلمانىا، پۆلەندا، يەككىتى ئەۋروپا، نەمسا، مەجەر، ئىتالىا، چىن، سويسرا، ئەمەرىكا، بەرىتانىا، يابان.

● رژىمى دەسەلات: دىموكراتى پەلەمانىە، ئەنجومەنى نىشتمانى ھەيە كە لە ۱۵۰ كورسى پىك ھاتوۋە، سەرۆك كۆمار بۇ ماۋەى پىنچ سال ھەلدەبۇردرىت.

● پارتە رامىيارەكان: يەككىتى سلوفاكياى دىموكراتى، پارتى جولانەۋە لە پىنساۋ چارەسەرى سلوفاكياى دىموكراتى، پارتى چەپى ناۋەندى، پارتى نىشتمانى مىللى، جولانەۋەى دىموكراتى مەسىحى، پارتى راست رەۋى ناۋەندى، پارتى سلوفاكياى نىشتمانى نەتەۋەى، پارتى چەپى دىموكراتى، پارتى

● سۆشئاللىستى چارە سەرى، چەندىن گرۇپ وپارتى تىرى نىشتمانى نەتەۋەى ورامىيارى تىدايە .

● جۇگرافىيى ولات: سلوفاكيا دەكەۋىتە ناۋەندى رۆژھەلاتى ئەۋروپا، لە باكورى پۆلەندا، لە باشۋورى مەجەر، لە رۆژئاۋاى نەمساۋ تىشك، لە رۆژھەلاتى ئۇكرانىا، دوو زىنى گەۋرەى تىايە ئەۋرىش زىنى دانوب و ھرونەۋفا.

● مېژۋوى ولات: لە دۋاى سەدەى پىنچەم تىرەۋ ھۆزەكانى سەلتى و ئەلمانى و يونانى لە خاكى سلوفاكيا نىشتە جىبۋون، دۋاى سەدەى نۆيەم يەكبان گرت لەگەل ئىمپىراتۆرىەتى مۇزافىا كە لەلايەن ئەمىرى سلاق (سقايا توبلك) دامەزبابوو لەروۋى رامىيارى ھەرۋەھا لە خاكى تىشكى لە رۆژئاۋاى سلوفاكيا و ئاينى مەسحىان كرده ئاينى رەسمى خۇيان، لە سەرەتاي سانى ۱۹۱۷ ئەلمانىەكان و مەجرىەكان ئەۋ ئىمپىراتۆرىەيان داگىر كرده كە سلوفاكيا كەۋتە ژىر دەسەلاتى مەجرىەكان و كاسۋلىكىيان كرده رىبازى ئاينى خۇيان، بەلام دۋاى كەۋتە ژىر دەسەلاتى خانەۋادەى (ھامبىسبورگى) نەمسا، لە سانى ۱۸۶۷ دۋاى دامەززاندىنى شانشىنى نەمسا - مەجرى دوۋلايەنە سلوفاكيا كەۋتە ژىر دەسەلاتى مەجرى بەتەنىا، لە دۋاى ھەرس ھىنانى ئىمپىراتۆرىەتى نەمسا - مەجرى لە سانى ۱۹۱۸، دۋاى جەنگى يەكەمى جىھان سلوفاكيا چۋە رىز تىشك كە يەك دەۋلەتايان پىك ھىنا بەناۋى تىشكوسلوفاكياى سەربەخۇ تۆماس مازارىك بوە سەرۆكى ئەۋ وولاتە نۆيە لە سانى ۱۹۲۵.

● لە سانى ۱۹۲۹ ئەلمانىا تىشكو سلوفاكياى داگىر كرده كرىدە ژىر دەستەى خۇى، بەلام لە سانى ۱۹۴۴ شۇرشىكى مىللى ھەنگىرسا دژى ئەلمانىا بەناۋى شۇرشى سلوفاكيا، لەبەھارى ۱۹۴۵ سوپاى سورى سۆڧىەت تۋانى سلوفاكيا رىگار بكات لە ژىر دەسەلاتى ئەلمانىا، سلوفاكيا

گەراوھ بارودۇخى پىش جەنگى جىھانى دوھم .
 لە سالى ۱۹۴۸ حزى شىوعى دەسەلاتى
 تشىكوسلۇفاكىيى وەرگرت و بە پىتى بارودۇخى
 وولاتانى سوشىيالىستى ھەنسو كەوتى دەكرد
 بەلام بەھۆى نا ھەمۆارى بارودۇخى ناوھەمۆى
 وولاتەكە لە بوارەكانى رامىارى وئابوورى
 نەتەھى جولانەھەيكى چاكسازى رامىارى
 دروست بوو بۇ بەرھەلستكارى دەسەلاتى
 شىوعىەكان: لە ۱۹۶۸/۸/۲۰ ھىزەكانى پەيمانى
 وار شۇ ھە جولانەھەى لە ناو بردو پاشە كىشەى
 لىكرد لە رىنمايەتى بەھارى براگ دەستى پىكرد،
 لە سالى ۱۹۶۹ دەستورى فیدرالى راگەيانرا
 ونىمچە دەسەلاتى ئۆتۆنۆمى درا ناوچەكانى تر،
 لە دوى خۇپىشاندان وليك ترازانى بارى رامىارى
 لە سالى ۱۹۸۹ چەندىن پارتى رامىارى نوئى
 پىكھات و حزى شىوعىى لە دەسەلات دور

خراوھو حكومەتتىكى نوئى دامەزرا لەلايەن فاكلاف
 ھافىل كەنوسەرو شانۆگەر بوو و كۆتاي ھىنا
 بەدەسەلاتى حزى شىوعى، لە دوى ئەوبارى
 دۇخە نوئىيە نەتوانرا چارەسەرى بنەرەتى كىشەى
 نەتەھى بكرىت ئەويش بوھ ھۆى دروست بوونى
 كىشەو مل ملانىيەكى توندو نەنجامەكەى بوھ
 ھۆى دروست بوونى دوو دەولەتى سەرىخۆى
 لىك جىيا (كۆماری سلۇفاكىا لە ۱۹۹۲/۱/۱
 دامەزرا) و دروست بوونى كۆماری تىشك دوى
 ئەوھ سلۇفاكىا ھەولنى زۆرى دا بچىتە يەكىتى
 ئەوروپا، لەسالى ۲۰۰۴ چووھ رىزى يەكىتى
 ئەوروپا .
 ● سلۇفاكىا ئەندامە لە نەتەھەيەكگرتوھكان،
 ئەندامە لە يەكىتى ئەوروپا، ئەندامە لە چەندىن
 رىنخراوى ترى نىو دەولەتى .

سلۇقىنيا

- ناوى رەسمى: كۆماری سلۇقىنيا
- پايتەختى: لىوبلىيا، ناژمارەى دانىشتوانى (۲۷۰ر.۰۰۰) ھەزار كەسە .
- شارو بەندەرە سەرەكىەكانى: ئىزولا، كوېر، كرىبور .
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲ر۳۵۰ر.۰۰۰ مىليۇن كەس بەپىنى نامارى ۱۹۹۸ .
- رووبەرى: ۷ر۸۱۷ ميل چوار گۆشەو ۲۰ر۲۵۱ كىلۆمەتر چوار گۆشەيە .
- چرى دانىشتوانى: ۳۰۱ كەس لەيەك ميل چوار گۆشەدا .
- بوژانەھەى دانىشتوانى: ۰ر.۰۴ .
- نژادەكانى: سلۇقىنى ۸۸٪، كروات ۲ر.۰۴٪، سەرىبەكان ۲ر.۰۲٪ .
- زمانەكانى: سلۇقىنى (زمانى رەسمىە) زمانى سويسرى و كروات .
- ئايىنەكانى: كاسولىكى رۇمانى ۹۶٪ .
- زانىنى خوئىندن ونوسىن: ۹۹٪ .
- دابەشى كار گىرى: ۶۰ وولايەتە .
- بەرگرى: ۱ر.۸٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى .
- سوپاكەى: ۱۰ر.۷۵۰ ھەزار كەسە .
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۹ر.۸۰۰ مىليار دۆلارە .
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۰ر.۱۰۰ دۆلارە .
- دراوى: دۆلار . يەكسانە يە ۱۰۰ستوتىن
- زەوى كشتوكالى: ۱۰ر.۲٪ لە خاكى وولاتەكە .
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم وچو، پەتاتە،

● مېژووی ولات: سلوۋېنيا له دواي سالی ۱۹۴۸ هسستی نته وایه تی به میز بوو دهستیان کرد به تیکویشان له پیناو وهدی هینانی نامانجه نته ویه کانی و یه کگرتووی رامیاری نیشتانی که دابهش کرابوو له زوریه و لایه ته کانی نه مساو دواي هرهس هینانی نیمپراتوریه تی نه مسا - مهجر، له دواي جهنگی یه که می جیهان سلوۋېنیا چوه پال چپای رهش (جیل الاسود) و سربیا و کروات له مانگی ۱۹۱۸/۱۲ بوه دهوله تیکی نوی به ناوی شانشین سرب و کروات و سلوۋېنی و خانه واده ی (کارا جوفینی) سربیی دهسه لاتی وهرگرت له ولاته که.

دواي شه له سالی ۱۹۲۹ ناوی گوزا بوه یوگسلافیا، له جهنگی جیهانی دوهم له لایه ن نه لمانیا داگیر کراو سلوۋېنیا له نیوان نه لمانیا و نیاتلیا و مهجر دابهش کرا، به لام ماریشال تیتو توانی شه وولاتانه هه موو به زنی و له ولات دهریان بکات و کوماریکی یوگسلافیای یه کگرتووی سوشیالستی پیک بینی.

له یه کهم هه لیزاردنی په رله مانی فره لایانه که له سالی ۱۹۹۰ نه بنجام درا به یه کگرتوی ئوپوزسیونی سلوۋېنی و سرکه وتنی به دهست هینا و میلان کوشان که شوعیه کی چاک سازی بوو بوه سه روک کوماری سلوۋېنی و سه ربه خوی سلوۋېنیای راگیانند به رهامندی ته وای گه لی سلوۋېنی له ۱۹۹۱/۶/۲۵، سلوۋېنیا سه ربه خوی خوی له گه ل یوگسلافیا راگیانند به جیابوونه ویه به لام سویای یوگسلافیا زوره وئی دا به لام نه نجامه که ی بوه سه رکه وتنی سلوۋېنیا. نیستاش شه وولاته هه ولی خوی خسته گه ر بو چونه ناو پیکخراوه جیهانیه کان به تاییه تی یه کیه تی شه وروپا به تاییه تی له دواي ساله کانی ۲۰۰۳ .

۲۰۰۴ و هه ول و کوششیان به رده وام له به میز کردنی په یوه ندی نیو دهوله تی به تاییه تی وولاتانی شه وروپای پوزناوا.

● سلوۋېنیا نه نامه له نته ویه کگرتوه کان.

چه وندهری شه کر، ته ره ، میوه جات، گه لی جوری تر له دانه وئله.

● سامانی ناژه لی : مه رو بز ن به ریژه یه کی که می تی دایه، چیل ۵۶۰۰۰ ر هزار سه ر، به راز ۶۲۰۰۰ هزار سه ر، په ره و ۸۰۰۰ ر ۷۶۰۰۰ ملیون سه ر.

● سامانی سه روشتی: جیه و، زهنگ، قورقوشم، خه لو ز.

● پیه سه سازی: کازا، نه لیکرتونی، گالیسه و که لوپه له کانی.

● به ره می کاره با: ۱۲۷۰۰ ملیون کیلو وات کاترمیر.

● داهاتی دهره ویه: ماشین و نامیر، که لوپه لی گواستنه و، کیمیاوی و که لوپه لی دروستکراوی، سوتهمه نی، رو ن. که لوپه لی خا و.

● دهر چوه کانی: نامیر و ماشین، که لوپه لی گواستنه و، که لوپه لی دروستکراو، کیمیاوی، خوراک، ناژه لی زیندوو.

● ها و به شه کانی بازرگانی: نه لمانیا، فره نسا، کرواتیا، نه مسا، روسیا، نه مه ریکا، وولاتانی یه کی تی شه وروپا، چینیی میلی.

● رژیمی دهسه لات: کوماریکی دیموکراتیه، دوونه نجومه نی هیه یه که میان شه نجومه نی شه که له ۹۰ کورسی پیک هاتوه، دووم شه نجومه نی دهوله ت که له ۴۰ کورسی پیک هاتوه، شه نجومه نی جیه جیکردنی هیه.

● پارتیه رامیاریه کان: پارتی گه لی سلوۋېنی، پارتی سلوۋېنی دیموکراتی لیبرالی، پارتی سلوۋېنی نته ویه، پارتی دیموکراتی مه سیحی سلوۋېنی، چه ندین گروپ و پارتی حری نیشتمانی و نته ویه و رامیاری تی دایه.

● جوگرافیای ولات: سلوۋېنیا ده که ویتسه باشووری روژه لاتی شه وروپا و سنووری به درنای روژنا وای دهریای نه دریانیکه. له روژنا وای نیاتلیا، له روژه لاتی مه جهر، له باکوری نه مسا، له باشووری روژه لاتی و باشووری کرواتیا.

سوئسرا

- ناوی رەسمى: يەكئىتى كۆنڧدرالى سوئسرا.
- پايتەختى: بىرن، ژمارەى دانىشتوانى ۲۰۰۰ ر ۴۷۵ ھەزار كەس، شارى لوزان
- پايتەختى داداگايەكانە.
- شارە سەرەكايەكانى: بازل، جنيف، لوزان، زيوريخ.
- بەندەرە سەرەكايەكانى: بازل دىكەويقتە سەر زىلى رايىن كەشارىكى كەنارايە
- ژمارەى دانىشتوانى: ۷ر۸۷۰ ۷ر۸۷۰ مىليۇن كەسە، بەپىنى نامارى ۱۹۹۹.
- رويەرى: ۱۵ر۹۴۲ ميل چوار گۆشەو ۴۱ر۲۹۰ كىلۇ مەتر چوار گۆشەيە.
- چرى دانىشتوانى: ۴۹۴ كەس لە يەك ميل چوار گۆشەدا.
- نىزاردەكانى: سوئسرى ۸۶٪، ئىتالى ۸٪، ئەلمانى وئىسپانى وفەرەنسى ۵٪.
- زمانەكانى: لەگەل زمانى سوئسرى زمانەكانى تىرىش ھەمويان زمانى رەسمين.
- ئايىنەكانى: كاسسۇلىكى رۇمانى ۵۰٪، برۇتستنتىيە ۴۵٪.
- زانىنى خويىدن ونوسىن ۹۸٪.
- دابەشى كارگىرى: ۲۲ ناوچەيە كەمەر يەكەيان سەرەخۇى خۇى ھەيەو ۳ ناوچە دابەش كراون بۇ شەش ناوچەى بچوك.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۱۷۲ر۲۰۰ مىليار دۆلارە.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۲۴ر۵۰۰ دۆلارە.
- دراوى: فرىنكى سوئسرى يەكسانە بە ۱۰۰ رايىن.
- بەرگىرى: ۱ر۸٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپايى: ۲۷ر۰۰۰ ھەزار كەس.
- زەوى كشتوكالى: ۱۰ر۳٪ لە خاكى وولاتەكە
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم وچۇ، ميوەجات، تەرە، چەوئەندەرى شەكر، چەندىن دانەويئەى
- جۇراو جۇرى تىرى ھەيە، سوئسرا وولاتىكى گەشتو گوزاريە.
- سامانى ئاژەلى: مەر ۵۰۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، بىزىن ۶۷۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، چىل ۱ر۵۸۰ر۰۰۰ مىليۇن سەر، بەراز ۱ر۷۰۰ مىليۇن سەر، پەرەور ۷ر۲۵۰ مىليۇن سەر.
- داھاتى سىروشتى: دارى دارستانەكان، خورى، وزەى ناوى.
- بەرھەمى كارەبا: ۵۰۰ ر ۶۰ مىليۇن كىلۇ وات كاتژمىر.
- پىشەسازى: كەلوپەلى پىئوان، كاتژمىر وكەلوپەلەكانى، كىمياوى، داو دەرمان، دروستكردى كەلوپەلى كارەبا، رستىن وچىن، ئەلكترۇنى.
- داھاتى دەرەھەى: خۇراك، كىمياوى، كەرسەتى بىناسازى، ئامادەكرارى گواستەنەھ.
- دەرچوہەكانى: ئامىزو كەلوپەلى كارەبا، بەرھەمى رستىن وچىن، بۇيە، داوى رستىن وچىن، ئامادەكرارى ئاسن.
- ھاوبەشەكانى بازىرگانى: يابان، ئەلمانىا، ئەمەرىكا، بەرىتانىا، وولاتانى يەكئىتى ئەورپا، چىنى مىللى.
- رژىمى دەسەلات: دەولەتىكى يەكگرتووى فیدرالىيە، ئەنجومەنى ياسادانان لە دوو ئەنجومەن پىنكەتووه، يەكەم ئەنجومەنى دەولەت كەلە ۴۶ ئەندام پىنكەتووه لەسەر بناغەى دوو ئەندام لە ھەر ناوچەيەكا بىت.

دروم ئىنجومەنى نەتەۋەي لە ۲۰۰ ئەندام پىك ھاتتوۋە كە بۇ ماۋەي چوار سال ھەندەبژۇردىت ئىنجومەنى جىبەجىكىن بەستراۋەتەۋە بە ئىنجومەنى فیدرالى كە پىكىدیت لە ۷ كەس كە پەرلەمان دەست نىشانىان دەكات، پەرلەمان سەۋك كۆمار ھەندەبژۇرى. بۇ ماۋەي يەك سال وجىگرەكەي جىگەي دەگرىتەۋە.

● پارتە راميارىەكان: پارتى گەلى سويسرى، پارتى چەپى ناۋەندى، پارتى لىبرالى، راست رەۋى ناۋەند، پارتى دىموكراتى كۆمەلەيتى، پارتى گەلى مەسىحى دىموكراتى، پارتى رادىكالى دىموكراتى، چەندىن گروپ وپارتى ترى نىشتەمانى ونەتەۋەي وراميارى تىدایە

● جوگرافىاي ولات: سويسرا دەكەرىتە ناۋەندى ئىروپا كە ولاتىكى ناوخۇيە لەبەر ئەۋە چوار دەۋرى سنوۋرەكەي لەلەن ئەلمانىا وئىتالىا ونەمسساۋ فەرەنساۋلىخشتىن دەۋر دراۋە، زۇربەي خاكى سويسرا پىكھاتەي گىرۇلكەي چىيايە. ولاتىكى گوزارىە كەش ۋەۋايىيەكى گونجاۋ لەبارى ھەيە.

● مېژۋى ولات: سويسرا لە دىر زەمانەۋە پىنى وتراۋە (ھلفىشيا) لە سەدەي ناۋەندى يەكىتتەكى كانتوتات بوۋە سەر بە ئىمپراتورىيەتى رۇمانى پىروزبۋە، پىكھاتەكەي لە سى ھەرىم بوۋە ئەۋىش ھەرىمى شفايز، ھەرىمى ئورى، ھەرىمى ئىنترۇلدن بوۋ، بەپىنى پەيمانى ستفالىاي سالى ۱۶۴۸ سويسرا سەربەخۇي ۋەرگرت لە ئىمپراتورىيەتى رۇمانى، بەلام لە سالى ۱۷۹۸ ھىزى شۇرشگىزى فەرەنسى داگىرى كرۇد ناۋى نا كۇمارى ھلفىيە،

ئەۋىش ھەربە ناۋبوۋ، بەلام دۋاي ناپلىون لە سالى ۱۸۰۲ گرىنگى پىدا وزياتر لە ئۇتۇنومى دەسەلاتى پى داۋ لە سالى ۱۸۱۴ دەسەلاتى فەرنسى لە سويسرا كۆتاي ھات، لە سالى ۱۸۴۸ دەستورى نوۋى برايارى لەسەر دراۋ دەسەلاتى زياتر بۇ حكومەتى ناۋەندى گەرايەۋە، لە سالى ۱۸۷۴ دەستورى يەكىتى فیدرالى برىارى لەسەر دراۋ دەسەلاتى حكومەتى فیدرالى زياتر بوۋ مەدەنى راپرسى وپوۋ بە بەندىك لە دەستورەكە.

لە سالى ۱۹۲۰ شارى جنيف بوۋ بارەگاي كۆمەلەي گەلان و بەمۇي ئەۋەي كە راميارى بى لايەنى گرتە بەر لە ھەردوۋ جەنگى يەكەم ودوۋەسى جىھانى و تىكەلۋى كىشەۋ مەلەلانىي جەنگ نەبوۋ، سويسرا لە سالى ۱۵۱۵ ۋە بوۋە ناۋەندى بانكەكانى جىھان و چاپكرىنى دراۋى زۇربەي زۇرى ولاتانى جىھان لەسويسرايە، سەرەپاي ئەۋە سويسرا جىگەي زۇربەي زۇرى بارەگا گىرنگەكانى جىھانە و لەگەل ئەۋەشدا ئەندام نىە لەنەتەرە يەكگرتوۋەكان بەلام ئەندامە لە رىكخراۋى ھاۋكارى ئابوۋرى جىھان. بارەگاي نەتەۋەيەكگرتوۋەكان لەشارى جنيفە، لەسالى ۱۹۲۳ يەكىتى گومرگى لەگەل يەكختسنى پىك ھىنا، لەسالى ۱۹۶۰ چوۋ ناۋ رابتەي بازىرگانى ئەۋروپى ئازاد (ئىفتا) گەلانى سويسرا لەراپرسىيەك چوۋە ناۋ نەتەۋە يەكگرتوۋەكان لەسالى ۱۹۸۶ رەتكردەۋە ھەروەھا سالى ۱۹۹۲ دىسان لەراپرسى گەلانى سويسرا بەپىك ھىنانى رابتەي بەھىزى يەكىتى ئەۋروپايان رەتكردەۋە.

(فەرەنسا)

- ناوی رەسمى: كۇمارى فەرەنسا.
- پايتەختى: پارىس، ژمارەى دانىشتوانى ۲۸۷۵۰۰۰ مىليۇن كەسە بەلام دانىشتوانى ھەرىمى پارىس ۱۰۹۳۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- شارە گىرگەكانى: تۆلوز، نىس، مرسىليا، ليون، ستراسبورگ، ننت.
- بەندەرەكانى: مرسىليا، لۇھافر، يۇردو، روان.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۵۹،۹۵۰،۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىيى نامارى ۲۰۰۲.
- روبەرى: ۲۱۲۳۸۴ مىل چوار گۆشە ۵۵۱،۵۰۰ كىلومەتر چوار گۆشە.
- چرى دانىشتوانى: ۲۸۲ كەس لە يەك مىل چوار گۆشەدا.
- بوژانەھەى دانىشتوانى: ۰،۵٪.
- نژادەكانى: سەلتى ولاتىنى ۹۱٪، سلاق تىۋوتونيون، ەھرب، چىنى، ھىندى.
- زمانەكانى: فەرەنسى (زمانى رەسمىە) چەندىن زاراھەى ترى ناوخۇى تىدايە بەلام بەرەو توانەو دەروات.
- ئايىنەكانى: مەسىحى كاسۇلىكى رۇمانى ۹۲٪ پروتستنت ۲،۵٪ ئىسلام ۵٪.
- زانىنى خويندىن ونووسىن ۹۹٪.
- دابەشى كارگىرى: ۲۳ ھەرىمى كارگىرىە كە ۹۹ بەش دەگىرتەخۇى.
- دراوى: فەرەنگى فەرەنسى يەكسانە بە ۱۰۰ سنتىم.
- كۆى دەرنەنجامى ناوخۇى: ۱،۵۳۰ مىليۇن دۇلارە.
- بەشى تاك لە كۆى دەرنەنجامى ناوخۇى: ۲۴،۰۰۰ دۇلارە.
- بەرگىرى: ۳،۵٪ لە كۆى دەرنەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۲۸۵۰۰۰ ھەزار كەسە.
- زەھى كشتوكالى: ۳۲٪ لە خاكى ولاتەكە.
- بەرەمى كشتوكالى: گەنم وجۆ، فاسوليا، ميوەجات، تەرە، فەرەنسا گەرەترىن ولاتە لە بەرەمى خۇراك لە ئەورويى رۇژ ئاوا.
- سامانى ئاژەلى: مەر ۱۰۳۸۰ مىليۇن سەر، بژن ۱،۱۵۰ مىليۇن سەر، چىل وگامىش ۲۰۳۰۰ مىليۇن سەر، بەراز ۴۰۰ مىليۇن سەر، پەرەور ۲۴۰ مىليۇن سەر.
- سامانى سروسشتى: ئاسن، خەلوژ، بوكسىت، دارى دارستانەكان.
- پىشەسازى: رەقى، كىمىاوى، رەستىن وچىن، گوزار، خواردنەو، (مەشرويات) بۇن، فرۇكە، ماشىن، كەلوپەلى ئەلىكترونى، دروستكردىن پاپۇپو باخىرە، دروستكردىن پىللو، داو دەرمان، گەلى شتى تر.
- بەرەمى كارەبا: ۴۷۵ مىليار كىلو وات كاتژمىر.
- داھاتى دەرەھەى: ماشىن، نەوتى خاوا، بەرەمى كشتوكالى، ئاسن، بەرەمى رەقى.
- دەرچوھەكانى: جىل وپەرگ، رستىن وچىن، كىمىاوى، كەرستەى ئامادەكراوى گواستەنەو، خۇراك.
- ھاوبەشەكانى بازىرگانى: بەرىتانيا، ھۇلەندا، ئىسپانيا، يابان، چىنى مىللى، ئەمەرىكا، ئىتاليا، ئەلمانيا، وللاتانى ەھربى، روسيا.
- رژىمى دەسەلات: ولاتىكى كۇمارىە سەرۇك كۇمار بۇ ماوھەى ھەوت سال ھەلدەبۇژدردىت بە پىشنىيارى گىشتى راستەوخۇ، سەرۇك كۇمار سەرەك ھەزىران دەستىنشان دەكات لە گەل ھەزىرەكانى و بەر پىرسىيارە بەرامبەر بە

پەرلەمان، پەرلەمان لەدوو ئەنجومەن پێک دێت، کۆمەڵەى نیشتمانى و ئەنجومەنى پىران. سەرۆک کۆمار بۆى ھەيە کۆمەڵەى نیشتمانى ھەلۆھەشینیتموھ.

● پارتە رامیارىھەکان: يەكیئى لە پیناۋ ديموكراتى فەرھنسا، پارتى راست رھوى ناوھند، پارتى سوشیالستى، بزوتنەھوى رادىكالى چەپ رھو، حزبى شىوعى فەرھنسى، بەرھى نیشتمانى، کۆمەل بوون لە پیناۋ کۆمارى فەرھنسا، پارتى ديوگولى ئوئى، چەندىن گروپ و پارتى ترى نیشتمانى و نەتەھوى و راميارى تىدايە .

● جوگرافىاي و لات: فەرھنسا دەكەوئتە رۆژئاۋاي ئەوروپا لە ئىۋان زەرياي ئەتلەسى و دەرياي سىپى ناوھراست، لە باشوورى ئەسپانيا، لە رۆژھەلاتى ئىتاليا و سويسرا و ئەلمانيا، لە باكوورى لوکسمبورگ و بەلجىكا. لە باكوورى رۆژئاۋاي فەرھنسا دەشتايەكى پان و بەرىن ھەيە كە نىوھى زياتر لە خاكى فەرھنسا دەگرئتە خۆى، لە ئىۋو زىيەكان سى زى ئى تىايە كە لە رۆژئاۋا دىتەخوارى ئەويش (زى سىپى كەلەكەئالى ئىنجلىزى دەكاتەوھ، زى لوار لە زەرياي ئەتلەس دەكاتەوھ، زى چارون لە كەنداۋى بىسكار دەكاتەوھ. بەلام زى (رون) كەلەچىاي ئەلەب ھەلدەقولى بەرھو باشور دەپوات و لە دەرياي سىپى ناوھراست دەكاتەوھ، لە رۆژھەلات بەشىك لەچىاي ئەلف كە چىاي (ھونت بلان). بەرزترىن چىايە لە ئەوروپاي رۆژئاۋاۋا نرىك سنوورى ئىۋان فەرھنسا و ئىتاليا و سويسرا، زىچىرەيەك چىاي جۇراۋ جۇرى تىايە كە بەدارستانىكى چىردا پۇشراۋ، لە ناوھراستى و لاتى فەرھنسا گردۆلكەى چىايى تىايە كە بەگردۆلكەى سىترال بەناۋباتگەو لە ۱۵٪ لە خاكى فەرھنسا دەگرئتەخۆى.

لە باشوورى رۆژئاۋاي چىاي برىنز ھەيە كە درىژ

دەبىتەوھ لە كەنداۋى بىسكا لە رۆژئاۋاۋا بەرھو دەرياي سىپى ناوھراست لە رۆژھەلات كە سنوورى فەرھنسا لە گەل ئەلمانيا لىك جىا دەكاتەوھ بەدورى (۱۸۵) كىلومەتر. لە باشورى رۆژھەلات دەرياي سىپى ناوھراست لە شارى نىس دورگەى كورسىكا ھەيە كە روبرى (۸۷۲۱) كىلومەتر چوار گۆشەيە ژمارەى دانىشتوانى ۲۸۰۰۰۰ ھەزار كەسەو پايەختى (ئەجىكۆيە) كە ھەرىئەكى فەرھنسىو دووبەشى كارگىرى ھەيە نوئىنەريان لە پەرلەمانى فەرھنسى ھەيە بەدوو ئەندام لە ئەنجومەنى پىران و سى ئەندام لە كۆمەڵەى نیشتمانى فەرھنسى.

● كەشو ھەواى و لاتى فەرھنسا بە پىنى كەشو ھەواى دەرياي سىپى ناوھراستە لە باشور كە زىستان فىئك و باراناويە ھاويى گەرم و وشكە لە رۆژھەلات مام ناوھندىە.

● مئژووى و لات: فەرھنسا ۶۰۰ سال پىش زايىن لە مئژوو تۆمار كراۋە لەكاتەى فىنەقىيەكان مەرسىليايان دامەزاند و دانىشتوانەكەى ناويان نا (سەلتىون) ئەو ناوھەش لەسەر ھەموو ھۆزو تىرەكانى ناوچەكەئرا. ئەوانەى كە لە ناوچەكانى زەرياي ئەتلەسى و زى رايىن وچىاي ئەلەب و دەرياي سىپى ناوھراست دەژيان سەلتىيەكان ناويان لە خاكەكە نا خاكى سەر كەوتوھەكان. بۆلىۋس قەيسەر كە سەر كەردەى رۆمان بوو لە سالى ۵۱ پىش زايىنى كرىيەوھ تاكو ھەلۇشاندەنەھى ئىمپىراتۆريەتى رۆمانى لە سەدەى پىنچەمى زايىنى.

لە سالى ۴۹۶ زايىنى كلۇمبىسى يەكەم دامەزىنەرى بئەمالەى مئروفيئىجان شانشىنى دەسەلاتى ئواند لەسەر و لاتەكەو ئايىنى مەسىحى كرده ئايىنى رەسمى، لە سالى ۷۴۱ بىين قەيسەرى شانشىن دەسەلاتى مەرگرت بەلام خاۋەن بەلخەنەى شانشىنى توانى دەستى لە كار بكىشىتەوھ كە ئەمەش بوھ ھۆى ئەھى كە ۲۵۰

سال شانشين بىت لەسەر فەرنسا.

(بىيىن) تىوانى ئىمپراتورىيەتى فەرنجە دابمەزىنىيەت بۈە يەكەم دەولەت لەدوای ھەرس ھىنانى ئىمپراتورىيەتى رۇما و دوای خۇي كورەكەي شارلمان دەسەلاتى گرتە دەست تاكو سالى ۸۱۴ كە بوە ھۇي ھەرس ھىنانى ئىمپراتورىيەتى فەرنجە دابەش بوونى ئەو ئىمپراتورىيەتە بۇ چەندىن ناوچەي دەسەلاتدار لە لاين دەربەگ و سەزۇك ھۇزو تىرەكان و بونە خاوەن دەسەلات و گوڭيان بە دەسەلاتى ناوەندى فەرنسى نەدەدا كە بوە گوپەپانى كىشەو ملەلانى لەسەر بەرژەوئەندى تايبەت تاكو سالى ۸۴۲ كە كۇتايى بە كىشەكە ھات لە پەيمانى فەردان كە ماف درابە تىشالزى يەكەم لە بەشى رۇژئاواي ئىمپراتورىيەتەكە كە ئەمبۇ ناسراوہ بە فەرنسا.

ئەو ھۇكارانە بوئە ھۇي لاواز بوونى دەسەلاتى ناوەندى لەسەدەكانى نۇيەم و دەيەم و بوە ھۇي ئەوہى كە دەربەگ و يارىدەدەرەكانيان دان بە دەسەلاتى ناوەند نەئىن و سەربەخۇي تەواويان ھەبىت لەگەل ناوەند. لە سالى ۱۳۲۷ جەنگى سەد سالە دەستى پىكرد، دوای چەندىن گوپانكارى لەدەسەلاتى شانشىنى تاكو سالى ۱۴۲۹ كچە فەرنسى (جان دارك) تىوانى گەمارۇ لەسەر ئورليانز ھەلگىرى و بوە پالەوانى مېژووى فەرنسا، لەسالى ۱۴۵۳ جەنگى سەد سالە كۇتايى ھات بەدەركردنى ئىنگلىز لەفەرنسا لەسەر دەستى شانشىن تىشالزى ھوتەم، دوای ئەو شانشىن لويىسى يانزەم تىوانى لەسالى ۱۴۸۳ زەويەكانى ھەرىمى بىرجندى لەرۇژەلاتى فەرنسا ھەرىمى بىرىنى لەباكورى رۇژئاواي فەرنسا بجاتەو سەرخاكي فەرنسا.

لەئىوان سالەكانى ۱۵۶۲ تا ۱۵۹۸ جەنگى ناوخۇ ھەلگىرسا لەئىوان دەربەگەكان لەژىر دروشمى ئايىنى كاسسۇلىكەكان دژى

پرۇتستەنتىيەكان چەنگان و بەردەوام بوو تاكو سالى ۱۶۴۸ كەسەرەك ھەزىران (رىشيليو ھاوكارەكەي مازارىن تىوانيان جەنگى سى سالە كۇتايى پى بىنن بەلكاندنى زۇر لەناوچەكانى (ئەلناس) لەخاكي لۇرەكان و فەرنسا تىوانى دەسەلات لەسەر ئەوروپا بچەسپىنى لەدوای مۇركردنى پەيمانى ستقاليا. لەو چابونەوہ فەرنسا دانى بەو دەولەتانە نا كەلەناو ئىمپراتورىيەتى رۇمانى بوون چۈنكە ئىمپراتورىيەتى رۇمانى ھەر بەناو ئىمپراتورىيەت بوو. ئەو جەنگە سى ساليە بوە ھۇي كۇتايى ھاتن بەجەنگى ئايىنى لەئەوروپا.

لەجەنگى ھوت سالەي ۱۷۵۶ تا ۱۷۶۳ فەرنسا زۇريەي زۇرى ژىر دەستەكانى لەھندو كەنەدا لەدەستدا بۇ بەرژەوئەندى بەرىتانىا لەشۇرشى فەرنسى ۱۷۸۹ يەك لەھەنگاوەكانى ھەلۇەشانەوہى خاوەندىيەتى تايبەتى دەربەگى بوو. راگەياندى يەكەم كۇمارى فەرنسى و دوای ئەو جەنگى شۇرشەكان دەستى پى كردو ناپليۇن لەسالى ۱۷۹۹ دەسەلاتى گرتە دەست لەكودەتايەك و خۇي كرده ئىمپراتۇر، لە سالى ۱۸۰۴ زۇر لەخاكي ئەوروپاي داگىركرد. لە ۱۸۷۱/۲/۱۸ راپەرىنەكەي كۇمۇنەي پارسى ئەنجام درا كەبۇ ماوہى ۷۲ رۇژ دەسەلاتى گرتە دەست وئەنجومەنى كۇمۇنە پىك ھات لە ۶۴ ئەندام، لەسالەكانى ۱۸۷۰ تا ۱۸۷۱ جەنگى ئىوان فەرنسا و روسيا ھەلگىرسا بە ھەلاتنى ھىزەكانى فەرنسا ئەمەش بەھۇي بەرھەلستكارى ناپليۇنى سىيەم و بوەھۇي لەدەست دانى فەرنسا لەھەرىمەكانى (ئەلناس و للورين) و بوە ھۇي ھەلۇەشانەوہى ئىمپراتورىيەتى دووہم و دامەرزاندنى سىيەم كۇمارى فەرنسى، لەسەدەي نۇزدەم فەرنسا ناوچەكانى ھىندى چىنى و زۇر لەخاكي ئەفەرىقاي باشوورو زەرياي ھادى داگىركرد.

فهرنسا له میژووی رابردوی تووشی سەدان کیشەو گێرگرفت بوە بەهۆی چاوتیپینی لهخاکی ولاتان و کیشەیی بەرژمەندی تایبەتی ناو خۆی لەنیوان دەرەبەگ و سەرمایه‌دارەکان، دواي ئەو هەموو کیشەییە بلیسەیی تەقینەوهی شەری یەکەمی جیھانی بەرەو روی ولاتانی ئەوروپا هەنگاوی دەنا لە کاتەیی هاوولاتیەکی سەری جیگری شانیشنی نەمسای تیرۆرکرد لە ۱۹۱۴/۶/۲۸ لەسرایفۆری پایتەختی بۆسنەو هرسک. کەبۆه هۆی هەرس هینانی دیلوماسیەتی ئەوروپی بۆ گەمارۆدان و بەریا نەبونی جەنگ و بوە هۆی خۆ نامادەکردنی ولاتانی ئەلمانیا و روسیا و فەرەنسا و نەمسای بەریتانیا و چەندین ولاتی تر بۆ جەنگ و کۆتایی هینان بەنمبیراتۆریەتی عوسمانی و دابەش کردنی پاشماوهی کە لەپەل و دابەشکردنی جیھان لەنەخشەییەکی نوێی جیھان. فەرەنسا لەجەنگی یەکەمی جیھان بەسەرکەوتووی دەرچوو بەلام لەدواي وێران بوون لەبوارەکانی مرقایەتی و رامیاری و ئابووری کە ۷۳٪ لەسوپا کەیی و گەلی فەرەنسا کوژران و ۸ر۴ ملیۆن بریندار بوون و ۱ر۲۰۰ ملیۆن کەس کوژران، کیشەو مەملانیی فەرەنسا لەگەڵ ئەلمانیا و چەندین ولاتی تر بەردەوام بوو تاکو جەنگی دووەمی جیھان کە لەسالی ۱۹۴۰ ئەلمانیا باکووری فەرەنسا داگیرکردو بوە هۆی دەست لەکارکیشانەوهی حکومەتی فەرەنسا، دواي ئەوە مارشال بیتان حکومەتیکی پینک هینا لەشاری فیشی لەناوەندی فەرەنسا، دواي ئەوە ئەلمانیا لە سالی ۱۹۴۲ فەرەنسا بەتەواوی داگیرکرد تاکو رزگارکردنی فەرەنسا لەمانگی ۱۹۴۴/۸/ لەلایەن هاوپیەیمانان و شۆرشگیرانی فەرەنسی. لە ۱۹۴۴/۵/۱۵ دیگۆل حکومەتی کاتی راگیاندا لەلایەن بەریتانیا ئەمەریکا و یەکیەتی سوڤیەت دانسی پسی دانرا. لەسالی ۱۹۴۴ پەیمانەیی لەگەڵ یەکیەتی سوڤیەت مۆرکرد ، لەمانگی ۱۹۴۵/۶/

بەنگە نامەیی نەتەوە یەکگراووهکانی مۆرکرد. دواي کۆتایی جەنگی یەکەمی جیھان فەرەنسا پەیمانەیی لەگەڵ ولاتانی هاوپیەیمانان مۆرکردو بەشداری دامەزراندنی پەیمانەیی باکووری نەتەسەیی مۆرکرد لە ۱۹۴۹/۴/۴ کەناسراو بەناوی ناتۆ.

لەسالی ۱۹۵۴ هیزەکانی فەرەنسا لەهیندی چینی کشانەو بەهۆی بەزینی سوپای فەرەنسا بەرامبەر شۆرشگیرە کۆمۆنیستەکان لە (دیانبیان فو) لەباکووری قیتنام، لەدواي چەندین سال بەداگیرکردنی جەزائیر و هەشت سال شەر لەنیوان گەلی جەزائیر و فەرەنسا کۆتایی هات لەمانگی ۱۹۶۲/۳/ بەدان نان بەسەر بەخۆی جەزائیر لە ۱۹۶۲/۷/۵.

فەرەنسا رۆلی گرتگی دیوہ لەهەموو لایەنە جۆراو جۆرەکانی رامیاریەتی نیو دەولەتی تاکو ئیستاش کەدژی ئەمەریکا و بەریتانیا و هستا بەرامبەر جەنگ بۆ سەر عێراق لە سالی ۲۰۰۳ بەهاوکاری ئەلمانیا و روسیا کە چاک شیراک سەرکردایەتی فەرەنسا دەکات. فەرەنسا وولاتیکی عەلمانی بەهیزو دەسگیرە بە دەستوور پێنمايەکانی بەرەو پینش بردنی وولتەکیان و ماوہ نەدان بەسەرپینچی کردن لەسەر یاسا و لەگەڵ ئەوەشدا لە سالی ۲۰۰۳ یاسای قەدەغە کردنی پۆشینێ دەرکردو لە سەرەتای سالی ۲۰۰۴ جیبەجی کرا لەسەر هەموو ئایەنە جۆراو جۆرەکان سەرەرای ناپەزایی ئایینی بەتایبەتی زانایانی ئایینی ئیسلام بەلام کارەکە سەری گرتو بەردەوامە.

● فەرەنسا ئەندامی هەمییشەیی نەتەوہیەکگرتووهکانە، ئەندامە لە پەیمانە ناتۆ، ئەندامە لەبارزگانی نیودەولەتی، ئەندامە لەیەکیەتی ئەوروپا، ئەندامە لە چەندین ریکخراوی تری جیھان و ئەندامی دامەزرینەر بوو.

فئەلەندا

- ناۋى رەسمى: كۇمارى فئەلەندا.
- پايتەختى: ھلسىنگى، ژمارەى دانىشتوانى ۱۶۶۷ر ۱مىليۇن كەسە.
- شارە گىرگەكانى: فنتا، ناسبۇ، تەبىرى.
- بەندەركانى: سۆركۇ، ئۇلۇ.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۶۵۰ر ۵مىليۇن كەسە، بەپىنى نامارى ۱۹۹۸.
- روبەرى: ۵۵۲ر ۱۲۰مىل چوار گۆشەو ۲۲۸۱ر ۴۲۰كىلومەتر چوار گۆشەيە.
- چرى دانىشتوانى: ۴۲ كەس لە يەك مىل چوار گۆشەدا.
- بوژانەوى دانىشتوانى: ۵%.
- نژادەكانى: فئەلەندىكەكان ۹۵%، سوئىدى ولايەنى تىرىش ھەن.
- زمانەكانى: فئەلەندى و سوئىدى (زمانى رەسمىن).
- ئايىنەكانى: لۇسەرى ۹۰%، ئۇرسۇزكسى.
- زانىنى خۇنىدىن ونووسىن: ۹۹%.
- دابەشى كارگىرى: ۶ ناۋچەى پارىزگايىيە.
- دراۋى: مەركا.
- كۆى دەرنەنجامى ناوخۇى: ۱۰۳مىليار دۇلارە.
- بەشى تاك لەكۆى دەرنەنجامى ناوخۇى: ۲۰۲۰۰دۇلارە.
- بەرگىرى: ۱۵% لە كۆى دەرنەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۳۰ر ۳۰۰۰ھەزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۸،۲% لە خاكى وولاتمەكە
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم و جۇ، پەتاتە، ميوەجات، تەرە، چەۋەندەرى شەكر، چەندىن جۇرى دانەۋىلەى تر، دار، بەرھەمى شىر.
- سامانى ئازەلى: مەروپىن ۱۱۰ر ۰۰۰ھەزار سەر، چىل ۱،۲۰۰مىليۇن سەر، بەراز ۱،۵۰۰
- مىليۇن سەر، پەرھور ۵،۲۵۰مىليۇن سەر.
- سامانى مەنجەمى: ئاسن، زىوو، زەنگ، نوخاس،
- پىشەسازى: دروستكردنى كەشتى، دروستكردنى دارو نامادەكردنى، كىمىاوى، دروستكردنى پىلاو، خۇشكردنى پىست، رست وچىن، بەرھەمى كانزايى.
- بەرھەمى كارەبا: ۶۲مىليار كىلۇ وات كاتۇمىز.
- داھاتى دەرهەمى: نەوت و بەرھەمەكانى، دەزو، پىئويستىكەكانى خۇرك، ئالىك، ئاسن ورەقى، كەلۇپەلى گواستەنەو، ماشىن، كىمىاوى.
- دەرچومەكانى: كەشتى، ماشىن، جل و بەرگ، پىلاو، كىمىاوى، پەر، دارى دارستانەكان، داو دەرمان، گۆشت، پىست، چەندىن كەلۇپەلى تر.
- ھاۋىيەشەكانى بازىرگانى: فەرەنسا، روسيا، ئەلمانىا، سوئىد، ئەمەرىكا، بەرىتانىا، نەروىچ، دانىمارك، ھۆلەندا. لەگەل چەندىن وولاتى تىرى عەرەبى و ئەفرىقى.
- رژىمى دەسلەت: فئەلەندە كۇمارىكى دىموكراتىيە، سەرۇك كۇمار بۇ ماۋەى شەش سال ھەلدەپىزىردىن لە رىگەى پىشنىيارى گشتى، سەرۇك كۇمار ئەنجومەنى ھەزىران دەست نىشان دەكات، يەك پەرلەمانى ھەيە كە لە ۲۰۰ ئەندام پىك ھاتوۋە و بۇ ماۋەى چوار سال ھەلدەپىزىردىن بە رژىمى رىژەيى.
- پارتە رامىيارىكەكان: پارتى رىكەوتنى نىشتەمانى، پارتى دىموكراتى كۆمەلايەتى فئەلەندى، پارتى ناۋەندى فئەلەندى، پارتى گەلى سوئىدى، پارتى گوندى فئەلەندى، ھاۋپەيمان لابالى چەپ رەوان، چەندىن گرۇپ و پارتى تىرى نىشتەمانى ونەتەۋەى ورامىيارى تىدايە

● **جوغرافىيە ۋىلات:** فنلەندا دەمەكەۋىتە باكوۋىرى ئىسۋوپا كە لابلالى دەرىيىسى بەلىتىق لە خۇ دەگىرى لىرۇژئاۋاۋ باشوۋرى رۇژئاۋا، لە رۇژھەلاتى روسىيە، لە باكوۋىرى نەروىچە، لە رۇژئاۋاۋ سۋىدە. كەش و ھەۋايەكى مام ناۋەندى ھەيە بەھۇى كارتىكىردنى كەش و ھەۋاي دەرىيەى بەلىتىق زۇربەى زۇرى بەفروبارانە، لە ھاۋىن رۇژئاۋا ئابىت لە ھاۋەى ۷۲ پۇژ بەيى پچران.

● **مىژۋى ۋىلات:** دانىشتۋانى ئاۋچەى فولگەى روسىيە كە لە نەتەۋەى فنلەندى بۈيۈمە لە سەدەى ھەفتەمى زايىنى رويان كىردۆتە فنلەنداۋ بۈيۈمە نىشتەجىنى ئاۋچەكى دەستىان بەسەر داگىرت ولە ژۇردەستى خاۋەنە رەسەنەكانىان دەرىھىنا كە (لابيونىان) پى دەگوترا، لە سەدەكانى شانزەھەم ۋەھەھەم قەزايەك بوە لە سۋىد كە نىمچە ماق تۆتۈنومىان ھەبۈم، ئاۋى فنلەندە لە سالى ۱۶۲۴ بە تەۋاۋى تىكەلاۋى شانشىنى سۋىد بوو، بەلام لە جەنگى نىۋان سۋىدوۋ روسىا لە سالى ۱۷۰۰ تاكو ۱۷۲۱ بوە ھۇى مردنى نىۋەى دانىشتۋانى فنلەندە بەھۇى برسەتتى ۋەخۇشى ئەو جۇرە جەنگانە كە سى جار رويان دا لە نىۋان سالىكانى ۱۷۴۱ تاكو ۱۷۹۰ كە ئەوجەنگانە لەسەر خاكى فنلەندە بوە، لەسالى ۱۸۰۸ روسىا سۋىدى داگىر كىرد بەھاۋكارى ناپلىۋن، تا ئەۋكاتەى سۋىدەستى لە فنلەندە كىشاۋو

بوە ئاۋچەيەكى سەر بەرووسىا، لە دۋاي سەكەۋتىنى شۇرشى ئۇكتۇبەرى ۱۹۱۷ى بەلشەق رۋوسىياۋ بەھۇى ئىش و ئازاردانىان لەلايەن رۋوسىا لە ۱۹۱۷/۷/۲۰ سەرىبەخۇى خۇيان راگەياندو كارلۋستالىرچ بوە سەرۇك كۇمار كە يەكەم سەرۇك كۇمار بوو، شەرى زستانى ۱۹۲۹ ھەنگىرسا لەنىۋان رۋوسىياۋ فنلەندا بەھۇى رازى نەبۈۋىنى ھۆكۈمەتى فنلەندا بەدامەزاند بىكەى سەربازى روسىا لە فنلەندا، روسىا لە ۱۹۲۹ / ۱۱ / ۲۰ پەلامارى فنلەندى دا بەلام بە پىنى پەيمانى مۇسكۇ رۋوسىاۋازى لە فنلەندا ھىنا بەرامبەر ۱۴۴۰، ۴كىلۇمەتر چۈر گۇشە لەخاكەكى بۇ رۋوسىا.

● فنلەندا لەسالى ۱۹۴۱ چۈە پان ئەلمانىا، بەھۇى جەنگى دوۋەمى جىھان و ھەرس ھىنانى ئەلمانىاي نازى بەپىنى پەيمانى ئاشتى نىۋانىان ۱۲٪ لە خاكى فنلەندا بوە خاكى يەكىتى سۇلفىتە پىشۋو، لەسالى ۱۹۵۵ فنلەندە لەنەتەۋە يەكگرتۈۋەكان بوە ئەندام، لە سالى ۱۹۹۵ فنلەندا بوە ئەندام لە يەكىتى ئىسۋوپا، پارتى دىموكراتى كۇمەلايەتى لە ھەلبۇرگەنەكان سەركەۋت ۋەبەدەۋامە لە دەسەلات تاكو دۋاي سالى ۲۰۰۴ بە ھۇى سەركەۋتتىان لە ھەلبۇرگەنەكان.

● فنلەندا ئەندامە لە نەتەۋە يەكگرتۈۋەكان، ئەندامە لە يەكىتى ئىسۋوپا، ئەندامە لەرىكخراۋى ھاۋكارى ئابۋورى ۋېژانەۋە.

قوبرس - باشووری یونان

- ناوی رەسمى: کۆماری قوبرس
- پایتەختی: نیقوسیا، ژمارەى دانیشتونى (۲۲۰ر۰۰۰ هەزار کەسە). ئەمەش دابەش کراون لەنیوان قوبرس ویونانیەکان کە پێیان دەگوتریت لفقوسا، قوبرسیە تورکەکان پێیان دەگوتریت لفقوشا.
- بەندەر سەرکەیکەکانی: لیماسول، لارناکا کە یونانیی تەواوە کیریسیا، فامار جۆستا تورکین.
- ژمارەى دانیشتونى: ۸۵۰ر۰۰۰ هەزار کەسە لەی ژمارەیه ۱۵۴ر۰۰۰ هەزاری کەسى تورکن.
- روبروی: ۲ر۵۷۱ میل چوار گۆشەو ۹۲ر۲۵۰ کیلۆمەتر چوار گۆشەیه بەلام تورکەکان ۲ر۲۳۵ کیلۆمەتر چوار گۆشەیان داگیر کردووه.
- چری دانیشتونى: ۲۲۸ کەس لە یەك میل چوار گۆشەدا.
- نژادەکانی: ۸۵٪ یونانی، ۱۵٪ تورکن.
- زمانەکانی: یونانی، تورکی.
- نایینەکانی: مەسیحی ئۆرسۆزکسیه، ئسلام.
- زانینى خویندن ونوسین: ۹۷٪.
- دابەشی کارگیری: ۶ بەشە لەشیوهی قەزا.
- دراوی: جونەى قوبرسی یەكسانە بە ۱۰۰۰میل.
- کۆی دەرئەنجامى ناوخۆی: ۹،۸۵۰ ملیار دۆلارە.
- بەشى تاک لە کۆی دەرئەنجامى ناوخۆی: ۱۵ر۵۰۰ دۆلاری ئەمەریکی، ئەمە تورکەکان ناگریتەوه.
- بەرگری: ۵ر۵٪ لە کۆی دەرئەنجامى ناوخۆی.
- سوپاکەى: ۱۰ر۰۰۰ هەزار کەسە، بێجگە لە تورکەکان.
- زەمى کشتوکالی: ۱۲ر۲٪ لە خاکی ولاتەکە.
- بەرەمى کشتوکالی: گەنم وجۆ، تەرە،
- میوهجات، پەتاتە، زیتون، سوپایی.
- سامانى نازەلی: مەر ۲۸۵ر۰۰۰ هەزار سەر، بزن ۲۶۰ر۰۰۰ هەزار سەر، بەراز ۴۱۸ر۰۰۰ هەزار سەر، چیل ۲۵۰ر۰۰۰ هەزار سەر، پەرەور ۳ر۶۰۰ ملیۆن سەر.
- پیشەسازی: ئامادەکردنى خۆراک، خواردنەوه (مەشروبات)، رستن وچین، داوو دەرمان.
- بەرەمى کارەبا: ۲،۸۰۰ ملیار کیلۆ وات کاتریمیر.
- داھاتی دەرەوهی: کەلەو پەلی بەکار هینان، نەوت، رۆن، گریز، دانەوێلە، ماشین.
- دەرچووەکانی: سوپایی، پەتاتە، خوارنەوه، چیمەنتۆ، جل و بەرگ، پیتا.
- ھاوبەشەکانى بازرگانی: لوپنان، ئەلمانیا، ئیتالیا، یابان، بەریتانیا، ولاتانى یەکیتى ئەورپا.
- رژیمی دەسەلات: ولاتیکی کۆماریه، دوو ئەنجومەنى هەیه، یەكەمیان ئەنجومەنى نوینەرەن کە لە ۸۰ ئەندام پێک ھاتو، سەرۆک کۆمار بۆ ماوهی پینچ سال ھەلدەبژێردریت. ئەویش سەرۆک وەزیران دەستتیشان دەکات، ئەنجومەنى نوینەرەن کە لە ۸۰ ئەندام پێکھاتو ھەوانە ۵۶ ئەندام یونانى قوبرسی و ۲۴ ئەندامیش تورکی قوبرسین ئەمەش لەسانى ۱۹۶۲ ئەوکورسیانە بەچۆلی ماوتەوه بەھۆی داگیرکردنى قوبرسی باکور لەلایەن دەسەلاتی تورکیا، ئەنجومەنى یاسادانان بەو ۵۶ ئەندامە کەمە نەتەوایتەیکان لەھەلبژاردن نوینەری خۆیان دەستتیشان دەکەن وەك مارۆن و نەرمەن ولاتینی بەشیوهی چاودیری.
- پارتە رامیارەکان: پارتی دیموکراتی، پارتی پینشکەوتنى چینی کرێکاران، پارتی

سۆشپالېستى، كۆمەلەي دېموكراتى، ناوھندى يەككىتى پارتى سوشىيالىستى، پارتى دېموكراتى نىشتىمانى، ئەمە لە قوبرسى يۇنانە، چەندىن گىروپ وپارتى تىرى نىشتىمانى وئەتەھەي ورامىيارى تىدايە، بەلام پارتى ناوچەي توركەكان، پارتى يەككىتى نىشتىمانى، پارتى رىزگارى، پارتى توركى كۆمارى، پارتى بەرىتانى نوئى.

● جوگرافىيە ولات: دورگەكە دەكەيوتە باكوورى رۇژھەلاتى دەرياي سىپى ناوھراست و سىنيەم دورگەيە لەدوای دورگەكانى سقلىم و سردىنيا، دورە لەكەنارى باشورى توركىيا بە ۴۰ ميل، لەرۇژھەلاتى كەنارى سوريایە. لە باكوورى توركىيە، لە رۇژھەلات لوبنان و سوريا، دوو زنجىرە چىاي ھەيە، كە درىز دەبنەوہ لە رۇژھەلاتى تاكو رۇژئاوای يەكيان لە باكوور ئەويتريان لەرۇژئاوا، دەشتايەكى پان و بە پىنى لە نىوان دا ھەيە.

● مېژووى ولات: لە ماوھى سەدەكانى چوارە تاكو سەدەي يانزەي پىش زايىن لە لاين ئەخيون و ميسىنيون رۇژ دەستە كرابوو كە لە يۇنان ھاتبون و لە سەدەي نۇيەمى پىش زايىنى لىنەقىەكان نىشتە جى بوون، لە سەدەي ھەوتى پىش زايىن كەوتە رۇژ چاودىرى ئاشوورىەكان، لەماوھى سەلەكانى ۴۱۴ تا ۳۷۴ پىش زايىنى قوبرس بوو وولاتىكى يەكگرتوى رۇشەنبرى ئەغرىقى و بوو پرۇگرامى پەروەردىيان، دواي بوو پارچەيەك لە دەولەتى يۇنانى ھللىنيە، لە نىوان سەلەكانى ۲۹۴ تا ۵۸ پىش زايىن بوو پارچەيەك لە ئىمپراتورىيەتى بقلمىە كە ميسرىەكان سەركردايەتيان دەكرد، لە سالى ۵۸ پىش زايىن ئىمپراتورىيەتى رۇمانى خستىە رۇژ دەسەلاتى خۇي. لەسالى ۴۵ زايىنى ئايىنى مەسىحى گەيشتە ناوچەيەكە، لەدوای دابەش بوونى ئىمپراتورىيەتى رۇمانى

لەسالى ۳۹۵ قوبرس كەوتە رۇژ دەسەلات بىزنتى بوو شەرى نىوان ھەربە ئىسلامە كۇچپەرەكان و بىزەنتىەكان لەسەدەي ھەوتەم تاكو سەدەي دەيەم لە پىناو داگىر كىردن و مانەھەي قوبرى لەرۇژ دەستيان.

لە سالى ۱۱۹۱ شانشىنى بەرىتانىا قوبرسى داگىر كىرد، لە سالى ۱۴۹۸ ئىتالىا دەسەلاتى خستە سە قوبرس، لە سالى ۱۵۷۱ ئىمپراتورىيەتى عوسمانى داگىرى كىرد ھە ئەو بوو توركى ھىنا لە ناوچەكە نىشتە جىنى كىردن و تاكو ئىستا گىرو گىرفتى ئەو رۇژ داربە ماوھتەھەي ناوچەكەي ئا ئارام كىردو، لەسالى ۱۹۱۴ بەرىتانىا خستىە رۇژ دەسەلاتى خۇي لە دواي ئەوہ توركىيا بەرژارى جەنگى جىھانى يەكەمى كىرد لە ۱۹۱۶/۸/۱۹۶۰ قوبرس بوو وولاتىكى سەربەخۇ و ئەسقف مەكارىوس بوو سەرۇكى كۆمار، لە سالى ۱۹۷۵ قوبرسى باكوورى رۇژ دەسەلاتى توركەكان دەولەتى قوبرسى توركىيا رايگەياند بە پشتىوانى ھىزى سەربازى توركىان، لە سالى ۱۹۸۳ توركەكان كۆمارى قوبرسى توركىان راگەياندو ھىچ دەولەتتىكىش تاكو ئىستا دانى بەو دەولەتە نەھىناوہ تەنيا توركىا نەبىت.

كىشەي نىوان قوبرسى باكوورى تورك لەگەل قوبرسى باشوورى يۇنان بەردەوامە تاكو ئىستا ش چارەسەر نەكراوہ بەھۇي ھەلوئىستى شۇقىنى توركەكان و دەولەتى تورك، سەرھەي ئەوھى كەسكرتىزى گشتى نەتەھە يەكگرووھەكان لەسالى ۲۰۰۳ پىشنىبارى ئاراستەي ھەردو لا كىرد بەتايبەتى توركىا بۇ چارەسەرى كىشەكە بەلام ھەروەك خۇي ماوھتەھە بەھۇي بەرژوھەندى دەسەلاتى توركىا.

● قوبرس ئەندامە لە نەتەھە يەكگرتوھەكان، ئەندامە لە كۆمەنولەسى بەرىتانىا، ئەندامە لە رىكفراوى ئاسايش و ھاوكارى ئەوروپى.

كرواتيا

- ناوی رەسمى: كۆماری كرواتیا.
- پایتەختی: زگرب، ژمارەى دانىشتوانى ۱۰۴۵ر۰۰ ملیون كەسە.
- شاروبەندەرە سەرەكیەكانى: ریجیکا، زادار، سینیک.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۴ر۸۷۵ر۰۰۰ ملیون كەسە، بە پىنى نامارى ۲۰۰۰.
- روبەرى: ۲۱ر۸۲۴ میل چوار گوشە ۵۶ر۵۲۸ كیلومەتر چوار گوشە.
- چرى دانىشتوانى: ۲۲۲ كەس لە میل یەك چوار گوشەدا.
- نژادەكانى: كروات ۷۸٪، سرب ۱۲٪.
- زمانەكانى: كرواتى و سربى (زمانى رەسمى).
- ئایینەكانى: كرواتى كاسۆلىكى ۷۹٪، سربى ئۆرژكس ۱۰٪.
- زانینى خویندن و نووسین: ۹۸٪.
- دابەشى كارگىرى: ۲۱ ناوچەى كارگىرىە.
- دراوى: كونا.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۲۲ر۵۰۰ ملیار دۆلارە.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۴ر۵۵۰ دۆلارە.
- بەرگرى: ۵،۵٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۵۵ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۲۱،۳٪ لە خاكى ولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم و جۆ، زیتون، گەنمە شامى، تەرە، میوەجات، چەوئەندەرى شەكر، پەتاتە.
- سامانى ئاژملى: مەر ۴۵۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، بژن ۴۴۵ر۰۰۰ ھەزار سەر، بەراز ۱ر۲۰۰ ملیون سەر، پەرھور ۱۰ر۵۰۰ ملیون سەر.
- سامانى سروشتى: نەوت، ئاسن، بۆكسىت، خەلوز، شارى ئادریانىك ناوچەيەكى گوزارى بەھیزو ناو بانگى لە ھەمووجیھان دەرکردوہ لەھەموو لایەك رووى تیدەكەن.
- پىشەسازى: ئەلەمنیوم، رەقى، پەر، كىمیاوى، نایلون، ماشىن، دروستکردنى شەكر.
- بەرھەمى كارەبا: ۱۰ر۵۰۰ ملیار كىلۆ وات كاتژمىر.
- داھاتى دەرھوى: دانەنلە، سووتەمەنى، ماشىن، پىداوویستىەكانى خۆراك، چەندىن پىداوویستى تری ولاتەكە بە پىنى پىوویست.
- ھاوبەشەكانى بازرگانى: ئەلمانیا، سلوڤینیا، ئىتالىا، ھەندىك لە ولاتانى یەكیتی ئەورپا، چینی مىللى.
- رژىمى دەسەلات: ولاتىكى دیموكراتى پەرلەمانیە، ئەنجومەنى یاسادانان لە دوو ئەنجومەن پىكھاتووہ. یەكەمیان ئەنجومەنى نىشتمانى، دووہم ئەنجومەنى ئۆینەران.
- پارتە رامیارەكان: پارتى دیموكراتى مەسیحى، راست رەوى ناوھەندى، پارتى لیبرالى سوشیالیستى، یەكىتى كرواتىای دیموكراتى، پارتى كۆمەلایەتى دیموكراتى لە پىناو گۆرىن، سوشیالیستى چاكسازى، پارتى مافى كرواتى، پارتى جوتیارانى كرواتى، پارتى نىشتمانى سربى، چەندىن گروپ و پارتى نىشتمانى و نەتەھوى ورامیارى تری تىدايە.
- جوگرافىای ولات: كرواتیا كۆمارىكى سەربەخۆیە، دەكوئیتە باشوورى رۆژھەلاتى ئەروپا لە نىمچە دورگەى بەلقان، پىنشوو یەكىك بوہ لە شەش كۆمارەكەى یوگسلافييا، لە باكوورى سلوڤینیاو مەجەر، لە رۆژھەلاتى

يۇگسلافييا، لە باكورى بۇسنو ھىرسك، لەرۋىناۋاي دەرياي ئەدرىيانىك.

● مېژوۋى ۋىلات : دانىشتوانە رەسەنەكانى لە بنەرتا سلافيەكان بونە پارچەيەك بوە لە كۇمارى ئۇكرانىيا، لەسەدەي شەشەمى زايىنى چەندىن ھۇزۇ تىرە روۋى تىكرىدە.

كروواتيا لەو كاتەي پارچەك بوە لە ناۋچەي باتونىيائى رۇمانى، كرواتيەكان ئايىنى مەسىحيان دەست نىشان كىرد بۇ بىروباۋەرى خۇيان، لە سانى ۹۲۵ كرواتيەكان تۈانىان داگىرەكرانى بىزەنتسى و فرنجىيەكان بىسزىنن و دەۋلەتى سەربەخۇي خۇيان دابەسزىنن، لە سانى ۱۰۸۹ شەرى ناۋخۇي ئىۋانىان ھەلگىرسا بوە ھۇي ئەۋەي مەجەريەكان ۋىلاتەكە داگىر بكن، لە سانى ۱۰۹۱ دوا بەدۋاي ئەۋ كارە تۈانرا رىكەون بەپىي پەيمانى پاكىتاكورتنىتا لە لاين سەرۋك ھۇز و تىرەكانى كروات و شانشىنى مەجەر مۇرىكرىت، لە سانى ۱۱۰۲ ھەۋلىاندا بەيەك خىستتەۋەي ۋىلات لەژىر دەسەلاتى شانشىنى مەجەر.

لە سانى ۱۵۲۶ كروواتيا كەۋتە ژىر دەسەلاتى ئىمپىراتۇرىيەتى عوسمانى تاكۇتايى سەدەي ھەقدەم.

لە ۱۹۱۸/۱۰/۲۹ كروواتيا سەربەخۇي خۇي راگەياندا چۈە ناۋ يەكەتەي لەگەل چىيائ رەش (جبل الاسود) لە سانى ۱۹۲۹ لەگەل ھەرىمەكانى تىرى ناۋچەكەيەكەيان گىرت ۋەك سىرىيا و سلۇۋىنىيا و كروات و دەۋلەتى يۇگسلافيان پىنك ھىنا.

لەو كاتەي ئەلمانىيا يۇگسلافييا لە سانى ۱۹۴۱ داگىر كىرد دەۋلەتى كروواتيا سەربەخۇي خۇي راگەياندا لە ژىر ئامۇژگارى بەرىتانىيا، كروواتيا بوە يەكەك لە كۇمارەكانى يەكەتەي يۇگسلافييا لە دۋاي جەنگى دۋەمى جىهان كە مار شال جوزىف تىنۋا داي مەزىندان بە حكومەتى كاتى لە سانى ۱۹۴۲ كە ھاۋپەيمانىان دانىيان پىنا، لە سانى ۱۹۴۴ بوە سەرۋك مەزىران لە سانى ۱۹۴۵ تاكو ۱۹۵۲، دۋاي بوە سەرۋك كۇمار لە سانى ۱۹۷۴ لە ھەلېژاردنى ھەتا ھەتايە، بەلام لە سانى ۱۹۸۰ تىتۋ كۇچى دۋاي كىرد كە چارەسەرى كىشەي نەتەۋايەتى كىرد بوە لە ژىر دەسەلاتى فېدرالى يۇگسلافييا.

لە سانى ۱۹۸۶ ماۋەي دروست بوۋنى پارتى رامىيارى راگەيانرا لە ھەلېژاردنىكى دىموكراتى، لە سانى ۱۹۹۰ شوعىيەكان لە ھەلېژاردنە بەزىن بەرامبەر نەتەۋەيە پارىزگارەكان بە سەركردايەتى فرانكو تۈچمان، ھەرىمى كروواتيا كە نۇزبەرى دانىشتۋانى سىرىي بوون لە باشۋورى ۋىلات، لە ۱۹۹۱/۶/۱۵ سەربەخۇيان لە كروواتيا راگەياندا، دۋاي ئەۋە بوە شەرىكى خىۋىناۋى لە نىۋان سىرپ و كرواتيەكان و تۈانىان تەۋاۋى خاكى خۇيان بگەرىننەۋە ۋىزگارى بكن لە ژىر دەسەلاتى يۇگسلافييا، لە سانى ۱۹۹۷ دۋبارە فرانكو تۈچمان ھەلېژاردرا بە سەرۋك كۇمار.

● كروواتيا ئەندامە لە نەتەۋە يەكگرتۈەكان، ئەندامە لە رىكخراۋى ئاسايش ۋاۋىكارى ئەۋرۋىي.

مۆلداقىيا

- ناو رەسمى: كۆمارى مۆلداقىيا.
- پايتەختى: شىزىنقۇ (كىشىنىلى پېشوو).
- ژمارەى دانىشتوانى: ۶۷۵۰۰۰ ھەزار كەسە.
- شارەسەرەكەكانى: بلسى، بندىرى، تىراسىبۇل.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۸۶۰۰۰۰ ر ۴ مىليۇن كەسە بەپىنى نامارى ۱۹۹۹.
- روبەرى: ۱۲۰۱۰ مىل چوار گۆشەو ۲۳۷۰۰ كىلۇمەتر چوار گۆشەيە.
- چرى دانىشتوانى: ۲۷۴ كەس لەيەك مىل چوار گۆشەدا .
- نژادەكانى: مۆلداق ورۇمانى ۶۵٪، ئۇكرانى ۱۴٪، روسى ۱۲٪ قەوقازى ۱ر۱.
- زمانەكانى: مۆلداق (زمانى رەسميە) زمانى روسى.
- ئايىنەكانى: مەسىحى ئۇرسۇزكەسى رۇژەلات ۹۹٪.
- زانىنى خويۇندىن ونووسىن: ۹۵٪.
- دابەشى كارگىرى: ۲۱ شارە + ۴۸ كۆمەلگاي سەردەميە.
- دراوى: ليو يەكسانە بە ۱۰۰ بانى.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۹ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۲ر۵۰۰ دۇلارە.
- بەرگى: ۴,۲٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۱۱,۵۰۰ ھەزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۵۵٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرەمى كشتوكالى: گەنم وچۇ، تەرەو ميوەجات، چەوندەرى شەكر.
- سامانى سروسشى: فۇسفات، خەلوز، گەچ
- سامانى ئاژەلى: مەرو بىز ۲ر۵۰۰ مىليۇن سەر، چىل ۵۱۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، بەراز ۷۶۵ر۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەو ۱۲ر۵۰۰ مىليۇن سەر.
- پىشەسازى: نامادەكردى خۇراك، ماشىن،

- ئەندازىبارى ووزەى كارەبا، كەرسىتەرى
- بىناسازى، كەلوپەلى كارەبا، رستى وچىن،
- دروستكردى شەكر، دروستكردى پىلاو.
- بەرەمى كارەبا: ۸۰۰ مىليار كىلۇ وات كاتژمىر.
- داھاتى دەرەوى: نەوت، غاز، ئامىرى
- دروستكراو، رەقى، ئوتۇمبىل، پىداويستى خۇراك، دانەوئە.
- دەرچومەكانى: ماشىن، كىمىاوى، پىلاو، گۆشت، پىست، كەلوپەلى خۇراك.
- ھابەشەكانى بازىرگانى: ئەلمانىا، يابان، چىنى مىللى، كۆمارەكانى سۇقىەتى پېشوو، روسىا.
- رژىمى دەسەلات: كۆمارىكى دىموكراتىيە، ئەنجومەنى ياسادانانى لە ۱۰۱ ئەندام پىنك ھاتىە، ئەنجومەنى ھەزىران و سەركى ھەيە.
- پارتە رامبارىەكان: بەرى مىللى دىموكراتى مەسىحى، پارتى چاكسازى كشتوكالى دىموكراتى، پارتى سوشىالسىتى، چەندىن گرۇپ وپارتى ترى نىشتەمانى ونەتەوى ورامبارى تىدايە.
- جوگرافىاي وولات: وولاتىكى ناوخۇيە دەكەوتە بەشى باشوورى رۇژناواى يەكىتى سۇقىەتى پېشوو لە نيوان زىى بروت ودىنستى كەزىى بروت سنورى لەگەل رۇمانىا جىا داكاتەو لەلاپەنى رۇژناواى. ئۇكرانىادەورى داوە لە باشوورى رۇژەلات وباكور.
- مېژووى ولات: لە كۇن ناسرابوو بە ناوى ئارابىا بە ھۇى كەوتنە نيوان زىى بروت وزى دىنستى، ھەر لە كۇنەو ئەمىرە مۆلداقايەكان جوكرمانى ناوچەكەيان كرده بە زمانى رۇماى ناخاوتنىان دەكرد، دواى لە سەدى شانزەم كەوتە ژىر چەپۇكى ئىمپراتورىيەتى عوسمانى تاكو سالى ۱۸۱۲ لەوكاتەى ھىزەكانى روسىا

دەرى پەراندن لە ناوچەكە، لە ساڵى ۱۹۲۴ روسيا مۆلداڤياي كرده كۆمارى مۆلداڤياي سوشيالىستى سۆڤىيەتى و ماق تەواوى ئۆتونومى پىدرا لەسەر كەنارى رۆژھەلاتى زىى دانىست، لە دواى جەنگى دووهمى جىھان دووبارە مۆلداڤيا ھاتەرە سەر گۆرەپانى راميارى و بوە كۆمارى مۆلداڤياي سۆڤىيەتى سوشيالىستى.

لە دواى ساڵى ۱۹۸۹ ھەستى نەتەوايەتى پەرى سەندو بەرى مىللى مۆلداڤيا دامەزراو زمانى مۆلداڤيا كرا بە زمانى رەسمى، لە ساڵى ۱۹۹۰ بەرى مىللى دەنگى باشى ھىنا لە ھەلبژاردنى پەرلەمان و مرگيا سنجيور كە كۆنە شىوعى بوو بوە سەرۆك كۆمار. لە ساڵى ۱۹۹۱ مۆلداڤيا بوە وولاتىكى

سەربەخۆى تەواو بە جىباوونەوى لە يەكىتى سۆڤىيەتى ھەلوەشاو.

لە ۱۹۹۴/۵/۶ دەنگدەرانى راپرسى گەلى مۆلداڤيا رازى نەبوون بە يەكگرتنىان لەگەل رۇمانىيا، لە ساڵى ۱۹۹۸ شىوعىيەكان لە ھەلبژاردنى پەرلەمان نۆرەسى زۆرى كورسىيەكانىانە بە دەست ھىناو حكومەتىكى فەرەلايەنەيان دامەزرا.

● مۆلداڤيا ئەندامە لە نەتەويەيەكگرتوەكان، ئەندامە لە رىكخراوى كشتوكالى و خوراك، ئەندامە لە رىكخراوى بانكى نىوە دەولەتى، ھەروەھا لەخەزنىەى دراوى نىوەدەولەتى لە رىكخراوى تەندروستى جىھان، ئەندامە لە چەندىن رىكخراوى ترى نىو دەولەتى.

ھۆلەندە

ترى تىدايە بە ھۆى كۆچكردنىان بۆ ئەر وولاتە، لەوانە كورد.

● زمانەكانى: زمانى ھۆلەندى (رەسمىيە).

● ئايىنەكانى: مەسىحى كاسۆلىكى رۆمانى ۴۵٪، پروتستانت ۳۵٪، برواى ترى ئايىنى تىبايە.

● زانىنى خويندەن ونووسىن: ۹۸٪ لە ھۆلەندا خويندەن ئىلزامىيە لە پىنج سال تاكو ھەژدە سال و حكومەت يارمەتيدەريانە.

● دابەشى كارگىرى: ۱۲ پارىزگاىە.

● دراوى: جيلدەر يەكسەنە بە ۱۰ سنت.

● كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۲۴۴ مليار دۆلارە.

● بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۲۲،۵۰۰ دۆلارە.

● بەرگىرى: ۲٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.

● سوپاكەى: ۵۷،۵۰۰ ھەزار كەسە.

● ناوى رەسمى: شانشىنى ھۆلەندە.

● پايتەختى: ئەمستردام، ژمارەى دانىشتوانى (۷۵۰،۰۰۰ ھەزار كەسە).

● شارو بەندەرە گرتگەكانى: شارى رۆتتردام، لاھاي و بەندەرى رۆتتردام و ئەمستردام.

● ژمارەى دانىشتوانى: ۱۶،۱۵۰،۰۰۰ مىليۇن كەسە بەپىنى ئامارى ۱۹۹۸.

● رووبەرى: ۱۶،۱۶۳ ميل چوار گۆشەو ۴،۱۸۶،۶۳ ھەزار كىلۆمەتر چوار گۆشەيە.

● چرى دانىشتوانى: ۹۹۹ كەس لەيەك ميل چوار گۆشەدا، ھۆلەندا يەكەم وولاتە بەزۆرى

دانىشتوان بەپىنى رووبەرى خاكەكەى و نىوہى زياترى دانىشتوانى لە دەررووبەرى شارە

گەرەمگان دەرژىن.

● نژادەكانى: ھۆلەندى ۹۷٪، چەندىن نەژادى

● زەمى كىشتوكالى: ۲۷% لە خاكى وولاتەكە.

● بەرھەمى كىشتوكالى: گەنم وچۇ، تەرەو ميوەجات، پەتاتە، چەمەندەرى شەكەر، بەرھەمى شىرى، گولى باخەكان، چەندىن چۆرى ترلە دانەوئە.

● سامانى ئاژەلى: مەر ۱۰۷۳۰ مىليۇن سەر، چىل ۴۲۰۰ مىليۇن سەر، بىزىن ۶۵۰۰۰۰ ھەزار سەر، بەراز ۱۱۰۵۰۰ مىليۇن سەر، پەرەور ۸۰۰۵۰۰ مىليۇن سەر.

● سامانى سىرۇشتى: نەوت، غاز، ئەلماس، گوزار.

● پىشەسازى: دروستكرنى ئامىز، پالوتنى نەوت، ئامادەكرنى ئەلماس، دروستكرنى ئەلىكترونى، ئامادەكرنى پىداويسىتەكانى گەشت وگوزار، كىمىيوى، ئامادەكرنى گۆشت، خۆشكرنى پىست، ئامادەكرنى بەرھەمى شىر.

● بەرھەمى كارەبا: ۱۸۵۰۰ مىليار كىلو وات كاتۇمىز.

● داھاتى دەرەھى: كەلوپەلى خا، كەلوپەلى بەكارھىنان، كەلوپەلى گواستەنە، بەرھەمى خۇراك، نەوتى خا، دانەوئە.

● دەرچوكانى: خۇراك، غازى سىرۇشتى، رىستن وچىن، بەرھەمى كىشتوكالى، گۆشت، بەرھەمى شىر.

● ھاوبەشەكانى بازىرگانى: ئەمەرىكا، بەرىتانىا، بەلىجىكا، فەرەنسا، نىوزلەندە، چەندىن وولاتى تىرى عەرەبى.

● رۇمى دەسلەت: ھولندە وولاتىكى دىموكراتى پەرلەمانىە لە ژىر دەستورى شانشىنى (شانىن بىاترىس شانشىنى وولاتە)، دوو پەرلەمانى ھەبە يەكەمىيان ئەنجومنى بالا كە لە ۷۵ ئەندام پىنك ھاتوھ بىق ماوھى شەش سال ھەلدەبىژىردىن، ئەنجومەنى نىزم كە لە ۱۵۰ ئەندام پىنك ھاتوھ بىق ماوھى چوار سال

● ھەلدەبىژىردىن، ھەردوو ئەنجومەن تواناي پىرسىارو وەلام وياسادانان وگورپىنن ھەبە بە پىنى باودۇخى وولاتەكە.

● پارته رامىايىەكان: پارتى كارى ھۆلەندى، پارتى بانكى مەسحى دىموكراتى، پارتى سوشىالسىتى دىموكراتى، راسترەھى ناوھندى، چەپى ناوھند، پارتى گەل لە پىنناو ئازادى دىموكراتى، پارتى دىموكراتىخوزان، پارتى يەكىتى ئىنجىلى رامىيارى كالفىنى رارابى، رابتهى چاكسازى دىموكراتى، چەندىن گروپ وپارتى تىرى نىشتمانى ونەتەرەھى ورامىيارى تىايە.

● جۇگرافىيائى ولات: ھۆلەندە دەكەوئە باكوورى رۇژشاوا لەسەر كەنارى دەرياي باكور، لە رۇژھەلاتى ئەلمانىا، لە باشوورى بەلىجىكا، ھۆلەندا لە ۲۸% زەبەكەى لە ناستى دەريا نىزمترە بەلام پاراستنى وولات لە دەريا بەپەرىنىكى لىمى تەنگ لەسەر كەنارى دەرياي باكور و كۆمەلە بەنداوى تىايە بەدرىژى ۲۴۰۰ كىلومەتر ئەمەش بىق پاراستنى زەبەكەى بەكارھىنانى بىق كارى كىشتوكالى، لە ھۆلەندا پىرۇژەى دەلتا كە بە گەورەترىن پىرۇژە دادەنرىن بىق رىنگە گرتن لە لافاھەكانى باران، كە ئەمەش يەكىنە لەكارى ئەندازىارى مەزن لە مېژوودا.

● مېژووى ولات: لە سالى ۵۵ پىش زابىن بۇلس قەيسەر ناوچەكەى داگىر كرد كە لەو كاتە دانىشتوانەكەى لە ھۆزەكانى سەلتى وگرمان پىنك ھاتبوون، لەسەدەى چوارى زابىنى فرنجە وىكسوفىەكان داگىريان كرد كە پارچەبەك بوو لەئىمپىراتۇرىەتى شارلمان، لە سالى ۸۴۳ ھۆلەندا چەندىن جار دابەشى بە خۆبەھە دىوھ جارنىك لەلايەن فەرنسىەكان و جارنىكى تر لەلايەن ئەلمانىەكان.

● لەسەدەكانى دوازدەھەم وچوار دەھەم چەند

دوره به گینگی ناوخوی هولندی دهسه لاتی تهواریان هه بوو له سهه هولندا که بوه هوی بوژانهوی بازرگانهکان.

له سالی ۱۶۰۲ کۆمپانیای هیندی رۆژه لاتی هولنده دامهزرا، هولندا له دواي سهدهی هه ههدهم بوه یه کهم ولاتی ئهروپی ئیستعماری ده ریای مهن، له سالی ۱۶۴۸ به تهوای دانی پیدانرا به ولایهتی هولندی یه کهگرتوو به ناوی کۆماری هولندی سه ره خۆ، له دواي سالهکانی ۱۶۵۲ تا ۱۶۵۴ کیشمو مملانیسی بازرگانی سه ری هه ندا که بوه هوی به ریای بوونی سی شه ری دژوار له نیوان هولندهو ئینگلتر ئه ویش له سالی ۱۶۶۵ تا سالی ۱۶۷۲.

له هه مان سال و لیام ئورانگ بوه دادوهی سه روکی هولندا که ئه و پایه ی بوه پایه کی میراتی له بنه ماله ی ئورانگ، هه ره دواي ئه وه له ناوهوی کیشمو مملانی فه ره نسا توانی خاکی هولنده داگیر بکات و کۆماری یاتامیا داده مه زینیت، دواي ئه وه ناپلیون برا که ی به ناوی لويس کرده شانشین هولنده و دواي ئه وه له سالی ۱۸۱۰ هولنده خرا سه ر ولاتی فه ره نسا.

له سالی ۱۸۱۵ هولنده ی باشوورو باکور یه کیان گرت که هولنده ی ئیستاو به لچیکا به ناوی شانشین هولنده به سه روکایه تی ولیامی یه کهم، له سالی ۱۸۳۰ هولنده ی

باشور که به لچیکا بوو سه ره خوی خوی له هولندا راگه یاند.

له سالی ۱۸۴۹ بریاری ده ستوری لیبرالی دراو هولنده بیلایه نی خوی له جهنگی یه که می جیهان راگه یاند و هه ره ها له جهنگی دووه می جیهانیش به لام ئه لمانیای نازی په لاماری دار داگیری کرد له مانگی /۵/ ۱۹۴۰.

له سالی ۱۹۴۹ له دواي شه ریکی چوار سال هولندا سه ره خوی دا به هیندی رۆژه لاته که بوه کۆماری ئه ندۆنه سیا، له سالی ۱۹۴۹ هولندا ئه ندایکی سه ره کی بوو له پیک هینانی په یمانی باکووری ئه تله سی، له سالی ۱۹۵۸ هولنده بوه ئه ندایکی دامه زینه ری بازاری ئه روپیای هاوبه ش، له سالی ۱۹۸۰ شانشین جولیانا کورسی شانشین جیهنیششت بو کچه که ی بیاتریس، له هه لبژاردنه کانی سالی ۱۹۹۴ ئه نجامی هه لبژاردن به باشی به ریوه نه چوو دواي حکومه تیکی ئیتلاف پیک هینرا له سی پارت به سه روکایه تی ولیم کوک سه روکی پارتی کاری هولندی.

● هولنده ئه ندامه له ته مه یه کهگرتوه کان، ئه ندامه له په یمانی باکووری ئه تله سی، ئه ندامه له بازاری ئه روپی، ئه ندامه له یه کیته ئه روپی، ئه ندامه له ریکخراوی ئاسایش و هاوکاری ئه روپی، ئه ندامه له چه ندین ریکخراوی تری جیهانی.

يۆگسلافيا

- ناۋى رەسمى: كۆمارى يۇگسلافيى يەكگرتوو.
- پايتەختى: بلگراد، ژمارەى دانىشتوانى (۱۲۳۵ر۰۰۰) مىليۇن كەسە.
- شارە گىرنگەكانى: نۇڧى ساد، نىس، برىستىنا، سبۇتىكا.
- بەندەرەكانى: نۇڧى ساد، بار.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۱ر۶۷۵ر۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- رووبەرى: ۲۹ر۴۴۹ مىل چوار گۆشە و ۱۰۲ر۱۶۹ كىلومەتر چوار گۆشەيە.
- چرى دانىشتوانى: ۲۹۶ كەس لەيەك مىل چوار گۆشەدا.
- نژادەكانى: سىرب ۶۴٪ ئەلبانى ۱۷٪
- مونتجىريون ئەمانەش بىۋ چىيى پەش دەگەرئەنەمە كە ۶٪.
- زمانەكانى: سىرىي كىروات (زمانى رەسمىە) ئەلبان.
- ئايىنەكانى: ئۇرسزكسىيە ۶۷٪ كاسولىكى رۇمانى ۵٪، ئىسلام ۱۵٪.
- زانىنى خويندىن ونوسىن: ۹۸٪.
- دابەشى كارگىزى: دوو كۆمارە ئەوانىش كۆمارى سىرىيا جەبل ئەسود "مۇنت نجرۇ"، لەناو سىرىيا دووهرىمى ئۇتۇنۇمى ھەيە كە ھەرىمى فۇفۇدىناو ھەرىمى كۇسۇقۇيە.
- دراۋى: دىنار. يەكسانە بە ۱۰۰ يارا.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۲۲ر۳۲۰ مىليار دۇلارە.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۲۳۰۰ دۇلارە.
- بەرگىرى: ۷,۵٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۱۱۴,۵۰۰ ھەزار كەسە.
- زەمى كشتوكالى: ۲,۳٪ لە خاكى وولاتەكە
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم وچۇ، چەۋەندەرى شەكر، تەرەو ميوەجات، پەتاتە، گىزەر، برنج، گەنمە شامى.
- سامانى ئاژەلى: مەر ۲ر۵۰۰ مىليۇن سەر، بىزن ۲۵۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، چىل ۱ر۹۶۰ مىليۇن سەر، بەراز ۴ر۱۹۰ مىليۇن سەر، پەرەور ۲۴ر۵۰۰ مىليۇن سەر.
- سامانى سىروشتى: نەوت، نوحاس، كىروم.
- پىشەسازى: سامانى سىروشتى، رەقى، ماشىن، كەلۇپەلى بەكار ھىنان، ئەلەكترۇن، دروستكردى خۇراك، ئامادەكردى گۆشت، خۇشكردى پىست.
- بەرھەمى كارەبا: ۲۸,۸۰۰ مىليار كىلۇ وات كاترئەن.
- داھاتى دەرەۋى: ماشىن و كەلۇپەلى ئامادەكرائى گواستەنەمە، سوتەمەنى و بەرھەمەكانى، كىمىياۋى، كەلۇپەلى خاۋ، خۇراك.
- دەرچەۋەكانى: گۆشت، ئاژەلى زىندو، كەلۇپەلى پىشەسازى، كەلۇپەلى گواستەنەمە، خۇراك، كىمىياۋى، پىست، خورى.
- ھابەشەكانى بازىرگانى: وولاتانى پىشۋوى يەكپەتى سۇقىيەت، يەكپەتى ئەورەپا، ئەمەرىكا، وولاتانى ئەوروپاى رۇژھەلات، وولاتانى ەمرەبى، توركىيا.
- رژىمى دەسەلات: كۆمارىكى فېدرالىيە، پەرلەمان دوۋنەنجومەنە يەكەم ئەنجومەنى كۆمارەكان، دوۋم ئەنجومەنى نوئەران.
- پارتە رامىيارەكان: پارتى سىرىياى، سوشىالىستى، پارتى دىموكراتى كۆمەلەيەتى،

پارتى سوشىيالىستى چاكسازى، پارتى سىرپىيى
رادىكالى، پارتى ديموكراتى، پارتى ئەلبانى
ديموكراتى، پارتى كارى ديموكراتى، چەندىن
گروپ وپارتى تىرى نىشتىمانى ونەتەھە
ورامىيىرى تىدايە .

● جوگرافىيى ولات: يۇگسلافيى ئەم وولاتىيە كە
ناوى ھەر بەم ناوہ بوہ لە دواى لىك بوونەھە
يۇگسلافيى پىنشوو لە سانى ۱۹۹۱ كۇمارى
يۇگسلافيى يەكگرتوو دامەززا لە مانگى /۲/
۱۹۹۲ لە سىرپىياو جەبل ئەسود كە ئەوريش
دەكەرتتە نىمچە دورگەي بەلقان لە باشوورى
رۇژھەلاتى ئەورەپا، لە روژئاواي كرواتىياو
بوسنەو ھەرسكە، لە باكوورى وولاتى مەجەرە،
لە رۇژھەلاتى رۇمانىيا وبولگارىيا، لە باشوورى
ئەلبانىيا ومەكدونىيايە، بەشىكى لە جەبل
ئەسودە لەسەر دەرياي ئەدرىيانىكى روژئاوا.

● مېژوو وولات: لە سەدەي سىرى پىنش زايىن
رۇمانەكان ھەرتىمى سىرپىيان داگىركرد و دواى
ئەوہ نىمپىراتورىيەتى رۇمانى لە نشونماو
پەرەسەندن دابوو تا گەيشتە بەلگىرادو پەريەوہ
بەرەم ھۇزەكانى سلاف ودواى سىرپ وكروات
بەرەم زىتى دانوب و جىگىرپوون لە نىمچە
دورگەي بەلقان ئەمەش لەسەرتاي سەدەي
شەشى زايىنى بوو، لە سانى ۱۸۷۹ ناينى
مەسىحىيان گرتە باوہش بە مەزھەبى
نۇرسۇزكىسى مەسىحى لەسەر دەستى قەشە
سىرپىل وميسۇدىيۇس، لەسەدەي دەيەم
سىرپەكان جىابونەوہ لە نىمپىراتورىيەتى بىزەنتى
و بوہ وولاتىكى سەربەخۇ بۇ ماوہەكى، كورت،
بەلام لەدواى سانى ۱۲۱۷ دووبارەسەربەخۇي
راگەياند بە ناوى شانشىنى سىرپىيا لە
نەشونمايەكى باش ولەبارى بۇ گونجا
بەتايىيەتى بە سەركردايەتى شانشىن ستىفان
دوشان لەوكتەي زۇربەي دەسەلاتى بەسەر
ئەلبانىيا ويۇنان دادەشكا، لە سانى ۱۳۸۹

سىوپاي سىرپىيا شكا بەرامبەر سىوپاي
نىمپىراتورىيەتى عوسمانى لە شەرى كوسوفوو
بوہ ھەرتىمىك لە نىمپىراتورىيەتى عوسمانى،
بەلام جەبل ئەسود ھەر بە نىمارەتى سەربەخۇ
مايەوہ.

بەلام كرواتىيا وسلوفىنيا لە باكوورى روژئاوا
بونە پارچەيەك لە نىمپىراتورىيەتى بنەمانەي
ھامبىسبۇرگ، لە سانى ۱۸۷۸ شانشىنى سىرپىيا
سەربەخۇي ھەرگرت لە دواى ھەلاتى سىوپاي
نىمپىراتورىيەتى عوسمانى لە شەرى بەرامبەر
رووسەكان لە سەر بولگارىيا، لەدواى سەلەكانى
۱۹۱۲ تا ۱۹۱۳ نىمپىراتورىيەتى عوسمانى زۇربەي
نۇرى لەدەستدا لەنەروپا وسىرپىياو تىوانى
سنورەكەي فراوان بكات لە بەرئەمەندى توركىيا
وبولگارىيا.

لە سانى ۱۹۱۸ شانشىنى سىرپ وكروات
وسلوفىنى پىك ھات و شانشىنەكەيان بىرسى
يەكەم بوو لەسەربەكان، لە سانى ۱۹۲۹ ناوى
شانشىنەكە گۇرا بۇ يۇگسلافييا.

لە سانى ۱۹۲۴ يەككى لە ھاولاتىيە سىرپەكان
ئەسكەندەرى يەكەمى تىرۇركرد، لە ۱۹۴۱ /۲/۲۵
بەرەلستكاران ھەلسان بە رووخاندنى حكومەتى
لايەنگرى ئەلمانىاي نازى، لە دواى رووخانى
حكومەتى ئەلمانىا پەلامارى يۇگسلافيى داو
راگىرى كرد لە ۱۹۴۱ /۴/۶.

لە سانى ۱۹۴۲ جوزىف تىتۇ ھەلسابە
دامەرزاندنى لىژنەي رىزگارى نىشتىمانى
جىبەجىنكردنى حكومەتى كاتى لەھەلبۇرئەدەكانى
سانى ۱۹۴۵ كە تىتۇ تىوانى دەنگەكان بەدەست
بىنى بە رايگەياندىنى كۇمارى يۇگسلافيياو
ھەلوہشاندىنەھەي پۇژىمى شانشىنى، لەدواى سانى
۱۹۴۸ تىتۇ پەيوەندى لەگەل سۇقىيەت تىكچوو
بەھۇي بىرو بۇچون و رامىيىرى مام ناوہندى كە
يۇگسلافييا گرتبويەبەر، لە سانى ۱۹۵۳ تىتۇ بوہ
سەركى يۇگسلافييا، لە سانى ۱۹۶۱ جولانەھەي

بى لايەنى بەسەرۋىكايەتى تىتۇ دامەزرا (حرکە عدم الانحيان)، لەسالى ۱۹۸۰ جۇزىف تىتۇ كۇچى دواى كىرد و سەرکردايەتى وولات بوە سەرگردايەتى بەكۇمەل، لەسالى ۱۹۸۶ سىلۇبۇدان مىلۇسۇفۇيتىش بوەسەرۋىكى حىزى شىوعى لە كۇمارى سىرىيا كە شىوعىكى نەتەوى سۇفۇيەتى بوو، لەسالى ۱۹۹۲ كۇمارى بوئسنەورسك و كۇمارى مەكۇنۇيا سەرەخۇيان راگەيانىد لە ۱۹۹۲/۴/۱۷، سىرىياش كۇمارى سىرىيا و جەبىل ئەسودەيدىش سەرەخۇيان راگەيانىد دواى يەككىيان گرت بە ناوى كۇمارى يۇگسلافيى يەكگرتو بوەسەرۋىكايەتى مىلۇسۇفۇيتىش، دواى ئەو لە ۱۹۹۷/۷/۲۳ مىلۇسۇفۇيتىش بوە سەرۋىكى يۇگسلافيى، يۇگسلافيى يەكگرتو چەندىن كىشەو گىروگرفت و كۇشت وىرى لى ئەنجام درا لە كۇتايى بوە ھۇى ئەوئە كە ئەو يەكگرتنە لىك جيا بىتەوو ولات بەرەو وئرانكردن ببات.

بەجىابوونەوئە ئەلبانىيەكان و راگەيانىدى كۇمارى كوسۇقۇى سەرەخۇ لە مانگى ۱۹۹۰/۷ دواى ئەو سىوپاى رىگارى كۇسۇقۇ دەستى بەمىزىشكردن كىرد لە ۱۹۹۷ دىژى حكومت بەلام دەسەلاتى سىرىيا بەشىوئەيەكى درندانە وئلامى ئەو ھىرشەى داىەوو دەستيان كىرد بەلەناوبردى نىژادى نەتەويى كەلە بوئسنە ئەنجام درا و بوە

ھۇى داواكردن لەدەسەلاتى يۇگسلافيى بەوازھىنانى لەكارە نامرۇفۇايەتى بەرامبەر بە گەلانى ناوچەكە. بەلام سەرەك كۇمارى يۇگسلافيى مىلۇسۇفۇيتىش گوئى بەو داوايانە نەداو بوە ھۇى بۇ ردىمان كىردنى دام و دەزگا سىخورى و سەربازى دەسەلاتى مىلۇسۇفۇيتىش لەسەرتاى مانگى ئادار تاكو مانگى ۱۹۹۹/۶ لەمانگى ۱۹۹۹/۷ ھىزى فرە نىژادى گەيشتە ناو يۇگسلافيى بۇ ئارام كىردنەوئە بارودۇخەكەو گەراننەوئە ئاوارەبوەكان بۇ جىگەو شىوئى خۇيان و يارمەتى دانىان ولابرىدى ھەموو جۇرە كىردارىكى شۇفۇيىنى رەگەز بەرست و بەرەو ھەئىبىژاردنى دىموكراتى و فرە لايەنى كەلە ۱۹۹۹/۹/۱ زۇرىبەى زۇرى ئاوارەو دەربەدەرەكان گەرانەوئە جىگەى خۇيان دواى ئەو لە ۲۰۰۰/۴/۱ سەرۋىك كۇمارى پىشوو روخاو سىلۇقۇدان مىلۇسۇدۇفۇيتىش خۇى دا بەدەست دەسەلاتى نىوئى يۇگسلافيى، دواى ئەو گواستراوە بۇدادگاي نىوئەولەتى لەشارى لاھاي تاكو سالى ۲۰۰۴ ىش دادگايى كىردنەكەى ھەر بەردەوامبوو.؟

● يۇگسلافيى ئەندامە لەنەتەويەيەكگرتوئەكان ئەندامە لەچەندىن رىكخراوى تىرى جىھانى.

ئەرمىنىيا

- شارىكى كوردىيەو خاكى كوردستانە لە سەروى باكورى پۇژھەلاتى ئىرانە.
- شارە گىنگەكانى: جۇمىرى - فانازور.
- بەندەرەكانى: وولاتىكى ناوخۇيىيەو ھىچ دەرگايەكى دەريايى نىيە لەسەر دەريا.

- ناوى پەسىمى: كۇمارى ئەرمىنىيا ... كەيەككىك بوو لەكۇمارە بچوكەكانى يەككىتى سۇفۇيەتى پىشوو كە بچوكترىن كۇمارى بوو.
- پايتەختى: يەرىقان ژمارەى دانىشتوانى ۰۰۰ ۰۷۸ر ۱، مىلۇن كەسە. پارىزگاي يەرىقان

- پووبەری: ۱۱ر۵۰۰ میل چوار گۆشەو (۲۹ر۸۰۰ کیلومەتر چوار گۆشەیه). لەو پووبەرە ۱۲ر۰۰۰ هەزار کیلومەتر خاکی کوردستانە.
- ژمارەى دانیشتوانى: ۲ر۸۹۵ر۰۰۰ ملیۆن کەسە. لە ژمارەى دانیشتوانى ۱ر۶۵۰ر۰۰۰ ملیۆن کوردن لەکاتی دەسەلاتى ستالین ھەمووی پەرت و بلاو پیکرد بۆ کۆمارەکانى یەکیەتى سۆڤیەتى پێشوو
- چەرى دانیشتوانى: ۱۲۰ هەزار کەس لەیەك میل چوارگۆشەدا..
- نژادەکانى: ئەرمینیەکان ۹۶٪ کورد ۲٪ روس و نەتەویى تریش ھەیە.
- بوژانەوێ دانیشتوانى: ۱ر۵٪.
- زمانەکانى: ئەرمەنى (زمانى رەسمییە)، روسى، کوردی.
- ئاینەکانى: ئەرسۆزکسى ئەرمەنى، ئیسلام، ئیزیدی، زەردەشتى .
- زانینى خوێندن و نوسین: ۹۹٪.
- پزىمى دەسەلات: دەسەلاتى نەتەوویى (موتلەقە)
- دابەشى کارگێرى: ۱۰ ناوچەیه لەشیوێ پارێزگا.
- پارتە پارماریەکان: جولانەوێ نەتەوویى ئەرمەنى، نەتەوویى، پارتى چەپی ناوەندی، یەکیتى شۆرشگێرى ئەرمەنى، پارتى ئەرمینیای کۆمونیست، پارتى یەکیتى نیشتمانی، ئۆپۆزسیۆنى ھاوپەیمان.
- کۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۹ر۸۰۰ ملیار دۆلار.
- بەرگری: ۴ر۹٪ لە کۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاکەى: ۶۰ر۰۰۰ هەزار کەسە.
- دراوی: درام (جینگەى پۆبلى روسى گرتەو لە سالى ۱۹۹۲).
- بەشى تاک لەکۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۲ر۷۵۰ دۆلار.
- زەوى کشتوکالى: ۱۸٪ لەخاکی ولاتەکە..
- بەرھەمی کشتوکالی: خوێ، پەمۆ، تەرەو، میوجات، گەنەو، جۆ، پەتاتە، چەوئەندەرى شەکر. (ئەوێ لەشیر دروست دەکری) ھەنجیر، کشمش.
- بەرھەمی پیشەسازی: ئوحاس، ئاسن، زێر، زەنگ، فلین، مولیدرییۆم رەگەزێکە زۆر بەکار دەھێنری لەپیشەسازی سبانک.
- بەرھەمی کارەبا: ۶۰۰ ملیار کیلووات کاترۆمیر. پەرۆزەى وزەى کارەبا مۆلیدیە لەکاتی ھاتنە خوارووەى ئاوە لەئاستى خوێ بەتایبەتى لەدەریاچەى سیفان. کە ھۆکارىەکی گرنگەو بنەپەتییە لەبوژانەوێ ئابووری لەئەرمینیا ئێوە دەریاچە سەرچاوەى سەرەکیە بۆ ئاودێرى خاکی ولاتەکە.
- دەرچوووەکانى: ماشین و پێداویستیەکانى گواستنەو، بەرھەمەکانى پیشەسازی سوک، خواردەمەنى دروستکراو.
- داھاتى دەرەوێ: ماشینەکانى ھەمە جۆر، وزە، کەلوپەلى بەکارھێنان.
- پیشەسازی: دەرھێنان، رکان لەمەنچەمەکانى کە گرنگترین پیشەسازین، کیمیا، ماشین.
- ئەرمینیا یەکیکە لەو وولاتانەکە (حەشیشە) بەرھەم دینى و پەوانەى ئەوروپای پوژئاوای دەکات لەپینگەى نایاسایى.
- جوگرافیای وولات: ئەرمینیا دەکەوتتە باشوورى پوژئاوای ئاسیا، باشوورى شاخی قەوقازە، جۆرجیا دەکەوتتە باکوورى، تورکیا دەکەوتتە پوژئاوای، ئێران لەباشوورى، ئازەربایجان لەپوژئەلات. زۆر لوتکەى بەرزى چىای لىئە لەوانە لوتکەى چىای ئارارات کەناوچەیکى کوردستانىە. بەدریژ بوونەوێ زنجیرە چىاکانى لەپوژئەلات بۆ پوژئاوای، لەرچىایانە چەند چاوەگەى لى ھەلدەقولن وەك زىئى دجلەو فورات و کىرۆس و ئەرکسىز، کەش و ھەوای لەزستان پلەى ساردى لەژێر پلەکانى کەشە بە ۴۰ پلەى سەدى لەرێزەى

گهرمی له یه ریفتان پلهی ۲ له مانگی حوت و ههشتدا.

• میژووی وولات: له بنه پرتا شهرمینیا پارچهک بوه له نیمبراتوریه تی فارسی له کاتهی که گهلی شهرمینیا گواستیانوه له سه دهی شهشی پیش زاینی، شهرمینیا به دریزایی میژوو گوژه پانی مملاتی بووه له گهلی یونان و پومان و مهگول و تورک، نه سه کهندهری مه کدونی گهره له سالی ۲۲۸ پیش زاینی داگیری کرد، له سالی ۶۶ پیش زاینی پومانیا داگیری کردوه له ماوهی سالهکانی ۹۴ بۆ ۵۶ پیش زاینی به هیزترین ناوچه بوو له نیمبراتوریه تی پومانیا که دهسهلاتی به سهر ناوچهکانی چیا قهوقازو دهرای سپی ناوهراست دا دهشکا.

له سالی ۲۰۲ زاینی شهرمینیا بووه یه کهم دهولت که ناینی عیسی کرده ناینی رهسمی دهولت. له سالی ۲۹۰ شهرمینیا دابهش کرا له نیوان بیژمنتیهکان و فارسکان، له سالی ۸۸۶ تا کو ۱۰۴۵ شهرمینیا دهولت تیکی شانشین سهر بهخو بوه.

له سه دهی سیانزه هم له دواي داگیرکردنی له لایه ن مهگول و پرگار بوون له دهستیان بووه وولات تیکی سهر بهخو تا کو سالی ۱۸۷۵.

نیمبراتوریه تی عوسمانی له سه ره تایی سه دهی شانزه هم داگیری کردوه له ماوهی ۱۸۱۲ تا کو ۱۸۲۸ روسیا دهستی به سهر پوژهلاتی شهرمینیا داسه پاندا. له کو تایی سه دهی نۆزده هم ههستی نه تهوایه تی و پوژشینی شهرمینی پهری سهندو نیمبراتوریه تی عوسمانی مه ترسی لی پیدابوو کهوته په لاماردان و نیش و نازاری شهرمینیکان بووه هوی نا په زایی وولاتانی ناوچه و جیهان و ناسراو به کیشی شهرمینهکان، له سالی ۱۸۹۴ تا ۱۸۹۶ جه ندرمهکانی تورک ههلسان به کهپ کردنه هوی را په پینهکانی شهرمینهکان، له ۱۹۱۵/۴/۲۴ عوسمانیهکان ترسان له هوی که شهرمینهکان هاوکاریان نه کهن و له وترسه ههلسان

به کوشتن و له ناو بردنی زیاتر له ۱۵ ملیون شهرمینی و شهره می ماوه سی بهشی دانیش توانی شهرمینه ندره به دهری سوریا و فهله ستین کردوه له ریگا زوریان لی مردن و نهوانه می مانوه له وولاتانی جیهان ههولی زاویزی کردنیان به زوری دهدا بۆ شهره می ژماره یان زور بیته وه.

له سالی ۱۹۱۶ روسیا ههلسابه به داگیرکردنی و بووه پارچه یه که له په یمانی قهوقاز له گهلی جورجیا و نازربایجان. له سالی ۱۹۱۸ بووه کوماریکی سهر به خو. به لام له گهلی شهوشدا سوپای سوری سؤقیهت داگیری کردوه له سالی ۱۹۲۰ و شهرمینیا پوژشانا پارچه یه که بو له تورکیا و باکوری پوژشانا ئیران. له سالی ۱۹۲۲ سؤقیهت ههلسا به لکاندن جورجیا و شهرمینیا و نازربایجان بۆ شهره می بینه سی کوماری قهوقازی سؤقیهتی سؤشالیستی و پارچه یه که بی له یه کیتی سؤقیهت. به لام له دواي رنکخستنه هوی دهولته تی سؤقیهت له سالی ۱۹۲۶ بۆ شهره می شهرمینیا بیته کوماریکی جیا له جورجیا و نازربایجان که مایه وه به یه کیک له کومارمهکانی یه کیتی سؤقیهت. له دواي سالهکانی ۱۹۸۰ ههستی نه تهوایه تیان به رهو بهرز بوونه وه ههنگاوی دهنا له نیوان شهرمینهکان و هاندانی رامیاریه تی نوئی سهرۆکی سؤقیهت (میخائیل گورباتشوف) به راگیانندن (گلاسنوس). به لام له سالی ۱۹۸۲ شهرمینیا توشی جه ندرین تنگه ژه و مملاتی هه ریمی بووه له گهلی نازربایجان له باره می ناوچه می ناگورنا کارایخ که دهکویته ناو خاکی نازربایجان به لام هه موریا شهرمینی بوون و دواي جیا بوونه هویان له نازربایجان ده کردو چونه ناو شهرمینیا که چی هه دوو دهولت دواي مالی ئوتونومیان بۆ دهکردن، به هوی بهرز بوونه هوی بیرو ههستی نه تهوایه تی له دواي ۱۹۹۰ و به دهست هینانی نه تهوایهکان له زوربه می کورسی په رله مان و سهرکهوتنیان له هه لیزاردن له ۱۹۹۰/۸/۲۲ سهر به خویان راگیانندا به لام

مۇسكۆز وولاتانى ناوچەسى جىھان راگە ياندەنەكەيان پىشت گونى خىست. بەلام بۇ جارى دووم لە ۱۹۹۱/۹/۲۶ سەربەخۇى يەكجارەكەيان راگە ياند بەجىابوونەهەيان لەيەككىتى سۆقىت، لە سانى ۱۹۹۲ ولتە يەكگرتووهكانى ئەمەرىكا دانى بە كۆمارى ئەرمىنىيا ناو چووه ناو رېكخراوى نەتەوه يەكگرتووهكان، لەدواى سانى ۱۹۹۵ دەستكرا بەگۇرانكارى بەرەو كىرتى تاپبەت و پرگۇرامى رىزگارى نرەخەكان و دواى پارتى بىرتنەوهى نەتەوهى ئەرمەنى دەسەلاتدارو بۇ حوكمرانى كىردنەوهى خۇى، دەنگدەران

لەرپىرسى دەستور لە ۱۹۹۵/۷/۵ رازى بوون بەدستورى نوئى بۇ پالپىشتى سەرەك كۆمار، لە ۱۹۹۶/۹/۲۲ دووبارە تىرىنوزىسىان بەسەرەك كۆمار ھەلبىژىرداوهو دواى لە ۱۹۹۸/۲/۲ دەستى لەكاركىنشاوھەبەھۇى كىنەشەى نایاساىى لەمەلبىژاردنەكان. لە ۱۹۹۸/۵/۳۰ رۇبىرت كوشرىان سەرەكەوتنى بەدەست ھىنا بۇ پۇستى سەرەك كۆمار. ئەرمىنىيا ئەندامە لەنەتەوه يەكگرتووهكان.

ئازربايجان

- ناوى رەسمى: كۆمارى ئازربايجان.
- پايتەختى: باكو، ئەوريش بەندەرنىكە لەسەر دەرياي قەزوين و ژمارەى (دانىشتوانى ۱۹۵۲ر۰۰۰ مليون كەسە).
- شارە سەرەكەكان: جانبا، سوچمىت.
- پووبەرى: ۲۲ر۴۰۰ مىل چوارگۆشەو ۸۶ر ۶۰۰ كىلۆمەتر چوارگۆشەيه.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۷ر۹۶۸ر۰۰۰ مليون كەسە، بەپىنى نامارى ۱۹۹۹.
- چىرى دانىشتوانى: ۲۲۹ كەس لەيەك مىل چوارگۆشەدا.
- نژادەكانى: ئەزىرى ۹۰٪، گەلانى داڭستانى ۲٪، روسى ۲٪، ئەرمەنى ۲٪.
- بوژانەوهى دانىشتوانى: ۸ر۲٪.
- زمانەكانى: ئەزىرى (زمانى رەسمىە)، روسى، ئەرمەنى.
- ئاينەكانى: موسلمانەكان ۹۳٪، شىيە ۶۴٪، سونى ۲۹٪، مەسىحى نۇرسوزكىسى ۵٪.
- زانىنى خويىندن و نوسىن: ۹۸٪.
- پىژىمى دەسەلات: كۆمارىكى دەستورى گواستەنەوهىيە و دەسەلاتى كەمايەتى توندەرەوه.
- دابەشى كارگىرى: دوو ھەرىمى ماقى ئۇتۇنۇمى و ۹ شارو ۵۴ بەشە.
- پارتە رامباريەكان: بەرى ئازربايجانى مىللى، نەتەوهىيە ديموكراتى، گەلى ئازربايجانى نوئى (كۆمۇنىستى پىنشوو) پارتى ئازربايجانى كۆمۇنىست قەدەغەيه، پارتى ديموكراتى ئىسلامى، ئىسلامى يەكگرتوى گەلانى كەبەزمانى تەركىك ئاخاوتن دەكەن.
- بەرگىرى: ۵٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- دراوى: مانات.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۱۱ر۹۰۰ر۰۰۰ مىلياردۇلار.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۱ر۴۶۰ دۇلار.
- زەوى كشتوكالى: ۱۸٪ لەخاكى وولاتەكە.
- بەرمەى كشتوكالى: گەنم و جۇو دانەويئە، پەمۇ، توتن، تىرى، پەتاتە، چەوئەندەرى شەكر.

- ناوى رەسمى: كۆمارى ئازربايجان.
- پايتەختى: باكو، ئەوريش بەندەرنىكە لەسەر دەرياي قەزوين و ژمارەى (دانىشتوانى ۱۹۵۲ر۰۰۰ مليون كەسە).
- شارە سەرەكەكان: جانبا، سوچمىت.
- پووبەرى: ۲۲ر۴۰۰ مىل چوارگۆشەو ۸۶ر ۶۰۰ كىلۆمەتر چوارگۆشەيه.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۷ر۹۶۸ر۰۰۰ مليون كەسە، بەپىنى نامارى ۱۹۹۹.
- چىرى دانىشتوانى: ۲۲۹ كەس لەيەك مىل چوارگۆشەدا.
- نژادەكانى: ئەزىرى ۹۰٪، گەلانى داڭستانى ۲٪، روسى ۲٪، ئەرمەنى ۲٪.
- بوژانەوهى دانىشتوانى: ۸ر۲٪.
- زمانەكانى: ئەزىرى (زمانى رەسمىە)، روسى، ئەرمەنى.
- ئاينەكانى: موسلمانەكان ۹۳٪، شىيە ۶۴٪، سونى ۲۹٪، مەسىحى نۇرسوزكىسى ۵٪.
- زانىنى خويىندن و نوسىن: ۹۸٪.

- سامانی ئاژەلی: مەر ۰۰ ۴رە ملیۆن سەر، چیل و گامیش ۰۰ ۱۷ر ملیۆن سەر، پەرەور ۱۳ ملیۆن سەر.
- بەرھەمی کاربە: ۱۰ ۱۶ر ملیار کیلووات کاتژمێر.
- سامانی سروشتی: نەوت، غاز، ناسن، چەندین جۆری تری سامانی سروشتی تیاپە.
- پێشەسازبەکانی: پسالوتنی نەوت، پێداویستبەکانی دەرھێنانی نەوت، ناسن، چیمەنتۆ، کیمیای، رستن و چینی ھەمە جۆر، دروستکردنی شەکر، خۆشکردنی پێست، پیلاو، ئامادەکردنی گوشت،
- دەرچووبەکانی: نەوت و غاز، کیمیایی، بەرھەمی پەمق، خوری، پێست، ئاژەلی زیندوو.
- بەرھەم ھێنانی ھەشیشەو جۆرەکانی تری تریاک ئەریش لە ولاتەکانی کۆمەنولس بەکاردی و دەرھێردرێتە دەرھەوی ولات بۆ ئەوروپای پۆژئاوا.
- داھاتی دەرھەوی: ماشین و پێداویستبەکانی، کەلوپەلی بەکارھێنان، خواردەمەنی، دروستکارەکانی رستن.
- ھاوبەشەکانی بازرگانەکانی: لەگەڵ ھەموو ولاتانی یەکیتی سۆفیەتی پێشوو، یەکیەتی ئەوروپا، یابان، چینی میلی.
- جوگرافیای ولات: ئازربایجان دەکەوتە سەر کەنارەکانی پۆژئاوا، دەریای قەزوین لەلای باشووری پۆژەلاتی چیا قەوقاز. دۆلەکانی زنی کورامۆکە ناوچەبەکی سەرەکی کشتوکالیە. روسیا لە باکووری، دەریای قەزوین لە پۆژئاوا، سنوری لەگەڵ تورکیا ۱۰ میل درێژبەتی.
- کەشوەھوای مام ناوەندییەو کەم بارانە، گەرم و شکانییە، پێژەیی پەلی گەرمی لەمانگی حوزیران و تموز دەگاتە ۲۷ پە.
- مینێرووی ولات: لەسەدەیی چواری زاینی

(ئەنرۆفیتس) کە یەکیک بوو لە ھەقائەکانی ئەسکەندەری مەکدونی سێ یەم ھەلسابە راگەیانندی دەولەتی سەرپەخۆی ئازربایجان بۆ یەکەم جار. ئیسلام لەسەدەیی حوتەم لەناوچەکە بلو بوو. مەگۆلەکان لەسەدەیی سیانزەھەم لەگەڵ ئیمپراتۆریەتەکە تیکەلای یەک بوو. بەلام تورکە عوسمانیەکان لەسەدەیی شانزەھەم داگری کردو تیکەلای ئیمپراتۆریەتی خۆیان کرد. لەدوای ئازربایجان بوو مەئەبەندی پۆشەنبیری ئیسلام و مەزھەبی شیعی. بەلام دوای ئەوە ئازربایجان کەوتە ژێر دەسەلاتی فارسەکان بەھۆی جەنگی نیوان روسیا و ئێران یەکەم لە سەلەکانی ۱۸۰۴ تا ۱۸۱۲ کۆتایی ھات و دەسەلاتی روسیا لەسەر ئازربایجان چەسپاو بوو پارێزگاری لێ کردنی. دوای ئەوە جەنگی دووھەمی نیوان ئێران و روسیا ھەنگیرسایەوو لە سالی ۱۸۲۶ کۆتایی ھات بە مسۆگەر کردنی دەسەلاتی فارس لەسەر باشووری ئازربایجان و دەسەلاتی روسیا لەسەر باکوور. لە کۆتایی سەدەیی نۆزدەھەم پێشەسازنی نەوت پەرەیی سەندو زۆر لە خیزانانی ناوچەکە کۆچیان کرد بۆ باکووری پایتەختی ئازربایجان کە ئەوکاتە نیوہی پێویستبەکانی روسیای چارەسەر دەکردو لە سالی ۱۹۰۶ پارتی ھیمە پیکھات کە بەستراوو بە پارتی کاری دیموکراتی کۆمەلایەتی (بەلشەف) لە روسیا. بەلام دوای قەدەغە کرا لە سالی ۱۹۱۲، لەھەمان سان پارتی یەکسانی نیشتمانی لە شاری باکو دامەزرا. لە سەلەکانی ۱۹۱۷ و ۱۹۱۸ ئازربایجان بوو ئەندام لەیەکیتی باشووری قەوقازی دژ بە بەلشەفیەت و بوو کۆمارنکی سەرپەخۆ لە سالی ۱۹۱۸ بەلام سوپای سوری سۆفیەت لە سالی ۱۹۲۰ داگری کردو ناچاری کرد لەسەر گۆڕینی رامیاری بەرھەو زانستبەت، لەسەلەکانی ۱۹۲۲

تاكو ۱۹۳۶ ئازىربايجان پارچەيەك بوو لە كۆمارى باشوورى قەرقازى يەككىتى سۆڧيەتى و ھەروەھا لكاندى بەئەرمىنيا و جورجيا، بەلام لە سانى ۱۹۳۶ بوو يەككىك لە كۆمارەكانى دامەزرىنەرى يەككىتى سۆڧيەت و لەدوای سالەكانى سى دژايەتى ياساى كشتوكالىان دەكردو دژى بىرى راست رھوى ستالين بەرامبەر بەرھەنستەكانى . لە سانى ۱۹۸۸ ھەرىمى ناگورنا- كارباخ كە دانىشتوانەكەى ئەرمەنى و كورد بوون كە دەكەوتتە ناو دەولەتى ئازىربايجان، ھەولدىرا بۆ ئەمەوى بېيتە سەر بەئەرمىنيا و بوو ھۆى خۇپيشاندىان و دروست بوونى گىروگرفت بەلام مۆسكۆ خستىە ژىر چاودىرى خۆى لە ۱۹۸۹ و بوو ھۆى شەپرى ناوخۆى دانىشتوانى لەگەل ئەرمەنيەكان لەسەر شو ناوچەى كە زۆربەى دانىشتوانى ئەرمەنى بوون و داواى جيابوونەويان لە ئازىربايجان دەكرد كە زۆربەى دانىشتوانە موسلمانەكان چوونە ناو ئەرمىنيا . لە سانى ۱۹۹۰ مۆسكۆ ھىزى سەربازى پەوانەى باكورى كرد بۆ چەسپاندى دەسەلات بەلام لە ۱۹۹۱/۸/۳۰ ئازىربايجان سەربەخۆى راگەياند لەدوای كودەتا ھەرس ھىنراوھەكى دژ بەمىخائىل گورباتشوف

لە مۆسكۆ بە پشتيوانى سەركردەكانى پارتى كۆمۇنىستى ئازىربايجان . ئازىربايجان بوو دەولەتلىكى سەربەخۆ لەدوای ھەرس ھىننى يەككىتى سۆڧيەتى لە ۱۹۹۱/۱۲/۲۶ لەھەمان سال ئازىربايجان بوو ئەندام لە رابتەى وولاتانى سەربەخۆى كۆمەنولس (C L S) و ناگورنو-كارەباخ سەربەخۆى راگەياند . لە سانى ۱۹۹۲ ئازىربايجان بوو ئەندام لە رىڭخراوى نەتەرە يەكگرتووەكان و دانى پىنرا . دواى پېرۇگرامى چاكسازى ئابوورى دەستى پىن كرد لەسەر بناغەى ئابوورى بازىرگانى ئازاد . دواى بوو ھۆى ھەلاتنى شىبى سەرەك كۆمار لەئەنجامى كودەتاي سەربازى لەلايەن گىرار ئالىيف لەسانى ۱۹۹۳ دواى بوو سەرەك كۆمارو لەو كاتە سوپاى ئەرمىنيا دەستى بەسەرناگورنو كەرەباخ داگرت . لەدوای سانى ۱۹۹۵ ئەنجومەنى ياسادانان ھەلبژىردراو بەردەوامە لەچاكسازى ئابورى . ولەدوای سانى ۲۰۰۳ ئازىربايجان ھەولنى چوونە ناويەكەتى ئەوروپاى داو بەردەوامە لەھەولەكانى .

• ئازىربايجان : ئەندامە لە نەتەرە يەكگرتووەكان، ئەندامە لەكۆمەنولسى وولاتانى سەربەخۆ .

ئەسپانیا

- ناۋى رەسمى: شانشىنى ئەسپانیا.
- پايتەختى: مەدرىد، ژمارەى دانىشتوانى ۲،۹۱۵،۰۰۰ مىيۇن كەسە.
- شارە سەرەككەكانى: بەرشلۇنە، فالنسىيا، سىفىل.
- بەندەرە سەرەككەكانى: برشلۇنە، بىلباۋ، فالنسىيا، قرتاجتە، ماجا، كادىۋ.
- پووبەرى: ۱۹۴،۸۹۶ مىل چوارگۇشەو ۵۰۴،۷۸۰ كىلۇمەتر چوارگۇشەيە پووبەرى ھەموو دورگەى باليرىك و كەنارى خاكى دايك پووبەرى ۱۹۰،۰۷۸ مىل چوارگۇشەو (۴۹۲،۴۳۱ كىلۇمەتر چوارگۇشەيە).
- ژمارەى دانىشتوانى: ۴۲،۳۶۰،۰۰۰ مىيۇن كەسە. بەپىنى نامارى ۱۹۹۹
- چىرى دانىشتوانى: ۲۱۷ كس لەيەك مىل چوارگۇشەدا.
- بوژانەۋەى دانىشتوانى: ۰،۳٪.
- نژادەكانى: تىكەلۆە لە تىپەكانى دەرياي سىپى ناۋەرەست (كەبەژەن كورت و سەر درىژۇكانىن) تىپەكانى نورديە (درىژى بەژن و درىژى سەرو پىستى ئەسەمەن)، ئەۋىش ئەسپان ۷۳٪، كاتالان ۱۶٪، گالىسىيە ۸٪.
- زمانەكانى: ئەسپانى كىستىليە (زمانى رەسمىيە) كتلانئە، گالىسىيە، باسك.
- ئاينەكانى: كاسۇلىكى رۇمانى ۹۹٪.
- زانىنى نوسىن و خويۇندىن: ۹۹٪.
- رژۇمى دەسەلات: شانشىنى دەستورە، پىك ھاتو لە كورتىس (پەرلەمان) كە لەدوۋ ئەنجومەن پىك ھاتوۋ ئەنجومەنى ئوئىنەرەن كە ۳۵ ئەندامەن و. ئەنجومەنى پىران ۲۰۸ ئەندامەن، ھەلبۇزاردىن بە پىشنىيارى گشتىيە.
- پارتە رامىيارەكان: پارتى كرئىكارى سوشىيالىستى، سوشىيالىستى دىموكراتى،
- پارتى مىللى، چەپ رەۋى ناۋەندى.
- دابەشى كارگىرئى: ۱۷ ھەرىمى ئۇتۇنۇمىيە.
- بەرگرئى: ۵،۶٪ لەكۇى دەرنەنجامى ناوخۇيى.
- سوپاكەى: ۲۰۶،۸۰۰ ھەزار كەسە.
- ئابوورى: گەشتوگۇزار سەرچاۋەى يەكەمە لە بەرھەم و دواى ئىسۋىش پىششەسازى و كشتووكال.
- دراۋى: بىزىتا.
- كۇى دەرنەنجامى ناوخۇيى: ۶۴۲،۴۰۰ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لە كۇى دەرنەنجامى ناوخۇيى: ۱۶،۴۰۰ دۇلارە.
- زەۋى كشتوكالئى: ۳۲٪ لەخاكى وولاتكە.
- بەرھەمى كشتوكالئى: دانەۋىئە، زەيتون، تىرى، تىرشىيات، تەپە بەھەموو جۇرەكانىسەۋە، چەۋەندەرى شەكر، ميوەجات.
- سامانى ئازەلى: مەپر ۲۱،۳۰۰ مىيۇن سەر، بەراز ۱۸ مىيۇن سەر، چىل و گامىش ۷۰،۵۰۰ مىيۇن سەر، بىزىن ۲،۵ مىيۇن سەر، پەرەور ۳۱،۸۰۰ مىيۇن سەر.
- بەرھەمى كارەبا: ۱۶۴،۸۰۰ مىليار كىلۇ وات كاتژمىر.
- سامانى سىروشتى: لىجىنت (خەلون) يۇزانىۋم، قورقوشم، ئاسن، نوحاس، زەنگ، كەلوپەلى سىروشتى تىر، دارىستان، وزەى ئاۋ، گەچ، (ملورۇسىيار. كەبۇ دروستكردنى شوشە بەكارديت).
- پىششەسازى: ماشىن، ئاسن، بەرھەمى رىستىن و چىنچىن. پىئلو، گالىسكە، خۇراكى دروستكراۋ، گەشت و گوزار، ئامادەكردنى گوشت، خورى.
- دەرچوۋەكانى: ئۇتۇمىيل و تەرەكتۇر، كەلوپەلى نيوە تەۋاۋكراۋ، كەلوپەلى خۇراك، بەتايبەتى

پۇنسى زەيتون ، پۇرتەقال، ماشىن و پىداويستىھىكانى كارەبايى، گەلى كەلويەلى تر.

● داھاتەكانى دەرەھى : ماشىن و كەلويەلى گواستەھە، كىميا، بەرھەمى نەوت، كەلويەلى بەكارمىنان.

● ھاوبەشەكانى بازىرگانى: ئەلمانىا، ئىتالىا، ئەمەرىكا، يابان، بەرىتانىا، چىنى مىللى

● جوگرافىيە وولات: ئەسپانىا لە ۸۵% پوبەرى نىمچە بىابانى ئىبىرىياھە كە باشورى پۇژئاواى ئەورپا دەگرىتە خۇى . بەلام پورتوگال ھەموو ماوھەكى لە نىمچە بىابانەكە بەكاردىنى، فەرەنسا دەكەوتتە باكورى پۇژھەلاتى ئەسپانىا كە چىاى برىزى لىكىيانى جىا دەكاتەھە كە درىژرە كەى ۳۰۰ مىل و ۴۸۰ كىلومەترە، كەندارى بىسكى لە باكورى كەدەكەوتتە پۇژئاواى فەرەنسا ئەويش پارچەبەكە لە زەرىيە ئەتلەسى، لە پۇژئاواى پورتوگالە، ئەتلەسى لە باكورى پۇژئاواى، چىاى تارق لەكىشورەى ئەفرىقىاى جىا دەكاتەھە لە باشورى پۇژئاوا كە درىژرە گەرەكە كەمترە لە ۱۶ كىلومەتر، گردۆلكەى ناوھندى پانى ھەبە بەرەو خوارو لەدو لايەنى باشورو پۇژھەلات، زنجىرە چىايەك لىكىيان جىا دەكاتەھە. سى زىى سەرھى تىايە ئەويش " زىى ئىرۇ لە باكورى پۇژھەلات و زىى تابۇ لە ناوچەى ناوھندى و زىى چواركەفەر لە باشورى كە ئاودىرى دەشتايىھەكان دەكات. ئەو كەش و ھەوايەى كە ھەبە وشكانىھە، لە زستاندا سارە، گەرە لە ھاوین، لە باكور كەش و ھەواى مام ناوھندىھە، لە كەنارەكانى باشورو پۇژھەلاتى بە پىى كەش و ھەواى دەرەي سى ناوھراستە.

● مېژوى وولات: دانىشتوانى رەسەنى ئەسپانىا لە (سلىتن و ئىبرىانىھەكان و باسك پىكھاتوھە . ئەسپانىا پارچەبەك بسو لە ئىمىراتۆرىھەتى پۇمانى لە سالى ۲۰۰۶ى پىش زايىنى كە لەو كاتە (سكىبىو ئەفرىكانوس) كرىدەھە. لە سالى

۴۶۲ پىش زايىنى سەركرە (ئەلفىزىجوتىكى بەرىھى ، ئەتولف) پەرىھە بەرەو چىاكانى ئەبىرنىزو دەسەلاتى لە ئەسپانىا گرتە دەست بەناوى ئىمىراتۆرىھەتى پۇمانى يەكەم، بەلام دواى ئەھە سەرەبە خۇىى وەرگرت. ھىزى ئىسلام بە سەركرەدەھەتى تارقى كورى زىاد لە سالى ۷۱۱ زايىنى ھەلسا بە پەرىنەھەى ئەھ بەندەرە تەنگەى كە كەوتتە دورى لايەنى پۇژئاواى دەرەي سى ناوھراست كە جىاى دەكاتەھە لە باكورى ئەفرىقىا و باشورى ئەورپا كە ناوى نرا بە ناوى گەروى چىاى تارق لەلايەن ئەھ موسلمانانەى كە لە باكورى ئەفرىقىا ھاتبون بە كرىدەھەى (فتخ) ئەسپانىا لەسەر شانشىنى (فىزىجوتىك). كە چەند سالىكى كەم مانەھە لەسەر دەرەياو ناچار كرىدى ولاتى ئەسپانىا بەدرىژرە دانى دەسەلاتى خۇيان لە وولاتەك . بەلام بەشى باشورى ئەسپانىا لە ماوھە دەسەلاتى ئىسلامى ناوھند بوپو بە ئەندەلوس كە ماوھ لەژىر دەسەلاتى ئىسلام لە سەھەى ھەشتەمى زايىنى تاكو سەھەى پانزەھەم بە دروستكردى شارستانىھەت و پۇشنىبىرىكى دەھلەمەند، بەبەردەھامى ئەھ ماوھە لە باشورى ئەورپا كە لەسنورى شارى بوانىھە و لە ناوھراستى پۇژئاواى فەرەنسا پراوھستا تا ئەوكاتەى سوپاى فرنجە توانى سوپاى ئىسلام لە سالى ۷۲۲ زايىنى دەرېكات.

لەسەھەى نۆى زايىنى مەسېھىھەكان توانان لە باكورى ئەسپانىا چەند شانشىنىھەك پىك بىنن وەك (ئەستورياس، ئاراگۇن، نافارۆلىون، ناوچەى كاستىل) ، عەبدول رحمانى سىنەم توانى لە سەھەى دەى زايىنى خۇى بكاكە خەلىفەى ئىسلام لە شارى قرتبە، كەبوھ ھۇى بەھىزىون و بەرزىونەھەى شارستانىھەت و پۇشنىبىرى لەو كاتەدا، لە سالى ۱۲۲۰ زايىنى لە ئىسپانىا ھەردو شانشىنەكانى لىون و ناوچەى كاستىل يەكيان

گرت و بووه هۆی دهرکردنی ئیسلامهكان له زۆریه ی باشووری ئهسپانیا و بوه یارمهتی دهری پهت و بلاق بون و كهت بون له نیوان دهسه لاتدارانی ئیسلامی و بهردهوامی له داگیر کردن و تالان کردن له لایه ن مهسیحیهكان له باکوردا.

لهسه دهی چواری زاینی له ئیسپانیا شانشین پیک هات له ناوچهکانی کاستیل و ئاراگون و فافار، ئیماراتی ئیسلامی له غرناته، بهلام شانشین ئاراگون و کاستیل که گرنهترین شانشین بون له سالی ۱۶۶۹ زاینی فریدیناند دادوهری ئاراگون بوه هاوسهری (ئیزابلا) ئه میری کاستیل و ههردوو شانشینکه یهکیان گرت له سالی ۱۶۷۹ ی زاینی، له سالی ۱۶۹۲ غرناته داگیرکرا و بوه کوتایی هینان به دهسه لاتی ئیسلامی له ئهسپانیا بوه هۆی ئهوهی که کاسۆلیکی پۆمانی بیته ئاینی پهسمی دهولت به دهرکردنی جوله که له ولات و دهرکردنی ئیسلام له سالی ۱۵۰۲ زاینی.

له سالی ۱۶۹۴ پهیمانی (تۆردسیلاس) له نیوان ئهسپانیا و پرتوگال مۆرکرا به دیاری کردنی ئه شوینانهی که بۆیان ههیه بییشکنن به دۆزینهوهی ناوچهی تر، له سالی ۱۶۹۳ زاینی مه رسومی بابووی دهرچوو به دانی جیهانی نوێ (ههردوو ئه مهریکا) بۆ ئهسپانیا و تایبه ته مند کردنی ئهفریقا بۆ پورتگال بۆ دهرامهتی پورتوگال، له کاتی دۆزینهوهی ئیستیماری فراوان (کۆلۆمبس) توانی ئه مهریکا بدۆزیته وه له سالی ۱۶۹۲ زاینی و بیزار توانی پیرۆ داگیر بکات له سالی ۱۵۳۲ زاینی، کۆرنس مهکسیکی له سالی ۱۵۱۹ زاینی داگیر کرد، ئهسپانیا بوه هیزکی نیو دهولتی و بنه ماله ی هامبسیورگ شانشین ئهسپانیا بوه به هیزترین بنه ماله ی دهسه لات له هه موو جیهان.

هۆله ندیه كان به نیازی تۆله سه نده وه بون له ئهسپانیا به لام ئهسپانیا دانی به هۆله ندا دانه دنا به کۆماری هۆله ندا تاكو سالی ۱۶۶۸ ی زاینی

دوای ئه وه له سالی ۱۵۸۰ فلیپی دووه م بوه میرات گری کورپی شانشین حشقه له سه ر پرتوگال و بهردهوام بوو له دهسه لاته که ی تاكو سالی ۱۶۴۰ ی زاینی، فلیپی دووه می شانشین ئهسپانیا له سالی ۱۵۸۸ ی زاینی (که شتی ههنگیه که ی ئه مرادا) ی ره وانه ی ناوچه ی ئینگلترا کرد بۆ داگیر کردن که بووه هۆی ویران کردنی که، ئه مهش کار دانه وه یه کی زۆر خراپی کرده سه ر ئهسپانیا و دهسه لات داریه که ی که بوه هۆی له دهست دانی سه ره بخۆی له دهریا و ریگه خو ش کردن بوو بۆ ئینگلترا به داگیر کردن ئه مهریکا، ئه مهش بوه هۆی ئه وهی که ئهسپانیا بیته هیز ی دووه م له جیهان و توانای ئه وهی نه ما به کار لیک کردنی له رامیاره تی ئه روپا، له سه ده ی هه لده هم ئهسپانیا هیزه که ی به ره و توانه وه ههنگاوی نا له ناومندی جهنگی و بی نه قلانی به هیز بوونی دیموکراتی و شارستانی و دینی له ماوه ی ساله کانی ۱۷۰۱ تاكو ۱۷۱۴ که چه ن دین جهنگی خه لافه تایه تی ئه سپانی رووی دا له نیوان هاو پمانان (ئویش به ریتانیا، نه مسا، هۆله ندا، پرتوگال، دانیمارک) له نیوان (فه رهنساله لایه و)، ئهسپانیا و بافاریا له لایه کی تر، هاو په یمانانی فه رهنسا دژی ته ی ئه میر فلیپ لویسی چواره میان ده کرد شانشین کورپی لویسی چواره مه می شانشین فه رهنسا بوو به شانشین ئهسپانیا. به لام به هۆی مۆر کردنی دوو په یمانی (ئوترخت و راستات)، له سالی ۱۷۱۳ تا ۱۷۱۴ ی زاینی هاو په یمانان دانیا نا به ئه میر فلیپ به شانشین ئهسپانیا.

به لام ئهسپانیا دهستی هه لگرت له چیا ی تارق و مینۆرکلو نۆفا سکو شیا بۆ به ریتانیا، دهست هه لگرتنی له ئیتا لیا و به لجیکا له باشوور بۆ نه مسا. له سالی ۱۷۹۳ ئهسپانیا جهنگی پاگه یاند دژی فه رهنسای شوپش به لام دوایی گۆرا به دهوله تیکی سه ره به فه رهنسا له سالی ۱۷۹۵ ی زاینی. له سالی ۱۸۰۸ ناپلیون چاوی

بېرې ۈسپانیاو یوسفی كرده شانشین لهسەر ۈسپانیا. له سالی ۱۸۰۸ تاكو ۱۸۱۴ له نیمچه بیابانی ۈیبیری شهر ههگیرسا لهوكتای كه ناپلیون فرهنساو ۈسپانیای داگیر كردو بوه هوی ۈهوی كه ۈسانیا پرگاری بیت له ژیر دهستی فرهنسا لهلایه ن سهركردهی ۈنگلیزی (ویلنجتون)، له ماوهی سالهكانی ۱۸۱۰ تا ۱۸۳۰ ۈسپانیا دهسهلاتی لهسەر ناوچه ژیر دهستهكانی خوی له ۈمهریکای باشور نه، لهسالهكانی ۱۸۷۲ تاكو ۱۸۷۴ یهكهم كۆماری راگهیانده له میژوی ولات. بهلام له ۈنجامی كودهتای سربازی لهلایه (فونسی دوانزههم) و دهسهلاتی له ۈسپانیا گرته دهست. له جهنگی یهكهمی جیهان ۈسپانیا خوی بی لایه ن گرت، له سالی ۱۹۲۲ (بریمودی ریفر) بوه دكتاتورى ۈسپانیا. لهسالی ۱۹۲۰ شانشین (فونسی سیانزههم) ۈه دكتاتوریهی ههلوهشاندوه بههوی ۈه گۆرانکاریانهو جولانهوهیهکی بهمیز دروست بوو له دژی پژی می شانشین و بوه هوی ۈهوی كه له ۈسپانیا دهریكرنت، له سالی ۱۹۲۱ راگهیاندهی دهستوری نوی ۈسپانیا به كۆماری كریكاری به جیا كردهوهی ۈیبه له دولته هتا له خویندنگاكانی ههمجۆر بهلام دواى ۈهه لایهنی مام ناوهندی و كاسۆلیكیهكان له ههلبژاردنی سالی ۱۹۲۲ سهركوتنیان بهدهست هینا ، بهلام سۆشیالستهكان و كاتالو نیوتیهكان له سالی ۱۹۲۴ ههلسان به یاخی بوون. له سالی ۱۹۲۶ ههلبژاردنی نوی ۈنجام درا، بهرهی میلی چپ سهركوتنی بهدهست هینا. بهلام ۈفسهریگی پاریزهر لهسویا به ناوی (فرانسسكو فرانكو) سهركردهیتى ۈهه پاپهپرنهی كرد كه له ۱۹۲۶/۷/۱۸ دژی حكومهتی ههلبژاردراو ههر لهوكتایه شهرى ناوخۆ ههگیرسا لهنیوان نهتوهیهكان به سهرۆكایهتی فرانكو به پشتیوانی گهوره ریتالیتهت و ۈلمانیهكان، كۆماریه چهپرهوهكان بۆ ماوهی سی سال كه بوه هوی

كارهساتیكى گهوره لهسەر ۈسپانیاو بوه هوی كۆترانی نزیكهی یهك ملیون مرۆف و كۆتایی هاتن به ههلاتنی كۆماریهكان و فرانكو له ۱۹۳۹/۵/۲۸ دهسهلاتی وهرگرت له مهردید. ههر چهنده ۈسپانیا بی لایهنی خوی له جهنگی دووهمی جیهان راگهیانده له سالی ۱۹۴۱ بهلام لهگه ۈههشدا هیزىكى چل ههزار كهسى رهوانهی بهرهكانی جهنگ كرد بۆ دژایهتی كردنی سوپای سووری سوؤقیتهت و فرانكو بوه سهرۆكى دهولته كه سهرۆكىكى نهتوهی پارتی فالانج كه پارتی دهسهلاتداربوو بوه سهرۆك وهزیران . لهو دهنگدهی كه ۈنجام درا له سالی ۱۹۴۷ زایینی كه گه ۈسپانیا پازی بوو لهسەر ۈهه یاسایهی كه فرانكو داینا بهنۆیهی دهسهلات و رایگهیاندهی دهولتهی شانشینى له ۈسپانیا بۆ جاری دوهم فرانكو بهردهوام بوو له سهرۆكایهتی دهولته . بهلام ۈهه پهیوهندهی كه ۈسپانیا ههیبوو لهگه ۈه ولاته فاشیهكانی (ئیتالیانو ۈلمانیا) بوه هوی نهچونه ناو پیکخراوی نهتوهه یهكگرتوهكان تاكو سالی ۱۹۵۵ لهوكتایه پازی بوون لهسەر بونی به ۈندام له نهتوهه یهكگرتوهكان. پهلهمانی ۈسپانیاله سالی ۱۹۲۶ (فرانكو و كورنین) ۈمیر خوان كارلوسیان كرده شانشینى ۈسپانیا له دواى كۆتایی هاتنی حكومهتهكانیان، له ۱۹۷۵/۱۱/۲۰ فرانكو كۆچی كرد له دواى ۈهه خوان كارلوسی یهكهم سهرۆكایهتی لیژنهكانی لهناو بردنی دژی فرانكوى گرته دهست لهدام و دهزگاكانی ولات. له ههلبژاردنه نازدهكانی مانگی تهموزی ۱۹۷۷ پارتی مام ناوهندی سۆشیالستی و دیموكراتی سهركوتن كه پارتی گهوره بوون. له سالی ۱۹۷۸ گه ۈه پازی بوو لهسەر ۈهه دهنگدانىكى گشتی بكرنت لهسەر دهستورنى دیموكراتی. بههوی پانه پهستۆی گهلانى ناوچهی كاتالونیانو باسك (ۈهه دولفو سوارین) سهرۆك وهزیران پازی بوو بهوهی ۈتۆنۆمیان پى بدرى . له ۱۹۸۲/۱۰/۲۰ پارتی

کرتکارى سۇشبالست لى ھەلبۇزاردنەكانى پەرلەمان سەرکەوتنىكى باشى بەدەست ھىنا بە سەرۇكايەتى فليپ گونزاليز و لەھەمان سال ئەسپانيا چوۋە ناو پەيمانى ئەتلەسى. لەگەن ئەو شەدا پىنخراوى ئىتالە ۱۹۹۸/۹/۱۸ ۋەستانى شەرى يەك لایەنەى راگەيانەد. لە ولايەتى ئەسپانيا (دورگەى باليرىك) كە دەكەوتتە پۇژئاواى دەرياي سىپى ناوھراست و پووبەرەكەى ۱۹۲۷ كىلومەتر چوارگۆشەى و دورگەى ماجوركا دەگىرتتە خۇى و پايتەختى (جلمادى مالۇركا، ھىنۇركا، كريرىرا، ئەببىزا، فۇرىنترا) بەلام دورگەى كانارى دوو ولايەت پىنك دىنن كە پووبەرى ئەو دورگەى ۲۸۰۷ ميل چوارگۆشەو دەكەوتتە دەرياي ئەتلەسى

لەپۇژئاواى مەپراكش، دورگەى پتيزف و تلماو، جوھرا، ھىرۇكانارى گەرە: فورتى فننورا لانزروت دەگىرتتە خۇى لەو دورگەى بەدا دوو بەندەرى پۇژانەو ھەبە نەرىش، بەندەرى لاس بلماس و بەندەرى سائتا كروزكەسەر بەئەسپانان، كوتاو ھىللىيا لەسەر كەنارى پۇژئاواى دەرياي سىپى ناوھراستى كە مافى ئۇتۇنۇمىيان لە مانگى ۱۹۹۴/۹ ۋەرگرت.

● ئەسپانيا لە سالى ۱۹۹۶ چوۋە ناو ئەندامىەتى يەكىتتى ئەورپا.. ئەندامە لە يەكىتتى ئەورپا، لە پىنخراوى ھاوكارى پۇژانەوئى ئابوورى، ئەندامە لە پەيمانى باكورى ئەتلەسى، ئەندامە لە پىنخراوى نەتەوہ يەكگرتوۋەكان.

بەلجىكا

- ناوى رەسمى: شاننىنى بەلجىكا.
- پايتەختى: برۇكسەل، ژمارەى دانىشتوانى ۹۹۵ر۰۰۰ ھزار كەسە.
- شارە سەرەكەىكانى: ئەنتورپ، گنت، ئەمەش ھەردووكى بەندەرى سەرەكى وولاتەكەن.
- پووبەرى: ۱۱ر۷۸۰ ميل چوارگۆشەو ۳۰ر۵۱۰ كىلومەتر چوارگۆشەى.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۰ر۵۸۵ر۰۰۰مىليۇن كەسە بەپىنى نامارى ۲۰۰۰.
- چىرى دانىشتوانى: ۸۹۹ كەس لەيەك ميل چوارگۆشەدا.
- پۇژانەوئى دانىشتوانى: ۰ر۰۴٪.
- نژادەكانى: فلىمىنگ ۵۵٪ لەباكور، ولۇن ۲۳٪ لەباشوور.
- زمانەكانى: فلمىش "ھۆلەندى" (زمانى رەسمىە) لەباكور، زمانى فەرەنسى لەباشوور
- رەسمىە، دوو زمانى تىرى تىبايە كەلە شارى بروكسەل رەسمىن و زمانى ئەلمانىش ھەبە.
- ئاينەكانى: كاسسۇلىكى رۇمانى ۷۵٪.
- پىرۇستتت ۲۵٪.
- زانىنى خويندن و نوسىن: ۹۹٪.
- دابەشى كارگىزى: ۱۰ ناوچەى لەشئوہى پارىزگا.
- بەرگرى: ۱ر۸٪ لەكۆى دەرنەنجامى ناوخۇى.
- كۆى دەرنەنجامى ناوخۇى: ۲۳ر۵۰۰مىليار دۇلار.
- سوپاكەى: ۶۰ر۰۰۰مىليارد كەسە.
- بەشى تاك لەكۆى دەرنەنجامى ناوخۇى: ۲۳ر۵۰۰ دۇلار.
- دراوى: فەرەنگى بەلجىكى يەكسانە بە ۱۰۰سنتىم.
- زەوى كشتوكالى: ۲۴ر۰۵٪ لەخاكى وولاتەكە.

- بەرھەمى كىشتوكالى: گەنم، پەتاتە، قاوھ، تەپرە ميوھجات، گىيىا جوانى ناوماڭ و دام و دەزگاكەن، چەمەندەرى شەكەر، بەرھەمى شىرى.
- سامانى ئاژەلى: بەران ۷۰۵۰ مىليۇن سەر، چىلۋگامىش ۲۴۵۰ مىليۇن سەر، مەر ۲۷۵۰ مىليۇن سەر، بىزن ۱۸۷۰ مىليۇن سەر، پەرەور ۱۸۶۰۰ مىليۇن سەر.
- بەرھەمى كارەبا: ۷۲۰۰ مىليار كىلوۋات كاتۇمىز.
- پىشەسازى: بەلجىكا يەكەم وولاتى ئەرۋىپە كەمەلسابە شۇرشى پىشەسازى بە بەكارھىنراۋى ژۇرخاكى لەخەلۋوز ئەردىنوز ھەرۋا دروستكردنى مافورۇ جىل و بەرگ كە بەنابانگە لەو كارە جۇراۋجۇرانە لەسەر دەمەكانى كۆنەۋە، بەرھەم ھىنانى ئاسن و پۇلا، كەپىشەسازى سەرەكىن، بەرھەمى كانزاكان، بەرھەمى شوشە، ئۇتۇمبىل، كىمىيوى گەلى كارى تىرى ھەمەجۇرى پىشەسازى.
- دەرچوۋەكانى: ئاسن و پۇلا، بەرھەمەكانى نەوت، تەرەكتۇر، ئەلماس، كەلوپەلى گواستەنەۋە.
- داھاتى دەرەۋى: سوتەمەنى، كەلوپەلى خواردەمەنى، كىمىيوى، دانەۋىلە.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: ئەرۋىپاى پۇژەلەت، يابان، چىن، ھىند، ھەندى لە وولاتانى عەرەبى، وولاتانى يەكىتى ئەرۋىپا.
- پۇنمى دەسەلەت: پۇنمىكى دىموكراتى پەرلەمانىەنەۋىش لەژىر دەسەلەتى شانشىن و دەستوردايە، بەپىنى دەستورى نوئى سالى ۱۹۸۹ كە پىرىارى بۇ دراۋە بەدەبەشى سى ھەرىم كە ھەرىكىكىيان مافى ئۇتۇنۇمى ھەپە، ئەۋىش، فلاندرۇز لە باكور، والوينا لەباشوۋرى، بروكسەل، دەسەلەتى ياسا دانانى لە دوو ئەنجومەن پىك ھاتوھ ئەۋىش ئەنجومەنى پىران كە ژمارەى ئەندامانى ۱۸۴

- ئەندامە بۇ ماۋەى چوار سال ھەلدەبۇژدردىن . ئەنجومەنى نوينەران لە ۲۱۲ ئەندام پىك ھاتوھ كە بۇماۋەى چوار سال ھەلدەبۇژدردىن بەرپۇژەى نوينەرى و ئەنجومەنى ۋەزىرائى ھەپە.
- پارتە راميارەكان: پارتى مەسىحى كۆمەلەپەتى فلمىشى، پارتى چەپى ناۋەند، پارتى مەسىحى كۆمەلەپەتى فەرەنسى، پارتى سۇشبالستى فلمىشى، پارتى سەۋىزى فلمىشى، پارتى سەۋىزى فەرەنسى، پارتى چاكسازى فەرەنسى لىپراى، پارتى سۇشبالستى فەرەنسى، پارتى گەلى فلمىشى، چەندىن بىرو بۇچوۋنى تىرى تىايە كەھەرىك لەو پارت و گرۇپانە لەپىناۋ خزمەت كردنى گەل و نىشتىمانەكەيانن.
- جوگرافىيائى وولات: بەلجىكا دەكەۋىتە پۇژئاۋاى ئەرۋىپا لەسەر دەرىيائى باكور، لوكسمبوك دەكەۋىتە باشوۋرى پۇژەلەت، فەرەنسا دەكەۋىتە پۇژئاۋا باشوۋرى، ھۇلەندا دەكەۋىتە باكورى، ئەلمانىا دەكەۋىتە پۇژەلەت، خاكى بەلجىكا خاكىكى گەپى و بەپىتە، دوۋزىيەكەى شىلدات و مىز كەرتى دەكات، لەھەرىمى باشوۋرى پۇژەلەتى كىردو بەرزايى تىايە كە بە دارستان داپۇشراۋە. بەلام كەنارەكانى سەر دەرىيائى باكور دىرئى ۴۰ مىل دەپىن تا دەكاتە گەۋى دۇفەر، بەلام بەشى باكورى لە دەشتايەكانى دىرئى دەپىتەۋە لە كەنارەكانى بۇ باكور، لە باكورى پۇژئاۋاى دەشتايى كەنارەكان بەپىتە، ھىلىكى دىرئى لەپۇژەلەت بۇ پۇژئاۋاى باشوۋرى بروكسەل راستەخۇ وولات دەكاتە دوۋبەش لەپىرى رەگەزۇ زمان كە لەباكور بە فلمىنگون ناسراۋە. كە لە رەسەندا نىوتونۇ بە زمانى فلمىش ئاخاوتن دەكەن، بەلام لە باشور و لۇنىۋن كە بەلاتىنى ئاخاوتن بە زمانى فەرەنسى دەكەن. كەش و ھەۋاى بەگشتى مام ناۋەندىبە لەۋەرمەكانى سالد.

● مینژووی ولات: پۇمانیەکان بەسەرکردایەتی یۆلیوس قەیسەر لە ساڵی ۵۷ پێش زاین ولاتی بەلجیکای داگیر کردوو ولایەتی بەلجیکای ئی دڕوستکرد، ناویان بەناوی پەسەنی دانیشتوانەکه کرد که بەلجای پێ دەگوترا، دواي لە سەدەي پینجەمی زاینی (فرنگە) یەکان گەمارۆیان داو هەولیاندا بە چەسپاندنی پزیمی ناشتی که توانیان بوژانەوه لە ناو شارەکانی بروگ و گینت و بروکسل پەرهی پێ بدەن. لەسەدەي هەشتەم بوە پارچەیهک لە نیمپراتۆریەتی شارلمان ، لەدواي بوە پارچەیهک لە لۆسارینگیاو کەوتە ژێر دەست لۆرینی خواروو، لەساڵی ۱۵۵۵ بەلجیکاو زۆربەي ولاتانی دەوروبەری یەکیان گرت لەگەڵ ئەسپانیا ئەمەش لەدواي دابەش کردنی کەلوپەلەکانی بنەمالەي هامبسبۆرگ، لەساڵی ۱۷۱۲ گۆرا بۆ دەسەلاتداریەتی ئەمسا بەپینی پەیمانی ئۆترخت، لەدواي شەپو پێک دادانەکان بەلجیکای داگیرکرا لەلایەن فەرەنسا بەلام لەدواي کەوتنی ناپلیۆن لە کۆنگرەي فینیاي ۱۸۱۵ بەلجیکای درا بەهۆلەندە، لە ۱۸۲۰/۲/۴ بەلجیکایەکان لە پینساو تۆلە وەرگرتنەوه سەر بەخۆیان راگەیاندا، لیوبولد بوە یەکەم شانشینی ولات، لە پەیمانی لەندەنی ۱۸۳۹ دانی بە سەر بەخۆي بەلجیکای ناو بی لایەنی چەسپاندرا. لە ساڵی ۱۹۱۴ ئەلمانیا داگیری کرد که بوە هۆی هەلگیرسانی جەنگی یەکەمی جیهان و هیزەکانی بەلجیکای بەسەر کردایەتی شانشین (ئەلبرتی یەکەم) چوە ریزی هاو پەیمانان لەدژی ئەلمانیا لەدواي کۆتایی هاتنی شەپ بەلجیکای بە پینی پەیمانی فرسای ۱۹۱۴ هەرمی یۆبینی بەرکەوت لەگەڵ هالمیدی لە خاکی ئەلمانیا، لە ساڵی ۱۹۴۰ ئەلمانیا

هەلسا بەداگیر کردنی بەلجیکای بۆ جاری دووهم وشانشین لیوبولدی سنی یەمی بەدیل گرت و داواي لە سوپاکەي کرد بە خۆ بەدەستەوه دانی، لەساڵی ۱۹۴۵ بەلجیکای پزگار بوو لەژێر داگیرکردنی ئەلمانیا لە ساڵی ۱۹۵۰ لیوبولدی سنی یەم داواي گەراشەوهی کرد بۆ دەسەلاتی بەلام سۆشیا لیسستەکان و نازادینخوازەکان مارەیان پێ نەداو دەستی لەدەسەلات هەنگرت و لە ۱۹۵۱/۷/۱۶ کۆپەکەي بۆ پۆژی دواي بوە شانشینی بەلجیکای.

لە ساڵی ۱۹۴۸ بەلجیکای یەکیتی گومرگی دامەزراوە لەگەڵ هۆلەندەم لۆکسمبورگ که ناسراو بوو بەناوی بئنگس، لەساڵی ۱۹۴۹ بەلجیکای بوە ئەندامی دامەزراوەی پزیکخراوی پەیمانی باکووری ئەتلەسی، لەساڵی ۱۹۵۸ بەلجیکای بوە دامەزراوەی کۆمەلەي شاپووری ئەوروپی که بارگاکەي لە بروکسل بوو، هەروەها پەیمانی ئەتلەسی لە ساڵی ۱۹۶۷ بروکسلێ کردە بارەگای خۆي، لە شەپری دووهمی جیهانێ تاکو ساڵی ۱۹۸۱/۲۲ حکومەت دەسەلاتی یەک لەدواي یەکیان وەرگرت بەهۆی لیک ترازانی باوهری زمان و نەژادی لەنیوان ملیمین و لۆنین . هەر بەهۆی ئەو بیروبۆچون و ململانێی نژادی و زمان لەساڵی ۱۹۹۲ بریاری دەستوری نوێی فیدرالی دەرچوو بەلجیکای کردە سنی هەرمی لیک جیاواز که هەر یەکیان مافی ئۆتۆنۆمی هەیه بە پینی دەستوری فیدرالی دەسەلاتی گوازاوه بۆ هەرسێ هەرمەکەو بوە ولاتیکی فیدرالی، تاکو کۆتایی ۲۰۰۴ دەسەلاتی گۆزین لەکاروباری ولات بەریکی هەنگاودەنی لەهەموو بوارەکان.

● بەلجیکای ئەندامە لە یەکیتی ئەوروپا، ئەندامە لە پەیمانی باکووری ئەتلەسی، ئەندامە لە پزیکخراوی هاوکاری بوژانەوهی شاپووری، ئەندامە لە نەتەوه یەکگرتووەکان.

بولگارىيا

- ناۋى رەسمى: كۆمىرى بولگارىيا.
- پايتەختى: سۇفيا، ژىمارەى
- دانىشتوانى ۲۹۰۰۰ ر ۱۰مىليۇن كەسە.
- شارە سەرەككەكانى: بلوف دىف، رىس.
- بەندەرە سەرەككەكانى: بىرگاس، فارنا كە
- دەكەۋىتە سەر دەرياي رەش.
- پروبەرى: ۲۴ر۸۲۲ ميل چوارگۆشە و ۱۱۰ر۹۱۰
- كىلۇمەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۹ر۸۵۰ر۰۰۰ مىليۇن كەسە
- بەپنى نامارى ۱۹۹۹.
- چىرى دانىشتوانى: ۴۰۸ كەس لەيەك ميل
- چوارگۆشەدا.
- بوژانەۋەى دانىشتوانى: ۳٪.
- نژادەكانى: بولگارىيا ۸۷٪، تورك ۱۱٪.
- ئايىنەكانى: ئۇرسۇزكس ۸۷٪، ئىسلام ۱۲٪.
- زانىنى نوسىن وخوئىندن: ۹۹٪.
- دابەشى كارگىرى: ۹ ھەرتە لەشئەۋەى پارىزگا.
- كۆى دەرتەنجامى ناوخۆيى: ۳۶ر۵۰۰ مىليار
- دۆلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرتەنجامى ناوخۆيى:
- ۲۵۰ر۴دۆلار.
- دراۋى: لىڭ يەكسانە بە ۱۰۰ستوتىنك
- بەرگى: ۲۵٪ لەكۆى دەرتەنجامى ناوخۆيى.
- سوپاكەى: ۹۵ر۸۰۰ ھەزار كەسە.
- زەۋى كشتوكالى: ۲۵٪ لەخاكى ۋلاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم و جۇ، نىسك و نۆك،
- چەۋەندەرى شەكر، تەباق، تەرە،
- ميوەجات، دەرمەرد، چەندىن جۆرى تر
- لەبەرھەمى كشتوكالى.
- سامانى ئارزەلى: مەپ ۳ر۳۵۰ مىليۇن سەر، بىز
- ۸۱۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، چىيىل و
- گامىش ۶۵ر۴۰۰ ھەزار سەر، بەراز ۲ر۱۵۰
- مىليۇن سەر، پەرەور ۸ر۵۰۰ مىليۇن سەر
- پىشەسازى: بەرھەمەكانى دروستكراۋى
- كشتوكالى (مەلبات)، ماشىن، ئەلكترون،
- كىمىۋى، ئۇتۇمۇيىل، كەلپەلى گواستەۋە،
- داۋدەرمانى پىزىشكى.
- بەرھەمەكانى سىروشتى: ئەلەمنىۇم، زەنگ،
- توتيا، قورقوشم، نوحاس، خەلۇز، دار.
- بەرھەمى كارەبا: ۴۲ر۱۰۰ مىليار كىلۇوات
- كاترۇمىر.
- داھاتى دەرمەۋى: ماشىن و كەلپەلى
- گواستەۋە، كانزاكان، كەلپەلى خاۋ،
- سوتەمەنى، دانەۋىلە، ئۇتۇمۇيىل، داۋدەرمانى
- پىزىشكى.
- دەرچۈۋەكانى: بەرھەمى كشتوكالى، كەلپەلى
- گواستەۋە، كەلپەلى ناسن، كەلپەلى خاۋ
- (خام)، ناۋى كانزايى.
- بولگارىيا ۋلاتىكى گەشتوگوزارىە بەمۇى
- ناۋچەى چىپاكان و سەرچاۋەى كانىە جوانەكان
- و سەرچاۋەكانى ناۋى كانزاۋ كەش و ھەۋاى
- گونجارو دۇرفىنى ھەيە.
- ھاۋبەشەكانى بازارگانى: يەكىتى ئەۋروپا، چىن،
- ۋولاتانى سەربەخۇى كۆمەنولس، ئەۋروپاى
- پۇژھەلات، ئەمەرىكا، توركيا، يابان، ئەلمانىا.
- پىژىمى دەسەلات: كۆمارىكى دىموكراتى تازە
- پىنگەيشتەۋە، ئەنجومەنى ياسا دانان پىك ھاتوۋە
- لە ۲۵۰ ئەندام، بەلام سەرۆك كۆمارو
- جىگىرەكەى لە پىنگەى دەنگدەران
- ھەلدەپۇژدردىن بۇ ماۋەى چوار سال.
- پارتە پاميارىكان: پارتى سۇشياسستى
- بولگارىيا، بىزوتتەۋەى مافە نازادىيەكان، يەكىتى
- ھىزەكانى دىموكراتى، پارتى چەپ
- (كۆمۇنىست)، پارتى راست رەۋى بولگارى،
- چەندىن بىرو بۇچونى تىرى نەتەۋەى و
- دىموكراتى و سۇشياسستى و كۆمەلەيەتى تىايە

لەپېناو خزمەتکردنى ولاتەكە.

● جوگرافىيەى وولات: بولگارىيا دەكەويتە باشوورى پۇژھەلاتى ئەوروپا، لەپۇژھەلاتى نىمچە دورگەى بەلقانى سەر دەرياي رەش، پۇمانيا دەكەويتە باكورى، يۇگوسلافييا (سربىيا) و مەكدۇنيا دەكەويتە پۇژئاواى، توركييا و يۇنان دەكەويتە باشوورى، دەرياي رەش لەپۇژھەلاتى، چىياكانى بەلقان لەپۇژھەلاتەوہ بۇ پۇژئاواى دىرئۇ دەبىتەوہ لەناوہپراستى بولگارىيا. پووى بولگارىيا لەدوو زنجىرە چىياى سەرەكى پىك ھاتىە لەچىياو كەندە. قۇلەكان ئەویش زىى ماریتاو زىى دانوب كە دەكەويتە باكورى وولات و زۇربەى سنورى لەگەل پۇمانيا پىك دىنىئى، دەشتايەكانى دانوب دەكەويتە باكورى . چىياكانى رودوب دەكەويتە باشورى پۇژئاواى. دەشتايەكانى تراسان دەكەويتە باشورى پۇژھەلات. كەش و ھەواى لە زستان ساردو لە ھاوین گەرمە بەلام بەشيوہیەكى گشتى كەش و ھەوايەكى گونجاوى ھەيە لەومرەزەكانى سان.

● مېژووى وولات: پىكھاتەى كۆمەلگای (تراسى) بەر لە ۲۵۰۰ سال لەو كۆچبەرەنەى كە لە ناسىياى ناوھندى پويان لە ناوچەكە كرديبوو دواى دەولەتى تراس پىك ھات لەسەدەى پىنجمەى پىئىش زاين و ناوچەكانى بولگارىياو باكورى يونان و باكورى توركيياى ئىنستاي گرتەوہ كە ئىمپراتۇرىەتى تراسى ئى پىك ھاتبوو، لەگەل ئەمەشدا فليپسى دووہ و ئەسكەندەرى گەورە لەدواى سالەكانى ۵۰ زاينى چەندىن جار پەلامارى ئەو ئىمپراتۇرىيەياندا بەلام بى سوود بوو. لەدواى ئەوہ ئىمپراتۇرىەتى تراسى چوہ پال ئىمپراتۇرىەتى پۇما، لە دواى ھەرەشەكانى فليبو ئەسكەندەرى گەورە ئەمەش لەدواى كىشەو مەلانىئى نىوان داگىر كەران و دانىشتوانى ناوچەكە تا دواى سالەكانى

۶۸۱زايىنى بەدامەزاندنى دەولەتى بولگارىيا لەباشورى زىى دانوب كە پايتەختەكەى لە پلىسگابو لەناوچەى بەلقان، لە سالى ۸۶۴ بۇرىسى يەكەم ئايىنى ئۇرسۇزكىسى مەسىحى كرده باوھرى خۇى، لە سالى ۱۰۱۸ بىزەنتىيەكان جىابونەوہ لە ئىمپراتۇرىەتى پۇمانى پۇژھەلات و بولگارىيان خستە ژئىر دەسەلاتى خۇيان و ئەستەمبۇليان كرده پايتەختى خۇيان و كەنىسەى بولگارىيان لە كەنىسەى پۇماجيا كردهوہ لە سالى ۱۰۴۵. لە سالى ۱۱۸۵ شانشىنى بولگارىيا سەرەخۇى دووہى بولگارىيا راگەياند لە ناوہپراستى وولاتەكە. لە سەدەى سيانزەھەم مەگۇلەكان تويان شانشىنى بولگار كاول بكن و دواى ئىمپراتۇرىەتى عوسمانى گەيشتە ناوچەكە لە سالى ۱۲۹۶ كە يەكەم وولاتى دورگەى بەلقان بوو بكەويتە ژئىر دەسەلاتى عوسمانى و نزىكەى ۵۰۰ سال لەژئىر دەسەلاتى ئەو ئىمپراتۇرىەتە مايەوہ، لە سالى ۱۸۷۸ شۇرشگىرانى بولگارىيا بەشداريان كرد لەگەل روسەكان بۇ ناچار كردنى ئىمپراتۇرىەتى عوسمانى و دان دانان بە مافى سەرەخۇى بولگارىيا، بەلام ھىزە گەورەكانى ئەوروپا پازى نەبوون لەسەر ئەوہى كە بولگارىيا ببىتە وولاتىكى ئىنتىدابى روسى لەو ناوچەيە. لەدواى ئەوہ لەھەمان سال مافى ئۇتۇنۇمى وەرگرت لە ژئىر سەبەرخۇى ئىمپراتۇرىەتى عوسمانى. لە ۱۹۰۸/۱۰/۵ بولگارىيا سەرەخۇى تەواوى وەرگرت لە ئىمپراتۇرىەتى عوسمانى لە ژئىر سەركرديەتى ئەمىر فردينالندو دواى سەر بەخۇى ناز ناوى خۇى كرده قەيسەر، لە شەرى بەلقانى دووہ بولگارىيا ھەلات و قەيسەرى يەكەم مريتاند دەستى لە دەسەلات كىشاوہو كوپەكەى بۇرىسى سى يەم جىگەى گرتەوہ. لەجەنگى يەكەمى جىھان بولگارىيا چوہ پال ئەلمانىياو ھەربەخۇى كەنارە

دەريايەكانى ئىجەي لە دەستدا، لە ۱۹۴۵/۹/۵ روسيا پەلامارى بولگارىيە داو دواي سى پۇژ شەپى نىوانيان وەستا بەپىنى ئەو رىكەوتتەي لەگەل يەكيان مۇركرد بوو، لە دواي ئەو بولگارىيە شەپى لە دىژى ئەلمانيا راگەياند. بەلام دواي پۇژنىك روسيا پەلامارى بولگارىيە داو داگىرى كرد كە لەكاتەي لەژىر دەسەلاتى داگىركەرى ئەلمانيا دا بوو، كۆمۇنىستەكان دەسەلاتيان گرتە دەست بە يارمەتى روسەكان لە ۱۹۴۶/۹/۸ پۇژنى شانشىنى ھەلوەشايەو ھە بولگارىيە، لە دواي راپرسى گەلانى بولگارىيە پازى بونيان لەسەر پىك ھىنانى كۆمارى مىللى بولگارىيەو كۆمۇنىستەكان بەتەواوى دەسەلاتيان گرتە دەست و دور لە نۆكەرى بۇ مۇسكۇ، لە سانى ۱۹۵۴ جىكۆۋە ھەلبۇزۇردا بە سىكرىتېرى گىشتى پارتى كۆمۇنىستى بولگارىيە، لە سانى ۱۹۶۸ بەشدارى داگىر كردنى چىكسۇلۇفاكىيە

كرد لە پال يەككىتى سۇقىيەت. لە سانى ۱۹۷۱ جىكۆۋە بوو سەرۆكى بولگارىيە بەپىنى دەستورى نوئى. لە سانى ۱۹۹۰ پارتى كۆمۇنىستى بولگارىيە ناوى چاكسازى ئەو پارتە و ناوى پارتەكەي گۇپى بۇ پارتى سۇشبالستى بولگارىيە، لە سانى ۱۹۹۱ دەستورى نوئى بولگارىيە دەرچوو لە ھەلبۇزۇردەكانى گىشتى و يەككىتى ھىزى دىمۇكراتى و پارتى سۇشبالستى و سەرنەكەوتنىان ئەويش بە پىكەپىنانى يەكەم حكومەتى دور لە كۆمەنىستىيەت لە سانى ۱۹۹۷ پارتى يەككىتى ھىزى دىمۇكراتى لە ھەلبۇزۇردەكان سەركەوتنى بە دەست ھىناو ئىغان كوستوف بوو سەرۆك وەزىران بۇ ماوھى پىنج سان لە دەسەلات.

● بولگارىيە ئەندامە لە نەتەرە يەكگرتوومەكان

(ئىتالىيە)

- ناوى رەسمى: كۆمارى ئىتالىيە.
- پايتەختى: رۇما، ژمارەي دانىشتوانى ۲۰۰۰ر ۹۵۰مىليۇن كەسە
- پووبەرى: ۱۱۶ر۲۲۰مىل چوار گۆشەو ۲۰۱ر۲۷۰ كىلومەتر چوار گۆشەيە.
- ژمارەي دانىشتوانى: ۵۸ر۹۷۵۰۰۰ مىليۇن كەسە بەپىنى نامارى ۱۹۹۸.
- چىرى دانىشتوانى: ۵۰۷ كەس لە يەك مىل چوار گۆشەدا.
- شارە گىرنگەكانى: گىنۇھە، فلۇرنسا، تۇرېن، بىرمۇ، نابۇلى، مىلان.
- بەندەرە سەركەپەكانى: تىرىستا، نابۇلى، لاسىبىزىيا، مىنىسىيا، بىرمۇ.
- بوژانەوھى دانىشتوانى ۰.۲٪.
- زامانەكانى: ئىتالىيە (زمانى رەسمىيە) ئەلمانى، فەرەنسى، سلۇفانى.
- نژادەكانى: ئىتالىيە، چەندىن نژادى تىرى بچوكى تىدايە وەك يۇنانى و فەرەنسى و ئەلمانى و سلۇفانى و ئەلبانى.
- نايەنەكانى: كاسۇلىكى رۇمانى ۹۸٪.
- زانىنى خويۇندىن و نووسىن ۹۵٪.
- دابەشى كار گىرى: ۲۰ ھەرنمە و نىمچەمانى ئۇتۇنۇمىيان ھەيە كە دابەشى ۹۵ ناوچەي پارىژگاي كراوھ.
- كۆي دەر ئەنجامى ناوخۇي: ۱ر۲۵۰ بلىيۇن دۇلار.

- بەشى تاك لە كۆي دەرئەنجامى ناوخۇي: ۲۲۳۰۰ دۆلار.
- دراوي: ليره.
- بەرگى: ۷۱۰٪ لە كۆي دەرئەنجامى ناوخۇي.
- سوپاكەي: ۲۲۰۰۰ رەزار كەسە.
- زەمى كشتوكالى: ۲۲.۵٪ لە خاكي وولاتەكە.
- بەرەمى كشتوكالى: گەنم وچۇ، دانەوئەلە، زەيتون، ترى، خوي، تەپە بەمەموو چۆرەكانى، ميوەجات، چەمەندەرى شەكر، برنج، چەندىن چۆرى ترى بەرەمى كشتوكالى ھەيە .
- سامانى ئازەلى: چىل وگامىش ۷۱۸۵ مىليۇن سەر، بەراز ۸۱۰۰ مىليۇن سەر، مەر ۱۱۱۵۰ مىليۇن سەر، بىزى ۱۷۵۰ مىليۇن سەر، پەرەور ۱۴۰ مىليۇن سەر.
- سامانى سورشتى: مەرەمەر، غازى سورشتى، كىرىت، بۇتاسىم، جيوە.
- پىشەسازى: گەشت وگوزار، پولا، ماشىن، ئۆتۆمبىل، بەرەمى رستىن وچىن، كىميا، جل وبەرگ، پىلاو، داوو دەرمان، ئامادەكردنى خۇراك، ئىتالىا بەناو بانگە لەئامادە كردنى كارى چۆراو چۆرى گەشت وگوزارى لە ھەموو بوارەكان.
- بەرەمى كارەبا: ۲۳۵۰ مىليار كىلۇوات كاتژمىر.
- داماتى دەرەمەي: نەوت و بەرەمەكانى، ئامىزى پىشەسازى، كىمياوى، خواردەمەنى، كانزاكان.
- دەرچووەكانى : جل وبەرگ، كانزاكان، كەل وپەلى گواستەنەو، كىميا، بەرەمى رستىن وچىن، ئۆتۆمبىل، كەلو پەلى گوزارى، داوو دەرمان، گەلى پىنداويستى ترى بەكار ھىنان.
- ھاوبەشەكانى بازىگانى: وولاتانى بەرەم ھىنەرى نەوت (ئوبىك)، ئەمەرىكا، چىن، وولاتانى يەككىتى ئەوروپا، چەندىن وولاتى

- غەرەبى و ئەفرىقى.
- ئىتالىا شارستانىتەكى ھۆنەرى و مېترۇوى زۆرمەزنى ھەيە لە شوئەنەوارو ئاسەوارى شارستانىتە لە داوى جەنگى دووھى جىھان بوژانەوھەيەكى ئاناساى بەخزۇە دىست لەبوارەكانى رامىيارى وئابوورى وکۆمەلەيەتى وروئەنەبىرى وداپ وئەرىت پەرەيسەندىن.
- رېژمى دەسەلات: كۆمارىكى دىموكراتىيە، پەرلەمان سەرۆك كۆمار ھەلدەبىژىرى. لەكۆبوونەوھى ھاوبەشى ئەنجومەنى پىران وئوئەران بۇ ماوھى حەوت سال، سەرۆك كۆمارو سەرۆك ھەزىران ھەلدەبىژىرى. پەرلەمان لەدو ئەنجومەن پىك ھاتوھ ئەويش ئەنجومەنى پىران وئەنجومەنى ئوئەران، ئەنجومەنى پىران لە ۲۱۵ ئەندام پىك ھاتوھ بە پىشنىارى گىشتى ھەلدەبىژىردىن، ئەنجومەنى ئوئەران لە ۶۲۰ ئەندام پىك ھاتوھ گەل بۇ ماوھى پىنج سال ھەلىئەندەبىژىرى.
- پارتە رامىيارەكان: پارتى چەپى دىموكراتى، پارتى سوشىالىستى ئىتالى، پارتى كۆمارى ئىتالى، پارتى دىموكراتى كۆمەلەيەتى، پارتى مەسىحى دىموكراتى ناوھندى، ھاوپەيمان لە پىناو ئىتالىا، پارتى گىرانەوھى دامەزاندنى كۆمۇنىستى، پارتى ماركسى ئىتالى، پارتى مىللى ئىتالىا، چەندىن بىرو بۇچونى ترى پارت وگروپ وپزوتنەوھى نەتەوھى سوشىالىستى و دىموكراتى وکۆمەلەيەتى وئابوورى تىداپە.
- جوگرافىاي ولات: ئىتالىا دەكەوتتە باشوورى ئەروپا، لەباشوورى رۆژھەلاتى دورگەيەكى دىژەي ھەيە لەچىياكانى ئەلەب، لە رۆژھەلاتى دەرئىئە درىانىك. لەپۇژئاواى دەرئىئە توينىانى، فەرەنسا دەكەوتتە رۆژئاواى، سوئىسرا وئەمسا دەكەوتتە باكوورى، سلوفىنيا دەكەوتتە رۆژھەلاتى، دۆنەكانى زىنى نەلىۇ زۇربەي ناوچەكانى باكوورى وولات

دەگرىتەوۋە كە دۆلىكى بېتتە. زىنى بوھۇ گەرەترىن رىگەى ئاوى سروشتىقە لە ئىتالىا كە سەرچاۋەكەى لە چىيى ئەلەب ھەلدەقوئى لەسەر سنورى رۇژئاۋى دېتتە خوارى بەرو رۇژھەلات ۋە دەرياي ئەدريانىك دەكاتەوۋە، بەلام زىنى ئارنۇۋ زىنى تىر كە ھەلدە قوليت لە چىيى ئەبىنپىز بەرو رۇژئاۋى ۋەكەمىان لە دەرياي ليجورىان دەكاتەوۋە دوەمىان لە دەرياي تىرىنيان دەكاتەوۋە، ئىتالىا چىيى زۆر مەزنى ھەيە جگە لە ۋەش چەندىن نىمچە دورگەى ھەيە لەوانە دورگەى (سەقلىبە كە ۲۵۷۰۸ كىلۇمەتر چوار گۇشەيە).

● مېژوۋى ۋلات: ۵۰۰ سال پىش زايىن رۇما دەركەوت ۋەك ھىزىكى مەزنى ئىتالىا، بەسەر كەوتىيان بەسەر تروسكانز كە دانىشتۋانى ھەرىمى توسكانيا بون لە باكورى رۇژئاۋى ئىتالىا ۋونانىيەكان لە باشور، لەسەدەى چوارەم ۋ سىيەمى پىش زايىن نىمچە دورگەى ئىتالىا يەكيان گرت لەژىر دەسەلاتى ۋولتەكە ۋەلەيەن رۇما قرتاجىيەيان كىردىانەوۋە لە باشورى ئەفرىقىا كە دەولەتتىكى مەدەنى بوو لە نىزىك شارى تونىس ۋ بەرەو فراۋانى ھەنگاۋى نا بەرەو يۇنان ۋناسىيى بچوك ۋسورىا ۋفەلەستىن ۋمىسرو ئەو ۋولتاتەش خرانە ژىر دەولەتى رۇما لە نىۋان سالەكانى ۲۵۰ تا ۳۰ پىش زايىن، دواى ئەوۋە فەرنىساۋ بەلجىكا ۋ باشورى ھۆلەندا ۋسويسرا ۋ رۇژئاۋى زىنى رايىن لە ئەلمانىا ۋ باشورى بەرىتانيا ۋ ئىسپانىا ۋ پورتوگالى خستە ژىر دەسەلاتى خۇى لە نىۋان سالەكانى ۲۵۸ تا ۵۱ پىش زايىن، لەدوايى سالى ۴۲ى زايىنى ئىنگلتەرا خرا پال ئىمپراتورىيەتى رۇما، دواى ئەو فراۋان بونە شەپرى ئارخۇۋ كىشەو مەلمانى دەستى پىكىرد بەھۇى دكتاتورى ئىمپراتورىيەتى رۇما ۋ داگىر كىردنى ۋولتان. لەگەل ئەوۋەشدا سەر كىردەى سوۋپا

دەركەوتن ئەۋىش كە بۇمى ۋ بۇلۇس قىيسەر لەگەل كراسوس بوو بەپىكەننىانى يەكەم حكومەتى سىلانىيەنە، بەلام قەيسەر تىرۇر كرا، لەدواى ئەو حكومەتە دەولەتى رۇما دەسەلاتى گرتە دەست لەدەسەلاتى سى لايەنە بۇ حكومەتى دوۋلايەنە لەلايەن مارك ئەنتونىۋ ئۇكتافىوس ۋ لىپروس كە سالى ۴۲ى پىش زايىن دەولەتىان لە نىۋان خۇيان دابەش بە سى بەش كىرد، ئەنتونىۋ دەسەلاتى لە بەشى رۇژھەلات گرتە دەست لەزنى ئەدريانىك بۇ زىنى فورات. بەلام ئۇكتافىۋس زۆرى لە ئاى ئەنتونىۋ كىرد بە ھۇى حەز لىكىردنى لە كىلۇيا تىراى شانشىنى مىسر ۋ ئۇكتانۇس شالارى بىردە سەر ئەنتونىۋ كە لەشەرى ئەكتىۋم ھەلات لە سالى ۲۱ پىش زايىن، لەدواى ئەو كىشەو مەلمانى يە توكتانۇس بوو سەرۋكى ۋولتەكە ھەلسا بە چاك كىردنەوۋى ئەو ۋىرانكارىيە كە لەماۋەى ۵۰ سالى پىشۋو لە ئەنجامى شەرومەلمانى ۋىران كرابو، ھەلسا بەچاكسانى كار گىرى ۋ ياسا ۋ ئايىنى ۋداب ۋنەرىتى ھونەرى ۋداراى دەولەت بەھىزى سوۋپا بوو يەكەم ئىمپراتورىيەتى رۇما بەنازناۋى (ئۇگستى)، لەماۋەى سالەكانى ۲۷ پىش زايىنى تاسالى ۱۸۰ زايىنى ئىمپراتورىيەتى رۇما تۋانى ئاشتى ۋئارامى ۋياسا بچەسپىنى بەكردنەوۋەى ھىلى گەيانىدن ۋبوۋاندنەوۋەى بازىگانى ۋبلاۋ كىردنەوۋەى بىرى نوۋى ئايىنى مەسىحى كە ھەلقولۇۋى رۇشەنپىرى ھەللىيە بوو واتە (ئەغرىقى) بەلام دواى رۇمانىيەكان سەر كەوتن بەسەر ئەغرىقىيەكان لە بوۋارەكانى زانست ۋكارى ياسايى بە دانانى بىنەماكانى ياساى مەدەنى ۋ ئەندازىرى مەدەنى ۋ لىدانى دراۋ دەركەوتنى شاعىر ۋنوسەر ۋرۇژنامە نوس ۋشانۇۋ ھونەر ئەمەش لەسەر دەمى ئىمپراتور (تراجان) بوو بەلام دواى ئەو بەرو تۋانەوۋە رۇيشت بەھۇى شالاۋەكانى ھىزى گوتەكان.

لەسەردەمی ئیمپراتۆریەتی یوکلێشن کە دەسەڵاتی گرتە دەست ئیمپراتۆریەتی رۆما دابەش بوو بەدوو بەش لەنیوان سەلەکانی ۲۸۴ تا ۳۰۵ زاینی بۆ ئیمپراتۆریەتی رۆژھەلات و رۆژئاوا، لەسالی ۳۱۲ قستەنتینیەکان بوونە یەكەم ئیمپراتۆریەتی رۆمای رۆژئاوا، لە سالی ۳۱۳ دانسی بە ئایینی مەسیحی ناو کردیە ئایینی رەسمی دەولەتەکە. بەلام لە دوای سالی ۳۲۴ بوە ئیمپراتۆریەتی ھەردوو بەشەکە ی رۆژئاوا و رۆژھەلات لە دوای ھەلاتی ئیمپراتۆری رۆژھەلات و ھەردوو ئیمپراتۆریەتی یەك خست و سەرۆکیەتی یەكەم ئەنجومەنی کەنیسەیی مەسیحی کرد. پایتەختی گواستەرە بۆ بیزەنتە لەسەر گەرووی بۆسفوڵ لەسالی ۳۳۰ ناوی گۆزی بە قستەنتینیە کە نیستاکە ئەستەمبۆلی پێ دەلێن لەتورکیا و ھەلسا بەجیاکردنەوی سوپا لەگەڵ حکومەتی مەدەنی و چاکسازی یاسای زۆری ئەنجامدا ، بەلام یەکیوونی ھەردوو ئیمپراتۆریەتی رۆژئاوا و رۆژھەلاتی کاتی بوو دووبارە توشی دابەش بوون بوو دووبارە ئیمپراتۆریەتی رۆژئاوا کۆتایی پێھات لەسالی ۴۷۶ زاینی، بەلام ئیمپراتۆریەتی رۆمانی رۆژھەلات بەردەوام بوو تاكو سالی ۱۴۵۲ لە قوستەنتینیە، لە سالی ۸۰۰ زاینی شارلمان ھەلسا بەیەكخستنی ئیتالیا و ئەلمانیا کە ناسرابوو بە ناوی ئیمپراتۆریەتی رۆمانی پیوژ. کە پایا لیۆی سینیەم بوە ئیمپراتۆر لەسەر وولات. لە سەدەیی دوانزھەم و سینیزھەم، کیشمو مەملانی گەیشتە ئەو ئاستە کە لەنیوان دەسەڵاتداران و پایاوی ئایینی و نۆرمەندیەکان کە ھەریەکیکیان دەیان ویست دەسەڵاتیان ھەبیت لەبەشیککی جیاوازو جۆری ئیمپراتۆریەتەکە لەدوگەیی ئیتالیا. لەسالی ۱۴۹۴ تشارلزی ھەشتەم شانشین فەرەنسا ھەستا بە داگیرکردنی ئیتالیا، لە سالی ۱۵۲۹ تا ۱۵۵۹ بنەمالی ھامبۆرگ

ھەستا بەداگیرکردنی ئیتالیا و ئیتالیا بوە بەشیک لە ئیمپراتۆریەتی ئیسپانیا بوە ھۆی تەنگەژەیی ئابووری. بەلام پەیمانێ (نۆترخت) کە لەسالی ۱۷۱۳ مۆر کرا ماوەی بە بنەمالەکی ھامبۆرگ دا بەدەسەڵاتی تەواو لەسەر زۆریەتی ئیتالیا.

لە دوای ئەو ناپلیۆن داگیری کرد لە سالی ۱۷۹۶ تا ۱۸۱۴ و ئیتالیا یەكخست و خۆی کردە شانشین. لە دوای شکاندنی ھیزی ناپلیۆن بە پینی پەیمانێ فیئای سالی ۱۸۱۵ ماوەی بە ئیتالیاکاندا دووبارە دەسەڵاتی کۆنی خۆیان ببوژێنەو ھو ئیتالیا دابەشکرا لە نیوان ئەمسو دەولەتی پایا و ناپولی سەردینیا و چوار دوکیاتەکە. سوپای ئەمسو ئەو راپەرین و شۆرشانەیی لەناو دەبرد کە لەلایەن ئیتالیاکان ئەنجام دەرا ئەویش لەسالی ۱۸۲۰ تا ۱۸۳۰ و لە ھەمان کاتدا (جوزی مزی) حکومەتیکی دامەزراند بە نیازی دامەزراندنی کۆماری ئیتالیا یەكگرتوو بوو کە پیاویکی نیشتمانپەرور بوو، شۆرشی رزگاری لەھەموو ئیتالیا دەستی پیکرد و ھەمووی لەناو برا تەنیا سەردینیا نەبیت کە بوە مەلەبەندی جومجۆلی نیشتمانی بەسەرکردایەتی (کۆنت کافور) سەرۆک وەزیرانی سەردینیا لە سالی ۱۸۵۲ و ئەندازیاری یەکیتی ئیتالیا بوو کە چوہ پال ئینگلتەرەو فەرەنسا لە شەری ناوچەیی قەرم و یارمەتی فەرەنسا دا دژی ئەمسو بەرامبەر بە ھەریمی لومباریا، لە راپرسی جەماوەری سالی ۱۸۶۰ کە لەبەرژەوندی سەردینیا بوو، لەسالی ۱۸۶۰ گماریبالدی ھەلسابە کردنەوی سقلیو ناپولی و خستە پال سەردینیا، لەسالی ۱۸۶۱ نوری بیفیکتۆر ئەمانۆئیلی دوومی شانشین سەردینیا بوە شانشین ئیتالیا یەكگرتوو. لەسالی ۱۸۶۶ کۆمیۆن و مانتواش خزانەپال ئەو یەكگرتنەیی ھەریمی لۆمبار دیا ی باکووری ئیتالیا و ناوچەیی فنیسیا لە باکووری رۆژھەلاتی وولاتەکە کە یەكەم ھۆکارەکانی شەری

نیوان نهمسا و بروسیا بوو، بهلام شاری فاتیکان له ۱۱/۴/۱۹۲۹ دانی پیا نرا له لایه ن ئیتالیا. له سالنی ۱۸۸۲ ئیتالیا هاوکاری به ست له گه ل نelmanیا ونه مسا به هاوکاری سیلایه نه به ناویانگ بوو. بهلام له دوی داگیر کردنی وولتی لیبیا له ساله کانی ۱۹۱۱ تا ۱۹۱۲ بی لایه نی خوی راگیانند له کاتی هه لگیر ساندنی جهنگی یه که می جیهان له سه ر بنه رتهی شهوی که نelmanیا شالوی جهنگی نه نجام داوه، ئیتالیا به شداری شه ری کرد له پال هاوپه یمانان له سالنی ۱۹۱۵، له سالنی ۱۹۱۹ بنیتو مؤسولینی سوشیالستی پارتی فاشی دامه زرانند دژبه سؤقیه ت و به لسه فیه کان شانشینی ئیتالیا داوی لیکردو کردیه سه رۆک وه زیرانی ئیتالیا له ۱۹۲۲/۱۰/۲۸ وگورا له مرؤفیککی سوشیالستی و دیموکراتی بؤ مرؤفیککی دیکتاتورنی درنده و رامیاره تی فراوان بونی ئیتالیای گرت به ر، له سالنی ۱۹۳۵ نه سیویپیای داگیر کرد، له دوی هاوکاری و دژستایه تی له گه ل هتله ر مۆرکرد له سالنی ۱۹۴۰، له سالنی ۱۹۳۹ نه لبا نیای داگیر کرد. ئیتالیا به شداری جهنگی دووه می جیهانی کرد له پال نelmanیا. له سالنی ۱۹۴۳ هاوپه یمانان باشووری ئیتالیایان داگیر کردو موسولینی له سه ر ده سه لات لبرا و فاشیه ت له ناوبراو مؤسولین ده ست گیر کرد له دوی دۆرانندی زۆر له ناوچه کانی ئیتالیا. له دوی روخاندنی نelmanیا له جهنگی دووه می جیهانی سالنی ۱۹۴۵ مؤسولین هه لات به لام له لایه ن شۆرش گیزان ده ستگیر کسرا له گه ل خۆشه ویسته که ی کلارا وه ر دوکیان کوژران؟ له ۱۹۴۳/۹/۲ ئیتالیا راگرتنی شه ری له گه ل هاوپه یمانان مۆرکرد وله هه مان سال شه ری دژ به نelmanیا و یابان راگیانند بوه هوی سه رکه وتنی هاوپه یمانان له جهنگ. له سالنی ۱۹۴۶ ئیمانویلی سییهم کورسی بؤ کوره که ی جینیشته ه میرینی دووم که له ده سه لات مایه ره تاکو ۱۹۴۶/۶/۱۰ وله سه ر کورسی هاته خواره وه به هوی

راگیانندی کۆماری ئیتالیا له رینگه ی راپرسی گه لانی ئیتالیا. له دوی شه وه ئیتالیا بوژانه وه یکه خیرای به خۆیه وه دیت له بواره کانی رامیاری و نابوری و کۆمه لایه تی رۆشه نییری و شارستانیه ت تاکو له سالنی ۱۹۴۸ ده ستوری نوینی ئیتالیا راگیه نندرا به ده رکه وتنی پارتی دیموکراتی مه سیحی که پارتیکی سه ره کی بووله ئیتالیا.

ئیتالیا نه ندای دامه زرنه سه ری کۆمه له ی نه وریای نابوری بوو که ئیستا به یه کینی شه روپا ناسراوه شه ویش له سالنی ۱۹۵۷. بتینۆ کراکس یه که م سوشیالستی بوو بوه سه رۆک وه زیران له ئیتالیا به هاوکاری پارتیه کانی تر بوه هوی بوژانه وه ی نابوری له دوی ۱۹۹۳ به هوی دزی و تارانو ریگران و مافیا شه ویش به هوی سه رکرده کانی ئیستا له گه ل مافیه کانی وولته که ی به ره و ته نگه ژه ی نابوری هه نگاوی نا. له سالنی ۱۹۹۶ له هه لبژاردنه کانی مانگی/ ۱۹۹۶/۴ حکومه تی ئینتلافی دامه زرا له پارتیه چه په کان و سوشیالسته کان، ئیتالیا یه کیک بوو له دروستکردنی دراوی یۆرۆ کار پیکردنی له ژنر سیاسه تی یه کینی شه روپا. ئیتالیا به شداری شه ره کانی کۆسۆفۆو یۆگسلافیای کرد له گه ل پشتگیری کردنی شه مه ریکا بؤ لیدانی عیراق له کاتی داگیر کردنی کویت. له ۱۹۹۰/۸/۲ او دوی پرژگار کردنی کویت، هاوکاری شه مه ریکا و به ریتانیا و هاوپه یمانانانی کرد له پوخاندنی پرژمی سه دام حسین له ۲۰/۳/۲۰ تاکو ئیستاش هیزه کانی ئیتالیا به شداری پاراستنی گه لانی عیراق ده که ن له ریزی سوپای فره ره گه زی له عیراق تاکو کۆتایی سالنی ۲۰۰۴.

● ئیتالیا نه ندایه له نه ته وه یه کگرته مه کان، نه ندایه له یه کینی شه روپا، نه ندایه له ریکخراوی هاوکاری ناسایشی شه روپا، نه ندایه له ریکخراوی هاوکاری بوژانه وه ی نابوری.

پۆلەندە

- پەرەز ۵۰ر۴۵۰مىليۇن سەر.
- پيشەسازى: دروستكردىنى كەشتى، كانزاكان، ماشىن، كىمىيا، دروستكردىنى خۇراك، جىل بەرگ، رىستىن وچىن.
- بەرھەمى كارەبا: ۱۴۰ر۳۰۰مىليۇن كىلۇ وات كاتژمىر .
- سامانى سىروشتى: غازى سىروشتى، خەلوز، قورقوشم، زىوو، كىرىت، نوحاس، نىكل .
- داھاتى دەرھەمى: سوتەمەنى، بەرھەمەكانى كشتوكالى، خۇراك، كىمىيا، ماشىن و كەلپەلەكان، ئۆتۆمبۇل .
- دەرچىوھەكانى: سوتەمەنى، بەرھەمەكانى پيشەسازى، كانزاي، كىمىيا، خەلوز، ئارژەلى زىندوو، پىست، ماشىن
- ھاوبەشەكانى بازگانی: ئەلمانىا، روسىيا، چىن، يابان، ئىتالىيا، بەرىتانىا، ھۆلەندا، ئەمەرىكا، كۇمارە سەرەخۇزەكانى سۆقەتتى پىشوو. ھەندى لە وولاتانى عەرەبى
- رژىمى دەسەلات: لەسالى۱۹۹۲دەستورى كاتى راگەياندىرا، لەگەل ئەوھشدا كار بەردەوامە بۇ دەستورى ھەمىشەبى، دەسەلاتى بالى و لات پەرلەمانە كە لە دووئەنجومەن پىك ھاتوھ، ئەنجومەنى پىران پىك ھاتوھلە۱۰۰ئەندام و ئەنجومەنى ئوئىنەران پىكھاتوھ لە ۶۶ ئەندام كە ھەردووکیان لەلایەن گەل ھەلدەبژىردىت بۇ ماوھى چوار سبال .
- پارتە رامبارسەكان: پارتى سۇشالیستى چاكسازى (كۆمۇنىستى پىشوو)، پارتى ئازادى وىەكىتتى، پارتى يەكىتتى كار، ھاوكارى چەپى دىموكراتى، پارتى كشتوكالى پۆلەندى، پارتى يەكىتتى سەر بەخۇى پۆلەندى، چەندىن پارت وركخراو گروپى تىرى نەتەوھى و دىموكراتى و كۆمەلایەتى و ئابورىو سۇشالیستى تىبابە

- ناوى رەسمى: كۇمارى پۆلەندا.
- پايتەختى: وارشوو، ژمارەى دانىشتوانى ۱۲۰ر۷۲۶مىل چىوار گۇشەو ۲۱۲ر۶۸۰كىلۇمەتر چوارگۇشەبە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲۹ر۹۶۵مىليۇن كەسە بەپىنى ئامارى ۲۰۰۰ .
- چرى دانىشتوانى: ۳۱۰ كەس لە يەك مىل چوار گۇشەدا.
- شارە سەرەكەكانى: كاتۆفىتى، لۇدىن.
- بەندەرە سەرەكەكانى: كدانسك(دانزىگ) گدىنىيا، شتىن.
- نژادەكانى : پۆلەندىەكان ۹۵%، ئەوئىتر ئۇكرانى و روسى سېى پىستەكان و ئەلمانن.
- زمانەكانى: پۆلەندى (زمانى رەسمىە) روسى، ئۇكرانى.
- ئاينەكانى: كاسۆلىكى رۇمانى ۹۵%.
- زانىنى خۇيىندن نوسىن ۹۵%.
- دابەشى كارگىرى: ۴۹ پارىژگایە.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۲۸ر۹۲۰ملىيار دۇلار.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۷ر۵۰۰ دۇلار.
- دراوى: زلوتى كە يەكسانە بە ۱۰۰ گروتزى .
- بەرگى: ۲ر۵ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۲۴۰ر۰۰۰ ھەزار كەسە .
- زەوى كشتوكالى: ۴۸ر۲% لەخاكى وولاتەكە .
- بەرھەمەكانى كشتوكالى: گەنم، جۇ، نىسك، نۇك، فاسۆلىا، پەتاتە، چەوئەندەرى شەكر، پەمۇ، گىزەر، بىرنج تەرەو مىوھجات.
- سامانى ئارژەلى: مەر ۲ر۶۰مىليۇن سەر، بىز ۲ر۸۰مىليۇن سەر، بەراز ۱۹ر۲۰مىليۇن سەر، چىل و گامىش ۷ر۵۰مىليۇن سەر،

تاكو سانى ۱۹۱۸، پۆلەندىەكان تۈانيان بۈنى خۇيان بە شىۋەيەكى رەسمى پىكىننەۋە لە دەۋلەتلىكى رەسمى بەپنى پەيمانى فرساي مانكى /۶/ ۱۹۱۹ ۋاگا ياندىنى سەر بەخۇى كە لىدەرى پىناۋى نىشتان پەرۋەر (نىگاناس پادروسكى) بوە يەكەم سەرەك ۋەزىران لە سانى ۱۹۱۹، بەلام (بلسودسكى) لە كۈدە تا يەك تۈانى دەسلەتتى تەۋا ۋەرىگىرت لە پۆلەندا لە سانى ۱۹۱۹ بە پىژىمىكى دىكتاتورى تاكو مردنى لە سانى ۱۹۳۵ دۋاى ئەۋ مارشال ئىدۋارد سىمىجلى جىگەى گىرتەۋە، ئەمەش سەرەپاى مۆركردنى پەيمانى نىۋان ئەلمانىاۋ پۆلەندا بە پەلامار ئەدانى يەكتىرى لە سانى ۱۹۳۴ بۇ ماۋەى دە سال بەلام ەتلىرلە ۱۹۳۹/۹/۱ پەلامارى پۆلەندايدا، لە ۱۹۳۹/۹/۱۷ روسىاش پەلامارى پۆلەندايدا ، لە ۹/۲۸ روسىاۋ ئەلمانىا پىكەۋتن بە دابەشكردنى پۆلەندا لە نىۋانىان بەلام دۋاى سانى ۱۹۴۰ پۆلەندا بە تەۋاۋى لە لا يەن ئەلمانىا داگىر كرا. دۋاى ئەۋەلسە سانى ۱۹۴۵ پۆلەندا لە لا يەن سۈپاى سۈرى سۈقىيەت لە ژىر چەنگى ئەلمانىا پىزگار كرا بەپنى پىنمايەكانى كۆنگرەى بۇتسدامى مانكى /۷/ ۱۹۴۵ كە بوە ھۇى دىبارىكردنى سنورى پۆلەندا كە نۆينەرانى ئەمەرىكاۋ بەرىتانىاۋ سۈقىيەت تىدا بەشدار بوون. بەۋەۋى پۆلەندا زىاترلە ۱۸۰ ھەزار كىلۋمەتر چۈار گۆشەى لە خاكەكەى لە دەست دا. لە سانى ۱۹۵۲ دەستورى نۆىى ۋولات راگەياندىراۋ پۆلەندا بوە ۋلاتتىكى دىموكراتى مىللى لەسەر شىۋاۋى دەسلەتتى سۈقىيەت، لە سانى ۱۹۵۵ پۆلەندا بوە ئەندام لە پەيمانى ۋارشۋۋ رامىارىيەتى دەرۋەى لە سەر شىۋاۋى رامىارىيەتى سۈقىيەتى بوۋ، دەسلەتتى پۆلەندا دەستى كىرد بە دەر كىردنى كىنيسەى كاسۋلىك بەنارى ئەۋەى كە دىۋى ۋولاتتى پۆلەندىە، لە سانى ۱۹۵۶ جۈمۈلكا سەر كىردى پارتى كىنگارى يەكگرتۈۋ ھەلبىژىردا

● جۇگرافىيە ۋولات: پۆلەندە دەكەۋىتە باكورى ناۋەرەستى ئەۋروپا بە دىۋى بەلتىق كە دەسۋىتەۋەلە سنورى لاي باكورى، كۆمارى تشىك ۋ سلۋاكيە دەكەۋىتە باشۋورى، ئەلمانىا دەكەۋىتە رۇژئاۋاى، كۆمارى لتۋانىاۋ بىلاروسىياۋ ئۇكرانىا دەكەۋىتە رۇژەۋلات، روسىا دەكەۋىتە باكورى. زۇربەى خاكى پۆلەندا دەشتايىۋ ھىچ سنورى سۈۋىتى نىيە تەنبا چىپاكى كىياسىان نەبىت لە باشۋورى زىى ئۇدۇنيس لە رۇژئاۋاى، زىيە گىنگەكانى تىرى قىستلاۋ ەرتاۋ تىگە.

● مېژۋى ۋولات: گۆزانى ھۆزەكانى سلاقى بە ھەنگرتنى برواى نايىنى مەسىحى كاسۋلىكى رۇمانى لەسەدەى دەيەمى زايىنى، لەسەدەى يانزم بۇلسلۋى يەكەم تۈانى دەسلەتتى تەۋا لەسەرناۋچەكانى بۇيمىياۋ سىكۇنىاۋ مۇرافىا بگىرتە دەست كە لەۋ كاتە تىۋونۋىە روسەكان تۈانىان بەشىك لە پۆلەندا داگىر بىكەن ۋىگەيان لىبگىرن بۇئەۋەى نەتۈانز بىنە سەر دەرۋاى بەلتىق ، بەلام پۆلەندىەكان بەرگىران لە ۋولاتكەيان كىردۈ روسەكانىان دەر كىرد بە سەر كىردا بەتى ملادىسلۋى دوۋەم لە تانتىۋىرگ، لە سانى ۱۶۱۰ پىشتىگىرى خۇيان بۇ شانشىن دۋبارە كىردەۋە. لە ھەمان كات پۆلەندا كەنارەكەى گەراندەۋە سەر دەرۋاى بەلتىق. پۆلەندىەكان تۈانىان سەر كەۋتن بە دەست بىنن دىۋى روس ۋ تۈركەكان لەسەدەى چۈاردەۋ شانزەدا، بەلام دۋاى ماۋەيەك شانشىنى پۆلەندا بە ھۇى لاۋاز بوۋنى ھىزى سەربازى بارى ئابۋورى بوە ھۇى دابەش بوۋنى پۆلەندا لە نىۋان روسىاۋ نەمسا لە سانى ۱۷۷۲، كە پۆلەندا گەيشتە قۇناغى نەمان لە دۋاى سالەكانى ۱۷۹۵ بەلام گەلى پۆلەندا دىۋى نەكردلە خەبىت كىردن لە پىناۋا گەراندەۋەى سەر بەخۇى پۆلەندا بەۋ ئاۋاتە خەباتيان دەر كىرد

بەسەرۈك و دژى راميارى تى ستالين وەستاي دەستى كىرد بە دەر كىردى ئەو كەسانەى بىرى ستالينيان جىبە جىندە كىرد، لى دواى ئەو وە جموجۇلى كىركاران سەرى ھەلدا وولات بەرەو تەنگەژەى راميارى و ئابوورى ھەنگاوى دىنا بەھۇى راپەرىنە كانى كىركاران و داوا كىردە كانىان بە پىك ھىنانى سەندىكا و گۇپىنى پىنمى كۆمۇنىستى بە پىنمىكى دىموكراتى . لى دواى سانى ۱۹۸۰ كۆمەت ناچار بوو ماوھى بە داوا كانى كىركاران بىدا، بەلام سەرھىراى ئەو ھى رىكخراوى (بەكگرتن) كىركاران بەرەو زىاد بوون دەرپىشت و وولات لىبارىكى ناپىك دەرپا بەھۇى لىك تىرازانى بىنەماى پەيوەندى كۆمەلەھى لى پۆلەندا . لى دواى سانى ۱۹۸۰ لى نەنجامى ھەلپىژاردن سەندىكاى كىركاران تانىان كورسەپە كانى پەرلەمان بە دەست بىنن كە ۱۶۹ كورسى بوو،

لەھەلپىژاردنە كانى ۱۹۹۰ لى خولى دووم قالسىنا سەرىكى سەندىكاى كىركاران ۷۴٪ لى دەنگە كانى بە دەست ھىناو بوو سەرىكى پۆلەندا . لى بەكەم ھەلپىژاردنى ئازاد لى سانى ۱۹۹۱ كە ۲۹ پارت وگروپ بەژداريان تىدا كىرد، لەھەلپىژاردنە كانى سانى ۱۹۹۲ دووبارە كۆمۇنىستەكان گەرانەو سەر دەسەلات بە وەرگرتنى زۇربەى كورسەپەكان . ھەرەھا لى ھەلپىژاردنى سەرىكى ولات لى سانى ۱۹۹۵ دووبارە لى بەرژوەندى كۆمۇنىستەكان بوو . لى ۱۹۹۷/۵/۲۵ دەستورى نونى پۆلەندا راگەياندىرا لى راپىرسى گەل . لى مانگى ھەوتى ھەمان سال پۆلەندە بوو ئەندام لى پەيمانى باكورى ئەتەسى .

- پۆلەندە ئەندامە لى نەتەوھەكگرتوھەكان، ئەندامە لى پەيمانى باكورى ئەتەسى، ئەندامە لى رىكخراوى بوژانەوھى ئابوورى .

(بىلا روسيا (روسىاى سىپى))

- ناوى رەسىمى : كۆمارى بىلروس .
- پايتەختى : مىنسك، ژمارەى دانىشتوانى ۱۹۷۰۰۰۰ ۱ مىيۇن كەسە .
- رووبەرى : ۸۰۱۵۴ مىل چوار گۆشەو ۲۰۷۶۰۰ كىلۇمەتر چوار گۆشەپە .
- ژمارەى دانىشتوانى : ۱۰۸۹۶۰۰۰ ۱۰ مىيۇن كەسە، بە پىنى نامارى ۱۹۹۸ .
- چرى دانىشتوانى : ۱۳۶ كەس لى بەك مىل چوار گۆشەدا .
- بوژانەوھى دانىشتوانى : ۰.۳٪ .
- شارە سەرەكەپە كانى : جوبىل، بۇبۇسك، گرۇدنى، فىنىسك، مۇجىلىف .
- بەندەرە گىنگە كانى : مازىر .

- نىژادە كانى : بىلروس ۸۰٪، روس ۱۳٪ .
- پۆلەندى ۴٪ ئۆكرانى ۳٪ .
- زمانە كانى : بىلروس (زمانى رەسىمە)، روس، زمانى رەسىمە، پۆلەندى، ئۆكرانى .
- ناپىنە كانى : ئۇرسۇز كسى رۇژەلات ۶۵٪، كاسۇلىكى رۇمانى ۲۵٪، ئىسلام ۱۰٪ .
- زانىنى خويىندن و نووسىن : ۹۹٪ .
- دابە شىر كارگىزى : ۶ پارىزگى ھەرىمە، ئەنجومەنى شارەوانى لى پايتەختى مىنسكە .
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى : ۵۰۵۰۰ مىليار دۇلار .
- بەشى تاك لى كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى : ۵۰۰۰ رە دۇلار .

● نەتەھەيىيى و رامىيارى و سۇشايلىستى
 ديموكراتى و كۆمەلەيتى تىرى تىايە.

● جوگرافىيە و لات: بىلاروس دەكەوتە رۇژ
 ھەلاتى ئەوروپا، لاتىفيا و لتوانيا دەكەوتە
 باكورى، ئۇكرانیا دەكەوتە باشوورى، روسيا
 دەكەوتە رۇژھەلاتى، پۆلەندە دەكەوتە
 رۇئاواي، زۇربەي خاكى بىلاروسيا دارستان
 وزەلكاۋە، چەندىن زى و دەرياچەي تىدايە،
 چەندىن زى و روبارى تىرى تىدايە كە لە
 دەرياي بەلتىق و دەرياي رەش دەكاتەۋە، سى
 يەكى خاكى بىلاروسيا دارستانى چىرە
 گەرەتەرىن دەرياچە دەرياچەي (ئاراتشە) كە
 درىژى ۷۹،۵ كىلومەتر چوار گۆشەيە،
 گرنگەرىن زىيەكانى زىيە دقينا و زىيە
 لقاكانىيە.

● مىژۋى و لات: لەسەدەي پىنچەمى زايىنى
 ھۆزەكانى سلافيا لەرۇژھەلاتى بىلاروسيا
 نىشتەجىيە ئەو ناۋچەيە بوون كە كۆنەۋەش
 پىيان دەگوت، روسىيە سىيى، كە كەوتەۋە ژىر
 رىكىفى پايەختى ئۇكرانیا لەنيۋان سەدەكانى
 نۆۋ دوانزە، لەسەدى سىانزە مەگۆلەكان كىفياي
 وئىران كىرد، ئىماراتى ئۇكرانیا ھەلسا بە
 داگىر كىردى بىلاروسىيا بوە ئىماراتىكى
 لىتوانىيە گەرە، لەسالى ۱۵۶۹ ھەردو وولات
 چوئە ناۋ پۆلەندە، لەسەدى ھەژدەم بىلاروسيا
 لىكىندرا بە دەسەلاتى روسىيە قەيسەرى لە
 دوای دابەش كىردى پۆلەندا لە نيۋان روسيا
 و بىلاروسيا و نەمسا، لەسالى ۱۸۲۹ بە زۇرى
 كەنىسەي كاسۆلىكى رۇمانى ھەلۋەشىنرايەۋە،
 لە جەنگى يەكەمى جىھان پۆلەندا بوە
 گۆرەپانى جەنگى نيۋان ئەلمانىا روسيا، لە
 سالى ۱۹۱۸ تا ۱۹۱۹ بىلاروسىيا
 سەرپەخۇيەكى تەمەن كورتى بەخۇۋە دىت،
 لەسالى ۱۹۲۱ بىلاروسىيا بوە دو بەش
 بىلاروسىيە رۇژئاۋا كە كەوتە ژىردەستى

● دراۋى: رولى بىلاروس.
 ● بەرگى: ۷۵% لە كۆي دەرنەنجامى ناوخۇي.
 ● سوپاكەي: ۸۵،۵۰۰ ھەزار كەسە.
 ● زەۋى كشتوكالى: ۳۰% لە خاكى وولاتەكە.
 ● بەرھەمى كشتوكالى: گەنم و جۆ، دانەۋىلە،
 پەتاتە، كتان، توفان، چەۋەندەرى شەكر، شىرو
 بەرھەمەكانى، ھىلكە، تەرە، ميوەجات.
 ● پىشەسازى: تەركتۆر، ماشىنى گواستەۋە،
 ئامىرى كشتوكالى، حاسبە، بەرھەمى
 كىمىيە، پەيىنى كىمىيە، سەلاجەو
 تەلەفرىزۇن، دروستكردنى خۇراك، دارو
 بەرھەمەكانى دار.
 ● سامانى ئاژەلى: مەروپىن ۶،۷۵۰ مىليۇن سەر،
 بەراز ۴،۰۵۰ مىليۇن سەر، چىل و گامىش
 ۵،۳۰۰ مىليۇن سەر، پەرەۋر ۸،۶۰۰ مىليۇن
 سەر.
 ● بەرھەمەكانى كارەبا: ۲۵،۲۰۰ مىليار كىلو وات
 كاترۇمىر.
 ● سامانى سىروشتى: بىت، جۆرە دارىكە
 بۇسوتەمەنى بەكار دىت، بىلاروسىيا ئەفئوئى
 ترسناك بە شىۋەيەكى زۇر بەرھەم دىنى و زۇرى
 لەناۋ وولاتەكە بەكار دەمىنرەت ئەۋى تر بۇ
 دەرجوئە بەرھەم ئەۋروپاي رۇژئاۋا.
 ● ھاۋبەشەكانى بازىگانى: كۇمارەكانى پىشۋوئى
 يەكىنى سۇقىيەت، يەكىنى ئەۋروپا، چىنى
 مىللى.
 ● رۇژمى دەسەلات: كۇمارىكى دەستورى
 پەرلەمانىيە، پەرلەمانى بىلاروسىيا پىنك ھاۋە لە
 ۲۵۰ ئەندام و يە پىشۋىنارى گىشتى
 ھەلدەبۇزۇردىن بۇ ماۋەي چوار سان.
 ● پارتە رامىيارەكان: پارتى بەرەي مىللى
 بىلاروسىيا، پارتى كۇمۇنىستى بىلاروس،
 پارتى جولاۋەۋەي نىشتەمانى بىلاروسىيا،
 يەكىنى ديموكراتى مەسىحى بىلاروسىيا، پارتى
 سۇشايلىستى بىلاروسىيا، چەندىن بىرو بۇچوئى

پۆلەندىۋ بىلاروسىيى رۇژھەلات بوە كۇمارىك لە
 كۇمارەكانى يەكىتى سۇقىتە پىشوو.
 لەسانى ۱۹۲۹ بەزۇرى يەكىتى سۇقىتە
 بىلاروسىيى رۇژئاۋايى گىراۋە ژىر دەسەلاتى
 روسىيا بەپىنى رىكەوتنامەى نەپىنى ئىۋانىيان،
 لەجەنگى دوۋەسى جىھان ئەلمانىاي فاشى
 بىلاروسىيى داگىر كرد ومىنىسكى وىران كردو
 ئەنجامى بوە ھۆى كوشتىنى زىاتر لە ۱۳۰۰
 ملىۋن كەس، دۋى كۇتاي ھاتنى جەنگى دوۋەسى
 جىھان بىلاروسىيا يەكىك بوو لەدامەزىنەرى
 نەتەۋە يەككروتەكان، لەسانى ۱۹۸۶ بەھۆى
 تەقىنەھۆى وىستگەى تشرىنۇبىلى نەتۇمى كە بوە
 ھۆى پىس بوونى پىنج يەكى خاكى وولاتكەو بە
 كەلگى كىشتوكانى نايەت تاكو ئىستاكەش،
 لەسانى ۱۹۸۹ بەرەى مىللى بىلاروسىيا دامەزراو
 بوە ھىزىكى بەتوانا لە دۋى دەرچوونى

گلاسئۇستى كۇرباتشوف، لەسانى ۱۹۹۱ زىمانى
 بىلاروسىيا بوە زىمانى رسمى، سەرەخۆى
 بىلاروسىيا راگەيەندرا لە ۱۹۹۱/۸/۲۵ بىلاروسىيا
 سەرەخۆى تەراۋى راگەياند بە جىابوونەھۆى لە
 يەكىتى سۇقىتە پىشوو، دۋى ئەۋە بىلاروسىيا
 يەكىك بوو لەدامەزىنەرانى كۇمەنولىسى وولاتانى
 سەرەخۆى سۇقىتە پىشوو كە مىنسك بوە
 بارەگى ئەر كۇمەنولىسە. لە ۱۹۹۵/۳/۱۵
 دەستورى وولات راگەياندرا. لە ۱۹۹۶/۴/۲
 روسىياو بىلاروسىيا رىكەوتن لەسەر بەستتەھۆى
 يەكتى لەبۋارى رامىيارى و ئابۋورى، لە
 ۱۹۹۷/۵/۲۲ رىكەوتنى ھاۋكارى دۇستايەتى
 زىاتر لە ئىۋان روسىياو بىلاروسىيا مۇركرا.
 ● بىلاروسىيا ئەندامە لەنەتەۋە يەككروتەۋەكان،
 ئەندامە لەمولاتانى كۇمەنولىسى سەرەخۆى.

(مۇناكو)

- ناۋى رەسمى: ئىماراتى مۇناكو.
- پايتەختى: مۇناكوۋ ژمارەى دانىشتوانى
۱۵۰۰۰ ھەزار كەسە.
- پوۋبەرى: ۷۲ مىل چوارگۇشەو (۴۶۵ كىلۇمەتر
چوارگۇشەيە.
- ژمارەى داىشتوانى: ۵۰۰۰ ھەزار كەسە.
- چېرى دانىشتوانى: ۶۲۲ كەس لەيەك مىل
چوارگۇشەدا.
- نژادەكانى: فەرەنسى ۵۸٪، ئىتالى ۱۶٪،
دانىشتوانە رەسەنەكانى ۱۹٪.
- زمانەكانى: فەرەنسى (زىمانى رەسمىە)
ئىنگلىزى، ئىتالى، مۇنجىسگ ئەۋىش تىكەلارە
لە زمانەكانى فەرەنسى و ئىتالى.
- نايەنەكانى: كاسۋىلكى پۇمانى.
- زانىنى خۇيىندن و نوسىن: ۹۸٪.
- دابەشى كارگىپى: ۴ گەرەكى كارگىرە+دوۋ
شارۇچكە لە شىۋەى ناحىە.
- گەرەكەكانى ئەۋىش شارى مۇناكو، فىلكۇن
بارەگى (كۇشكى شانشىنە) مۇنتىكارلۇ
مەلبەندىكى سەرەكى گەشت و گوزارە،
لاكونداجن ناۋچەيەكى بەندەرە، فۇنتفيل
بەشى پىشەسازىە.
- دراۋى: فرەنگى فەرەنسىە، يان فرەنگ مون
گىسك.
- كۆى دەرئەنجامى ناۋخۆى: ۸۵۰ ملىۋن
دۇلارە.

● بەشى تاك لەكۆى دەرنەنجامى ناوخۆيى: ۲۵،۵۰۰ دۆلارە ئەوھش بلىنن كە نىستا ۷۵٪ دەرامەتى موناكۆ لە باجەكان و نرخی زیاد لەسەر ئوتیلەكان و بانكەكان و كەرتى تايبەتى و گۆيىنەمەي دراوھ، ئەوى تر ۲۵٪ لەداھاتى گەشت و گوزار.

● پزىسى دەسەلات: شانشىنى دەستورىھ، حكومەتى لەسن پراويزكار پىك ھاتوھ كە وھزىر سەزۇكايەتى دولەت دەكا ئەمىش دەبىي فەرەنسى بىي. ئەنجومەنى نىشتىمانى لە ۱۸ ئەندام پىك ھاتوھ كە ھەلدەبژۇردىن بۇ ماوھى پىنج سال بە پىنشىنارى گشتى. دەسەلاتەكە بە ھاوھشە لەگەل ئەمىر لە دەسەلاتى ياسادانان. بەلام كاروبارى دەروھى حكومەتى فەرەنسا پزىكى دەخات. ھىچ پارتىكى رامىارى تىدانىيە تەنيا پارتى دىموكراتى نىشتىمانى نەبىت.

● جوگرافىيەي مۇناكۆ: مونكۆ دەكەوتتە سەر كەنارى باكورى پزۇشاواي دەرياي سىپى ناوھراست. ئەمىش پىك ھاتەيەكى ئىمارەتى بچووكە لە كەنارى باشوورى پزۇھەلاتى فەرەنسا بە دورى ۹مىل لە پزۇھەلاتى بەندەرى نىسى فەرەنسى، فەرەنسا دەكەوتتە پزۇشاواو پزۇھەلاتى و باشورىھ، مەلبەندىكى گەشت و گوزارىھ و دەزگايەكى پاپۇر و كەشتى و يەختەكانە. ھەر ئەمەش بوھ ھۆى بەرزبوونەوھ لە بوژانەوھى بارى ئابوورى و بژئوى ژيانى دانىشتوانەكە. موناكۆ دووھ وولاتە لە بچووكى لەداي دەولەتى فاتىكان.

● مېژئوى موناكۆ: ئىماراتى موناكۆ بەناوى (ھرقل) موناكۆى كراوھ بە ھۆى تواناو بەمىزى ئەمىر مۇفە لەكارە چىزۇكەكانى لەداي ئەھرىقى و فىنەقىھكان، مۇناكۆ بە ئىمارەتىكى سەربەخۇ ماوھتەوھ داوى سى سەد سال تا ئەمى كاتەي بۆتە خاومندىھەتى بنەمالەي كرىملىدى دادوھرى لەشۇن ئىتالىا لە سالى ۱۲۹۷ زاینى. داوى ئەوھ فەرەنسا و ئەسپانىا و سەردىنيا خىستىانە ژىر دەسەلاتى خۇيان. لە سالى ۱۷۹۲ كەرتە ژىر دەستى فەرەنسا لەداي شەپى ناپلىونىھكان و ھەلاتى فەرەنسا موناكۆ بوھ ژىر دەستەي سەردىنيا لە سالى ۱۸۱۵. لە سالى ۱۸۶۱ مافى ئۇتۇنۇمى ھەرگرت بە پىي پەيمانى فەرەنسا(رمون گىسك). لە سالى ۱۹۱۸ پەيمانىكى تر مۇركرا كە موناكۆ بىتتە دوورگەيەكى پارىژزاوى فەرەنسا و لەگەل ئەوھشدا مافى ئەوھى دا كە ھەر كەسىك بەرھەلستكارى خۇ پالاتنى ھەبىت لە دەسەلاتداریھتى ئىمارەتەكە. ئەمىر پىنە لە داوى كۆچى داوىيى باوكى لە ۱۹۴۹/۵/۹ بوھ ئەمىرى مۇناكۆى سىيەم، لە ۲۰۰۵/۴/۶ ئەمىر پىنە كۆچى داوىيى كرىدو كورەكەي ئەلبىر جىگەي گرتەوھ ... ئەمى بنەمالەيە زياتر لە ۷۰۰ سال دەسەلاتىان لەسەر ئەمى ناوچە بچووكە ھەيە.

● موناكۆ لە سالى ۱۹۹۲ بوھ ئەندامە لە نەتەوھ يەكگرتتوھكان، ئەندامە لە پىكخراوى ئاسايش و ھاوكارى ئەورپى.

مالتا

- ناوی رەسمى: كۆماری مالتا.
- پایتەختی: مالتا، ژمارەى دانیشتونى ۱۰۲۰۰۰ ھزار كەسە.
- شارە گرتەگەكانى: سەلىمە، فالتە. لەھەمان كاتا فالتە بەندەرزكى سەرەكیە.
- پووبەرى: ۱۲۲ میل چوارگۆشە و ۲۱۶ كیلۆمەتر چوارگۆشە.
- ژمارەى دانیشتونى: ۵۶۸،۰۰۰ ھزار كەسە.
- چەرى دانیشتونى: ۴۶۵۵ كەس لەیەك میل چوارگۆشەدا.
- نژادەكانى: مالتیەكان تىكەلۆن لەگەل عەرەب و سقلی و ئەسپانى و ئىتالى و ئىنگلیزى.
- زمانەكانى: مالتى و ئىنگلیزى (ھەردوكیان زمانى رەسمین) ئىتالى.
- ئاینەكانى: كاسۆلىكى پۇمانى.
- زانینى خوێندن و نوسین: ۹۵٪.
- دابەشسى كارگىزى: ۳ ھەرزەمەلسە ۶۷ ئەنجومەنى ناوخۆى پىك ھاتیە.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۲۵،۰رە ملیار دۆلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۲،۵۰۰ دۆلار.
- دراوى: لیرە.
- بەرگى: ۱،۱۰٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۱۲،۰۰۰ ھزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۴۰٪ لەخاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم، جۆ، پەتاتە، چەمەندەرى شەكز، تەپە، میوھجات.
- سامانى ئاژەلى: مەپ و مالاتى ھەیە بەلام پزۆھەكەم بەشئۆھەكى باش نەزانی و نەم توانى دیارى بكەم تەنپاھەرەمور نەبیت كە ۸۵۰،۰۰۰
- ھەزار سەر بەرھەم دىنى.
- پىشەسازى: گەشت و گوزار، پست و چىن، پىلۆ، كەشتى، خواردەمەنى، خواردنەو، ئەلیكترۆنى.
- سامانى سروشتى: بەردى چەم، خۆى.
- داھاتى دەرھەوى: نەوت، خۆراك، ماشىن، كەلوپەلى دروستكراو.
- دەرچومەكانى: جل و بەرگ، پىلۆ، كەشتى.
- ھاوبەشەكانى بازرگانى: ئىتالىا، یابان، چىن، بەرىتانيا، ئەمەرىكا، ئەلمانیا، فەرەنسا.
- پزۆمى دەسەلات: پەرەمانى دیموكراتیە.
- ئەنجومەنى نوینەرانى لە ۶۵ ئەندام پىكھاتووھو ھەلدەبژێردرین بە پىشنىارى گشتى، سەرۆك كۆماری ھەیە، ئەنجومەنى ھەزیران بەرپرسیارە بەرامبەر بە ئەنجومەنى نوینەران.
- پارتە رامیارەكان: پارتى لایەنگىرى پوھو ئەوروپا، پارتى نەتەھەیی، پارتى كارى مالتى، پارتى راست پەوى ناوھەند، پارتى مەسیحى مالتى، چەندین پارت و بزوتنەھەوى بچووکی تری تیاپە.
- جوگرافىای ولات: دورگەى مالتا دەكەوتتە نار جەرگەى دەریای سېنى ناوھەرەست بە دورى ۶۰ میل لەلای باشورى پزۆھەلاتى دورگەى سقلیە. كە ھەلكەوتەيەكى جوگرافى ستراتىژى لەنیوان ئەوروپا و ئەفریقا ھەیە كە بەشى مالتا و جۆزۇ كۆمیتۆ كە دوو دورگەكەش دەگریتە خۆى كە دانیشتونى تیا نىیە. ئىتالىا دەكەوتتە پزۆھەلاتى، كەنارىكى بۆند و نەوى ناخۆشى تیاپە لە ناوھەرەستى و گردۆلكەى نەوى و زەویەكى بى پىتى تیاپە. بەلام لەدواى كردنەھوى كەنالى سويس لە سالى ۱۸۶۹ مالتە

بوه جىگايەكى سەربازى گىرنگ لەلايەن مەزەكانى بىنگانە.

● مېژووى ولات: بەھۆى گىرنگى ئىستراتېژى دورگەى مالتا فەينىقىەكان يەكەم كەس بوون كىردىانە جىنشىنگەى خۇيان لەدوای ئەوانىش ئەغرىقى و قىرتاجىەكان بۆى ھاتن لەنىوان سالاھەكانى ۱۰۰ و ۶۰۰ى پىش زاینى. بەلام دوای بوه بەشىك لە ئىمپىراتۆرىەتى پۆمانى دوایش ئىمپىراتۆرىەتى بىزەنتى. لەدوای ئەوانىش لەلايەن عەرەب و نۆرمەندىەكان و چەندىن كەسايەتى دەرەبەگ حكومپانى دەكرا. لە سالى ۵۸ زاینى پاپۆرى قەدىس پۆلس لەسەر دورگەكە تىك شكا. لەسەدى شانزەم (شارلى پىنجەم) ئىمپىراتۆرى پۆمانى پىرۆز دەستى لە مالتە كىشاوہ بوہ يەكن لە تائفەكانى كەنىسەى كاسۆلىكى پۆمانى. كە ئەوانىش تائفەى فرسانى پىرۆزى يوحەنا بوو. تاكو لەلايەن ناپلىون داگىر كىرا لە سالى ۱۷۹۶، دانىشتوانەكە بەرگىران لە مالتا كىرد دۆى داگىر كەرى فەرەنسا وەستان. لە سالى ۱۸۱۴ مالتا چوہ ناو بەرىتانيا بەپىي پەيمانى پارىس بە مەرجن كىانى كنىسەى كاسۆلىك مافەكانى بىپارزىزىت، لە كۆتايەكانى سەدى نۆزدەم و سەرەتای سەدى بىستەم مالتا بوہ بىكەبەكى سەربازى دەرىسەى زىندووى بەرىتانيا، لەكاتى شەپرى دووہى جىهان ببوہ دورگەى شالاوہكانى فرۆكەوانى ئەلمانى و ئىتالى بەلام گەلانى مالتا بەمەموو توانا بەرگىرى و خۆپاگرى خۇيان بۆ ولاتەكە لەخەبات بەردەوام بوون. مالتا لە سالى ۱۹۴۲ نىشانەى خراپى لەلايەن جورج وەرگرت بەھۆى خۆگرى و خەباتگىرپان. لە سالى ۱۹۴۷ مالتا مافى نۆتۆنۆمى وەرگرت. لە سالى ۱۹۵۵ دۆم

مىنتۆف لە پارتى كارى مالتى پۆستى سەرۆك وەزىرانى وەرگرت. لە ۱۹۶۴/۹/۲۱ مالتە سەربەخۆى خۆى لە بەرىتانيا وەرگرت لە ناو كۆمەنولسى بەرىتانيا، لە سالى ۱۹۶۴ پەيمانى بەرگىرى و يارمەتى ئابوورى لەگەن بەرىتانيا مۆركرد بۆ ماوہى دە سال، لە سالى ۱۹۷۱ دۆم مىنتۆف ئەو پەيمانى كە لە سالى ۱۹۶۴ مۆركرا بوو ھەلى وەشاندەوہ. لە سالى ۱۹۷۲ لە ئەنجامى گىفتوگۆى مىنتۆف لەگەن پەيمانى ئەتەسى بىكەى مالتاى سەربازى بۆ ماوہى ھوت سال بە كرىدا، لە سالى ۱۹۷۴ مالتا پىژمى كۆمارى راگەياندا، لە سالى ۱۹۷۹ بىكەى سەربازى بەرىتانيا داخست و پەيوەندى لەگەن ولاتە شىوعىەكان بەھىزكرد لەوانە لىبىيا، لەدوای مانگى ۱۹۷۹/۴ دوا سەربازى بەرىتانيا لە خاكى مالتا كىشايموہ، لە سالى ۱۹۸۴ دۆم مىنتۆف خانە نشىن بوو (كار مىنۆبۆتشى) جىگەى گرتەوہ چ لەسەرۆك وەزىران و چ لە سەركردەى پارتى كارى مالتى. لە سالى ۱۹۹۰ مالتا داوايەكى ئاراستەى يەككىتى ئەوروپا كىرد بۆ چوونە ناوہكىەتى ئەوروپا، لە سالى ۱۹۹۶ پارتى كارى سۆشبالستى دەسلەتلى وەرگرتەوہ. مالتا لە ۲۰۰۳/۴/۱۷ لە يەككىتى ئەوروپا وەرگىرا لەگەن چەندىن ولاتى تىرى سەربەخۆى لەدوای ھەرەس ھىنانى يەككىتى سۆقىەتى پىشوو.

● مالتا ئەندامە لە نەتەوہ يەكگرتووەكان، ئەندامە لە يەككىتى ئەوروپا، ئەندامە لە كۆمەنولسى بەرىتانيا، ئەندامە لە رىنخىراوى ھاوكارى ئاسايشى ئەوروپى، ئەندامە لە چەندىن رىنخىراوى تايبەتى تىرى كىشتوكالى و بەنكى دۆلى و كارى دۆلى و خەزنىەى دراوى دۆلى و تەندروستى جىهان.

(لىكتىشىن)

- ناۋى رېسى: ئىمارەتى لىكتىشىن.
- پايتەختى: فادۇز، ژمارەى دانىشتوانى ۱۵ر۵۰۰ ھەزار كەسە و دوورگەى بچوكى بەرمەمېنەرى گەشت وگوزارىەو بوژىنەرى ئىماراتەكەيە.
- بووبەرى: ۶۱ ميل چوارگۆشەو ۱۵۷ كىلومەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۵۰ر۸۰۰ ھەزار كەسە.
- چېرى دانىشتوانى: ۷۵۰ كەس لە يەك ميل چوار گۆشەدا.
- نژادەكانى: ئەلمانى ۹۵٪.
- ئاينەكانى: كاسۋىلكى رۇمانى ۸۸٪، پروتستانت ۸٪، ئاينەكانى تر ۴٪.
- زمانەكانى: ئەلمانى(زمانى رەسمىيە).
- زانىنى خويندىن و نوسىن: ۹۵٪.
- دابەشى كارگىرى: ۱۱ كۆميۇنە (ھەركۆميۇنىك يەكەيەكى ناوخۇى بچوكە).
- دراۋى: فەرنكى سويسىرى.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۷۲۰ مليون دۆلار.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۲۳ر۵۰۰ دۆلارە.
- بەرگرى: وولاتى سويسرا بەرپرسيارىەتى بەرگرى لىكردنى لە ئەستۆيە.
- زەوى كشتوكالى: ۲۴ر۵٪ لەخاكى ئىماراتەكە.
- بەرمەى كشتوكالى: گەنم و جو. دانەوئىلەى تر، پەتاتە، گەنمەشامى، تەرە، ميوەجات، چەوندەرى شەكر.
- پىشەسازى: ئامىرى رىكخستىن، سىرامىك، ئەلكترۇنى، رىستى وچىنن: كىمىياۋى، داودەرمانى پزىشكى، بەرمەى خۇراك.
- سامانى سروسىتى: بەرمەى وزەى كارەبا.
- داھاتى دەرەۋەى: ئۆتومبىل، كەلوپەلى گواستىنەۋە، ئامىرى دروستكردنى خۇراك، كەلوپەلى كانزايى، بەرمەى رىستى وچىنن.
- دەرچىۋەەكانى: بەرمەى پزىشكى ددان، ئامىرى كۆمپىۋتەر، كەلوپەلى سىرامىكى، ماشىنى بچوكى تايبەتمەند.
- ھارەشەكانى بازىرگانى: وولاتانى ئەوروپاي پۇژئاۋا، سويسرا، يابان، لىكتىشىن بارەگايەكى ئاسايى ھەزار كۆمپانىيائى نيودەولەتتە و گۆرىنەۋەى دراۋ نرىكەى سئىيەكى دانىشتوانى ئەم كارە دەكەن.
- پزىمى دەسەلات: شانشىنى دەستورى مىراتىە، سەرۋكى وولاتەكە ئەمىر ھانز ئادەمى دوۋەمە، سەرۋك ۋەزىران ماريو فرىكە، ئەنجومەنى ياسادانانى (لاندى تاج) پىك ھاتوۋە لە ۲۵ ئەندام و ھەلدەبىژىردى بە پىشنىيارى راستە و خۇ و تەمەنى پىشنىيارى كراۋى ۲۰ سان. لەسانى ۱۹۸۶ ئافرەت مالى خۇ ھەلبىژاردن و دەنگدانى پى دراۋە.
- پارتە رامىيارىەكان: پارتى ھاۋلاتىيانى پىشكەوتوو، يەكىتى نىشتىمانى، پارتى پارىژكاران.
- جوگرافىيائى ئىماراتەكە: لىكتىشىن ئىماراتىكى بچوكەم كەتوتە ناو جەرگەى ئەوروپا لە چىپاكانى (ئەلەبە) لەنىۋان سويسرا لە پۇژئاۋاۋ نەمسا لە پۇژمەلاتى، دۆلى (راين) سىيەكى وولاتەكە دەگرىتەۋە لەگەن ئەۋەشدا چىيائ نەلەب سىيەكى ترى دەكەۋىتە سەركەرتى پۇژمەلاتى زىنى راينۋە لە باشورى دەرياچەى كونسىتسە.
- مېژۋى و لات: لىكتىشىن لە سانى ۱۷۱۹

ئەندامە لە يەكئيتى كونفدرالى ئەلمانىا، لە سانى ۱۸۱۵ تاكو ۱۸۶۶ تا ئەوكاتەى بوە ئىماراتىكى سەر بەخۆ. لە سانى ۱۸۶۸ سوپاي پىك هیناۋ بىن لایەن وەستا لەھەموو شەپرە جۆراو جۆرەكانى جىھان. پەيوەندى بەھىزى لەگەل ئەمسا ھەبوو بەھۆى بەكار هینانى بەندەرەكانى تاكو سانى ۱۹۲۰، دواى لەگەل سويسرا ھەموو ھەلسورانى كاروبارى پۆستە و دواى بەستەنەوى بەھۆى يەكئيتى گومرگى و دراوى.

لە سانى ۱۹۹۲ پارتى يەكئيتى نىشتىمانى سەرکەوتنى پەرەلمانى بەدەست هینا، لە مانگى/۱۲/ ۱۹۹۲ دەنگدەران پازى بوون لەسەر پەيمانى بەستراوى رايەلەى ئەوروپى يەكئيتى ئەروپا.

● ليكتنشتين ئەندامە لە ئەتمەرە يەكگرتووھەكان، ئەندامە لە رايەلەى بازىرگانى ئازادى ئەوروپى، ئەندامە لە رىنگخراوى ھاوكارى ئاساسى ئەوروپى.

ليتوانيا

- ناوى رەسمى: كۇمارى ليتوانيا.
- پايتەختى: فيلنيس، ژمارەى دانىشتوانى ۷۲۵،۰۰۰ ھەزار كەسە.
- پووبەرى: ۲۵،۲۰۰ ميل چوارگۆشە و ۶۵،۲۰۰ كیلۆمەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۴،۲۹۵،۰۰۰ ملیون كەسە، بەپىيى نامارى ۲،۰۰۰.
- چەرى دانىشتوانى: ۱۷۰ كەس لەيەك ميل چوارگۆشەدا.
- شارە گرنگەكانى: كۇناس ..
- بەندەرە سەرەكیەكانى: كلايبیدا.
- زمانەكانى: لتوانى(زمانى رەسمىە) پووسى، پۆلەندى.
- ناینەكانى: زۆربەى ھەرە زۆرى كاسۆلىكى پۇمانىن.
- نژادەكانى: لتوانى ۸۱٪، پوسسى ۱۰٪، پۆلەندى ۷٪.
- دابەشى كارگىزى: ۴۴ ھەرتەمەو ۱۱ ئەنجومەنى شارەوانىيە.
- دراوى: ليتاس.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۵،۵۰۰ ملیار دۆلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۴،۵۰۰ دۆلار.
- بەرگى: ۵،۰٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۶۰،۰۰۰ ھەزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۳۵٪ لە خاكي وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم، جۆ، دانەمۆلەى تر، چەوئەندەرى شەكر، گىزەر، پەتاتە، تەرە، ميوەجات.
- سامانى ئاژەلى: مەر ۶۱۵،۰۰۰ ھەزار سەر، بۆن ۴۶۰،۰۰۰ ھەزار سەر، چىل ۱۰،۱۰ ملیون سەر، بەراز ۱۰،۲۱۰ ملیون سەر، پەرەور ۷،۵۰۰ ملیون سەر.
- سامانى سروشتى: لم، بيت، كوانز، گەچ، دولۆمبىت، سلسال، بەردى چەوى، ناوى كانزايى.
- پىشەسازى: پالائوتنى نەوت، حاسبات و ئەلىكترۆنى، سارد كەرو بەفرگى، ئامبىرى تەلەفزیون، ماشىنى كارەباى، دروستكردى

- كەشتى، پىستىن و چىن، چەندىن دروستكاراى تىر.
- بەرھەمى كارەبا: ۱۲ر۹۰۰ مىليار كىلۋات كاتۇمىر.
 - داھاتى دەرھەمى: كەلپەلى گواستەنەمە، كانزاكان، كەلپەلى كارەبايى، ماشىن و ئامىرى جۇراو جۇر.
 - دەرچۈۋەكانى: بەرھەمى كانزاكان، ماشىن، كەلپەلى كارەبايى، كەلپەلى ئەلىكتۇنى، كىمىيە، گۇشت، بەرھەمى شىرى، ھىلكە.
 - ھاۋبەشەكانى بازىگانى: وولاتانى كۆمەنولسى سەرپەخۇ. يەككىتى ئەورپا، چىن، يابان.
 - پۇنمى دەسەلات: كۇمارىكى دىموكراتىيە. سەرۇك كۇمار پاستەخۇ ھەلدەبۇرۇردىت كە ئەۋىش سەرۇك ۋەزىران دادەمەزىننى دەبى پەرلەمان رەزامەندى لەسەر بكات.
 - پارتە رامىيارەكان: پارتى دىموكراتى مەسىحى لىتوانى، پارتى كۆمەلايەتى دىموكراتى لىتوانى، پارتى كارى دىموكراتى لىتوانى، پارتى پارىزىگارانى يەكگرتۈۋى لىتوانىەكان، پارتى راست رەۋى ناۋەندى، چەندىن پارت و پۇنخراۋى تىر تىايە.
 - جۇگرافىيە ۋلات: لتوانىا دەكەۋىتە باكورى پۇژھەلاتى ئەورپا لەسەر كەنارى باشورى پۇژھەلاتى دەرياي بەلتىق، گەۋرەترىن كۇمارى سىنەمى ناۋچەى بەلتىقە. لە سالەكانى ۱۹۴۰ تاكو ۱۹۹۱ يەكك بۈە لە كۇمارەكانى يەككىتى سۇقىيەتى پۇنشىۋ. لاتىلييا دەكەۋىتە باكورى بىلابوس (پوسىي سىپى) دەكەۋىتە پۇژئاۋاى. خاكەكەى زۇربەى دارىستان و دەرياچەۋ ئاۋرۇپى ئاۋ زىئى تىايە گەۋرەترىنيان زىئى نىمان. زەۋى كىشتوكانى سەرچاۋەى بەرھەمى سەرھكى سىرۋىتە.
 - مېژۋى ۋلات: لتوانىا لەسەردەمە كۆنەكان ئىمارەتىكى گەۋرە بۈە بەھۇى ژن خواستىر

لەگەل شانشىنى پۇلەندا بەيەك بەستراپونەمە. ھىزەكانى لتوانىا و پۇلەندا چۈنە ناۋ يەككىرى كە ھىزەكانى ئەلمانىاي تىوتونىەكان لە پىك دادانى تانتىبىرگى سالى ۱۴۱۰ راۋنران. ھىزەكانى ھەردو دەۋلەت لتوانىان دەسەلاتى خۇيان فراۋان بكن تاكو قۇلايى خاكى پروسىيا. بەلام لتوانىا ژۇر كەوت لەسەر دەستى پوسەكان لە سالى ۱۷۹۵ لەۋكاتەى كە پۇلەندا داپەش بوۋ. لتوانىا نەى تۋانى سەرپەخۇى بەدەست بىننى تاكو سالى ۱۹۱۸. نىك كۇتايى ھاتنى جەنگى يەكەمى جىھان، لتوانىا لە سالى ۱۹۴۰ لەلاين يەككىتى سۇقىيەت داگىر كرا. لە مانگى/۸/۱۹۴۰ لكاندىە خاكى خۇى بەلام ئەلمانىا لە سالى ۱۹۴۱ داگىرى كرىدو دۋاى دۋىبارە پوسىيا داگىرى كرىدەۋ، لە سالى ۱۹۴۴ وولاتانى پۇژئاۋا بەتايىبەتى ئەمەرىكا بەپازى نەبۋنى لەسەر ئەۋەى كە پوسىيا لتوانىا داگىر بكات. لە سالى ۱۹۸۸ جولانەۋەى پزىگارى لتوانىيەى سەرپەخۇ سەرى ھەلدەۋ لە مانگى/۲/۱۹۹۰ ھەلبۇزاردن ئەنجام دراۋ لاندس بىرچىس سەرۇكى جولانەۋەى ساجودىس سەرگەۋىتى بەدەست ھىناۋ بۈە سەرۇك كۇمار. لە ۱۱/۳/۱۹۹۰ ئەنجۈمەنى بالابىرارى جىابوونەۋەى دا لە يەككىتى سۇقىيەتى پۇنشىۋ. سەرپەخۇى گەراندەۋە كە يەكەم وولات بوۋ لە ناۋچەى بەلتىق ئەۋ كارەى ئەنجام دا. لە ۲/۹/۱۹۹۱ سەرۇكى ئەمىرىكى بۇشى باۋك دانى بە سەرپەخۇى لتوانىا ناۋ دۋاى ئەۋىش بەچەند پۇژۇك يەككىتى سۇقىيەت دانى بەسەر بەخۇى لتوانىا نسا، لە ۱۷/۹/۱۹۹۱ لە نەتەۋە يەكگرتۈۋەكان بە ئەندام ۋەرگىرا. لە سالى ۱۹۹۲ پارتى كارى دىموكراتى لتوانىا (شىۋىمى پۇنشىۋ) سەرگەۋىتى لە ھەلبۇزاردن بەدەست ھىنا لە پەرلەمان و لە سالى ۱۹۹۳ براۋوسكاى سەرۇكى پارتى كار بەسەرۇك كۇمار ھەلبۇزاردرا

و پەيمانى بازىرگانى نازادى لەگەل وولاتانى بەلتىق مۇركىد ، داۋى ھىزەكانى پووسيا لە خاكى لتوانيا بە تەواۋى كىشانەۋە. لە سانى ۱۹۹۴ پەيمانى ھاوكارى لەگەل پۇلەندا مۇركىد داۋىش لەگەل يەككىتى ئەوروپا. لە مانگى/۱۲/ ۱۹۹۵ داۋاى لە يەككىتى ئەوروپا كىرد بۇ بونى بە ئەندام ، لە ھەلبۇتاردەنەكانى ۱۹۹۶/۱۰/۲۰ و ۱۰/نۆفەمبەر/۱۹۹۶ پارتى يەككىتى نىشتىمانى سەرگەوتنى بەدەست ھىنا. لە ۱۹۹۸/۱/۴

(قلىدس ئەدمكوس) بە سەروك كۇمار ھەلبۇتاردە.
 ● لتوانيا: ئەندامە لە نەتەۋە يەكگرتوۋەكان، ئەندامە لە پىنكخراۋى ناسايشى و ھاوكارى ئەوروپى، ئەندامە لە پىنكخراۋى (فاو، بەنكى نىۋو دەۋلەتى و پىنكخراۋى نىۋودەۋلەتى و خەزنىەى دراۋى نىۋو دەۋلەتى و پىنكخراۋى بازىرگانى جىھانى).

لاتىڧيا

- ناۋى رەسمى: كۇمارى لاتىڧيا.
- پايتەختى: رىگىا، ژمارەى دانىشتوانى ۱۶۰ر۰۰۰مىليۇن كەسە.
- پووبەرى: ۲۴ر۴۰۰ ميل چوارگۇشەو ۶۲ر۱۰۰ كىلۇمەتر چوارگۇشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲ر۹۷۵ر۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىنى نامارى ۱۹۹۷.
- چىرى دانىشتوانى: ۱۲۱ كەس لەيەك مىل چوارگۇشەدا.
- بوژانەۋەى دانىشتوانى: ۸٪.
- شارە سەرەككەكانى: دوو جافىل، لىباجا لەھەمان كاتا بەندەركى سەرەكى وولاتەكەيە.
- زمانەكانى: تىشيبە (زمانى رەسمىيە) لىتوانى، روسى .
- ئاينەكانى: كاسۋىلكى پۇمانى، نۇرسۇزكسى روسى.
- نژادەكانى: لاتىڧى ۶۰٪، پووسسى ۳۰٪، لتوانى ۱۰٪.
- زانىنى خويىندن و نوسىن: ۹۸٪.
- دابەشى كارگىزى: ۲۶ ھەرنمە + ۷ ئەنجومەنى

- شارەۋانى.
- دراۋى: لاتسن.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۰ر۵۰۰ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۴ر۲۰۰ دۇلار.
- بەرگى: ۵ر۴٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۶۰ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- زەۋى كشتوكالى: ۲۷٪ لەخاكى وولاتەكە.
- سامانى كشتوكالى: گەنم، جۇ، پەتاتە، چەۋەندەرى شەكر، تەپە، ميوەجات.
- سامانى ئازەلى: مەر ۲۶۸ر۰۰۰ ھەزار سەر، بىزن ۴۳۵ر۰۰۰ ھەزار سەر، چىل ۴۳۵ر۰۰۰ ھەزار سەر، بەراز ۴۳۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەر ۳ر۱۰۰ مىليۇن سەر.
- پىشەسازى: رىم، شەمەندەفەر، ئۇتۇمبىل، خۇراكى ئازەلى، ئامىرى كشتوكالى، پەينى كىمىۋاى، ئەلىكېتۇنى ھەمە جۇر، رىستىن و چىنن، ساردكەرو بەفرگر، ئامىرى رادىۋو، داۋدەرمانى پزىشكى.

- بەرھەمى كارەبا: ۲۷۰۰ مىليار كىلۋات كاتژمىر.
- سامانى سىرۋىتى: يىت، دار، بەردى چەمى، (حجر جىرى) دۆلۈمىت، سابوويل، سىلسال.
- داھاتى دەرھەمى: نەوت، ئامىرو ماشىن، كىمىيە.
- دەرچوۋەكانى: بەرھەمى كانزاي، ئامىرو ماشىن، كەلپەلى كارەبايى، تەلەفون و سارد كەرو پادىۋ، گۆشت، بەرھەمى شىرى، ھىلكە.
- ھاۋەشەكانى بازىگىنى: پۇلەندە، ئەلمانىا، چىن، يابان، ئەمەرىكا، تىشىلى، روسىا، ئۇكرانىا، سويد، كۆمارەكانى پىششورى سۆقىت.
- پزىمى دەسەلات: كۆمارىكى دىموكراتى پەرلەمانىيە. سەرۋك كۆمار و سەرۋك ۋەزىران سەرۋكايەتى ھۆكۈمەت دەكەن لەگەل پەرلەمانى ۋولاتەكە.
- پارتە رامىيارىەكان: پارتى رىنگاي لاتىقى، پارتى راست رەمى ناۋەندى، پارتى نىشتىمانى پارتىگارانى لاتىقى، پارتى يەكىتى رامىيارى ئابورى، پارتى يەكسانى لەماف، پارتى يەكىتى كشتوكالى لاتىقى، پارتى يەكىتى دىموكراتى مەسىحى: پارتى دىموكراتى ناۋەند، پارتى جولانەۋە لە پىناۋ لاتىقىا. چەندىن پارت و رىكخراۋى تىر تىايە.
- جۇگرافىيە ۋلات: لاتىقىا دەكەۋىتە باكورى پۇژھەلاتى ئەورويوۋ دەكەۋىتە ناۋەندى ھەرسى كۆمارەكانى بەلتىق. لە ماۋەى سالى ۱۹۴۰ تا ۱۹۹۱ يەكك بوو لە كۆمارەكانى يەكىتى سۆقىتە پىششوو، دەرەي بەلتىق و كەندەۋى پۇگا دەكەۋىتە پۇژناۋى. ئىستوانىا لە باكورى، لتوانىاۋ بىلاروسىا (روسىاي سې) لە باشورى، پروسىا لە پۇژھەلاتى. خاكەكەى نەويايە و بەپىتە لە پۇژھەلاتى و چەندىن دەرەچەو گىردو دۆلى بەسوۋدى تىايە.

- مېژوۋى ۋلات: لاتىقىيەكان لە پەچەلەكەدا نارىن و لە سەردەمەكانى كۆن نىشتەجىنى ئىمى ناۋچەيەى بەلتىق بوۋنەۋ لە چ كاتىكا خاۋەن ھۆكۈمەت نەبوۋنە بۇيە ھەردەم نىچىرى ۋولاتى تىر بەھىز بوۋنە. سۋارە تىوتىۋىنە ئەلمانەكان يەكەم نەتەۋە بوۋنە ئىمى ناۋچەيان داگىر كىردوۋە، لەسەدەى سىيانزەھەم ھۆكۈمەرانىان تىداكىردوۋە تا سالى ۱۵۶۲ كە ھەرىمى تەۋار بوو و ھەرىمى كورلاندى گرتبەۋە خۇى. دۋاي ئەۋە پۇلەندە ئەۋ ھەرىمەى داگر كىردو كورلاندى كەۋتە ژىر دەسەلاتى تا سالى ۱۷۹۵. بەلام ھەرىمى تەۋار بوو ھەردەم كىشەى نىۋان سويد و پۇلەندە بوۋ، لە سالى ۱۵۶۲ تا سالى ۱۶۲۹ دۋاي سويد لاتقىيە خستە ژىر دەسەلاتى خۇى لە سالى ۱۶۲۹ تا ۱۷۲۱ تا ئەۋكاتەى پوسىيا داگىرى كىرد، ھەروەھا كورلاندىشى خستە ژىر دەسەلاتى خۇى لەدۋاي سىيەم دا بەش كىردى پۇلەندە لە سالى ۱۷۹۵ و ھەر لەژىر چاۋدىرى پروسىا مایەۋە تاكو سالى ۱۹۱۸ سەرەراى ئەۋەى كەلاتىقىيەكان بەرگىرى تەۋارەيان لەبوۋنى نەتەۋەى و زىمان و مېژو و داب و نەرىتى خۇيان دەكىرد.
- لە سالى ۱۹۱۷ دۋاي شۇرىشى ئۇكتۇرو ماۋە پى دانىان تۋانىان لە ۱۹۱۸/۱۱/۱۸ سەربەخۇى كۆمارى لاتىقىا راگەيەنن و لە سالى ۱۹۲۹ ھىزەكانى روسىا لاتقىيەى داگىرى كىردو لكاندىە ژىر دەسەلاتى يەكىتى سۆقىتە ئەۋىش لە سالى ۱۹۴۰. ئەلمانىا لە سالى ۱۹۴۱ داگىرى كىرد لەكاتى شەرى دۋەمى جىھانى تاكو سالى ۱۹۴۴ كە روسىا ئەلمانەكانى لەۋ ھەرىمە دەركىرد بەلام زۇبەى ۋولاتانى پۇژناۋاۋ ئەمەرىكا دانىان بەو لكاندىنە ئەنا. لەۋكاتە كودەتاكەى سەر كورباتشۇۋ و دروست بوۋنى ھەلى زىرىن بۇ ۋولاتەكانى بەلتىق و پزگار بونىان لەژىر دەسەلاتى سۆقىتە ئەۋەبوۋ لاتىقىا و ئىستىۋانىاۋ لىتۋانىا لە

۱۹۹۱/۸/۲۱ سەربەخۇى خۇيان بەجيا بوونەوہ لە يەكيتى سۇقيەتى پيشوو پاگەياند. زۇدبەى نۇرى وولاتانى پۇژئاواو جۇرج بۇشى باوك سەزۇكى ئەمەريكا دانى نا بەو سى وولاتە بەلتىقيە. لە ۱۹۹۱/۹/۶ يەكيتى سۇقيەتيش دانى بەسەربەخۇى ئەم وولاتانە نا. لە ۱۹۹۱/۹/۱۷ بوہ ئەندام لە ئەتەوہ يەكگرتوہەكان. لە مانگى/۶/۱۹۹۲ يەكەم ەلبۇژاردنى پەرلەمانى ئەنجام درا. لە مانگى/۸/۱۹۹۴ دوا سەربازى روسيا لە كۇمارى لاتيفيا كشارە.

لە سانى ۱۹۹۵ مۇركردنى ريكەوتنامەى ھاوكارى بازىرگانى لەگەن يەكيتى ئەوروپا. ((ئەندريس سكيل بۇجارى دووہم ەلبۇژاردرا بەسەرەك وەزيران لە سانى ۱۹۹۹ لە سياسەت مەدارىكى بى لايەن بوو، لە مانگى/۶/۱۹۹۹ ئەنجومەنى ياسادانان ((فيك فريبگاي)) بەسەرەك كۇمار ەلبۇژارد. ● لاتيفيا ئەندامە لە ئەتەوہ يەكگرتوہەكان، ئەندامە لە ريكخراوى ھاوكارى وئاسايشى ئەوروپا.

(لاکسمبۇرگ)

- ناوى رەسمى: نيمارپاتى لاکسمبۇرگى مەزن
- پايتەختى: لۇكسمبۇرگ، ژمارەى دانىشتوانى ۱۲۵ر۰۰۰ ەزاركەسە.
- پووبلىسى: ۱۰۰۰راميل چوارگۇشەو ۲۰۹۰كيلومەتر چوارگۇشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۵۲۵ر۰۰۰ ەزاركەسە.
- چىرى دانىشتوانى: ۵۲۵ كەس لەيەك ميل چوارگۇشەدا.
- بەندەرەسەرەككەكانى: مرترت.
- نژادەكانى: لۇكسمبۇرگى ۷۱٪، پورتوگالى ۱۰٪، ئىتالى ۵٪، فەرەنسىسى ۲٪، ئەلمانى ۲٪، سەرەراي ئەوہش دانىشتوانى لۇكسمبۇرگ تىكەلاون لە رەچەلەكەكانى ئەلمانى و فەرەنسى وسەلتى. سەرەراي ئەو تىكەلاو بونە دانىشتوانى لۇكسمبۇرگ كەسايەتتەكى تايبەتى خۇيان ەيە نيشانەى بيانان پىئوہ ديارنەيە.
- زمانەكانى: فەرەنسى (زمانى رەسمىە) زمانى لۇكسمبۇرگ و زاراوہى ئەلمانى ناوخۇيە.
- ئايىنەكانى: كاسۇلىكى رومانى.
- زانىنى خويىدن ونوسين: ۹۸٪

- دابەشى كارگىزى: سى گەپەكى كارگىزىيە.
- كۇى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۱۲ر۰۰۰ مليار دۇلار.
- بەشى تاك لە كۇى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۲۲ر۷۵۰ دۇلار.
- دراوى: فېرنكى لۇكسمبۇرگى.
- بەرگرى: ۲۱۰٪ لەكۇى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۲۵ر۰۰۰ ەزاركەسە ئەويش پۇلىسى چەكدان.
- زەوى كشتوكالى: ۲۴ر۰٪ لەخاكى وولاتەكە.
- بەرەمى كشتوكالى: گەنم، جۇ، دانەوئەلى تر، پەتاتە، كېرۇم، تەپە، ميوەجات، چەوئەدرى شەكر.
- پيشەسازى: ئاسنى خاو، پۇلا، دروستكردى تايە، پيشەسازى ئەندازىارى، دروستكردى شووشە، بەرەم ەينانى ئەلمەنىوم.
- بەرەمى كارەبا: ۴۲۰مليۇن كيلو وات كاترۇمير.
- سامانى سروشتى: ئاسن، ئەلمەنىوم، پۇلا، كيميا، گەشت و گوزار.
- داھاتى دەرەوہى: نەوت، پىداويستى خۇراك، كەل وپەلى بەكارەينان.

- دەرچوۋەكانى: ئەلەمنىۈم، شوۋشە، تايەى ئوتۇمبىل، پۇلا، كىميا.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى:ولاتاشى يەككىتى ئەۋرۇپا، يابان، چىن .
- پۋىئىمى دەسەلات: وولاتىكى شانشىنى دەستورىيە. يەك ئەنجوۋمەنى ئۆينەرانى ھەيە كە پىكھاتوھ لە ۶۰ ئەندام وبۇماۋەى پىنج سال ھەلدەبىژىردىن، سەزۇكى دەۋلەت ئەمىرى مەزنىە. ئەمىرى ئىستا ((جان)) لە دەسەلاتە لەسالى ۱۹۶۴، سەزۇك ۋەزىرانى ھەيە .
- پارتە رامبارەكەكان: پارتى لۇكسىمبۇرگى سوشىالىستى كرىنكارى، پارتى مەسىحى. كۆمەلەيەتى، پارتى چەپى ناۋەند، پارتى سوشىالىستى، پارتى دىموكراتى، پارتى كۆمۇنىستى لۇكسىمبۇرگى، چەپەرەۋى ئەۋرۇپى.
- جوگرافىيە ئىمارەتەكە: لۇكسىمبۇرگ دەكەۋىتە پۇژئاۋاى ئەۋرۇپاۋ وولاتىكى ناۋخۇيىيە. بەلجىكا دەكەۋىتە پۇژئاۋاى، فەرەنسا دەكەۋىتە باشورى، ئەلمانىا دەكەۋىتە پۇژئەلاتى. لەباشورى وولات دارستانى چىرى ھەيە ناۋى دارستانەكە ئەردىنە كە لەسەر چىكاكانە و بەناۋابانگە بەھمان ناۋ درىژ دەبىتەۋە لەسەر سنورى بەلجىكا، لەباشورى خاكىكى بەپىتى كشتوكالى تىايە. بەلام لەباشورى پۇژئاۋاى دەۋلەمەندە بەناسنى خاۋ كە ھەرىمىكى پىشەسازىيە .
- مېژۋى وولات: كونت ئەردىن لەسالى ۱۰۶۰ سىگفرايد سەرەخۇ بوۋكە لەپەچەلەكى شارلمان بوۋ، لەسالى ۱۰۶۳ حوكمېرانى لوكسىمبۇرگى كرد دواى ناۋى خۇى نا بە كۆنت لوكسىمبۇرگ. لە سەدەكانى يانزەم تاسەدەى ھەژدەم كەۋتە ژىر دەسەلاتى يەك لەدواى يەكى ئىسپانىياۋ فەرەنساۋ نەمسا. لەسالى ۱۸۱۵ بوە ئىماراتى گەرەۋە خىستىيە سەر دەسەلاتى وىليامى يەكەمى شانشىنى ھۆلەندا بەپىنى

- كۆنگرەى ئىيىنا. لەسالى ۱۸۲۹ بەپىنى پەيمانى لەندەن بەشى پۇژئاۋاى لۇكسىمبۇرگ خرايە سەر وولاتى بەلجىكا. لە سالى ۱۸۴۸ بەشى پۇژئاۋاى مایەۋە لەيەككىتى كەسى لەگەل ھۆلەنداۋ ئەندام بوۋ لەيەككىتى كۆنفدرالى ئەلمانىاۋ مافى ئوتۇنۇمى خۇى ھەبوۋ. لەسالى ۱۸۶۷ بەپىنى كۆنگرەى لەندەن بوە خالىكى بىلايەن لەژىر دەسەلاتى ئىماراتى مەزن ولە ۱۸۹۰/۱۱/۱۳ سەرەخۇيى ئىمارەتەكەى پراگەيانىد، لوكسىمبۇرگ لەھەردوۋ جەنگى يەكەم و دوۋەمى جىيھان لەلايەن ئەلمانىا داگىركرا. لەسالى ۱۹۴۴ ھىزەكانى ھاۋبەيمانان لۇكسىمبۇرگىان لەژىر دەسەلاتى ئەلمانىاۋ نازى پزگاركرد . لە ۱۹۲۲/۵/۱ دەست كرا بەكار كردنى يەككىتى گومرگ لەنىۋان بەلجىكاۋ لۇكسىمبۇرگ. لە ۱۹۴۸/۱/۱ يەككىتى گومرگى دامەزرا لەنىۋان بەلجىكاۋ ھۆلەنداۋ لۇكسىمبۇرگ بەناۋى((بىلىكس)) لەسالى ۱۹۴۹ لۇكسىمبۇرگ بوە ئەندامى دامەزىنەرى پىخراۋى پەيمانى باكورى ئەتلەسى. ((ئاتۇ)) لەسالى ۱۹۵۸ بوە ئەندامى دامەزىنەرى بازاپى ھاۋبەشى ئەۋرۇپا. لەسالى ۱۹۶۴ ئەمىر شارلوت لەسەركورسى ھاتەخوارىۋ كوپەكەى جىگەى گرتەمە. لەسالى ۱۹۹۲ پەرلەمانى لۇكسىمبۇرگ پىكەۋتنى ماسترئىختى بىرار دا. لەمانگى/ ۶ / ۱۹۹۴ ئىنتلافى دەسەلاتدار لەھەلېژاردنەكان سەرکەۋتنى بەدەست ھىنا بەمانەۋەى لەسەر پۆستى سەرەك ۋەزىران.
- لۇكسىمبۇرگ ئەندامە لەنەتەۋە يەكگرتۋەكان، ئەندام لە پىخراۋەكانى خۇراك و كشتوكالۋ وىبانكى دەۋلەتى بۇئاۋەدان كردنەۋە بوژاندنەۋە كارى نىۋ دەۋلەتى و خەزنىە نىۋ دەۋلەتى و دەرياۋانى جىھانى و بازىرگانى جىھانى و يەككىتى ئەۋرۇپاۋ پىخراۋى ناسايشۋ ھاۋكارى ئەۋرۇپى .

مەگدۇنيا

- ناۋى رەسمى: كۆمۈرى مەگدۇنيا.
- پايەتتەختى: سىكۇبى، ژمارەى دانىشتوانى ۴۶۵،۵۰۰ ھەزار كەسە.
- پووبەرى: ۹۷۸۱ مىل چوارگۆشەو ۲۵،۳۲۲ كىلومەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوۋانى: ۲،۵۸۶،۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەيىنى زانىارى رۇژنامەكانى ۲۰۰۱.
- چېرى دانىشتوۋانى: ۲۶۴ كەس لەيەك مىل چوارگۆشەدا.
- بوژانەۋەى دانىشتوۋانى: ۱۵٪.
- شارەسەرەكەكانى: بىرلىب، بىتولا، كۆمانۇفۇ.
- نىژادەكانى: مەگدۇنى ۷۰٪، ئەلمانى ۲۲٪، سېرپ ۸٪.
- ئايىنەكانى: نۇرسوزۇكس ۷۰٪، ئىسلام ۲۷٪.
- زمانەكانى: مەگدۇنى (زمانى رەسمىە) ئەلمانى، سېرپ، كىروات.
- زانىنى خويىندن ونوسىن: ۹۲٪.
- دابەشى كارگېرى: ۳۴ بەشە كە لە ۱۲۲ ئەنجومەنى شارەۋانى پىنكەتوۋە.
- دراۋى: دىنارى مەگدۇنى
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۱۰۵۰ مىليار دۆلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۱۰۰ دۆلار.
- بەرگى: ۸۰٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۱۵۰۰ ھەزار كەسە.
- زەۋى كشتوكالى: ۲۴٪ لەخاكى وولاتەكە.
- بەرەمى كشتوكالى: گەنم، جۇ، پەمۇ، بىرنج، گەنمەشامى، تەرە، ميوەجات، چەۋەندەرى شەكر.
- سامانى ناژەلى: مەر ۸۵۰ مىليۇن سەر، بىزن ۹۶۰،۰۰۰ ھەزار سەر، چىل ۳۱۸،۰۰۰
- ھەزار سەر، بەراز ۲۲۵،۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەور ۲،۶۰۰ مىليۇن سەر.
- پىشەسازى: دروستكردنى پىشەسازى مەنجمى، بىستىن وچىن، بەرەمى دار.
- بەرەمى كارەبا: ۱۲۶ مىليار كىلۇوات كاترۇمىر.
- سامانى سىروشىتى: كىرۇم، زەنگە (تۇتيا)، قورقوشم.
- داھاتى دەرەۋەى: بەرەمەكانى نەوت، پىداۋىستى خۇراك، كەلو پەلى خاۋ، ماشىن كەل و پەلى گواستتەۋە، كەل و پەلى كىمىياۋى، كەل و پەلى دروستكراۋ.
- دەرچوۋەكانى: كەل و پەلى دروستكراۋ، ماشىن و كەل و پەلى گواستتەۋە، بىرنج، ناژەلى زىندوۋ، خواردەنەۋە، تىباق. چەندىن كەل و پەلى تر.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: مەگدۇنيا ھەژارتىن كۆمارەكانى يۇگسلافيى پىشۋو بوە. ئەلمانىا، چىن، پورتوگال، يۇنان، توركىيا، روسىيا.
- پىژمى دەسەلات: كۆمارىكى دىموكراتىيە، دوو ئەنجومەنى ياسادانانى ھەيە (كۆمەلەى نىشتمان كەپىك ھاتوۋە لە ۱۲۰ ئەندام، ماۋەى ھەر ئەنجومەنىك چوارسالە. سەرۋك كۆمارو سەرۋك ۋەزىرانى ھەيە.
- پارتە رامىيارەكان: پارتى ھاۋكارى دىموكراتى كۆمەلەتى. پارتى لىپرالى. پارتى ناسودەيى، پارتى دىموكراتى مەگدۇنى، چەند پارت و پىكخراۋى بچوۋكى ترى تىيايە.
- جوگرافىيى وولات: كۆمارى مەگدۇنىي سەرەخۇ دەكەۋىتتە ناۋچەى باشۋورى پۇژمەلاتى ئەۋروپا، خاكى چىيايىو وولاتىكى ناوخۇيىە دەكەۋىتتە ناۋچەرگەى نىمچە

دوررگەي بەلقان. گۆمە ناوی بچووک جى دىلىن و خاگەكەي كشتوكالىيەم زى يەكانى بە يەك دەبەستىتەمەم سى زى سەرەكى ھەيە ئەويش زى فادار كەگەمەرەترىنيانەم زى ئەلياك مۇن و زى سترایمەن. بولگارىيا لە رۇژھەلات، يۇنان لە باشوورى، ئەلمانیا لە پۇژئاواي، سربيا لە باكورى.

● مېژووي ولات: كۆمارى مەگدۇنيا نيسوى رۇژئاواي شانشىنى مەگدۇنياي كۆن دەگرتەمە. يەكەك بوو لە ھىزە گەمەرەكانى جيھانى كۆن. كە ئەسكەندەرى گەورە حوكمەرانى دەگرد. لە سانى ۱۴۶ پىش زايىن ئىمپراتورىيەتى رۇمانى شكاندو بوو ولایەتەك لە رۇمانيا. لە داوي دابەش بوونى ئىمپراتورىيەتى رۇمانى لە سانى ۲۹۵ زايىنى مەگدۇنيا ھەردەم ژىر دەستەي نىوان ئىمپراتورىيەتى بېزەنتى بوو ناوہ ناوہ، توركە نىسلامىيەكان حوكمەرانىان دەگرد لە سانى ۱۳۸۹ تاكو سانى ۱۹۱۲ زايىنى. لە ماوہى سەدەكانى نۆزدەم و بىستەم ھىزە دەسەلاتدارەكانى بەلقان كىشەيان لە نىوان ھەبوو بو داگرکردنى مەگدۇنيا بە ھۆى بونى رىگاي ئابوورىي سەريازىو ناوچەيەكى ئىستراتىژى گرىنگ بوو. بەھۆى پەيمانى سان ستىفانۇي ۱۸۷۸ كە كۆتايى ھىنان بوو بەشەرى نىوان روسياو توركيا و زۇربەي بەشە گەورەكەي لە مەگدۇنيا درا بولگارىيا و داوي لە شەرى بەلقان لە سانى ۱۹۱۲ بولگارىيا ئەمە زەويانەي ھەرگرتبوو لە دەستى داو كەوتە ژىر دەسەلاتى سربياو ئەھى تر كە مايمەو لە نىوان يۇنان و بولگارىيا دابەش كرا، لە سانى ۱۹۱۸ سربيا چوہ ناو ولاتى سربيا كە پىك ھاتبوو لە كپرات و سلوفىنيا، داوي سانى ۱۹۲۹ ولاتى يوگسلافيى لىپىك ھات، لە جەنگى دووہمى جيھان بولگارىيا چوہ ناو ھىزەكانى تەمەرە

چەند بەشىكى يوگسلافيى داگر كرد لە گەل مەگدۇنيا لە سانى ۱۹۴۱، بەلام پياوہ بەرگرىيەكان مەگدۇنيا دەستيان كرد بەشەرى پارتىزانى توند دژى ھىزەكانى داگر كەم. داوي بەزىنى ئەلمانيا لە جەنگى دووہمى جيھان دووبارە كۆمارى يۇگسلافيى دامەزراوہ مەگدۇنياي جياگردەوہ لە سربيا بووہ كۆمارىكى يۇگسلافيى و مافى نۆتۆنۆمى پىدرا، سەرۆك تىتو دانى بە مەگدۇنيا نا كە نەتەوہ يەكى جياوازەم ھەولى پەرسەندنى پۇشنىرىو زمان و كەلتورى خۇيان داوہ دور لە بولگارىياو سربيا. لە ۱۹۹۱/۹/۲۵ مەگدۇنيا سەربەخۇي راگەياند بەلام يۇگسلافيى نارەزايى دەربىرى. لە مانگى ۱۹۹۲/۴/ ماوہى درا بۇ چوہ ناو نەتەوہ يەكگرتوہكان وشەش ولاتى ئەوړوويى دانىان بە سەربەخۇي مەگدۇنيا ناو ھىزى نەتەوہ يەكگرتوہكان لە سەر خاكى مەگدۇنيا بلاو بوئەوہ بۇ ماوہنەدان بە بەرپابوونى شەر لە بۇسەنەو نىمچە دوررگەي بەلقان. لە مانگى ۱۹۹۴/۱/ روسياو ئەمەرىكا دانىان بە سەربەخۇي مەگدۇنيا نا بەلام يۇنان نارەزايى دەربىرى بۇ بەكارھىنانى ناو دروشمى بەھۆى بونى رەچەلەكى ھىللىن لە مەگدۇنياو ئابلوقەي ئابوورى خستە سەر كە ھىچ دەرگاىەكى ناوي نەبوو تەنيا لە رىگەي بەندەرى سالونىكاي يۇنان نەبىت بەلام لە مانگى ۱۹۹۵/۹/ رىكەوتن لە سەھارەكارىو جىبىئە جىكردى پەيوەندىيەكانيان. لە سانى ۱۹۹۶ مەگدۇنياو يۇگسلافيى پەيمانى ھاوکارىو پەيوەندىيان مۇركرد.

● مەگدۇنيا ئەندامە لە نەتەوہ يەكگرتوہكان. ئەندامە لە رىكخراوى تەندرووستى جيھان و دەرياي نۆدەولەتى و خۇراك و كشتوكالى جيھانى و بەنكى خەزەنى نۆدەولەتى.

جۇرجيا

- ناۋى رېسىمى: كۇمارى جۇرجيا.
- پايتەختى: تىبىلس، ژمارەى دانىشتوانى ۱مىليۇن كەسە.
- پووبىلەر: ۲۶ر۹۰۰مىيل چوارگۇشەو ۶۹۷۰۰كىلۇمەتر چوارگۇشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۸۷۵ر۰۰۰مىليۇن كەسە، بەپىنى نامارى ۱۹۹۹.
- چىرى دانىشتوانى: ۲۱۸ كەس لەيەك ميل چوارگۇشەدا.
- بوژانەوھى دانىشتوانى: ۴٪.
- شارەسەرەكەكانى: سۇفۇمى، ساتۇمى، كوينس.
- بەندەرەگرنەكانى: بۇنى، باتۇمى، سۇفۇمى.
- نژادەكانى: جۇرجى رەسەن ۷۵٪، ئەرمەن ۱۰٪، كە لە رەسەندا پووسىن، ئەزىرى ۲٪، ئەنجانى ۲٪، يۇنانى ۲٪، كورد ۳٪.
- زمانەكانى: جۇرجى (زمانى رەسميە) زمانى پووسى، چەندىن زمانى تر لەوانە زمانى كوردى.
- ئايىنەكانى: نۇرسۇزكسى جۇرجى ۶۵٪، ئىسلام ۱۰٪، نۇرسۇزكسى پووسى ۱۲٪، زانىنى خويندىن ونووسىن: ۹۵٪.
- دابەشى كارگىرې: ۹ھەرنمە + دوو كۇمارى خاوەن نۇتۇنۇمى + بەشى تر كە خاوەن نۇتۇنۇمى.
- دراۋىلارى.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۸ر۱۵۰مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۱ر۱۶۵۰دۇلار.
- بەرگى: ۲۵٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناو خۇى.
- سووپاكەى: ۲۵ر۰۰۰ھەزار كەس.
- زەمى كشتوكالى: ۹ر۵٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم، جۇ، دانەويلەى تر، چايە، ترى، پەتاتە، گىزەر، چەۋەندەرىشەكر، ميوەجات، تەرە.
- سامانى نازەلى: مەر۰۰۰ر۵۵۰ھەزارسەر، بىزن۰۰۰ر۵۱۰ھەزارسەر، چىل۰۰۰ر۱۰۳۰مىليۇن سەر، بەراز۰۰۰ر۲۵۰ھەزار سەر، پەرەور ۱۲ر۵۰۰مىليۇن سەر.
- سامانى سرۇشتى: ئاسن، نوحاس، خەلۇن، موگناتىس.
- بەرھەمى كارەبا: ۷ر۱۰۰مىليار كىلۇوات كاترۇمىر.
- پىشەسازى: پىشەسازى گران، پۇلا، چىمەنتۇ، پاكىشەرى كارەباى، كەل وپەلى تاۋەرى لەحىم كردن، نامادەكردنى گۇشت، بەرھەمى شىرى، پاۋى ماسى، ماشىنى كشتوكالى ((تراكتۇر)).
- داھاتى دەرەھى: ماشىن، يەدەگى كەل وپەلى رستىن وچىن، سووتەمەنى.
- دەرچوۋەكانى: بەرھەمى چايە، كشتوكالى تر، ماشىن ((تراكتۇر))، كانزاي ئاسن، رستىن وچىن.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: توركيا، نازربايجان، پووسيا، ئۇپانبا، ئەلمانبا، يابان، چىن، ئەمەرىكا.
- پۇتمى دەسەلات: كۇمارىكى پەرلەمانى ديموكراتىيە، پەرلەمانى پىك ماتوۋە لە۲۲۴ ئەندام، ئەنجومەنى ۋەزىران ھەيە كەسەرۇك كۇمارسەرگىرايىيەتى دەكات. جۇرجيا كۇمارىك بوو لەكۇمارەكانى يەكەيتى سۇقىيەتى پىشۋوى ھەلۋەشاۋە لە۱۹۹۲/۳/۱۰.
- پارتە رامبارىكەكان: پارتى نىشتامانى ديموكراتى جۇرجيا، بەرەى مىللى جۇرجى، پارتى كۇمۇنىستى جۇرجى، پارتى

سەر بەخۇي نىشتىمانى، يەككىتى ھاۋلاتيانى جۇرجيا، چەندىن پارت و رىكخراوى تىرى پاميارى و نابورى و ديموكراتى و كۆمەلەيتە تىايە.

● جوگرافىيە ۋولات: جۇرجيا دەكەۋىتە باشورى پۇژئاۋاي ئاسيا لەسەر كەنارى رۇژھەلاتى دەرياي رەش. روسيا لەباكورى و باكورى پۇژھەلاتى، ئەرمىنيا و توركييا لەباشورى، نازىبايجان لەباشورى پۇژھەلاتى. زنجىرە چياكانى قەوقاز لەروسىيە جىادەكەتەۋە، خاكى جۇرجيا شاخاۋى بەقرىيە. زىيەكانى ترسناكە، جۇرجيا دارستانى چىرۇ دۆل و كەندى بەپىتى تىايە. بەرزترىن چىيە (كازىن)ە زىيە سەرەكەكانى زىيە كۆپامكقارى و زىيە رىۋىنى و لەقەكانى و چەندىن بەرەستى ئاۋى تىايە كە ھۆكارىكى گىرنگ بوونە لە بەرەمى وزەي كارەبا، جۇرجيا دوو كۆمارى خاۋەن ئۇتۇنۇمى تەۋاۋى گرتۇتە خۇي ئەۋىش (ئەنجازى و ئەجھارىيە) ھەرۋەھا ئۇسىتيا كە خاۋەنى ئۇتۇنۇمىيە.

● مېژورى ۋولات: جۇرجيا دوو ناۋچەي كۆنى گرتۇتە خۇي ئەۋىش مەملەكەتى كۆلشيس و سىيىريايە لەناۋچە كۆنەكان دەژمىردىن ولەسەدەي چۈارى زايىنى ئايىنى مەسىحى لەباۋەش گرتۈە. لەسەدەي ھەشتەم بەھۇي شالاۋەكانى غەرب بەناۋى ئىسلام داگىريان كىردو لەو پەرى خراپى بوون، لەسەدەي دووانزەم سنورى رىژ دەبوموھ لەناۋچەكانى دەرياي رەش تاكو دەرياي قەزۋىن و چەندىن پارچە لەخاكى ئەرمىنيەي فارسى گرتبۈە خۇ ئەمەش پىش ھەلۋەشاندىنەمو داگىركىدى مەگۆلەكان بوو لەسەدەي يانزەم و چوارەم. لەسالى ۱۵۵۵ جۇرجىيە پۇژئاۋا كەوتە ژۇردەستى توركييا پۇژھەلاتىشى كەوتە ژۇردەستى فارسى ئىرانى ئىستا لەۋكاتەۋە خاكى جۇرجيا و دەروپەرى بوە گۆرەپانى

مەملەنس و پىكىدادانى شەركەران لەنيوان ھەردو دەۋلەتى فارس و عوسمانى. بەپىنى پەيمانى جۇرجىسكى سالى ۱۷۸۲ بوە ۋولاتىكى پارىژراۋى روسيا بەمەرجى بەرگى ئى بكات بەرامبەر ھىزكانى عوسمانى، ھەلگىرسانى شەرى نيوان پوسيا و ئىران لە سالەكانى ۱۸۰۴ تا ۱۸۱۲ ھۆكارەكەي لەسەر ناۋچەي جۇرجيا بوو كە پوسيا لەسالى ۱۸۰۱ خىستە ژىر دەسەلاتى خۇي.

لەسالى ۱۹۱۷ جۇرجيا چۈە ناۋ نازىبايجان و ئەرمىنيا بەپىكەينى يەككىتى لەرىنگە قەوقاز كە دژى دەسەلاتى بەلشەفەيكەن بوون و لە دۋاي ھەلۋەشاندىنەمەي ئەو يەككىتىيەو دۋاي ھەلگىرسانى شۇپشى پوسى، جۇرجيا سەر بەخۇي خۇي لەسالى ۱۹۱۸ پاراگەياند بەلام لەسالى ۱۹۲۲ روسيا داگىرى كىردو ھۆكۈمەتىكى سۆقىتە ئى دامەزىراند، دۋاي ئەۋىش ئەرمىنيا و نازىبىجىانى خىستە ژۇردەسەلاتى خۇي. لەسالى ۱۹۳۶ جۇرجيا بوە ۋولاتىكى سەر بەخۇ لەناۋ يەككىتە سۆقىتە و دۋاي ئەو لەسالى ۱۹۴۰ بەفەرمانى ستالىن زياتر لە دووسەد ھەزار مەسىحى لەباشورى جۇرجيا دەر كىر بۇ ناۋەرەستى ئاسيا. شىقرا نازە سەرۋكى پارتى كۆمۇنىست ھەلۋىدا بەلەناۋىردىنى و بەرگى كىردن لەدژى بەرتىل و نالەبارى كاروبارى كۆمارەكە. لەسالى ۱۹۷۷ ((زىاد جامسا خورديا)) كە مروفىكى نىشتىمان پەرۋەرەو بىر كەرەمەيەكى نىشتىمانى بوو يەككى بوو لەبەرگىركىردن لە مافەكانى مەروۋ، لە سالى ۱۹۷۸ نىشتىمان پەرۋەرەن ھەلسان بەخۇ پىشاندانى توند لە تەبلىسى پايەخت.

لەسالى ۱۹۸۹ بەرەي مىللى جۇرجى پىكەت لەكەمايەتە ئەنجازەكانى باكورى پۇژئاۋا، ئۇسىتياي باكورى ناۋەند داۋاي جىابونەمەي كىرد بە ھۇي پىكىدادانى نژادى، پەرلەمانى جۇرجيا لە ۱۹۹۰/۱۱/۲۰ سەر بەخۇ پاراگەياند

تەقەمەنى، فېرۇكە، ئۇتۇمبىل، كەشتى و پاپۇرۇ
غەواسە، دروستكىردىنى چەكى ھەمە جۇرى
ئەتۇمى كە دووم وولاتە لە بوارى سەربازى
لەگەل ھاوسەنگى ئەمەرىكا.

● داھاتى دەرەھەي: ماشىن و كەلوپەلى
گواستەنەھ، پىداويسىتى خۇراك، بەرھەمى
كىمىياوى، رىستى و چىن، جل و بەرگ، پىلاو،
كانزايى، ئاسن، چەك و تەقەمەنى.

● دەرچوۋەكانى: نەوت و غازى سىروشتى و
بەرھەمەكانى، دارو بەرھەمى دار، خەلوز،
كىمىيا، چەك و تەقەمەنى، كەلوپەلى كارەبايى،
فېرۇكە، چەندىن ئامىرو ماشىن و كەلوپەلى
جۇراو جۇرى تر.

● ھاوبەشەكانى بازىگانى: ئەرۇپا، ئەمەرىكاى
باكۇر، يابان، چىن، وولاتانى جىھانى سىنەم،
كوبا، ئەلمانىا، فەرەنسا، ئىران، غىراق، توركىيا،
ھىند، چەند ولاتى غەرەبى ئەفرىقى.

● پىژىمى دەسەلات: كۇمارىكى دەستورىيە، لە
۱۹۹۲/۱۲/۱۲ دەستورىيە روسىيا بىرارى
لەسەردرا كەزۇرپەي دەسەلات دەداتە سەرۇك
كۇمار كە سەربەخۇيى لەپەرلەمان ھەيە.
دەسەلاتى ياسادانان لەدو ئەنجومەن پىنك
ھاتو، ئەنجومەنى يەكىتى كە ئەنجومەنى
بالايەو لە ۱۷۸ ئەندام پىنك ھاتو و
ھەندەبىژىردىن لەسەر بىنەماي ھەردو ئەندام
بۇھەرىمىنك لەھەرىمەكانى ۸۹ كەپوسىيائى لى
پىنك ھاتو و بۇماوھى چوار سال. ئەنجومەنى
(دۇما) كە ئەنجومەنى نزمە لە ۴۵۰ ئەندام پىنك
ھاتو و بەپىنشىنارى راستەخۇ ھەلدەبىژىردىن
بۇ ماوھى چوار سال.

سەرۇك كۇمار بەپىنشىنارى گىشتى
ھەلدەبىژىردىن بۇماوھى چوار سال و نابىت
لەدوچار زىاتر خۇي پىنشىنارى بۇ ھەلبىژاردىن
سەرۇك كۇمار، ھەرەھا بۇجىگىرى سەرۇك
كۇمار، لەدوای مردىنى سەرۇك كۇمار ياخود

● دابەشى كارگىپى: ۸۹ بەشى كارگىپى كە پىنك
ھاتوھە لە ۲۱ كۇمار، شەش ناوچەيە، ۴۹
پارىزگايە، ۱۰ دەقەرى ئۇتۇنۇمىيە، دووشارى
فیدرالپەو ھەرىمى ئۇتۇنۇمى ھەيە.

● كۇي دەرئەنجامى ناوخۇي: ۶۹۲،۵۰۰ مىليار
دۇلار.

● بەشى تاك لەكۇي دەرئەنجامى ناوخۇي:
۵،۰۰۰ دۇلار.

● دراوى: رۇبل.

● بەرگى: ۳۵،۵۰۰ لەكۇي دەرئەنجامى
ناوخۇي.

● سوپاكەي: ۱،۱۲۰،۰۰۰ مىليون كەسە.

● زەمى كىشتوكالى: ۸،۵٪ لەخاكى ولاتەكە.

● بەرھەمى كىشتوكالى: دانەوئىلە، گولە بەرۇژە،
بەرھەمى شىرى، چەمەندەرى شەكر، پەتاتە،
گىزەر، تەرە، ميوەجات، چەندىن بەرھەمى ترى
كىشتوكالى ھەيە لەوانەش ھەنگوین.

● سامانى ئازەئى: مەر ۲۴،۱۵۰ مىليون سەر، بىزىن
۲،۱۰۰ مىليون سەر، بەراز ۲۲،۶۵۰ مىليون سەر،
چىل و گامىش ۲۰،۰۰۰ مىليون سەر،
پەرھور ۴۱۵ مىليون سەر.

● سامانى سىروشتى: نەوت و غازى سىروشتى
(روسىيا زۇرتىن يەدەگى نەوت و غازى ھەيە
لەجىھاندا) خەلوز، خەلوزى فۇسفات، نوحاس،
چوارەم دەولەتە لەدەرھىنانى نوحاس
لەجىھاندا، ئاسن، قورقوشم، ئەلەمنىوم،
فۇسفات، موگناتىس، زىپ، پلاتىن، سى يەكى
بەرھەمى سىروشتى لەسىبىرپايە لەگەل
پۇژەلاتى دور.

● بەرھەمەكانى كارەبا: ۷۹۲،۹۲۵ مىليار كىلووات
كاتۇمىز.

● پىشەسازىيەكانى: ئاسن، پۇلا، سىلىلۇس،
سابون، بەرى ھەمەجۇر، چىمەنتۇ، ماشىن،
كەلوپەلى گواستەنەھ، دروستكىردىنى شوشە،
دروستكىردىنى خواردەمەنى ھەمەجۇر، چەك و

نەبۇنى تۈنۈن كاركردىنى سەرۈك ۋەزىران جىنگەي دەگرېنتەۋە تاكو سەرۈك كۇمار ھەلدەبىزىن ئەۋىش لەماۋە سى سال سەرۈك كۇمار سەرۈك ۋەزىران و جىگرەكەنى ھەلدەبىزىردى بەرەزەمەندى ئەنجۈمەنى دۇما .

● پارتە راميارەكان: پارتى پوسىيائى نىشتىمانى ، پارتى ناۋەندى، پارتى چاكسانى ناۋەندى، پارتى كۆمۇنىستى پوسىيائى يەكگرتو، پارتى چاكسانى كشتوكالى، پارتى ئازادى ديموكراتى، پارتى راست پەمى پارايسى، پارتى نىشتىمانى چاۋبەرتەنگ، پارتى كۆنگرەي كۆمەلەيتى پوسىيا، پارتى پەزەمەندى پوسىيا، پارتى ديموكراتى سۇشبالستى پوسىيائى، پارتى يەكىتى پوسىيائى مىللى نىشتىمانى .

● جوگرافىيائى ۋولات : گەرەرتىن ۋولاتە لەپىرى پوبەرى خاك لەجىهان كە لەپۇژەلاتى ئەۋرۈپاۋ باكورى ئاسىياۋ درىژ دەبىتەۋە لەدەرىيائى بەلىق لەپۇژەلاتى ئەۋرۈپاۋ بۇ زەرىيائى ھادى لەپۇژەلاتەۋ درىژ دەبىتەۋە لەزەرىيائى جەمسەرى لەباكوور بۇ دەرىيائى رەش، چىكانى قەوقاز و ئەلتاس و سايان، زى ئامورونوسورى لەباشوور، لەباكورى پۇژاۋاۋ دەلتائى نەروىچ و قنەندە، لە پۇژاۋاۋ ۋولاتانى نىستونىا، لاتىقىيا، بىلاپوسىيا (پوسىيائى سىپى) ئۇكرانىا، لە باشوورى پۇژاۋاۋ جۇرچىياۋ ئازەربايجان، لەسەر سنورى باشوورى كازاخستان و مەنگۇلىيا و چىن، لەباكورى كۇرىيا . بەشى ئەۋرۈپاۋ دەشتايەكى نزم و داپۇشراۋە بەگژۇگىياۋ پەك و لەباشوور بەدارستانى چىر داپۇشراۋە لەباكورەۋ، لەپۇژەلاتى چىيائى ئورالە كە ھەردوۋ كىشومەرى ئەۋرۈپاۋ ئاسىيا لىك جىيا دەكاتەۋە كەدرىژى ۲۵۰۰ مىلە لەباكور بۇ باشوور .

● مىژورى ۋولات: لەسەدەي پىنجەمى زاينى

كۆچبەرە سلافىەكان پوويان لەپوسىيا كىرد، لەسەدەي نۇبەم ھۆزە ئەسكەندەنافىەكان ھەلسان بەدامەزاندنى يەكەم دەۋلەتى رەسمى لەشارى نۇفلىگورد كورودوشارى كىف، ئاينى رەسمى ئاينى مەسىحى بوو، لەسەدەكانى دەيەم و يازدەم يەكيان گرت، بەلام مەگۇلەكان لەسەدەي سىانزەھەم داگىرىان كىردوشارى كىفیان وىران كىرد، خاكى پوسىيا دابەش كرا لەسەر چەندىن وىلايەتى بچوك و دواى ماۋەيك پوسىيا تۈنى بگەرېنتەۋە بۇ بارى جارائى بەمۇ دانىشتۈانى پوسە كۆنەكان، لەسالى ۱۴۸۰ پوسىيا پىزگارى بوو لەدەست داگىركەرائى مەگۇل . لەسالى ۱۵۲۲ ئىفاننى چوارەم حوكمرانى پوسىيائى گرتە دەست دوايى بوو قەيسەرى يەكەم لەمۇسكۆ . دامەزىنەرى دەۋلەتى پوسىيا بوو و تۈنى ھەموو ئەۋكەسانەي كە دژى ۋەستان لەناۋيان ببات و پىاۋانى خاۋەن دەسەلات و خاۋەن زەۋىەكان لەدەۋرى خۇي كۆبكاتەۋە كە بەپىاۋىكى تاكرە توندو تىژ لەدەسەلات ناۋزەد بوو . لەدواى ۋەرگرتنى دەسەلات لەلايەن پەترۇسى مەزىن لەنىۋان سالەكانى ۱۶۸۹ تا ۱۷۲۵ تۈنى چاكسانىكى فراۋان لەۋلات ئەنجام بدات و سنورى پوسىيا فراۋان بكات لەپۇژاۋا لەدواى ھەلاتنى تشارلەزى دەيەمى شانشىنى سوید لەجەنگى بۇلتافا لەسالى ۱۷۰۹ ، لەنىۋان سالەكانى ۱۷۶۲ تا ۱۷۹۶ ئىمپراتۇر كاترىنى مەزىن ھەمان راميارەيتى پەترۇسى گرتەبەر بۇ فراۋان كىردن و نۆي كىردنەۋەي ۋولاتى پوسىياۋ بەرەۋ دەرىيائى رەش لەباشوور دواى لكاندنى قىرم و ھەرۋەھا بەخاۋەندىيەتى كىردنى پارچەيەك لەخاكى ھۇلەندا، بەلام لەسالى ۱۷۷۴ شۇپشى مىللى ھەلگىرسا بەسەر كىردايەتى بۇگاشىف بەلام ئەۋشۇرە لەناۋىرا ، لەدواى ھەلاتنى ناپلىۋن تۈنى سنورى پوسىيا فراۋان بكات بەلكاندنى

پۆلەندەدا و بېسسا ئارابىيا، ئەسكەندەر ھاوپەيماڭىيەكى پېرۇزى پېك ھىناكە بوە ھۆى لەناو بېردنى جولانە ھۆى لېبرالىەكان كەبەرەو بەرزېوونە ھەنگاوى دەننا لە ئەوروپا، ئەسكەندەرى دووم لەسالەكانى ۱۸۵۵ تا ۱۸۸۱ تىوانى سىنوورى پوسىيا فراوان بىكات ھەنگاۋ لەدوای ھەنگاۋ تا گەيشتە زەمىراى ھادى بەرەو ناو پراستى ئاسىيا ، لەسالى ۱۸۶۱ تىوانى پزۇمى كۆيلايەتى جوتياران ھەلوە شىنئىتە ھەو جوتياران پزگار بىكات، لەدوای سەرنەكەوتنى پوسىيا لەشەرى نىوان خۆى و يابان لەسالى ۱۹۰۵ ئىمپراتۇر نىقولاي دووم ناچار بوو لەنىوان سالەكانى ۱۸۹۴ تا ۱۹۱۷ ئەنجومەنى (دۆما) دابمەزىننى بەھۆى ھەلاتنى لەشەر لەگەل يابان و لىك ترازانى بارودۇخى ناوخۆى پوسىياو چەوسانە ھەو بەھىزىوونى دەسەلاتى دەرەبەگايەتى و قەشەو پىاۋانى ئىيىنى و دزى و كوشتى و تىكدان ، دوای ھەلگىرسانى جەنگى يەكەمى جىھان لەسالى ۱۹۱۴ تا ۱۹۱۸ ، سەرپراى بارو دۇخى نوئى پوسىياى قەيسەرى و ناوچە ھەرىم و وولاتانى تىرى جىھان لەدوای جەنگى جىھانى يەكەم دوزمەنى كوردو خاكى كوردستان دىرخىيان نەكردبوو بۇ شىۋاندىن و ئالۋوز نالەبارى و داگىر كىردن و دابەش كىردنى خاكى كوردستان ھەك پەرىكى ئامادەكراو بۇ نوسىنى نىازمەكانى خۇيان ئەوئىش لە ۱۹۱۵/۵/۱۱ سوپاى پوسىيا ناوچەى ورمىن و دەوربەرى داگىر كىرد بە ھۆى شەرى نىوان كوردو فارس و تورك و پەلاماردانى كوردو نىشتەمانەكەيان. ھەروەھا لە ۱۹۱۶/۵/۱۲ سوپاى پوسىيا شارۋچكەى پواندزو دەوربەرى داگىر كىرد كە بەناو خاكى كوردستاندا گەيشتە ھەو ناوچەكەى دوای ۶۵ پۇژ لىنى كشاۋە بە ھۆى شۇرشى بۇرژواى لەپوسىيا ، دوای ئەو لە ۱۹۱۸/۳/۵ پەيمانى

نىوان پوسىياو ئەلمانىاۋ مەجەرە نەمسائو بولگارىاۋ توركىيا مۇز كرا لە پىناۋ دابەش كىردنى كوردستان بە ھۆى بوونى زىاتر لە ۱۲۰۰۰ ھەزار كىلومەتر چوار گۆشە لە ناو كۆمەرى ئەرمىنىا لەشكارى يەرىغان و دەوربەرى. بەرىابوونى شۇرشى لەشكارى پترسبۇرگى پايتەختى ئەوكاتەى پوسىيا و كەرتىبوونى سوپاى قەيسەرى روس و بەرزېوونە ھەو ھەستى كىركارنى كارگەو پزۇمەكانى مىرى كە بوە ھۆى دەستەلگىرتنى نىقولاي دووم لەدەسەلات لە ۱۹۱۷/۳/۱۵ و كوشتنى لە ۱۹۱۷/۷/۱۶ و بوە ھۆى دامەزاندنى دەسەلاتدەرىتە دىموكراتى كاتى بەسەرۋىكايەتى ئەمىر لىقۇف بەلام لەدوای ماۋەيەكى كەم ئەوئىش كەوت و دەسەلاتى دووم بەسەرۋىكايەتى ئەسكەندەر كىرنىسكى و ھەلېزاردنى ئازاد ئەنجام درا بەپىك ھىنانى كۆمەلەى دامەزىننەر بەلام زۇرى نەبىد شۇرشى ئۆكتۇبەر بەرىابوو لە ۱۹۱۷/۱۱/۷ بەسەرۋىكايەتى لىنن و تىرۇتسكى كە دەسەلات درا بەئەنجومەنى نەتەۋەكان و گەل كە لىنن سەرۋىكايەتى ئەنجومەنى ھەزىرانى دەكرد، لىنن پەيمانى بىرىست بىتۇفسكى لەگەل ئەلمانىا مۇز كىردو شەر كوتايى پىن ھىنرا لەگەل ئەلمانىا لە ۱۹۱۸/۳/۲ ئەم مۇز كىردنەش نەك لەلايەن پوسىيا بوو لەگەل ئەلمانىا و نەمسائو ھاوپەيماڭىيە ، كۆمۇنىستەكان تىوانىان دەسەلات بەتەۋاۋى بەسەر ھەموو پوسىيا دابگىرن لەسالى ۱۹۲۰ ، لەو كاتە پەيمانى " بىرىست بىتۇفسكى " مۇز كرا لە ۱۹۱۸/۵/۳ لە نىوان لىنن و ئەلمانىاۋ ئىمپىراتۇرىتە عوسمانى بەھۆى ناسكى بارو دۇخى نوئى پوسىياۋ بەرىابوونى شۇرشى ئۆكتۇبەر بەلام بەزىانى كورد ھەلگەراۋە چونكە مۇز كىردنى ئەو پەيمانە بوە ھۆى داگىر كىردنى چەندىن ناوچەى كورد لە باكورى پۇژ ھەلاتى

كوردستان ، له ۱۹۲۱/۵/۱۶ پەيمانى رېنكەوتنى
ھاۋكارى لەننۇن پوسىياو توركىيا مۇر كرا
بەدانى چەند ناۋچەيەك لەھەرنى قەوقازى
كوردستان بە توركىيا بۇ بەرەو باش كوردنى
بەرژەۋەندىيەكانيان، يەكىتى كۆمارەكانى
سۇقىيەتى سۇشالايستى له ۱۹۲۲/۱۲/۳۰
دامەزرا، بەكوچى دواى لىنن له ۱۹۲۴/۴/۲۱
كىشەو مەلانىئ لەناو دەسەلاتدارانى
سەركرىدایەتى سۇقىيەتى نوئ سەرپەلدا
بەتايبەتى لەننۇن ستالین و ترۆتسكى كە
بوەھۇى لاپردنى ترۆتسكى لەدەسەلات و دوور
خستەنەۋى لەپوسىياى سۇقىيەتى و دواى
كوشتنى لەلایەن پیاۋەكانى ستالین له
۱۹۴۰/۸/۲۱ لەشارى مەكسىكۆ سىتى و
رىكوف بووہ سەرۆك ۋەزىران، ستالین
دەستىكرىد بەپاكردنەۋى سەركرىدایەتى
دەۋلەت و پارت لەۋانەى كەدژايەتیان دەكرىد
تائەۋكاتەى ستالین خۇى بوە سەرۆك ۋەزىران
له ۱۹۴۱/۵/۶، لەسەرەتای رامباريەتى ستالین
بەرامبەر بە ئەلمانیا ھەنگاۋى نا بەرەو ھاۋكارى
يەكترى بەدژيەتى كوردنى بەرىتانیاۋ فەرەنسا
بەلام لەدواى ۋەرگرتنى دەسەلاتى ئەلمانیا
لەلایەن ھىقتلەر له ۱۹۲۳ بووہ ھۇى گۇزىنى
رامباريەتى ستالین دژى فاشيەت بە پشنگىرى
كردنى كۆمەلەى گەلان، ستالین لەناكاۋ پەيمانى
دەست دىژى نەكرىدە سەر ئەلمانىياى مۇركرد
له ۱۹۲۹/۸/۲۴، بەلام ھىرشى ئەلمانیا بۇسەر
پۆلەندا مۇسكۆ بەشدارى تىدا كىردو خاكى
ھۆلەنداى داگىر كىردو دواى لىكىندرا
بەكۆمارەكانى ئۇكرانىاۋ بىلاپوسسىياى
سۇقىيەتى، شەر لەگەل فىنلەندا كۆتاي ھات له
۱۹۴۰ ، لەمانگى ۱۹۴۰/۸/ ھەرنى بىبارىباۋ
ھەرنى بۇكۆفينا بچرىندرا لەرۇمانیا و لكاندرا
بەكۆمارەكانى بەلئىق كەلەسى كۆمارى
ئىستونىياۋ لاتىۋىياۋ لىتۋانىا پىكھاتبوۋ.

لەسالى ۱۹۴۰ بوئە كۆمارى ژمارە ۱۴-۱۵-۱۶،
لەدواى ئەمەرىكا دژايەتى ئەو كارەى راگەياند
تائەۋكاتەى يەكىتى سۇقىيەت دانى بەسى
كۆمارەكە نا له ۱۹۹۱/۹/۶ ئەۋىش لەدواى
ھەرەس ھىنانى يەكىتى سۇقىيەت، له
۱۹۴۱/۶/۲۲ ھىتلىر لەناكاۋ پەلامارى يەكىتى
سۇقىيەتى داۋ زياتر له ۵۰۰ ھەزار مىل لەخاكى
سۇقىيەتى داگىر كىرد لە گەرەترىن شالاۋى
سەربازىۋ پىكىدادانى جەنگى لەشارى
پتروسبۇرگى ئىستائو دەۋرۋبەرى لەجەنگى
دوۋەسى جىھان كە ئەلمانەكان زياتر له
۷۰۰ ھەزار سەربازى كۆژاۋ بوەھۇى
ھەرەس ھىنانى تۋاناي سەربازى سوپاي
ئەلمانىياۋ بەرژيوونەۋى گىانى چەكدارى
سوپاي سۇقىيەت ۋە ھەرئەۋەش بوو كە يەكىتى
سۇقىيەت تۋانى لەشەرى دوۋەسى جىھان
سەرگەۋىت بەسەر ئەلمانىيا بەھاۋكارى ۋلاتانى
تەۋەرۋ ھاۋپەيمانان لە دواى پوخانى پژىمى
نازى ئەلمانىيا، له ۱۹۴۵/۵/۱ دوو كورد كەناۋيان
بفرۇف كانتاريا بوو لە بەرلىنى ئەلمانىيا ئالاي
سۇقىيەتیان لەسەر تەلارى رايخشتاخ بەرز
كىردەۋە ، لەدواى كوتايى ھاتنى جەنگى
دوۋەسى جىھان ستالین و دەسەلاتدارانى
سۇقىيەت پەرزىنىكىان دروستكرىد بەناۋى
(كۆردۇنا) لەۋولاتانى كۆمۇنىست لەپۆلەندا
لەباكور بۇ ئەلمانىياۋ بولگارىا لەباشوور و
ئەلمانىياى پۇژھەلات و چىكۆسلاۋاكىا و
مەجەپرو پۇمانىا كە ئەو ۋولاتانە بوو يەكىتى
سۇقىيەت لەجەنگى دوۋەسى جىھان پزگارى
كىردون، ستالین ھەلسا بەدژايەتى كوردنى ئەو
ۋولاتانەى كە كۆمۇنىست نەبون بەتايبەتى
ئەمەرىكاۋ لايەنگىرەكانى، لەگەل ئەۋەشدا
ستالین له ۱۹۴۶/۲/۲۲ پىرارى كشانەۋى ھىزى
سوپاي سۈرى دا لە ئىران بۇ ماۋەى ۴۵ پۇژ
بەھەلە چۈنى ستالین بەرامبەر بەبەلینەكانى

پژىمى شايەتى ئىران كە بوە ھۇى چۆل كىردى گۆپەپانى ناوچەكە ماوہ دان بە دەسەلاتى ئەمەرىكاو بەرىتانىا كە بوە ھۇى لەناو بىردى يەكەم كۆمارى نازىبايجان دوايى لە ناو بىردى كۆمارى كوردستان لە شارى مەھاباد. ئەمە چەند كارىنكە كە لە لاين پوسىيا ئەنجام دەدى بەرامبەر بە كورد، بەلام بەدىيا بەلگەنامەى تر ھەيە كە ئەنجام دراوہ بەرامبەر بەكوردو كوردستان سەرەپاى ئەوہ چەندىن كارى باش كراوہ بۆ كورد لەلاين پروسىياو دوايى يەكەتى سۆقىت لەوانە دامەزاندنى كۆمارى كوردستانى سور لە لاين لىنىن لە ۱۹۲۳/۷/۷ بەلام لەسالى ۱۹۲۹ لەلاين ستالين ئەو كۆمارە ھەلوەشىنرايەوہ دواى ئەوہ كورد لە ناوچەكانى خۇى پەرتو بلاو پىن كران بەسەر كۆمارەكانى يەكەتى سۆقىت بەبىن بەزەبىيانە كە دەبوايە دەسەلاتى سۆقىت ئەم كوردستانە بەرەو باشتىر ببات بە ھۇى رابەرايەتى كىردىيان لە بزوتنەوہى پىزگارخوازى نەتەوہىيى و كىركارى لە جىهان. لە ۱۹۵۳/۳/۶ ستالين كۆچى دواى كىرد پۆزى دوايى مالتكۆف بوە سەرۆك وەزىران بەلام لەھەلبىژاردنى لىژنەى ناوہندى پارتى كۆمۇنىست نىكىتا خروشىوف بەسكىرتىرى كشتى يەكەمى پارتى كۆمۇنىستى سۆقىت ھەلبىژىردىرا. يەكەتى سۆقىت بۆمىي ھايدىرۇجىنى لەسالى ۱۹۵۳ تەقاندەوہ و لەسالى ۱۹۵۷ توانى موشەكى بالىستى بەرەم بەينىن كەلەكىشومرىك بۆكىشومرىكى تر بىگوازىتەوہ، مانكى دەستكىردى بۆيەكەم جار لەجىهان ئەنجامدرا كە يورى گاگارىن پىنى چوہ ناسمان لەسالى ۱۹۶۱. لە ۱۹۷۹/۶/۱۸ سەرۆكى ئەمەرىكا جىمى كارترو بىرئىنىف سكىرتىرى يەكەمى پارتى كۆمۇنىستى سۆقىت پەيمانى دوولايەنەيان مۆركىد بەسنور دانان لە دوستكىردنى چەكى ئەتۆمى بەناوى (سەلت)

لەشارى فىنىيا، لە ۱۹۷۹/۱۲/۲۷ يەكەتى سۆقىت ئەفغانىستانى داگىركىرد بوە ھۇى دوودلى لەنىوان ئەمەرىكاو يەكەتى سۆقىت لەبارەى مۆركىردنى پەيمانەكە. لەمانكى ۱/۴ ۱۹۸۸ يەكەتى سۆقىت ھىزى سويپا لەئەفغانىستان كشاندەوہ لەدواى سەرنەكەوتنى لەدواى مردنى سەركردەكانى سۆقىت و وەرگىرتنى دەسەلات لەلاين گۆرباتشوف لەسالى ۱۹۸۵ چوارجار لەگەل پىگانى سەرۆكى ئەمەرىكا كۆبۆوہ و لەسالى ۱۹۸۷ پەيمانى لەناوبىردنى ھەموو موشەكەكانى ئەتۆمى دىژئاوويىتى و مام ناوہندى لەئەوروپا مۆركىد، لە ۱۹۸۶/۴/۲۴ تەقىنەوہى وىستەگەى تشىرنۆبىل بۆ وەزى كارەبا بوە كارەساتىكى ئەتۆمى لەجىهاندا. گۆرباتشوف لەسالى ۱۹۸۷ دەستى كىرد بە پىرۇگرامى چاكسانى لە پىرۇگرامى (گلاسنىست) و دواى پىرۇگرامى (بىرسىرۇيكا) لەسالى ۱۹۸۷، لىژنەى ناوہندى پارتى كۆمۇنىست رەزامەندى نواند لەسەر ئەو چاكسانى بەكەم كىردنەوہى دەسەلاتى دەولەت لەسەر ئابورى و ھەرەھا كۆنگرەى پارتى كۆمۇنىست ئەويش رەزامەندى كىرد لەسەر گۆرانكارى لەدەسەلاتى دەولەت و ھەرەمى دەولەت، لەدواى ئەو بارودۇخەو دوست بونى كىشەو مەملانىتى ناوخويى يەكەتى سۆقىت لەلاين بىرۇبۇچونەكانى راست رەو چەپ رەو لەسەر كىردايتى پارتى كۆمۇنىست و دووہم بەرزبۇنەوہى بىرى نەتەوہى و سەرەخۇى لەنىوان كۆمارەكان بوە ھۇى نىمچە كودەتايەك لەلاين ھەندىك لە سەركردەكانى كۆمۇنىست و ئەندامانى پەرلەمان دىژى گۆرباتشوف و ھەرس ھىنانى كودەتايەكە لە مانكى ۱۹۹۱/۸ بەلام يلىسن سەرۆكى كۆمارى روسىياى يەككىرتوتو پىشتىگىرى گۆرباتشوفى كىرد. ئەمەش بوەھۇى دەست كىشانەوہى گۆرباتشوف لەھەموو

دەسەلاتەكانى لە ۱۹۹۱/۸/۲۴ وەر دواى ئەو
 روداو زۆرىيەى كۆمارەكان سەرەخۆى خۆيان
 لەيەكەتەى سۆفەت پراگەياند، لە ۱۹۹۱/۸/۲۹
 پەرلەمانى يەكەتەى سۆفەت بېرىارى دا
 بەوەستانى ھەموو جموجۆلى پارتى كۆمۇنىست
 و لەمانگى ۱۹۹۱/۱۲ يلسن و گۆرباتشۆف
 پىگەوتن لەسەر ھەلۆەشانەنەوئەى يەكەتەى
 سۆفەت لە ۱۹۹۲/۱/۱. بەشىئەوئەى پەسىمى
 يەكەتەى سۆفەت ھەرەسى ھىنا لە
 ۱۹۹۱/۱۲/۲۶. ئالای چەكوش و داس لەسەر
 بەلخەنەى كرمەن ھىنا خواروئە و ئالای روسيا
 جىگەى گرتەو، لەسەر داواى يلسن پەرلەمانى
 روسيا بېرىارىدا بەپىك ھىنانى كۆمەنولس لە
 ۱۹۹۱/۱۲/۱۲ لە وولاتانى سەرەخۆ ئەوئەوئەو
 ئەوكۆمەنولسە لەلەن روسيا و ئۇكرانىا و
 روسياى سېى دامەزراو داوى فراوان بوو تاكو
 گەيشەتە پسانزە وولات لەولاتە
 جىابوونەوئەكانى يەكەتەى سۆفەتەى پىشوو.
 لە داوى وازھىنانى يلسن لە دەسەلات بەھۆى
 نەخۆشى لە مانگى ۲۰۰۰ / ۸ / فلادىمىر پۆتىن
 لەھەلپژاردن سەرکەوتنى بە دەست ھىنا
 بەسەرۆكى روسياى يەكگرتوو. لە داوى ئەو
 گۆرانكارىيە گەورانەوكۆتايى ھاتنى شەپى
 ساردو يەكلا بونەوئەى يەك جەمسەرى دەسەلات
 لەسەر جىهان بە كاردانەوئەى يەك باش بۆ
 ئەمەرىكا و كارتىكردن لە بارو دۆخى ناوئەوئەى
 روسياى يەكگرتوو لە بوارە جىاجىاكان
 بەتايبەتەى لە بوارى رامبارى و ئابورى و
 كۆمەلەتەى و بلاوونەوئەى بارى ناھەموارنى

بۆئۆى ژيانى گەلانى روسيا و كەم بونەوئەى
 بۆلى پىشوى و بەردەوام بوونى شەپى شىشان و
 چارەسەر نەكردنى كىشە سەرەكەكان بە
 تايبەتەى كىشەى نەتەوايەتەى ئەمانە ھەموو
 كاردانەوئەى خراب بوون بۆ داھاتوى روسيا و
 نەمانى بۆلى نۆدەولەتەى وەك جارەن. سەرەپرى
 ئەو بارو دۆخەش پۆتىن لە ھەلپژاردنەكانى
 ۲۰۰۴ دووبارە بە سەرۆكى روسياى يەكگرتوو
 ھەلپژاردرايەو.

لە ۲۰۰۴/۸/۳ تىرۆرىستانى نىسلامى شىشان
 توانيان گەمارۆى دوو قوتابخانەى مندالان بەدەن
 لە ئۆستىيائى باكو لە شارى بسلان لە ئەنجام دا
 بوە ھۆى شەھىد بوونى زياتر لە ۵۰۰ مندال و
 زامدار بوونى زياتر لە ۷۰۰ مندال و كوژرانى چەند
 كەس لە تىرۆرىستەكان و بەر لەوئەش بە
 ماوئەيەكى كورت دوو فېرۆكەى گواستەنەوئە كەوتە
 خواروئە بوە ھۆى كوژرانى زياتر لە ۹۰ سوار بوى
 فېرۆكەكان.

● روسيا ئەندامى ھەميشەى پىكخراوى نەتەوئە
 يەكگرتوئەكانە، ئەندامە لە پىكخراوى كارى نۆو
 دەولەتەى. ئەندامە لە بانكى نۆو دەولەتەى،
 ئەندامە لە خەزنىەى دراوى نۆو دەولەتەى،
 ئەندامە لە كۆمەنولسى وولاتانى سەرەخۆى
 پىشوى يەكەتەى سۆفەت. ئەندامە لە
 پىكخراوى تەندروستى جىهانى، ئەندامە لە
 پىكخراوى ئاسايش و ھاوكارى ئەوروپى.
 ئەندامە لە پىكخراوى ھاوكارى و ئابورى ئاسيا
 "باسىفكى". ئەندامە لە چەندىن پىكخراوى
 تىرى جىهانى.

(سان مارینۆ)

- **جوگرافىيى وولات:** ئىتالىيا لەھەموو لايەكى سنورىيەتى، دەكەويتە بلندو نەويەكانى بەشى چىيى تىتانۆ، ولاتىكى ناوخۇيىيە. سان مارینۆ دەكەويتە باكوورى ناوهراستى ئىتالىيا لەنزىك كەنارى دەرياي ئىريانىك. كەش و ھەواى مام ناوھندييە زستانى ساردو ھاويىنى فېنكە.
- **پارتە پاميارەكان:** پارتى پىنشكەوتووى ديموكراتى، پارتى سۆشئاليستى، پارتى ديموكراتى مەسىحى.
- **پژئىسى دەسەلات:** دوو دادوهرى ھەيە، دەسەلاتى جىبەجىكردن (۱۰) ھەزىر كاروبارەكەى ئەنجام دەدەن.
- **مىژووى وولات:** كۆتتەرتىن كۆمارە لەجىھان، لەسالى ۲۵۰ ى زايىنى دامەزراوھ. بەختى سېپى خۇى دوور بووھ لەھەموو لايەنكى ئەو كىشەو مەملانىيەو شەپو پىنكەدانە نىدوھولەتتە لەھەمووبوارەكان. ئەو دەولەتە لەسەدەى چوارەم دامەزراوھ بە ھۇى لەبارى ناوچە جوگرافىيەكەى سەرەخۇيى خۇى پاراستووھ لەھەموو كاتىك سەرەراى ھەولەكانى داگىر كەران، بەلام خاكە چىيىيەكەى بوئى خۇى پاراستووھ. لەسەدەى چوارە بۆتە ولاتىكى كۆمارى. پاپا دانى بەسەرەخۇيى نا لەسالى ۱۶۳۱. پەيماى ھاوكارىو بىرايەتى لەگەل ئىتالىيا مۆر كىرد لە سالى ۱۸۶۲، لەنىوان سالاھەكانى ۱۹۴۷ تا ۱۹۵۷ دەسەلاتى كۆمۇنىستەكان حوكمى ولاتەكەيان كىردووھو دووبارە دەسەلاتيان گرتەوھ دەست تاكو سالى ۱۹۸۶. لەھەلبىژاردنەكانى سالى ۱۹۹۳ ئەنجومەنى بالادو گشت ديموكراتىيە سۆشئاليستە مەسىحىەكان سەرکەوتن تاكو كۆتايى ۲۰۰۳ بارى دەسەلات لەبوارى جىجىيا بەرىكى بەرئۆدەچوو.
- **سان مارینۆ:** ئەندامە لەنەتەوھ يەكگرتووھكان. ئەندامە لەگۆنگرەى ئاسايىشن و ھاوكارى لەئەوروپا.

- **ناوى پەسى:** كۆمارى سان مارینۆ.
- **پايتەختى:** سان مارینۆ، ژمارەى دانىشتوانى ۲۸۹۵ ھەزار كەسە.
- **پوبەرى:** ۲۴مىل چوارگۆشەو ۶۱ كىلۆمەتر چوارگۆشەيە بچوكتىن دەولەتە لەجىھاندا.
- **ژمارەى دانىشتوانى:** ۲۵ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- **چېرى دانىشتوانى:** ۱۲۰۲ كەس لەيەك مىل چوارگۆشەدا.
- **زمانەكانى:** ئىتالى (زمانى پەسىيە).
- **نژادەكانى:** سان مارینۆ ۷۶٪، ئىتالى ۲۴٪.
- **نايەكانى:** كاسۆلىكى پۇمانى.
- **بوژانەمەى دانىشتوانى:** ۰۷٪.
- **زانىنى خويىندن و نوسىن:** ۹۶٪.
- **دابەشى كارگىرى:** ۱۰ ئەنجومەنى شارەوانىيە.
- **كۆى دەرنەنجامى ناوخۇيى:** ۵۱۶ مىليۇن دۆلار.
- **بەشى تاك لەكۆى دەرنەنجامى ناوخۇيى:** ۲۰ر۲۰۰ دۆلار.
- **دراوى:** لىرەى ئىتالى.
- **بەرگى:** ۱۲٪ لەكۆى دەرنەنجامى ناوخۇيى.
- **زەوى كشتوكال:** ۱۷٪ لەخاكى ولاتەكە.
- **بەرەمى كشتوكالنى:** گەنم، چۆ، گەنەشامى، كروم، تەپە، ميوەجات.
- **پىشەسازى:** دروستكىردنى جلوبەرگ، گۆپىنى دراو، خواردنەوھ، چىمەنتۆ، سىرامىك، ئەلكترۆن، بەرەمى رىستن و چىن، گەشت و گوزار، پىست، زەيتون.
- **داھاتى دەروھى:** كەلوپەلى دروستكراو، سوتەمەنى، جلوبەرگ.
- **دەرچووھەكانى:** خىشتى دروستكراو، چەو، بوندىق، دانەوئە، پىست، سىرامىك.
- **سامانى ئازەلى:** مەپو بىزن و چىئ و پەرەورى تىايە بەرئۆدەكى كە دانىشتوانى گىروگرفتىيان بۆ دروست نابى.
- **ھاوبەشەكانى بارزگانى:** ئىتالىيا، ولاتانى يەكىتى ئەوروپى، بەرىتانىيا، چىن.

ئىستىوانيا

- ناۋى رەسمى: كۇمارى ئىستىوانيا.
- پايتەختى: تەللىن، ژمارەى دانىشتوانى ۵۹۸ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- بەندەرە سەرەككەكانى: تەللىنى پايتەخت
- شارە سەرەككەكانى: تارنۇ، تارفا، بارنۇ.
- پووبەرى: ۱۷ر۳۰۰ ميل چوارگۆشە ۴۴ر۷۰۰ كىلۇمەتر چوارگۆشە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱ر۷۸۵ر۰۰۰ ميلۇن كەسە بەيىنى بلاءوكراۋەكانى سانى ۲۰۰۱.
- چېرى دانىشتوانى: ۱۰۳ كەس لەيەك ميل چوارگۆشە.
- بوژانەمەى دانىشتوانى: ۰.۷٪.
- زمانەكانى: ئىستۇنى (زمانى رەسمىيە)، لىانى بوە لە زمانى فىلەندى، لاتقى، لتوانى و روسى.
- نژادەكانى: ئىستۇنىيەكان ۶۳٪، پووسى ۳۰٪، ئۇكرانى و روسىيە سېي و فلەندى ۷٪.
- ئايىنەكانى: پروتستانتىيە لوترى، كاسۋلىكى رۇمانى.
- زانىنى خويىندن و نوسىن: ۹۹٪.
- پزۇمى دەسەلات: پەرلەمانى ديموكراتىيە، پەرلەمان لە ۱۰۱ ئەندام پىك ھاتىيە ئەنجومەنى وەزىرانى ھەيە بەيىنى ژمارەى وەزىرەكان.
- پارتە راميارىەكان: پارتى پزۇكەوتن: "كۇمۇنىستى پىشوو" چەپى ناۋەندى، پارتى ئسما، پارتى خاكى نىشتامانى نەتەۋەيى راست پەر، بازارى نازاد، پارتى چاكسازى نەستوانى، پارتى ناۋەند، مام ناۋەندى، پارتى سەرەخۇى نىشتىمانى نەتەۋەيى رادىكالى، پارتى ئىستىوانى كۇمۇنىست.
- دابەشى كارگىزى: ۱۵ ھەزىمە لە شىۋەى پارىزگا.
- بەرگى: ۲ر۵٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناۋخۇى.
- سوپاكەى: ۲۵ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- دراۋى: كپۇن.
- كۆى دەرئەنجامى ناۋخۇى: ۹ر۲۴۰ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناۋخۇى: ۶ر۴۵۰ دۇلار.
- زەۋى كشتوكالى: ۲۲٪ لە خاكى وولاتكە.
- بەرھەمەكانى كشتوكالى: پەتاتە، ميوەجات، تەپە بەھەموو جۆرەكانى، شىر، چەۋەندىرى شەكر، دانەۋىلەى ھەمە جۇر.
- سامانى ئاژەنى: بەراز ۴۸۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، چىل و گامىش ۴۱۵ر۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەور ۲ر۷۰۰ مىلۇن سەر.
- بەرھەمى كارەبا: ۸ر۷۰۰ مىليار كىلۇوات كاترۇمىر.
- پىشەسازى: ماشىنى جولىنەرى كارەبايى، چىمەنتۇ، دروستكردى شەكر.
- سامانى سروسىتى: نەوت، فۇسفات.
- دەرچوۋەكانى: ئاژەل و بەرھەمەكانى ئاژەل، خۇراك، خواردەنەۋەكان، بەرھەمى رستەن و چىن، ماشىن، كەلوپەلى كارەبايى، ناسنى خاۋى بىنەرتى.
- داھاتى دەرەۋى: خۇراك، خواردەنەۋەكان، بەرھەمى رستەن و چىن، ئۇتۇمۇبىل.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: روسيا، كۇمارەكانى پىشۋوى يەكىتى سۇقىيەت، فلەندا، ولاتانى پزۇئاۋا، چىنى مىللى، يابان.
- جوگرافىيەى وولات: كۇمارى ئىستىوانيا دەكەۋىتە پزۇمەلاتى ئوروپا، لەنىۋان سالەكانى ۱۹۴۰ تاكو ۱۹۹۱ يەكىك بوە لەكۇمارەكانى پىشۋوى يەكىتى سۇقىيەت. كە ناۋى كۇمارى ئىستىوانياى سۇقىيەتى

سۆشیاالستی بوو، بچوكترين كۆماری ناوچەى بەلتىقى سىنىم بەدوورى لەباكور دواى وولاتانى لاتىفياو لیتوانیا. لە باكورى كەنداوى فنلەندا، لە پۇژئاوا دەریای بەلتىق، لە باشوور لاتىفيا، لە پۇژھەلاتى پوسیا، لە باكورى پۇژئاواى كەنداوى رىگا. نیستیوانیا زۆر بەى خاكى نزمە و چەندین دەریاچەى تیا بە. گەورەترین دەریاچەى (بیسیس) كە گرنگىكى باشى ھەبە بۇ دروستكردنى كەشتى و راوى ماسى، ئەو دەریاچە لەگەل زنى زارفا سنورى لەگەل روسیا لىك جیادەكاتەو، درىژى كەنارەكە (۷۷۴) كیلومەترە، دروگەى بەلتىق كەوتۆتە رۇژھەلاتى ولات لە دەریاچەى بەلتىق، نیستیوانیەكان لە رەگەزى زمان بەستراينەو بە فنلەندیەكان، ئا و ھەواكەى مام ناوھندیە لەمۆرەزەكانى بەھارو پایزو ھاوین.

● مېژووى وولات: ئەو ولاتە بەلتىقىە بچوكە لە جەنگى يەكەمى جیھان لەدايك بوو، ھىچ سەربەخۆى بە خۆبەو نەدیو تەنیا لە دووماوھى كورت نەبیت بەھۆى بەھىزى دراوسىكەى پوسیا كە ھەردەم پەلامارى دەدا. لە سەدەى يەكەمى زاینى يەكەم وولاتى سەربەخۆى نیستیوانى پىك ھىنا. دواى ئەو لەلایەن (فايكنىچ) لەسەدەى نۆبەم داگیركرا. لەسەدەى سیانزەدەم لەلایەن سوارەكانى ئەلمانیا (تیوتونىەكان) داگیرا. خەلكەكى كرده دىلى ناينى مەسىحى و ناينى مەسىحیان كرده ناينى رەسمى، لە سالى ۱۵۶۱ سویدیەكان دەستیان بەسەر باشوورى نیستیوانیا داگرت و بوە ژنر دەستەى خاوەندیەتى زەوى ئەلمانىەكان، لەسالى ۱۶۲۹ سویدیەكان باشوورى نیستیوانیاشیان داگیر كردو لە ژنر دەستى پۆلەندیەكانیان دەرھىنا. لە سالى ۱۷۲۱ سویدیەكان لە خاكى نیستیوانیا دەستیان ھەلگرت بۇ روسیای

قەیسەریان جى ھىشت، نیستیوانیەكان بوە دىلى دولایەنەى نىوان چینی دەرەبەگ، بەلام لە كۆتایى سەدەى نۆزەدەھەم بزوتنەوھى نەتەوھىەتى نیستیوانى بەرھەلستكار دروست بوو درى داپلۆسىنى پوسەكان. ئەلمانیا توانى خۆى زال بكات لە پووى ئابوورى بەسەر نیستیوانیا، لە سالى ۱۹۱۴ نیستیوانیا لەلایەن ئەلمانیا داگیر كرا. لەدواى جەنگى يەكەمى جیھان نەتەوھەكانى نیستیوانیا توانیان سەربەخۆى ئەنجام بەدن بە سەرۆكایەتى (قستەنتىن یانس) سەرھەرى ھەولى سوپای پوسى بە داگیر كردنەوھى. لە سالى ۱۹۴۰ نیستیوانیا چووە پال يەكىتى سۆقیەت و بوە كۆماری سۆقیەتى شەشەم. ئەمەش بوە ھۆى ئەوھى كە زیاتر لە ۱۰۰ ھەزار نیستیوانى دەربەدەریكەن و بكوژن، دوریان بخەنەو بۇ سىبیریا، دووبارە ئەلمانیا نیستیوانیای داگیر كردهو لەنىوان سالى ۱۹۴۱ تا ۱۹۴۴ بەلام لە سالى ۱۹۴۴ يەكىتى سۆقیەت بەھىزى سەربازى نیستیوانیای لە ئەلمانیا ھەرگرتەو.

لەدواى ئەو ھەموو كارەسات و گىرو گىرفت و دەربەدەر بوون لەنىوان ئەلمانیا و روسیا و دەوربەرى نیستیوانیا، لە ۱۹۹۱/۸/۲۰ سەربەخۆى خۆى راگیاندا، لە ۱۹۹۱/۹/۶ يەكەتى سۆقیەت دانى بە سەربەخۆى نیستیوانیا نا. لەسالى ۱۹۹۳ رىكەوتنى بازاىى ئازادى لەگەل لاتفيا و لیتوانیا مۆر كرد.

لەسالى ۱۹۹۴ دوا سەربازى پوسیا لە وولات دەرچوو. لەھەلجێاردنەكانى سالى ۱۹۹۵ دوروپارته چەپرەوھەكان سەركەوتنیا بەدەست ھىنا بە ۴۱ كورسسى. لەھەلجێاردنەكانى ۱۹۹۹ پارتە راسترەوھەكان سەركەوتنیا بەدەست ھىنا. لە ۱۹۹۱/۹/۱۷ بوە ئەندام لە رىكخراوى نەتەوھە يەكگرتوھەكان.

● نیستوانیا ئەندامە لە نەتەوھە يەكگرتوھەكان.

ئۆكرانىيا

- ناۋى رەسمى: كۆماری ئۇكرانىا.
- پايتەختى: كيىف، ژمارەى دانىشتوانى ۲۰۰۰ر۵۶۵۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- شارە سەرەككەكانى: خاركوف، دوسك، ئودىنا، لىفىف.
- بەندەرە سەرەككەكانى: ئودىسا، كيىف، برديانىسك.
- پووبەرى: ۲۲۳۱۰۰۰ مىيل چوارگۆشەو ۶۰۲۷۰۰۰ كىلۆمەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۵۵۳۶۵۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپئى نامارى ۱۹۹۹.
- چىرى دانىشتوانى: ۲۲۷ كەس لەيەك مىيل چوارگۆشەدا.
- بوژانەوى دانىشتوانى: ۸۰٪.
- نژادەكانى: ئۇكرانى ۷۲٪، روسى ۲۲٪، جولەكە ۸٪ روسى سېى ۸٪.
- زمانەكانى: زمانى ئۇكرانى (زمانى رەسمىە) زمانى سلافونى روسى.
- ئايىنەكانى: زۆرىەى دانىشتوانى ئۆرسۆزكسى ئۇكرانىن، ھەندىكىان كاسۆلىكى ئۇكرانىن.
- زانىنى نوسىن و خوئىدن ۹۹٪.
- رژىمى دەسەلات: كۆمارىكى دەستورىە، پەرلەمانى لەيەك ئەنجومەن پىك ھاتىە كە ئەنجومەنى بەرزى وولاتەو ۴۵۰ ئەندامەو پۆلى ياسايى گرنكى ھەيە، لەگەل ئەنجومەنى وەزىران.
- پارتە راميارىەكان: پارتى كۆمۇنىستى ئۇكرانى، پارتى كۆنگرەى نەتەوھىي ئۇكرانى، پارتى ئۇكرانىاي ديموكراتى، ئەم چوار پارتە ھەموو نەتەوھىي مام ناوہندىن. پارتى ئۇكرانىاي ديموكراتى كۆمەلايەتى، يەكىتى.
- دابەشى كارگىرى: ۲۴ پارىزگايە، يەك ھەرىم مافى نىمچە ئۆتۆنۆمى ھەيە ئەويش ھەرىمى قرمى سەر سنورى ئىرانە بەرامبەر شارى قرمى ئىران كە مەلبەندى ئايىنى شىعەكانى ئىرانە.
- بەرگرى: ۶.۵٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۲۸۵۰۰۰ ھەزار كەسە.
- دراوى: ھرىفنا.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى ۱۲۵۹۰۰۰ مىليار دۆلارە.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۲۵۰۰ دۆلار.
- زەوى كشتوكالى: ۵۷٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: دانەوئىلە، چەوئەندەرى شەكر، تەپرە بەمەموو چۆرەكانى. گىنزەر، بەتاتە.
- سامانى ئاژەلى: چىل و گامىش ۱۵۷۰۰ مىليۇن سەر، بەراز ۱۲۵۰۰۰ مىليۇن سەر، مەر ۲۳۰۰۰ مىليۇن سەر، پەرەور ۱۰۳ مىليۇن سەر.
- بەرھەمى كارەبا: ۱۷۵۲۰۰۰ مىليار كىلۇ وات كاتژمىر.
- سامانى سروسشتى: ئاسن، موگناتىس، خەلوز، غاز، نەوت، كىرىت، نىكل، جىوہ، خوئ، دارى دارستانەكان.
- پىشەسازى: كىمىيا، ماشىن، دروستكردى خواردەمەنى، نامادەكردى گۆشەت، دروستكردى پىلاو، رستىن و چىن، چەندىن جۆرى ترلە دروستكراوكانى پىشەسازى ھەيە.
- دەرچووەكانى: خەلوز، زەى كارەبا، ئاسن، كىمىيا، كەلوپەلى گواستەوہ، دانەوئىلە، گۆشت.

● داھاتىمەكانى دەرھەمى: ماشىنىن و پىداۋىستىيەكانى، كەلپەلى گواستىنەمە، كىمىيا، رىستىن و چىن.

● ھاۋىيەشەكانى بازىرگانى: روسىيا، روسىيا سىپى، كازاخىستان، ئەلمانىيا، چىن، نەمسا، ئىران، ھەندىك لە ۋولاتانى يەكئەتتى ئەۋروپا.

● جۇگرافىيىلى ۋولات: بىللە روسىيا (پوسىيىلى سىپى) لە باكوور، پوسىيىلى يەكگرتتو لە باكورى پۇژھەلاتى، لە پۇژھەلاتى مۇلداڧىياو پۇمانىيا، لە باشوورى پۇژئاۋاي مەجەپ و سلۇفاكىياو پۇلەندا، دەرياسى رەش و دەرياسى شىن لە باشوور. خاكى ئۇكرانىا زۇربەي خۇلىكى رەشى بەپىتە، بەلام ناۋچەي چىياكانى چىيا فرىياتىن لە باشوورى پۇژئاۋاي و زنجىرە چىيا قىرم لە باشوور پىك دىنن: زىلى دۇنتىزۇ زىلى بىچ و دىنر، زەلكاۋەكانى بەلىسى دەكەۋىتە باكورى پۇژئاۋاي.

● مىژبۇرى ۋولات: تاكو سەدەي شانزەھەم ئۇكرانىا دەناسرا بە ناۋى (روس) ئەم وشەيە لە پوسىياۋە دەرچوۋە، ئۇكرانىا سەبەتەيەكى نان بوە بۇ ئىمپىراتۇرىيەتى پوسىيا. لە سەدەي نۇيەم شارى كىفى پايتەخت مەلبەندى پامىيارى و پۇشنىبىرى سەرەكى بوە لە پۇژھەلاتى ئەۋروپا. ئاينى مەسىحى لەۋ ماۋىيە لە باۋەش گرتوۋە، لە سالى ۱۲۴۰ ى زابىنى مەگۇلەكان دەسەتتىن لە داگىر كوردنى كىيف ھەلگرت. لە ماۋەي ئىۋان سەدەي سىيانزەمە شانزە كىيف كەۋتە ژىر دەسەلاتى پۇلەنداۋ ئەۋروپاي پۇژئاۋا. ئۇكرانىا لە سالى ۱۶۵۴ داۋاي لە پوسىيىلى قەيسەر كىرد كە بىخاتە ژىر پاراستىنى دەسەلاتى خۇي لە دىڭى پۇلەندا. ئۇكرانىا كەۋتە ژىر سەربەخۇي روسىيا بەپىنى پەيىمانى بىرياساف بەلام داۋى ئەۋە پوسىيىلى قەيسەرى ئۇكرانىيلى خىستە ژىر دەسەلاتى خۇي ۋەك داگىر كىردن. لە داۋى شۇرۇشى ئۇكۇتۇبەرى

پوسىيا لەسالى ۱۹۱۷ ئۇكرانىا سەربەخۇيلى خۇي راگەياند لە پوسىيا لە ۱۹۱۸/۶/۲۸. داۋى ئەۋە چەندىن شە پ ھەلگىرسا ئەۋىش بوە ھۇي ئەۋەي كە سوپاي سور سەركەۋىت لە كىيف. لەسالى ۱۹۲۰ كىيف بوە كۇمارىكى سۇڧىيەتى، لە سالى ۱۹۲۲ ئۇكرانىا بوە يەكئەك لە كۇمارەكانى يەكئەتتى سۇڧىيەتى (CCCP).

لەئىۋان سەلەكانى ۱۹۲۲ تا ۱۹۲۳ پۇژھەلاتى ئۇكرانىا توشى مەرگەساتى برسەيەتى بوە بە پىلانى حكومەتى سۇڧىيەت كە بوۋە ھۇي مردنى زىياتر لە ۱۰۰۵۰۰ مىليۇن كەسى ئۇكرانى. لە سالى ۱۹۲۹ ئۇكرانىا يەكەم ۋلات بوۋ ئەلمانەكان ھىرشىيان كىردە سەر لە ناۋچەكە، لە شەپى دوۋەمى جىهان ھىزى نىشتىمانى ئۇكرانى نەپنى دۇبەتتى داگىر كەرانى كىرد و بەرگىرى لەخۇ كىرد دىڭى يەكئەتتى سۇڧىيەت و ئەلمانىيا. لە ۱۹۴۱/۷/۲۰ سەربەخۇيلى ئۇكرانىا دوۋبارە راگەياندرا، كە لەشەرى جىهانى دوۋم زىياتر لە ۵ مىليۇن ئۇكرانى كۇژدان. بەلام لە سالى ۱۹۴۴ دوۋبارە سوپاي سورى سۇڧىيەت داگىرى كىردەمە بوە ھۇي كوشتن و بزىكردن و لەسۇدارە دان و دورخىستەنەھىيان لەسەر مال خالى خۇيان لەلايەن دەسەلاتى سۇڧىيەت بەسەر كىرداپەتتى ستالىن.

لە ۱۹۸۶/۴/۱۵ رۇدانى كارەساتى سىروشتى بەھۇي تەقىنەۋەي وئىستگەي نەتۇمى (تشىرنۇبىل) لە باكورى كىيف، لە ۱۹۹۱/۱۰/۲۹ پەرلەمان دەنگى دا بە پىۋەرانى وئىستگەكەر داۋاي يارمەتتى لە دەۋلەتان كىرد بۇ ھەلۋەشاندىنەمە. لە داۋاي ھەلۋەشاندىنەمەي يەكئەتتى سۇڧىيەت ئۇكرانىا بە يەكجەرەكى سەربەخۇي راگەياند لە ۱۹۹۱/۸/۲۴.

سەركىردەكانى ئۇكرانىاۋا پوسىياۋا پوسىيىلى سىپى يەكئەك گرت لە (كۇمەنولس) لە ۱۹۹۱/۱۲/۲۴ كە پايتەختى كۇمەنولس مىنسىك بىت لە پوسىيىلى سىپى و داۋى ئەۋە ۱۰ كۇمارى تىرى يەكئەتتى

بووۋە كىشە يەككى نىۋو دەولەتى بەھۇى پالپىشتى ئەمەرىكا بۇ يۇشىنكاۋ پالپىشتى پروسىياش بۇ يانكۇفېتتىش ۋە دواى يارمەتى دانى گەلانى ئۇكرانىياۋ پزگار كردنى لەمۇ كىشە ترسناكە نوپنەرى يەككىتى ئەوروپاۋ چەندىن ۋولات ئەنجامەكەى گەيشتنە رىكەۋتن بەپىنى ياساى ئۇكرانىياۋ برىسارى ھەلۋەشسانەۋەى ھەلبۇزاردنەكانىيان داۋ برىارى ھەلبۇزاردنى نوپىيان دەرگرد لە داھاتوۋ دەرگرد كەنەنجامەكەى فكتۇر يانكۇفېتتىش سەرکەۋتنى بەدەست ھىناۋ بوۋە سەرۇكى ئۇكرانىيا.

● ئۇكرانىيا ئەندام لە ۋولاتانى (كۆمونولس)، ئەندامە لە رىكخراۋى ئەتمۋە يەكگرتوۋەكان.

سۇقىيەتى پىنشىۋو چۈنە ناۋ ئەۋ يەكگرتنە روسىياۋ ئۇكرانىياۋ ئەمەرىكا رىككەۋتن بۇ تىك دانى ۋردەۋردەى ونىستگەى تىشېرنۇبېل لە مانگى ۱۹۹۴/۶/ لەمانگى ۱۹۹۷/۵/ روسىياۋ ئۇكرانىيا رىككەۋتن لەسەر كۆتايى ھىنسانى كىشەى نىۋانىيان لەسەر كەشتى جەنگى دەرياي رەش ۋ داھاتوۋى بەندەرى سقىستۆيۇل. لە دواى چەندىن كىشەۋ گىرو گرفت كە بەسەر ئۇكرانىيا دا تىپەرى بەلام لە دواى ھەلبۇزاردنەكانى خولى دوۋم لە ۲۰۰۴/۱۰/۲۲ كە فكتۇر يانكۇفېتتىش سەرکەۋتنى بەدەست ھىناۋ بەرھەلستكار فكتۇر يۇشىنكا سەرکەۋتنى بەدەست نەھىناۋ ئەنجامەكەى بوۋە گىرو گرفتىكى نەك ھەر ناۋخۇبى بە ترس بەلكو

(پورتوگال)

- زمانەكانى: پورتوگالى (زمانى رەسمىيە).
- ئايىنەكانى: كاسۇلىكى رۇمانى ۹۷٪.
- زانىنى نوسىن وخوئىندن: ۹۲٪.
- پزىمى دەسەلات: كۇمارىكى دىموكراتىيە، سەرۇكىيان بۇ ماۋەى پىنچ سال ھەلدەبۇزۇردىت، دەسەلاتى ياساى يەك ئەنجومەنە، ئەۋىش ئەنجومەنى كۇمارىە، ھەلدەبۇزۇردىت بۇ ماۋەى چوار سال.
- پارتە راميارىەكان: پارتى دىموكراتى كۇمەلەيتى، سام ناۋەندى، چەپى ناۋەند، پارتى سۇشبالسىتى. پارتى راست رەۋ بەرھەلستى بۇ يەكگرتنى لەگەل ئەوروپا، پارتى گەل.
- دابەشى كارگىزى: ۱۸ بەشە، دوۋەرتىمى ئۇتۇنۇمى تىايە.
- بەرگرى: ۶۰۰ رە ٪ لەكۇى دەرئەنجامى ناۋخۇبى.

- ناۋى رەسمى: كۇمارى پورتوگال
- پايتەختى: لىشبۇنە، ژمارەى دانىشتوانى ۲،۶۳۵،۰۰۰مىلۇن كەسە.
- شارە سەرەكىيەكانى: كوامىرا، ئامادورا.
- بەندەرە سەرەكىيەكانى: بۇرۇ، ئامادورا.
- پوۋبەرى: ۳،۶۷۲مىل چوارگۇشەۋ ۹۲،۳۹۰ كىلۇمەتر چوارگۇشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۰،۹۸۵،۰۰۰مىلۇن كەسە، بەپىنى زانىارى رۇژنامەكانى ۲۰۰۲.
- چىرى دانىشتوانى: ۲۰۸ كەس لەيەك مىل چوارگۇشەدا.
- بوژانەۋەى دانىشتوانى: ۰،۲٪.
- نژادەكانى: نۇرپەى دانىشتوانى رەچەلەكى گەلانى قەۋازىن كەلە ھەموۋ نىمچە بىبابانى ئىبېرىيا نىشتەجى بون لە سەردەمەكانى كۇن، پىنچ كونىش، كەمايەتى ئەفرىقىيەكان لە داۋەى دەرياكان بون.

پورتوگال له لايه نه باشووری پوژن اوای کیشوهری نوروپا دهگرتنه خوی. نیوهی له باکووری ولات له چیاو گردولکهای بهرز پینک دینن. به لام نیوهکی تری دهشتایی و زهوی کشتوکالییه له باشوور، پرتوگال دووژنی گهره تیایه نهویش زنی تاجوس، دوو کهرتی دکات ههروهه زنی میتهوش که پارچه یکه له سنوری باکووری ولات، نهو سی زیه سرچاوهکی له نسیپانیا هه لده قولی و دهچیتوه ناو زهریای نه تله سی، به لام زنی تری بچوکی هیه، دورگی نوزور ژاره ی نو دورگیه و دهکویته زهریای نه تله سی به دوری ۱۴۴۸ کیلومتر له پوژن اوای (کیب داروکا) له پورتوگال، نهویش وینستگه یه کی گرنکه بوز پرنگی گواستنوهی ناسمانی له زهریای نه تله سی. له جهنگی دووه می جیهان بهریتانیا و نه مریکا بنکی ناسمانیان لی دامه زانده بو. کوی روبه ره که ی ۲۲۲۵ کیلومتر چوارگوشه یه ... به لام دورگی (مادیرا) پینک دیت له دوو بیابانی دانیشته که، دورگی تره یه که دانیشتوانی لینی نیسه دهکویته سر زهریای نه تله سی به درنژایی ۸۶۱ کیلومتر له پوژن اوای باشووری لشیونه که روبه ره که ی ۷۹۶ کیلومتر چوارگوشه یه، کهش و ههوا ی مام ناومندی و شیداره له زستان، فینک و وشکانیه له هاوین.

● میژوی ولات: له سه دهی دووه می پینش زاین نیمچه بیابانی نیبیریا له لایه ن پوهانه کان داگیرکرا. له سه دهی پینجه می زاینی و له دوی کهوتنی نیمپراتوریه تی پوهانی دهستی به سردا گیرا له لایه ن (فندال و فیزبوگوتیه کان). له سالی ۷۱۱ شانشین فیوزبوگوتیه کان له ناوبران له لایه ن هه موسلمانانه ی که له باکووری نه فریقیا رویان تیکردبوو له ماوه ی ساله کان ۹۹۷ تا ۱۰۶۴ زاینی مسیحیه کان کردیانه چی نشینگی خویان له ناوچه ی باکوور که له وکاته

- سوپاکه ی: ۵۹۵۰۰ هزار کسه.
- دراوی: نه سکیدو.
- کوی دهرنه نجامی ناوخوی: ۱۵۰۵ ملیار دۆلار.
- بهشی تاک له کوی دهرنه نجامی ناوخوی: ۱۰۳۰۰ دۆلار.
- زهوی کشتوکالی: ۲۳٪ له خاکی ولاته که.
- سامانی ناژهلنی: مهر ۶۲۵۰ ملیون سر، بزنی ۱۶۷۰ ملیون سر، چیل و گامیش ۱۴۰۰ ملیون سر، بهراز ۲۵۰۰ ملیون سر.
- بهرهمی کشتوکالی: دانه ویله، په تاته، تری، زهیتون، میوه جات، تهره، چه وندهری شه کر، چمن دین جوی تر له بهرهمی کشتوکالی.
- سامانی سروشتی: تنجستین، یورانیم، ناسن، داری دارستانه کان، گهره ترین دهوله ته له بهرهمی فلینه له جیهان.
- بهرهمی کاره با: ۲۲۷۰۰ ملیار کیلووات کاترمیر.
- پیشه سازی: رستن و چین، گوریه و پیلو، فلین، کیمیا، پهر، ماسی، بهرهمی شیر، بادهم. ناماده کردنی گوشت، داو دهرمانی پزیشکی.
- دهرچووه کانی: په مو، بادهم، مافور، فلین و بهرهمه کانی، ماسی، ماست و په نیرو که ره و پون، دارو بهرهمه کانی.
- داهاتسه کانی دهرهوی: ماشین و پیداو یستیه کانی گواستنوه، بهرهمی کشتوکالی، کیمیا، نهوت، بهرهمی رستن و چین، دانه ویله.
- هاوبه شه کانی بازرگانی: ولاتانی نوروپای پوژن اوای، نه مریکا، چینی میلی، یابان، چمن ولاتیکی عهره و نه فریقی.
- جوگرافیای ولات: پورتوگال دهکویته پوژن اوای نیمچه بیابانی نیبیریا له نیوان نسیپانیا له باکووری پوژمه لات و زهریای نه تله سی له پوژن اوای. که نداوی کادیر له باشوور. دورگی نوزور مادیرا دهگرتنه خوی،

دەسەلاتى ليۇن و كاستيل دەسەلاتدارىەتياى دەمكرد.

پورتوگال بوە شانشىنىكى سەربەخۇ لە سالى ۱۱۴۲ لە ژئىر دەسەلاتى شانشىن فۇنسۇى يەكەم، لە سالى ۱۲۷۲ رىكەوتنامەى ھاوكارى ئىنگلىزو پرتوگال مۇركرا، لە سالى ۱۲۸۵ يوحناى يەكەم بىنەمالەى ئەففىزى دامەززاندىر حوكمى پرتوگالىەكانى كرد. لەسەردەمى ئەودەسەلاتى ئىستىعمارفران بوو دەستكرا بەسەردەمى دۇزىنەهو و پىشكىنىنى جوگرافىاي جىهان لە ژئىر سەركردايتى ئەمىر هنرى مەلاح كوپى شانشىن يوحنا، لە سالى ۱۴۸۸ پىشكىنەرى پارتولومو دىاز شەرى داواكارى ئاشتەبەنەوى دۇنيا كردهو كە لە پۇژەلاتى دور دەتوانى بەرپىگەى دەريا بىگەيەننى، لە سالى ۱۴۹۸ فاسكۇ داچاما گەيشتە كەنارى پۇژئاواى هيند، لە لايەكى تىر بىدوركاربال گەيشتە بەپرازىل، رەنجى سەدەى شانزە لەو دەركەوت و ديار دەكرا كە ئىمپىراتۇرىەتى پورتوگال زور جىگەى خستە ژئىر پكىنى خۇى لە ئەمەرىكاي باشوورو ئەفرىقياو باشوورى ئاسياو باشوورى پۇژئاواى، ھەروەھا ئەو سەردەمە زىپىنە پرتوگالى بوژاندىرەو بوە ھىزىكى بازىرگانى و ئىستىعمارى.

لە سالى ۱۵۸۱ فلىپپى دووەمى شانشىنى ئىسپانىا ھەنسا بە داگىر كردنى پورتوگال بۇ ماوہى شەست سال و بوە ھۇى تواندىنەوہى بازىرگانى پورتوگال و كۆكردنەوہى. لە سالى ۱۶۴۰ بوە ھۇى بەرىابوونى شۆپشىكى سەركەوتو بەسەركردايتى بىنەمالەى براجنزا كە دەسەلاتى ئەسپانىاي لەناو بردو بوە ھۇى ئەوہى كە پورتوگال زور لە دەسەلاتدارىەتى لەدەست بدات بەتايىبەتى لەناوچەى پۇژەلاتى دورو سەرهەلدانى مەملانىنى نىوان ھۆلەنداو فەرەنساو ئىنگلىزو ھەرگرتنى دەسەلاتيان، بەردەوام بوونى لەسەر بەدەستەينانى بەشى زۆرەى ژئىر دەستە كردن و بازىرگانى. بەلام

پورتوگال بانجولاو موزمبىقى لە ئەفرىقياو بەرازىل لە ئەمەرىكاي باشوور پاراست لە ژئىر دەسەلاتى خۇى. ناپليۇن پۇناپارت لە سالى ۱۸۰۷ پرتوگالى داگىر كردو بەلام دوایى شانشىن خۇى و كورسىيەكەى ھەلاتن بۇ بەرازىل، بەلام لەشەرى نىمچە بىابان ئەيىرى سالى ۱۸۰۷ تاكو ۱۸۱۱ ھىزى بەرىتانيا تىوانى پۇلى سەركەى بگىرى لە پزگار كردنى پورتوگال لە ژئىر دەسەلاتى فەرەنسا، لە سالى ۱۸۲۰ شۆپشىكى لىبرالى ئەنجام دراو شانشىن ناچار كرا بگەرتنەوہ بەرازىل و رەزامەندى ككات لەسەر حوكومەتىكى دەستورى لە ولات .. لە سالى ۱۸۲۲ بەرازىل سەربەخۇى راگەياندى بە جىابوونەوہى لە پرتوگال و برىارى يەكەم دەستورىان دا بۇ ولات و دوایى گوپا بەدەستورى ھەمەلايەنى پارىزىگارى لە سالى ۱۸۲۶. لە سالى ۱۸۲۸ دۇم مېجل كچى براى شانشىنە ماریاي قەدەغە كرد بەجىگرتنەوہى باوكى لەسەر كورسى . لەدوای كىشەى نىوان لىبرالىيەكان و پارىزىگاران لەسەر دەستورەكانى ۱۸۲۲ و ۱۸۲۶ بەھۇى ئەو باردۇخە لە كۇتايى سەدەى نۆزدەھەم لەپورتوگال پارتى سۇشئالىستى و پارتى كۇمارى و ئاژاوہ چى پەيدا بوون، لە سالى ۱۹۰۸ شانشىن كارلوس تىرۇركرا كە لە دوپلەى خراپسى و بۇگەنايتى بوو لە دەسەلات .

لە سالى ۱۹۱۰ شۆپشىكى سى پۇژە ئەنجام دراو بوە ھۇى ھەلاتنى شانشىن لە ولات و پورتوگال بوە ولاتىكى كۇمارى بەلام ئارامى تىدا نەبوو بەھۇى دزى و ئاژاوہو ئەشكەنجەدانى جەماوہ ھەرچەندە دەستورنىكى لىبرالى كۇمارى پەسندكرا بوو.

بەھۇى پەيوەندى ھاوكارى و برايتى كۇن لەنىوان پورتوگال و بەرىتانيا، پورتوگال پىشتىگىرى خۇى بۇ بەرىتانيا دوپات كردهو لە جەنگى يەكەمى جىهان لە ئەفرىقياو لەبەرەى پۇژئاواو بوە ھۇى لاواز بوونى دەسەلات و

ئەنجامەكەى كودتايەكى سەربازى لە ۱۹۲۶ ئەنجام درا بەسەركردايەتى ژەنەپال كرمۇناو بوو سەرك كۇمارى پورتوگال كە بوە ھۇى ئەمەى كە دەستورنىكى ياساى بەھىز داپرېژىت و مل كەچى بەگەلانى پورتوگال بىكات لە چوسانەوھو داپلۇسىن، پرتوگال يەككە بوو لە دەولەتە دامەزىنەرەكانى پەيمانى باكورى ئەتلەسى لە سالى ۱۹۴۹ (ئاتۇ) بوە ھۇى دامەزاندنى بىكەى سەربازى و ئاسمانى لە سالى ۱۹۴۲ سەرەپاى ئەمەى كەخۇى بى لايەن گرت لەجەنگى دووھى جىهان، پورتوگال دەسلەتى زۇرى لەدەست دا لە ئىمپراتۇرىيەتەكەى لەسەر خاكى ھىند وەك شارەكانى جاواو دامان و دىۇ بەداگىر كوردنى لەلايەن ھىند لەو كاتەش لە سالى ۱۹۶۱ لەو سالەى كە ياخى بوون لە ئەنگۇلا دەستى پى كرىد.

لەمانگى ۱۹۷۴/۴ چەپ رەمەكان ھەلسان بەشۇرشىكى سەركەوتو كۇتايى ھىنان بەبارى ئاشارامى و داخراو لە چەنگى ژىر دەستەبى كە ژەنەپال سىنۇلاو بوە سەرك كۇمارو كۇتايى پى ھىنان بەپژىمى دىكتاتۇرى كە ماوھى چل سال بوو حوكەمرانى دەر كرىد، سەركى نوئى دانى بەسەرىخۇى گىنابىساو ئەنگۇلاو مۇزەمبىق و سۇتۇمىيو ئىرنىسب راسى الاخضر ھىنا لە سالى ۱۹۷۵، لە سالى ۱۹۸۶ سوارىز بوە يەكەم سەرك وولات و كۇتايى بەسەرك ژەنەپالەكان ھىناو لەھەمان سالدا پورتوگال چوہ ناو يەككىتى ئىروپا، لە سالى ۱۹۸۷ پارتى كۇمەلايەتى دىموكراتى لەھەلبۇزاردن سەركەوت و يەكەم حكومەتى زۇرىنەى پىك ھىناو وولات بەرەو بوژانەوھىكى بەرچاو پەرى سەند لە بوارەكانى ئابوورى و كۇمەلايەتى و پاميارى و پۇشەنبىرى و ژىيان و گوزەران و پۇژ لەدوای پۇژ بەرەو پەرسەندن ھەنگاوى دەنا، لە سالەكان ۱۹۸۶ تا ۱۹۹۶ كۇى دەرئەنجامى ناوخۇى فراوان بوو گەيشتە ۶۳٪ لەدەرامەتى تاك سى

چار بەقەدەى پىشوو زىادى كرىدبوو، بەلام لەدوای سالى ۱۹۸۹ ئابوورى سۇشبالسىتى ھەلۋەشىنرايەموو كەرتى گشتى گۇرا بۇ كەرتى تايەتى، لە سالى ۱۹۹۶ جۇرچ سامبايۇ ھەلبۇزىردا بەسەرك كۇمار لە جىياتى سوارىز.

گوتمان كە گىنابىساو ئەنگۇلاو مۇزەمبىق سەربەخۇيان ھەرگرت و ھىچ ناوچەيەك لەژىر دەسلەتى ئىمپراتۇرىيەتى پىشوو پورتوگال نەما تەنيا تەيمورو ماكۇ نەبىت بەلام ھەرىمى تەيمور ئەندۇنوسيا لكاندى بە دەسلەتى خۇى سەرەپاى بەرھەلىسى لىشيوئە. واتە ماكۇ مايموھ.

ماكۇش پىكھاتووھ لە نىمچە بىبابانى ماكۇ دوو بىبابانى بچوك ئەوانىش (تايپاو كۇلۇن) لەسەر كەنارى چىنى باشوور بە درىژى ۵۲ كىلۇمەتر لە ھۇنگ كۇنگ، پورتوگالىەكان لە سالى ۱۵۵۷ ئەو جىگەيان دامەزاند كە كۇتارىن جىگايە لە بازىگانى پىنكرىن لەئەروپا لە رىنگەى بازىگانى چىنى و مافى پورتوگال لە بەدەسلەت بوونى لەسەرى ھەرچەندە چىن دانى پىانەنابوو، چ جىاوازيەك لەنىوان ماكۇ ھۇنگ كۇنگ نىە لە ئاستى گرتگانى لە بازىگانى و جموجۇلى پىشەسازى ماسى. بەپى رىككەوتنى چىن و پورتوگال لە سالى ۱۹۸۷ كە ماكۇ بەرپىتەو بۇ چىن بەلام بەمەرجىن كە ماكۇ بۇ ماوھى ۵۰ سال سەربە خۇبىت لە سەر پىژىمى سەرمايەدارى و كاروبارى ژيانىسەو كەژمارەى دانىشتوانى ۵۲۲،۹۲۵ ھەزار كەسە، كۇى دەرئەنجامى ناوخۇى ۶،۳۸ مىليار دۇلارە و بەشى تاك لەكۇى دەرئەنجامى ناوخۇى ۱۴،۹۷۰ دۇلارە. تواناى دەرچووەكان و داھاتەكانى زۇر باشەو لە پەرسەندن دايە لە ھەموو پويەكەوھ.

● پورتوگال ئەندامە لە يەككىتى ئىروپا، ئەندامە لە پەيمانى باكورى ئەتلەسى، ئەندامە لە رىكخراوى ھاوكارى ئابوورى بوژانەوھ، ئەندامە لە رىكخراوى نەتەوھىكگرتووھكان.

(بۆسەنە و ھەرسك)

- ناوی رەسمى: كۆماری بۆسەنە و ھەرسك.
- پايتەختى: ساراييفۇ (لەبۆسەنە) ژمارەى دانىشتوانى ۲۵ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- شارە گىرگەكانى: تەنجالوكا (لەبۆسەنە) موستار پايتەختى ھەرسكە.
- بەندەرە سەرەككەكانى: بۆسانسكى بىرۇد.
- پووبەرى: ۱۹۷۸۱ ميل چوارگۆشە ۵۱۲۳۳ كىلۇمەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲۹۸۵ر۰۰۰ مىليون كەسە، بەپىنى نامارى ۲۰۰۱.
- چىرى دانىشتوانى: ۲۰۲ كەس لەيەك ميل چوارگۆشەدا.
- نژادەكانى: ئىسلام ۴۲% سىرىەكان ۳۲% كىرواتەكان ۱۸% ئەوانى تر ۸% زۇرىەى كىرواتەكان كۆبىنەمە لە باشوورى پۇژئاواى بۆسەنە لە پۇژئاواى ھىرتسن و جۇقنىيا، بەلام سىرىەكان لە پۇژئەلات و پۇژئاواى بۆسەنە لەدواى شەرى ناوخۇى لە سالى ۱۹۹۲ كە لەوى جولانەمەى دانىشتوان ھەبوو بەشىئەمەكى زۇر، زۇر لە كىرواتەكان ھەلاتن و ئىسلامە كۇچبەرەكانىش بىرۇلاتسانى دەورپىشتى ناوچەكە.
- بوژانەمەى دانىشتوانى: ۰ر۰۵% ئەو زانىارىانە تايپەتياى بەرامبەر بە دانىشتوانى ھەبوو زۇريان ھەلە بوون بەھۇى شەپرو وىرانكارى و چەوسانەمە لەناوبردىن رەگەزى.
- زمانەكانى: بۆسەنەكان بەپىتى لاتىنى سىرلىك دەنوسن كە لە سەدەى نۆبەم ئەبجەدى سلاف دەرەكەوت و تاكو ئىستاش بەكاردىت لە زمانى روسىاو بولگارىاو وولاتانى ترى سلافى).
- ئايىنەكانى: ئىسلامى سلاف ۴۰%.
- ئۆرسۆزكىسى ۳۱% كاسۆلىك ۱۵%.
- زانىنى نوسىن و خويندىن: ۸۷%.
- پۇئىمى دەسەلات: كۆمارىكى دىموكراتىيە دەسەلاتى ياسادانانى تىپىدايەم ئەنجومەنى بەنۆبەيە، سى كۆمەلى رەگەزى دەسەلاتيان لەنىوان دابەش دەكرىت، سەرۆكايەتى دەولەت كە سى كەسن يەكيان ئىسلام و يەكيان سىرى و ئەويتريان كىرواتى.
- دابەشى كارگىرى: ۱۰۹ بەشى كارگىرىە.
- پارتە رامبارەكان: پارتى كارى دىموكراتى، بىروپۇچوونى ئىسلامى، بزوتنەمەى ھەلسانى سىرى، يەكىتى بۆسەنە ھەرسكى دىموكراتى، مەسىحى كىرواتى، نىشتىمانى كىرواتى، كۆمەلەى كۆمۇنىستەكان، پارتى ھاوكارى سۆشبالستى، چەپ رەمەكان، پارتى نىشتمانى سىرى.
- بەرگىرى: ۵% لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۴۲ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- دراوى: دىنارى يۇگسلافى نوى.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۴ر۰۵۰ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۱ر۷۹۵ دۇلارە.
- زەوى كشتوكالى: ۲۳% لە خاكى وولاتەكە.
- بەرەمەى كشتوكالى: گىز، گەنەشامى، گەنم، كىروم، چەوئەمەرى شەكر، گىزەر، پەتاتە، تەرەم مىوہجات بەھەمووچۆرەكانى.
- سامانى ئازەلى: مەپ، بىزى، چىل، بەراز، پەرەم، بەھۇى بارودۇخى نالەبارى و نەبوونى سەرچاوە نەتونرا رىژەكان ديار بكرىت، بەلام لەگەل ئەمەشدا ۶۵% پىداويستىەكانى وولات

دايىن دەكات.

- سامانى سىروشىتى: خەلۈزى بەردى: ناسن، قورقوشم، زمىك، موگناتىس، ئەلمىنىۈم.
- پىشەسازى: دەرھىننى ناسن لەمەنچەمەكان، بەرھەمى رقى (ھىلب)، لىكدانى ئۇتۇمۇيىل، رىستىن و چىن، دار، پاك كىردنەھەمى نەوت.
- بەرھەمى كارەبا: ۲۵ مىليار كىلووات كاتىمىز.
- دەرچىوھەكانى: ميوھجات و تەپە، ناسن و رەقى، بەرھەمەكانى رىستىن و چىن، پىست.
- ھاوبەشەكانى بازىگىنى: لەدەھى ئارام بوونەھەمى بارودۇخى ناوچەي بەلقان ورنە ورنە پەيوھەندى بازىگىنى بەرھەم پەرھەندىن ھەنگاۋى دەنا بەلام لە پىشە ھەموو ۋلاتىك كۇمارەكانى يوگسلافيى پىشوو ئەلمانىاۋ چىن و يابان.
- جوگرافىيى ۋلات: كۇمارى بۇسنىھەم ھىرسك دەكەرتتە نىمچە بىبابىنى بەلقان لە باشوورى پۇژھەلاتى ئەوروپا، ئەوۋىش نىزىكە لەسى گۇشەكە، ھەرىمى بۇسنىھەم لە باشوورى چىيايە و داپۇشراۋە بە دارىستانىكى چىر، بەلام ھەرىمى ھىرسك لەباشوور زىاتىر زەھى كىشتوكالېن لەپۇژھەلات ۋلاتى سىرىيا، لە باشوورى پۇژھەلاتى چىياي رەشە، لە باكورو پۇژئاۋاي كۇمارى كىرواتىيايە، لەسەر دەرياي ئەردىنىياك دەشتايەكى كەنارى تەنگى ھەيە بەدرىزىيى ۱۲كىلۇمەتر، ھىچ بەندەرىكى سىروشىتى نىھ.
- زىنى ساھافو زىنى دىرنا، زۇرى سىنورى باكورو پۇژھەلاتى لەسەر سىنورى كىرواتىياۋ سىرىيا كە زىنى ساھافو پوبارەكان زىنى سەرھەكىمەكانى ۋولاتەكەيە.
- مېشروۋى ۋلات: كۇمارى بۇسنىھەم ھىرسك لە رابىردوۋ پارچەيەك بوھ لە ئىمپىراتۇرىيەتى پۇمانى، لەسەدەي حەوتى زىنى بۇ يەكەم چار سىرەكان تىيدا نىشەتە چىن بوونە، لە كۇتايى سەدەي دەيەم بۇسنىھەم بوھ ۋلاتىكى سىرەخۇ، بەلام لەناۋەرپاستى سەدەي دوانزەھەم كەوتە ژىر دەسەلاتى مەجەر (ھىنگارىيا) بەلام بۇسنىھەم

لەسەردەمى ناۋەرپاست و لەسەدەي چواردەم بوھ ۋلاتىكى پىشكەوت بەھۇي لكاندىنى ناۋچەكانى دەوروپەرى لەوانەش ھىرسك كە لەموكاتە مەملەتتى ئايىنى لەنىۋان كاسۋلىكى پۇمانى و ئۇرسۇزكىسى پەيدابوو لەگەل دانىشتوانە موسلمانەكان و بوھ ھۇي لاۋاز كىردىنى بارى ۋولاتەكە. لە سانى ۱۶۶۲ ئىمپىراتۇرىيەتى عوسمانى داگىر كىرد كە لەموكاتە ۋلات لىك تىرازابوو بوھ ۋلايەتتىكى عوسمانى تورك. لەدەھى كۇتايى ھاتتى شەرى نىۋان توركىياۋ پوسىيا لە سانى ۱۸۷۸ ى زابىنى لە كۇنگرەي بەرلىن، نەمسا قەرەبەۋى داگىر كىردىنى بۇسنىھەم ھىرسكى گىنپراۋە كە دەسەلاتى دەگىنرا. ھەرچەندە ۋلايەتى كانتا لەژىر دەسەلاتى عوسمانى مابوھە بەلام ئىمپىراتۇرىيەتى نەمسا خىستىيە ژىر دەسەلاتى خۇي لە ۱۹۰۸/۱۱/۷، لە ئەنجامى پەيوھەندى نىۋان ئىمپىراتۇرىيەتى نەمساۋ سىرىيا بارودۇخەكە بەرھەم ئالۇزى پەرى سەند لەبەر ئەھەمى سىرىيا داۋاي خاۋەندىيەتى بۇسنىھەم ھىرسكى دەكردو چاۋيان بىرپىۋوھ ئىمپىراتۇرىيەتى نەمساۋ مەجەر دوزىنكارىكە گەيشتە ناسىتى ئەھەمى كە پارىزگارى سىرىيا ھەلسابە تىرۇر كىردىنى (نەرشىدىف فرانسىس فرىدىناند) مىراتگىرى كورپى نەمساۋ مەجەرى لەشارى سەرايغۇ لە ۱۹۱۴/۶/۲۸ كە بوھ ھۇي پەلە كىردن لە ھەلگىرسانى جەنگى يەكەمى جىھانى سانى ۱۹۱۴ تا ۱۹۱۸ زابىنى و بوھ ھۇي پوخانى ئىمپىراتۇرىيەتى نەمسا لە سانى ۱۹۱۸، بۇسنىھەم ھىرسك بوھە پارچەيەك لە سىرىياۋ كىروات و سلۇۋېنىيا. كە ناسرابوو بە سەرھەتاي ۋولاتى يوگسلافييا لە سانى ۱۹۴۹، ئەلمانىاي نازى لەسانى ۱۹۴۱ داگىرى كىردو كىرواتىيا بوھ دەۋلەتتىكى مەزنى فاشى لەدەست ئەلمانەكان لەھەمان كات بوھ گۇرپەپانى شەپرو پىك دادن لەنىۋان شۇپرىشگىنپرانى بۇسنىھەم ھىرسك و

ئەلمانىيە فاشىيەسى دەسلەپكى كېلىماتىرىيە كېلىماتىرىيە سەربەھەر ئەلمانىيە فاشىيەسى ئىتالىيە. لە سانى ۱۹۴۴ پېزىگار كىرا لەلايەن سەركىردە شىيوعى بەناربانگ مارشال تىتو، لە سانى ۱۹۴۵ بوە كۆمىرانكى ناو يەككىتى يۇگوسلافيە سۇشىيالىستى كە پىك ھاتىبو لەشەش كۆمار. لەدوای سانى ۱۹۸۰ پاپەرىن و خۇپىشاندى ئىسلامەكان پورىداو لە سانى ۱۹۹۰ داپلۇسىنى رەگەزى بەرپابوو لەنۇوان ئىسلامەكان و پارتە سەربەكان و كۆمۇنىستەكان كە لەھەلپىزاردن سەرنەكەوتن و ھەموو پارتە رامبارەكان بەشداريان تىيدا كىردىبوو، كە بوە ھۇى ئەوھى كە پارتەكانى سىرب و ئىسلامى و كىراتى يەكگرتنىك ئەنجام بەدن و عزەت بىچۇقۇتۇشى ئىسلامى بەنە سەركى كۆمار. شەرى ناوخۇ ھەلگىسا لەنۇوان سىرب و كىرات لە سانى ۱۹۹۱ بوە ھۇى دروست بوونى ئاژاوە لەھەمان كات بوە ھۇى ئەوھى كە لە ۱۹۹۱/۱۰/۱۵ پەلەمان سەربەخۇى بۇسەنە ھىرك رابگەيەنئى بە جىبابوونەوھى لە يۇگوسلافيە و داوای لە يەككىتى ئەورۇپا كىر كە دانىيان پى بنىن، بەلام يەككىتى ئەورۇپا داوای ئەوھى لىكردن كە پىويستە گەلانى بۇسەنە ھىرك رازى بوونىيان ئاشكرا بەن بە دەنگدان بۇ سەربەخۇىيان. بەلام سەربەكانى ناوبۇسەنە ھىركىيان بۇ خۇيان پىك ھىناو دەسلەلانى خۇيان لەناو خۇياندا بەرئو دەبىرد. لە سانى ۱۹۹۲ پىشنىيارى گىشتى كىرا لەلايەن گەلانى بۇسەنە ھىرك بۇ سەربەخۇى و لات بەلام سەربەكان بەشداريان تىدا نەكرد تەنبا كىراتەكان و موسلمانەكان دەنگىيان دا ، بۇ جارى دووم عزەت بىچۇقۇتۇشى سەربەخۇى رابگەياندو ئەمەركىا يەككىتى ئەورۇپا دانىيان پىناو رىگەياندو بىتتە ئەندام لە رىكخىراوى نەتەو يەكگرتووەكان. لەكاتەش شەرى توندو دژواری ناوخۇى ھەلگىسا. لەكاتەش مېلىشا

سەربەكانى بۇسەنە بەسەركىيەتى رادوفان كىرادوفىتۇش كۆمارى بۇسەنە ھىركى سىرى رابگەياند لەبەشەكانى پۇژەلانى بۇسەنە پۇژناوای ھىرك پىك بنىن و لەوكارە كۆمارى سىرىيا پىشتىوانى لى دەكردن. بەلام سەربەكان بەھەموو توانا پەلامارى ناوچەكانى بۇسەنە ھىركىيان داو ئەنجام بوە ھۇى كوشتنى زۇر لە موسلمانەكان و داگىر كىردى، زىاتر لە ۶۰٪ لەزەوى بۇسەنە تالان كىردى، ھىزەكانى ئەمەركىا چوئە سەرايۇق بۇ شىكاندى گەمارۇى سەربەكان كە سەربەكان بەھەموو توانايەك ئىسلامەكانىيان لەناو دەبىرد. لە سانى ۱۹۹۲ پىلانى ئاشتى ھەرسى ھىنا كە لەلايەن رىكخىراوى نەتەو يەكگرتووەكان و يەككىتى ئەورۇپا دىيارى كىرابوو، شەپ بەردەوام بوو لەلايەن ھەرسى لايەن سەربەكان و كىرات و ئىسلامەكان و ھىزەكانى چەكدارى سىرب بەھەزاران لە ئىسلامەكانى بۇسنىيان سەربىرەلە كارى تواندەوھى رەگەزىيان ئەنجام دەدا، لە ۱۹۹۴/۲/۲۳ ئىسلامەكان و كىرات لە بۇسەنە گەيشتە رىككەوتنى ھەستانى شەپ و لەھەمان كات لە ۱۹۹۴/۳/۱۸ يەككىتى ئىسلامى و كىراتيان پىك ھىنا لە (يەككىتى كۆنقىدارلى) لە بۇسەنە، بەلام لەنۇوھى سانى ۱۹۹۴ سەربەكان زىاتر لە ۷۰٪ وولاتىيان كەوتە ژىر دەست . گەمارۇى سەربەكان لەسەر سىرايۇق ھەلگىرا لەدوای ئاگادار كىردىيان لەلايەن نەتەو يەكگرتووەكان و پەيمانى باكورى ئەتلەسى و دىبلۇماسىيەكانى پوسىش لەلايەكى تىر ھاتن. لەناو گەرمەى كىشەكە جىمى كارترى سەركى پىشووئە ئەمەركىا ھاتە ناو كىشەكە كەھەموو لايەك بەردەوام بوون بۇ ھەستانى شەپ. بەلام لە سانى ۱۹۹۵ دووبارە شەپ دەستى پىكردەوھو بوو ھۇى ئەوھى كە سەربەكان دووناوچە داگىرەكەن (ناوچەى سىربىرىكا كە زىاتر لە ۴۰۰۰ ھەزار ئىسلامىيان لى سەربىرى) و

ناوچەي زىبا، بەلام كېۋاتەكان تۈنبايان ھېرشى سىرىبەكان بۈەستىنن لە نىزىك شارى بىبەك و بۈە ھۈي گۈپىنى تەرازۈۈي ھىز لە بەرژەۋەندى مۇسلمانەكانى كىروا و پەيمانى ئەتەسى دەستى كىر بە بۇمبا بارانى ناوچەي سىرىبەكان لە ۱۹۹۵/۸/۲۰ و بۈە ھۈي دۈۈبارە دەست پى كىرەندەۋەي گىفتوگۈي ناشتى و لە ۱۹۹۵/۹/۱۵ گەمارۇ لە سەرايىقۇ لاپردرا و ھەۋلى بەرھوپىنىش بىردنى بارۈدۇخەكە درا ، مۇسلمان و كېۋاتەكان لە ھېرشىكىيان تۈنبايان ناوچەكان نازاد بىكەنەۋە ھەۋەي لەبەردەستى سىرىبەكان بوو گەراندىانەۋە، لە ۱۹۹۵/۱۱/۲۱ پىنكەۋەنتى ناشتى مۇركىرا لە شارى دايتۇن لە ولايەتى ئارەھىۋى ئەمەرىكى لە ۱۹۹۵/۱۲/۱۴ لە پارس مۇركىردنى ناشتى ئەنجام درا لەنئىۋان سەركىردەكانى بۇسنىۋە

كىروا و سىرىباۋ بۈە ھۈي گۈاستنەۋەي ۶۰۰۰ ھەزار سەربازى پەيمانى ئەتەسى بۇ سەپەرشتى كىردنى پىنكەۋەنتەكە، دادىگاي نەتەۋە يەكگىرتۈۋەكان دەستى كىر بە دادىگاي كىردنى تاۋانبارانى جەنگ يەككىك لەۋانە دادىرخان كارادنىش كە تاۋانبار كىرا بە كۈشتى بەكۆمەن و لە ۱۹۹۶/۶/۲۰ دەستى لەكار كىشاۋە بەلام دەستگىر نەكرا. لە ۱۹۹۶/۹/۱۴ ھەلبىزاردن ئەنجام درا بە دەست نىشان كىردنى سى سەركىردە بۇ سەركىردايەتى كىردنى ۋولات و دەست نىشان كىردنى ئەندامانى پەرلەمانى فىدرالى.

● بۇسنىۋە ھىرسك ئەندامە لە پىنكەۋەنتى نەتەۋە يەكگىرتۈۋەكان.

ئەلبانىيا

- ناۋى رەسمى: كۇمارى ئەلبانىيا.
- پايتەختى: تىرانا، ژمارەي دانىشتۋانى ۳۲۵،۰۰۰ ھەزار كەسە.
- پوۋبەرى: ۱۱ار۱۰۰ مىل چۈارگۈشەۋ ۲۸ر۷۵۰ كىلۈمەتر چۈارگۈشەيە.
- ژمارەي دانىشتۋانى: ۳ر۹۲۵،۰۰۰ مىلىۋن كەسە. بىپىنى نادارى ۱۹۹۹.
- چىرى دانىشتۋانى: ۳۱۷ كەس لەيەك مىل چۈارگۈشەدا.
- نژادەكانى: ئەلبانىيەكان ۹۸٪، ئەۋانىش دۈۈ پەگەزن جىج لەباكورا، گىروك لە باشۋور، ۲۰٪ يۇنانىيەكان.
- زانىنى نوسىن و خۈندىن: ۹۸٪.
- زمانەكانى: زمانى ئەلبانى (زمانى رەسمىيە)، گىروك زاراۋەي رەسمىيە، يۇنانى.
- ئايىنەكانى: ئىسلام ۷۰٪، ئەرسۇزكىسى يۇنانى ۲۰٪، كاسۋلىكى پۇمانى ۱۰٪.
- دراۋى: لىك.
- پىژمى دەسەلات: دىموكراتى پەرلەمانى فرە پارتىيە، ئەۋ پىژمە لە سالى ۱۹۹۱ دامەزرا ، سەرۇك كۇمار بەزۈرىنەي دەنگى ئەندامانى پەرلەمان ھەلدەبىژىردى.
- دابەشى كارگىپى: ۲۶ ھەرتەمە.
- پارتە رامبارىيەكان: پارتى دىموكراتى ئەلبانى، مام ناۋەندى كەپشتىگىرى ئابۋورى بازىرى نازاد دەكات، پارتى سۇشبالىستى ئەلبانى، كە ئەۋىش پارتى كۇمۇنىستى پىشۋو بوە، يەكىتى ماف پەروەرانى مىرۇق، پارتى كەمايەتى يۇنانىيەكان.
- بەرگى: ۲۷٪ لەكۈي دەرنەنجامى ناۋخۈيى.

كەش و ھەوای لەھاوین گەرم و وشكە، لەزستان
مام ناومندی و شی دارە.

● مێژووی ولات: لە ساڵی ۲۰۰ پینش زایین
ئەلبانیا تووشی داگیر کردن بوە لەلایەن یونان
و پۆمان و بیزەنتیەکان لەھاوێ ساڵی ۲۰۰
تاكو ۱۱۰۰ زاینی كەوتە ژێر دەسەلاتی گۆن و
بولگار و سلاف و نۆرمەندیەكان، لەكۆتایی
سەدەى پانزە دەسەلاتی عوسمانی داگیرى
كردو ئاینی ئیسلامی تیا بلاوكردەوہ. لە ساڵی
۱۹۱۲ یەكەم شەپرى بەلقان پووی دا.
لە ۱۹۱۲/۱۱/۲۸ ئەلبانیا سەر بەخۆی راگیانند.
لەجەنگی یەكەمی جیھان بوە گۆڤەپانی كاری
جەنگی لەئێوان شەپكەرەن، لەدوای جەنگی
یەكەمی جیھان ئەحمەد زوگۆ سەرگردایەتی
ولاتی گرتە دەست كە دەرەبەگنگی خاوەن
زەوی زۆر بوو، ئەحمەد زوگۆ لە ساڵی ۱۹۲۸
رژیمی كۆماری گۆری بۆرژیمی شانشین و خۆی
بوە شانشینی ئەلبانیا، بەلام لە ساڵی ۱۹۳۹
ئیتالیا خستە ژێر دەسەلاتی خۆی، دوای
شیوعیەكان بەسەرگردایەتی ئنفرهۆكشا كە
توانی دەسەلات بگرتە دەست و جەنگیش بەرەو
كۆتایی دەچوو، لە ساڵی ۱۹۴۴ ئەلبانیا لەبیر
بۆچون جیاواز بوو لەگەڵ روسیا بەتایبەتی
لەدوای ساڵی ۱۹۶۱، لەگەڵ چینی میلیسی
لەھەموو بوارەكان ھاوكاری كرد، لە دوای
كۆچی دوایی ماوتس تونگ جیاوازی كەوتە
نیوانیان، ئەلبانیا ھەژارتین و بچوكترین
دەولەت بوو لە ئەوروپای پۆڤھەلات، لەدوای
كۆچی ھوكشا ئەلبانیا بەشیوعیەكی گشتی
بەرەو پینشكەوتن و بۆژانەوہ پەرەى سەند، بەلام
لەدوای ھەلبێژاردن حكومەتی نوێ لە ساڵی
۱۹۹۲ رامیارو بیرو بۆچوونی بەرەو
سۆشیاڵستی مام ناومندی ھەنگاری نا. كە
یەكەم كەس سەرگردایەتی وولاتی كرد
كۆمونیست نەبوو ئەویش (ھۆیریشا) بوو، لە

● سوپاكەى: ۵۴۵۰۰ ھەزار كەسە.
● كۆی دەرئەنجامی ناوخۆیی: ۴۷۵۰ ملیار
دۆلارە.
● بەشى تاك لەكۆی دەرئەنجامی ناوخۆیی:
۱۴۷۵ ر دۆلارە.
● زەوی كشتوكالی: ۲۲٪ لەخاکی وولاتەكە.
● بەرھەمی كشتوكالی: گەنم، گەنمەشامی،
پەتاتە، چەومندەری شەكر، پەمۆ.
● سامانی ئاژمێنی: مەر ۵۳۵،۰۰۰ ھەزار سەر،
بزن ۲۴،۰۰۰ ھەزار سەر، چیل و كامیش
۸۱،۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەور ۱۵،۸۷۰
ملیون سەر.
● پیشەسازی: رستق و چنقن، دار، كەلوپەلی
بیناسازی، ئاسنی دروستكراو، ئاسن، كروم،
نیکل، خەلۆز، نەوت.
● دەرچووەكانی: بەرھەمی نەوتی، ئاسن، نەوتی
خاوە، تەرە، میوہجات.
● داھاتەكانی دەرەوہی: ماشین، كەلوپەلی
بەكارمێنان، دانەوێنە، گەلی شمعی تر.
● ھاوبەشەكانی بازرگانی: ئیتالیا، مەگدۆنیا،
ئەلمانیا، تیشك، سلۆفاكیا، پۆمانیا، پۆلەندا،
مەجر، بولگاریا، یونان.
● تریاکی قەدەغەكراو: بەشێکی بازرگانی پێوہ
كردنە لەخانی پەرینەوہی بارمەكانی كە لە
باشووری پۆژئاوای ئاسیا دین.
● جوگرافیای وولات: ئەلبانیا وولاتیكی بچوكە
لە وولاتانی بەلقان، دەكەوتە باشووری
پۆڤھەلاتی ئەوروپا، لەباكوریەوہ كۆماری چپای
رەش، لەباكوری پۆڤھەلاتی سربیا، لەباشووری
باشووری پۆڤھەلاتی یونانە، دەریای
ئەدریانك لەپۆژئاوای، زەویەكەى زۆریەى
چپایەو دەشتایی و كەناری تەنگی تیدایە،
ھەندئ زئی تیاپە وەك زئی درین و زئی میجۆز.
دانیشتوانەكان كە كۆبونەوہو نیشتەجیان لە
تەپۆلكەكانی ناوخۆی دەریاچەى زئیەكانیەتی،

سالى ۱۹۹۵ پېرسارىكى دىمكىر بە قەدەغە كىردىنى ئەندامانى پەرلەمانى كۆمۇنىستىكەن بەكاركىردىن، ماۋەى بە كۆمۇنىستىكەن دا بچنە ناۋ ھەلبىزاردىن تاكو سالى ۲۰۰۲ . لە سالى ۱۹۹۶ ھەلبىزاردىنكى پاك و خاۋىن ئەنجام درا پارتى بىرىش سىركەوتىنكى گەۋرەى بەدەست ھىنا . بەلام بەھۋى لىك تىرازانى بارودۇخى ئەلبانىاۋ چەۋتى لە رامىيارەتى دەسەلات بوۋە ھۋى شۇپىشى چەكدارى و پەيدابوۋنى ئاژاۋە نەۋە بوۋ لە سالى ۱۹۹۷ نەتەرە يەككىرتوۋەكەن

نەزىكەى ۷۰۰۰ ھەزار سەرىبىزى نارد بۇ گەپرانسەۋى بارودۇخەكەۋ لەمانگى/۱۹۹۷/۷ ھەلبىزاردىن ئەنجام درا و لەئەنجامدا سۇشبالسىتەكان و ھاۋپەيمانان سىركەوتىنان بەدەست ھىنا . لەمانگى /۸/ ۱۹۹۸ ھىزەكانى نەتەرە يەككىرتوۋەكان لە ئەلبانىا كىشانەۋە . بەھۋى ئارامبوۋنەۋەى بارودۇخەكە .

- ئەلبانىا ئەندامە لە رىكخراۋى نەتەرە يەككىرتوۋەكان .

(تىشيك)

- ناۋى رەسىمى: كۇمارى تىشيك .
- پايتەختى: براگ، ژمارەى دانىشتوانى ۵۸۵ر۰۰۰مىليۇن كەسە .
- شارە گىنگەكانى: بىرئۇ، ئۇستىرافا، ئۇلۇمۇك، لىبرك، بلازنى .
- پوۋبەرى: ۳۰ر۴۴۹مىل چوارگۇشەۋ ۷۸ر۸۶۴ كىلۇمەتر چوارگۇشەۋە .
- بەندەرە سەرەكەكەكانى: براگ، دىكىن، ئوستىناد لايم .
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۱ر۴۳۶ر۰۰۰مىليۇن كەسە، بەپىنى ئامارى ۲۰۰۱ .
- چىرى دانىشتوانى: ۳۷۶ كەس لەيەك مىل چوارگۇشەۋدا .
- بوژانەۋەى دانىشتوانى: ۱ر۵٪ .
- نژادەكانى: تىشيكەكان ۹۵٪ سلۇفاك ۵٪ .
- زمانەكانى: تىشيك (زمانى رەسىمىە) سلۇفاكى .
- ئايىنەكانى: بى باۋەرەكان ۳۹٪ ، كاسۇلىكى پۇمانى ۳۹٪ ، پىرۇتستنت ۶٪ ، ئۇرسۇزكىسى ۴ر۵٪ .

- زانىنى نوسىن و خويندىن: ۹۹٪ .
- پىژىمى دەسەلات: كۇمارىكى دىموكراتى پەرلەمانىە، سىركىدايەتى ۋلات سەرۇك كۇمار دەيكا، پەرلەمان پىكەتاتوۋە لەدوۋ ئەنجومەن (ئەنجومەنى ئونئەران لە ۲۰۰ ئەندام پىكەتاتوۋە) بۇ ماۋەى چوار سال ھەلدەبىژىردىن، (ئەنجومەنى پىران پىكەتاتوۋە لە ۸ ئەندام بۇ ماۋەى شەش سال ھەلدەبىژىردىن) بەلام سەرۇك كۇمار ماۋەى دەستورى پىنچ سالە كە ئەنجومەنەكانى پەرلەمان دەست نىشانى دەكات .
- پارتى رامىيارىسەكان: پارتى شارستانى دىموكراتى، راسترەۋى ناۋەندى كە داۋاى بازارى ئازاد دەكات، ھاۋكارى شارستانى دىموكراتى، بىرۇتتەۋەى شارستانى، لىپرانى، چەپى ناۋەندى، پارتى يۇھىمىياۋ مۇزافىماى كۆمۇنىستى، سۇشبالسىتى كە داۋاى چاكسازى دەكات، پارتى كىشتوكالى، پارتى كۇمەلايەتى نىشتىمانى لىپرانى، پارتى دىموكراتى

سەربەخۇى يەككىتى سۇۋىيەتى پىنشوو، سلۇفاكىيا، ئەلمانىيا، ھىنگارىيا، پۇلەندا، نەمسا، سويد، چىنى مىللى، يابان.

● جوگرافىيى وولات: كۇمارى تشىك دەكەويتە ناوهراسى پۇژھەلاتى ئەوروپا. دراوسىكانى لە باكورى پۇلەندا، ئەلمانىا لە باكور و پۇژئاواى ، لە باشوورى نەمسا، سلۇفاكىيا لە پۇژھەلات و باشوورى پۇژھەلات. كۇمارى تشىك سى ھەرنى گىرنگ دەگرىتە خۇى كە ناوچەى سىتراتىرئىن (بۇھىمىياو مۇرافىياو چىياكانى كارىاسىيان) بۇھىمىيا دەكەويتە پۇژئاوا بە تەبۇلكە دەوردران كە لەچىياكانى زىى (للقافاى لى دىتە خوارى براگى پايتەخت دەبرى بەرھو زىى (ئەلبە)، مۇرافىيا دەكەويتە پۇژھەلاتى بۇھىمىياو گىردان و خاكى بەپىتەو بەزىى مۇرافىياو پوبارەكانى زىى ئودر ئاودىر دەكرىت. زىيەكان گىرنگى تايبەتى خۇيان ھەبە بۇ گواستىنەھى بازىرگانى لە پۇژھەلاتى زىچىرە چىياى كارىاپايانە. كەش و ھەواى ھاوونى گەرم و شى دارە و زىستانى ساردو وشكە.

● مىژبوى وولات: لەسەدەى پىنجى زانىنى تىرەكانى سىلافىا كە لە گۇماوھەكانى دەوربەرى زىى فستۇلا ھاتىبون و كرديانە نىشتەچىنى خۇيان لە ناوچەى بۇھىمىياو مۇرافىياو سىلىسىيان كە ئەمانەش خاكى تشىكى ناساىى خۇيان بوو. لەسەدەى ھەشتەم تشىك پارچەبەك بوو لە ئىمپىراتۇرىيەتى پۇمانى پىرۇز كە شارلمان دايمەزاندوبو، تشىكىيەكان شانشىنى بوھىمىيايان دامەزاندو دەسەلاتيان لە بۇھىمىياو مۇرافىياش ھەبوو لەسەدەى دەيەم تاكو سەدەى شانزەھەم. لە سانى ۱۲۵۵ تشارلنى چوارەم بوە شانشىنى بۇھىمىياو دواىى بوە ئىمپىراتۇر لەسەر ئىمپىراتۇرى پۇمانى پىرۇز، براگى كىردە پايتەختى ئەو ئىمپىراتۇرىيەتەو بوە مەلبەندى پۇشنىبىرى و زانىستى لاتىنى، لەسەرەتاي

كۇمەلەيەتى تشىكى، جولانەھە لەپىناو دىموكراتى ئۇتۇنۇمى بۇ مۇرافىياو سىلىسىيا، پارتى كۇمارى تشىك.

● دابەشى كارگىرى: ۸ ھەزىمە لەشنىوھى پارىزگا.

● بەرگى: ۵% لەكۇى دەرنەنجامى ناوخۇى.

● سوپاكەى ۶۲۷۰۰ ھەزار كەسە.

● دراوى: كوروننا.

● كۇى دەرنەنجامى ناوخۇى: ۱۱۲۵۰۰ مىليار دۇلارە.

● بەشى تاك لەكۇى دەرنەنجامى ناخۇى: ۱۰۸۵۰ دۇلارە.

● بەرھەمى كشتوكالى: گەنم، چەمەندەرى شەكر، پەتاتە، جۇ، ميوەجات و تەرە، شىلم.

● بەرھەمى كارەبا: ۶۵۷۵۰ كىلوزات كاتۇمىر.

● سامانى ئارژەلى: بەراز ۴۱۰۰ مىلۇن سەر، چىل و گامىش ۲۱۵۰ مىلۇن سەر، پەرھور ۳۹۸۵ مىلۇن سەر.

● سامانى سىروشتى: خەلۇز، كاولىن جۇرە پوھكىكە كە بۇ دروستكردىنى كاغەزو مەتات و داودەرمانى سىك چوو بەكاردىت. دارى دارستانەكانى زۇر ھەبە.

● پىشەسازى: سوتەمەنى، كانزاي ئاسن، ماشىن و پىداوويستىيەكانى، ئۇتۇمبىل، شوشە، چەك. كۇمارى تشىك لايەنكى پىشەسازى بەھىزى ھەبوو بەلام لەم دوايىبە بەرھو كىزبون دەچوو بەھۇى كۇنى كەلۇپەلى كارگەكان.

● دەرچووھەكانى: كەلۇپەلى دروستكراو، ئامىرو كەلۇپەلى گواستىنەھە، كىمىيا، سوتەمەنى، كانزايى، سىرامىك، جىل و بەرگ، گۇشتى ئامادەكراو، پىست ،خورى.

● داھاتەكانى دەرموھى: سوتەمەنى و پون، ئامىرو كەلۇپەلى گواستىنەھە، كەلۇپەلى خا، كىمىيا، بەرھەمى كشتوكالى.

● ھاوبەشەكانى بازىرگانى: ولاتانى كۇمەنولىسى

سەدەي پانزە (جان ھۆن) جولانەرەي (ھوزي) دامەزئاندى سولافىەكان بە جولانەرەي چاكسازي ئاينى بەستاھو نەتەرەي تشىكى لەخۇ كۆكردەھو بۇ سەرھەندانەرەي كەچى لەكاتى دەسەلاتى ئاينى ئەلمانيا نەتەرەي تشىك بەرەو نەمان تۈنەرە ھەنگاوي نا، لە سالى ۱۵۲۶ فردينالندى يەكەم دەسەلاتى لى وەرگىراھە لەلايەن بنەمانەي شانشىنى ھاسبورگ بەھو وولات كەوتە ژئىر دەسەلاتى بىنگانەي دەرەكى كە لەلايەن بنەمانەي ھاسبورگ بۇ تۆلە وەرگرتنەرەي تشىكىەكان لەو بنەمانەيە، لە سالى ۱۶۱۸ بوە ھوزي پەلەكردن لە ھەنگىرسانى جەنگى سىي سالى، لەگەن ئەرەشدا تشىكىەكان بەلاوندان، لە سالى ۱۶۲۰ بوە ھوزي كەوتنە ژئىر چەپۇكى دەسەلاتى نەمسا لەسەر وولات و بوە ھوزي دامەزئاندى رژىمى شانشىنى نەمسا لە سالى ۱۸۶۷ زايىنى و دەسەلاتى دولايەنەي نىوان نەمساو مەجەرۇ بۇھىميانى ولاتى (تشىك) تەنيا ەك ناوچەيەكى نەمساوي ماوہ، ئەمەش بوە ھوزي بەھىز بوونى ھۇشى نەتەرەي گەرچى ماوہى سى سەد سال وولاتى تشىك لەژئىر دەسەلاتى ئىمپراتۇرى نەمسا مايوہ تاكو سالى ۱۹۱۸ لەوكاتەي جەنگى يەكەمى جىھان كۆتايى پىھات بە ھەرەس ھىنانى ئىمپراتۇرىەتى نەمساوي - مەجەر، كە بوە ھوزي ئەرەي كە تشىك سەرپەخۇيى وولاتەكەي لە ۱۹۱۸/۱۰/۱۲ ۱۹۱۸/۱۱/۱۴ تشىكىەكان لەگەن سلوفاكىا لە شارى براگ يەكگرتووي ولاتەكانيان راگەياند و تشىك بوە يەككە لە ئەندامە بەھىزەكانى دەولەتى تشىكو سلوفاكىاي نوئى، لە سالى ۱۹۲۸ بەپىنى پەيمانى ميونخ تشىكو سلوفاكىا ناچار كرا ناوچەي سۇدىلاندى بگەرتنەرەي بۇ ئەلمانيا گەرچى ئەلمانيا بە ەش نەرەستا ھەلسا

بەداگىرى كردنى (بۇھىمياو مۇزافىاي) تشىكى لە ئادارى ۱۹۲۹ كە بوە ناوچەيەكى ژئىر پاراستنى ئەلمانيا تاكو جەنگى دووھى جىھان كۆتايى ھات. بەلام ئىدوارود بىننر حكومەتىكى لە ھەندەران دامەزئاندى لە شارى لەندەن و لەو كاتەش ئەلمانيا درىخى نەكرد بەو تاوانەي كەبەرامبەر بەو كەسانەي ھەنگىر بىرەرەھو بۇشنىر بوون، لە سالى ۱۹۴۵ ھىزەكانى سۇقىيەت و نەمەرىكا ھەلسان بە پزگار كردنى وولاتى تشىك و گەراننەرەي بۇ سنورى پىنش سالى ۱۹۲۸ و ئەدوارد بىننر حكومەتىكى يەكگرتووي نىشتىمانى پىنك ھىناو كۆمۇنىستەكان دەسەلاتيان گرتە دەست.. لە سالى ۱۹۴۸ ئەدوارد بىننر لە دەسەلات دەركراد كۆمەنىستەكان بەتەرەوي دەسەلاتيان گرتە دەست لە وولات. لەژئىر دەستورى يەك دەولەتدا ەك بىرو بۇچونى دەسەلاتى سۇقىيەتى. لەپەنجاكان ھەولدىرا بە لەناوبردنى بەرھەلستكارانى رامىياري و خۇمانى پىشەسازى كردن لە سالى ۱۹۶۸ ئەلسكەندى دوتشىك پىروگرامى (بەھارى پراگى) دىموكراتى پىنشكەش كرد بۇ پزگارى رامىياري (بەلام ئەلسكەندى دوتشىك) پىشتگىرى چاكسازى دىموكراتى دەركراد، دواي ئەرە ھىزەكانى پەيمانى وارشۇ ھەلسان بەداگىر كردنى وولات بەگەرەنەرەي ھىلى كۆمۇنىستى راست كە ئەوانىش لەكۆنە كۆمۇنىستە پارىزگارەكان بوون و لەسەر ھىلى بەرنامەي سۇقىيەتى دەرۇيشتن، لە ۱۹۶۹/۴/۱۷ ئەلسكەندى دوتشىك دەستى لەسەر كرديەتى پارتى كۆمۇنىست كىشاھو ھوزال جىنگەي گرتەھو و بوە ھوزي دەركردى زياتر لە سى يەكى ئەندامانى پارتەكەم گەمارۇدانى رۇژنامەكان. لە سالى ۱۹۷۲ لىبوردىن راگەياندى لەلايەن سەركرديەتى پارتى كۆمۇنىست بۇ

ئەوانەي لە وولات ھەلاتوون كە ژمارەيان زياتر بوو لە ٤٠ ھەزار كەس بەھۆي داپلۇسىنەكانى سالى ١٩٦٨ بەئاوارە پىكردينان ، بەلام لە سالى ١٩٧٧ زياتر لە ھەودسەد كەس لە گەورە پۇشنىبىرانى ھەلاتووي تشىك و سلۇفاكيا و سەركردەكانى پىشوووي پارتى كۆمۇنىست بەپىشكەش كردنى پېرۇگرامى چاكسازى بەناوى (پروانامى ٧٧) ئەمەش بوو ھۆي ئەوھى كە پزىم زياتر بىرى دىموكراتى و چاكسازى لەرېشە دەربەينى)، لە سالى ١٩٨٧ ميلۇس جاكتش لەسەركردايەتى كردنى پارتى كۆمۇنىست جىگەي ھوزاكى كردتەوھو پېرۇگرامىكى لەسەر شىوازي گەرانەوھى بىناسازى بۆرستۆيكاپاگەياند ، كە ئەم پېرۇگرامە لەلەين گۆرەباتشۇفي سكرتيرى گشتى پارتى كۆمۇنىستى سۇفيەتى دەرچوو بوو. ئەمەش بوو ھۆي پەيدا بوونى گىرو گرفت و تەنگەژەي بارودۇخى رامىيارى و ئابوورى لەوولات تاكو خۇپىشاندانى مەزن لە پۇژى ١٩٨٩/١١/١٧ كە پۇلىس بەشىوھىكى درندانە ئەو خۇپىشاندانەي دامركاندەوھو بوو ھۆي ئەوھى كە سەركردايەتى پارتى كۆمۇنىست دەست لەكار بكىشىتەوھە لە ١٩٨٩/١١/٢٤ و داواكرا ھەلبىژاردنى ئازاد ئەنجام بدرىت، لە پۇژى ١٩٨٩/١١/٢٧ گەورەترىن خۇپىشانندان ئەنجام درا لەلەين كرىكارو فەرمانبەران و بوو ھۆي دروست بوونى چەندىن پارتى رامىيارى و نەتەوھى نووي و ھوكومەتىكى فرە لايەنى دابمەزىت لە ١٩٨٩/١٢/٢٨ كە ھافل بوو سەركۆ كۆمارو بەرايگەياندنى لىبوردىنى گشتى

بۇ زياتر لە ٢٢٠٠٠ ھەزار بەندىكارو. لە سالى ١٩٩٠ ھەلبىژاردن ئەنجام دراو (پارتى بانگەپىشتى شارستانى) سەركەوتنى بەدەست ھىنا بەلام ئەو پارتە لە سالى ١٩٩١ كەرت بوو بۇ دوو بەش كە پارتى دىموكراتى شارستانى (راست رەوى ناوھەندى) و پارتى جولانەوھى شارستانى (چەپى ناوھەندى) لەگەل گەرانەوھى چاكسازى رامىيارى دىموكراتى بىرى نەتەوھى نىشتىمانى سلۇفاكيا دەرگەوت و داواي سەربەخۇي سلۇفاكياي كردو نىشانەي جىابوونەوھە سەربەھەندا، لە ١٩٩٢/٧/٢ ھەلبىژاردنى ھافل ھەرەسى ھىنا بۇ جارى دووھە بەھۆي دژايەتى كردنى لەلەين سلۇفاكياھەكان بە جىابوونەوھى دەولەتەكەيان بەشىوھى پېرۇگرامى ئاشتىانە بۇ ھەلۆھەشاندەنەوھى يەكىتى تشىك و سلۇفاكيا لە پۇژى ١٩٩٢/٤/١ رايگەياندرا بەدو دەولەتى سەربەخۇ (دەولەتى تشىك و دەولەت سلۇفاكيا)، لە ١٩٩٢/٤/٢٦ پەرلەمانى تشىكى ھافلەيان ھەلبىژارد بەسەركۆ كۆمار بۇ ماوھى پىنج سال لە ١٩٩٧/٧/٨. لە سالى ١٩٩٤ كۆمارى تشىك چووھ ناو پېرۇگرامى پەيمانى باكورى ئەتلەسى بەناوى (بەشدارى لەپىناو ئاشتى)، لە ١٩٩٧/٧/٨ پەيمانى باكورى تەتلەسى داواي لە تشىك كرد كە پاش دوو سالى تر ئەندامى تەواوي دەبى لە پەيمانەكە، ● كۆمارى تشىك ئەندامە لە پەيمانى باكورى ئەتلەسى، ئەندامە لە رىكخراوى ھاوكارى ئابوورى و بوژانەوھە، ئەندامە لە رىكخراوھى نەتەوھە يەكگرتوھەكان.

دانیمارك

- ناوی پرەسمی: شانشینى دانیمارك.
- پایتەختى: كۆپنهاگن، ژمارەى دانیشتوانى ۱۰۶۰۰۰میلیون كەسە.
- شارە گرنگەكانى: ئارنۆس، ئۇدنس، ئەلبۇرگ، ئەو شارانە و پایتەخت ھەمووی بەندەرى سەرەكین.
- پووبەرى: ۱۶ر۶۲۹ میل چوارگۆشەو ۴۳ر۰۷۵ كیلۆمەتر چوارگۆشەیە.
- ژمارەى دانیشتوانى: ۵۷۵ر۰۰۰میلیون كەسە. بەپىنى نامارى ۲۰۰۱.
- چىرى دانیشتوانى: ۳۳۵ كەس لەيەك میل چوارگۆشەدا.
- بوژانەوہى دانیشتوانى: ۳٪.
- نژادەكانى: ئەسكەندىنافیەكان، ئەسكىمۇ.
- زمانەكانى: دانیماركى (زمانى پرەسمیە) زمانى فرویزىسە، گرمانى باكورى، گىرىنلندىسە، كەمایەتى بچوك ھەن بەزمانى ئەلمانى ناخاوتن دەكەن.
- ئایینەكانى: ۹۱٪ لە مەزھەبى پروتستانتى لوترىە.
- زانىنى نوسىن و خویندن: ۹۹٪.
- دابەشى كارگىرى: ۱۴ ھەرىم و يەك شارە.
- بەرگرى: ۲ر۸٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۲۳ر۹۰۰ھەزار كەسە.
- دراوى: كرۇن.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۲۵ر۰۰۰میلیار دۆلارە.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۲۳ر۶۰۰دۆلارە.
- زەوى كشتوكالى: ۶۲٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: دانەوئىلە، پەتاتە، تەرەو
- ميوەجات، چەوئەندەرى شەكر،
- سامانى ئازەئى: چىل و گامىش ۱۰ر۹۰۰میلیون سەر، بەراز ۲ر۳۰۰میلیون سەر، پەرەور ۱۹ر۵۰۰میلیون سەر، مەپرو بىزنى ھەيە بەلام بەرىژەبەكى كەم.
- بەرھەمى كارەبا: ۲۴ر۶۰۰میلیار كیلووات كاتژمىر.
- سامانى سروشتى: نەوت، غازى سروشتى، خوئى، بەردى چەوى، ماسى، دارى دارستانەكان.
- پىشەسازى: دروستكردنى خواردەمەنى، دروستكردنى كەشتى، زىوى دروستكراو، پىست، ماشىن، پستى و چىن، ئەلكترونى، دروستكردنى پىداوئىستى ناوماڤ، داودەرمان.
- دەرچووەكانى: گۆشت، بەرھەمى شىر، ماسى، ماشىن، بەرھەمى كىمىاوى، كەلوپەلى گواستەوہ.
- داھاتەكانى دەرەوہى: نامىرو كەلوپەلەكانى، كەلوپەلى گواستەوہ، نەوت، كىمىا، دانەوئىلە، كەلوپەلى خواردەمەنى، بەرھەمى پستى و چىن، پەر.
- ھاوبەشەكانى بازىرگانى: وولاتانى يەكئىتى ئەوروپا، سوئد، يابان، ئەمەرىكا، چىنى مىللى.
- پزىمى دەسەلات: وولاتى دانیمارك شانشینىكى دەستورىە، شانشین لە سالى ۱۸۴۹ بەشدارى دەسەلاتى ياسادانى پەرلەمان دەكات. لە دەستورى ۱۹۵۲ داھاتىە كە يەك ئەنجومەن بىت ئەویش ئەنجومەنى (فۆلكتىنج) و ماوہى دەسەلاتى چوار سالە، ئەنجومەنى ھەزىران شانشین دەستىشانىان دەكات بەدامەزاندانىان و ئەویش سەرۆكايەتى دەكات، لە دەستورى

سالنی ۱۹۵۲ هاتیه گەر شانشین کۆچی کرد
نهوهکانی له دای خۆی جینگه دهگرنهوه بهلام
لهوکاتهی گەر کورپی نهبوو نهوا یهکئک
لهکچهکانی جینگه دهگرنهوه.

● پارتیه پامیاریهکان: دیموکراتیه
کۆمه لایهتیهکان، چهپی ناوهندی، پارتی گهلی
پارێزگاران، راست رهوی ناوهندی، پارتی
لیبرالی (پارتی ئازاد)، پارتی سۆشیالستی
گهلی، چهپی ئازادی رادیکالی، پارتی ناوهندی
دیموکراتی، پارتی پینشکهوتن، پارتی
بهرهههستکاری بیروپای رادیکالی، پارتی گهلی
مهسیحی که داوای پاراستنی دابونه ریتی
خیزانی دهکات که مزه به بهمه جۆرهکانی
ئایینی گرتۆته خۆی.

● جوگرافیای وولات: دانیمارک بچوکترین وولاتی
ئهسکهندهنافییه له پووی پووبه ری، له نیمچه
دورگی جوتلاند پینکها تووه و کهوتۆته نیوان
دهریای بهتلیق و دهریای باکور له باشووری
پۆژئاوای نهووپا، له ۴۸۲ دورگه پینکها تووه
دهکهوینته سهه پووبه پووی کهناری نیمچه
دورگه که، گهههترین دورگه که دورگی (فونه)
دورگی فیروو بیابانی گرینلاند که دانیشتوانی
ئهو دورگانه له رویه ری ۱۰۰ دورگه نیشته جین.

بهلام سنوری دهشتایی له گهه نهلمانیا
هاوبه شه که درژیه کهی ۶۷ کیلومه تره، نهرویج
له باکووری پۆژئاوایه تی، له باکووری پۆژه لاتی
سوید، خاکه کهی پینک هاتوه له دهشتایی و بلندو
ئهوی که به کهلکی کشتوکالی دیت. نیوهی خاکی
پۆژئاوای پینکها تووه له دهریا چه دهشتایی
به پیتی دیاریکراو، بهلام نیوه کهی تری که
پۆژه لاتیه تی خاکیکی به پیتی هیهی زنی
گههه ری تیا به، زنی بچوکی که هیه. دانیمارک
ولاتیکسی دهوله مندو پینشکهوتوه، کهش و
ههوا ی له زستان ساردو ئاسمانی داپۆشراوه
بهههه رو ته. هاوینی فینک و پۆژ له دههه. کهش

و ههوا یهکی خۆش و خواستیا ری ژیا نه.

● میژووی وولات: بوونی دانیمارک لهوکات
بنه ماله ی (یلج لینجر) ی نهرویجی پینکها که
دهسه لاتا داریبون له هه ریمی گوتلاند شه ریش
له کۆتایی سه دهه ی هه شتی زاینی.
دهریا وانهکانی دانیمارک پۆنی سه رهکیان گنرا
له شالوهکانی (فایکینج که هه لسان پیی).

له سه دهه ی دهیه م دانیمارک ئایینی مهسیحی
گرته باوهش له سهه دهستی (قهشه نه نسجاری
شانشین هارالد) خاوهنی که لیه ی شین بوو، له
سالنی ۱۰۱۲ شانشین سوین کورپی شانشین هارالد
هه لسا به داگیرکردنی ئینگلترا به لام کورپه کهی
(کانوتی مهزن) دهسه لاتی گرته دهست له سهه
ولاتانی دانیمارک و ئینگلترا و نهرویجی
یه که خستن تا کو سه دهه ی هه فده م. به لام شه ری
ناوخۆ بوه هۆی شه وه ی که شه یه کیتی به
پارچه پارچه بکات و شانشین (فالدیماری) یه که م
توانی سه ره به خۆیی دانیمارک بگه ریننیه وه سهه
باکووری وولات له سهالهکانی ۱۱۵۷ تا ۱۱۸۲ زاینی.
به لام دروستکردنی شاری (کۆینهاکن) که
دهگه رینته وه بۆ سهه دهه م کۆنهکانی کاتی (قهشه
ئه بسالۆن) که یه که م دامه زیننه ری شه شاره بوه
له سهالهکانی ۱۱۲۸ تا ۱۲۰۱ که شه نهجامی
دروستکردنی دهگه رینته وه بۆ گرنگی جینگه ی
له پووی کهناری دهریا که پووی ماسی و بازرگانی
باشی لی دهکرا. له سالنی ۱۳۹۷ کچی شانشین
فالدیمار توانی دانیمارک و نهرویج و سوید بخاته
ژیر دهسه لاتی خۆی، بهلام دای سوید توانی
سه ره به خۆیی ئۆتۆنۆمی وه ریکریت. له ۱۵۲۳
دانیمارک دانی به سه ره به خۆیی سوید ناو بوه
ولاتیکسی سه ره بخۆ. له سالنی ۱۵۲۶ ئایینی
پروۆتستنتی بوه ئایینی ره سه می دانیمارک و
شه ری سی سهاله ی نیوان پروۆتستنتی و
کاسۆلیکی به ره دهوام بوو له دژایه تی کردنی
یه که تری.

له دواى ههولتيكى زور له لايهين دانيمارك به گيرانه وهى سويد له سالنه كانى ۱۵۶۲ تاكو سالى ۱۶۵۷ نمر هه موو ههولانه له نه نجامدا هه ره سى هينا، به لام هه ريمى گرينلاندا بوه هه ريمىكى دانيماركى له سالى ۱۷۲۹ به سهه ركردايه تى شانشين (فريد ريكى سى) يم كه ده سه لاتارنىكى تاك په بوو).

له سالى ۱۷۸۰ تا ۱۷۸۱ دانيمارك و پوسيا و سويد پڼكه وتن له سهه (بى لايهينى چه كدارى) بو پاراستنى كه شتیه بى لايه نه كانى كاتى جهنگى سهه به خوئى نه مهريكا، له سالى ۱۷۸۸ له دانيمارك پڼيمى كوئيلايه تى هه لوه شينرايه وه، له سالى ۱۸۰۱ به ريتانيا هه موو پارچه كه شتیه جهنگيه كانى دانيماركى تيكشكاند له پيكدادانى كوئنه گنى يه كه م، به لام دووباره به ريتانيا هه موو نهه كه شتیه نه دانيماركى تيكشكانده وه له نه نجامى چا كردنه وه له سالى ۱۸۰۷ به هوئى يارمه تى دانى هينى داگير كه رى نابليونييه كان. له جهنگى يه كه مى جيهان دانيمارك توانى خوئى بى لايهين بگريئت، نيسلندا توانى مافى نوتونومى وهه ريكريئت له سالى ۱۹۱۸، له سالى ۱۹۱۹ دانيمارك توانى هه ريمى (شلوزليج) بگه رينيتيه وه به بى كوئايى پى هينانى ناشتياهى دواى جهنگى يه كه مى جيهان، له ژير سايهى ده سه لاتى حكومه تى ئيتلافى به سهه ركردايه تى پارتى

ديموكراتى كوئمه لايه تى دانيمارك توانى نارامى و ديموكراتى و بوژانه وه به ده سه ت بيه نى. به لام نه لمانياى فاشى له سالى ۱۹۴۰ توانى دانيمارك داگير بكات سهه رپاى به رگرى كردن، له سالى ۱۹۴۴ نسلندا سهه به خوئى خوئى راگه ياند به جيا بوونه وه له دانيمارك، هينزه كانى به ريتانيا له سالى ۱۹۴۵ توانى دانيمارك له ژير ده سه لاتى فاشى نه لمانيا پزگار بكات. دانيمارك له سالى ۱۹۶۰ چوه ناو پايه لى بازرگانى نه وروپى (ئيفتا) به لام له سالى ۱۹۷۲ لىنى كشاوه و چوه ناو (يه كيتى نه وروپا) گرينلاندا له سالى ۱۹۸۱ مافى نوتونومى به ده سه ت هينسا. له پاپرس سيه كى سالى ۱۹۹۲ دانيمارك يه كان په يمانى ماسترختيان په تكدروه كه به لگه نامه يه كى به نه پرتى و دراوى كاتى و راميارى بوو، به لام له پاپرسى دوهم له سالى ۱۹۹۲ په زامه نديان له سهه ركرد ئيتر دانيمارك تاكو ته واو بونى نهه كتيب له كوئايى و ۲۰۰۴ به قوناغه كانى ده سه لاتى فره پارتى و ديموكراتى و ژيانى پرله ناسووده ي ده ژين و پوئى خوئى ده گيرى له بارو دوخه گوپاوه جيا جيا كانى نيوده وه له تى.

● دانيمارك نه ندانه له پڼكخراوى نه سه وه يه كگرتووه كان، نه ندانه له په يمانى باكورى نه تله سى، نه ندانه له يه كيتى نه وروپا، نه ندانه له پڼكخراوى هاوكارى ئابوورى و بوژانه وه.

سۆيىد

- ناۋى رەسمى: شانشىنى سويىد.
- پايتەختى: ستۆكھۆلم، ژمارەى دانىشتوانى ۱۷۵۸ر۰۰۰مىليۇن كەسە.
- شارە سەرەككەكانى: ئۇيسالا، نۇر كۆيىنگ، فاستۇس.
- بەندەرە گىرنگەكانى: گۆتبۇرگ، هيلسنبۇرگ.
- پووبەرى: ۱۷۳۷۲۰مىل چوارگۆشەو ۴۴۹۹۶۰ كىلۇمەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۹ر۰۲۰ر۰۰۰مىليۇن كەسە، بەپىيى نامارى ۲۰۰۴.
- چىرى دانىشتوانى: ۵۵ كەس لەيەك مىل چوارگۆشەدا.
- نژۇدەكانى: سويىدەكان ۹۲٪، فنىيون ۲٪، كۆچبەرانى ئەوروپى و كوردو لاييۇن ۶٪، بوژانەوى دانىشتوانى: ۰.۸٪.
- زمانەكانى: سويىدى، ئىنگلىزى، چەندىن زمانى تىرى ھەمەلايەنى كۆچبەران.
- ئايىنەكانى: لوتىرەي ئىنجىلىي ۹۴٪.
- زانىنى نوسىن و خويىندن: ۹۹٪.
- دابەشى كارگىزى: ۲۴ ناوچە لەشىۋەي پارىزگايە.
- بەرگرى: ۲۵٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى.
- سويپاكەي: ۵۴۳۰۰ ھەزار كەس.
- دراۋى: كۇنا.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى: ۱۷۶ر۰۰۰مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى: ۲۰۲ر۰۰۰ دۇلار.
- زەوى كشتوكالى: ۸٪ لەخاكى وولاتەكە.
- بەرھەمەكانى كشتوكالى: دانەوئە، پەتاتە، چەۋەندەرى شەكر، بەرۋوبومى شىر، تەپەو
- ميوەجات، چەۋەندەرى شەكر.
- سامانى ئازەلى: چىل ۱ر۸۵۰مىليۇن سەر، بەراز ۲ر۴۰۰مىليۇن سەر، پەرەور ۷ر۲۰۰مىليۇن سەر.
- بەرھەمى كارەبا: ۱۴۴ر۰۰۰مىليار كىلۇ وات كاتژمىر.
- سامانى سروشتى: زەنگ، تۇتيا، ئاسن، قورقوشم، نوحاس، زىوو، دار، لە دارستانە چرەكانى كە نيوەي وولاتەكە دارستانە ۱۶٪ بەرھەمى وولاتە بۇ ئاردنە دەرەۋەي. وزەي كارەباى ناۋى.
- پىشەسازىەكانى: پۇلا، ماشىن، كەلپەلى چەسپاندىن، گالىسكە، دروستكردنى كەشتى، پەر، رستىن و چىنن، ئامادەكردنى خۇراك، ئۇتۇتۇمبىلى ھەمەجۇر.
- داھاتەكانى دەرەۋەي: ماشىن، چل و بەرگ، نەوت و بەرھەمەكانى، كەرستەي خواردەمەنى، ئاسن و پۇلا، كىمىيى.
- دەرچوۋەكانى: ماشىن، ئۇتۇمبىل، دار، بەرۋوبومى كاغەز، كىمىيا، بەرھەمەكانى ئاسن و پۇلا، گەلى شەمكى تر لەدەرچوۋەكان.
- ھابەشەكانى بازىرگانى: نەروىچ، ئەلمانىا، بىرىتانىا، دانىمارك، ئەمەرىكا، فەرەنسا، فلەندا.
- پىژمى دەسەلات: شانشىنىيەكى دەستورىە، يەك پەرلەمانى ھەيو ناۋى (رىكسداگە) و لە سانى ۱۹۷۵ دامەزراۋە ژمارەى كورسىەكانى ۲۴۹ كورسىە، بەدەنگى گەل ھەلدەبىژىردىت بۇ ماۋەي سى سى سال، سەرۋكى ئەنجومەنى ۋەزىران بەرپىرسى جىبەجى كەرى يەكەمە، بەلام كورسى شانشىنى ميراتىيو نەۋەكان ۋەرى

دەنگەن لەلایەن یەكەم كۆپى يا كچى گەورە.

● پارتە راميارىسەكان: پارتى ديموكراتى مەسىحى، مەسىحى ناوەند، پارتى چەپى سویدی، پارتى ئەوروپى ماركسى، پارتى كارى كۆمەلایەتى، پارتى مام ناوەندى چەپ، پاست پەوى ناوەندى، پارتى ئازادى، پارتى پەيوەندى ژینگە، پارتى سەزى سویدی. كە ئەمانە بەرگى لەپاك و خاوینى ژینگە دەكەن.

● جوگرافىای وولات: وولاتى سوید پارچەيەكى نيمچە بيابانى ئەكسەندافيا دەگریتتەوه، لەرۆژ هەلاتى نەروىچ و كەنداوى (بۆفينا)، لەباشوورى دانيمارك و دەريای بەلتىقە، سوید چوارەم وولاتى ئەوروپىە لە گەورەيى.

زنجیرە چياكانى شولات درنژ دەبیتتەوه بە درنژايى سنورى باكوورى پۆژئاواى لەگەل نەروىچ، لەباكوور دەريایچەى زۆرە، لە باشوور و پۆژھەلاتى زەويەكانى نزمەو دەورووبەرى روبرنكى بەبیتى ھەيە بەدۆل و كەندو دارستانى چرى بەدرنژايى كەنارى بەردینى سوید كە دوو كەنداو دەبرئى و دورگەى زۆرى ھەيە گەورەترینيان دورگەكانى (جۆتلاندو ئۆلانده)، كەش و ھەواى وولات ساریدە لەزستان و پلەى كەش و ھەواى لەنژیوان (١٤) پلە لەباكوور و (١) پلە لەباشوور، لە ھاوين پلەى گەرمى لەنژیوان ١٢ تا ١٧ پلەيە.

● مێژووى وولات: گەلى سوید ژياون لەسەر خاكى وولاتى خویان زیاتر لە پینچ ھزار سال پيش ئیستاو كونترین گەلن لەنیو گەلانى تری ئەورویا، تیرەكانى گۆت كە لەسویدەوه ھاتیون رۆلى سەرەكیان ھەبوو لە ھەلوەشانندنەوى ئیمپراتۆریەتى رۆمانى و سویدیەكانى تریش رۆلى گرنگیان ھەبوو لە دامەزراندنى یەكەم دەولەتى روسى لەسەدەى نۆیەم. لەسەرەتای سەدەى دەیەم (ئۆلاف سكوۆت كوۆنتچ) پەرستگایەكى ئاینى مەسىحى دروستكرد تاكو

ھەموو گەلى سوید بوونە مەسىحى. لە سانى ١٢٨٩ سوید لەگەل دانيمارك و نەروىچ یەكیان گرت لەژنر سەرکردایەتى دانيمارك بەلام بەھوى زيرەكسى و ئازایەتى توانیان یەكەم پەرلەمان لەمێژووى كینشووهرى ئەورویا گرى بەدن ئەويش پەرلەمانى (ریكسداگ) بوو كە ھەموو نوینەرایەتى چین و توینژەكانى گەلى سوید بەشداریان تیداكرد كە تاكو ئیستا ناوى پەرلەمانەكەیان نەگۆراوه لەماوهى زیاتر لە ١٠٤ ساڵە، لەسانى ١٥٢٠ شانشینى دانيمارك سویدی داگیركردو ستۆكھولمى كرده گۆمى خوین بە لەسێدارەدانى پیاوانى گەورەو زانار زيرەكەكان. بەلام شانشینى سوید (كۆستازى یەكەم) توانى سوید جیا بكاتەوه لە دانيمارك لەسانى ١٥٢٢ و سەرەبەخۆی راکەیان بە دامەزراندنى حكومەتێكى نووى بە جیابوونەوهى لە شانشینى دانيمارك و سوپایەكى بەھیزوبە توانای پینك ھینا لەگەل دامەزراندنى كنیسیەكى (لوثریە) تاكو گەيشتە ئەر ئاستەى كە سوید بوو یەكێك لە بەھیزترین وولات لە ئەوروپا و رۆلى سەرەكى ھەبوو لەشەرى سى ساڵەى ١٦٦٨ تا ١٦٤٨ و بوو ھوى ئەوهى كە زۆرەى زەويەكانى كەنارى دەريای بەلتىق بختە ژنر دەسەلاتى خۆى بەپینى پەیمانى (ستفالیای ١٦٤٨).

لە سانى ١٧٠٠ روسیا و پۆلەنداو دانيمارك ریکەوتن دژى وولاتى سوید كە ئەر سى وولاتە سویدیان ناچاركرد كەواز لە ھەرئەكاشى لیفۆنیاو ئیگۆباو ئیستوانیاو چەند پارچەيەك لەخاكى فنلەندە بێنن. لەشەپەكانى ناپلیون لە ساڵەكانى ١٧٩٩ تا ١٨١٥ سوید توانى نەروىچ لە دانيمارك و ھربگرت و بیخاتە ژنر دەسەلاتى خۆى، لەنەروىچ بنەمانەى نووى شانشینى دامەزراند بە سەرۆكایەتى شانشینى چوار دەم و بەردەوام بوو لە دەسەلات لەنژیوان ساڵەكانى

۱۸۱۸ تا ۱۸۴۴ بەلەم ئەمەيەگرتنەي نىۋان سوئد نەروىچ بۇە ھۇي ھەلۇەشانەھۇي لە سانى ۱۹۰۵. سوئد تۋانى بى لايەنى خۇي رابگري لە جەنگى يەكەم و دووھى جىھان و تۋانى چەندىن ياساۋ رىنماي دەرىكات لەپىناۋ نارمى و خۇشى ژيان و دابىن كوردنى ژيان و برىنەھۇي مۇچە بۇ كەسانى تەمەن گەورە. ئەمەش كاردانەۋەيەكى باشى كوردسەر ۋولاتانى تر بە تايبەتى نەروىچ بە مسۇگەر كوردنى دادوھرى كۇمەلەيتى و ژيانى ناسوودەيى بە نەھىشتنى بىن كارى و دابىن كوردنى خانوۋ خۇيئىدن و تەندروستى بەخۇراۋ ئەمەش بوەھۇي بوژانەھۇي ۋولات لەھەموۋ لايەنەكانى ئابوورى و رامىارى و پۇشنىبىرى و كۇمەلەيتى

لە سانى ۱۹۰۷ بېرىرىدا بە مافى بەشداربوون لە ھەلېژاردنەكان بە بى جىاۋازى نىرومىن بە پۇئىمى رۇژەيى، دۋاي ئەۋە ۋولاتى سوئد تۋانى لە ۋولاتىكى كشتوكال بگۇپى بۇ ۋولاتىكى پىشەسازى. لە سانى ۱۹۲۲ دىموكراتە سوشىيالەكان دەسەلاتيان گرتە دەست و دۇرى تەنگەژەي ئابوورى ۋەستان. سوئد لە سانى ۱۹۲۲ تاكو ئىستاش تۋانىۋىەتى بەرەو پىشەۋە ھەنگاۋ بىنى سەرھراي گۇپىنى دەسەلاتە يەك لە دۋاي يەكەكان بەرېنگەي ھەلېژاردنەكان بەلەم ھەر ھەموۋ پارتەكان تۋانىۋىانە خزمەتى ۋولاتەكەيان و گەلەكەيان ۋەھۇ گەلەئەي پۋرى تىن كوردوۋە بگريت و بە ناسوودەي بۇين لەرۋوى ژيان و كارو پۇشنىبىرى و بوارە جىا جىاكانى تر. لە نىۋان

سالەكانى ۱۹۴۰ تا ۱۹۲۴ سوئد لە باروۋدۇخىكى نالەبار دەخولايەۋە بەھۇي ملكەچى بۇ داۋاكانى ئەلمانىا، لە نىۋان سالەكانى ۱۹۴۵ تا ۱۹۷۰ ھكۋمەتى ئىرلەنەدى دىموكراتى سۇشىيالىستى دامەززالەپىناۋ ھكۋمەتى نارمى و ناشتى و ناسوودەيى لە ژيان. لە سانى ۱۹۵۹ سوئد چۋە ناۋ رابتەي بازىرگانى ئازادى ئەۋرۋپى لە سانى ۱۹۷۱ دەستور ھەموار كرا بەلەم دەستورى ۱۹۷۵ بوە دەستورنىكى كارپىكوردنى بىنەپرتى. لە نىۋان سالەكانى ۱۹۷۶ تاكو ۱۹۹۴ بەچەندىن قۇناغى دەسەلات تىپەر بوۋ بەھۇي ۋەرگرتنى دەسەلات لە نىۋان پارت و پۇنخراۋەكان، لە ۱۹۹۵/۱/۱ سوئد بوە ئەندام لە يەكەيتى ئەۋرۋپا لەرېنگەي پارپرسى گەنى سوئد لە ھەلېژاردنەكانى ۱۹۹۸، ھكۋمەتى نىئىتلافى دامەززا لە نىۋان پارتەكانى سۇشىيال دىموكراتى سوئدى. دەسەلاتدارانى سوئدو گەلانى سوئد پۇلى گرنىگان ھەيە لە بوارەكانى ئابورى و رامىارى و پۇلى پۇشنىبىرى و پەيوەندى نىۋ دەۋلەتى بە تايبەتى لە دۋاي سالەكانى ۲۰۰۰ تاكو ئىستاش، پۇنخراۋە ھكۋمىەكان و ناھكۋمىەكان دۇستى گەلانى ماف ئى زھوت كراۋن بە تايبەتى مافى گەلى كورد لە ھەموۋ پارچەكان بە تايبەتى باشورى كوردستانى لىكىندراۋ بەغىراق و پارچكانى ترى كوردستان. ● سوئد ئەندامە لە يەكەيتى ئەۋرۋپا، ئەندامە لە نەتەۋە يەكگرتوۋەكان، ئەندامە لە پۇنخراۋى ھاۋكارى ئابوورى و بوژانەھۇە.

فاتیکان

دەستەي راويزكارى سەرۆكى پاپايە. لە كاتى كۆچى دواى پاپا (كەرادلە) يەككى تر لە جىگرى ئەو ھەندەبژىردىن بە درىزايى ژيانى. بەلام (كەرادلە) پاپا دايان دەمەزىنتى بە درىزايى ژيانى. لە فاتىكان كارگىزىكى ناوھندى ھەيە بۆ كەنيسەي كاسۆلىكى پۇمانى لەھەموو جىھان. كە ئەو بەرھەس بارەگاي پاپايە. ئەو كارگىزىش سكرتارىەتى دەولەتە (كە وەزىرى دەرەو دەبيا بىرەو) نۆ لىژنەي كەرادلە ھەيە لەگەل شەش لىژنە و سى دەستەو پانزە ئەنجومەن و پىنج نوسىنگە. بەلام لە پەيوەندى دىبلوماسى بارەگاي پاپا وەزىرى دەرەو نۆنەرايەتى دەكا. دەولەتى فاتىكان پەيوەندى لەگەل زۆر دەولەت ھەيە لەرنگەي بالويزەكانى فاتىكان.

● جوگرافىاي فاتىكان: دەولەتى شارى فاتىكان بچوكترين دەولەتى سەربەخۆيە لە جىھان ، لەناوھراستى شارى پۇمايە، كە دەكەوتە كەرتى لاي راستى زى تىر لەناو كۆمىونى پۇما. كۆشكى فاتىكانى تيايە كە گەورەترين كۆشكە لە جىھان و بە جواترين شىنەو پاراواھتەو لەسەر شىوازي نوئى جىھان و بەنرخترين دەستنوس و پەرتوك و پاشماوھى شارستانىەتى كۆنى تيايە.

● مېژووى فاتىكان: لە سالى ٦٤ زاينى (قەدىس پەترۆس) كۆچى دواى كرد كە شەھىدى مەسىحە دەگىزىنەو كە لەرۇما كۆزراو، لە سالى ٧٥٦ پاپا بوە دادوھرى دنياى ولایەتى پاپايى. كە درىژ دەبوھو لە ناوھراستى ئىتالىا لەدوورەبەرى مەلبەندى پۇما. رېووبەرەكەي ١٧ر٠٠٠ ھەزار مېل چوارگۆشە دەبوو

● ناوى رەسمى: دەولەتى شارى فاتىكان. دەكەوتە ناو شارى پۇمايە پايەختى ئىتالىا. رېووبەرى: ١٧ مېل چوارگۆشە (٤٤ كىلۆمەتر چوارگۆشەيە).

● ژمارەي دانىشتوانى: ١١٥٥ كەسە كە ئەمانە لە پياوھ نايىنەكان و پاسەوان پىك ھاتوون، ٢٠٠٠ كرىكارىش بىجگە لە پياوانى ئايىنى لە دەرەوھى فاتىكان دەژىن.

● چىرى دانىشتوانى: ٦٨ كەس لەيەك مېل چوارگۆشەدا.

● بوژانەوھى دانىشتوانى: ١٥٪.

● نژادەكانى: ئىتالى، سويسرى.

● زمانەكانى: لاتىنى (زمانى رەسمىە) ئىتالى و زمانى تر.

● نايىنەكانى: كاسۆلىكى پۇمانى.

● دراوى: لىرەي فاتىكان. كە لەگەل لىرەي ئىتالى ھاوسانن. دەولەتى فاتىكان خاوەنى پول و ويستگەي رادىو تەلەفزیوونى سەربەخۆي خۆيەتى لەگەل ھىلى شەمەندەفەرو بانك و پۆژنامە. سوپاي سەربەخۆي ھەيە كە پاسەوانى سويسرىن. لە دەولەتى فاتىكان باجى دەرامەت لەسەر ھىچ خانوبەرەو بازرگانى دەرەوھو ناوھو نەي.

● پۆژمى دەسەلات: سەرۆكى دەولەت پاپايوھنا پۆلىسى دەرەمە، لە سالى ١٩٧٨ ھەموو دەسەلاتىكى ياساي و جىبەجىكردنى ھەيە، لىژنەي (كەرادلە)كە پىك ھاتىە لە ١١٥ كەرادىلە وەك ئەنجومەنى ياسادانان و رىنمايى ئايىنى مەسىحىەتى ھەموو جىھانە تايبەتەندىە بەدسەلاتى جىبەجىكردن كەئەویش پاپا دايدەمەزىنتى، لىژنەي كەردار كە ئەویش

۴۴۰۳ کیلومتر بوو) دانیشتوانی زیاتر له ۳۰ ملیون کس دبوو له سدهی نۆزدهم. به لام له دوی روداو کیشه باره گای پاپا گۆزرایوه بۇ (نغنیون له پاریس) مایه وه بۇ ماره ی حه فتا سال له سده ی چواردهم تا کو سالی ۱۳۷۷ دوباره گه پاره نیتالیو شاری پوما بوه باره گای سرؤکی پاپا. له کاتی خه باتی گه لی نیتالیو له پیناو جینه جیکردنی یه کیتی خاکی نیتالیو له سالی ۱۸۶۰ تا ۱۸۷۰ ده ولته ی نیتالیو هه لسا به گیزانه وه ی نهو زه ویا نه ی که خرابوونه سر خاکی نیتالیو. له ۱۸۱۷/۵/۱۲ یاسای ده سه لاتی دنیا ی پاپای هه لو ه شانده وه له سر نهو ده ولته ته پاپا بوه یکه م کردنه وه ی سه ره خو یی پاپا له سه ر کۆشکی فاتیکان تیران له پوما فیلالی کاستک جاندرالفوز، نهو یاسایه قه ره بووی پاپای به ۶۲۰۰۰۰ هه زار دۆلار کرده وه. به لام ده سه لاتی فاتیکان نهو قه ره بووی وه رنه گرت و دانیا ن به ی یاسایه نه نا تا کو ۱۹۲۹/۲/۱۱ له وکاته په یمانی لاتیران مۆرکا به ناوی (کونکوردات) له نیا ن فاتیکان و شانشین نیتالیو که به ته و او ی دانسی نا به فاتیکان به ده سه لاتی پاپای گه و ره له سه ر فاتیکان، په یمانی کادینالی چه سپاوی سه ر فاتیکان له سه ر نیتالیو ی مؤسیلینی سه رۆک وه زیران که. بوه هۆی به هیزبوونی ده ولته ی شاری فاتیکان و نایینی کاسؤلیکی گرتگو تایبه تی پیدان که په یمانی لاتیران بوه خالیکی گرتگو له ده ستوری نیتالیو له (پرگه ی حه وتی ده ستوره که که له ۱۹۴۷ ده رچه وه) یکه م کۆبوونه وه ی نه نجومه نی فاتیکان له سالی ۱۸۷۰ بوه که ده سه لاتی به رزی پاپای له هه موو بواره کانی بروو نابرو کاری نایینی پیدرا، فه رهنسا له سالی ۱۸۷۱ ده ستی کیشا وه له نیتالیو هیزی نیشتیمانی نیتالیو پوما ی خسته وه ژنر ده سه لاتی خو ی و کردیه

پایته ختی نیتالیو). له ۱۹۷۸/۱۰/۱۶ یوحنا پۆلسی دووم بوه پاپای فاتیکان (پاپا یوحنا پۆلسی له دایک بو ی پۆلنده یه) که یکه م پاپا بوه نیتالی نه بن، نه مه ریکا له سالی ۱۹۸۴ په یوه ندی خو ی له گه ل ده سه لاتی فاتیکان نو ی کرده وه. که کۆنگرئسی نه مه ریکا له سالی ۱۸۶۷ په یوه ندی له گه ل فاتیکان بچراندبوو. له دوی هه رس هینانی یه کیتی سو فیه ت و وولاتانی تری سو شیا لستی په یوه ندی فاتیکان له گه ل وولاته کان ده ستی پی کرده وه. په یوه ندی فاتیکان ده ستی پیکرد له گه ل نیسرائیل له سالی ۱۹۹۴ له دوی گۆپینه وه دانیا ن نا به یه کتری. ده ولته ی فاتیکان نه ندام نیه له ه یچ ریکخوا وه یه کی جیهانی. به لکو ده زگایه کی نایینی مه سیحی خیرخوازه له را گه یاننده کان به رامبه ر کاره ساته کانی و لاتانی جیهان به تایبه تی له دوی لیدانی ده سه لاتی تالیبان له نه فغانستان و عیراق و به تایبه ت چهوسانه وه و نازاردانی کورد له دوی راپه رینه مه زنه که ی به هاری ۱۹۹۱ تا کو سالی دوی رووخاندنی سه دام له ۲۰۰۳/۴/۹. پاپا یوحنا به ره ده وام به رگری له نه ته وه و گه لانی چهوسا وه ده کردو داوای به یه که وه ژیا نی ناشتیانه ده کات له هه موو جیهان به تایبه تی له سه ده ی بیست و یه کدا، پاپا یوحنا پۆلسی دووم به هۆی نه خو شیه کوشنده که ی له ۲۰۰۵/۴/۳ کۆچی دوا یی کرد له پۆی په سمیکسی بن وینه ی جیهان له سه ردا بی کۆشکی فاتیکان به خاک سپیردرا. ده نگدان بۇ هه لپژاردنی پاپا نه یینی ترین کاره له ناو جیهانی که نیسه که به ریزوه ده چیت، کاردیناله کان پیش نه وه ی بچه ژووری ده نگدان ده بن ماوه یان پیدرئیت بۇ نه وه ی یه کتر بناسن بیروا نالو گۆر بکه ن سه به اره ت به ده ستنیشان کردنی نهو که سه ی که شایانی نهو پۆسته یه، به پینی

دەستوری فاتیکان ھەموو مرقۇنکی کاسۆلیکی بۆی ھەمە بېسی بەپایا. ھەلبەتاردنی پاپا لەسەدەکانی رابردوو کاتینکی درێژی دەخایاند تا پاپایان ھەلدەبژارد... لەسەدە دواتر ماوەی ھەلبەتاردنی پاپا ماوەی سالیکی خایاند، بەلام دوایسی بەھۆی پەرەسەندن و پینشکەوتنی قوناخەکانی میژوی ھووداوەکان و کینشەو مەلانیسی ئاینی و کەلەپورو شارستانیەت بەتایبەتی لانیان ئاینی ئیسلام و ئاینی مەسیحی ماوەی دەستنیشانکردن کورت کرانە بۆ ماوەی ۱۵ تا ۲۰ پۆژەدوای بەخاک سپاردنی

پاپای کۆچکردوو. خالیکی گەرنگ نەویش لەدوای چوونە ژووری داخراوی دەنگدان لەدوای ماوەیەکی دیاری کراو پاپادەستنیشان کرا نەوا دووکەلی سپی لەسەر بەلەخانە پاپاوی بەرز دەکرتەو گەر پاپاش ھەلنەبژێردا نەوا دووکەلی رەش بەرز دەکرتەو، دوا کۆچی دوایسی پاپا یوحنا پۆلسی دووم لەپۆژی ۲۰۰۵/۴/۱۹ جوزیف راتزنگەر بەپاپا ھەلبەتاردرا بەناوی پاپا بەندەکتی شانزەھەم کە لەدایک بوی ئەلمانیا کاسۆلیکە لەلابالی پارێزگاکانی فاتیکانە.

مەجەر- ھەنگاریا

- ناوی رەسمی: کۆماری مەجەر .
- پایتەختی: بۆدابست، ژمارە دانیشتوانی ۲،۹۲۵،۰۰۰ ملیۆن کەسە.
- شارە سەرەکیەکانی: دبرتسن، میشکۆلتس، سیجد.
- رووبەری: ۲۵،۹۱۹ میل چوارگەشەو ۹۲،۰۲۰ کیلومەتر چوارگۆشە.
- ژمارە دانیشتوانی: ۱۰،۸۲۵،۰۰۰ ملیۆن کەسە، بەپێی زانیاری رۆژنامەکانی ۲۰۰۲.
- چری دانیشتوانی: ۲۸۷ کەس لەیەک میل چوارگۆشەدا.
- بوژانەو دانیشتوانی: ۰.۰۷٪ .
- نژادەکانی: ھنگاری " مەجەری " ۹۰٪، غەجەر ، ۴٪ ئەلبان ۲.۶٪، نژادی تری تیاپەکە ۲.۴٪.
- زمانەکانی: ھنگاری (مەجەری) زمانی رەسمی.
- ئاینەکانی: کاسۆلیکی رۆمانی ۶۷.۵٪، کالڤینیە ۲.۰٪، لۆتیرە ۰.۵٪.
- زانینی خوێندن و نووسین: ۹۹٪.
- دابەش کارگیری: ۲۸ ناوچە پەیتەختی.
- بەرگری: ۵ رە لەکۆی دەرئەنجامی ناوخی.
- سوپاکە: ۵۵،۰۰۰ ھەزار کەسە.
- کۆی دەرئەنجامی ناوخی: ۷۲،۵ ملیار دۆلار.
- بەشی تاک لەکۆی دەرئەنجامی ناوخی: ۷،۵۰۰ دۆلار.
- زەوی کشتوکالی: ۵۱٪ لەخاکی ولاتەکە.
- بەرھەمەکانی کشتوکالی: گەنم، گەنمە شامی، گولەبەرۆژە، پەتاتە، چەمەندەری شەکر دانەرۆلە.
- سامانی ئاژەلی: بەراز ۵ ملیۆن سەر، مەر ۱،۰۵۰ ملیۆن سەر، چیل و گامیش ۹۶،۵۰۰ ھەزار سەر، پەرەور ۳۱،۵۰۰ ملیۆن سەر.
- سامانی سروسشتی: بۆکسیت، خەلوژ، غازی سروسشتی.
- بەرھەمی کارەبا: ۲۲،۷۰۰ ملیار کیلو وات کاتریمیر.
- پیشەسازی: ئاسن و پۆلا، کەلوپەلی بناسازی،

خوارده مەنى دىروسىتىكراۋ، داۋ دەرمەنى پىزىشكى، تەرەكتۇر، رىستىن و چىنچىن.

● دەرىجەلىكەن: كەلپەلى خاۋ، كەلپەلى نىۋە دىروسىتىكراۋ، كىمىيا، ماشىن، خوارده مەنى، بەرھەمى كىشتوكالى، سوتە مەنى و وزە.

● داھاتى دەرمەنى: سوتە مەنى و وزە، كەلپەلى خواردن، كەلپەلى گواستەنە، كىمىيا، نامىز، كەلپەلى خاۋ.

● ھاۋبەشەكان بارزگانى: وولاتانى يەككىتى سۆقىمەنى پىشسۇ، ئەوروپاى رۆژھەلات. ئەلمانىا، چىن، ياپان، نەمسا، فەرەنسا.

● رىژمى دەسەلات: كۆمارىكى دىموكراتىيە، ئەنجومەنى ياسادانان لە ۲۸۶ ئەندام پىك ماتومە ھەلدە بۆندىرىن بە پىشنىيارى راستەوخۇ بۇ ماۋەى چوار سال. ئەنجومەنى ئومە سەرەك كۆمار ھەلدە بۆندىرى.

● پارتە رامىيارىكان: زىاتر لە پەنجا پارتى جۇراۋ جۇرى تىايە، پارتە گىنگەكانى، پارتى سوشىيالىستى مەجەر، سوشىيالىستى چاگسازى ھاۋكارى دىموكراتى ئازاد دەكات، پارتى گەلى دىموكراتى مەسىحى، راست رەۋى ناۋەندى، يەككىتى دىموكراتى شىيانك، لىبرالى دژ بە كۆمۇنىستەكان.

● جۇگرافىيەى وولات: كۆمارى ھەنگارىا (مەجەر) دەكەۋىتە پۆژھەلاتى ناۋەراستى ئەوروپا. لە باكور سلۇفاكىيا ئۇكرانىا، لە پۆژئاۋاى نەمسا، لە باشوورى سلۇفىنىياۋ يۇگسلاۋىيا كرواتىا، لە پۆژھەلاتى رۇمانىيا، لە ھەنگارىا زىى دانوب سىنورىيەتى لە باكورى پۆژئاۋاى لەگەن سلۇفاكىياۋ دەسورىتەۋە بەرەۋ باشوورى وولات، لە بەشى پۆژھەلاتى مەجەر دەشتايەكى مەزنى بەپىتى ھەيە كە دەشتايى (ناجىيال فولد) پى دەلىن. لە پۆژئاۋاى دەشتايەكى بچوكى تىايە كە (كىسەل فولد) پى دەلىن. زىى تىسۇ خاكى وولات دەبېرى

كە لە چىياكانى (كربائىيا) دىتە خوارى. لە پۆژئاۋاۋ باشوورى پۆژئاۋاى دەشتايى (مىزفولد) تىايە، لە باشوورى دارستانىكى زۆر چىرى تىايە. لە مەجەر دەرىچەى (بالاتون) تىايە كە ۶۴۰ كىلومەتر چوارگۆشەيەۋ گەۋرە تىرىن دەرىچەيە لە ئەوروپا. چەندىن ناۋچەى گىردۆلكەى تىايە كە زىاتر لە ۵۰ سەرچاۋەى كانىياۋى ئاۋى گەرمى تىايە، كەش و ھەۋاى زىستانى ساردو ھاۋىنى گەرمە و وشكە، بارانى لە پۆژئاۋا زىاترە لە ناۋچەكانى تىرى. لە بەھاران لافاۋى زۆرى ھەيە سەرپراى ئەۋەى كە باشوورى پۆژھەلاتى توشى وشكايى و نەبوۋى باران دەبى لە ھاۋىندا.

● مىنژۋى وولات: لەسەدەى يەككىتى زىانى مەجەر پارچەيەك بوە لە ناۋچەى ناتۇنىياۋ داتشاي سەر بە ئىمپىراتورىيەتى پۇمانى، لە سەدەى چوارەمى زىانى تىرەكانى (گىرمان) پويان لە ناۋەراستى ئەوروپا كىرد كە مەجەريان گەماپۇدا. لە سانى ۴۴۵ زىانى (ئىتلاھۇنى) ئىمپىراتورىيەتى دامەزناند لە پۆژھەلاتى ھەنگارىاۋ نىشەتەجىنى بوون و خىستىە ژىر دەسەلاتى خۇى بەلام ئەۋ ئىمپىراتورىيەتە تەمەنى كورت بوو. لە سانى ۶۸۰ ھەنگارىيەكان لەنىۋان زىى (دون) و زىى (دىنىبىر) ئازام بونەۋە، لەسەدەى نۆيەم ھەنگارى (مەجەر) ھەلسان بە داگىر كىردىنى ئەوروپاى ناۋەندى يەكيان گىرت بە سەۋكايەتى (ئارىاد) و ئەۋ ناۋچەيان كىردەۋە كە نىستا پىنى دەگوتىرى (مەجەر)، لە سانى ۸۹۶ شانشىنى لىدامەزناند. لە سەردەمى (شانشىن سىتىقنى يەكەم) (قەشە سىتىقن) لە سانى ۹۹۷ تا ۱۰۲۸ ئايىنى مەسىحى لەناۋىان بلابوۋەۋە، سىتىقن شانشىنى مەجەرى پىك ھىناۋ جىگەى رىنخراۋەكانى تىرەگەريان گىرتەۋە. لەسەدەى دوانزە مەجەر بوە ھىزىكى گەۋرە كە لەوكاتە

شانشین بیلای سى یم دەسلەلاتى لەسەر ناوچەى بەلقان دەرویشت و بەرەو بەھیزی ھەنگاوی دەنا لەبەناوبانگی و پەرە سەندنى لەوکاتە شانشین (لویسى یەكەم دەسلەلاتى گرتە دەست لە سالى ۱۳۴۲ تا ۱۳۸۲ كە دەسلەلاتى شانشینەكەى گەیشتە دەرووبەرى دەریای بەلتیق و دەریای رەش و دەریای سىپى ناوھراست. لە سالى ۱۳۷۸ شەپ ھەلگىرسا لەگەن توركەكان و سەرکەوتن بەرەو ولاتى بەلقان لەماوەى ۱۰۰ سال دەسلەلاتدار بوو. لەئەنجامى شەرىكى خویناوى لەسالى ۱۵۲۶ سوپای مەجەپ تىك شكاو مەجەپ دابەش كرا لەئىوان نەمسو توركيا كە نەمسو پۇژئاواو باكورى ولاتى خستە ژىر دەسلەلاتى خۇى، توركيا باشوورو پۇژھەلاتى خستە ژىر دەسلەلاتى خۇى، بەلام ھەرىمى (ترانسلفانيا) مافى نۇتۇنۇمى بەدەست ھىنا. لەگەن ئەوھشدا شەپ ناوھ ناوھ لەگەن تورك دەكرا تا ئەوكاتەى پەیمانى (كارلرۆینز) لە سالى ۱۶۹۹ مۇركراو تورك لەمەجەپ دەركراو دووبارە مەجەپ یەكخراوھ لە ژىر دەسلەلاتى بنەمانەى (ھامبۇرگ)ى ئەورویى كە دەسلەلاتى نەمسو مەجەپى كەوتە دەست، لە سالى ۱۷۰۷ مەجەپىەكان شۆپشيان بەرپاكرد دژى دەسلەلاتدارانى نەمسو بوھ ھۇى ئەوھى كە نەمسو ناچار بىت رىز لە دەستورى مەجەپ بگرت لە سالى ۱۷۱۱، لەئىوان سالەكانى ۱۷۸۰ تا ۱۷۹۰ جۆزىلى دووھ ئىمپراتۆرى نەمسو ھەولیدا بەزۆر كارگىرپەكى یەكگرتوو لەسەر ھەموو ئىمپراتۆرىەتى نەمسو بچەسپىنى ئەمەش بووھ ھۇى توپەبى ھەستى نەتەوھى لەلایەن مەجەپىەكان لەسەرەتای سەدەى نۆزدەم بزوتنەوھى (نوی بونەوھى نەتەوھى) ھەلسا بە جموجول دژى نەمسو تا سالى ۱۸۴۸ كە بلىسەى شۆپشى مەجەپى گېرى سەندو

مەجەپىەكان داواى مافى نۇتۇنۇمیان كرد بەلام ئەم داوايە لەلایەن (كۆسۆس) سەروۆكى شۆپشەكە راگەیاندا. بنەمانەى ھامبىسبۇرگ ئەم داوايەى رەت كردەوھ بە پانپشتى پوسیاو داواى شۆپشەكە لەناوبرا. لە سالى ۱۸۶۷ مەجەپ سەربەخۆى ناوخۆى وەرگرت بە مەرجىك كە ئىمپراتۆرىەتى نەمسو شانشین بىت لەسەر مەجەپ بە ولاتى دووھو بە خاوەندىەتى نەمسو یەك رىگەى دىبلۆماسى ھەبىت. جەنگى یەكەمى جیھان بووھ ھۇى لىك ترازانى پەيوەندى نىوان دۆژمىكاران و ھەلاتى ھەندىكىان و سەرکەوتنى ھەندىكىان بە تايبەتى ئىمپراتۆرىەتى نەمسو و ئەلمانیا و توركيا و بولگارىا، لە سالى ۱۹۱۸ پڙىمى كۆمارى لە مەجەپ راگەیاندا، بەلام ماوھى كورت بوو كە بووھ ھۇى ئەوھى كە كۆمەنىستەكان دەسلەلات وەرگىرن لەمەجەر بەسەرۆكايەتى (بىلاكۆن) بەلام داوى پۇمانیەكان شارى بۇدابىستیان داگىركرد لە ۱۹۱۹/۸/۴ و بووھ ھۇى كۆتايى ھىنان بە پڙىمى كۆمۇنىستەكان. لەوكاتە پۇمانیەكان مەجەپیان جیھىشتو (ئەدمىرال ھورس) بەخۆى و سوپای نىشتىمانى چووھ ناو پایتەخت، لە سالى ۱۹۲۰ پەیمانى (تریاتونى) بەستراو بووھ ھۇى لەدەست دانى ۷۲٪ خاكەكەى. ناوچەى (ترانسلفانيا) بەر پۇمانیا كەوت، كرواتیا و باشكا بەر یۆگسلافیا كەوت، ھەروھەا سلوفاكیا و رۆزىنیا بەر تىشكو سلوفاكیا كەوت، لەدەست دانى ئەو ناوچانەش بووھ ھۇى گەرانەوھى شانشینى كۆنى مەجەپ، لە ۱۹۲۰/۳/۱ (ئەدمىرال ھورس) ھەلبىژىردا بە شانشینى مەجەپ و (كونت ئىستفان بىتلن) بووھ سەروك وەزىرانى پڙىمى تاكرەوى توندروھ دژ بە ھەموو بىرو بۇچوونو جولانەوھىبەكى نىشتىمانى. لەئىوان سالەكانى ۱۹۲۸ تا ۱۹۴۱

توانرا پەيوەندى مەجەر لەگەڵ ئەلمانىا بەھىز بکرىت كە بوو ھۆى ئەوى مەجەر بتوانى ئەو زەھويانەى كە لە دەستى دابوو بىگەرىنئىتەو، مەجەر شەرى نژ بەيەكىتى سۆقىت راگەياند لە سالى ۱۹۴۱، پشتگىرى ئەلمانىاي كرد سەرەراى ئەو ئەلمانىا لە سالى ۱۹۴۴ مەجەرى داگىر كردو پرىنسى فاشى لى دامەزاند بەلام لە ماومەىكى كورت يەكىتى سۆقىت توانى مەجەر پزگار بگات و خاوەن مۆلكە بچوكەكان دەسلات وەرگىرن، دواى ئەو كۆمەنىستەكان بە سەرگردايەتى (ماتلىس راکۆس) دەسلاتی وەرگرت و بەچەند قۇناغىكى يەك لەدواى يەك كە بوو ھۆى وەستانى شەر لەنۆوان سۆقىت و مەجەر لە ۱۹۴۵/۲/۲۰، لە سالى ۱۹۴۶ پرىنسى شانشىن لەدواى (۱۰۰۰) سان لەتەمەن دەسلاتی ھەلۆشىنرايەو، لە سالى ۱۹۴۸ كۆمەنىستەكان بەتەواوى لەمەجەر دەسلاتیان وەرگرت بە پشتگىرى سۆقىت، لە سالى ۱۹۴۹ دەسلاتی تاكروھى لە پرىنسى مەجەرى راگەياندراو دام و دەزگا پيشەسازى و زھوى و كشتوكال خۇمالى كراو كۆمەلەى ھەرھەمى پىك ھىنراو ھەمان بىرو بۇچوونى ستالىنبەت جىبەجىن دەكرا. لە ۱۹۵۶/۱۰/۲۲ مەجەر

ھەلسا بە بەرپا كردنى شۆرش لە بۇدابستى پايتەخت نژی كردارەكانى دەسلاتی كۆمۇنىستىت بە داواكردنى ديموكراسى و فرە لايەنى و چاكسازى و گرىنگى دان بە ژيانى جەماوەر، بەلام سوپاى سورى يەكىتى سۆقىت توانى ئەو شۆرشە لەناو ببات و دووبارە پشتگىرى لىكرا لەھەمان دەسلات. لە سالى ۱۹۸۹ پرىنسى كۆمۇنىستى ھەلۆشىنرايەو دەستورى گواستەو راگەياندرا بە گىرانەوى ديموكراتىت و فرە پارتايەتى لە دەسلاتداو كردنەوى سنورى نۆوان مەجەرپونەمسا كە ئەمەش كردارىكى گىرنگ بوو وەك ھەلۆشاندنەوى دىوارى نۆوان ھەردوو بەرلىنى ئەلمانىا. لە سالى ۱۹۹۱ ھىزەكانى سوپاى روسيا لە مەجەر كشانەو لە پاش ۴۷ سان داگىر كردن لەلايەن سۆقىت، لە سالى ۱۹۹۶ پەيمانى دوستايەتى لەگەل كۆمارى سلوفاك و پۇمانىا مۆركرد، لە ۱۹۹۹/۷/۸ بوو ئەندامى تەواوى پەيمانى ئەتەسى.

● مەجەر ئەندامە لە رىكخراوى ھاوكارى ئابوورى و بوژانەو، ئەندامە لە پەيمانى ئەتەسى، ئەندامە لە نەتەو يەكگرتووكان.

ئەلمانىيا

- ناۋى رەسمى: ئەلمانىيە يەككەرتوو.
- پايتەختى: بەرلىن، ژمارەى دانىشتوانى ۲،۶۲۵،۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەلام تاكو ئىستاتىش شارى بۇن بارەگاي چەندىن وھزارەتەكانى تىايە، كە پايتەختى ئەلمانىيە پۇژشاۋا بوو پىش يەككەرتتەۋەى لەگەل ئەلمانىيە پۇژشەلات).
- شارە سەرەككەكانى: كۆلون، ميونىخ، ئىسن، فرانكفۇرت، ناممىن، شتۇتگار، دورتمۇند، دوسلدۇرف، لىپزىگ، درسدن، برىن، ھانفۇر.
- بەندەرە سەرەككەكانى: ھامبۇرگ، كىپل، برىنھافن.
- پووبەرى: ۱۲۷،۸۰۲ مىل چوارگۇشەو ۲۵۶،۹۱۰ كىلومەتر چوارگۇشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۸۵،۸۵۶،۰۰۰ مىليۇن كەسە بەپىنى نامارى ۲۰۰۲.
- چىرى دانىشتوانى: ۶۲۲ كەس لەيەك مىل چوارگۇشەدا.
- بوژانەۋەى دانىشتوانى: ۰،۷٪.
- نژادەكانى: رەگەزى ئەلمانى ۹۴٪، كورد ۱۵٪، تورك ۱۵٪، يۇنانى و ئىتالى ۲٪.
- زمانەكانى: زمانى ئەلمانى (زمانى رەسمىە). چەندىن زمانى ترى تىايەو خويندىن و نوسىنى پى دەكرىت بەتايىبەتى كوردو تورك و ھى تر.
- ناينەكانى: پىرۇتستنتى لايەنگىرى لۇترى زۇربەن، كاسۇلىكى پۇمانى، ئىسلام ئەمەش ئەو كۆچبەرەنەى پوويان لە ئەلمانىا كىرەو وەك كورد و تورك و وولاتانى ترى عەرەبى و ئىسلامى و ئەفرىقى.
- زانىنى خويندىن و نوسىن: ۹۹٪.
- داھەشى كارگىپى: ۱۶ پارىژگايەو ھەرىكە لە
- پارىژگايەنە دەسلەتى گەرەى ھەيە.
- بەرگى: ۱۰،۷٪. لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۴۹۵،۰۰۰ ھەزار كەسە.
- دراۋى: ماركى ئەلمانى.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱،۵۵۰ ترليۇن دۇلار كە دەكاتە (مىليۇن × مىليۇن) كە مىليارىك ھەزار مىليۇنە.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۲۰،۹۵۰ دۇلار.
- زەۋى كشتوكانى: ۱۵٪ لەخاكى وولاتەكە.
- بەرەمى كشتوكانى: دانەۋىلە، پەتاتە، چەۋەندەرى شەكر، ميوەجات، تەپە، كروم.
- سامانى ناژەلى: بەراز ۲۴،۰۰۰ مىليۇن سەر، چىل و گامىش ۱۶،۰۰۰ مىليۇن سەر، مەر ۲،۵۰۰ مىليۇن سەر، پەرەور ۱۰۵،۰۰۰ مىليۇن سەر، بىز ۱،۶۵۰ مىليۇن سەر.
- سامانى سىروشتى: ئاسنى خاۋ، خەلۇز، بۇتاس، دار، يۇرانيۇم، نوحاس، غازى سىروشتى، خوئى، نىكل، كبرىتە گەلى شەكى تر.
- بەرەمى كارەبا: ۴۹۶،۵۰۰ مىليار كىلۇوات كاتژمىر.
- پىشەسازى: پۇلا، كەشتى، ئۇتۇمبىل، نامىرى ئەلكىرۇنى، كىمىيا، رىستىن و چىنن، پالوتنى نەوت، ئاسن، چىمەنتۇ، ئامىرو ماشىنى گەرە، خواردەمەنى ھەمە جۇر، داۋ دەرمان.
- دەرچوۋەكانى: ئۇتۇمبىل، بەرەمى ئاسن و پۇلا، ماشىن، كەلوپەلى ئەلىكتىرۇنى زانستى، كىمىيا، بەرەمى رىستىن و چىنن.
- داھاتى دەرەۋەى: ئۇتۇمبىل، نامىرى كارەبا،

ئاۋەلى زىندو، نەوتى خاۋ و بەرھەمەكانى، جل و بەرگ.

● ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: فەرەنسا، ھۆلەندا، ئىتالىيا، بەلجىكا، ئەمەرىكا، بەرىتانىيا، ياپان، روسىيا، ۋولاتانى غەرەبى. ئەلمانىيا مەزىتىن ۋولاتە لە پوۋى بەرھەمى پىشەسازى لە دروستكردنى ئۆتۆمبىلى ھەمە جور (ئۆتۆمبىلى نەفەر ھەنگر) ئۆتۆمبىلى بار، ئۆتۆمبىلى گواستەنەمە) يەكەم ۋولاتە لە دروستكردنى نامىزى پىشەسازى، ئەمەش بەھۆى بوۋى خەلۋز كە پالپشتىكى گىرنگە بۇ بوۋى پىشەسازى لەئەلمانىيا.

● پىشەسازى دەسەلات: ئەلمانىيا كۆمارىكى يەكگرتۋى دىموكراتى لىبرالىيە، پەرلەمان پىك ھاتوۋە لە دوو ئەنجومەن: ئەنجومەنى بالا كە پىنى دەگوتىرى "بۇندسرات" ئۆيىنەرايەتى ھەموو پارىزگاۋ ناۋچەكان دەكات كە ئەوان ئەندامەكان ھەلدەبىزىرىن، ئەنجومەنى نىزم پىنى دەگوتىرى ئەنجومەنى "بۇندستاگ" ئەندامەكان بە پىشەسازى گىشتى و نەيىنى ھەلدەبىزىرىن بۇ ماۋەى چوار سال.

بەلام سەرەك كۆمارى ئەنجومەنى بالى يەكگرتۋو و ئەنجومەنى نىزم ھەلدەبىزىرىن بۇ ماۋەى پىنج سال، سەرەك ھەزىران كە پراۋىزكارى پى دەوتىرى دەست نىشان دەكرىت لەلايەن ئەنجومەنى "بۇندستاگ" كە لە ھەر ولايەتتە شەش ئەنجومەنى تايبەتى ياسادانانى ھەيە كە ئەندامەكان ھەلدەبىزىرىن بەپىشەسازى گىشتى بۇ ماۋەى چوار سال يان پىنج سال يان زياتر بەپىنى دەستەلاتى ھەر يەك لە ولايەتەكان.

● پارتە رامىيارىەكان: يەككىتى دىموكراتى مەسىحى، راست رەۋى ناۋەندى، يەككىتى مەسىحى كۆمەلايەتى، پارتى دىموكراتى كۆمەلايىتى، چەپى ناۋەندى، پارتى دىموكراتى نازاد، لىبرالى، پارتى سەۋز، پارتى دىموكراتى

سۇسىيالىستى، پارتى چاكسازى سۇسىيالىست. ● جوگرافىيى ۋولات: ئەلمانىيا دەكەيىتە پۇژئاۋاي ئەوروپا كە ناۋچەيەكى گىرنگى زىندوۋە لەپوۋى ستراتىژى و جوگرافى. دانىمارك لە باكورەتى، ھۆلەندا و بەلجىكا و لوكسەمبورگ و فەرەنسا دەكەيىتە پۇژئاۋاي، سويسراۋ نەمسا دەكەيىتە باشوۋرى، كۆمارى تشىك و پولىندا دەكەيىتە پۇژھەلاتى. زەمبەكى پىنگەيشتوۋى ھەيە لەباكور، لەناۋەپراست و پۇژئاۋاي كىردۆلكەيە. بەلام باقاريا ناۋچەى شاخاۋىيە، لە باشوۋرى پۇژھەلات و پۇژئاۋاي دارستانى چىرى تىايە. زىيەكانى بۇ دەرياۋانى و پاپۇرو كەشتىەكانى بازىرگانى و سەربازى بەكار دەھىنرى و گىرنگى زۆرى ھەيە ئەۋىش زىي (دانوب) كەھەلدەقولى لە دارستانە رەشاۋىەكانى باشوۋرى پۇژئاۋاو دىتە خوارى بەرەو پۇژھەلاتى بەپەرىنەۋەى لە باقاريا بۇ نەمسا، زىي (رايىن) ھەلدەقولى لە خاكى سويسراۋ دىتەخوارى بەرەو باكورى بۇ ھۆلەندا كە لەدوۋ كەنار دەكاتەۋە لە دەرياى باكور كە بەسودن بۇ دەرياۋانى كەشتى و پاپۇرى زەرياكان كە لە ماۋەيەكى زۆر دەگاتە شىارى (كۆلسۇن)، چەندىن زى و دەرياچەس پوۋبارى گىرنگى تىايەو زۆر سودمەندە بۇ ئابوۋرى و سەربازى و ستراتىژى ئەلمانىياۋ سەرچاۋەى بوژانەۋەى ئابورەتى. ئەلمانىيا كەش و ھەۋايەكى مام ناۋەندى خۇشى ھەيە، لەھاۋىن خۇشە زستانى ساردە، بارانى مام ناۋەندى لەھەموو ھەرزەكانى سالدا.

● مېژوۋى ۋولات: ئەلمانىيا لە بىنەرەتا پىك ھاتوۋە لەچەند ۋولايەتتىكى ھاۋبەش لەزمان و داب و نەرىت، لە سالى ۱۸۷۱ يەيە ۋولات پىكھاتىۋو بەلام بوۋە دوو دەۋلەتى دژ بەيەكتى لەدۋاي جەنگى جىھانى دوۋەم بە دابەش بوۋنى بۇ ئەلمانىياۋ پۇژھەلات كە كۆمەنىستىەكان ھوكمرانىان تىدا دەكرد، ئەلمانىياۋ پۇژئاۋا كە

سەرمایەدارەکان ھۆكۆمەرانىيان تێدا دەکرد.

ئەم دوو وڵاتە دابەشكراوە لەدرايەتی كردنی یەكترو بەردەوام بوو تاكو سالی ۱۹۹۰ كە دووبارە سەر لەنوێ یەكیان گرتەو، پێش دەركەوتنی ئایینی مەسیحی ھۆزەكانی ناوھێراستی ئاسیا كە كۆچیان كرد بەرو ئەوناوچەپە لەنیوان سەدەى شەشەم و چوار دەمی پێش زاین، لەشەپەكانی (گمال) سەر كۆردەى پۆمانی (بۆلیۆس) ھۆزەكانی ئەلمانایى دەریەپاندو توانی دەسەلاتی فراوان بكات تاكو زئی (راین) بەلام پۆمانیەكان نەیانتوانی پێشكەون بەرو باكوری زئی (راین). لەسەدەى پینجی زاینی ھۆزە (گرمانیەكان) توانیان پۆما تالان بكەن و داگیرى بكەن و بەرو پۆژئاوای ئەوروپا ھەنگاو بنین بۆ دابەشكردنی چەندین ھۆز یەكێك لەو ھۆزانە كە ھۆزی (فرنگین) بوو بە سەر كۆردایەتی (شارلمان) كە توانی دەسەلاتی تەواو لەسەر ئەوروپای پۆژئاوا مسۆگەر بكات بەھۆی چەندین شەپى دەرەندەیی بەردەوام، لە سالی ۷۷۲ تاكو ۸۰۴ ناوچەكانی (سكۆنیاو باقاریا و ھەریمی راین و ھەریمی فرەنكیەو ھى تر یەك بخت و خۆی بكاتە ئیمپراتۆر لە سەر ئیمپراتۆریەتی پۆمانی پێشكەوتوو، دواى ئەوە ئاینی مەسیحی توانی خۆی لەگۆرەپانەكە جیگر بكات بەشێوھەكى رەسمى). لە سالی ۸۴۲ بەپێى پەیمانى (فیردان) كۆتایی بەشەپ ھینرا لەنیوان نەوھەكەنى شارلمان و دابەشى ئیمپراتۆریەكە، یەكێك لەوان (لویس ئەلمانى) كە بەشى پۆژەلاتی وەرگرت لە ئیمپراتۆریەتەكە بەرامبەر ئەلمانایى نوێى نیستا بوو. بەلام میرەكانی ناوخوازی بوونە میرى سەربەخۆی تەواو. دواى ئەوە (ھەنرى زموئىر) دەسەلاتی ناوھەندى گەراندموھ بۆ بنەمانەى ساكۆنى و خواوھەندى دەسەلاتی پێكھینا لە سالی ۱۹۱۹ زاینی. لەسەدەى سیانزەم چوار دە لەدواى یەكخستەنەوێ شارەكان بوو شارى ئەلمانایى

یەكگرتووی بەھیزی بازرگانى و جەنگى مەزن لەناوچەكەدا. ھەروەھا شەپى سى سالی نیوان ۱۶۱۸ تا ۱۶۴۸ لەناوھێراستی ئەوروپا بوو ھۆی مەملەتێى نیوان پۆرتستان و كاسۆلیك. ئەمەش وردە وردە گۆرا بەرو مەملەتێى چارەسەر كۆردنى كێشەكەو سەر كۆرتنى بنەمانەى (ھامبەسبۆرگى) نەمسا لەسەر ھەموو ئەلمانیا. بەلام مۆركۆردنى پەیمانى (رۆستفالىا) لە سالی ۱۶۴۰ چارەسەرى كێشەكەى كرد بەسەر بەخۆى و لایەتەكانى ئەلمانیا و مانەوێ ئیمپراتۆریەتی نەمسا لەسەر ئەلمانیا ھەربەناو، لە كۆتایی سەدەى ھەژدەم پۆلەندا دابەش كرا لەنیوان بروسیا و نەمسا و پوسیا، كە بروسیا پارچەى پۆژئاوای بەركەوت. لە سالی ۱۷۹۲ شۆرشى فەرەنسا ھەنگیرسا كە ئەلمانیاش توشى گێژاوى ئەو شۆرشە بوو بەھۆى بوونى شۆرشەكە لەسەر لایەنكى خاكى ئەلمانیا، لە سالی ۱۸۰۶ ئیمپراتۆریەتی پۆمانى پیرۆز ھەلوھەشایەو، فەرەنسا یەكێتى نۆكەرى بوخواى دامەزراند لە پۆژئاوای ئەلمانیا بەناوى یەكێتى داين، بروسیاش لەشەپى گنیا ھەلات. لەنیوان سالی ۱۸۱۲ تا ۱۸۱۵، جولانەوێ زیندو بوونەوێ نیشتمانى لە بروسیا ھەلسا بەبەشدارى كۆردن لەدەریەپاندنى ناپلیۆن لەشەپەكەنى لیبزیچ و مەتاو پاداشتى وەرگرت لە كۆنگرەى فینیا كە لەكۆتایی سالی ۱۸۱۴ تا ۱۸۱۵ بەسترا بە پێدانى زەویەكەنى ناوچەى راین و ستفالىا و زۆریش لەخاكى سكوئیا كە بوو ھۆى دروست بوونى یەكێتى فیدرالى ئەلمانى پەرت و بۆلوى سەربەخۆ كە لە ۲۹ پارێزگا پێك ھاتبوو. چەندین كێشەو مەملەتێى تری توندو تیز ھووى دەدا چ لەبارەى دابەشى ناوچەو خۆسەپاندن و دەسەلات تاكو سالی ۱۸۷۱ كە یەكگرتووی ئەلمانیا جیبەجیكرا لەلایەن (ئەندازیارەكەى بیسمارك) كە نۆستفرانیەكى بروسى پارێزگار بوو كە ھەمووكات ھەزى بەكارى سەربازى دەكرد لەگەن

پژئمی شانشینى ئىمە بوو لە سالى ۱۸۶۲ تاكو سالى ۱۸۹۰ توانى لە گۆڤه پىانى پوداوه كان سەرکەوتت نەك هەر لە ئەلمانىا بەئكو لەهه موو ئەلمانىا كە سى شەپى دژى دانىمارك كرد لە سالى ۱۸۶۴، نەمسا لە سالى ۱۸۶۶ دژى فەرەنسا لە سالى ۱۸۷۱ ئىو شەپانە بەياوهرى نوسەرو پۇناكېرو زاناكان بوو كە بيسمارك ھۆكارى شەپەكان بوو ئاواتى دامەزراندنى دەولەت بوو بە ئاگرو ئاسن و خوڤن.

لە ۱۸۷۱/۱/۱۸ شانشین وىلھامى يەكەمى بروسىا بوو ئىمپراتۆر لە سەر ئەلمانىا لەھۆنى مریا لە فرسای كە بوو ھۆى ھەلۆه شاندىنەھوى يەكئىتى باكورى ئەلمانىا كە لە سالى ۱۸۶۷ دامەزرايوو. لەدوای ھىنانە خواروھوى (ویلھامى) دووم لە ئىمپراتۆرىيەت و دامەزراندنى بسمارك بە سەرەك ھەزىران بوو ھۆى گرتنەبەرى راميارىكى تىرى داگىر كەرانەو فراوان كردنى دەولەتى ئەلمانىا كە بوو ھۆى داچىرانی لە گۆڤه پىانى ناوچەو ھەزىم و نيو دەولەتى.

لە ۱۹۱۴/۶/۲۸ چىگىرى شای نەمسا بەدەستى ھاوولاتىيەكى سىرىي لەبۆسنە كوژرا لەوكاتە كىشەى بازرگانى بەرەو تەنگەژەى ھەنگاوى دەنا لەنىو راميارىيەتى ولاتانى جىهان بە تايبەتى ناوچەكو ژيتر دەستىيى و داگىر كردن كەبوو ھۆى دەرکەوتنى بىرى شوقىتى نەتەھوىيى و پەيدا بوونى تەنگەژەى پەيوەندى نىو ولاتانى يەكگرتوو ەك فەرەنسا و وولاتانى ھەمەجۆر لەرەگەزنامە ەك ئىمپراتۆرىيەتى نەمساو ئەلمانىا كە لۆمەى نەمسايان دەكرد بەھۆى دامائىنى سىرپەكان لەسەرەتای چەنگى يەكەمى جىهان كە زياتر لە ۱۰ مليون كەس كوژراو زياتر لە ۲۰ مليون كەس زامدار بوون. لەوكاتە ئەلمانىا بەلجىكا و فەرەنساى داگىر كىردو جەنگ بەرەو كۆتايى دەھات تاكو سالى ۱۹۱۸ ئەمەش بوو ھۆى ھەلاتنى ئەلمانىا لە چەنگدا.

بەھۆى شكانى ئەلمانىا لەجەنگ و لەدەست

دانى ھەزىمى (ئىزاس لۆڤىن) بو فەرەنسا ، بروسىاي پۇژئاواو ھەزىمى بۇزان بۇ پۆلەندا، پارچەبەك لە شلۆزفېچ بۇ دانىمارك. ھەموو ژيتر دەستەكانى لە دەستدا لەگەن بەندەرەكانى (دانزىچ) بەپىنى پەيمانى فرسای وناچار كردنى بە دامائىنى چەك و دانەھوى زىانەكان. ئەمەش بوو ھۆى ھەلاتنى ئىمپراتۆر (ویلھام) بۇ ھۆلەنداو بەرپابوونى شۆڤش بە لەناوبردنى پژئمى شانشینى ئەمەش لە لاين پارتى دىموكراتى كۆمەلایەتى بە سەرۆكايەتى (ئىبىرت و شايدمان) ئەنجامدرا بەلەناوبردنى كۆمۇنىستەكان و پەلاماردانىان و راگەياندىنى كۆمارى مام ناوھەندى بەسەرکردايەتى (ئىبىرت) بەدارشتنى دەستورى فېمار لە سالى ۱۹۱۹ بە ھەلپزاردنى سەرۆك كۆمار لەحەوت سالا جارىك و دامەزراندنى پەرلەمان لەدوو ئەنجومەن (ئەنجومەنى رايخسرات و ايخستاگ) بەلام سەرۆك كۆمار دەسەلاتى دەرکردنى بىراريو ياساى بەھىزى ھەبوو ئەمەش بوو ھۆى ئەھوى پۆلى پەرلەمانەكان بى ھىزىيەت، ئەلمانىا گەيشتە ئىو قۇناخى كە ماركى ئەلمانى ھىچ بەھايەكى نەبوو بەرامبەر دۆلارى ئەمىرىكى بەھۆى چەوتى راميارىيەتى لەدروسىتكرودنى كىشەو مەلەلانى و چوسانەھوى گەلى ئەلمانى لەلاين سەرۆكەكان، لەوكاتە (ھتلەر) دەرکەوت كە شۆڤشگىڤزىكى نەمساوى كۆن بوو (ھتلەر چىگىرى عەرىف بوو لە سوپاي نەمسا لەجەنگى يەكەمى جىهان) نىشتىمان پەرۆرىكى شوقىنى توند رەو بوو. ھانى جەماوهرى دەدا بە ھۆى برسەيتى و نەبوونى ئارامى و ئاسايش و بەلئىنى دەدا كە گەلى ئەلمانىا دامەزىنەرى ئەلمانىاي مەزنىيەت بە ھەلۆه شاندىنەھوى پەيمانى فرسای بە گىڤرانەھوى ژيتر دەستەكانى كە بەر ولاتانى تىرى ناوچەكە كەوتبوو لەكاتى جەنگى يەكەمى جىهان، ەك فەرەنساو نەمساو پۆلەنداو تىكشكانى جۆلەكەكان كە ئىو ھۆكارە بوو شەلژان و ھەلاتنى ئەلمانىا، لەو كاتەش پارتى فاشى بەناوى (پارتى

كرىكارانى ئەلمانى سۇشياسىستى نىشتىمانى) دامەزاند. لوكاتە پارتى دىموكراتى كۆمەلەيتى و پارتى كۆمەنىستى ئەلمانى دژى يەكگرتن بوون له دژى فاشى ئەلمانىا، ھەر لوكاتە سەرۇك (ھند نبورج) ھىتلىرى كىردە راونىزكارى ئەلمانىا له ۱۹۳۲/۱/۳۰ و له ۱۹۳۲/۲/۲۱ ھىتلىر پانجى سىيەمى له شارى بۆتسدام له باشوورى پۇژئاواى بەرلین رايگەياند، (ھندنيورج) له مانگى ۱۹۳۴/۸/ كۆچى دواى كرد و ھىتلىر پەيمانى فرساي ھەلۋەشاندەموو دەستى كىردە بوژاندەموو كارگەو پۇژەكانى چەك دروستكردن كە بوە ھۆى نەمانى بىنكارى و بەرھەلىستكارانى لەناوبردو دەولەتى يەك پارتى دەمەزاند بە ھەلبۇزاردنى ئايدۇلۇژىاي شۇقۇنى لەسەر بئەماى بەھىزكردنى نژادى نارى ئەلمانى لەسەر ھەموو نژادەكانى تىرى جىھان و بەھىزكردنى چەكى ھەمەجۇرى جەنگ و بەھىزبوونى له ھەموو بوارەكان، له سانى ۱۹۳۵ ھىتلىر ئەلمانىاي له كۆمەلەى گەلان دەرھىنا و دواى خاكى راينى داگىركرد لەگەن يابان و ئىتالىا پەيمانى دژايەتى كىردنى كۆمۇنىستىەكانى مۇركىرد، له سانى ۱۹۳۸ خاكى نەمساي لكاند بە ئەلمانىا، له مانگى نۆى ھەمان سال بەپىنى پەيمانەمى ميونخ خاكى سۇدتلاندى لكاند بەخاكى ئەلمانىا له تشىكوسلولاكيا، له مانگى ۱۹۳۹/۲/ تەواوى وولاتى تشىكوسلولاكياى داگىركردو دەستگىر نەبوونى بەرىكەوتنامەى ميونخ، له ھەمان سال پەيمانى ھاوكارى و پەلامار نەدانى يەكتىريان لەگەل يەككىتى سۇقىت مۇركىرد. بەلام داگىركردنى پۆلەندا له ۱۹۳۹/۹/۱ بوە ھۆى خىزاكردن له بەرپابوونى جەنگى دوومى جىھانى لەنئىوان ئەلمانىا و ئىتالىا و يابان (وولاتانى محور) ئەمە لەلايەك و لەنئىوان بەرىتانيا و كۆمەنولس، فەرەنسا و ئەمەرىكا و يەككىتى سۇقىت و چىن (ھاوپەيمانان) لەلايەكى ترمو، له دواى داگىركردنى پۆلەندا لەلايەن ئەلمانىا، فەرەنسا و بەرىتانيا جەنگيان دژى

ئەلمانىا راگەياند. له ۹/۱۷ ھىزەكانى سۇقىت بەرمو پۇژەھەلاتى پۆلەندا بەرى كەوتن بەپىنى ئەم بەندە نەنئىيەى كە له بەلگەنامەى نىوان (رېبىنتوب وەزىرى دەرەمەى ئەلمانىا و مۇلۇتوف وەزىرى دەرەمەى يەككىتى سۇقىت ھەبوو كە ئەمىش دابەش كىردنى پۆلەندا بوو لەنئىوان ھەر دوو لايەن. له مانگى ۱۹۴۰/۴/ ئەلمانىا دانىماركى داگىركرد لەگەل نەروىچ و ھۆلەندا و بەلجىكا و لوكسمبورگ، له بەرىتانيا حكومەتتىكى فرە لايەنى دامەزرا بەسەرۇكايەتى (تشرشل) لەمانگى شەشى ھەمان سال ھىزەكانى ئەلمانىا چوونە ناو خاكى فەرەنسا و بوو ھۆى مۇركىردنى وەستانى شەپو بارەگاي مىرى گواستراوہ بۇ (فېشى)). له مانگى ۱۹۴۰/۷/ پىكدادانى ناسمانى لەنئىوان ئەلمانىا و بەرىتانيا دەستى پىكردو بەردەوام بوو تاكو مانگى ئۇكتۇبەرى ھەمان سال، ئىتر بەم شىۋەيە ئەم پىكدادان لەنئىوان يەككىتى سۇقىت و ئەلمانىا بەردەوام بوو، داگىركردنى خاكى يەكتىرى و ھەلاتن و سەرکەوتن لەنئىوانيان لە نەنجام ئەلمانىا تىكشكا و يەككىتى سۇقىت و لايەنگىرەكانى سەرکەوتن و ئەلمانىا بوو دوو وولاتى دەسەلاتدارى دژ بە يەكتىرى پۇژئاوا و پۇژەھەلات له ئەنجام ۵۵ مىليۇن كەس كوژا و ۶۰ مىليۇن كەسىش دەرەدەر بوون بەھۆى بۇردومان كىردن بە موشەك و بۇردومانى فېوكەكان كە زەرەى ئەتلەسى و ھادى لەژىر پىكدادانى شەپ بوو. له ۱۹۴۹/۵/۲۳ كۆمارى ئەلمانىاي يەكگرتوو راگەياندراو بۇن بوە پايتەختى، له ۱۹۹۰/۱۰/۳ ھەردو بەشە ئەلمانىەكەى پۇژەھەلات و پۇژئاوا يەكيان گرتەموو دىوارى بەرلین پوخنىرا. لەھەلبۇزاردنەكانى ۱۹۹۸/۹/۱۷ گىر ھاي شىرۇيدەر سەرکەوتنى بەدەست ھىنا بەرامبەر ھلمت كولى پاونىزكارى پىنشووئى ئەلمانىا، لەدواى سەرکەوتنى شىرۇيدەر خانەنشىن كىردنى ھلمت كولى، راونىزكارى نۆى ئەلمانىا ھەرچى

که موکوپی و ناله باری رامیاره تی چهوتی پیشووی هلمت کول هه بو شرویدمر هه مووی دهرخست به تایبه تی له بواری نابوری و قهرزه زوره کانی نه لمانیا له پیناو باش کردنی بژنوی گه لانی نه لمانیا به لام نه منجه که ی بوه هوی نه وهی که نه لمانیا له دوا ی هلمت کول تووشی تنگزه ی نابوری بیست به تایبه تی له دوا ی ساله کانی ۲۰۰۲ و به رزیووانه وهی ترخی که لو پهل و پیداوسته کانی گه لانی نه لمانیا به هوی قهرزازی نه لمانیا بو ولاتانی تری هاوپه یمانانو ولاتانی ناویه کیه تی نه وروپا که نه لمانیا گهره ترین به شی له دارایی یه کیه تی نه وروپا هه یه نه لمانیا روئی گرنگی له رامیاره تی جیهان هه یه بو یه که م جار هاوکاری هاوپه یمانان بکات

له نه فغانستان له دوا ی روخانی ده سه لاتی تاله بان و بن لادن له دوا ی سالی ۲۰۰۱، نه لمانیا به ره نه لستکاری بریاره کانی نه مریکا و به ریتانیا بوو بو لیدانی رژیمی عیراق له ۲۰۰۳ به هاوکاری رووسی او فهرنسا به لام له هاوکاریه سه رنه که وتوو بوون و دوا ی رامیاره تی نه رمیان به کارهینا به رامبهر به نه مریکا هاوپه یمانان و بوه هوی دورکه وتنه وه یان له به شداری کردن له ناوه دان کردنه وهی عیراق له دوا ی روخانی ده سه لاتی سه دام له سالی ۲۰۰۴.

● نه لمانیا نه ندانه له نه توه یه که گرتوه مکان، نه ندانه له یه کی تی نه وروپا، نه ندانه له په یمانی باکووری نه تله سی، نه ندانه له ریگخراوی هاوکاری بوژانه وهی نابوری.

(نه رویج)

- زمانه کانی: نه رویجی (زمانی په سمیه).
- ناینه کانی: لوتری ئنجیلی ۸۸٪ ناینه کانی تریشی تیا به.
- زانینی نوسین و خویندن: ۹۹٪.
- دابه شی کارگیری: ۱۹ پاریزگایه.
- به رگری: ۸۴٪ له کو ی دهرنه نجامی ناوخوی.
- سوپا که ی: ۲۵۰۰۰ هزار که سه. به لام پاسه وانی نیشتمانی ۵۹ هزاره و ۲۸۵ هزار یه ده گی ناماده کاری خیرای هه یه.
- دراوی: کپوئی نه رویجی.
- کو ی دهرنه نجامی ناوخوی: ۱۲۱۶۰۰ ملیار دۆلار.
- به شی تاک له کو ی دهرنه نجامی ناوخوی: ۲۷۰۰۰ دۆلار.
- زهوی کشتوکالی: ۳۰٪ له خاکی ولاته که.
- به ره می کشتوکالی: دانموئله، په تاته،

- ناوی په سمی: شانشینی نه رویج.
- پایته ختی: ئوسلو، ژماره ی دانیشتوانی، ۱۹۸۰۰۰ ملیون که سه.
- شماره سه ره کیه کانی: بیرجین، ترؤنده ایم.
- به ندره گرنه کانی: بیرجین، سنا فگی، ئوسلو، کریستیان ساند.
- پرو به ری: ۱۲۵۰۰۰ میل چوارگوشه و ۲۲۲۹۰۰ کیلومه تر چوارگوشه یه.
- ژماره ی دانیشتوانی: ۴۶۵۰۰۰۰ ملیون که سه، به پیی زانیاره کانی ۰.۲۰۰۱.
- چری دانیشتوانی: ۲۷ که س له یه ک میل چوارگوشه دا.
- بوژانه وهی دانیشتوانی: ۶٪.
- نژاده کانی: گرمانی (نوردی، نه لیبی، به لیتیقی) لاب که مایه یتیه. کوردی کوچبه ری تیا به که زیاتر له ۲ هزار که سه.

بەرھەمى شىر، تەرەومىوھجات، كىلگەي ماسى، چەۋەندەرى شەكر.

● سامانى سروسشتى: نەوت، غاز، نوحاس، بىرېت، نىكل، ئاسن، زەنگ (توتيا) قورقوشم، دار، ماسى، وزەي كارەبا، چەند كارى تر.

● سامانى ئاژەلى: مەر ۲ر۵۰۰ مىليۇن سەر، چىل و گامىش ۱ر۱۰۰ مىليۇن سەر، بەراز ۷۵۰.۰۰۰ ھەزار سەر، بىزىن ۶۵۰.۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەور ۱۶ر۷۵۰ مىليۇن سەر.

● بەرھەمى كارەبا: ۱۱۰۲۵۰ مىليار كىلۇوات كاتۇمىز .

● پىشەسازىەكانى: پەرۇ كالكى پەر، ئەلەمنىۇم، ئاسن و پۇلا، نىكل، پەينى كىمىيا، كەلوپەلى گواستىنەو، پىترۇ كىمىياوى، خورى، دروستكردنى خۇراك، دروستكردنى كەشتى، رىستى و چىنى، داو دەرمان.

● دەرچوۋەكانى: نەوت، غازى سروسشتى، بەرھەمى ماسى، كەشتى، پەرۇ كالكى پەر، ئەلەمنىۇم، چەند جۇرى تر لە بەرھەمەكان.

● داھاتەكانى دەرھەمى: سىوتەمەنى، رۇن، كەلوپەلى گواستىنەو، جل و بەرگ، كىمىيا، ئامىز.

● ھاۋەشەكانى بازىگانى: بەرىتانيا، سويد، ئەلمانىا، ئەمەرىكا، دانىمارك، چىن، ھۆلەندا، يابان.

● پىزىمى دەسەلات: شانشىنى مىراتى دەستورىە، دەسەلاتى جىبەجىكردنى بەندە بە شانشىن و ئەنجومەنى ۋەزىران كە پىك ھاتوۋە لە سەرەك ۋەزىران كە لە ھەوت ئەندام پىك ھاتوۋە. بەلام دەسەلاتى ياسادانانى بەدەست پەرلەمانەو ناۋى ئەنجومەنى (سنىرىنگ) كە پىك ھاتوۋە لە ۱۶۵ ئەندام كە لەلەين گەل ھەلدەبىزىردىن بەرپىزەي نۆتەرى، شانشىن ناتوانى لە ھاۋەي ھەلبىزاردنى ئەنجومەن ھەلى بوەشىنىتەو.

● پارتە رامىارىەكان: پارتى كارى نەروىجى،

پارتى مام ناۋەندى، پارتى چەپى ناۋەندى، پارتى پارىزىگانان، پارتى پىشكەوتن، راست پەۋى ناۋەندى، پارتى گەلى مەسىحى، چەندىن بىرو بۇچوۋنى چەپ و راست و نەتەۋەيى و نىشتىمەنى و چىنايەتى تىيە.

● جۇگرافىيەى وولات: وولاتى نەروىج بەشى پۇژئاۋى نىمچە دورگەي ئەسكەندەنافىا دەگرىتە خۇي كە دەكەۋىتە باكورى پۇژئاۋى نەروپا. زۇرتىن خاكى نەروپاى لە درىژى گرتوتەۋە لەلايەنى باكور، خاكەكەي درىژدەبىتەۋە لە باكورى لەشنىۋەي بازىنى جەمسەرى، سويد دراوسىيەتى بەدرىژاىي زۇرپەي سىنورى پۇژمەلاتى، فنلەندا و پوسيا لە باكورى پۇژمەلات. چوارىەكى خاكى نەروىج دارستانەو پىكھاتوۋە لەكەندو دۇلى بەپىتى گىرنگ، زۇر دەرپاچەي قولى ھەيە لەگەن زىنى خىرا كە بەناۋبانگە بە (فىئوردات) كە بالىكى دەرپاىي درىژە لەنىۋان بەردى بلىند. لە ۷۰٪ خاكى نەروىج دانىشتوانى تىنايە بەمۇى ناۋى زۇرو بلىندو نەۋى، كەنارى گىرنگى بەسۋودى تىيە.

● مىنژوۋى وولات: لەسەدەي پىنج گۆتەكان شانشىنى بچوكيان لە نەروىج پىكەئىنا. لە سالى ۸۷۲ شاعىرى نەروىجى (ھارلۇ) خاۋەنى شەرى شانشىنى نەروىجى دارپشت لەدۋاى يەكخستىنەۋى وولات و يەكەم شانشىن بو، بەلام لەدۋاى مردنى ئەۋ شانشىنە ھەلۋەشايەۋە، لەماۋەي سالىەكانى ۸۰۰ تا ۱۰۰۰ ھۆزەكانى باكور كە ناسراو بوون بەناۋى (فايكىنج) شالاۋيان بىردە سەر كەنارەكانى نەروپاى پۇژئاۋاۋ باكورو بەداگىرى كردنى ناۋچە جىياجىكانى نەروپا.

● لە سالى ۱۰۱۶ تا ۱۰۲۸ شانشىن (ئۇلاف)ى دوۋەم تۋانى وولاتى نەروىج يەكخاتەۋە و شانى مەسىحى بخاتە ناۋ گەلانى نەروىج، لەدۋاى ئەۋە

لهسهدهی سیانزهه شانشین (هاکونی) شهشهه توانی دهسهلاتی بخته سهه دهرههگهکان و کنیسهه پژیعی شانشینی میراتی دامهزینتی، له سالی ۱۲۶۲ ههولی دا نیسهلنداش بخته ژیر دهسهلاتی شانشینی نهرویج. له سالی ۱۳۹۷ نهرویج و دانیمارک و سوید توانیان یهکگرن له یهک شانشین بهلام نهو یهکگرتنه بوه هوی لاوازی و لیک ترازان له نیوانیان که سوید له سالی ۱۵۲۳ لهو یهکگرتنه دهرچین، لهدوای سهدهی شانزه بهرمو بوژانهوه ههنگاری ناب هوی پیشهسازی دار رهوانه کردنی بۆ دهرهوه، بهلام له سالی ۱۶۶۱ دانیمارک گهراوه بۆ نهرویج واتهماشاشا دهکران وهک جمکهیهکی لهدایک بوو، لهسهدهی ههژدهم بازرگانه نهرویجیهکان سودمهند بوون له جهنگهکانی بیگانه که بوه هوی پهسهسندی داواکاری لهسهه یارمهتی دهریایی، بهلام له سالی ۱۸۱۴ دانیمارک وازی له نهرویج هینا بهپیتی پهیمانی (کییل) بهبن نیسهلندا، له سالی ۱۸۳۷ پژیعی دیموکراتی ناوخوی کموته ناو وولات، له سالی ۱۸۸۴ نهرویج ئوتونومی وهرگرت لهوکاتهی شانشینی سوید نهجمهنی وهزیرانی کرده بهه پرسسیار بهرامبهه به پهلهمانی نهرویجی، له سالی ۱۸۹۵ کیشه دهستی پی کرده لهسهه دهستور لهبارهی پهیههندی نیودهولتهی، نهرویج له ۱۹۰۵/۱۰/۲۷ سهه بهخوی راگیانندو دوی نهوه سوید داواکاری نهرویجی رهتکدرهوه تهنیا بهه بوونی نوسینگهیهکی تایبهتی نه بیته لهوکاته جهنگی یهکهمی جیهان ههلهگرساو نهرویج توانی لهگهله سویدو دانیمارک بهریاریان وهرگرت بهبن لایهنیان لهجهنگ و ههولنی بههرویش بردنی بههژدههندی وولاتهکانیان بهدن و رامیاریهتی ناشتی بگرتهبهه،

یهکهه حکومتی کرئیکاری له سالی ۱۹۳۵ دامهزرا، لهجهنگی دووهه نهرویج داگیرکرا لهلایهه فاشیهکانی نهلمانی له ۱۹۴۰/۴/۹، لهماوهی سالهکانی ۱۹۴۵ تا ۱۹۶۵ حکومتی کرئیکاری دهسهلاتی گرتهوه دهست نهویش به دانانی نهخشهه پلانی نابووری و چاودیری نرخهکان، له سالی ۱۹۴۹ وولاتی نهرویج وازی لهبنی لایهنی هینا بوه وولاتیکی بههپهت له دامهزاندنی پهیمانی باکوری نهتلهسی، له سالی ۱۹۵۲ نهرویج چوره پیتی نهجمهنی وولاتانی باکور، له سالی ۱۹۵۷ شانشین هاکونی حوتههه جینگهی شانشینی ئولافی باوکی گرته دهست لهسهه وولات.

لهسالی ۱۹۷۵ وولاتی نهرویج دهستی کرد بهناردنه دهرهوهی نهوت و بههههههکان و بوه یهکک له ولاته مهزنهکانی دهرهینههه نهوت له جیهان، له سالی ۱۹۸۲ بۆ یهکههجار پارئیزگاران توانیان حکومت پیتک بیخن لهوتهی سالی ۱۹۲۸، له پاپرسی میلی ۱۹۹۴/۱۱/۲۸ دهنگ دهران نارهزاییان دهریری بۆ نهندامهتی یهکیتی نهوویا. تاکو نیستاش نهرویج وولاتیکی پهلئه ئاسوودمو نارام و ژیانی خویشی داد پهروهانهی تیایه و سههههههه نهوهش کۆچههران رووی تی دهکات لهوپهههه ژیانی پهلخویشیدا دهژین بی نهوهی کاربکههه، تاکو کۆتایی سالی ۲۰۰۴ ئالوگوپی دهسهلات لهنیوان پارتو ریکخراوهکانی نهرویج بهرنمایههکی دیموکراتیانه بههژوه دهچیت.

● نهرویج نهندامه له نهتهوه یهکگرتوههکان. نهندامه له پهیمانی باکوری نهتلهسی، نهندامه له ریکخراوی هاوکاری بوژانهوهی نابووری، نهندامه له رایهلهی نهووی بازرگانی ئازاد.

نەمسا

- ناۋى رەسمى: كۆماری نەمسا.
- پايتەختى: ڧيىنا، ژمارەى دانىشتوانى ۱ر۸۶۵۰۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- شارە سەرەمكەكانى: گراتس، لىنز، مالزبۇرگ، نئزوبۇك.
- رېوۋەرى: ۲۲ر۲۷۴ مىل چوارگۇشەو ۸۲ر۸۵۰ كىلۇمەتر چوارگۇشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۸ر۶۴۵۰۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىنى نامارى ۱۹۹۹.
- بوژانەمەى دانىشتوانى: ۷٪.
- چىرى دانىشتوانى: ۲۶۷ كەس لەيەك مىل چوارگۇشەدا.
- نژادەكانى: ئەلمانى ۹۵٪ ھەندى لە كروات و سلۇڧىنى تىايە.
- زانىنى خويندىن و نوسىن: ۹۹٪.
- زمانەكانى: ئەلمانى (زمانى رەسميە).
- نايىنەكانى: كاسۇلىكى پۇمانى ۸۵٪.
- پىرۇتستنتى: ۶٪.
- دابەشى كارگىزى: نەمسا كۆمارىكى فېدرالىيە، پىكھاتوۋە لە نۇ پارىزگا و ھەر پارىزگايەك ئەنجومەنى ياسادانانى تايبەتى خۇي ھەيە.
- بەرگى: ۲ر۸٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۇيى.
- سوياكەى: ۱۲ر۷۰۰ ھەزار كەسە.
- دراۋى: شلن.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇيى: ۱۴۷ر۳۰۰ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۇيى: ۲۲ر۱۰۰ دۇلار.
- زەمى كشتوكالى: ۱۷ر۵٪ لەخاكى وولاتەكە.
- سامانى ئارەلى: بەراز ۳ر۸۵۰ مىليۇن سەر، چىل ۲ر۵۰۰ مىليۇن سەر، پەرەور ۱۴ر۲۰۰ مىليۇن سەر، مەرۋ بىزنى ھەيە بەلام رىژەكەى
- بەباشى نەزاندرارە.
- بەرەمى كارەبا: ۵۴ر۵۰۰ مىليار كىلۇوات كاترۇمىر.
- بەرەمى كشتوكالى: دارستان، دانەوئىلە، چەۋەندەرى شەكر، پەتاتە، تەرۋ ميوەجات.
- بەرەمى پىشەسازى: ئاسن و پۇلا، كىميا، ئامىر، پەر، دروستكردى شەكر. پىلاو، جىل و بەرگ.
- داھاتى سىروشتى: ئاسنى خاۋ، نەوت، ئوحاس، وزەى ئاۋى.
- دەرچۋەكانى: بەرەمى ئاسن و پۇلا. دارى دارستان، پەر، رىست و چىن، بەرەمى كىميا، تىراكى قەدەغە كراۋ خالى بەرەمەھىئانە بۇ داھاتى ھاۋلاتيان و بازىرگانى پى كىردنى كە لە باشۋورى پۇژئاۋى بەلقان دەپىرئىتەۋمو بازىرگانىكى گىرنگى پى دەكرى.
- داھتەكانى دەرۋەى: ماشىن، كەلوپەلى كىمياۋى، كەلوپەلى خۇراك، رىست و چىن، نەوت و بەرەمەكانى.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: ئەلمانى، يەكىتى ئەورۋا، پۇژھەلاتى ئەورۋا، ئەمەرىكا، يابان، ۋلاتانى رايەلەى بازىرگانى ئازاد، چىن، فەرەنسا، ئەلمانىا.
- پىژمى دەسەلات: دىموكراتى پەرلەمانىيە، سەرۋك كۆمار گەل ھەلى دەبىژىرى بۇ ماۋەى شەش سال، ئەنجومەنى ياسادانان دوو ئەنجومەنە بۇندىزارت كە ۵۸ ئەندامەو ئەنجومەنى ياسادانانى پارىزگاكانى دەستىنشان دەكەن. ئەنجومەنى دووم (ناشيونال دان) كە ۱۸۲ ئەندامەو گەل ھەلىان دەبىژىرى بۇ ماۋەى چوار سال و بەنۇبە سەرۋكايەتى دەكەن ھەريەك بۇ ماۋەى شەش

مانگو و سەرۆكايه‌تی ده‌چینه‌ی پاریژگاكانی به‌پێی پیتسی ئەبجەدی ناوه‌كان له‌ئەندامه‌كانی په‌رله‌مان.

● پارتە رامیاره‌كان: پارتی دیموكراتی كۆمه‌لایه‌تی نه‌مسا، پارتی سۆشیاڵستی دیموكراتی، پارتی گه‌لی نه‌مسا، پارتی نازاد، پارتی سه‌وزی نه‌مسا، چه‌ندین پارت و بزوتنه‌وه‌ی تر هه‌یه له‌ بێرو بۆچوونی جیاواز له‌ بواره‌كانی رامیاری و ئابووری و كۆمه‌لایه‌تی. ● جوگرافیاى وولات: وولاتى نه‌مسا ده‌كه‌وتنه‌ باكووری ناوه‌ندی ئەوروپا. له‌ پۆژئاواى سوئیسرا له‌گه‌ل لېنشتین، له‌ باكووری ئەلمانیا و كۆمارى تشيك، له‌ پۆژه‌لای سلفاكیا و مه‌جەر، له‌ باشووری سلفینیا و ئیتالیا، نه‌مسا وولاتیكى چیاپه‌و چیاكانى ئەلب و لیواره‌كانى گردۆلكه‌كانى پاریژگاكانى پۆژئاواى و باشووریه‌وه، به‌لام پاریژگاكانى پۆژه‌لای قینا له‌ گۆماوه‌كانى زێى دانوبه، له‌ ٤٠٪ دارستانه‌كانى وولات داده‌پۆشیت.

● میژووی وولات: پێش میژووی مرۆفایه‌تی وولاتى نه‌مسا دانیشتوانیكى چى تیاپوه له‌سه‌رده‌مه‌كانى پێش ئیمپراتۆریه‌تی پۆمانیش هۆزه جۆزاو جۆره‌كان داگیران کردبوو له‌وانه هۆزی (سه‌لتی) له‌ سالی ٧٨٨ زاینی ناوچه‌كه له‌لایه‌ن شارلمان مالاتى كراوه‌ هانى ئاوه‌دان كرده‌وه‌و بلاوكرده‌وه‌ی ئاینی مه‌سیحی تیا نه‌نجامدا، له‌ سالی ١٢٧٨ ئیمپراتۆریه‌تی پۆمانی ده‌ستی به‌سه‌ر داگرت به‌ سه‌رۆكایه‌تی ئیمپراتۆر (رۆلدف) كه‌ حكومرانی نه‌مساى كرد تاكو چه‌نگی یه‌كه‌می جیهان. نه‌مسا به‌شداری كرد له‌ دابه‌ش كردنی پۆله‌ندا له‌ سالی ١٧٧٢، له‌ سالی ١٧٩٢ له‌گه‌ل فه‌ره‌نسا چونه‌ ناو شار، له‌ سالی ١٨٠٦ ئیمپراتۆریه‌تی پیرۆزی پۆمانی هه‌له‌وه‌شینه‌زایه‌وه. له‌ سالی ١٦٩٩ وولاتى نه‌مسا بوه‌ ئیمپراتۆریه‌تی نه‌مسا-مه‌جەر، له‌ سالی ١٨٧٨ بۆسنه‌و هرسكى خسته‌ ژێر ده‌سه‌لاتى خۆی، له‌ ١٩١٤/٦/٢٨ هاووولاتیه‌كى

سربی (ئه‌رشیدوف فرانز فریدینالد)ی تیرۆر كرد كه‌ جیگرى ئیمپراتۆری نه‌مسا بوو ئەمه‌ش بوه هۆی داگیرکردنی سربیا و ئەنجامه‌كه‌ی هه‌لگیرسانی چه‌نگی یه‌كه‌می جیهان بوو به‌هه‌ره‌س پێ هینانی ئیمپراتۆریه‌تی نه‌مسا له‌ سالی ١٩١٨ و لیک ترازانی باری رامیاری و ئابووری و نازاوه‌ی جه‌ماوه‌ری و ویزانبوونی ئابووری و جیاپوه‌نه‌وه‌ی مه‌جەر له‌ نه‌مسا راگه‌یانراو كۆمارى نه‌مسا له‌هه‌مان ساند، له‌ مانگی ١١/١٩٢٠ ده‌ستوری وولاتى راگه‌ياند به‌ پۆژمی دیموكراتی په‌رله‌مانی، به‌لام پاریژگار (دۆلس) له‌ سالی ١٩٢٣ هه‌نسابه‌ دامه‌زراندنی پۆژمیكى دكتاتۆری دژ به‌ نازیه‌كان و داواى یه‌كبوونی له‌گه‌ل ئەلمانیاش ده‌كرد. به‌لام نازیه‌كان تیرۆریان كرد له‌مانگی ٧/١٩٣٤ داواى ئه‌وه‌ فاشیه‌كانى ئەلمانیا له‌ مانگی ٣/١٩٣٨ نه‌مسیان داگیر كرد و هیتلەر لكاندنی نه‌مساى به‌ ئەلمانیا راگه‌ياند. له‌چه‌نگی دووه‌می جیهان هاوپه‌یمانان نه‌مسیان دابه‌شى چواربه‌ش كرد ئه‌ویش له‌نیوان (ئه‌مه‌ریكا و به‌ریتانیا و فه‌ره‌نسا و سۆقیه‌ت) به‌لام داواى به‌ریتانیا و ئه‌مه‌ریكا رایان گه‌ياند كه‌ گه‌لی نه‌مسا گه‌لیكى نازاده. له‌ ١٩/دیسمبری/١٩٤٥ رۆژمی كۆمارى دووه‌می نه‌مسا راگه‌یاندا له‌ سه‌ر بناغه‌ی ده‌ستوری ١٩٢٠ و له‌ ١٥/٥/١٩٥٥ په‌یمانى ده‌وله‌تی نه‌مسا مۆركرا له‌گه‌ل ئه‌و چوار ده‌وله‌ته‌ی دابه‌شیان كرد له‌نیوان خۆیان و لیس چوونه‌ ده‌ره‌وه. نه‌مسا له‌ ژێر سایه‌ی پۆژمیكى سۆشیاڵستی مام ناوه‌ندی هه‌نگاوی باشی نا له‌ بوژانه‌وه‌ی ئابووری، له‌ ١٩٩٥ نه‌مسا بوه‌ ئەندامى ته‌واوی یه‌كیتی ئەوروپا.

● نه‌مسا ئەندامه‌ له‌ رێكخراوی نه‌توه‌ یه‌كگرتوه‌كان، ئەندامه‌ له‌ یه‌كیتی ئەوروپا، ئەندامه‌ له‌ رێكخراوی هاوكاری بوژانه‌وه‌ی ئابووری.

يۇنان

- ناۋى رەسمى: كۇمارى ھىلىنىيە.
- پايتەختى: ئەسىنا، ژمارەى دانىشتوانى ۲۰۰۰مىليۇن كەسە.
- شارە سەرەكەكانى: سالۇنىكا، سىسالۇنىكى، باتراس. ئەو شارائەو شارى تىرىش لەسەر كەنارەكانى دەرياي ئىچەن و بەندەرن.
- پوۋبەرى: ۰۰ر۹۶۱ ميل چوارگۆشەو ۱۳۱ر۹۹۰ كىلۇمەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۱ر۲۵۷ر۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىنى زانىيارەكانى ۲۰۰۲.
- چىرى دانىشتوانى: ۲۲۵ كەس لەيەك ميل چوارگۆشەدا.
- بوژانەۋەى دانىشتوانى: ۰ر۰۵٪.
- نژادەكانى: يۇنانى (۹۸٪). كەمايەتيەكانى تر، تورك و سلاف و ئەلبانى).
- زمانەكانى: يۇنانى (زمانى رەسمىيە) ئىنگلىزى، فەرەنسى.
- ئاينەكانى: ئۆرسۆزكىسى يۇنانى ۹۸٪.
- زانىنى نوسىن و خويندن: ۹۸٪.
- دابەشى كارگىزى: ۱۳ ھەرىمە، دابەشى ۵۱ بەش كراۋە.
- بەرگى: ۷ر۷٪ لەكۆى دەرنەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۱۷۵ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- دراۋى: دارخە.
- كۆى دەرنەنجامى ناوخۆى: ۱۳۷ر۵۵۰ مىليار دۇلارە.
- بەشى تاك لەكۆى دەرنەنجامى ناوخۆى: ۱۳ر۲۰۰ دۇلار.
- زەۋى كشتوكالى: ۲۵٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرمەى كشتوكالى: دانەۋىلە بەمەموو چۆرەكسانى، دەرە زەرد (گەنەشماسى)
- چەۋەندەرى شەكر، پەمۇ، زەيتون، تەباك، ترى، خۇئى، چەندىن تەرەو ميوەجاتى ترى تيايە.
- سامانى سروسشتى: بۇكسىت، لجنىت، موگناتىس، نەوت.
- سامانى ئاژەلى: مەر ۹ر۷۵۰ مىليۇن سەر، بزن ۶ر۳۲۰ مىليۇن سەر، بەراز ۱ر۱۵۰ مىليۇن سەر، پەرەور ۱۵ر۲۰۰ مىليۇن سەر.
- بەرمەكانى كارەبا: ۴۱ر۵۴۰ مىليار كىلۇوات كاتژمىر.
- پىشەسازى: گەشت و گوزار، رستىن و چىن، كىمياۋى، ئاسنگەرى، ئىبىز، دروستكردى خۇراك، دروستكردى كەشتى و گەمى و پاپۇر، داۋ دەرمان، پىئلاۋ.
- دەرچوۋەكانى: كەلپەلى دروستكراۋ، خۇراك، ئاژەلى زىندو، سوتەمەنى، پۇن و بەنزىن، كەلپەلى خاۋ.
- داھاتەكانى دەرەۋى: ماشىن و كەلپەلى، نەوت، كەلپەلى بەكارمىنان، كىمياۋى، كەلپەلى خواردەمەنى.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: ئەلمانىا، يابان، ئىتالىا، بەرىتانىا، ئەمەرىكا، ھۆلندا، وولاتانى يەككىتى ئەۋروپا، چىن، چەندىن وولاتانى تر.
- پىژمى دەسەلات: كۇمارىكى پەرلەمانىيە، ئەمەش لەدۋاى كۇتايى ھىنسانى پىژمى دىكتاتورى سەربازى لە سالى ۱۹۷۴. لە پارپرسى گەلى يۇنان و پەزمامەندى بەكۇتايى پى ھىنسانى پىژمى شانشىنى لە وولات و دامەزاندنى پىژمى كۇمارى و دامەزاندنى دەسەلاتى جىبەجىكردىن كە لەپوۋى رەسمى سەرۇك كۇمار سەرىرەشتى دەكات، بەلام سەرۇكايەتى حكومەت سەرۇك ۋەزىران ھەلدەبىزىرى و

سەرۆكايەتى دەككات كە بەپرسىيارە بەرامبەر بەپەرلەمان، پەرلەمان لە ۲۰۰ ئەندام پيىك هاتوو.

● پارتە راميارەكان: بزوتنەمەرى ھللىنى سۆشپالسىتى نىشتىمانى، سۆشپالسىتى ديموكراتى، پارتى ديموكراتى نوئى راست رەوى ناوھەندى، پارتى نوئى كەرنەمەرى ديموكراتى، پارتى كۆمەنىست، لاپالى چەپ، پارتى بەھارى راميارى.

● جوگرافىاي وولات: يۇنان بەشى باشوورى لە نىمچە دورگەى بەلقان و دورگەكانى دەوردراو بە بەشەكەى كە دەرياي ئەيونى دەگرىتە خۇى، دەرياي سىپى و دەرياي ئىچە، لە ۲۰٪ دورگەكە پووبەرى وولات دەگرىتە خۇى، لە دورگانە، كۆزفوق، كرىن، سىيورادىس، دۇدىكانىس، وسىكلادىس، لە باكورى ئەلبانىا و مەگدونىا و بولگارىا، لە پۆژئاواى دەرياي ئەيونى، لە باشوور دەرياي سىپى ناوھەراست، لە پۆژھەلاتى دەرياي ئىچە و توركيانا. زياتر لە ۷۵٪ خاكى يۇنان چىيايى و زنجىرە چىياى بىندۇس كە ئىرۇس لە دەشتايى سىسلىا جيا دەككاتەمە. لە باكورى نرىك دەرياي ئىچە چىياى ئۆلىمىيە، بەلام ناوچەى تريس ئەويش لەزۆرىيە زەويەكانى نەويىيىن و زىنى ئفرۇس لە بەشى توركياي نەورۇپاي جيا دەككاتەمە و كەنارى بلندو نەوى سەختى تىايە كە درىئى ۹۱۵۸ ميل دەبى. بەلام دورگەكان زياتر لەھەزار دورگە دەبى كە دانىشتوانى چىرى تىايە. كە ۱۶۹ دورگەى، كۆمەلنى دورگەى ئەيونى دەكەوتتەمە دور لە كەنارى پۆژئاواى، كۆمەلەى سىكلاس دەكەوتتە باشوورى پۆژھەلات، كۆمەلەى سىيەم لە پۆژھەلاتى دەرياي ئىچەى ئەويش دورگەى، يۇبىيا، لىسسىۇس، سامۇس، كىۇس، دۇدىكانىزە، دورگەى كرىن كە چوارەم دورگەى بە گەورمىيە لە دەرياي سىپى يۇنان. كەش و

ھەواى لە باشوورى ناوچەى كەنارىەكانى گەرمە لەھاروین و مام ناوھەندىە لەزستان، بەلام ناوچە شاخاويەكانى ساردە، باران لە زۆرىيە ناوچەكان لە ۱۵ ئىنچ زياتر نابارىت.

● مېژووى وولات: يۇنان لەسالەكانى ۱۰۰۰ تا ۵۰۰ پىش زايىن لە وولاتى يۇنان شارو وولات دەركەوتن، ژىر دەستەى يۇنانى دامەزران لە چوار دەورى دەرياي سىپى ناوھەراست، مېژووى نوسراوى لە تۆمارەكانى يۇنان دەگەرتتەمە بۇ سانى ۷۶۶ پىش زايىن. دەستكەوتەكانى يۇنانى كۆن لە بوارەكانى ھونەرو بىناسازى و زانست و ماتماتىك و فەلسەفەى شانۇو ئاداب و ديموكراتىيەت بى و ئنە بوە ھەموو شارسستانىيەت و شىوئەنەوارەكانى لەسەردەمەكانى يەك لە دەواى يەكەكانى بوە يۇنانى كۆن گەيشتە قۇناغى سەرفرازى دەسەلاتداریەتى لە ئەسینا شارى وولات لەسەدەى پىنجى (۴۹۰ و ۴۰۴ پىش زايىن) لەماوہى سانى ۲۵۷ تا ۲۲۸ پىش زايىن (فلىپى دوہ) شانشىنى مەگدونىا تىوانى لە باكورى پۆژھەلاتى يۇنان سەركەوتتە بەسەر يۇنان، بەلام شارە - دەولتەكە تىوانى تىكۇشى تاكو سەرىخۇى بگەرتتتەمە و پارىزگارى لى بكات، لە سانى ۱۴۶ پىش زايىن ئىمپراتۆرىيەتى رۇمان تىوانى مەگدونىا داگىر بكات و وولاتانى يونانىش بلكىنىن بە خاكى ئىمپراتۆرىيەتەكەمە يۇنان بوە ولايەتتىك لەرۇمان، لە دەواى سانى ۴۷۶ زايىنى ئىمپراتۆرىيەتى رۇمان تىوانەمە بەلام يۇنان لەسەدەى چوارەمى زايىنى بوە پارچەيەك لە ئىمپراتۆرىيەتى (بىزەنتى) ئەويش ھەر دەناسرا بە ئىمپراتۆرىيەتى رۇمانى پۆژھەلات كە پايتەختى (قىستەنتىنە) بو (كە ئىستا ئەستەمبۇلى توركيايە) ئىمپراتۆرىيەتى بىزەنتى تەواوگەرى ئىمپراتۆرىيەتى رۇمانى بوە لە پۆژھەلات و مىراتگەرى بوە لە زۆر داب و

نەرىت و دام و دەزگاكانى. مانەۋەي يۇنان لەژىر دەسەلاتى ئىمپىراتورىيەتى پۇمانى پۇژمەلات تاكو سالى ۱۲۰۴ لەوكاتەي قىستىنتىنيە كەوتە ژىر دەست سەلىبىيەكان، ئەسىنا و ئەكىيا لەباشوورى يۇنان و ئىسالوئىكى و سالوئىكا لەباكوورى يۇنان كەوتە ژىر حكومرانى فرنجە. لە سالى ۱۴۵۲ قوستىنتىنيە كەوتە دەست توركە عوسمانىيەكان لەكاتى داگىركردى خاكى يۇنان لەكۇتايەكانى سەدەي چواردم يۇنان بوە پارچەيەك لە ئىمپىراتورىيەتى عوسمانى بەلام سەرەپراي داگىر كردنەكەش كنىسەي ئۇرسۇزكسىيە توانى زمانى رەسەنى خۇي پىارنىزى لەدەسەلاتى داگىركەرى تورانىيەكانى عوسمانى و داب و نەرىت و پۇشنىبىرى، سەرەپراي بەرەركەنى كردن و تۇلە وەرگرتن بەلام يۇنان ژىر دەستەي عوسمانى بوە تاكو سالى ۱۸۲۹، لەدواي سەدەي ھەژدەم سەرەتاي دەرگەوتنى جولانەۋەي نىشتىمانى يۇنانىيەكان بوە لەوانەي كە كوچبەر بوون لە بازىرگانەكان كە بوە ھۇي ئەۋەي لە سالى ۱۸۱۴ كۇمەلەي شۇرشىگىپرى يۇنانى پىك بىنن لە شارى ئۇدباو بوە ھۇي تەقىنەۋەي شۇرش دژى توركەكان لە نىمچە دورگەي بىلوئونىز و بەرپابوونى شەر لەپىناۋى سەرەخۇي، لە سالى ۱۸۲۷ پىك دادانى نافارىتۇ ئەنجام دراو بوە ھۇي ئەۋەي كە كەشتى پوسى و بەرىتانى و فەرەنسى دژى تورك بوەستى و بوە ھۇي تىك شىكانى كەشتى جەنگى تورك و يۇنان، لەسالى ۱۸۳۰ سەرەخۇي وەرگرت و ھەرسى لە ئەۋ دەۋلەتانە دانىان بەسەرەخۇي يۇنان ناو پارىزگاربان لى كرد.

لە سالى ۱۸۲۹ توركىياش دانى ناپە سەرەخۇي يۇنان بەپىنى پەيمانى ئەدرىانوئىل بەزۇرلى كردنى لەلايەن پوسيا. لە سالى ۱۸۲۲

ھىزە زل ھىزەكان دەستىششانى شانشىنى يۇنانىان كرد ئەۋىش (ئەمىر ئۇنۇ) بوە لە باقاربا بوە ھۇي كودەتا لە وولات بەناچار كردنى شانشىن بە راگەياندى دەستورى پۇژم لە سالى ۱۸۶۲ لەلايەن شۇرشىگىپران و شانشىن، ناچاركارا واز لە كورسى بەينىت و وولاتى مەزن (جوورجى يەكەمىان) كردە شانشىن كە دانىماركى بوە، لەماۋەي ۵۷ سان لەدەسەلات توانى ئارامى و ئاسايش و دىموكراتى بختە ناو وولات و ئەۋ زەۋىانەي كە لەلايەن ئىمپىراتورىيەتەكانى پۇمان و بىزەنتسى و عوسمانىيەكان داگىر كرابوو بىگەرېننىتەۋە ژىر سنورى بىنەپەتى يۇنان.

لەشەپرى يەكەمى جىھان يۇنان بەشدارى شەپرى كرد لەپال ھاۋپەيمانان، لە سالى ۱۹۱۹ يۇنان ئاسىيائى بچوكى داگىر كرد، بەلام لەۋ داگىر كرنە سەرەنەكەوت و بوە ھۇي دەرەدەربوونى زىاتر لە ملىۇئىك كۆچبەر بۇ يۇنان و ھەر لەوكاتە پۇژمى شانشىن لەناوبراۋ پۇژمى كۇمارى راگەياندىرا لە سالى ۱۹۲۴.

لەدواي چەندىن كىشەۋ مەملانىنى ناوخۇي لەسەر دەسەلات و دۇايەتى پۇژمى دىكتاتورى شانشىن و شەپرى پارتى زانى كۆمەنىستەكان تاكو سالى ۱۹۴۶ كە شەپرى ناوخۇي ھەلگىرسا و ئەمەرىكا پىشتىگىرى دۇستەكانى خۇي كردو بوە ھۇي ئەۋەي كە يۇنان بىيەتە ئەندام لە پەيمانى باكوورى ئەتلەسى.

لە ھەللىژاردنەكانى ۱۹۸۱ پارتى سۇشياسىتى ھەللىنىيە سەرگەوتنى بەدەست ھىنا بە سەرۇكايتەي (ئەندىرياس باباندرىۋ) و زۇد گۇرئانكارى لە رامىيارىيەتى ناۋموۋو دەرەۋەي يۇنان كردو كرىدە ئەندام لەيەكىتى ئەۋروپاي ئىستا بەلام دواي ئەۋە بەھۇي لىك ترازانى دام و دەزگاكانى كارگىپرى وولات لەدژى تالان و بى ئابوورى و بىرەۋو پوخانى باباندرىۋ سەرگەوتنەكەي ھەرەسى ھىنا لە ھەللىژاردنەكان

لەسائى ۱۹۹۰ پارتى ديموكراتى نوئى سەركەوتنى بەدەست ھىنا. دوبارە پارتى سوشىالىستى بەسەرزكايەتى باباندريو لەھەئېژاردنەكان لەمانگى/۱۰/ ۱۹۹۲ سەركەوتنى بەدەست ھىنا. لە سائى ۱۹۹۹ گومەلەرزە يۇنانى گرتەو كە بوە ھۆى دەربەدەرى زياتر لە ۶۵ ھزار كەس و كوژرانى ۱۴۲ كەس.

دواى ئەوە ليژنەى ئۆلەمپى دەولى يۇنانى دەست نیشان كرد كە لە سائى ۲۰۰۴ خانەخايەتى تۆپى پى بكات.

● يۇنان ئەندامە لە يەكيتى ئەوروپا، ئەندامە لە پەيمانى باكورى ئەتلەسى، ئەندامە لە پىكخراوى ھاوكارى بوژانەوى ئابوورى، ئەندامە لە پىكخراوى ئەتەرە يەكگرتووھەكان.

(ئىنگلەزى)

● ناوى پەسمى: ولاتە يەكگرتووھەكان. بەرىتانىي مەزن ئىرلەندە دەگرتە خۆى، ھەرۇھا بەرىتانىي مەزن ئىنگلترە سكوئەندا و ويلزىش دەگرتە خۆى، راميارەتى بەوە ناسرا لە سائى ۱۷۰۷ بەرىتانى ئەم دورگەى كە كەوتۆتە باكورى پوژئاواى ئەوروپا و لىنى جيا دەكاتەو لە كەنالى ئىنگليزى و دەرياي باكور، ئىرلەندەى باكور بەشى باكورى پوژمەلات دەگرتە خۆى لە دورگەى ئىرلەندە كە كەوتۆتە پوژئاواى دورگەى بەرىتانىي مەزن، بەلام لەكاتى خۆى وولايەتە يەكگرتووھەكان لەماوہى سالەكانى ۱۸۰۱ تا ۱۹۲۲ ھەموو دورگەى ئىرلەندەى گرتبەو خۆى، ناسرايو بە وولايەتە يەكگرتووھەكانى ئىنگلترە، لەوانەىە ئىستا ئىنگلترە گەمەرتىن بەشى وولات بىت.

● پايتەختى: لەندەن (ژمارەى دانىشتوانى ۷،۵۵۰،۰۰۰) مليون كەسە.

● شارە سەرەكەىەكانى: بىرمىنگھام، لىدز، گلاسگو، لىفەرپۇل، برادفۇرد، مانشستەر، ئىدنىرە.

● بەندەرە سەرەكەىەكانى: لەندەن، لىفەرپۇل، گلاسگو، سوپھا مېتۇن، كاردىف، بلفاست.

● پووبەرى: ۱۹۲۰۲ ميل چوارگۆشەو ۲۴۲،۳۶۸ كىلۆمەتر چوارگۆشەىە.

● ژمارەى دانىشتوانى: ۵۹،۸۷۵،۰۰۰ مليون كەسە، بەپىنى زانىارى رۆژنامەكانى ۲۰۰۱.

● چرى دانىشتوانى: ۶۳۶ كەس لەيەك ميل چوار گۆشەدا.

● بوژانەوى دانىشتوانى: ۰.۰۴٪.

● نژادەكانى: ئىنگليز ۸۱٪، ئىسكوئەندى ۹.۶٪، ئىرلەندى ۲.۴٪، ويلزى ۱.۹٪، ستر ۱.۸٪، لە دورگەى ھىندى پوژئاواو لە ھىند و پاكستان وئەوانى تر ۲.۸٪.

● زمانەكانى: ئىنگليزى، ئىوش، ئىسكوئەندى، جىليك لە زمانەكانى سەلتىيە كە دانىشتوانى ئىرلەندا و دورگەى مان ئاخاوتنى پى دەكەن.

● ئايىنەكانى: پوژتستنتى ئىنجلىكانى، كاسۆلىكى پۇمانى، مەزھەبى مەسىحى تر، ئىسلام، دوو ئايىنى ھەيە ئەويش (كاتىبرى: ويۇرك كە ھەرىكە لەو ئايىنانە قەشەيەك سەروكايەتيان دەكات، بەناو بانگرتىن كەنىسەيان (ونت مېنستەر) ئابى يتوگ شانشىنى تىايە، گۆرى شانشىنەكان و شاعىر و كۆرەپانى سەربازى ئەناسراوى تىايە).

- زانینی نوسین و خویندن: ۹۹٪ به ناوبانگترین زانکۆی (ئۆکسفۆرد و کمبریج) که مینژوی دهگه پرتوه بۆ سه دهی سیانزه هم، نزیکه ی ههفتا زانکۆی تری تیا به.
- دابهشی کارگیر: ئینگلتهراو ویلز: ۴۷ هه رتبه + ۷ هه رتبهی سه ره به پایته خته، سکوتلهنده ۹ هه رتبه و ۳ ناوچهیه، ئه رلهندهی باکور ۲۶ پارچهیه.
- بهرگری: ۱۲۱۰ له کۆی دهرئهنجامی ناوخۆی.
- سوپاکه: ۲۱۵۸۰۰ ههزار کهسه.
- کۆی دهرئهنجانی ناوخۆی: ۲۴۳۰۰۰ ر۱ ترلیۆن دۆلاره.
- بهشی تاک له کۆی دهرئهنجامی ناوخۆی: ۲۱۵۰۰ دۆلاره.
- دراوی: جونهیهی ئیستریلینی یهکسانه به ۱۰۰ بیینی.
- زهوی کشتوکالی: ۲۰٪ له خاکی وولاتهکه.
- بهرهمی کشتوکالی: دانهرنله، چههندهری شهکر، پهتاته، تهره، میوهجات.
- سامانی ئازهللی: مه ۲۹ ملیۆن سهه، چیل ۱۱،۷۵۰ ملیۆن سهه، بهراز ۷،۵۰۰ ملیۆن سهه، په رهو ۱۵۵ ملیۆن سهه.
- بهرهمی کارهبا: ۲۱۵،۵۲۰ ملیار کیلۆوات کاتژمیر.
- پیشهسازی: پۆلا، کانزاکان، گالیسکه، دروستکردنی کهشتی، گۆرینهوهی دراو، رستن و چنن، کیمیا، ئهلیکترونی، فرۆکه، ماشین، دروستکردنی خواردنهوه، داو و دهرمان، شهههندههر، گهلی شه مکی تر.
- دهرچهوهکانی: ماشین، کهلوپهلی گواستنهوه، کیمیا، ناسن، پۆلا، دهرمانی پزیشکی، بهرهمی رستن و چنن، خوری، شهههندههر، کهشتی، ئامیزی کشتوکالی، کهلوپهلی زانست، چهک و تهقه مهنی، خواردنهوه، فرۆکهی نهفاسه، کهلوپهلی دهریاوانی، نهوت، کهلوپهلی
- دروستکراو.
- داهااتی دهرهوهی: پینداویستیهکانی خواردنهوهی، ئامیز، کهلوپهلی دروستکراو، کهلوپهلی بهکارهینان.
- هاوبه شهکانی بازرگانی: وولاتانی نهووپای پۆژئاوا، نههریکا، وولاتانی یهگرتوو شانۆی یهکه م شۆرشهی پیشهسازی بوو له جیهان له سه دهی ههژدهم به بوژانهوهی ئابووری دهستی پی کردووه و خهلوژو ناسنی هه بوه، له م دوایانه نهوت و غازی سروشتی دۆزرایه وه له دهریای باکور و به رتبهیهکی زۆر دهرههینری بهلام تاکو ئیستاش نهوت و غاز له دهرهوه دههیننی، له گه له شهههشدا و لاتیکسی کشتوکالی رتبه که له هه موو بوارهکانی کشتوکالی بهلام بهشی نیوهی دانیشتیوانی دهکات و له دهرهوه دهکری بۆ دابین کردنی خۆراک له ۵۰٪ دهرچهوهکانی بهرهمی کانزاکانه، ۱۸ ملیۆن دۆنم له زهوی کشتوکالی ههیه، له ۸۰٪ داهااتی دهرهوهی له په مو و مهتان و کبریت دهکری ههروه ها له خوری و کهلوپهلی خۆراک و ناسنی خاوی په رو توتن و کیمیاوی هه ره له کهل و په لانهش دوباره کهلوپهلی لی دروست دهکات و په وانهی دهرهوهی دهکاتوه.
- پزیمی دهسهلات: وولایهته یهگرتوهکان شانیشینی دهسهتووریه، شانیشین دهسهلاتداریهتی وولات دهکات و په ره مانی ههیه که له دوو ئهنجومه ن پیک هاتووه.
- شهویش ئهنجومه نی لوردات که ئهنجومه نی بهرزیهتی له ۱۱۰۰ ئه ندام پیک هاتوووه هه موویان له کۆبوونهوه ریکهکان بهشداری نا کهن ته نیا ۲۰۰ ئه ندام نه بیئت و لورداتی دنیا ی ههیه. ئه لو لوردانهی که میراتی کردنی به دریزایی ژیا نیان هه ره به ئه ندام ده میننه وه، هه ندی له لوردهکانی تر به کاروباری فه رمان به ریه تی و کاروباری دارای

خەرىكىن ، ھەروەھا ئەنجومەنى لۇردات نەوئىش دادىگاي ئىستىنناڧ بالان لە وولاتە يەكگرتوۋەكان . بەلام ئەنجومەنى گىشتى (ئەنجومەنى خوارەمىيە) پىنكەتوۋە لە ۶۵۹ ئەندام و بە پىشنىيارى گىشتى ھەلدەبۇزۇردىت بە دەنگى زۇرىنە لە لقا كارگىرپىيەكان كە بۇ ماۋەى پىنچ سال ھەلدەبۇزۇردىن . بەلام دەسلەتتى جىبەجىكردىنى بەندە بە ئەنجومەنى ۋەزىران كە زۇرىنە لەئەنجومەنى گىشتى و دەبى زۇرىيە ۋەزىرەكان ئەندام بن لە يەكك لەو ئەنجومەنە ، بەر پىرسىيارەتتى تاك و كۆمەلىان ھەيە بەرامبەر بەشانشىن و پەرلەمان ، ئەنجومەنى ۋەزىران پىشنىيارى ياساى دەكات ، بەپىنى ياساى يەككىتى دەرچوى سانى ۱۷۰۷ پەرلەمانى ئەسكۆتلەندە تىكەلاۋى پەرلەمانى ئىنگىلترا بوو ، ئىستا ئىسكۆتلەندە ۷۱ ئەندامى ھەيە لە ئەنجومەنى گىشتى و ۋەزىرى كاروبارى ئىسكۆتلەندە ئەندامە لە ئەنجومەنى ۋەزىران و بەر پىرسىيارە لە كاروبارى ئىسكۆتلەندە .

● پارتە رامىيارەكان : پارتى پارىزىگاران و يەككىتەكان ، راست پەوى ناۋەند ، پارتى نىشتىمانى ئىسكۆتلەندە ، مام ناۋەندى چەپ ، پارتى دىموكراتى كۆمەلايەتتى ، لىبرائىيەكان ، پارتى نىشتىمانى ئىسكۆتلەندە ، پارتى سەوز ، پارتى كۆمۇنىستى بەرىتانى ، چەندىن پارت و پىنكخراۋى ئەتەۋەيى و نىشتىمانى و كرىكارى ترى ھەيە بەئازادانە لە كاروبارو بىرو بۇچونى دەۋلەت بەشدارى دەكەن ، پارتى كرىكاران كە ئىستا دەسلەتدارە لە بەرىتانىا .

● ئىرلەندى باكور : بارى ياساى . پارچەيەكە لە وولايەتە يەكگرتوۋەكان و دەكەۋىتە مەلئەندى باكورى پۇژھەلاتى دورگەى ئىرلەندا ، پووبەرى ۴۵۲مىل چوارگۆشە و ۴۱۲۱ كىلومەتر چوارگۆشەيە . ژمارەى دانىشتوانى ۱۷۷۵مىليۇن كەسە . پۇژمى دەسلەتتى بنەپەتتى

ئىرلەندەى باكور پارچەيەكى رامىيارە لە وولاتە يەكگرتوۋەكان ، ۱۸ ئەندامى لە ئەنجومەنى گىشتى بەرىتانى ھەيە . لە سانى ۱۹۲۰ ئىرلەندەى باكور جىابوۋە لە ئىرلەندى باشوور بە پىنى دەرگردىنى ياساى بەرىتانىا بۇ ھەر بەشىنك پەرلەمان و حكومەتتى خۇيان ھەيە ، لەكاتە ئىرلەندەى باشوور بوە كۆمارىكى سەربەخۇ لە ۱۹۲۱ / ۲ / ۶ بەلام ئىرلەندى باكور مايسوۋە لە ژىر وولاتە يەكگرتوۋەكان بە پەزامەندى خۇى .

* * * * *

- دورگەى ئەنگۇلا : يەككىكە لە دورگەى ھىندى پۇژئاۋى سەر بە بەرىتانىا و دەكەۋىتە پۇژئاۋى سانت كىنسى . پۇژھەلاتى كارىبى .
- پووبەرى : ۹۱ كىلومەترەمۇ ژمارەى دانىشتوانى ۷۵۴۵مىزار كەسە .
- پايتەختى : زفيللى ، دراۋى دۇلارى پۇژھەلاتى كارىبىيە .
- زانىنى خۇيىندىن و نوسىن : ۹۷٪ . پىشەسازىيەكانى گەشت و گوزار ، دروستگردىنى كەشتى ، خۇى ، راۋى جورجى دەريا .

* * * * *

- بەرمۇدا : بەرمۇداى ئەرخەبىل دورگەيەكە كەلە ۲۶ دورگە پىنك ھاتوۋە و دەكەۋىتە سەر دورى ۹۲۴ كىلومەتر لە پۇژھەلاتى وولايەتتى نۇرىس كارۇلىنا لە پۇژھەلاتى وولايەتە يەكگرتوۋەكانى ئەمەرىكا ، (كربىيا) دورگەى برمۇدا (ئۆلۈمگ ئىلىند) و خاۋەنى ئۇتۇنۇمىيە ، پووبەرى ۵۲ كىلومەتر چوارگۆشەيە ، ژمارەى دانىشتوانى ۵۷۵مىزار كەسە .
- پايتەختى : ھامىلتون . دراۋى دۇلارى برمۇدىيە .

- زانینی خویندن و نوسین: ۹۹٪.
- بەرمەسى كىشتوكالى: مۆن، تەپە بەمەموو جۆرەكانىيە، ميوەجات، خوئى، بەرمەسى شىرى.
- پيشەسازى: بۇيات، كىمىيا، دار دەرمان.

- **ھەرىمى جەمەسەرى باشوورى بەرىتانى:** ئەس ھەرىمە پىنك ھاتووە لە سى دورگە ئەويش دورگەى شتلاندى باشوور و دورگەى ئەركنى باشوور و زەرىەكانى گراھام لە كىشووهرى جەمەسەرى باشوور، زۆربەيان دانىشتوانى تيا نىيە و خۇيان لە دورگەى موكلاند دەگرن و نوئىنەرى سامى بەرىتانى دەسەلاتدارە.
- پووبەرى: ۱۳۹۵ كىلومەتر چوار گۆشەيە و دانىشتوانى ھەمىشەيى تيا نىيە.

- **دورگەى مۆكلاندى:** كۆمەلىك دورگەن و دانىشتوانى كەمەو دەكەويتە زەرىاي ئەتلەسى باشوور بەدوورى ۴۰۲ كىلومەتر لە پۆژمەلاتى زەرىەكانى ئەمەرىكاي باشوورە.
- پووبەرى: ۱۲۱۷۲ كىلومەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۵۰۶۵ ھەزار كەسە.
- پايتەختى: ستانلى دەكەويتە دورگەى فۆكلاندى پۆژمەلات.
- دراوى: جونەى دورگەى مۆكلاندى پۆژمەلات.

- **ھەرىمى دەرىاي ھىندى بەرىتانى:** بارمگاي كارگىرپە، فكتورىا لە دورگەى سىشل، ئەس لايەنگىرپە لە سانى ۱۹۶۵ بە رىكەوتن لەگەل مۆرىشىوئسن و سىشل، پىنك ھاتووە ئەرخەبىل شاگوش كۆمەلىك دورگەى تىرى بچووك و دانىشتوانى ھەمىشەيى تيا نىيە.

- **دورگەى فىرجىنى بەرىتانى:** نزىكەى ۲۶ دورگەيەو دەكەويتە دەرىاي كارىبى لەباكوورى پۆژمەلاتى بۇرترىكو.
- پووبەرى: ۱۵۲ كىلومەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۵۰۸۶۵ ھەزار كەسە.
- پايتەختى: رۇد تۆن.

- تايپەتى ھەيە، بەندەرنىكى ئازادە، بىنكەيەكى جەنگىيە، ويىستگەيەكى پيدانى سوتەمەنيە.
- پووبەرى: ۸ كىلومەتر چوار گۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲۵۸۵۰ ھەزار كەسە.
- دراوى: جونەى چىاي تارقە.
- زانىنى خويىندن و نوسىن: ۹۹٪.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى: ۱۸۵۰۰۰ مىليۇن دۆلارە.

- **دورگەى ئىيل:** دىمكەويىتە دەرياي ئىرلەندى، بە دورى يەكسانى لە ھەموو ئىسكەتلەندەر ئىرلەندە و ئىنگتەرا، مان ئۆتۆنۆمى ھەيە، سەزۇكى حكومتى ھەيە كە دامەزراوہ لەلايەن تاجى بەرىتانى و ئەنجومەنى ياسادانانى ھەيە كە يەككە لە كۆنترىن ئەمجومەنەكانى ياسادانان لەجىھاندا.
- پووبەرى: ۵۷۲ كىلومەتر چوارگۆشە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۹۵۷۵۰ ھەزار كەسە.
- پايتەختى: دۇگلاس.
- دراوى: جونەى ئىيىل.
- دەرچووہ سەرەمكەكانى: گۆشتى چىل و ماسى و ورچ، چەندىن جۆرى گيانەوهرى ترى دەريا.

- **مونت سىرات:** يەككە لە دورگەى ھىندى، پۇژشاواى سەر بە بەرىتانيا، دىمكەويىتە ژىر دورگەى ئەتريلى بچووك.
- پووبەرى: ۹۸ كىلومەتر چوار گۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۶۸۲۵ ھەزار كەسە.
- پايتەختى: بلامۇس.
- دراوى: دۆلارى پۇژھەلاتى كاريىبى.
- كۆى دەرئەنجامى ناو خۆيى: ۵۵۰۰۰ مىليۇن

دۆلار.

- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى: ۴۵۰۰ دۆلار.
- دەرچووہكانى: كەلوپەلى كارەبايى، جانتاي پلاستىكى، بيبەر، گىاي زىندوو، پەشەوولاغ، پەتاتە، پەمۇ، تەماتە.

- **دورگەى بىت كىرىن:** دىمكەويىتە باشوورى دەرياي ھادى لە نيوہى ريگاي نىوان ئوستراليا و ئەمەريكاي باشوورى.
- پووبەرى: ۴۵۰۰ كىلومەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۸۵۰۰۰ ھەزار كەسە.
- پايتەختى: ئادمزتۆن، حوكمى ژىر دەستەى ئەنجومەنىكى ۱۰ ئەندامىە بە سەزۇكايەتى دادوهرىكى دەرگەكەيە كە بۇ ماوہى سى سال ھەلدەبژىردىت.

- **دورگەى سىانت ھىلانە:** دورگەيەكى گرکانىو دىمكەويىتە زەرياي ئەتلەسى باشوور لەسەر دورى ۱۷۷۰ كىلومەتر لە كەنارى ئەفرىقياي پۇژئاوا. بەناوبانگە بە خۇشاردەنوہى ئاپليۇن لە نىوان سالەكانى ۱۸۲۱ تا ۱۸۱۵.

- پووبەرى: ۲۱۰ كىلومەتر چوار گۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۰۸۵۰ ھەزار كەسە.
- پايتەختى: جىمس تۆن.
- دراوى: جونەى ئىسترايىنى.
- جوگرافىاي بەرىتانيا: ئىنگلترە دىمكەويىتە بەشى باشوورى پۇژھەلاتى دورگەكەو ئىسكۆتلەندە دىمكەويىتە باشوورى و گىردو بەرزايىەكانى

شيفيۇتى دراوسىنيەتى كە جىيەي دەكاتەمە، لەو گىردە بلىندو ئەويەكانى بىننن كە درىژ دەبىتەمە لە ناوھىراستى ئىنگلترا دەكاتە بەرزايەكانى ناوچەي لىك دىستركىت بۇ پۇژئاوا بە درىژايى سنوورى نىوان ئىنگلترا و ويلز كە چىيەي كامىريان لەونىيە، لەگەل ئەمەشدا چىيەي كۇتس و لىدس كە درىژ دەبىتەمە لە بەشى جلوستىر، بەلام ئەمەي تىرى لە باشوورى پۇژئاواي، ئىنگلترا دەشتايىبە لە باشوور و باكورى پۇژمەلاتى گىردەكانى كىيەبە، لە ناوچەي پۇژمەلاتى زلكاوين بەرەم زەمە بە پىتەكان ھەلدەكشىن و بەرەم سكوئەلەندە كە دابەشى سى ھەزىمى سىروشتى دەكات لە بەرزايەكان، بەلام كەنارى پۇژئاواي مەتخەلە فىزۇرات درىژمەكەي تەنگە، سكوئەلەندە دورگەي ھىرىدز و دورگەي ئوركنى وشتلاند دەگرىتە خۇي لە باكوردا. لەدواي ئەوانە بەشى سىيەمە ئەمەيش ويلزە كە لە كۆمەلىك گىردو چىيەي ستونى پىك ھاتىيە و بەرزىترىن چىيەي لە ئىنگلترا و ويلز، لە چىيەي ويلز زىي زۇرى لى ھەلدەقولىت لەوانە زىي (سقرن) كە درىژترىن زىي وولاتەكەيە كە درىژى (۲۵۲ كىلومەترە) ئەمە زىيە زىي وای پى دەلىن كە لە كەنالى برىستول دەكاتەمە ھەردووكيان بۇ كەشتىوانىيەكان بەكەلكن، زىي گىنگى تىرى لى يە كە لەدەرياي باكور دەكەنەمە ئەمەيش زىي (تەمىز، ھەمىر، بىزالتاين) بەلام لە ئىرلەنداي باكور دەرياجەي وای ھەيە كە گەورەترىن دەرياجەيە لە دورگەي بەرىتانىا و زىي ئىرىنى لىيە. كەش و ھەواي دورگەي بەرىتانىا زۇربەي مام ناومەندىيە لەكەش و ھەواي ئەوروپا دەچىت بەھۇي تەزوى كەنداو بارانى زۇرى ئەمەيش زۇر چىرە لە پۇژئاواو چىيەكانى پەلەي گەرمى مام ناومەندىيە لە زىستان. بە شىيەي گىشتى كەش و ھەوايەكى خۇش و دلگىرى ھەيە لە ھەرزەكانى

سال.

● مېژورى بەرىتانىا: دورگەي بەرىتانىا پارچەبەك بوو لە كىشومەرى ئەوروپا، لە سالى ۶۰۰۰ پىش زايىنى و دوايى لى ي جىيابۇتەمە ، بەلام لەگەل ئەمەشدا گەلانى كۇچبەر ماوھەيەكى زۇر بەردەوام بوون لە پىگەي بەندەرى ئىنگلىزى نىزىكەي ۳۰۰۰ سال پىش ئىستا سەلتىيەكان روىان تىن كىردو تاكو ئىستا زمان و داب و نەرىتيان پارىزراو لە لابلان و ويلز و جىليە. ھەولنى داگىركردنى لەلايەن پۇمانىيەكان بەردەوام بوو بەھۇي سەركەوتنى پەيوەندىان لە نىوان خۇيان و كىشومەرى ئەوروپا، لە سالى ۴۲ زايىنى ئىنگلترا لكاندرا بەنىمپراتورىيەتى پۇمانى لەدواي كىشانەمەي ھىزەكانى پۇمانى لە وولات لە كۇتايەكانى سەدەي پىنجەمى زايىنى، ھەر لەگەل ئەمەشدا ناوچەي بەرىتانىا ەك نىچىرىكى بە نىرخ بوو لە پىش ھۇزە فاشىيەكانى ئەلمانىا كە بەرەم پووي ئىنگلترا دەھاتن ئەمەيش ھۇزەكانى ئىنگلىزو سكوون (ئىنگوئىسولون) بوون لەگەل گوئەكان كە ھەمەت شانشىنى گەورەيان لى دامەزراند. بەرىتانىا و دۆستەكانى ناچار كران لە ويلز و ئىسكوئەلەندە مل كەچ بىكەن بەھۇي ئەمە شالاومو پووتىكرردنى كۇچبەرانى و لاتى ئەلمانىا. بەرىتانىا نەيتوانى بەكگرتووي خۇي نەنجام بەدات تاكو سەدەي دەيمەي زايىنى كەلە ژىر دەسەلاتى شانشىنەكانى وسكى بوو لەباشوورى ئىنگلترا لەدواي كۇچى ئدوارد لە سەدەي پانزەم بوو ھۇي تۆلە وەرگرتن دواي ئەمە ھارۇلدى دووم جىگەي گرتەمە و لەھەمان سال ئەمە نۆرمەنديانەي كە لەناوچەي نۆرمەندى فەرەنسى پوويان لە ناوچەي بەرىتانىا كىرد بوو بە سەركردايەتى ويلىيەم كە بوو ھۇي دەريەپاندىنى شانشىنى (ھارۇلدى دووم) لە سكوونى لە پىك دادانى ھاستىنگز لە سالى ۱۰۶۶ نۆرمەنديەكان توانيان ياساي دەرمەبەگى

له ئینگلترا بسەلمینن. له سالی ۱۱۵۴ بنەمالە ی پلانتاگنتی ئینگلیزی دادوهرایەتی وەرگرت لەسەردەمی (شانشین هەری دووم) که یەکەم شانشین دامەزراند بە دەسەلاتی شانشین لەسەر بەرژمەندی پیاوێ خواوەن سامانەکان لە خواوەندیەتی زەوی، لەدوای ئەو شانشین یوحنا له سالی ۱۲۱۵ ناچار کرا رێکەوتن مۆر بکات بە دانی هەندی له مافە جوړاو جوړەکانی گەل بەتایبەتی خواوەن زەویە زۆرەکان. ئەمە و چەندین کرداری تری دیموکراتی ماوه دان له دەربیرینی بیرو بۆچون و پزگرتن لەمافەکانی مەروەفە که بوە هۆی ئەوێ شانشین بەرەو دەسەلاتی دەستوری بیات، له سالی ۱۲۶۵ (سیمون دی مونتفورت) داوای یەکەم دانیشتنی پەرلەمانی ئینگلیزی شلت بکات له نوینەری شارەکان بۆ بەشداری کردن. شانشین (ئەواری یەکەم) هەلسا بە داگیر کردنی ئیرلەندە له سالی ۱۳۱۴ و ۱۳۷۲ و ویلزی داگیر کردو بەرەو ئسکۆتلەندە هەنگاوی نا بەلام ئسکۆتلەندیەکان توانیان ئەو پەلامارە تیک شکینن له شەری ستیر لینگ بریدج له سالی ۱۲۹۷ و توانیان له سالی ۱۳۱۴ ئینگلتەرەیهکان له وولاتەکیان دەریهکەن، له سالی ۱۳۲۸ ئینگلترا دانی نا بە سەر بەخۆی ئسکۆتلەندە، له سالی ۱۳۶۷ کۆتایی سەدی سیانزەم و سەرەتای سەدی چوارەم پەرەسەندنی بە دەست هینا و ئەنجومەنی گشتی بەریتانیا دامەزراد دەسەلاتی کۆکردنەوێ باجی دەرامەتی پیکەت. شانشین ئەواری سینیەم داوای کرد که ببیتە شانشین لەسەر فەرەنسوا و ئەنجامەکی بوە هۆی هەلگیرسانی شەری سەد سالی نیوانیان له سالی ۱۳۲۸ تا ۱۴۵۲ که بوە هۆی لە دەست دانی ئەو زەویانە ی که داگیری کردبوو بە هۆی هەلاتنی له شەرداو بوە هۆی برسێتی و بیزاری گەلانی ئینگلترا و بلایوونەوێ نەخۆشی تاعون که سێ یەکی دانیشتوانی مردن و بوە هۆی شەری ناوخوازی

دوو و درێژی نیوان سالی ۱۴۵۵ تا ۱۴۸۵ بە هۆی کیشە ی سەرکۆرسی له نیوان بنەمالە ی بۆرک و بنەمالە ی لانکت، ئەمەش کۆتایی هات بە سەرکۆتیی هەری نیو دور (هەری حەوتەم) که بنەمالە یەکی فراوان و بە هیزی پێک هینا بوە هۆی بوژانەو موبەرەو پیش بردنی سواری ئابووری و ناشتی و ئارامی له بەریتانیا و سەر بەخۆیان بۆ ئینگلیز بە دەست هینا له سواری ئاینی که لەو کاتە کیشە ی ئینگلترا جیا بوەو له کیشە ی کاسۆلیکی زۆمانی.

لە ماوه ی سالی ۱۵۳۶ تا ۱۵۴۲ چەندین یاسای یەکگرتوو دەروو که بوە هۆی یەکگرتنی ویلز له گەل ئینگلترا بە یەک یاسا و یەک پەرلەمان و یەک زمانی رەسمی، له سالی ۱۵۴۱ پەرلەمانی ئیرلەندی دانی نا بە هەری هەشتەم بە شانشین ئینگلیزا و بوونی بە شانشین ئیرلەندا له هەمان کات، له سالی ۱۵۵۷ پڕۆتستەنتیە دامەزراو بوە مەزەبە دینی له ئەسکۆتلەندا. له سالی ۱۵۵۸ ئلیزابیتی یەکەم دەسەلاتی وولاتی گرتە دەست و ئاینی پڕۆتستنتیە کردە ئاینی رەسمی له ولات، لە سەردەمی ئەو ئینگلترا بوە هیزکی دەریای بە هیز تاکو سالی ۱۶۰۲، بە دامەزراندنی ژێر دەستە ی جیهانی نوێ له کیشوهری ئەمەریکا و پەرەسەندنی بازرگانی له گەل ئەوروپای پڕۆتەلات لەدوای مردنی ئلیزابیت له سالی ۱۶۰۲ هەردوو تاجەکه یەکیان گرت تاجی ئسکۆتلەندا که شانشین جیمسی شەشەم حکومرانی تیا دەکرد له گەل تاجی ئینگلترا که شانشینەکی مرد که میردی نەکردبوو هیچ کورپێکی لەدوای خۆی جی نەهینشت، (جیمسی شەشەمی شانشین ئەسکۆتلەندا بوە شانشین ئینگلترا و ئسکۆتلەندە بە ناوی جیمسی یەکەم له بنەمالە ی (ستیار) بوو حکومرانی کرد تاکو سالی ۱۶۲۵، بنەمالە ی ستیوارت بە هۆی قەرزاری زۆری بوە هۆی ئەوێ که باج له خەلک وەرگیری

له ږنگه‌ی پەرله‌مان به دهرکردنی یاسای تایبته به‌لام پەرله‌مان شه‌وی رته‌ کرده‌وه دژنی شانشین (تشارلز بی‌کام) وه‌ستان و بوه ه‌وی راگه‌یاندنی شهر له‌سهر پەرله‌مان و مملعتن ب‌رده‌وام بوو له نیوان شانشین و پەرله‌مان و نسکو‌تله‌نده خ‌وی خسته نیوانیان بوه ه‌وی ب‌ریابوونی شو‌رش له ئیرله‌ندا بوه ه‌وی گو‌ږینی مملعتنکه بو شهری ناوخ‌وی له سالی ۱۶۴۲، شانشین تشارلز ه‌لات، له سالی ۱۶۴۹ له سیداره درا و پ‌ژنم‌ری شانشین ه‌لوه‌شایه‌وه و پ‌ژنمی ک‌وماری راگه‌یاندرا به سه‌ر‌و‌کایه‌تی (ئولیف‌ر کر‌وم‌ل) له یه‌ک‌گرتنی (ک‌وم‌نولس) له سالی ۱۶۴۹ بوه لی‌بور‌دنی ناینی و به‌ستنی په‌یمان له‌گه‌ل فەرهنسا دژنی ه‌سپانیا له سالی ۱۶۵۸ ئولیف‌ر کر‌مول ک‌وچی کردو له‌دوای شه‌و تشارلز دوهم ده‌سه‌لاتی گرت‌ه ده‌ست و پ‌ژنمی شانشین دام‌زاندوه، له بنه‌ماله‌ی (ست‌یورات) دووباره ک‌یشه له‌گه‌ل پەرله‌مان سه‌ریه‌ل‌دوه به‌لام ج‌ون توانی چاره‌ی ک‌یشه‌کان بکات، شو‌رش نوئ ب‌ریابوو له‌سالی ۱۶۸۸، شانشین د‌مرک‌راو ده‌سه‌لات که‌وته ده‌ست پەرله‌مان و به‌لگه‌نامه‌ی مافی مر‌و‌فی د‌مرکرد له سالی ۱۶۸۹. له سالی ۱۷۰۷ یاسای یه‌ک‌گرتن د‌ر چ‌وو له نیوان نینگل‌ترا و نسکو‌تله‌ندا به‌پینک هینانی شانشین وولاته یه‌ک‌گرت‌وه‌کانی ب‌ریقتانیا‌ی مه‌زن له ژ‌یر‌حوک‌م‌رانی یه‌ک پەرله‌مان. شانشین (فان) ک‌وچی دوایی کرد له ۱۷۱۴ و حوک‌م‌رانی وولات بو شانشین‌ه‌کانی هان‌ف‌ور له م‌وندیکاریان له سه‌ر حوک‌م ئی‌ده‌دا ه‌نجومه‌نی وه‌زیران پینک هات له‌لایه‌ن شانشین و سه‌ر‌وک وه‌زیران دان‌راو کاروباری وولاتیان ب‌راو‌ژ‌یکاری شانشین د‌مرکرد به‌م ج‌وره حوک‌مه‌ت و ه‌نجومه‌نی وه‌زیران د‌مرکه‌وت و حوک‌مه‌ت بو‌ژایه‌وه له ژ‌یر ده‌سه‌لاتی ر‌وب‌رت و ب‌ول له ساله‌کانی ۱۶۷۶-۱۷۵۰ که یه‌ک‌م سه‌ر‌وک وه‌زیران بوو له ب‌ریقتانیا، به‌لام له د‌ره‌وه‌ی وولات شهر ب‌رده‌وام بوو له‌گه‌ل فەرهنسا

و نیازی داگیرکردنی ه‌موو جیهانی ه‌بوو بو به‌هین‌کردنی خاکی ب‌ریقتانیا له نیم‌پ‌رات‌وریه‌تی ب‌ریقتانیا‌ی مه‌زن به‌تایبته به‌ره‌و ه‌م‌ریکای باکور و ک‌یشوم‌ری هیندی. به‌لام شه‌و فراوانه بوونه ب‌ریه‌رچ‌دراوه له‌لایه‌ن راپه‌رینی گه‌لانی ژ‌یر ده‌سته‌کانی ه‌م‌ریکا به سه‌رکه‌وتنیان له‌ه‌ر سیانزه و لایه‌ته‌که بووه و لایه‌ته یه‌ک‌گرت‌وه‌کانی ه‌م‌ریکا له‌نیوان ساله‌کانی ۱۷۷۵-۱۷۸۱ سه‌ره‌رای له‌ده‌ست چ‌وونی شه‌و ژ‌یر ده‌ستانه به‌لام ه‌ر ب‌رده‌وام بوو له فراوان‌کردن له‌که‌نه‌داوی هیندو ئوس‌ترالیا. له‌دوای شو‌رش پ‌یشه‌سازی ب‌ریابوو له ب‌ریقتانیا تا بووه یه‌ک‌م وولاتی پ‌یشه‌سازی له جیهان. له به‌ر شه‌وه بوه ه‌وی به‌زاندنی شال‌وی ناپلیون پ‌وناپارت له سالی ۱۸۱۵ و بووه گ‌وره‌ترین هیندی جیهان له‌وکاته‌دا. له سالی ۱۸۰۰ یاسای یه‌ک‌گرتن د‌رچ‌وو به دام‌زاندنی شانشین یه‌ک‌گرت‌وی ب‌ریقتانیا‌ی مه‌زن و ئیرله‌نداش له‌ژ‌یر ده‌سه‌لاتی یه‌ک پەرله‌مان مایه‌وه دوای شه‌وه شانشین فک‌ت‌وریا ده‌سه‌لاتی وه‌رگرت تا سالی ۱۹۰۱. له سه‌رده‌می شه‌و ناوی ن‌را به سه‌رده‌می یاسای فراوان بوونی مافی ه‌لب‌ژ‌اردن له سالی ۱۸۲۲، له سالی ۱۸۴۶ دوو روداو د‌مرکه‌وت یه‌ک له‌به‌ره‌ل‌دوه‌شاندنه‌وه‌ی کاری داپلوسین شه‌مه‌ش بووه ه‌وی گواسته‌نوه‌ی ده‌سه‌لات له ده‌ست خاوه‌ن زه‌وی بو پ‌ساوانی پ‌یشه‌سازی، دوهم دام‌زاندنی پارتی پ‌ژنمی ناوخ‌وی که تیک‌وشا له پینا‌و جیا‌کردنه‌وه‌ی پەرله‌مانی ئیرله‌نده له پەرله‌مانی ب‌ریقتانی، له سالی ۱۹۰۶ تا سالی ۱۹۱۴ ده‌سه‌لاتی پەرله‌مانی لوردات به‌هین‌ک‌را. له مانگی ۹/۱۹۱۴ هینزه‌کانی فەرهنسا و ب‌ریقتانیا هاوبه‌ش بوون له به‌ر پ‌رچ‌دانه‌وه‌ی هینزه‌کانی ه‌ل‌مانیا که به‌ره‌و فەرهنسا ده‌هاتن، له مانگی یانزه ب‌ریقتانیا شهری دژنی تورکیا راگه‌یاند، له سالی ۱۹۱۷ ب‌ریقتانیا به‌غ‌دای داگیرکرد له‌گه‌ل وولاتی فارس، ب‌ریقتانیا به‌سه‌رکه‌وت‌وی له‌شهری یه‌که‌می جیهان د‌رچ‌وو

له‌دوای کوژدان و برینداربوونی زۆر له‌هه‌یزمه‌کانی سه‌ریازی. له‌دوای شه‌ه‌ ئه‌نیوان ئینگلز و ئه‌یله‌ندا به‌ریابوو له‌ ساڵی ۱۹۱۹ و بووه‌ ه‌وی جیابوونه‌وی باشووری ئه‌یله‌ندا له‌ وولاته‌ یه‌کگرتووهم‌کان و به‌ش بوو به‌ ئه‌یله‌نده‌ی ئازاد. یه‌که‌م ده‌سه‌لاتی کرێکاری له‌ به‌ریتانیا دامه‌زرا له‌ ساڵی ۱۹۲۴ له‌لایه‌ن رمزی ماکدونالد و بووه‌ ه‌وی خ‌ویشاندانی گشتی به‌ه‌وی ئازاوه‌ی کرێکاران. له‌ ۱۹۳۹/۹/۱ بریتانیا و فه‌رنسا شه‌ریان دژی ئه‌لمانییا راگه‌یاند له‌ دوا‌ی داگیرکردنی پۆله‌ندا له‌لایه‌ن ئه‌لمانییا، له‌ ۱۹۳۹/۹/۳ بووه‌ ه‌وی به‌ریابوونی شه‌ری جیهانی دوهم‌ له‌ نیوان ئه‌لمانییا ئیتالییا و یابان ئه‌مه‌ له‌لایه‌ک، له‌نیوان به‌یتانیا و وولاتانی کۆمه‌نولس، فه‌رنسا و (هاوپه‌یمانان) له‌دوای ئه‌وانه‌ش ئه‌مه‌ریکا و یه‌کیتی سوئیه‌ت چونه‌ پ‌زوه‌کانی. له‌لایه‌په‌رمانی پ‌نشوو باسی شه‌ری دوهمی جیهان کرایه‌ که‌ به‌ چ ش‌یوه‌یه‌ک بوه‌.

له‌ساڵی ۱۹۵۱ پارتی پارێزگاران له‌ هه‌لبژاردن سه‌رکه‌وتن و تشریشل حکومه‌تی پ‌یک ه‌ینا، له‌ سه‌رۆکایه‌تی له‌ مانگی ۱۹۵۲/۲ شانشین جورجی شه‌شم‌ کۆچی دوا‌یی کردو دوا‌ی شانشین ئه‌هل‌ب‌زاییت ج‌نگه‌ی گرت‌وه‌ تاکو ئه‌یستاش، به‌رده‌وام بوونی ک‌یسه‌ی ده‌سه‌لاتی نیوان پارتی پارێزگاران و کرێکاران له‌ سه‌ر ده‌سه‌لات تاکو ئه‌یستاش هه‌ر به‌رده‌وامه‌، به‌لام له‌دوای ساڵه‌کانی ۱۹۴۷ وهرده‌ وهرده‌ ئه‌و وولاتانه‌ی ژ‌یر ده‌سته‌ی به‌ریتانییا بوون سه‌ربه‌خ‌و‌ییان وهرگرت و له‌ ژ‌یر ئه‌مپ‌راتوری دهرچوو درا وولایه‌ته‌ یه‌کگرتووهم‌کانی ئه‌مه‌ریکا که‌ ئه‌یستاش هه‌موو هه‌ولئ‌ ئه‌وه‌ ده‌ده‌ن ده‌سه‌لاتی ته‌واویان هه‌ب‌یت له‌سه‌ر جیهان به‌ تایبه‌تی له‌دوای کۆتایی هاتنی شه‌ری سارد، بۆ یه‌که‌م جار له‌ میژووی به‌ریتانییا مارگریت تاتشر له‌ ۱۹۷۹/۵/۳ بووه‌ سه‌رۆک وهرزیران، له‌دوا هه‌لب‌ژاردنی ۱۹۹۷/۵/۱ تۆنی بلیسر سه‌رۆکی

پارتی کرێکاران ده‌سه‌لاتی سه‌رۆک وهرزیرانی وهرگرت و بۆ جباری دوهم هه‌لب‌ژ‌یرداریه‌وه‌، به‌ریتانییا تاکو ئه‌یستاش نه‌یتوانیوه‌ ک‌یسه‌ی ئه‌یله‌ندا چاره‌سه‌ر بکات. به‌ریتانییا هاوپه‌یمانی به‌نه‌رته‌ی ئه‌مه‌ریکایه‌ له‌ هه‌موو ک‌یسه‌و مملانه‌ی نیو ده‌وله‌تی له‌پ‌ینا و به‌رژوه‌ندی تایبه‌تی خ‌ویان بگره‌ چ له‌ ک‌یسه‌ی ئه‌یسرائیل و ئه‌یران و یوگسلافیا و ئه‌فغانه‌ستان وه‌تا عه‌راقیش به‌نیازی دابه‌ش کردنی جیهانه‌ له‌ نیوانیان و هاوپه‌یمانه‌کان.

له‌ پاش ئه‌و میژوه‌ پ‌ر له‌ ک‌یسه‌و مملانه‌یه‌ی نیوان وولاتان و ک‌یسه‌و مملانه‌ی ناوخ‌و‌ی نیوان پارت و گروپه‌ رامیاره‌کان و شانشین به‌ تایبه‌تی مملانه‌ی سه‌رده‌سه‌لات له‌ نیوان پارتی کرێکاران و پارتی پارێزگاران، له‌ هه‌مان کاتا به‌ ه‌یز بوونی په‌یوه‌ندی نیوان ئه‌مه‌ریکا و به‌ریتانییا و هاوپه‌یمانه‌کانیان و دوا‌ی کاره‌ساتی واشنتون و نیویۆرک له‌ ۲۰۰۱/۹/۱۱ و راگه‌یانندی ب‌ریاری شه‌ری دژ به‌ تیرۆر له‌ جیهاندا و په‌لاماردانی ده‌سه‌لاتی تالبان و بن لادن و پوختاندنی به‌پ‌یک ه‌ینانی حکومه‌تی کاتی ئه‌فغانی به‌ سه‌رۆکایه‌تی حمید کارزای، دوا‌ی ئه‌و ه‌ینرش کردنه‌ سه‌ر پ‌ژ‌یمی عه‌یراق و سه‌رکردایه‌تیه‌که‌ی سه‌دام حس‌ین له‌ دوا‌ی هه‌ول و توانایه‌کی زۆر له‌گه‌ل پ‌ژ‌یمی سه‌دام حس‌ین له‌دوای کۆتایی هاتنی شه‌ری که‌ندا و ئه‌مه‌ریکا به‌ هاوکاری به‌ریتانییا له‌ ۲۰۰۳/۳/۲۰ بۆردومانی شاره‌کانی عه‌یراقیان کرد به‌ تایبه‌تی به‌غدا و بووه‌ ه‌وی پوختاندنی پ‌ژ‌یمی سه‌دام له‌ ۲۰۰۳/۴/۹ هه‌ر له‌سه‌ر داوا و پ‌یشنیاری ئه‌و دوو وولاته‌ زه‌به‌لاحه‌ حکومه‌تی کاتی له‌ ۲۰۰۴/۶/۳۰ دامه‌زرا.

به‌رده‌وام بوونی ه‌یزمه‌کانی سوپای به‌ریتانییا و ئه‌مه‌ریکا له‌ عه‌یراق به‌رگری کردنی یه‌که‌م له‌ به‌رژوه‌ندی تایبه‌تی خ‌ویان و دوهم به‌رگری کردن له‌ گه‌لانی عه‌یراق به‌ تایبه‌تی کورد و هه‌ولی به‌ره‌و باش بردنی بارو دۆخی عه‌یراق به‌رده‌وامه‌. خ‌و‌ینه‌ری به‌ریز: من زۆر به‌ پ‌یکی میژوی

تاوانەكانى دەسەلاتى بەرىتانيا و ئەمەرىكا و پووسىيائى قەيسەرى و سەردەمى سۆڧىەت و ئەلمانىيا و فەرەنسا و ھەردوو ئىمپىراتورىيەتەكانى تورك و فارس و ئىسلام و چەندىن لاىەنم بەباشى دىار كرده لە مېژووى كورد لەگەل ولاتانى كە پىيى لىكىنراو بەتايبەتتى لە مېژووى كوردستان، بۆيە ھەرىك لەو وولاتانە پىويست نەبوو پووداوەكانى بەسەرھاتى كوردلە لاىەن ئەو وولاتانە دۇبارە بەمەو بەلام بى شك ھەمووى بەلگەى مېژووى زىندون لەو وولاتانە دەبى

پۇژنىك بىت خۇى دۇبارە كاتەو و كورد بىتە خواوھنى دەسەلاتى خۇى لەسەر خساكى كوردستانى يەكگرتوو لە ھەموو بوارە جۇراو جۇرەكان.

● بەرىتانيا ئەندامى ھەمىشەى نەتەو يەكگرتووەكانە، ئەندامە لە كۆمەنولسى بەرىتانيا، ئەندامە لە يەكىتى ئەورپا، ئەندامە لە پەيمانى باكورى ئەتلەسى، ئەندامە لە رىكخراوى بوژانەوئى ئابورى، ئەندامە لە رىكخراوى ئاسايش و ھاوكارى ئەورپى.

(ئەندۇرا)

- ناوى پەسمى: ئىمارەتى ئەندۇرا، لە كۆنترىن دەولەتە كۆنەكانى ئەورپاىە.
- پايتەختى: ئەندۇرا، لافىلا، ژمارەى دانىشتوانى ۲۵ر۸۵۰ ھەزار كەسە.
- پووبەرى: ۱۷۵ ميل چوارگۆشە ۵۴۳ كىلۆمەتر چوارگۆشەىە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۷۷ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- چەرى دانىشتوانى: ۴۳۰ كەسە لەيەك ميل چوارگۆشەدا.
- نژادەكانى ئەندۇرى ۲۵٪. كۆچەرى ئەسپانى ۷۵٪.
- بوژانەوئى دانىشتوانى: ۵ر۶٪.
- زانىنى نوسىن و خوئىندن: ۹۹٪.
- دراوى: فېنگى فەرەنسى، بىزىتاي ئەسپانى.
- زمانەكانى: زمانى كاتالانى (زمانى پەسىمىە) فەرەنسى، ئەسپانى.
- ئاينەكانى: كاسۆلىكى پۇمانى.
- دا بەشى كسارگىزى: ۷ ئەبرىشىيە كەكارگىزىيەكەى لە شىوئى قەزايە.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱ر۵۰۰ مىليار دۇلارە، ۱۸۵ر۰۰۰ ھەزاردۇلار بەرھەمى گەشت

- و گوزارىەتى بەھۇى وەرزش لەسەر بەھر كە بەندەرىكى ئازادەو بۆتە ھۇى مەلئەندىكى بازارگانى گورج و گۆل، كە دوانزە مىليۇن كەس سالانە بۇ گەشت و گوزار پووى تى دەكەن.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۲۸ر۵۰۰ دۇلار.
- زەوى كشتوكالى: ۲٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم، جۇ، تىرى، پەتاتە، تەپە بە ھەموو جۇرەكانى و ميوەجات.
- سامانى ئازەلى: مەپ و بىزن وچىل بەخىوكردن ھەبە بەلام رىژەى بەباشى دىار نىيە.
- كانزكانى: قورقوشم، ئاسن.
- سامانى سروشتى: وزەى ئاوى، ئاسن.
- دەرچووەكانى: كارەبا، بەرھەمى تەباق، كەلوپەلى ناومال.
- داھاتى دەرھەمى: كەلوپەلى بەكارھىنان، پىداوئىستى خۇراك، قاچاغى پىشەيەكى لەباو، ماشىن و ئۆتۆمبىل.
- ھاوبەشەكانى بازارگانى: ئەسپانىا، فەرەنسا، لە مانگى ۱۹۹۰/۶ ئەندۇرا پەيمانى لەگەل يەكىتى ئەورپا مۇركرد بە بەشدارى كردنى

لەگەن يەكئىتى گومرگى نىۋدەولەتى و يەكئىتى ئىۋروپا كە يەكەم پەيمانى نىۋدەولەتتە مۇزىكئىت لەنىۋانىان.

● پۇنمى دەسەلات: نىمارەتئىكى ھاوبەشى پەرلەمانىيە بەشدارى ئىماراتەكان لەسەر يا لە لاين سەرۆك كۆمارى فەرەنسا، ئىۋ ئىماراتە لەلاين فەرەنسا و ئەسپانیا پارىزگارى لى دەكرى لە سالى ۱۲۷۸ تاكو ۱۹۹۲ لەمكاتە كە دەنگدەران داۋاي ھەلۋەشاندنەرمەي پۇنمى دەربەگيان كرد كە ۷۱۵ سالى خاياند. لە سالى ۱۹۹۲ دەستور راگەياندرا بە برىارى ھاوبەشى ئەندوراي پەرلەمان. سى دەسەلاتى لىك جىبا كراۋەيە كە ئەنجومەنى گشتى سەرۆكى حكومت دادەمەزىنى.

● پارتە راميارەكان: كۆمەلەي نىشتىمانى دىموكراتى، پارتى ناۋەندى، پارتى دەست پىشخەرى نىشتىمانى دىموكراتى، پارتى چەپى ناۋەند، پارتى دىموكراتى ئوئى، پارتى

- يەكئىتى لىبرالى، راست رەوى ناۋەندى.
- جوگرافىيەى ولات: ئەندورا دەكەويتە لوتكە چىكانى لىرنىز (لەسەر سنورى نىۋان فەرەنسا و ئەسپانیا) بەھۆيە بۇتە جىنگەي خۇ خلىسكان لەسەر بەفر، زىي فالرا ھەموو ئاۋەكانى پووى ولات ناۋدیز دەكات، لەو ولاتە چەندىن دۆل و كەندى قۇل و تەنگى تىايە. كەش و ھەوى ساردو وشكە، زستانى پۇژ لە دەره.
- مېژووى ولات: نىمارەتئىكى ھاوبەشى نىمچە سەربەخۆيە مافى ئۇتۇنۇمى ھەيە، لە سالى ۱۲۷۸ مل كەچى ولاتى فەرەنسا يەولەگەل قەشەكانى شارى ئۇرھلى ئەسپانیا. لە سالى ۱۹۹۰ پازى بوو بەچونە ناۋ پەيمانى يەكئىتى گومرگى لەگەن ئىۋروپا (كە ئىستا ناسراۋە لە يەكئىتى ئىۋروپا).
- ئەندورا ئەندامە لە رىكخراۋى نەتەۋە يەكگرتۋەكان.

ئىرلەندە

- ناۋى رەسمى: ئىرلەندە.
- پايتەختى: دەبلن، ژمارەى دانىشتوانى ۲۰۰۰ر ۲۰۰ھزاركەسە).
- شارە سەرەكئەكانى: كۆرك، لىمرىك، ۋوترا، فۇرد.
- بەندەرە سەرەكئەكانى: دەبلن، كۆرك، گال ۋاي، دەن لۇگ ھىر.
- رووبەرى: ۲۷،۱۳۶ مىل چوارگۇشەۋى ۲۸۰ر ۷۰كىلۇمەتر چوارگۇشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲۰۰۰ر ۱۵۰مىليۇن كەسە.
- چرى دانىشتوانى: ۱۵۲كەس لەيەك مىل چوارگۇشەدا.

- نژادەكانى: سەلتىەكان، كەمايەتى ئىنگلىزى تىايە.
- زمانەكانى: زمانى ئىنگلىزى، ئىرلەندى (جىلىك) كە ھەردوۋىكان زمانى رەسمىن.
- ئاينەكانى: كاسۇلىكى پۇمانى ۹۲٪، ئەنجىلكانى كنىسەي ئىنگلىزى ۲٪، ئەداتر، ئاينى بچوكى ترى تىايە.
- زانىنى نوسىن و خوئىندن: ۹۹٪.
- دابەشى كارگىزى: ۲۶ ھەرىمە.
- بەرگىرى: ۱۵٪ لەكۆى دەرنەنجامى ناۋخۇبى.
- سوپاكەي: ۱۲،۷۵۰ ھەزار كەسە.
- دراۋى: جونەي.

پيشه‌ی داده‌مه‌زین. به‌لام دامه‌زاندنی سه‌رۆك وه‌زیران له‌لایهن سه‌رۆك كۆمار كه به‌داوای نه‌نجومه‌نی نوینه‌ران دیاری ده‌كریت و به‌پرسیاره به‌رامبه‌ر به‌نه‌نجومه‌ن.

● پارتیه‌ی رامیاریه‌كان: پارتی مام ناوه‌ندی راست په‌و، پارتی ئیله‌ندی یه‌كگرتوو، پارتی چه‌پی مام ناوه‌ندی، پارتی كار، پارتی دیموكراتی پینشكه‌وتوو كه داوای بازاری ئازاد ده‌كا، چه‌ندین بیرو بۆچونی تر هه‌یه كه هه‌موو داوای یه‌كگرتوی ئیله‌نده‌ ده‌كهن له‌ پیناوی به‌رمو پینش بردنی وولاته‌كهیان .

● جوگرافیای ولات: سروشتی سه‌ره‌کی له‌ ده‌شتیكی ناوه‌راستی فراوان و خاكیكی به‌ردینی پینك هاتوه (واته‌چه‌و) جیاوازی ئه‌و ده‌شتایه به‌ چه‌ندین ده‌ریاچه و زه‌لكاوی مانی گه‌ره‌ی تیدایه و له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا گه‌رد و چیا‌ی گه‌ره‌ی تیا‌یه له‌وانه‌ چیا‌ی ویکلۆكه له‌ پۆژه‌لاته و زینی سه‌ره‌کی زینی شتونه‌ كه درژیه‌كه‌ی ۲۴۰ میله‌و درژترین زینی له‌ دورگی به‌ریتانی كه هه‌لده‌قولی له‌ناوچه‌ی باكوور دیته‌ خوارئ به‌رمو باشوور و باشووری پۆژئاواو له‌ زه‌ریای ئه‌تله‌سی ده‌كاته‌وه، زینی لیفی و زینی بوینی لییه. ئیله‌نده‌ ده‌كه‌ویته سه‌ر زه‌ریای ئه‌تله‌سی له‌پۆژئاوای به‌ریتانیای مه‌زن و راسته‌وخۆ ده‌ریای ئیله‌ندی لیکیان جیا ده‌كاته‌وه، ئیله‌نده‌ی باكوور ده‌كه‌ویته پۆژه‌لاتی.

● مینژووی ولات: هۆزه سه‌لتیه‌كان هه‌لسان به‌ داگیرکردنی دورگه‌ كه له‌ سه‌ده‌ی چواری پینش زاین و به‌رمو بوژانه‌وه هه‌نگاوی نا له‌ بواره‌كانی پۆشنیبری و داب و نه‌ریتی جیلیه‌كان و به‌رمو فراوانکردن درژ بووه‌ تاكو سه‌كۆتله‌ندا، له‌ سه‌ده‌ی هه‌شت ئه‌سكه‌نده‌نافیه‌كان ده‌ستیان كرد به‌ داگیرکردنی ئیله‌نده‌ به‌لام دانیمارکیه‌كان ده‌ركران له‌لایهن (بریانی بوو)

● كۆی ده‌ره‌نجامی ناوخویی: ۶۰ ملیار دۆلار. به‌شی تاك له‌كۆی ده‌ره‌نجامی ناوخویی: ۱۶ر۸۵۰ دۆلاره.

● زه‌وی كشتوكالی: ۱۴ر۷٪ له‌خاکی وولاته‌كه. به‌ره‌می كشتوكالی: په‌تاته، دانه‌وینه، چه‌ره‌ندهری شه‌كر، جۆ، گه‌نم، ته‌رمو میوه‌جات. سامانی ئاژملی: چیل و گامیش ۶ر۵۰۰ ملیون سه‌ر، مه‌ر ۸۵۰ر ملیون سه‌ر، به‌راز ۶ر۶۰۰ر ملیون سه‌ر، په‌رمو ۱۲ر۱۵۰ر ملیون سه‌ر.

● سامانی سروشتی: زه‌نگ (توتیا) قورقوشم، غاز، نه‌وت، نوحاس، به‌ردی چه‌وی، دۆلومیت، زبوو، پۆلا.

● به‌ره‌می كاره‌با: ۱۸ر۹۰۰ ملیار كۆلۆوات كاتژمیر.

● پيشه‌سازیه‌كانی: رستن و چنن، كیمیاوی، دروستکردنی خۆراك، ماشین، گه‌شت و گوزار، خواردنه‌وه به‌ هه‌موو جۆره‌كان .

● ده‌رچووه‌كانی: چیل و گامیش، به‌ره‌می شیر، ماشین، كیمیاوی، كه‌لوپه‌لی چاره‌سه‌رکردنی پونكردنه‌وه‌كان (راگه‌یاندن).

● داها‌تی ده‌ره‌وه‌ی: خواردنه‌می، كیمیاوی، به‌ره‌می نه‌وت، ماشین، رستن و چنن.

● هاویه‌شه‌كانی بازرگانی: به‌ریتانیا، وولاتانی پۆژئاوای ئه‌وروپا، ئه‌مه‌ریكا، چین، یابان، ئه‌لمانیا، له‌گه‌ل چه‌ندین ولاتی تر.

● پژیسی ده‌سه‌لات: كۆماریكی په‌رله‌مانیه، په‌رله‌مان له‌ دوو نه‌نجومه‌ن پینك هاتوه، نه‌نجومه‌نی نوینه‌ران و نه‌نجومه‌نی پیران. نه‌ندامه‌كانی بۆ ماوه‌ی پینج سال هه‌لده‌بژێردرین. نه‌نجومه‌نی نوینه‌ران له‌ ۱۶۶ نه‌ندام پینك هاتوه به‌ پژیسی ریژیه‌ی هه‌لده‌بژێردرین، نه‌نجومه‌نی پیران پینك هاتوه له‌ ۶۰ نه‌ندام و سه‌رۆك وه‌زیران داده‌مه‌زینن، له‌وانه ۱۱ نه‌ندام وه‌زیرمه‌كان، ۶ نه‌ندام له‌ زانكۆكان و ۴۲ نه‌ندامه‌كه‌ی تر له‌ سه‌ندیگای

شانىشىنى ئىرلەندە لە سالى ۱۰۱۴ ، لە سەدەى دوانزەھەم ئىنگلىزەكان دەستيان كرد بە داگىر كردنى دورگەكە بۇ ماوەى ۷۰۰ سال بەلام خەباتى ئىرلەندىەكان بى پسانەوہ بوو دژى داگىر كەرى ئىنگلىزى و ئەم خەباتە بەردەوام بوو تاكو سەدەكانى چواردەو پسانزە بە گىرپانەوہى زۆربەى خاكى ئىرلەندە لە ژىر دەستى ئىنگلىزەكان ھەتا شارى دېلن. لە سالى ۱۵۲۶ ھنرى ھەشتم شانىشىنى ئىنگلترا ھەولنى زۆرى دا بەلام ھەولەكانى بى سوود بوو بۇ ئەوہى چاكسازى ئايىنى بكات بە بلاوكردنەوہى برۆتستنت لە ئىرلەندە. لە سالى ۱۵۴۱ پەرلەمانى ئىرلەندە دانى نا بە ھنرى ھەشتمەو بونى بە شانىشىنى ئىرلەندەو شانىشىن ماوەى بە ھۆزەكان دا بە پلەى دەرەكى خاوەن زەوى و دەسەلاتدار. لە سالى ۱۵۷۹ ئىنگلىزەكان شۆرشى دزمۇندىان لەناو بردو زەوى شۆرشگىرەكانيان داگىر كەردو كرديە جىنشىنى ئىنگلىزەكان، لە سالى ۱۶۹۵ ياساى كەنتانى دەر كەرد بە قەدەغە كەردنى كاسۇلىك لەسەر خاوەندىەتى سامان و دەسەلات. لە سالى ۱۷۲۰ ياساى مالى ئىرلەندەى دا كە ياسا دابرىژىت لە رىگەى پەرلەمانى بەرىتانى، لە سالەكانى ۱۷۳۹ تا ۱۷۴۱ برسىەتى ئىرلەندى گرتەوہ كە بوە ھۆى مردنى سى يەكى خەلكى ئىرلەندە لە سالى ۱۷۹۸ بەرىتانىا شۆرشى كۆمەلەى ئىرلەندى لەناو برد كە بە سەر كەرداىەتى وولف نون بوو كە فەرەنسا پىشتىوانى لى دە كەرد.

لە سالى ۱۸۰۰ دەرچوونى ياساىەكى تايبەت بە ھەلۆەشانەوہى پەرلەمانى ئىرلەندەو دامەزاندنى وولاتى يەگگرتوو لە بەرىتانىاي مەزن، لە سالى ۱۸۲۹ دانىيال ئۆكۆنل توانى كاسۇلىك پزگار بكات بە دەر كەردنى ياساىەك بەياساى ماوەدانى كاسۇلىك بە چونە ناو

پەرلەمان. لە سالى ۱۹۰۵ ئارنر جىرفىت جولانەوہى نىشتىمانى دامەزاند بە ناوى (شىن فىن) كە داواى ھەلسانەوہى ئىرلەندەى دە كەرد بە پىنى بئەماكانى نىشتىمانى بە جىابوونەوہى پامىارى لە بەرىتانىاي مەزن. لە سالى ۱۹۱۹ ئەندامانى پەرلەمانى سەر بە جولانەوہى شىن فىن پەرلەمانىكى ئىرلەندىان پىك ھىنا لە دېلن دژى حكومەتى بەرىتانىا و لەھەمان كاتا سوپاى كۆمارى ئىرلەندە دەستى كرد بە شەرى پارتى زانى دژى بەرىتانىا. لە سالى ۱۹۲۱ پەيمانى ئەلگور ئىرلەندى مۆركرا بە دابەش كەردنى ئىرلەندە بۇ ئىرلەندى باكور (ئەلەزە) كە لە ژىر دەسەلاتى بەرىتانىا ماىەوہ بەلام ئىرلەندى باشوور مالى ئۆتۆنۆمى ناوخۆى تەواوى بە دەست ھىنا.

لە سالى ۱۹۲۲ دەولەتى ئىرلەندە نازادى راگەياندا، سوپاى كۆمارى ئىرلەندە دابەش بوو بە پىنى پەيمانى ئەنگور ئىرلەندى كە بوە ھۆى ھەلگىرسانى شەرى ناوخۆىى لە سالى ۱۹۲۲ تا ۱۹۲۳. لە سالى ۱۹۷۲ لە پاپرسى گەلى ئىرلەندە بىرىارى دەستور دراو ناوى وولات كرا ئىرىز بە دامەزاندنى دەولەتى دىموكراتى سەربەخۆو بى لايەنى خۆى لە جەنگى دووہى جىهان راگەياندا. لە ۱۹۴۸/۱۲/۲۱ ياساى ئىرلەندە دەرچوو كە كۆمارى ئىرلەندە نەك دۆمىنۆن لە كۆمەنولس كە بەرىتانىا رەزامەندى خۆى بۇ ھەردو كارەكە دەرپى لە سالى ۱۹۴۹. لە سالى ۱۹۸۵ ئىرلەندە چوہ ناو كۆمەلەى ئابوورى ئەوروپى (يەكئىتى ئەوروپاى ئىستا) لە سالى ۱۹۸۵ رىكەوتنى ئەلگور ئىرلەندەى دەرچوو كە كۆمارى ئىرلەندە پۆلى پايۇژكارى ھەبىت لە دەسەلاتى ئىرلەندەى باكور، بەلام دەسەلاتى تەواوى لەو بارەوہ پى نە درا. لە ۱۹۹۳/۱۲/۱۵ ئىرلەندە و بەرىتانىا رىكەوتن لەسەر نەخشەى فراوان لە پىناو ئاشتى كىە كىشەى ئىرلەندەى

باکور كۆتايى پى يىت. له ۱۹۹۴/۸/۲۱ سوپاي ئىرلەندە ۋەستانى شەپرى راگەياندا بەلام بى سود بوو كه بوه ھۆى ئاژاۋە و پىكدان له سانى ۱۹۹۶. لەمانگى /۷/ ۱۹۹۷ دووبارە ۋەستانى شەپرى راگەياندا و گفتوگو دەستى پى كرد.

● ئىرلەندە ئەندامە لە نەتەۋە يەكگرتۈھكان، ئەندامە لە يەكئىتى ئەوروپا، ئەندامە لە پىنكخراۋى ھاۋكارى بوژانەۋەى ئابوورى، ئەندامە لە پىنكخراۋى ئاسايش و ھاۋكارى ئەوروپى.

ئىسلەندا

● ناۋى رەسمى: كۆمارى ئىسلەندا.
 ● پايتەختى: رىكياڧىل، ژمارەى دانىشتوانى ۱۲۵ر۰۰۰ ھەزار كەسە، ھەرەھا بەندەرىكى سەرەكە.
 ● پووبەرى: ۳۹۷۶۸ مىل چوارگۆشەۋ ۱۰۲ر۰۰۰ كىلومەتر چوارگۆشەيە چەند دوورگە دەگرىتە خۇى.
 ● ژمارەى دانىشتوانى: ۲۸۵ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
 ● چەرى دانىشتوانى: ۹ كەس لە يەك مىل چوارگۆشەدا.
 ● بوژانەۋەى دانىشتوانى: ۱ر۰٪.
 ● نژادەكانى: لە پەچەلەكى نەروىچى يە، سەلتىەكان.
 ● زمانەكانى: ئىسلەندى (زمانى رەسمىيە) زياتر له ۱۰۰۰ سان دەبى ئەو زمانە پارىزراۋە بە پاك و خاۋىنى.
 ● نايىنەكانى: لوتەرى ئىنجىلىكى.
 ● زانىنى نوسىن و خۇيىندن: ۹۹٪.
 ● دابەشى كارگىپى: ۲۳ ناۋچە + ۱۴ شارى سەرەخۇ.
 ● بەرگرى: ھىزىكى ئەمىرىكى پارىزگارسان دەكات.
 ● دراۋى: كېونا.
 ● كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۵۰ر۰۸ مىيۇن

دۆلارە.
 ● بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۲۱ر۰۰۰ ھەزار دۆلارە.
 ● زەۋى كشتوكالى: ۱ر۰٪ لەخاكى ۋولاتەكە.
 ● بەرھەمى كشتوكالى: پەتاتە، كرنپ، چەندىن جۆرى تر لە تەرەۋ ميوەجات.
 ● سامانى ئاژەلى: مەر ۴۶۵ر۰۰۰ ھەزار سەر، بىزن ۲۵۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، چىيىل ۱۲۵ر۰۰۰ ھەزار سەر، ۱۷۵۰ مىيۇن تەن بەرھەمى ماسى ھەيە لە پىنگەى پاو كردن و ئامادەكردنى لە قوتىدا.
 ● سامانى سىروشتى: ماسى، وزەى كارەبا، وزەى پەلى گەرمى زەۋى.
 ● بەرھەمى كارەبا: ۶۰ر۰ ھەزار مىليار كىلۇۋات كاتژمىر.
 ● پىشەسازى: دروستكردنى ئەلەمنىۇم، دروستكردنى قوتى ماسى.
 ● دەرچىۋەكانى: ماسى و بەرھەمى ماسى، بەرھەمى ئاژطلى، ئەلەمنىۇم، فۇسلىكۇن، دىياتۇمىت.
 ● داھاتى دەرەۋەى: بەرھەمى نەوت، ماشىن و كەلپەلى، ئۆتۇمىيىل، خواردەمەنى، بەرھەمى رىستى و چىنن.
 ● ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: ۋولاتانى يەكئىتى

ئەوروپا، رايەلەى ولاتانى ئەوروپى بۇ بازىرگانى ئازاد، ئەمەرىكا، يابان، چىن، دانىمارك .. دانىشتوانى ئىسلەندە زۆربەيان بە بازىرگانى خەرىكەن كە ۶۰٪ ئەمەش سەرچاۋەى سەرمكى دەرامەتى ولاتەكەيە.

● پزىمى دەسەلات: كۆمارىكى دەستورىە، گەل سەرك كۆمار ەلدەبژىزىت بۇ ماۋەى پىنج سان، دەسەلاتى جىبەجىكردىنى بەندە بە سەرك ەزىران و ئەنجومەنى ەزىران، بەلام پەرلەمان كە ناۋى (ئىپىنك) ە پىك ەاتۋە لە ۶۲ ئەندام كە كۆتتىن پەرلەمانە لە جىهان.

● پارتە پامىارىەكان: پارتى سەربەخۇ، راست رەۋى ناۋەندى، پارتى دىموكراتى كۆمەلەيتى مام ناۋەندى، پارتى جەماۋەرى، پارتى ئافرەتان، چەندىن بىرۋ بۆچۈنى تر ەەيە لە پوۋى پامىارى و ئابۋورى و دىموكراتى و ئافەرتان و نەتەۋەى و دادپەرۋەرى.

● جوگرافىاي ولات: ئىسلەندە دەكەۋىتە لايەنى باكورى زەرىاي ئەتلەسى لەرۆژەلاتى دورگەى گرېلانندە، بازىنەى جەمسەرى باكور پىۋەى نوساۋە، يەككىكە لە ناۋچەكانى گركانى جىهان، نىزىكتىن دراۋسىنى دورگەى گرېلانندە لەبەرداۋەى، دانىمارك لە پۇژئاۋا، سى چارەگى زەۋىەكەى خراپەۋ بونى زىى بەفرى ەەيە كە بەستىنى بەردەۋامە، دەرىچەى بىبابانى گركانى تىايە ەەرۋەها دورگەى بچۈكى تىايە كە ئاۋەكەى ناسازن، چەندىن كانىاۋى گەرمى تىايە لەگەل باران بارىن و پارچە كبرىت و زىى تىژ و لە ۷٪ دانىشتوانى

لە كەنارە بەپىتەكانى دەژىن.

● مىژۋى ولات: يەكەم نىشتەجىكان لە ئەسكەندە ناۋىەكانن كە ۹۰۰ سال پىش ئىستا پويان تى كرەۋە، لە سانى ۹۲۰ دەستورىان دارشتۋە بۇ خۇيان ئەۋىش بە شىۋەيەك بوە لە دىموكراتىەت و ئەنجومەنى بۇ دامەزراۋە بە پىى دەستورەكە بە ناۋى (پىنك)، لە سانى ۱۲۶۴ ئىسلەندە كەۋتە ژىر دەسەلاتى نەروىچ و دواى كەۋتە ژىر دەسەلاتى دانىمارك، لە سانى ۱۴۸۲، ئىسلەندىەكان لە سانى ۱۸۷۶ بونە خاۋەن دەستورى تايبەتى خۇيان و لە سانى ۱۹۱۸ دانىمارك دانى بە ئىسلەندە نا بە بوۋنى دەۋلەتى سەربەخۇى بى كەمو كورى، بەلام ەر بەناۋ لە ژىر ئامۇژگارى دانىمارك ماىەۋە.

لە ۱۹۴۴/۶/۱۷ لە رىگەى راپرسى گەل ئەنجومەنى پىنك و كۆمارى سەربەخۇى ئىسلەندە راگەيانندرا، لە سانى ۱۹۴۹ ئىسلەندە چۋە ناۋ رىكخراۋى پەيانى باكورى ئەتلەسى، لە سانى ۱۹۷۲ ئىسلەندە بەيەك لايەنە سنورى دەرىاي لە ەرىمەكەى كرىدە ۵۰ مىل بۇ دەرىاۋانى لە جىياتى ۱۲ مىل. كە بوە ەۋى كىشە لەگەل بەرىتانياۋ لە سانى ۱۹۹۵ حكومەتىكى فىدرالى لە پارتى سەربەخۇى و پارتى پىشكەۋتن پىكەندرا.

● ئىسلەندە ئەندامە لە نەتەۋە يەكگرۋەكان، ئەندامە لە پەيمانى باكورى ئەتلەسى، ئەندامە لە رىكخراۋى بوژانەۋەى ئابورى، ئەندامە لە رىكخراۋى ئاسايش و ھاۋكارى ئەۋروپى، ئەندامە لە رابتەتى بازىرگانى ئازادى ئەۋروپى.

كىشۈەرى ئەفەرىقىا

لاپەرە	ولات	ز	لاپەرە	ولات	ز
۲۷۱	بەننن	۲۹	۲۱۰	نەخشەى كىشۈەرى ئەفەرىقىا	۱
۲۷۲	بوتسوانا	۲	۲۱۲	ئەفەرىقىاي باشوور	۲
۲۷۵	بۇركىنا فاسۇ	۲۰	۲۱۶	رواندا	۳
۲۷۷	بۇرەندى	۲۱	۲۱۸	زامبىيا	۴
۲۷۹	تۇگۇ	۲۲	۲۲۰	زەمبابۇى	۵
۲۸۱	تونونس	۲۳	۲۲۲	ساتومىيەو پرنسىپ	۶
۲۸۲	دورگەى مانگ (كۇمارى قەمەر)	۲۴	۲۲۳	سىشل	۷
۲۸۵	تەنزانىا	۲۵	۲۲۴	كىنىيا	۸
۲۸۷	تشاراد	۲۶	۲۲۶	مىسر	۹
۲۸۹	گامبىيا	۲۷	۲۳۰	مۇزەمبىق	۱۰
۲۹۰	جىبۇتى	۲۸	۲۳۱	نامىبىيا	۱۱
۲۹۲	سوزىلانده	۲۹	۲۳۳	ئەسىۋىيا	۱۲
۲۹۴	گانا	۴۰	۲۳۶	ئەرىترىيا	۱۳
۲۹۶	كىنىياى نىستوانى	۴۱	۲۳۸	ئەفەرىقىاي ناۋەندى	۱۴
۲۹۸	كىنىياى بىساو	۴۲	۲۴۰	جەزانىر	۱۵
۴۰۰	گىنىيا	۴۳	۲۴۲	گابۇن	۱۶
۴۰۲	سىرالىۋن	۴۴	۲۴۴	الراس الاخضر	۱۷
۴۰۴	كۇت دىقوار	۴۵	۲۴۶	سەنىگال	۱۸
۴۰۶	لىسۇتۇ (باتسۇتۇلاندى پىشوو)	۴۶	۲۴۸	سودان	۱۹
۴۰۷	مۇرىتانىا	۴۷	۲۵۱	بىبابانى رۇژئاوا	۲۰
۴۰۹	مۇرىسىۋش	۴۸	۲۵۳	سۇمان	۲۱
۴۱۱	لىبىرىيا	۴۹	۲۵۵	كامېرۇن	۲۲
۴۱۳	مالاۋى (نىسلاندى پىشوو)	۵۰	۲۵۷	كۇنگۇ برازافىل	۲۳
۴۱۵	مالى	۵۱	۲۵۹	كۇنگۇ كىنشاسا	۲۴
۴۱۷	لىبىيا	۵۲	۲۶۲	مەغرىب	۲۵
۴۲۰	مەدغەشقەر (كۇمارى ملاجاسى پىشوو)	۵۳	۲۶۵	نىجىر	۲۶
۴۲۲	نىجىرىيا	۵۴	۲۶۷	ئەنگۇلا	۲۷
			۲۶۹	ئۇگەندا	۲۸

نقشه رقیبای راه‌سازی

(بابوانیوگینیا)

- ناۋى رەسمى: ۋولاتى بابوانىوگىنيانى سەرپەخۇ.
- پايتەختى: بۇرت مۇرزی، ژمارەى دانىشتوانى (۲۰۸ر۰۰۰) ھەزار كەسە.
- شارە گرنگەكانى: لارى، مادانچ.
- بەندەرەكانى: رابوول.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۴ر۶۴۰ر۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىنى نامارى ۱۹۹۹.
- رووبەرى: ۱۸۷ر۷۰۳ مىل چوار گۆشە و ۶۶۲ر۸۴۰ كىلۇ مەتر چوار گۆشەيە.
- چىرى دانىشتوانى: ۲۶ كەس لە يەك مىل چوار گۆشە.
- نژادەكانى: بابوان (لەباشورو ناوخۇيە) ميلانيزيا لە باكورو رۇژھەلات .
- بوژانەۋەى دانىشتوانى: ۲٪.
- زمانەكانى: ئىنگلىزى (زمانى رەسميە) زاراۋەى نىشتمانى تىرى تىايە.
- ئايىنەكانى: پىرۇتستىنات ۴۳٪، كاسۋىك ۲۳٪، ئايىنى ناوخۇيى ۲۴٪.
- دابەشى كارگىرى: ۲۰ پارىزگايە.
- بەگرى: ۳۸٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۲۵ر۸۰۰ كارمەندى چەك دارىە.
- زانىنى خويندن ونوسىن: ۷۵٪.
- دراۋى: كىتا يەكسانە بە ۱۰۰ تويا.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۱۱ر۸۷۰ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۲ر۰۰۰ دۇلار.
- زەۋى كىشتوكالى: زەۋى كىشتوكالى زۇر كەمە.
- بەرھەمى كىشتوكالى: قاۋە، كاكلى گىز، زەيتى دار، كەكاو، چاي، گىزى ھىندى، گەنم و جۇ، گولە بەرۇژە، تەرەو ميوەجات.
- سامانى نازھلى: بەراز ۵۰۰ مىليۇن سەر،
- نازھلى تىرى ۋەك مەرو بىزنو چىلى ھەيە بەلام بەرئۇزەيەكى زۇر كەم.
- سامانى سىروشتى: زىر، نوحاس، زىوو، مەتات، دار، گازى سىروشتى.
- بەرھەمى كارەبا: ۱ر۹۵۰ مىليار كىلۇ وات كاتۇمىز.
- داھاتى دەرھەۋى: خۇراك، ماشىن، كەلوپەلى گواستىنەۋە، سوتەمەنى، كىمىيارى، كەلوپەلى بەكار ھىنان.
- دەرچوۋەكانى: زىر، نوحاس، قاۋە، زەيت، گىزى ھىندى، بەرھەمى دار.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: ئۇستىراليا، بەرىتانيا، يابان، سىنگاپورا، نيوزىلەندە، ئەمەرىكا، كۇرباي باشوور.
- رۇمى دەسەلات: سەرۇكى دەۋلەت (شانىن ئەلىزابىتى دوھى شانىنى بەرىتانيايە) كە دادوۋەرۇكى كىشتى نۇنەرايەتى دەكات لەۋولاتەكە. بابوا نيوگىنيا سەرپەخۇى لە ۱۹/۱۶/۱۹۷۵ ۋەرگرت لە دواى سەرپەخۇى حكوۋەتىكى دىموكراتى پەرلەمانى دەستورى تىدا بەرقەرار بوو بە دەسەلاتى نىشتمانى كە لە ئەنجومەنكى ياسا دانان پىك ھاتو لە ۱۰۹ ئەندام.
- پارتە راميارەكان: پارتى بابوانىوگىنيا، بىزوتسەۋەى گەلى دىموكراتى، پارتى نىشتمانى، پارىزگارن كەبنكەى لە چىيكانە، ھاۋ پەيمان و ميلانيزى كە لايەنگىرى ئۇتۇنۇمى دەكات، پارتى پىشكەۋتنى مىللى، پارتى راسترەۋى ناۋەندى، چەندىن پارتو گرۇپى تىرى چەپ رەۋى نىشتمانى تىايە.
- جۇگرافىيى ۋولات: بابوانىوگىنيا دەكەۋىتە باشوورى رۇژھەلاتى ئاسيا وباكورى ئۇستىراليا راستەوخۇ.

ئەندەنۇسىيا (ئىريانى رۇئاوا) لە رۇئاوا، ئوسترالىيا لە باشور، چەندىن دورگە دەگرىتە خۇي، كۆمەلەي (سلىمان) وەك دورگەي مانۇس، نيوبىرتون، نيونىرلاندا بۇجنگىل، روى وولات بە چىيى زۇرو پىر لەدارستانى چىر داپۇشراوہ لە ناوہراست لەكەنارى خاكي نەوييىاي ھەيە لەگەل ئەوہشدا دوو زىنى سەرەكى ھەيە وەك زىنى سىيىك وىلاي كە ھەردوكيان بۇ كارى دەرياوانى بەسودن، دۇل وگەندى زۇرى تىدايە. كەش وھوايەكى مام ناوہندى ھەيە لە گىردو لەكەكانى بەلام لەكەنارەكان و دەشتايى كەش وھواي ھىلى كەمەرييە لەمەزكان.

• مېئووى وولات: دەرياوانى پورتوگالى (جۇزج دل مەزىسى) لە سانى ۱۵۲۶ سەردانى ئەو دورگەيەي كىردو ناوى نا (بابوا)، لە سانى ۱۵۴۵ دەرياوانى ئەسپانى (ئورتىز دى دىتن) ناوى نا (بابوانىوگىنيىاي) نوى بە ھۆي لىك چونى. لەسەدەي ھەقدەم سەرانى بازىرگانەكانى ھۆلەندى بەردەوام بوون بۇ بەرەو دورگەكە بەلام خاوەندىيەتى پاوەند بوو تاكو سەدەي نۆزدەم كە لەمكاتە ھۆلەندىيەكان دەسەلاتيان بەسەر نيوہى رۇئاواي دورگە كە داگرتىبوو خىستىانە ژۇر كۇمپانىيىاي ھىندى رۇژھەلات وھۆلەندى و خاوەندىيەتى لە ئەندەنۇسىيا.

بەلام نيوہى دورگەكەي رۇژھەلات كە بەناوى بابوانىوگىنيىا بوو، ئەلمانىا بەشى باكورى خىستە ژۇر كۇتروولى خۇي بەرىتانىاش بەشى باشورى خىستە ژۇر كۇتروولى خۇي لە سانى ۱۸۸۴.

لە سانى ۱۹۰۶ بەرىتانىا خاوەندىيەتى يەكەمى گواستەوہ بۇ ئوسترالىيا كە ناوژەند كرا بەناوى (بابوا)، لەسانى ۱۹۱۴ لەمكاتە جەنگى يەكەمى جىھان دەستى پىكرد ئوسترالىيا ھەلسا بەداگىر كىردى بەشەكەي ترى بە ناوى بابوانىوگىنيىا بە ناوى (گىنيىاي

نوى) كە ئەلمانىا خىستىويە ژۇر دەسەلاتى خۇي ئەمەش بوہ ھۆي يەكخىستى ھەردو بەشەكەو بوہ دەولەتى بابوانىوگىنيىا.

لە ماوہى ۱۹۲۰ تاكو ۱۹۴۲ لە ژۇر ئىنتىدايى ئوسترالى دابو بەبرىارى كۆمەلەي گەلان، داوى ئەوہ كەوتە ژۇر داگىر كىردى يابان لە نيوان سالىكانى ۱۹۴۲ تاكو ۱۹۴۵، دووبار چوہ ژۇر ئامۇزگارى ئوسترالىا، لە سانى ۱۹۴۷ بە برىارى نەتەوہ يەكگرتوہكان، لە سانى ۱۹۶۴ ئەنخومەنى ياسا دانان ھەلبۇزۇردا، لەسانى ۱۹۶۷ پارتى بابوخوا دامەزرا كە داواي دەسەلاتى ناوخۇي دەكرد، لە ۱۹۷۵/۹/۱۵ سەربەخۇي لە ئوسترالىا وەرگىرت كە مايكل سۇمار لە پارتى بابوخوا بوہ سەزۇك وەزىران.

لە سانى ۱۹۸۰ سىرچۇلىۇس پۇستى سەزۇكايەتى وەزىرانى وەرگىرت لە پارتى پىنشكەوتنى گەل بەلام سۇمار گەراوہ سەر دەسەلات لە سانى ۱۹۸۲ لە داوى ئەوہ بزوتتەوہى دىموكراتى مىللى ھىنا دژى جىگرەكەي بو بوہ سەزۇكى حكومەتى ئىنتىلافي كە لەپىنج پارت پىك ھاتىبوو. لە سانى ۱۹۸۹ جولانەوہى سەربەخۇي دەركەوت لە دورگەي بۇجىنقىل كە بەنوحاس دەولەمەندەو بوہ ھۆي راگەياندىنى كاتى ناكاوى. بەلام سوپاي بۇ جىنقىلى شورىگىر سەربەخۇي لە سانى ۱۹۹۰ بەيەك لايەنا راگەياندى.

لە سانى ۱۹۹۱ وولات بەرو بوژانەوہ ھەنگاوى نا بەھۆي دۇزىنەوہى ژۇر ھەنگاوى نا كاوى دەھويشت بەلام لە سانى ۱۹۹۴ ياخى بوہكان بەھۆي پەلامارى سوپاي حكومەت تاونيان ناوچەكە بگەرىنەوہ ژۇر دەسەلاتى خۇيان

• بابوانىوگىنيىا ئەندامە لە كۆمەنولسى بەرىتانىا، ئەندامە لەنەتەوہ يەكگرتوہكان.

(ئەفەرىقىي باشورى)

- ناۋى رەسمى: كۆمۈرى باشورى ئەفەرىقىيا.
- پايتەختى: شارى كاپ پايتەختى ياسايىيە كە
- ژمارەى دانىشتوانى ۲۰۵۷۰۰۰ مىليۇن
- كەسە، شارى برىتورىيا پايتەختى كار گىرىيە كە
- ژمارەى دانىشتوانى ۱۳۹۰۰۰ مىليۇن كەسە
- شارى بلوم فۆتىن پايتەختى قەزائىيە.
- شارە سەرەككەكانى: خۇھاسبۇرگە.
- بەندەرە سەرەككەكانى: دىريان، بورت
- ئەلىزابىت، ئىستەلەندى،
- ژمارەى دانىشتوانى: ۴۵۸۷۵۰۰۰ مىليۇن
- كەسە، بەپىنى نامارى بلوكراۋە
- لەرۇژمەكانى ۲۰۰۳.
- رۇببەرى: ۴۷۱۴۴۴ مىل چوار
- گۆشەيەر ۲۰۰۴ ۱۲۲۱۰ كىلۇمەتر چوارگۆشەيە.
- چىرى دانىشتوانى: ۹۷ كەس لە يەك مىل
- چوارگۆشەدا.
- بوژانەۋەى دانىشتوانى: ۲۵٪.
- نژادەكانى: رەش پىست ۷۵٪، سىپى پىست
- ۱۴٪ رەنگاۋ رەنگەكان ۹٪.
- زمانەكانى: ۱۱ زمانى رەسمىيە لەگەل ئەۋەشدا
- زمانى ئەفەرىقىيا، ئىنگلىزى، ئەلھلوسا،
- ئەلزلو، سىزۇتۇ.
- ئايىتەكانى: مەسىحى (كەنىسەى ھۆلەندى)
- ۶۸٪، ھىندۇس، ئىسلام ۲۵٪.
- زانىنى خويندەن ونوسىن: ۸۵٪.
- دابەشى كارگىرى: ۹ ناۋچەى پارىزگايى
- ھەرىمە.
- بەرگى: ۷۵٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۸۵۰۰۰ ھەزار كەسە.
- دراۋى: راند يەكسانە بە ۱۰۰ سەنت.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۲۷۱۵۰۰ مىليار
- دۇلار.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى:
- ۶۵۰۰ دۇلار.
- زەۋى كشتوكالى: ۱۲٪ لەخاكى ولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم وجۇ، چەۋەندەرى
- شەكر، گەنمە شامى، لۇكە، تەرە، ميوەجات،
- چەندىن جۇر لەدانەۋىلەى تر.
- سامانى ئازەلى: مەر ۲۱۵۰۰ مىليۇن سەر، بژن
- ۷۸۰۰ مىليۇن سەر، بەراز ۱۸۰۰ مىليۇن سەر،
- پەرەۋر ۶۴۰۰۰ مىليۇن سەر، چىل و گامىش
- ۱۴۱۰۰ مىليۇن سەر.
- سامانى سروشتى: ئەفەرىقىيا گەۋرەترىن وولاتە
- لەبەرھەمى زىر كەلە ۳۰٪ داھاتى لە زىرە.
- پلاتىنىۇم، فۇسفات، خەلوز، ئاسن، قورقوشم،
- يۇرانيۇم ئەلماس: فاناىدۇم. لەگەل گەلى
- سامانى ترى سروشتى.
- پىشەسازى: دوستكردىنى ئاسن، رەقى،
- كىمىۋى، ماشىن، ئامبىرى رستىن وچىن، زىر،
- ئەلماس، كروم، خورى، خۇشكردىنى پىست،
- شىر.
- بەرھەمى كارەبا: ۱۹۸۱۰۰ مىليار كىلۇ وات
- كاترۇمىز.
- داھاتى دەرەۋى: پارچەكانى ئۇتومبىل،
- ماشىن، كەلۇپەلى كىمىۋى، كەلۇپەلى
- زانىستى.
- دەرچۈەكانى: زىر، ئەلماس، ئاسنى خاۋ،
- خۇراك، كىمىۋى، خورى، پىست،
- بەرھەمەكانى شىر، گۆشت، ئازەلى زىندوو.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: ئەمەرىكا، يەكىتى
- ئەۋروپا، ئەلمانىا، يابان، ھۇنگ كۇنگ، كىنىيا،
- چەندىن وولاتى غەربى جگە لەۋولاتى

ئەفەرىقى.

- پارتە راميارىھەكان: پارتى كۆنگرەھى نىشتىمانى ئەفەرىقى، چەپى ناوھند، پارتى نىشتىمانى، راست رەھى ناوھند، پارتى ئىناي نازاد، پارتى دىموكراتى، پارتى كۆنگرەھى ھەموو ئەفەرىقىا، پارتى پىنسىت رەش، پارتى دىموكراتى مەسىھى ئەفەرىقى، چەندىن پارت وگۇرۇپى تىرى نەتەھى و نىشتىمانى و دىموكراتى تىياھ.
- رۇئىمى دەسەلات: لە سالى ۱۹۹۶ دەستورى نوبى وولات برىار درا كە لەسالى ۱۹۹۷ كەوتە كار پىكردن، ئەنجومەنى ياسادانانى دوولايەنەھى ئەمىش لەئەنجومەنى ئومو ئەنجومەنى نىشتىمانى ھەرىمەكانى (پىشتەر ئەنجومەنى پىران سوو) ھەلبىراردنى ئەنجومەنى ئومە بە پىشنىارى گىشتى دەبىت بە رىكخستى رىژەھى، كە ژمارەھى كروسىھەكانى لە ئىوان ۲۵۰ تا ۴۰۰ كورسى دەبىت، بەلام ئەنجومەنى نىشتىمانى لە ھەرىمەكان پىك دىت لە ۹۰ ئەندام كە شەش ئەندام ھەمىشەھىن و چوار نوبىنەھى تايبەت لە ھەموو ئەنجومەنى ياسادانان لەئەنجومەنى نۆ ھەرىمەكان. سەرۆك كۇمار ئەنجومەنى ئومە ھەلىدەبىرئىت لە ئىوان ئەندامەكانى لەلايەن جىبەجىكردن دەبىت بەراوىرئىكردن لەگەل ئەندامانى ئەنجومەنى ھەزىران. ھەر پارتىك ھەشت كورسى ھەبە لە ئەنجومەنى ئومە كە دەبى جىگرەكەھى بۇ خۇھى ھەلبىرئىرى. لەسالى ۱۹۹۹ زايۇ مېكى بوھ سەرۆك كۇمار، ھەر پارتىك ۳۰ ئەندامى ھەبە لە ئەنجومەنى ئومە، ھەر ھەرىمىكى وولات ئەنجومەنىكى ياسادانانى ھەبە كە سەرۆكى ئەنجومەنى جىبەجىكردن ھەلدەبىرئىرى.
- جوگرايىاي باشوورى ئەفەرىقىا: دەكەوئتە ئوپەرى باشوورى كىشورەھى ئەفەرىقىا، دەرياي ئەتلەسى دەروى داوھ، لە لاى رۇئاواى زەرياي ھادى لە باشوورى و رۇژەھەلات. نامىبىيا

- لەباكوورى رۇئاواى، زىمبابۇو بۇتسوانا لە باكوورى، مۇزەمبىق و سوزىلەندا لە باكوورى رۇژەھەلاتى، شانشىنى لىزۇتۇكجىب كەوتۇتە بەشى باشوورى رۇژەھەلاتى كۇمارى باشوورى ئەفەرىقىا، لەناو وولاتەكە گردۆلكەھى بەرز ھەبە كە پەرە لەدارستان، ئەمىش كە كەنارەكانى جوھقى مەزن لە يەكەيان جىا دەكاتەوھ لەرۇژەھەلاتى چىاي دەركن سىبىرج، زىسى سەرەكى ئۇرانجە، كەش و ھەواى فىنكە لە زۇر كاتا، لە رۇئاوا ووشكانى، لەباشوورى رۇژەھەلات بارانى لىدەبارىت بەكەھى.
- مېژووى باشوورى ئەفەرىقىا: تىرەكانى ھىنتۇن دانىشتوانى رەشى ئەم وولاتەبوون كە لە ناوچە دارستانەكان نىشتەجى بوون، پىش سەدەھى ھەقدەم تىرەكانى (زولۇو ھوساو وازى و سۇتۇ) كە ناسرابوون بە بانئو لە ناوچەھى باكوورى رۇژەھەلات تاكو باشوورىان داگىر كوردبوو.
- لە سالى ۱۶۵۲ كۇمپانىاي ھىندى رۇژەھەلاتى ھۆلەندى گەشىتنە ئو ناوچەھىو توانيان رۇلى گرنىكى خۇيان تىدا بگىرنو دەسەلاتى خۇيان تىدا زىاد بكن ئەھوانىش ھەوليان دا بە دامەزاندنى كۇمارىكى سەرىبەخۇ لەناوچەھى (كساب) كە ناسرابوو بە ناوى (بوئىران ئەمىزىكانزىون كە زمانى ھۆلەندىان دەزانى) لە سالى ۱۸۰۶ بەرىتانىھەكان ژىر دەستەكەھى كامبىيان داگىر كىردو كوردىانە ناوھندىھى ھەمىشەھى خۇيان، لە سالى ۱۸۱۴ لە داوى جەنگى ناپلۇنىھەكان كە پىنج ھەزار نىشتە جىنى نوبى نىشتەجىبوون بوونە حكومەتى ئىنگلىزى و كۆزىلەكان رۇزگار كران لە سالى ۱۸۲۳، داوى ئەوھ ھۆلەندىھەكانىان كۆچ پىكردن لەلايەن دانىشتوانى باكوورى رۇژەھەلات بۇ قولاي ولات، تىرە ئەفەرىقىھەكان كۇمارى ترانسخالىان پىك ھىنا لەگەل دەولەتى ئۇرانجى نازاد.
- لە سالى ۱۸۴۲ بەرىتانىا ژىر دەستەھى ناتالى

دروستکرد له سره كه ناری روژمه لاتی، له سالې ۱۸۵۴ تا ۱۸۵۲ بهریتانیا دانسی نا به كۆماره كانی بویرو ترانسفال و دولهتی ئورانجی نازاد، له سالې ۱۸۷۲ ژیر دهستهی كایه بوه خاوهنی ئوتونومی له ناو ئیمپراتوریه تی بهریتانیا، به لام له سالې ۱۸۷۷ بهریتانیا كۆماری ترانسفالی لكانده خوی، له سالې ۱۸۷۶ شهری زوالوا هملگیرسا كه گهلی ناتالی پی دهگوترا به لام بهریتانیا توانی له ناوی بیات، دواي نوه له سالې ۱۸۸۱ جنگی بویری یه كه م هملگیرسا بوه هوی بهزاندنی هیزه كانی بهریتانیا و سه بهر خویان گیراوه ژیر دهسه لاتی خویان.

له سالې ۱۸۶۷ زسبو له ماس دوزرایه وه نه مهش بوه هوی بهرینونه وی ناستی نابوری نه م وولاته بهرامبر به جیهان و گورینی باری ژیان و دروست بوونی بارزگانی.

له سالې ۱۹۰۷ بهریتانیا دانسی نابه مافی ئوتونومی بۆ ههردو دولهت بویر (ترانسفال و ئورانج) به مافی هه لبراردن ته نیا بۆ سپی پیسته كان كه نه مهش بوه سه ره تای ده ست پیگردنی رامیاره تی شوفینی و ره گز په رستی له و کیشوهره.

له ۱۹۱۰/۵/۳۱ سه ره به خویی وهرگرت و له هه مان کاتا پارتی نیشتمانی دامه زرا كه زمان حالی تیره ی بویر بوو له هه مان کاتا پارتی کۆنگره ی نیشتمانی نه فریقی بۆ بهرگری له مافی زۆرینه ی پیست ره شه كان دامه زرا، له جهنگی یه كه می جیهان هیزه كانی باشووری نه فریقیا له ریزه كانی سوپای بهریتانی جهنگا دژی شهر، له سالې ۱۹۱۹ باشووری روژناوای نه فریقیا كه ناسرابوو به ناوی نامیبیا كه وته ژیر ئینتدابی باشووری نه فریقیا.

له سالې ۱۹۲۴ (هیرتزویج) سه رۆکی پارتی نیشتمانی بویری سه رۆکایه تی نه جومه نی وهریرانی وهرگرت. نه ویش به نامانجی زیاد کردنی دژایه تی ره گز په رستی و كه م کردنه وه ی

په یوهندی له گه ل ئیمپراتوریه تی بهریتانیا. له جهنگی دووه می جیهان سوپای باشووری نه فریقیا له تهك سوپای هاوپه یمانان به شداری جهنگی کرد له روژمه لاتی ناوهراست و روژمه لاتی نه فریقیا و نی تالی به وه یه باشووری نه فریقیا بوه یه کیک له دامه زینه ری نه ته وه یه کگرتوه كان له سالې ۱۹۴۵، به لام مۆرکردنی له سه ر مافی مروقی رهش کرد و مه که کۆمه لیه ی گششتی نه ته وه یه کگرتوه كان دایرشتبوو له سالې ۱۹۴۸.

له سالې ۱۹۴۸ پارتی نیشتمانی بویر دهسه لاتی گرت ده ست كه پارتی سپی پیسته كان بوو بوه هوی دهسه لات وهرگرتنی یه ك له دواي یه کی سپی پیسته كان و بوه هوی توند کردنی رامیاره تی ره گز په رستی بهرامبر رهش پیسته كان (پانتق)، له سالې ۱۹۹۴ نه مهش میژووی کارکردن بوو به ده ستووری نوینی باشووری نه فریقیا به هله شه اندنه وه ی جیاوازی ره گزه و ره گز په رستی، له هه لبراردنه كانی ۱۹۹۴ پارتی کۆنگره ی نیشتمانی نه فریقی به زۆرینه ی ۶۲٪ دهنگ سه ره کوتنی به ده ست هینا و پارتی نیشتمانی ۲۰٪ دهنگ وپارتی نه نکاتای نازاد ۱۰٪ دهنگ، پارتی کۆنگره ی نیشتمانی به سه رۆکایه تی نلسون ماندیلا زۆرینه ی کورسی به ده ست هینا له په رله مان و بوه هوی رهشکردنه وه ی ناسه واری ره گز په رستی و جیاوازی ره گز، سه رکرده ی لیها توو تیکۆشه ر نیلسون ماندیلا بوه سه رۆکی وولاته که و بوه هوی گیرانه وه ی باشووری نه فریقیا بۆ کۆمه نولسی بهریتانیا.

له هه لبراردنه كانی ۱۹۹۹ پابوجیکی جیگری ماندیلا و سه رۆکی پارتی کۆنگره ی نیشتمانی نه فریقی بوه سه رۆکی وولات و تاكو کۆتایی ۲۰۰۴ له دهسه لات به ردهوام بوو.

• باشووری نه فریقیا نه دامه له کۆمه نولسی بهریتانیا، نه دامه له سه ریکخراوی یه کیتی نه فریقیا، نه دامه له نه ته وه یه کگرتوه كان.

رواندا

- ناوی رەسمى: كۆماری رواندا.
- پایتەختی: كیمبالا، ۴۶۰،۰۰۰ ھەزار كەسە.
- شارە سەركیەكانی: رۆھنجیری، بۆتاری.
- ژمارەى دانیشتوانی: ۸،۹۶۰،۰۰۰ ملیون كەسە، بەپێی زانیاری ۲۰۰۱.
- روبەرى: ۱۰،۱۷۰ میل چوار گۆشەو ۲۶۲،۳۳۸ كیلۆ مەتر چوار گۆشەیه.
- چىرى دانیشتوانی: ۸۸۱ كەس لەیەك میل چوار گۆشەدا.
- بوژانەوى دانیشتوانی: ۲،۵٪.
- نژادەكانی: ۸۵٪ دەگەرتەو ە بۆ تیرەكانى ھۆتۆ، زۇربەرى زۇرى ترى دەگەرتەو ە بۆ تیرەكانى توتسى، كەمايەتى تر ھەيە بەناوى بیجیمی.
- ئایینەكانی: مەسیحی كاسسۆلیكى ۶۷٪ بروایەكانى ترى ناوخۆی وئىسلام ۲۵٪.
- زمانەكانی: فەرەنسى، كینیا وندیە، ھەردووکیان زمانى رسمین.
- زانینى خویندن ونووسین: ۶۵٪.
- دراوی: فرنگى رواندى كە یەكسانە بە ۱۰۰ سنج.
- كۆی دەرئەنجامى ناوخۆی: ۲،۲۰۰ ملیار دۆلارە.
- بەرگری: ۵۸٪ لە كۆی دەرئەنجامى ناوخۆی.
- سوپاكەى: ۶۰،۰۰۰ ھەزار كەسە.
- بەشى تاك لە كۆی دەرئەنجامى ناوخۆی: ۵۵۰ دۆلار.
- زھوى كشتوكالى: ۲۹٪ لە خاكى وولاتەكە.
- دابەشى كارگیرى: ۱۲ پارێزگایە دابەش كراو ە بەسەر ۱۵۵ كمیون لەشیو ەى كۆمەلگا.
- داھاتی كشتوكالى: چایە، قاو ە، مۆز، گەنم، جۆ، دانھۆیلەى تر، تەر ە، میو ەجات.
- سامانى نازھەلى: مەر ۲۲۰،۰۰۰ ھەزار سەر، بزن ۱،۱۰۰،۰۰۰ ملیون سەر، چیل ۶۷۰،۰۰۰ ھەزار سەر، پەرھور ۱،۷۵۰،۰۰۰ ملیون سەر.
- سامانى سروسھتى: زۆپ فرامیت.
- بەرھەمى كارەبا: ۱۸۰ ملیون كیلۆ وات كاتژمیر.
- پيشەسازى: مەنجەمى، چیمەنتۆ، كەلوپەلى بەكارھینان، خۇراك، ئامادەكرنى خۇراك.
- دەرچو ەكانى: چایە، قاو ە.
- داھاتی دەرھو ەى: كەلوپەلى رستق وچنق، خۇراك، ماشین وئامادەكراو ەكان، كەلوپەلى سەرمايەدارى، ئاسنى رەق.
- ھابەشەكانى بازرگانی: بەرىتانيا، ئیتالیا، ئەمەریكا، بەلجیكیا، كینیا، فەرنسا، یابان، ئەلمانیا، چەندین وولاتى ترى جیھان.
- رژیمی دەسەلات: كۆماریە،
- پارتە رامیارەكان: پارتى دیموكراتى كۆمەلایەتى، چەپى مام ناو ەندى، پارتى مەسیحى دیموكراتى، پارتى دیموكراتى كۆماری، پارتى لیبرالى ناو ەندى، جولانەو ەى بوژانەو ەى شۆرشگیزی نیشتمانی، چەندین گروپ وپارتى ترى نەتەو ەیی و ەشائیری و نیشتمانی تیايە.
- جوگرافیای رواندا: رواندا كۆمارىكى بچوكى سەرەخۆی ناوخۆیە دەكەرتە رۆژمەلاتى

ئەفرىقىيا، ئۇگەندا، لىكۋور، كۇنگو، لىكۋور، بۇرۇندى، لىكۋور، تەنزانىيا، لىكۋور.

• مېژوۋى رىواندا: لىكۋور سەدەي دەيەي زايىنى عەشیرەتى ھۇتۇ رىوان تىكردو نىشتە جىنى ناۋچەكەبوون و دەستيان كىرد بەكارى جوتىيارى، بەلام پىنىش ئەوانە عەشیرەتى تىۋىجىز نىشتە جىنى ئەم وولاتە بون كە بەراوى ماسى وبارزگانى خەرىك بوون . لىكۋور سەدەي پانزەم لىكۋور (رۇجىزۇ بۇيمبا) شانشىن لىكۋور كىجالى دامەزاند، لىكۋور جەقەم شانشىنى توتسىەكان بوو مل كەچىيان بۇكرد بەھۇى تىۋانای دارای وخواەندىەتى زەوى، لىكۋور كۇتای سەدەي نۇزەھەم دەولەتلىكى سەرىيازى ناۋەندى يەكگرتوىان پىكەئىنا كە لىكۋور دەسەلاتى توتسىەكان بوو بەناوى (كىجىرى رىۋابوچىرى). لىكۋور سالى ۱۸۹۰ شانشىنى توتسى كەناسراو بوو بەناوى رىۋاندى لىكۋور دەولەتى بۇرندى دراوسىنى بونە زىر دەستەي ئەلمانىيا، لىكۋور سالى ۱۹۱۶ لىكۋور جەنگى يەكەمى جىهان كەوتە زىر دەستى بەلجىكا لىكۋور كۇتای جەنگ كۇمەلەي گەلان بە رىسى خىستىە زىر ئىنتىدەبى بەلجىكا كە ھەردوو وولات لىكۋور ناوى رىۋاندا نۇرەندى بوون، بەلام نۇرەندى لىكۋور سالى ۱۹۶۰ سەر بەخۇى بەدەست ھىنا دىۋى شەرى ناۋخۇى لىكۋور تىرەو ھۇزەكان، لىكۋور ۱۹۵۹ ئەرىش بەناچار كىردى

شانشىن كە ولاتەكە جىبەئىنى، لىكۋور سالى ۱۹۶۱ رىزىمى كۇمارى راگەياندىرا و دەسەلاتى توتسى كۇتايى ھات، لىكۋور ۱۹۶۲/۷/۱ سەربەخۇى تەواى لىكۋور بەلجىكا ھەرىكەت لىكۋور ناوى رىۋاندا سەرىكايەتى كۇمار لىكۋور تىرەي ھۇتۇ ھەرىكەت.

لىكۋور سالى ۱۹۷۲ كودەتايەكى سەرىيازى لىكۋور (جۇفنىال ھىيارى) ئەنجام دراو دەسەلاتى كىرە دەست، لىكۋور سالى ۱۹۸۱ ھەلبىزاردن ئەنجام دراو كۆمەتى مەدەنى دەسەلاتى ھەرىكەت بەلام لىكۋور يەك پارت ئەرىش جىۋانەۋەي بوۋانەۋى شۇرىكۇرى نىشتەمانى سۇشالىستى كە لىكۋور ئەۋەكانى ھۇتۇ پىكە ھاتبوو.

لىكۋور ئەۋەكەشەو كىرەتەنى نىۋان تىرەو ھۇزەكان رۇز لىكۋور پەرى دەسەندو شەرى ناۋخۇى نىۋانىان ھەلگىرساۋ بوو ھۇى كوشتىنى دەيان ھەزار كەس لىكۋور نىۋانىان بەتايەبەتى كەسانى بى لىكۋور، لىكۋور ۱۹۹۴/۴/۶ (ھابىيارى تىتابامىرا) سەرىكى رىۋاندا و بۇرندى لىكۋور كەرساتىكى فرۇكە كوزۇران ئەمەش كارتىكى ئەنجام دەرىبوو لىكۋور تىرەي ھۇتۇ، رىۋاندا مېژوۋەيەكى رەشى بەخۇىەۋە دىۋە ئەرىش بەكەشەي نىۋان توتسى ھۇتۇەكان.

• رىۋاندا ئەندامە لىكۋور ئەتەۋە يەكگرتەۋەكان، ئەندامە لىكۋور رىكۋورى ئەفرىقى.

زامبىيا

- ناوى رەسمى: كۆمارى زامبىيا، رۇدىساي باكورى پېشوو، ژمارەى دانىشتوانى.
- پايتەختى: لۇناكا، ۱ر۸۹۰ر۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- شارە سەركىيەكانى: كىتوى، مۇفۇلىدا، كايوى، ندولا.
- بەندەرە سەركىيەكانى: ميوئۇنگۇ.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۰ر۶۷۰ر۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپنى نامارى سالى ۱۹۹۹.
- رووبەرى: ۲۹۰ر۵۸۶ مىل چوار گۆشەو ۷۵۲ر۶۱۴ كىلومەتر چوار گۆشە.
- نژادەكانى: ئەفرىقىيەكان ۹۹% ئەروپىي ۱%.
- چرى دانىشتوانى: ۲۷ كەس لەيەك مىل چوار كۆشەدا.
- بوژانەوى دانىشتوانى: ۳,۱۰%.
- ئايىنەكانى: مەسىحى ۷۵%، ھىند وئىسلام ۲۴%.
- زانىنى خويۇندىن ونووسىن: ۷۵%.
- دابەشى كارگىزى: ۹ ھەرمە.
- دراوى: كواتشا.
- بەرگى: ۳۹% لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۲۲ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۹ر۱۰۰ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱ر۱۰۰ دۇلار.
- زەوى كشتوكالى: ۸ر۱۰% لە خاكى وولاتەكە.
- سامانى كشتوكالى: گەنم، جو، چەوئەندەرى شەكر، تەرە، ميوەجات، دانەوئىلە.
- سامانى ئاژملى: مەر ۲۵۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، بىزى ۷۲۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، بەراز ۲۸۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، چىل ۲ر۸۰۰ر۰۰۰ مىليۇن سەر، پەرھور ۲۷ر۰۰۰ مىليۇن سەر.
- سامانى سروشتى: زۇر، قورقوشم، زىوو، خەلوز، نوحاس، زەنگ.
- پيشەسازى: كەلوپەلى خۇاك، كىمىياوى، دەرھىنانى سامانى مەنجەمى، بىناسازى، كەلوپەلى بىناسازى.
- بەرمەى كارەبا: ۸ر۵۰۰ مىليۇن كىلۇ وات كاتژمىر.
- داھاتى دەرھەوى: كەلوپەلى دروستكراو، كەلوپەلى ماشىنى گواستەنەو، كەلوپەلى خۇراك، سوتەمەنى.
- دەرچەكانى: نوحاس، قورقوشم، زەنگ.
- ھاوبەشەكانى بازىرگانى: سەئودىيە، يابان، باشورى ئەفرىقىا، ئەمەرىكا، چىنى مىللى.
- ھەندى لەوولاتانى يەكىنى ئەروپا، رژىمى دەسەلات: كۆمارىكى دىموكراتى تازە پىگەيشتەو، پىك ھاتەى لەسەر فرەلايانەيە، ھەلبۇزىدىنى سەزۇك كۆمار لەزىگەى پىشنىارى نەينى گشتىيە، ئەنجومەنى ياسادانان لە ۱۵۰ ئەندام پىك ھاتو ئەويش بەپىشنىارى گشتى نەينى ھەلدەبۇزىدردىن.
- پارتە راميارەكان: جولانەو لە پىناو دىموكراتى فرەلايەنى زياتر، چەپى ناوئەندى، پارتى سەربەخۆى نىشتمانى يەكگرتوو، دىموكراتى نىشتمانى ئەفرىقى، پارتى فرە رەگەزى، پارتى ھاوكارى دىموكراتى نىشتمانى، چەندىن گروپ وپارتى ترى نىشتمانى و نەتەوئەى وراميارى ترى تىيايە.
- جوگرافىيائى ولات: زامبىيا وولاتىكى ناوخۆيە دەكەوئىتە باشورى ناوئەندى كىشومەرى ئەفرىقىا، لە باكورى كۇنگۇ، لە رۇژمەلاتى تەنزانىاو مالاوى و مۇزەنبىق، لە باشورى زەمبابۇى و نامىبىيا، لە رۇژئاواى ئەنگۇلا،

سەرەراي ئەو زامبىيا دەكەرىتە ھىلى كەمەرى
زەوى لەگەل ئەوھەشدا كەش وھەرايەكى مام
ناوھندى ھەيە بە ھۆى بەرزى خاكە كە لەسەر
لەئاستى دەريا.

• مېژووى ولات: لە سەدەى شانزەھەم گەلانى
ناوچەى زائىر لە ئىمپراتورىيەتى لۇيا ولواندا
كۆچيان كرد بەرەو لايەنى باكوورى رۇژناوای
ئەو وولاتە مېرنشېنيان لېنيكېننا لە كۆتاي
سەدەى ھەژدەم، پرتوگاليەكان سەردانى
ناوچەكەيان كرد بەھۆى رووتىكردىنى زۆرى
كۆچ بەران رۇلى پرتوگال و ەرەب بەبازرگانى
بەندايەتى ناوچەكە پەرى سەند كە
لەرۇژھەلاتى ئەفرىقىا رويان تىكرىدبوو بەھۆى
ھەژارى.

لە سالى ۱۸۵۱ زاناي بەرىتاني (ديفيد
ليفنجتون) سەردانى ناوچەى كرد، لە سالى
۱۸۸۹ (سىسېل رودى) ئىمپراتورىيەتى ئى
دامەزئاندى دەستى كرد بەدەرھىنانى بەرھەمى
سروشتى ولە ھەمان سال كۆمپانىيائى باشوورى
ئەفرىقى بەرىتاني دامەزئاندى بەھۆى داگىر كردنى
لەلايەن (ماشۇنالاند) رۇدىساي باكور ناوى گۇرا
لە ئىستاب بۇ زامبىيا، لاند ناوى گۇرا بۇ زىمبابۇى
ئەمەش بوە ھۆى ئەوھى كە كۆمپانىيائى ناو براو
دەست بگات بەدەرھىنانى نوحاس و پەرى سەند
بەتاييەتى لە سالى بېستەكانى سەدەى بېستەم،
لە سەرھەتاي سالى ۱۹۲۴ بەرىتانيا بوە پارىزەرى
وولاتەكە. لە سالى ۱۹۴۸ پارتى رۇدىساي
نىشتەمانى باكوورى ئەفرىقى دامەزئان لە پىنىست
رەشەكان بۇ تىكۆشان لە پىناو وەدى ھىنانى
ئۆتۆنۆمى لەھەرىمەكە.

لە سالى ۱۹۵۲ رۇدىساي باشور بوە بەشىك
لە يەكئىتى ناوھندى ئەفرىقىا، لە سالى ۱۹۶۰
(كىنسى كاوھندە) سەرۆكى زامبىي و پارتى
سەربەخۇى نىشتەمانى يەكگرتوى دامەزئاندى، كە
پارتىكى سۆشپالىستى ئەفرىقى بوو بۇ تىكۆشان
لە پىناو سەربەخۇى و ھەلوھەشاندنەھوى يەكئىتى

ناوھندى ئەفرىقى كە كەمايەتى پىنىست سىپەكان
سەكرىدايەتايان دەكرىد لەرۇدىساي باشوور: لە
سالى ۱۹۶۳ ئەو يەكئىتە ھەلوھەشاو و ماق
ئۆتۆنۆمى بەدەست ھىنا.

لە ۱۹۶۴ / ۱۰ / ۲۴ سەبەرخۇى وەرگرت لەناو
كۆمەنولسى بەرىتانيا لە ژىر ناوى زامبىيا
بەسەرۆكايەتى كىنسى كاوھندە، دواى ئەو
بەرىتانيا بەھۆى بارى ناھەموارى نابوورى
دەستى كرد بە يارمەتى دانى زامبىيا بە كردنەھوى
زىگاو بان و ھەروھە ھاوكارى چىنى مىللى بە
دروستكردىنى زىگايەك بەدەرىزئاي ۱۶۰۰ كىلۆمتر
بۇ بازرگانى و راکشانى بۆرى نەوت و راست
بوونەھوى بارى ئابورى زامبىيا.

لە سالى ۱۹۶۹ كاوھندە برىارى خۇمانى
كردنى پىشەسازى دەركرد بە دەرھىنانى
نوحاس و بەرھەمى سورشتى راگەياندى كە
خاوەندىيەتى بۇ كەسانى دەرەكى دەگەرەو كە
زامبىيا ۵۱٪ سەھەمەكانى ببات بۇ وولاتەكەى.

لە سالى ۱۹۹۱ برىارى دەستورى نووى درا كە
فرە لايەنى بوە بەندەيكى سەرەكى، لە ئۆكۆبەرى
ھەمان سال ھەلبىزاردن ئەنجام درا (شىلۇيا) بە
سەرۆك كۆمار ھەلبىزاردراو كاوھندە لە سەر
دەسەلات لابرە كە ماوھەيكى زۆر دەسەلاتى
بەدەستەوە بوو. لە سالى ۱۹۹۶ دووبارە شىلۇيا
بە سەرۆك كۆمار ھەلبىزاردراو سەرەراي توند
رەوى لە دەسەلات. لە دواى ئەو لە مانگى ۱۰ /
۱۹۹۷ لەھەرىلىكى كودەتا پزگارى بوو كە
لېچونەكانى نەتەوھەيكىگرتتوھەكان لەبارەى
نەخۆشى نايدز گەيشتە پلەى ترسناك لەسالى
۱۹۹۹ كە زياتر لە ۵۰۰ ھەزار كەس توشى ئەو
نەخۆشىيە بوونەسەرپەراي ئەو سەرۆك شىلۇيا
بەردەوام بوو لەدەسەلات.

* زامبىيا ئەندامە لەنەتەوھە يەكگرتوھەكان، ئەندامە
لەرىكخراوى يەكئىتى ئەفرىقىا، ئەندامە لە
كۆمەنولسى بەرىتانيا.

زەبابۇي

- ناۋى رەسمى: كۆمۈرى زەبابۇي (رۇدىسىيە پېشۋو).
- پايتەختى: ھىرارى، ژمارەي دانىشتوانى ۱۵۷۰ر۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- شارە سەركىھەكانى: شىتۇنگ، ويزا، بۇلاۋاۋ.
- ژمارەي دانىشتوانى: ۱۱ر۸۵۰ر۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىي نامارى ۱۹۹۹.
- رووبەرى: ۱۵۰ر۸۷۲ مىل چوار گۆشەو ۲۹۰ر۵۷۹ كىلومەتر چوار گۆشەيە.
- بوژانەي دانىشتوانى: ۲ر۵٪.
- چرى دانىشتوانى: ۷۹ كەس لە يەك مىل چوار گۆشەدا
- نژادەكانى: ئەفرىقىيە رەسەنەكان ۹۵٪
- ئەورۇپىي و بەرىتانى ۲ر۳٪ ئەفرىقىيەكان ۰ر۵٪
- ئاسىيايەكان ۰ر۵٪.
- زمانەكانى: ئىنگلىزى (زمانى رەسمىيە) زمانى شۇنا، زمانى سىندىيىل.
- ئايىنەكانى: سىنكرىتيە كە لەمەسىھى و براۋى تىرى ناوخۇ پېكھاتىە ۵۵٪ مەسىھى ئىسلامى ھىندى وئەنىمۇن ۴۰٪.
- زانىنى خويىدن ونوسىن: ۹۰٪.
- دابەشى كارگىرى: ۸ پارىزگايە+ دووشار.
- دراۋى: دۇلارى زەبابۇي.
- بەرگىرى: ۴ر۵٪ لە كۆي دەرنەنجامى ناوخۇي
- سوپاكەي: ۴۰ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- كۆي دەرنەنجامى ناوخۇي: ۲۵ر۱۰۰مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لە كۆي دەرنەنجامى ناوخۇي: ۲۳ر۵۰۰ دۇلار.
- زەۋى كشتوكالى: ۷ر۰٪ لە خاكى ولاتكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم وچۇ، چەمەندەرى
- شەكر، قارە، گەنمە شامى، تەرە، ميوەجات،
- سامانى ئازەلى: مەر ۶۳۰ر۰۰۰ ھەزار سەر،
- بىزن ۲ر۸۷۰مىليۇن سەر، چىزل و گامىش ۵ر۶۵۰مىليۇن سەر، بەراز ۲۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەور ۱۶ر۷۰۰مىليۇن سەر.
- سامانى سىروشتى: زىپ، نىكل، نوحاس، ئاسن، خەلوز، كروم،
- پىشەسازى: ئامادەكردنى جىل و بەرگ، بەرھەمى سىروشتى، رەقىسى، كىمىيەي، دروستكردنى شەكر
- بەرھەمى كارەبا: ۸ر۳۰۰مىليۇن كىلۇ وات كاتژمىر.
- داھاتى دەرمەي: كەلوپەلى ئامىر، بەرھەمى سوتەمەنى، كەلوپەلى گواستەنەو.
- دەرچوھەكانى: زىپ، نوحاس، خەلوز، كروم، نىكل، گەنمەشامى، شەكر.
- ھاۋىيەشەكانى بازىرگانى: يەكىتى ئەورۇپا، ئەمىرىكا، يابان، چىنى مىللى، باشورى ئەفرىقىا.
- رژىمى دەسەلات: كۆمارىكى دىموكراتى پەرلەمانىيە، يەك ئەنجومەنى ياسادانانى ھەيە كە لە ۱۵۰ ئەندام پىك ھاتو، سەرۆك كۆمار دەسەلات دارە
- پارتە رامىيارەكان: پارتى سۇشئالىستى ئەفرىقى، پارتى يەكىتى زەبابۇي نىشتامنى
- ئەفرىقى، پارتى بەرەي نىشتامنى، چەندىن گروپ و پىارت ولايەنى تىرى نىشتامنى و ئەتەۋى ورامىيارى و كۆمەلەيەتى تىايە كە نەگەيشتونە پلەي دامەزناندى پارتى گونجاو.
- جۇگرافىا ولات: لە باكورى زامبىا، لەرۇژئاۋاي بۆتسوانا، لە باشورى باشورى ئەفرىقىا، لە

رۇزھەلاتى مۇزەمميقي.

• مېژووى ۆلات: لە سەدەكانى نارەند بانتۆيەكان نيشتەجىنى ئەوناوچەيەبوون بە دامەزراندنى شانشىنى بانتۆكە پايتەختى زمبابۇي بوو، لە سالى ۱۸۸۸ كۆمپانىيە باشورى ئەفريقي بەرىتانى دەستى بەسەر داگرت، لە سالى ۱۹۱۱ ناوچەكە بوبە دووبەش يەكەميان رۇديسييە باكور كە بوبە زمبابۇي لە سالى ۱۹۷۹، لە سالى ۱۹۵۲ رۇديسيە باشورى چوہ ناو يەكيتى فەرە رەگەزى لەگەل رۇديسيە باكور ونياسلندا (مالاوى لە دواي) لە سالى ۱۹۶۲ رۇديسيە باشورى بەرەزامەندى مانەوہى خۇيان لەژىر چاودىرى بەرىتانىا بىننىتەوہ و نساوى بوہرۇديسيە. لە ۱۹۷۰/۵/۱ بەرەى رۇمى كۆمارى رايگەياند كە دژايەتى زۆر ەبوو بۇ ئەم رايگەياندە كە نۇ ۆلاتى فۇنسيلىيەى خۇي داخست لەوانە ئەمەريكاش. لە دواى كىشەم مەلانىيە توندو تىژى نىوان سىپى پىست و رەش پىستەكان لەسەر دەسەلات دژى نايان سەيتى سەرۆك كۆمار لە ئەنجام لە ۱۹۷۹/۱۲/۳۰ دەنگ دەرانى سىپى پىست

دەستورى نويان راگەياند كە ماق ەلېژاردن بۇ ەموو رەش پىستەكانيدا بە گۆرىنى ناوى ۆلاتەكە لە رۇديسيە بۇ زىبابۇي، لە ۱۹۸۰/۴/۱۸ بەرسمى دان بە سەرەخۇي زمبابۇي نرا مۇجبابى بوە يەكەم سەرۆك وەزىران كە لە رەش پىستەكان بوو. دووبارە مۇجبابى لە ەلېژاردنەكانى ۱۹۹۰ بەسەرۆك كۆمار ەلېژاردنەراوہ، لەمانگى ۱۹۹۰ / ۶/ بەھۇي پا لەپەستۆي بەرەئىستكاران و پارتى زانۇي دەسەلاتدار ەلسا بەرەشكردەنەوہى ەموو ەيمەى مەبدەئەكانى ماركسى - لىنىنى سۇشئاليستى زانستى، لەسالى ۱۹۹۲ دەست كرا بەگۆرىنى چۇنيەتى خاوەندىتى زەوى. لە ەلېژاردنەكانى مانگى / ۱۹۹۶/۴ پارتى مۇگاي بە ۶۵ كورسى سەرکەوتنى بەدەست ەينا . ەروہا مۇجبابى لە ەلېژاردنەكانى سالى ۱۹۹۷ سەرکەوتنى بەدەست ەينا تاكو كۆتايى ۲۰۰۴ لەدەسەلات بەردەوام بوو.

• زمبابۇي ئەندامە لەنەتەوہ يەكگرتوہكان، ئەندامە لە رايىتەى كۆمەنولسى بەرىتانىا، ئەندامە لە رىكخراوى يەكيتى ئەفريقي.

(ساتومىيە وېرنىسىب)

- ناۋى رەسمى: كۇمارى ساتومىيە وېرنىسىبى ديموكراتى.
- پايتەختى: ساتومىيە، ژمارەى دانىشتوانى ۸۰۰ر ۶ ھزار كەسە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲۱۵۰۰۰۰ ھزار كەسە.
- روبەرى: ۲۷۲ ميل چوار گۆشە ۳۶۴ كىلۇ مەتر چوار گۆشەيە.
- چرى دانىشتوانى: ۵۷۷ كەس لە يەك ميل چوار گۆشەدا.
- نژادەكانى: مستىكۇز كە ئەمانەى تىكەلاون لە ئەفرىقى وپرتوگالى.
- زمانەكانى: پرتوگالى "زمانى رەسمىيە".
- زانىنى خويندىن ونوسىن: ۷۵٪.
- دابەشى كارگىرى: جەوت ناۋچەيە لەشئويە ناحىيە.
- دراۋى: دوبرا.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۵۴ر۱۵۰ مىليۇن دۇلارە.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱ر۱۵۰ دۇلارە.
- زەوى كشتوكالى: ۱۲٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: قاۋە، رۇنى دار. مۇز، گەنم وچۇ، كاكاو، گىزى ھىندى، تەرە، ميوەجات.
- پىشەسازى: نامادەكردنى گۆشتى ماسى، خواردنەۋە (بىرە)، دروستكردنى سابون، دروستكردنى جل و بەرگ، دروستكردنى زەيتى دار.
- سامانى ئاژەلى: ئاژەلى جۇراۋ جۇرى ھەيە ەك مەرو بىزىن چىل وگامىش و پەرەمەر بەلام
- بەرئەيەكى كەم
- داھاتى دەرەۋەى: رىستىن وچىن، ماشىن، سوتەمەنى، خۇراك، كەلپەلى كارەبايى.
- دەرچەۋەكانى: قاۋە، گۆشتى ماسى، كاكاو. زەيتى دار.
- ھابەشەكانى بازىرگانى: ئەلمانىا، چىنى مىللى، ئەنگۇلا، ھۇلەندا، پورتوگال، چەندىن وولاتى تر لەجىھان.
- رژىمى دەسەلات: كۇمارىكى دەستورىيە دەسەلاتى بەرز بۇ ئەنجومەنى ياسادانان دەگەرتەۋە كە لە ۵۵ ئەندام پىكەتاتوۋە: ھەلدەبىژىردىن بۇ ماۋەى چوار سال، كۇمارىكى دەستورى فرە لايەنىيە و سەرۇك كۇمارو سەرۇك ھەزىرانى ھەيە.
- پارته رامىيارىيەكان: پارتى كارى ديموكراتى سەربەخۇ، جولانەۋە لە پىناۋ رىزگاربوون، كۆمەلەى كۇمىۇن وىر كىردنەۋەى ديموكراتى.
- جۇگرافىيەى وولات: دوو دورگەى بچوكى بوركانىيەلەكەندەۋى گىنىيا بە دورى ۲۴۰ كىلۇمەتر لەكەنارى ئەفرىقىالە رۇژ ئاۋا، دورگەى سان تومىيە روپەركەى نىزىكەى ۸۵۹ كىلۇمەترەۋ چىيكانى بەدارستان داپۇشراۋە: بەلام دورگەى بىرنىسىب روپەرى ۱۴۲ كىلۇمەترە كە لە چىيەى بەرز پىكەتاتوۋە ھەلدىرى ناخۇش لە لاي رۇژەلاتى گاۋن وگىنىيەى ئىستوانى ھەيە، كەش ھەۋايەكى لەبار وڧىنك و گونجاۋى ھەيە.
- مىژۋى وولات: دەرئاۋانە پرتوگالىيەكان لە سالى ۱۴۷۱ سەردانى ئەم دورگەيان كىردوۋە دواى نىشئەجىنى ناۋچەكە بوون، تاكو سالى ۱۵۲۲ ژنىر دەستەى پرتوگال بوو، كە

دورگه يهكى بېيىت بوو له باره ي بېرهم هينانى شهكر، له سالى ۱۹۰۸ وولاته كه بووه گهوره ترين بېرهمه مېنه رى كه كاو له جيهان، له سالى ۱۹۵۲ جولانه وهى رزگارى له همنده ران پيك هات ، له سالى ۱۹۷۴ سوپاي پورتوگال هلسا به شورشيكي سهر كه وتوو له ولاته كه دژى ده سالاتى نيمپراتوريه تى پورتوگالى و حكومه تى نوښى پورتوگالى بوه هوى بهر يابوونى جولانه وهويه كى رزگار كهرى

ولاته كه، له ۱۹۷۵/۷/۱۲ وولاته كه سهر به خوى وه رگرت، له هلبېژدنه كانى سالى ۱۹۹۶ ترؤفودا على داكؤستا به سهرؤك كؤمار هلبېژدرا دوباره له سالى ۱۹۹۹ به سهرؤك كؤمار هلبېژدرا يه وه.

- ساتوميو و برنسيب نه نامه له ريكخراوى يه كينتى شه فريقيا، نه نامه له نه ته وه يه كگرتوه كان.

سېشېل

- ناوى ره سمى: كؤمارى سېشېل.
- پايته ختى: فكتوريا ۳۵۰۰ ر هزار كه سه.
- بېندهر هكانى: فيكتوريا.
- ژماره ي دانيشتوانى: ۱۱۰۰۰۰ ر هزار كه سه.
- رووبهرى: ۱۷۶ ميل چوار كؤشه و ۶۲۵ كيلؤمه تر چوار كؤشه يه.
- جرى دانيشتوانى: ۴۸۲ كه س له يه ك ميل چوار كؤشه دا.
- نژاده كانى: دانيشتوانه كه پيك هاتوه له ناسيا يه كان و شه فرقيه كان و فه رهنسيه كان.
- زمانه كانى: نينگليزى و فه رهنسي (زمانى ره سمين).
- ناينه كانى: كاسؤلىكى رؤمانى ۹۲٪، نينجلىك انيه كان.
- زانينى خوښندن و نووسين: ۸۵٪.
- دابه شى كارگيرى: ۲۲ كهرتى كارگيرى ناوخويه.
- دراوى: روپيه.
- كؤى دهر نه نجامى ناوخوى: ۵۵۶ مليون دؤلاره.
- به شى تاك له كؤى دهر نه نجامى ناوخوى: ۷۵۰۰ دؤلاره.
- بهرگري: ۲٪ له كؤى دهر نه نجامى ناوخوى.

- سوپاي: ۱۰۰۰ ر هزار كه سه.
- بهرهمى كشتوكالى: گهنم و جؤ، ته ره و ميوه جات، گيزى هيندى.
- سامانى ئاژه لى: مهرو بزن، چيل، په ره و ر ۶۵۰۰ ر هزار سه ر.
- پيشه سازى: كه شت وگوزار، ناماده كردنى خؤراك، راوى ماسى و ناماده كردنى.
- بهرهمى كاره با: ۱۲۵ مليون كيلؤ وات كاتژمير.
- داهماتى دهر وهى: خؤراك، كه لوپه لى دروستكراو، ماشين، بهرهمى نه وت، كه لو په لى گواستنه وه.
- دهر چوه كانى: كؤشنى ماسى، قرفه، فانيليا.
- هاوبه شه كانى بازرگانى: يابان، فه رنسا، باشوورى شه فريقيا، پاكستان، بهر يتانيا، همنديك له رولاتانى يه كينتى نه روپا.
- رژيمى ده سه لات: وولاتيكى كؤماريه و شه لبرت ريښه له سالى ۱۹۷۷ سهرؤك كؤماره، نه نجه مهنى ياسا دانان له ۲۲ نه ندام پيك هاتوه.
- پارته رامياريه كان: بهر هى پيشكه وتنى ميللى، پارتى ديموكراتى سېشلى.
- جوگرافياى وولات: سېشلى پيك هاتوه له

كۆمەنە دورگەسى ئەرخبىل كە نىزىكەسى سەد دورگە دەپنەت و دەكەوتكە زەربەسى ھىندى و باكوروى رۇژمەلاتى مەدەغەشقەر بە دورى ۷۰۰ كىلۇمەتر، لەباشوروى رۇژئاواى مەدەغەشقەر، لە باكوروى سۇمال.

• مینزوروى سېشىل: لە سەدەسى شانزەھەم پرتوگالىيەكان سەردانى ناوچەكەيان كىردو كە دانىشتوانەكەسى چىرى پىئو دەيار نەبوو، لە سالى ۱۷۵۶ فەرەنسا خۇى بە خاوندىيەتى دورگەكە دەزانى، دواى سەدەسى ھەژدەم پىنىست سىپەكان وئەفرىقىيەكان رويان لەناوچەكەكىردو بونە دانىشتوانى ناوچەكە، لە ۱۹۷۶ / ۶/۲۶

بىو ۋلاتىكى سەربەخۇ لە ناوكۆمەنولسى بەرىتانىا، لە سالى ۱۹۹۲ بېرىارى دەستور درا لە رنگەسى راپرسى كە ۷۲٪ دەنگى درا بە دەستور كە دەستورنىكى دىموكراتى فرە لایەنى بوو، دواى ئەو سېشىل يارمەتى باشى لەئەوروپا وەرگرت بۇ پتەر كىردنى بارى نابورى لەدواى سالى ۱۹۹۴، ھەروھە لە بواری گەشت و گوزارى ھەنگاوى باشى بەرەو بوژانەو ھاوئىشت.

• سېشىل: ئەندامە لەكۆمەنولسى بەرىتانىا، ئەندامە لەرىكخراوى يەكىتى ئەفرىقىا، ئەندامە لە نەتو ە يەكگرتوھەكان.

(كىنىيا)

- ناوى: شلىنى كىنى.
- كۆى دەرنەنجامى ناوخۇى: ۴۵ر۲۵۰ مىليار دۇلارە.
- بەشى تاك لە كۆى دەرنەنجامى ناوخۇى: ۱ر۷۵۰ دۇلارە.
- بەرگىرى: ۲۵٪ لە كۆى دەرنەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەسى: ۲۵ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۷۳٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم وچۇ، تەرە، مېوھجات، قارو، گەنمە شامى، چايە، چەرەندەرى شەكر.
- سامانى ئازەلى: مەر ۵۰۰ مىليۇن سەر، بىزن ۱ر۶۰۰ مىليۇن سەر، چىل ۱۴ر۵۰۰ مىليۇن سەر، بەراز ۱۱۵ر۰۰۰ ھەزار سەر، پەرھور ۳۰ مىليۇن سەر.
- سامانى سىروشتى: بەردى چەوى، خوى، زىر، ياقوت، بەردى بە نىخ.
- پىشەسازى: پالوتنى نەوت، پىشەسازى سوك، خۇشكردنى پىنىست، بەرھەمى شىرى.

- ناوى رەسمى: كۆمارى كىنىيا.
- پايتەختى: نايروبى، ژمارەى دانىشتوانى ۱ر۹۵۰ر۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- شارو بەندەرە سەركىيەكانى: مۇمباسا، كىسۇمۇ، لامۇ.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲۹ر۹۰۰ر۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىنى نامارى ۲۰۰۰.
- رۇبەرى: ۲۴۴ر۰۸۱ مىل چوار گۆشەو ۵۸۰ر۳۷۰ كىلومەتر چوار گۆشەيە.
- چىرى دانىشتوانى: ۱۲۲ كەس لەيەك مىل چوار گۆشەدا.
- نژادەكانى: لۇھيا، لور، كىكۇيو، كەميا.
- زامانەكانى: كەنارى و وئىنگلىزى (ھەردووكيان زامانى رەسەمىن) زامانى تىرى ناوخۇى تىيايە.
- ئاينەكانى: مەسىحى پىروتىستنت و كاسولىكى رۇمانى، چەندىن برواى تىرى تىيايە.
- زانىنى خويىندن و نووسىن: ۸۰٪.
- دابەشى كارگىرى: ۷ ھەزىمە + ئەنجومەنى شارھوانى نايروبى.

• ئەم كەنارە ئەفرىقىيەم كىرىدە سەربەھەرلەتنى زىننەتكار، لەسەدەي نۆزىدەم ئەورۇپىيەكان دەستيان كىرد بە دۆزىنەھەي ناوچەي ناوھەي وولاتەكە، لە سالى ۱۸۸۷ كۆمپانىيەي ئەفرىقىيەي رۇژھەلاتى بەرىتانی لىدەمەزىراند بە كىرى گىرتنى بەشىك لە زەھى كەنارەكە لە سولتانی زىننەتكار، لە سالى ۱۹۰۲ ھىلى ئاسنى شەمەندەھەرى لى دامەزرا لە نىوان مۇمباسا ئوگەندە بە يارمەتى كىركارنى ھىدى كە زۆرەيان لە ناوچەكە نىشتەجى بون، لە سالى ۱۹۲۰ بون پارىزراوى رۇژھەلاتى ئەفرىقىيە كەناسرابون بەناوى ژىر دەستەي كىنىيا: لە سالى ۱۹۴۲ يەككىنى ئەفرىقىيەي كىنى دامەزرا. لە پىناو ماقى مۇقى ئەفرىقىيە، لە ۱۹۶۳/۱۲/۱۲ كىنىيا سەربەھەرلە تەواوى ھەرگىرت كە كىنىيا بون سەرىك ھەزىران، لەدواي كىنشوم مل ملانىيەكى توندو تىر لە نىوان پارتەو كىرىيەكان لە لايەك وكۆمپانىيا بىيانەكان لە لايەكى تر تاكو سالى ۱۹۹۲، مۇي دوبرە بەسەرىكى كىنىيا ھەلبۇزىردىراو. لە سالى ۱۹۹۵ رىتشارد لىكى پارتىكى مام ناوھەندى دامەزىراند بەھۇي گومان كىردن لە ھەلبۇزىردەكان بەناوى پارتى سافىنا.

• لە مانگى/۱۹۹۸/۸ سەيارەكى مېن رىزى كراو لە بالوئىزى ئەمەرىكا تەقىمە كە بون ھۇي كوشتنى ۲۰۰ كەس وبرىندا كىردنى زىاتر لە ۵ ھەزار كەس.

• كىنىيا ئەندامە لە ئەتەمەيەكگرتوھەكان، ئەندامە لە كۆمەنولسى برىتانىيا، ئەندامە لە رىكخراوى يەككىنى ئەفرىقىيە.

• بەرھەمى كارەبا: ۲ مىليار كىلو وات كاتۇمىز.

• داھاتى دەرھەي: ئامىز وماشىن، كەلوپەلى گواستەنەھ، نەوتى خا، بەرھەمى ئاسن ورەقى.

• دەرچوھەكانى: چايە، قاوھ، گۇشت، پىست، نەوتى نامادەكراو ھەك بەنۇزىن وگازو غاز ورۇنى نۇتۇمبىل.

• ھاوبەشەكانى بازىرگانى: ئەمەرىكا، بەرىتانىيا، ئەلمانىيا، فەرنەسا، وولاتى ئەفرىقىيا، چەندىن وولاتى ھەربى، چىنى مىللى، يابان.

• رۇمى دەسەلات: وولاتىكى كۆمىرى دەستورە، ئەنجومەنى ياسادانان پىك ھاتىيە لە ۱۸۸ ئەندام، سەرىك كۆمىر لە رىگەي ھەلبۇزىردىنى گىشتى دەنگى بۇ دەرىت.

• پارتە رامىيارەكان: پارتى دىموكراتى، يەككىنى كىنىيا ئەفرىقىيە نىشتەمانى، پارتى نەتەھەي كىنى، پارتى سافىنا، چەندىن گروپ وپارتى تىرى نىشتەمانى ونەتەھەي ورامىيارى تىدايە.

• جوگرافىيەي ولات: دەكەوتتە سەرى ھىلى كەمەھەي زەھى لە رۇژھەلاتى ناوھەندى ئەفرىقىيا بەدۇرۇزى كەنارى زەرىيە ھىدى، لە رۇژئاواي ئوگەندا، لە باشورى تەنزانىيا، لە رۇژھەلاتى سۇمان، لە باكورى ئەسىوويا، لە باكورى رۇژئاواي سودان.

• مۇزىوى ولات: لە سەرتەي سەدەي ھەشتەمى زايىنى بازىرگانە ھەربەكان دەستيان كىرد بە نىشتە جىبون لە كەنارەكانى رۇژھەلاتى ئەفرىقىيا، پرتوگالىيەكان لە سەدەي شانزەھەم ئەمە نىشتە جى بونەي لەم لاولەم لا ھاتبون ھەموى دەرگىردن، دواي. ئەمە لە سەدەي ھەزەم سولتانی عومان دەسەلاتى خىستە سەرى

میسر

- ناوی رەسمى: كۆماری میسری عەرەبی.
- پایتەختی: قاھیرە، ژمارە دانیشتوانی ۲۰۰۰ ر ۸،۳۵۰ ملیۆن كەسە.
- شارەسەركیەكانی: مەنسورە، ئەسكەندەریە، سوئیس، تەنتا، جیزە، مینا، ئەسبوت، ئەسوان.
- بەندەرە سەركیەكانی: پۇرسەعید، ئەسكەندەریە، سوئیس.
- ژمارە دانیشتوانی: ۲۰۰۰ ر ۶،۸۵۸ ملیۆن كەسە، بەپێی ناماری ۲۰۰۲.
- رووبەری: ۲۸۶،۶۶۰ هەزار میل چوار گۆشە ۱،۰۰۱،۴۵۰ ملیۆن كیلومەتر چوار گۆشەییە.
- چری دانیشتوانی: ۱۷۸ كەس لەیەك میل چوار گۆشەدا.
- نژادەكانی: رەجەلەکی حامیەیی رۆژمەلات ۹۹٪، مەسیحی.
- زمانەكانی: عەرەبی (زمانی رەسمیە) ئینگلیزی، فەرەنسی.
- ئایینەكانی: ئیسلام ۹۲٪، مەسیحی ۸٪.
- زانینی خۆیندن و نووسین: ۵۰٪.
- درای: جەنەبی میسری.
- دابەششی كارگیزی: ۱۱ پارێزگای گەورەییە ئەمەش كەوتونەتە سەر كەناەركانی زنی نیل.
- كۆی دەرئەنجامی ناوخۆی: ۲۶۷،۲۰۰ ملیار دۆلارە بەرەو بەرزبوونەووە هەنگاو دەنی.
- بەشی تاك لە كۆی دەرئەنجامی ناوخۆی: ۴۵۰ دۆلار.
- زەوی كشتوكالی: ۲۰۵٪ لە خاکی ولاتەكە.
- بەرھەمی كشتوكالی: گەنم و جۆ، تەرە، میوەجات، گەنە شامی، پەمۆ، گۆلە پەرۆژە.
- سامانی نازەلی: مەر ۲۰۰ دۆلارە ملیۆن سەر، بزن ۲،۲۵۰ ملیۆن سەر، چینی ۳ ملیۆن سەر.
- گامیش ۲،۱۰۰ ملیۆن سەر، پەرەور ۸۶،۵۰۰ ملیۆن سەر.
- سامانی سروشتی: نەوت، غاز، فوسفات، گەج، ئاسن، قورقوشم، برونز.
- پیشەسازی: پالۆتینی نەوت، رستن و چنن، گوزار، چیمەنتۆ، دروستکردنی پیلۆ، خۆراك، بەرھەمی كارەبا: ۵،۴۸۰ ملیار كیلۆ وات كاترەمیر.
- داھاتی دەرەوی: كەلوپەلی خۆراك، كەلوپەلی سەرمايەداری، ماشینی، ئۆتۆمبیل، پەینی كیمیای، داری دارستانەكان.
- دەرچوەكانی: دەزووی پەمۆ، پەمۆ، بەرھەمی رستن و چنن، نەوت، غاز، سروشتی، كیمیای.
- ھاوبەشەكانی بازرگانی: ئەمەریكا، بەریتانیا، یابان، چین، میلسی، ولاتانی ئەوروپای رۆژمەلات، ولاتانی عەرەبی، ولاتانی ئەفەریق.
- رژیمی دەسەلات: كۆماری سەرۆکیە، سەرۆك كۆمار سەرۆكایەتی ئەنجومەنی جیبەجیكردن دەكات ھەر ئەویش سەرۆك وەزیران و وەزیر دادەمەزرینی و جیگری سەرۆك وەزیران و جیگری وەزیرەكان دادەمەزرینی.
- جوگرافیای ولات: میسر دەكەوتتە سوچی باكوری رۆژمەلاتی كیشووری ئەفەریقیا لە ناوھراستی ولاتانی عەرەبی لە نیوان ولاتانی ئاسیا لە رۆژمەلات و ولاتانی ئەفریقیا لە رۆژئاوا، لە رۆژئاوای لیبیا، لە باشووری سوودان، لە رۆژمەلاتی دەریای سوور ئیسرائیل، لە باكوری دەریای سپیە، ولاتی میسر بەیەك گەیشتنی كیشوورە كۆنەكانی

جیهانه، ئاسیا، ئەفریقا، ئەوروپا، که جینگە پەڕینەوهی بازرگانی نیو دەولەتی بوە لە دواى کردنەوهی بەندەرى سوئس زیاتر بۆ گەشتیارانی بازرگانی جیهان ئاسانکاری بەسوود ھاتە کایەمو رۆلى گرنگی ئابوری ورامیاری بۆ ولاتی میسر ھەیه. ولاتی میسر دابەش دەکرێت بەچەند بەشێک وەك دۆل یاخود کەندی دەلتا کەروەری ۳۵٪ لە خاکی وولاتەکەیهو زەویەکی بە پیتی ھەیه، کەندی نیل که لە باشوری میسر دەست پى دەکات بەنداوی بەرزی لێیه که لەشارى قاهرە کوتایى دیت. ئەویایەکانى قیوم که پارچەیک لەزئى نیلە سەرھەرای جینگە که کهتۆتە بیابانى رۆژئاوا بەگەیشتنى ئاوی نیل بۆ ناوچەکە. بیابانى رۆژئاوا لەکەندی نیل درێژ دەبیتەوه لە رۆژھەلاتى تاكو سنورى لیبیا، لەرۆژئاوا لەدەریای ناوند لە باکوو تاكو سنورى سودان لەباشور و روبەرى ۶۶٪ لەخاکی میسرە. لەگەل ئەوهشدا خاکی لمى ولاتی میسر ۴۰٪ پیکدیتى لەخاکی میسر، بیابانى رۆژھەلات درێژ دەبیتەوه لەنیوان کەندی نیل لە رۆژئاوا تاكو دەریای سوو بەندەرى سوئس لەرۆژھەلات و روبەرى ۲۲٪ لەخاکی میسرە.

• مێژوی ولات: میسر ولاتیکە که بەیەکیک لەشونەوارە کۆنەکانى جیهان دادەنرێ پێش ھەوت ھەزار سال و مێژوی جیاوازو لەکۆنو کاتەکانى بوونەو سەرچاوەى تۆمارکراوی بەبوونی ناوھندیەتى پەيوەندى لەگەل بازنەکانى شونەوارى شارستانىەت و پاراستنى ئەوسامانە گرنگە بوە بەپێى پەرسەندنى مێژوو بەتایبەتەندیەتى ھەرئەمایدەتى و کردنەوهى بەرمو جیھانى دەرھوو تیکەلاو بوونی بەکارگەرەتى مرۆفایەتى لەکەندی نیل کەزەویەکی بەپیت و گرنگەو بونی زۆر لەلافاو بەرزبوونەوهى ئاوی

ئەو زێبە بەپیت کردنى خاکەکە شوینى جوگرافیى وکەش و ھەویەکی مام ناوھندى، بەیەک گەیشتنى دەریای سپى و دەریای سوو کیشوھەمکانى ئەفریقاو ئاسیاو ئەوروپا بە سنوریکى بیابانى پارێزراو، یەك بوونی زمان وئەژادەکیان بەپێى مێژوی پەرسەندنى مرۆفایەتى کەلەبەرەتا میسر لەنەژادى عەرەب نەبوونەو نەژادى قبەتى بوونە واتە لە نەژادەکانى فرەمۆنەکانن که عەرەب لەو ناوچە بەرفراوانە نەبوە که بەھۆى بازرگانی ھەمەجۆر رەھەندەکان روویان لەوناوچەیه کردووە بەپێى پەرسەندنى مێژوی پەيوەندى و گواستەنەوو دەربە دەر بوونی گەلان بەرمو ناوچەکە کۆچیان کردووە بەتایبەتى لەدواى سەرھەلدانى ئایینی مەسیح وکیشو مەملانێى نیوان ھەنگرى ئاینى موساو عەرەب چونکە جۆلەکو عەرەب یەك نژادن، دانیشتوانى ولاتەکە بەکارى بەخێوکردنى ئازەل و کشتوکال خەریک بوون چ لەکاتەکانى سەرھەتای پێش دەرکەوتنى نووسین و خویندن چ لەکاتەکانى بەردینى کۆن و سەردەمى نۆی.

لە دواى سەرھەلدانى ھەستى زانیاری و پەیدا بوونی مێژوو بەرمو جیھەجیکردنى یەکیەتى رامیاری ھەنگاوی نا لەپارچە جیاجیا کانى ئەوناوچە گەورەیه بەریکخستنى پارچەکانى تەرى میسرى کۆن لەدەولەتیکى یەکگرتوو ئەمەش لەدواى قۆناغەکانى یەك لەدواى یەك بەسەرکەوتن و ھەرس ھینان، دواى ئەو پەیدا بوونی لەکەنارەکانى زئى نیل بەھەستى رامیاری و کۆبوونەمیان لە دوو مێر نشین یەکەمیان لە پۆژھەلاتى دەلتاو پایتەختى شارى (عنجە) بوو نزیك شارۆچکەى سەفودی ئیستا، دووم لەرۆژئاواى دەلتااو پایتەتى (حورحورس) بوە. کە بەناوی خواى گەورە بوو بەلام لەراستیدا پایتەختى لەشارى (مەورى)

ئىستا بوه، دواى ھەردو مىرنىشىن يەكيان گرت لەيەك دەولەت وپايتەختەكەيان بوو (ساو) كە بەرامبەر يەك بوون ئەو مىرنىشنانە دەولەتتىكى تىرى دامەزئان لەشارى (نوبت) لە كەنال و دان نرا بەسەر بەخۆيى و شەش پەيكەرەكە. بەلام دواى (رېوبىيە - نوزېرس) كە يەكەم كەس بوو تىوانى ئەو مىرنىشنانە يەك بخت لەمىژووى راميارى مىسر، بەلام ئەو كارو ھەولدانە لەھەرس ھىنان و پىك ھاتە بوون بەھۆى جىگىرەنەبوونيان .

پەرەسەندىن و پىشكەوتنى مىژووى شارستانىيەت و شوئىنەوارى مىسر بەچەندىن قۇناغى لىك ترازو ئالووى ھەمەلايەن تىپەرىبوو لەلايەن چەندىن بنەمالەى لىھاتوووى يەك نەگرتوو لەھەموو لايەنە جۇراو جۇرەكان ئەوئىش لەكىشەو مەملەتى و شەرو پىنكادان بەردەوام بوو تاكو دەسەلاتى ئىمپراتورىيەتى رۇمانى لەناوچەكەو دواى ئەوئىش بەچەندىن دەسەلاتى جۇراو جۇر تىپەر بوو، وەك دەولەتى تۆلۆينەو دەولەتى قاسمىيە و دەولەتى ئەيوپىيە دەولەتى شاننىشەكان لەگەل ئەوئىشدا مىسر لەژىر دەسەلاتى رۇم بون وحوكمەرانىان دەكرد لەوكاتە عومەرى كوپى عاس بەنامۇژگارى عومەر كوپى خەتاب بەرھو ولاتى مىسر بەرئى كەوت، لەسالى ۶۳۹ زايىنى شەر لەنىوان رۇمەكان وئىسلامەكان بەناوى فتوحاتى ئىسلامى ھەنگىرساو دواى ماوئىيەك تىوانىان بەسە رۇمەكان زال بىن و ناچارىان بىكەن كە باج بەدن گەر نەبنە ئىسلام، دواى ئەوئىش لەسالى ۱۵۱۷ تاكو ۱۷۶۹ ولاتى مىسر ژىر دەستەى دەسەلاتى ئىمپراتورىيەتى عوسمانى بوو كەبوو ھۆى ئەوئىش گەلى سامانى بەنرخى مىسرىان گواستەو بۇ شارى قوستەنتىيەى توركى بەتايبەت گەلى لەسامانى شارستانىيەت و شوئىنەوارى مىسر، دووبارە مىرنىشىن و شاننىشەكان لەسالى ۱۷۶۹ گەرئەسەر دەسەلات و حوكمەرانىان كىرد تاكو سالى ۱۷۷۲، بەھۆى لاواز بوونى دەسەلاتى عوسمانى تورك و

دواى لەسالەكانى ۱۷۹۸ تا ۱۸۰۱ لەوكاتەى شوئىشى فەرەنسا دەستى پى كىرد لەگەل ئەوئىشدا فەرەنسا چارى لەناوچەى مىسر كىرد بوو بۇ بەدەست ھىنانى بەرپوومى ھەمە جۇرى كەنارەكانى نىلو دەلتا، سوپاى فەرەنسا لەرنگاى دەريا روومى مىسر بەرئىكەوت بەسەر كىردايتى ناپلىون لە بەندەرى تۆلۆن، لە ۱۷۹۸/۷/۱ گەيشتە ئەسكەندەرىيە دواىى نۇرەى نۇرى شارەكانى داگىر كىردو دواى ناپلىون كۆبوونەوئى ئەتجام دا لەگەل مامۇستايانى زانكۆى ئەزھەر رىكەوت كە شەرەكەن و بوو ھۆى ئەوئىش ناپلىون لە ۱۷۹۸/۷/۲۷ بگاتە قاھىرەى پايتەختى مىسر.

بەلام لە دواى يەك مانگ باخىرەكانى ئىنگلىزى نۇرەى نۇرى پاپۇرەكانى فەرەنسى تىكشكاندو بوو ھۆى ئەوئىش پەيوەندى نىوان سوپاى فەرەنسا لەمىسر لەگەل فەرەنسا بىچرىن و بوو ھۆى ئەوئىش كەئىنگلىز ھانى سولتانى تورك و ھاوئىيەمانەكان بەدا بۇ دەركردنى ھىزكانى فەرەنسا لەمىسر كەبوو ھۆى شەرى نىوان ھىزەكانى ناپلىون لەگەل ھىزەكانى ئىنگىزى توركى و روسيا . ناپلىون تىوانى ولاتانى شام بختە ژىر دەسەلاتى ھىزەكانى، بەلام بەھۆى سەرئەكەوتى بەرھو مىسر گەرئەو بوو شەرىكى توند لەنىوان توركەكان و ھىزەكانى ناپلىون بەھاوئىيە ھىزەكانى ئىنگلىز بوو ھۆى شكانى ھىزەكانى فەرەنسا .

دواى ئەوئىش محمد على تىوانى حكومەتى ناوئىشدا پىك بىنى لەقاھەرە مىسرى كىردە حەوت بەرئۆبەرو ئەو بەرئۆبەرانەش بگاتە چەند بەشىك و پىك ھىنانى مەلبەندى كار كىردن و دوايش پىك ھىنانى مەلبەندى گوندەكان و تىوانى دەسەلاتى بەھىز بگات بەشىوئەيەكى گونجاو لەگەل پەيوەندىيە كۆمەلايەتەكانى مىسر گونجان لەگەل داب و نەرتى ناوچەكە. دواى ئەوئىش تىوانى سوپاىيەكى بەھىز پىك بىنى و دەستى كىرد

به ئاوه‌دان كردنهوه له‌بواره‌كانی رامیاری و ئابووری و رۆشه‌نبیری و كۆمه‌لایه‌تی وشوینه‌وار دواى ئه‌و بنه‌ماله‌یه ئیسماعیل پاشا ده‌سه‌لاتی گرته ده‌ست به‌هۆی په‌رهنه‌سه‌ندن و پیشكه‌وتنی میسرو به‌هۆی لاوازی ده‌سه‌لاتی بنه‌ماله‌ی محمد علی پاشا.

ئهریش به‌پینی تواناو بارو دۆخی ئه‌وكاته توانی هه‌نگاری باش بنیت بۆ به‌ره‌و پیش بردنی و‌لاتی میسر له‌مه‌مو بواره جیا‌جیا‌كان ، له‌سه‌رده‌می ئه‌و كه‌نالی سوئیس له‌ ۱۸۶۹/۱۱/۱۷ كرایه‌وه كه‌رۆلی گرنگی بیینی له‌ بوژانه‌وه‌ی ئابووری و رامیاری و رۆشه‌نبیری میسر دواى ئه‌وه له‌ ۱۸۸۲/۹/۱۴ ئینگلیز توانی قاهره داگیر بکات و بوه هۆی داگیر کردنی میسر، به‌ته‌واوی ده‌سه‌لاته‌یه‌ك له‌ دواى یه‌كه‌كانی میسر تاكو سه‌ره‌تای جه‌نگی یه‌كه‌می جیهان و كۆتایی هاتنی میسر نه‌یتوانی خۆی زگار بکات به‌لام له‌سه‌ره‌تای ۱۹۱۹ شۆرش میسر هه‌لگیرسا كه‌مه‌موو چین و توئیزه‌كانی میسری له‌ئیسلام و مه‌سیحی به‌شداریان تیدا كرد و بوه هۆی ئه‌وه‌ی كه‌ له‌ ۱۹۲۲/۲/۲۷ سه‌ره‌به‌خۆی به‌ده‌ست بیینی له‌ژێر پارێزگاری به‌ریتانیا ده‌رچیت.

له‌ ۱۹۲۳/۳/۱۵ میسر بوه و‌لاتیکى شانشینى و شانشین فوناد ده‌سه‌لاتی گرته‌ده‌ست و حکومه‌تی پێك هێناو لیژنه‌ی ده‌ستووری دامه‌زراند بۆ نووسینه‌وه‌ی ره‌نوسی ده‌ستوو‌رو له‌مانگی ۱۹۲۳/۴/ ده‌ستور راگه‌یاندرائ هه‌لبژاردن ئه‌نجام درا كه‌سه‌د زغلول به‌سه‌رك وه‌زیران هه‌لبژێردرا ئه‌مه‌ش یه‌كه‌مجار بوو له‌میژو‌ری میسر، دواى ئه‌ویش اسماعیل سدقی ده‌سه‌لاتی گرته‌ده‌ست و ده‌ستووری له‌كار وه‌ستاند، به‌لام شانشین ده‌ستوو‌ره‌كه‌ی خسته وه‌كار به‌هۆی پاله‌په‌ستۆی جه‌ماوه‌ری میسر. له‌كاتی جه‌نگی جیهانی دوهم له‌ سالی ۱۹۳۹ میسر په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل ئه‌لمانیا و هاو‌په‌یمان‌ه‌كان پ‌چراند، ئه‌لماینا په‌لاماری میسری‌دا. دواى كۆتایی هاتنی جه‌نگ دووهمی

جیهان میسر داواى له‌هیزه‌كانی ئینگلیز کرد له‌میسر بچنه‌ ده‌روه، دواى ئه‌وه نا‌په‌زایی زۆر سه‌ری هه‌لدا دژی هیزه‌كانی به‌ریتانیا و هاو‌په‌یمان‌ه‌كان و چه‌ندین جار شه‌ر له‌نیوانیان رووی‌داهه‌ر له‌و كات و ساته شۆرش میسر له‌ ۱۹۵۲/۷/۲۳ به‌سه‌رکردایه‌تی محمد نجیب ئه‌نجامدرا ئه‌مه‌ش به‌داوا کردنی چونه‌ ده‌روه‌ی شانشین له‌ده‌سه‌لاتدا، له‌ ۱۹۵۲/۶/۱۸ ده‌سه‌لاتی شانشینى هه‌لوه‌شانده‌وه‌و رژیسی كۆماری راگه‌یاندا، له‌ ۱۹۵۶/۷/۲۶ جمال عبدالناصر كه‌نالی سوئسی خۆمالی کرد و به‌هۆیه‌ هیزشی سێ لایه‌نه‌ كرا سه‌ر له‌لایه‌ن به‌ریتانیا و فه‌رهنسا ئیسرائیل.

دواى ئه‌وه‌ش جه‌نگی ۱۹۶۷/۶/۵ ئه‌نجام درا و سه‌روه‌ها جه‌نگی ۱۹۷۳/۱۰/۶، له‌كاتی ده‌سه‌لاتی جمال عبدالناصر له‌سالی ۱۹۵۸ یه‌كیتی عه‌ره‌بی له‌نیوان میسرو سووریای راگه‌یاندرا و زۆری نه‌برد ئه‌و یه‌كه‌یه‌یه‌ هه‌لوه‌شاهه به‌هۆی كوده‌تای به‌عسیه‌كان له‌سووریا له‌ ۱۹۶۷/۹/۲۸، له‌مانگی ۱۹۷۰/۹/ جمال عبدالناصر كوچی داوی کرد ئه‌نور سادات جینگه‌ی گرت‌ه‌وه و له‌ ۱۹۷۴/۱۰/۱۸ شه‌ری یه‌كجاره‌گی له‌گه‌ل ئیسرائیل راگرت و له‌ ۱۹۷۶/۳/۲۶ ئیسرائیل و میسر رێكه‌وتنی ئاشتیان له‌نیوان خۆیان مۆرکرد. له‌ ۱۹۸۱/۱۰/۶ ئه‌نور سادات تیۆر كرا و محمد حوسنی مبارك جینگه‌ی گرت‌ه‌وه‌و تاكو ئیستاش سه‌رۆك كۆمارو ده‌سه‌لاتداره له‌میسر. له‌ ۱۹۹۹/۹/۲۶ له‌راپرسی گه‌ل محمد حوسنی مبارك دو‌باره به‌ سه‌رۆك كۆمار هه‌لبژێردراوه.

• میسر ئه‌ندامی دامه‌زێنه‌ری نه‌توه‌یه‌كگرتوه‌كانه، دامه‌زێنه‌ری زانكۆی عه‌ره‌بیه، ئه‌ندامه‌ له‌رێكخراوی یه‌كیتی ئه‌فه‌ریقیا، ئه‌ندامه‌ له‌چه‌ندین رێكخراوی تری نیو ده‌وله‌تی.

مۆزەمبىق

- ناۋى رەسمى: كۇمارى مۆزەمبىق.
- پايتەختى: مۇبۇتۇ، ژمارەى دانىشتوانى ۱۹۷۳۵۰۰۰ ر۰۰۰ ۱مىليۇن كەسە.
- شارو بەندەرە سەركىيەكانى: مۇبۇتۇ، بىرا، ناكالا، ئىھامىين.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۹۷۳۵۰۰۰ ر۰۰۰ ۱مىليۇن كەسە، بەپىنى نامارى ۱۹۹۹.
- رووبەرى: ۲۰۹۴۹۴ مىل چوار گۆشەو ۸۰۱۵۹۰ كىلومەتر چوار گۆشەيە.
- چرى دانىشتوانى: ۶۴ كەس لەيەك مىل چوار گۆشەدا.
- نژادەكانى: كۆمەلە ھىزىكىس يەكگرتون وەك (شۆبى، ماكو، لۆمى، ماكۇندى، نۇنگا).
- ئاينەكانى: بىرواى ناوخۇى ۵۲٪، مەسىحى ۲۲٪، ئىسلام ۱۵٪.
- زمانەكانى: پىرتوگالى (زمانى رەسمىە) زمانى بانئۇ.
- زانىنى خۇئىندىن ونووسىن: ۴۲٪.
- دابەشى كارگىزى: ۱۰ پارىزگايە.
- دراۋى: مىسقال.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۱۴۶۵۰ مىليار دۆلارە.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۸۵۰ دۆلارە.
- بەرگى: ۵۰٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۱۰۶۵۰۰ ھەزاركەسە.
- زەمى كشتوكالى: ۴۱٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم وجۇ، پەمۇ، چەمەندەرەى شەكر، تەرەو ميوەجات، چاى.
- سامانى ئاژەلى: مەپو بىزن ۷۵۵۰۰۰ ھەزار سەر، چىيل ۱۳۵۰ مىليۇن سەر، بەران
- ۱۸۰۰ ر۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەور ۲۴ مىليۇن سەر.
- پىشەسازى: بەرھەمى نەوت، نامادەكردنى خۇراك، خواردنەمە، كىمىياۋى، دروستكردنى شەكر.
- بەرھەمى كارەبا: ۵۶۰ مىليار كىلۇ وات كاتژمىر.
- داھاتى دەرەمەى: خۇراك، جل وىبەرگ، نەوت، كەلۈپەلى كشتوكالى
- دەر چۈەكانى: شەكر، خۇي، ماسى، گۆشت، ئاژەلى زىندو.
- ھاۋىيەشەكانى بازىرگانى: يابان: ئەمەرىكا، وولاتانى پىشۋوى يەكىتى سۇقىيەت، وولاتانى رۇژئاۋى ئەروپا، چىنى مىللى.
- رۇژمى دەسەلات: وولاتىكى كۇمارىە.
- پارته رامىيارىەكان: پارتى بەرگى نىشتەمانى، يەكىتى دىموكراتى، بەرەى رىزگارى مۆزەمبىق.
- جۇگرافىيائى ولات: ساۋەى درىزۇ بوونەۋەى ۲۴۷۰ كىلۇمەترە لە كەنارى باشۋورى رۇژەھەلاتى ئەفرىقىا، لە باكورى تەنزانىا، لە رۇژئاۋى مالاۋى وزامبىياۋ زىمبابۇ، لە باشۋورى باشۋورى ئەفرىقىا و سۈيزلەندا.
- مېژۋوى ولات: گەلانى نىشتەجىنى ئەو وولاتە كە بە زمانى بانئۇ گفوتوگۇزىان دەكرد دانىشتوانى رەسەنى وولاتەكەن، دواى ئەوە لەسەدەى نۆيەمى زاينىنى بازىرگانە ەمەربەكان روويان لەو ناۋچەيە كىرد، لە سالى ۱۴۹۸ زاينى (فاسكۇدى جاماى) پىرتوگالى سەردانى ناۋچەكەى كىردو دواى كىردىانە ژىر دەستەى خۇيان، لە سالى ۱۵۰۵ تا ۱۵۱۰ پىرتوگالىيەكان ئەو ناۋچانەى دەسەلاتى مېرىان ھەببو ھەموويان خىستە ژىر دەسەلاتى خۇيان، دواى

ئەمە بەرەى رىزگارى مۇزەمبىق پىك ھات كە كۆمەلىكى نەتەمەى ماركسى بوون دەستىان كىرد بە تىكۆشانى چەكدارى دژى پىرتوگالىيەكان دواى دە سال شەرى پىرتوگالى نىزىكەى ۴۰ ھەزار سەربازى ھىنا وولات بۇ لەناو بىردىنى ئەو شۇرشە بەلام پىرتوگال ناچار بوو لە سالى ۱۹۷۴ لەگەل شۇرشىگىزەكان رىككەوئىت بە راوہستانى شەرو دانى نا بە ماقى سەربەخۇى مۇزەمبىق، بەلام شۇرشى پىرتوگال لە سالى ۱۹۷۴ رىگە خۇشكەر بوو بۇ ئەو رىكەوتنەو بەرەى رىزگارى مۇزەمبىق دەسەلاتى ۋەرگىرت ، لە ۱۹۷۵/۶/۲۵ سەربەخۇى تەواوى خۇى راگەياند، لە دواى شەرىكى خۇىناوى لەئىوان كۆمەتى سوشىيالىستى و بەرھەلىستكاران و لە دواى سەرىك كۆمار بىرارى دا واز لە رژىمى

ماركسى لىنىنى بىنى لە سالى ۱۹۸۹ دەستورى نوئى راگەياند بەكۆمارىكى فرە لایەنەى ئابوورى ئازاد، لە سالى ۱۹۹۲ مۇركردنى پەيمانى شەرى ۋەستان لە ئىوان كۆمەتى مۇزەمبىق و بەرەى مۇزەمبىق لەمانگى ۱۹۹۴/۱۰/ ھەلبىژاردن ئەنجامدرا سەرەراى سەرنەكەوتن، دواى ئەمە لە سالى ۱۹۹۵ زىاتر لە ۱٫۵ مىليۇن پەنابەرى وولاتەكە گەراوہ بۇ نىشتەجى كىردنە ۋەيان، لەمانگى ۱۹۹۹/۳/ ۱۹۹۹ كارەساتى لافاۋ پىويدا كەبوہ ھۆى كوشتنى زىاتر لە ۲۰۰ ھەزار كەس.

• مۇزەمبىق ئەندامە لە نەتەمە يەكگىرتوہكان، ئەندامە لە كۆمەنولسى بەرىتانيا، ئەندامە لە رىزگارى يەككىتى ئەفرىقىا.

نامىيا

- ناوى رەسمى: كۆمارى نامىيا.
- پايتەختى: وىندھوك، ژمارەى دانىشتوانى ۱۹۸ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- شارو بەندەرەكانى: رۇندو، لۇردىنن، لىغىس باى، دىھۆيۇت.
- رووبەرى: ۲۱۸ر۲۵۸ مىل چوار كۆشە ۸۲۴ر۲۹۰ كىلومەتر چوار كۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲ر۲۸۰ر۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىنى ئامارى ۲۰۰۰.
- چىرى دانىشتوانى: ۱۱ كەس لە يەك مىل چوار كۆشەدا.
- نژادەكانى: ئۇفۇمى۵۵٪، كىنجۇ ۱۰٪، ھىرى۷٪، دەمراۋ قەرقازى ۱۵٪.
- زمانەكانى: ئەفرىقى وئىنگلىزى(ھەردووكيان زمانى رەسمىن) ئەلمانى، زمانەكانى ناخۇى.
- ئايىنەكانى: مەسىحى لۇتەرى.
- دابەشى كارگىرى: ۱۳ پارىزگاي ھەرىمە.
- دراوى: دۇلارى نامىيا.
- كۆى دەرئەنجامى ناخۇى: ۶ر۲۵۰ر۰۰۰ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناخۇى: ۳ر۸۵۰ دۇلار.
- بەرگىرى: ۲٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناخۇى.
- سوپاكەى: ۶۵ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- زەمى كشتوكالى: ۱۵٪ لە خاكى وولاتەكە
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم وچۇ، گەنمە شامى، سورجوم، تەرەم ميوہجات، چەندىن چۇرى بەرھەمى كشتوكالى بەلام بەشىۋەپەكى كەم.
- سامانى ئاژەلى: مەر ۳ر۱۲۰ مىليۇن سەر، بىزن ۷ر۵۰۰ مىليۇن سەر، چىل ۲ر۱۹۰ مىليۇن سەر،

لەدوای سەدەى نۆزدەم كۆمەلەى دیتیس زۆریەیان لایەنگیری ئەلمانیا بوون، لە وولاتەكە، لە سالی ۱۸۹۲ كرنكارە كشتوكالیەكان جیگیربوون لە ناوچەكە، لەدوای بوە ژێردەستەى ئەلمانیا وناوی رەسمى بوە باشووری رۆژئاوای ئەفریقا، لە سالی ۱۹۱۵ هیزی باشووری ئەفریقا دەسلاتیان بەسەر وولاتەكەدا گرت و بوە ئینتداب، لە سالی ۱۹۲۰ بە پینی پەیمانى فەرەسای لە سالی ۱۹۶۶ رێكخراوی سوابوی ماركسى دەستی كرد بە شۆرشى چەكدارى لە پیناو سەرەخۆی، لە سالی ۱۹۶۸ لەسەر داوای كۆمەلەى گشتى نەتەرە یەكگرتووەكان ناوی بوە نامیبیا لەبەر هەلكەوتى ناوچەكە، لەسالی ۱۹۷۴ نەتەرە یەكگرتووەكان داوای لەباشووری ئەفریقا كرد كە دەسلەلات بدزێتە نامیبیەكان...

لە ۱۹۸۸/۹/۲۲ لە داوی كینشەو ململانئى ئیوان شۆرشگیزان و دەسلەلاتى باشووری ئەفریقا بە چاودیزی نەتەرە یەكگرتووەكان و چەندین لایەنى تر توانرا سەرەخۆى نامبیا رابگەینزێت، لە ۱۹۹۰/۲/۹ دەستوری نوێ رابگەیندرا بە دامەزاندنى حكومەتى فەرەلایەنى، لە ۱۹۹۰/۵/۲۱ نامیبیا سەرەخۆى تەواوی خۆى رابگەیاندا، لە سالی ۱۹۹۴ رێكخراوی سوابوی سەرکەوتنى باشى بە دەست هینا لە هەلبزاردن بە سەرۆكایەتى وولات و پەرلەمان، تاكو داوی سالی ۲۰۰۰ گۆرینی دەسلەلات بە پینی هەلبزاردنەكان ئەنجام دەدرا.

• نامیبیا ئەندامە لە نەتەرە یەكگرتووەكان، ئەندامە لە رێكخراوی فاو، بانكى نیو دەولەتى، رێكخراوی كارى نیو دەولەتى، خەزنى نیو دەولەتى، رێكخراوی تەندروستی نیو دەولەتى، چەندین رێكخراوی تری جیهانى.

پەرەر ۲.۵ ملیۆن سەر.

- سامانى سروشتى: نوحاس، ئەلماس، زێر، قورقوشم، یۇرانیۆم.
- پيشەسازى: دەرھینانى سامانى سروشتى، دروستکردنى پیتا، خۆشکردنى پيىست، نامادەکردنى گۆشت.
- داھاتى دەرەھەى: پەينى كيميایى، دانەوێلە، كەلوپەلى خۆراك، بەرھەمى نەوتى، سوتەمەنى، كەلوپەلى بىناسازى.
- دەرچوھەكانى: زێر، نوحاس، ئەلماس، گۆشتى ئازۆل، ئازۆلى زىندو، یۇرانیۆم. پيىست، قورقوشم.
- ھاوبەشەكانى بازرگانى: فەرنسا، ئەلمانیا، سويسرا، ئەمەريكا، بەریتانیا، چینی مىللى، یابان، كۆمارى باشووری ئەفریقا.
- رژىمى دەسلەلات: كۆمارىكى دەستورى فرە لایەنى ديموكراتىيە دادگا سەرەخۆیە، ئەنجومەنى ياسادانان لە دووئەنجومەن پيىك ھاوو، یەكەمیان ئەنجومەنى نیشتمانى لە ۲۶ ئەندام پيىكھاوو، دووئەنجومەنى ئومە لە ۷۲ ئەندام پيىك ھاوو.
- پارتە رامیارەكان: پارتى سوادیۆ (رێكخراوی باشووری رۆژئاوای ئەفریقای مىللى) پارتى ديموكراتى، بەرھەى ديموكراتى یەكگرتوو، پارتى كارى مەسیحى، چەندین گرۆپ و پارتى ترى نیشتمانى و نەتەرەى و رامیارى تىدایە.
- جوگرافى و لات: دەكەوتتە باشووری كینشووهرى ئەفریقا، سنووری درێژ دەبیتهو لەسەر كەنارى زەریای ئەتلەسى، لە باكووری ئەنگۆلا، لە رۆژھەلاتى بوتسوانا، لە باشووری كۆمارى باشووری ئەفریقا.
- مێژووی و لات: لە سەدەى شانزەم ھۆزەكانى ھیربۆ كە بەزمانى بانتۆ ئاخاوتنیان دەكرد روویان لە باكووری رۆژئاوای ناوچەكە كردو ھۆزەكانى ئۆفمییۆ روویان لەباكور كرد. بەلام

ئەسىۋىيا

- ناۋى رەسمى: كۆمۈرى ئەسىۋىياى دېموكراتى يەكگرتوو.
- پايتەختى: ئەدىس ئەبابا، ژمارەى دانىشتوانى ۲۰۰۰ ر ۲۵۰۰ مىليۇن كەسە.
- شارە گىرنگەكانى: جىما، دىر داۋا، ھارار نىزىت، دىسى.
- پووبىەرى: ۲۵۲۱ ۴۳۵ مىل چوار گۆشەۋ ۱۲۸ ر ۰۰۰ كىلومەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۰۰۰ ر ۷۰۰ ۵۹ مىليۇن كەسە، بەپىنى نامارى ۲۰۰۱.
- چىرى دانىشتوانى: ۵۲ كەس لەيەك مىل چوار گۆشەدا.
- بوژانەۋەى دانىشتوانى: ۴٪.
- نىژادەكانى: زىاتر لە ۷۰ كۆمەلەى نىژادەيە، دوو كۆمەلەيان سەرەكىن ئەۋىش كۆمەلەى جەلا (كۆبوونەتەۋە لەناۋچەى پۇژھەلات و باشۋورى گىردۇلكانى ناۋەندى) كەلە ۴۰٪ دانىشتوان پىلك دىنن.
- زمانەكانى: ئەمەرى (پەسىمە) تىچىرىنيا، ئورومىنجا، ەمرەبى.
- ئاينەكانى: موسلمان ۴۸٪، ئۇرسۇزكىسى ئەسىۋىيى ۳۷٪، ئەنىمىۋن.
- زانىنى خويندىن و نوسىن: ۲۶.۵٪.
- پۇژمى دەسەلات: لەقۇناخى گواستىنەۋە بۇ كۆمۈرى دېموكراتى فېدرالى، دەستورىان پىشكەش بەكۆمەلەى دامەزىنەر كراۋ ھەلبۇژدرا لەمانگى / ۷ / ۱۹۹۴. ژمارەى كۆرسى پەرلەمانى نويى ۵۴۸ كورسىە. ھەلبۇژردن لەمانگى ۵ / ۱۹۹۵ نەجام دراۋ پارتى ھاۋپەيمانى دەسەلاتدار سەرەموت (ناسراۋ بەپارتى دېموكراتى شۇپشكىرى گەلى ئەسىۋىيى بۇۋاۋەى پىنچ سان).
- پارتە رامبارەكان: بەرەى دېموكراتى شۇپشكىرى گەلى ئەسىۋىيى، پارتى
- نەتەۋەىيى چەپى ناۋەندى، بەرەى پزگارى گەلى بىتجىرە، جولانەۋەى دېموكراتى گەلى ئەسىۋىيى.
- بەرەى پزگارى ئۇرومۇى يەكگرتوو. پارتى نىسلامى نەتەۋەىيى.
- دابەشى كارگىزى: ۹ ھەزىمى كارگىزىرە + پايتەختى يەكگرتوو.
- بەرگىزى: ۲.۷٪ لە لەكۆى دەرئەنجامى ناۋخۆىيى.
- سوپاكەى: ۱۲۰ ر ۰۰۰ ھەزار كەسە.
- دراۋى: بىر يەكسانە بە ۱۰۰ سەنت.
- كۆى دەرئەنجامى ناۋخۆىيى: ۲۹ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناۋخۆىيى: ۵۲۰ دۇلار.
- زەۋى كشتوكالى: ۱۲٪ لەخاكە ولاتەكە.
- بەرەمى كشتوكالى: گەنو و جۇ، چەۋندەرەى شەكر. پەمۇ، تەرەۋ ميوەجات.
- سامانى ئازەلى: چىل ۲۹ ر ۹۰۰ مىليۇن سەر، مەر ۲۱ ر ۷۰۰ مىليۇن سەر، بىز ۱۶ ر ۷۰۰ مىليۇن سەر، پەرەۋر ۵۵ مىليۇن سەر.
- بەرەمى كارەبا: ۱ ر ۸۰۰ مىليار كىلۇۋات كاتژمىر.
- سامانى سىروشقى: پلاتىنىۋم، زىپ، نوحاس، بۇتاس.
- پىشەسازى: ئامادەكردنى خۇراك، كىمىياۋى، بەرەمى شىرى، نەوت، دروستكردنى پىلاۋ، خۇشكردنى پىست، ئامادەكردنى گۆشت.
- دەرچوەكانى: بەرەمى شىر، بەرەمى پىست، زىپ، بەرەمى نەوت، ئازەلى زىندو، گۆشت.
- داھاتى دەرەۋەى: ئامىرو ماشىن، ھىنانە ناۋەۋەى پىشەسازى، داۋدەرمان، كىمىياى.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: شانشىنى سەۋدى، ئەلمانىا، يابان، جىۋبۇتى، ئەمەرىكا، ئىتالىا.
- جۇگرافىياى ولات: ئەسىۋىيا دەكەۋىتسە

پۆژھەلاتی ناوھندی ئەفریقا، سودان دەکوئیتە پۆژناوای، سوۆمال و جیۆبۆتی لەپۆژھەلاتی، کینییا لەباشوور. ئەریتریا لەباکووری پۆژھەلاتی.

ئەسیوییا وولاتیکسی گردۆلکەییە، چەندین چیاى بەرزى تێدايە. بەرزترین چیاى داتشا کە بەرزى ٤٦٢٠ مەترە، زى نىلى شىن لىسى ھەلدەقولی (زى ئایالی) لەباکووری پۆژناوا دیتە خواری لەشیۆھى نیو بانزەى مەزن بەرھو پۆژھەلات و دوای بەرھو باشوورو دوایى بەرھو باکووری پۆژناوای پێش ئەھى بچیتە ناو خاکی سودان کەخۆی لە زى ئەمبارى دەکاتەھو دەریاچەى (تانایە) لەبەشى باکووری پۆژناوای گردۆلکەکانى سەرکەمى لەسودان دەگەنە یەکتەر لەزىك شارى خەرتوم لەگەل زى نیل بەرھو میسر دەچیت. لەوى پووبارى تر ھەبە. لەباکووری پۆژھەلاتى سودان ئەویاھەکی تیاھە کە نزمیەکەى دەکاتە ١١٦ مەتر لەژىر ئاستى پووی دەریا، کەش و ھوای لە ھاوین و بەھار گەرمەو بارانى ئى دەبارى لەمانگی نادارو نیسان تاكو مانگی ئەیلول، لە نزمایەکانى باکووری پۆھەلات و باشووری پۆژناوا کەش و ھەوا گەرمەو نیمچە وشکانیە.

• مێژووی ولات: ئەسیوییا کۆنترین دەولتە ئەفریقای پەش. ئەگەر بەدوای مێژوو بگەڕین و بەراوردی تۆمارەکان بکەین پابردووی دوو ھزار سال پێش ئیستایە. دەسەلاتداریەتى دەگەریتەرە بۆ بنەمالەى (شانشینى یەکەم). بپوا وایە کەدەگەریتەرە بۆ کوپی شارن (سەباو شانشین سلیمان) بەلام ولات بە شیۆھى ئیستای نەبوە ئەویش بە یەکگرتووی چەند شانشینیکى بچوک کەدژایەتى و لایەنگیرانى دەرەبەگ و ئیمبراتۆریەتى ئەسیوییان دەکرد.

گەلانى ھەمە لایەن لەناسیای بچوک کۆچیان کردوہ بەرھو ئەسیوییا پێش مێژوو. بەپەڕینەھوى

بازرگانە سامیەکانى عەرەب کە لەبیابانى عەرەبى پویان تیکردبوو لەسەدەى ھەوتەمى پێش زاین. بەندەرەکانى لەسەر دەریای سوور بوو گرنگیەکی تاییەتى ھەبوو بۆ ئیمپراتۆریەتەکانى پۆمانى و بیزەنتیەکان. بەلام مەسیحیەکانى قبى رویان لەم وولاتە کرد لە سالى ٢٤١ زاینى. دەولەتى ئەسیوییا یەك لەو مەزھەبە مەسیحیە قبتیانەى کردە ئایینی رەسمى خویان.

ئەسیوییاى کۆن گەیشتە ئەوپەرى مەزنى لەسەدەى پینجەمدا، بەلام جەنگى دەرەبەگایەتى لاوازی کرد. لە سالى ١٨٩٦ لەسەر دەستی شانشین مینلەھکی دووم ئەسیوییا ھاتەوہ گۆرەپان و سەرەخۆی چەسپاند بەسەر کەوتنى بەسەر داگیر کەرانى ئیتالی، لەدوای مردنى شانشین ئازاھو کیشە دەستی پیکردو کچی کورمەکەى دەسەلاتى وەرگرت لە سالى ١٩١٧، تافارى ماکۆنیش کوپی مامى بوہ وەلى لەسەر کورسى وەك وەلى سەردەم.

لەدوای مردنى ئیمبراتۆرکە تافارى تاجى ئیمبراتۆرى لەسەر کرد بەناوی ئیمبراتۆر ھیلا سیلاسى یەکەم. دەستی کرد بەقەدەغە کردنى بەندایەتى و ھەمووی خستە ژىر دەسەلاتى ناوھندى خۆى کۆکردنەھو دەستی کرد بەچاکسازى.

لە سالى ١٩٢١ دەستورى نوێى بۆ ولات دانا. لە سالى ١٩٥٥ دوپارە پێداچوونەوہ بە دەستوو پەرلەمانى دامەزراند لەئەنجومەنى پیران و ئەنجومەنى نوینەران، پۆئى بۆدادمەکان دانا بەلام دەسەلاتە سەرکەمەکان لەژىر دەستی خۆى بوو. ئیتالییا سوور بوو لەسەر پینک ھینانى ئیمبراتۆریەتى ئیستیمارى کە ھەلسا بەداگیرکردنى ئەسیوییا لە ١٩٢٥/٣ و ھیلا سیلاسى ناچار کرد کەکوچ بکات بەرھو ھەندەران لەمانگی ١٩٢٦/٣. ئەسیوییاى خرایە پان ئەریتریاى ژىر دەستەى ئیتالییا و ھەردووکی کردە سومالی ئیتالی، ئەسیوییا بۆیەکەم جار لەمێژووا سەرەخۆی لەدەستدا، لە سالى ١٩٤١ بەریتانیا

توانی ئىتالىيەكان لەئەسىوييا دەربكات و هىلا سىلاسى بگەرننتەمە ئەدەيس ئەبابا .

لە مانگی ۱۹۴۷/۹ هىلا سىلاسى لەسەر كورسى هيندرايه خوارمە بەمۇى خۇپيشاندان و گىرو گرفت و برسەيتى و وشكانى ناوچەكە كە بوە مۇى مردنى بە دەيا هەزار كەس، هىلاسلاسى زياتر لە ۵۸ ساڵ حوكمەرانى كردو جەنەرانى سەربازى (نىفى بنتى) دەسەلاتى وەرگرت و كۆشكى هىلا سىلاسى خۆمانى كردو برىارى دەرئەچوونى لەئەدەيس ئەبابايدا، پەرلەمانى هەلۆەشاندمە و دەستورى لەكار وەستاند، دەستى كرد بەگۆرینى رژىمى دەسەلات بەرەو بردنى ئەسىوييا بۇ دەولەتێكى سۆشیاالىستى، لە سالى ۱۹۷۵ هىلا سىلاسى كۆچى دوايى كرد . ماوه بۇ سەربازە دەسەلاتدارەكان خۆشتر بوو بۇ دامەزاندى دەولەتى تاكە پارتى بە جىبەجىب كردنى پىروگرامىكى سەرگەوتوو لەبوارى كشتوكاڤى، بەرەلەستكارانى دەسەلاتى لەناوبردوو شانشىنى لە سالى ۱۹۷۵ هەلۆەشاندمە، لە سالى ۱۹۷۷ نىفرى تىتى كوززاو عەقىدە منجستو هىلا مریام جىگەى گرتەوه، لە ماوهى ۱۹۷۷ تاكو ۱۹۷۹ بەماوهى تىرۆرى سوور ناوبرا كە بەهەزارا بى تاوانى كوشت و پالى بەخەلكى وەدەنا كەكشتوكاڤ بەكۆمەلى بكن لەسەر شىوازی سۆفیهى . لەدواى ئەم بارودۆخە نالەبارە و سەرھەلدانى چەندىن گروپى نوئى دژ بەرژىمى نوئى و تىك چوونى پەيوەندى لەگەل ئەمەرىكا و مۆركردنى رىكەوتننامە لەگەل يەكیتی سۆفیهت لەسالى ۱۹۷۷ . بەسەرھەلدانى بىرى نەتەويى و تىرەگەرى بەپاڤىشتى سوودان و سۇمال ، لە سالى ۱۹۷۸ پراوژىكارانى سۆفیهت و هينى كویا هينى سۇماليان دەرپەراند . دوايى لە سالى ۱۹۸۸ ئەسىوييا و سۇمال رىككەوتنى ئاشىتيان مۆردكرد . لە سالى ۱۹۸۴ پرژىمى منجستو هىلا مریام پارتى كۆمۇنىستى دامەزاندو بووه سەركى پارتەكە، لەدواى ئەوه وولات توشى

گەورەترین كارەساتى برسەيتى بووه بەمۇى نەبوونى باران و وشكانى . دواى ئەوه بەهينى چەكدارى پىروگرامى نىشتەجىكردنى بەرزۆر لەئەرىتىريا و نىجىريا لەباكوورو لەوبارودۆخە وشكانى زياتر لەملىونىك كەس لەبرسان مردن، لە سالى ۱۹۸۸ هەولى كودەتايەكیان دامركاندمە لەدژى منجستوو لەهەمان كاتاسەرۆكى پيشووى ئەمەرىكا جىمى كارتەر هەلسا بەرىكخستنى گفتوگۆى ئاشتى لەگەل شۆپشگىرانى ئەرىتىريا، لەمانگی ۱۹۹۱/۲ بەرەى ديموكراتى شۆپشگىرنى گەل ئەسىويى شالوايان برده سەر هينى حكومت، منجستوو لەدەسەلات لابراو بەرەى شۆشگىرنى ديموكراتى گەل ئەسىوييا حكومەتێكى گواستەنەويان پىك هینا بەسەرۆكايەتى (مىلىس زىناوى)، لەمانگی ۲/ ۱۹۹۴ برىار لەسەر دەستور دراو يەكەم هەلبژاردنى فرە لاينى گشتى نەنجام درا لە مۆرۆوى ئەسىوييا ئەويش لە سالى ۱۹۹۵ . كە پارتى دەسەلاتدار سەرگەوتنى باشى بەدەست هینا بەهەلبژاردنى بنجاسۆ بەسەرۆك كۆمارو زىناوى بەسەرۆك وەزىران . حكومەتى نوئى هانى كەرتى تايبەتى دا لەكشتوكاڤ و نابوو . لەمانگی ۵/ ۱۹۹۱ بەرەى بزگارى گەل ئەرىتىريا كە رىكخراوینكى جياكەرمەه بوو دەسەلاتى لە ناوچەى ئەرىتىريا گرتە دەست . دواى ئەوه هەردوو كۆمەلەى ئەرىتىريا و ئەسىوييا پازى بوون لەسەر ئەوهى كە دواپۆزى ئەرىتىريا بخۆتە ژىر دەنگدان لەبارەى سەرپەخۆى ئەرىتىريا بەچاودىرنى نۆدەولەتى . دەنگدان نەنجام درا لەمانگی ۴/ ۱۹۹۲ و ئەرىتىريەكان بەپازى بوونى تەواو دەنگیان بۇ سەرپەخۆى نەنجام داو ئەسىوييا دانسى بەسەرپەخۆى ئەرىتىريا نا لە ۲۴/ ۵/ ۱۹۹۳ ، تا كۆتايى ۲۰۰۴ زىناوى بەردەوام بوو لەدەسەلات سەرپەراى كيشەو گىروگرفتى سنورى لەگەل ئەرىتىريا .

- ئەسىوييا ئەندامە لەنەتەوه يەكگرتووەكان، ئەندامە لەرىكخراوى يەكیتی ئەفرىقا .

ئەرتىريا

- ناوى رەسمى: دەولەتى ئەرتىريا.
- پايتەختى: ئەسسەرە، ژمارەى دانىشتوانى ۴۵۷,۰۰۰ ھەزار كەسە.
- شارە گىرنگەكانى: كىرىن، ئادىجرات .
- بەندەرەكانى: عەسسەبە، فەسارە.
- پووبەرى: ۴۵۷,۷۵۴ مىل چوار گۆشە۱۲۲,۳۰۰ كىلومەتر چوار گۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۴,۵۰۰,۰۰۰ رەسە مىليۇن كەسە، بەپىيى نامارى بىلگۈرەۋى سالى ۲,۰۰۰ .
- بوژانەۋى دانىشتوانى: ۲,۰۰۰ % .
- چىرى دانىشتوانى: ۹۸ كەس لەيەك مىل چوار گۆشەدا .
- نژادەكانى: كۆمەلىك تىرەى ھەمەجۆرە لەوانە ئەمھارا، تىجىرىس.
- زمانەكانى: ئەمھىرە (زمانى رەسمىيە) تىجورىيا (رەسمىيە) عەرەبى، ئافار، بىلېن و زمانى تر.
- ئاينەكانى: مۇسلمان، مەسىحى، قىبىتى.
- زانىنى نوسىن و خويندىن: ۲۰ % .
- پىژىمى دەسلەت: حكومەتتىكى گواستەنەۋىيە ، دەستورى پاگەياند بەپىژىمى ديموكراتى.
- پارتە رامباريەكان: بەرەى مىللى ديمكراتى دادوهرى (بەرەى پىژگارى ئەرتىرى - پىشوو) چەپى ناۋەند، ھاۋپەيمانى نىشتىمانى ئەرتىرى، پارتى مام ناۋەندى، پارتى ناۋەندى.
- دابەشى كارگىپى: ۸ ھەرنەمە.
- سوپاكەى: ۵۵,۰۰۰ ھەزار كەسە.
- بەرگەرى: ۸,۳ لىكۆى دەرنەنجامى ناۋخۆيى.
- دراۋى: بىرى ئەسىۋىي كە يەكسانە بە ۱۰۰ سنت.
- كۆى دەرنەنجامى ناۋخۆيى: ۲,۵ مىليار دۆلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرنەنجامى ناۋخۆى ۶۰۰ دۆلار.
- زەۋى كشتوكالى: ۱۲% لەخاكى ولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: پەمۇ، ماست و شىر، نىسك، سۇدۇم، تىباق، گەنموجۇ، چەۋەندەرى شەكر، تەرەۋ ميوەجات.
- سامانى ئاژەلى: مەپ ۰۰ ۱,۵ مىليۇن سەر، بىزى ۱,۴۰۰ مىليۇن، سەر، چىل ۱,۳۲۰ مىليۇن سەر، پەرەۋر ۳۰۰ ۴,۳ مىليۇن سەر.
- سامانى سروسشتى: زىپ، بۇتاس، نوحاس، زەنگ.
- پىشەسازى: نامادە كىردىنى خىۋراك، خۇشكىردىنى پىست، دروستكىردىنى خواردەنەۋە، نامادەكىردىنى گۆشت.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: ئەسىۋىيا. سەۋدىيە، يەمەن، ئىتالىيا، ئەلمانىا، ئەمەرىكا. ئابوورى ولاتەكەيان زىانى نۇرى پىن كەوت بەھۋى جەنگەكانى سەربەخۇ كارەسائەكانى سروسشتى دورو درىژ. مىراتگەرى ئەرتىرىياكە ھەموۋى لە شارەكانى ئەسىۋىياۋ داھاتوۋى درىژى لەپىشە لەجىبەجىكىردىنى داھاتەكان بەپەرەسەندىن و بوژانەۋى چاۋگە نەۋتەكانى دەرياۋ راۋى ماسى و گەشت و گوزار.
- جوگرافىيەى ولات: دەكەۋىتە پۇژەلاتى ئەفرىقىياۋ كەنارەكانى باشوورى پۇژناۋى دەرياۋ سوور، ئەسىۋىيا لە باشوور، جىبۇتى لە باشوورى پۇژەلات، سوودان لەپۇژناۋا، ئەرتىرىيا چەندىن دورگەى ھەيە لە ئەرخەبىل دەھلەك، لەباشوور دەشتايى كەنارە نزمەكانە، لە باكور زنجىرە چىاي تىايە، كەنارىكى تەسكى

له سەر دەریای سوورو لەزۆریه‌ی ناوچه‌کانی ئەفریقا گەرم و وشکانیه، بەلام بەرزایه‌کانی ناومندی زیاتر ساردن که که‌م‌دو دۆل و دشتایی به‌پیتی هیه بۆ کشتوکال.

• مێژووی ولات: ئەریتریا پارچه‌یه‌ک بووه له شانشینی (ئەسکۆمی ئەسیوبی یه‌که‌م تاکو کاتی پوخانی له‌سه‌ده‌ی هه‌شتی زاینی. دوا‌ی که‌وته ژێر ده‌سه‌لاتی ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی له‌سه‌ده‌ی شانزهم، دوا‌ی که‌وته ژێر ده‌سه‌لاتی میسرێه‌کان و دوا‌ی که‌وته ژێر ده‌سه‌لاتی ئیتالیه‌کان و له‌ ساڵی ۱۸۸۵ ناوچه‌ی که‌ناره‌کانی داگیرکرد، به‌پێ‌ی په‌یمانی (ئۆکیالی) له ۱۸۸۹/۵/۲ ئیتالیا مافی سه‌ر به‌خۆی دا به‌ئەریتریا له‌سه‌ر به‌شینی خاکی ئەریتریا، ئیتالیه‌کان ناویان نا به‌ ناوی پۆمانی دەریای سوور. ئه‌ویش (میر ئریپریۆم) که ده‌سه‌لاتی گرتە دەست تاکو جه‌نگی دووهمی جیهان.

له ساڵی ۱۹۴۱ به‌ریتانیا په‌لاماری داو داگیری کردو سه‌ر په‌رشتی ده‌کرد و هه‌ر ئیمیک له ژێر نامۆزگاری نه‌توه یه‌که‌گرتووه‌کان تاهه‌ کاته‌ی یه‌کیان گرت له‌گه‌ل ئەسیوبیا. له ۱۹۵۲/۹/۱۵، له ۱۹۶۲/۱۱/۱۴ بوه هه‌ر ئیمیک له ئەسیوبیا. له‌دوا‌ی سی‌ ساڵ تیکۆشان و خه‌بات کردن و قوریانیدان زیاتر له ۱۵۰۰ ر. ۱۵۰۰ هه‌زار که‌س کوژران تاکو لا‌بردنی (ئیمپراتۆر هیلا سیلاسی) به‌ره‌ی پزگاری گه‌ل ئەریتریا که پێک هاتبوو له ساڵی ۱۹۵۸ له‌تیکۆشان به‌رده‌وام بووله‌ پێ‌ناو سه‌ر به‌خۆی ولاته‌که‌و. له‌به‌رده‌وامی مملانیی خویناوی به‌دریژایی هه‌قده‌ ساڵ دژی ده‌سه‌لاتی هه‌نجستوی کۆمۆنیستی توندپه‌رو .. له‌ ساڵه‌کانی ۱۹۷۷ و ۱۹۷۸ به‌ره‌ی پزگاری ئەریتریا خاکی

ئەریتریا‌ی پاک‌کرده‌وه له‌هه‌یزه‌کانی ئەسیوبیا. به‌لام بارودۆخ به‌ پێ‌چه‌وانه‌ هه‌لگه‌راوه به‌هۆی پشتگیری سوؤقیه‌ت له‌ده‌سه‌لاتی کۆمۆنیستی ئەسیوبیا. له‌ ناوه‌راستی هه‌شتاکان برسیه‌تی و مردن و ده‌ره‌به‌ده‌ری و وشکانی و نه‌بوونی باران له ئەریتریا و ناله‌باری کۆچه‌ران و له‌وکاته‌ش حکومه‌ت هه‌لسا به‌جینشین کردنی به‌زۆر و بێ‌ ره‌زامه‌ندی خه‌لک.

له ساڵی ۱۹۹۰ شۆرشگێره ئەریتریه‌کان به‌نده‌ری مه‌سوا‌ی ستراتیژیان داگیرکرد. له‌مانگی ۳/ ۱۹۹۱ مه‌نجستو مریام لا‌براو به‌ره‌ی پزگاری گه‌ل ئەریتریا له‌سه‌ر خاکی ئەریتریا ده‌سه‌لاتیان سه‌پاند. هه‌ردوو لایه‌نی ئەسیوبی و ئەریتریا پازی بوون به‌وه‌ی که‌سه‌ر به‌خۆی ئەریتریا بخه‌رتنه‌ ده‌نگ دان ئەوه‌بوو له ۱۹۹۳/۴/۲۵/۲۳ ده‌نگده‌ران په‌زامه‌ندیان له‌سه‌ر سه‌ر به‌خۆی بنچینه‌ی ئەریتریا کرد. له ۱۹۹۳/۵/۲ ئەسیوبیا دانسی نابه سه‌ر به‌خۆی ئەریتریا و سه‌رده‌میکی نوێ له‌بارو دۆخیکی نوێی ناوچه‌ هاته‌کایه‌وه، سه‌ره‌رای ته‌نگه‌ژه‌ی سنوورو ده‌ست تێوه‌رانی دراوسێکانی به‌لام توانیان ئارامی تا راده‌یه‌ک جیگیریکه‌ن، له‌مانگی ۱۲/ ۱۹۹۴ ئەریتریا په‌یوه‌ندی خۆی له‌گه‌ل سوودان پچراند به‌هۆی ده‌ست تێوه‌ردان له‌کارو باری ناوخوا‌ی ئەریتریا له‌ریگه‌ی ئیسلامه‌ رادیکاله‌کان... دوا‌ی نه‌وه (ئه‌فرۆق) به‌سه‌رۆک کۆمار هه‌لبژێردراو مانه‌وه‌ی تا کۆتایی ساڵی ۲۰۰۲ له‌ده‌سه‌لات.

• ئەریتریا ئەندامه‌ له‌ رێخه‌راوی نه‌توه یه‌که‌گرتووه‌کان، ئەندامه‌ له‌ رێخه‌راوی یه‌کیته‌ی ئەفریقا..

(ئەفرىقىي ناوھىدى)

- ناۋى رەسمى: كۇمارى ئەفرىقىي ناوھىدى.
- پايتەختى: بەنجى، ژمارەى دانىشتوانى ۵۷۹،۰۰۰ ھەزار كەسە.
- شارە سەرەمكىەكانى: بىريراتى، بوار، بۇسىخۇ.
- پوبەرى: ۲۴،۰۲۲ مىل چوار گۆشەو ۶۲۲،۹۸۰ كىلۇمەتر چوار گۆشەيە .
- ژمارەى دانىشتوانى: ۳،۹۶۶،۰۰۰ مىلۇن كەسە، بەپىنى زانىيارىەكانى ۱،۹۹۹.
- بوژانەوھى دانىشتوانى: ۲،۷ % .
- چىرى دانىشتوانى: ۱۶ كەس لەيەك مىل چوار گۆشەدا.
- نژادەكانى: بايا ۲۴ % باندا ۲۷ % مەنجيا ۲۱ % سارا ۱۰ % .
- زمانەكانى: لەرەنسى (زمانى رەسمىە) سىخۇ (نىشتىمانىە) عەرەبى، ھۇنسا، كەنارىەكان.
- ئاينەكانى: پىرۇتسنتن ۲۵ % كاسۇلىكى پۇمانى ۲۵ % بىرۇپاى ناوخۇى ۲۴ % ئىسلام ۱۵ % .
- زانىنى خویندن و نوسىن: ۶۵ % .
- پۇنمى دەسەلات: كۇمارىكى دىموكراتى تازە پىنگەيشتووھ. لە سالى ۱۹۹۱ ياساى پارتە رامىارىەكان دەرچوو كە ئىستا پانزە پارتى رامىارى تىايەو ناويان لە تۇمارەكانى وەزارەتى ناوخۇ تۇمار كراوھ. پىشېركىنى ئىوان پارتەكان بەردەوامە بۇ دەسەلات وەرگرتن لە رىنگەى ھەلبۇزاردنى سەرۇك و ئەنجومەنى ياسا دانان و جىبەجىكردن.
- پارتە رامىارىەكان: پارتى پىزگارى گەلى ئەفرىقىا، چەپى ناوھىدى، نەتەوھى، راست رەوى ناوھىدى.
- دابەشى كارگىپى: ۱۶ پارىزگايە. لە گەل يەك ئەنجومەن.
- بەرگى ۴ % . لەكۇى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۴۷،۰۰۰ ھەزار كەسە.
- دراوى: فرنك سىبعا.
- كۇى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۲،۸۰۰ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لەكۇى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۱،۰۰۰ دۇلار.
- زەوى كشتوكالى: ۴ %، لەخاكى وولاتەكە.
- بەرەمى كشتوكال: پەمۇ، شىر، گەنەشامى (دەرزەرد) فولى سودانى، كەسافە دانەوئەلەيەكە كە تۇيەكەى بۇ نان بەكاردەيت، ئەلىيام جۇرىكە لە پەتاتە دەچىت، گەنم و جۇ، تەرەمىوھجات.
- سامانى ئاژەلى: چىل و گامىش ۲،۸۰۰ مىلۇن سەر، بىز ۱،۲۵۰ مىلۇن سەر، پەرەور ۲،۸۷۰ مىلۇن سەر.
- بەرەمى كارەبا: ۱۰۵ مىليار كىلۇوات كاتژمىر.
- سامان سروسىتى: ئەلماس (گرنگىرىن بەرەمە بۇ ئاردنە دەرەوھ) يۇرانيۇم، دار.
- پىشەسازى: دار، بەرەمى رىست و چىن، سابون، جگەرە، ئەلماس، ئامادە كردنى خۇراك، خۇشكردنى پىست.
- دەرچوھكانى: ئەلماس، پەمۇ، دار، شىر، توتن، خورى، ئاژەلى زىندوو.
- داھاتەكانى دەرەوھى: ئامىرو كەلوپەلى كارەبا، بەرەمى نەوتى، بەرەمى رىست و چىن، خۇراك: ئۇتۇمۇبىسل، كىمىيا، داو دەرمان، كەلوپەلى بەكارھىنان، كەلوپەلى پىشەسازى.
- ھاوبەشەكانى بازىرگانى: فەرەنسا، بەلجىكا، ئىتالىا، يابان، ئەمەرىكا، ئەوروپاى پۇژئاوا،

جەزائىر، يۇگسلاڧيا، ۋولئاتانى ئەفەرىقى.

• جۇگرافىيە ۋولئات: ئەفەرىقى ئاۋەندى كۇمارىكى سەربەخۇيە ھىچ كەنارىكى ناۋخۇيى نىيە، دراۋسىكانى تشاد لە باكور، كامىرۇن لە پۇژئاۋا، كونگۇ بەرازافىل ۋ كۇنگۇكىنشاسا (زاىرى پىشوو) لە باشوور، سودان لە پۇژھەلات، لە باشوور دارىستانى بازىيە ھەيە، زەبىيەكى نىمچە بىبابانىيە لە پۇژھەلات، پويارى تىيەم دىتە خوارى لەلايىنى باشوور ۋ بەرەم كۇنگۇ ئەرترىيا ۋ بەرەم باكور دەرياچە تشاد دەپوات، گىرنگىر زىيەكانى ئۇيىنجى ۋ زى شارى، گىياۋ پەك زۇبەي ۋولئاتى داپۇشيو، لە باكور بارانى ھەيە، بەلام لە باشوور كەشۋەھۋاى نىكە لەھىلى كەمەرى زەھى.

• مېژوۋى ئەفەرىقى ئاۋەندى: سەعدانىيەكان لەسەدەي دەي زايىنى كۇچيان كىرد بەرەم پۇژھەلاتى ۋولئات ۋ كامپۇنىيەكانىش بەرەم پۇژئاۋا، لەسەدەي شانزەھەم بوە پارچەبەك لەئىمپراتۇرىيەتى جۇرجىيا، بەلام بەھۇي چەوسانەھەي دىلايەتى گەلانى ئەفەرىقى ئاۋەندى لەلايەن دەربەگە خاۋەن زەبىيەكان ۋ دۇبەركى ۋ دابەش كىردن سەرى ھەلدا لەگەل ئەۋەشدا تىرە بانتۇنىيەكان بەرەم ۋولئات كۇچيان دەكرد پىش ئەھەي فەرمىسا دەسەلاتى بەسەردا بگىرنت لەناۋچەكەم لە كۇتايى سەدەي نۇزەھەم ھەملى دامركاندەھەي جولاۋەھەي بەرەملىستكارانىداۋ. لەئىنجامى ئىمۇ گىرگىرقتانە ژىردەستەي فەرمىسا دروست بو بەناۋى ئۇيىنجى - شارى، بەدابەش كىردنى لەنۇوان بازگانە خاۋن بەرەمەند دارەكان. لە سانى ۱۹۰۵ ئەفەرىقى ئاۋەندى لەگەل تشادىيەكان گىرت بەچونە ناۋ گابۇن ۋ گۇنگۇي

ئاۋەندى، لە داۋى سانى ۱۹۱۰ ناسرابە ئەفەرىقىيە ھىلى كەمەرى زەھى فەرمىسى (افرىقىا الاستوانىيە الفرنسىيە) لە داۋى ئەھە زىجىرەيەك لە شۇپش بەرىابوۋ بەلام فەرمىسىيەكان شۇپشەكانى لەناۋ بىرد، لە داۋى جەنگى دورەمى جىھان لە سانى ۱۹۴۶ مافى ئۇتۇنۇمىيان پىندراۋ نۇنەريان مۇسگەر بوۋلەپەرلەمانى فەرمىسا. لە داۋى ئەھە جولاۋەھەي پەرمەندى كۇمەلايەتى دروست بوۋ داۋى سەربەخۇيى تەۋاۋى دەركىد.

لە ۱۹۶۰/۸/۱۲ ئەفەرىقىيە ئاۋەندى سەربەخۇي تەۋاۋى ۋەرگىرت. داۋى ئەھە ئەفەرىقىا لەنۇوان سالەكانى ۱۹۶۰ تاكو مانگى ۱۹۹۹/۹ بە چەندىن گىرگىرقت ۋ رەگەن پەرمىستى تىپەرىبە بەھۇي تاك رەھى سەركىردە دەسەلاتدارەكان ۋ پارتە خۇپەرمىستەكان ۋ شۇقىنىيەكان ۋ پاراستنى بەرەمەندى تەسكى پارتايەتى خۇيان لەپىناۋ دەسەلات، گەلانى كۇمارى ئەفەرىقى ئاۋەندى لەقوتى ژيان بىبەش كرابوون. سەرپەي چەندىن كارى ترو بە بۇچونى لەپىناۋ چارەسەر كىشەو گىرگىرقتەكان لە داۋى دامركانەھەي راپەرىنەكانى سالى ۱۹۹۶ لە مانگى ۶/۱ ھەمان سال كۆمەتى يەكەيتى نىشىتمانى پىك ھات لە ۲۱ ئەندام ۋ لە ھەلبىژاردنەكانى ئەنجومەنى ياسادانان لە مانگى ۱۹۹۸/۱۲/۱۱ لايەنگرانى سەرۇك "باتسىيە" بە زۇرىنە دەنگىان بە دەست ھىنا. بەلام ھەر باتسىيە دۇبارە لە مانگى ۱۹۹۹/۹ بە سەرۇك كۇمار ھەلبىژىردىراۋە بۇ ماھەي ۶ سال.

• كۇمارى ئەفەرىقىيە ئاۋەندى ئەندامە لە رىكخراۋى يەكەيتى ئەفەرىقىا، ئەندامە لە رىكخراۋى نەتمە يەكگرتۋەكان.

جەزائىر

- ناۋى رەسمى: كۆمۈرى جەزائىرى دېموكراتى مىللى.
- پايتەختى: جەزائىر، ژمارەى دانىشتوانى ۲۸۵۴۰۰۰ مىليون كەسە.
- شارە سەرەككەكانى: ئسۇزان، عەنايە، قوستەنتىنە.
- بەندەرە سەرەككەكانى: جەزائىر، عەنايە، ئۇزان.
- پووبەرى: ۹۱۹۰۵۹۰ مىل چوارگۇشەو ۲۱۸۳۷۰۰ كىلۇمەتر چوارگۇشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲۲۱۱۵۰۰۰ مىليون كەسە، بەپىئى نامارى ۲۰۰۱.
- چىرى دانىشتوانى: ۲۵ كەس لەيەك مىل چوارگۇشەدا.
- بوژانەوى دانىشتوانى: ۲۴٪.
- نژادەكانى: عەرەبى بەرەبەر ۹۹٪.
- زانىنى نوسىن و خوئىندن: ۶۳٪.
- زمانەكانى: عەرەبى (زمانى رەسمىە) ئىنگلىزى، فەرەنسى.
- ئايىنەكانى: ئىسلامى سونە ۹۹٪ كە ئاينى دەولەتە.
- پڙىمى دەسەلات: حكومەتتىكە كە ھىزى سەربازى پىشتكىرى دەكات. لەبەر ئەووش ناسراوہ بە حكومەتتىكى سەربازى سەرەپراى ھەولدان بۇ بەرەو پىئىش بردنى بەرەو مەدەنىتە، لەھەموو بوارەكان.
- دابەشى كارگىزى: ۴۸ پارىزگايە.
- پارتە راميارەكان: بەرەى پزگارى نىشتىمانى،
- نەتەوھى سۇشبالستى، بەرەى ھىزى سۇشبالستى، چەپرەوى ناوہندى، بەرەى ئىسلامى پزگارى، ئىسلامە توند پەوہكان كە قەدەغە كراوہ لەدواى سالەكانى ۱۹۹۰ تاكو ئىستا.
- بەرگى: ۶۸٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى ۱۳۵۰۰۰ ھەزار كەسە.
- دراوى: دىنارە.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۲۱۵۰۰ مىليار دۇلارە.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۴۱۰۰ دۇلارە.
- زەوى كشتوكالى: ۵٪ لەخاكى وولاتەكە.
- سامانى ئاژەلى: مەپ ۱۶۹۰۰۰ مىليون سەر، بىزى ۳۱۵۰ مىليون سەر، چىل ۱۳۷۰ مىليون سەر، پەرەور ۱۳۵۰ مىليون سەر.
- بەرەمى كشتوكالى: گەنم، چو، شىلم، ترشاتى، تەرەو ميوەجات، زەيتون، ھىلكە، چەوئەندەرى شەكر.
- سامانى سروشتى: نەوت، غاز، جەزائىر يەككىكە لەوولاتە گىرنگەكان لە دەرھىئاننى نەوت و غاز و ناردنى بۇ دەرەوى وولات، ئاسنى خا، فۇسفات، قوپوشم، زەنگ، جيوہ، يۇرانيۇم.
- دەرچوہەكانى: نەوت، غازى سروشتى.
- داھاتەكانى دەرەوى: كەلوپەلى سەرمايەدارى، خواردەمەنى، خواردەنەوہ، كەلوپەلى بەكارھىئان، ئۇتۇمۇپىل.
- ھاوہبەشەكانى بازىگانى: فەرەنسا، ئەلمانىا، ئىتالىا، ئەسپانىا، ئەمەرىكا، يابان، چەندىن

ولاتانی عەرمەبی و ئەفریقی.

• جوگرافیای وولات: مەراکش و بیابانی پۇژئاوا دەمەویتە پۇژئاوا، لەپۇژھەلاتی توونس و لیبیا، لەباشووری مۇرتانیوا مالی و نیجیریا، لە ۶۸٪ رۆبەری وولات تەپولکەیی بەرزنی لەسەر ناستی دەریا لەنیوان ۸۰۰ تاکو ۱۶۰۰ مەتر بەرزایی لە ۹۱٪ دانیشتوانی لە دەشتایەکانی کەناری بەپیتی تەنگیە کەبەتی، کەش و ھەواکەیی ھی دەریای سپی ناوھراستە لەسەر کەنارەکانی باکووری بارانی لەمانگی یانزە تاکو مانگی چوارە، بەلام لەناوچە بیابانەکانی و شکانیەو بارانی نییە.

• مێژووی وولات: فینقیەکان لە سالی ۱۲۰۰ پێش زاینی ئارامگیریبوون لەباکووری جەزائیر، لە سالی ۴۴۰ زاینی جەزائیر بوو پارچەبەکە لە ئیمپراتۆریەتی پۇمانی ناسراو بوو بە (نۆمیدی) بەلام لەدوای ئەوان فندالیەکان (ئەمانە ھەمەج) یان داگیر کرد، لە سالی ۵۲۴ زاینی بیزەنتیەکان (ئیمپراتۆریەتی پۇمانی پۇژھەلاتی) خستتە ژێر دەستی خۆی، لەو ماوەیە جەزائیر لەدوای پەلەیی گێرو گرفت و تەنگەژەیی ژیان و چەوسانەو دەربەدەری بوو تاکو کردنەوہی (فتیحی) ئیسلامی لە سالی ۶۵۰ زاینی، ھەر ئەو جۆلەکەیی مەراکشیی لە ئیسیپانیا دەرکردبوو، کە لە سالی ۱۴۹۲ لەجەزائیر جینگیریبوون، لەسالی ۱۵۱۸ جەزائیر کەوتە ژێر دەسلەتی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی و بوو بارەگای تالان و داپلۆسین و چەوسانەو دەربەدەری تاکو سالی ۱۸۲۰ لەو کاتەش فەرەنسیەکان داگیریان کرد لە سالی ۱۸۴۸ و کردیانە پارچەبەکە لە فەرەنسا، لە سالی ۱۹۵۴ شۆرشی نیشتیمانی بەریابوو دژی داگیرکەری فەرەنساکە ئەو شۆرشە بەردەوام بوو بۆ ماوەی ھەشت سال و نزیکەیی یەک ملیۆن جەزائیری شەھیدکرا تا ئەوکاتەیی فەرەنسا ئاچارکرد

دان بەسەر بەخۆیی جەزائیر بینیی، لە ۱۹۶۲/۷/۵ جەزائیر سەر بەخۆیی پاگەیاندا لە نۆکتۆبەری ۱۹۶۲ ئەحمەد بن بلا بوو سەرکە کۆمار لەرنگەیی ھەلبژێاردن و ئەویش دەستی کرد بە خۆمانی کردنی کەلوپەلەکانی بیگانە، بەرھەلستکاران ھەلسان بە تۆلەسەندنەو ئەیی تاکو لە ۱۹۶۵/۶/۱۹ دەستگیرکرا و خستیانە بەندیخانە بۆ ماوەی ۱۵ سال ئەویش لەئەنجامی کودەتای سەربازی کەلایەن (عەقید ھواری بۆ مدینە) ئەنجامدراو دەستوری لێکار وەستاند و نیازی ئارامی بوونەوہی وولات بوو. (ھواری بۆمدینە، ئەو کەسەبوو کە ناویژوانی نیوان شای ئێران و سەدام حسین جینگری سەروکی پۇژمی عیراقی کرد بەپشتیوانی ئەمەریکا و بەرتانیوا ئەنجامکەیی بوو ھۆی مۆکردنی رۆکەوتننامەیی جەزائیر لە ۱۹۷۵/۳/۶ کە بوو ھۆی ھەرەسی پێ ھینانی شۆرشی ئەیلولی مەزنی لەکوردستانی باشووری لکینراو بەعیراق، ھواری بۆمدینە لەمانگی ۱۲/۱۹۷۸ کۆچی دوایی کردو (شازلی بن جدید) جینگەیی گرتەو کە سکیزتیری بەرەیی نەتەوہیی پزگاری بوو، لەکاتی سەرکردایەتی شازلی جەزائیر پۇلی سەرکردایەتی کاروباری باکووری ئەفریقیای دەکرد، بەلام لە سالی ۱۹۸۸ تەنگوچەلەمەیی توندی کۆمەلایەتی و ئابووری پەیدابوو بەھۆی پوختانی نرخنی نەوت و خراپی کاروباری وولات و بوو ھۆی مردنی زیاتر لە ۵۰۰ کەس لە خۆپیشاندەران، لە سالی ۱۹۸۹ دەنگدەران پازی بوون لەسەر دەستوری نوویی وولات و خۆشکردنی رینگە بۆ پۇژمی فرە پارتی، لەمانگی ۱۲/۱۹۹۱ بۆیکەم جار لە مێژووی جەزائیر ھەلبژاردنی پەرلەمانی ئەنجام درا، پارتی ئیسلامی توندپەرەو سەرکوتنی بەدەست ھینا (بەرەیی پزگاری کردنی ئیسلامی) بەلام ھیزی سوپا ماوەی پێ نەداو کودەتایەکی سەربازی ئەنجام داو

ئىسلامىيەكانى ناچار كىرد دەسەلاتيان بوستىنن. ئىتەر ئەو كىشەو مەملەتتە بەردەوام بوو لەسەر دەسەلات و گىروگرفت و تەنگوچەلەمەي كۆمەلەيتى و ئابوورى و رامىيارى تاكو مانگى ۱۹۹۹/۴/ كە عبدالعزىز بوتهفلىقە بەسەرۆك كۆمار ھەلبۇزۇردراو تاكو كۆتايى سانى ۲۰۰۴ لەدەسەلات بەردەوام بوو كە باروئوخى جەزائىر ئارامى بەخۇبەو نەدىو بەھۇى جىاوازي پەگەزى و بىرو بۇچوونى رامىيارى و لەلايەكى تر كىردارە نارەواكانى ئىسلامىيە توندەرەوكان، عبدالعزىز بوتهفلىقە لەكاتى

دەسەلاتى ھەوارى بۇمىدىيەن وەزىرى دەرەوھى جەزائىر بوو پۇئسى گىرنگى ھەبوو لەرئىكەوتنامەي ئىوان دەسەلاتى بەعسى لە عىراق وشاى ئىران لەپىناو ھەرەس پىھىنانى شوپشى ئەيلول.

- جەزائىر ئەندامە لە زانكۆى عەرەبى، ئەندامە لە پىكخراوى يەكپىتى ئەفرىقىا، ئەندامە لە پىكخراوى وولاتانى دەرھىنەرى نەوت، ئەندامە لە پىكخراوى نەتەو يەكگرتوھەكان.

گابۇن

- ناوى پەسمى: كۆمارى گابۇن.
- پايتەختى: لىبرفېك، ژمارەى دانىشتوانى ۳۱۵،۰۰۰ ھەزار كەسە.
- شارە گىرنگەكانى: ماسكۇ (فرانس - فىل).
- بەندەرە گىرنگەكانى: بۇرت جىنتىك، ئۇندۇ.
- پووبەرى: ۱۰۲،۲۴۶ مىل چوارگۆشەو ۲۶۷،۶۶۷ كىلۇمەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱،۵۲۵،۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىئى ئامارى ۱۹۹۸.
- چىرى دانىشتوانى: ۱۵ كەس لەيەك مىل چوارگۆشەدا.
- بوژانەوھى دانىشتوانى: ۲،۹٪.
- نژادەكانى: شەوبە، فانج، عەشیرە، بايۇنۇ، باتىك، زۇر لەگەلانى بانئو ئەفرىقىن و ۱۰٪ ئەورپىن و زۇربەيان فەرەنسەين.
- زمانەكانى: فەرەنسى (زمانى پەسمىيە) زارەى بانئو و ھى تر.
- ئايىنەكانى: كاسۇلىكى پۇمانى، ئىسلام، ئەينەيۇن.
- زانىنى خويىندن و نوسىن: ۶۴٪.
- دابەشى كاگىپى: ۹ پارىزگايە و دابەشى ۲۷ بەش كراو.
- بەرگى: ۲،۵٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى:
- سوپاكەى: ۴۷،۵۰۰ ھەزار كەسە.
- دراوى: فرىك سىفا.
- كۆى دەرئەنجامى ناخۆيى: ۶،۱۰۰ مىليار دۆلارە.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى: ۱۰۰ ھە دۆلارە.
- زەوى كشتوكالى: ۲٪ لەخاكى وولاتەكە.
- بەرەمى كشتوكالى: كاكاو، بەرەمى دارخورما، بۇن، تەرەو ميوەجىيات، گەنەو جۇ، چەوئەندەرى شەكر.
- بەرەمى سروسشتى: نەوت، موگناتىس، يۇرانيۇم، ئاسن، زۇر، دار.
- بەرەمى كارەبا: ۹۸۶ مىليۇن كىلۇوات كاترۇمىز.
- پىشەسازى: نەوت و غازى سروسشتى.

دروستکردنى دار، موگناتيس.

لەناو ميژرودا، بەلام وا مەزىندە دەكرىت كە
(بىجىمى كورته بالا) ئەوان دانىشتوانى پەرسەنى
گابۇن، ئىستقا زۇر تىرە ھەيە گەورەترىنيان
تىرەى (شعب و فانگە) كە سى يەكى
دانىشتوانى وولات پىك دىنن. دىگۇكام يەكەم
پورتوگالى بوە كە لەسەدەى پانزە سەردانى
كردىە. فەرنەسبەكان لە سالى ۱۸۳۹ يەكەم
دانىشتگايان لى دروستكردوە لەكەرتى
ئەلىسى لە كەنداوى گابۇن و وردە وردە
توانيان خاكى وولاتەكە داگىر بكنە لەنيوہى
دوہمى سەدەى نۆزدەم.

پورتوگاليەكان ناويان نابو (گابۇ) كە
وشەيەكى پرتوگاليەو ماناى (ماندووبونە)،
لەسەدەى ھەقدەم و ھەژم (شعب و فانگە)
كاميرۇنيەكان بەرەو گابۇن ھاتن و لەباكورى
شەوب ئومىن ناوچەكەيان ئاوەدان كردهوہ ،
ئەورپيەكان بازگانيان بەكۆيلايەتى تيا بەھىز
دەكرد. لە سالى ۱۸۴۰ زايىنى سەرۇك تىرەكان
پشتگىرى خۇيان بۇ فەرنەسا ئاشكراكرد بوە ھۇى
بلاوبوونەوہى ئايىنى مەسىحى (مەزمەبى
كاسۆلىكى و برۇستنتىيە) لەناوچەكەدا، لە سالى
۱۸۴۹ بەندەكان لە لاينە فەرنەسا پزگار كران،
دامەزراندنى كەشتىەكى ناسك لەشارى (لېيرفيل)
(فرمى تۇن) لە سالى ۱۸۵۹ گابۇن بووہ
پارچەيەك لە كۇنگۇى فەرنەسا، لە سالى ۱۹۱۰
بووہ پارچەيەك لە ئەفريقياي كەمەرەى فەرنەسى
و ھەرەھا كۇنگۇو تشاد كۇمارى ئەفريقياي
ئاوھندى پىئولەكىندران. كە بوە ھۇى بەھىزبونى
جموجۇلى بازگانى و دامەزراندنى كۇمپانىيائى
تايبەتى بە دەرھىنانى بەرەمى سروشتى،
لەجەنگى دوہمى جىھانىشدا پشتگىرى لىكردى
فەرنەسا بووہ ھۇى ئازادكردن و دواى گابۇن بوە
كۇمارىكى ئۆتۆنۇمى سەربەخۇ لەناو يەكىتى
فەرنەسا و كۇمەلى نىشتىمانى تايبەت بەخۇى
ھەبوو.

- دەرچوہكاشى: نەوت، دار، يۇرانيۇم.
- ھاوبەشەكانى بازگانى: فەرنەسا، ئەمەريكا، ئەلمانىا، يابان، وولاتانى ئەفريقيا، وولاتانى عەربى. ولاتى گابۇن يەكىكە لە وولاتە ھەرە زۇرەكانى ئەفريقياي پەش لە بوژانەوہدا بەھۇى بەرەمى سروش و كۇمپانىيەكانى بىگانەو پىرۇگرامى بوژانەوہى ولاتەكە.
- پزىمى دەسەلات: ديموكراتى دەرگەوتوہ، سەرۇك كۇمار بۇ ماوہى پىنج سال ھەلدەبىزدرىت، بەلام دەسەلاتى ياسادانان تەنيا ئەنجومەنى ئومەيە كە ۱۲۰ ئەندامە و بۇ ماوہى پىنج سال ھەلدەبىزدرىت، لەدواى ئەوہى كە يۇنجۇ لەسالى ۱۹۷۳بووہ ئىسلام ناوى خۇى گۇپى كردىە (عوەس) و دووبارە ھەلبىزدراروہ بەبن ھىچ بەرەھەستكارىەك لە سالەكانى ۱۹۷۳ - ۱۹۸۰ - ۱۹۹۳.
- پارتە رامبارىەكان: پارتى كۇگردى ديموكراتى كۇمەلايەتى گابۇنى نەتەوہىي، پارتى پىشكەوتنى گابۇن، چەپى ناوھندى، كۇگرى نىشتىمانى بۇ بىرىنى دار.
- جوگرافىيائى وولات: كۇمارى گابۇن دەكەوتتە سەر كەنارى ئەتلەسى لە ناوہپراستى پۇژئاواى ئەفريقيا. گىنيائى ئىستىوائى و كاميرۇن دەكەوتتە باكورى، كۇنگۇ لە پۇژھەلات و باشوورى، گابۇن دەكەوتتە ھىلى كەمەرەى زھوى. دارستانىكى زۇرى ھەيە و وولاتى داپۇشيوہ. بەلام كەنارىكى دەشتايى تەنگى ھەيە، لە باكوور پۇژھەلات و باشوور گردۇلكەييە، لەئاوھندى و باشوورى پۇژھەلاتى چىاييە، لە گابۇن زىنى ئوجيەو لقەكانى زۇربەى ناوچەكانى وولات ئاودىر دەكەن، كەش و ھەواى گەرم و شى داروہ بارانى چىرى ئى دەبارى.
- ميژووى ولات: وولاتى گابۇن زۇر ناسراو نىيە

پاڭگەياندىنى دەستورۇ ماۋەدانى پارتەكان و ھەلبۇزاردن و دوا ھەلبۇزاردىنىش لەمانگى /۱۹۹۶/ ۱۹۹۶/۱ نەنجام درا لەسەر دەستورى پەرلەمان.

- گابۇن ئەندامە لە رىڭخراۋى يەككىتى ئەفرىقىيا، ئەندامە لە رىڭخراۋى نەتوۋە يەكگرتوۋەكان.

لە ۱۹۶۰/۸/۱۷ گابۇن بىوۋە كۇمارىكى سەربەخۇ و (لىۋن ميا) بىوۋە يەكەم سەرۇك كۇمار كە لەلايەن ديموكراتى خاۋەمكاني سەربە فەرەنسا بىوۋن، لەدواى ئەو بارودۇخەو تىپەپىۋونى بەچەندىن گۇدانكارى پامىيارى و ئابوۋرى و

(الرأس الأخضر (سەرى سەۋز)

- بەشى تاك لەكۇى دەرئەنجامى ناوخۇيى: ۱۳۷۵ دۇلار.
- زەۋى كشتوكالى: ۱۰٪ لەخاكى ۋولاتەكە.
- بەرمەمى كشتوكالى: مۇز، بۇن، پەتاتە، گەنم، فول، تەرەۋ ميوە جات، چەۋەندەرى شەكر.
- سامانى ئازەلى: بۇن ۱۱۵۰۰ رەزەلەر، سەر، بەراز ۶۴۰۰۰ رەزەلەر، پەرەۋر ۴۲۵۰۰ رەزەلەر.
- بەرمەمى كارەبا: ۴۵ مىليۇن كىلوۋات كاترۇمىر.
- داھاتى سىروشتى: خۇي، بەردى سنى.
- پىشەسازى: دەرھىنانى خۇي، راۋى ماسى.
- داھاتەكانى دەرەۋە: نەسوت، كەرسەتى خواردمەنى، كەلوپەل بەكارھىنان، بەرھەمەكانى دروستكراۋ، دانەۋىلە.
- دەرچوۋەكانى: مۇز، خۇي.
- ھاۋبەشەكانى بازىگانى: پرتوگال، ئەنگۇلا، جەزائىر، ئىتالىيا، ھۇندا، ئەسپانىيا، فەرەنسا، ئەمەرىكا، ئەلمانىا، سوید.
- پىژمى دەسەلات: پىژمىكى ديموكراتى كۇمارى تازەيە، پەرلەمان پىك ھاتوۋە لە ۷۹ كورسى، يەكەم ھەلبۇزاردىنى ديموكراتى ئەنجام درا لە مانگى ۱۹۹۶/۲/۱۹۹۶ كە پارتى دەسەلاتدار دۇپاندى، پارتى ئەفرىقى لەپىناۋ سەربەخۇيى (الراس الاخضر) كە زۇرىنەى لەپەرلەمان بەدەست ھىنا بوۋ، بەلام پارتى سەرگەتوۋە لە ھەلبۇزاردەكە بىزۇتنەۋە لە پىناۋى ديموكراتىيەت بىوۋ، سەرۇك كۇمار لەكاتى

- ناۋى رەسمى: سەرى سەۋز (الراس الاخضر).
- پايتەختى: برايا، ژمارەى دانىشتوانى ۷۵۰۰۰ رەزەلەر كەسە لە بىبابانى ساۋنىياكۇ كە يەككىكە لە دوورگەكانى باكور.
- بەندەرە گىرنگەكانى: مىندىلۇ.
- پوۋبەرى: ۱۳۵۷ مىل چوارگۇشەۋ ۲۳ رەزەلەر كىلۇمەتر چوارگۇشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۴۳۵۰۰ رەزەلەر كەسە نىۋەى دانىشتوانى لەبىبابانى ساۋنىياكۇ نىشتەجىن.
- چىرى دانىشتوانى: ۲۸۰ كەس لەيەك مىل چوارگۇشەدا.
- بوژانەۋەى دانىشتوانى: ۲۱۰٪.
- نژادەكانى: كرىۋل (مۇلتۇق) ۷۱٪، ئەفرىقىەكان ۲۸٪، ئەۋروپى ۱٪.
- زمانەكانى: پورتوگالى (زمانى رەسمىە) كرىۋلۇ.
- ئاينەكانى: كاسۇلىكى رۇمانى تىكەلاۋە بەبىرو باۋەرى ناوخۇيى.
- زانىنى نوسىن و خۇيىندىن: ۷۵٪.
- دابەشى كارگىپى: دوو بەشەۋ ھەر بەشىك دابەش بوۋە بۇ ھەۋت ئەنجومەن.
- بەرگى ۲۳٪ لەكۇى دەرئەنجامى ناوخۇيى.
- سوپاكەى: ۱۵۰۰۰ رەزەلەر كەسە.
- دراۋى: ئەسكىدۇ.
- كۇى دەرئەنجامى ناوخۇيى: ۵۴۲ مىليۇن دۇلار.

هەلبژاردنەسەکانی پەرلەمان پـانـیـوـرـاـی
بـزـوتـنـەـمـەـکـەـی (ئەنتۆنیۆ مۆنتیرۆ) بـوـو
بە سەرۆک کۆمار هەلبژێردا.

- پارتە پامیارەکان: پارتی ئەفریقا لە پیناو
سەرەخۆی سەری سپی (الراس الاخضر)،
پارتی ئەفریقی نیشتیما، پارتی بزوتنە
لە پیناو دیموکراتیەت، پارتی مام ناومندی.
- جووگرافیای وولات: سەری سەوز (الراس
الاخضر) وولاتیکى سەرەخۆ، ئەویش پیک
هاتوو لە ئەرخییل لە دوورگەى دەکەوتتە
زەریای ئەتلەسى بە درێژایی ۶۲۰ کیلۆمەتر
لە پۆژئاوای داکار، پایتەختی سەنیگالە،
دورگەکە دابەشی دوو کۆمەڵە دەکری، کۆمەڵە
پارلافتۆ لەباشوور جوار دورگە دەگریتە
خۆی. ئەوانیش دورگەى گرکانین لە بنەپەتدا،
دورگەى فۆگۆ لەباشووری گرکانیکى گرچوگۆ
تیاپە، زۆریەى دورگەکان بەچیا داپۆشراوه،
زەویەکەى دەشتایی قولى تیاپە، هەموو
دورگەکە دانیشتوانی تیاپە تەنیا دورگەى
سانتا لوزیا نەبیت لەباکور، کەناری لمی جوانی
تیاپە لە زۆریەى دورگەکان سەوزن لە
دولەکانی ناوخۆی، سەنیگال و مۆریتانیا
لە پۆژمەلاتی، جیاوازی لەپلەى گەرمی هەیه
بەدرێژایی وەرزمەکانی و کەمە.
- مـیـژـوـی وولات: وولاتەکە دانیشتوانی
تیاپەبوو تاکو پورتوگالیەکان کردیانە
وولاتیکى نیشتهجێ کردن لە سالی ۱۴۶۲ و
کۆیلەکانیان هینا بۆ کار پێ کردن لە پۆژئاوای

پورتوگال، لەکۆتایی سەدەى نۆزدەم پۆژانەوهی
ئابووری دەستی پێ کرد بەهۆی لابردنی
بازرگانی بەکۆیلە کردن، لەسالی پەنجاکان
جولانەوهی پزگاری نشونمای کرد لە دورگەى
سەری سپی (الراس الاخضر) لەژێر دەستی
گینیا بیسای پورتوگالی لە کیشوهری ئەفریقا
لە (باشووری سەنیگال لەسەر کەناری پۆژئاوا)
لە سالی ۱۹۵۱ (الراس الاخضر) بوو یەكێك
لە هەرنەمەکانی دووهی دەریا پورتوگالیەکان. لە
سالی ۱۹۷۵ سەرەخۆی بە دەست هینا و
هەلبژاردنی ئەنجومەنى گەل ئەنجام درا کە
(ئەریستیدن) سەرۆکی پارتی ئەفریقی لە پیناو
سەرەخۆی سەری سەوز (الراس الاخضر)
سەرۆکایەتی وولاتی گرتە دەست و پامیارەتی
بێ لایەنی گرتەبەر، لە سالی ۱۹۸۱ دەسەلاتی
ولاتی گرتە دەست بەرەو یەكبوونی لەگەڵ
گینیا بیسای هەنگرت و بووه وولاتیکى
تاکەپارتی لە دەسەلاتدا. لە سالی ۱۹۹۱ یەكەم
هەلبژاردنی فرە پارتی دیموکراتی ئەنجام درا
دووبارە هەمان پارتی ناوبراو سەرکەوتنی
بە دەست هینا و دای وەرگرتنی دووم
دەسەلاتی و روویکردە چاکسازی ئابووری و
بازاری ئازادی، لە سالی ۱۹۹۲ لە وولات پلانی
چوار سالی راگەیاندرای بە پەرەپێدانی کەرتی
تایبەت و پزگارکردنی ئابووری.

- الـراس الاخضر ئەندامە لە پێکخراوی یەكیتی
ئەفریقا، ئەندامە لە پێکخراوی نەتەوه
یەكگرتووەکان.

سەنىگال

- ناۋى رەسمى: كۆمىرى سەنىگال.
- پايتەختى: داكار، ژمارەى دانىشتوانى ۱۷۳۰ر۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- شارە سەرەكىيەكانى: كۆلك، تاييە.
- بەندەرە گىرەگەكانى: داكار، سانت لويىسە.
- پووبەرى: ۷۵ر۹۵۴ مىل چوار گۆشەو ۱۹۶ر۷۲۰ كىلۆمەتر چوار گۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۰ر۶۳۵۰۰۰ مىليۇن كەسە بەيى زانىارى ۱۹۹۹.
- چىرى دانىشتوانى: ۱۴۰ كەس لەيەك مىل چوار گۆشەدا.
- بوژانەوہى دانىشتوانى: ۲۷٪.
- نژادەكانى: ئەلۇف ۲۶٪، فولانى ۱۷٪، سرىر ۱۷٪، ديۇلا ۹٪، تۆكۈليۇ ۹٪، مندىنگىۇ ۹٪.
- ئاينەكانى: ئىسلام ۹۲٪، يىروباوہى ناوخۇيى ۶٪، مەسىحى ۲٪.
- زانىنى نوسىن و خويىندىن: ۲۵٪.
- دابەشى كارگىرى: ۱۰ ھەرىمە.
- بەرگىرى: ۷۵٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۇيى.
- سوپاكەى: ۱۳۵ر۰۰۰ ھزار كەسە.
- دراۋى: فرنگى سىفا.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇيى: ۱۶ر۲۰۰ مىليار دۆلارە.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇيى: ۱ر۹۰۰ دۆلارە.
- زەۋى كشتوكالى: ۲۸٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرەمى كشتوكالى: فولى سودانى، گەنەشامى، بىرىچ، دار، سرچىم، گەنەو چۇ، چەۋەندەرى شەكر، تەرەو ميوەجات.
- سامانى ئاژەلى: مەر ۹۰۶ر۴ مىليۇن سەر، بىزى ۲ر۵۰۰ مىليۇن سەر، چىلۇ و گامىش ۲ر۹۵۰
- مىليۇن سەر، پەرەور ۴۴ر۵۰۰ مىليۇن سەر.
- بەرەمى كارەبا: ۷۲۵ مىليار كىلۇوات كاتۇمىر.
- سامانى سروشتى: فوسفات، ناسن يەكىكە لە داھاتەكانى سروشتى، ماسى.
- پيشەسازى: ئامادەكردنى خۇراك، فوسفات، پالائوتنى نەوت، چىمەنتۇ، ماسى، بەرەمەكانى نەوت، خوشكردنى پىست، دروستكردنى پىلاو، ئامادە كردنى گۆشت، دروستكردنى جلو بەرگ.
- دەرچوۋەكانى: فۇلى سودانى، بەرد، فوسفات، ماسى، بەرەمەكانى نەوت، ئاژەلى زىندوو، خورى، پىست.
- داھاتەكانى دەرەۋى: خواردەمەنى، كەرستەى بەكارهينان، ماشىن و كەلوپەلى گواستەنەۋە، نەوت.
- ھاۋبەشەكانى بازرگانى: بەرىتانيا، وولاتانى ئەۋروپاي پۇژئاۋا، وولاتانى دراوسى، يابان، چىنى مىللى.
- پۇژمى دەسەلات: كۆمارىكى دىموكراتى تازەيە، ئەنجومەنى (ئومە) پىك ھاتوۋە لە ۱۲۰ ئەندام و پىنج سال جارىك ھەلدەبىژىردىن. ھەمو ھاۋلاتيەك مافى پىشنىارى گىشتى ھەيە، دەستور مافى مرقى دابىن كرىدە بەرامبەر ياسا.
- جوگرافىيەى وولات: سەنىگال دەكەۋىتە بەرزاىيەكانى كەنارى پۇژئاۋاى ئەفرىقىا، لە باكور مۇرىتانيا، لە پۇژھەلات مالى، لە باشوور كىنياو گىنيايىساۋا، لەسى لاۋە كەوتۇتە سەر وولاتى گامبىيا، لە پۇژئاۋاى زەرىيە ئەتلەسى باكور، زۆرەى خاكى وولات دەشتايەكى نزمەو تۆزىك لە باشوورى پۇژھەلاتى بەرز دەبىتەۋە،

بەلام لە باشووری پوژناوای زلکاو دارستانی چپو باراناویە، لەباکوور باکووری پوژهلاتی نیمچە بیابانیە، چوار زئی گەورە تیایە ئەوانیش زئی سەنیگال لە باکوور زئی کارامنس لەناوچە باشوور و زئی گامبیا. کەش و هەوای هەمەجۆرە، لە کەنارەکانی ساردە و لە ناوھەوی گەرمە.

• مێژووی وولات: لە سەدەکانی (١٠ تا ١٢)، پەيوەندی لەنێوان سەنیگال و باشووری ئەفریقا پەرهی سەندو دواي گەلی نۆکۆلۆر ئاینی ئیسلامان کردە بیروباوەری خویان و بوونە ئیسلام. لەسەدە پانزە بۆ یەکەم جار پرتوگالیەکان گەیشتنە سەنیگال و چەندین وێستگەیان لێ دامەزراند لە سەرلێوارەکانی زئی سەنیگال، لە ساڵی ١٦٥٠ بۆ یەکەم جار فەرەنسیەکان نیشتاگایەکیان ئی دروستکرد لە سانت لوئیس، لەسەدە هەقەم و هەژدەهەم بازرگانی نارندنە دەرەوێ زێرو کەلوپەلی تری بەرھەمھێنان بە یارمەتی بازرگانانی ئەوروپا دەستی پێکرد، بەریتانیەکان زۆر ناوچەیان خستە ژێر دەسەلاتی خویان بەلام لە ساڵی ١٨٤٠ فەرەنسیەکان سەنیگالیان خستە ژێر دەسەلاتی خاوەندیەتی خویان. لە ساڵی ١٨٦٠ شاری داکار دروستکرا. لە ساڵی ١٩٠٢ بوە پارچەیک لە ئەفریقای پوژناوای فەرەنسا کە داکار پایتەختی بوو، بەلام لێرەدا یەکیتییەکی فیدرالی لەهەشت خاکی دواوێ دەریاکان پێک هات کە سەر بە فەرەنسا بوون

نەویش (داھومی) بنینی ئیستا، گینیا، ساحل حاج، مۆریتانیا، نیجیریا، سەنیگال، سودانی فەرەنسی (مالی ئیستا) فولنای بەرز (بوركینای ئیستا) ئەو یەگرتنە بەردەوام بوو لە ساڵی ١٨٩٥ تا کو ساڵی ١٩٥٨. لە ساڵی ١٩٤٦ بوە خاوەن ئەنجومەنی یاسا دانانی تایبەت بە خویان و نوینەریان هەبوو لە پەرلەمانی فەرەنسی، لە ساڵی ١٩٤٨ دا (لیۆبولد سینگۆ) گروپی دیموکراتی سەنیگالی دامەزراند بۆ تیکۆشان لە پیناوی سەر بەخۆی. لە ٤/٤/١٩٦٠ سەر بەخۆی سەنیگالی راگەیاندا لەناو یەکیتی مالی فیدرالی، بەلام دواي دوومانگ لەو یەکیتیە کشاو بوە سەرۆکی پارتی یەگرتووی پیتشکەوتنی سەنیگالی سۆشیاڵستی و سەرۆکی وولات، دواي ئەو سەنیگال پەرهی سەند لە بوارەکانی ئابووری و رامیاری بەرەو پزۆمی دیموکراتی.

لە ١٧/١٢/١٩٨١ سەنیگال و گامبیا پێکەوتنی کۆنفدرالیان مۆرکرد بە مەرجی ھەر دەولەتێک مافی پاراستنی سەر بەخۆی ھەبێت و ناوی نرا (یەکیتی سینگامبیا)، لە ساڵی ١٩٨٩ ئەو یەکیتیە ھەرسی ھیناوە لەمە ئێزاردنەکان ٢١/٢/١٩٩٣. بۆ جاری سێیەم (چیف) ھە ئێزاردراو بە سەرۆک کۆمار.

• سەنیگال ئەندامە لە پێکخراوی یەکیتی ئەفریقا، ئەندامە لە پێکخراوی نەتەوہ یەگرتووہکان.

سودان

- ناوی رەسمى: كۆماری سودان.
- پايتەختى: خەرتوم، ژمارەى دانىشتوانى ۹۸۰ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- شارە سەرەمكەكانى: ئوم درمان، پۇرسودان، حویا، وادى مەدەنى، ئەبیز، كسلا، عەتیرە.
- بەندەرە گرنگەكانى: پۇر سودان.
- پووبەرى: ۹۲ر۹۶۷مىل چوارگۆشەو ۸۱۰ر۵۰۲كىلۇمەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲۲ر۷۹۴مىليۇن كەسە، بەپىنى بلاكرواكانى ۲۰۰۲.
- چىرى دانىشتوانى: ۲۴ كەس لەيەك مىل چوار گۆشەدا.
- بوژانەوى دانىشتوانى: ۲۷٪.
- نژادەكانى: زياتر لە ۵۰ كۆمەلى نژادى تىايە كە ھەمووى لە باكورى پۇژئاواو لە باشوورى ئەفرىقىيە پىست رەشەكانن. لە سودان كورد ھەيە لەناوچەي كوردقان كە كەوتۆتە سەرسنووورى دايڤورو لەوى دەژىن كەژمارەيان زياتر لە ۵۰ر۰۰۰ ھەزار كەسە و تاكو ئىستا داب و نەرىت و زمانى خۇيان پاراستووہ.
- زمانەكانى: عەرەبى (زمانى رەسميە) نۆبيە، ئىنگلىزى، زاراوى ترى تىرەكان لە وانە زمانى كوردىيە كەبەزاراوى كرمانجى باكور ناخاوتن دەكەن..
- ئايىنەكانى: ئىسلام ۷۰٪، بىروپاوپرى ناوخۇيى ۲۵٪، مەسىحى ۵٪.
- زانىنى نوسىن و خویندن: ۴۸٪.
- دابەشى كارگىرى: ۲۶ پارىزگايە.
- بەرگىرى: ۸٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇيى.
- سوپاكەي: ۹۲ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇيى: ۲۵ر۰۰۰ مىليار
- دۆلار.
- دراوى: جونەى سودانى بەرامبەر ۱۰۰ قورشە..
- زەوى كشتوكالى: ۶٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: سمقى عەرەبى، سەرجوم: پەمۇ، گەنو و جۇ، دانەوئىلەى پۇنى، دەرەى بارىك، فولى سودانى، كونجى، چەوئەندەرى شەكر، تەرەميوەجات..
- سامانى ئاژەلى: مەر ۲۲ مىليۇن سەر، چىل و گامىش ۲۲ مىليۇن سەر، بزن ۱۷ر۱۰۰ مىليۇن سەر، حوشتر ۲ر۵۰۰ مىليۇن سەر، پەرەور ۲۲ مىليۇن سەر.
- سامانى سورشتى: كروم، نوحاس، ئاسنى خا، نەوت و بەرھەمەكانى
- پيشەسازى: دروستكردنى چيمەنتۆ، رستن و چىن، داودەرمان، پىلاو، سابوون، پالاوتنى نەوت، زىر، خۆشكردنى پىست.
- دەرچووہەكانى: پەمۇ، فولى سودانى، سمقى عەرەبى، كونجى، پىست، خورى، ئاژەلى زىندوو..
- داھاتى دەرەوى: بەرھەمەكانى نەوت، ماشىن و كەلوپەلەكانى، داودەرمان، ئۇتۇمويىل.
- ھاوبەشەكانى بازىگانى: ئەوروپاي پۇژئاوا، سەودىيە، ئەوروپاي پۇژھەلات، يابان، فەرەنسا، وولاتانى عەرەبى، يابسان، چىنى مىللىسى، وولاتانى ئەفرىقى.
- جوجرافىيى وولات: سودان گەرەترىن وولاتى كىشەمورى ئەفرىقىايە، بەلام كەنارەكانى دەرپايى دەكەوتتە سەر دەرياي سور لە باكورى پۇژھەلاتى، سودان دەكەوتتە لايەنى پۇژھەلات لە بىبابانى گەرە. لە باكورى مىس، لىبىياو

تشانداو كۆمۈرى ئەفرىقىي ناۋەندى لە پۇرۇشاۋاي، كۆنگۆۋ ئۆگەندەم كىنيا لە باشوور، ئەسىۋىياۋ ئەرىقىريا لە پۇرۇشەلاتى. درىژى سودان لە باكور تا پۇرۇشاۋا ۱۹۳۱ كىلۇمەترە، لە پۇرۇشاۋا تاكو پۇرۇشەلات نىكەى ۱۶۰۹ كىلۇمەترە، زىى نىل لە باشوور بۇ باكورى وولات دەپرى كە لە باكور دىتە خواری بەرمو مىسرو لە دەريای سپى ناۋەپراست دەكاتەو، زىى نىلى شىن چەندىن لقى ھەيە كە چاۋگەكانى لە ھەبەشەى ئەسىۋىيا دەردەچىت بەلام بەشى گەمورى دىتە خواری بەناۋ خاكي سودان بۇ خرتومى پايتەخت و لەۋىش لەگەل نىلى سپى بەيەك دەگەن كە ھەلدەقولى لە گردۇلكەكانى ناۋەندى ئەفرىقىيا، كەش و ھەۋاي گەرمە، بارانى كەمەو جىاۋازى بارىنى لەناۋچەكان ھەيە بەھۋى نىكى لەھىلى كەمەرى زەھى.

- پۇرۇشى دەسەلات: كۆماریە و لە ۱۹۹۱/۸/۳۱ شەرىعتى ئىسلام بوە ياسای وولات.
- پارتە رامیارىەكان: كارى پارتايەتى لە سانى ۱۹۸۹ قەدەغەكراۋە تەنیا بەرەى ئىسلامى نەبىت كە ئەۋىش بنكەى جەماۋەرى بەھىزى ھەيە كاردانەھۋى كردۇتە سەر دەسەلات.
- مېژوۋى وولات: لەماۋەى سانى ۶۰۰ پىنىش زاینى تاكو ۲۵۰ پىنىش زاینى دەسەلاتى ئىمپراتۇرىەتى (نوبیە) ھوكمرانىان دەگرد كە زۇربەى لە باشوورى مىسرو باكورى سودانى گرتبەۋە خۇى و پايتەختى (دەنقەلە) بوو. لە سەدەى شەشى زاینى ناينى مەسىحى (قبتیان) لە باۋەش كردو كردیانە ئاینى رەسمى وولاتەكە.
- لەسەدەى ھەوتى زاینى ئاینى ئىسلام گەشىتە سودان بەجۇرئىكى زۇر كەم تاكو سەدەى پانزەم كە زۇربەى وولاتى گرتەۋە، لەماۋەى سەدەى شانزەم و ھەژدەم لە ناۋەپراستى سودان

ئىمپراتۇرىەتى (فەر) دامەزرا، دوايى لە باكورى سودان ئىمپراتۇرىەتى (فنىج) دامەزرا كە ھەردووكیان ئىمپراتۇرىەتى غەرەبى ئەفرىقى بوون و دواى لىك ترازان بوئە وولاتى بچوك، محمد على پاشا دادوھرى مىسر ھەلسابە داگىركردنى سودان و خىستىە ژىر دەسەلاتى مىسر. لە سانى ۱۸۸۱ محمد احمد مەدى بەيارمەتى لایەنگرەكانى لە گەل دەروئشەكان ھەلسان بە شۇپش لە سودان و دەستیان بەسەر خرتوم داگرت لە ئەنجامدا ژەنەرالىكى ئىنگلىز بەناۋى (جوردن) كوژرا، لە سانى ۱۸۹۸ شالاولىكى ئىنگلىزى مىسرى ھاۋەش كرايە سەر ئەو شۇپشەۋ لەناۋىرا لە پىكدادانى (ئوم درمان) كە زياترە ۲۰۰۰ ھەزار كەس كوژران. لە سانى ۱۸۹۹ سودان بوە وولاتىك كە دوو وولات دەسەلاتیان تىدا دەگىرا ئەۋىش مىسرو ئىنگلتر، ئەمەش بوە ھۋى مسۇگەر كردنەھۋى پەيمانى ۱۹۳۶ ى مىسر و ئىنگلىزى ھاۋەش، بەلام پەرلەمانى مىسر پەيمانى ۱۸۹۹ و ۱۹۳۶ ھەلۋەشاندەۋە لەگەل بەرىتانىا، لە سانى ۱۹۵۳ مىسرو بەرىتانىا رازى بوون لەسەر ئەھۋى كە ئۇتۇنۇمى بدرىتە سودان، لەمانگى ۱۹۵۳/۱۲ پەرلەمانى نىشتىمانى سودان ھەلبۇژدرا، لەدواى گفتوگۈيەكى زۇر رىكەۋتن لەسەر ئەھۋى كە سودان ھەلسى بە راگەياندىنى سەر بەخۇبى لە ۱۹۵۶/۱/۱. لەدواى ئەۋە وولات بە كىشەيەكى ناھەۋار ھەنگاۋى دەنا بەكودەتای سەربازى يەك لەدواى يەك تاكو كودەتای سەربازى سانى ۱۹۶۹ بەسەر كرايەتى جەغفەر نۇمەيرى كە ھەموو دام و دەزگاكانى ھەلۋەشاندەھوم ئەنجومەنى سەر كرايەتى شۇپشى چەپى پىك ھىناۋ جەغفەر نۇمەيرى بوە سەرۇك ئەنجومەنى ۋەزىران، لە سانى ۱۹۷۱ لە ھەلبۇژاردن سەر كەۋتنى بەدەست ھىناۋ بوە سەرۇك كۆمارو دەستورى نوئى راگەياند كە لەدەستورەكە ديار كرابو بەھۋى كە

يەككىتى سۆشپالسىتى سودان پارتىكى سەرەكە. لە سالى ۱۹۷۲ ھەولنى دامەزناندىنى يەككىتى كۆمارە عەرەببەكان درا لەلايەن ميسرو سوريو سودان بەلام سەرەكەوتتو نەبوو بەھۆى پالەپەستۆى جەھەرە، لە ۱۹۸۵/۴/۶ لەوكاتەى جەھەرە نومەيرى لە دەرەھى وولات بوو لەسەردانەكەى بۆ ئەمەرىكا عبدالرحمن سوار زەھەب وەزىرى بەرگى ھەلسا بە كودەتايەكى سەربازى و لەوكاتە خۆپيشاندانى كرئكارى لەكارگەكان پۆژ لەدواى پۆژ پەرەى دەسەند.

لەباكورى وولات بارى ناكاوى راگەياندىرا. لە سالى ۱۹۸۷ شەرى ناوخۆى ھەنگرسا لەگەن سوپاى پزگارى گەل سودان لايەنى سەربازى لە بزوتنەھۆى پزگارى گەل سودان كە بوە ھۆى دروست بوونى تەنگوچەلەمەى ئابوورى و برسەيتى بەھۆى وشكانى و نەبوونى باران و شەرى ناوخۆى لە باشوور بوە ھۆى كۆچكردى خەلكى ناوچەكە بەرەو ئەسيوپيا و تشاد، لە ۱۹۸۹/۶/۳۰ كودەتاي ناشتى ئەنجام درا لەلايەن عومەر حەسن بەشير بەحكومەتى مەھدى.

لە سالى ۱۹۹۱ پزئىمى فېدېرالى خستە ناو وولات و بوە ۹ پارئزگا لەگەن ئەوھەشدا شەرى ناوخۆ ھەر بەردەوام بوو. لە سالى ۱۹۹۶ يەكەم ھەلبزاردنى سەرۆكايەتى و پەرلەمانى ئەنجام درا. بەلام تاكو ئىستاش شەرى ناوخۆ ھەر بەردەوامە و چارەى كېشەكە نەكراوہ سەرەپراى ئەوھى پزكەوتن ئەنجام دەدرئت و ھەرەس دىنئىن بەھۆى چەوتى راميارەتى ھەردولا بەتايبەتى دەسەلاتى ناوھەندى سەرەپراى ئەوھ سودان لەدواى سەربەخۆى ھەرگرتن لە سالى ۱۹۹۶ ميليشيا خىلەكەكانى بەكارھىناوہ بۆ مەبەستى خۆى بەھۆى بونى سودان بەولاتىكى خىلەكى بەرفراوان بۆيە ناتوانئى كوتئۆلى ئەر ميليشيانە بكرئت لەرتگەى سەربازى و دكتاتۆرى رژئىمى سودان چونكە ميليشياى جەنچەويد لەسە

ردەستى على عوسمانى جىگرى سەرۆكى سودان

دامەزراوہ كەدام و دەزگاكانى ناسايشى سودان سەربەرشتى دەكات. بزوتنەھۆى رزگاربخواى سودان لە مانگى /۴/ ۲۰۰۳ ھىرشيان كرده سەر فرۆكەخانەى القاىد لەھەرزئى دارفور لەئەنجام چەندىن فرۆكە تىك شكىندران، ھەرەك لەناوھەپۆكى كورتەى مئزۆوى سودان ھاتوہ دوايش لەكاتى ھەلگىرسانى جەنگى يەكەمى جىھان سولتانى عوسمانى ئەوكاتە لەفتوايەكى كە لە ۱۹۱۴/۲/۱۱ ھەرچوو دواى كرد كە دزئى بەرئتانىا جىھاد بكرئت نەو فتوايش بەشئوہەيكى گشتى تاردهيكە كارىگەرى بەسەر ژمارەى دانىشتوانى ھەرمەكە ھەبوو كەرووبەرەكەى لەرووبەرى فەرنسا زياترە نزىكەى شەش ملئون كەسەر چەندىن خىلى بەناوبانگى تيايە ئەوخىلانەش خىلە ئەفرىقىەكانن كە لەم ھەرمەكە دەرئىن وەك ئەلفور، ئەلزەغادە، ئەلمەساكيشەو ئەلبەرتى و ئەلنامو ئەلبەو حەق و ئەلفەلاتن و خىلە عەرەبەكانىش وەك خىلى ئەلرئىقات و ئەلتەعايشەو ئەلحەسرىبو بنى ھەلبەو ئەلماعالىبو ئەلسەلامات، ھۆكارى ھەرە سەمركى ژىنگەشە رۆلى خۆى ھىبە لەكئىشەو مەلئانى لەئىوان ھەردوولا و شكە سالىەكان و لەخىلە ئەفەرىقەكان دەكات بەرگى لەزەويە كانيان بگەن كە مەردارە عەرەبەكان پەنا دەبنە بەر زەويە سەرزايەكانى كە خىلە ئەفەرىقەكان لئى نىشتە جئىن.

ئەمەلەلايەك لەلايەكى تر ئەوكوردانەى كەلە ناوچەى كوردان نىشتەجئىن ئەويش لەئەنجامى شەرى ئىوان روسياى قەيسەرى و ئىمراپتۆرىەتى عوسمانى و شەرى ئىوان روسياو فارس و شەرى ئىوان توركياو فارس بەتايبەتى شالآوہ بەدانەوھەكى ئىمپرتۆرىەتى عوسمانى بۆ سەر ئەرمەنىەكان لەباشوورى رۆژەلاتى واتە باكورى كورستانى لئىكئىندراو بە توركيا لە ۱۹۱۵/۴/۲۴ كە بوە ھۆى كوشتنى زياتر لە ملئون و نئوئىك ئەرمەن و لەھەمان كات بوە ھۆى ئەوھى كوردى

باکوری کوردستان په رگنډه ولاتانی دراونیکانی سر سنوورو دورکوتنه و هیان به ره و ولاتانی تری وهک نه افغانستان و چیني میلی و سودان و گهلی ولاتی تریش بېن، به لام کورد سره پرای بی هیزی و پهرت و بلاو دهر به دهری توانیوانه ناسنامه هی نه ته وهی بیاریزیڼ له میژوو زمان و داب و نه ریتی نه ته وهی.

بزوتنه وهی پزگاری سودان له سره تایی سالی ۲۰۰۳ گه یشتنه چه نندین ریکه و تن و موزکردنی پرتوکول له کانی دابه شکردنی دهسه لات و سامانی ولاته که به تاییه تی نهوت و شهجام دانسی هه لبرژاردن و فراوانرکدنی بواری دیموکراسی به نازادی بیروپراو دروستکردنی په یوهندییه کی ریکی رامیاری و هیورکردنه وهی بارودوخه که به لام سره پرای نه وه کیشه هی دارفوری هاته سر که نالوزترین کیشه هی له ناوچه ی دارفور له نیوان دهسه لاتی ناوهندی و چه کداره چه نجه ویده عه ره به کانی هاویه یمانی دهسه لاتی ناوهندی و به ره سه ستکاران و ناوارو دهر به دهر بوونی زیاتر له ملیونیک هاوولاتی بی

تاوان به پیی پاپورتی نه ته وهیه کگرتوه کان له ۲/۸/۲۰۰۴ که نهوپه نابهرانه روبه رووی ناشیرنترین کاری نامرو قانه ده بونه وه له هه موو لایه نیک به تاییه تی لایمی نابرو بردن و فراندنی نافرهت و کوشتنی کهسانی په نابهر به جوړیکی نامرو قانه.

به لام له دواقوناغیش بیت دهی به ناشتیانه کیشه که چاره سر بکریست، له ۲۱/۷/۲۰۰۲ حکومتی سودان و جولانه وهی رزگاری ریکه و تنامه هی ناشتیبونه هیان موزکرد به پیک هیئانی حکومتی کی فیدرالی به جیا کردنه وهی شاین له دهولهت و سودان به ره دهولهتی فیدرالی ههنگاو دهنی به هوی کیشه و مملانی دژواری نیوان پارت و گروپ ونه ته وهکان به تاییه تی له دواقوناغیش سالی ۲۰۰۴.

• سودان نه ندانه له زانکوی ولاتانی عه ره بی، نه ندانه له ریکخراوی نه ته وه یه کگرتوه کان، نه ندانه له ریکخراوی یه کیه تی وولاتانی نه فریقیا.

(بیابانی پوژناوا (الصحراء الغربية))

- بو به هی: ۱۱/۲۰۰۱ میل چوارگوشه و (۸۰۰/۶۶) کیلومتر چوارگوشه یه.
- ژماره ی دانیشتوانی: ۲۵۴۰۰۰ هزار که سه.
- چری دانیشتوانی: ۲ که سه لیه ک میل چوارگوشه دا. له گه ل نه وه شدا نزیکه ی ۱۹۵۰۰۰ هزار که سه کوچ به رن له کومه لگه کانی نزیک نه ندوف دهژین له باشووری پوژناوای جه زانیر، دانیشتوانی به ره ونندی دهژین.
- دراوی: درهم.

- بیابانی پوژناوا ده کویته باکوری پوژناوای شه فریقیا، وولاتی مه غرب له باکوریه تی، له پوژنه لات و باشووری موریتانیا، له پوژناوای زهریای نه تله سی. بیابانی پوژناوا کیشه و مملانی ی له سه ره و تاکو نیستاش چاره سر نه کراوه، له لایه ن دهسه لاتاری شانیشینی مه غریب.
- پایته ختی: عیون. ژماره ی دانیشتوانی (۱۷۵۰۰۰) هزار که سه.
- شاره گرنکه کانی: زقله.

بەرەى مىللى پۇلىسارىۋ دژى ئەو دابەش كىرنە
 ۋەستاۋ كۇمارى دىموكراتى غەربى بىبابانى
 سەربەخۇيى راگەياندا، بە شەرى پارتى زانى
 كە جەزائىر لىبىيا لەژىرەۋە پىشتىگىريان لى
 دەكرد، لەدواى سەركەۋىتى بەرەى پۇلىسارىۋ
 لە شەپەكان بوە ھۇى كىشانەۋەى مۇرىتانيا لەو
 بەشەى كە كەۋىتبوە ژىر دەسەلاتى لە باشۋورى
 ۋولاتەكە: لە سالى ۱۹۸۲ رىكەۋىتنامەى
 ناشىتان لەگەل يەكتر مۇركردو رازى بوون بەو
 كۇمارەكە بوە ئەندامى تەۋاۋى رىكخراۋى
 يەككىتى ئەفرىقىا بەلام شانشىنى مەغرب
 بەردەۋام بوو لە دەسەلاتەكى لەسەر ئەو
 بىبابانە بەتايىبەتى لەدواى دۇزىنەۋەى فۇسفات،
 شارە گىرنگەكانى جگە لە ۋلاتەكە شانشىنى
 مەغرب ھەلسابە دروستكردنى دىۋارىكى
 ئەلكىرۋنى بەدرىژاۋى ۲۵۰۰ كىلومەترو لە
 سالى ۱۹۸۷ تەۋاۋى كىرد، دەسەلاتى مەغرب
 بەردەۋام بوو لەدرىژكردنى ئەو دىۋارە لەگەل
 ئەۋەشدا لىبىياۋ جەزائىر پىشتىگىريان كەم
 كىردەۋمو بە نىزىك بوونەۋە يان لەمەغرب. لە
 سالى ۱۹۸۸ شانشىنى مەغرب و بەرەى
 پۇلىسارىۋ رىكەۋىتن لەسەر چارەسەرى كىشەى
 بىبابانى پۇژئاۋا بە دەنگدانى گەلى بىبابانەكە
 بىت بە سەربەرشىتى رىكخراۋى ئەتەۋە
 يەكگرتۋەكان و راۋەستانى شەپ لەنىۋانىان.
 بەلام دۋبەرەكى بوە ھۇى ئەۋەى ئەو رىكەۋىتنە
 پى شىل بىكرىت و شەپ بەردەۋام بىت.

- زمانەكانى: غەربى(ژمانى رەسەمىيە).
- ئاينەكانى: ئىسلام.
- زەمى كىشتوكالى: خاكى بىبابانەۋ دەۋلەمەندە
 بە فۇسفات كە لەمەنجمەكان دەردەھىنرى و
 دەۋرى بەپەرژىنىكى تەلى كارەبى گىراۋە بەناۋى
 (حەسبە). فۇسفات گىرنگىرىن داھات و
 دەرچۈۋەكانىيەتى بۇ دەردەۋى بىبابانەكە.
- پۇژمى دەسەلات: شانشىنى مەغرب كاروبارى
 دەبا بەرپۇۋە.
- مېژۋى بىبابانى پۇژئاۋا: ئەو ھەرىمە بىبابانىيە
 درىژى ھەزار كىلومەترە لەگەل درىژاۋى
 كەنارەكە، دانىشتۋانى ناۋچەكە سەربە
 ئەسپانیا بوە لە سالى ۱۸۸۴ چونكە كەۋىتبوە
 پوبەرو دورگەى (عنارى) كە ئىسپانىيەكان تىپىدا
 دەسەلات دار بوون، لەۋكاتەى مەغرب لە سالى
 ۱۹۵۶ سەربەخۇيى ۋەرگىرت داۋاى ئەو
 بىبابانەى كىردەۋمو ھەلسابە داگىركردنى، بەلام
 لە سالى ۱۹۵۸ بىبابانى پۇژئاۋاى سەربە
 ئەسپانیا بوۋە ژىر دەستەى ئەسپانىيەكان
 لەدواى دۇزىنەۋەى فۇسفات لەناۋچەى
 (بۇكراغ) لە سالى ۱۹۷۲ جولانەۋەى نەتەۋەى
 سەرى ھەلدا لەپىتاۋ سەربەخۇيى بەناۋى
 بەرەى پۇلىسارىۋ (بەرەى مىللى پىزگارى كىردن)
 لەدواى مردنى (ژەنەرال فرانكۇ) دادۋەرى
 ئەسپانیا لەسالى (۱۹۷۵) لە ھەرىمەكە كىشاۋمو
 بوە ھۇى دابەش كىردنى خاكى بىبابانى پۇژئاۋا
 لەنىۋان مۇرىتانياۋ مەغرب، لە ۱۹۷۶/۲/۲۷

سۇمال

- ناۋى رەسمى: كۇمارى ديموكراتى سۇمال.
- پايتەختى: مەقادىشۇ، ژمارەى دانىشتوانى ۱۲۷۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- شارە گىرنگەكانى: ھەرجزا، بىدوا.
- بەندەرە گىرنگەكانى: بەرەبەرە، مەرکا، شىزىماۋ.
- پووبەى: ۲۴۶۲۰۱ مىل چوارگۇشەو ۶۲۷۶۶۰ كىلۇمەتر چوارگۇشەى.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۰۱۵ر۰۰۰ مىليۇن كەسە بەپى بۇوكراۋەكانى ۲۰۰۲.
- چىرى دانىشتوانى: ۲۹ كەس لەيەك مىل چوارگۇشەدا.
- بوژانەۋەى دانىشتوانى: ۱ر۵٪.
- نژادەكانى: سۇمالە پەسەنەكان ۹۸٪، دانىشتوانى سۇمال دابەش دەبن بەسەر ۱۰۰ خىل زياتر لەنيوان باشورۇ باكور.
- زمانەكانى: غەرەبى و سۇمالى (ھەردوكيان پەسەن) ئىتالى، ئىنگىلىزى.
- ئايىنەكانى: ئىسلام.
- زانىنى نوسىن و خوئىندن: ۲۵٪.
- دابەشى كارگىزى: ۱۸ پارىزگايە.
- بەرگى: ۵ر۵٪ لەكۇى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۲۳۰ر۰۰۰ ھزار كەسە.
- دراۋى: شلن سۇمالى.
- كۇى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۵ر۴ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لەكۇى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۶۵۰ دۇلار.
- زەۋى كشتوكالى: ۲٪ لەخاكى وولاتەكە.
- بەرەمى كشتوكالى: چەۋەندەرى شەكر، مۇز، سىرجوم، دانەۋىلە، گەنمەشامى (دەرە زەرد)، تەرە ميوەجات.
- سامانى ناژەلى: مەر ۱۳ر۸۰۰ مىليۇن سەر، بىزى ۱۲ر۷۰۰ مىليۇن سەر، حوشتر ۶ر۲۰۰ مىليۇن سەر، چىل وگامىش ۲ر۰۰ مىليۇن سەر، پەرور ۲۲ر۰۰۰ مىليۇن سەر.
- سامانى سىروشتى: يۇرانيۇم، ئاسن، گەچ، بۇكسىت.
- بەرەمى كارەبا: ۲۷۸ مىليۇن كىلۇ وات كاتژمىر.
- پىشەسازى: دروستكردىنى شەكر، پالوتنى نەوت، پستى و چىن. لەپوۋى پىشەسازى تواناي ئەوتۇى نىيە.
- دەرچوۋەكانى: ناژەلى زىندو، پىست، مۇز، خورى.
- داھاتى دەرەۋەى: پستى و چىن، پىداۋىستىيەكانى خۇراك، كەلوپەلى بىناسازى، بەروبوۋى نەوت، دانەۋىلە، ئۇتۇمبىل.
- ھاۋىيەشەكانى بازىگانى: سەۋدىيە، ئىتالىا، ئەمەرىكا، بەرىتانيا، ئەلمانىا. بەھۋى بۇۋوۋىنەۋەى بىرسىيەتى و كىشەۋ مەملانى و شەپى ناوخۇى بوە ھۇى كەم بوۋنەۋەى بەرەمى ھەمەلايەن لەھەموو بوارەكان.
- پىژمى دەسەلات: سەرۇك كۇمارى كاتى ھەيە لەدواى سانى ۱۹۹۶ بەھۋى مەملانى و شەپى ئىۋان تىپە شەركەرەكان كە بوە ھۇى دەركردىنى محمد سىدادبەرى سەرۇك كۇمار لە سانى ۱۹۹۱.
- پارتە رامبارەكان: پارتەرامبارەكان لەسەر بىنەمالەى ھۇزو تىرەو خىلەكان پىك ھاتوۋە، پارتى كۇنگرەى سۇمالى يەكگرتوۋ، ھۇزى دارود، بەرەى دىموكراتى باشوروى سۇمال، ھۇزى ماجرتاين، ھاوكارى دىموكراتى سۇمالى، ھۇزى جادابۇرسى، ھۇزى عىسا.

• جۇگرافىيە ۋىلايەت: سۇمال پىڭ ھاتوۋە لە دوو ژىر دەستەي پېشۋى پېشۋى بەرىتانى ۋىتالى كە ھەردووكيان سەر بەخۇييان بە دەست ھىنا لە ۱۹۶۰/۷/۸ دۋاى نەۋە ھەردوو بەش يەكيان گرت لە باكورى كەندۋاى عەدەن، لە پۇژھەلاتى زەرباى ھىندى. جىبۇتى لە باكورى پۇژئاۋاى، ئەسىۋىيا لە پۇژئاۋاى، كىنيا لە باشۋورى پۇژئاۋاى، دەشتايى كەنارەكانى ۱۷۰۰ مىل درىژ دەبىتەۋە. لە باكور گىردۆلكەيەۋ لە ناۋەراست ۋ باشۋورى زەۋىيەكى راستە، زۇربەي زەۋىيەكانى ۋ شكانىيە بارانى كەمە، زەۋىيە بەپىتەكانى دەكەۋىتە باشۋورى نىۋان زىي شىلى ۋ زىي گۇيا، كەش ۋ ھەۋاى گەرمە ۋ بارانى كەمە لە نىۋان ۳ ئىنج لە باكورى ۲۰ ئىنج لە باشۋور بەدرىژايى سان.

• مىژۋى ۋىلايەت: عەرەبەكانى بىيائى عەرەبى لەسەدەي ھەشت بەرەۋ سۇمال كۇچيان كرد تاكو سەدەي دەيەم ۋ باۋاپىرائى ئىستى سۇمال ۋ ئاينى ئىسلاميان گەياندە ناۋەۋى ناۋەچكە دەستيان كرد بەدروسىتكردى شارى مەقادىشۋى پايتەختى ئىستا، كەبۋە مەلبەندىكى بارزگانى، ئەۋ مەلبەندانەش بوون بە مەلبەندى دەسەلات، لەسەدەي پانزە بۇ سەدەي چۋاردە سۇمالىەكان پويان كردە باشۋور پۇژئاۋاۋ داۋايان لە دانىشتۋانەكە كرد ۋاز لە ئاينى مەسىحى بىنن ۋ بىنە ئىسلام لەۋانەش لە ناۋەراستى ئەسىۋىيا، لەسەدەي شانزەھەم دەسەلاتى تورك گەيشتە كەنارى باكور ۋ دەسەلاتيان بەسەردا سەپاند لە باشۋور، لەھەمان كات پەيوەندى لە نىۋان پەۋەندەكانى پرتوگال دەستى پىي كرد لەكەنارى سۇمال. لە سالى ۱۸۳۹ بەرىتانىا عەدەنى داگر كردى كەنارى سۇمال بوە سەرچاۋەي پەيداكردى خۇرك، لە سالى ۱۸۶۲ فەرنسىيەكان ۋىستگەي خەلۋوزى

كەشتيان لى دروستكرد لەۋ جىنگەيەي كە ئىستا پىي دەلنن جىبۇتى. دۋاى نەۋىش ئىتالىيەكان كۇمەلگاي نىشتەجى بونيان لە ئەرەبىتريا دروستكرد. لە سالى ۱۸۸۷ بەرىتانىيەكان سەربازگەي پاراستنى سۇماليان لە باكور دروستكردى لە باشۋورى ئىتالىيەكان سەربازگەي پاراستنى سۇماليان دروستكرد، لە سالى ۱۹۲۰ بەرىتانىا ئەۋ ھەزىمەي ئىتالىا پارىزگارى دەكرد داگرى كرد. لە سالى ۱۹۴۲ كۇمەلەي گەنجان لە سۇمال ۋەك پارتىكى نەتەرەيى دامەزرا. لە سالى ۱۹۶۰ ئىتالىا بوە پاۋىزگارى نەتەرەيەكگرتۋەكان لەسەر ئەۋ ھەزىمەي كە كاتى خۇي ژىر دەستەي بوو. بەھۋى كىشەۋ مەلەلانى لە نىۋان ھۇزۇ تىرەكانى سۇمال كەگەلانى سۇمال ئارامى ۋ ئاسودەيان بەخۇۋە نەدەيۋە سەرەپاى كودەتاۋ كۇپىنى دەسەلات لە ۋولتدا. لە سالى ۱۹۹۹ دۋا ھەنگاۋى پىڭ ھىنانى ھىزىكى پۇلىسى بوو بۇ پاراستنى ئاسايشى ۋىلايەت بەتايبەتى لە پايتەختدا سەرەپاى ئەۋە كۇنگرە عەبدول قاسم سەلاتى ھەلبىزارد بە سەرۋكى سۇمال ۋ دان پىي نانى لەلايەن ۋىلايەت جىهان، بەلام كىشەۋ مەلەلانى ۋ گىروگرفت كۇتايى نەھاتوۋە، عبدالله يوسىف احمد لە ۲۰۰۴/۱۰/۱۴ بەسەرەك كۇمارى سۇمال ھەلبىزارد نەۋىش لەدۋاى كىشەۋ مەلەلانىيەكى تۋندى ناۋخۇيى لە نىۋان ھۇزۇ تىرەكان ئەمەش لەلايەن چەندىن ۋىلايەت نەفرىقى ۋ عەرەبى ھەۋلى يازمەتيدانىان دراۋە بۇ بەرەۋ باش بردى بارۋدۇخى ناخۇيى سۇمال ۋ پىڭ ھىنانى كۇمەتەيكى فەۋلايەنى لە نىۋان ھۇزۇ تىرەۋ نەتەرە جىاجىياكان ۋ پاراستنى ئاشتى ۋ ئارامى لەناۋسۇمال ۋ پەيوەندى لەگەل دراۋسىكانى

• سۇمال ئەندامە لە زانكۇي ۋىلايەت نەۋىش، ئەندامە لە پۇكخراۋى يەكىتى نەفرىقىا، ئەندامە لە نەتەرەيەكگرتۋەكان.

كامپرون

- ناوی رەسمى: كۆماری كامپرون.
- پایتەختی: یاوهندی، ژمارەى دانیشتونى ۱۸۵۰۰۰۰ ملیون كەسە.
- شارە سەرەگیەكانى: جەروا، مەروا، بامندا.
- بەندەرە گرنگەكانى: دوالا.
- پروبەرى: ۱۸۲ر۵۶۷ میل چوارگۆشە و ۱۷۵ر۴۴۰ كیلومەتر چوارگۆشەیه.
- ژمارەى دانیشتونانى: ۱۵ر۸۷۵۰۰۰ ملیون كەسە بەپێى ئامارى ۲۰۰۰.
- چېرى دانیشتونانى: ۸۷ كەسە لەیەك میل چوارگۆشەدا.
- بوژانەوهى دانیشتونانى: ۲ر۹٪.
- نژادەكانى: كامپرونى ۳۱٪، بنتۆى ئیستوانى ۱۹٪، كیردى ۱۱٪، فولانى ۱۰٪، بەنتۆى باكورى پوژئاوا ۸٪.
- زمانەكانى: ئینگلیزی و فەرەنسى ھەردوکیان (زمانى رەسمیە). زمانى ترى ناوخۆیى تیاپە.
- ئایینەكانى: بروای ناوخۆیى ۵۱٪، مەسیحى ۲۳٪، ئیسلام ۱۶٪.
- زانینى نوسین و خویندن: ۶۵٪.
- دابەشى كارگێرى: ۱۰ پارێزگایە.
- بەرگری: ۵۱٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆیى.
- سوپاكەى: ۱۳۵ر۰۰۰ ھەزاركەسە.
- دراوى: فرنگ سیفا.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆیى: ۲۱ر۵ ملیار دۆلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆیى: ۲۲ر۵۰۰ دۆلارە.
- زەوى كشتوكالى: ۱۴٪. لەخاكى ولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: كاكاو، قاوہ، پەمۆ، گەنم و جۆ، فولى سودانى، مۆز، دانەوێڵەى پۇنى، مەتات، چەوھندرى شەكر.
- سامانى ئاژەلى: چیل و گامیش ۵ر۵۰۰ ملیون سەر، مەر ۲ر۸۵۰ ملیون سەر، بزن ۲ر۹۵۰ ملیون سەر، بەراز ۱ر۵۰۰ ملیون سەر، پەرەور ۲۱ر۵۰۰ ملیون سەر.
- سامانى سروشتى: ھەندى نەوت، بۆكسیۆن، ھیزی كارەبا، دار.
- بەرھەمى كارەبا: ۲ر۷۵۰ ملیار كیلۆوات كاترەمیر.
- پيشەسازی: بەرھەمى نەوت و چارەسەر كردنى، دروستكردنى خوارەمەنى، كەلوپەلى بەكارھێنانى سوک، پستى و چىن. ئامیرى رێكخستنى دار و درەخت.
- داھاتەكانى دەرەوى: ئامیرو كەلوپەلى كارەباى، كەلوپەلى گواستەموه، كەلوپەلى بەكارھێنان.
- دەرچووھەكانى: كاكاو، قاوہ، دار، نەوت، بەرھەمى ئەلەمنیۆم.
- ھاوبەشەكانى بازرگانى: فەرەنسا، ئەمەریكا، ھۆلندا، یابان، چىن، ئەلمانیا.
- پارتە رامیارىەكان: پارتى بزوتنەوهى دیموكراتى گەلى كامپرون، پارتى نیشتیمانى، پارتى چەپى ناوھندى، بەرەى ھاوكارى لە پینا و گۆراناكارى.
- پزىمى دەسەلات: كۆمارىكى دیموكراتى تازەپە لەدواى راپرسى ۱۹۷۲ دەولەتییكى یەكگرتوو پێك ھات لە پوژھەلاتى كامپرون و پوژئاواى لە جیگەى كۆماری فیدرالى پینشوو، ئیستاش كۆمارىكى دیموكراتى فرە پارتیە، دەسەلاتى یاسادانانى یەك ئەنجومەنەو ۱۸ ئەندام پێك ھاتوہ، لەگەل ئەنجومەنى ھەزیران.
- جوگرافىسای وولات: كسامپرون دەكەوێتە

پوژنډاواي نه فریقيا له سره کمنداوی کینیا، نیجیریا دهکویته پوژنه لاتې، کونگوو گابون و کینیاي نیستوانی دهکویته باشووری نیستوانی.

• میثووی ولات: دانیشتونای کامیرون هره می گهشت و گوزاریه له باکوړی، بانتونیه کان له ناوهراسه و باشووردان که بروای (نه نیمی تیایه) پرتوگالیه کان یه کمه کس بوون سره دانی شو و ولاته بیان کرد له سالی ۱۴۷۲ ناریان نا (ریزو دوس کاماروس) شو وشه یه پورتوگالیو مانای زنی جرجی ده ریا، که له تیکردنی زئی ووری له ده ریا دیتویانه که له شی زور گه وړه بو. له سه دهی جه قدم گلی دوالا کوچیان کرد له باکوړه و بؤ ناوچه که ناریه کان و ده ستیان کرد به یارمه تی دان له نیوان بازرگانه کانی پرتوگال و مؤلهندي و ټینگلیزو دانیشتونای، په گه زی فولانی له سالی کانی ۱۸۰۹ تا ۱۸۴۸ نه وانیش هاتنه ناو شو و ولاته که دواي مپ له وهرین و نیسلا می بوون، له باشوور بیابانی گه وړه ی تیایه له باکوړی شو و ولاته، له سالی ۱۸۵۶ شیخه کانی تیره ی دوالا په یمانی بازرگانی له گه ل بهریتانیا مؤرکرد و دواي پاریزگاری لیکردن له بهریتانیا. له سالی ۱۸۸۴ په یمانیکی تری مؤرکرد که کامیرون بکویته ژیر ده سه لاتی نه لمانیا و بیته و ولاتیکسی پاریزراو له لایه ن نه لمانیا تا کو سالی ۱۹۱۶ له وکاته بوژانه وړه ی کشتوکالی په ره ی سهند له بهرهم هینانی کاکاو مؤز وقاوه، له دواي جهنگی یه که می جیهان که وته ژیر ده سه لاتی هاوپه یمانان، له

سالی ۱۹۱۹ کومه له ی گه لان باشووری پوژنډاواي کامیرون و باکوړی دراوسی ی نیجیریاي خسته ژیر ټیندابی بهریتانیا که ۲۰٪ پوهی خاکی کامیرون بو. له پوژنه لات

و باشووری که پینج یه کی پوهی کامیرون بو که وته ژیر ټیندابی فهرنسا. له وکاته ش دارخورماو کاکاو مؤز به خیرا په ره ی ده سهند. له سالی ۱۹۴۶ به بریاری نه توه یه کگرتوه کان وولاتی کامیرون که و تو ژیر نامؤزگاری بهریتانیا و فهرنسا. له سالی ۱۹۶۰ نه به شه ی که و تپوه بهر ټیندابی فهرنسا سه به خوئی و هرگرت و بوه کوماری کامیرون به سه رزکایه تی (نه حمده نه جیمز) که له نیسلا مه کانی باکوړ بو، به لام له باشووری پوژنډاواي یاخی بوه کان له ناو بران که پارتي یه کگرتوی گه لی کامیرون پنی هلسابوو. که بوه هزی دروست بونی کیشه و تنگه ژه له وولات. له سالی ۱۹۶۰ دواي پاپرس که نه توه یه کگرتوه کان نه نجامی دابه شکردنی باکوړی تیکه ل کرد له گه ل وولاتی نیجیریا و به شی باشووری له گه ل کوماری کامیرون. له سالی ۱۹۷۲ ده ستوری نوئ دهرچوو به یه کگرتنی کامیرون که پیشوو و ولاتیکسی فیدرالی بو. له ۱۹۹۷/۵/۱۷ هه لبراردنی یاسا دانان نه نجام درا که پارتي بایای ناوهند سه رکه و تنی به ده ست هینا سه ره رای تاوانبارکردنی هه لبراردنه که.

• کامیرون نه ندامه له ریخراوی کومه نولسی بهریتانیا، نه ندامه له ریخراوی یه کیتی نه فریقیا، نه ندامه له نه توه یه کگرتوه کان.

(كۆنگۆ برازافىل)

- ناۋى رەسمى: كۆمىرى كۆنگۆ، ھەرەھا
- ناسراۋە بە كۆنگۆ. بە ناۋى كۆنگۆ، برازافىل،
- پىۋىستە كۆمىرى كۆنگۆ دىموكراتى (زاىرى
- پىشور) تىكەلاۋ نەكرىت لەگەل كۆنگۆ، كە
- ناسراۋە بە ناۋى كۆنگۆ- كىنشاسا.
- پايتەختى: برازافىل، ژمارەى دانىشتوانى
- ۱۰۶۵۰۰۰ ۱ر۰۶ مىليۇن كەسە.
- شارە گىرنگەكانى: نكاى، لۇيۇمۇ.
- بەندەرە سەرەكەكانى: بوانت، نوار.
- پووبەرى: ۱۳۲۰۰۴۶ مىيل چوارگۇشەو
- ۳۴۲۰۰۰۰ كىلۇمەتر چوارگۇشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲۰۰۰ ۲ر۹۹۵ مىليۇن
- كەسە، بە پىئى نامارى ۱۹۹۷.
- چىرى دانىشتوانى: ۲۳ كەس لەيەك مىيل
- چوارگۇشەدا.
- بوژانەۋەى دانىشتوانى: ۰.۴٪.
- نژادەكانى: كۆنگولى ۰.۴۸٪، سىنگا ۰.۲۰٪، تىك
- ۱۷٪، مېۋشى ۱۲٪.
- زمانەكانى: فەرەنسى (زمانى پەسمىيە) لىنگالا،
- كىلۇنگو، زمانى ترى ئەفرىقى تىايە.
- ئايىنەكانى: مەسىحى ۰.۵۰٪، بىپوۋى
- نىشتىشمانى ۰.۴۸٪، ئىسلام ۰.۲٪.
- زانىنى نوسىن و خويىندىن: ۰.۸۰٪.
- دابەشى كارگىزى: ۹ ھەرئەمە يەك كۆمىۋنە.
- بەرگى: ۰.۲۶٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۱۲۰۰۰ ھەزار كەسە.
- دراۋى: فرىنگ سىفا.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۰.۳۰ ۳رە مىليار
- دۇلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى:
- ۲۰۰ ۲ر۰۰ دۇلار.
- زەۋى كشتوكالى: ۰.۳٪، لەخاكى وولاتەكە.
- بەرەمەكانى كشتوكالى: كەسافا (گىيايە
- كەرەگەكانى دەشى بۇ دروستكردى نان) برىج،
- گەنو چۆ، فول سودانى، قاۋە، كاكاو،
- چەرەندەرى شەكر، دانەۋىلە، تووتن.
- سامانى ئارژىلى: مەر ۱۱۵۰۰۰ ھەزار سەر،
- بىزن ۲۸۵۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەور ۱۸۵۰
- مىليۇن سەر.
- سامانى سىروشقى: دار، بۇتاس، نەوت، غاز:
- نوحاس، قوپقوشم، زەنگ، تۇتيا.
- بەرەمەى كارەبا: ۰.۵۵۵۰۰ مىليۇن كىلۇوات
- كاتژمىر.
- پىشەسازى: نەوت، چىمەنتۇ، جگەرە،
- خواردەنەۋە (عەرەق)، شەكر.
- دەرچوۋەكانى: نەوت، خەلوزى دار (پەرژوو)،
- قاۋە، كاكاو، شەكر، ئەلماس.
- داھاتى دەرەۋەى: پىداۋىستىيەكانى خۇراك،
- كەلپەلى بەكارمىنان، كەلپەلى سەرمايەدارى.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: فەرەنسا، ئەمەرىكا.
- ئىتالىيا، ولاتانى يەكىتى ئەوروپا، بەپازىل.
- يابان.
- پزىمى دەسەلات: كۆمارنىكى دىموكراتى
- تازەيە.
- پارتە راميارىكەكان: يەكىتى كۆمەلايەتى
- ئەفرىقىا، پارتى مام ناۋەندى، چەپى ناۋەند،
- پارتى جولانەۋەى كۆنگۆى دىموكراتى
- بوژانەۋەى بىنەرتى، پارتى كارى كۆنگۆلى،
- چەندىن پىكخىراۋ بىزوتنەۋەى ترى چەپ و
- راست و نەتەۋەى تىايە.
- جۇگرافىاي وولات: كۆنگۆ برازافىل دەكەۋىتە
- ناۋەندى پۇژناۋى ئەفرىقىا، گابۇن و كامبۇن

دەكەيىتە پۇژىئاۋاي، كۆمىرى ئەفەرىقىيى
ناۋەندى دەكەيىتە باكورى، كۆنگۇ كىنشاسا
(زائىرى پىشوو) دەكەيىتە رۇژھەلاتى، ئەنگۇلا
دەكەيىتە باشورى رۇژ ئاۋاي، زۇربەي زۇرى
خاكى وولاتكە بە دارستانى چىر داپۇشراۋو
زىئى (نىارس) زۇر بەپىت و بەرەكتە،
دەشتايەكى بەپىتى ھەيە كە ماۋەي كورته
لەسەر كەنارى دەرياي ئەتلەسى، زىئى نىارى
دەشتايى كەنارەكە جىادەكاتەۋە لەگەل
تەپۇلكەكانى ناۋىدى، بەلام ناۋچە دارستانەكان
نۇز پوۋبارى تىايە لەۋانە زىئى زائىر كە دىتە
خوارى بەرەو باشور بە دىرئىئى سنورى
پۇژھەلاتى وولات لەگەل كۆنگۇ كىنشاسا بەرەو
دەرياچەي ستانلى دەپوات، كەش و ھەۋايەكى
شىدارو گەرمى كەمەرىي ھەيە.

• مېژوۋى وولات: زۇرتىر دانيشتۋانى كۆنگۇ
بىزافىل لەگەل (بانتۇن) ھۇزى (بىگمە) لە
باكور، لەسەدەي پانزە شانشىن (لوانگۇ
شانشىن نىزىكۇ) دامەزىنەرى ھۇزەكانى بانتۇ
بوون، بەلام لەسەدەي ھەقدەم بەرەو لاۋازى
چوو، لە سانى ۱۸۸۰ (بىر سافورنان دى برازا)
پەيمانى لەگەل دادومرى گەل (پاتىك ئارى)
مۇزكرد بەپىنى ئەو پەيمانە كەوتە ژۇر
دەسلەتەي فەرەنسا كە لەكاتە پىنى دەگوترا
(كۆنگۇ ناۋەپراسىت). لە سانى ۱۹۱۰
ژۇردەستەي ئەفرىقى ئىستۋانى فەرەنسى پىك
ھات لە كۆنگۇ گابۇن و كۆمىرى ئەفرىقىيى
ناۋەندى، ئەو ژۇر دەستانە چۈنە ناۋ تشار بۇ
پىشتىگىرى كىنشەي فەرەنساى ئازاد لە جەنگى
دوۋەسى جىهان دىئى نازىەكانى ئەلمانى و
ھۇزەكان ژەنەرال دىگۇل بەرازافىلىيى كىردە
پايتەختى خۇيان، لە سالەكانى بىستى
سەدەي بىست زىاتر لە ھەقدە ھەزار كىركار
گىانيان لەدەستەدا بە ھۇي بەزۇر كار پى
كردىيان لە دوستكردىنى ھىلى شەمەندەفەر

لەنىۋان كۆنگۇ زەرىسا لەكاتەش يەكەم
پىنخراۋى رامىارى لە وولات پىك ھىنرا. لە
سانى ۱۹۴۶ مافى نۇتۇنۇمى ۋەرگىرت و
ئەنجومەنى ياسادانانى پىك ھىناۋ نۆينەرى لە
پەرلەمانى فەرەنسا مسۇرگەر كىرد. لە
۱۹۶۰/۸/۱۵ سەر بەخۇيى ۋەرگىرت كە يەكەم
سەزۇك كۆمىرى قەشەيەكى كاسۇلىكى بوو
بەناۋى (ئابىيە فۇلبىرپۇلۇ)، لە سانى ۱۹۶۸
كودەتايەكى سەربازى ئەنجام درا لەلايەن
(نەقىبى سەربازى ماريانگۇي). لە سانى ۱۹۷۰
رژىمىكى مىللى ماركسى رىنخرا پارتى كارى
كۆنگۇ كە پارتىكى ياسايى بوو لە وولات
رۇلى گىنگى ھەبوو، لە سانى ۱۹۷۷ تىمۇركرا
لەلايەن (ماسىيا دىبا) و لە سىدارەدرا. لەدۋاي
سالەكانى ھەشتا بەرەمى نەوت بەرەو
زىادبوون دەچوو. لەگەل ھەرس ھىنانى
يەكەتەي سۇقىتە لە سانى ۱۹۹۰ پارتى كارى
كۆنگۇ وازى لەبىرى ماركسىيەت ھىناۋ
رامىارىتەي فەرەلايەنى گرتە بەرە ھەولنى
چاكسازى ئابوۋرى بازارىدا بەھۇي لىك ترازانى
بارى ئابوۋرى و قەرزارى بۇ وولاتانى دەرەۋە،
لە سانى ۱۹۹۲ لەئەنجامى ھەلبىژاردنى فەرە
لايەنى پارتى يەكەتەي ئەفرىقى بەسەزۇكايەتى
باسكال ليۇسبا سەر كەوتنى بەدەست ھىنا،
لەئەنجمەنى ياسادانان. دويارە ھەمان پارت
سەر كەوتنى بەدەست ھىنا لەئەنجامى
ھەلبىژاردن بەچاۋدىرى دەستەي نىۋ دەولەتى،
لە سانى ۱۹۹۵ حكومەتى ئىنقىلابى دامەزرا
لەپىنناۋ بوژانەۋەي ئابوۋرى وولات، لە ۶/۵/
۱۹۹۷ پوداۋو كىنشەو گىرفت زىاتر بوو ...
لەمانگى /۱۰/۱۹۹۷ ھىزەكانى لايەنگىرى
بنىس ساسۇ دەسەلاتيان خستە سەر شارەكە.
• كۆمىرى كۆنگۇ ئەندامە لە رىنخراۋەي يەكىتى
ئەفرىقىا، ئەندامە لە نەتوۋە يەكگرتوۋەكان.

(كۆنگۆ كىنشاسا)

- ناۋى رەسمى: كۆمارى كۆنگۆ ديموكراتى. ناسراۋە بەناۋى كۆنگۆ كىنشاسا. نابى كۆنگۆ كىنشاسا تىكەلاۋ بىكرىت لەگەل كۆنگۆ برازافىل لەبەر ئەۋەدى ھەرىكە ولا تىكى سەربەخۇى جيان..
- پايتەختى: كىنشاسا (ژمارەى دانىشتوانى ۴۳۸۶۰۰۰ مىليۇن كەسە).
- شارە سەرەكىيەكانى: لۇمۇمياشى، مېۋىكى، مايىي، كاتگا.
- بەندەرە سەرەكىيەكانى: ماتادى، كالىمى.
- پووبەرى: ۹۰۵۳۶۵ مىل چوارگۆشەو (۲۳۴۴۸۸۵) كىلۇمەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۵۸۳۷۵۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىنى ئامارى ۲۰۰۲ كە لەئەنتەرنىت بىلۇكرۋەتەۋە.
- چىرى دانىشتوانى: ۶۵ كەس لەيەك مىل چوارگۆشەدا.
- بوژانەۋەى دانىشتوانى: ۳۵٪.
- نىژادەكانى: زىاتر لە دووسەد ھۆزو خىل و تىرەيە كە نۇرەيان لە تىرەو ھۆكەنى بانتۆيە.
- زمانەكانى: فەرەنسى (زمانى رەسمىە) زىاتر لە ۴۰۰ زاۋادى تىايە.
- ئاينەكانى: مەسىحى ۷۵٪، ئىسلام ۱۵٪، كىمىيالگويست ۱۵٪.
- زانىنى خويندن و نوسىن: ۸۰٪.
- دابەشى كارگىرې: ۱۰ ھەرىمە لە شىۋەى پارىژگا.
- بەرگى: ۴رە لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۴۵رە ھەزار كەسە.
- دراۋى: فرنگى كۆنگۆلى (لە سالى ۱۹۹۷ راگەياندراۋە).
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۱۸ر۲۰۰ مىليار دۆلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۴۵۰ دۆلار.
- زەۋى كشتوكالى: ۳۲٪. لەخاكى وولاتەكە.
- بەرھەمەكانى كشتوكالى: چەۋەندەرى شەكر، بىرنج، دەرە (گەنمەشامى) مۇز، قاۋە، زىت، زىتى خورما، تەپەدۇر، كىننن (گىايەكە بۇ دەرمانى مەلاريا بەكاردۇت) تەرە، ميوەجات.
- سامانى ئازەلى: بىزى ۴۳۰۰ مىليۇن سەر، مەر ۱۰۰۰ مىليۇن سەر، چىل و گامىش ۵۰۰ مىليۇن سەر، بەراز ۱۳۰۰ مىليۇن سەر، پەرەر ۲۵۰۰ مىليۇن سەر.
- سامانى سىروشتى: نوحاس، كۇبالت، تۇتيا، ئەلماسى دروستكراۋ، موگناتىس، زىر، زىو، بۇكسىت، (خامى ئەلمەنيۇم) ئاسن، خەلۇز، نەوت، وزەى كارەبا.
- بەرھەمەكانى كارەبا: ۶ر۵۰۰ مىليار كىلۇوات كاترۇمىز.
- پىشەسازى: بە ئاسنكردى مەنجمەكان، بەرھەمى خەجكردىن، بەرھەمى خواردەمەنى.
- دەرچوۋەكانى: نوحاس، كۇبالت، ئەلماس، نەوت، قاۋە.
- داھاتەكانى دەرەۋەى: كەلۇپەلى خواردەمەنى، كەلۇپەلى بەكارھىنان، كەلۇپەلى گواستەنەۋە، ئامىرى بېكارھىنان لە مەنجمەكان، سوتەمەنى.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: بەلجىكا، فەرەنسا، ئەمەرىكا، ئەلمانىا، باشورى ئەفرىقىا، ئىتالىيا، ياپان، بەرىتانىا، چىن، وولاتانى يەكىتى ئەرۇپا.

• پۋنمى دەسلەت: لە قۇنغاغى گواستىنمەھىيە، بەلام سەرۆك كۇمار دەسلەتتى بەھىزى ھەيە، پۋنمى كۇمار بە فرەلايەنى پارتايەتى، يەك ئەنجومەنى ياسادانانى ھەيە، سەرۆك كۇمارو ئەندامانى ئەنجومەن بۇماھى پىنج سال ھەندەبۇنردىن بە پىنشىنارى گشتى.

• پارتە راميارىھەكان: پارتى بۇتتەھى مىللى شۇپشىگىپ، سۇشياسستى ئەفرىقى، پارتى ھىزەكانى ديموكراتى كۇنگۇ كىنشاسا (كە لە ۱۲۰ كۇمەلى بىرو بۇچونى جىياوزدا يەكيانى گرتوھ) پارتى يەكىتتى لە پىناو ديموكراتىھەت و پىنشكەوتنى كۇمەلايەتى لەگەل پىك ھاتەى چەندىن بىرو بۇچونى رىكخراو بۇتتەھى تىرى پاسترەو و چەپرەو و مام ناوھندى.

• جوگرافىيە وولات: كۇنگۇ كىنشاسا دەكەوتتە ناوھپاستى پۇنئاواى ئەفرىقىا، كە سىيەم وولاتە لە ئەفرىقىا، پىشوو ناسراو بوو بە كۇنگۇ بەلجىكا، لەدواى بەدەست ھىنانى سەربەخۇى لە ۱۹۶۰/۶/۲۰ ناوى گۇپا بوو كۇمارى كۇنگۇ ديموكراتى، لە سانى ۱۹۷۱ دووبارە گۇزواھ بۇ كۇمارى زانىر. لە پۇنئاواى كۇنگۇ برازافىلە، لە باكورى كۇمارى ئەفرىقىاي ناوھپاست و سودان، لەپۇنئەلاتى ئۇگەنداو پواندەو بۇرەندى و تەنزانيا، لە باشوورى زامبىياو ئەنگۇلا، كەنداوھكانى زىي كۇنگۇ زۇربەى خاكەكە دەگرتتەھە لەئاو دىر كىردى، لە ناوھپاست تەپۆلكەى گەرە داپپۇشيوھ بە دارىستانى چىرى باراناوى، لە پۇنئاواى زەھىيەكەى چىايى، لە پۇنئەلات و باشووزى ناوچەيەكى دارىستانى، دەشتايەكى مىرگى پىر لە پوھەك و گىايى ھەيە لە باكورى، لە پۇنئەلاتى چىاي روانزورى بەرزە بەدرىزى زىي كۇنگۇ كە ۴۳۴۸ كىلومەترە كە لەپۇنئاواى دىتە خوارى و لەزەرباي ئەتلەسى دەمكاتەھە، لە باكورى دوو زىنى سەرەكى ھەيە

نەيش زىي (ئۇنىكى و بۇمۇيە) لە وولاتەكە تافگەى فكتۇرىيەى تىايە، دەرياچەى (ئىدواردى) تىايە لەگەل دەرياچەى (تەنگىكا) كە درىزىكەى جىيا كەرەھى نىوان كۇنگۇ لە پۇنئاواو تەنزانياو بۇرەندى لە باكورە. كەش و ھەيايەكى گەرەم شىدارى ھەيە.

• مىژبوى وولات: لەوانەيە دانىشتوانى پىشوو كۇنگۇ كىنشاسا لە ھۇزو تىرەكانى بىگىن پىك ھاتىن لەگەل بەدوا داجوونەكانى ھۇزى بانتۇ لە پۇنئەلات و ھۇزەكانى (نىلۇنىك) لە باكور كە لەوكاتە خاكى كۇنگۇ ئەنگۇلا لەزىر دەسلەتتى شانشىنە بانتۇ بانگۇى گەرە بوون، لەوكاتە پورتوگالىيەكان سەردانى كۇنگۇيان كىرد لەسەدەى پانزەم. لە سانى ۱۸۷۶ شانشىنى (لىۇبۇلدى دوھم) شانشىنى بەلجىكا كۇمەلىك دەولەتى ژىر دەستەى لەناوچەى كۇنگۇ دامەزاند، لە سانى ۱۸۷۷ (ھىرى ستانلى) دۇزىنەرەھى بەرىتانيا كۇنگۇى دۇزىرەھە، لە سانى ۱۸۷۸ چەندىن كەس و كۇمەل لەلايەن شانشىنى بەلجىكا دووبارە پەوانەى ناوچەكە كران. لە كۇنگۇ بەلىنى سانى ۱۸۸۴ تا ۱۸۸۵ دەولەتى كۇنگۇى ئازاد رىكخراو (لىۇبۇلدى) بەلجىكى كىردە شانشىن و خاوندىيەتى بەھەرگرتن دەسلەت بەپىنى رىكەوتتەكە يارمەتى و ھاوكارى سەرۆكە نىشتىمانپەرەھەكانى كىرد لەجىياتى پىشتىگىرى لى كىردىن. ئەمەش بوھ ھۇزى چەوسانەھى كىركارنى نىشتىمانپەرەھە بەكار پىنكىردىن لە كىلگەكانى كىشتوكالى ھەمە جۇر بەزۇبو بى موچە كىرى پۇنئە و بوھ ھۇزى ناپەزايى وولاتانى دۇبەو راميارىھەتە، لە سانى ۱۹۰۸ (لىۇبۇند) ناچاركرا لە سەر كورسىيەكەى بىتتە خوارى و دەسلەتتى لەسەر كۇنگۇى ئازاد نەمىننى و بوھ ژىر دەستەيەكى بەلجىكا بەناوى كۇنگۇى بەلجىكى و بوھ سەرچاھەيەكى

سەرەكى لەدەرھىنانى بەرھەمى سىروسىتى، لە سانى ۱۹۵۹ مانگىرتن و خۇپىشاندانى كرىكاران لە شارى كىنشاسا ئەنجام درا لەوكاتە پىنى دەگوترا (لىۋبۇلد فىل) لەدوای كىنشەيەكى توندو تىژلەنئىوان سەرکردەكانى بەلجىكاو كۆنگۇلىەكان ئەنجامەكەى پىكەوتن بەدانانى سەرەخۇيى كۆنگۇ لە ۱۹۶۰/۲/۱۷ بەمەرىجىك كە سەرەخۇيى تەواى ھەيىت لە ۱۹۶۰/۶/۲۰ و يەكەم ھەلبۇزاردن ئەنجام درا لە ۱۹۶۰/۵/۳۱ ئەويىش بە سەرکەوتنى پارتى بىزوتنەوھى كۆنگۇيى نىشتىمانى بە سەرکردايەتى (پاترىس لۇمۇمبا) كە ۳۵ كورسى بەدەست ھىنا لەكۆيى ۱۲۷ كورسى، پاترىس لۇمۇمبا بوە سەرۆك وەزىران، لە ۱۹۶۰/۶/۲۰ ھۆكۈمەتى فرەلەيىنى پىك ھىناو پىژىمى كۆمارى راگەيانىد، بەلام لە دواى ئەو كارانە شەرى ناوخۇ ھەلگىرسا لەنئىوان دەسەلاتى ناوھندى بە سەرۆكايەتى (جۇزىف كازامۇيۇ) لە كىنشاسا (لىۋبۇلد فىل) لەنئىوان ناوچەى كاتنگاي دەولەمەند بە سامانى سىروسىتى، لە ۱۹۶۰/۷/۱۱ دواى چەند پۇژىك سەرەخۇيى وولات بەرژىمى كۆمارى (مۇيس تىشۇمى) سەرۆك وەزىرانى ئەو ناوچەيەو ناوچەيەكى تر دەولەمەند بە سامانى سىروسىتى ناوچەى كاسىاي باشوور بوە ھۆي ھەلگىرسانى تەنگەژەي پىك دادان و لىكدان و گرتن و كوشتن و بوە ھۆي ھەلاتنى ئەورويپەكان لە وولات بەلجىكا ھىزى سەربازى رەوانەى كۆنگۇ كرد بۇ ھىوركدنەوھى بارودۇخەكەو كۆتايى پى

ھىنانى شەرى ناوخۇ لەوكاتەى كىنشە لەنئىوان سەرۆك كۆمارو سەرۆك وەزىران دەستى پى كردو دواى ئەو پاترىس لۇمۇمبا تىرۇركرا لەلەين يەكىك لە تاوانبارەكانى بەلجىكا بە نامادەبوونى تىشۇمى لە مانگى ۱۹۶۰/۲، دواى ئەو نەتەوہ يەكگرتووەكان ھىزى پاراستنى رەوانە كردو بوە ھۆي كىنشە لەنئىوان تاوانبارانى تىشۇمى و ھىزەكانى نەتەوہ يەكگرتووەكان لە ۱۹۶۱/۹/۱۷ (داج ھەر سۇلد) سكرتېرى گىشتى نەتەوہ يەكگرتووەكان كۆچى دوايى كرد لە بودانى كەوتنە خوارەوھى فرۇكە بۇ بەشدارى كردنى لە كۆنگرەى ناشتى لەگەل (مۇيس نىشۇمى)، لەدواى وەرگرتنى دەسەلات لەلەين مۇبۇتۇ لە كودەتاي ۱۹۶۵ و بەردەوام بوونى لە دەسەلات سەرەراى كىنشەو مەملاننى ناو خۇو بوونى چەندىن بىرو بۇچونى جىاواز تاكو ۱۹۹۷/۵/۱۷ بە سەرکەوتنى ھىزى كابيلا و ھەلاتنى موبۇتۇ و چوئە ناو شارى كىنشاسا (سۇران كابيلا) سەرۆكايەتى وولاتى خۇيى راگەيانىد و دووبارە ناوى وولاتى گۇپى بۇ كۆمارى كۆنگۇيى دىموكراتى كابيلا بەتەنيا دەسەلاتى گرتە دەست بىئى ئەوھى پرسوراپەكەس بكات كە دەسەلاتىكى تاك رەوى بو، لە ۱۹۹۹/۸/۲۱ سەرکردايەتى ھۆكۈمەتى ناوھندى و شۇپىشگىزىران بىرارى وەستانى شەرى ناوخۇيان راگەيانىد.

• كۆنگۇ كىنشاسا ئەندامە لە نەتەوہ يەكگرتووەكان ، ئەندامە لە رىكخراوى يەكىتى ئەفرىقىا.

مەغرب

- ناوی رەسمى: شانشىنى مەغرب.
- پايتەختى: رىيات، ژمارەى دانىشتوانى (۱ر۲۵۰ر۰۰۰۰ مىليۇن كەسە).
- شارە سەرەكىەكانى: مەراكش، فاس، مەكتاس.
- بەندەرە گىرنگەكانى: كازابلنكا (الدار البيضاء) تەنچە، ئەنمادىر.
- پووبەرى: ۱۷۲ر۴۱۲ مىل چوارگۆشەو ۴۴۶ر۵۵۰ كىلومەتر چوارگۆشەيه.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲۹ر۸۷۶ر۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىنن زانىارى رۇژنامەكانى ۲۰۰۳.
- چىرى دانىشتوانى: ۱۷۲ كەس لەيەك مىل چوارگۆشەدا.
- بوژانەوہى دانىشتوانى: ۲ر۳٪.
- نژادەكانى: عەرەبى بەرەبر ۹۹٪.
- زمانەكانى: عەرەبى (زمانى رەسميه) بەرەبرى، فەرەنسى، ئەسپانى، ئەمازىقى.
- ئاينەكانى: ئىسلام.
- زانىنى نوسىن و خویندن: ۴۵٪.
- دابەشى كارگىرى: ۳۶ پارىزگايە لەگەل پىنج ئەنجومەنى شارەوانى.
- بەرگرى: ۷ر۳٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۱۹۷ر۵۰۰ ھەزار كەسە.
- دراوى: درەم.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۰۷ مىليار دۆلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۳ر۵۰۰ دۆلار.
- زەوى كشتوكالى: ۲۱٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرەمى كشتوكالى: گەنم، جو، خو، تىرى.
- زەيتون، چەوندەرى شەكر، گەل بەرەمى تر.
- سامانى ئاژەلى: مەر ۱۶ر۱۰۰ مىليۇن سەر، بىزن ۸۰۰ر۴ مىليۇن سەر، چىل و گامىش ۲ر۴۵۰ مىليۇن سەر، پەرەر ۱۰۵ر۰۰۰ مىليۇن سەر.
- بەرەمى كارەبا: ۱۱۰ر۵۰۰ مىليۇن كىلوات كاتژمىر.
- سامانى سروشتى: فوسفات، ئاسنى خا، موگناتىس، قورقوشم، تۇتيا، لەگەل ئەوہشدا بەرەمى ماسى ھەيه.
- پىشەسازى: مافور، جل و بەرگ، پىشەسازى پىست، مەنچەم، گەشت و گوزار، پىشەسازى خواردەمەنى.
- داھاتەكانى دەرەوہى: كەلوپەلى سەرمايەدارى، سوتەمەنى، پىداوويستىەكانى خۇراك، كەلوپەلى خا، كەلوپەلى بەكارھىنان.
- دەرچووەكانى: خۇراك، خواردەنەوہ، كەلوپەلى نىمچە دروستكرا، كەلوپەلى بەكارھىنان، فوسفات.
- ھاوبەشەكانى بازىرگانى: يەكىتى ئەورۇپا، كۆمەنولسى وولاتانى سەرەخۇى سۇقىتەتى پىشوو، يابان، ئەمەرىكا، چىن، ھند، عىراق و چەندىن ولاتانى عەرەبى و ئەرفەرىقى.
- پىژمى دەسەلات: شانشىنى دەستورىە، يەكەم دەستور لە سالى ۱۹۶۲ دەرچوو، لە سالى ۱۹۷۲ دەستورى دووم دەرچوو بەلام پىرارو ياسا جيا جياكان لەلايەن شانشىن دەر دەچى، لە داوى گەرانەوہى پاپىرسى جەماوەر كە لە سالى ۱۹۹۲ ئەنجامدرا گۇرانكارى لە دەستور كراو ھەلبىژاردن ئەنجام درا بە ئەنجومەنىكى ۲۰۶ كورسى كە ھەشت پارتى ھەمەلايەن

نۆڭنەرايان لە پەرلەماندا ھەيه.

• پارتە راميارەکان: پارتی يەكیتی دەستوری، كۆمەڵی نیشتمانی سەر بەخۆكان، شانیشینی، بزوتنەوەي میلی، پارتی سەر بەخۆی، نەتەوەیی، يەكیتی سۆشیاڵستی ھیزی میلی، سۆشیاڵستی پيشكەوتوو، پارتی نیشتمانی ديموكراتی.

• جوغرافياي وولات: مەغرب دەكەوتتە سەر كەناری باكوری پوژئاواي ئەفریقا، درنژ دەبیتەو لەسەر زەریای ئەتلەسی لە پوژئاوا، لەسەر دەریای سېی ناوھراست لە باكور، كە چياي ناكاشە لە ئەسپانیا و لە كیشوهری ئەوروپا جياي دەكاتەو تەنیا گەروی چياي تارق نەبیت كە (پانی ۱۲۷۶ كیلۆمەترە) كە پنچەيكی ئاوی سروشتیە يەكێكە لەنیوان دەریای سېی لە باشووری بيايانی پوژئاوا، كۆماری جەزائیر لە پوژھەلاتی. مەغرب لە پینچ ھەرنم پینك دیت كە زنجیرە چيايەكە (بە درنژایی دەریای سېی ناوھراست و گوند نیشینەكان لە باكور، لەگەل چياكانی ئەتلەسی ناوھراست و چيا بەرزو نزمەكان، دەشتایی بەپیتی لە پوژئاوا ھەيه، دەشتایی گرینیە لە باشووری پوژئاواي، گردۆلكەي كشتوكالی باشی ھەيه لە ناوھراست بەلام ناوچەي باشووری پوژھەلات بيايانیکی وشك و بی بارانە.

• مێژووی وولات: فەنیقیەكان لە سورھو ھاتنە ناوچەي مەغرب لەنیوان سەدەكانی دەو سینی پیش زاین و تیندا نیشتەجێ بوون. لە سەدەي يەكەمی زاینی باكوری پوژئاواي ئەفریقا گۆرا بوە ناوچەيەكی پۆمانی، لەسەدەي پینچەم و شەشەم (فندالی و فین بگۆس) لەیەكەمەكانی ئەلمانیا بوون كە داگیریان كردو ئەوانی تریش لە باشووری فەرەنسا. لە سالی ۶۸۲ كوردنەوھي (فتح) عەرەبی بە ناوی نیسلام

عەرەبەكان لە پوژھەلاتی بۆ باكوری ئەفریقا ھاتن و دانیشتوانی وولاتیان كردە نیسلام و بە ھاوكاری ئەوان توانیان وولاتی نیسپانیا بكەنەو لە سەدەي ھەشتی زاینی بەناوی كردنیان بە نیسلام. لە ماوھي سالیەكانی ۱۰۵۶ تا ۱۱۴۶ دانیشتوانەكان بەزۆر لسی كردنی ھاتوكان توانیان نیمپراتۆریەتی گەورە دا بەزینن كە ھەموو باكوری پوژئاواي ئەفریقا و زۆریەي خاكي ئەسپانیا و چەند پارچەيەك لە خاكي جەزائیر بگرتتە خۆی و شاری مەراكش بكەنە پایتەختی ئەو نیمپراتۆریەتە. لەدوای ئەمە كیشو ملعانیی بەھیز پەیدا بوو لە بوارەكانی ھەمەلایەنی داگیركردن و فراوانكردنی خاك و دەسەلات تاكو سالی ۱۴۱۵ كە ئەسپانیايەكان و پرتوگالیەكان توانیان بەندەرەكانی مەغرب داگیر بكەن و نیسلام لە ئەسپانیا دەرېكرن. بەلام لەسەدەي شازادە بنەمالەي سعیدیەكان توانیان مەغرب یەكخەنەو بەرگری لە وولاتەكەیان بكەن دژی داگیركەرە عوسمانیەكان. لە سالی ۱۶۴۹ بنەمالەكە توانیان دەسەلاتی شانشین دا بەزینن دور لە وولاتانی تر. لە سالی ۱۸۶۰ ئەسپانیا مەغریب داگیر كردو ناچاری كرد كە واز لە ناوچەي باشووری پوژئاوا بێنن كە ناسراو بوو بە (ئلفنی) ھەروەھا دەسەلاتی فەرەنسا بەسەر مەغرب داشكاو كیشە لەنیوان ئەلمانیا و فەرەنسا پەیدا بوو بەھۆی بەرژوھندی ئابووری و داگیركردن، لە سالی ۱۹۱۱ دووبارە كیشەي ئەغادر پەیدا بوو. ھەموەرھا كیشەي ئەلمانیا دژی فەرەنسا سەری ھەندایەو لە مەغرب لە ئەنجام بوە ھۆی ئەوھي فەرەنسا واز لە ھەندی خاك بەینن بۆ ئەلمانیا. لە سالی ۱۹۱۲ مەغرب دا بەش كرا بەدوو بەشی پارێزراوی فەرەنسی و ئەسپانیا كە دادوھرەكە تەنیا ھەك سەركارێك

دانرابوو. له سالی ۱۹۲۶ به سمرکردایه تی
 عهبدل رحمن ختایی شوپش بهرپابوو له لادی
 که بوه هوئی ناچارکردنی ئه سپانیا به وازهینانی
 له ناوچهی (ئه نوال)، له سالی ۱۹۴۴ له مغرب
 پارتی نه تهوهیی پیک هات که داوای
 سه به خۆی وولاتی دهکرد، له سالی ۱۹۴۸
 نه نجومه نی گفتوگو دامه زرا، له سالی ۱۹۵۶
 هیزه کانی فه رهنسا و ئه سپانیا له مغرب
 کشانهوه له دواي توند بوونی کیشه و ململانی
 جه ماوه له گه ل داگیر که رانی فه رهنسا و
 ئه سپانیا. که بوه هوئی وه دهست هینانی
 سه به خۆی تهواو، فه رهنسا و ئه سپانیا دانیان
 ناب به سه به خۆی ولات به بونی محمه دی پینجه م
 به شانیشینی مغرب، له سالی ۱۹۵۷ له دواي
 کۆچی شانیشن محمدی پینجه م کوره که ی
 شانیشین حه سه ن بوه شانیشینی مه غریب
 له سالی ۱۹۶۱ ده ستوری راگرت و هه موو بپیارو
 یاسایه کی له لایه ن خۆی ده رده کرد، له سالی
 ۱۹۵۷ ئه سپانیا له بیابانی پوژئاوا کشاوه .
 به لام به ره ی پولیساریو ده ستی کرد به کاری
 پارتی زانی له بیابانی پوژئاوا. له سالی
 ۱۹۷۶ به ناوی جیه جیکردنی سه به خۆیی
 له ژیر ناوی کۆماری دیموکراتی عه ره بی بیابان .
 له سالی ۱۹۷۹ موریتانیا له ناوچه ی که له
 بیابانی پوژئاوا به ری که وتیوو لی ی کشاوه .
 به لام ده سه لاتی مه غریب به هیزی سوپا توانی

له ناچه یه بخاته ژیر ده سه لاتی خۆی له گه ل
 به ره ی پولیساریو، له سالی ۱۹۸۰ شه ر له نیوان
 به ره ی پولیساریو و شانیشینی مه غرب راوه ستا
 به مه رجیک پاپرسی گشیتی بکریت،
 به داها تویان له ناوچه که به لام نه و پاپرسه
 نه نجام نه درا. له سالی ۱۹۹۲ ده ستکاری له
 ده ستور کرا به زیاد کردنی ده سه لاتی
 په رله مان، له سالی ۱۹۹۳ به ره له ستکارانی
 مه غرب له هه لبژاردنی په رله مان سه رکه وتنیان
 به ده ست هینا به لام چاودیزان بپویان به کاره
 نه ده کرد به هوئی که مارژدانی په رله مان له لایه ن
 ده سه لاتی شانیشین حه سه ن.

له سالی ۱۹۹۶ په زامه ندی کرا له سه ر دوو
 نه نجومه ن له وولاتی مه غریب. مه غرب له دواي
 سالی ۱۹۹۶ په یوه ندی له گه ل نیسپرائیل به ست.
 شانیشین حه سه ن له ۱۹۹۹/۷/۲۳ کۆچی دواي
 کردو ئه میر محمدی شه شه م بوه شانیشینی
 مه غریب، له دواي باوکی راسته وخۆ به رده وامه له
 ده سه لات سه ره رای چه ندین کیشه به تایبه تی
 کیشه ی پولیساریو هه ژاری و ئالوژی باری
 نابووری.

• مه غرب نه ندامه له زانکۆی ولاتانی عه ره بی،
 نه ندامه له ریکخراوی نه ته وه یه کگرتووه کان.
 نه ندامه له ریکخراوی یه کیتی نه فریقی، نه ندامه
 له ریکخراوی کۆنگره ی نیسلا می.

نيجير

- ناوی رەسمى: كۆمارى نيجير.
- پايتەختى: نيامى، ژمارەى دانىشتوانى ۵۶۷،۰۰۰ ھەزار كەسە.
- شارە سەرەكەكانى: زىندر، مارادى، تھوى، ئەگادىز.
- پووبەرى: ۲۰۶ ۴۸۹ ميل چوارگۆشەو ۲۶۷،۰۴۴ كىلومەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۰۳،۶۵۰،۰۰۰ ۱۰۳،۶۵۰،۰۰۰ ۱۹۹۸.
- كەسە، بەيىن نامارى ۱۹۹۸.
- چېرى دانىشتوانى: ۲۱ كەس لەيەك ميل چوارگۆشەدا.
- بوژانەوى دانىشتوانى: ۳۵٪.
- نژادەكانى: ھۇسا ۵۶٪، گرما ۲۲٪، فولا ۹٪، تۇراف ۸٪.
- زمانەكانى: فەرەنسى (زمانى رەسميە) ھۇسا، گرما.
- ئاينەكانى: ئىسلام ۸۰٪، ئەنيميون و مەسيحى ۲۰٪.
- زانىنى نوسين و خويندن: ۴۵٪.
- دابەشى كارگىرى: ۷ بەشە + ناوچەى پايتەخت.
- سوپاكەى: ۵۵،۰۰۰ ھەزار كەسە.
- بەرگىرى: ۱،۵ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- دراوى: فرنك سيفا.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۶،۵۰۰ مليار دۇلارە.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۶۷۵ دۇلارە.
- زەوى كشتوكالى: ۳۲٪ لەخاكي وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتووكالى: فولى سودانى، پەمۇ، لۇبيا، گەنمەشامى بارىك، برنج، سورجوم،
- دانەوئىلە، تەرو ميوەجات، چەوئەندەرى شەكر.
- سامانى ئازەلى: مەر ۲،۸۵۰ مليون سەر، بزن ۲،۹۲۰ مليون سەر، چيل و گاميش ۲،۵۰۰ مليون سەر، پەرەر ۲۰ مليون سەر.
- بەرھەمى كارەبا: ۱۷،۵۰۰ مليون كىلووات كاترۇمير.
- سامانى سروشتى: يۇرانيۇم، خەلوز، ناسن، قۇسفات.
- پيشەسازيەكانى: يۇرانيۇم، پەينى كيميائى، خشتى خانوو، بەرھەمى دروستكاروى سووك.
- دەرچووەكانى: يۇرانيۇم، لۇبيا، ئازەل، پيىست، خورى.
- داھاتەكانى دەرەوى: سوتەمەنى، ماشين، كەلوپەلى گواستەنەو، پيداويستى خواردەمەنى، داو دەرمانى پزىشكى، بەرھەمى كيميائى.
- ھاوبەشەكانى بازىرگاني: فەرەنسا، نيجيريا، جەزائىر، ئەمەريكا، ئىتاليا، ساحل العاج، چين، ئەلمانيا.
- پرژىسى دەسەلات: وولاتى نيجيريا يەكەم ھەلبىژاردنى ديموكراتى لەمانگى ۱۹۹۳/۴ ئەنجام داو حكومەتتىكى ئىتلاق پىك ھىناوہ لە ۸۲ ئەندامى پەرلەمانەكە لە ھەموو حيزبو لايەنە ھەمە جۆرەكان بەشداريان تيدا كردوہ لەكۆمەلەى نىشتيمانى، ئەمەريكا پشتگىرى دەكات.
- پارته راميارەكان: بزوتنەوى نىشتيمانى بۇ كۆمەلەى بوژانەو، چەپى ناوئەندى ھاوكارى ھىزى گۆرين، پارتى ديموكراتى سۇشئالستى، چەندىن بىرو بۇچوونى تر لە بزوتنەوہو گرويى راميارى و نەتەوہى و نىشتيمانى ديموكراتى.

• جۇغراڧىيە ۋىلايەت: نىجىر گەمبەرتىن ۋىلايەتە لە پۇرۇشاۋاي ئەفرىقىيە لە پووبەردا كە ۋىلايەتكى ناۋخۇيە. لىبىياۋ جەزائىر دەكەۋىتتە باكورى، مالى ۋ بۇركىنا فاسۇ دەكەۋىتتە پۇرۇشاۋاي، بىنۇ ۋ نىجىرىيە دەكەۋىتتە باشوورى، تشاد دەكەۋىتتە پۇرۇشەلاتى.

• مېژوۋى ۋىلايەت: بوژانەۋەي شارستانىيەتەكەي بەناۋى شارستانى (قانم بۇرۇق) بوۋ لە نىزىك دەرياچەي تشاد لە باشوورى پۇرۇشەلاتى ۋىلايەت، ئاينى ئىسلام لە سەدەي پانزەمەم تىيدا بىلۇبوۋە، لە سەدەي پانزەم ۋ جەقەم ھۇزەكەنى گرما ئىمپىراتورىيە تىيان پىك ھىنا لە سەر كەنارەكەنى زىنى نىجىر لە باشوورى پۇرۇشاۋاي، لە كۇتايى سەدەي نۇزۇدەم فەپەنسىيەكان ناۋچەكەيان داگىر كىردو بازىرگەنى كىردن بەكۇيلايەتتى تىيدا ھەلۋەشاندەۋە بوۋ پارەچەيەك لە ئەفرىقىيە پۇرۇشاۋاي فەپەنسى لە سانى ۱۹۰۴. بەلام ھۇزەكەنى تەۋارق بەردەۋام بوۋن لە دۇايەتتى كىردنى فەپەنسا تاكو سانى ۱۹۲۲ تا ئەۋكاتەي فەپەنسا نىجىرى كىردە ژىر دەستەي خۇي. نىجىر بوۋ يەككەك لە ھەپەنسىيەكانى دىۋەي دەرياكانى فەپەنسا لە سانى ۱۹۴۶، ئەنجومەنى ياسادانانى تاييەتتى خۇي ھەبوۋ بەنۇيىنەر لە پەرلەمانى فەپەنسا : لە سانى ۱۹۵۸ بوۋ كۇمارىكى خاۋەن نۇتۇنۇمى لەناۋ كۇمەلەي فەپەنسا، نىجىر لە ۱۹۶۰/۸/۲ سەرىبەخۇي تەۋاۋى بەدەست

ھىنا كە ھامانى بوۋى ھەئىبۇرۇدرا بە سەرۇك كۇمارو پەيوەندى دۇستايەتتى لەگەل فەپەنسا نەپىرى، لە سانى ۱۹۷۱ دەست كرابە دەپھىناتى يۇرانيۇم. لە سانى ۱۹۷۷ رىكەۋىتى ھاۋكارى لەگەل فەپەنسا مۇركىرد، لەدۋاي سەلەكانى ۱۹۸۴ دەست كرا بەماۋەدانى كەرتى تاييەتتى لەو كەرتە گىشتىيانە بەشىۋىيەكى كەم ئەمەش بەھۇي دابەزىنى نىرخى يۇرانيۇم لەجىھاندا. لەدۋاي تەنگەژەي ناۋبورى ۋ دەسەلات ۋ كىشەۋ مەملەئىتى پارتى ھاۋكارى بەھىزى كۇرنىكا سەركەۋىتى بەدەست ھىنا لە سانى ۱۹۹۲، ماھامان عوسمان بوۋ سەرۇك كۇمار كە موسلمان ۋ لەھۇزى (ھۇسا) بوۋ، لە سانى ۱۹۹۴ رىكەۋىتىمەي لەگەل تەۋارفەكانى باكور مۇركىردو مافى نۇتۇنۇمىيان پىندرا. لە ۱۹۹۶ سەرۇك كۇمار ماھامان عوسمان لەسەرۇك كۇمارىيەتتى ھىنرا خوارى بەھۇي كودەتاي سەربازى بەسەركىدەيتى ئىبراھىم مناسرەۋە دەسەلاتى مەدەنى گىپراۋە ۋىلايەت. لەمانگى/۴/ ۱۹۹۹ ئىبراھىم مناسرە تىرۇركىرا لەلايەن پاسەۋانەكانى ۋ ئەجمەد بوبىكەر ھەر بەسەرۇك كۇمار مايمەۋە لە ۱۹۹۹/۷/۱۸ دەستورى نوئى دەسەلاتى مەدەنى راگەياندىرا لە رىكەي راپىرسى گەلانى نىجىر.

• نىجىر ئەندامە لە رىكخىراۋى نەتەۋە يەكگرتۋەكان، ئەندامە لە رىكخىراۋى يەككىتى ئەفرىقىيا.

ئەنگۈلا

- ناۋى رەسمى: كۆماری ئەنگۈلاي مىللى.
- پايتەختى: لوانىدا، ژمارەي دانىشتوانى ۲۲۸۵۰۰۰ مىيۇن كەسە.
- شارە سەرەككەكانى: لۇببىتۇ، بنگۇلا، ھوامبۇ، لوبىنگۇ.
- بەندەرە سەرەككەكانى: ھوامبۇ، لوبىنگۇ، ماننگى.
- پوپپەرى: ۴۸۱۳۵۰ مىيل چوارگۇشەو ۱۲۴۶۷۰۰ كىلۇمەتر چوارگۇشەيە.
- ژمارەي دانىشتوانى: ۱۱۵۲۵۰۰۰ مىيۇن كەسە، بەپىيى زانىيارىەكانى ۲۰۰۱.
- چېرى دانىشتوانى: ۲۴ كەس لەيەك مىيل چوارگۇشەدا.
- بوژانەھەي دانىشتوانى: ۳۰٪.
- زمانەكانى: بەھازى ئەندەنوسى(زمانى رەسمىيە) لەگەل زمانى ئىنگلىزى، ھۇلەندى، جاۋى.
- نژادەكانى: ھەشت رەگەزى سەرەككە لە ۱۰۰ سكە. واتە نەھەكانى لەدايكە نەك لە باوك.
- ئايىنەكانى: ئايىنە ناوخۇيەكانى تايىبەتن بە بېرواي گىيانى ۴۷٪. كاسۇلىكى پۇمانى ۲۸٪، بروتستنتىيە ۱۵٪.
- زانىنى نوسىن و خويىندن: ۲۲٪.
- دراۋى، كوئىزا.
- دابەشى كارگىرى: ۱۸ پارىزگايە.
- بەرگىرى: ۸٪ لە كۆي دەرئەنجامى ناوخۇيى.
- سوپاكەي: ۱۱۲۵۰۰ ھەزار كەسە .
- كۆي دەرئەنجامى ناوخۇيى: ۸۵۰۰ مىليار دۇلارە.
- بەشى تاك لەكۆي دەرئەنجامى ناوخۇيى: ۸۵۰ دۇلارە.
- زەھى كشتوكالى: ۲٪ لەخاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: قاۋە، سىسل، گەنەشامى، پەمۇ، چەۋەندەرى شەكر، مۇز،
- چەندىن جۆرى تر لە بەرھەمى كشتوكالى. تەپەو ميوەجات .
- سامانى ئاژەلى: چىيى و گامىش ۲۲۵۰ مىيۇن سەر، مەر ۲۱۰۰ مىيۇن سەر، بىزىن ۱۶۵۰ مىيۇن سەر، بەراز ۸۲۵۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەور ۶۷۰۰ مىيۇن سەر.
- سامانى سروسشتى: ئاسن، ئەلماس، زۇر، نەوت.
- بەرھەمى كارەبا: ۲۱۵۰ مىليار كىلۇوات كاتژمىر.
- پىشەسازى: ئەلماس، ئامادەكردنى ماسى، پالوتنى نەوت، توتن، رىستى و چىن، چىمەنتۇ، بىرە، شەكر، لە ئەنگۇلا بوژانەھەي پىشەسازى نەوت بەۋە چاۋەروان دەكرى كە بىيىتە يەككى لە وولاتە گەۋرەكانى دەرھىنەرى نەوت.
- دەرچوۋەكانى: نەوت، قاۋە، ئەلماس، ماسى، ئاسنى خاۋ، دار.
- داھاتى دەرەھەي: ماشىن، كەلپەلى كارەبايى، ئاسن، پۇلا، بەرھەمى رىستى و چىن، خۇراك، چەك و تەقەمەنى، جل و بەرگ.
- ھاۋەشەكانى بازىگانى: ئەمەرىكا، فەرەنسا، ئەلمانىا، ھۇلەندا، بەرازىل، پورتوگال، ئەسپانىا، چىنى مىللى.
- پۇمى دەسەلات: سەرۇك جوزى ئەردوارد دۇي سانتوس سەرگەوتنى باشى بەدەست ھىنا لە ھەلبۇزاردنەكانى مانگى ۱۹۹۲/۹ بە چاۋدېرى نەتەۋە يەكگرتوۋەكان ، سەرۇك سانتوس ئەو سەرۇكەي جولانەھەي مىللى پۇكارى ئەنگۇلاي پىنك ھىنا كە جولانەھەكەش پارتى كرئىكارى بوو، سانتوس ئەو ھەلبۇزاردنەي ئەنجام دا دىرى پارتى مۇنىتا بوو بە سەرۇكايەتى جۇناساڧاينكى. رىكخراۋى نەتەۋە يەكگرتوۋەكان دانى بە حكومەتى دىموكراتى ئەنگۇلاي نوئى نا لەمانگى/۵/ ۱۹۹۳.

- پارتە رامياربەكان: پارتى بزوئەنەۋەى پزگارى مىللى ئەنگۇلا (پارتى ماركسى لىنىيە) پارتى مۇنىتسا (يەككىتى نىشىتىمانى سەربەخۇيى ئەنگۇلا) بەرەى نەتەۋەىيى بۇ پزگاركردىنى ئەنگۇلا.
- جۇگرافىيائى ۋولات: ئەنگۇلا دەكەۋىتتە باشۋورى پۇژئاۋاي ئەفرىقىيا، لەسەر كەنارەكانى زەرىيائى ئەتلەسى باشۋور، درىژى كەنارەكە زىاترە لە ۱۶۰۹ كىلومەترە، نامىبىيا دەكەۋىتتە باشۋورى، زامىبىيا دەكەۋىتتە پۇژەلەتى، كۇنگۇ كىنشاسا (زائى) لە باكورو پۇژەلەتى، ھەرىمى كاپىدا كە لابلالىكى چىايە لە ۋولات دەكەۋىتتە نىۋان كۇنگۇ كىنشاسا و كۇنگو برازافىلىيا، ئەنگۇلا ۋولاتىكى گىردۇلكەى بەرزە بە بەرزايىەكى بى بلىندو نەۋى، دواى ئەۋ نەۋىايە لە كەنارەكانى دەرىسا، ھەموو خاكى ۋولات بىبابانىيە يان دارستان و پوھك و گىايە لە باكورى پۇژەلەتى دارو دارستانىكى زۇرى تىايە، كەش و ھەۋاي لە باكور فىنك و باراناۋىيە بەلام لە گىردۇلكەكانى سارد و وشكانىيە.
- مېژۋورى ۋولات: شانشىنى ناۋچەى باكورى پۇژئاۋاي ئەنگۇلا كە شانشىنىيەتى بانقۇۋو باكۇنگۇۋى دەكرىد لەوكاتە دەرىاۋانەكانى پورتوگال (دېۋگۇكا) سەردانى ئەۋ ناۋچەى كىرد لە سالى ۱۶۸۲ كارى دەسەلاتدارىيەتى لەسەر ئەنگۇلا بەكار دەھىنا، لە سالى ۱۵۷۶ ئەنگۇلا بوە بازىيەكى بازىگانى پەيوەندى لەگەل ھىند و پۇژەلەتى دور، دواى ئەۋە بوە سەرچاۋەى بىنەپەتى دەرچوۋنى كۆيلايەتى بەرەۋ بەرازىل، ئەۋ ژىر دەستەى كە پورتوگال دايمەزاندبوو لە ئەمەرىكاي باشۋور (جىيەھانى نويى ھەروەك ئەمەرىكەكان ناۋيان نابوۋ). لەدواى پەيىمانى بەرلىن لە سالى ۱۸۸۵ ئەنگۇلا بوژانەۋەى بەخۇۋە دىت بەھۇى كىردنەۋەى پېۋژەۋ كۇمپانىيا لە لاين بەرىتانىيا و پورتوگال لەبەرھەم ھىنسانى سىروشتى و دروستكردىنى ھىلى شەمەندەفەر كارى كشتوكالى. لەكاتى

جىنگى دوۋەمى جىيەھانى جۇلانەۋەى داۋاكارى سەربەخۇيى سەرى ھەلدا بەلام دوايى لەناۋىرا بە ھىزى سەربازى و دواى ئەنجامەكەى شۇپشى نىسانى ۱۹۷۴ لىكەۋتەۋە كە بوە ھۇى گۇرپنى رامياربەتى پورتوگال، دواى لە ۱۱/۱۱/۱۹۷۵ سەزۇك فرانسىسكۇ داکۇستا رىكەۋىتى مۇركىرد بە پىندانى سەربەخۇيى، پىرۇژەى سەربەخۇيى لەسەر ھەلبىزاردنى ئەنجومەنى نونئەرايەتى دەستورى لەسەر كۇتايى ھىنسانى ناكۇكى لە نىۋان جۇلانەۋەى پزگارى مىللى ئەنگۇلا و بەرەى لە پىناۋ سەربەخۇيى ئەنگۇلا مۇركىرا. كۇبا يەككىتى سۇقىيەت پىشتىگىرى جۇلانەۋەى پزگارى مىللى لە پىناۋ پزگارى ئەنگۇلاى دەكرىد بوە ھۇى سەركەتدىان بەپىك ھىنسانى كۆمەتەتىكى ماركسى و پارىزگارى كىردنى لە لاين كۇبا بە پىشتىۋانى سۇقىيەت تۋانرا بگەن رىكەۋىتىن لەنىۋان ئەنگۇلا و باكورى ئەفرىقىيا و كۇبا، كۇبا ھىزەكانى كىشانەۋە لە ئەنگۇلا و بوە ھۇى نەمانى داگىركىردنى نامىبىيا لە كاتى خۇى لە مانگى ۱۹۹۱/۶ و بوە ھۇى سەربەخۇيى نامىبىيا، لە سالى ۱۹۹۷ كۆمەتەتىكى يەككىتى نىشتەمانى پىك ھىنرا، يەككىتى ئەفرىقىياش دانى بەۋ كۆمەتە ماركسىيە نا لە سالى ۱۹۷۶، ئەنگۇلا بوە ئەندامى چىل و ھوتەمىن لەۋ رىكخراۋىيە بەلام بە پىشتىۋانى ئەمەرىكا بزوئەنەۋەى يۇنىتا دژى ئەۋ كۆمەتە ۋەستان و ھەۋلى لەناۋىردنىان دا لە دواى كىشەۋ مەملەئىيەكى زۇر تاكو ۱۹۸۸. لە ۲۸ / ۸ / ۱۹۹۷ ئەنجومەنى ئاسايشى نىۋ دەۋلەتى دەنگى دا بە سزادانى يۇنىتا، لە مانگى ۸ / ۱۹۹۸ ئەنگۇلا بەسەدان سەربازى نارە كۇنگۇ كىنشاسا بۇ پىشتىگىرى پزىمى لۇران كاپىلا تاكو كۇتايى سالى ۲۰۰۴ لە دەسەلات بەردەۋام بوو .

• ئەنگۇلا ئەندامە لە رىكخراۋى يەككىتى ئەفرىقىيا، ئەندامە لە رىكخراۋى نەتەۋە يەكگرتۋەۋەكان.

ئۆگەندە

- ناۋى رەسمى: كۆمىرى ئۆگەندە.
- پايتەختى: كەمبالا، ژمارەى دانىشتوانى ۱۰۰۰ر۱۵۰مىليۇن كەسە.
- شارە سەرەككەكانى: جىنمگا، مبالا، غەنتىبى، مەسكا.
- بەندەرە سەرەككەكانى: غەنتىبى، جىنمگا.
- پووبەرى: ۷۲ر۹۱۰مىل چوار گۆشەو ۸۸۰ر۲۳كىلومەتر چوار گۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲۲ر۱۵۰۰۰۰مىليۇن كەسە، بەپىنى زانىارى ۲۰۰۲.
- چىرى دانىشتوانى: ۲۵۲ كەس لەيەك مىل چوار گۆشەدا.
- بوژانەرەى دانىشتوانى: ۲ر۵٪.
- زانىنى خويندىن و نوسىن: ۶۵٪.
- نژادەكانى: بانئو، نىلوتىك، نىلۇھامىتىك، لەگەل ھۆزەكانى سودانى.
- زمانەكانى: ئىنگلىزى (زمانى رەسمىيە) ئۆگندى، كەنارى.
- ئاينەكانى: مەسىحى ۶۶٪، پرواكانى ناوخۇيى ۱۸٪، ئىسلام ۱۶٪.
- دابەشى كارگىرى: ۱۰ ھەرنەمە و دابەشى ۲۸ ناوچەى جىاجىا كرايە.
- بەرگىرى: ۲ر۵٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇيى.
- سوپاكەى: ۵۵ر۵۰۰۰ ھەزار كەسە.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇيى: ۲۵ر۲۰۰۰مىليار دۆلارە.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۇيى: ۱ر۷۵۰ دۆلار.
- دراۋى: شلىنى ئۆگەندى.
- زەۋى كشتوكالى: ۲۲ر۵٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرەمى كشتوكالى: قاۋە، پەمۇ، چايە،
- گەنەشامى: تەباق، گەنم و جۇ، تەرەو مىۋە جات، چەۋەندەرى شەكر.
- سامانى ئاژەنى: چىل و گامىش ۳۰۰ر۵مىليۇن سەر، بىزىن ۲۷۵۰مىليۇن سەر، مەر ۲ر۵۰مىليۇن سەر، بەراز ۹۷۵۰ر۱۰۰۰مىليۇن سەر، پەرەور ۲۲ر۵۰۰مىليۇن سەر.
- بەرەمى كارەبا: ۷۸۷ر۵۰۰مىليۇن كىلۇوات كاتژمىر.
- پىشەسازى: پىشەسازى جەم، بەرەمى رستىن وچىن، چىمەنتۇ، دروستكردىنى شەكر، خۇشكردىنى پىست، دروستكردىنى پىلاو، ئامادەكردىنى گۆشت.
- سامانى سىروشتى: نوحاس، كۇبالف، بەردى چەۋى، خۇى.
- دەرچەكانى: قاۋە، پەمۇ، چا.
- داھاتى دەرەۋەى: بەرەمەكانى نەوت، ماشىن، ئۆتۆمبىلى ھەمەجۇر، كانزا، پىلاو.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگىنى: ئەمەرىكا، بەرىتانىا، كىنيا، ئىتالىا، فەرەنسا، ئەسپانىا، باشۋورى ئەفرىقىا
- رژىمى دەسەلات: دىموكراتى تازە پىنگەيشتۋە.
- پارتە رامباربەكان: بىزوتنەرەى بەرگىرى نىشتىمانى، پارتى پارىزگار، راست رەۋى ناۋەندى، پارتى كۆنگرەى گەلى ئۆگەندا، چەپى ناۋەندى، پارتى ئازادى ئۆگەندا، بەلام پارتەكان جموجۇلىيان ۋەستىنراۋە لە سانى ۱۹۸۶.
- جوگرافىيەى وولات: ئۆگەندە وولاتىكىسى ناوخۇيەو كەتۆتۈتە ناۋەرەستى ئەفرىقىا، سودان دەكەۋىتە باكورى، كۇنگۇ (زاشرى

پېشوو) دېكەويته رۇژئاواي، تەنزانيا دېكەويته باشوورې، كينيا دېكەويته رۇژھەلات. ئۇگەندە دېكەويته سەرھىلى كەمەرەي زھوي، ئۇگەندە زۇربەي پىنكەتەكانى لە گردۆلكەي بە پىتە (بەزى ناوھندى ۰۰۰ رۈپىيە) لەرۇژئاواو دۆلى سەدەي مەزەنە، چىاي بەزى ھەيە لەرۇژھەلات، زى نىلى سىپى كە ھەندەقولى لە دەرياچەي فيكتۇربا لەباشوورې رۇژھەلات، لەنزىك تاڭگەي ئۆزى، بەنداوي گرنكى ھەيە بۇ دروستكردى زەي كارەبا، باشوورې رۇژئاواي گرکانىيە، لە باكورې رۇژھەلاتى وشكانىيە، بەلام لە رۇژئاواو باشوورې رۇژئاواي باراناويە. زۇربەي خاكەكە كىرۇگياو پوك داي پۇشپىو، لە ۱۸٪ رووبەرى وولات زى و رووبارو گرنكرىن دەرياچەي دەرياچەي فكتۇريايە لە باشوورې رۇژھەلات، دەرياچەي ئەلبرت و ئدوارد لە رۇژئاوايەتى.

• مېژووي ولات: كۇچبەرەكان لەباشوورې رۇژھەلاتى سودانەو پوھ ناوچەكە ھاتبون، شانشىنى بۇتۇرۇبان لە سەدەي شانزەھەم لىي دامەزاند، لەسەدەي ھەفدەھەم شانشىنى ئۇگەندا بوھ شانشىنىكى بەھىز، لە سەدەي نۇزدەھەم ەرەب گەيشتە ئەوناچەيە بۇبازرگاني عاج و رەقىق، ەروھە شەپۇلە يەكەمەكانى جۇگرافى ناسى ئەورۇپى و گرۇپەكان ھەولياندا بەلاؤكرىنەوئى ئايىنى مەسىحى و گەيشتە وولاتەكە، لەسالى ۱۸۸۵ كۇمپانىيائى رۇژھەلاتى بەرىتانى گەيشتە ئۇگەندا كۇمپانىيائى بازرگاني بەھىز بوھ لەرنگەي برىكارەكانى (فرىدرىك لۇگارد)، مۇركردنى پەيمانى لەگەل دەسەلاتدارانى ناوخۇ ئەنجامدا، لەگەل ئەوھشدا دادوھرى ئۇگەندا لە دادوھرەكانى پارىزگاي ئەنگۆل و نووي ئەفرىقى بوھ. لە سالى ۱۸۹۴ بەرىتانىا ولاتەكەي كرىدە ناوچەيەكى پارىنزراو مافى

ئۇتۇنۇمى پىندا لە ژىر چاودىزى نەمەرىكا (كاباكا) لە سالى ۱۹۰۴ كارى كشتوكانى پەمۇ لەلەين جوتياران دەستى پىنكرى، لە سالى ۱۹۵۸ ئۇگەندا مافى ئۇتۇنۇمى ناوخۇيى وەرگرت و لە ۱۹۶۲/۱۰/۹ سەربەخۇيى لە بەرىتانىا وەرگرت بەلام لەناو رابتەي وولاتانى كۇمەنولس، يىلمتۇن ئۇپرت بوھ سەرەك وەزىرانى ئۇگەندا كە لە پارتى كۇنگرەي گەلى ئۇگەندا بوھ. لە سالى ۱۹۶۳ ئۇگەندا پۇنمى كۇمارى راگەياندا بە سەرۇكى يەكگرتوو شانشىنى ئۇگەندا شانشىنى مۇنئاي دوھم كە مۇبۇتى بوھ سەرۇك وەزىران. لە سالى ۱۹۶۹ ماوھى پارتەكان نەدرا بۇ كاركردى كە ببونە نۇپۇزسىيۇن لەدوئى تىمۇركردنى ئۇپرتى و دەستى كرىد بە خۇمانى كرىدى كۇمپانىيە گرنگەكان، لە سالى ۱۹۷۱ لە كودەتايەكى سەربازى ئۇپرتى لە دەسەلات لادراو عىدى ئەمىن بوھ سەرۇك كۇمارو دەستورى لەكار وەستاند و پۇنمى دكتاتورى دامەزاند كە بوھ ھۇي دەركردى زىاتر لە ۴۹ر۰۰۰ ھەزار ئۇگەندى لولات كە لە بىنەرەتا ئاسىيائى بوون و كوشتتى زىاتر لە ۳۰۰ر۰۰۰ ھەزار بەرھەلستكارى پۇنمەكە، لە سالى ۱۹۷۶ ئالۇزبونى پەيوھندى لەگەل كىنيا دەستى پىنكرى بەداواكردى چەند پارچەيەك لە خاكى كىنيا لەدوئى داگىركردنى خاكى تەنزانيا بوھ ھۇي بەربابونى شەپ لەگەل تەنزانيا بەلام بەرھەلستكاران ناچارىان كرىد كە لە وولات دەرچى لە سالى ۱۹۷۹ بە پىشتىوانى تەنزانيا لەدوئى پۇشىنتى ھوكومەتتىكى كاتى دامەزرا بە سەرۇكايەتى يوسف لۇكاو دواي لە دەسەلات لابرا ئەويش لەرنگەي كودەتايەكى سەربازى بە سەرۇكايەتى جۇفرى بىنيا لە سالى ۱۹۸۰ و ھەلبۇزاردن ئەنجام درا و دووبارە ئۇپرتى دەسەلاتى وەرگرتەو، لە سالى ۱۹۸۶

يەككەم ھەلبەتتە ئۇلارنى سەھىيە ئىدارىسى،
 ھەلبەتتە ئۇلارنى ۱۹۹۷ ئەمەلدىن قالدۇرۇش
 پارتىيەسىنى يەتتە ئۆزگەرتىش ۋە يەتتە
 ئۆزگەرتىش بىلەن كەلگۈچى يىللاردا دەستە
 كۆتۈرۈش بۇ يەتتە ئۆزگەرتىش دېيىش
 • ئۆزگەرتىش ئەندامە ئەتتە يەتتە ئۆزگەرتىش،
 ئەندامە ئەتتە ئۆزگەرتىش بەتتە، ئەندامە ئەتتە
 يەتتە ئۆزگەرتىش.

مۇستەقىل بولۇش كۈنىمىز ۱۹۹۲
 ھۆكۈمەتتىكى قەتتە ۋە ھاكىمىيەت كۈنىمىز
 بىلەن بىرلىكتە ئۆزگەرتىش كۈنىمىز
 ئەتتە ۱۹۹۲ ئۆزگەرتىش كۈنىمىز ۋە
 دەستە ئۆزگەرتىش بەتتە ئۆزگەرتىش كۈنىمىز
 ئۆزگەرتىش شەتتە ئۆزگەرتىش كۈنىمىز
 ئەتتە ئۆزگەرتىش كۈنىمىز. بەتتە ئەتتە ئۆزگەرتىش كۈنىمىز
 ۱۹۹۶ مۇستەقىل سەتتە ئۆزگەرتىش كۈنىمىز ئەتتە

بەتتە

• دابەشى كارگىچى: ۶ پارىژگايەو دابەشى ۷۸
 بەش كراۋە.
 • كۆي دەرئەنجامى ناۋخۆيى: ۱۱۵۰۰ مىليار
 دۆلار.
 • بەشى تاك ئەكۆي دەرئەنجامى ناۋخۆيى:
 ۲۱۰۰ دۆلار.
 • بەرگى: ۲۵% ئەكۆي دەرئەنجامى ناۋخۆيى.
 • سويپاكەي: ۵۲۰۰۰ ھەزار كەسە.
 • زەۋى كشتوكالى: ۸۲% ئەخاكي ۋولاتكە.
 • بەرەمەكالى كشتوكالى: گەنم، جۇ، بىرىج،
 قاۋە، بەرەمەكالى خورما، بىبەرى سودانى،
 • سامانى ئاژەلى: مەر ۶۳۵۰۰ ھەزار سەر.
 • بىز ۱۰۵۰ مىليۇن سەر، چىل ۋ گامىش ۱۸۵۰
 مىليۇن سەر، پەرەز ۱۵۳۰۰ مىليۇن سەر.
 • سامانى سىرۋىتى: نەت، بىرەدى
 جىرى، "چەو".
 • پىشەسازى: پۇنى خورما، خواردنەۋە،
 بەرەمى رىس ۋ چىن.
 • بەرەمى كارەبا: ۶۳۵۰ مىليار كىلۋات
 كاتتە.
 • داھاتى دەرەۋى: كەلۋىلى بەكارمىنان،
 خواردنەۋە، بەرەمەكالى نەت،

• ناۋى پەسى: كۆمىرى بەتتە.
 • پايتەختى: كۆتۈنۋ، ژمارەي دانىشتوانى
 ۱۲۸۰۰۰ مىليۇن كەسە.
 • شارە سەرەكەكالى: ئابۇمى، ناتىتنگۇ، باراكۇ،
 كاندى.
 • بەندەرە گىرنگەكالى: كۆتۈنۋ.
 • پوپەرى: ۴۲۸۳۳ مىل چوارگۇشە ۱۱۲۶۲۲
 كىلۋەتر چوارگۇشە.
 • ژمارەي دانىشتوانى: ۶۵۴۶۰۰۰ مىليۇن
 كەسە، بەپىنى نامارى ۱۹۹۸.
 • چىرى دانىشتوانى: ۱۵۱ كەس لەيەك مىل
 چوارگۇشەدا.
 • بوژانەۋەي دانىشتوانى: ۲۵%.
 • زمانەكالى: فەرەنسى (زمانى پەسىيە) فۇن
 بۇروبا.
 • نژادەكالى: ئەفرىقىەكان ۹۸%، زىاترە ۴۰
 نژادى تىرى جۇراۋ جۇرى تىيە ئۆزىش (ئاجا)،
 بۇروبا، بىرىيا، ھەندى دانىشتوانى ئەۋرۋپىن كە
 زۇبەيان فەرەنسىن).
 • ئايەكالى: باۋەرە ناۋخۆيەكان ۷۰%، ئىسلام
 ۱۵%، مەسىھى ۱۵%.
 • زانىنى خۆيىندىن ۋ نوسىن: ۴۰%.

پیداوېستېه كاني خوراك.

- دهرچووه كاني: نهوتى خا، په موم، بهرهمى خورما، كوكا.
- هاوبه شه كاني بازگانى: يابان، چين، فېرېنسا، وولاتانى نهوروپاي پوزنساوا، نهمريكا، نلمانيا. بهنن يه كيكه له هه ژارتريين وولات له ولاتانى جيهان. سهرچاوه گرنگه كاني پونى خورمايه، نهو وولاته له سهر يارمه تى وولاتانى بيگانه ده ژى. نهو وولاته نه بهننمرو نه كه نارى دهر يايى هه يه.
- پونى ده سه لآت: كوزماريكى سوشىالستى فرلايه نى پارتيه. يه كه نهنجومه نى هه يه نهو يش نهنجومه نى ياسادانان. له كونگره ي هينزه رامياريه كان له ۱۹۹۰/۲/۲۸/۱۹ ده سه لآتى ماركسى - لينينى هه لوه شينرايه وه له چينگه ي نهو پونى فره پارتى په يره و كراو هه موو زيندانىه رامياريه كان نازاد كران.
- پارتيه رامياريه كان: پارتى نوئى كردنه وه ي ديموكراتى، پارتى سوشىالستى ديموكراتى، يه كيتى نيشتيمانى هاوكارى و پيشكه وتن، پارتى يه كيتى ديموكراتى بونى نوئى كردنه وه ي سهركه وتن. پارتى ديموكراتى نيشتيمانى و بوژانه وه، پارتى چه پى ناوه ندى.
- جوگرافىاي وولات: بهنن ده كه ويته پوزنساواى نه فرىقيا له سهر كه نداوى گينيا. وولاتيكى دريژو باريكه و دريژو ده بيته وه له ناوه وه و ماوه ي ۴۵۰ ميله له كه نداوى گينيا تا ده گاته سنورى نيچيريا، نيچيريا ده كه ويته پوزنه لآتى، توگو ده كه ويته پوزنساواى، دارستانى چه ي هه يو له باكورى بو باره كاني ده چه يته وه ناو زى ئى فولتاو نيچيريا، له باكورى پوزنساواى چياكاني نه تاكوايه. بوركينا فاسو ده كه ويته باكورى.
- ميژورى وولات: پيش نىستعمار كردنى بهنن چه ند كومه له ي نيماراتى بچوكى دژ به يه كتر بوون. له سه ده ي حقه دم هوزه كاني فنون شانشينى داوميان له باشور ده موزانند.

له نئون ساله كاني ۱۸۰۰ تا ۱۸۵۰ شانشينى داومى چه ند په ليكى چه كدارى له كچان پيك هينا بونى دژايه تى كردنى شانشينى بووبا له پوزنه لآتى بهنن، له باشورى پوزنساواى به مينانى كويله كان (عه بييد) بونى كار پيكردن له وكاته بازگانى پونى دارخورما په ره ي سه ندو پيشكه وت. له سالى ۱۸۹۲ شه پ له نئون بهنن و داومى هه لگرسا به سهركه وتنى داومى كه بوه پاريزراوى فېرېنسا له سالى ۱۸۹۲، له سالى ۱۹۱۴ هينزه كاني سوپاي فېرېنسا به شدارى له گه ل داومى كرد بونى داگر كردنى خاكى توگودف له پوزنساوا كه ژير ده ستى نلمانىاي فاشى بوو، له كاتى جهنگى دووه مى جيهان له ساله كاني ۱۹۴۰ تا ۱۹۴۴ داومى له گه ل هه موو وولاتانى نه فرىقاي پوزنساوا پراوه ستان به دژه تى كردنى نلمانىاي فاشى. له سالى ۱۹۵۸ بهنن مافى نوتونومى و مرگرت له ناو كومه له ي فېرېنسا.

له ۱۹۶۰/۸/۱ داومى سه ربه خوى و مرگرت و دواى نه وه زنجيره كوده تاي لى نه نجام درا، له سالى ۱۹۷۰ نهنجومه نى سه رو كايه تى له سنى نه ندام هه لېژنردرا بونى ماوه ي شه ش سال. به لام به هوى كوده تاي سه ربازي له لايه ن ماسيو كريكو له سالى ۱۹۷۲ ده سه لاته كه له ناو براو ده سه لآتى سه ربازي دامه زرا، بريارى پونى سوشىالستى درا، له سالى ۱۹۸۰ ناوى داومى گورا بونى ناوى بهنن و ده سه لآت درا نهنجومه نى ياسادانان، بهنن بيروپاي ماركسى گرته بهر له ساله كاني دواى حه فتاكان، له هه لېژنردنه كاني ۱۹۹۶ كريكو سوه سهركه وتنى به ده ست هينا له هه لېژنردنه كان و گه پراوه بونى سه رو كايه تى كوزمار و بونى جارى دوه ميش له سالى ۱۹۹۹ هه لېژنردراوه به سه رو ك كوزمارى بهنن، تا كوتايى ۲۰۰۴ له ده سه لآت به رده وام بوو.

- بهنن نه ندامه له ريخراوى يه كيتى نه فرىقيا، نه ندامه له نه توه يه كگر تووه كان.

بوتسوانا

- ناوی رەسمى: كۆماری بوتسوانا.
- پایتەختی: گابورون، ژمارەى دانىشتوانى ۱۹۵،۰۰۰ ھزار كەسە.
- رووبەرى: ۲۲۴،۶۰۶ ميل چوارگۆشەو ۵۸،۱۷۳۰ كیلومەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱،۹۳۵،۰۰۰ ر۱۹۳۵ ميلیون كەسە بەپىنى نامارى ۱۹۹۷.
- چېرى دانىشتوانى: ۹ كەس لەيەك ميل چوارگۆشەدا.
- شارە سەرەكیەكانى: ماھولا، سیرۆ، نونۇم.
- بوژانەوى دانىشتوانى: ۲۱٪.
- نژادەكانى: بوتسوانا ۹۰٪، كالنگا، باساروا، كاللادى ۱۰٪.
- زمانەكانى: ئىنگلىزى (زمانى رەسمیە) ستوانا (زمانى نىشتیمانیە).
- ئایینەكانى: مەسیحى ۵۰٪ ئەنمىون دېھانیون، ئىسلام، ھندوسن ۵٪.
- زانىنى خویندن و نوسین: ۷۵٪.
- دابەشى كارگېرى: ۱۰ ولایەتە لەگەن چوار ئەنجومەنى شارەوانى.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۵۰ ە ملیار دۇلارە.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۲،۵۰۰ دۇلار.
- دراوى: یولا.
- بەرگى: ۲۳٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۱۸،۰۰۰ ەزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۲۲٪ لەخاكى ولاتەكە.
- سامانى ئازەلى: مەر ۳۰۰ ملیون سەر، بزن ۱،۹۵۰ ملیون سەر، چىل و گامىش ۲،۶۵۰ ملیون سەر، پەرور ۳۵۰ ملیون سەر.
- بەرھەمەكانى كشتوكالى: گەنم، جو، برنج، كوئى، چەندىن دانەوئەلى تر.
- سامانى سروشتى: نىكل، خوئ، ئەلماس، نوحاس، بۆتاس، خەلوز، غازى سروشتى.
- پىشەسازى: ئەلماس، نوحاس، خوئ، سۆدە، پۆتاس، خەلوز، گۆشتى بەستراو.
- بەرھەمى كارەبا: ۱،۶۰۰ ە ملیار كیلوات كاترۇمىر.
- داھاتى دەرەوى: پىداوئىستى خۆراك، ئوتۇمبىل، بەرھەمى رستن و چىن، سوتەمەنى.
- دەرچووەكانى: ئازەلى زىندوو، ئەلماس، گۆشت، نوحاس، نىكل.
- ھابەشەكانى بازىگانى: بەرىتانيا، سوئسرا، وولاتانى يەكئىتى گومرگى، ئەمەرىكا، يابان، چىن، ئەلمانیا.
- پزىمى دەسەلات: كۆمارىكى پەرلەمانىيە، دەستورى بوتسوانا بىرارى يەك ئەنجومەنى داوہ ئەویش ئەنجومەنى ياسادانانەو ژمارەى ئەندامەكانى ۲۶ ئەندامە.
- پارتە رامپارىيەكان: پارتى بەرەى نىشتیمانى، پارتى دىموكراتى كە ۲۱ كورسى ھەيە لە پەرلەمان لەكۆى كۆمەلەى ياسادانان كە پىك ھاتووہ لە ۲۶ كورسى كە پارتى وكوت ماسىرى سەرۆك كۆمارو سەرۆكايەتى دەكات. پارتى گەل ۱ كورسى ھەيە پارتى بەرەى نىشتیمانى ۲ كورسى ھەيە.
- جوگرافىيائى ولات: بوتسوانا دەكەوئىتە ناوہراسىتى ئەفرىقايى باشوور، نامىبىيا دەكەوئىتە باكورو پۆژناوای. باشورى ئەفرىقا دەكەوئىتە باشوورى، زىمبابوئى دەكەوئىتە باكورى پۆژناوای، بوتسوانا داواى ئەم

دورگه يه دهکات که له ناميبيا جياي دهکاتهوه، له باکورى کالاھارى که دورگه ي پوژناواي ولاته که يه مه لومړنه رھکانى تيانيشته جين، دوو زنى گرنكى تيايه شهويش زنى ليميويو زنى زمبىزى.

• ميوژوى ولات: دانيسشتوانى نهم وولاته له پره سندا ده شته که يه کان بون هه مووکات بهراو خه ريك بون له سه دهکانى حقه ده وه ژده که له هه شت په چلهک پيک هاتبون. خاماى سنيهم که نايى مھسيحى کردبوه بپرواى خوى له سالى ۱۸۷۲ و سه روكى کومه لى بامانواتو که گه وره ترين کومه لى تسوانا بوو سوپا يه کى به هيزى دروستکردو يه کيتى پتهوى دروستکرد له کومه لانه. له سالى ۱۸۸۵ ترسانيان له دانيسشتوانى باشوروى شه فريقيا بوو که له پره سندا ده گه پراڼه وه سه ر په چه له کى هو له نديه کان که له هه ريمي ترانسفال بون و داوايان له بهريتانيا کرد بيان پاريزيت که لهوکاته ناوى (نيسوانا لاند) بوو. بهم جوړه بوتسوانا بوه ناوچه يه کى پاريزراوى بهريتانيا و له هه مان کاتا زير دوزرايه وه و هه ر به وه يه له سالى ۱۸۹۵ ژير ده سته ي کاب (له باشوروى شه فريقيا) چوه پال بوتسوان لاند.

له سالى ۱۹۶۰ ده ستورينکى نوى دهرچوو به پيک مينانى شه تجومه نيکى ياسادانان که له کاته نهم وولاته له ژير ده سله لى دادوهرينکى سامى بهريتانى بوو. له سالى ۱۹۶۵ پايتهختى له (ميلکينگ) گوازاوه بو (گابورون) و مافى نوتونومى وهرگرت له ناوه وه کومه نولسى

بهريتانى و سريتس خاماى نه توه ي خاماى سى يه هه لېژنردا به سه روك حکومت که پابه رى پارتي ديموکرات بوو. له ۱۹۶۶/۹/۲۰ بوتسوانا سه ربه خوى وهرگرت له بهريتانيا و ناوى له نيسوانا لاند گورا بو کومارى بوتسوانا و سريتس خاما به تهاوى هه لېژنردا به سه روك کومار له ژير ده ستورينکى سه روكا يه تى نوئ. له دواى ساله کانى حقه تا نهم ولاته له پرووى شابوروى به ره مو بوژانه وه هه نگاوى نا به هوئى دوزينه وه ي زور له نه لماس و زير. له سالى ۱۹۸۰ سريتس خاما کوچى کردو جينگره که ي کوت ماسير جينگه ي گرتنه وه، له سالى ۱۹۸۵ هينزه سه ربازه کانى شه فريقيا چه ندين جار په لامارى جيا بوونيان دا به لام له سالى ۱۹۹۲ توانيان شه کيشه له ناوبه رن و په يوه ندى دوسا يه تى به هيز بکه نه وه شه مھش له دواى شه هيشتنى بيرى په گه ز په رستى و جياوازي په گه زه کان له دامه زراندى حکومتى فره لايه نى، شابوروى نهم وولاته به ستراوه توه به شابوروى شه فريقيا ي باشور، دانيسشتوانى بوتسوانا له بزوي ژيانى به ره مو باش بوون داده ژى و هه نگا وده نى به هوئى باش و له بارى شابوروى و ديموکراتى و جينگرى نارامى، تاکو سالى ۲۰۰۴ ده سله لات به شيوه يه کى پيک به رينه چوه به رده وامه به گورينه وه ي ده سله لى ديموکراتى.

• بوتسوانا شه ندامه له کومه نولسى بهريتانيا، شه ندامه له پيکخراوى يه کيتى شه فريقيا، شه ندامه له نه توه يه کگرتنه وه کان.

بۆركينا فاسۆ

- ناوی رەسمى: كۆماری بۆركينا فاسۆ.
- پايتەختى: واگادوگۇ، ژمارەى دانىشتوانى ۹۳۸,۰۰۰ ھەزار كەسە.
- بەندەرە گىرگەكانى: ئەببىدگان، كە لە كۆن ناوی دىگواربوه.
- روبرەى: ۱۰۵ر۸۶۹ ميل چوار گۆشە و ۲۸۴ر۲۰۰ كيلو متر چوار گۆشە يە.
- ژمارەى دانىشتوان: ۱۱ر۸۹۵ر۰۰۰ مليون كەسە، بەپيى زانىارى رۇژنامەكانى ۲۰۰۱.
- چرى دانىشتوانى: ۱۱۲ كەس لە يەك ميل چوار گۆشە دا.
- شارە سەرەككەكانى: بۇبۇ، كۇدوگۇ، ديولاسۇ.
- بوژانەهوى دانىشتوانى: ۰.۰۶٪.
- زمانەكانى: فەرەنسى (زمانى رەسمىە) نزيكەى پەنجا زمانى ھۆزەكانى سۆزنى تىدايە كە ۹۰٪ى دانىشتوانى ناخاوتنى پىدەكەن.
- نژادەكانى: زياتر لە ۵۰ نژادى تىدايە ، موسيرەمىل ۴۸٪، مولادنى ۱۰٪، جورما ۵٪ نۇر لە ھۆزەكانى نىشتە جىبوونە لە باكورى وولات وەك (سۇيى، داگارى، مەندى) لەباشوورى رۇژمەلاتى (بويۇيە)، لەباشوورى رۇژئاواى (سەنوفۇ، جورۇنۇيە)، چەندىن تىرەو نەژادى جىجايى تىرە تىدايە.
- ئايىنەكانى: برواى ناوخوى ۴۰٪، ئىسلام ۴۹٪، ميسىحى ۱۰٪.
- زانىنى نووسىن وخۇندىن: ۲۳٪.
- دابەشى كارگىرى: ۳۰ پارىزگايە.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخوى: ۱۰ر۴۵۰ مليار دۇلار.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخوى: ۹ر۶۵۰ دۇلار.
- دراوى: مزنگ سيفا.
- بەرگىرى: ۶.۵٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخوى.
- سوپاكەى: ۶۱ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۱۰.۳٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرەمەكانى كشتوكالى: پەمۇ، چەوئەندەرى شەكر، برىج، گەنمە شامى، فولى سودانى، سەرجوم، گەنم، جۇ، دانەوئىلەى تر.
- سامانى ئازەلى: مەر ۸ر۵۰۰ مليون سەر، بىزى ۷ر۳۵۰ مليون سەر ، چىل وگامىش ۴ر۲۰۰ مليون سەر، پەرەور ۱۸ر۹۰۰ مليون سەر.
- پيشەسازەكانى: خىشتى خان وىەرە، بەرەمى رستىن وچىن، ئامادە كردنى خواردەمەنى، بەرەمى كارەبسا: ۲۸۵ مليون كىلسۇ وات كاترۇمىز.
- سامانى سىرووشتى: زىر، مەرەم، بەردى جىرى (چەو) موگناتىس، بۇتاسىيۇم، بۇكسىيت، نوحاس، نىكل.
- داھاتى دەرەھوى: دانەوئىلە، بەرەمى شىرى، ماشىن، نزيكەى ۵۰۰ر۱ مليون مرقۇشى ئەر وولاتە لە دەرەھوى ولات دژىن، گرىنگىيەكى باش بە داھاتى دراوى وولاتەكە دەدەن كە بۇتە بوژانەوہيەكى باشى گەلانى وولاتەكە.
- دەرچووہكانى: دروستكاروہكانى كشتوكالى، خوئى، زەيتون، پەمۇ، ئازەلى زىندو، زىر، نوحاس، مەرەم.
- ھاوبەشەكانى بازىرگانى: چىن، يابان، ئەمەرىكا، يەكىتى ئەورۇپا، تايوان، ئەفرىقىا.
- رۇژمى دەسەلات: ديموكراتى تازە پىگەپىشتوہ، لە مانگى / ۱۹۹۱/۶ دەنگدەران رازى بون لەسەر دەرکردنى پرۇژەى دەستور لەسەر پىكەپىشتانى سى دەسەلات و دەست پىكردنى ھەلبىژاردن بۇ

ديارى كىردنى سەرۈك كۇمار بۇ ماوهى ھەتتە سال، ئەم پارتانى كە نوپۇسرىان ھەيە لە پەرلەمان ھەققە پارتىن.

• پارتە راميارىەكان: پارتى بەرى مىللى، پارتى چەپ رھوى ناومىدى، پارتى سۇشبالسىتى دىموكراتى، پارتى مافى نىشتەمان، چەندىن پارت ورنىكراوى تر ھەن كە ھەموويان مۇلەتى كاركردىيان ھەيە بەشدارن لەكاروبارى وولات لە رىنگەي پەرلەمانەكەيان.

• جوگرافىيە وولات: بۇركىنا فاسۇ لە پىشوو ناسرابوھ بە (فۇلتى بالا) بە ھۇى بوونى زىنى فۇلتا، لەرۇژئاواو باشوورى رۇژھەلات زەويەكەي گىردۇلكەيىھە نىمچە وشكانىھە دانىشتوانى تىايە : لەباشوورى دارستانى چىرى تىايە لە زەويە كشتوكالىھەكان. بۇركىنا فاسۇ وولاتىكى ناوخۇيە. لەوولاتەكانى رۇژئاواي نەفرىقىا كە كەوتۇتە باشوورى بىبابانى گەرھ، وولاتى مالى دەكەوتتە رۇژئاواي، نىچىرىا دەكەوتتە باكورى رۇژھەلاتى، بەننن وتۇگۇ گاناوكوت دىغوار دەكەوتتە باشوورى، لەبەر نەھەي وولاتىكى ناوخۇيە گىرنگى داوھ بەھىلى شەمەندەھەر بۇيەستانەھەي بەندەرى نەبىيدگان لەگەل كوت دىغوار بۇ گواستەنەھەي دەرچسومكان و داھاتەكانى دەرھەي كە يەكەم دەرگايەتى لەسەر كەنارەكانى دەرپا.

• مېژووى وولات: دانىشتوانى ئەم وولاتە لە بنەرەتا لەگەل بوبوھە لۇبى و جرونزى، پىكھاتون، لە سەدەكانى سىانزەھە چوارە گەلانى موسا و جورما ھەلسان بەداگىركردنى رۇژھەلاتى ناومراستى وولاتەكەو شانشىنى شەروايان لى دامەزاند تا كۇتايى سەدەي نۇزدەھەم ھەر ماپونەھە، لەسالەكانى ۱۸۹۵- ۱۹۰۳ فەرەنسا دەسەلاتى خۇى خىستە سەر وولاتەكە بۇ پارىزگارنى لىكردىنى شانشىنى

موسى و ھەرنمەكانى تىرى گۇرما، خاكى بوبولوبى خىستە پال ئەو شانشىنى سەرھەي بەرگى لىكردىن لەلەيەن گەلانى ئەو ناوچانەس.

لەسالى ۱۹۰۴ فەرەنسا ئەو ناوچەيەي ناونا بە (فۇلتاى بالا) كە لەروى كار گىرى بەستىھە بە سوودانى فەرەنسى (مالى) لەسالى ۱۹۱۹ فۇلتاى بالا بوھ ژۇردەستەي فەرەنسا، بەلام لە سالى ۱۹۲۳ كىردىە دوو بەش لە نىوان سوودانى فەرەنسى (مالى) و ساحلى حاج و نىچر.

لەسالى ۱۹۴۷ بوھ يەكەك لە ھەرنمەكانى فەرەنسا لەداوھەي دەرپاكان، لەسالى ۱۹۵۹ يەكەك بوو لە ئەندامە دامەزىنەرەكانى ئەنجومەنى وفاقى لەگەل بەننن و ساحل عاج و نىچر، ئەمە لەپىناو بەھىزكردىنى پەيوھەندى دۇستايەتى و ئابورىيى لە نىوان ئەندامەكان.

لە ۱۹۶۰ / ۸ / ۵ سەرەخۇي وەرگرت كە مورىس يامۇگۇي يەكەم سەرۈك كۇمارى بوو لەداوى نەھە وولات چەندىن كودەتاي سەريازى بەخۇە دىت، لە سالى ۱۹۷۵ چوھ رىزى كۇمەلەي ئابورىي لە رۇژئاواي نەفرىقىا، ئەم وولاتە ھەر بەردەوام بووھ لە ئەنجامدانى كودەتا يەك لەداوى يەكەكان، لە ۱۹۸۴ / ۸ / ۲ ناوى وولات لە فۇلتاى بالا گۇزا بۇ ناوى بۇركىنا فاسۇ، لە سالى ۱۹۸۷ بلىز كومبۇر كودەتايەكى سەريازى ئەنجامدا، لەسالى ۱۹۹۱ بىريارى دەستورى نوى دراو دويارە بلىز كومبۇر بە سەرۈك كۇمار ھەلبۇزۇردراو، لەسالى ۱۹۹۲ ھەلبۇزۇردنى فرە لايەنى پارتى ئەنجام دراو پارتى بەرى مىللى سەرگەوتنى بەدەست ھىنا كە لايەنگىرى سەرۈك بلىز كومبۇر بوو، داوى نەھە بىانكى نىودەولتەتى (خەزنىھەي دراوى دەولتەتى) وسەرچاھەي تر بوونە يارمەتيدەرى ئەم وولاتە لەھەموو بوارەكان بۇ بەرھەو باش بردنى بارى ئابورىي ئابورىي و كارگىرى وولاتەكە.

• بۇركىنا فاسۇ ئەندامە لە رىكراوى يەكىتى نەفرىقىا، ئەندامە لە نەتەھە يەكگرتوھەكان.

بۆرىدى

- ناۋى رىسمى: كۆمۈرى بۆرىدى.
- پايتەختى: بۆگۆمبورا، ژمارەى دانىشتوانى ۲۵۰ر۰۰۰ ھەزار كەسە بەندەرەكى گىرنگەو كەوتۈتە لاي باكورى دەرياچەى تەنجىغا.
- روبرەى: ۱۰ر۷۴۵ ميل چوار گۆشەو ۲۷ر۸۲۰ كىلۇ مەتر چوارە گۆشەىە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۶ر۷۲۵ر۰۰۰ مليون كەسە، بەپىنى نامارى ۱۹۹۹.
- چرى دانىشتوانى: ۶۲۷ كەس لە يەك ميل چوار گۆشەدا.
- شارە گىرنگەكانى: كىنگىيا، بۆورى، نگوۋى.
- بوژانەمەى دانىشتوانى: ۲ر۱٪.
- زمانەكانى: كىرۇندى (زمانى رەسمىە) زمانى ئىنگلىزىش ھەر رەسمىە، چەندىن زمانى تىرى كەنارەكانى تىيايە.
- نژادەكانى: ھۆتۇ ۸۵٪، توتسىسى ۱۴٪، بىگى ۱٪.
- ناينەكانى: كاسۇلىكى رۇمانى ۶۳٪، برواى ناوخۇى ۲۲٪، برۇتستانت ۵٪.
- زانىنى خويندىن نووسىن: ۴۰٪.
- دابەشى كارگىرى: ۱۵ پارىزگايە.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۴ر۱۱۰ مليار دۇلار
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۷۵۰ دۇلار.
- دراۋى: فرەنكى بۆرىدى.
- بەرگىرى: ۲ر۲٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۲۲ر۵۰۰ ھەزار كەسە.
- بەرھەمەكانى كشتوكالى: گەنم، جۇ، تەرە، ميوەجات، بىرنج، چا، قاۋە، لە ۸٪.
- دەرچورەكان قاۋەو قاۋەى نەگەيە، پەمۇ، پىست.
- سامانى سروسىتى: يۇرانيۇم، نىكل، نوحاس، كۇبالت، پلاتىن.
- بەرھەمى كارەبا: ۲۱۰ مليون كىلۇوات كاترۇمىر.
- سامانى ئاژەلى: چىل ۵۱۵ر۰۰۰ ھەزار سەر، مەر ۸۴۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، بىزن ۶۱۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەور ۲ر۶۰۰ مليون سەر.
- داھاتى دەرەھى: خارادەمەنى، سوتەمەنى، كەلوپەلى سەرمايەدارى، پىداۋىستىەكانى بەكارھىنان.
- دەرچورەكانى: قاۋە، چايە، پەمۇ، پىست، ئاژەلى زىندور.
- ھابەشەكانى بازىرگانى: ئەمەرىكا، يابان، فرەنسا، وولاتانى عەرەبى، ئەلمانىا، چىن، ھەندىك لەمولاتانى ئەورۇپاي رۇژ ئاۋا.
- رۇژمى دەسەلات: حكومەتىكى گواستتەۋەيە، كۇمارىكى دەسەلاتدارى ياسادانان وجى بە جىكرندەو بەندىن بە سەرۇك كۇمارى ھەلبىژۇردراۋ، دەستورى نوي لە سالى ۱۹۹۲ بىرارى بۇ درا بەدەسەلاتى فرە پارتايەتى.
- پارتە رامباريەكان: پارتى يەكىتى لە پىناۋ پىشكەوتنى نىشتان، پارتى چەپى ئاۋەندى، پارتى نەتەۋەى سۇشياسستى، پارتى بەرە لە پىناۋ دىمو كراتىيەت بۇ بۆرىندى.
- جۇگرافىاي وولات: بۆرىندى دەكەۋىتە باكورى رۇژمەلاتى دەرياچەى تەنجىغا، ئەۋىش پىكھاتەيەكەى تەپۇلكىيە دەۋورى باكورى سنورى رواندەيە، تەنزانىا دەكەۋىتە باكورى رۇژمەلاتى، زائىر دەكەۋىتە رۇژئاۋى، چەندىن دۇل وگەندى قولى تىيايە، زۇربەى خاكى

وولاتەكە بەگياو پوهك دارو درەخت داپۇشراوه، سەرچاوهى نىلى سېلىپ لەبۇرندى ھەندەقولى بەلام دەرياچەى تەنگنىفا كە دەرياچەىەكى دوومەسە لە قسۇلى لەدەرياچەكانى جىهانە.

• مېژووى وولات: لە سەدەى دەيمەى زايىنى گەلانى ھۆتۇ بونە دانىشتوانى ناوچەكەو خەرىك بون بە كاروبارى كشتوكالى لە لادىكان لەنيوان سەدەى يانزە تاكو سەدەى ھەقدەم، كە دواى ھۆزۇ تىرەكان بونە ژىر دەستەى گەلانى توتسى خاوهن مەرو مالات كە لەرۇژھەلاتەو ھەبۇى ھاتبون و بونە خاوهن دەسەلات لە شىۆەى ئوستقرات و دەرەبەگ لەبوارى رىكخستنى بونى خاوهندىەتى كە ناوى (مواحى)بوو، مېرە ناوخۇيەكان (گانوا) كە دەسەلاتيان بەسەر وولاتەكەدا شكابوو. لە سانى ۱۸۹۰ شانشىنى توتسى كە ناسرابوو بە ناوى ئۇرندى و لەگەل پواندا بونە ژىر دەستەى ئەلمانىا لە ژىر ناوى (رواندا - بۇرندى) بەلام لەسانى ۱۹۱۶لە كاتى جەنگى جىهانى يەكەم بەلجىكا ھەردوو وولاتى داگىر كرد. لەسانى ۱۹۲۳كۆمەلەى گەلەن ھەردوو وولاتى ژىر دەستەى كرده ئىنتىدابى بەلجىكا لە رىگەى سەرۇك ھۆزەكانى توتسى ھۆزەكانى ھۆتۇ، لە ۱/۷/۱۹۶۲ روانداو بۇرندى لىكجىابونەو ناوى بوە بۇرندى و سەرەبەخۇى وەرگرت لە شانشىنى بەلجىكا. لەسانى ۱۹۶۵ شانشىن موامبۇتسەى چوارەم رازى نەبو بەدامەزراندىنى سەرۇك وەزىران لە ھۆتەكان سەرەراى ئەوەى كە لە ھەلبۇرندەكان سەرەكەوتىيان بەدەست ھىناو دواىى بوە كىشەو گىورگرفتىكى نۇر لەنيوان ھۆزەكان كە توتسىەكان بەشىۆەىكى درندانە ھەولەكانى ھۆتۇى لەناو ىرد، لەدواى ئەوە لە سانى ۱۹۶۶ شانشىن موادىوتسا لە لاىەن كورەكەى لەسەر كورسى ھىنراىە

خوارى دواى خۇشى لەسەر كورسى لادرا لە رىگەى كودەتايەكى سەربازى لەبار لەلاىەن ھۆزەكانى توتسى و ناوى وولات لە شانشىنى گۇرا بۇ رىژىمى كۇمارى بۇرندى بەسەر كرادىەتى پارتى يەكىتى لە پىناو پىشكەوتنى نىشتەمان، لەسانى ۱۹۷۲ شۇرشىك لە لاىەن ھۆتەكان بەرپابوو دژى توتسىەكان بەلام سەرەكەوتن و بوە ھۆى كوشتنى زىاتر لە ۱۵۰.۰۰۰ رەزار كەس لە ھۆتەكان و زىاتر لە (۱۰.۰۰۰) ھەزار كەس لە توتسىەكان و دەرىبەدەر بوونى زىاتر لە ۱۰۰.۰۰۰ ھەزار كەس لە وولاتەكە بەرەو وولاتانى تەنزانىا و زائىرو (كۇنگۇى ئىستا) ئىتر كىشەو مەملانى لە نيوان دوو نەتەوەى دژى بە يەكترى بەردەوام بوو لە رىگەى كودەتا يەك لەدواى يەكەكان تاكو سانى ۱۹۹۲ كە برىارى دەستورى نوى درا بە پىك ھىنانى دەسەلاتى فرەلاىەن ئەویش لە رىگەى راپرسى گشتى گەلانى وولاتەكە.

لەسانى ۱۹۹۳ يەكەم ھەلبۇرندى دىموكراتى لە وولات ئەنجام درا بۇ ھەلبۇرندى سەرۇكىكى دىموكراتى، كە پالىئوراوىكى ھۆتۇ سەرەكەوتنى بەدەست ھىنا ئەویش (ھۇنداداي) بوو بەلام لە ھەولىكى كودە تا كوژرا لەدواى ئەو كىشەو مەملانىيە نوى بوەو لە نيوان توتسى ھۆتۇ كە نزىكەى ۱۵۰.۰۰۰ ھەزار كەس كوژران، لەمانگى/۱/ ۱۹۹۴ (تنارا بامىرا) لە ھەلبۇرندى سەرەكەوتنى بەدەست ھىنا كە لەنۇرادى ھۆتۇ بوو، بەلام لەمانگى /۴/ ۱۹۹۴ كوژرا لەكارەساتى فرۇكە. لەسانى ۱۹۹۶ (بابوئا) دەسەلاتى وەرگرت كە لەھۆزى توتسى بوو لەرىگەى كودەتاي سەربازى و ئەنجامەكەى بوە دامەزراندىنى دەولەتتىكى ئەفرىقى و بەسەر سەپاندىنى ئابلوقەى ئابوورى.

• بۇرندى ئەندامە لە رىكخراوى يەكىتى ئەفرىقىا، ئەندامە لە نەتەوە يەكگرتووەكان.

تۆگۆ

- ناوی رسمی: كۆماری تۆگۆ.
- پایتەختی: لىمى، ژمارەى دانىشتوانى ۶۳۵ر۰۰۰ ھزار كەسە لەھەمان كات بەندەرىكى سەرھەكە.
- روبروى: ۲۱۹۲۷ ميل چوار گۆشەم ۵۶ر۷۹۰ كيلۆ مەتر چوار گۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۵ر۳۶۷ر۰۰۰ ميليون كەسە، بەپىنى نامارى ۱۹۹۷ .
- چرى دانىشتوانى: ۲۴۵ كەس لە يەك ميل چوار گۆشەدا.
- بوژانەوى دانىشتوانى: ۱،۳٪.
- نژادەكانى: ئىيو، مينا، كايى، زياتر لە ۲۰ھۆزى ترى تىايە.
- ئايىنەكانى: برواى چۆراو چۆر ۷۰٪، مەسىحى ۲۰٪، ئىسلام ۱۰٪.
- زمانەكانى: فەرەنسى (زمانى رسمىيە) ئىيو، مينا، داگۇميا، كايى، چەندىن زمان و زاراوى چۆرا و چۆرى ترى تىايە.
- دابەشى كار گىرى: ۵ ھەرنەمە، لەشىووى پارىزگا،
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۶ر۳۵۰ مليار دۆلار.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱ر۵۰۰ دۆلار.
- دراوى: فرنگى سىفا.
- بەرگى: ۲،۳٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۷۳ر۰۰۰ ھزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۲۸٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم، جۆ، دانەوئىلەى تر، پەمۆ، برنج، كاكاو، قاو، پەتاتە، دەرە زەردى بارىك، تەرە، ميوەجات.
- سامانى ناژەلى: مەر ۷۶۰ر۰۰۰ ھزار سەر.
- بەراز ۷ر۳۵۰ ميليون سەر، بزن ۱ر۳۰۰ ميليون سەر، چىل وگامىش، ۲۷۵ر۰۰۰ ھزار سەر، پەرەور ۸ر۳۰۰ ميليون سەر.
- پيشەسازى: ئامادەكراوكانى كشتوكالى، پيشەسازى دەست، رستن وچىن،
- سامانى سروشتى: بەردى جىرى، فوسفات، مەرەم.
- بەرھەمى كارەبا: ۹۵ر۳۰۰ ميليون كيلۆ وات كاتژمىر.
- داھاتەكانى دەرەوى: سوتەمەنى، پىداووستى خۆراك، بەرھەمى كىمىياوى، كەلوپەلى بەكارھىنان، ماشىن، كەلوپەلى گواستەو.
- دەرچووھەكانى: قاو، كاكاو، پەمۆ، فوسفات، مەرەم.
- ھاوبەشەكانى بازرگانى: يابان، چىنى مىللى، يەكئىتى ئوروپا، ئەمەرىكا، ئەفرىقىا،
- رژىمى دەسەلات: كۆمارىكى ديموكراتى پەرلەمانى فرەلایەنى، كۆمەلەى نىشتمانى پىك ھاتو لە ۶۷ئەندام، ھەلبژاردنى كۆمەلەى نىشتمانى لەلایەن گەلانى تۆگۆ ئەنجام دەردى بە پيشنىارى گشتى راستەوخۆ بۆ ماوھى چوار سان.
- پارتە راميارەكان: پارتى كۆمەلنى مىللى، لىژنەى كار لەپىناوى نوڤكردنەو، چەندىن بىرو بۆچونى ترى پارت و گروپ و بۆتەوھى چۆراوچۆرى نىشتمانى و ديموكراتى و كۆمەلەىتى و راميارى تىدايە .
- جوگرافىاي و لات: تۆگۆ دەكەوئىتە سەر كەنارى باشوورى رۆژناوای ئەفرىقىا، گانا دەكەوئىتە رۆژناوای بۆركىنافاسو دەكەوئىتە باكورى،

وولاتى بىنن دەكەۋىتتە رۇژمەلاتى، درىژى لەنىۋان باشوورۇ كەندىداۋى گىنىيا ۵۱ كىلومەترە دەشتايىيەكى لەمى، بەلام بەشى ناۋەرەستى چىيى تۇگۇ كەرتى دەكات و درىژ دەبىتەۋە لە باشوورۇ رۇژ ناۋا تاكو باكوورۇ رۇژمەلات، تۇگۇ كراۋەتە دوو ھەرنىم لە دەشتايىيەكان كە دەشتايىيەكى پىر لە گىژو گىاۋ پومكە دوو زىنى سەرمكى تىيايە ئەۋىش زىنى مۇتۇ وئۇتتەيە كە خاكى ۋلات ئاۋدىر دەكەن.

• مىژۋى ۋولات: چەندىن سەدە پىش ئىستا ھۇزى ئىۋى بەرە باشوورۇ تۇگۇ كۇچىان كىرد و نىشتەجىبۇن كە ئەۋىش سەرچاۋەى كىرەن و فرۇشتىنى كۇيلە بوە (عبىد). لەسالى ۱۸۸۴ تۇگۇ بوە ژىر دەستەى ئەلمانىابە ناۋى تۇگۇلاندى، بەلام لەدۋاى بەزىنى ئەلمانىا ناۋچەكە دابەش بوە لە جەنگى يەكەمى جىھان لەنىۋان فەرەنساۋ بەرىتانىا بوە وولاتىكى ئىنتىدابى ئەو دوو دەۋلەتە بە برىارى كۇمەلەى گەلان، دۋاى جەنگى جىھانى دوۋەمىش ھەر بەئىنتىدابى لەژىر ئامۇژگارى ئەو دوو دەۋلەتە مانەۋە بەبرىارى نەتەۋە يەكگرتوۋەكان، دۋاى ئەۋبەشەى كە لەژىر دەسەلاتى بەرىتانىابوۋ لە گەل ۋلاتى گانا يەكىان گرت. بەلام ئەو بەشەى لە ژىر دەسەلاتى فەرەنسا بوۋ بوە دەۋلەتتىكى سەربەخۇ لە ۱۹۶۰/۴/۲۷، دانىشتۋانى تۇگۇ دوو بەشەن يەكەم ھۇزەكانى بانئۇ دوۋەم

ھۇزەكانى مامىنىيە، بانئۇيەكان كەۋتېۋنە باشوورۇ ۋولاتو مامىنىيەكان كەۋتېۋنە باكوور، لە دۋاى ماۋەيەك بەھاۋكارى و يەكېۋنى ئەو دوو ھۇزە ئابوورۇ ۋولات بوژانەۋەى بەرچاۋى بەخۇۋە دەدەت.

سەرەراى ماۋە مۇلەت دان و بوۋنى پارتە رامىيارەكان لە سالى ۱۹۹۱ بەلام دژايەتى حكومەت ھەر بەردەۋام بوۋ، لەسالى ۱۹۹۴ ھەلبىژاردن ئەنجامدرا لە پىتاۋ دامەزىراندنى كۇمەلەى نىشتەمانى كە يەكەم ھەلبىژاردنى ياسادانان بوۋ بە رژىمى فرە لايەنى كە ئۇپۇزىسىۋن زۇربەى كورسىيەكانى كۇمەلەى بەدەست ھىنا لە مانگى ۶/ ھەمان سال و يەكەم حكومەتى فېدرالى پىك ھىنرا سەرەراى ئەۋە زۇربەى سەرۇك ۋەزىرەكان لايەنگىرى سەرەك كۇمار بون كە چى لەگەل بىنەماى رىنمايەكانى كۇمەلەى نىشتەمانى ھەلبىژاردن نەدەگۇنجا كە پارتى بەرھەلستكار دەستى لە حكومەت كىشايەۋە. (ئىعادىما) سەرۇك كۇمار ھەر بەردەۋام بوۋ لەسەر دەسەلاتەكى، لەسالى ۱۹۹۷ دويارە ھەلبىژىردراۋە بەسەرۇك كۇمار لە سالى ۱۹۹۸ سەرەراى نارەزى پارت ۋەجەماۋەرى تۇگۇ.

• تۇگۇ ئەندامە لەنەتەۋە يەكگرتوۋەكان، ئەندامە لەرىكخراۋى يەكىتى ئەفرىقىا.

(توونس)

- ناوی رەسمى: كۆماری توونس.
- پايتەختى: توونس، ژمارەى دانىشتوانى ۱۰۷۶۵۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- رويبەرى: ۶۳۱۷۰ مىل چوار گۆشە ۱۶۳ ر۶۱۰ كىلومەتر چوار گۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۰۱۶۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىنى نامارى ۲۰۰۱.
- چىرى دانىشتوانى: ۱۶۰ كەس لە يەك ميل چوار گۆشەدا.
- بەندەرە گرنگەكانى: توونس، سويس، بيزوت، سەفاقس.
- بوژانەوہى دانىشتوانى: ۳۵٪.
- زمانەكانى: عەرەبى (زمانى رسمى) فەرەنسى.
- ئاينەكانى: ئىسلام ۹۸٪.
- نژادەكانى: عەرەب، بەرەبەر ۹۹٪.
- زانينى نوسىن وخويندىن: ۷۰٪.
- دابەشى كار گىرى: ۶ پارىزگايە.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۵۶۵،۲۰۰ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۶،۵۰۰ دۇلار.
- دراوى: دىنارى توونسى.
- زەوى كشتوكالى: ۲۰٪ لە خاكى ولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: كروم، چەندەرى شەكر، گەنم وچۆ، دانەوئىلەى تر، فەرىكە خورما، زەيتون، تەرە، ميوجات.
- سامانى نازەلى: مەر ۶۷۰۰ مىليۇن سەر، پەرەور ۳۶،۱۵۰ مىليۇن سەر، بىز ۱،۳۵۰ مىليۇن سەر، چىل و گامىش ۸۶۵،۰۰۰ ھەزار سەر.
- پىشەسازى: نەوت، گەشت و گوزار، ئامادەكرىنى خۇراك، پەر، رستىن وچىنىن، دروستكرىنى روونى زەيتون، چاپەمەنى.
- بەرھەمى كارەبا: ۷،۵۰۰ مىليار كىلۇ وات كاژمىر.
- سامانى سىروشىتى: نەوت، زەنگ (تۆتيا)، فوسفات، ئاسن، قورقوشم، كىرىت.
- داھاتى دەرەوہى: كەلوپەلى خا، پىداويستى خۇراك، ماشىن و كلوپەلەكانى، كەلوپەلى بەكار ھىنان.
- دەرچوہەكانى: نەوتى خا، رۆنى زەيتون، بەرھەرمى رستىن وچىنىن، ترشياتى، فوسفات، پەينى كىمىيائى، فوسفاتى سوبەر، ماسى، فەرىكە خورما، پەرى چاپەمەنى.
- ھاوبەشەكانى بازىگانى: يابان، چىنى مىللى، ئەلمانىا، ئەمەرىكا، بەرىتانىا، ئىتالىا، ئەسپانىا، بەلجىكا، چەند ولاتىكى يەكەتى ئەوروپا، ولاتانى عەرەبى و ئەفرىقى.
- رژىمى دەسەلات: كۆمارىكى دىموكراتى دەستورە، دەسەلاتى جىبەجىكرىن بەدەست سەرۆك كۆمارە كە بۆماوہى پىنج سال ھەلدەبىژىردىت و دەتوانى دوجارى ترخۇى ھەلبىژىرتەوہ، بەلام دەسەلاتى ياسانان بەدەست ئەنجومەنى نوئەرانە كە لە ۱۶۳ ئەندام پىكھاتوہ بۆ ماوہى پىنج سال ھەلدەبىژىردىن. لە سانى ۱۹۷۵ دەستورى توونس دەستكارى كرا بەوہى كەسەرۆك كۆمار ھەتا دەمرى ھەر دەبى سەرۆك كۆمار بىت ئەمەش لەكاتى (حەيب بورقىبە) بوو كە كرا بە سەرۆك كۆمار. بەلام لەكاتەى زەين عابدىن دەسەلاتى ھەرگرت لە سانى ۱۹۸۷ بە پىنى دەستور كە حەيب بورقىبە بە ھۆى تەمەنى نەى دەتوانى كاروبارى ولات بەرئوہ ببات، پارتە بەرھەلىستكارەكان بۆ يەكەم جار لەسانى ۱۹۹۴ بەشدارى ھەلبىژاردنەكانىان كرد.
- پارتە رامىيارەكان: پارتى كۆبونەوہى دىموكراتى دەستورى، ئەمەش چەندىن پارت ورنىكخراوگروپى يەكگرتووى تيا كۆكرىدبوتەوہ.
- جوگرافىيائى ولات: توونس دەكەوئتە ئەوپەرى

باکووری کیشوهری ئەفریقیا لەسەر دەریای سڤی ناوهراسەت، روهو دورگەیی سەقلیا دوردەبیتەوه بەماوهی سنووری هاوبەشی دەریای سڤی ناوهراسەت بۆ رۆژەلات و رۆژ ئاوا، جەزائیر دەکەوتتە رۆژ ئاوا، لیبیا دەکەوتتە باشووری رۆژەلاتی. بە درێژی ٦٣٩ میل کەنارەکانی کەوتۆتە سەر دەریای سڤی ناوهراسەت و چەندین بەندەر و دەرگای ئاوی بەسوودی تیاپە لە باکوور خاکیکی بە سوودی کشتوکالی ئی هەلکەوتوو و دارستانی چری تیاپە بەرەو باشوور دواپی بەرەو بیابانەکان، لەباکووری رۆژ ئاواپی چیاکانی ئەتلەسی کەدایۆشراوه بەدارستانی چر، تاکە زێی هەیه لەباکووری ئەویش زێی (مبجەدا)یە کە روبەرێکی فراوان لە خاکی توونس ئاودێر دەکات، لەناوهراسەتی کینگەو رەوندە سەر لەوهرێنەکانی تیاپە، لە باشووری کەنداوی جریدی لیبی و دواپی بیابانی گەورە دروست دەکات. لەسەر دەریای سڤی ناوهراسەت دورگەیی جریدا کە کەوتۆتە باشووری رۆژەلاتی لە دەرگای کەنداوی جیبسەو بەنیشتمانی دایک ناسراوه کە پردیکی بەرز بەیهکی بەستۆتەوه .

• مێژووی وڵات: شاری (قرتاج) لە لایەن ئەو هەینەقیانە دروستکرا کە لەشاری سووری لوبناتی بۆی هاتبۆن ئەمەش لە سەدەیی نۆیەمی پێش زایینی بوو بۆ ئەوهی ئەو شارە دروستکراوه بێتە مەلەبەندی بازوگانی، لەسەدەیی شەشەمی پێش زایین شانیشینی قرتاجە دەسەلاتی بە تەواوی بەسەر رۆژئاوی دەریای سڤی ناوهراسەت دادەشکا. لەسالی ٢٦٤ پێش زایین شەرەکانی نیوان بونیهکان (قرتاجە) کە سێ شەری گەورەیی بە خۆوه دیت لەگەل کۆنە رۆمەکان کە هەریەکەیان مەبەستی داگیر کردنی خاک و فراوان کردنی سنووری خۆیان بوو لە ناوچەیی رۆژئاواپی دەریای سڤی ناوهراسەت، شەری سینیەمیش کۆتای هات بە

کەوتنی قرتاجە و بوو بەشیک لە ولایەتی رۆمانی ئەفریقی.

دواپی ئەوه توونس کەوتە ژێر دەسەلاتی ئیمپراتۆریەتی بیزەنتی لە سالی ٥٣٣ زایینی، لە سالی ٦٤٨ زایینی ئیسلام گەیشتە توونس و دەورو بەری بە دروستکردنی بنەمانی ئیسلامی دەسەلاتدار واتە دەولەتی (ئەغلبە) و لەسەدەیی نۆیەم بەدامەزراندنی دەولەتی فاتیحیەکان و لەسەدەیی دەیەم دامەزراندنی دەولەتی یەکگرتنەکان.

لە سالی ١٥٧٤ توونس بوو بەشیک لە ئیمپراتۆریەتی عوسمانی. لەسالی ١٧٠٥ حسن بگ (یای) بنەمانی شانیشینی ناوخۆی دامەزراند و بوو خاوەن دەسەلات لە ژێر رژیمی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی.

لە سالی ١٨٨١ فەرەنسیەکان داگیریان کرد و بنەمانی (یای) بە پێی پیمان بوونە پارێزوار لە ژێر دەسەلاتی فەرەنسا، لەسالی ١٩٢٠ پارێتی دەستوری توونس دامەزرا بەپێی دەستوری رەسەنی توونس کە لەسالی ١٨٦١ دەرچوو. ئەویش لە پێناو هاوبەشی و یەکسانی لە ژیان و دەسەلات، لە سالی ١٩٢٤ حەیب برفیبه پارێتی دەستوری نوێی دامەزراند کە لە پارێتی دەستوری پێشوو جیا ببوووه بوو سەرۆکی خەباتی نەتەوهی توونس. توونس کەوتە ژێر داگیرکەرائی ئەلمانیا لە سالی ١٩٤٢ تا ١٩٤٣ لە کاتی جەنگی دووهمی جیهان، بەهۆی خەبات و خۆ پێشاندان و راپەرینی توونسەکان سەرپه‌خۆی ناوخریان وەرگرت لە فەرەنسا لە ١٩٥٦ / ٣ / ٢٠ دواپی سەرپه‌خۆی وەرگرتن بنەمانی (یای) کە حەیب برفیبه بوو سەرەک وەزیران، لە ١٩٥٧ / ٧ / ٢٥ کۆمەڵەیی دامەزرێنەری حەیب برفیبه بوو سەرۆک کۆمار و بنەمانی (یای) لە دەسەلات دەرکران، لە سالی ١٩٧٩ زانکۆی وڵاتانی عەرەبی گوازیواوه توونس کە پێشوو بارەگای سەرەکی لەقاھیرەیی پایتەختی وڵاتی میسر بوو ئەویش بەهۆی مۆرکردنی

پەيمانى كامديقت لىگەن ئىسرائىل ودروست بوونى كىشە لەنئوان وولاتانى عەرەبى و مىسىر لى ھەلبۇزاردنەكانى سالى ۱۹۸۱ پارتى سوشىيالىستى دەستورى سەرکەوتنى بەدەست ھىنا كە ھەبىب برقىبە سەرکردايەتى دەکرد، لى سالى ۱۹۸۲ پىنكخراوى پىنكارىخواى ھەلەستىن بارەگاي سەرەكى گواستەوہ توونس، لى سالى ۱۹۸۵ توونس پەيوەندى خۇى لى گەل لىبىيا بىچران ولەھمان سال ئىسرائىل بۇردمانى بارەگاي سەرەكى پىنكخراوى پىنكارىخواى ھەلەستىنى كىرد.

لى ۱۹۸۷/۱۱/۷ زە ىن عابدىن ھەلسا بە كودەتايەكى ناشتى بە لىردنى ھەبىب برقىبە لى سەرۇكايەتى توونس و لىجىگە ئۇ بوہ سەرەك كۆمارى توونس. لى سالى ۱۹۸۸ بەندە رامىارىەكانى نازاد كىردو دەستى كىرد بەگۇرىنى

ئابوورى وولات و ھەنگاونان بەرەو كەرتى تايبەت و ناوى پارتەكەى گۇپى لى پارتى سوشىيالىستى دەستورى بۇ پارتى كۆمەلى دىموكراتى دەستورى . لى سالى ۱۹۹۰ زانكۆى وولاتانى عەرەبى لى توونس گوزاروہ قاھىرەى پايتەختى مىسىر، لى ھەلبۇزاردنەكانى ۱۹۹۹ دووبارە زەىن عابدىن بەسەرەك وولاتى توونس ھەلبۇزاردىرايەوہو تاكو ئىستا لى سەرۇكايەتى كىردنى توونس بەردەموام بوو تاكو ھەلبۇزاردنەكانى ۲۰۰۴/۱۰/۲۴ پەرلەمان و سەرەك كۆمار دووبارە بۇ جارى چوارەم زەىن عابدىن ھەلبۇزاردىراوہ بە سەرەك كۆمار ھەرچەندە بەرەھەلستكارانى دەسەلات بەو ھەلبۇزاردنە پازى نەبوون.

• توونس ئەندامە لى زانكۆى وولاتانى عەرەبى، ئەندامە لى نەتەوہ يەكگوتووەكان، ئەندامە لى پىنكخراوى يەككىتى ئەفرىقىيا.

(دورگەى مانگ (كۆمارى قەمەر)

- نژادەكانى: عەرەبى، ئەفرىقىيى، مالىزى، بەلام نژادى سەرەكى (ئەنتا لۇتەرە) يە.
- بوژانەوہى دانىشتوانى: ۳۶٪.
- ئايىنەكانى: ئىسلام ۸۶٪، كاسىزلىكى رۇمانى ۱۴٪.
- زانىنى خويىندن ونوسىن: ۶۴٪.
- دابەشى كارگىپى: ۴ ئەنجومەنى شارەوانىيە.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۴۲۵ مىليۇن دۇلار.
- بەشى تاك لىكۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۸۷۵۰ دۇلار.
- دراوى: فرەنگى قەمەرى.
- زەوى كشتوكالى: ۳۵٪، لىخاكى وولاتەكە .
- بەرەمى كشتوكالى: گەنم وچۇ، دانەوئىلەى تر، مۇز، قەنەر، گىزى ھندى، تەرە، ميوەجات.
- سامانى ئازەلى: مەرو بىزن ۶۳۵۰۰۰ ھەزار

- ناوى پىسمى: كۆمارى قەمەرى ئىسلامى يەكگرتو.
- پايتەختى: مۇرۇنى، ژمارەى دانىشتوانى ۴۵۰۰۰ ھەزار كەسە، كە دەكەرىتە دورگەى قەمەرى گەورە.
- پووبەرى: ۸۶۱ مىل چوار گۆشەو ۲۲۰ كىلۇ مەتر چوار گۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۷۳۵۰۰۰ ھەزار كەسە.
- چىرى دانىشتوانى: ۸۵۴ كەس لى يەك مىل چوار گۆشەدا.
- بەندەرە سەرەكەيەكانى: مۇتسا، فومبۇنىش، مودۇ، دومۇنى، ئەمانەش لىھەمان كاتدا شارە سەرەكەيەكانىيەتى.
- زمانەكانى: عەرەبى، فەرەنسى، قەمەرى، ھەمويان زمانى رىسمىن.

- سەر، چىنل و گامىش ۳۱۸۰۰۰ ھەزار سەر، پەرمور ۲۳۰۰ مىليۇن سەر.
- پىشەسازى: دروستكردى بۇنى ھەمە جۇر.
- بەرھەمى كارەبا: ۲۳۰۰ مىليۇن كىلۇوات كاترۇمىز.
- داھاتى دەرھوۋى: كەلپەئى بەكارھىنان، ماشىن و ئۇتۇمۇبىل، سوتەمەنى، چىمەنتۇ، پىداۋىستىيەكانى خۇراك.
- دەرچوۋەكانى: كۇبرا، بەرھەمەكانى بۇن، فانىليا، قەنەفر.
- ھاۋەشەكانى بازىرگانى: ئەلمانىا، چىن، فەرەنسا، پاكىستان، ئەمەرىكا، وولاتانى ئەفرىقىا.
- پۇنمى دەسلات: تاكو ئىستاش كۇمارى قەمەر بە قۇناغى گواستىنەۋە تىدەپەرى، ئەنجومەنى ياسادانان لە ۴۴ ئەندام پىنك ھاتوۋ، دەستورى كۇمارى قەمەر لە مانگى /۱۰/ ۱۹۷۸ دەرچوۋە.
- پارتە رامىارىكان: پارتى كۇمەل لە پىناۋ دىموكراتىيەت و نۇنكرەنەۋە، پارتى چەپى ناۋەندى، پارتى يەككىتى نىشتەمانى بۇ دىموكراتىيەتى قەمەر، بىزوتنەۋە ئىسلامى، پارتى ئەتمەۋىي قەمەر.
- جۇگرافىاي ولات: دورگەى كۇمارى قەمەر پىنك ھاتەيەكى دورگەى بەناۋبانگى ئەرەخەبىلە كە لە بنەرتا دورگەيەكى گېكانىيە، ئەو دورگەيە كە دورگەى قەمەرى گەورەيەۋ پىنك ھاتوۋە لە(نجازىجىا). ئەنجوان(ئەنزوانى) موھىلى(موالى) دەكەۋىتە باكورى كەنالى مۇزەمبىق لە نىۋان باكورى پۇژئاۋاي دورگەى مەدەغشقىرو باكورى پۇژھەلاتى مۇزەمبىق، مۇزەمبىق دەكەۋىتە پۇژئاۋاي، مەدەغشقىر دەكەۋىتە پۇژھەلات.
- مېژوۋى كۇمارى قەمەر: لە سەدەى پىنچەمى زاينىسى بۇلىنسىيۈنەكانى مەلايۇ رويان لەو ناۋچەيە كىردو نىشتەجىنى بون، لە سەدەى شانزەم دەرياۋانەكانى ئەۋرۈپى بۇ يەكەم جار سەردانى ئەو دورگەيان كىرد، ئەو وولاتە لە ژىر دەسلاتى حىكومرانى ئىسلامەكان بوو تاكو فەرەنسادەسلاتى بە سەرداگرت ، لە سانى ۱۹۱۲ دورگەى قەمەرى گەورەۋ ئەنجوان وموھىلى بوونە ژىر دەستەى فەرەنساۋ يەك بە يەكيان بەستراۋوموۋە بە وولاتى مەدەغشقىر ناسراۋ بوو، لە سانى ۱۹۴۷ بوە بە شىك لە ھەرنەمەكانى فەرەنسا لە دواۋەى دەرياكان ولە مەدەغشقىر جىابوۋە، لە سانى ۱۹۶۱ مافى ئۇتۇنۇمى ۋەرگرت، لە ۷/۶ /۱۹۷۵ سەربەخۇى لە فەرەنسا ۋەرگرت، لە سانى ۱۹۹۵ كودەتايەكى سەربازى ئەنجام درا بەپشتىۋانى چىلكاۋ خۇرەكانى فەرەنساۋ محمد جواھر لە سەر حوكم لادراۋ ھىزەكانى فەرەنسا چۈنە ناۋ بارەگاي سەركردەكانى كودەتاكەۋ ناچارىان كىردن بە گەپرانەۋەى سەرەك (ھارمن) كە لە وولات دورخراۋوموۋە لە مانگى /۱/ ۱۹۹۶ ، لە ۱۹۹۷/۸/۳ دورگەى ئەنجوان لە كۇمارى قەمەر ۋەرگىراۋە لەلايەن فەرەنسىەكان بەھۇى پەيوەندى نىۋانىان و دواى دورگەى موھىلى گەپراۋە بۇكۇمارى قەمەر، دواى ئەۋە كىشە و ملەلانىسى توندو تىز سەرىھەلداۋ بوە ھۇى ئەۋەى كە كۇدەتاي سەربازى ئەنجام بدرى لە ۱۹۹۹/۴/۳۰ .
- كۇمارى قەمەر ئەندامە لە پۇنخراۋى يەككىتى ئەفرىقىا، ئەندامە لەنەتمەۋە يەكگرتوۋەكان.

تەنزانيا

- ناۋى رەسمى: كۇمارى تەنزانياي يەككورتو.
- پايتەختى: دۇدۇما، دارالسلام، ژمارەى دانىشتوانى ۱ر۸۶۵.۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- روبەرى: ۸۷۹ر۲۶۴ مىل چوار گۆشەو ۹۵۴ر۰۳۷ ھەزار كىلۇ مەتر چوار گۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲۱ر۸۷۵.۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىنى نامارى ۱۹۹۹.
- چرى دانىشتوانى: ۸۸ كەس لە يەك مىل چوار گۆشەدا.
- بوژانەۋەى دانىشتوانى: ۲۵٪.
- شارە سەرەككەكانى: زىزىيار، موانزا، دارالسلام، كە لە ھەمان كاتدا بەندەرىكى گىرنگى وولاتەكەيە.
- نژادەكانى: ئەفرىقىەكان ۹۹٪ زياتر لە ۱۰۰ ھۆزى لە ھۆزى بانتيويەكان.
- ئايىنەكانى: مەسىحى ۴۵٪، ئىسلام ۳۰٪، بروى ناوخۇى ۲۵٪.
- زمانەكانى: كەنارى وئىنگلىزى (ھەردوكيان زمانى رسمىن) زمانو زاراۋەى تىرىشى تىايە.
- زانىنى خوئىندن ونووسىن: ۷۲٪.
- دابەشى كارگىرى: ۲۵ پارىزگايە، ھەر پارىزگايەك ھەرىمىكى گرتۇتە خۇى، كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۱۲ر۳۰۰ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۷ر۵۰۰ دۇلار.
- دراۋى: شلىنى تەنزانى.
- بەرگى: ۲۵٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۲۵ر۵۰۰ ھەزار كەسە.
- زەۋى كشتوكالى: ۵,۲٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: قاۋە، چاي، قەنەفر، يامىش، گەنم وجۇ، تەباق، دەرەزەرد، پەمۇ، بىرسىرم دارى جوانىيە، تەرە، ميوەجات، چەۋەندەرى شەكر، توتن.
- سامانى ناژەلى: مەر ۱ر۶۰۰مىليۇن سەر، بىزى ۸ر۵۰۰ مىليۇن سەر، چىئىل وگامىش ۱۲ر۶۰۰مىليۇن سەر، پەرەور ۲۲ر۷۰۰مىليۇن سەر.
- پىشەسازى: نەوت وپالآوتنى نەوت، دروستكردنى بەرھەمەكانى كشتوكالى، ئەلماس، چىمەنتۇ، پەينى كىميا، رستن وچىن: بەرھەمى دارى دارستانەكان.
- بەرھەمى كارەبا: ۷۹۵ر۸۰۰ مىليار كىلۇوات كاترەمىز.
- سامانى سىروشتى: وزەى كارەبا، ئەلماس، زىپ، ئاسن، فۇسفات، خەلۇز.
- داھاتى دەرەۋەى: كەلپەلى خواردەمەنى، نەوت، كەلپەلى گواستەنەرە، كەلپەلى دروستكراۋ، ماشىن.
- دەرچوۋەكانى: توتن، چاي، قاۋە، قەنەفر، سلسال، پەمۇ، يامىش، ناژەلى زىندوو.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: ھۆلەندا، ھۆنگ كۆنگ، ئەلمانىا، يابان، ئىتالىا، دانىمارك، چىن، ئەمەرىكا، بەرىتانىا.
- رژىمى دەسەلات: دەسەلاتىكى كۇمارىەو سەرۇك كۇمار بە پىششىنارى گىشتى ھەلدەبىژدەرىت، سەرۇك كۇمار ھەزىرەكان دادەمەزىنىتى. بەلام ئەنجومەنى (الامە) كە ژمارەيان ۲۴۴ ئەندامە لە وانە ۱۱۹ ئەندام لە لادىو شارۇچەكانى ھەلدەبىژدەرىت و (۵۰) ئەنداميان لە دوررگەى زىزىيار ھەلدەبىژدەرىن، ۱۰ ئەندامىش سەرۇك كۇمار دايان دەمەزىنىتى.

پىنج ئەندام ئەنجومەن خۇي ھەلىدە بېژىرى لى دەۋى پىلاۋتتىيان لى لايەن دەزگاكانى نەتەۋەيى جۇراۋ جۇر، ۲۰ ئەندام ئەنجومەنى نوپۇس ئەنئەنىسى زىزىيار ھەلىدە بېژىرى. ۱۵ ئەندام بۇ ئافرىقا تەنھەرىكىسى ئەنجومەنى ئومۇمىي ھەلىيان دەبېژىرى، لى ۱۹۹۵/۱۰/۲۹ ھەلىبۇرۇننى فرە پارتى بىرپارى ئەنجامدەنى بۇ دەرا.

- پارتە رامىيارىكان: پارتى دىموكراتى چەپپە، پارتى چەپى ئاۋەندى، پارتى بەرەي يەككەتۋى زىزىيار، پارتى شۇرشىگىرى تەنزانىا كە پارتى دەسەلاتە، پارتى سۇسىالىستى ئەفرىقى، پارتى گەلى تەنزانى، چەندىن پارت ورنىكخراۋ گروپسى نوپۇس تەھەبە لى بىر بۇچۇنەكانى رامىيارى نەتەۋەيتى و كۆمەلەيتى و ئابورى دىموكراتى وزانستى.

- جۇگرافىيە ۋىلات: تەنزانىا دەكەۋىتە رۇژھەلاتى ئەفرىقىا لىسەر كەنارى زەرىيە ھادى، دورگەكانى زىزىيارو بىجىاۋ مافىيا لى رۇژھەلاتىتە، بەلام دورگە سەرەكى دەشتايىبە كە ۋىلاتەكە دەكەۋىتە سەر سنورى ئۆگەندەۋ گىنىيا لى باكوور، بۇرندى وروندەۋ زائىر لى رۇژئاۋى، مۇزەمبىق وزامبىياۋ مىلاۋى لى باشورى، تەنزانىا سى دەرىچەى بەناۋبانگى ئەفرىقىيە تىدەبە ئەۋانئىش (دەرىچەى فىكتۇرىا لى باكوور دەرىچەى ئەتنجىتقا لى رۇژئاۋاۋ دەرىچەى نىاسا لى باشور، لى باكوورى چىيەى كىلىمىنچارە كە بەرزىرىن چىيە لى ئەفرىقىا) تەنزانىا راستەرخۇ دەكەۋىتە سەر ھىلىسى كە مەرىە زەۋى.

- مېژوروى ۋىلات: بازىرگانە عەرەبەكان لى سالى

۷۰۰ زىبىنى ئاۋچەكەيان ئاۋەدان كىردە، پورتوگالىيەكان لىسالى ۱۵۰۰ سەردەنى ئەۋ ئاۋچەيان كىرد ۋەندى لايەنگىرىيان ھەبوو تاكو سالى ۱۷۰۰ كە لىو كاتە سولتەنى عمان دەسەلاتى لىدەست بوو لى ۋىلاتەكە، لىسالى ۱۸۸۵ (تەنجىنقا) كە ئىستا ناسراۋە بە بۇرندى وروندە بونە سى ژىر دەستەى رۇژھەلاتى ئەفرىقىيە ئەلمانى، لىدەۋى شەرى جىھانى يەكەم كەۋتە ژىر كارىگىرى بەرىتانىا بە پىنى ئىنتەدەبى كۆمەلەى گەلان. لىسالى ۱۸۶۱ زىزىيار سەر بەخۇى خۇى لى عومان راگەياند و بوۋ ۋىلاتىكى پارىزراۋ لىلەن بەرىتانىا لى سالى ۱۸۹۰. تەنجىنقا لى ۱۲/۹/۱۹۶۱ سەر بەخۇى خۇى راگەياند. زىزىيار لى ۱۰/۱۲/۱۹۶۲ سەر بەخۇى خۇى راگەياند، لى ۲۶/۴/۱۹۶۶ ھەردوۋ ۋىلات يەكىان گىرت و ناسران بەنارى كۆمەرى زىزىيار تەنجىنقاى يەككەتۋو. ئىستا ناۋى رەسىمى تەنزانىاى يەككەتۋو، زىزىيار مافى ئۆتۈنومى پاراستوۋ لىناۋ ئەۋ ۋىلاتە يەككەتۋو.

لىدەۋى ئەۋ گۇرانكارىەى كە روویدا لى ۋىلاتى تەنزانىا لى بۋارەكانى ئابورى و كۆمەلەيتەى ورامىيارى نەتەۋەيتەى بەلام بەردەۋام بوۋ لى يەككەتۋەكە تاكو مانگى/۱۱/۱۹۹۵ كە لى ھەلىبۇرۇننىك (ۋىلىام ماكەى) بوۋ سەرۋك ۋىلاتى تەنزانىا. بۇ جارى دەۋە لىسالى ۱۹۹۹ بەسەرۋك دەۋلەتى تەنزانىا ھەلىبۇرۇندەۋ.

- تەنزانىا ئەندامە لى نەتەۋە يەككەتۋوۋەكان، ئەندامە لى كۆمەنولسىس بەرىتانىا. ئەندامە لى رىكخراۋى يەكەيتى ئەفرىقىا.

(تشاد)

- ناوی رەسمى: كۆماری تشاد.
- پایتەختی: نجامینا، ژمارەى دانىشتوانى: ۹۶۵,۰۰۰ ھزار كەسە.
- رووبەرى: ۴۹۵,۷۵۲ ميل چوار گۆشەو ۱,۲۸۴,۰۰۰ كیلومەتر چوار گۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۸,۱۶۰,۰۰۰ ملیۆن كەسە، بەپێى نامارى ۲۰۰۱.
- چرى دانىشتوانى: ۱۷ كەس لە يەك ميل چوار گۆشەدا.
- شارەسەرەكیەكانى: ئەبشیه، بئوچۆر، سەرح، مۇندۇ.
- بوژانەوہى دانىشتوانى: ۲,۵٪.
- نژادەكانى: عەرەبەكان لە باكور، باجان (كردى) لە باشوور، گەورەترین نەژادى نژادى سارايە كە (يەك لە سەر چوار)ى دانىشتوانە، بەلام ئەوروپيەكان كراينە فەرەنسى و زۆر كەمن.
- نايينەكانى: ئىسلام ۴۹٪، مەسيحى ۲۵٪، بروای ترى ناوخۆى ۲۵٪.
- زمانەكانى: عەرەبى و فەرەنسى (ھەردووکیان زمانى رەسمىن) زیاتر لە ۱۰۰ زمانى ترى ئەفریقى تيايە كە ئاڤاتنى پێدەكەن.
- زانینى خوێندن و نوسین: ۵۳٪.
- دابەشى كارگێرى: ۱۴ پارێزگايە.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆیى: ۴,۵۰۰ ملیار دۆلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆیى: ۷۵۰ دۆلار.
- دراوى: فرنگى سیفا.
- بەرگری: ۴,۳٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆیى.
- سوپاكەى: ۲۰,۵۰۰ ھزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۳,۴٪ لەخاكي وولاتەكە.
- بەرھەمەكانى كشتوكالى: گەنم و جو:
- دانەوێلەى تر، پەمۇ، دەرەزەرد، سەرجوم (جۆرنكە لە دەرەزەرد) تەرە، میوھجات، چەوھندەرى شەكر، توتن.
- سامانى ئاژەلى: مەپ ۲,۵۰۰ ملیۆن سەر، بزن ۵,۰۰۰ ملیۆن سەر، چيژ و گامبیش ۸,۶۰ ۵ ملیۆن سەر، پەرھور ۱,۹۰۰ ملیۆن سەر.
- پيشەسازى: دروستكردنى جگەرە، ئامادەكردنى خواردەمەنى، دروستكردنى بىرە، رستن و چنين.
- بەرھەمى كارەبا: ۹۲,۸۰۰ ملیار كیلووات كاترۆمیز.
- سامانى سروشتى: یۆرانیۆم، بتول و كاولین.
- داھماتى دەرەوہى: ماشين و كەلوپەلى گواستەنەو، پیدایووستیەكانى خۆراك، سوتەمەنى، كەلوپەلى دروستكراو، دانەوێلە.
- دەرچووہەكانى: ئاژەلى زیندوو، بەرھەمى ئاژەلى، پەمۇ، جگەرە، بىرە.
- ھاوہبەشەكانى بازرگانى: كامیرون، نيجیریا، فەرەنسا، چین، یابان، ئەمەریكا، چەندین لەولاتانى عەرەبى و ئەفریقى.
- پزىمى دەسەلات: وولاتىكى كۆمارە.
- پارتە رامیارەكان: پارتى یەكیتی لە پیناو دیموكراتى و كۆمارى، پارتى چەپى ناوہندى، پارتى كار لە پیناو یەكیتی سۆشیاىستى، پارتى جولانەوہى پزگاركردى نیشتیمان، چەندین پارت و پزىخراوى ترى تيايە.
- جوگرافىای و لات: كۆمارى تشاد دەكەوێتە باكورى ناوہراستى ئەفریقا، لیبیا دەكەوێتە باكورى، نيجيرو نيجیریاو كامیرون دەكەوێتە پزۆنساوى، ئەفریقای ناوہندى دەكەوێتە

باشووری، سودان دىكى پۇتھەلاتى. گەورەترىن زىيەكانى زىى شارى و زىى لۇجۇنىيە، بەرزترىن چىياكانى ئەويش چىيا تىبىستىيە لە باكور.

• مېژووى ولات: تشاد نىشتىمانى پۇشنىبرى سەردەمى بەردىنى كۇن و نوئ بوە لەنىوان سەدەكانى حەوت و نوئ زايىنى كە لەكاتى خۇي رەوئندە بەرەرىكان پويان لەو ناوچەيە كردو كە لە باكور بوئە چىنىكى توادارو دەسەلاتدار لەسەر گەلى ساو كە ئەوكانيان بە كشتوكال خەرىك بوون، دواى ئەو شانشىنيان دامەزئاند لە بۇرنوى پۇژئاراو باشوورى دەرياچەي تشاد، دواى ئابىنى ئىسلاميان كرده باومەرى دواپۇژى دونىيائى دووم لە سەدەي پانزەم. لەسەدەي نۇزدەم لەلايەن فەرەنسا دەستى بەسەرا گىرا. لە سالى ۱۹۱۰ تشاد بوە ژىر دەستەي فەرەنسا لە ژىر ئەفرىقاي كەمەرىيى ولە كشتوكال پەمۇ بەرەو فراوان و گەشەكردن هەنگاوى دەنا لە باشوورى وولاتەكە. لە سالى ۱۹۴۴ حكومەتى فېشى فەرەنسا هاوكارى فاشى ئەلمانىيائى دەكرد بەپىنى رىكەوتنىك كە مافى لىبىيائى لەسەر باكورى تشاد سەپاند. لە سالى ۱۹۴۶ تشاد بوە يەككە لە وولاتەكانى دواوئى دەرياكانى فەرەنسا و بوە خاوەن ئەنجومەنى ياسادانانى تايبەتى و بوو خاوەنى نوئىنەرى تايبەت لە پەرەمانى فەرەنسا، لە دواى سالى ۱۹۵۸ بوە خاوەن ئۇتۇنۇمى لەناو يەككىتى فەرەنسا.

لە ۱۹۶۰/۸/۱۱ تشاد سەربەخۇيى وەرگرت

بەسەركردايەتى فرانسوا تۇمىاليا كە لە جولانەمەي هېنانەدى سەربەخۇيى بوو بوە سەرۇك وولاتى تشادكە لە پارتى پىشكەوتنى تشاد بوو كە لە مەسىحىيەكانى باشوور بوو تۇمىاليا لە كودەتايەكى سەربازى لە سالى ۱۹۷۵ تىرۇر كرا بەسەركردايەتى ژەنەرال فلىكس مالۇم لە باشوورەو، بەلام مالۇمى لە سالى ۱۹۷۹ ناچار كرا تشاد بەجئ بەئىلت حكومەتىكى كاتى لەلايەن چۇكۇنى عويدى دامەزرا لەبەرەي پزگارى نىشتىمانى كە لىبىيا يارمەتى پىشكەش دەكردن.

لە سالى ۱۹۸۲ حكوت لە وولاتەكە هەلات و حكومەتىكى دورە وولاتى راگەياند، فەرەنسا و رىكخراوى يەككىتى ئەفرىقيا دانىان بە پۇئىمى هايرى نا، لە سالى ۱۹۸۷ تشاد و فەرەنسا و لىبىيا پازى بوون لەسەر وەستائى شەپ بە زانىارى و هاوكارى يەككىتى ئەفرىقيا بە كۇتايى پى هېنانى شەپ لەنىوان عەرەبە ئىسلامىيەكان لەباكور و لەنىوان ئەفرىقىيە پىست پەشە مەسىحىيەكان و تەئەينىيەكان لە باشووردا، لە سالى ۱۹۸۹ تشاد و لىبىيا رىك كەوتن لەسەر ئەو كىشە سنورىيەي كە لەنىوان هەيان بوو، بۇيەكەم جار هەلبۇزاردنى ديموكراتى تەواو لە سالى ۱۹۹۶ ئەنجام درا بەپىنى دەستورى بىرار لەسەر دراو لە سالى ۱۹۹۶ لە ژىر پۇئىمى فرە پارتى، لە سالى ۱۹۹۸ هېزەكانى ئەمەرىكا بۇ پاراستن و جىگىر كردنى ئارامى لە تشاد كشاو.

• تشاد ئەندامە لە رىكخراوى يەككىتى ئەفرىقيا، ئەندامە لە نەتەو يەكگرتووەكان.

گامبیا

- ناوی رەسمى: كۆماری گامبیا.
- پايتەختی: بنگول، ژمارەى دانىشتوانى ۲۸۶،۰۰۰ ھەزرا كەسە لە ھەمان كاتا بەندەرنكى سەرەكیە.
- رۆوبەرى: ۴۳۶۳ ميل چوار گۆشەو ۱۱۳،۰۰ كیلۆ مەتر چوار گۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱،۶۳۴،۰۰۰ ملیون كەسە، بەپێى نامارى ۱۹۹۹.
- چرى دانىشتوانى: ۴۷۵ كەس لە يەك ميل چوار گۆشەدا.
- بۆژانەوى دانىشتوانى: ۲،۱۰٪.
- شارە سەركەكانى: باكۆ، جۆزتاون، سوپۇندا.
- نژادەكانى: ماندينكا ۴۵٪، فولا ۲۰٪، وئولوف ۱۶٪، رەگەزى ئەفرىقى تىرى تيايە.
- ئاينەكانى: ئىسلام ۸۸٪، مەسيحى ۱۰٪.
- زمانەكانى: ئىنگليزى (زمانى رسمىيە) ماندينكا، وئولوف.
- زانينى خویندن ونووسن: ۴۵٪.
- دابەشى كار گيرى: پينج بەشە + پايتەخت.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱،۲۵۰ ملیار دۆلار.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱،۲۰۰ دۆلار.
- دراوى: دالاسى.
- بەگرى: ۲۸٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۱۲،۰۰۰ ھەزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۱۸،۶٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم، جۆ، فولى سودان، برنج، تەرە، ميوەجات، پەمۆ، كتان، دارخورما.
- سامانى ئاژەلى: مەر ۱،۸۵۰ ھەزار سەر، بزى ۲۷۲،۰۰۰ ھەزار سەر، چيئل ۲۵۴،۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەور ۸۹۰،۰۰۰ ھەزار سەر.
- سامانى سروسشتى: ماسى.
- پيشەسازى: فولى سودان، پيستی چاككراو، ماسى قوتى.
- بەرھەمى كارەبا: ۸۶،۵۰۰ ملیون كیلۆ وات كاترمير.
- داھاتى دەرەوى: سوتەمەنى، ماشين، كەلوپەلى گواستەنەو، كەلەپەلى خاو، پيداويستی بەكار ھيئان، پيداويستی خۆراك.
- دەرچووەكانى: بەرھەمى دار خورما، كتان، ماسى، پەمۆ، فولى سودان.
- ھايەشەكانى بازىرگانی: وولاتانى يەكيتى ئەورپا، ئەمەريكا، يابان، چيني ميللى.
- رژىمى دەسەلات: كۆمارىەو دەسەلاتى گواستەنەوى بەھۆى كودەتاكەى ۱۹۹۴/۷/۲۲ كە بوە ھۆى راگرتنى دەستورقە دەغەكردنى جموجۆلى پارتە راميارەكان.
- پارتە راميارەكان: پارتى بەلگەنامەى نيشتمانى، پارتى چەپى ناوھندى، پارتى پيشكەوتنى گەل.
- جۇگرافىاي وولات: گامبیا دەكەوتتە سەر زەربىاي ئەتلەسى لەلاى رۆژئاواى كيشوھرى ئەفرىقا، سەنيگال دەكەوتتە سنى لای سنورى لە باكورى رۆژھەلات و باشوور، پيكھاتەكەى لە رايەلەيەكى تەنگ پينك ھاتوہ بەدرىژاي ليوارى زىسى گامبىايى خواروو كە ديتە خوارى بە درىژى ۲۲۲ كیلۆمەتر. گامبیا بچوكترين وولاتە لە كيشوھرى ئەفرىقا كە پانيەكەى ۲۲ كیلۆمەتر.
- ميژووى وولات: لە سەدەى سيانزەم ھۆزەكانى (ئەلوفو مالىنكى) (ماندينجو) (فولان) لەرۆژھەلاتى باكور ھاتنە ئەو ناوچەيە بۆئەوى ئارام بگرن و لەسەدەى چواردەھەم ئەو وولاتە بوە پارچەيەك لە ئيمپراتورىەتى مالى ئىسلامى مەزن كە مەلئەندەكەى لە باكورو رۆژھەلاتى وولاتەكە بوو بەرەو فراوانى

دریژ بېوهه بۆ سەنیگال ومالی وباشووری مۆرتانیا، له نیوان سەدەکانی پانزەو شانزە بوه بەشیک له نیمپراتۆریەتی سونجا کە جینگە نیمپراتۆریەتی مالی گرتەوه. پورتوگالیەکان بۆیکەم جار چاویان کەوت بە زنی گامیا له سالی ۱۴۵۵. له سەدەى حەفدەم بەریتانیەکان و فەرەنسیەکان توانیان چەندین کۆمەنگای ئی دروست بکەن لەسەر کەناری زینیە، کە بەندیەتی سەرچاوهی دەرامەتی وولاتە کە بوو کە لەسالی ۱۸۰۷ هەلۆهشینرایەوه، له سالی ۱۸۴۳ گامیا بوه ژیر دەستەى تاجی بەریتانیاو بوه شانشینى دەستوری، له ۲/۱۸/ ۱۹۶۵ گامیا سەرەخۆیى وەرگرت لەناو کۆمەنولسی بەریتانیا کە داودا جاوارا له پارتی پینشکەوتنی گەل سەرۆکایەتی ئەنجومەنی وەزیرانسی وەرگرت له ژێردەسەلاتی فەرە پارتایەتی، له سالی ۱۹۷۰ گامیا بوه وولاتیکى کۆمارى کە داودا جاوارا بوه سەرۆک کۆمار.

له هەلبژاردنەکانی پەرلەمانی سالی ۱۹۹۲ پارتی پینشکەوتنی گەل توانی ۲۵ کورسی بەدەست بێنی له کۆی ۲۶ کورسی و دووبارە سەرۆک داودا جاوارا بوه سەرۆک کۆمار بۆ ماوهی پینج سال، بەلام له ۱۹۹۴/۷/۲۳ له رینگەى کوردەتایەک لەسەر دەسەلات لایرا کە ماوهی ۲۴ سال حکومرانی دەکرد، لەرپرسی گشتی سالی ۱۹۹۶ گامیا توانی دەستوری نوی رابگەیهنی، کە (جامع) توانی سەرگەوتن بەدەست بێنی بۆ پۆستی سەرۆکایەتی، له مانگی ۱/۱۹۹۷ هەلبژاردنی پەرلەمان ئەنجام دراو دەسەلاتی مەدەنی گەراوه بۆ وولات و هەر جامع بە سەرۆک کۆمار مایهوه تاكو سالی ۲۰۰۲ بەجۆزیکى بەهیزتر.

- گامیا ئەندامە له نەتەوه یەگەرتووهکان، ئەندامە لەکۆمەنولسی بەریتانیا، ئەندامە له ریکخراوی یەکیتی ئەفریقا.

(جیبۆتی)

- ناوی رەسمی: کۆمارى جیبۆتی.
- پایتەختی: جیبون، ژمارەى دانیشتوانی ۴۸۶،۰۰۰ هەزار کەسە و لەمەمان کاتا بەندەرنیکى گرنگە.
- پووبەرى: ۸،۹۵۸ میل چوار گۆشەو ۲۳،۲۰۰ هەزار کیلۆمەتر چوار گۆشەیه.
- ژمارەى دانیشتوانی: ۷۷،۵۰۰ هەزار کەسە.
- چرى دانیشتوانی: ۸۷ کەس لەیەک میل چوار گۆشەدا.
- بوژانەوهى دانیشتوانی: ۲،۵٪.
- شارە سەرەکیەکانی: دیکیل، ئۆبوك، تاجورا.
- زمانەکانی: عەرەبى و فەرەنسى (هەردووکیان

- زمانى رەسمین) زمانى عەفارى، سۆمالى.
- نژادەکانی: دوو کۆمەلەى دانیشتوانى سەرەکی تیاپە ئەویش ھۆزى عیسی (سۆمالى) لە باشوورى ۶۰٪، ھۆزى عەفار (دناقیل) لە باکور و رۆژئاواى ۳۵٪. کەمەنتەواپەتی تری عەرەب و فەرەنسى و سودانى وھیندى تیاپە.
- ئایینەکانی: ئیسلام ۹۴٪، مەسیحى ۶٪.
- زانینى خۆیندن و نووسین: ۵۰٪.
- دابەشى کارگیزی: ۵ ھەریمی پاریزگارپە.
- کۆی دەرئەنجامى ناوخۆی: ۵۲۵ ملیۆن دۆلار.
- بەشى تاک لە کۆی دەرئەنجامى ناوخۆی: ۵۰۰ رادۆلار.

- دراوی: فرەنگى جىبۇتىيە.
- بەرگرى: ۵% لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۱۰ر۵۰۰ ھەزار كەسە.
- زەمى كشتوكالى: ۵۰% لە خاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: بە ھۆى نەبوونى زەمى كشتوكالى بەرھەمەكانى نىيە ئەوئى ھەشە شاھەنى باسكردن نىيە، پىداوۋىستىيەكانى خۇراك و پىداوۋىستى تىر لە دەرەو دەكپى.
- سامانى ئاژەلى: مەر ۵۱۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، بىزىن ۵۲۷ر۰۰۰ ھەزار سەر، چىل وگامىنىش ۲۱۶ر۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەور ۱۶۰ر۰۰۰ ھەزار سەر.
- پىشەسازى: بەرھەمى شىر، دروستكردنى ئاوى كانزاكان، ئامادەكردنى پىستى ئاژەل.
- بەرھەمەكانى كارەبا: ۱ر۹۵۰ مىليۇن كىلووات كاتژمىر.
- سامانى سىروشتى: وولاتى جىبۇتى ھىچ سامانىكى سىروشتى نىيە.
- داھاتى دەرەوئى: پىداوۋىستى خۇراك، كەلوپەلى گواستەنەو، ماشىن و ئۆتومبىل، نەوت و بەرھەمەكانى، جىل و بەرگ، كەلوپەلى بەكار ھىنان.
- دەرچوۋەكانى: پىستى خۇشكراو، قارە كە لە ئەسىوۋىيە دەگواستىتەو.
- ھاۋىيەشەكانى بازىرگانى: وولاتانى رۇھەلاتى ناوھراست، ئەفرىقىا، ئەروپا، بەحرىن، چىنى مىللى، يابان .
- رۇژمى دەسەلات: حكومرانى جىبۇتى يەكسانىكى وردە لە نىوان دوو كۆمەئەى دانىشتوان ئەوئىش (ئەلەيسى وەھار). لە راپرسى مىللى سانى ۱۹۷۷ كە ئەنجام درا لە مانگى پىنچ ۹۸% گەلانى جىبۇتى دەنگيان بۇ سەرپەخۇى وولات دەبرى بە جىبابوونەوئى لە فرەنساو رازى بون بەدەمەزاندنى كۆمەئەى دامەزىنراوى نوئى دەولەت لە مانگى
- (شەش)ى ھەمان سال كە لە ۶۵ ئەندام پىكھاتبوو ئەوئىش بە گواستەنەوئى دەسەلاتى سەرپەخۇى لە فرەنساو بە ھۆى حكومەتى نوئى، لە ھەمان كاتدا بوە ئەندام لە يەكئىتى رىكخاوى ئەفرىقىا وزانكۆى وولاتانى عەرەبى. ھەسەن جۆلەد ھەر بە سەرۆك كۆمارى جىبۇتى ماپەو لە مانگى ۱۹۷۷/۶ تاكو مانگى ۱۹۹۹/۵ كە دواى ئەو ئىسماعىل عمر جەمى حوكمى گرتە دەست تاكو كۆتايى سانى/۲۰۰۴.
- پارتە رامياربەكان: پارتى نوئى كردنەوئى دىموكراتى، پارتى چەبى ناوھندى، پارتى كۆبونەوئى پىشكەوتى گەل، پارتى پىشكەوتنى جىبۇتى.
- جۇگرافىيە وولات: جىبۇتى دەكەوئىتە رۇژھەلاتى ئەفرىقىا لەسەر كەنداوى عەدەن لە تەك دەرۋازەى باشوورى بۇ دەرياي سوور كە لە كەنارى ئەفرىقىا نىزىك دەبىتەو لە نىمچە دورگەى عەرەبى لە يەك جىانا بىتەو تەنيا گەروى دەرگى مەندەب نەبىت ئەوئىش گىرگىيەكى ئىستراتىژى مەزنى ھەيە، ئەسىوۋىيە دەكەوئىتە رۇژھەناو و باشوورى رۇژناوئى. ئەرىترىيا دەكەوئىتە باكورى رۇژناو، سۇمال دەكەوئىتە رۇژھەلاتى، زۇر خاكى جىبۇتى بىبابانى بەرداوى و گىردايىيە وولاتىكى ووشكانى و بى بارانىيە.
- مېژووى وولات: ھۆزى عەفار كە لە دورگەى عەرەبىيەو لە سەدەى سىيەمى پىش زايىنى روويان لە باشوورى وولاتەكە كىردبووداوى ھۆزى عىپسى جىنشىنى باشوورى وولاتەكە بوون كە لەسۇمالەو بۇى ھاتبوون، لە سەدەى شانزەم پرتوگالىيەكان گەيشتە ناوچەكە بۇ كاروبارى بازىرگانى، لە سانى ۱۸۶۲ فرەنسىيەكان توانيان گەماروئى بەندەرى ئۆبوك بەدن، فرەنسا لە سانى ۱۸۸۸ لكاندى بە خاكى وولاتەكەى خۇى بەناوى ئەوئى بەشكە لە خاكى سۇمالى فرەنسا، لە سانى ۱۹۰۰

ھېلى شەھەندەفەرى لى دوستكرا كە بەندەرى جىيۇتى بەستاۋە بەخاكى ئەسيوبىيائى ناۋەرە، لەسالى ۱۹۴۶ جىيۇتى بۈە ھەرئىمكى دادۋەرى دەرياكانى ژىر يەكىتى فەرەنسا وبەبۈنى ئۆينەريان لە پەرەمانى فەرەنسا، لە سالى ۱۹۵۸ دانىشتوان دەنگيان دەربىرى بۇ ئەۋەى بېنە ئەندامىك لەگەلى فەرەنسا، لەسالى ۱۹۶۷ ناۋى لەسۋمالى فەرەنسى بۈە ھەرئىمكى عەفارو عىسى فەرەنسى. لە ۱۹۷۷ / ۶ / ۲۷ جىيۇتى سەربەخۇى ۋەرگرت ھەسەن جوليت ھەلبۇژدرا بە سەۋك كۆمار كە سەۋكى جولانەۋەى سەربەخۇى بۈۋ.

لەسالى ۱۹۸۱ دەستورى نۆى راگەياندرا ۋ لەھەمان سان ھاۋپەيمانى دۆستايەتى لەگەل

ئەسيوبىيا ۋ سۇمال ۋ كىناۋ سودان مۇركرد، لەسالى ۱۹۹۲ دۈوبارە دەستورى نۆى راگەيانرا بە فرە لايەنى دەسەلات ۋ ھەلبۇژردن. ھەر لەدۋاى ئەۋە بۈە ھۇى بەرپابۈنى شەر لەننۈوان ھىزەكانى ھكۈمەت ۋ بەرھەلستكارانى ھۇزى عەفار بۇ گەرەنەۋەى يەكىتى دىموكراتى، لەسالى ۱۹۹۴ ھكۈمەتى جىيۇتى لە گەل تىرەى عەفار تۈانيان رىكەۋتتى ئاشتى مۇر بكن ۋ ۋولاتكە بەرو نارامى بگىرنەۋە.

- جىيۇتى ئەندامە لە زانكۆى ۋولاتى عەرەبى، ئەندامە لەرىكخراۋى يەكىتى ئەفرىقىا، ئەندامە لەنەتەۋە يەكگرتۈۋەكان.

سوزيلاند

- ناۋى رەسمى: شانشىنى سوزيلاند.
- پايتەختى: ميايىن، ژمارەى دانىشتوانى ۵۶ر۵۰۰ ھەزار كەسە كە پايتەختى كار گىرىە بەلام لوبىما پايتەختى ياسادانانەتى.
- رووبەرى: ۶۷۰۳ ميل چوار گۆشە ۱۷ر۳۶۰ كىلومەتر چوار گۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱ر۱۸۸ر۰۰۰ مليون كەسە، بەپنى بلاۋكراۋەى رۇژنامەكانى ۲۰۰۱.
- چىرى دانىشتوانى: ۱۶۷ كەس لەيەك ميل چوار گۆشەدا.
- شارە سەركىەكانى: منزىنى، بىگبند.
- بوژانەۋەى دانىشتوانى: ۲,۵٪.
- نژادەكانى: ئەفرىقى ۹۷٪ (ئەۋىش ھۆزەكانى سۈزى، زولو، تۇنجا، شىنجان) ئەۋروپى ۳٪.
- زمانەكانى: سۈزى ئىنگلىزى (ھەردۈۋىكانى زمانى رسمىن).
- ئايىنەكانى: مەسىحى ۶۰٪، برواى ناۋخۇى ۴۰٪.
- زانىنى خۇيۇندن ۋنووسىن: ۸۰٪.
- دابەشى كار گىرى: چوار پارىزگاي ھەرىمە.
- كۆى دەرنەنجامى ناۋخۇى: ۴ مليار دۆلار.
- بەشى تاك لە كۆى دەرنەنجامى ناۋخۇى: ۲ر۸۵۰ دۆلار.
- دراۋى: لىلنجىن.
- زەۋى كشتوكالى: ۱۲,۲٪ لەخاكى ۋولاتكە.
- سامانى كشتوكالى: گەنم ۋجۇ، دانەۋىلە، پەمۇ، چەۋەندەرى شەكر، بىرنىچ، ئەنەناس، تەرە، ميوەجات، دار.
- سامانى ئازەلى: ھەر ۴۶۷ر۰۰۰ ھەزار سەر، بىزىن ۴۴۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، چىل ۶۷۲ر۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەۋر ۱ر۱۵۰ر۰۰۰ مليون سەر.
- پىشەسازى: كانزايى، كاكلى دار، شەكر،

- پروستېكردىنى گۆشت، بەرھەمى دار، بىنىشت.
- بەرھەمى كارەبا: ۵۶۰ مىليۇن كىلو وات كاترۇمېر.
- سامانى سروشتى: ئەسسىنۇ، ئەلماس، سىلسال، خەلۇز،
- داھاتى دەرھەمى: بەرھەمەكانى نەوت، ئۇتۇمبىل ماشىن، كەلپەلى خواردەمەنى، كىميا، كەلپەلى گواستەنەو.
- دەرچوۋەكانى: ئەسسىنۇ، شەكر، كاكەلى دار، سوراي.
- ھاۋىيەشەكانى بازىرگانى: ئەمەرىكا، بەرىتانىيا، باشۋورى ئەفرىقىيا، وولاتانى يەككىتى ئەورۇپا، يابان، چىن.
- رۇئىمى دەسەلات: شانشىنى گواستەنەو، لەسالى ۱۹۶۷ دەستورى نۇنى وولات راگىمانرا بەپىنى ئەو دەستورە (سويۇزى دوھم) بوە شانشىنى وولات. ئەنجومەنى ياسادانان پىنكەتوۋە لە ۲۴ ئەندام ھەندەبۇرردىت بە پىنشىنارى گىشتى نەپىتى، ئەنجومەنى پىران لە ۱۲ ئەندام پىنكەتوۋە كە نىوۋە ئەندامانى ئەنجومەنى ياسادانان داى دەمەزىنى ونيوۋەكى تىرى شانشىن دايدەمەزىنى. لەسالى ۱۹۷۲ شانشىن كارى بە دەستور راگرت و ماوۋە بە پارتە راميارەكان ئەدا بۇ كارى راميارى ھەموو كاروبارى خستە ژىر دەسەلاتى خۇى، لەسالى ۱۹۷۷ شانشىن ئەندامانى ھەردوۋ ئەنجومەنى گۇرى بە ئەنجومەنى سەرۇك ھۆزەكان، بەلام لە سالى ۱۹۷۹ دووبارە پەرلەمان دەستى كرد بە دانىشتەكانى خۇى بە بەردەوامى.
- پارتە راميارەكان: بزوتنەوۋە گەلى ديموكراتى يەگگرتو، پارتى چەپى ناوۋەندى، پارتى سوزىلاندى پىنشىكەوتو، بەرەى سوزىلاندى يەگگرتو، بزوتنەوۋە ئىمۇكۇف نىشتەمانى، پارتى نىشتەمانى لايەنگىرى شانشىن،
- جوگرافىيەى وولات: سوزىلان دەكەوتى بە باشۋورى وولاتى ئەفرىقىا لەنزىك كەنارى زەرىيەى ھادى، كۇمارى باشۋورى ئەفرىقىا دەكەوتى بەكۇورى رۇئىئاۋاى و باشۋورى، مۇزەمبىق دەكەوتى بەرۇئەلات، لە رۇئىئاۋاى چىياكان و لەرۇئەلات گىردو لىكەكان و لە ناوۋەراستىشى دۇلىكى پان و بەرىنە، چوار زىى سەرەكى تىبايە ئەویش لە رۇئىئاۋاى بەرەو رۇئەلات نىتە خوارى كە سودمەند بۇ بەراو كىردنى خاكى وولات و زۇرى ووزەى كارەبا، كەش و ھەوايەكى لەبارو گونجاۋى ھەيە.
- مېئروۋى وولات: لە سەدەى شانزەم ھۆزەكانى بانقۇ لە رۇئەلات رويان تىكردو لەناۋچەى باشۋورى رۇئىئاۋاى مۇزەمبىق جىگىر بوو. لە سەدەى ھەژدەم چەندىن ھۆزى تر رويان لە سوزىلان دە كىردو نىشتەجى بون، لە سەدەى نۆزدەم ئەو ھۆزە ەشپەرەتەنە يەكيان گرت وەك يەك ھۆز بەرامبەر ھۆزى زولۇ بە ھۆى بونى كىشەى بەردەوام لە ئىوانيان، لەنىوۋە سەدەى نۆزدەم سوزىلان كەوتە ژىر حكومى شانشىنى جەنگاۋەر (مىسوانى) كە خالىكى ژىر دەسەلات بوو كە سى جار ئەۋەندەى خاكى ئىستاقى سوزىلان دە بوو. ئەو شانشىنە داۋاى لە بەرىتانىيا و باشۋورى ئەفرىقىا كرد بۇ يارمەتى دان لە دژى ھۆزى زولۇ.
- لەسالى ۱۹۰۲ بوە وولاتىكى پارىزراۋى بەرىتانىيا، لە ۱۹۶۸/۹/۶ سەربەخۇى لەناو كۇمەنولسى بەرىتانىيا وەرگرتو بوە شانشىنى سوزىلان كە شانشىنەكەى (سويۇزى دوھم) بوو، لە سالى ۱۹۸۲ شانشىن سويۇرى كۇچى داۋاى كىردو (زىيۇى) كە خىزانى گەورەى شانشىن سوزىلان دە بوو جىگەى گرتەو بەھۆى ئەوۋە كورەكەى تەمەنى بچوك بوو ماوۋە شانشىنى پى ئەدەرا، لەسالى ۱۹۸۲ (نەوچى) ژنى دوھەى شانشىن كۇچى كىردو تۋانى زىيۋى دەرېكات و خۇى بىتتە شانشىن و دەسەلاتى تەۋاى گواستراۋە بۇ سەرۇك وەزىران ئەمىر

دلایینی، لەسانی ۱۹۸۶ سەرەرای تەواو نەبوونی تەمەنی یاسای بۆ شانشینی سوزیلانده. لە مانگی ۱۹۹۳/۹ یەکەم هەلبژاردنی دیموکراتی ئەنجامدرا دواى كێشەو ململانیى ناوخۆی دژی دەسەلاتداران، بەلام لە دواى سالی ۱۹۹۷ لە وولات دەستکرا بەچاکسازی ئابووری و بوارەکانی تر هەرچەندە زۆریەمیواشی هەنگاوی دەناو تاكو

کۆتایی سالی ۲۰۰۴ وولاتی سوزیلانده هەنگاوی باشی دەنا. لەپێناو بۆزانەوی ئابووری خوێشگەزەرائی وولاتەکه.

- سوزیلانده ئەندامە لەنەتەوه یەكگرتووهكان، ئەندامە لە یەكیتی ئەفریقا، ئەندامە لە كۆمەنۆسی بەریتانیا.

گانا

- ناوی رەسمى: كۆماری گانا.
- پایتەختی: ئەكرا، ژمارەى دانیشتوانی: ۱،۷۸۴،۰۰۰ ملیۆن كەسە.
- پووبەری: ۹۲،۱۰۰ میل چوارگۆشەو ۲۳۸،۵۴۰ كلۆمەتر چوارگۆشەیه.
- ژمارەى دانیشتوانی: ۱۹،۵۳۷،۰۰۰ ملیۆن كەسە، بەپێی ناماری ۱۹۹۷.
- چپى دانیشتوانی: ۲۱۲ كەس لەیەك میل چوارگۆشەدا.
- بۆزانەوی دانیشتوانی: ۱،۳٪.
- شارە سەرەكیەكانی: تامیل، كۆماس.
- بەندەرە گرنگەكانی: تیما، تاكوراڊی.
- نژادەكانی: ئەكان ۴۵٪، مۆشى، داگۆمبا ۱۷٪، یو ۱۳٪، جا ۱۰٪، چەندین نژادی تری بچووكی تیایە.
- زمانەكانی: ئینگلیزی (زمانی رەسمیە) زمانەكانی ئەكان، مۆشى، داگۆمبا، یو، جا.
- ئاینەكانی: بروای ناوخۆی جۇراو جۇر ۴۵٪، ئیسلام ۲۰٪، مەسیحی ۲۵٪.
- زانینى خوێندن و نووسین: ۶۷٪.
- دابەشی كارگێری: ۱۰ پارێزگای هەرمیە.
- كۆی دەرئەنجامی ناوخۆی: ۲۶،۵۰۰ ملیار دۆلار.
- بەشى تاك لەكۆی دەرئەنجامی ناوخۆی:
- ۲،۵۰۰ دۆلار.
- دراوی: سیدی.
- بەرگری: ۵۰٪ لەكۆی دەرئەنجامی ناوخۆی.
- سوپاكەى: ۷،۵۸۰،۰۰۰ هەزار كەسە.
- زەوى كشتوكالی: ۱۲،۸٪ لەخاكی وولاتەکه.
- سامانی كشتوكالی: گەنم، جۇ، دانەوێلەى تر، دەرزەرد، فولى سودانى، قاوه، برنج، كاكاو، تەپە، میوهجات، چەوهندەرى شەكر.
- سامانی نازەلى: مەپ ۲،۲۲۰ ملیۆن سەر، بزن ۲،۲۵۰ ملیۆن سەر، چیل ۱،۱۸۰ ملیۆن سەر، پەرەور ۱،۳۰۰ ملیۆن سەر.
- پێشەسازی: ئەلەمنیۆم، سروشتی، ئامادەکردنی خۆراك، بەرەمی دار، پێشەسازی سوک.
- بەرەمی کارەبا: ۸۷،۰ ملیار کیلووات کاترئیر.
- سامانی سروشتی: بۆكسیت، زێر، موگناتیس، ئەلماس.
- داھاتی دەرەوی: كەلوپەلی سەرمايەدارى، پێداویستی خۆراك، نەوت و بەرەمەكانی، كەلوپەلی بەكارهێنان، ماشین و ئۆتۆمبیل.
- دەرچووهكانی: ئەلەمنیۆم، بۆكسیت، زێر، دار، كاكاو.
- هاوبەشەكانی بازرگانی: یابان، چین، ئەلمانیا.

فەرەنسا، ئەمەرىكا، بەرىتانىيا، كۇرىيا باشور.

- پۈتۈن دەسلەپتە: وولاتىكى كۇمارىيە، سەرۋىكى دەۋلەت خۇي سەرۋىكى حكومەتە، پەرلەمان پىك ھاتوۋە لە ۲۰۰ ئەندام ھەلدەبىژىردىن بەپىشنىياري گىشتى بۇ ماۋەى پىنچ سال.
- پارتە رامىيارىيەكان: پارتى نىشتىمانى نوئى، پارتى كۇنگرەى نىشتىمانى دىموكراتى.
- جۇگرافىيى ولات: گانا يەككىكە لە وولاتەكانى پۇژئاۋاي ئەفرىقىا كە دەكەۋىتە سەر كەنارى گىنىيى باشور. كوت دىفوار لە پۇژئاۋاي، بۇركىنا فاسو لە باكورى. تۇگۇ لە پۇژھەلاتى، پوۋى خاكى گانا زۇربەى دەشتايى بەپىتە و زەمبەكى گونجاۋى ھەبە بۇ بوژانەۋەى كىشتومال و دارستانى باشى تىيايە. گىرنگىر زى زى (فۇلتا) يەۋ دەرياچەى فۇلتاى لى دروستكراۋە و زى فۇلتا لە كەنداۋى گىنىيا دەكەتەۋە. لە پۇژئاۋاي تەپۇلكەى (ناشتىيە)، لە پۇژھەلاتى چىايە، بەلام پىشېنىى درىژى كەنارەكەى ۴۳۵ كىلۇمەتر دەپىت، كەش و ھەۋايەكى گونجاۋى ھەبە.
- مېژوۋى وولات: گانا كاتى خۇي ناۋىكى ئىمپىراتۇرى ئەفرىقى بۈە كە لەسەر كەرتى زى ئىچىر بۈە لە سانى ۴۰۰ تا ۱۳۴۰ زانىنى، پىرتوگالىيەكان بۇ يەكەم جار لە سانى ۱۴۷۰ سەردانى ناۋچەكەيان كىردو چاۋيان كەوت بە گانا. دواى ئەۋان ئىنگلىزەكان لە سانى ۱۵۵۰ سەردانىان كىردو دواى ئەۋانىش ھۇلەندىيەكان لە سالى ۱۵۹۵ سەردانىان كىرد، لە دواى ئەۋانىش سۈيدىيەكان لە سانى ۱۶۴۰، حوكۇمەرانى بەرىتانىيا لە گانا دەستى پى كىرد لە سانى ۱۸۲۰ ئەۋ دەسلەتە بەھىز نەبوو تاكو سانى ۱۹۰۱. لە سانى ۱۹۵۶ گانا تىكەلاۋ كرا لەگەل تۇگۇلان لە دواى ئەنجامدانى راپرسى مىللى و ئەنجامەكەى ھەردو وولات يەككىان گىرت بە ناۋى گانا. لە ۱۹۵۷/۲/۶ گانا سەر بەخۇيى ۋەرگىرت و بۈە ئەندام لە كۇمەنولسى بەرىتانىيا

- و (كۋامى نكۇما) بۈە يەكەم سەرۋىك كۇمار، لە سانى ۱۹۶۰ دەستورى نوئى گانا راگەياندىرا و كىردى دەۋلەتى يەك پارتى سوشىالىستى. لە سانى ۱۹۶۶ كودەتايەكى ناكاۋى سەربازى ئەنجام درا لەلايەن سەربازو پۇلىس و نكۇ ما لەسەر دەسلەت لا بىرا. لە سانى ۱۹۶۹ ھەلبىژاردن ئەنجام درا بەلام گانا نەپىتوانى كارەكانى بەرپۇە ببا بەھۇي پودانى كودەتايە يەك لە دواى يەكەكانى سانى ۱۹۷۲ تاكو ۱۹۸۱ دوا كودەتا لەلايەن (چىرى ۋولىنجس) ئەنجام درا كە ئەفسەرىكى فرۇكەۋان بوو، دەستورى لەكار ۋەستاند و مۇلەتى پارتەرامىيارىيەكانى قەدەغەكرد. لەمانگى ۴/ ۱۹۹۲ رەزامەندى لەسەر دەستورى نوئى وولات كىرد بە ماۋەدانى فرەلايەنى پارتايەتى لە دەسلەتدا. لە كۇتايى سانى ۱۹۹۲ ھەلبىژاردن ئەنجام دراۋ چىرى پولىنجىس زۇبەى دەنگەكانى بە دەست ھىنا بۈە سەرۋىك كۇمارو لەھەمان كات پارتى كۇنگرەى نىشتىمانى دىموكراتى دەسلەتدار تۋانى ۱۸۹ كورسى بە دەست بىنن لەكۇى ۲۰۰ كورسى، دۋبارە لىنجس لە ھەلبىژاردنەكانى ۱۹۹۶ سەر كەوتنى بە دەست ھىناۋ بۈە سەرۋىك كۇمارى گانا لە ئەنجامى ۋەرگىرتنى يارمەتى لە بەنكى نىۋەدەۋلەتى بە بىرى دوو مىليار و سەد مىليۇن دۇلار كە بۈە ھۇي بوژانەۋەى ئابۋورى وولاتەكە. سىكرىترى نەتەۋە يەكگرتۋەھكان (كوفى ئەنان) لەدايك بوۋى گانا يە كە دىپلوماتكارىكى دان پى ئراۋ بوو تاكو بۈە سىكرىترى نەتەۋە يەكگرتۋەھكان لە سانى ۱۹۹۷، گانا بەرمو ئارامى و ناسودەبى ھەنگاۋ دەنى. بەتايىبەتى لە دواى سانى ۲۰۰۴ لەگەل تەۋابۋونى ئەۋ پەرتۋوكە.
- گانا ئەندامە لە نەتەۋە يەكگرتۋەھكان، ئەندامە لە كۇمەنولسى بەرىتانىيا، ئەندامە لە پىنخراۋى يەككىتى ئەفرىقىا.

كىنياي ئىستوائى

"گىنياي ئەسپانىي پىشوو"

- ناۋى رەسمى: كۆمۈرى كىنياي ئىستوائى، واتە گىنياي كەمەرىيى.
- پايتەختى: مالايو، كە دەكەۋىتتە دورگەي بيوكۇ ژمارەي دانىشتوائى ۷۸ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- پوۋبەرى: ۱۰ر۸۲ ميل چوارگۆشە ۲۸ر۰۵۱ كىلومەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەي دانىشتوائى: ۵۷۶ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- چىرى دانىشتوائى: ۵۲۲ كەس لەيەك ميل چوارگۆشەدا.
- بوژانەۋەي دانىشتوائى: ۲ر۵٪.
- شارە سەرەككەكانى: ياتا.
- بەندەرە گرنگەكانى: مەلايو، ياتا.
- زمانەكانى: ئەسپانى، فەرنسى، (ھەردوكيان زمانى رەسمىن) فانج، يوۋبى.
- نژادەكانى: فانج ۸۵٪، يوۋبى ۱۰٪.
- ئايىنەكانى: كاسۋىلكى پۇمانى، بروتستانت، ئەنىمىيە.
- زانىنى خويىندن و نوسين: ۸۰٪.
- دابەشى كارگىڭىرى: ۷ ناۋچەيە لە شىۋەي ناحىيە.
- كۆي دەرئەنجامى ناوخۇيى: ۶۶ر۵۰۰ مىلۇن دۇلار.
- بەشى تاك لەكۆي دەرئەنجامى ناوخۇيى: ۱ر۶۰۰ دۇلار.
- دراۋى: فرنگى سىفا.
- بەرگىرى: ۲ر۵٪ لەكۆي دەرئەنجامى ناوخۇيى.
- سوپاكەي: ۱۵ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- زەۋى كشتوكالى: ۲ر۵٪ لەخاكي وولاتەكە.
- بەرەمى كشتوكالى: گەنم و جۇ، دانەۋىلەي تر، كاكاو، قاۋە، برنج، مۇز، پەتاتە، تەرە،
- ميوەجات، دارى دارستانەكان.
- سامانى ئازەلى: مەر ۲۵ر۰۰۰ ھەزار سەر، بىزىن ۱۶ر۵۰۰ ھەزار سەر، چىل ۱۸ر۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەۋر ۵۶ر۰۰۰ ھەزار سەر.
- پىشەسازى: نەۋت كە ۷۰٪ داھاتىيەتى، راۋى ماسى، دار.
- بەرەمى كارەبا: ۲۵ مىلۇن كىلۇۋات كاتژمىر.
- سامانى سروسشى: نەۋت.
- داھاتى دەرەۋەي: ماشىن، ئۆتۈمبىل، كەلۋەلى گواستەنەرە، بەرەمەكانى رىست و چىن، پىداۋىستىيەكانى خۇراك.
- دەرچىۋەكانى: نەۋت، قاۋە، كاكاو، دارى دارستانەكان.
- ھاۋبەشەكانى بازىگانى: ئەمەرىكا، نىجىرىيا، فەرەنسا، ئەلمانىا، يابان، چىن، ئەسپانىيا، كامىرۇن.
- پىژنى دەسەلات: كۆمارىكى دىموكراتى تازە پىنگەيشتۋە، ئەنجومەنى نوئەران پىك ھاتۋە لە ۸ ئەندام. ئەنجومەنى ۋەزىران، سەرۋك ۋەزىران سەرۋكايەتى ئەنجومەنى ۋەزىران دەكات.
- پارتە راميارىەكان: پارتى نەتەۋەي راست رەۋى ناۋەندى، پارتى دىموكراتى، پارتى چەپى ناۋەندى، يەككىتى سۇشبالسىتى دىموكراتى گىنياي ئىستوائى، پارتى كۆك بونى مىللى دىموكراتى.
- جۇگرافىيەي وولات: كىنياي ئەسپانى لە وولاتەكانى پۇژئاۋاي ئەفرىقىايە ئەۋىش يەكەم دەۋلەتى ئەفرىقىيە كە بەزىمانى ئەسپانى ئاخاۋتن دەكات. وولاتىكى قەبارە بچووكە لە

دوو بەش پىڭ هاتووە. بەشىڭيان دەكەويتە كىنشومەرى ئەفرىقىيا كە پىنى دەگوتىرى (بۆمۆنى) كە پووبەرى ۲۶،۱۱۷ كىلومەتر چوارگۆشەيە. كە كەنداوى گىنىيا دەكەويتە پۇژئاواى و كامپۇن لەباكورىيەو. گابۇن دەكەويتە پۇژھەلات و باشورى، بەلام بەشى دووهمى دەكەويتە دورگەى كەنداوى گىنىيا كە گەورەترىنيان دورگەى بيوكۆيە كە پووبەرى ۲،۰۲۲ كىلومەتر چوارگۆشەيە. ئەو دورگەيە لە دوو چىياى گرگانى پىڭ هاتووە كە كەندىكى قۇل و پان بە يەكيان دەبەستىتەو. بەلام ناوچەى رىومۆنى پىڭ هاتووە لە دەشتايەكى كەنارى و گردولكەى نزم، زۆربەى خاكى كىنيا بە دارستان داپۇشراو.

• مېژوى گىنىياى ئىستوائى: بۇ يەكەم جار لە سالى ۱۴۷۲ دۆزىنەرموھەكانى پورتوگال سەردانى ناوچەكەيان كرد، لە سالى ۱۷۷۸ پورتوگالىيەكان دورگەى بيوكۆيان بۇ ئەسپانىيەكان جى ھىشت (كە پىشوو پىنيان دەگوت فرنادۇبۇ) ئەويش بە دامەزاندنى كىلگەى كاكاو قاوہ كە كرئكارىان لە پۇژئاواى ئەفرىقىيا بۇ دەھىنا بۇ كارى كشتوكالى. لە سالى ۱۸۸۵ ئەسپانىيا بەشى دووهمى وولاتەكەى وەرگرت كە كەوتبەو كىنشومەرى ئەفرىقىياو ناسراو بوو بە رىومۆنى (فىنى ئىستا) و ئەو بەشەش لكا بە بەشى يەكەم (دورگەى بيوكۆ) لەژىر ناوى گىنىياى ئەسپانى و پايتەختى مالايو بوو لە دورگەى بيوكۆدا، كۆمەلەى گەلان لەسەرەتاي سەدەى بىستەم شاندىكى تايبەتى رەوانەى وولاتەكە كرد بۇ لىكۆلینەو لە بژوى كرئكارانى كشتوكالى لە كىلگەكانى كاكاو قاوہ لە دورگەى بيوكۆ كە

لەو كاتە گەورەترىن كىلگەى كشتوكالى بەرھەم ھىنانى كاكاو بوو لە جىھاندا.

لە سالى ۱۹۵۹ بوە گىنىياى ئەسپانى دووھى دەرياكان، لەدواى سالى ۱۹۶۰ ھۆزى فانج لەناوچەى (پيومۆنى) جولانەوھى نىشتامانىان ئەنجام دا بە ناوى خاكى دايك دژى ئەسپانىيەكان لە دورگەى بيوكۆ لەگەن ھۆزى يۆبى. لە سالى ۱۹۶۲ گىنىياى ئىستوائى توائى مافى ئۇتۇنۆمى وەرگرت، لە ۱۹۶۸/۱۰/۱۲ سەر بەخۆى لە ئەسپانىيا وەرگرت و بوە ماكياس (نجوم)، ئەويش لە ھۆزى فانج (بوە يەكەم سەرۆكى وولات. بەلام راميارىەتى شوقىنى و بەرچاوتەنگى نەتەوايەتى بەكار ھىنا بەرامبەر ھۆزى يۆبى ئەمەش بوەھۆزى ئەوھى كە زۆر لە دانىشتوانى وولاتەكە بەجىبىلن بە ھۆزى دەسەلاتە دىكتاتورىە بىن وئىنەكان تا بوە ھۆزى داخستنى كەنىسەكان. دواى لە سالى ۱۹۷۹ لە دەسەلات لادرا دواى لە سىدارە دراو كورى براى جىگەى گرتەو كە ناوى (مياسۆچۇ بخوما) بوو. لە سالى ۱۹۹۲ ھەلسا بە دامەزاندنى حكومەتى گواستەو بەرمو دەسەلاتى فرەلايەنى. بەلام ھەر لەسەر راميارىەتى چەوتى خۆى مايەو ھەتا لە ھەلبژاردنەكانى مانگى/۱۱/۱۹۹۲ دووبارە ھەلبژىردرايەمو سەرپراى كەمى دەنگدەران، لە سالى ۱۹۹۶ ھەلبژىردرايەمو ھەتا لە ھەلبژاردنى ئەنجومەنى ياسا دانان كە لە مانگى/۳/۱۹۹۸ ئەمەش نجوماس مياسۆچۇ لە سالى ۱۹۹۹ تاكو ئىستە دەسەلاتدارە واتە تاكو كۆتايى سالى ۲۰۰۴.

• گىنىياى ئىستوائى ئەندامە لە رىڭخراوى يەككىتى ئەفرىقىيا، ئەندامە لە نەتەوہ يەكگرتەوكان.

گینیا بیساو

"گینیای پورتوگالی پیئشو"

- سوپاکه‌ی: ۷۵۰۰۰ هزار کسه.
- زهوی کشتوکالی: ۱۱/۵٪ له خاکی وولاته‌که.
- به‌رهمی کشتوکالی: دارخورما، فولی سودان، گهنم، جو، دانه‌وئله‌ی تر، دار، په‌مؤ، چه‌ره‌نده‌ری شه‌کر، قاره، که‌گاو، ته‌ره، میوه‌جات.
- سامانی ناژنه‌ی: مه‌ر ۶۷۰۰۰ هزار سه‌ر، بز ۴۳۰۰۰ هزار سه‌ر، چیل وگامیش ۳۲۰۰۰ هزار سه‌ر، په‌ره‌ور ۸۵۰۰۰ هزار سه‌ر، ماسی.
- پیشه‌سازی: دروستکردنی شه‌کر، نامادکردنی خوراک، بیرو خواردنه‌وه، پالوتنی نه‌وت.
- به‌رهمی کاره‌با: ۴۸ ملیون کیلوات کاتژمیر.
- سامانی سروشتی: نه‌وت، غازی سروشتی، فوسفات، بؤکسیت، کبریت.
- داهاتی دهره‌وه‌ی: پیداو‌یستی خوراک، نه‌وت، که‌لویه‌ی سه‌رمایه‌داری، که‌لویه‌ی به‌کاره‌یتان، که‌لویه‌ی نیوه دروستکراو، جل و به‌رگ.
- دهرچه‌وه‌کالی: خواردنه‌وه، ماسی، فولی سودانی، فه‌ریکه خورما، گامیش، داری دارستانه‌کان.
- هاربه‌شه‌کالی بازرگانی: نه‌سپانیا، چین، نه‌مهریکا، پرتوگال، سه‌نیگال، هند، نیجیریا.
- پرژیمی ده‌سه‌لات: وولاتیکسی کوماریه، نه‌نجومه‌نی یاسادانانی پینک هاتوه له ۱۰۰ ئەندام، سه‌رؤک ده‌ولت و سه‌ره‌ک وه‌زیران و نه‌نجومه‌نی وه‌زیرانی هیه.
- پارتی رامیاره‌کان: پارتی نه‌فه‌ریقی له پیناو سه‌ربه‌خوی گینیای پرتوگال و (راس الاخض).
- پارتی سوشیالیستی نه‌توه‌ی، پارتی ده‌ست
- ناوی په‌سمی: گینیا بیساو.
- پاته‌ختی: بیساو، که به‌نده‌ریکی سه‌ره‌کی وولاته‌که‌یه‌و ژماره‌ی دانیش‌توانی ۲۸۴۰۰۰ هزار کسه.
- پووبه‌ری: ۱۲۹۴۶ میل چوار گوشه‌و ۲۶۱۲۰ کیلومه‌تر چوار گوشه‌یه.
- ژماره‌ی دانیش‌توانی: ۱۰۶۸۰۰۰ ملیون کسه، به‌پیی زایناری روژنامه‌کالی ۲۰۰۰.
- چری دانیش‌توانی: ۱۱۲ کس له‌یه‌ک میل چوار گوشه‌دا.
- بوژانه‌وه‌ی دانیش‌توانی: ۲۸٪.
- شماره سه‌ره‌کیه‌کالی: مانسوا، ساودؤ مینجؤس.
- زمانه‌کالی: پورتوگالی (زمانی په‌سمیه) کریؤلؤ زاراه‌ی پرتوگالیه، زمانه‌کالی نه‌فریقی.
- نژاده‌کالی: زوریه‌ی دانیش‌توانی نه‌فریقین، له‌گه‌ل پینچ کومه‌له‌ی نژادی تر وه‌ک (بلنتی له ناوه‌راست، فولانی له باکور، مالینکی، یاکو له که‌ناره‌کالی هندیه).
- ناینه‌کالی: بروای ناوخوی ۶۵٪، نیسلام ۳۵٪، مه‌سیحی ۵٪.
- زاینی خویندن ونوسین: ۵۸٪.
- دابه‌شی کارگیزی: ۹ پاریزگای هه‌ریمیه.
- دراوی: فرنگی سیفا.
- کوی دهر نه‌نجامی ناوخوی: ۱۲۵۰۰۰۰ ملیار دؤلار.
- به‌شی تاک له کوی دهر نه‌نجامی ناوخوی: ۲۰۰۰ دؤلار.
- به‌رگی: ۲۵ له‌کوی دهر نه‌نجامی ناوخوی.

پېنځخېرى كۆمەلەيتى، پارتى چەپى ناوھندى،
بزوئەنەھى باقاتاي بەرگى.

- جوگرافىيە وولات: گىنيا بىساو دەكەويتە
كەنارەكانى ئەتلەسى لە ئەفەرىقىيە پۇژشاوا،
ئەويش تىندىس كۆند (يان ھۆرەبوان) لە نىوان
سەنگال لە باكورو كۆمارى گىنيا لە پۇژمەلات
و باشور، ئەرخەبىل لە دوورگەي ئەتلەسى
(ئەرخەبىل بىجاجۆي) لە سەر دورگەي كەنارى.
- مېژووى گىنيا بىساو: دۇزىنەھى گىنيا بىساو
لە سانى ۱۴۴۶ لە لاين زاناي پورتوگالى نۇتۇ
ترىستاو بوە، دائىشتوانى دوورگەي (راس
الاخض) تونيان بازىگانى بەدەست بەينىن
لەودوورگەيەو لە سانى ۱۸۷۹ پەيوھندى لە
نىوان گىنيا بىساو (راس الاخض) پچرا، لە
سەرەتاي سەدەي بىستەم پروگالىمەكان تونيان
ھىورى بخەنە نىوان ھۆزەكانى دژ بە يەكتى
بەلام دەسەلاتى داگىرەران رانەدەوھستان. لە
سانى ۱۹۵۶ پارتى ئەفرىقى بۇ سەربەخۇي
گىنيا بىساو دامەزرا لەگەل (راس الاخض)،
دواي ئەوھ شەپ دەستى پىكىرد كە كارىگەرى
كردە سەر زۆربەي ناوچەكان، لە سەرەتاي
سانى ۱۹۷۴ شۇپشگىران تونيان زۆربەي خاكى
ولات پزگار بكن و حكومەت پىك بىنن بە دەيا
دەولەت دانى نا بەو دەسەلاتە. لە سانى ۱۹۷۴
كودەتاي سەريازى لە پورتوگال ئەنجام درا بوە
ھوى كردنەھى دەرگاي ئازادى لە گىنيا بىساو
راس الاخض، لە سانى ۱۹۷۴/۸ حكومەتى

لشبوئە توناي رىكەوتن لەگەل دەسەلاتدارانى
گىنيا مۇرېكات بەدانى سەربەخۇي بە گىنيا
بىساو لە ۱۹۷۴/۹/۱۰ و ناوي خۇي نا بەناوي
گىنيا بىساو لىويس كابرال پۇستى
سەرۇكايەتى سەرۇك كۆمارى ھەرگرت.

لە سانى ۱۹۸۰/۱۱/ سەرۇك ھەزىران توناي
كودەتايەك ئەنجام بەدات و سەرۇك كابرال
لەدەسەلات لابرېنت و سەرۇك ھەزىران برناردۇ
فېرا سەرۇكايەتى ئەنجومەنى شۇپشگىرى بىكات
لەگەل دەسەلاتى حوكمەرانى. لە كۇنگرەي ناكواي
پارتى دەسەلاتدار لە سانى ۱۹۹۱/۱/ برىاي
پۇزىمى فرە پارتايەتى دا. لە ھەلېزاردنەكانى
فرەلايەنى لە سانى ۱۹۹۴/۷/ پارتى دەسەلاتدار
توناي ۶۴ كورسى بەدەست بىننى بەلام لە
ھەلېزاردنى سەرۇك كۆمار لەھەمان كاتا برناردۇ
فېرانە توناي دەنگى تەواو بىننى لەخولى يەكەم
بەلام لە خولى دووم توناي ۵۲٪ بەدەست بىننى،
لە سانى ۱۹۹۸/۶/ ياخوبون لەناو سوپا ئەنجام
دراو بوە ھۇي بەريابوونى شەپى ناوخۇيى و
سەنگال يارمەتى دەسەلاتى فېراي داو دواي بە
ھەرەس ھىنانى رىكەوتنەكەي ئاشتى
مانى/۱۱/۱۹۹۸، ھىزى جەنگاھەر تونيان فېرا
لە دەسەلات دەرگەن لە سانى ۱۹۹۹/۵، كە بىكال
سەنما دەسەلاتى سەرۇك كۆمارى ھەرگرت
تاكوتايى ۲۰۰۴ لەدەسەلات مابوھوہ..

- گىنيا بىساو ئەندامە لە نەتەوہ يەكگرتوہەكان،
ئەندامە لە رىكخراوى يەكيتى ئەفرىقىا.

گینیا

"گینیا فەرەنسى پيشوو"

- ناوی رەسمى: كۆمارى گینیا.
 - پايتەختى: كوناكرى، ژمارەى دانىشتوانى ۱۶۷۴ر۰۰۰
 - مېترىكە كەسەلە ھەمان كات بەندەرىكى سەرەكىە.
 - پووبەرى: ۹۴ر۹۲۷ مىل چوارگۆشە و ۲۴۵ر۸۶۰ كىلومەتر چوارگۆشەيە.
 - ژمارەى دانىشتوانى: ۸ر۴۶۵ر۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپيى نامارى ۱۹۹۹.
 - چىرى دانىشتوانى: ۸۹ كەس لەيەك مىل چوارگۆشەدا.
 - بوژانەرى دانىشتوانى: ۲ر۶٪.
 - شارە سەرەكىەكانى: كان كان، نىزىرى كورىە، لاييە.
 - نژادەكانى: سوسو، مالىنكى، بول، ۲۱ نژادى جۇراو جۇرى ترى تيايە.
 - زمانەكانى: فەرەنسى (زمانى رەسمىە) بولى، مالىنكى، سوسى.
 - ئاينەكانى: ئىسلام ۹۰٪، برواى ناوخويى و مەسىحى ۱۰٪.
 - زانينى خویندن و نوسين: ۴۰٪.
 - دابەشى كارگىرى: ۲۲ ھەرىمى كارگىرىيە.
 - دراوى: مزنكى گىنى.
 - كۆى دەرئەنجامى ناوخويى: ۸ر۵۰۰ مىليار دۇلار.
 - بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخويى: ۲ر۲۵۰ دۇلار.
 - بەرگى: ۶ر۵٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخويى.
 - سوپاكەى: ۶۷ر۵۰۰ ھەزار كەسە.
 - زەوى كشتوكالى: ۶ر۲٪ لەخاكى وولاتەكە.
 - بەرھەمى كشتوكالى: گەنم، جۆ، نۆك و نيسك،
- بىرنج، مۆز، ئەناناس، قاو، خورما، نسكافە، تەرە، ميوەجات چەرەندەرى شەكر.
 - سامانى ئاژەلى: مەر ۶۸۲ر۰۰۰ ھەزار سەر، بىز ۸۵۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، چىل ۲ر۲۵۰ مىليۇن سەر، پەرھور ۸ر۸۰۰ مىليۇن سەر.
 - پيشەسازى: ئەلەمنىۇم، دروستكردى كەلوپەلى سوك، بۆكسىت، ئەلماس، وزەى كارەبا.
 - بەرھەمى كارەبا: ۵۶۰ مىليۇن كىلووات كاترەمىز.
 - سامانى سروشتى: ئاسن، زىر، ئەلماس، بۆكسىت.
 - داھاتى دەرەوى: نەوت و بەرھەمەكانى، كەلوپەلى گواستتەو، پىداويستى خۆراك، ماشىن، بەرھەمى رست و چىن.
 - دەرچووەكانى: ئەلماس، ئەناناس، مۆز، قاو، بۆكسىت.
 - ھاويەشەكانى بازىگانى: ھۆنك كۆنگ، يابان، چىن، ئەمەرىكا، فەرەنسا، بەرازىل، بەلجىكا، ئىرلەندا، ئەسپانيا.
 - پزىمى دەسەلات: كۆمارىكى ديموكراتيە، ئەنجومەنى وولات ھەلدەبىزىردىت بۇ ماوہى پىنج سال كە پەرلەمانىكى فرە لايەنيە. سەرۆك كۆمار بۇ ماوہى پىنج سال ھەلدەبىزىردىت و ناتوانى لە دوو جار زياتر خۆى ھەلبىزىرتەوہ. ئەنجومەنى قەزائى سەرەخۆى تەواوى ھەيە.
 - پارتە رامبارەكان: پارتى نوئى كرىنەوہ و پىشكەوتن، پارتى چەپى ناوہند، پارتى يەكيتى و پىشكەوتن، پارتى كۆمەلەى گىنى، پارتى يەكيتى كۆمارى نوئى.

• جوگرافىيى وولات: گىنىيا دەكەويتە سەر كەنارى ئەتلەسى لە پۇرۇشاواي ئەفرىقىيا، گىنىيا بېساو سەنگال و مالى لە باكورى، كوت دىفوار لە پۇرۇھەلاتى، لىبىر لە باشورى. خاكى گىنىيا بە پۇرۇھەلاتى كەنارى تەنگ دەست پى دەكات بۇ ناوچەى چىيىى لە ناوهراسى كە سەرچاومكانى زىئى گامبىياو سەنگال و تىرى تىايە لە باشورى پۇرۇھەلاتى دارستانىكى چىرى بەسودى تىايە

• مېرۇوى وولات: خىلى سوس كە دەگەرئەتەم سەر پەچەلەكى ھۆزى مالبەتسك لە بكورى پۇرۇھەلات كۆچيان كىرد بەرەو گىنىيا لەدواى سالى ۹۰۰ زايىنى. لەسەدەى سىيانزەھەم شانشىنى سوس دامەزرا لە كەنارەكە كە لەوكات باكورى پۇرۇھەلاتى گىنىيا بەشىك بوو لە ئىمپراتورىەتى مالى ئىسلامى، لە ناوهراسى سەدەى پانزەم بازىگانە پورتوگالىبەكان سەردانى ناوچە كەنارەكەيان كىرد. لە سالى ۱۸۴۹ لەسەر لىواری زىئى نۇنيز فەرەنسىيەكان ناوچەيەكى پارىزراويان دامەزرااند. لە سالى ۱۸۹۰ ژۇر دەستەيەكيان لەسەر زىئى يەكانى باشور دامەزرااند. لە سالى ۱۸۹۵ دوپارە ناوى ناوچەكەيان گۇرپى بۇ گىنىياى فەرەنسى و بوە بەشىك لە ئەفرىقىياى پۇرۇشاواي فەرەنسى، لە سالى ۱۹۴۶ گىنىياى فەرەنسى بوە بەشىكى لكاو بە خاكى فەرەنساى دواوہى دەرياکان. لە ۱۹۵۸/۱۰/۲ گىنىيا سەر بەخۇى تەواوى وەرگرت لە ئەنجامى راپىرسى گەلى گىنىيا بە جىابوونەوہيان لە فەرەنساو سىكتۇ بوە سەرۇك كۇمارى وولاتەكە كە بەرەو يەكەم دەولەتى ماركسى ھەنگاوى نا لەئەفرىقىياو دەولەتى يەك پارتى راگەياند، لە شەستەكان و ھەفتاكان ئابورى وولات بەرەو تەنگەژەيەكى خراب پۇيشت كە بوە ھۆى ئەوہى كە زياتر

لەسەد ھەزار كەس لە وولات دەرجىت، لە سالى ۱۹۶۵ پەيوەندى دىبلۇماسى لەگەل فەرەنسا راگرت وپوى كىردە يەكىتى سۇقىەتى پىشوو پەيوەندى دىبلۇماسى كىردەمە كە بوە سەرچاوہى يارمەتەيكەنى گىنىيا لە بوەرەكانى ئابورى وپۇشنىبىرى و ھونەرى. لە سالى ۱۹۷۴ دوپارە نورى بە سەرۇك كۇمار ھەلبۇزۇردرا بۇ ماوہى ھەوت سال. دوپارە لە سالى ۱۹۸۱ ھەلبۇزۇردراوہ، لە سالى ۱۹۸۴ سىكتۇرى لە ئەمەرىكا كۇچى دواى كىرد لەدواى ھوكمرانى ۲۶ سال لە سەر وولاتى گىنىيا، لەدواى ئەوہ لە رىگەى كودەتايەكى ئاشتىيانە عەقىد لانسال كۇنتىبە دەسەلاتى وەرگرت و بەندە راميارىيەكانى ئازاد كىرد و چەند چاكسازى ئابورى ئەنجامدا. بەلام تراورى دۇستى كۇنتىبە لە كودەتايەكى سەربازى دەسەلاتى گرتە دەست و كۇنتىبە بوە وەزىرى كشتوكالى. لە ئەنجامى كىشەو مەملانى و خۇپىشاندان و ئازاوہ ھوكمەت ناچار بوو دەستورى نوئى راگەيەنى بە ھوكمى فرەلايەنى دىمىوكراتى. لە ھەلبۇزۇردنەكەنى مانگى/۱۲/۱۹۹۱ پارتى يەكىتى و پىشكەوتن ۵۱% دەنگى بەدەست ھىنا بۇ پۇستى سەرۇك كۇمارى، كۇنتىبە سەرگەوت بە سەرۇك كۇمار ھەرچەندە ھەلبۇزۇردنەكە بە ناپاست درا قەلەم. لە سالى ۱۹۹۶ كودەتايەك ئەنجام درا بەلام لەلايەن كۇنتىبە لەناوبراو لە ھەلبۇزۇردنى مانگى /۱۲/۱۹۹۸ دوپارە بە سەرۇك وولات ھەلبۇزۇردراوہ و تاكو ئىستاش لەدەسەلات بەردەوامە واتە تا كۇتايى ۲۰۰۴.

• گىنىيا ئەندامە لە ئەتەو يەكگرتوومەكان، ئەندامە لە رىكخراوى يەكىتى ئەفرىقىيا.

سىرالىيۇن

- ناۋى رەسمى: كۆمۈرى سىرالىيۇن.
- پايتەختى: فىرى تاۋن، ژمارەى دانىشتۋانى ۷۳۵۰۰۰ ھەزار كەسە.
- پۈۋبەرى: ۲۷ر۶۶۹ ميل چوارگۆشە و ۷۱۷۴۰ كىلومەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتۋانى: ۵ر۸۶۴ر۰۰۰ ۵ر۸۶۴ر۰۰۰ ۲۰۰۰ كەسە، بەپېن زانىيارەكانى ۲۰۰۰.
- چىرى دانىشتۋانى: ۲۱۱ كەس لەيەك ميل چوارگۆشەدا.
- بوژانەۋەى دانىشتۋانى: ۲۷٪.
- بەندەرە سەرەكەيەكانى: فىرى تاۋن، برنژى.
- نژادەكانى: تەنى ۲۷٪، مەندى ۲۵٪، خىلەكانى تر ۲۸٪.
- زمانەكانى: ئىنگلىزى (زمانى رەسميە) مەندى، تەنى، كرىۋ.
- ئاينەكانى: ئىسلام ۶۰٪، مەسىحى ۸۰٪، بىرو راي تىرى ناوخۇيى ۳۰٪.
- زانىنى خويندەن و نوسىن: ۳۶٪.
- دابەشى كارگىرى: دوو پارىزگايە لەگەن ھەرنمىك.
- دراۋى: ليۇن.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇيى: ۲۷۰۰ مىليار دۆلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۇيى: ۶۵۰ دۆلار.
- بەرگى: ۷٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۇيى.
- سوپاكەى: ۳۵۷۰۰ ھەزار كەسە.
- زەۋى كشتوكالى: ۷۲٪ لەخاكى وولاتەكە.
- بەرەمى كشتوكالى: گەنم و جۇ، دارخورما، برنج، قاۋە، كاكاو، تەرە، ميوەجات، چەۋەندەرى شەكر، توتن.
- سامانى ئاژەلى: مەر ۲۶۵ر۰۰۰ ھەزار سەر، بىزىن ۲۱۷ر۰۰۰ ھەزار سەر، چىل ۵۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەۋر ۴۷۰۰ ھەزار سەر.
- پىشەسازى: مەنجم، خواردنەۋە، جگەرە، پىستن و چىن، پىلاۋ.
- بەرەمى كارەبا: ۲۵۰ مىليۇن كىلۋات كاترۇمىر.
- سامانى سروسشتى: ئاسن، ئەلماس، بۆكسىت، تىتنىۋم.
- داھاتى دەرەۋەى: كەلپەلى سەرەمايەدارى، سوتەمەنى، كەلپەلى خۇراك، پىداۋىستى داۋ دەرمان.
- دەرچەۋەكانى: كاكاو، قاۋە، ئەلماس، ئاسن، بۆكسىت، جگەرە.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: يابان، ئەۋرۇپاي پۇژئاۋا، بەرىتانيا، چىنى مىللى.
- پۇژمى دەسەلات: وولاتىكى كۆماربە لە سانى ۱۹۹۸، لەۋكاتەى كە ئەخمەد كويە دەسەلاتى ۱۹۹۸، مەرگرت لە دۋاي لەناۋبەردى گروپى سەربازى كە دەسەلاتداربەتى وولاتيان دەرگرت.
- جۇگرافىيەى وولات: سىرالىيۇن دەكەۋىتە سەر كەنارى پۇژئاۋاي ئەفرىقىا كە درىژيۇتەۋە لەسەر زەربى ئەتلەسى. كۆمارى گىنيا لە باكورو پۇژئەلاتى، كۆمارى لىبىريا لە باشورى، پۈۋى خاكى سىرالىيۇن بلىندو نەۋبە كە درىژى ۲۱۰ مىل دەبىت، لە زەلكاۋەكانى دارى مانجۋوفى ھەيە، لەدۋاي كەنارەكانى گردەكانى دارستانە ئەم گردۋلكانەش بەرزدەبىتەۋە تاكو دەبىتە تەپۆلكە لە ناۋەۋەى وولاتەكە، لە پۇژئەلاتى چىبايە، زىبە سەرەكەيەكانى زىى سكارسىزۇ، پۇكال، جۇنگ، سىۋا.
- مېژۋى ولات: دانىشتۋانى بىنەرەتى سىرالىيۇن

خېلنەكانى تىنى بوە لەوكاتەى پورتوگالىيەكان
لە سانى ۱۶۶۰ سەردانى ئەو ناوچەيەيان كىرد.
لەسەدەى شانزەم بەرىتانيەكان سەردانى ئەو
ناوچەيان كىردە. ئەوروپىيەكان (كۆيلە)كانيان
دەبردە ئەمەرىكا تا ئەوكاتەى بەرىتانيا پىژىمى
كۆيلەيان ھەلۋەشاندەوہ. لە سانى ۱۷۸۷
گرانفيل شارى ئىنگلىزى زياتر لە ۴۰۰
كۆيلەى بىردە ئەمەرىكاي ئازاد بەناوى كۆيلە
ئازادكراوہكانى ئەمەرىكا كە ئىستا ناسراوہ بە
شارى (فرى تاون) (شارى ئازاد، يان شارى
ئازادكراوہكان) ، دوايى ناوچەى كە نارەكە بوە
جىنشىنى پىنست رەشەكان كە لەھىزى
سەربازى بەرىتانيا ئازاد كرابون، لە سانى
۱۸۰۸ بەرىتانيا رايگەياند كە سىراليون ژىر
دەستەيەكى خۆيەتى و لە سانى ۱۸۹۶ بوە
ناوچەيەكى پارىژراوى بەرىتانيا،
لە ۱۹۶۱/۴/۲۷ سىراليون سەبەخۆى وەرگرت و
بوە خاوەن دەستور و پەرلەمان لەناو
كۆمەنولسى بەرىتانيا لە ژىرسايەى تاجى
بەرىتاني. لەدواى ھەلبۇژاردنەكانى سانى ۱۹۶۷
دادوہرى گىشتى بەرىتاني ھەلسا بە
دامەزراندنى سەرۇكى پارتى كۆنگرەى ھەموو
گەل (ستىفنن) بە سەرۇك وەزىران، دواى

سەربازەكان دەسەلاتيان وەرگرت بە ھۆى
كودەتايەكى سەربازى، لە سانى ۱۹۶۸
دەسەلاتى مەدەنى گەراوہ و سەربازەكانيان
خستە بەندىخانە. لە سانى ۱۹۷۱ كۆمارى
سىراليون راگەياندرا لەلايەن ستىفنن و لە
بەرىتانيا دەرچوو بوە يەكەم سەرۇك كۆمارى
سىراليون. لە پاپىسى سانى ۱۹۷۱ وولات پازى
بوو لەسەر ئەوہى كە يەك پارت دەسەلاتى
ھەيىت، لەدواى ھەلبۇژاردنى ليواد سىدۇ بە
سەرەك كۆمار لە سانى ۱۹۸۵ سىراليون نارامى
راميارى بەخۆوہ دىت. لە سانى ۱۹۹۲ تاكو
سانى ۱۹۹۸ وولاتى سىراليون چەندىن
گورانكارى دەسەلاتى بەخۆوہ دىت لە
دەسەلاتى سەربازى بۇ مەدەنى بە پىنچەوانەوہ
تا ئەوكاتەى ئەحمەد تىچيان كۆيە بوە سەرۇك
كۆمار، لە سانى ۱۹۹۹ ئەحمەد كۆيە لەگەل
بەرەى شۆرشگىرى يەكگرتوو پىكەوتن لەسەر
دابەش كردنى دەسەلات و تاكو كۆتايى سانى
۲۰۰۴ لەدەسەلات بەردەوام بوو.

• سىراليون ئەندامە لە نەتەوہ يەكگرتوہكان،
ئەندامە لە كۆمەنولسى بەرىتانيا، ئەندامە لە
پىنكخراوى يەكيتى ئەفرىقىا.

كوت ديقوار

- ناوی رەسمى: ساحل العاج.
- پايتەختى: ئەبىدجان، كە پايتەختى كوردارىيە ژمارەى دانىشتوانى ۲۱۸۶۰۰۰ مىليۇن كەسە) بەلام پايتەختى رەسمى (بامۇسۇكن) ۵.
- پووبەرى: ۱۲۴۵۰ مىل چوارگۆشە و ۲۲۲۶۶۲ كىلومەتر چوارگۆشەيە.
- ژماەى ردانىشتوانى: ۱۶ر۸۶۰۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىنى نامارى ۱۹۹۹.
- چىرى دانىشتوانى: ۱۳۵۴ كەس لەيەك مىل چوارگۆشەدا.
- بوژانەمەى دانىشتوانى: ۲۸٪.
- شارە سەرەكەكانى: ئەبىدجان، دالوا، بىرۇ، بواكىە.
- بەندەرە گرنەكانى: ئەبىدجان، سان بىرۇ.
- زمانەكانى: فەرەنسى (زمانى رەسمىيە) زمانى ترى نىشتىمانى، بەناوبانگىرتىيان زاراوەى ديولايە.
- نژادەكانى: زياتر لە ۶۰ كۆمەلەى جيا جيايە. كۆمەلە سەرەكەكان، باول، بيت، سنبۇفۇ، مالىنكى، ئەجنى، نزيكەى ۸۵ ھەزار ئەورويى تيايە لەگەل زياتر لە ۲۳۰۰ مىليۇن ئەفريقى كە لە وولاتانى دراوسى بۇى ھاتون بەتاييەتى لەولاتى (بۇركينا فاسۇ).
- ئايىنەكانى: ئىسلام ۵۵٪، بىرۇاى ناوخۇيى ۳۰٪، مەسيحى ۱۵٪.
- زانىنى خويندن و نوسىن: ۴۸٪.
- دابەشى كارگىرى: ۵۰ بەشى جۇراوجۇرى دابەشكراوەى كارگىرىيە بەپىنى دانىشتوانەكە.
- دراوى: فرنگى سيفا.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇيى: ۲۶ر۱۵۰ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۇيى: ۱۸ر۵۰۰ دۇلار.
- بەرگى: ۴۱٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۇيى.
- سوپاكەى: ۹۰ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- زەمى كشتوكالى: ۸۵٪ لەخاكى وولاتەكە.
- سامانى كشتوكالى: گەنم، جۇ، دانەوئەلى تر، قارە، دارى بەر، پەتاتە، كاكاو، چەوئەندەرى شەكر، تەپە، ميوەجات و مۇز.
- سامانى ئاژەلى: مەر ۴۰۰ مىليۇن سەر، بىزن ۱ر۰۳۵ مىليۇن سەر، چىل ۱ر۴۵۰ مىليۇن سەر، بەراز ۲۷۵ر۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەور ۳۵ مىليۇن سەر.
- پىشەسازى: گالىسكە، رستق و چىن.
- ئامادەكردنى خۇراك، بەرھەمى دار.
- بەرھەمى كارەبا: ۲ر۱۵۰ مىليار كىلۇوات كاتژمىر.
- سامانى سروشتى: نەوت، ئەلماس، موگناتىس، بۇكسىت، كبرىت، ئوحاس، ئاسن، كىميا.
- سەرخۇشكەرەكانى قەدەغەكراو: قنبى ھىندى لى دەچىنرنت و زۇربەى لەناوخۇبەكار دەھىنرنت، بازرگانى ئىودەولەتى پىئو دەكرى، خالىكى پەرىنەمەى گرنەكە لە باشورى پۇژناواى ئاسيا بەرەو ئەوروپا.
- داھاتى دەرەمەى: سوتەمەنى، كەلوپەلى بەكارھىنان، كەلوپەلى سەرمايەدارى، پىداويسى خۇراك.
- دەرچووەكانى: نەوت، مۇز، ئەناناس، پۇنى دارە بەردارەكان، كاكاو، قارە، دارى كەمەرىي.
- ھابەشەكانى بازرگانى: يابان، چىن، نىجىريا، ھۆلەندا، بەلجىكا، ئەلمانيا، فەرەنسا،

ئەسپانیا، ئەمەرىكا.

- پۋېرتو دەسلەپتە: كۇمارىيە، سەرۋك كۇمار ھەلدەبۇزۇردىن ئېلىنغان پېنسىيەلىرى مىللى ھەر پىنچ سال جارىك، ئەنجومەنى ئومە پىك ھاتوھ لى ۱۷۵ ئەندام كە بۇ ماوھى پىنچ سال ھەلدەبۇزۇردىت.
- پارتە رامپارىيەكان: كۇبونەى كۇمارىيەكان، پارتى بەرەى مىللى عاجىيە، پارتى چەپى ناومىدى، پارتى ساحل عاجى دىموكراتى، پارتى نەتەوھى لايەنگىرى نابوروى نازادەكان.
- جوگرافىيەى وولات: كوت دىفوار كە (بە ساحل العاج ناسراوھ) دىكەوئىتە سەر كەنارى باكورى كەنداوى گىنىيا لى پۇژئاواى ئەفرىقىيا. لىبىريا و گىنىيا دىكەوئىتە پۇژئاواى. مالى و بۇركىنافاسۇ دىكەوئىتە باكورى. گانا دىكەوئىتە پۇژئەلاتى.
- كوت دىفوار لى مېژووى كون ناسراو بوھ بە كۇمارىكى ناسودەى لى بىژئوى ژىان و پەرەسەندن و پىشكەوتن. ساحل عاج پىك ھاتوھ لى زىجرە كەنارىك لى باشورى. لى ناوھوھى دارىستانىكى چىرى تىايە، رووھ و گژو گىياى سافانا لى باكورى. كەنالى فرىدس و سىكوسو. چىياكانى تورا. چىياكانى دىكەوئىتە باكورى پۇژئاواى وولاتەكە.
- مېژووى ساحل العاج: كوت دىفوار سەرنج پاكىشەرى بازىرگانەكانى فەرەنسىسى و پرتوگالىيەكان بوھ لىسەدەى پانزەم، بازىرگانە فەرەنسىيەكان چەندىن دىزگىي بازىرگانىان لى دامەزاند لى سەدەى نۆزدەم. فەرەنسىيەكان تىوانىان زەوى زۇد بىكېن و بىكەنە مولىكى خۇيان، لى سالى ۱۸۴۲ فەرەنسىيەكان تىوانىان پۇلى خۇيان بىيىن لى پەرە پىبىدان لىكەنارەكانى ناوخۇى. لى دىواى جەنگى

- دوھى جىيەن مافى ئۇتۇنۇمى وەرگرت لىناو يەكىتى فەرەنسىا. لى ۱۹۶۰/۸/۷ سەرەخۇيى وەرگرت و تىوانى يەكىتى گومرگى لى داھۇمى (بىنىنى ئىستا) مۇر بىكات، ھەرەھا لىگەل نىجىرو بۇركىنافاسۇ. يەكەم سەرۋك كۇمارى (فەبوانىيە) بوو كە لى كاسۇلىكى پۇمانى بوو كە. بىرارىدا بە دامەزاندنى گەرەترىن كەنىسەى مەسىحى لى جىيەنسا ئەوئىش (كەنىسەى توتردام دى لىيا) بوو لى پائىتەخت.
- بەمۇى دابەزىنى نىرخى كاكاو بوھ قەرزاترىن دىمۇلەت بەپىنى ژمارەى دانىشتىوانى لىسەر ھەموو كىشورەى ئەفرىقىيا و بوھ ھۇى ئەرەى كە ناپەزايى گەلانى وولاتەكەم سەرۋك كۇمار ناچارىبو ماوھ بە پارتە بەرەئىستىكارەكان بىدات و ھەلبىژاردن ئەنجام بىدا لى مانگى ۱۹۹۰/۱۰ و بونىيە بۇ جارى ھەوتەم بەسەرۋك كۇمار ھەلبىژاردىتەوھ. لىھەمان سال بۇ يەكەم جار ھەلبىژاردىنى فەرە پارتى ئەنجام درا بۇ ھەلبىژاردىنى ئەندامانى ئەنجومەنى ياسادانان و پارتى سەرۋك كۇمار سەرگەوتنى بەدەست ھىنا ئەوئىش (پارتى دىموكراتى) بە زۇرىنەى كورسىيەكان. لى مانگى ۱۹۹۳/۱۲ بۇنىيەى سەرۋك كۇمار كۇچى دىوايى كرد و ھىندى بىرىيە جىنگەى گرتەوھ لى مانگى ۱۹۹۵/۱۰ دوبارە ھەلبىژاردىراوھ، لى مانگى ۲۰۰۰/۱۰ ھەلبىژاردىراوھ بە سەرۋك كۇمارو تا كۇتايى سالى ۲۰۰۴ ھەر لى دەسلەت بەردەوام بوو.
- ساحل العاج ئەندامە لى نەتەوھ يەكگرتوھكان، ئەندامە لى يەكىتى ئەفرىقىيا، پائىتەختى ئەبىدىجان بارەگىي يەكىتى پەرەمانەكانى ئەفرىقىيايە.

ليسوۆتو

"باسوتولاندى پيشوو"

- زەوى كشتوكالى: ۱۰.۳٪ لەخاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم و جۇ، دەرەزەرد، سورجوم (جۆرىكە لە دانەوئەلەي كەمەرەي و بۇ ئاليكى ئاژەل بەكار دىت) فاسوليا، تەپە، ميوەجات، چەمەندەرى شەكر.
- سامانى ئاژەلنى: مەر ۱۲۰۰ مليون سەر، بىزى ۷۵۰.۰۰۰ رەزار سەر، چىل ۹۰۰.۰۰۰ رەزار سەر، پەرەور ۱۸۵۰ رەزار مليون سەر.
- سامانى سروشتى: ئەلماس.
- پيشەسازى: پستىن و چىنن، نامادەكردىنى خۇراك، خوشكردىنى پىست.
- بەرھەمى كارەبا: ۸۶۵ مليون كيلووات كاترەمىز.
- داھاتى دەرەوھى: پىنداويستى خۇراك، كەلوپەي بىناسازى، جل و بەرگ، دانەوئەلە، داو دەرمان، لۆرى و ماشىن.
- دەرچووھەكانى: دانەوئەلە، فاسوليا، پىست، ئاژەل زىندو، خورى، چەندىن شتى ترى جۇراوجۇر.
- ھاوبەشەكانى بازىرگانى: يەككىتى ئەوروپا، باشورى ئەفريقا، ئەمەرىكاي باكور و باشور، ئاسيا، چىن، يابان.
- پزىمى دەسەلات: شانشىنى دەستورىە دەسەلات بەدەست سەرۇك ھەزىرانە، شانشىن سەرۇك دەولەتەو سەرچاھەي كاروبارى ولاتەكەيە.
- پارته راميارەكان: پارتى كۆنگرەي باسوۆتو كە ئەويش پارتى سەرەكەيە، چەندىن بىرو بۇچوونى جۇراو جۇرى ترى راميارى و
- ناوى رەسمى: شانشىنى لىسوۆتو.
- پايتەختى: ماززو، ژمارەي دانىشتوانى ۴۸۰.۵۰۰ ھەزار كەسە.
- شارە سەرەكەيەكانى: مابوۆتسول، تياتيانگ، مافەتنگ، ھوۆتسە.
- پووبەرى: ۱۱۷۱۸ ميل چوارگۆشەو ۳۰.۳۵۰ كيلومەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەي دانىشتوانى: ۲۷۲۵.۰۰۰ مليون كەسە، بەپىنى نامارى ۲۰۰۰.
- چىرى دانىشتوانى: ۲۳۶ كەس لەيەك ميل چوارگۆشەدا.
- بوژانەھەي دانىشتوانى: ۱۰٪.
- نژادەكانى: سوۆتو ۹۹٪ ئەوروپى ۲٪ ئەسپانى ۱٪.
- زمانەكانى: سوۆتو و ئىنگلىزى (ھەردوكيان زمانى رەسمىن).
- ئاينەكانى: مەسىحى ۸۰٪ برواي نىشتىمانى ۲۸٪.
- زانىنى خوۆندىن و نوسىن: ۷۵٪.
- دابەشى كارگىرى: ۴ پارىزگايە ۱۰+ كەرەكى كارگىرى.
- كۆي دەرئەنجامى ناوخۆيى: ۱۵۰ رەمليار دۇلار.
- بەشى تاك لەكۆي دەرئەنجامى ناوخۆيى: ۲۶۵۰ دۇلار.
- بەرگى: ۴۰٪ لەكۆي دەرئەنجامى ناوخۆيى.
- سوپاكەي: ۲۰.۵۰۰ ھەزار كەسە.
- دراوى: مالۇنى (ئۇلۇنى).

ئابدۇرى و ديموكراتى نەتەھىيى و كۆمەلەيتى تىايە.

• جۇگرافىيەسى ۋىلايەت: لىسۇتۇ دەكەويتە ئەفرىقىيە باشور. ۋىلايەتلىكى ئاوخۇيە ۋە كۆمەرى باشورى ئەفرىقىيە دەورى سئورەكەي لە ھەموو لايەكى داوہ. پووبەرەكەي پىلك ھاتوہ لە بەشيك لە تەپۇلكەي باشورى ئەفرىقىيە مەزن. لە پۇژھەلات و لە باكورى زنجىرە چىيەى دراكسىرگە. زىيە سەرەكەيەكەي زىي ئورانگ و لقاكانىيەتى.

• مېژوۋى ۋىلايەت: لىسۇتۇ جىگەي خۇشاردەنەۋەي مۇقە ھەلاتوہكانى شەپرى نىۋان ھۆزەكانى ئەفرىقىيە باشور بوہ لە ماۋەي سەدەي شانزەم تاكو سەدەي نۇزدەم. لە سانى ۱۸۸۸ سەرۇك ھۆزى مۇسۇشۇي يەكەم ھەلسا بە رىكخستى ھۆزەكانى سۇتۇ سەركردايەتى كەردنى لە شەپەكانى دژ بەجوو بو كە لە پەچەلەكدا دەگەرەنەۋە سەر ھۆلەندىەكان كە بەرەو ۋىلايەكە ھاتبوون بۇ نىشتەجى بونىان لە لىسۇتۇ ھەكاتە ناۋى دورگەكە باسوتولاند بو لە ژىر پارىزگارى بەرىتانىا، لە سانى

۱۸۶۸ لەسەر داۋاي دەسەلاتدارەكەي مۇسۇشۇ بۇ پارىزگارى لىكەردنى لەدژى دورمەكانى. لە سانى ۱۸۷۱ لىسۇتۇ لىكىنرا بە ژىر دەستەي (كەب) بەلام داۋايى پاستەوخۇ گەرەۋە ژىر دەسەلاتى تاجى بەرىتانى لە سانى ۱۸۸۴. لە ۱۹۶۶/۱۰/۴ ژىر دەستەي باسوتولاند بوہ دەولەتلىكى لىسۇتۇ سەرەبەخۇ، لە سانى ۱۹۸۵ كۆمەرى باشورى ئەفرىقىيە گەمارۇي خىستە سەر بەھۇي يارمەتى دانسى شۇرەشگىرەكانى دژ بە حكومەتى باشورى ئەفرىقىا، ئەم گەمارۇ ئابدورىە بوہ ھۆي بەرپاۋونى كودەتاي سەربازى و بوہ ھۆي دەركەردنى شۇرەشگىرەكان، دەسەلاتدارانى ئەم ۋىلايەتە تا كۇتايى سانى ۲۰۰۴ بەردەوام بوونە لەبەرەو پىش بىرەنى بارى ئابدورى ۋىلايەكە بژۇەي ژيانى گەلانى كۆمەلگەكەيان..

• لىسۇتۇ ئەندامە لە نەتەۋە يەككەرتوہكان، ئەندامە لە رىكخراۋى يەككىتى ئەفرىقىا، ئەندامە لە چەندىن رىكخراۋى تىر ۋەك خەزەنى نىۋ دەولەتى و رىكخراۋى خۇراك و كشتوكالى و بانكى نىۋ دەولەتى .

مۇرىتانىا

- ناۋى رەسمى: كۆمەرى مۇرىتانىيە ئىسلامى.
- پايتەختى: نواكشۇت، ژمارەي دانىشتوانى ۲۰۰۰ ر ۸۶۰ ھەزار كەسە.
- پووبەرى: ۲۹۵ ر ۹۵۳ مىل چوارگۇشە و ۲۲۰ ر ۲۵۰ كىلۇمەتر چوارگۇشەيە.
- ژمارەي دانىشتوانى: ۲۲۷۰ ر ۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىنى نامارى بلاۋوكراۋەي لەرۇژنامەكانى ۲۰۰۱.
- چەرى دانىشتوانى: ۸ كەس لەيەك مىل چوارگۇشەدا.
- بوژانەۋەي دانىشتوانى: ۱۵٪.
- بەندەرە سەرەكەيەكانى: نواد ھىبو، نواكشۇت.
- زانىنى خۇيۇندىن و نوسىن: ۴۲٪.
- نژادەكانى: غەرەب ۸۰٪، پىنست رەشى ئەفرىقى ۲۰٪.
- زامەكانى: غەرەبى (زامانى رەسمىيە) فەرەنسى، زامانى تىرى ئاوخۇيى.
- ئاينەكانى: ئىسلام.
- دابەشى كارگىرى: ۱۲ ھەزىمە + گەرەكى پايتەخت.

• كرنهوهى مۇرىتانيا، پارتى ئوسولى ئىسلامى، پارتى ئومە، پارتى كۆمىرى دىموكراتى كۆمەلەيتى، پارتى چەپى ناوھىدى، چەندىن بىرو بۇچوونى تىرى رامىيارى و كۆمەلەيتى و نىشتىمانى و ئابوورى و دىموكراتى.

• جوگرافىيى وولات: مۇرىتانيا دەكەويتە باكورى پۇژئاواى ئەفرىقىيا، كەنارەكەى درىژدەبىتەوہ بە درىژئايى ۵۹۲ كىلۇمەتر لەسەر دەرىيىسى ئەتلەسى، ولاتى مەغرب دەكەويتە باكورى، مالى و جەزائىر دەكەويتە پۇژئەلاتى، سەنىگال دەكەويتە باشورى. مۇرىتانيا زۇرىيەى زۇرى بىابانە تەنيا كەندو دۇلەكانى زىنى سەنىگال نەبىت ئەویش دەشتايەكى پان و بەرىنى بەپىت و بەرمەكتە لە بوارمەكانى كشتوكال. لە ناوهراسە دەشتايەكى لمى و دارى لىيە. لە باكورى و شكانىو درىژ دەبىتەوہ بۇ بىابانى گەورە.

• مېژووى وولات: غەربە بەرىمەكان تولىان لە سالى ۲۰۰ زاینى بىكەنە نىشتەجىنى خۇيان لە ھەندى بەشى وولاتەكو چەندىن تۇرى دىكەى بازىرگانىان لى دروستكرد تاكو سەدەى شانزەم بەردەوام بوو. بەلام چەند بەشىكى لە باشورى كەوتبەو ژىر دەسەلاتى ئىمپىراتورىيەتى گاناو مالى و سەنىگال لەگەل ئەوہشدا ئاینى ئىسلام لەسەدەى سىيانزەم گەيشتە مۇرىتانيا و دەوروبەرى، لەئىوان سەدەى ھەژدەم و نۇزدەم پەيوەندى ئەم ناوچەيە بەھىزتر بوو لەگەل وولاتانى ئەوروپا بەمۇى دۇزىنەوہى ھەرىمەكە لەلەين پورتوگالىيەكان بۇ يەكەم جار و دواى ئەوانىش فەرەنسىيەكان، لە سالى ۱۹۰۲ بوہ ناوچەيەكى پارىژراوى فەرەنسى. دواى فەرەنسىيەكان مۇرىتانياى جىئىشت، مۇرىتانيا لە ۱۹۶۰/۱۱/۲۸ سەربەخۇيى تەواى وەرگرت، سەرەراى بەرھەلستكارى لەلەين وولاتانى پۇژئاوا بەلام مۇرىتانيا لە سالى ۱۹۶۱ بوہ

• دراوى: ئۇجوىيا.
• كۆى دەرنەنجامى ناوخۇيى: ۲۰۰ ۴ر۴ مىليار دۇلار.

• بەشى تاك لەكۆى دەرنەنجامى ناوخۇيى: ۱۹۰۰ دۇلار.

• بەرگى: ۲۳% لەكۆى دەرنەنجامى ناوخۇيى. سۇپاكەى: ۶۶۷۵۰ ھەزار كەسە.

• زەوى كشتوكالى: ۲۸% لەخاكى وولاتەكە.

• سامانى ئاژەلى: مەر ۶۲۲۸ مىليۇن سەر، بىزى ۵۰۰ ۴ر۴ مىليۇن سەر، چىژ و گامىش ۶۴۰ ۴ر۴ مىليۇن سەر، پەرەور ۴۸۰ ۴ر۴ مىليۇن سەر.

• سامانى كشتوكالى: گەنم، جۇ، نىسك، پەمۇ، فەرىكە خورما، پەتاتە، چەوئەندەرى شەكر، تەرە، ميوەجات.

• پىشەسازى: دەرىنەنى ئاسن، ئامادەكردنى ماسسى، دروستكردنى شەكر، خۇشكردنى پىنست، ئامادەكردنى گۇشت.

• بەرمەى كارەبا: ۳۵۰ مىليۇن كىلۇوات كاتژمىر. سامانى سروسىتى: گەچ، ئاسنى خاو.

• داھاتى دەروەى: نەھوت، كەلوپەلى سەرمايەدارى، پىداووستى خۇراك.

• دەرچووەكانى: ئاسنى خاو، بۇيە، گەچ، ماسى ئامادەكارو، پىستى خۇشكارو، ئاژەلى زىندوو.

• ھاوئەشەكانى بازىرگانى: يابان، چىن، يەككىتى ئەوروپا، جەزائىر، ئەمەرىكا، بەرىتانيا، كوت دىفوار.

• پۇژىمى دەسەلات: كۇمارىكى ئىسلامىيە، دەسەلاتى ياسادانانى پىك ھاتوہ لە ئەنجومەنى پىران و ئەنجومەنى نىشتىمانى، لە دەستورى مۇرىتانيا مۇلەتى پۇژنامەنوسسى و بىروپاى كۆمەلەيى ھەيە بۇ ھەموو ھاوولاتيان و پارتە رامىيارىيەكان و بەكارى خۇيان ھەلدەستەن.

• پارتە رامىيارىيەكان: پارتى كۇبوونەوہ لە پىناو دىموكراتى و يەككىتى نىشتىمانى، پارتى نوئ

ئەندام لە نەتەرە يەكگرتووهكان، وولاتانى
 پوژئاوا تاكو سالى ۱۹۷۰ دانىان بە مۇرىتانيا
 نەناپوو. بەھۆى كىنشەو مەملانى ئىوان
 مەراكشىيەكان و عەرەبە بەرىبەرەكان و
 زنجىەكان، حكومەتى مۇرىتانيا لەدواى
 شەستەكان پوژنىبىرى عەرەبى كرده پوژنىبىرى
 سەرەكى بۆ ئەوھى يەكىتى مۇرىتانيا
 بيارىزىت. بەلام كۆمەلەى پۆلىسارىو كە
 دانىشتوانى زۆرەى بىبابانى گەرە بوون و
 توشى شەرکردن ھاتن لەگەل بەرەى
 پۆلىسارىو، مەغرب و فەرەنسا يارمەتى
 مۇرىتانياى دەدا تابوھى پوخوانى
 دەسلەلتى ولدادە لە سالى ۱۹۷۵ و پىاوانى
 سەربازى دەسلەلتيان وەرگرت. لە سالى ۱۹۸۰
 مۇرىتانيا و بەرەى پۆلىسارىو پەيمانى ناشتيا
 مۇر كرده وازى لە بىبابانى پوژئاوا ھىناو

پەيوەندى دىپلوماسى لەگەل جەزائىر نوئى
 كردهوھ. لە سالى ۱۹۸۹ توشى شەپرى سنورى
 بوون لەگەل سەنىگال.

لە مانگى/۴/۱۹۹۱ حكومەتى مۇرىتانيا
 پايگەياند بە گواستەنەوھى حكومەتى تاكپرو بۆ
 پزىمى فرە پارتى لەمانگى پىنجى ھەمان سان
 گەل لە راپرسىك بىرارى چاكسازى گشتى
 دەستورى دا.

- مۇرىتانيا ئەندامە لە نەتەرە يەكگرتووهكان،
 ئەندامە لە زانكۆى وولاتانى عەرەبى، ئەندامە لە
 پىنكخراوى يەكىتى ئەفرىقىا، ئەندامە لە
 پىنكخراوى خۇراكى كشتوكالى و بەنكى دووھى
 و خەزنىەى دراوى دوھى و پىنكخراوى
 تەندروستى جىھانى و پىنكخراوى بازىرگانى
 جىھانى.

مۇرىشىووس

- ناوى پەسىمى: كۆمارى مۇرىشىووس.
- پايتەختى: مورت لىووس، ژمارەى دانىشتوانى
 ۱۶۵ر۰۰۰ھزار كەسە لەھەمان كاتا بەندەرىكى
 سەرەكى وولاتەكەيە.
- پووبەرى: ۷۱۸ مىل چوارگۆشەو ۱ر۸۶۰
 كىلومەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱ر۵۳۵ر۰۰۰ مىليۇن
 كەسە، بەپىنى نامارى ۱۹۹۹.
- چەرى دانىشتوانى: ۲۱۳۷ كەس لە يەك مىل
 چوارگۆشەدا.
- بووژانەوھى دانىشتوانى: ۱ر۳٪.
- نژادەكانى: ھندە مورىتانيەكان ۶۸٪، كرىوول
 ۲۸٪، ئەوھى تەرىش ئەورپىي و ئەفرىقى،
- چىنى.
- زمانەكانى: ئىنگلىزى (زمانى رەسمىە)،
 فەرنسى، كرىوول، ھندى.
- ئايىنەكانى: ھىندۇسى ۵۲٪، مەسىحى ۲۸٪،
 ئىسلام ۱۷٪.
- زانىنى خویندن ونوسىن: ۸۵٪.
- دابەشى كارگىپى: ۹ گەرەك، لەگەل ۳ دەفەرى
 بچوك.
- دراوى: روپىيە.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۱ر۸۰۰ مىليار
 دۇلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى:
 ۵۰۰ر۱۰ دۇلار.

فەرنسەيەكان لە ساڵى ۱۷۱۵ پوويان تىكردو ناويان نا دورگەى فەرەنسى يەكەم و پىنگاى دەشتاييان ئى دروستكردو بەندەريان لىنى دامەزراندو گرنگياندا بە كشتوكالى چەوئەندەرى شەكرو پيشەسازى شەكر، دواى ئەو كەرديانە بنكەيەكى سەربازى و كىلگەيەكى كشتوكالى، لە ساڵى ۱۸۱۰ بەرىتانيا دورگەكى خستە ژىر دەسلەلاتى خۇى، لە دواى بەزىنى ناپليون لە ساڵى ۱۸۱۴ دورگەكى بە تەواوى بەجىنەشت بۇ بەرىتانيا بە پىنى پەيمانى پارىس.

لە ۱۹۶۰/۲/۱۲ مۇرىشىۋس سەربەخۇى وەرگرت و پارتى كار دەسلەلاتدارى دەكرد تاكو هەلبەرئاردنى ساڵى ۱۹۸۲ كە پارتى بزوتنەوى مۇرىشىۋس سەركەوتنى بە دەست هينا.

لە ناوەرەستى ساڵى ۱۹۹۰ هەولنىكى زۆرى دا بەراگەياندى پىرمى كۆمارى و جيا بونەوى لە تاجى بەرىتانى بەلام هەولەكە نە گەيشتە ئەنجام تا مانگى ۱۹۹۲/۳/ بوە وولاتىكى كۆمارى لە ۱۹۹۲/۶/۳۰ و ئەنجومەنى ياسادانان سەرەك كۆمارى هەلبەرئارد، تاكو ئىستا ئەو دورگەيە رۆژ لە دواى رۆژ پەرە دەسىنى لە بوارى ئابورى، لە ساڵى ۱۹۹۵ حكومەت توانى قەرز بداتە جەماوەرەكەى خۇى بەبى سوود وەرگرتن بۇ بوژانەوى بازارى ناوخۇيى و بوە هۆى كارىكى سەركەوتوانە لەبوژانەوى ئابورى، ئەويش بە بەهيزكردنى كشتوكالى چەوئەندەرى شەكر

• مۇرىشىۋس ئەندامە لە نەتەوە يەكگرتوەكان، ئەندامە لە كۆمەنولوسى بەرىتانيا، ئەندامە لە رىكخراوى يەككىتى ئەفرىقىا.

- سوپاكەى: ۱۵،۰۰۰ هەزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۵۰% لە خاكى وولاتەكە.
- بەرەمى كشتوكالى: چايە، پەتاتە، چەوئەندەرى شەكر، گەنم و جىو، دانەوئە، گەنمەشامى، تەرە، ميوەجات.
- پيشەسازى: گەشتوگوزار، رستى وچىن، دروستكردنى شەكر، بەرەمى كىمىيەى، نامادەكردنى خۇراك، سامانى ماسى.
- داھاتى دەرەوى: پىداويستى خۇراك، كەلوپەلى پيشەسازى.
- دەرچەوكانى: شەكر، پيشەسازى سووك، بەرەمى رستى وچىن.
- بەرەمى كارەبا: ۱،۳۴۰ مىليار كىلۇوات كاترئىر.
- ھاوبەشەكانى بازىرگانى: ئەمەريكا، وولاتانى يەككىتى ئەورپا، باشورى ئەفرىقا، يابان، چىن.
- پىرمى دەسلەلات: وولاتىكى كۆمارى، دەسلەلاتى ياسا دانانى لەيەك ئەنجومەن پىك ھاتوە ۶۲ ئەندام و هەلەبەرئاردىت بە پىننىارى راستەوخۇ.
- پارتە راميارەكان: پارتى راستبونەوى خەبات، پارتى بزوتنەوى سۇشئاليستى، چەندىن پارت وگروپى تىر تىايە.
- جوگرافىيەى وولات: مۇرىشىۋس دەكەويتە سەر زەربىيەى هەندى بە دورى ۵۰۰ مىل لە رۆژەلاتى دورگەى مەدەغشقرە دەكەويتە رۆژئاواى، رووى وولاتەكە چىيەى گرگانىە.
- مۆزۆوى وولات: ئەم دورگەيە لە بىر كەس نەبوو لەو كاتەى هۆلەندىەكان لە ساڵى ۱۶۲۸ نىشتەجىنى بوون و كشتوكالى چەوئەندەرى شەكرىان لى ئەنجام دەدا، دواى ئەوان

ليبيريا

- ناوی رەسمى: كۆماری لیبریا.
- پایتەختی: مۇنرۇفیا، ژمارەى دانىشتوانى ۱۰۳۶۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- پووبەرى: ۴۳ر۰۰۰ مىل چوارگۆشەو ۱۱۱ر۳۷۰ كىلومەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲ر۶۷۵ر۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىي زانىيارىەكانى سانى ۲۰۰۰.
- چپرى دانىشتوانى: ۸۵ كەس لەيەك مىل چوارگۆشەدا.
- بوژانەوہى دانىشتوانى: ۲ر۲٪.
- بەندەرە سەرەكیەكانى: بيبوكتان، گرینفیل.
- نژادەكانى: ھۆزەكانى ناوخۆى ۹۲٪، ھندى ئەمەرىكى، ليبرى ۵٪.
- زمانەكانى: ئىنگليزى (زمانى رەسمیە) زمانەكانى ناوخۆى.
- ئاينەكانى: بپواى ناوخۆى ۷۰٪، ئىسلام ۲۰٪، مەسىحى ۱۰٪.
- زانىنى خویندن ونوسین: ۴۳٪.
- دابەشى كارگىرى: ۱۲ پارىژگایە.
- دراوى: دۇلارى ليبرى.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۲ر۸۰۰ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لە دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱ر۲۰۰ دۇلار.
- بەگرى: ۳ر٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۲۵ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۱ر٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرھەمەكانى كشتوكالى: گەنم وجۇ، دانەوئیلەى
- تر، چەوندەرى شەكر، برنج، كەكاو، قاوہ، نىسكافە، تەرە، ميوەجات، مەتات، دار.
- سامانى ئاژەلى: مەر ۲۵۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، بزن ۲۴۵ر۰۰۰ ھەزار سەر، چىل ۱۲۵ر۰۰۰ ھەزار سەر، بەراز ۱۳۸ر۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەو ۷ر۱۶۰ مىليۇن سەر.
- پيشەسازى: مەنجەم، نامادەكردى خۇراك، مەتات، كەلوپەلى بىناسازى، شتى تر.
- بەرھەمى كارەبا: ۵۱۵ مىليۇن كىلو وات كاتژمىر.
- سامانى سروشتى: زىر، ئەلماس، ئاسن، فۇسفات.
- داھاتى دەرەوہى: ماشىن و كەلوپەلەكەى، بەرھەمى نەوت، كەلوپەلى گواستەنەوہ، پىنداويستى خۇراك.
- دەرچووەكانى: ئاسنى خاو، مەتات، دار، قاوہ، كاكاو.
- ھاوبەشەكانى بازركانى: يابان، چىن، وولاتانى يەكىتى ئەوپا، ئەمەرىكا، ھۆلەندە.
- پژمى دەسەلات: ليبرىا كۆترىن كۆماری رەشە لە ئەفەرىقىا.
- پارتە راميارىەكان: بزوتنەوہى ديموكراتى ليبرىيائى يەكگروو لە پىناو ديموكراتىيەت، پارتى چەپى ناوہند، بەرەى نىشتەمانى ليبرىا، پارتى نىشتەمانى ديموكراتى ليبرىا، چەندىن بىرو بۇچونى تر.
- جوگرافىيائى وولات: ليبرىيا دەكەوتتە سەر زەريائى ئەتەلسى لە بەشى باشورى ئەفرىقيائى

پۇژئاوا، سىرالىيۇن دەمكەيىتە پۇژئاوا، گىنىيا دەمكەيىتە باكورى، كوت دىفوار دەمكەيىتە پۇژئەلاتى، پايەلەكى كەنارىە لەسەر زەرياي ئەتلەسى و زۇرى زەلكاوه، بەرزەبىتەمە تاكو چياو زنجىرە تەپۇلكەكانى لەناومەوى كە دارستانىكى چىر داي پۇشيووه شەش رووبارى سەرەكى تىايە كە ھەموو بەناوخاكي وولاتەكەدا تى دەپەرى بەرەو زەرياي ئەتلەسى دەچىتە خوارى.

• مېژووى ولات: دامەززاندى لىبېرىا لەلايەن كۆمەلەى ئاوهدان كەرنەوى ئەمەرىكى بوو لەسالى ۱۸۲۲ ئەويش بۇ جىنشىن كەرنى كۆيلەكانى ئەمەرىكى، لە ۱۸۴۷/۷/۲۶ لىبېرىا پىنشوازي لە كۆمارى سەرەخۆى ئازاد كەرد بە دامەززاندىنى حكومەت لەسەر شىوازي ئەمەرىكى و جۇزىف رۇبەرتس ھەلبېژىردا بە سەرەك كۆمار كە ئەمەرىكى بوو يەكەم سەرەك كۆمارى لىبېرىا دامەزگانى لەسەر بىنەماي نووى دامەززاندى ھەولېدا دانىشتوانە پەسەنەكان بەرەو زىيادى بىيات لەسەر كۆچبەرەكان، لە دواى سالى ۱۹۲۰ لىبېرىا پىنشكەوتنى بە خۇوھ دىت بەكەرنەوى بەشەكانى ناوخۆى و دروستكەرنى ھىلى شەمەندەفەر لەسەر مۆتروفيابوو كەردەكانى بۆمبى بە درىژى ۷۰ كىلومەتر. لەمانگى ۱۹۷۱/۷/۱۸ وىليام تويەمانى سەرەك كۆمار كۆچى دواى كەرد كە دەسەلاتدارىكەى لەماوهى خولى شەشەمى دەسەلاتى بوو، وىليام تولېرت جىگەى گرتەو بەلام بەھۆى كودەتاي سەربازى لەدەسەلات نەما لەلايەن سەمۇل دو لەمانگى/۴/۱۹۸۰.

لەمانگى/۱۲/۱۹۸۹ شۇپش دەستى پىكەرد

بەسەرەكەدەيتى تشارلز مایلوۆر كە يارىدەدەرى رەقىب دوپوو، لە ناومەستى مانگى/۷/۱۹۹۰ توانى زۇربەى ناوچەكانى وولات داگىرىكات و پايتەختىش گەمارۆ بەدات.

لە دواى ئەو ھىزەكانى پارىزگارى ناشتى چووھ ناومەو كە لە پىنچ وولاتى ئەفەرىقياي پۇژئاوا پىك ھاتبوو لىبېرىيان كەرد بە دوو ھەرنم يە كەمیان پايتەخت كە سوورى سەرەك كۆمار سەرەكەدەيتى كەرد كە ھەموو وولاتانى ئەفەرىقياي پۇژئاوا پىشتگىريان ئى دەكەرد، دووھەمیان بەسەرەكەدەيتى تایلزو كە ۹۰٪ خاكي لىبېرىا گرتبەخۆ، لە مانگى ۱۹۹۱/۳/ كۆنگەرى نىشتەمانى بەسترا بەلام ھەرەسى ھىناو دوپارە (شوپر) ھەلبېژىردا يەو بە سەرەك كۆمارى كاتى. لە مانگى/۷/۱۹۹۱ شەرەكران گەيشتنە پىكەوتن بە راگرتنى شەرو پىك ھىنانى حكومەتى كاتى و ھەلبېژاردنى دىموكراتى بەلام رىكەوتنەكە سەر نەكەوت. لە مانگى/۹/۱۹۹۶ (روپ برى) يەكەم ئاڧرەتى ئەفەرىقى بوو دەسەلاتى سەرۇكايەتى گرتە دەست كە لەوكاتە وولاتەكە لەوپەرى ناخۆشى و ئالۇزىدا بوو بەھۆى شەرو پىك دادان لە نىوان راوہستان و ناراوہستان كە بۇماوهى دوو خوول سەرۇكايەتى گرتە دەست سەرەراى ئەوھ شەرى ناوخۆ ھەر بەردەوام بوو كەنەنجامەكەى زىاتر لە ۱۵۰۰۰۰ ھەزار كەس كوژدان. لە ۱۹۹۷/۷/۱۸ سەرۇكى بەرەى نىشتەمانى (تشارلز تایلور) لە ھەلبېژاردنى دىموكراتى سەرەكەوتنى بە دەست ھىنا بە سەرەك كۆمار.

• لىبېرىا ئەندامە لە نەتەرەبەكگرتەوكان، ئەندامە لە رىكخراوى يەكىتى ئەفەرىقىا، ئەندامە لە چەندىن رىكخراوى ترى جىھانى.

مالاوى - نياسالاندى پيشوو

- ناوى رەسمى: كۆمارى مالاوى.
- پايتەختى لونجويىە، ژمارەى دانىشتوانى ۲۴۸ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- پووبەرى: ۴۵ر۷۴۵ مىل چوارگۆشەو ۱۱۱۸ر۴۸۴ كىلومەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۱ر۸۹۵ر۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىنى نامارى ۱۹۹۹.
- چىرى دانىشتوانى: ۲۶۰ كەس لەيەك مىل چوارگۆشەدا.
- شارە سەرەكەكانى: بلانتير، زۇمبا.
- بوژانەرەى دانىشتوانى: ۱ر۵٪.
- نژادەكانى: ھۆزەكانى بانتۇ نۇرەي ھەرە نۇرى دانىشتوانى ولاتەكەن.
- زمانەكانى: ئىنگلىزى، شىشىيون (ھەردووكيان زمانى رەسمين).
- ئايىنەكانى: پرۆتستانت ۵۵٪، كاسۇلىكى پۇمانى. ۲۰٪، ئىسلام ۲۰٪.
- زانىنى خوئىدن و نوسين: ۶۰٪.
- دابەشى كارگىزى: ۲۴ پارىزگاي ھەزىمە.
- دراوى: كوانتشا.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۸ر۶۵۰ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱ر۱۰۰ دۇلار.
- بەرگى: ۱ر۲٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۶۰ر۵۰۰ ھەزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۲۰٪ لەخاكى ولاتەكە.
- داھاتى كشتوكالى: گەنم، جۇ، دانەوئىئەى تر، پەمۇ، گەنەشامى، چەوئەندەرى شەكر، پەتاتە، چايە، تەپرە، ميوەجات، قاو، فولى سودانى.
- سامانى ئاژەئى: مەر ۱۲۵ر۰۰۰ ھەزار سەر، بىز ۱ر۴۰۰ مىليۇن سەر، چىل ۸۵۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، بەراز ۲۵۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەور ۱۵ مىليۇن سەر.
- پيشەسازى: ئامادەكردنى خۇراك، چىمەنتۇ، دروسستكردى بەرەمى دار، كەلوپەلى بەكارھىنان.
- بەرەمى كارەبا: ۹۸۰ مىليۇن كىلۇوات كاتژمىر.
- سامانى سروشتى: بۇكىست، خەلۇز، يۇرانيۇم، بەردى چەرى.
- داھاتى دەرەوى: كەلوپەلى گواستەنەرە، پىداويستى خۇراك، سوتەمەنى، كەلوپەلى بەكارھىنان.
- دەرچووەكانى: قاو، شەكر، چايە، تەباق، بىبەرى سودانى.
- ھارەشەكانى بازركانى: يابان، چىن، ئەلمانىا، ئەمەرىكا، بەرىتانىا، باشورى ئەفرىقىا، زامبىيا، زىمبابۇى، فەرەنسا.
- پىژمى دەسەلات: كۆمارىكى دىموكراتى فرەلايەنىە، بەپىنى دەستورى ۱۹۹۴/۵/۱۷ سەرۇك كۆمار سەرۇك دەولەت و حكومەتە، ئەنجومەنى دايك (بەرلەمان) لە ۱۷۷ ئەندام پىك ھاتوو. ھەشت پارتى رامبارى ھابەشەن لەدەسەلاتدارى ولاتەكە.
- پارتە رامبارىەكان: پارتى بەرى دىموكراتى يەكگرتوو كە چەپ پەوەر سەرۇك كۆمار سەرۇكايەتى دەكات، پارتى كۆنگرەى مالاوى، پارتى يەكگرتوو لەپىناوى دىموكراتى، پارتى چەپى ناوھند.
- جۇگرافىاي ولات: مالاوى دەكوئتە پۇژھەلاتى ناوھراستى ئەفرىقىا و ولاتىكى ناوخۆىە. زامبىيا لە پۇژئاواى، مۇزەمبىق لەباشورى پۇژھەلاتى، تەنزانيا لە باكورى، مالاوى درىژ دەبىتە لەباكور بۇ باشور بەدرىژاى ۸۹۶ كىلومەتر لەسەر دەرياچەى مالاوى (دەرياچەى نياساى پيشوو) كە نۇرەى ئەو دەرياچەى سەر بە مالاوىە ۲۰٪ پووبەرى دەكوئتە ئەو

سەر ئىمە دەرياچەيە، پووبەرەكەي تىرى تەپۈلكەي بەرزىن.

• مېژوۋى وىلات: ئىمە گەلانەي كە بەزىمانى بانئۇ ئاخاوتنىيان دەكرد كۆچيان كرد بەرەو ئىمە ناوچەيە لە سەدەكانى چوارەمى زايىنى، لە سالى ۴۸۰ زايىنى يەككىتى ماراف (مالاۋى) دامەزرا كە زۆر لە خاكى ناوهراسىت و باشوۋرى مالاۋى گرتەخۆى و بەردەوام بوو تاكو سەدەي ھەفدەم. لە سالى ۱۵۳۰ پورتوگالىيەكان بۇ يەكەم چار سەردانىيان كرد. لە سالى ۱۶۰۰ شانشىنى نىگۇندى لە باكورى مالاۋى دامەزرا لەلايەن ئىمە كۆچبەرەنەي كە لە تەنزانياۋە پوويان تىكردبوو. لە سەدەي ھەژدەم دەولەتى شىكۆمايمى لى دامەزرا لەلايەن ئىمە كۆچبەرەنەي كە لە ناوچەي پۆژھەلاتى دەرياچەي نىاسا پويان تىكردبوو داۋى ئىمە ئايىنى ئىسلام گەيشتە ھەندىك لەم ناوچەيە، لە ناوهراسىتى سەدەي نۆزدەم گەلانى نىگۇندى كە بەزىمانى كەنارى ئاخاوتنىيان دەكرد گەيشتە ناوچەكە كە لە ناوچەكانى باشوۋرى ئەفرىقىيا پويان تىكردبوون و كارى كشتوكالىيان ئەنجام دەدا لەھەمان كات ئايىنى مەسىحى تىيا بلاۋ بىۋەھە كە (لەدېفېد لىفېجىستۇن) پۇلى گرىنگى ھەبوو لە بلاۋكردنەۋەي ئايىنى مەسىحى، لە سالى ۱۹۸۴ كۆمپانىياي باشوۋرى ئەفرىقىياي بەرىتانى لىدامەزرا كە خاۋەندىيەتى بۇ (لىسىل رودس) دەگەرەۋە بە پەزىمەندى ۋەرگرتن، بەپىلەي باش بۇ بوژاندنەۋەي ۋولاتەكە و كۆمپانىياكە كەۋتە مەملانىيى لەگەل ئىمە غەرەبانەي رويان لەم ناوچەيە كوردبوو.

لە سالى ۱۸۹۱ بەرىتانيا ھەزىمى نىاسلاندى خىستە ژىر دەسەلاتى خۆى كرىدە پارىزراۋى ۋولاتەكەي ۋە ھارى جۇنسىۇن بوۋە يەكەم پراۋىژكارى بەرىتانيا لە ۋولاتەكە لە سالى ۱۸۹۲، لە سالى ۱۹۱۵ شۇپشىكى دژۋار بەسەۋكايەتى ئەلقس يۇجەنا شىيەلمبۇى ئەنجام درا دژى سىپى

پىستەكان كە پوويان لەباشوۋى بەپىتى زەرەكە كوردبوو. لە سالى ۱۹۵۳ بوە پارچەيەك لە يەككىتى ناوهراسىتى ئەفرىقىيا كە لەژىر دەسەلاتى سىپى پىستەكان بوو كە پوويىسىا (زىمبابۋى) و رودىسىياي باكورى (زامبىيا) دەگرتە خۆى. لە سالى ۱۹۶۳ يەككىتى ناۋەندى ئەفرىقىيا ھەلۋەشايەۋە، لە ۱۹۶۴/۷/۶ مالاۋى سەرەخۆى بەدەست ھىنا بەناۋى دەولەتى مالاۋى لەناۋ رايەلەي كۆمەنولسى بەرىتانياۋە باندا پۇستى سەرۋك ۋەزىرانى ۋەرگرت، لە سالى ۱۹۶۶ بوە دەسەلاتى يەك پارت و باندا بوە سەرۋك كۇمار، لە سالى ۱۹۶۷ باندا بوە سەرۋكىكى دېندە بەھۇى دان نانى بە ئەفرىقىياي باشوۋرى پەگەز پەرسىت، لە سالى ۱۹۷۱ بوە سەرۋك كۇمارى ھەتا ھەتايە بەلام لەداۋى ئىمە لەلايەن بەرھەلىستكاران كۆژا. داۋى ھەشتاكان بارى ئابورى بەرەو تىكچوون ھەنگاۋى نا تاكو سالى ۱۹۸۹ كە زىاتر لە يەك مىيۇن مۇزەمبىقى پويان تىكرد، لە ئەنجامى خۇپپىشاندانى كرىكاران و جەماۋەرى ۋولاتەكە بوە ھۇى ئىمە كە لە سالى ۱۹۹۳ پارىس ئەنجام بدىرى دەولەتى يەك پارتى ھەلۋەشەيىنرايەۋە داۋى فرەلايەنى كرا. لە سالى ۱۹۹۴ دەستورى نوي بىيار درا كە بىريارى فرەلايەنى تىدا مسۇگەر كرا، بالىكى مۇلۇزى ھەلبۇزىردا كە سەركرەدى پارتى بەرەدى دىموكراتى يەكگرتوۋ بوو بە سەرۋك كۇمار لە يەكەم ھەلبۇزىردى دىموكراتى.

• مالاۋى ئەندامە لە ئەتەۋە يەكگرتوۋەكان، ئەندامە لە كۆمەنولسى بەرىتانيا، ئەندامە لە پىكخراۋى يەككىتى ئەفرىقىيا، ئەندامە لە پىكخراۋى خۇرك و بەنكى نىو دەولەتى، ئەندامە لە پىكخراۋى كارى نىۋدەولەتى و خەزنىي دراۋى نىۋ دەولەتى و پىكخراۋى دەرياي نىۋدەولەتى و پىكخراۋى تەندروستى نىۋدەولەتى و پىكخراۋى بازىگانى جىھانى.

مالى

- ناۋى رەسمى: كۆمۈرى مالى.
- پايتەختى: باماكۆ، ژمارەى دانىشتوانى ۷۸۵ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- پوۋبەرى: ۴۷۸ر۸۲۷ مىل چوارگۆشە و ۱۹۰ر۲۴۰ كىلومەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۱ر۵۸۶ر۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەيى زانباريەكانى ۱۹۹۸.
- چىرى دانىشتوانى: ۲۴ كەس لەيەك مىل چوارگۆشەدا.
- بوژانومەى دانىشتوانى: ۲ر۶٪.
- شارە گرنگەكانى: سيكسۆ، كابس، مۆيتى، تىمىكتۆ.
- نژادەكانى: نزيكەى ۵۰٪ دانىشتوانى دەچنەورە سەر رەچەلەكى ماندى كە لە ھۆزەكانى (بىماراۋ مالىنكى و ساراكول) پىك ھاتوون، لە كۆمەلەكانى تىرى ۱۰۰٪ فولاف و منىكا و سىنۆتۆ و سونگاي و تەدارق پىك ھاتوون.
- زمانەكانى: فەرەنسى (زمانى رەسمىە) زمانەكانى ئەفرىقى و چەندىن زمانى تىرى ناوخۆى تىايە.
- ئايەكانى: ئىسلام ۹۰٪.
- زانىنى خويندىن و نوسىن: ۳۵٪.
- دابەشى كارگىرى: ۸ ھەرىمە لەگەل گەركى پايتەخت.
- دراۋى: فرنگ سىفا.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۲۰۳۰ر۰۰۰ مىليار دۆلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۷۵۰ دۆلار.
- بەرگى: ۵۰٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۸ر۵۰۰ ھەزار كەسە.
- زەۋى كشتوكالى: ۲ر۰۹٪ لەخاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم، جۇ، پەمۇ، فولى سودانى، گەنمەشامى، چەۋەندەرى شەكر،
- تەرە ، ميوەجات.
- سامانى ئازەلى: مەر ۹۰۰ مىليۇن سەر، بىزىن ۸ر۶۰۰ مىليۇن سەر، چىل ۵۰۰ مىليۇن سەر، پەرەور ۲۵ مىليۇن سەر.
- پىشەسازى: كەلوپەلى بىناسازى، كەلوپەلى بەكارھىنان، دەرھىنانى بەرھەمى سروشتى، رستىن و چىن، ئامادەكردنى خۇراك.
- بەرھەمى كارەبا: ۳۵۰ مىليۇن كىلۆوات كاترئىمىر.
- سامانى سروشتى: زىر، موگناتىس، بۇكسىت، ئاسن، فوسفات، بەردى جىرى، (چىم) كاۋليراد.
- داھاتى دەرھەمى: كەلوپەلى بىناسازى، سوتەمەنى، بەرھەمى رستىن و چىن، پىداۋوستى خۇراك، كەلوپەلى ماشىن و گواستەۋە.
- دەرچوۋەكانى: پەمۇ، ئازەلى زىندى، زىر، خورى.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: يابان، چىن، ئەمەرىكا، ئەلمانىا، فەرەنسا، چەندىن وولاتانى عەرەبى.
- پىژمى دەسەلات: وولاتىكى دىموكراتى فرەلەيەنىيە. پەرلەمانى لە ۱۲۹ ئەندام پىك ھاتوۋو ۱۳ ئەندام لە مالىە رەسەنەكانە كە لە دەرھەمى مالى دەژىن.
- پارتە رامباريەكان: پارتى ھاۋكارى لەپىناۋ دىموكراتى مالى، پارتى لىژنەى نىشتىمانى بۇ دەستپىشخەرى دىموكراتى، پارتى يەكىتى دىموكراتى گەلى مالى، پارتى سۇشپالىستى نەتەۋەى مالى، پارتى چەپى ناۋەندى مالى. چەندىن بىرو بۇچوۋنى تىرى نەتەۋەى و دىموكراتى و رامبارى و كۆمەلەيتى تىايە.
- جوگرافىيەى وولات: مالى وولاتىكى ناوخۆيە دەكەۋىتە ناۋەپاستى پۇژشاۋاى ئەفرىقىا، زۆرىەى خاكەكەى كەوتۆتە ھەرىمى بىبابانى گەرە. بەلام زى نىجىرى مەزىن دىتە خوارى لە باشورى كە چەندىن لىق و دەرپاچەى لى دوستكراۋە، خاكى دەلتاى ناوخۆى گونچاۋە

بۇ كارى كشتوكالى پەمۇ بونج و دانەوئە بەلام ھەرنىمى باكورى پۇژھەلات و باشورى پۇژئاواى چىيايىيە. جىكارتەمۇ مۇرىتانيا و سەنىگال دەكەوئە پۇژئاواى، گىنيا و كوت دىفوار و بۇركىناfasو دەكەوئە باشورى، نىجىر دەكەوئە پۇژھەلاتى، جەزائىر دەكەوئە باكورى.

• مېژووى ولات: لەسەدەى پىنج تا سەدەى يانزەمى زانىسى گەلانى (سۈنىنگاى) كشتوكالەكەر ئىمپراتۇرىيەتى گاناىان دامەزاند كە سەرچاۋەى بەرھەمەكانىان بازىرگانى كرىنىان بەزىپ بوو لە بىابانى گەرەمۇ مەئبەندەكەى شارى تىمۇكتۇ بوو، پايتەختەكەى شارى كۆمبى بوو بەدوورى ۲۰۰ كىلومەتر لە باكورى باماكو كە چەند پارچەيەكى لە وولاتانى مالى و سەنگال و مۇرىتانياى گرتىبوو خۇ. سەرەراى ئەو چەندىن جەنگ لەنىوان ھۇزەكانى بەرەرى ئىسلامى پویدا كە بەرلەو پوویان لە وولاتەكە كرىبوو لەگەل دانىشتوانى مالى ئەنجامىاندا كە لەئەنجام سەرکەوتن بەسەر ئىمپراتۇرىيەتى گانا. ئىمپراتۇرىيەتى مالى ئىسلامى لەسەدەى يانزە لەسەر دەستى گەلى مالىنگى كە لە باشورى پۇژئاوا بوى ھاتىبون دامەزرا، لەسەدەى پانزەم ئىمپراتۇرىيەتى سونگا دامەزرا ئەوىش سەرکەوت بەسەر ئىمپراتۇرىيەتى مالى ئىسلامى كە ھوكمراىانىان تىندا كرى لەنىوان سالاھەكانى ۱۴۶۴ تا ۱۴۹۲ كە زۇربەى خاكى مالى گرتىبوو لەگەل خاكى سەنگال و گامبىيا و چەند پارچەيەك لەخاكى مۇرىتانيا و نىجىريا و سوپايەكى رىك و بەھىزى ھەبوو لەگەل ئەوئەشدا دام و دەزگاكانى لەلايەن فەرمان بەران دەبرا بەرىئومو خویندىنى بالى ئىسلامى گرنكى پىدرابوو، لەسالى ۱۵۹۱ بەرەبەرە مەراكىشەكان بەسەر كىردايەتى احمد منصور تۈانىان ئىمپراتۇرىيەتى سەنگال لەناو بىەن و بازىرگانى زۇپیان كۆتۈرۈل كرى و سەرکەوتنىان بەدەست

ھىنا لە سودانى پۇژئاواو تىكىتۇ، لە سەدەى ھەژدەم ھەرنەمەكە دابەش كرا كەھۇزەكانى نەدايف باكورى پۇژھەلاتىان وەرگرت و مۇلاتى و بىمارا ناوچەكانى ناوھراست و باشورى پۇژئاوايان وەرگرت، لەدواى كىشەو مەلەننى زۇرى نىوان ھۇزەكانى ئەم ولاتە لەئەنجامدا لە سالى ۱۹۰۴ بوە ژىر دەستەى فەرەنسى و ناوى نرا سودانى فەرەنسا لە سالى ۱۹۲۰. لە سالى ۱۹۴۶ بوە پارچەيەك لە يەكىتى فەرەنسا. لە ۱۹۶۰/۶/۲۰ مالى سەرەخۇى وەرگرت بەناوى كۆمارى سودان و يەكيان گرت لەگەل كۆمارى سەنىگال كە ناسراو بوو بەناوى يەكىتى مالى. بەلام سەنىگال لەو يەكىتىيە كىشاو لە ۱۹۲۰/۸/۲۰ لەدواى ناوى كۆرا لەكۆمارى سودان بۇ كۆمارى مالى لە ۱۹۶۰/۹/۲۲، لەدواى شەستەكانى سەدەى بىستەم سەرچاۋەى بوژانەوئەى ئابوورى لەسەر يارمەتەكانى سۇقىيەت و وولاتانى پۇژئاوا بوو، لەو بارو دۇخەدا سەروك مودىبۇكىتا ھەنسا بە لەناو بىردى بەرھەلستكاران و بوە ھۇى بەھىزىوونى پۇلى چىنى مىللى، لەوانەى كە يارمەتى سەروك كۆمارىان دەدا تا سالى ۱۹۶۸ دواى ئەو سوپا ھەنسابە ئەنجام دانى كودەتايەكى سەربازى بە سەروكايەتى ملازم موسا تراورى كە لەوكاتە تەنگەژەى ئابوورى بەرەو خراپى ھەنگاوى دەناو دەستورى لەكار وەستاند و كارى رامىارى پارتەكانى قەدەغەكرد. لە سالى ۱۹۷۴ بىرىارى دەستورى نوئى دراو لەھەمان كات بىرىارى دەولەتى يەك پارتى راگەياند، يەكىتى گەلى مالى دىموكراتى سۇشىئالىستى نەتەوئەى راگەياند لە سالى ۱۹۷۵ بەپىنى پەيمانى لاگۇنى كۆمەئەى ئابوورى لەلايەن پۇژئاواى ئەفرىقىا كە مالى و مۇرىتانيا و ساحل العاج و سەنگال و بنىن و نىجىر و بۇركىناfasو و راس الاخضر و كوت دىفوارو گامبىيا و گانا و گىنيا و گىنيا بىساو سىرالىوون و تۇگۇ و نىجىريا چۈنە ناو ئەم كۆمەئەيە كە بارەگای لە

پايتەختى ئىجىرىيا (ئەبوجا) بۇ، لەسالى ۱۹۸۵ شەرى سنورى لە نىوان مالى و بۇركىنا فاسۇ ھەنگىرسا لەدواى پىنچ پۇژ كىشەكە بەرز كراوہ بۇ دادگاى دادى نىو دەولەتى. دواى ئەوہ كۇمارى مالى لەدواى ھەشتاكان پەيوەندى لەگەن ولاتانى پۇژئاوا بەمىز كرد و راميارىەتى نابورىى بازارى نازادى گرتەبەر. لەدواى سالى ۱۹۹۱ خۇپىشاندان ئەنجام درا دژى دەسەلاتى يەك پارت و موسا تراورى لە دەسەلات لابرالە ئەنجامى كودەتاي سەربازى لەلايەن ئەمارۇ تۇزىە. لە سالى ۱۹۹۲ لە راپرسى گەلى مالى دەستورى نويى ديموكراتى برىارى لەسەر دراو ھەلبۇزاردنى فرەلايەن ئەنجام دراو پارتى ھاوپەيمان لە پىناو ديموكراتى سەركەوتنى

بەدەست ھىنا كە عمر كونارى ھەلبۇزردرا بە سەزۇك كۇمار و حكومەتى ئىنتلافى پىك ھىنرا و پەيمانى ناشتى مۇركرا لەگەل تەوابقەكان بە دانى مافى ئۇتۇنۇمى و فراواتر كردنى، لەنىوان لەسالەكانى ۱۹۹۳ تا ۱۹۹۴ دووجار سەرەك وەزىران گۇزۇردرا بەمۇى خۇپىشاندانى قوتابيان و برىارى سىدارە بۇ سەزۇكى پىشوو تر دەرركرا، بەلام جىبەجى نەكرا، تاكو دواى سالەكانى ۲۰۰۲ دەسەلات لەرىنگەى ھەلبۇزاردن بوو.

• مالى ئەندامە لە نەتەرە يەكگرتووكەكان، ئەندامە لە رىكخراوى يەكىتتى ئەفرىقىا، ئەندامە لە چەندىن برىكارى تايبەتەندى نىو دەولەتى.

لېيىيا

- ناوى رەسمى: جەماھىرى عەرەبى لېيى مىللى سۇشالستى.
- پايتەختى: تەرابلەس، ژمارەى دانىشتوانى ۱۷۶۵۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- پووبەرى: ۶۷۹۳۵۸ مىل چوارگۇشەو ۱۵۷۹۵۴۰ كىلۇمەتر چوارگۇشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۵۸۹۵۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىنى نامارى ۲۰۰۰.
- چېرى دانىشتوانى: ۹ كەس لەيسەك مىل چوارگۇشەدا.
- بوژانەوہى دانىشتوانى: ۲۵٪.
- شارە سەرەككەكانى: بەنگازى.
- بەندەرە سەرەككەكانى: بەنگازى، تەبرق، مسرانا.
- نژادەكانى: عەرەبى بەرەر. ۹۷٪.
- زمانەكانى: عەرەبى (زمانى رەسمىيە) ئىتالى، ئىنگلىزى.
- ئىنگلىزى.
- ئاينەكانى: ئىسلام.
- زانىنى خۇيىندن و نوسىن: ۸۰٪.
- دابەشى كارگىزى: ۱۳ پارىژگايە و دابەشى ۱۵۰۰ كارگىزى ناوخۇى كرايە.
- دراوى: دىنارى لېيى.
- كۇى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۲۸۵۰۰ مىليار دۇلار سەرەراى گەماپۇى نابورى كە لە سەرىەتى بەلام ئەو گەمارۇ نابورىە لەگەن چەك و تەقەمەنى لە كۇتايىەكانى سالى ۲۰۰۴ وردە وردە برىارى لابرندى بۇ درا لە دواى رىكەوتنى لەگەن ئەمەريكا.
- بەشى تاك لەكۇى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۶۸۰۰ دۇلار.
- سوپاكەى: ۷۵۰۰۰ ھەزار كەسە.
- بەرگىرى: ۷٪ لەكۇى دەرئەنجامى ناوخۇى.

سودان و میسر دمکویته پوژمه‌لاتی، زوری‌هی خاکی لیبیا دمکویته بیابانی گه‌وره که ۹۲٪ له کوی گشتی خاکی لیبیا دمگرتیه‌وه، زنجیره که‌ناریکی ده‌ریای باش و به‌پیتی همیه که ۹۰٪ دانیش‌توانی تئیدا نیشته‌جینه.

• میژووی ولات: به‌ریه‌رکان یه‌که‌م گه‌ل بون له نیشته‌جئی وولاتی لیبیا به‌هوی شوینه جوگرافیه گرنکه‌کی که که‌وتوته سر ده‌ریای سپی ناوهراست هر به‌وه‌ویه‌وه بوته وولاتیکی په‌لامار دراوی وولاته بیانیه‌کان به دریزایی میژوو که له‌لایه‌ن یونان ودایسی له‌لایه‌ن میسر و پومانیه‌کان، له‌سه‌ده‌ی حوتی زاینی عه‌ره‌به نیسلاویه‌کان گه‌یشته‌ن ناوچه‌کو بوه هوی گزینی نایینه‌که‌یان و پوژش‌بیر بونیان به ناینی نیسلا. له‌سه‌ده‌ی شانزهم له‌لایه‌ن نیمپراتوریته‌ی عوسمانی تورک داگیر کرا. له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا دانیش‌توانی ناوخوی لیبیا مافی ئوتونومیان هه‌بوو له به‌رپوه‌بردنی کاروباری وولاته‌که‌یان تا‌کو سالی ۱۹۱۱. له‌دوای هه‌لگیرسانی شسپری نیسوان نیمپراتوریته‌ی عوسمانی و ئیتالیا و له‌همان سال ئیتالیه‌کان شاری تهرابلسیان داگیر کرد، له‌سالی ۱۹۱۲ ته‌واوی لیبیا که‌وته ژیر ده‌سه‌لاتی ئیتالیا به‌لام نه‌یان ده‌توانی به ته‌واوی به‌رگری له‌خویان بکه‌ن به‌هوی هینی شوش‌گیزی لیبیا به‌سه‌رکردایه‌تی عومر موختار تا‌کو سالی ۱۹۳۲، له‌کاتی جه‌نگی دوهمی جیهان لیبیا بنکه‌یه‌کی سه‌ربازی وولاتانی ئه‌لمانیا و ئیتالیا و یابان بوو، له ۱۹۴۳/۱/۲۱ تهرابلس که‌وته ژیر ده‌ستی هاوپه‌یمانانی به‌ریتانیا و فه‌رنسا و له‌مه‌رکا که به‌ریتانیا و فه‌رنسا ده‌سه‌لاتیان تئیدا ده‌گیژا. له ۱۹۵۲/۱/۲ لیبیا سه‌ربه‌خوی ته‌واوی وهرگرت و بوه شانشین ده‌ستوری سه‌ربه‌خوژ شانشین ئیدریس یه‌که‌م ده‌سه‌لاتی وهرگرت. له ۱۹۶۹/۹/۱ شانشین ئیدریسی یه‌که‌م له‌سه‌ر

• زه‌وی کشتوکالی: ۱۵٪ له‌خاکی وولاته‌که. • به‌ره‌می کشتوکالی: گه‌م، جو، دانه‌ویله‌ی تر، فه‌ریکه خورما، زه‌یتون، چه‌وه‌نده‌ری شه‌کر، ته‌ره، میوه‌جات، فولی سودانی. • سامانی ناژه‌لی: مه‌ر ۷۵۰ ملیون سه‌ر، بزنی ۱۵۰۰ ملیون سه‌ر، چیل و گامیش ۲۵۰۰۰۰ ر ۲۵۰۰ هزار سه‌ر، په‌ره‌ور ۳۵۰۰ ملیون سه‌ر. • پیشه‌سازی: پالوتنی نه‌وت، پرستی و چین، ناماده‌کردنی خوراک، خوشرکندی پیست. • به‌ره‌می کاره‌با: ۱۷۸۰۰۰ ملیار کیلووات کاترمیز. • سامانی سه‌روشتی: نه‌وت، غازی سه‌روشتی، گه‌ج، چیمه‌نتو، کبریت. • داها‌تی ده‌ره‌می: پیداوستی خوراک، که‌لویه‌لی دروستکراو، ماشین و ئوتومبیل، که‌لویه‌لی نه‌لیکترونی، که‌لو په‌لی بیناسازی. • ده‌رچوه‌کانی: پیست، نه‌وت، غازی سه‌روشتی، فولی سودانی، زه‌یتون. • هاوپه‌شه‌کانی بازگانی: ئه‌لمانیا، یابان، چین، ئیتالیا، به‌ریتانیا، فه‌رنسا، ئه‌سپانیا، تورکیا، کوزیا، به‌لجیکا، چه‌ندین وولاتانی عه‌ره‌بی، وولاتانی نه‌فریقی. • پژی‌می ده‌سه‌لات: کوماری ملی سوشیالیستی نیسلاوی عه‌ره‌بی. ده‌سه‌لاتی گه‌ل له‌رینگه‌ی پینکخراوه‌کانی ملی ده‌بری به‌رپوه له‌رینگه‌ی نه‌نجومه‌نی ناوخوی. به‌لام نه‌نجومه‌نی سه‌رکردایه‌تی شو‌رش که ده‌سه‌لاتدار بوو له ۱۹۶۹/۹/۱ له نه‌نجامی کوده‌تای سه‌ربازی که سه‌ره‌مگ محمد قزاق نه‌نجامی داو له‌لایه‌ن گه‌لی لیبیا پشتگیری لیکرا. له‌دوای نه‌وه‌ ئه‌مانه‌تی گشتی کونگره‌ی میلی گشتی جینگه‌ی گرتیه. • جوگرافیای وولات: لیبیا دمکویته سه‌ر که‌ناری ده‌ریای سپی ناوهراست له باکوری نه‌فریقیا. توونس و جه‌زائر ده‌کویته پوژئاوای. نیجیر و تشاد دمکویته باشوری.

کورسی شانشینى هینرا خواری لهرنگه کوده تاي سهریازی له لایهن سه رهنگ معمه قه زافی. له سالی ۱۹۷۳ معمر قه زافی هه لسا به دارشتنی پرۆگرامی شوپشی پۆشنیری به پینی بیر و بۆچوونه کانی سۆشیا لستی و کهرته کانی تایبه تى خۆمانی کرد، لیبیا هه وئی دا به یه کگرتنی له گه ن میسر و سوریا و سودان توونس و تشاد و مه غرب و جه زانی به لام هه و له که سه ره کومتنی نه هینا، له دواى شهوه دۆزینه وهی کانا کانی نهوت بوه هوی نارامی نابوری و سه قامگیری داماتی وولاته که له بوژانه وهی په ره سه ندن له بو ره کانی هه مه لایهن و بژۆی ژبانی گه ل لیبیا. له ۱۹۸۱/۸/۱۹ دوو فرۆکه ی جهنگی توانیان دوو فرۆکه ی لیبیا بخه نه خواره وه له سه ره کهنداوی سیرت. شه مه ش له شه نجامی شالاوی فرۆکه جهنگیه کانی لیبیا بوو بۆ سه ره فرۆکه کانی شه مه ریکا. دواى شه وه هیزه کانی شه مه ریکا له کو تایی مانگی/۳/۱۹۸۶ له کهندا وه که کشانه وه و شه مه ریکا له مانگی/۱/۱۹۸۶ نابلو قه ی نابوری خسته سه ره لیبیا هه ره چه نه دراوی له بانکه کان هه بو وه شه مه ریکا داگیری کرد. له سالی ۱۹۸۶ فرۆکه جهنگیه کانی شه مه ریکا بۆردومانى شاره کانی ته رابلس و به نگازی کرد تا مانگی/۱۲/۱۹۹۰ هه موو هه و له کانی شه مه ریکا هه ره سی هینا بۆ شیان دنی بارودۆخی لیبیا لهرنگه ی لیبیه راهینه ره کان له شه مه ریکا که بنکه کانی له تشاد بوو، له ۱۹۹۲/۴/۱۵ نه ته وه یه کگرتوه کان سزای سنورداری دیاری کراوی له سه ره لیبیا دانا به قه دهغه کردنی سه فه ره کانی ناسمانی و فرۆشتنی چه ک بۆ لیبیا به هوی نه دانه دهستی شه دوو که سه ی که به ناو تیرۆ کردنی فرۆکه ی کۆمپانیای شه مه ریکا له شاری لوکه ربی له سه کو تله نده، له سالی ۱۹۹۸ بوه هوی کار دانه وه یه کی حراپ بۆ سه ره نابوری لیبیا و له ۱۹۹۳/۱۲/۱ شه سزایانه توندتر

کران. له ۱۹۹۹/۴/۵ لیبیا شه دوو که سه ی که به ناو فرۆکه که یان تیرۆ کردبوو درانه داداگا له هۆ له ندا و دادگای کردنیان به پینی یاسای شه سه که تله ندی بوو که بوه هوی لابر دنی شه نیمچه گه مارۆ یانه ی به سه ره لیبیا سپاندرابوون. هه ره چه نده شه گه مارۆ یه له دواى دادگایی کردنی شه دوو تیرۆریسته به ره وه لابر دین بریاری بۆ ده دراله شه نجامی گۆپینی رامیاریه تی ده سه لاتی لیبیا و قه ره بو کردنه وه ی به مه الهی کوژرا وه کانی ناو فرۆکه که وه باش کردنی باری په یوه ندی له گه ن وولاتانی خاوه ن بو دا وه که، له ناوه راسستی سالی ۲۰۰۳ ده سه لاتی لیبیا رامیاریه تی گۆپری به هوی بارو دۆخی نیو ده ولته تی به تایبه تی له ناو چه که له دواى روخانی پژیسی سه دام حوسین له عیراق و ناشکرا کردنی بنکه ی چه که کوژره کان و سه ردانی مه مه د به رادعی شه مینداری گشتی شه تومی سه ره به نه ته وه یه کگرتوه کان و لیژنه ی پشکنین و هه لوه شان دنه وه ی چه که کوژره کان شه مانه بوونه هوی شه وه ی که په یوه ندی نو ی بکاته وه له گه ن وولاتانی جیهان به تایبه تی شه مه ریکا، له سالی ۲۰۰۴ بوژانه وه ی نابوری لیبیا و سه رینه وه ی لیبیا له لیستی وولاتانی دیساریکراو له هاوکاریکردنی له گه ن تیرۆریستان له جیهاندا و گه رانه وه ی بۆ ناو ریزه کانی رامیاریه تی نو یی جیهان، لیبیا رۆژ له دواى پۆژ هه نگاوی به ره وه باش کردنی په یوه ندی نیو ده ولته تی ده نی له هه موو بو ره کانی نابوری و رامیاری و سه ربازی و پۆشنیری به تایبه تی له دواى نیوه ی سالی ۲۰۰۴.

• لیبیا شه ندامه له نه ته وه یه کگرتوه کان، شه ندامه له یه کیتی شه فریقیا، شه ندامه له وولاتانی هه لینه جانی نهوت "نۆیک"، شه ندامه له زانکۆی وولاتانی عه ره بی.

مەدەغەشقەر

كۆماری مالا جاسی پېشوو

- ناوی رەسمى: كۆماری مەدەغەشقەر.
- پايتەختى: ئەنتانارینۇ: ژمارەى دانىشتوانى ۹۸۸ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- پووبەرى: ۲۲۶ر۶۶۰ مىل چوارگۆشەو ۵۸۷ر۰۴۰ كیلۆمەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۵۹۷۵ر۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىيى نامارى ۱۹۹۹.
- چىرى دانىشتوانى: ۷۰ كەس لەيەك مىل چوارگۆشەدا.
- بوژانەوہى دانىشتوانى: ۲٪.
- بەندەرە سەرەكیەكانى: تۆماسينا، ئسيرانانا، ماهاجینما، تۆلبارا.
- زمانەكانى: مەلا جاسیە، فەرەنسىسى (ھەردووكیان زمانى پىسەين).
- نژادەكانى: ۱۸ ھۆزى تىدايە لەرەچەلەك مەلايۇ ئەندۇنوسەين كە پىنيان دەگوترى مریناس و لەناوچە شاخاویەكان نیشتهجین.
- بەلام ئەفریقە رەش پىستەكان كە پىنيان دەگوترى كوتیر لە ھەرىمى كەنارەكانى نیشتهجین، لە نیوان ئەو دوو گروپە كىشەو گىرو گىرفت ھەيە، نژادەكانى تىرى ەەرەبى و ئەفریقى ھەنە.
- زانینى خویندن و نوسین: ۴۹٪.
- دابەشى كارگىرى: ۶ پارىزگایە.
- دراوى: فرنگى مالا جاسى.
- كۆزى دەرئەنجامى ناوخویى: ۱۰ر۰۰۰ مىليار دۆلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخویى: ۸۰۰ دۆلار.
- بەرگى: ۲۱٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخویى.
- سوپاكەى: ۲۵ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۴۵٪ لەخاكى وولاتەكە.
- بەرمەسى كشتوكالى: گەنم، جۇ، بىرنج، چەمندرەى شەكر، قارە، نسكافە، فولى فانیلا، تەرە، میوہجات.
- سامانى ناژەلى: مەر ۱ر۲۵۰ مىليۇن سەر، بىز ۱ر۴۰۰ مىليۇن سەر، چیل ۱۰ر۳۵۰ مىليۇن سەر. بەراز ۱ر۶۵۰ مىليۇن سەر، پەرەور ۲۰ر۰۰۰ مىليۇن سەر.
- پىشەسازى: پالواتنى نەوت، لىكدانى ئوتۆمبىل، دروستکردنى سابون، چىمەنتۆ، نامادەکردنى خۇراك، دروستکردنى شەكر، خۇشکردنى پىست.
- بەرمەسى كارەبا: ۶۱۰ مىليۇن كیلۇوات كاترەمىر.
- سامانى سروشتى: نەوت، غازى سروشتى، كرۆمىت، گرافىت، خەلۇز، بۆكسىت.
- داھاتى دەرەوہى: پىنداویستى خۇراك، نەوتى خا، كەلوپەلى بەكارھىنان.
- دەرچووەكانى: شەكر، قارە، بەرمەمەكانى نەوت، بىبەر، ناژەلى زىندوو.
- ھاویەشەكانى بازىرگانى: يابان، چىن، ئەلمانیا، فەرەنسا، ئەمەرىكا، بەرىتانیا، ئىتالىا، وولاتانى رىكخراوى يەكىتى ئەفریقا.
- پىژمى دەسەلات: وولاتىكى كۆماریە، سەرۆك كۆماری بۇ ماوہى پىنج سال ھەلدەبىژىردىت، كۆمەلى نىشتىمانى كە ئەنجومەنى ياسادانانە لە وولات و سەرۆك ھەزىران ھەلدەبىژىردى بەپىنى دەستورى سىئەمى دەرچووى سانى ۱۹۹۲.
- پارتە راميارەكان: پارتى يەكگرتووى چەپرەوى ناوہندى، بەرەى نىشتىمانى لەپىناو بەرگى لە شۆرشى مالا جاسى سۆشیاىلىستى. لىژنەى ھىزى زىندى.
- جوگرافىاي وولات: كۆماری مەدەغەشقەر

دەكەوتتە سەر زەریای هیندی پیش کەناری باشوری پۆژەلاتی ئەفریقا. چەندین دورگەى بچووکی تىدايه له گەن دورگەى گورەى مەدەغەشقر. دورگەى مەدەغەشقر له پۆژەلاتی لىوارى کەنارى شىداره، له ناوهراسى تهپۆلكەى شاخاويه و چەندىن دۆل و کەندى به پىتى تىايه، به لام لىوارى کەنارى پۆژناوای زۆر فراوانه، درىژى خاکەکەى کىشەيهکى گورەى بۆ وولاتەکە دروستکردوه. دورگەى مەدەغەشقر گورەترىن دورگەيه له جىهاندا.

دورگەى فانگ (جزر قمر) دەكەوتتە باکورى پۆژناوای، مۆزەمبىق دەكەوتتە لای پۆژناوای و له مان کاتا کەنالی مۆزەمبىق لىکیان جىاده کاتوره.

• مېژووی و لات: خەلکانى مەلایو ئەندونىسیا پیش دوو هەزار سال پوویان لە ناوچەيه کردوو کردیانه وىستگەى تايبه تى خۆيان که تاكوو نىستا نەوهکانى ئەوان زۆریهى دانىشتوان پىک دىنن له وولاتەکە. له سەدهى حەوتى زاینى بازرگانه عەرهبەکان روویان تىکردو له کەنارەکان نىشتهجى بوون. له سەدهى شانزەم پرتوگالیهکان روویان لەناوچەکە کردو له دواى ئەوانىش ئەوروپیهکان. له سەدهى هەژدەم شانشىنى یهکگرتوو پىک هینرا که شانشىن ماریتا بو که له ئەیلوولهکانى ناوهراسى کردیانه بىکەى خۆيان وله زۆریهى دوورگەکە دەسەلاتیان دەرۆشیت تاكو سالى ۱۸۸۵ زاین و تاكو مەدەغشقر بوو ناوچەيهکى پارىزراوى فەرەنسى و شانشىن ماریتا لەناو براو بوو ژۆردەستەى فەرەنسا له سالى ۱۸۹۶ شانشىنیان دەرکرد بەره و لاتى جه زانیر، له سالى ۱۹۱۸ فەرەنسىیهکان دوورگەى قەمەریان لکاند بەو ژنر دەستیه له گەل چەندىن هەرمى تر له ناوچەکەو دواى له جهنگى دوومهى جىهان بەرىتانيا داگرى کرد له گەل ئەوهشدا پهيوهەندى مەدەغشقر له گەل

حکومەتى فیشى له فەرەنسا هەر مایهوه تاكو سالى ۱۹۴۷ شۆزشى چه کدارى هەنگیرسا دژى فەرەنسا، له سالى ۱۹۵۸ مەدەغشقر مافى نۆتۆنۆمى وەرگرت له ناو پارىزراوى فەرەنساو له ۱۹۶۰/۶/۲۶ سەر به خۆى وەرگرت. له سالى ۱۹۷۲ کودەتای سەریازی ئەنجام درا دژى ئەو دەسەلاتەى که زیاتر له دوانزە سال حوکمەرانى کردو دەسەلاتى نوێ هەلسا به خۆسالى کردنى کۆمپانیاکانى فەرەنساو بىکەکانى فەرەنسى داخست له گەل بىکەى ناسمانى ئەمەریکى و پووی رامیاره تى له چىنى مىللى کرد. له سالى ۱۹۷۵ دەستورى نوێ راگەیانرا به کۆمارى مەدەغشقرى دیموکراتى، له دواى سالى ۱۹۷۹ دانىشتوانه بىبانه کانى له وولات دەرکرد له گەل بەرهەلستکاران. له سالى ۱۹۹۰ حکومەت ئەو قەدەغە کردنەى که له سەر پارتەکان هەبوو لای بردو دواى له سالى ۱۹۹۱ بەرهەلستکاران حکومەتیان دامەزراند له جىاتى ئەو دەسەلاتەو دواى پانزە پۆژ سەرەک کۆمار راپرسى گەل ئەنجامدا بۆ دەستورى نوێ فرە پارتى و سەرەک وەزیرانى نوێ دامەزراند.

له مانگى ۱۹۹۲/۷/ حکومەتى کاتى دامەزرا له ئەندامانى بەرهەلستکار، له هەلبژاردنەکانى سەرۆکایەتى (بىرتزا) له خولى دووم سەرکەوتنى به دەست هینا له مانگى ۱۹۹۳/۴/ ئەمەش به کۆتای هینانى دەسەلاتى ئەدمیرال دیدیههرا تسیراکا که زیاتر له حەفده سال حوکمەرانى دەرکرد. له مان کاتدا سەرەک وەزیران بووه سەرەک کۆمارى کاتى. له هەلبژاردنەکانى ۱۹۹۶ (ئەدمیرال دیدیهه راتسیراکا) بۆ جارى دووم له هەلبژاردنەکانى ۱۹۹۷/۱/۲۱ بوو سەرەک کۆمار.

• مەدەغشقر ئەندامه له ئەتەوه یهکگرتوو هەکان، ئەندامه له رىکخراوى یهکىتى ئەفریقا، ئەندامه له رىکخراوى نازوقەو کشتوکال و بىنکى نیوده و ئەتى و کارى نیوده و ئەتى و خەزنىه نیوده و ئەتى و دەریای نیوده و ئەتى و تەندروستى جىهانى و بازرگانى نیوده و ئەتى.

نيجيريا

بىزن ۲۵ر۱۰۰مىليۇن سەر، چىن ۱۹ر۷۰۰مىليۇن سەر، بىراز ۷ر۵۸۰مىليۇن سەر، پەرور ۱۲ر۶۵۰۰مىليۇن سەر.

- سامانى سىروشتى: نەوت، غاز، قورقوشم، زىنگ((توتيا))، خەلوز، ئاسىن، بەردى جېرى"چەو".
- پىشەسازى: نەوت لە ۹۸٪ لەدەرچوھەكانى وولاتەو گەورەترىن وولاتى ئەفەرىقىايە لەمەلئىجانى نەوت، ئامادەكردنى خۇراك، پىستن وچىن، خۇشكردنى پىست.
- بەرەمى كارەبا: ۱۲ر۸۵۰مىليار كىلۇوات كاژمىر.
- داھاتى دەرەھى: كەل وپەلى بەكار ھىنان، كەل وپەلى سەرمايەدارى، كەل وپەلى خاوى كىمىيائى.
- دەرچوھەكانى: نەوت، غاز، كاكاو، بەرەمى خورما، مەتات، پىست، ئاژەلى زىندوو، گۇشتى ئاژەل.
- ھاويەشەكانى بازىرگانى: يابان، چىن، وولاتانى پۇژئاواى ئەروپا، وولاتانى ئەفەرىقىا.
- پۇژمى دەسەلات: پۇژمىكى كۇمارى، لەسالى ۱۹۸۲ لەژىر دەسەلاتى سەربازى بوە تاكو ۱۹۹۹/۴/۲۷كە ئۇپىسنىجۆ لەمەلئىژاردن سەركەوتنى بەدەست ھىناو بوە يەكەم سەروك كۇمارى مەدەنى.
- پارتە پامىيارىەكان: پارتى ھاوكارى نىشتامانى كۇمارى، راسترەھوى ناوھىندى، چەپەرەھوى ناوھىندى، پارتى كۇمەلآيەتى دىموكراتى.
- جوگرافىيائى وولات: نيجىريا دەكەويئە پۇژئاواى ئەفەرىقىا، بەھىزترىن وولاتى كىنشوهرەكەيەو پۇلى سەرەكى لە كاروبارى نىودەولەتى ھەيە، خاكى نيجىريا درىژ دەبىتەھە لەسەر كەندەواى كىنيا لەباكور، بەنن دەكەويئە پۇژئاواى، نيجىر دەكەويئە باكورى، تشادو كامپۇن دەكەويئە

- ناوى پەسىمى: كۇمارى نيجىريائى يەكگرتوو.
- پايەتەختى: ئىبوجا، ژمارەھى دانىشتوانى ۴۷ر۰۰۰ ھەزاركەسە.
- رووبەرى: ۲۵۶ر۷۰۰مىل چوارگۇشەو ۹۲۲ر۸۵۲ كىلومەتر چوارگۇشەيە.
- ژمارەھى دانىشتوانى: ۱۱۸ر۹۶۰۰۰مىليۇن كەسە، بەپىنى زانىارى رۇژنامەكانى ۲۰۰۲.
- چېرى دانىشتوانى: ۲۲۴كەس لەيەك مىل چوارگۇشەدا.
- شارەگىرنگەكانى: ئىبىدات، لاجوى.
- بەندەرە سەرەكەيەكانى: وارى، بۇرت ھاركۇت، لاجوى.
- نژادەكانى: باروفا، لاييۇ، ھۇسا، فولاتى، گەنى نژادى تر.
- ئايىنەكانى: ئىسلام ۵۰٪، مەسىحى ۴۰٪، ئايىنەكانى تر ۱۰٪.
- زمانەكانى: ئىنگلىزى (زمانى پەسىمىە) ھۇسا، ياروبا، لاييۇ، فلانى.
- زانىنى خويئىدن ونوسىن: ۶۲٪.
- دەبەشى كارگىچى: ۲۶پارنىزگايە، لەگەل ھەرىمى پايئەختى فېدېرالى.
- دراوى: نىرا.
- بەرگى: ۸۵٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخوى.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخوى: ۱۲ر۴۵۰۰مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخوى: ۱ر۶۰۰دۇلار.
- سوپاكەي: ۱۷ر۵۰۰۰ ھەزاركەسە.
- زەمى كىشتوكالى: ۲۲٪ لەخاكى وولاتەكە.
- بەرەمى كىشتوكالى: كاكاو، بەرەمى دارخورما، دەرە زەرد ((گەنەشامى))، بىرنىچ، يام (جۇرىكە لەپەتاتە)، مەتات، تەرە، مېوھجات، گەنە وچۇ، دانەويئەلى تر.
- سامانى ئاژەلى: مەر ۱۴ر۱۰۰مىليۇن سەر،

پۇژھەلاتى.

• مینژووی ولات: مینژووی پۇشنىبىرى نىجىريا دەگەرىتمە بۇ ۱۰ سالى پىش زايىن. لەسەدەكانى دووانزەم وچاردەم شارستانىەتى نىجىريا بوژانەمەوى بەخۇۋە بىنىۋە لەناۋچەكانى يۇربائىف، بەلام لە باكورى ئايىنى ئىسلام پەرى سەند ئەرىش لە رىگەى بازگانە ئىسلامەكان، ئىمپراتۆبەتى بىنن گەيشتە دوا پلەى پەرسەندن و بەمىزبوونى لەباشورى ولات ئەرىش لەسەدەى يانزەمەم، يەكەم پەيوەندى بازگانى لەگەل ئەروپپەكان دەستى پىكرد لەسالى ۱۸۰۴ تاكو۱۸۱۷ ئىمپراتۆرىەتى فولانى ئىسلامى لە باكورى دامەزرا، بازگانە ئەروپپەكان لەسالى ۱۸۶۱ شارى لاجوبىيان كەوتەزىر دەست و دەستيان كرد بە بلاۋكردنەمەى ئايىنى مەسىحى لەباشور، دواى ئەمە ئىنگلىزەكان وردە وردە توانىان زۆربەى خاكى نىجىريا داگىرەكەن لەسالى ۱۹۰۴، لە سالى ۱۹۱۴ ەردوو پارىزراوى باكورى باشور يەكيان گرت وتۆپى ھىللى شەمەندەفەر پەرى سەند لە بوارى كارى بازگانى. لەسالى ۱۹۴۱ نىجىرىەكان توانىان پولى سنوردار بىۋىنن لەدروسكردنى بىرار لە سى ئەنجومەنى ەرىمى ئەرىش لە باكورى پۇژئاواو پۇژھەلات كە بوە ھۇى بەكارھىنانى پۇژمى نوینەرى لەھەلبىزاردن بۇ پىكھىنانى سى پارتى رامىارى ەرىمى. لە سالى ۱۹۵۴ دەستورى نوئى راگەيەنزا. لەسالى ۱۹۵۸ توانرا نەوت بدوزرىتمەۋە لە باشورى پۇژھەلات. لە ۱۹۶۰/۸/۲ نىجىريا سەربەخۇى ەرىگرت لەناو كۆمەنولسى بەرىتانىا. بەلام بە ھۇى زياتر لە

۲۵۰ نژادى جيا جيا ياسا بەرمە لەناۋچون دەچو بەھۇى مەملانىنى نەژادى ەرىمى و نەمانى يەكگرتووى لەنىۋان ەرىمەكانى خاۋەن ئۇتۇنۇمى. لەسالى ۱۹۶۲ نىجىريا پۇژمى كۆمارى راگەياندا. لەسالى ۱۹۶۶ عەقىد يەعقوبى جۇن توانى پۇژمى يەكەتى بەرئىتەۋە ولاتەكە، لەسالى ۱۹۶۷ كىشەى دابەشى نەوت بەسەر ەرىمەكان سەرىمەلداو بوە ھۇى جياۋونەمەوى ەرىمى پۇژھەلات بەناۋى (بىافرا) كە ولاتىكى سەربەخۇۋ ھۇى ئىبۇى كە بوە ھۇى ەنگىرسانى شەرى ناۋخۇى، لەئەنجام زياتر لە يەك مىلۇن كەس كوژران، لە دواى ۲۱ مانگ لە شەرى دژوارى ناۋخۇ لە مانگى /۴/ ۱۹۷۰ (بىافرا) خۇى دا بەدەست حكومەتى فېدېرالى. لەسالى ۱۹۷۵ تاكو سالى ۱۹۹۹ وولاتى نىجىريا بە بارىكى ئالوزو دژواردا تىپەرى بە ھۇى مەملانىنى لەپىناو دەسەلات لەلايەن ئەفسەرەكانى سەربازى و كودەتا يەك لەدواى يەكەكانى تاكو ۱۹۹۹/۴/۲۷ كە ئۇبسىجۇ دادومرى سەربازى پىشو بوە لەرىگەى ھەلبىزاردن بوە يەكەم سەرەك كۆمارى مەدەنى نىجىريا وتاكو كۆتايى سالى ۲۰۰۴ وولاتەكە بەرمە نارامى ەنگاۋى دەنا.

• نىجىريا ئەندامە لە نەتمەۋە يەكگرتۋەكان، ئەندامە لە پۇكخراۋەكانى خۇراك و كشتوكالى جىھان، بانكى نىۋە دەولەتى و كارى نىۋە دەولەتى، ئەندامە لە كۆمەنولسى بەرىتانىا، ئەندامە لە پۇكخراۋى ەلىنجانى نەوت "ئۆپك" چەندىن پۇكخراۋى ترى جىھانى و ئەفرىقى.

کیشوهری نه مهريکاي باکوور

لاپهړه	ولات	ز	لاپهړه	ولات	ز
۴۶۰	کوستاريکا	۱۸	۴۲۵	نه خشي نه مهريکاي باکوور	۱
۴۶۲	جامايکا	۱۹	۴۷	سانت فينسنت ويرانادينز	۲
۴۶۴	هندوراس	۲۰	۴۲۸	که نه دا	۳
۴۶۶	بيلز	۲۱	۴۳۱	کوويبا	۴
۴۶۸	گواتيمالا	۲۲	۴۳۳	هاييتي	۵
			۴۳۴	نيکاراگوا	۶
			۴۳۶	به هاما - دورگه ي به هانا	۷
			۴۳۸	دومه نيکا	۸
			۴۴۰	دومه نيکان	۹
			۴۴۲	سلقادر	۱۰
			۴۴۴	نه مهريکا	۱۱
			۴۵۰	نه نيگواويريودا	۱۲
			۴۵۳	بربادوس	۱۳
			۴۵۴	په نه ما	۱۴
			۴۵۶	گرينادا	۱۵
			۴۵۷	سانت لوشا	۱۶
			۴۵۹	سانت کيټس و نيفيس	۱۷

نهریهای بانگور = رامپاری

(سانت فینسنت وجراینا دینز)

- پایتختی: کنجیتون، ژماره‌ی دانیشتوانی ۵۷,۰۰۰ هزار کسه.
- بندره سهرمه‌کیه‌کانی: کنجیتون.
- ژماره‌ی دانیشتوانی: ۱۵۸,۰۰۰ هزار کسه.
- روبه‌ری: ۱۵۰ میل چوار گوشه و ۳۸۸ کیلومتر چوار گوشه‌یه.
- چری دانیشتوانی: ۱۰۵۳ کس له‌یه ک میل چوار گوشه‌دا.
- نژاده‌کانی: رهش پینست ۸۲٪، تیکه‌لاو ۱۴٪، هندی رۆژه‌لات ۲٪، سپی پینست ۱٪.
- نایینه‌کانی: مه‌سیخی ئنجیلیکانی و کاسولیک.
- زمانه‌کانی: ئینگلیزی + فره‌نسی هردوکیان (زمانی ره‌سمن).
- زانینی خویندن ونوسین: ۹۸٪.
- دابه‌شی کارگیری: ۵ ناوچه‌ی بچوکه‌له شیوه‌ی قه‌زاو ناحیه .
- دراوی: دۆلاری رۆژه‌لاتی کاریبی.
- کۆی دهرئه‌نجامی ناوخۆی: ۲۶۲ ملیون دۆلاره.
- به‌شی تاک له کۆی دهرئه‌نجامی ناوخۆی: ۲,۲۵۰ دۆلار.
- زهوی کشتوکالی: ۳۹٪ له خاکی وولاته‌که.
- به‌رهمی کشتوکالی: دانه‌ویل‌له‌ی هه‌مه‌جوره، تهره ، میوه‌جات، گیزی هیندی.
- پیشه‌سازی: ناماده‌کردنی خوراک.
- به‌رهمی کارببا: ۷۲ ملیون کیلو وات کاتژمیر.
- داها‌تی دهره‌وه‌ی: سوتهمه‌نی، که‌لوپه‌لی کانزای، ماشین وکه‌لوپه‌لی، کیمیاوی ، خوراک.
- هاوبه‌شه‌کانی بازرگانی: وولاتانی کاریبی،
- نه‌مهریکا، به‌ریتانیا، وولاتانی یه‌کیتی نه‌روپا.
- رژیمی ده‌سه‌لات: دادوه‌ری گشتی ده‌سه‌لات‌داره‌ونونه‌رایه‌تی شانیشینی به‌ریتانیا ده‌کات، سه‌رۆک وه‌زیرانی هه‌یه که په‌رله‌مان هه‌لیده‌بژیرنت، نه‌نجومه‌نی یاسادانان له ۱۵ نه‌ندام پینک هاتوو.
- پارتی رامیاره‌کان: پارتی یه‌کیتی کرنکاری، پارتی دیموکراتی نوی.
- جوگرافیای وولات: کۆمه‌له دورگه‌یه‌که‌که ده‌که‌ویته رۆژه‌لاتی دهریای کاریبی. له باکوری سانت لۆشا، له رۆژه‌لات بریادۆس، له باشووری گرینیدا، وولاتیکی شاخاوی پر له گرکانه.
- میژووی وولات: کۆچ به‌رانی ناوچه‌ی کاریبی له ساله‌کانی ۱۳۰۰ روویان له‌م ناوچه‌یه کردو بوونه نیشته‌جینی ناوچه‌که که بوه هۆی جیه‌شتنی دانیشتوانه ره‌سه‌نه‌کانی ناوچه، له ۱۹۷۹/۹/۱۹ ولاته‌که سه‌ره‌خۆی وه‌رگرت له‌پیشوو‌دا سانت فینسنت پینی و تراوه سانت کریستوفر نیفس. له‌سالی ۱۹۹۰ سه‌ره‌ک وه‌زیران به‌یه‌ک پارچه‌ی دورگه‌ی نیفیس له‌گه‌ل وولاته‌که راگه‌یاندا، له‌سالی ۱۹۹۵ هه‌لبژاردنی په‌رله‌مان نه‌نجام دراو پارتی کاری به‌ره‌لستکار سه‌رکه‌وتنی به‌ده‌ست هینا.
- سانت فینسنت وجرابنا دینز نه‌ندامه له کۆمه‌نوۆلسی به‌ریتانیا، نه‌ندامه له ریکخراوی نیو ده‌ولی نه‌مهریکا، نه‌ندامه له نه‌توه یه‌کگرتوه‌کان.

(كەنەدا)

- ناۋى رەسمى: كەنەدا
- پايتەختى: ئۇتاۋە، ژمارەى دانىشتوانى ۱ر۱۲۰ر۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- شارە گىرنگەكانى: مۇنتريال، فالكۇفر، تۇرنتۇ، ئەدمۇنتىن، كالجىيارى، كۇبىك.
- بەندەرەكانى: سان جۇن، تۇرنتۇ، فالكۇفر، ھاليفاكس، مۇنتريال، كۇبىك
- ژمارەى دانىشتوانى: ۳۲۷۰۰ر۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىنى ئامارى ۲۰۰۰.
- رووبەرى: ۲ر۸۵۱ر۸۰۹ ميل چوار گۆشەو ۹ر۹۷۶ر۱۸۶ كىلومەتر چوار گۆشەيە.
- چرى دانىشتوانى: ۸ كەس لە يەك ميل چوار كۆشەدا.
- نژادەكانى: بەرىتانى ۴۰٪، فەرەنسى ۲۶،۵٪، رەگەزەكانى ترى ئەروپى ۲۰٪، ئاسىيايەكان ۱۱٪، دانىشتوانى رەسەنى ۲٪.
- زمانەكانى: ئىنگلىزى، فەرەنسى (ھەردوكيان زمانى رەسەمىن).
- ئايىنەكانى: كاسۇلىكى رۇمانى ۵۲٪، كنىسەى يەكگرتوو ۱۲٪، كەنىسەى ئىنگلىزى ۸٪، برواى ترى جۇراو جۇرى تىدايە.
- زانىنى خويىندىن ونووسىن: ۹۸٪.
- دابەشى كارگىرى: ۱۵ پارىژگايە.
- دراوى: دۇلارى كەنەدى.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۶۵۸ر۵۰۰ مىليار دۇلارە.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۲۸ر۰۰۰ ھەزار دۇلارە.
- سوپاكەى: ۶۵ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- بەرگىرى: ۲ر۵٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- زەوى كشتوكالى: ۵ر۵٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرەمى كشتوكالى: گەنم وچۇ، تەرە، ميوەجات، چەۋەندەرى شەكر، برنج.
- سامانى ئاژەلى: مەرو بىزن ۷۶۷ر۰۰۰ ھەزار سەر، چىل ۱۲ر۲۵۰ مىليۇن سەر، بەراز ۱۲ مىليۇن سەر، گامىش ۱ر۲۰۰ مىليۇن سەر، پەرەور ۱۴۰ر۵۰۰ مىليۇن سەر.
- سامانى سروشتى: نىكل (دووم وولاتە لە بەرەم ھىنانى لە جىھاندا) نەوت، غازى سروشتى، خەلوز، نوحاس، قورقوشم، زىر. ئاسن، يۇرانيۇم، دارى دارستانەكان.
- پىشەسازى: دروستكردنى كەلوپەلى گواستىنەۋە. ئامادەكردنى خۇراك لە ناۋيانەۋە گۆشت، پەرو بەرەمەكانى لە دەفتەر. ئامادەكردنى دارى دارستانەكان بۇ بەكار ھىنانى، ماشىن، كىمىاوى، داودەرمان.
- بەرەمى كارەبا: ۵۴۸ مىليار كىلىۋات كاتۇمىز.
- داھاتى دەرەۋى: ئۇتوموبىل و پارچەكانى، ئۇتومبىلى بارەئىگرو گواستىنەۋەى نەفەرات، كەلوپەلى خۇراك، كەلوپەلى پەيوەندى و ژمىريارى.
- دەرچوەكانى: ئۇتۇمبىل و كەرستەكانى، دار، پەرى رۇژنامە، نەوتى خاۋ، غازى سروشتى، ئەلەمنىۇم، بەرەمى نەوت، خەلوز، گەلى جۇرى تىر لە بەرەمە جۇراو جۇرەكانى پىشەسازى.
- ھاۋىشەكانى بازىرگانى: يابان، ئەمەرىكا، بەرىتانىا، وولاتانى كۆمەنولسى سەربەخۇ،

ئەلمانيا، كۇرېا، مەكسىك، تايوان، چىنى مىللى، ئىتالىيا، ۋىتنامى ۋە ئىتالىيە.

• رېژىمى دەسلەپتە: كەندە يەككىيە تىپىكى فېدېراتىيە ۋە ۱۰ ھەرتىمە لە گەل دوو ھەرتىمى زەوى لە باكوورى رۇژئاوا ھەرتىمى بۇكۇن. ئەندامە لە كۆمەنولسىسى بەرىتانيا، دادوھى گىشتى بەرىتانيا راونىزكارى كەندە يە بەلام بەبى ئەنجومەنى ۋەزىران ئاتقانى ھىچ بىرارىك ئەنجام بەدات بە پىنى دەستورى كەندە، پەرلەمان لە دوو ئەنجومەن پىك ھاتوۋە ئەۋىش ئەنجومەنى پىران كە لە ۱۰۴ ئەندام پىك ھاتوۋە بە رېژىمى ژىان دادەمەزىن تاكو مردن، ئەنجومەنى گىشتى كە لە ۲۹۵ ئەندام پىك ھاتوۋە دابەشى سەر ھەرتىمەكان كراون، بەلام دوو ھەرتىمەكى باكوورى رۇژئاوا ھەرتىمى بۇكۇنى لەلەين دادوھى گىشتى دادەمەزىن ۋە دەسلەپتە بە پىنى دەستورى كەندە كار دەكات، ماۋە ئەنجومەنى ھەرتىمەكان چوار سالە ئەۋىش لەرنگە ھەلبۇزاردن.

• پارتە رامبارەكان: پارتى دېموكراتى نوئى، پارتى لېبرالى كەندە، پارتى پىشكەوتنى پارىزگارن لە پىناۋى ئابوورى ئازاد، پارتى راست رەوى ئاۋەند، پارتى بىكەكى كىبىك، چەندىن گروپ ۋىپارتى تىرى نىشتىمانى ۋەنەتەۋى ۋىرامبارى تىدايە.

• جۇگرافىيە ۋىلات: زۇرپەى زۇرى خاكى كەندە دەكەۋىتە بەشى باكوورى كىشۋەرى ئەمەرىكەى باكوور كە گەۋرەترىن ۋىلاتە لە روى روىبەرى لە نىۋەى خۇركەى رۇژئاوا كە ماۋەى ۲۴۲۶ مىل رىژ دەبىتەۋە لە رۇژمەلات بۇ رۇژئاوا رىژ دەبىتەۋە لە قوتبى باكوور بۇ سنوورى ئەمەرىكا ۋە خاكەكە زۇرى ۋەك يەكە.

كەندە ۋىلاتىكى چىيەى ۋىساۋى زۇرە ۋە دراستانى چىرى ھەيە ۹ ھەرتىمەكى تىيە

درىژمەكى زىاترە لە ۱۶۱ كىلومەتر، ۲۵ ھەرتىمەكى تىرى تىيە كە درىژمەكى زىاترە لە ۸۰ كىلومەتر، دوو تۇرى زىسى سەرەكى تىيە كە تۇرى زىسى ماكنزى ۋىسى سانت لۇرنس كە سوۋدەمەند بۇ كارى ھەرتىمەكى، درىژمەكى ۲۰۵۸ كىلومەترە.

كەش ۋە ھەۋى كەندە بەشىۋەيەكى گىشتى مام ئاۋەندىە، بەلام جىاۋازە لەزىستان زۇر ساردو بەستەنىە، بەلام لەكەنارەكانى رۇژئاوا باشوورى رۇژئاوا مام ئاۋەندىە، باشوورى لەھاۋىن فىنكە، باران زۇرە لەرۇژئاوا بەفرىش لەرۇژمەلات بەزۇرى دەبارى، كەندە ۋىلاتىكى گوزارى خۇشە لەۋەرتەكانى.

• مىژۋى ۋىلات: لاىف ئىرسكۇن خەلكى ئەسكەندىنەكى بوو كە يەكەم كەس بوو گەشتە كەنارەكانى كەندە لەئاۋچەكانى (لاپرادو ئۇفاسكۇشيا) لەسالى ۱۰۰۰ زاپىنى، داۋى ئۇ لەسالى ۱۴۹۷ جۇن كاپۇت گەشتە ئاۋچەكە كەخەلكى ئىتالىيا بوو لەپىناۋ خزمەتى ھەرتى ھەتەمى شانشىنى ئىنگلترە بوو چوۋ ئاۋچەكانى نىۋۇند ئۇفاسكۇشيا، لەسالى ۱۵۲۴ جاك كارىە كەندە داۋى داگىركرد بۇ بەرژمەندى فەرەنسا ۋەستى كىرد بەدروستكردنى كۆمەنگەى گەمەۋە خەلكى فەرەنساۋ دەھورە ئاۋچەكان تارۋى لىھات دانىشتوانى كەندە زۇرپەى زۇرى فەرەنسى بوون ۋە ھەرتىمى نوئى فەرەنسا. لەسالى ۱۶۰۸ كۆبك دامەزرا. چاۋتېرىنى فەرەنسا لەكەندە سەرگەۋىتى بەدەست نەھىنا بەلام دۇزىنەرەۋەكانى فەرەنسا تۋانىان پاشان ھەرتىكان بدۇنەرە كە بوو ھۇى ئەۋەى فەرەنسا تۋانى سۋەدەكانى خۇى لى ۋەرىگىرت.

لەسالى ۱۶۷۰ كۆمپانىيە كەندەۋى ھەرتىمى ئىنگلىزى لى دامەزرا بوو ھۇى دروستبوونى

كيشه و مملانسى لىنيوان فېرېنساو ئىنگلىز بەھۇي راي ماسى كەزۇلى گرنكى بازىرگانى ھەبۇ، لەسالى ۱۷۱۲ فېرېنسا ناوچەكانى نيو فوندىلاندۇ ھەسۇن باي و نۇفاسكوشيا لەدەست بدات و بۇ ئىتگلترا بەجىن بەيلى.

ئىنگلترا تىوانى لەجەنگى ھەموت سالى ۱۷۵۶ تا ۱۷۶۲ دەسەلاتى خۇي فراوان بىكات لەناوچەكە بەتايىبەتى لەدوای سالى ۱۷۵۹ كە جىمس وۇلف تىوانى سەركەوتنى باش بەدەست بىننى لەناوچەكانى كۇبك، پەيمانى پارىس لە ۱۷۶۲ تەراوى كەندەي دادەست دەسەلاتى ئىنگلترا. لەسالى ۱۸۴۹، لە ۱۸۶۷/۷/۱ دان نرا بەمافى كەندە لە يەكگرتتەھەي كەندەي بالاو كەندەي خواروو، نۇفاسكۇشياو نيو برونزىدىك چوھە ناو دۇمىنيۇن لەدورگەي بىرنىس ئەردورد لەسالى ۱۸۷۲. لەسالى ۱۸۷۱ كۇلۇمبىيىاي بەرىتاني چوھناو دۇمىنيۇن ھەموو لايەكى بەھيلى ئاسنى بەيەك بەستاھ.

لەسالەكانى ۱۸۶۶ تا ۱۸۹۶ لەوكاتە كە كەندە بەرھو پىكھاتەيەكى باش ھەنگاوى دەناو پارىتى پارىزىگارن بەسەروكايەتى سىرجۇن ماكدونالد دەسەلاتى ھوكمرانى گرتە دەست. بەلام پىش ئەوپارتە بۇ ماوھىەكى كەم پارىتى نازاد دەسەلاتدار بوو.

لەمانگى ۱۹۴۹/۳ نيو فوندىلاند بوھ ھەرىمىكى كەندەي لەدوای راپىرس و دواي ئەھويش ھەرىمەكانى بۇكىش كە دەكەوتتە باكورى كۇلۇمبىيىاي بەرىتاني و رۇژھەلاتى ئەلەسكا. ھەرىمى باكورى رۇژئاواي كەھەموو خاكى

كەندە دەگرتتەھە كە كەوتۇتە باكورى ھيلى پانى ۶۰ تەنيا بۇكۇن ئەبىت، لەسالى ۱۹۷۴ ھكومتەي كۇبك دەنگى دا بۇ لايەنگىراني زىمانى فېرېنسى لەھەرىمە و كەندە لەمىزۇوى پەرەسەندى و پىنسىكەوتن و روودا و مملانىسى نىسوان دانىشتوانەكانى فېرېنسى و ئىنگلىزى لەسە ر جىباوونەھە ياخود بەشدارى كردن رۇلى گرنكى ھەبۇھ لەرامىارىەتى نىودەولەتى ھەمەلايەن، لەمانگى ۱۹۹۷/۶ پارىتى نازاد لەدەسەلات ماپەھە لەئەنجامى سەركەوتنى لە ھەلبىزاردنەكان، لەمانگى ۱۹۹۸/۸ لەرپارسى راي جىباونەھە لەكەندە سەركەوتنى بەدەست ئەھيئا دواي ئەھە لەمانگى ۱۹۹۸/۹ ھكومت داواي لىبوردنى لەگەلانى پەسەنى كەندە كرد بەھۇي ئىش و نازارى رابردى. لەمانگى ۱۹۹۹/۴ ھەلسا بەجىبەجىكردنى رىكەوتتە تايبەتەكە بە دامەزاندنى نىشتەمانى نەتەھەيى بۇ لاسكىمۇر مافى نۇتۇنۇميان ھەيە بەناوي "نۇناھوت" كە لەماھەي ۱۵۰ سالى رابردوو زۇر چەوسانەھەي ھاولاتىانى بەخۇبىنى گەرچى كەندە رۇلى گرنكى ھەيە لەرامىارىەتى نىودەولەتى و بەشدارى كردنى لەرزگاركدنى گەلانى عىراق لەسالى ۲۰۰۲ لەگەل ھاوپەيمانانى ئەمەرىكا و بەرىتانيا.

• كەندە ئەندامە لەنەتەھەيەكگرتتوھكان، ئەندامە لەرىكخراوى ھاوكارى ئابورى ئاسيا، ئەندامە لەكۇمەنولسى بەرىتانيا، ئەندامە لەرىكخراوى ھاوكارى و بوژانەھەي ئابورى، ئەندامە لەرىكخراوى ئاسايش و ھاوكارى ئەورپى و چەندىن رىكخراوى تىرى نىودەولەتى.

كوبىا

- ناۋى رەسمىي كۆمۈرى كۇبىا.
- پايتەختى: ھاڧانا، ژمارەى دانىشتوانى ۲۳۶۵۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- شارە سەرەككەكانى: كامابواى، ھۆلچوۋىن، گوانتانامۇ، سانتيا جودى كۇبا.
- بەندەرەكانى: ماتنخلس. سانتياگۇدى كۇبا، ھاڧانا.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۱ر۸۴۰ مىليۇن كەسە، بەپىنى نامارى ۱۹۹۹.
- رۇببەرى: ۴۲ر۸۰۳ مىل چوار گۆشەى ۱۱۰ر۸۶۰ كىلۇمەتر چوار گۆشەىە.
- چرى دانىشتوانى: ۲۷۸ كەس لە يەك مىل چوار گۆشەدا.
- نژادەكانى: مولتۇ ۵۲٪، سىپى پىنىست ۳۵٪، رەش پىنىست ۱۱٪.
- زمانەكانى: ئەسپانى (زەمانى رەسمىە).
- ئايىنەكانى: مەسىحى، كاسۇلىكى، رۇمانى.
- زانىنى خويندىن ونوسىن: ۸۷٪.
- دابەشى كارگىرى: ۱۴ پارىزگايە، لەگەن ئەنجومەنى شارەوانى تايبەت.
- دراۋى: بىيۇى كۇبى.
- كۇى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۱۷ر۰۱۰ مىليار دۇلارە.
- بەشى تاك لە كۇى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۱ر۵۵۰ دۇلارە.
- بەرگىرى: ۲ر۵٪ لە كۇى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپايەكەى: ۶۵ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- زەمى كشتوكالى: ۲۴ر۲٪ لەخاكى ولتەكە.
- بەرەمى كشتوكالى: قاۋە، گەنم وجۇ، چەۋەندەرى شەكر، بىرنىچ، سورىى، تەرە، ميوەجات، توتن.
- سامانى ناژەلى: مەر ۳۳۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، بىن ۱۲۵ر۰۰۰ ھەزار سەر، چىل ۴۵۰۰ مىليۇن سەر، بەراز ۱ر۵۵۰ مىليۇن سەر، پەرەور ۱۲ر۵
- سامانى سىروشىتى: نىكل، ناسن، نوحاس، خۇى، موگناتىس.
- پىشەسازى: پىلاۋتنى نەوت، نامادەكردىنى خۇراك، دروستكردىنى شەكر، رستق وچىن، بەرو بومى دار، كەلوپەلى بەكار ھىنانى، دار دەرمان. دروستكردىنى جگەرە.
- بەرەمى كارەبا: ۱۳ر۵ مىليار كىلۇ وات كاتژمىر.
- داھاتى دەرەۋى: نەوت، ماشىنو ئوتومبىل، كىمىاۋى، پىداۋىستى خۇراك.
- دەرچۈەكانى: شەكر، قاۋە، نىكل، كەلوپەلى پزىشكى، خۇى، جگەرە.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: يابان، كەنەدا، چىنى مىللىى، ئىتالىيا، ئەسپانىا، ئەرجەنتىن، مەكسىك، رۇوسىيا، ولاتانى كۇمەنولسى ولاتانى سەرەبخۇى سۇڧىەتى پىشوو، عىزاق.
- رژىمى دەسەلات: ولاتىكى شىوعىە و فىدل كاسترو سەرۆك دەۋلەتە لە سالى ۱۹۷۶ تاكۇتايى سالى ۲۰۰۴. ئەنجومەنى ئومە ھەر پىنچ سال جارىك ھەلدەبىژدردىت كە لە ۳۱ ئەندام پىنك ھاتوۋە سەرۆك ئەنجومەن و يارىدەدەرەكەى ھەلدەبىژدردىن، كاسترو سەرۆكى ھەرىمەكانە و سەرۆك دەۋلەت و سكرتېرى حزبى شىوعىەو ھىچ حىزىبىكى تر نىە لە كۇمارى كۇباى سۇشالىستى.
- جۇگرافىاي ولات: كۇبا گەرەترىن دورگىە لە ناۋچەى دەرپاسى كارىبى كە دەكەرىتە دەروازەى كەندارى مەكسىك بەدورى ۹۰ مىل لە باشورى زنجىرەى دورگەى فلورىدا كىز كە يەكىكە لە دورگەى ھندى رۇژئاۋاۋ دەكەرىتە دورايى رۇژئاۋا، لە باكورى باھامز وئەمەرىكا، لە رۇژئاۋاۋا مەكسىك، لە باشورى جامايكا، لە رۇژمەلاتى ھايتى.

• میژووی ولات: دانیشتوانی رهسه‌نی کوبا (هندوناراواک) یونه لهو کاته‌ی کولومبوس له سالی ۱۴۹۲ سهردانی ناوچه‌که‌ی کرد به‌لام نهو نژاده مروقه به‌هوی جوره نه‌خو‌شی ترسناک توانه‌وبه‌پیی زانیاریه‌کانی که له لایه‌ن دهریاوانه‌کان رویان له ناوچه‌که‌کردبوو.

له سهره‌تای سالی ۱۵۱۱ نه‌سپانه‌کان رویان لهو ناوچه‌یه کرد بو بازگانی کردن و بنکه‌ی سهره‌کی کۆکردنه‌وه‌ی که‌لوپه‌لی جؤراو جؤری بازگانان لی دهم‌نژاند

دوای نه‌وه نیسپانه‌کان عه‌بیدو کریکاری ره‌ش پینستیان هی‌نا بو کاری‌نکردن له به‌ره‌م هی‌نانی چه‌نده‌ری شه‌کر. دوای نه‌وه کیشه‌و مل ملانی له نیوان ده‌سه‌لات‌دارانی نیسپانیاو راپه‌رینی کریکاران به‌ریابوو که بوه هوی شه‌ریکی ناو‌خو، له‌نیوان ساله‌کانی ۱۸۶۷ تا ۱۸۹۵ که شاعیری به‌ناوبانگ (خوزی مارتی) سهرکردایه‌تی ده‌کرد له‌پینا و کوتای پیکه‌ینانی ده‌سه‌لاتی نیسپانی له دورگه‌که‌و نه‌مه‌ریکا لایه‌نگری تیکۆشه‌رانی ده‌کرد نه‌مه‌ش له‌دوای نقوم بسونی دوو باریجه‌ی دهریایی نه‌مه‌ریکی له به‌نده‌ری هافانابوو.

له ۱۹۰۲/۵/۲۰ کوویا بوه وولاتیکی سهربه‌خۆ له ژیر پارێزراوی نه‌مه‌ریکا سهره‌رای نه‌وه تیکۆشان به‌رده‌وام بو له پینا و سهربه‌خۆی ته‌واو. دوو جار نه‌مه‌ریکا خۆپیشاندهرانی کریکاران و چه‌ماوه‌ری له‌ناو برد له ساله‌کانی ۱۹۱۲ تا ۱۹۱۷، له‌سالی ۱۹۳۴ نه‌مه‌ریکا مافی ده‌ست تیره‌ردانی نه‌ما له‌کاورباری کوبا، دوای نه‌وه له رینگه‌ی چه‌ند کوده‌تایه‌کی سهریازی ده‌سه‌لات وهرگیراو رژیمیکی دکتاتۆری له کوبا دامه‌زرا به‌پشتگیری لیکردنی نه‌مه‌ریکا، له سالی ۱۹۴۲ باتیستا که سهرۆکی کوبا بوو خانه‌نشین کرا (هۆسان مارتین)، جینگه‌ی گرت‌هوه به‌لام باتیستا دوپاره له سالی ۱۹۵۲ گه‌راوه سهر ده‌سه‌لات. له سالی ۱۹۵۳ کاسترو هه‌ولی کوده‌تایه‌کی سهریازی نه‌جامدا دژی باتیستا به‌لام سهرنه‌که‌وت، دوای به‌هاوکاری له‌گه‌ل هاورینی

دلسۆزمه‌که‌ی گیفارا ده‌ستیان کرد به شۆرش دژی ده‌سه‌لاتی باتیستا تا‌کو سالی ۱۹۵۹ باتیستا هه‌لات وکاسترو نه‌و بو‌شایه‌ی وهرگرت و سهرۆکایه‌تی وهرزیرانی گرت‌ه ده‌ست و کاسترو ده‌ستی‌کرد به‌رامیاریه‌تی خۆمالی کردنی داموده‌زگا تایبه‌تیه‌کان به‌دروستکردنی کۆمه‌له‌ی هه‌ره‌وه‌زی حکومی و جوتیاری و بانکه‌کان و سامان و خاوه‌ندیتی نه‌مه‌ریکا.

نه‌مه‌ریکا له سالی ۱۹۶۲ گه‌ماروری ئابووری له سهر کوبا دانا، کیشه‌ی نیوان سو‌قیه‌ت و نه‌مه‌ریکا ده‌ستی پیکرد له بارو دۆخیکی دژوار تا‌کو پینش کوتای هاتنی جه‌نگی سارد له نیوان هه‌ردوو بلوکی سوشیالیستی و سهرمایه‌داری به‌لام به‌ر له‌وه به‌نه‌ینی ده‌ستکرا به‌دامه‌زاندنی جینگه‌ی موشه‌ک هاو‌نیشن له خاکی کوبا رووبه‌رووی نه‌مه‌ریکا، له‌دوای سهردانی وهرزیری به‌رگری بو مۆسکۆ. له ۱۹۶۲/۲/۱۲ سهرۆکی نه‌مه‌ریکی چون که‌نه‌دی ناپه‌زایی خۆی به‌رامبهر سو‌قیه‌ت دهرجیری و دوای هه‌ولی زۆری دبلۆماسی له‌نیوان هه‌ردوو وولاتی زله‌یزو دورکه‌وتنه‌وه‌یان له‌جه‌نگی سینییه‌می جیهان به‌مه‌لوه‌شانه‌وه‌ی بنکه‌ی موشه‌کی سو‌قیه‌ت له‌کوبا. له‌سالی ۱۹۷۷ کوبا و نه‌مه‌ریکا رۆکه‌وتنیان مۆز کرد به‌گه‌راندنه‌وه‌ی په‌یوه‌ندی دبلۆماسی نه‌ک په‌یوه‌ندی ده‌وله‌تی، دوای نه‌وه به‌نده‌ پامیاریه‌کان نازادکران دوای نه‌وه رۆکه‌وتن له‌نیوان نه‌مه‌ریکا و کوبا مۆز کرا بو وهرگرتنی په‌نابه‌رانی کوبا له‌نه‌مه‌ریکا به‌لام نه‌مه‌ریکا نه‌و داوایه‌ی په‌تکرده‌وه. له‌مانگی ۱۹۹۸/۴/۱ پاپا یوحنا سهردانی کوبای کرد، دوای نه‌وه له‌سالی ۱۹۹۹ نا‌کوکی نیوان کوبا و نه‌مه‌ریکا ده‌ستی پین کرد تا‌کو ئیستا‌ش به‌رده‌وامه‌و رۆژ له دوای رۆژ به‌رمو ساردبو‌نه‌وه دهروات.

• کوبا نه‌ندامه له‌نه‌ته‌وه یه‌گگروه‌کان، نه‌ندامه له رۆکخراوی کاری نیو ده‌وله‌تی، نه‌ندامه له رۆکخراوی ته‌ندروستی جیهانی. نه‌ندامه له رۆکخراوی بازگانی جیهانی، نه‌ندامه له رۆکخراوی دهریوانی نیو ده‌وله‌تی.

ھايىتى

- ناوى رەسمى : كۆماری ھايىتى.
- پايتەختى: بۇرت ئۇبىركىنس، ژمارەى دانىشتوانى ۲۰۰۰ر ۱۳۶۰ر ھزار كەسە.
- شارە گىرنگەكانى: جۇنايف، ھايتيا، كايى، بۇرت ئۇبىركىنس، دلاببە.
- بەندەرەكانى: لىنكا، كايى، ھايفيا، بۇرت ئۇبىركىنس.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲۰۰۰ر ۷۹۶مىليۇن كەسە، بەپىنى نامارى ۲۰۰۰.
- رويەرى: ۱۰۷۱۴مىل چوار گۆشەم ۲۷۷۵۰ كىلومەتر چوار گۆشەيە.
- چرى دانىشتوانى: ۷۴۲ كەس لەيەك مىل چوار گۆشەدا.
- نژادەكانى: رەش پىستەكان ۹۵٪.
- زمانەكانى: ھايتيا كرىبۇل، فەرەنسى (ھەردووكيان زمانى رەسمىن).
- نايىنەكانى: كاسۇلىكى رۇمانى ۸۲٪، برۇتسنت ۱۷٪.
- زانىنى خويىدن ونووسىن: ۵۲٪.
- دابەشى كارگىرى: ۹ ناوچەى پارىزگايىيە لە دوو ھەرنىمى يەكگرتوو.
- دراوى: جۇزد.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۷۱۵۰مىليار دۇلارە.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۱۱۵۰ دۇلارە.
- بەرگىرى: ۵رە٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۴۵رە۰۰۰ ھزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۲۰۲٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەندە وچۇ، چەوندەرى شەكر، تەرەمويەجات ، قاوہ، گەنە شامى، برىنج.
- سامانى ئاژملى: مەر ۱۴۰رە۰۰۰ ھزار سەر، بزن ۱۶۵۰مىليۇن سەر، چيئل ۱۲۰۰مىليۇن
- سەر، بەراز ۸۱۵رە۰۰۰ ھزار سەر، پەرەور ۱۶۰مىليۇن سەر
- داھاتى دەرەوہى: سوتەمەنى، رۇن وگريس، كىمياوى، ماشين و ئوتوموبىئل، خۇراك، خواردەنەوہ.
- پىشەسازى: دوستكردىنى شەكر، رستەن وچىن، نامادەكردىنى دارى دارستانەكان:
- بەرھەمى كارەبا: ۷۶۰مىليار كىلۇوات كاتژمىر.
- دەرچوہكانى: قاوہ، بەرھەمى كشتوكالى، بەرھەمى پىشەسازى سووك.
- ھاوبەشەكانى بازگانى: فەرەنسا، يابان، چىنى مىللى، ئەمەريكا، ئىتالىا.
- رژىمى دەسلەت: ھايتى كۆمارىنى پەرلەمانىيە، دوو ئەنجومەنى ھەيە يەكەمىيان ئەنجومەنى پىران كەلە ۲۷ ئەندام پىنك ھاتووہ، دووہ ئەنجومەنى نوئىئەران كە لە ۸۲ ئەندام پىنك ھاتووہ، لەگەل ئەنجومەنى ۱۷مىزىران.
- پارتە رامباريەكان: رۇكخراوى لامالاي مىللى رامبارى، بەرەى نىشتەمانى بۇ گۇرپىنى ديموكراتى، پارتى چەپى ناوہندى.
- جوگرافىيائى ولات: كۆمارىنى سەر بەخويە لە دەريائى كاربى، سى بەشى رۇژئاواى دورگەى ھىسپا نىولا دەگرىتەوہ، بەشەكەى تىرى دورگەى كۆمارى دۆمىنيكان دەگرىتەوہ، لە رۇژھەلات كۆمارى دۆمىنيكا، لەرۇژئاوا كوبا.
- مىژبوى وولات: لەسالى ۱۴۹۲ كۆلۇمبۇس ھايتى دۆزىوہ لەو كاتەى بەرەو سانت نىكۇلاس پۇيشت. ھايتى لە سالى ۱۹۶۷ بوہ خاوندبەتى فەرەنسى ناسراو بەناوى سانت دۆمىچ، لەسالى ۱۷۹۱ راپەرىن لە لاىەن دانىشتوانەكەى ئەنجام درا لەپىناو باش كرىنى بارى ژيانيان كە ژمارەى لە ۵۰۰ ھزار كەس زياتر دەبوو، ئەو راپەرىنە كۆتاي ھات بە

راگياندننى سەربەخۇى وولاتەكە لە سالى ۱۸۰۱ لە لاين دۆمىنك لۇفروئتو، بەلام ناپليون ھەلسا بە لەناو بردنى ئەو جولانەوہ سەربەخۇيە بەلام لە كۆتايى ھەر سەركەوتنى بەدەست ھىنا لە ۱/۱ / ۱۸۰۴ بە سەركايتى جاك ديسالين كە ناوى وولاتەكەى گەراندموہ سەر ناوى رەسەنى خۇى ئەويش ھاييتى بوو، لە نيوان سائەكانى ۱۹۱۵ تا ۱۹۳۴ دەسەلاتى ئەمەريكا لە سەر وولاتەكە بوو تا رادەيەك ئارامى بەخۇيەوہ گرتىبوو چونكە كىشەو مل ملانىسى زۆرى تىنا نەبوو، لە سالى ۱۹۴۹ دكتاتورىت گەراوہ وولاتەكە كە پىنشتەر وولاتىكى ديموكراتى گەشاوہبوو، ھاييتى بەچەندىن گۇرپانكارى دەسەلاتدا تىيەپ بوہبەتايىتەى لەدواى سالەكانى ۱۹۹۰ و ۱۹۹۱ تا ۱۹۹۳ بەھۆى كودەتا يەك لەدواى يەكەكان تاكو مانگى ۱۹۹۴/۷ كە ئەنجومەنى نەتەوہ

يەكگرتوہكان ھىزى فرە رەگەزى رەوانەى ھاييتى كرد بو ئارام كردنەوہى بارو دۆخەكەو دواى لە ۵/۲۱ / ۱۹۹۵ ھىزەكانى نيو دەولتەى دەستيان بەسەر ھاييتى داگرتو سەركى دورخراوہ نەرسىتيديان گەراندموہ سەر دەسەلات، دواى ئەوہ لەمانگى ۱۹۹۶/۴ نەرسىتيد دەسەلاتى دا دەست رىنيە رىنيە پرىفالى ھەلبىر دراو. لە ۱۹۹۶/۴ / ۱۷ ھىزەكانى ئەمەريكا ھاييتيان بەجى ھىشت. تاكو ئىساش ھاييتى لەبارودۇخىكى نا لەبار پەرە دەسەنى بە ھۆى كىشەى دەسەلاتى نيوان سەركردەو پارتەكان و دواى ئەوہ سەرك و ھىزارىن بە مەرسومى كۆمارى دامزرا لە دواى سالى ۱۹۹۹.

- ھاييتى ئەندامە لە نەتەوہ يەكگرتوہكان، ئەندامە لەرىكخراوى نيو دەولتەى ئەمەريكى، ئەندامە لە زۆرىيەى رىكخراوہ نيو دەولتەى.

(نىكارگوا)

- ناوى رەسمى: كۆمارى نىكارگوا.
- پايتەختى: ماناگوا، ژمارەى دانىشتوانى: ۱ر۲۸۰ر۰۰۰ مليون كەسە.
- بەندەرەكانى: كورىنتو، برۇتوسندىتو، شارى ليون و شارى گراناداى تىايە كەبەناويانگن.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۴ر۹۴۷ر۰۰۰ مليون كەسە، بەپىنى نامارى ۱۹۹۹.
- رويبەرى: ۵۰ر۹۲ ميل چوار گۆشەو ۱۲۰ر۰۰۰ ھەزار كىلومەتر چوار گۆشەيە.
- چرى دانىشتوانى: ۹۷ كەس لەيەك ميل چوار گۆشەدا.
- نژادەكانى: مستيزو ۷۰٪، سىپى پىستەكان ۱۵٪، پىست رەشەكان ۹٪، ھندى ۵٪.
- زمانەكانى: ئەسپانى (زمانى رەسمىيە).
- ئايىنەكانى: كاسولىكى رۇمانى ۹۶٪.
- زانىنى خویندن و نووسىن: ۷۰٪.
- دابەشى كارگىرى: ۱۵ پارىزگاىە + دوو ھەرىمى خاوەن ماقى ئۇتونومى.
- دراوى: قرتبەى زىر.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۹ر۲۵۰ مىليار دۆلارە.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۲ر۲۵۰ دۆلارە.
- بەرگرى: ۲.۵٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۵۵ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۹.۴٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم و جىن، تەرەو ميوەجات، پەمۇ، مۇز، خوى، قاوہ، چەمەندەرى

چىيائى بەرزى تىيائى، دوو دەرياچەي گەرەي
تىيائى كە دەرياچەي نىكار گوا ۱۶۱ كىلومەتر
درىژىيەتى دەرياچەي مانگوا ۶۱ كىلومەتر
درىژىيەتى..

• مېژووي ولات: لە دواي سەدەي نۇي زايىنى
ھىندىيەكان لە مەكسىك و مېزىيەكان لە
ئەمەرىكا كۇچيان بەرەو نىكارگوا كەرد بە
درىژىيەي كەنارەكانى زەرياي ھادى، لە دواي
سالى ۱۵۲۲ ھۇزە ھىندىيەكان بونە دەسەلاتدار
لە ولاتەكە لەو كاتەي كە جۇنزالىزوي ئەفيلاي
ئەسپانى سەردانى ولاتەكەي كەرد، دواي
لەسالى ۱۹۲۴ ئەسپانىيەكان دەستيان بەسەر
داگرت بە سەركردايەتى فرانسىمكوادى كوردوا
بەھۇي بوونى سامانى زىر لە ناوچەكە وشارى
گراناداو ليۇنى لى دامەزاند.

لە سەدەي ھەقدەم ھەژدەم بەرىتانيەكان بە
ھىزىترىن دەسەلات بوون لە لايەنى كارىي و
نىكار گواو ئەسپانىيەكان لەسەر نزمىيەكانى
كەنارى زەرياي ھادى.

لە ۱۸۲۱/۹/۱۵ نىكارگوا سەربەخۇي
لەئەسپانيا ھەرگرت بۇ ماوئەيەكى كورت و
دوايى لەگەل مەكسىك يەكيان گرت، دواي
لەگەل ئەمەرىكاي ناوئەندى، نىكارگوا بوە
كۇمارىكى سەربەخۇ لە سالى ۱۸۲۸، لە دواي
سالى ۱۸۹۲ تاكو ۱۹۲۷ نىكارگوا بە
بارودۇخىكى دەسەلاتى توندوتىژ ھەنگاوي
دەنا بەھۇي دەسەلاتى دىكتاتۇرى يەكلايەنى و
كىشە و مەملەئىيە نىوان بىرو بۇچونى جىجىباو
دەست تىئوئەردانى ئەمەرىكا لە كاروبارى
ناوخۇ، لەگەل ئەوئەشدا سۇمۇزا بوە سەروك
كۇمار كە ھەمان رامىيارىيەتى نىمچە دىكتاتۇرى
گرتەبەر ئەويش بەبەھىز كەردنى ئابوورى
بەنەمانەكەي لە كۆكردنەھەي سامانى زۇر، لە
سالى ۱۹۷۹ بەرەي رىگارى ساندىنىستا توانى
ھۆكۈمەتى سۇمۇزا لەناوبات لە رۇگەي پەلامارى

شەكر، برنج، چەندىن جۇزى دانەويئەي تر.
• سامانى ئاژەلى: مەرۈبىن ۷۶۷،۰۰۰ ھەزار
سەر، چىيل ۱،۶۰۰ مىليۇن سەر، بەراز
۴۵۰،۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەور ۹۸،۰۰۰ مىليۇن
سەر.
• سامانى سەروشتى: نوحاس، زىوو، زىر، ماسى
دەريا، دارى دارستانەكان.
• پىشەسازى: دروستكردنى شەكر، ئامادەكردنى
خۇراك، خۇشكردنى پىست، رستىن وچىن،
دروستكردنى رۇن، دروستكردنى پىلاو.
• بەرھەمى كارەبا: ۲،۵۰۰ مىليار كىلىق وات
كاترئىز.
• داھاتى دەرەھەي: خۇراك، جىل و بەرگ،
كىمىياوي، ئەوتى خا، ماشىن و ئۆتومبىل.
• دەرەھەكانى: قارە، شەكر، گۆشت، پەمۇ،
ماسى ئامادەكراو، مۇز.
• ھاوبەشەكانى بازىگانى: يەكئىتى ئەرۈيا، يابان
، چىن، ئەمەرىكا، مەكسىك سلفادۇر، فەنزويلا،
گواتىمالا،
• رىژىمى دەسەلات: وولاتىكى كۇمارىەو سەروك
كۇمار ھەر ئەويش سەرك ھۆكۈمەتە،
كۆمەلەي نىشتەمانى دەسەلاتى ياسادانانى
ھەيە، لە بوارە جىجىباكانى ولات.
• پارتە رامىيارىيەكان: بەرەي رىگارى
ساندىنىستاي نىشتەمانى، پارتى ماركسى
لىنىنى، ھاوپەيىمانى بەرھەلستكار، چەندىن
گروپ و پارتى تىرى نىشتەمانى و نەتەھەي
ورامىيارى بچوكى تىيائى.
• جۇگرافىيائى ولات: نىكارگوا گەرەترىن كۇمارە
لە ئەمەرىكاي ناوئەندى بەلام لەرووي
دانىشتوانى ژمارەي كەمە، لەباكورى
ھىندۇراس، لە باشوورى كۇستەرىكا، لە
رۇژەلاتى دەرەيائى كارىيى، لە رۇژئاواي
زىيائى ھادى. نىكارگوا وولاتىكى بوركانىيە،
دەرياچەو دارستانى زۇرى تىيائى، لە رۇژئاوا

سەربازى بۇ سەر دەسلەپتەكى، لەسالى ۱۹۸۰ بەرەى رىزگارى ساندىنىستا دەسلەپتى ۋەرگرت لە دواى تىۋرکردنى سۆمۇزا.

لە سالى ۱۹۸۴ سوپاي پىسادى دەرىساي ئەمەرىكا بەندەرەكانى نىكارگوۋاى مىن رىزگرت، دادىگاي نىۋو دەولەتى ئەوكارەى بەتاۋان لەقەلمداۋ داۋاي پاكىردنەۋەى ۋلاتەكەى لىكرد.

لە دواى سالى ۱۹۹۰ ئەمەرىكا تۋانى لايەنگرانى خۇى سەكەۋىنئىت لە دەسلەپتى ۋە ۋەى لىك ترازانى بارىۋۇخى ۋولاتەكەى دروست بونى كىشەى مەملەنئىتى توندى نىۋان دەسلەپتەداران ۋ

بەرەلسىتكاران تاكو مانگى/۱۰/ ۱۹۹۶ كە بوە ۋەى ۋەلاتنى ئەنۇلەى، لاكۆسۇد نۇرتىنگا لەمەلىزادىنەكان سەركەۋت ۋ پۇستى سەۋكايەتى ۋلاتى ۋەرگرت ۋ بىرارى دەستورى نۇى دا كە لە دەستورى نۇى ۋلات كىشەكان تا رادەپەك چارەسەر كران.

- نىكارا گۋا ئەندامە لە نەتەۋە يەكگرتۋەكان، لەچەندىن رىنخراۋى تىرى گىرنگى نىۋو دەولەتى كە سوۋدى بۇ پەرەسەندىن ۋ پىشكەۋتەنى ۋولاتەكە ەپە.

(بەھاما "دوورگەى بەھاما")

- ناۋى رەسمى: يەكئىتى بەھامز.
- پايتەختى: ناساۋ، ژمارەى دانىشتۋانى ۱۹۵۰۰۰ ەزار كەسە لەسەر دورگەى نىۋېرۋېدنىسىيە.
- شارە گىرنگەكانى: ففرى پۇرت كە لە دورگەى باھاماي گەۋرەپە.
- رۋوبەرى: ۲۸۰ رەمىل چوارگۇشە ۱۳۹۲۹ كىلۇمەتر چوارگۇشەپە.
- ژمارەى دانىشتۋانى: ۲۸۷۰۰۰ ەزار كەسە.
- چىرى دانىشتۋانى: ۷۱ كەس لەپەك مىل چوارگۇشەدا.
- رەگەزەكانى: پىست رەشەكان كە لەرەسەنى ئەفرىقىن ۸۵٪، پىست سىپەكانى بەرىتانى ۋ كەنەدى ۋ ئەمەرىكى ۱۵٪.
- بوژانەۋەى دانىشتۋانى: ۱۶٪.
- زمانەكانى: ئىنگلىزى (زمانى رەسمىە)، كرىيۋلپەكان.
- ئايىنەكانى: مەمەدانى ۲۴٪، ئىنگلىزەكان سەر بەكەنىسەى ئىنگلىزى ۲۲٪، كاسۋلىكى پۇمانى ۱۹٪، مەسىحىيەكانى تىرى سەر بە

- مەزھەبەكان ۲۴٪.
- زانىنى نوسىن ۋ خۇندىن: ۹۵٪.
- پۇتىمى دەسلەپتى: شانشىنى دەستورىە، شانشىن (ئەلىزىبىت)ى دوۋەمى شانشىنى بەرىتانى سەۋكى ۋولاتەى دادۋەرىكى گشتى نۇنەراپەتى دەكات، يەككە لە ۋولاتە كۆمەنولسەكانى لقى سەربەخۇ بوۋ لە ۱۹۷۳/۷/۱۰. لەدواى ۱۹۶۸ ۋولاتى بەھامز ەنگاۋى بەرەۋ زىاتر بەھىزكردنى مافى ئۇتۇنۇمى، لىندىن بىترلىنچ سەۋكى پىست رەشەكان بوۋ لە پارتى ئازادى پىشكەۋتەنىكى باشى بەخۇۋە بىنىسى لەمەلىزادىنەكان سەركەۋت بە ۲۹ كورسى لە ئەنجۋمەنى ياسا دانان بەرامبەر ەۋت كورسى بۇ پارتى بەھامىەكانى يەكگرتۋو، پارتى پىست سىپەكان لە دەسلەپتەداران بون لەلاپەن دادۋەرى ۋلات. لە ۱۹۷۳/۷/۱۰ دورگەى بەھامز بوۋە ۋولاتىكى سەربەخۇ ۋ پەپوۋەندى دىپلۇماسى لەگەل كۇبا كرى دا لە سالى ۱۹۷۴.
- دابەشى كارگىزى: ۱۸ بەشەۋ بىنەپتەكەى

گرتۆتە خۇي و دورگەيەكى بچوكى بى دانىشتوانە و ۲۴۰۰ دورگەي تيايە، دەكەيتە زەرباي ئەتلەسى بە درىژى ۵۰ ميل لە پۇژھەلاتى كەنارى فلۇرىداي ئەمەريكا، دورگەي فلۇرىدا درىژ دەبىتەو لە پۇژھەلاتى بۇ پۇژئاواي ھايتى و باشوورى پۇژھەلاتى لەماوئى نزيكەي ۷۶۰ ميل، كە ۱۲۲۲ كىلومەتر، دورگەيەكى ھىمنە و ۲۲ دورگەي لەخۇ گرتيە، گرتيەنيان دورگەي نيۇبردفيدنەسە كە ۲۰۷ كىلومەتر چوارگۇشەيە كەناسۇي پايەختى تيايە. لەگەل دورگەي تريس، وەك بەھاماي مەزەن و ئەباكۇ، ئەليۇترا، ئەندىرۇز، كان ئىلند، سان سلفادۇر، نكزىما، لونج ئىلند، كرۇكر، ئىلند، ئىكلىنر ئىلند، سايا جوانا، ئىتاجوا دورگەكان ژمارەي كەمىيان بەرزەبنەو بەبەزى ۶۱ مەترلەسەر ئاستى دەريا، لە دورگەكان ئاوپۇي ئاوي ئاسازى نىيە، زۇر دەرياچەي خويواوي تيايە، ئۇندىرۇزى شىن كە ئەشكەوتىكى گەورەيە كە دورو درىژتەين ئەشكەوتە لە ژىر ئاوا لەجىھان، نزيكتەين وولات لەبەھاما، بەرىتانىا لە پۇژئاوا، كوبا لەپۇژھەلات، كەش و ھەواي گەرم و سارە، لە ۲۱ تاكو ۲۰ پلەي سەدەي، ھەزى باران بارىن لە مانگى پىنچ تاكو مانگى دەيە لە سالد.

• مېژووي بەھامز: ھىندىەكانى ئاراواك لەسەدەي ھەشت و ئويى زايىنى گەيشتەنە دورگەي بەھامزو لىنى نىشتەجى بوون، لەدواي ئەو ھىندىەكانى دورگەي ھىندى پۇژئاوا دەريان كەردن، كرېستوفلر كۇلمىيۇس لە سالى ۱۴۹۲ بۇ يەكەم جار ھەردانى ئەو دورگەيەي كەرد كە لەكاتە ھىندىەكانى ئاراواك بەرەو ئاواچەكە دەگوزانەو ھە بۇ كارى دەرىھىنانى زىرو زىوو لە كوبا ھىسنىولاك (ھاينى). نىشانزى يەكەمى شانشىنى ئىنگلتر ئەو دورگەي پىشكەش بە پۇبەرت ھىپ كەردو بوو نىستىئەمارىەتى و دورگەي (نيۇبرۇفېدنس) كە گەورەترىن

كۆمەلنىكى سروسھتىن لە دورگەكە.
 • پارتە پاميارىەكان: پارتى ئازادى پىشكەوتوو، پارتى مام ئاومەندى، پارتى جولانەوئى نەتەوئى ئازاد، چەپى ئاومەندى.
 • بەرگى: ۱۷٪ لەكۆي دەرنەنجامى ئاوخۇيى.
 • ھىزى ئاسايىش: ۹۵۰۰ ھەزار كەسە.
 • دراوي: دۇلارى بەھام.
 • كۆي دەرنەنجامى ئاوخۇيى: ۵۲۸ر۰۰۰ مىليۇن دۇلار.
 • بەشى تاك لەكۆي دەرنەنجامى ئاوخۇيى: ۱۹۵۰۰ دۇلار.
 • زەوى كىشتوكالى: ۲٪ لەخاكى وولاتەكە.
 • بەرھەمى كىشتوكالى: ميوەجات، تەپە بەھەموو جۇرەكانى، دانەويئە، چەندىن بەرھەمى كىشتوكالى تر .
 • داھاتى سروسھتى: خوئى، دار، ماسى، ئەراجونىل.
 • بەرھەمى كارەبا: ۱ مىليۇن كىلووات كاترۇمىر.
 • پىشەسازى: گەشت و گوزار (زىاتر لە ۵۰٪ كۆي دەرنەنجامى ئاوخۇيە) كارى بانكى، مەي بەھەموو جۇرەكانى، دار، داو دەرمانى پزىشكى، بەرھەمى پاك كەردنەوئى نەوت، ماسى.
 • دەرچووەكانى: تىراك بەھەموو جۇرەكانى، دار، داو دەرمانى پزىشكى، ماسى، چىمەنتۇ. تىراكى قەدغەكراو: ئەويش خالىئىكى پەرىنەوئى بازگانىە لەكۆكايىن.
 • داھاتەكانى دەروەي: پىداوئىستىەكانى خواردەمەنى، كەلوپەلى دروستكراو، نەوت و غاز و بەنزىن و گازوئىل و پون، دانەويئە، جل و بەرگ، بەرھەمەكانى رست و چىنن، ماشىن و ئۆتۆمبىل ..
 • ھاوبەشەكانى بازگانى: ئەمەريكا، بەرىتانىا، نىجىريا، كەنەدا، ئىران.
 • جۇگرافىاي وولات: دورگەي بەھامز لەدورگەي نەرخەبىلە نزيكەي ۷۰۰ مىرگى كەمەرىيى

دورگه‌ی ئه‌رخه‌بيله، له ساڵی ۱۶۶۶ تا ۱۷۸۲ له ژنير ده‌سه‌لاتی ئه‌سپانیه‌كان وهرگراره، له داوی ماوه‌یه‌کی كه‌م داگیركراو بوه ژنير ده‌سته‌یه‌کی به‌ریتانیا كه ئه‌مه‌ریكیه‌كان تینیدا نیشته‌جێ بوون و لایه‌نگیری تاجی به‌ریتانیان ده‌كرد له كاتی جه‌نگی سه‌ربه‌خۆی ئه‌مه‌ریكا، له ساڵی ۱۸۲۸ كۆیلایه‌تی پزگار كرا. له‌ماوه‌ی ساڵه‌كانی ۱۹۴۰ تا ۱۹۴۵ دوگ و ندسۆر كه شانشینی پینشووی به‌ریتانیا بوو، به‌ناوی (ئه‌دواردی دوهم) له‌سه‌ر كورسی شانشینی هاته‌ خوارێ به‌هۆی ماره‌كردنی بیوه‌ژنێکی ئه‌مه‌ریکی كه ئه‌مه‌ش له‌گه‌ل داب و نه‌ریتی كورسی شانشینی به‌ریتانیا نه‌ده‌گونجا كه داوه‌ریکی به‌ریتانیا بوو له‌به‌ه‌امز: له ساڵی ۱۹۶۴ دورگه‌ی به‌ه‌امز ئۆتۆنۆمی ناوخۆی وهرگرت، له ساڵی ۱۹۶۷ سه‌ركرده‌ی پینست ره‌ش (لیندن بزیلینج یله‌ی سه‌رۆك وهریرانی

وهرگرت له‌داوی سه‌ركه‌وتنی پارتیه‌کی (پارتی نازادی پینشكه‌وتوو) له‌یه‌كه‌م هه‌لبژاردنی نوینه‌ری)، له ۱۹۷۲/۷/۱۰ وولاتی به‌ه‌امز سه‌ربه‌خۆی ته‌واوی وهرگت له‌ناو وولاتانی كۆمه‌نولسی به‌ریتانیا، له‌ساڵی ۱۹۹۲ كۆتایی به‌ده‌سه‌لاتی یه‌ك پارت هات كه پارتی نازادی پینشكه‌وتن بوو به سه‌رۆكایه‌تی بیند لینج له داوی حوكمه‌رانی ۲۵ ساڵ و داوی ئه‌ویش پارتی جولانه‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌یی ئازاد سه‌رۆكایه‌تی وولاتی گرت ده‌ست به‌سه‌رۆكایه‌تی هیۆبرت ئندهام له‌داوی سه‌ركه‌وتنی له هه‌لبژاردنه‌كان نیت به‌ره‌و پینش كه‌وتن و په‌ره‌سه‌ندن هه‌نگاوی نا تائو دورگه‌یه‌ بووه مه‌لبه‌ندێکی سه‌ره‌کی بۆ كاری بازرگانی گشتی و بانکی نێوده‌وله‌تی.

- به‌ه‌امز ئه‌ندامه له كۆمه‌نولسی به‌ریتانیا، ئه‌ندامه له رێكخه‌راوی وولاتانی ئه‌مه‌ریكا، ئه‌ندامه له رێكخه‌راوی نه‌ته‌وه یه‌كگرتوه‌كان.

(دۆمه‌نیکا)

- ناوی ره‌سمی: ده‌وله‌تی دۆمه‌نیکا.
- پایته‌ختی: رۆزۆ، ژماره‌ی دانیشته‌وانی ۱۷۶۵۰ هه‌زار كه‌سه.
- پووبه‌ری: ۲۹۰ میل چوارگۆشه‌و ۷۵۱ كیلۆمه‌تر چوارگۆشه‌یه.
- ژماره‌ی دانیشته‌وانی: ۶۵،۸۶۵ هه‌زار كه‌سه.
- چپری دانیشته‌وانی: ۲۲۷ كه‌س له‌یه‌ك میل چوارگۆشه‌دا.
- نژاده‌كانی: زۆریه‌ی دانیشته‌وانی ئه‌فریقیه‌و هه‌ندێ له‌كاریبی تیاپه.
- ئایینه‌كانی: كاسۆلیکی پۆمانی ۷۷٪.
- برۆتستنت ۱۵٪ ریزه‌كه‌ی تر ئایینی هه‌مه جۆری تیاپه.
- زمانه‌كانی: ئینگلیزی (زمانی په‌سمیه) زاراوه‌ی

- فه‌ره‌نسی و ناوخۆیی تیاپه.
- زانینی نوسین و خویندن: ۹۹٪.
- پزێمی ده‌سه‌لات: په‌رله‌مانی دیموکراتی كۆماریه، سه‌رۆك كۆمار له‌لایه‌ن ئه‌نجومه‌نی یاسادانان هه‌له‌به‌ژێردری. سه‌ره‌ك وهریران له‌لایه‌ن سه‌رۆك كۆمار ده‌ستنیشان ده‌كریت به راویژكردن له‌گه‌ل ئه‌نجومه‌نی یاسادانان.
- پارتیه پامیاریه‌كان: پارتی نازادی كه داوی ئابووری بازاڕی ئازاد ده‌كات، پارتی یه‌كگرتوو كارگه‌ران، پارتی كاری دۆمینیكایی یه‌كگرتوو.
- دابه‌شی كارگێڕی: ۱۰ ناوچه‌یه له‌سه‌ر شیوازی فه‌زاكایی كوردستان.
- دراوی: دۆلاری پۆژه‌لاتی كاریبی.

لهباکور بۇ باشوور. ئەويش له رەسەنا گېرکانیە زۆر چاواگەي ئاوی گەرمی تیايە، زهوی کەنارەکان گلی سۆراویە له کەناری تر زهویەکانی بەپیتە.

- مێژووی ولات: له سالی ۱۴۹۲ کۆلمبوس سەردانی دورگەي دۆمەنیکای کردو داوای له بەریتانیا و فەرەنسا کرد که خاوەندیەتی دورگەکه بۆ خۆیان ئەنجام بدەن، بەلام بەریتانیا رایگەیاندا که ئەو دورگەيە ژێردەستی خۆیەتی، له سالی ۱۸۱۵ دۆمەنیکاو دورگەي ویندورد بونە ئەندامی (رایەلی وولاتانی دورگەي هیندی پوژناوا که مافی ئۆتۆنومی بەدەست هینابوو، بەلام دۆمەنیکا بەستراپوومو بە بەریتانیا. بەلام له ۱۹۷۸/۱۱/۳ سەرپەخۆی رایگەیاندا له دۆمەنیکا بەشداری داگیرکردنی دورگەي گرینادای کرد لهگەن ئەمەریکا له سالی ۱۹۸۲، له سالی ۱۹۹۲ رامیارەتی حکومەتی دۆمەنیکا بەردەوام بوو له هەولەکانی له پینا و رزگارپوون لەژێرکۆمپانیە خۆمالیەکان.
- دۆمەنیکا ئەندامە له کۆمەنولسی بەریتانیا، ئەندامە له ریکخراوی وولاتانی ئەمەریکا، ئەندامە له ریکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان.

- کۆی دەرئەنجامی ناوخۆی: ۲،۳۵۰ ملیۆن دۆلار.
- بەشی تاک لەکۆی دەرئەنجامی ناوخۆی: ۲،۳۶۰ دۆلار
- زهوی کشتوکالی: ۱۰٪ لەخاکی وولاتەکه.
- بەرەمی کشتوکالی: مۆز، خوئی، مانجۆ، گوێزی هیندی، دانەویله، تەرەو میوهجات.
- سامانی سروشتی: بۆمبیس، شوشە، دار.
- بەرەمی کارەیا: ۳۵ ملیۆن کیلۆ وات کاترئەمیر.
- پیشەسازی: سابون، بەرەمی دروستکراوی کشتوکالی، گەشت و گوزار.
- دەهاتی دەرەوی: کەلۆپەلی دروستکراو، ئامیرو ماشین، خواردەمەنی، کیمیاوی، داهاتەکانی هەمان شت.
- هاوبەشەکانی بازرگانی: بەریتانیا، وولاتانی کاریبی، ئەمەریکا، ئیتالیا، کەنەدا، ئەلمانیا، یابان.
- جوگرافیای ولات: وولاتی دۆمەنیکا یەکیکە لەدورگەي ئەنتلیزی بچوک له دەریای کاریبی که ئەکەوێتە باشووری دورگەي چوار لوب و باکوری مارتینیک، خاکەکی چیايەو لەناوهراستی زنجیرە چیايەکه که درێژ دەبیتهوه

دۆمىنيكان

- ناۋى رەسمى: كۆماری دۆمىنيكان.
- پايتەختى: سانتو دۆمىنگو، ژمارەى دانىشتوانى ۲۲۷۵ مىليۇن كەسە.
- شارە سەرەككەكانى: سانتياكۇدى لۇس، كاباليرۇس.
- بەندەرە سەرەككەكانى: سانتو دۆمىنگو.
- پووبەرى: ۱۸۸۱۵ ميل چوارگۆشە و ۴۸۷۲۰ كىلومەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۸۷۹۸۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىنى نامارى ۱۹۹۸.
- چېرى دانىشتوانى: ۴۶۸ كەس لەيەك ميل چوارگۆشەدا.
- بوژانەۋەى دانىشتوانى: ۲۲۳٪.
- نژادەكانى: مۇلاتە ۷۲٪ كە لەبەنەپرەتا تىكەلەۋى ئەۋروپى و ئەفريقە، ئەۋروپى ۱۶٪ ئەفريقى ۱٪.
- زمانەكانى: ئەسپانى (زمانى رەسمىيە) ئىنگلىزى، فەرەنسى.
- ئاينەكانى: كاسۋىلكى پۇمانى.
- زانىنى نوسىن و خوئىندن: ۸۵٪.
- دابەشى كارگىرى: ۲۹ پارىزگايە + پايتەختى سانتو دۆمىنگو.
- بەرگىرى: ۶۵٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۷۵۰۰۰ رەزار كەسە.
- دراۋى: بىزۇ.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۲۸۶۰۰ مىليار دۇلارە.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۴۷۵۰ دۇلارە.
- زەۋى كشتوكالى: ۲۴٪ لەخاكى ۋولاتەكە.
- بەرەمى كشتوكالى: كاكاو، پەمۇ، برىنج، بۇن،
- چەۋەندەرى شەكر گەنم، جۇ، تەرەۋ ميوەجات، توتن.
- سامانى ئاژەلى: چىل و گامىش ۳۵۰۰ مىليۇن سەر، بەراز ۹۵۰۰۰ رەزار سەر، بىزن ۵۹۰۰۰ رەزار سەر، پەرمور ۲۸۲۰۰ مىليۇن سەر.
- بەرەمى كارەبا: ۷۲۳۰ مىليار كىلۇوات كاترۇمىز.
- داھاتى سروسىتى: نىكل، زىپ، زىۋو، بۇكسىت.
- پىشەسازى: دروستكردنى شەكر، دەرەھىنانى زىپ، رست و چىنن، چىمەنتۇ، توتن، ئاسن.
- دەرچومەكانى: شەكر، بۇن، كاكاو، زىپ، نىكل، ئاسن.
- داھاتى دەرەۋەى: كەلۋىلەلى خواردەمەنى، نەرت، پەمۇى كوتال، كىميا، داۋدەرمان.
- ھاۋىشەكانى بازىرگانى: ئەمەرىكا، ۋولاتانى يەككىتى ئەۋروپا، يابان.
- پىزى دەسەلات: سەرۇك كۇمار بە پىشنىيارى راستەوخۇ ھەلدەبىزىردى بۇ ماۋەى چوار سال، بەلام دەسەلاتى ياسادانان بەستراۋەتەۋە بە ئەنجومەنى پىران و ئەنجومەنى ئوئىنەران، ئەندامەكان بەپىشنىيارى راستەوخۇ ھەلدەبىزىردىن بۇ ماۋەى چوار سال، ھەر كەسنىك تەمەنى لە ھەژدە سال بىت مافى دەنگ دانى ھەيە بەلام گەر خىزاندار بىت گەر تەمەنىشى بچوكت بىت دەشى دەنگ بدات.
- پارتە راميارىسەكان: پارتى شۇپىشگىرى دۆمىنيكان، چەپى ناۋەندى، پارتى چاكسازى كۆمەلايەتى مەسىحى، پارتى سۇشياسستى سەرەخۇ، پارتى پىزگارى دۆمىنيكان، پارتى نەتەۋىي.
- جۇگرافىيەى ۋولات: كۆماری دۆمىنيكان

دەكەوتتە سەر سى يەكى بىبابانى ھىسپاننىۋلا لەلايەنى پۇژھەلات، سى يەكەكەى ترى وولات ھايتتە، بىبابانى ھىسپاننىۋلا يەككە لە دورگەى ھندى پۇژئاوا، ھايتتى دەكەوتتە پۇژئاواى، دورگەى بۇروتۇرىكۇ لەپۇژھەلاتى دورگەى بۇروتۇرىكۇ لەگەل چەندىن دورگەى ترى تەنىشتى كۆمەنولس بە ئەمەرىكا بەستراوہ دۇمىنىكان زنجىرە چىيائى تىايە كە درىژ دەبىتتەوہ لە باكورى پۇژئاواى بۇ باشوورى پۇژھەلاتى، بەرزەكەى ۲۱۴۸ متر، لە باكورى پۇژھەلات زەوى بەپىتەو باشەو ئاودىرەو سىيەكى دانىشتوانى لى نىشتەجىن. بەلام بەشى باشوورى پۇژئاواى زەويەكەى خراپەو تەنيا دەوراويشتى سانتۇ دۇمىنگۇ نەبىت، لەچىياكان سەرچاوەى زىسى سەرەكى لى ھەندەقولى كەشەويش لە(باكورى دىرنۇرتى، ياكۇدىل سور، يۇشا، كەش و ھەواى نىستىوايەو گىژەلەلەكەى زۇرى تىايە).

• مىژووى ولات: لەسالى ۱۴۹۲ كولوئەمبۇس لەدواى ھەولنى زۇر كۇمارى دۇمىنىكانى دۇزىەوہ. ناوى نابە ئىسپاننىۋلا، بەلام پايتەختەكەى (سانتۇ دۇمىنگۇ) كە لەسالى ۱۴۹۶ دامەزراوہو كۆتۈرىن جىنشىنگەى ئەورۇپىيەكان بوہ لە نىوہى خروكەى پۇژئاوا، لەسالى ۱۷۹۵ لەدواى رىكەوتن ئىسپاننىۋ بۇ فەرەنساى جىيەنىشت، دواى زەنجىەكانى ھايتتى

دۇمىنىكانىيان داگىركرد لەسالى ۱۸۰۱ زايىنى، بەلام گەلى دۇمىنىكان سانتۇ دۇمىنگۇيان پزگار كرد لەدەستى زنجىەكان لەسالى ۱۸۰۸ زايىنى، لەسالى ۱۸۰۹ يەكەم كۇمارىيان لى دامەزراند، بەلام ئىسپاننىۋا دووبارە خستىەوہ ژىر دەسەلاتى خۇى لەسالى ۱۸۱۴، لەسالى ۱۸۲۱ گەلى دۇمىنىكان تۋانى دووبارە لەدەست ئەسپانەكان پزگار بىت بەلام دووبارە ھايتتەكان داگىرىيان كردهوہ، بۇ جارى دووم گەل تۋانى تۆلە وەرگىرەتتەوہ بە دەرگىردنى ھايتتەكان لە ۱۸۴۴/۲/۲۷ بە دامەزراندى كۇمارى دۇمىنىكان بە سەرۇكايەتتى (بدرۇ سانتانا)، لەو ماوہىدەدا گىرگىرەت و ئازاوەو پەلامارى ھايتتەكان بۇسەر وولات واى كرد كە دۇمىنىكان داوا لە ئەسپاننىۋا بكات پارىژگارى لى بكات بەبوونى بە ھەرتەمىكى ئەسپاننىۋا. لەماوہى سالەكانى ۱۹۳۰ تاكو سالى ۱۹۹۹ ئەم ولاتە خۇشى بەخۇبەوہ نەدىت چ لەرووى كودەتاو داگىركردن و وىران كردن و دەرەدەرى و دەسەلاتى تاك رەوى و خۇپەرسىتى، چ لەلايەنى لافاۋ زىيان و باۋ باران، چ لەرووى دەستتۇمەردانى لەلايەن ئەمەرىكاۋ ھاۋپەيمانان، كە بۇتە ولاتىكى نانارام.

• دۇمىنىكان ئەندامە لە پۇكخراۋى ولاتانى ئەمەرىكا، ئەندامە لە پۇكخراۋى نەتەوہ يەكگرتوۋەكان.

سەلقادۆر

- ناوی رەسمى: كۆماری سەلقادۆر.
- پايتەختى: سان سەلقادۆر، ژمارەى دانىشتوانى ۸۱۵ر۰۰۰مىليۇن كەسە.
- شارەسەرەمكەكانى: سانتا ئانا، سان ميگل، زاكاتىكا لۇكا.
- بەندەرە گىرنگەكانى: لايۇنيۇ، ئاكاگۇنيا.
- پوپپەرى: ۸۱۲۴مىل چوارگۇشەو ۲۱۰۴۰مىليۇن كىلومەتر چوارگۇشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۶۱۶۰مىليۇن كەسە، بەپيى زانىيارىەكانى ۲۰۰۱.
- چىرى دانىشتوانى: ۷۵۸كەس لەيەك مىل چوارگۇشەدا.
- بوژانەهوى دانىشتوانى: ۲۲٪.
- نژادەكانى: مستىزۇ ۹۴٪ ھىندى ۵٪ سىپى پىست ۱٪، مستىزۇ دايك و باوكيان لەيەك رەگەز نىن چونكە ھىيە دايكى ھىندىە و باوكى ئەمىرىكىە يان باوكى ئەسپانىيە دايكى ئەمىرىكىە ئەمانەش زۇرۇن لە پۇژئاواى بەرىتانياو ئەمىرىكاي لاتىنى كە نژادى زۇرىان پىك ھىناو لە جياوازى دايك و باوك.
- زمانەكانى: ئەسپانىا (زمانى رەسمىيە).
- ئايىنەكانى: كاسۇلىكى رۆمانى ۷۵٪ ئەوانىترو چەندىن كۆمەلى پىرۇتستىتتە.
- زانىنى نوسىن و خويۇندىن: ۷۲٪.
- دابەشى كارگىرى: ۱۴ بەشە لەشيوەى پارىزگا.
- بەرگىرى: ۲۱۰٪ لەكۆزى دەرئەنجامى ناوخويى:
- سوپاكەى: ۲۸ر۰۵۸۰ھەزار كەسە.
- دراوى: كۆلۇنى سەلقادۆرى.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخويى: ۱۸ر۰۵۰۰مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخويى: ۲ر۰۱۰۰دۇلارە.
- زەوى كشتوكالى: ۲۷٪ لەخاكى وولاتەكە..
- داھاتەكانى كشتوكالى: قاو، گەنەو جۇ، چەمەندەرى شەكر، بىرنىچ، پەمۇ، تەپەمى ميوەجات، چەند جۇرى تر لەبەرەمى كشتوكالى.
- سامانى نازەلى: چىل گامىش ۱ر۰۴۰مىليۇن سەر، بەراز ۵۰ر۰۰۰ھەزار سەر، پەرەور ۵ر۰۸مىليۇن سەر، مەرۇ بىزى ھىيە بەلام رىژمەكەى ديار نىيە.
- بەرەمى كارەبا: ۴ر۰۱۰۰مىليار كىلۇوات كاتژمىر.
- داھاتى سىروشتى: كارەباى ناوى، وزەى پلەى زەوى، نەوت.
- پىشەسازى: خواردەمەنى، جل و بەرگ، رىستىن و چىن، بەرەمى نەوتى.
- دەرچوومەكانى: قاو، پەمۇ، شەكر، ماسى.
- ھاوبەشەكانى بازىرگانى: بەرىتانيا، گواتىمالا، يابان، ئەلمانىا، مكسىك، فنزويلا، لەسالى ۱۹۶۱ سەلقادۆر ئەندامە لە بازىرگانى ھاوبەشى و لاتانى ئەمىرىكاي نارەندى.
- داھاتى دەرەھوى: كەلۇپەلى خا، كەلۇپەلى بەكارەيتان، كەلۇپەلى سەرمايەدارى، خالى پەرىنەھوى بارەكانى كۆكايىنە واتە ترىاك كە ئەمىش سويدىكى بازىرگانى باشى ھىيە بۇ داھاتى وولاتەكە ھاولاتيانى.
- پىژمى دەسەلات: كۆمارىكى دىموكراتى تازەيە، سەرۇك كۆمار بۇ ماوہى پىنج سال ھەلدەبىژىردىت و ناتوانىن دىبارە خوى ھەلبىژدەرتتەو، يەك ئەنجومەنى ياسادانانى ھىيە بەناوى ئەنجومەنى نەتەھوىي (مجلس الامە). كە ژمارەى كورسىيەكانى ۸۴ كورسىيە بە پىژمى پىژمى نۆينەرى ھەلبىژاردنى بۇ ئەنجام دەدرىت.

• پارتە راميارهكان: ديموكراتى مەسىحى: بەرهەلستى ئىستعمار، بەرەى مارانيدۆ مارتى لەپىناو رزگارى، راست رەوى دارايى، پارتى چاكبونهوى نىشتيمانى، راست رەو، هاوكارى كوومارى نىشتيمانى.

• جوگرافىيەى وولات: وولاتى سلفادۆر دەكەويتە ئەمەرىكاي ناوهندى، لەباشورى پوژئاواى هندوراسە لەسەر كەنارى زەرياي هاديه، سلفادۆر بچوكتين وولاتە لە ئەمەرىكاي ناوهندى، هىچ كەنارىكى لەسەر زەرياي ئەتلەسى نىيە، لە پوژئاواى گواتيمالا، هندوراس لە باكورى پوژئەلات، باشورى دەشتايەكانى كەنارى هاديه كە بەرز دەبىتەوه بە تەپۆلكەى گرکانى بەپىت و دۆلەكانى پرە لەدانىشتوان، بەلام لە باكورى زەويەكەى چىيايە كە ئەويش گرکانى زۆرى تىايە لەگەل دەرياچەى گرکانى، پوژئەكانى لە پوژئاوا درىژ دەبىتەوه لەسەر زى لىمىيا، لە پوژئەلات دەشتايى تەنگ و كەنداوى فونىسكاي تىايە كە بەندەرىكى كەشتىوانىيە،

كەش و ھەواى گەرمە لە كەنارەكانى، پلەى كەش كەم دەبىتەوه لەسەر تەپۆلكەكانى ناوخۆيى.

• مېژووى وولات: لەسەدەى پانزە ھىندىەكان لەناوچەكە نىشتەجى بوون ئەوانەى لە مەكسىكەو بۆى ھاتبوون و تاكو ئەوكاتەى (بەرۆدى ئەلفارادۆ) توانى لە سالى ۱۵۲۴ داگيرىكرد بگات و كرديە ژنر دەستەيەكى ئەسپانى كە بەرگرى ھىندىەكانى لە سالى ۱۵۴۰ ى زابىنى تىك شكاند، لە ۱۸۲۶/۹/۱۵ سلفادۆر وولاتانى تىرى ئەمەرىكاي ناوهندى سەرەخۆيى خويان راگەياند بە جىابوونەوه يان لە ئەسپانيا و چوونە ناو مەكسىك بۆ ماوهيەكى كورت. لە سالى ۱۸۲۲ بوە پارچەيەك لە ئەمەرىكاي ناوهندى، دواى كوستارىكاو گواتيمالا و ھىندوراس و نياگارگواش چوە ناو ئەو رىكەوتنە، لەدواى ھەلۆھشانەوهى يەكيتى وولاتانى ئەمەرىكاي

ناوهندى لە سالى ۱۸۲۸، لە سالى ۱۸۴۱ سلفادۆر بوە وولاتىكى سەرەخۆ، ھەر لەسەرەتاي سەرەخۆ بوونى كىشە و مەملەئىي راميارى و پىشەركىي سەربازى دەستى پىكرد بە كودەتاو گۆرپى دەسەلات. ھەر لە ماوهيە تاكو دواى سالى ۱۹۲۲ زياتر لە ۲۰۰ ھزار جوتيار لەناوچوون لەلايەن ھىزى سەربازى بەھۆى راپەرىنەكانى جوتياران دژى دەسەلاتداران، لە ئەنجامى كودەتاي سەربازى سالى ۱۹۶۱ پارتى ناشتەبوونەوى نىشتيمانى دامەزرا كە پارتىكى راست رەو بوو دەسەلاتى وەرگرت، شەپى نىوان ياريزانان پووى دا بەھۆى دەرکردنى كوچبەرانى ھىندورسى نااسايى كە پويان لە سلفادۆر كردبوو. لە سالى ۱۹۸۰ ئەسقف سان سلفادۆر پالەوانى مافى مرۆفۆ ئۆسكار پوميرۆ تيموركران كە بوە ھۆى ھەلگىرسانى شەپى ناوخۆيى، بەلام بەھۆى دامەزاندنى يەكەم سەرۆكى مەندى لە وولات لە سالى ۱۹۲۱ بارودۆخەكە بەرەو ناژاوه ھەنگاوى نا، لە ۱۹۹۲/۲/۱۶ پەيمانى ناشتى لەگەل پىاوانى ياخى بوو مۆزىكراو بوە ھۆى كوئايى ھىنان بە شەپى ناوخۆيى كە دوانزە سالى خاياندو بوە ھۆى كوژرانى ۷۵،۰۰۰ ھەزار كەس، لە سالى ۱۹۹۲ چارەسەرى كىشەى سنور كرا لەگەل ھىندوراس بەيەكجارەكى كە ئەو كىشەيە دەگەرەوہ بۆ سالى ۱۸۶۱، لەدواى سالى ۱۹۹۲ لىژنەيەكى چاودىرى لەلايەن ئەتەوه يەكگرتووەكان پىك ھات بۆ لىكۆلنەوهى كارەساتەكانى شەپو دەستكرا بە لىبوردنى گشتى و لابردنى پىاوه گەورانى سەربازى. لەسالى ۱۹۹۹ فرانسىيسكو لۆرس لەھەلبىژان سەرکەوتنى بەدەست ھىنا كە سەرۆكى پارتى ناريناي راسترەوه.

• سلفادۆر ئەندامە لە رىكخراوى وولاتانى ئەمەرىكا، ئەندامە لە رىكخراوى ئەتەوه يەكگرتووەكان.

ئەمەرىكا

- ناۋى رەسمى: ۋايەتە يەكگرتوكانى ئەمەرىكا.
- پايتەختى: واشىنتۇن، ژمارەى دانىشتوانى ۴۸۵۰۰۰ ر. ۴مىيۇن كەسە.
- شارە سەرەمكىەكانى: نيۇرۇك، لۇس ئەنجلۇس، شىكاگۇ، ھىۇستون، فلادلفىا، سان دىگۇ، دىتروىت، سان فرانسىسكو، پۇستىن، ھۇنولۇ، دالاس، فىنكس.
- پوبەرى: ھەموو كارگىرى كۆلومبا پەنجا ۋولايەتەكانە، ۲۶۱۸ر۷۶۵مىل چوارگۇشە ۹۳۷۲ر۶۱۰ كىلۇمەتر چوارگۇشە لەوانە ۵۹۱ر۰۰۴ مىل چوارگۇشە پوبەرى ئەلاسا ۶ر۴۷۱ مىل چوارگۇشە پوبەرىانە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲۷۵ر۷۵۹ر۰۰۰ مىيۇن كەسە، بەپىى زانبارىەكانى ۲۰۰۲.
- چىرى دانىشتوانى: ۷۶ كەس لەيەك مىل چوارگۇشەدا.
- بوژانەوى دانىشتوانى: ۱.
- نژادەكانى: نزيكەى سى چارەكى دانىشتوانى ۋلايەتەكانى ئەمەرىكا لە بنەرەتا ئەورپىن. بەرىتانىاۋ ئىرلندى ۲۹٪، ئەلمانى ۸٪، ئىتالى ۵٪، ئەسكەندەئافى ۲٪، ئەفرىقىە ئەمەرىكىەكان ۱۲٪، ئەمەرىكى و ئەسپانى و پروتوگالى ۸٪، ئاسىيەيكان و دورگەى زەرىباى ھادى ۳٪، ئەباماۋ جۇجى و لۇيزيانا ھىتر ۲۲٪.
- زمانەكانى: ئىنگلىزى و ئەسپانى و عەرەبى و بەدەيا زمانى تر ھەموى رەسەين.
- ئايىنەكانى: مەسىحى ۸۶ر۵٪، ئىسلام ۰ر۵٪، ميسۇدىەكان، لوتەرەكان، كاسۇلىكى پۇمانى ۲۶٪، جۈلەكە ۱ر۸٪، بوزى ۰ر۵٪، ھىندى. زانىنى نوسىن و خوئىندن: ۹۸٪.
- دابەشى كارگىرى: ۵۰ ۋلايەتى يەكگرتوۋە.
- بەرگىرى: ۱۳ر۵٪. لەكۇى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكةى: ۱ر۴۵۸ر۰۰۰ مىيۇن كەسە، سوپاكةى ھەموى بەرەزەمەندىيە.
- دراوى: دۇلار ۱۰۰ سنت.
- كۇى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۸ر۰۲۵ ترليۇن.
- بەشى تاك لەكۇى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۳۰ر۵۰۰ دۇلار.
- زموى كشتوكالى: ۲۰٪ لەخاكى ۋولاتەكە.
- بەرەمى كشتوكالى: پەتاتە، گەنمەشامى، گەنم، جۇ، چەندەرى شەكر، فولى سويا، خۇى، ميوەجات، پەمۇ، شوپان، چەندىن تەرەو ميوەجاتى ترى ھەمە جۇرى ھەيە.
- سامانى ئاژەلى: چىل و گامىش ۱۰۵ر۵۰۰ مىيۇن سەر، بەراز ۵۸ر۲۰۰ مىيۇن سەر، مەر ۸ر۶۵۰ مىيۇن سەر، بىز ۲ر۱۵۰ مىيۇن سەر، پەرەور ۱۷۵۰ مىيۇن سەر.
- بەرەمى كارەبا: ۲ر۵۶۵ ترليۇن كىلۇوات كاتژمىز.
- سامانى سروسشى: خەلۇز، نوحاس (كە دووم ۋولاتە لە بەرەم ھىنانى)، ئاسن، بۇكسىت، جيوە، زىوو، زىر، نىكل، زەنگ، (توتىيا)، (پىنچەم ۋولاتە لە بەرەم ھىنانى) يۇرئانۇم، فۇسفات، نەوت و غازى سروسشى، دار.
- پىشەسازى: ماشىن، پالائونى نەوت، دروستكردنى خۇراك، ئۇتۇمبىل، ئاسن و پۇلا، بەرەمى كىمىاوى، كەلوپەلى كارەباى، پەينى كىمىاوى، چىمەنتۇ، پلاستىك، پەرى پۇژنامە، فۇكە، چەك و تەقەمەنى، كەشتى و پاپۇرو غەواسە، چەندىن بەرەمى ترى پىشەسازى.
- ھابەشەكانى بازىگانى: كەنەدا، يابان.

شەرقىي، جېن، فەرەنسا، ۋوللاتانى غەربىي ۋە شەرقىي، (پۋېرتى ئابوورى ئەمەرىكا لەسەر بىنەمەي بازىرى ئازادە ۋە بېرىرى كاروبارى ئابوورى بازىرى بېرىار دەدات بى ئىشەرى مىرى دەست تىشەردانى تىسا بىكات، ئەمەرىكا لەبەرەمە ئابوورى كاردانەرى بەھىزى ھەيە لە پىنناۋى قازانچ بەھۇى دۋاپلەي پەرەسەندەن لە بوارى تەكئەلۇزىيەي سەردەمى).

• پۋېرتى دەسلەت: كۆمارىكى فېدېرالىيە، نەرىتى دېموكراتى لە ئەمەرىكا سەركەتتە لە دەسلەتلى حوكۇمران، كە دەستور دەست نىشانى كىردۈرە بە يەككىتى فېدېرالى ۋولايەتەكان، ھەر ۋولايەتلىك دەستورى تايبەت بەھكۆمەتەكەي خۇى ھەيە، بەلام حوكۆمەتى فېدېرالى بەر پىرسىيارە لە كاروبارى ناوخۇى، سى لىقى دەسلەتلى ھەيە ئىشەرىش، دەسلەتلى جىبەجى كىردەن، دەسلەتلى ياسادانان، دەسلەتلى قەزائى لە ۋولايەتەكان، لەھەر يەككى لەوانە ئىنجومەنى سەربەخۇى ھەيە، بەلام جىيانىيە بەشىئەيەكى تەۋال لەگەل يەكتىرى. سەرۆك ۋە جىگىرى سەرۆك بۇ ماۋەي چۋار سان ھەلدەبىزىردىن ۋە نابى سەرۆك لەدوۋ خۇلى ھەلبىزاردەن زىاتر خۇى ھەلبىزىردى، سەرۆك دەۋلەت ۋە سەرۆك حوكۆمەتە ھەرۋەھا سەرۆكى حىزبەكەيەتى كە گەۋرەترىن سەركردەيە لەماۋەي دانانى، سەرۆكى دەسلەتلى جىبەجىكىردەن لەھەمان كاتدا، دەست لەكار ناكىشئەتە ھەتا زۇبەي ئەندامانى كۆنگرىس دىئى نەۋەستەن. بەلام دەسلەتلى ياسادانانى بەندىيە بە كۆنگرىسى ۋولايەتەكانى يەكگرتتو (بەرلەمان) كە پىك دىت لە دوۋ ئىنجومەن، ئىنجومەنى پىران كە ژمارەي ۱۰۰ ئەندامە، ئىنجومەنى نۆينەران كە ژمارەي ۴۲۵ ئەندامە كە ھەلدەبىزىردىن لەلايەن ۋولايەتە جۇراۋ جۇرەكان، دەستنىشان كىردى ئەندامان بەپىنى

پۋېرتى دانىشتقوانى ۋولايەتەكان دىبارى دەكرىت لەدوۋ نامارەكانى ۋولايەتەكانى ئەمەرىكا، ماۋەي ئەندامى ئەنجومەنى نۆينەران دوۋ سەلەۋ سىيەكى ئەندامانى ئەنجومەنى پىران بۇ نۆى كىردەنە ھەلدەبىزىردىن، دەسلەتلى قەزائى پىك دىت لە دادىگاي تايبەتى ۋەك دادىگاي باج ۋە دادىگاي گومرگى.

• پارته پامىارىيەكان: پارتى دېموكراتى لىپرالى، پارتى ناۋەندى، پارتى كۆمەرى، پارتى كۆمەنىست، راست رەۋى ناۋەندى، چەندىن پارت ۋە گروپ ۋە بېروراي جىبايى تىايە.

• جۇگرافىيەي ۋولت: چۋارەم ۋولتە لە جىهان لەدوۋى پوسىا ۋە كەنداۋ چىنى مىللى كە ۵۰ ۋولايەت دەگەرىتە خۇى، لەۋانەش ۴۸ ۋولايەتى ھابەشى سىنورن كە دىزى دەبىتتەۋە لەسەر پارچەي ناۋەراست لە كىشۋەرى ئەمەرىكاي باكورى كەنارەكانى پۋژئەلەتلى (ئەتەسەي)، بۇ كەنارەكانى پۋژئەلەتلى (ھادى)، ئەۋ ۴۸ ۋولايەتە تىيەرىۋن دەسۋىتتەۋە لە باكورى كەندە، لە باشۋورى كەنداۋى مەكسىك ۋە مەكسىك، بەلام ۴۹ ۋولايەتەكەي تىرى ئىشەرىش ۋولايەتى ئەلاسكايە كە ئىشەرىش دەكۆيتە كىشۋەرى ئەمەرىكاي باكور (لەباكورى پۋژئەلەتلى) بەلام لەۋ ۴۸ ۋولايەتە جىباي دەكاتتەۋە لە ۋولتە كەندە تىيەرىۋە، ۵۰ ۋولايەتەكەش، ھاۋاي كە پىك ھاتتوۋە لە چەند دورگەيەك ۋە كۆتۈتە ناۋەندى زەرىيەي ھادى بە دورى ۲۴۰۰ مىل لە پۋژئەلەتلى كالىفۇرنىيا.

• مېژۋى ۋولت: لە سانى ۱۵۱۲ زابىنى بۇنس دى لىۋنى دۇزىنەرەۋى ئەسپانى گەپرا لەدوۋى كانى گەنجان، فرىسىسكۆ كۆردەناداۋ ھەرىنى باشۋورى پۋژئەلەتلى ئەمەرىكاي باكورى دۇزىسەۋە لەسالەكانى ۱۵۴۰ ۋە ۱۵۴۲، ئەسپانىيەكان لە سانى ۱۵۶۵ يەكەم دانىشتگاي نەۋرۇپىيان لى دامەزاندە لە ئەمەرىكاي باكور ۋە

ناوی نا (سانت ئۆجستینا) له فلوریدا. سیرۆتال ھەولی دا بە دامەزراندنی ژێر دەستەبەکی ئینگلیزی له دورگەي رنۆک و ناوی ئەو ژێر دەستەبەي نا (فیرجینیا) ئەویش له سالی ۱۵۸۵ بوو، ژێر دەستە ئینگلیزەکان ھەلسان بە دروستکردنی شاری جیمس لتۆن له فیرجینیا و دەستیان کرد بە بەرھەم ھێنانی کشتوکالی توتن.

له سالی ۱۶۲۴ ژێر دەستەي نوئی ھۆلەندە (نیوزلاند) سویدیەکان ھەلسان بە دروستکردنی سویدی نوئی، بەلام ئینگلترا ھەردوو ژێر دەستەي داگیر کرد له سالی ۱۶۶۴. لەسەدەي ھەخەم و ھەژدەم بە ملیۆنا کەسیان لەئەفریقەکانیان دەفرۆشتە ئەمەریکەکان بۆ کاری کشتوکالی پەمۆ توتن، له سالی ۱۷۲۳ ژمارەي ژێر دەستەي بەریتانیا له کەنارەکانی پۆرٹۆگالی ئەمەریکای باکور گەیشتە سیانزە ژێر دەستەي دواترینیان ژێر دەستەي جۆرجیا بوو، بەریتانیا بەرھو فراوان بوون ھەنگاوی نا لەدوای سەرکەوتنی شەپری ھەوت سالەي لەگەل فەرەنسا، بەرھو پۆرٹاوا تاكو گەیشتە زئی (مسیسی)، له سالی ۱۷۶۵ بەریتانیا ھەولی دا بۆ یەكەم جار که باجی دەرەمەت دانئ لەسەر ژێر دەستەکانی ئەمەریکا بەیاسای (دەمغە) بەلام بەھۆي ناپرەزایی ئەمەریکەکان ئەو یاسایە ھەلۆەشایەوہ له سالی ۱۷۶۷.

بەریتانیەکان له سالی ۱۷۷۴ ھەلسان بە پێوھدانی بەندەری بوستن و کردیە جینشینی سویاکەي له مساشویس لەوکاتەدا ژێر دەستەکان یەكەم کۆنگرەیان بەستا له کیشوهری ئەمەریکای باکور، شوێشی ئەمەریکی له سالی ۱۷۷۵ دەستی پیکردو سویایان کۆکردەوہ بۆ شەپ کردن دژی پژیسی بەریتانیا، له ۲-۷/۱۷۷۶ ژێر دەستەکانی ئەمەریکا سەرەبەخویان راگیاندا، فەرەنسا و ئەسپانیا پششتگیریان لیکردن دژی

بەریتانیا، له سالی ۱۷۸۱ بەریتانیەکان بەھۆي خۆرانەگرتنیان ھەلاتن لەژێر دەستەي ئەمەریکەکان له پیکدادانی (بۆرک تۆنا) ولایەتی یەگرتووی شوپشگیپی فیدرالی پینک ھات. لەپەیمانی ۱۷۸۲ بەریتانیا رەزامەندی کرد لەسەرله دەست دانئ ژێر دەستەکانی، له سالی ۱۷۸۷ دەستورێکی نوئی راگیاندا بۆ ولایەتە یەگرتووەکانی ئەمەریکا، له سالی ۱۷۸۹ جۆرج واشنتۆن ھەلیژێردرا بە یەكەم سەرۆکی ئەمەریکا، له سالی ۱۷۹۱ بەلگەنامەي مافی مرۆفە دەرچوو که یەكەم گۆرانکاری بوو لەو دەستورە که کرا بە مافی ئازادی تاكو ئازادی پەرست و قسەکردن و کۆبوونەوہ و راگیاندا و نوسین.

له سالی ۱۸۱۲ تا ۱۸۱۴ ئەمەریکا شەپری بەریاکرد دژی بەریتانیا بەھۆي گەمارۆ دانئ بەندەرەکان، ئەمەریکا لەسالی ۱۸۱۹ ولایەتی فلۆریدای کړی له ئیسپانیا، دواي ئەوہ کۆچبەر لەئەوروپا بەزۆري پووین له بەریتانیا کردو لەکۆتایی سەدەي نۆزدەم ژمارەي ولایەتەکانی ئەمەریکا له ۱۷ ولایەت گەیشتە ۴۵ ولات، لەسالەکانی ۱۸۴۶ تا ۱۸۴۸ پوودانی شەپری مەکسیک بوہ ھۆي ئەوہي که مەکسیک واز له زوہیەکی فراوان بینی بۆ ولایەتە یەگرتووەکان، له سالی ۱۸۵۴ یاسای دامەزراندنی ولایەتی کانساس و نیراسکا دەرچوو بە پێی یاساکە ھەریەک له ولایەتەکان دەتوانی کویلیەتی بختە ناو ولاتەکە یاخود قەدەغەي بکات، لەدوای کیشوہ مەملانییەکی زۆر کویلیەتی لەئەمەریکا ھەلۆەشینرایەوہ، بەپیکھێنانی پارٹی کۆماری لەھەمان سالدا، له سالی ۱۸۶۰ ئەبراھام لنگۆلن له پارٹی کۆماری ھەلیژێردرا بەسەرۆکی ولایەتە یەگرتووەکان و سەرکردایەتی شەپری ناوخۆی ولایەتەکانی باکوری کرد لەگەل ئەوہشدا یەکیتی ولایەتەکانی پاراست بەناوی سەرچاوەي دیموکراتیەت، له سالی ۱۸۶۱ شەپری ناوخۆی

هه‌لگیرسا له نیوان ولایه‌ته‌کانی باشوور که پنی ده‌گوترا ولایه‌تی فیدرالی ئەمەریکی ولایه‌ته‌کانی باکور (که پنی ده‌گوترا ولایه‌تی یه‌کگرتوو، که ولایه‌ته‌کانی باشوور داوای مانه‌وه‌ی هه‌ندی مافی ولایه‌ته‌که‌ی کرد به مانه‌وه‌ی کویلیایه‌تی، داوای ئەوه‌ش داوای ده‌کرد که مافی جیابوونه‌وه‌ی هه‌بی له ولایه‌تی یه‌کگرتوو، به لām وولایه‌ته‌کانی باکور، به‌رگری له یه‌کگرتنه‌که ده‌کرد به جیابوونه‌وه له‌گه‌ن ولایه‌ته‌کانی باکور، ئەو پانزه ولایه‌ته‌ی باشوور جیابوونه‌وه له ولایه‌ته یه‌کگرتوو‌ه‌کانی ئەمەریکا و ناوای نرا وولایه‌ته‌کانی یه‌کگرتوو‌ی فیدرالی ئەمەریکی به سه‌رکایه‌تی (جیڤۆسۆن دیفس) ولایه‌ته‌کانی باکور داوای دان پێ نانیان رەت کرده‌وه به هه‌ر ولایه‌تی‌ک که جیاده‌بیتنه‌وه به یه‌کگرتنه‌که ئەمه‌ش به‌هۆی باری ئابووری، چونکه ولایه‌ته‌کانی باشوور کشتوکانی بوون واته شەری ناوخۆی بی پچران بوو بۆ نمونه ۲۴۰۰ شه‌ر له‌نیوانیان ئەنجام‌درا بوو که زیاتر له ملیۆن و نیۆنیک له داواکاریه‌کانی یه‌کگرتوو بوو، نزیکه‌ی ملیۆنیک له داواکاری فیدرالیه‌کان به‌شداری ئەو شه‌ره‌ ناو خۆیانە یان ده‌کرد که بوه هۆی مردنی ۶۰۰ هه‌زار کهس و زامداربوونی زیاتر له ملیۆنیک که شه‌ره‌که بۆ ماوه‌ی چوار ساڵ به‌ردهوام بوو، له سالی ۱۸۶۷ ئەمەریکا ولایه‌تی ئەلاسکای له پوسیا کپری و له سالی ۱۸۶۹ هینلی شه‌مه‌نده‌فهری ئی دامه‌زاند به به‌ستنه‌وه‌ی له‌گه‌ن که‌ناری پۆژه‌لات به‌که‌ناری پۆژناوا که بوه هۆی په‌ره‌سه‌ندنی کشتوکار و به‌ستنه‌وه‌ی گه‌نی کاری پيشه‌سازی تر له‌ماوه‌ی په‌نجا ساڵ، له داوای سالی ۱۸۷۶ له‌ناوچه‌ی داکوژای باشوور و تیراسکا زۆر دۆزرایه‌وه و دوایی یۆرانیۆم و خه‌لۆز و نه‌وت و غازای سروشتی دۆزرایه‌وه‌وه بوه هۆی کیشه له نیوان هیندی سوور ده‌سه‌لاتی ئەمەریکا له ئەنجام ئەمەریکا نه‌یتوانی کاریان لی بکات و له‌ناوچه‌که

ده‌ریان بکات و بوه هۆی ئەوه‌ی که له سالی ۱۸۸۰ (۱۹۰) ملیۆن دۆلاریان به‌دینتی، له سالی ۱۸۹۸ شه‌ری نیوان ئەمەریکا و ئەسپانیا پووی دا به هه‌لاتنی ئەسپانیا و جی هیشتنی یۆنۆیکۆو جوام، هه‌روه‌ها ئەسپانیا وازی له کوبا هینا بۆ ئەمەریکا له‌گه‌ن فلیپین که‌له ژۆر ده‌سه‌لات مایه‌وه و فلیپین تا سالی ۱۹۴۶ و کوبا تا سالی ۱۹۰۱، هه‌روه‌ها زه‌وی هاوای لکاند به ئەمەریکا له سالی ۱۸۹۸ تا‌کو سالی ۱۹۰۹ که بوه وولایه‌تی ۵۰ له وولایه‌ته‌کانی ئەمەریکا.

له سالی ۱۹۱۴ تا ۱۹۱۸ به‌شداری شه‌ری یه‌که‌می جیهانی کرد له‌گه‌ن فه‌ره‌نسا و پوسیا و به‌ریتانی دژی ئەلمانیا و ئەمسا و مه‌جه‌ر، له مانگی ۴/ ۱۹۱۸ سه‌رۆکی ئەمەریکا ولسۆن بانگه‌وازه به‌ناوبانگه‌که‌ی له ۱۹۱۸ راگه‌یاند که چوارده خاڵ بوو که بوه بنه‌مای ناشتی و چاره‌سه‌ری کیشه‌کان له‌جیهان، هه‌روه‌ها بنه‌مای کۆنگره‌ی ناشتی بوو که له‌سالی ۱۹۱۹ له پارسی پایته‌ختی فه‌ره‌نسا به‌سترا و نوێنه‌ری کوردیش به‌شداری تینداکرد و بوه هۆی هه‌لوه‌شانده‌نه‌وه‌ی په‌یمانی فرسای، به‌پیندانی ئۆتۆنۆمی سه‌ریه‌خۆی ئەو نه‌ته‌وانسه‌ی که کهوتیوونه ژۆر ده‌سه‌لاتی ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی یه‌ک له‌وانه گه‌نی کورد و نیشمانه‌که‌ی که ئەمەریکا رۆنی گرتگی هه‌بوه له‌دارشتنی به‌نده‌کانی په‌یمانی (سایکس بی‌کۆی ۱۹۱۶) و په‌یمانی (لۆزانی ۱۹۲۲) به‌تایبه‌تی له‌په‌یمانی لۆزان که بوه هۆی دابه‌شکردنی کورد و کوردستان له‌سه‌ر چوار ده‌وله‌تی دامه‌زینراوی نوێی دژ به‌کتر له‌بواره‌کانی نه‌ته‌وه‌یی زمان و که‌لتووور مینۆو جگه له‌گه‌نی کورد و بزۆتنه‌وه رزگاریخوازه‌که‌ی که به‌شیوه‌یه‌کی ره‌سه‌نانه له‌و نه‌ته‌وانه دوورن له‌هه‌موو بواره‌کان، هه‌روه‌ها له‌په‌یمانی (سه‌عد ئابادی) سالی ۱۹۲۷ دوایی له‌ناوبردنی کۆماری کوردستان له‌مه‌هاباد ۱۹۴۶ و

ھەرەس پىي ھىنانى شۆپشى ئەيلول بەھۋى پەيمانى جەزائىر، ھەرۋەھا رۇلى ھەبۋە لەيارمەتيدانى رۇئىمى بەعس لەعئراق بۇ پەلاماردنى كوردو بەشەلىكنراۋەكانى بەولاتى عئراق و سوريانو ئىران و توركىيا، لەچەندىن لايەنى تىرى ئىش و ئازاردانى كورد بەھاۋىكارى بەرىتانىاو ھاۋپەيمانىانى. . . بەلام دوايى راپەرىنى كورد لەبەھارى سالى ۱۹۹۱ رۇلى لايەنگىرى كوردو دەسەلاتى كوردى ھەبۋە لەگەل بەرىتانىاو ھاۋپەيمانىان، بەپىيى بارودۇخى بەرژمەندىە تايىبەتتەكانى خۇى نلەۋچەكە، كە كورد رۇژ لەدواى رۇژ ھەنگاۋ بەرمە پىشەۋە دەئىت. لە سالى ۱۹۲۰ ئافرەتى ئەمەرىكا تۋانى مافى خۇ ھەلبىژاردن و دەنگدانى ھەبىت، لەدواى سالى ۱۹۲۹ بۋە ھۇى پووخانى ئابوورى ئەمەرىكى و بلاۋبوونەۋەى برسىيەتى بەھۋى نەبوونى ھىزى كرىنى بازو كە زىاترە لە ۱۲ مىلۇن بىنكارى تيا بلاۋبوۋومو ھەول و تەقەلای زۇر كرا بۇ بوژانەۋەى ئابوورى ئەمەرىكا بە دامەزاندنى چەندىن پىرۇگرامى كشتوكالى و پىشەسازى و پىرۇگرامى گونجاۋ كەم كوردنەۋەى بىكارى، لە ئەنجام تۋانى لە سالى ۱۹۲۵ پىرۇئىمى دابىنى كۆمەلایەتى دابەزىنئىت. لە سالى ۱۹۴۱ يابان بەلامارى كەشتى ئەمەرىكاي دا لە بەندەرى بىرل ھاربر لە دورگەى ھاۋى ئەمەرىكى بۋە ھۇى ئەۋەى كە ئەمەرىكا جەنگ دىرى يابان راگەيەنئو ئەلمانىاش شەپى دىرى ئەمەرىكا راگەياند لە دورگەى میدواى باكورى پۇژئاۋى ھاۋى و تۋانى بەيەك پۇژ ھىزى ئاسمانى يابان تىك بشكىنئى، لە سالى ۱۹۴۲ ئەنجامدانى كۇبوونەۋەى نىۋان تشرشل سەرۆك ھەزىرانى بەرىتانىا و پوز قلت سەرۆكى ئەمەرىكا لە (دار البىضاء) وولاتى مەغرىب كە داۋايان كىرد ئەلمانىا و يابان خۇبەدەنەدەست بەبى مەرج . . لە كۇتايى ۱۹۴۲ كۇنگرەى تاران بەسترا لەنئوان ستالين و پوز قلت

و تشرشل بۇ ھەماھەنگى ھىزەكانىيان و پەلاماردانى ئەلمانىا لە پۇژھەلات و پوسىاش شەپى دىرى يابان بكات بەپىيى خالەكانى كۇنگرەى تاران و لەھەمان كاتا سەربەخۇى ئىران. . ئەۋە بۋە لە ۱۹۴۴/۶/۶ ھىزى ھاۋپەيمانىان پەلامارى نۇرمەندى دا لە باكورى پۇژئاۋى فەپەنسا كە بنگەى ھىزە پەلامار دەرانى ئەلمانىاي فاشى بۋو كە بۋە خالى سەرەكى لە پەلاماردانى ئەمورپا لەلایەن ھاۋپەيمانىان لەدواى داگىرى كىردنى نورمەندى كە ۵۰۰۰ ھەزار كەشتى جەنگى لى بەكارھات و لە ئەنجامدا فەپەنسا پىزگارى كرا لەگەل بىرۇكسل، لە سالى ۱۹۴۵ لە كۇنگرەى يالنتا لە قىمى ئىران لەنئوانى ستالين و پوز قلت و تشرشل نەخشەى بەزاندنى ئەلمانىايان داپشت لەگەل دامەزاندنى نەتەۋە يەگىرتۋەكان. لە مانكى /۸/ ۱۹۴۵ لە ماۋەى سى پۇژ ئەمەرىكا دوو بۇمبى نەتۋمى لە شارەكانى ناكازاكى و ھىرۇشىماى يابانى داۋ بۋە ھۇى خۇ بەدەستەۋەدانى يابان و كۇتايى ھاتن بەجەنگى دوۋەسى جىھان بە ھەلاتتى ئەلمانىاو پوخانى پىرۇئىمى ئەلمانىاي فاشى.

لە سالى ۱۹۴۷ (مىدەنى نرومان) رايگەياند بە بەلئىندانى بەئەمەرىكا بەۋ وولاتانەى دەكەرىتە زىر ھەپەشەى دەسەلاتى كۇمۇنىستى و بۋە ھۇى دەست پىي كىردنى شەپى سارد لەنئوان جەمسەرى سۇشىالسىتى و سەرمایەدارى . دواى ئەۋە لە سالى ۱۹۵۰ تا ۱۹۵۲ ئەمەرىكا خۇى توشى شەپى نىۋان كورپاي باكور و باشوور كىرد. .

لە سالى ۱۹۶۲ كىشەى موشەكەكانى سۇقىيەت لە كوبا سەرى ھەلداۋ ئەمەرىكا داۋى لە سۇقىيەت كىرد كە موشەكە ئەتۇمىيەكانى لە كوبا لابات چۈنكە پوۋە ئەمەرىكا دامەزراپوون، لە مانكى /۱۱/ ۱۹۶۳ سەرۆك كۇمارى ئەمەرىكا (جۇن كەنەدى) تىرۇركرا كە بە پالەۋانى تەنگەژەى كوبا ناۋ نرابوۋ، جۇنسن سەرۆكايەتى ئەمەرىكاي

وهرگرت و پروگرامی ئەمەریکای مەزنی پێشکەش کرد بە مالی مەدەنی و ناسودەیی و دادپەروری لە ژياندا. هەروەها خۆ تووشکردن لەشەری فیتنام کە لەسالی ۱۹۶۱ تا ۱۹۷۵ شەڕ پێکدادان بەردەوان بوو، کە بوە هۆی هەلاتنی ئەمەریکا بە بـوونی دوو فیتنامی باکووری کۆمەنیستی و فیتنامی باشوور دژ بە کۆمەنیستی. بەناوی ئەوەی کە فیتنامی باشوور بەرژینیکە بۆ ڕینگە گرتن لە بلابوونەوهی کۆمەنیستی و زیاتر لە ۱۴۱ ملیار دۆلاری یارمەتی فیتنامی باشووردا بۆ وەستان دژی سینشای باکور، کە بوە هۆی کوژرانی دوو سەد هەزار سەربازی فیتنامی باشوور و کوژرانی یەک ملیۆن سەربازی فیتنامی باکور سەرەپای کوژرانی نیو ملیۆن خەلکی مەدەنی ۵۶,۵۵۵ سەربازی ئەمریکی کوژران، لە سالی ۱۹۷۲ پەیمانی ناشتی لەگەڵ فیتنامی باکور مۆرکراو بوە هۆی هەلاتنی هۆزەکانی ئەمەریکا. لەگەڵ ئەوەشدا خۆی خزاندە شەری پوس و کەمیۆدیا لە ئەنجامدا سەرکەوتنی بەدەست نەهێنا چونکە گەر گەلانی شۆڕشگیر یەکگرتنیان هەبێت هێزی چەک و تەقەمەنی باوی نامینی و هەلاتن چاومەروانی دەکات ..

بۆ یەکەم جار (نایل ئەرمستونگ) یەکەم مرۆڤ بوو لە ئەمەریکا چوە سەر هەسارەي مانگ .. لە سالی ۱۹۷۴ پوورەشی (وۆنرگیت) پووی دا. لە سالی ۱۹۷۹ ئیـران بارهگای بالوێزخانەي ئەمەریکای داگیر کرد بۆ ماوهي ۴۴۴ پۆژ لەگەڵ فەرمانبەرەکان و لەدوای ئەوە ئەمەریکا بەلێنی دا کە دەست تـن وەردان لە کاروباری ئیـران نەکات ئینجا فەرمانبەرەکانی ئەمەریکا ئازاد کران، لە سالی ۱۹۹۰ سەرۆک بۆشی باوک رایگەیاندا کە شەری سارد کۆتایی پـن هات بەکۆتایی هاتنی بـلوکی سۆشیاڵیستی لە یەکیـتی سۆڤیەت و هەلۆهشاندنەوهي. لە سالی ۱۹۹۱ شەری کەنداوی دووم هەلگیرسا بەداگیرکردنی کۆیت لەلایەن

رژیمی بەعسی عێراق و لە ۱۹۹۱/۱/۱۷ بۆردومانی شاری بەغدا و شارەکانی موسل و کەرکوک و بەسرای کرد بە ناچارکردنی رژیمی عێراقی بەچوونەوه دەرەوهي لەکۆیت و بوە هۆی کوژرانی ۱۰۰,۰۰۰ هەزار سەرباز و مەدەنی و وێران کردنی ژێر خانی ئابووری و سەربازی رژیمی عێراق، لەسالی ۱۹۹۲ بیل کلنتۆن لە هەلبژاردنەکان سەرکەوت لە ماوهي دوو خولی هەلبژاردن. لە هەلبژاردنەکانی کۆتایی سەدهي بیستەم بۆشی کوپ سەرکەوتنی بەدەست هینا لە ڕینگەي دادگای دەستوری ئەمەریکا و خۆزێل کردنی بەسەر جیهانگیری و کارەساتی بـی وینە لەمینیۆوی دەسەلاتداران کە لە ۲۰۰۱/۹/۱۱ تەقیـنەوهي تاوهرەکانی مەلبەندی ئابووری جیهان بە فڕۆکەکانی ئەمەریکا لەلایەن چەند کەسانیکي دال ئاسنین ئەنجام درا، بەهۆی کارەساتی ۹/۱۱/۲۰۰۱ ئەمەریکا شەری دژ بە تیرۆری راگیاندا لەجیهان و بۆ لەناوبردنیان ئەوهبوو لە ۱۰/۷/۲۰۰۱ پەلاماری دەسەلاتی تالەبان و بنلادنی دا لەئەفغانستان لەئەنجام بوە هۆی روخاندنی دەسەلاتەکهو دامەزراندنی حکومەتی کاتی ئەفغانستان بەسەرۆکایەتی حامید کارازای بوە هۆی ئەوهي یورھانەدین رەبانی ئەفغانستان بەجی بھیلی.

دوای ئەوە لە ۲۰/۳/۲۰۰۲ لەمیزشیکي بـن وینە پەلاماری رژیمی بەعسی لەعێراقدا بەسەرۆکایەتی سەدام بەهاوکاری هێزی هاوپەیمانان بوە هۆی روخانی رژیمی سەدام لە ۲۰۰۲/۴/۹ دوای ئەوە لە ۲۰۰۲/۵/۶ بۆل بریمەری کردە دادوهری گشتی دەسەلاتی کاتی هاوپەیمانان لە عێراق تاکو دامەزراندنی حکومەتی کاتی عێراق لە ۲۰۰۴/۶/۱، سەرەپای ئەوە سوپای هاوپەیمانان لەژێر ناوی (رەگەزە هەمە جۆرەکان) لەعێراق مانەوهو رووبەپووی شەری تیرۆریستانی ئیسلامی بوەوه بەتایبەت

لایه‌نگرانی مقتدها سهدری شیعهو پاشماوهی
 پژیئمی سهدام .له ههلبژاردنه‌کانی ئەمەریکا
 له‌ئەنجامی پپویاگه‌ندهی توندی نیوان بۆش و
 کیری و مەملانی نیوان دەنگدەرائی هەردوو پارێ
 دیموکراتی و کۆماری له‌ئەنجام جۆرج بۆش
 له‌٢٠٠٤/١١/٢ بۆ جاری دوهم سەرکەوتنی
 بەدەست هینا و بەردەوام بونی له‌ پۆستی
 سەرۆکایەتی ئەمەریکا و بەردەوام بونی له
 بەرێهەرمانی کردنی تیرۆر و جبه‌جیکردنی
 پامیاریەتی پۆژمەلاتی گه‌وره له‌ وه‌دی هینانی
 خواست و ویستی دەسه‌لاتی ئەمەریکا له‌ هه‌موو

بواره جیا‌جیا‌کانی له‌پێ‌ش‌هوه‌ی کاره
 مرۆ‌قایه‌تیه‌کاندايه .

- ئەمەریکا ئەندامه‌ له‌ری‌ن‌ک‌خ‌راوه‌ نی‌و
- ده‌وله‌تیه‌کان، ئەندامه‌ له‌ری‌ن‌ک‌خ‌راوی
- نه‌ته‌وه‌یه‌گ‌گرت‌وه‌کان، ئەندامه‌ له‌په‌یمانی
- باکووری ئەتله‌سی، ئەندامه‌ له‌ری‌ن‌ک‌خ‌راوی دو‌ه‌ی
- ئەمەریکی، ئەندامه‌ له‌ ری‌ن‌ک‌خ‌راوی هاو‌کاری و
- ئابوری و بوژانه‌وه، ئەندامه‌ له‌ری‌ن‌ک‌خ‌راوی
- هاو‌کاری ئابوری ئاسیای باسیفیک، ئەندامه‌
- له‌ری‌ن‌ک‌خ‌راوی ئاسیاسش و هاو‌کاری ئه‌وروپی .

(ئەنتیگوا و بریۆدا)

- پایته‌ختی: سانت جۆنز، ژماره‌ی دانیش‌توانی
- (٤٠٨٥٥ هه‌زار كه‌سه). به‌ندهرێکی سهرمه‌کیه
- ده‌كه‌ویته‌ دورگه‌ی ئەنتیگوا.
- شاره‌ سهرمه‌کیه‌کانی: کۆدین‌گتۆن ده‌كه‌ویته
- ده‌رگه‌ی بریۆدا، پووبه‌ری ١٧١ میل چوار
- گۆشه‌ی ٤٤٢ کیلومه‌تر چوار گۆشه‌یه.
- پووبه‌ری: ئەنتیگوا ١٠٨ میل چوار گۆشه‌یه،
- پووبه‌ری بریۆدا ٦٢ میل چوارگۆشه‌یه.
- ژماره‌ی دانیش‌توانی: ٧٥٨٥٠ هه‌زار كه‌سه.
- چپی دانیش‌توانی: ٧٠٠ كه‌س له‌یه‌ك میل
- چوارگۆشه‌ دا.
- بووژانه‌وه‌ی دانیش‌توانی: ٠.٨٪.
- زمانه‌کانی: ئینگلیزی (زمانی رسمیه).
- نژاده‌کانی: زۆربه‌یان ئەه‌هریقی ره‌ش پی‌ستن.
- ئایینه‌کانی: ئینجلیکانی سهر‌به‌که‌نیه‌سی
- ئینگلیزه‌ له‌گه‌ل کاسۆلیکی پۆمانی.
- زانینی نوسین و خویندن: ٩٢٪.
- دابه‌شی کارگێژی: سه‌وت ئەبر‌شه‌یه
- که‌له‌شینه‌وه‌ی قه‌زایه.
- به‌رگه‌ی: ٥٪ له‌ کۆی ده‌رئه‌نجامی ناوخۆیی.
- سوپا‌که‌ی: ٢٠٥٠٠ هه‌زار كه‌سه.
- درای: دۆلاری پۆژه‌ه‌لاتی کاریبی.
- کۆی ده‌رئه‌نجامی ناوخۆیی: ٤٨٠ ملیۆن دۆلار.
- به‌شی ت‌اک له‌ کۆی ده‌رئه‌نجانی ناوخۆیی:
- ٧٥٠٠ دۆلار.
- زه‌وی کشتوکالی: ٢٠٪ له‌خاکی وولاته‌که.
- به‌رهمه‌ی کشتوکالی: په‌مۆ، مۆز، گیزی هیندی،
- مانجۆ، دانه‌وێله، ته‌ره‌و میوه‌جات.
- پی‌شه‌سازیه‌کانی: گه‌شت و گوزار که له ٦٠٪ له
- جموجۆلی ئابوری له‌نیوه‌ی زیاتر له‌ کۆی
- ده‌رئه‌نجامی ناوخۆیه‌تی.
- به‌رهمه‌ی کاره‌با: ١٠٠ ملیۆن کیلووات کاترئ‌میز.
- ده‌رچووه‌کانی: به‌رهمه‌کانی نه‌وت، ماشین و
- که‌لوپه‌ل و گواستنه‌وه.
- داها‌تی ده‌ره‌وه‌ی: سه‌وته‌مه‌نی، خواره‌مه‌نی،
- ماشین.
- هاوبه‌شه‌کانی بازرگانی: به‌ریتانیا، ئەمەریکا،
- که‌نه‌دا، وولاتانی کاریبی، وولاتانی یه‌کی‌تی

له سالی ۱۶۷۴ کریستوفەر کوردینگون کینگهی چوهندهری شهکری لی دامه‌زاند له بریادوس له‌په‌په‌ی دوری له پۆژمه‌لاتی دورگهی هیندی پۆژئاوا، دورگه‌که له‌به‌ریتانیا به‌کری گرا بۆ کاری کشتوکالی چوهندهری شهکر، له‌سالی ۱۶۸۵ نه‌فریقیه‌کانی هینا بۆ کاری کشتوکالی. له‌سالی ۱۸۲۴ کویله ئینگوايه‌کان رزگار کران، له‌سالی ۱۸۶۰ بریوداش لکیندرا به‌نه‌نتیگوا، له‌ساله‌کانی ۱۹۵۸ و ۱۹۶۲ ه‌ردوو دورگه‌که پارچه‌یه‌که بوون له‌یه‌کیتی دورگهی هیندی پۆژئاوا.

له‌سالی ۱۹۶۷ نه‌نتیگواو بریودا سه‌ربه‌خویان وه‌رگرت به‌مه‌رجیک به‌ریتانیا کاروباری به‌رگری و کاروباری ده‌ره‌وی به‌ده‌ست بیست، له‌سالی ۱۹۶۹ جولانه‌وه له‌پینااو جیابوونه‌وه له‌دورگهی بریودا دروستبوو له‌هه‌لبژاردنه‌کانی سالی ۱۹۷۱ پارتی کاری پیشکەوتوو سه‌رکه‌وتنی به‌ده‌ست هینا، له‌سالی ۱۹۷۶ پارتی کاری پیشکەوتن داوای سه‌ربه‌خویی زۆری کرد به‌لام به‌هۆی هه‌لبژاردنه‌کانی پارتی کاری نه‌نتیگوا به‌سه‌رکردایه‌تی بیرد بوه هۆی داوختنی داواکه. له‌ ۱۹۸۱/۱۱/۱ سه‌ربه‌خۆی ته‌واویان وه‌رگرت له‌به‌ریتانی، نه‌نتیگوا له‌داوای سه‌ربه‌خۆی هاوکاری نه‌مه‌ریکای کرد دژی گرینادا سه‌ره‌پای گرتنه‌به‌ری رامیاریه‌تی بی لایهن ... به‌هۆی شالاهه‌کانی به‌ره‌ه‌ئ‌ستکاران دژی سه‌ره‌که وه‌زیران و یه‌کگرتنی پارتیه‌کان بووه هۆی پیشکەوتنی له‌هه‌لبژاردنه‌کان سه‌رکه‌وتنیان به‌ده‌ست هیناکه لیستر بیرد به‌سه‌ره‌که وه‌زیران هه‌لبژاردرا.

• نه‌نتیگواو بریودا نه‌ندامی له‌کۆمه‌نولسی به‌ریتانی، له‌پنک‌خراوی وولاتانی نه‌مه‌ریکا، له‌پنک‌خراوی وولاتانی پۆژمه‌لاتی کاریبی، نه‌ندامه له‌پنک‌خراوی بازاری هاوبه‌ش، نه‌ندامه له‌کۆمه‌له‌ی کاریبی، نه‌ندامه له‌نه‌توه یه‌کگرتوه‌کان.

له‌روپا، چین، یابان.
 • پۆژمی ده‌سه‌لات: لیبرالی دیموکراتیه، شانشین وولاته‌که (ئه‌لیزابیتی دوهم) داد وه‌رنک نوینه‌رایه‌تی ده‌کات، به‌لام ده‌سه‌لاته‌که به‌ده‌ست نه‌نجومه‌نی وه‌زیرانه‌که سه‌رۆک وه‌زیران سه‌رۆکایه‌تی ده‌کا، په‌رله‌مانه‌که له‌ ۱۷ نه‌ندام پیکهاتیه، به‌پنشنیاری گشتی هه‌له‌به‌ژێردرین، هه‌موو پۆژمیکی له‌پۆژمی به‌ریتانیا مه‌رده‌چیت. هه‌ر پارتیک له‌هه‌لبژاردن زۆرینه به‌ده‌ست بینن رامیاری حکومه‌ته‌که به‌په‌ی رامیاری پارتیه‌که ده‌بن.
 • پارتیه رامیاریه‌کان: پارتی کاری ئینتیگۆی، پارتی مام ناوه‌ندی، چه‌پ په‌وی ناوه‌ندی، پارتی یه‌کیتی پیشکەوتن، پارتی بزوتنه‌وه‌ی گه‌ل بریودا.
 • جوگرافیای وولات: نه‌نتیگواو بریودا نه‌توه‌یه‌کی سه‌ربه‌خۆیه‌وه دوکه‌ویته دورگهی هیندی پۆژئاوا. گه‌روره‌ترین دورگه‌یه‌وه بوژانه‌وه‌یه‌کی مه‌زنی تیايه، نه‌نتیگوا دوو دورگهی گه‌وره‌یه‌که ده‌که‌ویته سه‌ر دوری ۴۲۰ کیلومه‌تر له‌پۆژمه‌لاتی ده‌ریای کاریبی. دورگهی نیستوانی (که‌مه‌ریی) فیری میزگیه، زنی تیانیه‌وه بارانی که‌مه‌که نه‌مه‌ش ده‌بیته هۆی دروست بوونی وشکانی و نه‌بوونی باران وشکی دارستانه‌کانی.
 • میژووی وولات: دانیشتوانی نه‌نتیگوا هیندی له‌گه‌ل نه‌مه‌ریکای کاریبی، له‌ساله‌کانی ۱۴۹۲ (کریستوفەر کۆلۆمبس) سه‌ردانی ناوچه‌ی کردو ناوی نابه‌ناوی تابلوی ئینگوا‌ی کنیسه‌ی سانت ماریا له‌شاری سیفیل له‌باشووی پۆژئاوای نه‌سپانیا، له‌سالی ۱۶۲۲ به‌ریتانیه‌کان پویان له‌ناوچه‌که کردو کردنیانه ژێر ده‌ستیکی ناوه‌دان و په‌ره‌پیدان، کردنه‌وه‌ی دانیشتوان له‌سانت کیتس به‌په‌ی په‌یمانی بریدا بوو، له‌سالی ۱۶۶۷ ئینتیگوا به‌ره‌سمی درایه به‌ریتانیاو داوا کاری فه‌رمسا له‌سه‌ر وولاته‌که کۆتایی پنهات.

بريادۆس

- بريادۆس يەككىگە لەو ولاتانەي كۆمەنولسى بەريتانى و دورگەيەكە لە دەرياي كاريبي كە زۆربەي دورگەكانى هيندى پۇژئاوا لەخۇ دەگرئ، ژيانيان لە ئينگليزەكان دەچئ لە داب و نەريت لە بەرنەو ناسراون بە ئينگلتراي بچوك.
- پايتەختى: بىرىگ تۇن، ژمارەي دانىشتووانى ۱۱۵ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- شارە گرنەگەكانى: سپانىس تۇن، ھۇل تۇن.
- پووبەرى: ۱۶۶ ميل چوارگۆشەو ۴۲۰ كىلومەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەي دانىشتووانى: ۲۱۵ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- چەرى دانىشتووانى: ۱۹۰۱ كەس لەيەك ميل چوارگۆشەدا.
- بوژانەوەي دانىشتووانى: ۱۰ر٪.
- زانينى نوسين و خویندن: ۹۸٪.
- نژادەكانى: ئەفريقى ۸۰٪، ئەوروپى ۴٪، تىكەلۆ ۱۶٪.
- زمانەكانى: ئينگليزى (زمانى رەسميە) باجانى زاراوہيەكى ئينگليزىيە، بىسا زاراوہيەكى روسيە.
- ناينەكانى: برۇتسنتتئە ۶۷٪، كاسۆليكى پۇمانى ۴٪، چەندين بيرو پاي ناينى تىتيايە.
- دابەشى كارگىزى: ۱۱ ئەبريشەيە لە شىوہي كارگىزى قەزا.
- بەرگري و ھيزى سوپاي: ۱۰ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- دراوى: دۆلارى بريادۆسى.
- كۆي دەرئەنجامى ناوخۆيى: ۲ر۸۵۰ مليار دۆلار.
- بەشى تاك لەكۆي دەرئەنجامى ناوخۆيى: ۱۰ر۹۵۰ دۆلار.
- زەوى كشتوكالى: ۷۷٪ لە خاكى ولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: چەوئدەرى شەكر، پەمۇ،
- دانەوئىلە، تەرەو ميوەجاتى ھەمە جۆر، ھەنگوين.
- سامانى سروشتى: نەوت، غاز، ماسى.
- بەرھەمى كارەبا: ۶۷۵ مليون كىلووات كاتژمىر.
- پيشەسازى: پيشەسازى سوک، دروستکردنى شەكر، ماسى لە قتونان.
- گەشت و گوزار: گەشت و گوزار دروہم بەرھەمىيەتى لەوای بەرھەمى كشتوكالى بەھۆي بەپيىتى خاك و لەبارى كەش و ھەواى ناوچە گوزارىەكەي.
- داماتى دەرەوہي: كەلوپەلى گواستەنەوہ، كەلوپەلى خواردەمەنى، كەلوپەلى بەكارھىتان، كەلوپەلى خاوا، نەوت، ماشين، كەلوپەلى بيناسازى.
- دەرچووەكانى: شەكر، ھەنگوينى رەش، كيميا، يئەك ھاتەكانى كارەبا، جل و بەرگ، خواردەنەوہ، ھاوبەشەكانى بازىرگانى: ئەمەريكا، ولاتى كاريبي، بەريتانىا، كەنەدا، يابان، چين.
- پزئىمى دەسەلات: ديموكراتى پەرلەمانىيە، مئىژوى دەگەپزئەوہ بۇ سالەكانى ۱۶۲۰ زايىنى كە دەسەلاتى ياسادانانى تيا دامەزراوہ، دوو ئەنجومەنى ھەيە يەكەميان ئەنجومەنى پيران ئەندامەكانى دادەمەزرىن و ئەنجومەنى نوئنەران ھەلدەبژئەردرىن، سەرۆكى وولات ئشانشىن (ئەلئىزىبىتى دووہە) و دادوهرىك نوئنەرايەتى دەكات لەكاروبارى ولاتەكە.
- پارتە راميارەكان: پارتى كارى بريادۆسى، پارتى مام ناوئەندى، پارتى چەپ پەوى ناوئەندى، پارتى كارى ديموكراتى، پارتى نىشتىمانى ديموكراتى.
- جوگرافىيائى وولات: بربارۆس دەكەويتە سەرنەرياي ئەتەسى لەلاي پۇژھەلاتى دورگەي

ھىندى پۇرۇشاۋا، نىزىكە ۴۸۲ كىلومەتر دورە
لە باكورى فىزىيالا، نىزىكتىن دراوسىنى
ئەۋىش سانت لۇسىيا سانت مىنىست، دورگەى
گرنادىنلە پۇرۇشاۋاى كە دورگەكە ۲۴ كىلومەتر
درىژەۋ پانى ۲۱ كىلومەترەۋ لادراۋە دورى
بەگىياۋ روك و مىرگ گىراۋە لەھەموۋ لايەك،
كەنارەكانى زۇر جوان و دل پىنن و خۇشتىن
كەش و ھەۋاى ھەيە لە ھەرزەكانى سالدا.

• مىژبۇۋى بىرادۇس: لە سالى ۱۵۳۶
(بىرۇئىيەكامبۇس) سەردانى دورگەكەى
كردە، ناۋى دورگەكەى نالۇس بىرادۇس)
بەھۇى زۇرى درەختى زەيتون، دانىشتوانى
لەناۋچوون بەھۇى نەخۇشى (الادك) لەدۋاى
تىكەلاۋ بونيان لەگەل ئەرۋىيەكان، لە سالى
۱۶۰۵ يەكەم جارگەيشتە بىرادۇس بۇ
نىشتەجىن كردنى ئىنگلىزەكان، لە سالى
۱۶۲۷ ژىر دەستەبەكى بەرىتانى لى
دروستكراۋ دەستكرا بەچاندنى چەۋەندەرى
شەكرو پەرى سەند تا بوە كىلگەيەكى بەرەم
ھىنەرى شەك بەھۇى ھىنانى كرىكارە
ئەفرىقىە كۆيلەكان و كارپى كرىندان لە
كىلگەيەدا. لە سالى ۱۶۲۹ يەكەم پەرلەمان
دامەزرا بەناۋى ئەنجومەنى كۆمەلگە، لە سالى
۱۸۱۶ شۇپۇشى يەكەمى كۆتايى كۆيلەكان
بەريابوۋ بە سەركردايەتى (بۇسا) كە بوۋە ھۇى
پزگارو نازاد كردنى كۆيلە ئەفرىقىەكان، لە
ھەمان كاتا بوە يەكەم ژىر دەستەى تاجى
بەرىتانىا لە سالى ۱۸۸۵، بوە ئەندام لە
يەكيتى دورگەى ھىندى پۇرۇشاۋا لە سالى
۱۹۵۸ تا ۱۹۶۲، لەسالى ۱۹۲۷ خۇپىشاندان و

ناپەزايى سەرى ھەلدا لەكاتەى كە پارتى
كارى بىرادۇس دامەزرا لەايەن گوانتلى ئادەم،
ئەمەش داۋايكرد كە بەرەۋ بەدەست ھىنانى
سەرىخۇى زىاتر ھەنگاۋىبىن. لە سالى
۱۹۵۱ ماۋەدان بۇ خۇھەلبۇرەدى پەرلەمان
بەكەس نەدرا كە تەمەنى لە ھەژدە سال زىاتر
بو، پارتى كارى بىرادۇس مافى
خۇھەلبۇرەدى بەدەست ھىنا ئەۋەى تەمەنيان
گونچاۋ بو. لە سالى ۱۹۵۴ يەكەم حكومەت
دامەزرا و يەكەم سەروك ھەزىران (مىستىر ئادەم
بو) لە پارتى كارى بىرادۇسى. لە سالى
۱۹۶۱ مافى ئۇتۇنۇمى تەۋاۋى ناۋخۇى
ۋەرگرتو، پارتى كارى دىموكراتى حكومەتى
پىنك ھىنا، لە ۱۹۶۶/۱۱/۲۰ بىرادۇس
سەرىخۇى تەۋاۋى ۋەرگرت لەايەن بەرىتانىا
لەناۋ كۆمەنولس، لە سالى ۱۹۶۷ چوۋ ناۋ
نەتەۋە يەكگرتوۋەكان، لە سالى ۱۹۷۲
پەيوەندى لەگەل كوبا بەست، لە سالى ۱۹۸۲
بىرادۇس لايەنگىرى ئەمەرىكاي كرد لە
داگىرەدىنى ۋولاتى گرىنادا، لەكاتى ۋەرگرتنى
سەرىخۇى پارتەكان بە نۇبە دەسەلات دەگرە
دەست ھەتا لە پەرلەمانىش، دابو نەرىتى
بەرىتانىا خۇى زال كردە بەسەر ۋولاتەكە،
بىرادۇس تاكۆتايى سالى ۲۰۰۴ گىرو گرتى
نەۋ ژيان بە ناسودەيى دەبەن بەرپۇۋە لە كارى
بوژانەۋە بەردەۋامە لەژىر چاۋدىرى شانشىنى
بەرىتانىا.

• بىرادۇس ئەندامە لە كۆمەنولسى بەرىتانىا،
ئەندامە لە پىكخراۋى ۋولاتانى ئەمەرىكى،
ئەندامە لە نەتەۋە يەكگرتوۋەكان.

پەنەما

- ناۋى رەسمى: كۆمارى پەنەما.
- پايتەختى: پەنەما سىيىتى، ژمارەى دانىشتوانى ۱۰۰ر ۶۲۵ھزار كەسە.
- بەندەرە سەركىيەكانى: بليوا، كرېستوبال.
- روبوبەرى: ۲۹۷۶۱مىل چار گۆشەمۇ ۷۷۰۸۲ كىلىق مەتر چوار گۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲۰۰ر ۱۲۵مىليۇن كەسە، بەپىنى بلاوكراۋەى ئەنتەرنىتى ۲۰۰۱.
- چىرى دانىشتوانى: ۱۰۵كەس لە يەك مىل چوارگۆشەدا.
- بوژانەۋەى دانىشتوانى: ۲۳٪.
- زمانەكانى: ئەسپانى (زمانى رەسمىيە) ئىنگلىزى.
- نژادەكانى: مستىزۇ ۷۰٪، ھىندى رۇژئاۋا ۱۴٪، سىپى پىنستەكان ۱۰٪، ھىندى ۶٪.
- ئاينىنەكانى: كاسۋىلىكى رۇمانى: ۸۵٪.
- پرۇتستانت ۱۵٪.
- زانىنى خويندىن ونووسىن: ۹۰٪.
- دابەشى كارگىرى: ۹ پارىزگايە. لەگەل سى ماقى ئۇتۇنۇمى كە پارىزداۋى ھىندىيە.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۱۱۵ر ۱۸مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۶۸۵۰ر دۇلار.
- بەرگىرى: ۷۵٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۱۰۲ر ۱۰۰ھزار كەسە.
- دراۋى: بليوا.
- زەۋى كىشوكالى: ۶،۵٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرھەمەكانى كىشتوكالى: گەنم، چۇ، مۇز، چەۋەندەرى شەكر، بىرنج، تەرە، ميوەجات، قاۋە.
- سامانى ئازئەلى: ۳۰۰مىليۇن سەر، بىزن
- ۸۵۰ر ۰۰۰مىليۇن سەر، بىراز ۳۰۰مىليۇن سەر، چىيىل ۶۰۰ر ۱مىليۇن سەر، پەرەۋر ۸۰۰ر ۱۹مىليۇن سەر.
- پىشەسازى: چىمەنتۇ، بەرھەمى پەر، پالوتنى نەوت، گۆرىنەۋەى دراۋ.
- بەرھەمى سىروشتى: دارى دارستانەكان.
- بەرھەمى كارەبا: ۲۸۵۰مىليار كىلىق وات كاتژمىر.
- داھاتى دەرۋەى: سوتەمەنى، كەلوپەلى دروستكراۋ، ماشىن و كەلەپەلى گواستەنەۋە، كەلوپەلى خۇراك، داۋدەرمانى پىزىشكى.
- دەرچوۋەكانى: قاۋە، مۇز، شەكر، جل و بەرگ.
- ھاۋ بەشەكانى بازىرگانى: مەكسىك، وولاتانى كارىيى، يابان، ئەمەرىكا، بەرىتانىا، چىن. ئەلمانىا، ئەمەرىكاى ناۋەندى.
- رژىمى دەسەلات: كۆمارىكى دەستورىيە، دەسەلاتى جىبەجىكرىن بەندە بە سەرۇك كۆمار، جىگرەكەى وبەكارھىنانى دەسەلات بە ھاۋبەشى لەگەل ئەنجومەنى ۱۲ ۱۲۰مىليار پىك ھاتوۋە سەرۇك كۆمار داىيان دەمەزىننىت.
- ماۋەى دەسەلاتى سەرۇك و جىگرەكەى پىنج سالەۋ نابى دوو جار لە ۱۰۰سەكترى خۇيان ھەلبىژىن. ئەنجومەنى ياسادانان ماۋەى ھەلبىژاردنى پىنج سالە بە پىشنىيارى راستوخۇ.
- پارتە رامىارىەكان: پارتى ئازادى نەتەۋەى كۆمارى، بىزوتنەۋەى بابانىگۇ، مام ناۋەندى چەپ، پارتى شۇرشگىرى دىموكراتى، پارتى نەرنۇل فىسنا، چەندىن بىرو بۇچونى ترى رامىارى و كۆمەلەيەتى ونەتەۋەى دىموكراتى.
- جوگرافىيى وولات: پەنەما دەكەيتە ئەمەرىكاى ناۋەندى لە دەۋرى لاي باشۋورى، كۆستەرىكا

دەكەوتتە رۆژئاوای، كۆلۆمبیا دەكەوتتە رۆژھەلات، لەرۆژئاوای چەند زنجیرە چیاپەك ھەن بەلام لە ناوھراسیتی گردو دۆلی تیاپە، لەناوچەیی كاریبی دارستانی ئیستوانی تیاپە كە ناوچەپەكی باراناو، كەنالی ھەمای بەرخ كە كەوتۆتە ئیوان دەریای كاریبی لە رۆژھەلات و دەریای ھادی لەرۆژئاوا لێکیان جیا دەكاتەو، لە گەروی خالیکی گزنگە، لەزۆرپەیی ھە ناوچەپە ھەنگری كەشتیەكانە لە ئیوان دەریاو زەریادا، لەكەنداو دورگەیی بیرلی تێدایە.

مێژووی وڵات: لەسالی ۱۵۰۰ گەڕۆکی ھەسپانی (رودریگۆدی) سەردانی كەنارەكانی پەنەمای كرد لەو كاتەش كۆلۆمبیس لەسالی ۱۵۰۲ سەردانی كرد، دواي ھەو دادوهرێكی ئیسپانیان دانا بۆ سەرپەرشتی كردنی ناوچەكە بەلام دوايی لەسیدارە درا بە ھۆی خیاھەتی مەزنی دژی ئیسپانیا. دواي ھەو لە ھەنجامی كێشە و مەملانیی داگیركەران ناوچەكە لەوانە وێران كردنی شاری پەنەمای كۆن كە لەسالی ۱۵۱۹ دروستكراو.

دواي ھەو پەنەما رزگاری بوو لەژێر داگیركەری ئیسپانیا، لەسالی ۱۸۲۱ چوو ریزی كۆلۆمبیا كە لەكاتەیی ئەمەریكای ناوھندی دژی ئیسپانیا جەنگی دەكردو كۆلۆمبیا سەرپەخۆی

خۆی راگیاندا و زیاتر لە ھەشتاو دووسال ھەولی پەنەما بۆ جیابوئەوی لە كۆلۆمبیا بەردەوام بوو بەلام لەو كارەیی سەرنەكەوت. لە دواي داواكارپەكانی ئەمەریكا لە كۆلۆمبیا ماوھەدانی بۆپەكاری ھێنانی بەندەرەكان و پشەتگەریكردنی پەنەما، پەنەما سەرپەخۆیی راگیاندا لە ۱۱/۳/۱۹۰۳.

لەسالی ۱۹۷۴ پەنەما و ئەمەریكا رێكەوتن لەسەر ھەوی كە كەناری پەنەما بگەرتەو بۆ پەنەما ھەمەش لەدواي چەندین رێكەوتن لە ئیوان چیمی كارتەری سەرۆکی ئەمەریكا و سەرۆکی پەنەما ھەمەش لەدواي بەخاوەندپەتی بوون لە كەنالیكە بە ناوی پەنەما بگرتەو. دواي ھەو ھێزەكانی ئەمەریكا لە ۱۹۹۱/۱۲/۳۱ لە پەنەما كشانەو ئەمەریكا یارمەتییەكانی پەنەمای ورتە ورتە زیاد دەكرد، بەلام لەسالی ۱۹۹۴ بۆ پەكەم جار سەرۆك كۆمار لە پەنەما لەرێگەیی ھەلبژاردن بیریاری بۆ دراو لە دواي شانزەسال بەھۆی سەرنەكەوتن دەستی لە كار كێشاپەو و جیگرەكەیی جینگەیی گرتەو، تاكو كۆتایی سالی ۲۰۰۲ پەنەما بەئالوگۆپی دەسەلات دا تێپەری بەشێوھەكی رێك.

- پەنەما ئەندامە لەنەتەرە پەكەرتووەكان.
- ئەندامە لەرێكخراوی وولاتانی ئەمەریكا.

گرینادا

- ناوی رسمی: دهنلتهی گرینادا.
- پایتختهختی: گورجس، ژمارهی دانیشتونایی ۱۰ر۵۰۰ هزار کسه.
- رووبه‌ری: ۱۲۲ میل چوار گوشه و ۲۴۴ کیلومه‌تر چوار گوشه یه.
- ژمارهی دانیشتونایی: ۱۲۵ر۰۰۰ هزار کسه.
- چری دانیشتونایی: ۹۴۰ کس له یهک میل چوار گوشه دا.
- بندنمره سهرمهکیه‌کانی: سان گورجس، گرانفیل.
- بوژانهوی دانیشتونایی: ۱،۲٪.
- زمانه‌کانی: ئینگلیزی، فهرمنسی (هردوکیان زمانی ره‌سمین).
- نژاده‌کانی: پیست ره‌شی ئه‌فریقی.
- نایینه‌کانی: کاسولیکی رومانی.
- زانینی خویندن ونوسین: ۸۵٪.
- دابه‌شی کارگیری: شه‌ش کارگیری ئیبریشه‌یه له شیوه‌ی ناحیه.
- کوی دهرئه‌نجامی ناوخوی: ۲۱۵ ملیون دۆلار.
- به‌شی تاک له‌کوی دهرئه‌نجامی ناوخوی: ۱۲ر۵۰۰ دۆلار.
- دراوی: دۆلاری کاریبی.
- زه‌وی کشتوکالی: ۱۵ر۲٪ له خاکی ولاته‌که.
- به‌ره‌می کشتوکالی: دانه‌ویلنه، مۆز، کاکاو، قاوه، ته‌ره‌میوه جات.
- به‌ره‌می کاره‌با: ۸۵۰ ملیون کیلوات کاترئیمیر.
- پیشه‌سازی: به‌ره‌می رستن وچنین، گه‌شت وگوزار.
- داهاتی دهره‌وی: پیداواییه‌ستییه‌کانی خواردمه‌نی، سوتمه‌نی، کیمیا، ماشین، که‌لوپه‌لی دروستکراو.
- دهرچوره‌کانی: گیز، کاکاو، مۆز، به‌ره‌می رستن وچنین.
- هاوبه‌شه‌کانی بازرگانی: یابان، ترینیداد، تۆباگو، ئه‌مه‌ریکا، چین میلی، به‌ریقانا.
- رژیمی ده‌سه‌لات: وولاتیکسی په‌رله‌مانی دیموکراتیه، (ئیلیزابیتی دووه‌می) شانشین به‌ریقانا سه‌رۆکایه‌تی ده‌کات له ریگه‌ی نوینه‌ری تایبه‌تی خوی، سه‌رۆک وه‌زیران سه‌رۆکی حکومه‌ته‌و به‌ ده‌ست نیشانکردنی په‌رله‌مان هه‌لده‌بژیرئی، په‌رله‌مان له ۱۵ هه‌ندام پیک هاتوه به‌ پیشنیاری گشتی و نه‌ینی هه‌لده‌بژیردین بق ماوه‌ی هه‌ر پینچ سال جاریک.
- پارته رامیاریه‌کان: پارتی کۆنگره‌ی دیموکراتی نیشتمانی، پارتی چه‌پی نه‌ته‌وه‌یی، پارتی نیشتمانی ناوه‌ندی، پارتی کاری گرینادای یه‌کگرتوو.
- جوگرافیای ولات: گرینادا ده‌که‌ویته‌ سه‌ر دهریای کاریبی به‌ دوری ۹۰ میل له باکووری فنزویلا، فنزویلا ترینیداد و تۆباگو ده‌که‌ویته باشووری، سانت مینسنت وگرینیدینز ده‌که‌ویته باکووری، ئه‌م ولاته پیک هاتوه له دورگه‌یه‌ک وکۆمه‌لێک دورگه‌ی گرینیدینزی باشوور. دورگه‌ی سه‌ره‌کی چیاپیه‌و وگرکانیه، تاڤگه‌ی جوان ومه‌زنی به‌پیتی لیه‌که به‌ پینی ده‌وتریت (ئندیل گرینیدا) یه‌کینگه له‌بچوکترین ولاته سه‌ربه‌خویه‌کانی سه‌ر نیوه‌ی خروکه‌ی زه‌وی له جیهانا.
- میژروی گرینادا: له سالی ۱۴۹۸ کۆلومبس گرینیدای ئه‌سپانی دۆزه‌وه، ئه‌سپانه‌کان ناویان نا گرینیدا، سه‌ره‌رای به‌رگری له خاکی گرینادا له لایه‌ن دانیشتوانه‌که‌ی به‌لام فهرمنسیه‌کان به‌زور کردیانه دانیشنگه‌ی خویان

كە لە دورگەي مرتينكى فرەنسى كۆچى بەرمو ناوچەكە كرديبوو، بەلام دوياي لەسالى ۱۷۶۳ فرەنسىيەكان بۇ بەريتانيا جييان هينشت بە پيى پەيمانى فرساي، لەسالى ۱۷۹۵ ياخي بونتيكى هەرس پنهينراو ئەنجام درا لە دژى بەريتانيەكان بەسەركرديەتى يەكئەك لەسەر كرده رەش پينستە جوتيارەكان لەسەر شينوازي بيري شورشى فرەنسا، لەسالى ۱۸۲۴ پژمى كۆيلە "پق" هەلوەشينايرايەوه، لەسالى ۱۹۵۰ (نريگ گيرى) سەرۆكى سەنديگا پارتى كارى گريناڊى يەكگرتوى دەمەزراڤ، لەسالى ۱۹۶۲ تا ۱۹۶۷ گريناڊا پارچەيەك بوو لە دەولەتى دورگەي هندی رۆژئاواي يەكگرتوو، لەسالى ۱۹۶۷ مالى ئۆتۆنۆمى بەدەست هينا، لە ۱۹۷۴ / ۲ / ۲۷ سەربەخۆي وەگرت لە ناوكمەنولسى بەريتانيا، لەسالى ۱۹۸۲ كيشە كەوتە نيوان گريناڊا لە گەل ئەمەريكاو بەريتانيا بە هۆي بەستنى پەوهندى لەگەل كوبا ويەكەيتى سؤفهيەتى پيشوو.

لەسالى ۱۹۸۲ هەولنى چاك كردنەوهي پەيوەندى درا لەگەل ئەمەريكا و قەشەيان لەسەر دەسەلات لاڤرد لە رنڭەي بەرهەلستكارە چەپ رەوهكان كە بوە هۆي ئەنجامدانى كودەتاي سەربازى بەسەركرديەتى (ژەنەرال ئۆسيىتى) و قەشە لەگەل سى ھاوړي ترى لە سىدارەدران، ئەمەريكا لەمانگى / ۱۰ / ۱۹۸۲ گريناڊاى داگرکردو ئۆسيىتى دەستگير كردو دەستورى ۱۹۷۴ خستەوه كار.

لەسالى ۱۹۹۰ پارتى كۆنگرەي نيشتمانى ديموكراتى لەگەل چەندين ئەندامانى پارەتەكانى تر حكومە تيان پيئە هينا بەهۆي دەرئەچونى هيج پارتىيەك بەرئۆهه تەواو لە هەلبژاردنەكە، لەهەلبژاردنى سالى ۱۹۹۵ پارتى نوڤى نيشتمانى سەركەوتنى بەدەست هينا.

• گريناڊا ئەندامە لە كۆمەنولسى بەريتانيا، ئەندامە لەنتەوه يەكگرتووەكان، ئەندامە لەرئەكخراوى وولاتانى ئەمەريكا.

سانت لۇشا

- ناوى رەسمى: سانت لوشا.
- پايتەختى: كاستريز، ژمارەي دانيشتوانى ۱۱۵۰۰۰ هەزار كەسە.
- پووبەرى: ۲۴۰ ميل چوارگۆشە و ۶۲۲ كيلۆمەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەي دانيشتوانى: ۱۹۵۰۰۰ هەزار كەسە.
- چەرى دانيشتوانى: ۸۱۲ كەس لەيەك ميل چوارگۆشەدا.
- بوژانەوهى دانيشتوانى: ۱٪.
- بەندەرە گرنگەكانى: كاستريز، لىبەفۆر.
- نژادەكانى: پينست رەشەكان ۹۰٪، تىكەلاو ۶٪.
- هيندى پۆژمەلات ۴٪.
- زمانەكانى: ئينگليزى (زمانى رەسميە) پانۆي، فەرەنسى.
- نايينەكانى: كاسۆليكى رۆمانى ۹۰٪، پروتستانت ۷٪، ئينجلكانى ۳٪.
- زانينى نوسين و خوڤندن: ۸۵٪.
- دابەشى كارگيرى: ۱۱ بەشى كارگيرە.
- كۆي دەرئەنجانى ناوخۆيى: ۶۲۵ مليون دۆلار.
- بەشى تاك لەكۆي دەرئەنجامى ناوخۆيى: ۲۷۵۰ دۆلار.
- دراوى: دۆلارى پۆژمەلاتى كاريبى.

- زەمى كىشتوكالى: ۸۲% لە خاكي وولاتەكە.
- بەرەمى كىشتوكالى: كاكاو، گىزى ھىندى، مۇز، چەمەندەرى شەكەر، سوورايى، تەپە، ميوەجات، دارى دارستانەكان.
- پىشەسازى: جل وبەرگ، خواردنەمە، گەشت و گوزار، لىك دانى ئامىرى ئەلىكېتۇنى.
- بەرەمى كارەبا: ۱۲۵ مىليۇن كىلووات كاترمىر.
- داھاتى دەرەھى: پەينى كىمىياوى، بەرەمەكانى نەوت، كەلوپەلى خۇراك، كەلوپەلى گواستىنەمە، ئۇتۇمىيىل.
- دەرچومەكانى: پۇنى گىزى ھىندى، مۇز، كاكاو، جل و بەرگ، تەپە ميوەجات، بەرەمى دارى دارستانەكان.
- ھاوبەشەكانى بازىگانى: يابان، كەندەدا، چىنى مىللى، ئەمەرىكا، بەرىتانىا، وولاتى كارىبى.
- پۇتمى دەسەلات: وولاتىكى پەرلەمانىيە. سەرۆكى دەولەت شانشىن ئەلىزابىتى دووھى شانشىنى بەرىتانىا و دادوهرىك ئۆينەرايەتى دەكات، سەرۆك وەزىران سەرۆكايەتى وولات دەكات كە بە ئامۇزگارى ئەنجومەنى ياسادانان دەست نىشان دەكرى، ئەنجومەن لە ۱۷ ئەندام پىك ھاتومە ھەلدەپۇردىرت بە پىشنىيارى گىشتى نەينى بۇ ماوھى پىنچ سال.
- پارتە رامبارەكان: پارتى كارى يەكگرتوو، پارتى كارى سانت لوشا.
- جوگرافىيائى سانت لۇشا: دورگەكە دەكەوتتە پۇژھەلاتى كارىبى لەباشورى دورگەى مارتىنك راستەمۇخۇ، دورگەى مارتىنك دەكەوتتە باشورى، دورگەى سانت فنسلىت دەكەوتتە باشورى، پووى دورگەكە لە بنەپەتا گرگانىيە، لە باشورى دارستانى چىرى تىبايە، پوبارمەكانى لە ناوھراستى دىتە خوارى، زەھىكەى بە پىتى ھەيە لە دۇلە فراوانەكان.
- مىژبوى دورگەكە: ئەسپانىيەكان لە سالى ۱۵۰۳ ھكومرانىان لەو ناوچەيە كىردووھ لە دواى دۇزىنەوھى. لەدواى ئەوان فەرنەسپەكان دەسەلاتدارەتياں دەكرد بەلام دواى ئەمە سانت لوشابوھ خانلىكى گىرنگى بەرىتانىا لەسالى ۱۸۰۳. لە سالى ۱۹۶۷ ھوكمىكى ناوخۇيى لەبەرىتانىا وەرگرت و يەككە بوو لە ولاتەكانى دورگەى ھىندى پۇژشاوا. لە ۱۹۷۹/۲/۲۲ سانت لۇشا سەربەخۇيى تەواوى وەرگرت. لە سالى ۱۹۸۲ كۇمنون و لايەنگىرەكانى لە ھەلبۇزاردنەكەى مانگى ۱۹۹۳/۵ سەركەوتنىيان بە دەست ھىناو دەسەلاتيان گرتە دەست بەدەمەزندان ھكومت و لەھەلبۇزاردنەكانى ۱۹۹۷ (كۇمنون) دوبارە بەسەرۆك وولات ھەلبۇزاردراوھ
- سانت لوشا: ئەندامە لە كۇمەنولسى بەرىتانىا، ئەندامە لە پۇكخراوى وولاتانى ئەمەرىكا، ئەندامە لە نەتەمە يەكگرتووھكان.

سانت كيتس و نيفيس

- ناوی رەسمى: يەكئیتی سانت كيتس و نيفيس.
- پايتەختی: باسستر، ژمارەى دانىشتوانى ۲۳۸۰۰ ھزار كەسە.
- ڤوبەرى: ۲۶۲ كىلۇمەتر چوارگۆشە. لەوانە سانت كيتس ۱۶۹ كىلۇمەتر چوارگۆشە و درگەى نيفيس ۹۲ كىلۇمەتر چوارگۆشە.
- چەرى دانىشتوانى: ۲۵۸ كەس لە يەك كىلۇمەتر چوارگۆشەدا.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۶۷ر۵۰۰ ھزار كەسە.
- شارە سەرەكەكانى: سانت كرېستوفر، تشارلزتۇن، ھەردوكيان بەندەرى سەرەكەن لە وولاتەكە.
- نژادەكانى: پېنست رەشەكان ۹۲٪، تېكەلاو ۲٪، سېى پېنست ۲٪.
- زمانەكانى: ئىنگلىزى (زمانى رەسمىە).
- ئاينەكانى: ئىنجلىكانى، كاسۆلىكى ڤۇمانى.
- زانىنى نوسىن و خویندن: ۹۵٪.
- دابەشى كارگىرى: ۱۴ ئەبىرېشىيە، واتە لە شىنۆەى كارگىرى ناحىە.
- دراوى: دۆلارى ڤۆژھەلاتى كارىبى.
- كۆى دەرئەنجانى ناوخۆى: ۲۴۰ مىلۇن دۆلار.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۷۵۰رە دۆلار.
- بەرگرى و سوپاكەى: لەلايەنى بەرىتانىاوە پارىزگارى لى دەكرىت.
- زەوى كشتوكالى: ۲۲٪ لە خاكى دورگەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: برىنج، چەوئەندەرى شەكر، تەرە، مېوھجات، پەمۇ، گەنم و جۆو دانەوئەلە. كشتوكال و گەشت و گوزار دوو بەرھەمى سەرەكەن لە وولاتەكە كە دورگەى سانت كيتس بە زۆرى چەوئەندەرى شەكرى لى دەچىنرى و دورگەى نيفيس پەمۇ و تەرەو
- مېوھجاتى لى دەچىنرىت.
- پېشەسازى: دروستكردى شەكر، پاك كردنەوى خوي، گەشت و گوزار.
- داھاتى دەرەوى: كەلوپەلى دروستكراو، ماشىن و كەلوپەلى گواستتەرە، سوتەمەنى، پىنداوېستى خۇراك.
- دەرچوومەكانى: كەلوپەلى دروستكراو، شەكر، ڤولى ڤۆستە.
- ھاوبەشەكانى بازىرگانى: يابان، ترىنىداد، تۇباگو، ئەمەرىكا، بەرىتانىا.
- پرژىمى دەسلەت: وولاتىكى پەرلەمانىيە، داوھەرىكى گشتى لەلايەنى شانشىنى بەرىتانىا نوئەرايەتى دەكات، سەروك وەزىران سەروكايەتى حكومەت دەكات، پەرلەمانى پىنكەتوھ لە ۱۱ ئەندام بەپىنشىنارى گشتى ھەلئەبژدرىن.
- پارته راميارىەكان: پارتى كار، پارتى نيفيس بۇ چاكەسازى، پارتى بزوتنەوى كارى مىللى، بزوتنەوى ھاولاتيان گرنگى بە كاروبارى وولاتەكە دەدات لەپىناو بەرەو پىنشىچوونى.
- جوگرافىيەى وولات: سانت كيتس و نيفيس دەكەوئتە بەشى باكورى دورگەى ئەنتىلى بچووك، لەڤۆژھەلاتى دەريائى كارىبى، ئەنتىگۆو برىۇدا دەكەوئتە ڤۆژھەلاتى، دورگەى كيتس پىنشوو نپاوى دورگەى كرېستوفەر بوە.
- دورگەكە لە بنەرەتا گرگانى بوەو زنجىرە چىيائى گرنگى تىايە، كەش و ھەواى بى وئەيە بۇ گەشت و گوزار.
- مېترۆوى دورگەكە: پىنكەتەى ئىراواك يەكەم كەس بوو نىشتەجىئى ئەو دورگەيە بوئە بەلام لەدوايى ئەوان كارىبىەكان جىگەيان گرتنەو، كۆلۇمبىس لە دواى سەردانى بۇ ناچەكە سالى

۱۴۹۲ چاۋى بىر يىپوھ ئەر دورگەيە. بەلام دوايى بەرىتانيا ھەردو دورگەكەي لە سانى ۱۷۰۰ كرده كۆمەلگاي نىشتەجىنى ھاۋلاتيانى خۇي. لەھەمان كات فەرەنسىيەكانىش ناۋچەي كرىستوفەريان داگىر كىردو كىردىانە نىشتەجىنى خۇيان. بەپىنى پەيمانى پارىسى سانى ۱۷۸۲ درا بەرىتانيا و بوھ بەشنىك لە دورگەي لىبۇرد لە ۱۸۷۱ تاكو ۱۹۵۶، دوايى ئەرە بوھ بەشنىك لە دورگەي ھىندى پۇژناۋا لە سانى ۱۹۵۸ تاكو

۱۹۶۲. مافى ئۇتۇنۇمى لە سانى ۱۹۶۷ ۱۹۸۳/۹/۱۹ سەربەخۇي تەۋاۋى ۋەرگىرت، لە سانى ۱۹۹۵ ھەلبۇزادىنى پەرلەمان ئەنجام دراۋ پارتى كارى بەرھەملىستكار سەركەوتنى بەدەست ھىنا. • سانت كىتس و نەفيس ئەندامە لە كۆمەنولوسى بەرىتانيا، ئەندامە لە رىكخراۋى ۋولاتانى ئەمەرىكا، ئەندامە لە نەتوھ يەكگرتوۋمەكان.

(كۆستارىكا)

- ناۋى رەسمى: كۆمارى كۆستارىكا.
- پايتەختى: سان جۇزى، ژمارەي دانىشتوانى ۹۸۷ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- پوبەرى: ۱۹۷۳۰ مىل چوارگۆشەۋ ۵۱ر۱۰۰ كىلۆمەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەي دانىشتوانى: ۴ر۵۶۸ر۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىنى ئامارى ۲۰۰۰.
- چىرى دانىشتوانى: ۲۲۲ كەس لەيەك مىل چوارگۆشەدا.
- بوژانەۋەي دانىشتوانى: ۱ر۶٪.
- شارە سەرەكەكانى: لاجۇبلا، كارتاجۇ.
- بەندەرە سەرەكەكانى: جولىفىنۇ، لىمۇن، بۇنتارىناس.
- نىژدەكانى: پىست سىپپەكان ۹۵٪، پىست رەشەكان ۳٪.
- زمانەكانى: ئەسپانى (زمانى رەسمىيە).
- ئاينەكانى: كاسۇلىكى پۇمانى.
- زانىنى خۇيىدىن و نوسىن: ۹۰٪.
- دابەشى كارگىزى: ۷ ناۋچەي پارىژگاييە.
- كۆي دەرئەنجانى ناۋخۇيى: ۱۹ر۶۵۰ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لەكۆي دەرئەنجانى ناۋخۇيى: ۶۵۰ر۵ دۇلار.
- دراۋى: كۇلۇن كوستارىكا.
- بەرگى: ۱ر۲٪ لەكۆي دەرئەنجانى ناۋخۇيى.
- سوپاكەي: ۱۰ر۵۰۰ ھەزار كەس كە بە ئارەزۋى مەندىيە.
- زەۋى كشتوكالى: ۶ر۲٪ لەخاكى ۋولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم، جۇ، دانەۋىلە، قاۋە، برىچ، مۇز، چەۋەندەرى شەكر، پەتاتە، تەپرە، ميوەجات.
- سامانى ئاژەلى: مەر۰۰۰ر۲۲۲ ھەزار سەر، بىز۰۰۰ر۱۶۵ ھەزار سەر، چىل ۵۰۰ر۱ مىليۇن سەر، پەرەۋر ۵۰۰ر۱۸ مىليۇن سەر.
- چىشەسازى: كەلپەيلى بىناسازى، پەينى كىمىيائى، كەلپەيلى پلاستىكى، رىستق و چىنچىن، دروستكىردى خۇراك.
- بەرھەمى كارەبا: ۵ر۰۱۲ مىليار كىلۇۋات كاتژمىر.
- سامانى سىروشىتى: دارى دارستانەكان، پاۋى ماسى، ۋەھى كارەبا.
- داھاتى دەرھوى: سوتەمەنى، كەلپەيلى

- سەرمايەدارى، كەلپەلى خاۋ، پىداۋىيىسى بەكارھىتقان.
- دەرچۈۋەكانى: شەكر، بەرھەمى رىستىن و چىنن، قاۋە، كاكاۋ، مۇز.
- پۋژىمى دەسەلات: كۇمارنىكى دىموكراتىيە، بەپىنى دەستورى سالى ۱۹۴۹ سەۋك كۇمار بۇ ماۋەى پىنچ سال ھەلدەبۇژىردىت، ئەنجۈمەنى ياسادانان پىك ھاتۋە لە ۵۷ ئەندام و بۇماۋەى چۈر سال ھەلدەبۇژىردىت.
- پارتە رامباريەكان: پارتى يەكىتى سۇشبالسىتى مەسىحى، پارتى رىزگارى نىشتىمانى، پارتى چەپى ناۋەندى، چەندىن پارت و رىنخىراۋى ترى ھەمە جۇر تىايە كە ھەموۋ لە پىناۋى ۋولاتكەيان خەبات دەكەن بە پىنى بىرو بۇچۈنپان.
- جوگرافىيەى ۋلات: كۇستارىكا دەكەۋىتتە ئەمەرىكاي ناۋەندى لەنپوان دەرياي كاريبى و پۇژمەلاتى زەرياي ھادى لە پۇژئاۋا دا. كۇمارى نىكاراگوا لە باكورى، پەنەما لە باشورى. زەۋىە نۇمەكانى كەۋتۋونەتە سەر كەنارى كاريبى كە ئىستۋانىيە، لە ناۋەراسىتى تەپۇلكەى مامناۋەندىيە. پائانەكانى ۴۵٪ى خاكى ۋولاتكە دەگرىتتە خۇى. دارستانەكانى ۳۵٪، دورگەى كۇكس پىكىدىنن، سەۋزايەكى چىرى تىايە كە ۲۶ كىلۋەتر چۈرگۇشە دەبىت و كەۋتۋە سەر زەرياي ھادى بە درىژايى ۴۸۲ كىلۋەتر لە كەنارى كۇستارىكا.
- مېژۋى ۋلات: لەكاتەى كۇلۇمبۇس لەسالى ۱۵۰۲ كۇستارىكاي دۇزىۋە دانىشتۋانەكەى ھىندى بوون، لە سالى ۱۵۶۲ ئەسپانىيەكان داگرىيان كىرد كە ھىندىيەكان لەۋ كاتە لەژيان نەمابوون بەھۇى شالۋى دىندانەى فەرەنسىيەكان تەنيا ژمارەيەكى كەم نەبىت بە ھۇى كوشىترو وىران كىردن و دەريە دەريەدەر كىردنپان.. لە ۱۵/۹/۱۸۲۱ كۇستارىكا

سەرىبە خۇبى خۇى ۋەرگىرت، لە سالى ۱۸۴۸بەماكانى دەسەلاتى كۇمارى لە كۇستارىكا دامەزرا تەنيا ئەۋكاتە نەبىت كە دەسەلاتى سەربازى دىكتاتورى نەبىت لە سالى ۱۸۷۰ تاكو ۱۸۸۲بەردەوام بوو بە سەركردايەتى تۇماس جاردىسا دىكتاتورى كۇستارىكا كە لە خۇشترىن ژيان دا دەژيا لەئەمەرىكاي لاتىنى. ئەۋروپىيەكان لەسەدەى نۇزدەم بەرەو كۇستارىكا كۇچيان كىردو لەۋى خەرىكى كىشتوكالى قاۋەو كاكساۋ بوون. لەماۋەى سالەكانى ۱۹۴۰ تا ۱۹۴۴ چاكسازى لىبرالى خرا ناۋ ۋولات لەلايەن سەۋك كالىدۇن جۇردىسا دۋاي ئەۋە پارتى سۇشبالسىتى يەكگرتۋى مەسىحى پىك ھىنا يەك لەۋانە دانى نا بە مافى كرىكارو دىبارىكرىنى كارى پۇژو كرىنى پۇژانە. لە سالى ۱۹۴۹ دەستور بىرپارى بەدانان بەمافى بۇچۈنە ناۋ ھەلبۇژاردن لەگەل پىست رەشەكان. سوپاي ھەلۋەشاندەۋەو لەجىگەى سوپا پاسەۋانى نىشتىمانى پىك ھىنا. مىجۇرى فرىبە ھەلبۇژۇردا بەسەۋك كۇمار كە بەشدارى پىك ھىنانى پارتى رىزگارى نىشتىمانى كىردبوو، دۋاي ئەۋە دەستكرا بە جىبەجىكرىنى پىرۇگرامى سۇشبالسىتى و بەنكەكانى خۇمالى كىردو پۋژىمى داىنكرىنى بىمەى كۇمەلايەتى دانسا. لەنپوان سالەكانى ۱۹۵۸ تا ۱۹۷۲ پارىژگارارن حوكمىرانى ۋلاتكەيان كىرد. لە سالى ۱۹۷۸ رومىجۇ كرازو لەھەلبۇژاردنەكان سەركەۋتىنى بەدەستەننا بۇ پۇستى سەۋك كۇمارو لەكاتى ئەۋ تەنگىژەى ئابوورى سەرىبەلدا لە ۋلاتكە.

لە سالى ۱۹۸۶ (ئۇسكار نارىاس) خاۋەنى پاداشتى نۇبىل بوە سەۋك كۇمار بەھۇى دارشتنى پىرۇگرامە ئاشتىيانەى لەئەمەرىكاي ناۋەندى كە سەركردەكانى نىكاراگواۋ سلقادۇرو

بژئوى ژيانى لەمام ناوهندى باشترو نارامى و ئاسوودى بەخۆدەبينى.

- كۇستارىكا ئەندامە لە نەتموہ يەگگرتووهكان، ئەندامە لە رىنكخراوى وولاتانى ئەمەريكا.

گواتيمالا و هندوراس مۇريانكرد. لە سانى ۱۹۹۴ فيمۇلس ئۇلسن بە سەرك كۇمار ھەلبژئردراو دواى لە سانى ۱۹۹۸ پوودرىجۇز ئيشيفريا بەسەرك كۇمار ھەلبژئردرا، ھەرچەندە كۇستارىكا ولاتىكى كشتوكالىيە بەلام تارادەيەك

جامايكا

- بەرگرى: ۰.۸٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۲۵۰ر ۳۵۰ ھەزار كەسە .
- زەوى كشتوكالى: ۱.۴٪ لەخاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم، جۇ، قاوہ، مۇز، پەتاتە، سوپايى، چەوئندەرى شەكر، تەپە، ميوەجات.
- سامانى ئازەلى: مەر ۰.۰۰۰پ ۴۰۰ ھەزار سەر، بژن ۰.۰۰۰ر ۴۵۰ ھەزار سەر، چبىل ۰.۰۰۰ر ۴۲۵ ھەزار سەر، بەراز ۰.۰۰۰ر ۱۸۵ ھەزار سەر، پەرەور ۱۰مليۇن سەر.
- پيشەسازى: گەشت وگوزار، بۇكسىت، ئامادە كردنى خۇراك، پيشەسازى سووك، پستى وچنن، دروستكردى شەكر.
- بەرھەمى كارەباى: ۰.۹۵۰ر ۴مليار كىلۇ وات كاتژمىر.
- سامانى سروشتى: بورك وگەچ ،بەردى چەوى، بۇكسىت، ئەلەمئىوم.
- داھاتەكانى دەرەوى: سوتەمەنى، ماشىن، كەلوپەل بەكار ھىنانى ھەمەجۇر، كەل وپەل بىناسازى، پىداويستى خۇراك.
- دەرچووھكان: بۇكسىت، شەكر، مۇز، ئەلەمئىوم.
- ھاويەشەكانى بازركانى: يابان، چىن، لەنزويلا، تۇباگۇ، نەروىچ، كەنەدا، ئەمەريكا، بەرىتانىا.
- بژئى دەسلەت: شانشىنى دەستورويە، دەسلەتى ياسادانان پىكھاتوہ لە ئەنجومەنى

- پايتەختى: كىنجست، ژمارەى دانىشتوانى ۰.۰۰۰ر ۶۵۸ ھەزار كەسە.
- پووبەرى: ۲۴۲ر ۴مىل چوار گۆشەو ۱۰ر ۱۹۹۰ كىلۇ مەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۰.۰۰۰ر ۲۹۷۵ مليۇن كەسە، بەپىنى زانىيارەكانى ۱۹۹۹.
- چېرى دانىشتوانى: ۷۰كەس لە يەك مىل چوارگۆشەدا.
- بوژانەوى دانىشتوانى: ۰.۱٪
- شارەسەرەكەكانى: سان تەندرو، سىنىشتۇن، مۇنتىجۇباى:
- بەندەرە سەرەكەكانى: كىنجست، مۇنتىجۇباى.
- نژادەكانى: ئەفرىقى ۷۶٪، ئەفرۆئەروپى ۱۵٪، سېى پىست وچىنى ۹٪.
- زمانەكانى: ئىنگلىزى (زمانى پەسمىيە) كرىۇلى، جامايكا كە ئەمانە لە پەسەندا ئەگەرئەموہ سەر پەچەلەكى ئەروپى.
- ناينەكانى: پرۇتستانت ۵۶٪، كاسۆلىكى پۇمانى ۵٪، پەرسى گيان وھى تر ۳۹٪.
- زانىنى خويئندن ونوسىن: ۸۸٪ .
- داہەشى كارگېرى: ۱۴ ئەبريشەيەلە شىوہى كار گېرى ناچيە.
- دراوى: دۇلارى جامايكا.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۰.۵۵۰ر ۹مليار دۇلار.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۰.۰۰۰ر ۲۷۰۰ دۇلار.

نويۇنەران لە ۶۰ ئەندام بە پېشنىياري گىشتى ھەلدەبېژىردىن، ئەنجومەنى پىران پىنك ھاتوھ لە ۲۱ ئەندام كە ئەوائىش دادەمەزىن. سەرۆكى دەولەت شانشىن ئەللىزابىتى دووھى شانشىنى بەرىتانيا دادوھرىك نوينەرايەتى دەكات كە ئەو سەرەك ھەزىران دادەمەزىننى لە دواى پارزى بونى ئەنجومەنى نوينەران.

- پارتەپراميارىەكان: پارتى يەكىتى نىشتىمانى دىموكراتى، پارتى نىشتىمانى گەل، پارتى كارى جامايكا، پارتى چەپى ناومند.
- جوگرافىيائى وولات: جامايكا دورگەيەكە دەكەويىتە بەشى ھىندى پۇژئاوا بەدورى ۱۴۵ كىلومەتر لە باشوورى كوچاوا بەدورى ۱۶مىل لە پۇژئاواى ھايتى. ئەودورگەيە پىنك ھاتوھ لە كۆمەلى تەپولكەكە لەگردە گرگانىيەكانى پۇژھەلات چوارىيەكى خاكى وولاتەكە بە دارستان داپۇشراوھ، چىپاكان ناوزەندىن بە چىيا شىنەكان و بەتەم و مژى ناسك سەرى دادەپۇشى و جىگەى سەرسورمانە..
- مېژووى وولات: دانىشتوانى جامايكا لە ھىندى نارواك پىنكھاتىبون تاشو كاتەى كە كۆلۇمبىس لە سالى ۱۴۹۴ سەردانى ناوچەى كردو ناوى نا سانتياگو كە ھەر لە ژىر دەسەلاتى ئەسپانيا مايەوھ تاكو سالى ۱۶۵۵، دواى ئەوھ بوھ دورگەيەكى خاومەندىيەتى بەرىتانيا، ئەودورگەيە بوژانەوھيەكى باشى بە خۇھ دى بەھۆى داھاتى بىنكەكانى دەرياوانى لە (پورت رويال) كە ئەو كاتە پايتەختى دورگەكە بوو. ئەو پايتەختە لە سالى ۱۶۹۲ ژىر ناو كەوت بەھۆى زىيانى بەفرو باران بوھ ھۆى كارەساتى بومەلرەزى زەوى لەدواى ئەوھ ھىندى ئاواراكان

- لەناو چوون بەھۆى نەخۇشى، كرئىكارە رەش پىستەكانىيان ھىنا بۇ كارپىنكرىن كە ئەو كاتە لەسىستەمى كۆيلايەتىدا بون و لە كارى كشتوكالى چەومەندەر كارىيان پىدەكرىن، دواى ئەوھ بارودۇخى جامايكا گسۇپا بەرەو دورگەيەكى ژىر دەستەيى. لەسالى ۱۹۲۸ خۇپىشاندان وئازاواھ سەرىيەلدا بەھۆى نالەبارى بارى ئابوورىو بەرزبوونەوھى ھۆشى پاميارى جەماوھرىو دامەزىندىنى پارتى نىشتىمانى گەلى جامايكا لەلايەن (نۇرمان مانلى)، لەسالى ۱۹۴۴ دەستوورى وولات پراگەيەنرا، لەمانگى /۱۹۵۲/۵ جامايكا مافى ئۇتۇنۇمى ناوخۇى ھەرگرت، لەسالى ۱۹۵۹ جامايكا مافى تەواوى ئۇتۇنۇمى ھەرگرت، لە ۱۹۶۲/۸/۶ مافى سەرىبەخۇى تەواوى پراگەيانىد لەناو كۆمەنولسى بەرىتانيا و ئەلكىسندەر بۇستامنت سەرىكردەى پارتى كارى جامايكا پۇستى سەرەك ھەزىرانى ھەرگرت، لەسالى ۱۹۷۲ مىكل مانلى سەرىكردەى پارتى گەلى نىشتىمانى پۇستى سەرەك ھەزىرانى گرتە دەست و پىرۇگرامى سوشىيالىستى جىيەجىنكرىد، پارتى كار لەھەلبۇژاردنەكانى ۱۹۸۰ سەرىكەوتنى بەدەستەيئاو ئەدوارد سىگا بوھ سەرەك ھەزىران وپاميارىيەتى سەرمایەدارى پەرىمەكرىد. لەسالى ۱۹۹۲ پارتى گەل لە ھەلبۇژاردنەكان زۆرىيەى زۆرى كورسىيەكانى پەرىلەمانى بەدەست ھىنا لەئەنجامى بەپابونى ئازاواھ خۇپىشاندان
- جامايكا: ئەندامە لەنەتەوھ يەكگرتومەكان، ئەندامە لە كۆمەنولسى بەرىتانيا، ئەندامە لەرىكخراوى وولاتانى ئەمەرىكا.

ھندوئاس

- ناوی رەسمى: كۆماری ھندوئاس.
- پايتەختى: ئىنگوس گلب، ژمارەى دانىشتوانى ۱۰۳۵۰۰۰ ر. ۱مىلۇن كەسە.
- پووبەرى: ۸۷۲مىل چوارگۆشە ۱۱۲ر۴۹۲ كىۈمەتر چوار گۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۰۰۰ر ۶۷۵۰مىلۇن كەسە، بەپىنى نامارى ۱۹۹۸.
- چېرى دانىشتوانى: ۱۴۹كەس لەيەك مىل چوارگۆشەدا.
- شارە سەرەككەكانى: شولوتىكا، سان بدرۆسولا، برۆگريۆ.
- بەندەرە سەرەككەكانى: لاسىيا، بۇرتۆكۇرتىز.
- نژادەكانى: مستىزۆ ۹۰٪، ھندى ئەمەرىكى ۷٪.
- زمانەكانى: ئەسپانى (زمانى رەسمىيە)، ئىنگلىزى، ھندى.
- ئايىنەكانى: كاسۇلىكى رۇمانى ۹۷٪.
- زانىنى خويىندىن ونوسىن: ۷۵٪.
- دابەشى كارگىرى: ۱۸ پارىزىگايە، زۇرىەى دانىشتوانى لە لادىكان نىشتەجىن و بەكارى كشتوكالى خەرىكن.
- دراوى: لىمبىرا.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۲ر۷۵۰مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۲ر۳۰۰دۇلار.
- بەرگى: ۲٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى .
- سوپاكەى: ۳۵ر۵۰۰مەزار كەسە .
- زەوى كشتوكالى: ۱۵ر۰۵٪ لەخاكى وولاتەكە .
- بەرەمى كشتوكالى : گەنم و جۆ، چەۋەندەرى شەكر، مۇز، قاۋە، سورابى.
- سامانى ئاژەلى: چىل و گامىش ۱۵۰مىلۇن سەر، بەراز ۷۵۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، مەرو بىزى،
- ۱۳۰۰مىلۇن سەر، پەرمور ۸۰۰مىلۇن سەر.
- سامانى سرۆشتى: زىپ، زىوو، نوحاس، قورقوشم، زەنگ "توتيا"، ئاسن، خەلوز.
- بەرەمى كارەبا: ۲ر۷۸۰مىليار كىلۇ وات كاتۇمىز.
- پىشەسازى: دروستكردنى شەكر، پسترو چىن، بەرەمى دارى دارىستانەكان، ئامادەكردنى كەل و پەلى ئاسن.
- داھاتى دەرەۋەى: كەلو پەلى دروستكراو، كىمىاوى، سوتەمەنى، كەل و پەلى گواستەمە، ماشىن و ئۆتۆمبىل.
- دەرچىۋەكانى: كەل و پەلى ئاسنى ئامادەكراو، مۇز، قاۋە، ماسى ئامادەكراو.
- ھاۋىيەشەكانى بازىگانى: ئەمەرىكا، وولاتانى ناۋچەى كارىبى، ئەۋروپاي بۇژئاۋا، يابان، چىنى مىللى، ئەمەرىكاي لاتىنى.
- رىژمى دەسەلات: كۇمارىكى دىموكراتىيە، يەك ئەنجومەنى ھەيە بە ناۋەى ئەنجومەنى "ئومە" كە لە ۱۳۴ ئەندام پىك ھاتو، ماۋەى دەسەلاتى سەرەك كۇمار چوار سالە
- پارتە رامبارەكان: پارتى بىزگارى، چەپپەۋى ناۋەندى، بىزوتنەۋەى راستپەۋى، پارتى ھندۇراسى نىشتەمانى.
- جۇگرافىيى وولات، ھندۇراس دووم وولاتى ئەمەرىكاي ناۋەندى، خاكى ھندۇراس زۇرىەى زۇرى شاخاۋىمە دەكەۋىتە باكورى ناۋەندى ئەمەرىكاي ناۋەندى، درىژ دەبىتەۋە لەسەر كەنارەكانى دەرياي كارىبى بەدرىژى كەنارەكان كە درىژى ۸۰۰ كىلۇمەترە لەسەر زەرياي ھادىيە، لەھەمان كاتا لەسەر كەنداۋى فۇنسىكاپە بەدرىژىيى كەنارەكە كە ۱۴

كيلومەترە. گواتيمالا دەكەويتە پۇژ ئاۋاي، سىلفادۇر دەكەويتە باشورى، نىكاراگوا دەكەويتە رۇژمەلاتى.

• مېژىۋى ۋلات: ھىندۇراس پارچەيەك بوە لە شارستانىيەتى مايا لە سەرەتاي ھەزارەى يەكەمى زايىنى، لە سانى ۱۵۰ زايىنى كرىستۇفەر كۇلۇمبىس سەردانى ھەرىمەكەى كردو ناۋى نا ھىندۇراس "يانى قولايى" چونكە كەوتىبوە سەر كەنارە قولەكانى باكور، لە سانى ۱۵۲۵ ئەسپانىيا خىستىيە ژىر دەسەلاتى خۇي و شارى تىرۇجىللىۋى دىروسىتىر سەرەراى ئەۋەى بەرىرەكانى دەكرا لەلايەن دانىشتوانى ناۋچەكە كە ھىندىيە نىشتىمان پەروەرەكان بوون. لە سەدەى ھەقىدەم كەنارى باكورى كەوتە ژىر دەسەلاتى بەرىتانىيا ۋ لەگەل ئەۋەشدا ئەسپانىيەكان لە ناۋەراست دا كۇمەلىيان كىردىۋو، بەرىتانىيەكان تاكو سانى ۱۸۶۰ پارىژكارىيان لەكەنارەكەيان كىرد.

ھىندۇراس سەرىيەخۇيى لە ۱۸۲۱/۹/۱۵ بەدەست ھىناۋ لە ئەسپانىياۋ بوە پارچەيەك لە مەكسىك. بەلام لە دواى سانى ۱۸۲۲ بوە پارچەيەك لە يەكەيتى ھەرىمى ئەمەرىكاي ناۋەندىۋ لە ھەمان كاتا كۇستارىكاۋ سىلفادۇرو گواتيمالاۋ نىكاراگوا چۈنە ناۋ ئەۋ يەكەيتىيەۋ سەۋكايەتى يەكەيتىيەكە لە سانى ۱۸۲۰ ۋەرگىرا لە لاينەن ژەنەرال فرانسىسكۇ مۇرازان لە ھىندۇراس. لە سانى ۱۸۲۸ ئەۋ يەكەيتىيە ھەلوەشايەۋە ھىندۇراس سەرىيەخۇيى تەۋاۋى ۋەرگىرت. لە سانى ۱۸۸۰ پايتەختى لەشارى كوماياجوا گوازاىيەۋە بۇ تىگۇس گىلب، لە سانى ۱۹۱۲ بە ھۇى لىك ترازانى شارامى رامىيارىۋ

گۇپىنى دەستوركە ئەۋىش بوە ھۇى كودەتاي سەربازى، لە سانى ۱۹۳۵ شەپرى ناۋخۇيى بۇ ماۋەيەكى كەم ھەلگىرسا. لە سالەكانى ۱۹۲۲ تاكو ۱۹۴۹ ھىندۇراس كەوتە ژىر دەسەلاتى دىكتاتورىۋ دواى بوە ھۇى زىجىرەيەك لە كودەتا يەك لە دواى يەكەكان، ژەنەرال ئوزوالدوئورلانۇ لە سانى ۱۹۲۶ دەسەلاتى ۋەرگىرت تاكو ۱۹۷۴. لە سانى ۱۹۸۰ يەكەم كەوتەتى مەدەنى ھەلبىژىردا لە ئەنجامى ھەلبىژاردن لە دواى زياتر لە سەدەيەك لە دەسەلاتى دىكتاتورى. دىكتۇر پۇبىرتۇ سوازو لە پارتى لىبرالى پۇستى سەرەك كۇمارى ۋەرگىرت. لە سانى ۱۹۸۹ كەوتەتى ھىندۇراس رايگەيانەد بە پازى بونى لەسەر پىرۇگرامى ئاشتى لە ئەمەرىكاي ناۋەندى بە دەر كىردى چەتەكانى كۆمەتراى نىكاراجوۋە كە لە ھىندۇراس كۇ بېۋنەۋە ژمارەيان ۵۵ ھەزاركەس دەبوۋ، لە سانى ۱۹۹۲ كىشەى سنورى نىۋان ھىندۇراسۋ سىلفادۇر چارەسەر كرا كەئەۋ كىشەيە دەگەرەۋە بۇ سالەكانى ۱۸۶۱. لە سانى ۱۹۹۳ پالىۋوراۋى پارتى لىبرالى سەر كەوتنى بە دەست ھىنا لە ھەلبىژاردنى كىشتى ۋ كارلۇس رايناپۇستى سەرەك كۇمارى ۋەرگىرت بەرىرەكانى كارى ناھەموارىۋ دامو دەزگاكانى كەوتەتى دەكردو ھەۋى بەرەۋ باش بىردنى بارى رامىيارىۋ ئابورىۋ كۆمەلايەتى ھىندۇراسى دەدا.

• ھىندۇراس ئەندامە لەنەتەۋە يەكگىرتوۋەكان، ئەندامە لە زۇربەى رىكخراۋە نىۋو دەۋلەتەيەكان ۋەك رىكخراۋى ئاۋبەنكى نىۋو دەۋلەتىۋ رىكخراۋى كارى نىۋو دەۋلەتىۋ خەزىنەى نىۋو دەۋلەتى رىكخراۋى تەندروستى نىۋو دەۋلەتىۋ رىكخراۋى بازىگانى .

بیلز

- بیلز: تاكو سالی ۱۹۷۲ ناوی هندوئاس بوه (هندوئاسی بهریقانی).
- پایتەختی: بلموئان، ژماره دانیشتیوانی ۲۰۰۰هزار کەسە.
- پووبەری: ۸ر۸۶۷ میل چوارگۆشەو ۲۲ر۹۶۵ کیلۆمەتر چوارگۆشەیه.
- ژمارەى دانیشتیوانی: ۲۰۰ر۰۰۰هزار کەسە.
- شارە سەرەکیەکانی: کۆروزاک، ول، ئۆرانج.
- بەندەرە گرنگەکانی: بیلیز سیتی، دانگریجا، بۆنقا کوردا.
- چەری دانیشتیوانی: ۲۲ کەس لە یەک میل چوار گۆشەدا.
- نژادەکانی: تینکەلای نژادەکان زۆرە چونکە لەدایکبوونیان لەیەک نژاد نییە بۆ نمونە دایکی ئەمەریکی و باوکی هیندیە هەرەها باوکی ئەسپانی و دایکی هیندیە لەبەرئەوه، تریبۆل، مستیزۆ، ئەسپان، کاریبی، کنیدین، بهریقانی، هیندی، هتد تیاپە.
- بوژانەوهی دانیشتیوانی: ۲ر۵٪ .
- زمانەکانی: ئینگلیزی (زمانی رەسمییە) ئەسپان، مایا، جاریفۇنا، کاریبی.
- ئایینەکانی: کاسۆلیکی پۆمانی ۶۵٪، پروتەستانت ۲۰٪، ئایینەکانی تر ۱۵٪ .
- زانینی نوسین و خویندن: ۹۵٪ .
- دابەشی کارگری: ۶ بەشە لە شیوهی ناحیە.
- سوپای: ۱۱ر۰۰۰هزار کەسە.
- بەرگری: ۱ر۵٪ لەکوێ دەرئەنجامی ناوخۆی.
- کوێ دەرئەنجامی ناوخۆی: ۶۵۰ ملیۆن دۆلار.
- بەشی تاک لەکوێ دەرئەنجامی ناوخۆیی: ۳ر۰۰۰ دۆلار.
- دراوی: دۆلاری بیلزی.
- زهوی کشتوکالی: ۲ر۵٪ لەخاکی هەرئەمکە.
- بەرهمی کشتوکالی: گەنم، جۆ، هەنگوین، برنج، مۆز، چەوه‌ندەری شەکر، تەپە، میوه‌جات، سامانی نازملى: بەمۆی نەبونی ریزەى بونی نازەل نەتوانا بنوسرنت سەرەپای ئەوه مەپو گامیش و چیل و بز و بەرازی تیاپە.
- پیشەسازی: خواردنەوه، سابون، خۆراکی دروستکراو، دار.
- سامانی سروشتی: دار، ماسی.
- بەرهمی کارەبا: ۲ر۵۰۰ کیلۆوات کاتژمێر.
- دەرچووه‌کانی: شەکر، هەنگوین، جلۆبەرگ، میوه‌جات، ماسی.
- داھاتی دەرەوهی: ماشین، ئۆتۆمۆبیل، دانەوێلە، کەلوپەلی گواستەوه.
- ھاوبەشەکانی بازرگانی: مەکسیک، یەکیٹی ئەورویا، بهریقانی، ئەمەریکا.
- پزێمی دەسەلات: پەرلەمانی دیموکراتییە، شانشین دەستوریه، شانشین ئەلیزابیتی دووم شانشینى بهریقانی سەرۆکایەتی دەکات لەرێگەى دادوەری گشتی تیاپەتی خۆی کە هەرپەناوه، بەلام دەسەلاتی تەواو بەدەست سەرۆک وەزیرانە کە بەرپرسیارە بەرامبەر بە پەرلەمان کە پینکە ساتوہ لە ۲۹ ئەندام کە بەپیشنیاری گشتی هەلدەبژێردرین.
- پارتە پارمیاڕەکان: پارتی گەلی یەکگرتوو، پارتی دیموکراتی یەکگرتوو، پارتی پارێزگاران، پارتی چەپی ناوەندی .
- جوگرافیای وولات: بیلز دەکەوتتە سەر دەریای کاریبی لەسەر کەناری پۆژەلاتی ئەمەریکای ناوەرپاست، مەکسیک لەباکور دەوری داوه، گواتیمالا لەپۆژئاواو باشووری، لەپۆژەلات دەریای کاریبی (کەنداوی هندوئاسە)

دەشتايەكى درىژى تىايە، زەلكاوى زۆرى تىايە لەباكور، بەلام زەويىيە بەپىتەكەى كەوتۆتە باشوورى، چىكاكانى مايا درىژ دەپىتەمە تا دەگاتە كەنارى پۆژمەلات و بەرزى ۱۱۲۰ مەترە لەلای لوتكەى فيكتوريا، زنى بىلز دىتە خواری لەپۆژئاوا بەرەو پۆژمەلاتى، كەش و ھەوا بارانى لە نىوان كەموو زۆرى دايەو زۆر جار زىيانى لى پوودەدات بەلام بەشنيوھى گشتى كەش و ھەواى كەمەرەيىيە.

• مېژووى ولات: دانىشتوانى رەسەنى ھەرىمى بىلز لە ھۆزەكانى ماياى ھىندى ئەمەريكيە. لەدواى سەدى ھەشەم دەرياوانەكانى ئىنگليز بە ھۆى ھاتوچۆى كەشتىھەكان بەلەبارى ناوچەكە خىستىيانە ژىر دەسەلاتى خۆيان بەھۆى بونى دارى پتەو بەھىز كە گونجاو بوو بۇ دروستكردنى كەشتىو كەلوپەلى دەريايى، ئەسپانەكان ھەولنى زۆرياندا داگىرى بكن لە سالى ۱۷۹۸ بەلام بەھۆى بەرگرى بەرىتانىھەكان نەيانتوانى داگىرى بكن لەرنگەى دەرياوھ بۇ ئەو دورگەيە ، لەسالى ۱۸۶۲ ھەرىمى بىلز پايگەياندا كەژىر دەستەى بەرىتانىبەيت و دادومر (جافىگا) ھوكمرانى بكات تا گەيشتە سالى ۱۸۸۴. لەسالى ۱۹۵۴ بېريارى دەستورى نوئى درا كە مافى ئۆتۆنۆمى پى دراو پارتى گەلى بىلز سەركەوتنى بەدەست ھىنا لە ھەلبژاردنەكان.

لەسالى ۱۹۶۴ ھەرىمى بىلز توانى مافى

ئۆتۆنۆمى تەواو لەوولاتە يەكگرتووكان ھەرگىرت لەگەل مافى دەنگدان بۆھەموو ئەوكەسانەى تەمەنيان بەپىنى ياسا رىنگەى پى دەدات لەرژىمى پەرلەمانى دوولايەنە، لەسالى ۱۹۷۰ پايەخت لەبىلز گواستراوھ بۇ بلمىويان، لەسالى ۱۹۷۲ ناوى وولاتەكە لەناوى ھندوئاس گۆزا بۇ ناوى بىلز بوھ ھۆى بەرپابوونى كىشەى دووو درىژى نىوان ھەردوو وولاتى بىلز و گواتىمالا كە گواتىمالا داواى خاوەندىەتى خاكى بىلزي دەكرد. لەسالى ۱۹۸۱ نەتەوھ يەكگرتووكان داوايكرد كە بىلز پىنويستە سەربەخۆى پى بدرى ئەوھبوو لە ۱۹۸۱/۹/۲۱ بىلز سەربەخۆى تەواوى ھەرگرت و بوھ يەككە لەوولاتانى كۆمەنولسى بەرىتانىا، لە مانگى ۱۹۸۰/۳/ بەرىتانىا و بىلز و گواتىمالا رىككەوتن لەسەر ئەوھى كە گواتىمالا رىنگەى پى بدرىت بە پەرىنەوھ بۇ دەريايى كارىبى بەخاكى بىلزدا. بەلام ئەو رىككەوتنە ھەرەسى ھىنا، لەسالى ۱۹۹۲ بەرىتانىا ھىزەكانى لە بىلز كشاندموھ لەدواى رىكەوتنى لەگەل گواتىمالا لەسەر سنوور، پارتى گەلى يەكگرتوو سەركايەتى وولات دەكا بەنۆبە لەگەل پارتى ديموكراتى يەكگرتوو بەشنيوھەكى ديموكراتى و بەپەرلەمانىكى رىك و پىك تاكو كۆتايى ۲۰۰۴ لە وولاتەكە.

• بىلز ئەندامە لەكۆمەنولسى بەرىتانىا ، ئەندامە لە لەرېكخراوى وولاتانى ئەمەريكا، ئەندامە لە نەتەوھ يەكگرتووھەكان.

گواتيمالا

- ناوی رەسمى: كۆمارى گواتيمالا
- پايتەختى: گواتيمالا، ژمارەى دانىشتوانى ۲۳۲۵۰۰۰ مىليۇن كەسە، گواتيمالا گەرەتەرىن شارە لە ئەمەرىكاي ناوەندى.
- پووبەرى: ۲۰۴۲مىل چوارگۆشەو ۱۰۸،۸۹۰ كىلۇ مەتر چوار گۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۲،۵۶۸،۰۰۰ مىليۇن كەسە. بەپىنى بلازكوپراوى رۇژنامەكانى ۲۰۰۰.
- چىرى دانىشتوانى: ۲۹۹ كەس لەيەك مىل چوارگۆشەدا.
- شارە سەرەكەيەكانى: بورتوبارىۇس، كىژال تىتچۇ.
- بەندەرە سەرەكەيەكانى: سان چۆزى، بۆرتۇ باريۇس
- بوژانەوى دانىشتوانى: ۲۸٪
- نژادەكانى: مستىزۇ ۵۶٪ ھندى ئەمەرىكى ۴۴٪.
- زمانەكانى: ئەسپانى (ژمانى رەسميە) مايانى.
- ئاينەكانى: كاسۆلىكى پۇمانى، پورتىستاننى، مايانى، كاسۆلىكى پۇمانى زۇربەي دانىشتوانى گواتيمالا پىكىدىنن.
- زانينى خوئىدن و نوسىن: ۶۰٪
- دابەشى كارگىرى: ۲۲ پارىزگايە.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى: ۱۱۰مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى: ۱۰۰مىليار دۇلار
- بەرگىرى: ۵۵٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى.
- سوپاكەي: ۵۸مىليار كەسە.
- دراوى: كىتسال
- زەوى كشتوكالى: ۱۲٪ لە خاكى ولاتەكە.
- بەرەمى كشتوكالى: گەنم، جۇ، مۇز،
- چەرەندەرى شەكر، قاو، تەپە، ميوەجات . بەرەمى دار.
- سامانى ئاژەلى: مەر ۶۲۰،۰۰۰ ھەزار سەر، بىز ۱۶۰،۰۰۰ ھەزار سەر، چىل ۲۳۰۰ مىليۇن سەر، بەراز ۸۵۰،۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەور ۲۵،۵۰۰ مىليۇن سەر.
- پىشەسازى: ئەساسى ناو مال، بەرەمى رستىن وچىنن، دروستكردى شەكر، مەتات، كىماوى .
- بەرەمى كارەبا: ۲،۵۰۰ مىليار كىلۇ وات كاتژمىر .
- سامانى سروشتى: نەوت، نىكل، غاز .
- دەرچوەكانى: گۆشتى چىل و جۆرەكانى تر، ماسى، مۇز، شەكر، قاو.
- داھاتەكانى دەرەوى: سوتەمەنى ، بەرەمەكانى نەوت، ماشىن، دانەوئە، ئوتۇمۇبىل، چىمەنتۇ.
- ھاوبەشەكانى بازىرگانى: ئەلمانىا، چىن، ئەمەرىكا، مەكسىكا، كارىبى.
- پىژمى دەسەلات: كۆمارىكى دىموكراتىيە، يەك ئەنجومەنى ياسادانانى ھەيە كە ئەويش ئەنجومەنى كۆمارىە.
- پارتە رامبارەكان: مەسىحى چەپى ناوەند، پارتى شۆرشگىر، رادىكالى، جولانەوى پىزگارى نىشتمانى، پارتى گواتيمالاى مەسىحى دىموكراتى، پارتى دەزگا دىموكراتىيەكان، پارىزگاران، بەرەى كۆمارى گواتيمالا، چەندىن پارت و گروپى تىرى نەتەوى و رامبارى و كۆمەلايەتى تىايە.
- جوگرافىاي ولات: گواتيمالا دەكەوئتە دورى باكورى ئەمەرىكاي ناوەندى، ھىندۇراس و بىلز دەكەوئتە پۇژمەلاتى، سلفادۇر دەكەوئتە

باشووری ، مەكسىك دەكەوئىتسە باكورو پۇژئاواي . گواتيمالا لەسى ھەرىم پىنكھاتوھ . بەرزابىيەكانى دانىشتوانى چىرى تىايەو ھەرىمىكى ساردە ، ناوچەي كەمەرىي لەسەر كەنارى زەرياي ھادى و كەنارى دەرياي كاريبي پىنك ھاتوھ لەكەندودۇل و زەوى بەپىت ، ناوچەي كەمەرىي خواروو لە باكوروھ ، لوتكە چىاي بەزى تىايە و گپكانى زۇرى ھەيە لە باشوورو زۇرجار دەبىتە ھۇي گومەلەزەي زەوى ، شىونىھوارى شارستانى گرنكىس مایانەكانى تىايە .

• مینزوى وولات : گواتيمالا پارچەيەك بوھ لەشارستانىتە مایا لە ئەمەرىكاي ناوھندى و بوژانەوھەيەكى بەرچاوى ھەبوھ ئەويش لەماوھى سبالەكانى ۲۵۰ تا ۸۹۵ زانىنى ، مایا ناوى ھندىە ئەمەرىكەكان بوھ ، دواي ئەوھ بەھۇي داگىركردنى گواتيمالا لە لاين ئەسپانەكان بەسەرکردايەتى بدوردى ئەنگارادو لەسالى ۱۵۲۴ بوھ ژىر دەستەيەكى ئەسپانى و شارستانىكەي بەرھە توانەوھ ھەنگاوى نا ، بەلام لەدواي ھەرس ھىنانى ژىر دەستەكانى ئەسپانىاي نوئى لەسەرھتاي سەدەي نۆزدەھەم گواتيمالا توانى لە ۱۸۲۱/۹/۱۵ سەربەخۇي بەدەست بەيئىن . لەسالى ۱۸۲۳ بوھ بەشىك لەيەكىتى ئەمەرىكاي ناوھندى كە سىلقادۇرو كۇستارىكاو ھندۇراس و نىكاراگواي گرتەوھو ئەو يەكىتتە تاكو سالى ۱۸۲۹ بەردەوام بوو تاكو ئەوكاتەي گواتيمالا سەربەخۇي تەواي وەرگرت ، لەسالى ۱۸۴۴ تا ۱۸۶۵ (رافىل كورا) پۇستى سەروكايەتى وولاتى گرتە دەست و بوھ ھۇي بوژانەوھى بەردەوام لەبوارەكانى پاميارى و ئابوورى و كۆمەلەيەتى و پۇشنىيى بەتايبەتى لەسەردەمى (جىسكۇيارىوئى) لەسالى ۱۸۷۳ تا ۱۸۸۵ كەتوانى سوپايەكى بەھىز پىنك بىنى و بواری

كشتوكانى ببوژنىتەوھ لەبواری قاوھ ، لەسالى ۱۹۴۴ (جۇزى ئرفالو) پۇستى سەروك كۇمارى وەرگرت كەبەدەسەلاتى دىكتاتورى دەژمىردرا لەگەل ئەوھشدا پپوگراسى سۇشئالىستى ئەنجامدا لەدواي ئەو ئرىنز جۇزمان لەسالى ۱۹۵۱ دەسەلاتى وەرگرت و ولاتى بەرھە پەرەسەندن برد بەدەبەش كردنى زەوى بەسەر جوتىياران ، لەسالى ۱۹۵۴ لەئەنجامى كودەتايەكى سەربازى بەپشتىوانى ئەمەرىكا كۆلۇنىل كاستلۇ دەسەلاتى وەرگرت بوھ ھۇي پپوگۇامە چاكسازىيەكان و كاستلۇ لەسالى ۱۹۶۲ تىرۇركرا لەلاين كۆلۇنىل ئىزك بىرئناد : دووبارە دەسەلاتى مەدەنى گەراوھ ولات لەسالى ۱۹۶۶ ، بەلام لەدواي ئەم رووداوانە گواتيمالا ئازاوھو خۇپىشاندان و پىنكدادانى بەخۇوھ بىنى كەبوھ ھۇي كوژرانى ۵۰۰۰۰ ھەزار كەس لەلاين دەسەلاتە دىكتاتورىە يەك لەدواي يەكەكان تاكو سالى ۱۹۹۲ ، لەسالى ۱۹۹۶ (ئەلفاردۇ و رىرېجويان) پۇستى سەروكايەتى وولاتى وەرگرت كە پىپاويكى بازارگانى پارىزگار بوو ، لەمانگى ۹ ھەمان سال لەگەل شۇپشگىرەكان رىكەوتنامەيەكيان مۇر كرد و بوھ ھۇي كوتايى ھىنانى كىشەو مەملانى كە زىاتر لە ۳۶ سال بەردەوام بوو ، كە بوھ ھۇي كوژرانى ۲۰۰۰۰ ھەزار كەس ، لە ۱۹۹۹/۵/۱۶ دەنگدەران چاكسازى دەستورىان رەتكردەوھ كە سەروك كۇمار لاينەنگىرى دەكرد كە ئەوچاكسازىە مافى يەكسانى بۇ ھەموولايەك مسۇگەر نەدەكرد بەلام تاكو ئىستا گواتيمالا كىشەو مەملانى تىايە .

• گواتيمالا ئەندامە لەپىنكخراوى وولاتانى ئەمەرىكا ، ئەندامە لەپىنكخراوى ئەتەوھ يەكگرتوومەكان .

كىشۈەرى ئەمەرىكاي باشۈور

لاپەرە	ولات	ز
۴۷۱	نەخشەى نەمەرىكاي باشۈور	۱
۴۷۳	كۆلۇمبىيا	۲
۴۷۵	نىكوادۆر	۳
۴۷۷	نەرجه نىتىن	۴
۴۷۹	بەرازىل	۵
۴۸۲	مەكسىك	۶
۴۸۵	نۇرگوۋاى	۷
۴۸۷	پارگوۋاى	۸
۴۸۹	تىرىنىدادوتۇپاگو	۹
۴۹۰	پىرۇ	۱۰
۴۹۳	پۇلىشىيا	۱۱
۴۹۶	سۇرىنام	۱۲
۴۹۸	جۇرىانا	۱۳
۵۰۰	فەنزۈيلا	۱۴
۵۰۳	شىلى	۱۵

نهمريكاي باشور - راهماری

كۆلۈمبىيا

- ناۋى رەسمى: كۆمارى كۆلۈمبىيا.
- پايتەختى: بۇگوتا، ژمارەى دانىشتوانى ۶ر۲۵۰ر۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- شارو بەندەرە گىرنگەكانى: بارانكويلا، كارتا جانا، كالى، ميدالىنى، جۇنا فنتۇرا.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۴۰ر۶۶۵ر۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەيىنى نامارى ۱۹۹۹.
- روپەرى: ۷۲۵ر۷۲۹مىل چوار گۆشەو ۱۰ر۱۲۸ر۹۱۰ كىلومەتر چوار گۆشەيه.
- چرى دانىشتوانى: ۹۱ كەس لەيهەك مىل چوار گۆشەدا.
- نژادەكانى: مستىنۇ ۵۹٪، سىپى پىنىست ۲۱٪، مۇلتو ۱۵٪، رەش پىنىست ۴٪.
- زمانەكانى: ئەسپانى (زمانى رەسمىيە).
- ئايىنەكانى: كاسۋلىكى رۇمانى ۹۵٪.
- زانىنى خويندىن ونووسىن: ۹۲٪.
- دابەشى كارگىرى: ۲۲ پارىزگايە.
- دراۋى: بىيۇى كۆلۈمبى.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۲۳۱ر۸۰۰ مىليار دۆلارە.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۶ر۲۵۰ دۆلارە.
- بەرگىرى: ۸ر۵٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى .
- سوپاكەى: ۱۴۷ر۵۰۰ ھەزاركەسە.
- زەۋى كشتوكالى: ۴ر۲٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرەمى كشتوكالى: گەنم وجۇ، قاۋە، چەۋەندەرەى شەكر، پەمۇ، گەنمە شامى، برىنج، مۇز، كۆكايىنى تىيا بەرەم دەمىنرى، تەرەو
- ميوەجات.
- سامانى ئاژەلى: مەر ۲ر۴۵۰ مىليۇن سەر، بىزى ۹۴۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، چىل ۲۸ر۵۰۰ مىليۇن سەر، بەراز ۲ر۶۰۰ مىليۇن سەر، پەرەور ۸۶ر۵۰۰ مىليۇن سەر.
- سامانى سروسشى: نەوت، غاز، نوحاس، زىر، خەلوزى ئاسن، نىكل، دارى دارستانەكان.
- پىشەسازى: دروستكردىنى چىمەنتۇ، كىمىياۋى، رستىن وچىن، ئامادەكردىنى خۇراك، دروستكرنى جل وبەرگ، خۇشكردىنى پىنىست، دروستكردىنى پىلاۋ، ئامادە كىردىنى گۆشت.
- بەرەمى كارەبا: ۴ر۵۰۰ مىليار كىلۇ وات كاتژمىر.
- داھاتى دەرەۋى: ئامىر، بەرەمى پەر، كىمىياۋى، ماشىن وئوتۇمبىل، بەرەمى مەعدەنى.
- دەرچوۋەكانى: نەوت، قاۋە، خەلوز، مۇز، گول، نىكل، زىر، گۆشت، ئاژەلى زىندو، پىنىست.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: يەكىتى ئەرۇپا، ئەمەرىكا، يابان، چىنى مىللى، ھۇلتىدە، سويد، بەرازىل.
- رژىمى دەسەلات: وولاتىكى كۆمارىە، دوو ئەنجومەنى ھەيە يەكەمىان كۆنگرىس كە لە ۱۰۲ ئەندام پىك ھاتوۋە، دووھىمان ئەنجومەنى نوئىنەران كە لە ۱۶۲ ئەندام پىكھاتوۋە. ھەردوو ئەنجومەن بۇ ماۋەى چوار سال ھەلدەبىژىردىن، سەرۇك كۆمار سەرۇكى وولاتەو ھەر ئىۋىش ئەندامانى ئەنجومەنى ۋەزىران دادەمىزىنىت، ماۋەى سەرۇك كۆمار چوار سالە
- پارتە رامبارىەكان: پارتى پارىزگارارن، پارتى

نازاد، پارتی ھاوپسەیمانانی دیموکراتی ، بزوتنەوہی رزگاری نیشتمانی ، چەندین گروپ و پارتی تری نیشتمانی و نەتەوہی ورامیاری تیندایە

• جوگرافیای ولات: کۆلۆمبیا دەکەوێتە بەشی باکووری رۆژئاوای کیشوهری ئەمەریکای باشوور، یەكەم وولاتە لە کیشوهرە کە سنوورەکەى درێژدەبینتەوہ لە زەریای ئەتلەسى و زەریای ھادی. لە باکووری رۆژئاوای پەنەما، لە باشووری ئەکوادرۆ پیرۆ، لە رۆژھەلاتی فنزویلاو بەرازیل.

• مێژووی ولات: ئەسپانیەکان لە ساڵی ۱۵۱۰ کۆمەلگای دارینیان لە ناوچەکە دروستکرد. کە یەكەم کۆمەلگای ئەروپی بوو لەسەر خاکی ئەمەریکا، لە ساڵی ۱۵۳۸ ھەر ئەسپانیەکان ژێر دەستەى جیراندایان دروستکرد، بۆلیفار ھەلسابە دامەزراندنى پارتی پارێزگاران و جینگرەکەى دى باولا ھەلسا بە دامەزراندنى پارتی رزگار بوون.

لە ساڵی ۱۸۸۵ پارتی پارێزگاران دەسەلاتیان گرتە دەست کە لایەنگیری دەسەلاتی نارەندى بوون لە گەل کئیسەو لایەنگیریان زۆر بوو. لە ۱۸۱۰/۷/۲۰ کۆلۆمبیا سەر بەخۆى تەواوی

وهرگرت لەئەسپانیا. بەلام لە نیوان ساڵەکانی ۱۸۹۹ تا ۱۹۰۳ شەری ناوخۆ بەرپابوو لە نیوان پارتی رزگار بون و پارێزگاران کە ئەنجامەکەى بوە ھۆی جیابوونەوہى بەنەما لە وولاتەکەر شەرەکە کۆتای پینھات، پارتی پارێزگاران بەردەوام بوون لە دەسەلاتیان تا کو ساڵی ۱۹۳۰ دواى ئەوہ پارتی رزگابون دەسەلاتی گرتە دەست.

لە ساڵی ۱۹۵۷ پارتی پارێزگاران و پارتی رزگار بوون بەرەى نیشتمانیان پیکەینا بۆ ھاوبەشى کردن لە دەسەلاتی سەرکایەتی و کۆتای ھینان بە شەرو مل ملانیسی ناوخۆ، لە ساڵی ۱۹۷۴ ئەو بەرەیە کۆتای ھات، لە دواى ساڵی ۱۹۷۸ دووبارە شەر لە نیوان ئەو دوو پارتە دەستى پیکردەوہ لەسەر بازگانی کۆکاین، بەردەوام بوونی کیشەو مەملانی لە نیوان پارتی رزگار بوون و پارتی پارێزگاران لە لایەک و دەسەلاتدارو بەرھەلستکاران لە لایەکی تر و دەسەلاتی یەک لە دواى یەکیان ھەر جارو پارتیک تا کو ساڵی ۱۹۹۸ کە ھەلبژاردن ئەنجام دراو (ئەندریە باسترانا بە سەرۆکی ولات ھەلبژێردرا).

• کۆلۆمبیا ئەندامە لە نەتەوہ یەکگرتوہکان، ئەندامە لە ریکخراوی وولاتانی ئەمەریکا.

ئىكوادور

- نارى رەسمى: كۆماری ئىكوادور.
- پايتەختى: كىتو، ژمارەى دانىشتوانى ۱۵۲۴ر۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- كۆنكا شارىكى سەرەكىە.
- رېوبەرى: ۱۰۹ر۴۸۳ مىل چوارگۆشەو ۲۸۳ر۵۶۰ كىلۇمەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۱ر۵۷۵ر۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىنى زانىارى ۲۰۰۱.
- چرى دانىشتوان: ۱۰۵ كەس لەيەك مىل چوار گۆشەدا.
- بوژانەوى دانىشتوانى: ۲۳٪ .
- نژادەكانى: مستىزۇ نىكەى ۵۵٪ دەگەرئتەوہ سەر رەسەنى ئەسپانى و ئەمريكى و ھندى، ھندى ۲۵٪، ئەسپان ۱۰٪، ئەفريقى ۱۰٪.
- زمانەكانى: ئەسپانى (زمانى رەسەيە) زمانى كىشۇ، زمانى گىفار، زمانى ترى ھىندى.
- ئايىنەكانى: كاسۇلىكى پۇمانى ۹۵٪ .
- زانىنى نوسىن و خويندىن: ۹۳٪ .
- پۇنمى دەسەلات: ديموكراتى پىنگەيشتوہ ، لەدوای ھەشت سال لە دەسەلاتى سەربازى دەستوركارى پىنكاروہ لە ۱۹۷۸ ، سەرۇك كۇمار بۇ ماوہى چوار سال ھەلدەبۇژىردى، مىللەت ئەنجومەنى ئوینەران ھەلدەبۇژىرىن بۇ ماوہى چوار سال كە ئەنجومەن لە ۷۱ ئەندام پىك ھاتىە.
- پارتە رامباربەكان: پارتى مەسىحى كۆمەلەيتى، راست رەو، پارتى پۇل دۇسىستا ئىكوادورى مىللى، چەپى ناوہندى، پارتى كۇمارى يەكگرتو، يەكگرتنى راست رەو، پارتى چەپى ديمكراتى، سۇشبالستى مام ناوہندى، پارتى پارىزگارن.
- دابەشى كارگىپى: ۲۱ پارىزگايە.
- بەرگرى: ۳ر۵٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى.
- سوپاكەى: ۵۷ر۵۰۰ ھەزار كەسە.
- دراوى: سۇكر.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى: ۵۳ر۵۰۰ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۰۰ر۴دۇلار
- زەوى كشتوكالى: ۷٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: مۇز (يەكەم وولاتە لەجىيان لە بەرھەم ھىنانى مۇز)، شىر، برىچ، چەوئەندەرى شەكر، پەتاتە، گەنم و جۇ، تەرەو ميوەجات.
- سامانى ئاژەلى: چىن و گامىش ۴ر۵۰۰ مىليۇن سەر، بەراز ۲ر۹۰۰ مىليۇن سەر، مەر ۲ر۷۰۰ مىليۇن سەر، بىز ۲۲ر۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەور ۶۴ر۹۰۰ مىليۇن سەر.
- بەرھەمى سىروشتى: نەوت، غاز، نوحاس، زەنگ، زىوو، زىر، دارى دارىستان. (ولاتىكى سەرەكىە لە بەرھەمى دارى بۇلسا) كە بۇ دروستكردى كەشتى و فۇكە بەكاردىت.
- بەرھەمى كارەبا: ۱۰ر۷۰۰ مىليار كىلۇوات كاتۇمىز.
- پىششەسازى: نەوت، ئامادەكردى خواردەمەنى، كارى ئاسنى، رىستەن و چىن. خۇشكردى پىست.
- دەرچوۋەكانى: نەوت، شىر، مۇز، كاكاو، ماسى دەريا، دارى دارىستانەكان.
- داھاتەكانى دەرەوى: پىداوىستىيەكانى گواستنەوہ، گالىسكە، ماشىن، كىمىياوى، دووم ولاتە لەبەرھەمى كۇكاين ھەر چەندە بەتوندى بەرھەلستكارى ئۇ دەكرى. بەلام بەھۇى دراوسىكانى پەرىنەوى ئاسانەو بازىرگانى باشى پىوہ دەكرىت گەرچى زىبانىكى

گیانی و مالی ھەيە.

• جۇگرافىيەى وولات: كۇمارى ئىكوادۇر دەھەويتىكە باكورى پۇژئاواى كىنشورى ئەمەرىكاي باشورى لەسەر لىنوارى زەرىيەى ھادى...، دراوسىكانى كۇلۇمبىيا لە باكور، پىرۇ لە پۇژھەلاتى و باشورى .

دوو زنجىرە چىيى ئەندىزى تىايە كە درىژ دەبنەھ لە باكور بۇ باشورى و وولات دەكا بە سى ناوچە، نەوى زەوىەكەو گەرمى و شىئى كەنارەكان، تەپۇلكەى مام ناوھندى ھەيە لەنىوان زنجىرە چىيكان، زەوىەكانى ھىلى كەمەرى ناوچەكەى بۇتە ھۇى كەمى باران لە پۇژھەلات، بەلام لەگىردۇلكەكانى زىاتر ناوچەى دانىشتوانەو ھەروھە كەنارەكانىش جىنگەى دانىشتوانە، بەلام دارستانەكانى پۇژھەلاتى ھىلى كەمەرى ناوچەكەى دانىشتوانى لى نىيە. ئەو زەوىانە كەسەر بەئىكوادۇرن، دورگەى جالايابۇ ناو زەندە بە نەرخەبىلى كۇلۇن كە (پوبەرەكەى ۲۰۲۹ مىل چوارگۇشە و ۷۸۴۵ كىلۇ مەتر چوارگۇشەيە) لەپۇژئاواى لىنوارى ئەمەرىكاي باشورى، كە بۇتە پارچەيەك لە كۇمارى ئىكوادۇر لە سالى ۱۸۲۲ ى زىانى بۇتە نىشتگەى تىمساح و گەلۇ جۇرى ئاژەلنى تر. كەش و ھەوى ناوچەى ناوھندى ئەندىز كەش و ھەوىەكى مام ناوھندى خۇشى ھەيە بە درىژايى سال، بەلام لەزەوىە نزمەكانى گەرمەن.

• مىژورى وولات: كاتى خۇى ئىكوادۇر پارچەيەك بۈھ لە باكورى ئىمپراتورىيەتى ئىتنكا كە نازناوى بەناوى دادوھرىكى ئىمپراتورى پۇژئاواى ئەمەرىكاي باشورى بۈھ. ئەسپانىا لە سالى ۱۵۲۲ داگىرى كردو كىرە پارچەيەك لە ئىمپراتورىيەتى ئەسپانى، لەسەدەى ھەفدەھەم بۈھ ژىر دەستەيەكى بۇژانەھەى ئەسپانىا بە چەوسانەھەى ھىندىەكان، يەكەم شۇرەش دۇئى ئەسپانىا لە سالى ۱۸۰۹ ھەلگىرسا، لەوكاتە ئىكوادۇر چۈھ

ناو يەكىتى كۇنفىدرالى كە فەنزويلاو كۇلۇمبىيەى دەگرتە خۇى، دوايى ناسرا بە ناوى كۇلۇمبىيەى مەزن. لەدواى پوخانى ئەو يەكىتىە لە سالى ۱۸۲۰ ئىكوادۇر بۈھ دەولەتىكى سەربەخۇ. بەلام مىژورى يەك لەدواى يەكەكانى پىرپو لە شۇرەش و دەسەلاتى دكتاتورى و سەرۇكايەتى يەك لەدواى يەك لەماھەى ۱۲۱ لەسالەكانى يەكەم بون بە كۇمارى كە ۴۸ سەرۇكى بەخۇوھ دىست، پارىژگارەكان دەسەلاتيان گرتە دەست تاكو شۇرەشى سالى ۱۸۹۵ كە دەسەلاتىكى لىبرالى پارىكالى بەردەھام بوو بۇ ماھەى نىو سەدە بەدور خستەنەھەى ئاينى مەسىحى لە دەولەت و نازادى بىرو پراو وتەو پۇژنامەى بەرفراوان كردىبوو. لەدواى ئەوھ ئىكوادۇر زۇر كىشەو گىروگىرتى تىا پەيدا بوو لەپروى زۇرە ملىى دەسەلات و كودەتايى سەربازى و تەنگەژەى ئابورى، بەلام لەدواى ھەفتكان بۈھ ھۇى بەرز بوونەھەى كۇمارى ئىكوادۇر بە گىنگى بەرھەم ھىنانى نەوت، لەدواى سالى ۱۹۷۹ ئىكوادۇر دەستورىكى دىموكراتى بۇ وولات دانا لەدواى ئەوھ لە سالى ۱۹۸۱ كىشەى نىوان سنور پەيدا بوو لەگەل بىرۇ كە بۈھ ھۇى نزمى ئابورى و كىشەو مەملانى و خۇبىشاندان لە وولات. لە سالى ۱۹۹۵ كىشەى سنور لەگەل بىرۇ كۇتايى پىن ھىنرا. لەدواى ئەوھ لە ھەلبۇژدەنەكانى ۲۰۰۲ لۇسىۇگۇتەرىز پۇستى سەرك كۇمارى وەرگرت كە ئەفسەرىكى كۇنى سوپا بوو كە بۇ جارى سىنەم ھەلبۇژدەرىيەھەو پامىارىيەتى تاكروھى گرتە بەر كە بۈھ ھۇى بەرھەم لىك ترازانى بارى پامىارى وئابورى و كۇمەلەيەتى بەتايىبەتى لەنىوان پارت و گروپە جۇراو جۇرەكان وولاتى ئەكوادۇر.

• ئىكوادۇر ئەندامە لە پىكخراوى وولاتانى ئەمەرىكا، ئەندامە لە پىكخراوى نەتەھە يەكگرتەھەكان.

ئەرجهنتىن

- ناۋى رەسمى: كۆمۈرى ئەرجهنتىن.
- پايتەختى: بېيۇنس ئايرىس، ژمارەى دانىشتوانى ۱۱۹۰۰۰۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- ئەرجمەنى پىران پەزەمەندى لەسەر گواستەنەۋى پايتەخت كىرد بۇ فېدما لە ناۋچەى ياتا جۇنياي باشور.
- شارە گىرنگەكانى: كوردۇبا، لامانتزا، جنرالسرمنتو، مورۇن، پۇزارىۋ.
- بەندەرە گىرنگەكانى: لابلاتا، باھيا، بلتكا.
- رويەرى: ۱۰۶۸ر۲۹۶ ميل چوارگۇشەو ۲۷۶۶ر۸۹۰ كىلومەتر چوارگۇشەىە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۳۶ر۹۲۵۰۰۰ مىليۇن كەسە بەپىنى نامارى ۲۰۰۲.
- چىرى دانىشتوانى: ۲۵ كەس لەيەك ميل چوارگۇشەدا.
- نژادەكانى: سىپى پىست ۸۵٪ (زۇربەيان ئەسپانى و ئىتالىن) كە هيندى رەنگاۋ رەنگ و مستىزۇ تىايە (تىكەلەۋ بوون لەگەل باۋكى ئەسپان و ئەۋىترەندى ئەمەرىكى).
- بوژانەۋەى دانىشتوانى: ۱۳٪.
- زانىنى نوسىن و خويندن: ۹۵٪.
- زمانەكانى: ئەسپانى (زمانى رەسمىيە) ئىنگلىزى، ئىتالى، ئەلمانى.
- ئاينەكانى: كاسۇلىكى رۇمانى لەباۋە.
- پۇتمى دەسەلات: لە ژىر ساىەى دەستورى سالى ۱۸۵۲ دا ھەلبۇزاردن ئەنجام دەدرىت بە ھەلبۇزاردنى سەرۇك و جىگرەكەى بۇ ماۋەى شەش سال. بە پىشنىبارى مىللى لەرنگەى ھەلبۇزاردنى كۆمەلگاي ھەلبۇزاردن. سەرۇك كۆمار ۋەزىرەكان دەست نىشان دەكات و جىگرى سەرۇك سەرپەرشتى ئەنجمەنى پىران دەكات و ھىچ دەسەلاتى تىرى نىيە، كۇنگرىس لە دوو ئەنجمەن پىك دىت. يەكەم ئەنجمەنى پىران كە لە ۴۶ ئەندام پىك ھاتوۋە، دووم
- ئەنجمەنى نوئەران كە لە ۲۵۴ ئەندام پىك ھاتوۋە.
- دابەشى كارگىرى: ۲۲ پارىزگايە + ھەرىمىكى فېدرال.
- پارتە راميارەكان: پارتى يەكگرتوى مەدەنى رادىكالى (UCR)، ناۋەندى مام ناۋەندى، پارتى دار (PJ) بىرۇنى راست رەۋ. بەرە لەپىناۋى دەۋلەتىكى يەكگرتوى، چەپى ناۋەندى.
- بەرگىرى: ۸.۵٪ لەكۆى دەرنەنجامى ناوخۇى.
- كۆى دەرنەنجامى ناوخۇى: ۲۴۸ر۵۰۰ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرنەنجامى ناوخۇى ۹ر۷۰۰ دۇلار.
- سوپاكەى: ۱۲۵ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- زەۋى كشتوكالى: ۱۰٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: زەيتون، چەۋەندەر شەكر، دانەئىلە، تەرۋە ميوەجات.
- بەرھەمى پىشەسازى: خواردەمەنى ئامادەكراۋ، ئوتۇمۇبىل، كەلۋەل پىركراۋ، مافورۇ كوتال، كىمىيا، داۋ دەرمان، پىنلار.
- بەرھەمى سىروشتى: خامى ئاسن، قوپقوشم، زەنگ، نوحاس، ئاسن، موگناتىس، نەوت، يۇرانيۇم، قەسدىر.
- دەرچوۋەكانى: گۆشت، گەنم، گەنمەشامى، زەيتون، پىست، خورى، ئاژەلى زىندوۋ.
- داھاتەكانى دەرھەۋى: ماشىن و پىداۋىستىيەكانى، كىمىيا، سوتەمەنى و پۇن و گرىزى ماشىنى ھەمە جۇر، بەرھەمى كشتوكالى.
- سامانى ئاژەلى: چىل ۵۴ر۰۰۰۰۰۰ مىليۇن سەم، مەر ۱۸ر۲۰۰۰۰۰۰ مىليۇن سەم، بىزى

۲۵۰۰۰۰۰ ر۱۰۰۰۰۰۰ ملیون سەر، بەراز ۲۵۰۰۰۰۰ ر۱۰۰۰۰۰۰
میلیون سەر، پەرھور ۵۵۳۰۰۰ ملیون سەر.

• بەرھەمی کارەبا: ۶۶۵ ملیار کیلو وات
کاتژمیر.

• جوگرافییای وولات: ئەرجهنتین دووم وولاتە
لە فراوانی رووبەری لە کیشوهری ئەمەریکای
باشوور دواي بەپازیل لە پووی قەبارەو
دانیشتوانی. سنووری درنژ دەبیتهوه
کەنارەکانی ئەتەلسی بۆ سنووری شیلی و
چیاي ئەندیز، باکوری یۆلیفیاو باراگواي،
لەپۆژمەلاتی ئۆرگواي، لەباشووری ناوچەي
(ئستیس) کە وشکانیە، لە باکوری پۆژمەلاتی
(خۆر دیودی لایلاتا) ھەبە کە پووبەرھەمی ۱۷۰
× ۱۴۰ میلی زۆربەي ئاوەکەي ناسازە. ئەو
جینگایە کە زئی باراناو زئی ئۆرگوا تیی
دەکاتەو، دورگەي فوکلاند دەکووتە باشووری
پۆژمەلاتی ئەرژنتین داوای خاوەندیەتی بەشیک
لە ئاوی زەریای ئەتەلسی دەکات، کەش و
ھەوای نیمیچە کەمەرەیی زەویە، شئی مام
ناوەندیە، پلەي گەرمی ۱۶٪ لە سالدا، ئەو لە
باکوری پۆژمەلات، بەلام لەدەشتایی بامیاس و
لەناوچەي ئاوەندی نیمیچە وشکانیە، لەباشوور
کەش و ھەوای بەھیزو کاردانەوھە ھەبە
لەسەر ناوچەکە لە زۆربەي پۆژمەکانی سال.

• مێژوی وولات: ئەرجهنتین لەلایەن گەرۆک جوان
دیازدی سولیس لە سالی ۱۵۱۶ ی زاینی
دۆزرایەو، بوژانەو پەرە سەندنی زۆر کزبوو
لە ژنر سایەي دەسەلاتی ئیستیعەماری
ئەسپانی، ئەسپانیەکان نیشتهجئێ بیونس.
ئایرس بوونە لە سالی ۱۵۸۰، بەلام لەدوای
ئەو ئەرجهنتین بوو ولاتیکی کشتوکانی بە
تایبەت لە پووی بەخێوکردنی ئاژەل تاکو
سالی ۱۶۰۰. ھیزەکانی بەریقانیا ھەولێ
داگیرکردنی ئەرجهنتینیان دا لە سالی ۱۸۰۶
بەلام لە وولات دەرکران لەوکاتەي ناپلیون چوو
ناوئەسپانیایو بوو ھۆی ئەوھە کە

ئەرجهنتینیەکان حکومەتیان دامەزراند لە ژنر
ناوی شانشینی ئەسپانی لە سالی ۱۸۱۰، لە
۱۸۱۶/۷/۹ ئەرجهنتین سەرپەخوویی راگەیاندا.
ئەرجهنتین لە ھەردوو جەنگی یەکەم و دووھەمی
جیھانی خوێ بئیلەن گرت و دور کەوتەو
لەمەرگەساتەکە. بەلام لەکاتی ھەنگرسانی
جەنگی دووھەمی جیھان ئەرجهنتین ھەئسابە
شەرکردن لەگەل ولاتەکانی دەورپشتی، لە
۱۹۴۵/۳/۲۷ بوو یەکیک لە دامەزرینەری
پنکخراوی ئەتەو یەکگرتووھکان. لەگەل
ئەوھەدا ئەرجهنتین لەژنر سایە دەسەلاتارە
دکتاتۆرەکان ئیش و ئازارو ئەشکەنجەي زۆری
دیو بەھۆی شەرە کورسی. لە ۱۹۸۲/۴/۲
جالفری سەرۆکی وولات بە ھیزی سوپا
دورگەي مۆکلاندی داگیرکردو خستەوھ ژنر
خاوەندیەتی ولاتی ئەرجهنتین. بەلام لە
۱۹۸۲/۵/۲۱ ھیزی کۆماندۆزی بەریقانی
دورگەي مۆکلاندی گراو بەردەستی خوێ.
لەدوای سالی ۱۹۸۲ چەندین گروگرفتی
دەسەلات و جەماوهری رویدا لە پیناو دەسەلات
و تاکو ئیستاش ھەر بەردەوامە. لەدوای ئەو
ئەرجهنتین توشی دوو کیشەي گەورە
بوو بەکەمیان بلۆ بووھەي زۆری بینکاری و
کۆمەل بوونی بەپنژەي ۴۰٪ کە بوو ھۆی
سەرکووتنی پارتی بیرونی لەھەلبژاردنەکانی
مانگی ۱۹۸۹/۵، دواي ئەو چەند کاریکی
سوپا لایەنگرانی ھەلسان بەیاخی بوون لە
۱۹۹۱/۹/۲ بەلام زۆربەي سەرکردەکان پالپشتی
حکومەتیان کردو لەماوھەي ۲۴ کاتژمیر یاخی
بووکانیان لەناو برد. لە ھەلبژاردنەکانی ۱۹۹۳
پارتی بیرونی سەرکووتنی بەدەست ھینا،
ھەرەھا لە ھەلبژاردنەکانی ۱۹۹۵ دوبارە
لیکارلۆس بەسەرۆک کۆمار ھەلبژاردرایەو
تاکو سالی ۲۰۰۲.

• ئەرجهنتین ئەندامە لە پنکخراوی ولاتانی
ئەمەریکا، ئەندامە لەپنکخراوی ئەتەو
یەکگرتووھکان.

بەرازیل

- ناوی رەسمى: كۇمارى بەرازیلى يەكگرتوو.
- پايتەختى: بەرازیلىيا، ژمارەى دانىشتوانى ۱۶۷۷۸۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- شارە گىرنگەكانى: ساوباولۇ (۱۶۷۰۰۰ ر۰۰۰) ۱۰ر۲۵۰۰۰۰ مىليۇن كەسە (ريۇدى جانيرۇ (۱۰ر۲۵۰۰۰۰) ۲ر۸۵۰۰۰۰ مىليۇن كەسە)، بەپىنى زاینارى رۇژنامەكانى ۲۰۰۲.
- بەندەرە گىرنگەكانى: ريۇدى جانيرۇ، بىلىم، دىسيف، بۇرتوجيرو، سلفادور، نزيكەى سى بەشى دانىشتوانى لە شارەكان دەژى.
- پوبەرى: ۲۲۸۶۷۰ مىل چوارگۆشەو (۸۵۱۱۹۵۷ كىلومەتر چوارگۆشەيه).
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۷۲ر۸۵۰۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- چېرى دانىشتوانى: ۵۲ كەس لەيەك مىل چوارگۆشەدا.
- بوژانەوہى دانىشتوانى: ۱ر۸ %.
- نژادەكانى: سېپى پېست (پورتوگالى و ئەلمانى و ئىتالى و ئەسپانى و پۆلەندىنە) كە ۵۵% پىك دىنن، ئەفرىقىەكان لەگەل ئەوروپىيەكان تىكەلاون ۲۸% ئەفرىقىەكان ۶ %.
- زمانەكانى: پورتوگالى (زمانى رەسمىيە) ئەسپانى، ئىنگلىزى، فەرەنسى.
- ئاينەكانى: كاسۇلىكى پۇمانى ۹۸% بىروباوہرى ھىندى.
- زانىنى نوسىن و خوئندن: ۸۲%. بەرازیل جىاوازە لەگەل جىرانەكانى كەبەزمانى ئەسپانى ئاخاوتن دەكەن و دانىشتوانى بەرازیل يەكگرتون لە پەگەزەكان.
- رېژىمى دەسەلات: كۇمارىكى فېدېرالىيە، سەرۆك و جىگىرەكەى بۇ ماوہى پىنچ سال ھەلدەبۇرۇردىن و دوبارە ئابى خۇيان
- ھەلبۇرۇنەوہ. پەرلەمان (كۇنگرۇسى نىشتىمانىيە)، دوو ئەنجومەنى ھەيە، ئەنجومەنى پىران كە ئەندامىيەتى بۇ ماوہى ھەشت سالە، ئەنجومەنى نوئىنەران بۇ ماوہى چوار سالە.
- پارتە رامارىيەكان: پارتى كرىكاران، چەپى ناوہندى، پارتى كۇمەلايەتى دىموكراتى، مام ناوہندى، پارتى جولانەوہى دىموكراتى بەرازیلى، پارتى بەرەى لىبرالى، پارتى راسترەو، پارتى ئاوەدانكردنەوہى نىشتىمانى، پارتى راسترەوى ناوہند.
- دابەشى كارگىرى: ۲۶ پارىزگايە، يەك بەشى فېدېرالى تىايە ئەويش بەرازیلىا.
- بەرگىرى: ۲۰۰۸% لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۱۳۵ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- دراوى: كروزيرو.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱ر۰۵ مىليۇن دۇلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۶ر۳۰۰ دۇلار.
- زەوى كشتوكالى: ۸% لەخاكى وولائەكە.
- بەرەمەكانى كشتوكالى: بۇن يەكەم بەرەمەيەتى لەجىهان بىبەر، چەوئەندەرى شەكر، كاكاو، توتن، برنج، گەنم، تەرەو ميوەجات، پەمۇ.
- سامانى ئازەلى: چىل و گامىش ۱۶۵ر۰۰۰ مىليۇن سەر، بەراز ۳۶۷۰۰ مىليۇن سەر، مەر ۱۸ر۵۰۰ مىليۇن سەر، بۇن ۱۰ر۶۰۰ مىليۇن سەر، پەرەور ۹۵۰ مىليۇن سەر.
- بەرەمى كارەبا: ۲۰۲ر۷ مىليار كىلۇوات كاتژمىر.
- سامانى سروشتى: ئاسن، موگناتىس،

فوسفات، يۇرانيۇم، زىر، نىكل، نەوت، بۇكسىت، ھىزى كارەبا، دارى دارستانەكان، دارى زۇرو ماشو و بناوبانگى تىايە.

- پىشەسازى: پەقىسى (ھىلب) كىمىيا، پىرۇكىمىيا، ماشىن، ئۆتۈمۈبىل، چىمەنتۇ، دارو خەلوزى دار (رەژوو) دروستكردىنى شەكر، دروستكردىنى پىنلاو، نامادەكردىنى خۇراك، خۇشكردىنى پىست، نامادەكردىنى گۇشت، نامادەكردىنى دار.

- دەرچورەكانى: قاوھ، خامى ئاسن، فول، شەكر، گۇشت، پىداوويستىەكانى گواستەنەو، پىنلاو، شەرىتە پىرتەقال، دار، ئارەلى زىندوو، پىست، خورى.

- بەرازىل بەرەمى كۇكاين و تىراكى ھىيە و لەناوخۇي بەكارى دەمىنى و بازىرگانى بەكۇكاين دەكات لەنئوان پۇلىقىا و كۇلۇمبىيا و دەبىنرىتە وولاتانى ئەوروپا و ئەمەرىكاش.

- داھاتەكانى دەرەوھى: نەوتى خا، كەلپەلى سەرمایەدارى، بەرەمەكانى كىمىيا، كەلپەلى خواردەمەنى، خەلوز.

- ھاوبەشەكانى بازىرگانى: ئەمەرىكا، يەكىتى ئەوروپا، يابان، ئەمەرىكاي لاتىنى، وولاتانى پۇژھەلاتى ناوھراست، چىنى مىللى.

- جۇگرافىيائى وولات: بەرازىل نىكەى نىوھى پووبەرى كىشومەرى ئەمەرىكاي باشوور دەگەرىتەمە ھەرەھا درىژ دەبىتەمە بە درىژايى ۴۷۷۲ كىلۇمەترە لەباكور بۇ باشوور، بە درىژى ۴۲۳۱ كىلۇمەتر لەپۇژھەلات بۇ پۇژئاوا، سنورى ھاوبەشى ھىيە لەگەل وولاتانى كىشومەركە جگە لە شىلى و ئىكوادۇر، لە باكورى جۇيانساي فەرمىنىسى و سۇرىنام، جۇيانا و فنزويلا، لەرۇژئاواى كۇلۇمبىيا، پىرۇ و پۇلىقىا، برۇگواى و ئەرجەنتىن، لەباشوورى ئۇرۇگواى، لە پۇژھەلاتى زەرىيائى ئەتلەسى، لەگەل ئەوھشدا كەنارەكانى بەرازىل لەوى درىژ دەبىتەمە بە درىژى ۴۶۰۲ مىل لە باكورى

ولات، دەرپاچەى زىى ئەمازۇن بە دارستانە چەرەكانى بەناوبانگە كە نىوھى خاكى وولات دادەپۇشى. زىى نامازۇن نىكەى سەد پووبارى تىكەرەوھى ھىيە و زىى ئەمازۇن بەسودە بۇ پەرىنەوھى كەشتىەكانى زەرىيا تاكو شارى ئىككىۇس لە پىرۇ ماوھى ۳۷۰۰ كىلۇمەترە و ناوچەى باكورى پۇژھەلاتى زەوېەكى نىمچە بى بارانىيەو چەرە لەدانىشتوانى زۇرى، بەلام ناوچەى باشوورى ناوھندى كەش و ھەواكەى مام ناوھندىيە، بەرەمى سىروشتى باشى تىايەو نىكەى نىوھى دانىشتوانى لى يەو بەرەمى ۷۶٪ى كشتوكالىيەو ۸۰٪ بەرەمى پىشەسازىيە، بەلام پىشدىنى كەنارەكانى تەنگ و زۇرىيە شارە گەرەكان دەگىرتە خۇى، لەباشوورى بەرازىل زىيەكانى پارگواو ئۇرۇگواى و دىارانە، لەناوھپۇرى ئاوى گىرنگەو زىى ساو مارنىسىكۇ كە دەپۇژتە زەرىيائى ئەتلەسى و بەكەلكە بۇ دەرپاوانى و درىژى ۱۹۰۳ كىلۇمەترەو دەرپاوانى تىا ناوھستى تەنيا لەنرىك بونەوھى كە دەگەنە يەكترو چەندىن تاڧگەى تىايە وەك تاڧگەى باولۇ ئۇنۇسۇ كە بەرز دەبىتەمە بە بەرىزى ۸۴ مەتر، لەباشوورى وولات زەوېەكى بەپىتى تىايە، كەشۇھەوايەكى كەمەرى زەوى ھىيە و يان نىمچە كەمەرى لە ھەموو وولاتەكە.

- مىژبوى وولات: لەبەنەپەتا ھىندىيەكانى ئەمەرىكاي باشوور لىنى نىشتەجى بون، لە سانى ۱۵۰۰ى زايىنى زەوى ناسى پورتوگالى پىرۇ فارس كابرال لە دواى دۇزىنەوھى دواى كرد كە پرتوگال خاوەندىيەتى زەوېەكە بكات لەدواى گەشتەكەى كە بارىكى مەزنى لەدارى بەرازىل لەگەل خۇى ھىناوھ ولاتەكەى كە دارەكە لە جۇرى سەمفى بوو، لە دارستانە چەرە بەسوودەكەى كەناوى لاتىنى بە(پور بەرازىل) ناوھندە. لەبەر شەوھش ناوى وولاتەكەى لى تراوھ. لە سانى ۱۵۳۰ سەرمایەدارى پورتوگال

دهستی پی کرد له ولات، به ژێردهست خستنی بازگانی هه‌رچه‌نده شهم کاره له ناوه‌ندیهوه نه‌بوو. به‌لام دواى پورتوگال و به‌رازيل هه‌ردوکیان که‌وتنه ژێر ده‌سه‌لاتی نه‌سپانیا له‌نیوان ساله‌کانی ۱۵۸۰ تا‌کو ۱۶۶۰ زاینی. له‌سه‌دهی هه‌فده‌هه‌م له‌ بوازی کشتوکالی په‌ره‌ی پیندرا به‌ دامه‌زراندنی کینگه‌ی کشتوکالی به‌تایبه‌تی چه‌وه‌ندهری شه‌کر که به‌رازیل کرده‌ یه‌که‌م ده‌وله‌تی جیهان له‌به‌ره‌م هینانی شه‌کر و په‌روه‌رده‌کردنی ناژه‌لی هه‌مه‌ جو‌ر، له‌سه‌ده‌ی نو‌زده‌م ژێر دۆزرایه‌وه له‌به‌رزایه‌کانی ناوه‌ندی، له‌ سالی ۱۷۶۲ پایته‌ختی سه‌رمایه‌داره‌کان گۆزازه‌ له‌ باهیا بۆ ریۆدی جانیرۆ، یه‌که‌م کینگه‌ی بۆنی لی‌ دامه‌زرا له‌ (ریۆدی جانیرۆ)، له‌ سالی ۱۷۷۰ ژماره‌ی دانیش‌توانی ۲۳۰۰۰۰ ملیۆن که‌س بوو له‌سه‌ده‌ی هه‌ژده‌هه‌م نزیکه‌ی ۱۹۰۰ ملیۆن که‌س له‌ دیلاه‌تی بوون (عه‌بید) که‌ له‌سه‌ره‌تا ده‌گه‌رانه‌وه سه‌ر په‌چه‌له‌کی ئه‌فریقه‌کان. به‌ پيشه‌سازی ده‌ره‌ینانی ژێرو بۆن بوه هۆی په‌ره‌سه‌ندن و بوژانه‌وه‌و پینشه‌که‌وتنی پيشه‌سازی و کشتوکال له‌ ولات، له‌ سالی ۱۸۱۵ شانشین به‌رازیل و پورتوگال و جرف پینکه‌ینرا و پورتوگال و به‌رازیل یه‌کسان بون و ریۆدی جانیرۆ یان کرده‌ پایته‌خت، به‌هۆی تینکچوونی بارو‌دۆخ له‌ پورتوگال شانشین ناچار بوو بگه‌رێته‌وه پورتوگال و به‌رازیل جن به‌ینن، به‌رازیل سه‌ره‌به‌خویی خۆی له‌ ۱۸۲۲/۹/۷ راگه‌یاند، له‌ سالی ۱۸۲۵ شانشین یۆحنای شه‌شه‌می شانشین پورتوگال دانی نا به‌کۆپه‌که‌ی (ب‌دوری یه‌که‌م) به‌ نیمه‌پراتۆریه‌ت له‌سه‌ر به‌رازیل، له‌ سالی ۱۸۸۸ کۆیلاه‌تی هه‌له‌وه‌شینرایه‌وه له‌ به‌رازیل. له‌ سالی ۱۸۸۹ ی زاینی (ب‌دوری دو‌وه‌م) له‌سه‌ر کورسی

نیمه‌پراتۆریه‌ت هینرا خواراوه‌و رژی می کۆماری به‌رازیلی یه‌گه‌رتووی راگه‌یه‌نرا، حکومه‌تی ناوه‌ندی ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ر خاوه‌ن کشتوکالیه یۆنانیه‌کان و به‌سه‌ر هه‌موو ولاتدا رۆیشت. له‌ سالی ۱۹۰۲ به‌رازیل له‌ ۶۵٪ به‌ره‌م هینهری بۆنه‌ له‌جیهان، له‌ سالی ۱۹۳۰ ئه‌فسه‌ره سه‌ربازه‌کان ده‌سه‌لاتیان گرته‌ ده‌ست و یه‌ک له‌دواى یه‌ک حکومه‌رانی ولاتیان ده‌کرد تا ئه‌وکاته‌ی سه‌ربازه‌کان له‌ ده‌سه‌لات لا‌بران له‌ سالی ۱۹۴۵ و به‌رازیل هاوکاری هاوپه‌یمانی کرد له‌ جه‌نگی دو‌وه‌می جیهان و خۆشحال‌بوون به‌دامه‌زراندنی بنکه‌ی سه‌ربازی و ناسمانی له‌ولاته‌که‌و به‌شداری داگیرکردنی ئیتالیای کرد، له‌دواى راگه‌یاندن شپ‌ر دژی ده‌وراویشتی. له‌ راستیدا ئه‌و حکومه‌تانه‌ی که یه‌ک له‌دواى یه‌ک ده‌سه‌لاتیان گرته‌ ده‌ست هه‌رچه‌نده دکتاتۆری و سه‌ربازی بوون به‌لام توانیان به‌وپه‌ری توانا په‌ره‌ به‌ ولاته‌که‌یان بدن له‌بواره‌کانی پيشه‌سازی و کشتوکال و بازگانی له‌ سالی ۱۹۳۰ تا‌کو ۱۹۶۷ که به‌رازیل بیه‌ت هینکی پيشه‌سازی سه‌ره‌کی له‌ ئه‌مه‌ریکای باشوور و به‌رزکردنه‌وه‌ی پله‌ی به‌ره‌می کشتوکالی له‌ سالی ۱۹۶۷ دو‌وباره‌ ناوی ولاتیان گۆپری و بوویه کۆماری به‌رازیلی یه‌گه‌رتوو... به‌لام گواسته‌نه‌وه‌ی پایته‌خت له‌ (ریۆدی جانیرۆ) بۆ به‌رازیلیا له‌ ۱۹۶۰ نه‌جام درا‌بوو. شه‌شه‌م ولاتی دیموکراتی بوو له‌ سالی ۱۹۴۵ تا‌کو ۱۹۶۴ له‌وکاته‌ی کوده‌تای ناشتی نه‌جام درا... تا سالی ۱۹۹۸ ولاتی به‌رازیل چه‌ندین گۆرانه‌کاری به‌خۆوه‌ دیت له‌پووی ده‌سه‌لات.

• به‌رازیل نه‌دنامه له‌ ریکخراوی ولاتانی ئه‌مه‌ریکا، نه‌دنامه له‌ ریکخراوی نه‌ته‌وه یه‌گه‌رتووه‌کان.

مەكسىكا

- ناۋى رەسمى: ۋايەتەكانى مەكسىكى يەكگرتوو.
- پايتەختى: مەكسىكۆ سىتى، ژمارەى دانىشتوانى ۱۸۶۷۵۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- بەندەرە سەرەكەكانى: كۆتزا كۆلكۆس، مازاتلان، تمبيكۆ، فيراكۆن.
- شارە گرنەكانى: جوادلاجارا، مۆنترى، جويلا، ليۇن.
- پويەرى: ۷۵۶.۰۶۱ مىل چوارگۆشەو ۱۹۵۸.۲۰۰ كىلۆمەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۰۱۷۶۵۰۰۰ مىليۇن كەسە بەيىنى نامارى ۲۰۰۰.
- چىرى دانىشتوانى: ۱۳۵ كەس لەيەك مىل چوارگۆشەدا.
- بوژانەوى دانىشتوانى: ۲۲٪.
- نژادەكانى: مستيزۆ ۶۰٪ تىكەلاون لە دايك و باوكى ئەورويى و ھندى ئەمەرىكى، واتە دايكى يا باوكى ئەمەرىكىە و بە پىنچەوانە راستە، ھندى ئەمەرىكى ۳۰٪، قەوقازيەكان ۱۰٪.
- زمانەكانى: ئەسپانى (زمانى رەسميە) زمانى ترى ھندى و ئەمەرىكى تيايە.
- ئايىنەكانى: كاسۆلىكى رۆمانى ۸۹٪، پروتستنت ۶٪، ئايىنى ترى تيايە.
- زانىنى خويىندن و نوسين: ۹۲٪.
- دابەشى كارگىرى: ۳۱ پارىزگايە، ھەرنىكى يەكگرتوو كە ھەر پارىزگايەك ماق نۆتۆنۆمى مەزنى خۆى ھەيە. دادوۋەرەكانى بە پىنشىنارى گىشتى مىللى ھەلدەبىژىردىن، ئەنجومەنى ياسادانانى ھەيە لەگەل دەسەلاتى قەزائى ناوخۆى، بەلام بەرپىرسى ھەرنەكە لەلایەن
- سەرۆك كۆمار دادەمەزىت.
- بەرگىرى: ۱۰٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوياكەى: ۱۸۰ر۰۰۰۰ ھەزار كەسە.
- دراوى: بىزۆى نۆى.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۶۹۴ر۰۰۰ مىلار دۆلار.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۷ر۷۵۰ دۆلار.
- زەوى كىشتوكالى: ۱۲۵٪ لەخاكى ۋلاتەكە.
- بەرھەمى كىشتوكالى: پەمۇ، قاۋە، گەنم، جۇ، برنج، فول، تەپە بەھەموو جۆرەكانىەو، گەنمەشامى (دەرەزەرد) ميوەجات، چەوئەندەرى شەكر، چەندىن دانەويىلەى تر.
- سامانى ئازەلى: چىل و گامىش ۲۸ر۱۵۰ مىليۇن سەر، بەراز ۱۸ر۰۵۰ مىليۇن سەر، بىز ۱۰ر۶۰۰ مىليۇن سەر، مەپ ۶ر۱۵۰ مىليۇن سەر، پەرەور ۴۱۰ر۰۰۰ مىليۇن سەر.
- بەرھەمى كارەبا: ۱۶۵ر۲۵۰ مىليار كىلۆوات كاترۇمىر.
- سامانى سروشتى: زيوو، نوحاس، قورقوشم، تۆتيا، زىپ، نەوت، غازى سروشتى.
- پيشەسازى: پۇلا، كىميا، كەلوپەلى باركراو، رىستن و چىن، مەتات، نەوت، گەشت و گوزار، ئامادە كىردنى گۆشت، خۆشكىردنى پىست، دروستكىردنى پىلاو.
- دەرچوۋەكانى: نۆتۆمبىل، ئەلكتۇنى، پەمۇ، قاۋە، نەوت و بەرھەمەكانى، ئامپىرو كەلوپەلەكانى. گۆشتى ئامادەكراو، پىلاو، خوپى، ئازەلى زىندوو.
- داھاتەكانى دەرەوى: دانەويىلە، بەرھەمى ئاسنى، كەلوپەلى كىشتوكالى، كەلوپەلى

كاره بايى، پارچەكانى ئۇتۇمبىل بۇ لىكدان، فېزىكە و پىداويستى كەلۈپەلەكانى.

• ھاوبەشەكانى بازىرگانى: ئەمەرىكا، بەرىتانيا، ياپان، وولاتانى ئەوروپاى پۇرۇشاوا، چىن، ئەلمانىا.

• پۇرۇمى دەسەلات: سەرۇك كۇمار ھەلدەبۇرۇدىرى بە پىشنىيارى گىشتى مىللى و نابى بۇ جارى دووم خۇى ھەلبۇرۇرۇت و ماوھى ھەلبۇرۇرۇدەكەش بۇ شەش سالە. ئەنجومەنى ۋەزىران دەسەلاتداریەتى وولات دەكسات، كۇنگۇرۇس لەدو ئەنجومەنى پىران و نۇنەران پىك ھاتووه: ئەنجومەنى نۇنەرانى لە ۵۰۰ ئەندام پىك ھاتووه و بۇ ماوھى سى سال ھەلدەبۇرۇرۇدىرت، ئەنجومەنى پىران لە ۶۴ ئەندام پىك ھاتووه و بۇ ماوھى شەش سال ھەلدەبۇرۇرۇدىرت و بۇ ماوھى سى سال نۇى دەكرىتە ۋە گەر پىنۇستى كرد.

• پارتە راميارىسەكان: پارتى دەزگاكانى شۇرۇشگىزى، مام ناوھندى، پارتى چەپى ناوھندى، پارتى كارى نىشتىمانى، پارتى مەسىحى، پارتى شۇرۇشگىزى دىموكراتى، چەندىن پارت و بزۇوتنەۋەى بچوكى تىرى تىايە.

• جۇگرافىاي ولات: مەكسىك دەكەرىتە باشوورى كىشۇمەرى ئەمەرىكاي باكور، لە باكورى ئەمەرىكا، لەباشوورى گواتىمالا وپىلز، لەسەر كەنارەكانى پۇرۇشاواى چىاي سىپرامادە، لە نىزىك كەنارەكە كەندواى مەكسىكە لە پۇرۇشەلاتى، چىاكانى سىپراماردى دەكەرىتە پۇرۇشەلاتى، لە پۇرۇشاواى نىمچە دوورگەى باجاكالىفۇرۇنیا تىايە كە جىاي دەكاتەرە لە خاكى داىك و كە كەندواى كالىفۇرۇنیا، لەپۇرۇشەلاتى نىمچە دوورگەى (بۇكاتان) ھەبە كە دەورى دراوہ بەشائەى (كامبىتشى و كەندواى مەكسىك)، گەروى بۇكاتان (لەنىۋانىان كوبا بۇ

پۇرۇشەلاتى) و دەرىاي كارىبى.

• مىنۇروى وولات: مەكسىك نىشتىمانىكى شارستانىەتى ھىندى پىشكەوتوہ. گەلى (مايان) نىشتەجىنى ھەرنەمەكەن، كە گەلىكى كىشتوكانى كۇنە لە نىمچە دوورگەى بوكاتانە و كەوتۇتە باشوورى پۇرۇشەلاتى مەكسىك، ئەھراماتى بەردىنى مەزنىان دروستكر دووہ و پىشنىيارى سالنامەى رۇزۇمىران داوہ بۇ پۇرۇشەكان. لەدواى ئەوان گەلى (تۇلتكس) بەرەو ناوچەكە ھاتن و دواى ئەوانىش نىمپراتۇرىەتى (ئەزىتكىس) لى دامەزرا بەدروستكردى شارى (تىنۇ شىتتىيان) لە سانى ۱۲۲۵ كە ئىستا بۇتە (مەكسىكو سىتى) پايتەخت، لەسانى ۱۵۲۱ داگىرەكەرە ئەسپانەكان گەىشتە وولاتى مەكسىك و زال بوون بەسەر نىمپراتۇرىەتى (ئىزىتكىس) وداوى مەكسىك كەوتە رۇر دەسەلاتى ئەسپانیا بۇ ماوھى سى سەد سال تاكو سانى ۱۸۱۰، لە ۱۸۱۰/۹/۱۶ مەكسىكەكان بۇ تۇلە سەندنەۋە پووبەپوى داگىرەكەرى ئەسپانیا بوونەۋە ۋەپۇرۇشە بەسەر بەخۇبى مەكسىك دانراو تاكو ئىستاش يادى دەكەنەۋە، شۇرۇشگىزەكانى مەكسىك بەردەوام لەبەرىگرىد لەولاتەكەيان بوون بەسەركر دایەتى كۇستىلا لە سانى ۱۹۱۰ و يابۇن لە سانى ۱۸۱۲، ژەنەرال نۇجۇسفن ئىتۇرىد تىوانى سەربەخۇى تەواوى مەكسىك بەدەست بىنىن لەسانى ۱۸۲۱ خۇى كىردە ئىمپراتۇرىەتى نەمسا بەناوى خۇى (نچوسنىتى يەكەم بەلام لەسانى ۱۸۲۲ رۇمى كۇمارى راگەيانىد. تا ۱۸۷۷ دەسەلاتە يەك لەدواى يەكەكان لە وولاتى مەكسىك دەتوانىن بلىن لە ماوھى ھەر (۹) مانگ جارىك سەرۇكى گۇپاۋە. خاكى مەكسىك درىزۇ دەبىتەۋە بەرەو باكورو باشوورى پۇرۇشاواى ئەمەرىكا و كالىفۇرۇنیا دەكرىتە خۇى، بەلام تەكساس لە سانى ۱۸۳۶ لە مەكسىك

ئۆرگۈى

- ناۋى رەسمى: كۆمۈرى ئۆرگۈى پۈتتۈرۈلەت.
- پايتەختى: مۇنتىلىدىق، ژىمىھى
- دانىشتوانى: ۱۷۹۵،۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- شارە سەرەككەكانى: سەلتۇق، باباسندۇ.
- بەندەرە سەرەككەكانى: مۇنتىلىدىق.
- پووبەرى: ۶۸،۰۴۰ مىل چوارگۆشەو
- ۱۷۶،۲۲۴ كىلۇمەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۴۲۸،۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- چىرى دانىشتوانى: ۶۴ كەس لەيەك مىل چوارگۆشەدا.
- نژادەكانى: سېپى پىست (لە بنەرەتا ئىبرى و ئىتالىيە) ۸۸٪، مستىزۇ (كە تىكەلەون لە ئوروپى و دانىشتوانى دورگەى هيندى پۇژئاوا) ۸٪، پىست پەش ۴٪.
- زمانەكانى: ئەسپانى (زمانى رەسمىيە).
- ئايىنەكانى: كاسئۆلىكى پۇمانى ۶۶٪، پىرۇتسئانت ۳۴٪.
- زانىنى خويندىن و نوسىن: ۹۸٪.
- دابەشى كارگىرى: ۱۹ ھەرمى پارىزگايە.
- بەرگى: ۲۴٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۇيى.
- سوپاكەى: ۲۶،۵۰۰ ھەزار كەسە.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇيى: ۳۰ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۇيى: ۸،۰۰۰ دۇلار.
- دراۋى: بىزۇى ئۆرگۈى.
- زەوى كشتوكالى: ۸۰٪ لە خاكى ولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنەشامى، گەنەو جۇ، چەمەندەرى شەكر، بىرىج، تەرەو ميوەجات.
- سامانى ئازەلى: مەپ ۱۹،۵۰۰ مىليۇن سەر، چىل و گامىش ۱۱،۴۵۰ مىليۇن سەر، بىزن
- ۲۲۰۰ مىليۇن سەر، پەرەو ۱۲،۱۰۰ مىليۇن سەر.
- بەرھەمى كارەبا: ۷،۱۰۰ مىليار كىلۇوات كاتۇمىر.
- پىشەسازى: دروستكردنى گۆشتى قوتى، خورى، پىست، بەرھەمى رستق و چىن، پالوتنى نەوت، بەرھەمى تىراك.
- سامانى سىروشتى: وزەى كارەباى ناۋى.
- دەرچوۋەكانى: گۆشت، پىست، خورى، ماسى.
- داماتى دەرەۋى: كەلوپەلى گواستەنەو، كىمىاۋى، ماشىن، پلاستىكى، كەلوپەلى كانزايى.
- ھاۋىشەكانى بازىگانى: ئەمەرىكا، بەرازىل، نەرجەنتىن، ئەلمانىا، چىن، ئىتالىا، نىجىريا.
- پىزىسى دەسەلات: كۆمارىكى دىموكراتىيە، سەرۇك كۆمار يەك جار ھەلدەبىزۇردىت بۇ ماۋەى پىنچ سال و نۆى ناكىرتەو، پەرلەمان پىنكەتو لە دوو ئەنجومەن (ئەنجومەنى پىران و ئەنجومەنى ئونئەران).
- پارتە رامىارىەكان: پارتى كۆلۇرادو، پارتى پىشكەوتن، چەپى ناۋەند، پارتى نىشتىمانى (بلانكۇ) كە پارىزگارى لە داب و نەرىت دەكات، پارتى گەردونى نۆى، پارتى پووبەپوى پىشكەوتن، چەپەكان، پارتى مام ناۋەندى.
- جۇگرافىيەى ولات: ئۆرگۈى بچووكترىن كۆمارى ئەمەرىكاى باشوورە. دەكەۋىتە سەر كەنارى زەربىاى ئەتلەسى باشوور، لەپۇژئاۋاى نەرجەنتىن، بەرازىل لە باكورىيەتى، ئۆرگۈى لە دەشتايەكى نزم پىنكەتوۋو بلىند و نەۋىيە لە باشوورى، تەپۇلكەى نەۋىن لە باكور، دوو زىى تىايە ئەۋىش زىى ئۆرگۈى و زىى نگرۇ،

دەشتايەكى پىر لەرووھەك و گىژو گىيايىمە كەندو دۆلەكانى پىر لەدارستانە، درىژى دەشتايەكانى لەسەر ئەتلەسى ۱۹۲ كىلومەترە، زىي ئۆرگواي سنورى پوژئاوايەتى لەگەل ئەرجەنتىن، كەش و ھەواي مام ناوھەندىيە و بە درىژايى سال بارانى لى دەبارىت بە پىژەي ۳۵ ئىنج.

• مېژووي وولات: لە سانى ۱۵۱۶ زايىنى جوگرافى ناسى ئەسپانى (جوان دىيازى سوليس) ئۆرگواي دۆزىمە بەلام پورتوگاليەكان يەكەم كەس بوون كوردانە نشىنگە، لەمانگى ۱۶۸۰/۱۲ لەدواي ھەول و تىكۆشانىكى زۆر ئەسپانىەكان تويان لەسانى ۱۷۷۸ لە ژىر دەستى پورتوگاليەكان دەربەيىن. ئۆرگوايەكان بە تۆلە ھەرگۆتەمە پويەپوي ئەسپانىەكان بونەمە لە سانى ۱۸۱۱ و لە ۱۸۲۵ / ۸/۲۵ يارمەتى دران لەلايەن ئەرجەنتىنەكان و بۇ چىگىركردنى سەرىخۇيان، لە سانى ۱۸۲۸ پىژىمى كۆمارى لە ئۆرگواي دامەزرا، بەلام لەدواي سەرىخۇي پەلامارو ھەرشەي لى دەكرا لەلايەن ئەرجەنتىن و بەرازىل، بەلام بەھۆي بەرمەكانى خورى و پىست ناردنە دەرھەي بوژايەمە بوە وولاتىكى ناسودەو خۇشى ژيان و بەرزبوونەھي ناستى ژيان، بەلام بەھۆي زۆرى كارمەندو كارگە و فەرمانبەر و دەرگۆتەمە لەكارى كشتوكال و پىشەسازى بوە ھۆي تەنگەژەي ئابوورى لە پەنجاكان كە حكومەتەكانيان ھەموو شتىكىيان

بە ئارەزوويىستى گەل دەركرد، لە سانى ۱۹۷۲ كودەتاي سەربازى ئەنجام دراو بوە ھۆي لەناوېردنى دەسەلاتى مەدەنى و ترساندننى جەماوھرو گرتن و كوشتن و تىكچونى بارى ئابوورى و داپلۇسىن كە لەمىژوو بى وىنە بوە لە جىھان ئەمەش لە ماھى دوانزە سال بوو تاكو سانى ۱۹۸۴ كە ھەلبىژاردن ئەنجام دراو دەسەلاتى مەدەنى دووبارە گەپاوە وولات و وازى لە دەسەلاتى دوور لەخواست و ويىستى گەل ھىنا، لەمانگى لەمانگى / ۳ / ۱۹۸۵، لەمانگى / ۳ / ۱۹۹۰ لويىس لاكال سەروكايەتى كۆمارى وولاتى گرتەدەست كە بوە يەكەم پلە لەلايەن پارتى بلانكو، لەمانگى / ۳ / ۱۹۹۵ كابوئۇ ھەلبىژىردا بە سەروك كۆمارو بەرھە پىژىمى سۇشايلىستى ھەنگاوي ناو بەرھە بوژانەھەي بى وىنە لە ھەموو پويەكەو لە بوارەكانى پاميارى و ديموكراتى بە تايبەتى ئابوورى كە ئىستا گەل ئۆرگواي بەرزترىن بىژىوى ژيانى ھەيە لە ھەموو ئەمەرىكاي باشوور، دووبارە كارېرئۇ بلانكو لە سانى ۱۹۹۹ بەسەروكى وولاتەكە ھەلبىژىردا بەھۆي راگرتنى ھاوسەنگى ھەمەلايەنە لەدەسەلات.

• ئۆرگواي ئەندامە لە رىكخراوى نەتەوە يەكگرتەكان، ئەندامە لە رىكخراوى وولاتانى ئەمەرىكا.

پارگوای

- ناوی رەسمى: كۆمارى پارگوای.
- پايتەختى: ئاسونسىيون، ژمارەى دانىشتوانى، ۱۴۵۰،۰۰۰مىليۇن كەسە.
- شارە سەرەككەكانى: سبۇداد دل ئىستى، سان لۇرنۇ.
- بەندەرە سەرەككەكانى: ئەنسىبۇس.
- روبەرى: ۱۵۷،۰۴۷ مىلل چوارگۇشەو ۴،۰۶۷،۷۵۲ كىلۇمەتر چوارگۇشەپە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۰۰۰،۰۰۰،۶۸۹مىليۇن كەسە، بەپىيى زانىارى رۇژنامەكانى ۲۰۰۱.
- چىرى دانىشتوانى: ۲۶ كەس لەيەك مىل چوارگۇشەدا.
- نژادەكانى: مستىنۇ۷۵٪ سىپى يىنىست، هىندى، ئەمەرىكى.
- زمانەكانى: ئەسپانى (زمانى رەسمىيە) لەگەل زمانى گواران .
- ئاينەكانى: كاسولىكى رۇمانى ۹۰٪ ئاينەكانى تر ۱۰٪.
- زانىنى خوئىندىن و نوسىن: ۹۵٪.
- دابەشى كارگىرپى: ۱۹ بەشە لەشنىوہى پارىژگا۷ قەزا.
- بەرگرى ۷٪ لەكۆى دەرئەنجامە ناوخۆيى.
- سوپاكەى: ۴۵۰،۰۰۰ھەزار كەسە.
- دراوى :گوارانى.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى: ۲۲،۰۰۰مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامە ناوخۆيى: ۲،۰۰۰ دۇلار.
- زەوى كشتوكالى: ۲۰٪ لەخاكى وولاتەكە.
- بەرەمى كشتوكالى: گەنەشامى، پەمۇ، فولى سودانى، چەمەندەرى شەكر، تەپە، ميوەجات، دانەئويلە.
- سامانى ئازەلى: چىلل۷گامىش ۸،۱۵۰مىليۇن
- سەر، بەراز ۲،۶۵۰مىليۇن سەر، مەپو بزنى ھەپە بەرئەيەكى مام نا۷مەندى، لەگەل پەرەور كە ۱۸،۶۰۰مىليۇن سەرە.
- بەرەمى كارەبا: ۴،۰۲۵۰مىليار كىلۇوات كاتژمىر.
- پيشەسازى: ئامادە كردنى خۇراك، رىستىن و چىنچىن، چىمەنتۇ.
- سامانى سىروشتى: ئاسن، موگناتىس، بەردى جىرى(چەو) دارستان زۇر تىايە لەگەل وزەى كارەباى ئاوى.
- دەرچوہەكانى: پەمۇ، فولى سودانى، بەرەمى گۇشت، دار، قا۷، پۇنى پوہكى.
- داھاتى دەرە۷ى: سوتەمەنى، گرىز، پۇن، خواردەنە۷، كەل و پەلى خواردەمەنى، كەل و پەلى سەرمايەدارى، كەل و پەلى بەكارهينان.
- ھا۷بەشەكانى بازىگانى: ئەرجەنتىن، بەرازىل، ئەمەرىكا، يەكىتى ئە۷روپى، يابان، چىنى مىللى.
- پزىمى دەسەلات: ولاتىكى كۆمارىە سەرۇك كۆمار ھەلدەبىژدردىت لەرنگەى پىشنىارى گشتى بۇما۷۷ى پىنچ سان ، ئەنجومەنى ياسا دانان لەدو۷ ئەنجومەن پىك ھاتوہ، ئەنجومەنى پىران پىك ھاتوہ لە ۴۵ ئەندام . ئەنجومەنى نۇنەران لە ۸۰ ئەندام پىك ھاتوہ، ئەنجومەنى دە۷لەتىش ھەپە كە ئە۷يش ئەندامەكانى لەلايەن حكومەت ھەلدەبىژدردىن كە ئەنجومەنى ۷ەزىرانە.
- پارتە رامىارىەكان: پارتى پابىتەى نىشتىمانى كۆمارى ، راست پە۷ى نا۷مەندى، پارتى ئازادى رايديكالى ، نا۷مەندى بەيەك گەيشتى نىشتىمانى، پارتى رىزگارى، چەندىن بىروبوچو۷نى نەتە۷۷ى۷ رامىارى و دىموكراتى و كۆمەلايەتى تىايە.

• جۇغرافىيەلىك ۋىلايەت: پاراگۋاى ۋىلايەتلىك ھەناۋەراستى كىشۋەرى ئەمەرىكاي باشۋور، پۇلىفيا دەمەۋىتە باكور، ئەرجەنتىن دەمەۋىتە باشۋورى، بەرازىل دەمەۋىتە پۇژھەلاتى، زىسى پاراگۋاى ۋىلايەت دەمەۋىتە دوۋبەش ئەۋىش بەرەو پۇژھەلاتى دەشتايى بەپىت و بلىندو ئەۋى پىر لەدارستان و رووھ و گۇرۇگىيە كەچپى دانىشتۋانى كەۋتۇتە ئەۋناۋچەيە، بەلام بۇ رۇژئاۋى دەشتايى شاكوپى گرانى تىايە لەگەل زەلكاۋىكى زۇرو دارودەۋەنسى زۇدى تىايە، لەپۇژئاۋى دورى دەشتايەكى بەسودو بى بارانى ھەيە.

• مىژۋى ۋىلايەت: ھىندىيە گوارانىونە (ئەمەرىكەكان) كە خەلىكى كىشتوكالى بون نىشتەجىسى ۋىلايەتە بون كە بەزمانى ھاۋبەش ناخاوتنىيان دەمەۋىتە پىش گەشتىنى ئەۋرۋىيەكان بۇ ۋىلايەت، ھەر ھىندىيەكان بون ئەۋ ناۋەيان لە ۋىلايەت نا كەماناى خاكىكە بەزىيەكى گىرنگ دادەنرەت، لەسالى ۱۵۲۶ (بىستىيان كابوت) دەريۋانى ئىتالى پاراگۋاى دۇزىۋە لەكاتى گەشتەكى بۇ بەرزايىيەكانى زىسى باراناۋ زىسى پاراگۋاى. لەسالى ۱۵۲۷ ئەسپانىيەكان ھەلسان بەھاۋكارى كردن لەگەل ھىندىيە گوارىنەكان دۇرى ھىندە شاكوپەكان كەلەزىيان بوون، تۋانىيان ئەۋ ناۋچەيە ژۇردەستە بگەن، ئەسپانىيەكان تۋانىيان شارى ئاسۇنسىۋى (پايتەخت) دروستبگەن. لەدۋاى ئەۋە (جىۋىن) تۋانى لەگەل ئەسپانىيەكان بگەن ئەۋ ۋىلايەتۋى ئابىنى كاسۋىلىكى رۇمانى تىابلاۋ. بگەنەۋە و كاروبارى ۋىلايەت بىن بەرۋە، بەلام لە دۋاىسى سالى ۱۷۶۷ دەريان كردن لەناۋچەكە، لەسالى ۱۸۰۸ ناپلىۋن تۋانى پۇژمى شانشىنى لە ئەسپانىيا لەناۋبەرەت. لە ۱۸۱۱/۵ ئەسپانىيەكان تۋانىيان تۋىلى خۇيان بەجىياۋنەۋە لەئەسپانىيەكان بگەنەۋە و سەرپەخۇى خۇيان لە ئەسپانىيا ۋەبىگرن،

دۋاىسى پاراگۋاى بوە ۋىلايەتلىكى دورەپەرىز بەھۋى تاكەرەۋى تۋندى دەسەلاتى ژەنەپالى دىكتاتور (جۇبۇدور بگۇزفرانكا).

لەسالى ۱۸۴۰ لەدۋاى فرانكا كوپى براكەى جىگەى گرتەۋە كەناۋى (ئەنىۋنىۋلۋىن) بوو كە تۋانى دەرگەى بازىگەنى لەۋىلاتان بگاتەۋە، لەدۋاىسى ئەۋ يەكى لەكوپەكانى سولانۇ لۋىن پۋستى سەرۋاگەىتى ۋىلايەتلىكى بگىرتە دەست لەسالى ۱۸۶۲ بە دامەزاندنى سۋاپەكى بەھىز، لە ماۋەى سالەكانى ۱۸۶۵ تا ۱۸۷۰ شەر لەگەل ئەرجەنتىنى و بەرازىل و ئورگۋاى ھەلگىرسا كەدۋاى كردنەۋى دەرگەيەكان دەكرد بۇ ئەۋى بگەنە دەريا، كەنەش بوە ھۋى كوژدانى نىۋەى دانىشتۋانى ۋىلايەت و لەدەست دانى زىاتر لە ۱۵۰ (۱۰۰۰) كىلومەتر لەخاكەكە لۋىن سەرۋك كۇمار كوژدا، تاكو سالى ۱۹۸۹ ئەم ۋىلايەت خۇشى لەخۇ نەدىت بەھۋى كىشەۋ مەلانىۋ شەرۋىيەكاندان، كودەتايەك لەدۋاى يەكەكان و نەبۋنى ئارامى و ئاسايش و تەنگەزەى ئابۋورى و شەرۋىيەكاندانى ناۋخۋىسى و دەرەۋەى. لەسالى ۱۹۸۹ كودەتايەكى سەربازى ئەنجام درا لەلايەن (ئەندىرە رۇدىگۇن) كە دۋاىسى بەسەرۋك كۇمار ھەلپۇژدرا، دۋاى ھەلپۇژدرا ئەنجام دراۋ پارتى لۇرادۋى پاسترەۋ سەرگەۋىنى بەدەست ھىنا بەلايەنگىرى ھىزى سەربازى. لەسالى ۱۹۹۲ دەستۋرى دىموكراتى نۋى بىرادرا، لەسالى ۱۹۹۲ يەكەم ھەلپۇژدرا دىموكراتى ئەنجام درا لەسەر بىنەماى فرەلايەن و پارتى لۇرادۋ سەرگەۋىنى بەدەست ھىنا بەرۋىنەى كورسەيەكان و دۋاى يەكەم ھەلپۇژدرا سەرۋاگەىتى ئازاد ئەنجام دراۋ كە پانپۇراۋ (كارلۇس ازموزى) سەرگەۋىنى بەدەست ھىنا.

• پاراگۋاى ئەندامە لەرېنخراۋى ۋىلايەتلىكى ئەمەرىكا، ئەندامە لەنەتەۋە يەكگرتۋەكان.

ترينيدادو توباگو

- ناوی رەسمى: كۆماری ترينيدادو توباگو.
- پايتەختى: بۇرت ئىف سېينى، ژمارەى دانىشتوانى ۶۶۷۰۰ ھەزار كەسە لەھەمان كات بەندەرنىكى ئەسپانىيە.
- پووبەرى: ۱۹۸۰مىل چوار گۆشە ۱۲۸رە كىلومەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۳۶۷ مىليۇن كەسە.
- چىرى دانىشتوانى: ۶۹۰ كەس لە يەك مىل چوار گۆشەدا.
- بوژانەوى دانىشتوانى: ۱رە٪.
- نژادەكانى: ۴۵٪ رەش پىستەكان، ھىندى دورگەى ھىندى رۆژھەلات ۴۰٪، تىكەلۆرەكان ۱۵٪.
- ئايىنەكانى: كاسئۆلىكى رۇمانى ۳۵٪، پرۇتستانتى ۲۰٪، ھندۇسى ۲۵٪، ئەويتەرلە بىروراي جياوازن.
- زانىنى خويندن و نوسىن: ۹۵٪.
- زمانەكانى: ئىنگلىزى(زمانى رەسمىيە)، ھندى، ئەسپانى، فەرەنسى.
- دابەشى كارگىزى: ۱۲ پارىزگايە.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۲رە۰۰۰ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۲رە۰۰۰ دۇلار.
- دراوى: دۇلارى ترينيدادو توباگو.
- بەرگرى: ۱رە٪ لە كۆى دەر ئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۲۵رە۰۰۰ ھەزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۱۵رە٪ لەخاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: كاكاو، قارە، سوراي، برنج، چەۋەندەرى شەكر، دانەۋەئىلە.
- سامانى ئاژەلى: مەر ۸۶۵رە۰۰۰ ھەزار سەر، بىزن ۵۲۸رە۰۰۰ ھەزار سەر، چىل و گامىش ۷۵۰رە۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەور ۱۶رە۰۰۰ مىليۇن
- سەر.
- پىشەسازى: چىمەنتۆ، گەشتوگوزار، بەرھەمەكانى نەوت، كىمىاوى.
- سامانى سروشتى: نەوت، غاز، ئىسفلت.
- بەرھەمى كارەبا: ۴۷۶۰ مىليار كىلۇ وات كاتژمىر.
- داھاتى دەرەۋەى: كەلپەلى خاۋ، كەلپەلى سەرمايەدارى، پىداۋىستەكانى بەكارھىتان.
- دەرچوۋەكانى: نەوت و بەرھەمەكانى، بەرھەمى رەقى، چىمەنتۆ، شەكر، كەكاو، قارە.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: كەنەدا، وولاتانى كارىبى، ئەمەرىكا، ئەمەرىكا لاتىنى، چىنى مىللى، يابان، فەرەنسا، ئەلمانىا.
- پىژمى دەسەلات: پەرلەمانى دىموكراتىيە، دەسەلاتى ياسادانان پىك ھاتىە لەئەنجومەنى پىران وئەنجومەنى نوينەران، ئەنجومەنى پىران پىك ھاتو لە ۲۴ ئەندام، ئەنجومەنى نوينەران پىك ھاتو لە ۲۶ ئەندام.
- پارتە رامىارىيەكان: پارتى ھاۋكارى نەتەۋەى ئاۋەدانكردنەۋە. پارتى كۆنگرەى نەتەۋەى يەكگرتو، بىزئەنەۋەى نەتەۋەى مىللى: چەندىن بىر بۇچونى تىرى بوژانەۋەى وولاتەكە لەپروى ئابوورى و رامىارى و كۆمەلاپەتى وشارستانىەتى لە سەر ھەلەدان داىە وكارى ھاۋبەش دەكەن لەپىناۋ بەرەو پىش بىردنى وولاتەكەيان.
- جوگرافىيەى ولات: دەكەۋىتە سەر دەرياي كارىبى بەرامبەر كە نارى پۆژھەلاتى كۆمارى ئەنزويلا، ئەنزويلا دەكەۋىتە باشوورى پۆژئاۋاي، وولاتەكەلە دوو دورگەى گەرە پىنكھاتو گەرەترىنيان دورگەى ترينيداد كە سى زنجىرە چىاي تىايە لە پۆژھەلاتەۋە بۇ پۆژئاۋاۋ كەرتى دەكات بۇ دۋبەش، زنجىرەيەك

- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى: ۷۵۰ر۴دۆلار.
- دراوى: سلى نوى پىرۇ.
- سوپاكەي: ۳۰۰ر۱۳ ھەزار كەسە.
- بەرگى: ۷۵% لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى.
- زەوى كشتوكالى: ۲۴% لەخاكى وولاتەكە.
- بەرھەمەكانى كشتوكالى: قاو، برىنج، پەمۇ، چەمەندەرى شەكر، گەنم و چۇ، دانەوئىلەي تىر، تەپە، مېوھجات، دار، خورى، سەردىن.
- سامانى ئاژەلى: مەپ ۱۲۷۵۰ مىليۇن سەر، بىزىن ۲۳۰۰ مىليۇن سەر، بەراز ۲۵۰۰ مىليۇن سەر، گامىش ۴۶۷۰ مىليۇن سەر، پەرمور ۲۴۸۰۰ مىليۇن سەر.
- پىشەسازى: پالائوتنى نەوت، بەرھەمەكانى ماسى، بەرھەمى رىستن و چىن، خۇشكردىنى پىست، دروستكردىنى شەكر.
- سامانى سروشتى: زىر، ئاسن، نەوت، زىوو، ئوحاس، جيوھ، فۇسفات، كىپر.
- بەرھەمى كارەبا: ۱۶۸۰۰ مىليار كىلۇوات كاترەمىز.
- داھاتى دەرھەي: كەلوپەلى خواردەمەنى، داو دەرمانى پىزىشكى، ماشىن و كەلوپەلى گواستەنە، ئۇتۇمبىل، كىمىيا، ئامىرەكانى ئەلىكترونى.
- دەرچىوھەكانى: نەوت، قورقوشم، زىوو، ئوحاس، بەرھەمى ماسى، پەمۇ، خورى، گۆشتى ئاژەل، زەنگ (تۇتيا)، قاو، شەكر.
- ھاوبەشەكانى بازىرگانى: يابان، چىن، ئەمەرىكا، وولاتانى ئەرۇپا، ئەرۇپاي پۇژئاوا، ئەمەرىكاي لاتىنى، وولاتانى ئەفرىقا.
- پۇژمى دەسەلات: وولاتىكى كۆمارى، ئەنجومەنى ياسادانان ھەلدەبۇژدردى بۇماوھى پىنج سال كە لە ۱۲۰ ئەندام پىك ھاتو، سەرۇك كۆمار بە پىشنىارى گىشتى نەينى ھەلدەبۇژدردى بۇ ماوھى پىنج سال،

- ئەنجومەنى ھەزىران لەرىكخستىنكى لەباردايە.
- پارتە پامبارەكان: پارتى مەسىحى مىللى، پارتى ئازادى پىرۇ، پارتى ھاوبەيمەنى شۇپشگىرى مىللى ئەمەرىكى، پارتى چەپى يەككەرتوو، چەندىن گروپ و پارت و بزوتتەوھى تىرى تىايە كە زىاتر لە ھەوت پارت و پۇكخراوھ دەبن.
- جۇگرافىيى و لات: پىرۇ دەكەوئىتە پۇژئاواي كىشومەرى ئەمەرىكاي باشوور لەسەر كەنارى زەرباي ھادى بە درىژايى ۲۴۱۴ كىلۇمەتر، ئىكوادۇرو كۆلۇمبىيا دەكەوئىتە باكور، بەرازىل و پۇلىفيا دەكەوئىتە پۇژمەلات، شىلى دەكەوئىتە باشوورى. لە پۇژئاواي دەشتايەكى فراوان و پانى تىايە بە درىژى ۱۶۰ كىلۇمەتر. لەگەل بىبابانى ئاكاملى، چىياكانى ئەندىز دەكەوئىتە ئاوەپراستى پىرۇ زىاتر لە ۲۷% پووبەرى وولاتەكە دەگرىتەوھى تەپۇلكەو كەندو دۆلى بەرزو قولى تىايە، لە پۇژمەلاتى چىيايەكان كە پىرە لەدارستان و گژو گىاو پووەك زۆرى تىايە لەگەل گۆمە ئاوى ئەمازۇن كە نىوھى پووبەرى پىرۇ دەگرىتەوھى ئاوەچەي ئەمازۇن باشترىن و بە پىتتىن خاكى سودمەندى و وولاتەكە پىك دىنى.
- مېژووى و لات: ئىمپراتۆرىيەتى (واى) يەكەم ئىمپراتۆرىيەتى دەسەلاتدارى سەربازى بوھ لە نىوان سالەكانى ۷۰۰-۱۱۰۰ زايىنى لەئىندىز ئاوەچەي ئىستاي ئىمپراتۆرىيەتى ئەلىنكا كە لەسالى ۱۲۰۰ دامەزراو پىرۇ شارى كۆزكۆ لە چىياكانى ئەندىز بارمگاي سەرەكبان بووھ كە ئىمپراتۆرىيەتىكى بەھىزو پىشكەوتوو بوھ دەسەلاتى لەسەر زۆرىيەي زۆرى وولاتى پىرۇ و پۇلىفياو ئىكوادۇر و ھەرۇھا بەشىك لە كۆلۇمبىياش ھەبوھ، شىلى و نەرجەنتىن و دواي بوھ ئىمپراتۆرىيەتى ئەلىنكاو پەرىي سەند لە بواركەنى ئابوورى و سەربازى و شارستانىيەتى

نونی ئىركاتەكە ئەندىز گەيشتە ئاستىكى بەرز
 لە ئەندازىبارى بىناسازى و پىستى و چىنىن و
 رىكخسىتى كۆمەل، بەلام بەرھو لاوازى
 ھىنگاوى نا بەھۆى بونى شەپرى ناوخۆىى بە
 پىشتىوانى داگىر كەرى ئىسپانى (فرانسىسكۇ
 بىزار) لە سالى ۱۵۲۲ بەھۆى چاۋ تىپىنى لە
 سامانەكان، لە سالى ۱۵۲۳ دادوھرى ئەنىكاي
 گىرت و لە سىندارەى داۋ بوھ ھۆى
 چەوساندنەھى گەلانى ئىمپراتورىيەتەكە لە
 دواىى بوھ ژىر دەستەى دەسەلاتى ئىسپانىا،
 شارى لىما كە لە سالى ۱۵۳۵ دروستكرابوو
 بوھ بارەگاي شالوۋ بىردىنى ھىزەكانى
 ئىسپانىا. لە سالى ۱۷۸۰ شۆرشىكى
 نىشتىمانى بەرپا بوو لە پىرۆ دژى ئىسپانەكان،
 لە سالى ۱۸۱۰ بارەگاي ھۆمەتى ئىسپانىا
 گوازاۋە بۇ پىرۆ. لە دواى سالى ۱۸۲۰ بەھۆى
 خىانەت لەجولانەھى پىزگارى بەسەركردايەتى
 ژەنەرال جۆزىسە دى سارماتىن لە دژى
 ئىسپانەكان بوھ ھۆى پىزگار كىردى ئەرجەنتىن
 و شىلى لە ژىر دەستى ئىسپانەكان و سىمۇن و
 پۆلىفار پىزگار كەرى ئەمەرىكا و سوپاكەى
 شالوۋى بىردە سەر ئىسپانەكان لە باشوور داۋ
 لە ژىر دەسەلاتى ئىسپانەكان پىزگارى كىردو
 دوا ژىر دەستەى پىرۆ بوو ئەۋىش سەربەخۆىى
 ۋەرگىرت لە ئەمەرىكاي باشوور لە
 ۱۸۲۱/۷/۲۸.

لە ئەنجامى شەپەكانى پىرۆ لەگەل شىلى سى
 ناۋچەى لە دەست داۋ دواىى بەھۆى كىشەى
 سنورىان لەگەل پۆلىقىا توانىان بارو دۆخەكە
 ئارام بىكەنەۋە بە رىكوتنى سالى ۱۹۰۲، لەنىۋان
 سالىكانى ۱۹۲۷ تاكو ۱۹۴۱ پىرۆ توانى ھەموو
 ئەو ناۋچانەى كە پىشوو لە دەستى دابو
 بىگەپىننىتەۋە ژىر دەسەلاتى وولاتەكە. لەنىۋان
 سالىكانى ۱۹۴۵ تا ۱۹۸۵ چەندىن كودەتەى
 سەربازى و كىشەى مەملانىنى ناوخۆى رويداۋ
 بوھ ھۆى گۆرىنى دەسەلات و كىشەى سنورى
 لەگەل نىكوادۇر كە ئەو كىشانەش لە گورج و
 شۆپرى چارەسەركىردىنا بوون.
 لە سالى ۱۹۸۵ جارسىا بىرىز دەسەلاتى ۋەرگىرت
 كە خاۋەن بىرو بۇچوونى دىموكراتى بوو ھەلسا
 بە خۇمانى كىردى بانكەكانى كەرتە تايبەتەكان
 و دەست پىكىردىن بە چاكسازى لە سوپاۋ دام و
 دىزگاي مىرى، لە سالى ۱۹۹۰ بىرتۆمىمۋانى
 راسترو دەسەلاتى گىرتە دەست لە
 ھەلبىزاردنەكان و بىرو بەھىز كىردى كەرتى
 تايبەتى داۋ كەرتى گىشتى ھەلوھ شاندەۋە بوھ
 ھۆى تەنگەژەى ئابوورى كە رىژەى گەيشتە لە
 ۳۵٪ لە سالى ۱۹۹۲. لە سالى ۱۹۹۲ بىرارى
 دەستورى نوى درا، لە سالى ۱۹۹۴ بىزوتنەۋەى
 رىنگاي گەشاۋە دەسەلاتى ۋەرگىرت.
 • پىرۆ ئەندامە لە يەككىتى رىكخراۋى ئەفرىقىا،
 ئەندامە لەنەتەۋە يەكگرتوۋەكان.

پۆلیفىيا

- ناۋى رەسمى: كۆمارى پۆلىفىيا.
- پايتەختى: لاپاز، پايتەختى كار گىرىه ژمارەى دانىشتوانى ۱ر۲۷۵ر۰۰۰ كەسە. شوكر پايتەختى (قەزائىه).
- روپەرى: ۱۶۲ر۴۲۴ ميل چوار گۆشە و ۵۸۰ر۹۸ر۰۹۸ كىلو مەتر چوار گۆشەيه.
- ژمارەى دانىشتوان: ۸ر۲۴۰ر۰۰۰ مليون كەسە، بەپىيى زانپارى رۆژنامەكانى ۲۰۰۱.
- چرى دانىشتوانى: ۲۰كەس لە يەك ميل چوار گۆشە دا.
- بوژانەھەى دانىشتوانى: ۱ر۶٪.
- شارە سەرەكەيەكانى: سانتا كرۆز، كۆشابىيا، ئەلتو. شوكر.
- نژادەكانى: كوشوا ۳۵٪. مستيزو ۲۸٪. ھندى ئايمارا ۲۵٪. ئەورپى ۱۵٪.
- زمانەكانى: ئىمارا، كوشوا، ئەسپانى، (ھەرسىكيان زمانى رەسمى).
- ئايىنەكانى: كاسسۇلىكى رۇمانى ۹۵٪. پرۇتستانتى ۵٪.
- زانپىنى خويىندىن ونووسىن: ۸۷٪.
- دابەشى كارگىرى: ۹ بەشە (واتە لەشيوەى پارىزگا).
- دراۋى: پۆلىفانو.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۲۲ر۳۰۰مىليار دۆلار.
- بەشى تاك: لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۲ر۲۰۰ دۆلار.
- بەرگرى ۵۱۰٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۶۵ر۴۰۰ ھەزار كەسە.
- زەھى كشتوكالى: ۳ر۲٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرھەمەكانى كشتوكالى: كاكاو، قاۋە، گەنموجۇ، برنج، پەتاتە، چەۋەندەرى شەكر، مۆن، تەرە، ميوەجات.
- پىشە سازى: پالاۋتنى نەوت، چىل وبەرگ، رستى وچىن. دروستكردى خواردەمەنى، دروستكردى ئاسن: دروستكردى شەكر.
- بەرھەمى كاربا: ۳ر۱۸۰مىليار كىلوۋات كاترۇمىر.
- سامانى ئاژەلى: مەر ۸ر۱۰۰مىليۇن سەر، بىزن ۱ر۶۰۰مىليۇن سەر، بەراز ۲ر۷۰۰مىليۇن سەر، چىل گامىش ۶ر۲۵۰مىليۇن سەر، پەرەور ۳۵ر۶۰۰مىليۇن سەر.
- سامانى سروسىتى: نەوت، غازى سروسىتى، قورقۇشم، زەنگ، نوحاس، زىر، زىوو، ئاسنى خاۋ، كبرىت (تەنجستىن، بزموت ئەنتىمۇنيا ئەمانە مادەى ئاسنىن و بۇ چەندىن كارى پىشەسازى بەكاردەھىنرئىت).
- بى ھۆشكەرى قەدەغەكراۋ: پۆلىفىيا دووم وولاتى جىھانە لە داۋى پىرو لەبەرھەمپىنانى كۆكايىن كە روپەرى ۴۷ر۹۰۰ ھكتار لە خاكى پۆلىفىيا بۇ چاندنى كۆكايىن بەكار دىت.
- داھاتى دەرەھەى: خۆراك، سوتەمەنى، كەلوپەلى سەرمايەدارى، كەلوپەلى بەكار ھىنان.
- دەرچوۋەكانى: ھىدرۇكرىونان، كانزا، قاۋە، فولى سويا، شەكر، پەمۇ، خورى، پىست، دارى دارستانەكان.
- ھاۋەشەكانى بازىرگانى: نەرجەنتىن، يەكىتى ئەروپا، ئەمەرىكا، يابان.

• رۇڭمى دەسلەت: پۇلىفيا كۇمارىكى ديموكراتى يەككىرتوى نوينەريە، حكومتى لە سى لىق پىكھاتوۋە، ئەنجومەنى ياسادانان ونەنجومەنى جىبەجىكردن ونەنجومەنى قەزائى، دەسلەتلى ياسادانان بەندە بە ئەنجومەنى كۇنگرئىسى نىشتەمانى كە پىك ھاتوۋە لە ئەنجومەنى پىران ونەنجومەنى نوينەران، ئەنجومەنى جىبەجىكردن لەدەست سەرۇك كۇماردايە كە بەدەنگى راستەوخۇ ھەلدەبىرئىردىن بۇ ماۋەى چوار سال دەسلەتلى فەزائى بەدەست دادگاي بالاىە.

• پارتە راميارىكەكان: پارتى يەككىرتوۋ تىكۇشانى مەدەنى، پارتى مىللى، پارتى بازارى ئازاد، بىزوتنەۋەى چەپى شۇرشگىر، پارتى كارى ديموكراتى، پارتى جولانەۋەى شۇرشگىرى نىشتەمانى، پارتى راستەۋەى ناۋەندى، پارتى چەپى ناۋەندى، چەندىن بىزوتنەۋەى رىكخراۋى تىرى ھەمە جۇرى تىدايە.

• جۇگرافىيائى ۋلات: پۇلىفيا دەكەۋىتتە ناۋەراسى رۇڭئاۋاى ئەمەرىكاي باشوور، لە تەنەفەكانى چىيائى ئەندىزە كە دوو دەۋلەتى ناۋخۇى ئەمەركاي باشوورن، پىرۇگۋاى و ئەرجەنتىن دەكەۋىتتە باشوورە، پىرۇ وشىلى دەكەۋىتتە رۇڭئاۋاى، بەرازىل دەكەۋىتتە رۇڭمەۋلاتى باكورى، زىيەكانى ئەمازۇن وبلاتىنى پىدادەروات، بەشى رۇڭئاۋاى تەپلۇكەبەلە نىۋان ھەردوۋ زنجىرە چىكائىيەتى كە ۸۰٪ دانىشتوانى ۋلاتەكەى تىايە لىبازى پايەخت دەكەۋىتتە بەرزى ۳۶۲۰ مەتر كە بەرزىن پايەختە لە جىهان. ھەرەھا دەرياچەى (تىن كاككا) ئەۋىش بەرزىن دەرياچەى لە جىهان كە بەرزىكەى ۲۸۱۲ مەترە لەسەر سنوورى پۇلىفيا لەگەل پىرۇدا، بەلام بەشى رۇڭمەۋلاتى ناۋەراسى بە دراستانى

چىر داپۇشراۋە.

• مىنۇروى ۋلات: لە سانى ۶۰۰ زاينى شارستانىيەتىكى بەرزى پىرشىنگدار پەرەى سەند لە باشوورى دەرياچەى تىن كاككا ۋاى ئەۋىش لە سانى ۱۲۰۰ چەندىن شانشىنى بچوك بچوك پەيدابوون كە زمانەكانىان لە (نالاي مارا) بوو، ۋاى پۇلىفيا بوە بەشىك لە نىمپىراتۇرىيەتى ئەكلىنەزى كۇن كە مەئبەندەكەى لە پىرۇ بوو، لە ۋاى ھەلىكى زۇر لە سانى ۱۵۲۸ نىسپانىيەكان داگىريان كىرد، لەو كاتە بوە بەشىك لە نىمپىراتۇرىيەتى پىرۇ لە ۋاى داگىركىرنى نىسپانىيەكان كە ھىندىيەكان زۇرىيە دانىشتوانى بوون گۇران بۇ بەندىيەتى بەھۇى نالەبارى باروۋىخۇ ئابوورى و چەوسانەۋە، لە سانى ۱۵۴۵ لەباشوورى رۇڭئاۋاى پۇلىفيا زىۋو دۇزىيەۋە لە شارى بۇتوتسى كە بوە شارىكى كانزايى زىۋو كە گرىنگىرەن شار بوە لە ئەمەرىكاي باشوور لە ماۋەى سەدەكانى ھەقدەم و ھەزدەم.

لە سانى ۱۸۲۵ ۋلاتى پۇلىفيا زىگارى بوو لەزىر دەسلەتلى نىسپانىيە ئەۋىش لەسەر دەستى تىكۇشەرى فەنزىلى (سىمۇن پۇلىفان) كە ناۋى ۋلاتەكەى بەناۋى ئەو كرا لەگەل ئەنتونىۋ جۇزىن كە ۋايسى بوە يەكەم سەرۇك كۇمارى پۇلىفيا. لە ماۋەى سالەكانى ۱۸۲۶-۱۸۲۹، پۇلىفيا بەشىك بوو لە يەككىتى فىدرالى لەگەل بىرۇ بە سەرۇكايەتى سەرۇك پۇلىفيا ئەندىر سانتاكرۇز، بەلام ئەو فىدرالىيە ھەرەسى ھىنا لە ۋاى بەرپا بوونى شەر لەگەل ۋلاتى شىلى و كىشەۋ مەلانىنى ناۋخۇ بوە ھۇى تىكشكاندى بەھۇى لاۋازى و بى ھىزى سەرۇكدايەتى كىردن بەرامبەر بە شىلى كە بە ھەزار كىلۇمەترى لە خاكى پولىفياى داگىر كىرد كە پىرېو لەسامانى سىروشتى ۋەك زىرو زىۋو ئاسن و بەندەرەكەى

لە دەست بوو کە کەوتیبوو سەر زەریای هادی و هەروەها لیوارەکانی دەریای باسفیک ئەویش کەوتە ژێر دەسەلاتی بەرازیل بەهۆی شەپری نیوانیان، لە ساڵی ۱۹۰۲ پۆلیفیا دەستی لە بەشیکێ ناوچەیی ئیکر کیشاوه بۆ بەرازیل کە نۆلەمەند بوو بەمەتات، هەروەها لە شەری سینیەم لەگەڵ پاروگواهی لە ئەنجام ناوچەیی شاکوژی لە دەست دا کە ئەویش دەوڵەمەند بوو بە نەوت و رووبەرەکەیی زیاتر لە ۱۰۰،۰۰۰ میل چوار گۆشە دە بوو کە ئەویش ناسرابوو بە پاروگواهی بەردی.

لە ساڵی ۱۹۵۲ شۆرشێ نیشتمانی پۆلیفیا بەرپا بوو بە سەر کردایەتی فیکتۆر بازنیستۆف بە هاوکاری کرێکارانی کشتوکاڵ و مەنجمەکان کە بوە هۆی لەناو بردنی دەسەلاتی سەربازی و بوە سەرۆک وولاتی پۆلیفیا و چاکسازی خستە ناو پۆلیفیا لە بواری کانی ئابوری و کۆمەڵایەتی و خۆمالی کردنی مەنجمەکان و دابەشکردنی زەوی بە سەر جوتیاران، لە ساڵی ۱۹۶۷ جوتیارانی پۆلیفیا دەستیان کرد بە شۆرش بە سەرکردایەتی شۆرش گێری جیهانی (شی گیفار) بەلام بە پشتیوانی ئەمەریکا توانرا شۆرشەکە لەناو بەرن و گیفار لە ئەنجام شەهید کرا، گیفار ئەو شۆرشگێرە بوو کە هاوڕێی خەباتی فیدل کاسترۆی سەرۆکی کوبا بوو بە شەرداری شۆرشێ کوبا و سەرکەوتنەکەیی کرد و گەراوه وولاتەکەیی خۆی دەستی بە شۆرش کرد. شی گیفار لە

خیزانیکی زۆر دەوڵەمەند بوو هەر لە منداڵیەوه خولیای هەژارو لێقەوماوان بوو بپروای بە ژبانی خیزانی نەبوو کە لە سەر بەرژەوهنی هەژاران پەیدای دەکات، لە دواي وەرگرتنی پروانامەیی دکتۆری پووی لە تیکۆشان کرد لەگەڵ جوتیارو کرێکاران بۆ وەدی هینانی ئامانجەکانیان و دواي شەهید کردنیشی دۆژمنانی نەیان توانی بچنە سەر تەرمەکەیی نەوێن تەرمەکەش رووبەرپووی دۆژمنەکانی بپیتەوه، لە ماوهی ساڵەکانی ۱۹۶۹ تا کو کۆتای ساڵی ۱۹۹۲ پۆلیفیا ئارامی بەخۆیەوه نەدیت بە هۆی کودەتا یەک لە دواي یەکەکان و دەمیکن سەربازی و دەمیکن مەدەنی و دەمیکن دکتاتۆری و دەمیکن مام ناوهندی بوو کە ئەمەش بوە هۆی تەنگەژەیی ئابووری و لێکن ترازانی باری کۆمەڵایەتی و چەوسانەوهی چینهکانی مام ناوهندی و هەژارەکان بەهۆی بەرز بوئەوهی باری ناھەمواری ئابووری و خاوەن کۆمپانیە تاییبەتەکانی کەرتی تاییبەتی، هەر ئەمەش بوە هۆی ئەوهی دووبارە لە مانگی ۵/ ۱۹۹۷ کۆنگرێسی پۆلیفیا ژەنەرالی پانزروسوارێژی هەلبێژارد بە سەرۆک کۆمار کە دکتاتۆریکی کۆن بوو لە ماوهی ساڵەکانی ۱۹۷۱ تا ۱۹۷۸، لە یەکی تریشەوه پالەپەستۆی ئەمەریکا لە سەر پۆلیفیا سەکەم کردنەوهی بازگانی کردن بە کۆکاین.

• پۆلیفیا: ئەندامە لە نەتەوه یەگرتووەکان، ئەندامە لە رێکخراوی وولاتانی ئەمەریکا.

سۆزىنام

- ناۋى رەسمى: كۆمىرى سۆزىنام.
- پايتەختى: پارامارىۋ، ژمارەى دائىشتوانى ۲۲۵ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- رويىرى: ۶۳۲۵۱ مىل چوار گۆشە و ۱۶۳۸۲۰ كىلۇمەتر چوار گۆشە يە.
- ژمارەى دائىشتوانى: ۶۴۵ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- چرى دائىشتوانى: ۱۰ كەس لە يەك مىل چوار گۆشە دا.
- بوژانەرى دائىشتوانى: ۲.۲۵٪.
- بىندەرە سەرەكىەكانى: ئەلبىتتا، نىونىكرى، پارامارىۋ، لەمەمان كاتا شارە سەرەكىەكانىەتى
- نژادەكانى: ھىدى ۲۷٪، كرىۋل ۲۱٪، جاۋانى ۱۵٪. نژادەكانى تر ۱۷٪.
- زمانەكانى: ھۆلەندى (زمانى رسمىيە) سرتانگ تۇنگە، ئىنگلىزى، ھىدى.
- ئايىنەكانى: مەسىحى ۴۸٪، ھىندۇس ۲۷٪، ئىسلام ۲۰٪.
- زانىنى خويىندىن ونووسىن: ۹۵٪.
- دابەشى كارگىرى: ۱۰ ھەرىمى كارگىرىيە
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱ر۰۰۰ مىليار دۆلار.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۳ر۰۰۰ دۆلار.
- دراۋى: جىلدۇرى سۆزىنام.
- بەرگىرى: ۴٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۱۲ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۱۵ر۰۰۰ لە خاكى ولاتەكە.
- بەرەمى كشتوكالى: گەنم وچۇ، دانەۋىلە، برىنج، مۇز، فەرىكە خورما، تەرە، ميوەجات، دارى دارىستانەكان، چەۋەندەرى شەكر.
- سامانى ئاژەلى: مەر ۱۵۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، بىزى ۸۵ر۰۰۰ ھەزار سەر، چىل ۲۵ر۰۰۰ ھەزار سەر، پەرمور ۲۱۰۰۰ مىليۇن سەر، ماسى.
- سامانى سروشتى: كۆلېن، بۆكسىت، زىر، ئاسنى خاۋ.
- پىشەسازى: ئامادەكردى خۇراك، ئەلەمنىۋم، ماسى قوتى.
- بەرەمى كارەبا: ۱ر۰۰۰ مىليار كىلۇ وات كاتژمىر.
- داھاتى دەرەۋى: كەلپەلى سەرمايەدارى. كەلپەلى بەكار ھىيان، نەوت، پەمۇ، خواردەمەنى.
- دەرچوۋەكانى: ئەلەمنىۋم، برىنج، ماسى، مۇز، بۆكسىت، ئەلۇمىنا.
- ھابىشەكانى بازىرگانى: ياپان، چىن، بەرازىل، بەرىتانيا، ھۆلەندا، نەروىچ، ترىنىداد، ئەلمانىا.
- رژىمى دەسەلات: ولاتىكى كۆمىرىە، ئەنجومەنى ياسادانان بەناۋى (ئەنجومەنى ئومە) يەكە پىك ھاتوۋە لە ۵۱ ئەندام. ئەنجومەنى جىبەجىكردىن پىكھاتوۋە لە سەركۇ كۆمارو سەركۇ ۋەزىران. ئەنجومەنى ۋەزىران ۋە ئەنجومەنى دەۋلەتپىش تىايە. كۆمىرى سۆزىنام پىشتر ناسرابوۋ بە ناۋى جوياناي ھۆلەندى.
- پارتە رامبارىەكان: بەرەى نوى كە پىك ھاتوۋە لە چوار پارتى يەكگرتوۋ لە پارتە چەپرەۋەكان ئەۋىش (پارتى ھاۋكارى يەكئىتى نەتەرەى، پارتى نىشتمانى سۆزىنام، پارتى چاكسازى پىشكەۋتن، پارتى كارى سۆزىنام)، پارتى دىموكراتى نىشتمانى، پارتى چەپى ناۋەندى، پارتى جىگرەۋەى دىموكراتى، پارتى چەپى ناۋەندى.
- جۇگرافىيائى ولات: سۆزىنام دەكەۋىتتە سەر كەنارى باكوورى رۇژمەلاتى كىشۋەرى ئەمەرىكاي باشۋور، جويانا دەكەۋىتتە رۇژئاۋاي، بەرازىل دەكەۋىتتە باشۋورى،

جوياناي فەرمەنسى دەكەرىتە رۇژھەلاتى. كەنارىكى سەر زەربىي ئەتلەسى و چەندىن بەر بەستەى ناوى تيا دروستكراوه كە بۇ كارى كشتوكالى بەسوودەو پردىكى دارستانى ناوخۇى ھەيە. لەباشوورى ۷۵٪ خاكى سۇرىنام گردو تەپۇلكەيە و تاكو ئىستاش ئەو گردۇلكانە بەتەواوى دۇزىنەرى تيا نەكراوه، سى زىى سەرەكى تيايە ئەويش زىى كۆرنىچىن لەسەر سنوورى جوانا، زىى ماروین لە رۇژھەلاتى، زىى سۇرىنام كە پارامارىوى پايتەختى كەوتۇتە سەر، چىپاكالى تۇمك، ھۆمك كەوتۇتە سەر سنورى بەرازىل.

• مېژووى ولات: لە سانى ۱۵۹۲ ئەسپانېەكان سەردانى سۇرىناميان كوردە، سۇرىنام بەناوى دانىشتوانى كۇنى كراوه كە پىسى دەگوترا (سۇرىنىيى)، لە سانى ۱۶۵۲ ھۆلەندىەكان چەندىن كۇمەلگاي نىشتەجىيان لىدامەزارند، ھەرەھا لە سانى ۱۶۵۲ بەرىتانىەكانىش چەندىن كۇمەلگايان لى دروستكرد. سۇرىنام لە سانى ۱۶۶۷ بوە ژىر دەستەى ھۆلەندىەكان. كە لەبەردسەتى بەرىتانىەكانىان دەرھىنسا بەرامبەر نىو ئەمستردام (نىيۇيۇرك) بەپىي پەيمانى برىدا، لە سانى ۱۶۸۲ كشتوكالى قاوہو چەمەندەرى شەكرى لى ئەجامدرا لەرىگەى ئەو كۇلانىەى كە لەنەفرىقىا ھىنابويانە ناوچەكە. دوايى سۇرىنام كەوتە ژىر دەسەلاتى بەرىتانىا لە سانى ۱۷۹۵ تاسالى ۱۸۱۶، لە سانى ۱۸۶۳ رژىمى كويلايەتى لەولاتكە ھەلۋەشىنراوہو كرىكارى چىنى ھىندى جارىان ھىنسا بەگرى بەستە كارىان پىندەكردن. لە سانى ۱۹۴۸ ئەو ژىر

دەستەيە بوە ژىردەستەى ھۆلەندى و دواى (۲ سال) سۇرىنام ماق نۇتۇنومى ۋەرگرت جگە لەكاروبارى دەرەوہو بەگرى، لە سانى ۱۹۵۴ ناوى بوە جوياناي ھۆلەندى، لە سانى ۱۹۶۹ بوە نابىنگ بوە سەركردەيەكى ناوادارى سۇرىنامو سەركردەى پارتى نىشتەمانى سۇرىنام بوو، ھەولى بىوچانى بۇ بەرەو باش بىردى و لاتەكە.

لە ۱۹۷۵ / ۱۱ / ۲۵ سۇرىنام سەربەخۇى تەواوى بەدەست ھىنسا سەرەراى بەرھەلىستى كردنى دانىشتوان كە لەباشوورى رۇژھەلاتى ئاسيا روويان تى كىردبوو پىش سەربەخۇى وولاتكە بوە ھۆى ئەوہى كە نىزىكەى ۴۰٪ دانىشتوانى وولاتكە بەرەو ھۆلەندا كۇچيان كرد. لە كودەتاي سەربازى سانى ۱۹۸۰ دەسەلاتى مەدەنى لابرا، سانى ۱۹۸۲ بەرەى مىللى شۇرشگىرى دامەزرا. لە سانى ۱۹۸۸ دەستورى نوى برىارى بۇ درا لە ژىر ھەلبۇاردنى (رامزواك شىنكار) سەروكى يەككىتى پارتە بەرھەلىستكارەكانو بوە سەروك كۇمار، بەلام دوايى لەلايەن سەربازەكان لە دەسەلات لابرا لە سانى ۱۹۹۰. لە سانى ۱۹۹۲ پەيمانى ناشتى لە نىوان حكومەتو ئۇيۇزسىيۇن مۇركرا، دواى ئەوہ ھىزە شۇرشگىرەكان لەمانگى ۱۹۹۴ / ۲ ھىرشىكى بەرفراوانىان ئەجامداو بوە ھۆى داگر كردنى بەنداوى (ئافوباكان)، بەلام لەلايەن ھىزى سوپا ھىرشەكە ھەرەسى پىنھىترا.

• سۇرىنام ئەندامە لە رىكخراوى وولاتانى ئەمەرىكا، ئەندامە لەنەتەرە يەكگرتوۋەكان.

جۇيانا

- ناۋى رەسمى: كۇمارى جۇياناى ھەرھەزى.
- پايتەختى: جۇرج تاۋن، ژمارەى دانىشتۋانى ۲۸۸ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- روبەرى: ۸۲ر۰۰۰ مىل چوار گۆشەو ۲۱۴ر۹۶۹ كىلۇمەتر چوار گۆشەيە.
- چىرى دانىشتۋانى: ۱۱ كەس لە يەك مىل چوار گۆشەدا.
- ژمارەى دانىشتۋانى: ۱ر۱۲۵ر۰۰۰مىلۇن كەسە.
- بوژانەرى دانىشتۋانى: ۰ر۱۰٪.
- شارە سەرەككەكانى: كرىفرتن، رۇزھول، لىندن.
- بەندەرە سەرەككەكانى: ئىوئىستردام، (ئىسترادامى نوئى، جۇرج تاۋن).
- نژادەكانى: ھىندى دورگەى ھىندى رۇژھەلات ۵۰٪، پنىست رەشەكان ۲۲٪، نژادە تىكەلاۋەكان ۱۲٪، ھىندى ئەمەرىكى ۶٪.
- زمانەكانى: ئىنگلىزى، (زمانى رەسمىە) زاراۋەى ھىندى ئەمەرىكى.
- ئايىنەكانى: مەسحى ۶۰٪، ھىندۇسى ۲۲٪، ئىسلام ۷٪.
- زانىنى خۇيىندن ونوسىن: ۹۵٪.
- دابەشى كارگىرى: ۱۰ پارىزگاي ھەرىمىە.
- كۇى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۱ر۸۵۰ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لە كۇى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۲ر۷۰۰ دۇلار.
- دراۋى: دۇلارى جۇيانا.
- بەگرى: ۲ر۲٪ لە كۇى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۱۷ر۵۰۰ ھەزاركەسە.
- زەۋى كشتوكالى: ۲ر۲٪ لە خاكى وولاتكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەن، جۇ، دانوئىلە، برنج، چەۋەندەرى شەكر، دارى دارىستانەكان، ھەنگوئىن.
- سامانى نازەلى: مەر ۱۴۴ر۰۰۰ ھەزار سەر،
- بىزن ۱۷۵ر۰۰۰ ھەزار سەر، چىل ۲۲۳ر۰۰۰ ھەزار سەر، پەرور ۱۲ر۳۰۰ مىلۇن سەر.
- پىشەسازى: دەرھىنانى بەرھەمى سروشتى. دروستكردى شەكر، پالاۋتنى ھەنگوئىن، بەرھەمى رىستىن وچىن، بەرھەمى كارەبا: ۳۵۰ مىلۇن كىلۇ وات كاتۇمىر.
- سامانى سروشتى: ئەلماس، زىوو، بۇكسىت، كرىت، بەرھەمى تر، دار، بەرھەمى شىر، ماسى، ئەربىيان.
- دەھاتى دەرھەمى: نەوت، خواردەمەنى، بەرھەمى پىشەسازى، ماشىن و ئۆتومبىل.
- دەرچوۋەكانى: زىر، روم، ھەنگوئىن، شەكر، برنج، ماسى، دار، بۇكسىت.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: يابان، چىن، ئەلمانىا، كەنەدا، ئەمەرىكا، ترىنىداد، چىنى مىللى.
- رژىمى دەسەلات: وولاتىكى كۇمارىسە، ئەنجومەنى ياسادانانى بەناۋى (كۆمەلەى نىشتامنى) كە پىكھاتىە لە ۵۲ ئەندام بۇ ماۋەى پىنچ سال ھەلدەبۇزىردىن. ئەنجومەنى ۱۲ لە ۱۲ ۋەزىر پىك ھاتوۋە سەرۇك كۇمار سەرۇكايەتى دەكات.
- پارتە رايىمىرەكان: مەبدەئەكانى شۇشياسىتى نەتەۋەى، پارتى مىللى پىشكەوتن، پارتى بىكەى ھىندى، پارتى چەپ، پارتى كۇنگرەى نىشتامنى گەل.
- جۇگرافىاي وولات. جۇيانا دەكەۋىتە باكورى رۇژھەلاتى ئەمەرىكاي باشور، فەنزويلا دەكەۋىتە رۇژئاۋى، بەرازىل دەكەۋىتە رۇژئاۋا باشور، سۇرىنام دەكەۋىتە رۇژھەلات، جۇيانا گەۋرەترىن وولاتە لە سى جۇياناى بەرىتانى و جۇياناى فەرەنسى جۇياناى ۋەلەندى(سۇرىنام)، لە جۇيانا

تۇرۇنكى زىنى باشى تىايە كە لە باكور دېتە خوارى بەرەو باشوور. خاكى وولاتەكە زۇربەى دارستانى كە مەرەپپە. ھىلىكى كەنارى بەپىتى ھەپە كە پانپەكەى ۴۰ ميل درىژەو بۇ كشتوكال زۇر سودمەندە كەلە ۹۰٪ دانىشتوانى لەو ھىلە دەژىن، ئەوئىش كە لەناوچە دارستانەكانى جىادەكاتەوہ لەگەل ناوچەى كەنارى وناوچەى سافتاى پىر لەگژو گىاو مىرگ، كەش و ھەوایەكى مام ناوھندى ھەپە لەوھزەھكان .

• مېژووى ولات: جۇيانا ماناى خالىكى ئاوى زۇربى كەنەم وشەپەش لە زارى دانىشتوانى رەسەنى كۆنى ناوچەكە بەكار ھىنراوہ كەھندى ئەمەرىكى بوونە.

(كرىستوفەر كۆلۇمبىس) لە سانى ۱۴۹۸ سەردانى ئەوناوچەپەپەى كردوہ. لە سانى ۱۶۲۰ كارمەندانى كۆمپانىيائى رۇژئاواى ھىندى ھۆلەندى جىنشىنى بووینەو بنگەى چەكدارى لىدەمەزاندوہو زۇر لە ئەفرىقىەكانى بۇ لاپەنى خۇ راكىشاوہ. لەدواى ماوہى دەسەلاتى فەرنسا بەرىتانىا داگىرى كرد لە دواى شەرى ناپلىونىەكان لە سانى ۱۸۱۴ ھەلسا بەكرىنى (مىررا و بىرىكاو ئەسكىيو) ، لە سانى ۱۸۲۱ جویانا بوہ ژۇر دەستەى بەرىتانىا بەناوى جۇياناى بەرىتانىا، لە سانى ۱۸۲۴ رژىمى كۆپلەى ئى ھەلۇەشاندموہو كرىكارانى چىنى ۋەھىندى روویان تىكرد بە گرى بەستە كاربان دەگرد. لە شەستەكانى سەدەى نۆزبەم زىر دۇزراپەوہ.

بە دروست بوونى كىشەى نىوان جۇياناى بەرىتانى و فەنزویلا لەسەر زەوہەكانى كە كەوتبوونە رۇژئاواى زىنى ئەسكىيو بەلام لەرىگەى دادگاى نىو دەولەتى ئەوناوچەپە بۇ ناو جۇيانا گەراوہ لە سانى ۱۸۹۹ .

جۇيانا لە سانى ۱۹۵۲ ماقى ئۇتۇنومى ناوخۇى

لە بەرىتانىا ۋەرگرت، لە سانى ۱۹۵۲ ھەلېژاردنى ئەنجومەنى ياسادانان ئەنجام درا ئەوئىش بەسەرکەوتنى پارتى پىشكەوتنى گەلى جەلپە كە كۆچبەرە ھىندىەكان دەنگىان پىدان. بەلام لەدواىى بەرىتانىا دەستورى راگرت و حكومەتى كاتى پىك ھىنا لە ترسى ۋەرگرتتى دەسەلات لەلاپەن كۆمەنىستەكان، لە سانى ۱۹۶۱ دكتور شارس جاجانكە دكتورى ددان بوو بوہ سەرۇك ۋەزىران كە سەرۇكى پارتى پىشكەوتنى گەل بوو. بەلام لە سانى ۱۹۶۴ لە دەسەلات لابراو فورىس بونھام سەرۇكى پارتى كۆنگرەى نىشتمانى گەل بوہ سەرۇكى كاتى پارتەكەى و پارتى پىشكەوتنى گەل. لە ۱۹۶۶/۵/۲۶ جۇيانا سەربەخۇى تەواوى ۋەرگرت لە بەرىتانىا وناوى گوردرا لە جۇياناى بەرىتانى بۇ كۆمارى جۇياناى سەربەخۇ، بەلام ھەر بەئەندامى كۆمەنولسى بەرىتانىا ماپەوہ.

لە سانى ۱۹۸۹ رىكەوتنى ئاشتىبونەوہى لەگەل فەنزویلا مۆركرد بەلام دواى ئەوہ كىشە دروست بوو لەسەر سنور لەگەل سۆرىنام. لەھەلېژاردنەكانى پەرلەمان لە سانى ۱۹۹۲ سەرۇكى پارتى شادى جاجان بوہ سەرۇك كۆمارو دەستى كرد بەگۆرىنى كەرتى گشتى بۇ كەرتى تايبەتى ئابوورى، لە مانگى ۱۹۹۷/۵ جاجان كۆچى دواى كرد سەمئىل ھىندى جىگەى گرتەوہ، لە مانگى ۱۹۹۸/۱۲ ھاسەرەكەى جاجان بە سەرۇك كۆمار ھەلېژاردرا بەلام بەھۇى بەربەرچ دانەوہى دەستى لەكار كىشاوہ لە مانگى ۱۹۹۹/۸ بەھارات حدبۇ جىگەى گرتەوہ كە بچوكترىن سەرۇك دەولەت و تاكو كۆتايى سانى ۲۰۰۴ ھەر لە دەسەلات بوو.

• جۇيانا ئەندامە لەئەتەوہ يەكگرتوہەكان، ئەندامە لە كۆمەنولسى بەرىتانىا، ئەندامە لە رىكخراوى وولاتانى ئەمەرىكا.

(فەنزويلا)

- ناۋى رەسمى: كۆمۈرى فەنزويلا.
- پايتەختى: كاراكاس، ژمارەى دانىشتوانى ۲ر۸۹۵۰۰۰ مىليۇن كەسە.
- پووبەرى: ۲۵۲ر۴۲ مىل چوار گۆشە و ۹۱۲ر۰۵۰ كىلومەتر چوار گۆشە يە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲۴ر۷۶۵۰۰۰ مىليۇن كەسە، بە يىنى بىلاوكراۋەى رۇژنامەكانى ۲۰۰۲.
- چېرى دانىشتوانى: ۷۰ كەس لە يەك مىل چوار گۆشە دا.
- بوژانەۋەى دانىشتوانى: ۲ر۲٪.
- شارە سەركىەكانى: فالىنسىا، فزكىيۇ.
- بەندەرە سەركىەكانى: بۇرتوكابىلۇ، لاگۇبرا، ماركىبۇا.
- دابەشى كارگىرى: ۲۲ پارىزگايە + ھەرىمى كاراكاسى فېدرالى + ۷۲ دورگەى سەرىە كاراكاسى فېدرالى.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۸۵ر۳۲۰ مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۸ر۵۰۰ دۇلار.
- دراۋى: بۇلىفر.
- بەرگىرى: ۵ر۲٪ لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۹۰ر۵۰۰ ھەزار كەسە.
- نژادەكانى: مستىزۇ ۶۸٪، ئەسپانى و پورتوگالى و ئىتالى ۲۰٪، پىئىست سىپىەكان ۱۰٪، ھىندىە ئەمىركىەكان ۲٪.
- زمانەكانى: ئەسپانى (زمانى رەسمىيە) بەلام زمانەكانى تىرىش قەدەغە ئىيە ھەر ئەتەۋەيەك كاروبارى پى ھەلدەسوپىنى.
- ئاينەكانى: كاسۋىلكى پۇمانى.
- زانىنى خويئندن و نوسىن: ۹۰٪.
- زەۋى كشتوكالى: ۵ر۴٪ لەخاكى وولاتەكە.
- بەرھەمەكانى كشتوكالى: گەنم و جۇ، دانەۋىلە، برىچ، مۇز، گەنەشامى، چەۋەندەرى شەكر، تەپە، مېۋەجات.
- سامانى ئاژەلى: مەر ۸۴۵ر۰۰۰ ھەزار سەر، بىزىن ۲ر۱۵۰ مىليۇن سەر، چىل و گامىش ۱۵ر۷۶۰ مىليۇن سەر، بەراز ۴ر۱۵۰ مىليۇن سەر، پەرەۋر ۱۲۵ مىليۇن سەر.
- پىشەسازى: دەرھىئانى ئاسن، پۇلا، بەرھەمى نەوت، رىستىن و چىن، دروستكردى شەكر.
- بەرھەمى كارەبا: ۷۵ر۵۰۰ مىليار كىلۇۋات كاتژمىر.
- سامانى سروسشى: نەوت، گازى سروسشى، ئاسن، زىر، بۇكسىت، كبرىت، فۇسفات.
- داھاتى دەرەۋەى: ماشىن و كەلوپەلى پىشەسازى، كىمىا، پىداۋىستى خۇراك.
- دەرچوۋەكانى: نەوت، ئاسنى خاۋ، بۇكسىت، شەكر، پىئىست، گۆشتى ئاژەل.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: يابان، چىن، ئەلمانىا، كوبا، بەرازىل، ئىتالىا، ئەمەرىكا، چەندىن ۋلاتى غەربى و ئەفرىقى.
- پىئىسى دەسەلات: كۇمارىلكى فېدرالىيە. پەرلەمانى (كۇنگرىس) پىك ھاتو لە دوو ئەنجومەن (ئەنجومەنى پىران كە لە ۵۰ ئەندام پىك ھاتو و ئەنجومەنى نوئەران كە لە ۱۹۹ ئەندام پىك ھاتو)، بە پىشنىيارى گشتى ھەلدەبىژىردىن بۇ ماۋەى پىنچ سال. ھەرۋەھا سەرۇك كۇمار بۇ ماۋەى پىنچ سال ھەلدەبىژىردى. سەرۇك كۇمار نابى بۇ جارى دووم خۇى ھەلبىژىرئىت تەنيا لەدۋاى دە سال بەسەر ھەلبىژاردنى يەكەمىدا تىغەپەرى.

• پارتە رامياربەكەن: پارتى بۆتتەنەۋەي پوۋە سوشىيالىستى، پارتى كىشەي رادىكالى، لايالى چەپ رەۋى، كۆمەلەي فراۋانى ھاۋكارى، پارتى كۆمەلەيەتتى مەسىحى، پارتى كارى ديموكراتى، پارتى چەپى ناۋەندى، چەندىن پارت و گروپو بۆتتەنەۋەي تىرى تىايە بەپىتى بىرو بۆچۈۋەنەكانىيان خەبات دەكەن بۆ بوژانەۋەي ۋولاتەكەيان.

• جوگرافىيەي ۋلات: فنزويلا زۆربەي كەنارى باكورى ئەمەرىكاي باشور دەگرىتەۋە لەسەر دەرياي كارىبى، كۆلۇمبىيا لە پۇژئاۋاي، بەپازىل لە باشورى، جۇيانا لە پۇژئەلاتى. زنجىرە چىكان فنزويلا دابەش دەكات بۆ چوار ناۋچەي جىباۋاز. يەكەمىيان نزمىيەكانى مركىبۇ، دوۋەمىيان ناۋچەي چىايە لە باكورى باكورى پۇژئاۋا، سىنەيم كۆمەكانى زىنى ئورنىكۇ، لە باكورى دەشتايەكانى ئىلتارى فروانە كە گزۇگىياۋ پوۋەك داي پۇشيوۋ، لە باشورى باشورى پۇژئەلاتى ناۋچە دارستانەكە كە زەۋىيەكى زۇرى داگىر كىردوۋ، چوارەم بەرزاىيەكانى جۇياناي باشورى ئۇرىنكۇ. پوۋبەرى ئەۋ بەرزاىيانە نىزىكەي نىۋەي پوۋبەرى فنزويلا دەگرىتەۋە. زىنى ئۇرۇنۇكۇۋ لىقەكانى نىزىكەي ۸۰٪ زەۋى فنزويلا ئاۋ دىر دەكات. لە باشور و پۇژئاۋاي چىايە ئەندىزىۋ دەرياچەي مراكبۇي تىايە كەشرو ھەۋاي بەپىتى ھەلكەتەي جوگرافىي ۋولاتەكەيە.

• مىنۇروى ۋلات: لە سانى ۱۴۹۸ كۆلۇمبىس فنزويلا لە سەفەرى سىيەمى دەريايى فەنزويلاي دۇزىەۋە، بۇ سانى دوۋەم (ئەلۇن سودى ئەجىدا) ئەسپانى سەردانى دەرياچەي مراكىبۇي كىرد و ناۋى نا فنزويلا (يان فىنىسىيەي بچوۋك) لەبەر ئەۋەي دانىشتۋانەكە كە پردىيان بەستۋونى داردروستىكردبوۋ لەسەر ئاۋ لەشيوۋەي خانۋوى

بچوۋك. لە ۋلاتە كۆمەلگاي نىشتەجىنى لىدروست نەكرابوۋ بەشيوۋەيەكى بەرچاۋ تاكو دروستكردنى شارى كاراكاس لە سانى ۱۵۶۷. ئەۋ شارە كە سىمۇن بۇلىفار لىتى لە دايەك بوۋ. لە سانى ۱۷۸۲ بۇلىفار ئەۋ سەركردە شۇپشگىرە بوۋ كە زۆربەي خاكى فنزويلاي پزگار كىرد لە ژىر دەسەلاتى ئەسپانىيەكان، بۇلىفار تۋانى ئەمەرىكاي باشور لە داگىر كەرى ئەسپانىيە پزگار كات و يەكەم نىشتەجىنى ھەمەجۇرى لىدروست بكات ئەمەش لە سانى ۱۸۱۰ دابوۋ، بەلام ئەۋەكات نەيتۋانى سەربەخۇي ۋولاتەكە ۋەرىگرىت، بەلام دوايى تۋانى لە ۱۸۱۱/۷/۵ سەربەخۇيى فەنزويلا رابگەيەنى، لە سانى ۱۸۲۱ لە سەرەتا فنزويلا پەيمانى يەكىتتى فېدرالى لەگەن كۆلۇمبىيا مۇركىد بەلام ئەۋ يەكگرتتە جىباۋەۋە كۆمارى فنزويلاي لە سانى ۱۸۲۰ راگەياندىن، دواي ئەۋە نوقوم بوۋ لە نىۋان دوۋ بىرو بۆچۈۋنى شۇپشگىرى و دىكتاتورى كە بوۋ ھۇي بلابوۋنەۋەي بى ئابوۋرى و داپلوسىن و تالان و كوشتن و وىزان كىردن. لە دواي ئەۋە پىۋانى سەربازى بە درىزىي سالاكانى سەدەي بىستەم دەسەلاتدار بوۋن و تۋانىيان گىنگى بدەن بە دەرىنسانى نەۋت بە پەرەپىندان و جىبەجىكردنى چەندىن كارى چاكسازى كۆمەلەيەتتى. لە ھاۋەي سانى ۱۹۰۸ تا سانى ۱۹۲۵ ژەنەرال جۇمىز دەسەلاتى گرتە دەست. لە سانى ۱۹۴۶ يەكەم كۆمەلەيە دامەزىنەر ھەنېزىردا بۇ نوۋسىنەۋەي دەستورى ۋولاتەكە.

لە ھەنېزاردنەكانى سانى ۱۹۴۷ پۇمولۇ جالىگۇس سەركەۋتنى بە دەست ھىنا كە پارتى كارى دىموكراتى پىلاۋتوبوى زۆربەي كورسىيەكانى كۆمەلەيە بە دەستەيتنا، بەلام لەكودەتايەكى سەربازى لەسەر دەسەلات لاپرا

ورژیمیکى سەربازى دامەزرا، دواى سالى ۱۹۵۸ پزىمى دىكتاتورى لەناوبرا، لە سالى ۱۹۵۹ حکومەتەکان لەرنگەى ھەلبژاردن دەسەلاتیان ھەرگرت، راخابیل رۆدریگوز دەسەلاتى ھەرگرت و ماوەى دا بە پارتي کۆمەنيسست کە دابەزریت و پەيوەندى لەگەل موسکۆ بەهیز کرد. لەدواى ھەرگرتنى دەسەلات لەلایەن کارلۆس ئەندریس لە سالى ۱۹۷۶ توانى چەندین کۆمپانیای نەوت بکاتەوہ کە کۆمپانیەکانى ئەمەریکا ھاوکاری کردو و لاتەکە بەرھو بوژانەوہ پەرەسەندن ھەنگاوی ناو بوہ ھۆی بەدەست ھینانی ۹،۹۰۰ ملیار دۆلار لە بەرھەمی زینر و بەرھو ئاسودەیی کۆمەلایەتی و بەرھو دیموکراتی و گۆرینەوہی دەسەلات لە رینگەى ھەلبژاردنە دیموکراتیەکان تاكو سالى ۱۹۹۲ کە کودەتایەکی سەربازى ئەنجام درا، لە سالى ۱۹۹۲ بیریز دەستی لە کار کیشاوە و فیلاسکویز بوہ سەرۆکی کاتی و لاتەکە، رفایل کالدیرا لە سالى ۱۹۹۲ ھەلبژاردرا بەسەرۆک کۆماری فنزویلا بەلام لە مانگی ۶/۱۹۹۴ نیوہی بانکەکان بەھۆی نالەبارى بارودۆخە ھەلاتن و لەھەمان کات بەھۆی تەنگەژەى ئابووری، دواى سالیك توانرا مافی دەستوری جیبەجیبکرت لەزۆربەى ھەرئەمەکان. لە سالى ۱۹۹۹ بە یارمەتی لایەنگرانی شافیز لە ھەلبژاردنەکان سەرکەوتنی بەدەستھینا، لە دواى سەرکەوتنی شافیز بو پۆستی سەرەك کۆمار کە سەرکردەییەکی ھەزار پەرسەت بوو لە ھەموو بواریەکانى ژیان و کارو بەرھو پیش بردنی ژيانى گەلانى فنزویلاویش

گوى خستنى داواکاری و ئامانجەکانى خواوہن خواوہندیەتی سامانى گەورەى ھەمەجۆر بەهیز کردنى پەيوەندى لەگەل وولاتانى تازە پینگەیشتوو و دیموکرات بەتایبەتی کویا و ولاتانى ھاو دۆستى کویا لەئەمەریکای لاتینى ئەمانە ھەمووی بوہ ھۆکاری سەرھکی دژی دەسەلاتى شافیزو پوہەروو بوونەوہی لەگەل بەرھەلستاکارانی بە پشتیوانى ئەمەریکاو ھاوپەیمانەکانى بە بەرہەرەکانى کردنى دەسەلاتى شافیزو حکومەتەکەى ھەتا بەئەنجام دانى کودەتا بەلام نەتوانرا شافیز لە دەسەلات لابەرن بە ھۆی لایەنگرى بەهیزی لەلایەن گەلانى ھەژارى فنزویلاو تاكو دوا بەرھەلستکار لە دژی شافیز بە ئەنجام دانى راپرسی بو مانەوہو نەمانەوہی شافیز لە دەسەلات ئەوہبوو لەسەرھتای مانگی ۹/۲۰۰۴ راپرسی ئەنجام درا لەنێوان لایەنگرانی شافیزو بەرھەلستکارانى بە پشتیوانى ئەمەریکاو بەئامادە بونى چەندین لیژنەى تاییبەت و چاودێرو پۆژنامە نوس لەوانەش جیمی کارتەرى سەرۆکی پیشووی ئەمەریکا ئەنجام دانى راپرسیەکە کە لە بەرژمەندى شافیز بوو بو مانەوہی لە دەسەلات و ھەلاتنى بەرھەلستکارانى لە خواوہن خواوہندیەتی سامانى زۆرى زەویى و کەلوپەل و کۆمپانیە ھەمە جۆرەکان .

- فنزویلا ئەندامە لە نەتەوہ یەگرتووہکان، ئەندامە لە رینگخراوى دەرھینانى نەوت
- (ئوپیک)، ئەندامە لە رینگخراوى وولاتانى ئەمەریکا .

شىلى

- ناۋى رەسمى: كۆمۈرى شىلى.
- پايتەختى: سانتىياگو، ژمارەى دانىشتوانى ۴۷۸۵ر۰۰۰مىليۇن كەسە.
- پووبەرى ۲۹۲ر۱۳۲مىل چوارگۇشەو ۷۵۶ر۱۲۲كىلۇمەتر چوارگۇشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۵ر۰۳۴ر۰۰۰مىليۇن كەسە، بەپىنى زانىيارى ۲۰۰۱.
- چىرى دانىشتوانى: ۵۲كەس لەيەك مىل چوارگۇشە.
- بەندەرە گىرنگەكانى: ئەرىكا، ئىتتۇفاجىسكا، فليارىزۇ.
- شارە سەرەككەكانى: بۇنتى ئالتۇ، تلكا هوانۇ، كۇنسىيون، فىندال مار.
- بوژانەھەى دانىشتوانى: ۱ر۰٪.
- زمانەكانى: ئەسپانى (زمانى رەسميە).
- نژادەكانى: سىپى پىنست، تىكەلاۋى سىپىيەكان و ھىندىيەكان و ئەمەرىكا ۹۵٪. ھىندى ئەمەرىكى ۲٪. نژادەكانى تر ۲٪.
- ئايىنەكانى: كاسۋىلىكى پۇمانى ۸۹٪. پروتستانت ۱۱٪.
- زانىنى نوسىن وخوئىندىن: ۹۵٪.
- دابەشى كارگىزى: ۱۲ ھەزىمە واتە پارىزگايە.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۷ر۰۰۰مىليار دۇلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۱ر۷۵۰ دۇلار.
- بەرگىرى: ۲ر۰ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۹۵ر۱۵۰ ھەزار كەسە.
- دراۋى: بىبۇزى شىلى..
- زەھى كىشتوكالى: ۲ر۰٪ لەخاكى وولاتەكە.
- سامانى نازەلى: مەر ۲ر۶۰۰مىليۇن سەر، بىزىن ۸۱ر۰۰۰ ھەزار سەر، چىل و گامىش ۲ر۵۰۰مىليۇن سەر، بەراز ۱ر۸۰۰مىليۇن سەر،
- بەرەھەمەكانى كىشتوكالى: گەنم، جۇ، پەتاتە.
- چەۋەندەرى شەكر، تەپە، ميوەجات، نۆك، دار.
- سامانى سرۇشتى: مۇلبىدىنم، ئاسن، نترات، نوحاس، گەرەترىن ولاتە لەبەرەم ھىنانى نوحاس كە سەرچاۋەيەكى گىرنگە لە داھاتى وولاتەكە.
- پىشەسازى: بەرەھەمى دارى دارستانەكان، نامادەكرىنى ماسى، ئاسن، پۇلا.
- بەرەھەمى كارەبا: ۲۲ر۰۰۰مىليار كىلۇوات كاترئىز.
- داھاتى دەرەھەى: كەلپەلى خاۋ، كەلپەلى سەرمايەدارى، نەوت، ماشىن و ئۇتۇمۇبىل، دانەۋىلە.
- دەرچىۋەكانى: نوحاس، ئاسنى خاۋ، بەرەھەمەكانى دار، تەرەو ميوەجات.
- ھاۋەشەكانى بازىگانى: يەكىتى ئەۋروپا، بەرازىل، يابان، چىن، ئەمەرىكا، بەرىتانىا.
- پىزىمى دەسەلات: ولاتىكى كۇمارىە، سەرۇك كۇمار بۇماۋەى ھەشت سال ھەلدەبۇزۇردىت، كۇنگىرئىسى نىشتىمانى كە دەسەلاتى ياسادانان لەدوۋ ئەنجومەن پىكھاتوۋ ئەۋىش ئەنجومەنى پىران و ئەنجومەنى نوئىنەران.
- پارتە پاميارىەكان: پارتى نوئىكرىنەھەى نىشتىمانى، پارتى سۇشپالىستى شىلى، پارتى دىموكراتى مەسىچى، پارتى مام ناۋەندى، پارتى يەككەتتى دىموكراتى، پارتى چەپى ناۋەندى، پارتى دىموكراتى، چەندىن بىروبوچۋونى نەتەھەى و نىشتىمانى و دىموكراتى و كۆمەلايەتتى ترى تىايە.
- جۇگرافىيەى و لات: شىلى دەكەۋىتە كەنارى پۇژئاۋاي باشورى ئەمەرىكاي باشور كە درىژ دەبىتەۋە لەسەر زەرىاي ھادى، بۇلىقىيا

دەكەوتتە باكوورى پۇژھەلاتى ، پىرۇ دەكەوتتە باكوورى، نەرجەنتىن دەكەوتتە پۇژھەلاتى. شىيلى وولاتىكى لاكىشى بارىكى درىزە بەدرىزايى ۴۰۰۰ كىلۇمەترلە باكوورە بۇباشوور. لەگەل ئەوھشدا پانىيەكەى لەزۇر جىگا دەگاتە ۴۰۰ كىلۇمەتر ۱۶۰ كىلۇمەتر لەزۇر جىگای تر تەسك دەبىتەرە، چىياكانى ئەندىز بەدرىزايى سنورى پۇژھەلات درىزە دەبىتەرە چەندىن لوتكەى بەرزى تىايە لەجىھاندا. شىيلى سى ھەرىمى سروشتى جىياوانى باشى تىايە، بىبابانى ئەتكا لەباكوور كەزۇر دەلمەندە بە بەرھەمەكانى سروشتى لەدۆلە وشكانىيە ناوخۆيەكانى، لەناوھراست دۆلۈ كەندى كىشتوكالى بەپىتى تىايە، بەكەش و ھەواى دەرىس سىپى ناوھراست و زۆرىيە دانىشتوانى تىايە. بەلام لەباشووردا زۆرىيە بارانھە دارىستانى چىرو بەسوودى تىايە، دانىشتوانەكەى بەبەخىوكردى مەپو مالات خەرىكن، لەرۇژھەلات، لەلايەنى باشوورى خاكى شىيلى شارەكانى بۇنتا، نەرىناس، دوورتىن شارەكانى جىھانە لەباشوور، لەدواوھى گەروى ماجەلان و دووگەى تىرا لە دلفۇگۇ كە خاوەنىيەتى شىيلى و نەرجەنتىن لىك جىا دەكاتەرە. بەلام دوورتىن خاكى لەباشوور لەئەمەرىكاي باشوورە ئەویش كىب ھۇستە.

• مېژووى ولات: لەبەنەرەتا شىيلى ژىردەستەى دەسەلاتى ئەلنكاس بوە لەبەشى باكوورى ولات. بەلام بەشى باشوورى ژىردەستەى ھىندىيە ئۇركانىيەكان بوە بەردەوام دژى داگىر كەرانى بىنگانە بوونە تاكو سەدەى نۆزدەھەم، لەسالى ۱۵۴۱ (بىدوردى فالىدىفيا) توانى بەشىك لەشىلى داگىر بكات و شارى سانتياگو دامەزىننى سەرھەراى ئەوھى دانىشتوانە پەسەنەكان بەرگىريان لە وولاتكەيان دەكرىو تا سالى ۱۵۵۲ لەلايەن ئاراكۇنىيەكان تىرۇركرا،

لەسالى ۱۷۷۸ شانشىنى ئەسپانیا دادوورىكى دامەزاند بۇ ھوكمپرانى كردنى شىيلى. لەسالى ۱۸۱۰ شىيلى مافى ئۇتۇنۇمى ھەرگرت لەكاتە ناپلىون توانى شانشىنى ئەسپانیا لەناوبەرىت بەلام دواى ئەوھلە سالى ۱۸۱۴ ئەسپانیا توانى دەسەلات بگەرنىتەرە شىيلى. شىيلىيەكان توانىسان لە ۱۸۱۸/۹/۱۸ سەرپەخۇيى لەئىسپانیا ھەرگىز بەسەركردايەتى (ھىجىنن) بەدادوورى بالاي وولات و توانى بىنەماكانى دەولەت دابەزىننى بەرپىننى دوو پارتايەتى و ھوكمەتى ناوھندى تا سالى ۱۸۲۲ تانەوكاتەى ناچاركر دەست لەكار بگىنشىتەرە بوە ھۇى بەرپابونى شەرى ناوخۇ لەنئوان پارىزگارن و لىپرالىيەكان: دواى دەسەلاتى يەكىتى فېدراالىان دامەزاند بەلام نەرىش دوايى كۇتايى ھات بەسەركرەوتنى پارىزگارن. لەسالى ۱۸۲۲ دەستورى دىكتاتورى دەرچوو بە يەكەىتى ولات و ئايىنى كاسولىكى رۇمانى كرده ئايىنى رەسمى وسەرەك كۇمار دەسەلاتى بەزۇرى ھەرگرت بەرامبەر بە مافى ھەلبۇزاردن و مافى پىياوانى ئىايىنى و خاوەن زەويەكانى مسۇگەركرىبوو، چەوسانەوھى جەماوەر بەرەو توندو تىژى ھەنگاوى دەنا، لە شەرى باسفىكى ۱۸۷۹ شىيلى توانى پىرۇ بۇلىفيا بەزىننى و سنورى خاكى خۇى فراوان بكات بەخاكى بۇلىفيا لەناوچەى ئىنتۇ ماجىستا كە يەكەم دەرگاي بۇلىفيا بوو بۇ سەر دەريا. لەسالى ۱۹۲۰ (سندرى يىلما) ھەلبۇزىردا بەسەرۇك كۇمار كە پىناوئىكى لىبرالى بوو دەستى كرد بەچاكسازى كۆمەلايەتى، لەسالى ۱۹۲۵ دەستورى نۇى راگەياندرار دەسەلاتى سەرۇك كۇمار زىادكرار دەولەت و ئايىنى لىك جىا كردهو، كودەتاي سەربازى لە ۱۹۲۷ ئەنجام دراو وولاتى شىيلى بەرەو دىكتاتورىيەت ھەنگاوى نا تابوہ ھۇى دابەزىنى نرخی دەرچوھەكان و بوە ھۇى تەنگەژەى ئابوورى و

پوخانى ئابوورى ، لە سانى ۱۹۲۲ دوبراھ (ئەلسندريلما) ھەلبۇزىردراوھ بەسەرۆك كۇمار ، لە سانى ۱۹۲۸ بەرەى مىللى شىلى دەسەلاتى وەرگىرت كە يىك ھاتىون لەرادىكالى و سۇشياستەكان و كۇمۇنىستەكان، لە دوای سانى ۱۹۴۷ كۇمۇنىستەكان دەستيان كرد بەخۇبىيشانندان و خەبات كىردن دژى دەسەلاتداران تا جموجۇلى راگىرا لە سانى ۱۹۵۸ . لە سانى ۱۹۷۰ (سلفادور ئەلندى) كە ماركسى بوو ھەلبۇزىردرا بەسەرۆك كۇمار كە يەكەم ماركسى بوو لەجىھان لەرنگەى ھەلبۇزاردن دەسەلات وەرگىرى و دەستى كرد بە پىرۇگرامىكى رادىكالى فراوان بۇ بەرەوپىش بردنى وولات لەھەموو بوارە جۇراوجۇرەكانى ، بەلام سەرۆك سلفادور ئەلندى تىرۇر كرا لەلايەن كودەتاكەرەكان كە سىخوپرەكانى ناوھندى ئەمەرىكا پشتىوانى لى دەكردن ، لە دوای وەرگرتنى دەسەلات لەلايەن (ئۇجستۇ بىنۇشىە)

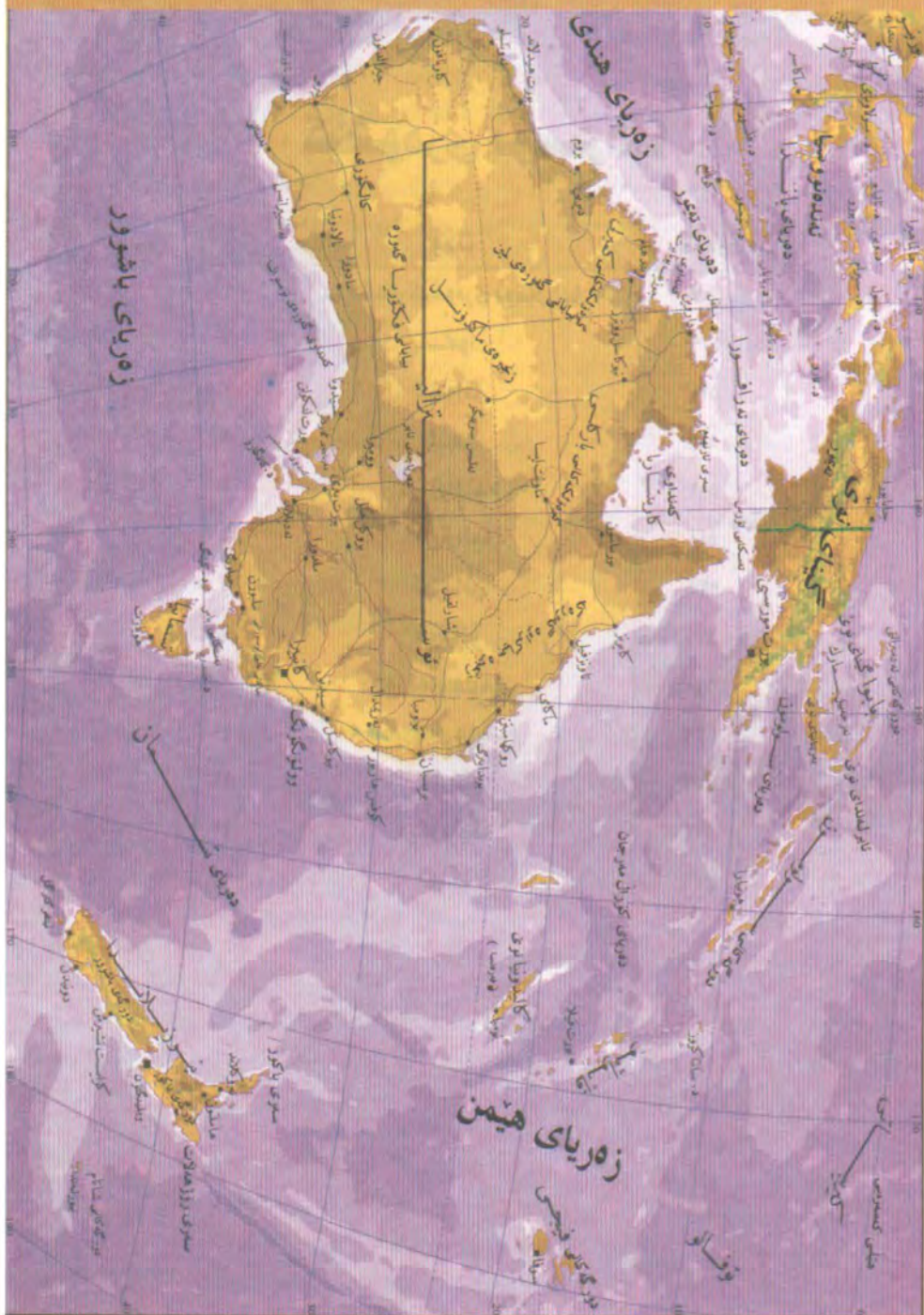
بە پشتىوانى ئەمەرىكا شىلى بەرەو ئالۇزىترىن بارىدۇخ ھەنگاوى نا لە دەسەلاتى دكاتاتورى و تەنگەژەى ئابوورى و گىرتن و كوشتن و داپلۇسىن بەردەوام بوو تاكو سانەكانى ۱۹۹۴ كە ئەدوارد فرى جىنگەى گرتەوھ، لە ۱۹۹۸/۱۰/۱۶ پۇلىسى بەرىتانىا بىنۇشىەيان دەستگىركردو وەك تاوانبارى دژبە موقۇبەتى لەماوھى دەسەلاتەكەى كە نىكەى ۲۵۰۰.۰۰۰ ھەزار كەس كوژران لە گەلى شىلى خەباتگىز، ھەرچەندە وولاتى شىلى بەرەو بوژانەوھ ھەنگاو دەنى بەلام ئاسەراى ناھەموارى بىنۇشىە كارىدانەوھى خۇى كرىدە ھەرچەند تاكو كۇتايى سالى ۲۰۰۴ دادگا بەردەوامە لە لىكۇلىنەوھى كرىدەوكانى كەچى لەبەر نەخۇشى و گەورەى تەمەنى بىنۇشىە نەتوانراوھ دادگايەكە كۇتايى بىت .

- شىلى ئەندامە لەنەتەوھ يەگىرتووەكان، ئەندامە لە رىكخراوى وولاتانى ئەمەرىكا .

كيشوهرى ئوسترااليا

لاپهړه	ولات	ز
۵۰۷	نه خشهى كيشومرى ئوسترااليا	۱
۵۰۹	ساموا	۲
۵۱۰	قانوناتو	۳
۵۱۱	فيجى	۴
۵۱۲	نيوزيله نده	۵
۵۱۴	ئوسترااليا	۶
۵۱۸	كريباس	۷
۵۱۹	توقانو	۸
۵۲۰	دورگهى سلیمان	۹
۵۲۲	دورگهى مارشا	۱۰
۵۲۳	نورنو	۱۱
۵۲۴	ميكرونيا	۱۲
۵۲۶	تونگا	۱۳

توقیانوسی

ساموا

- ناوی رەسمى: ولاتی ساموای سەربەخۆ
- پایتەختی: ناییا، ژمارەى دانیشوانى ۲۵۷۰۰ ھەزار کەسە.
- بەندەرەکانى: ناسۆ، ناییا
- ژمارەى دانیشتوانى: ۲۳۵،۰۰۰ ھەزار کەسە
- رووبەرى: ۱،۰۲۹ میل چوار گۆشەو ۲،۸۲۱ کیلۆمەتر چوار گۆشەیه.
- چرى دانیشتوانى: ۲۲۶ کەس لە یەك میل چوار گۆشەدا
- بوژانەوى دانیشتوانى: ۱،۲٪
- نژادەکانى: ساموانى ۹۴٪ نەتەوى تیکەلاو ۶٪.
- زمانەکانى: سوانى وئینگلیزى (ھەردووکیان زمانى رەسمین).
- نایینەکانى: مەسیحى ۹۹٪.
- زانینى خویندن ونوسین: ۹۹٪.
- دابەشى کارگىرى: ۱۱ ھەرنەمى کارگىرىه.
- دراوى: قالا.
- کۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۵۱۰ ملیون دۆلارە.
- بەشى تاک لە کۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۲،۶۵۰ دۆلارە.
- زەوى کشتوکالى: ۱۹،۲٪ لە خاکی ولاتەکە.
- بەرھەمى کشتوکالى: دانەوێلەى جۇراوجۆر، مۆز، کاکا، گىزى ھىندى، تەرە، میوھجات.
- سامانى ئازەلى: سامانى ئازەلى ھەيە بەلام بەھۆى بچوکى ولاتەکەو کەمى ژمارەى دانیشتوانى ناتوانریت رۆژەى ئازەل لە ھەموو جۆرەکانى دیارى بکیریت بە ھۆى کەمیەوھ.
- پىشەسازى: ئامادەکردنى گۆشتى ماسى، ئامادەکردنى خۆراک، گەشت وگوزار.
- داھاتى دەرەوى: کەلو پەلى خۆراک، کەلو پەلى دروستکراو، ماشین.
- دەرچوھەکانى: کاکا، زیتە، گىزى ھىندى، دارى
- دارستانەکان.
- ھاوبەشەکانى بازرگانى: یەكیتی ئەوروپا، ئەمریکا، فیجى، یابان، ئوستراليا
- رژىمى دەسەلات: شانشىنى دەستورەو سەرۆكى ولات شانشىنە ناوى (تانوما فیلى دووھە) دەسەلاتدارە لە سانى ۱۹۶۲ تاكو ئىستا، ئەنجومەنى یاسادانان لە ۴۹ ئەندام پێك ھاتووھ كە زۆریان لەسەرۆك ھۆزو تیرەكان.
- پارتە رامیارەكان: پارتى بوژانەوى نیشتمانى، پارتى پاراستنى ماڤى مرۆڤ.
- جۇگرافیای ولات: ساموا كۆمەلە دورگەيەكە دەكویتە زەریای ھادى لەباشوور بەدرىژاى ۲۶۰۰ کیلۆمەتر لە باكوورى رۆژھەلاتى شارى ئۆكلاندە، لە باكوورى نیوزیلەندە، لەباشوورى رۆژئاواى فیجیە، لەباشوورى تۇنگایە.
- مێژووى ولات: زیاتر لە دوو ھەزار سال پێش ئىستا گەلى بۆلینج نیشتەجى ناوچەكە بوون، لە كۆتای سەدەى نۆزدەم كێشەو مل ملانى پەرى سەند لەنیوان ئەمریکا بەرىتانیا بەھۆى بەرژەوھەندى تاییەتیان لەسەر ناوچەكە بەلام لە پەیمانى سانى ۱۸۹۹ ئەو كێشەومەملانییە كۆتایی پڤ ھات و بەرژەوھەندى ئەمریکا زیاتر گرنكى پڤدرا لە ناوچەكە. لە سانى ۱۹۴۷ ساموا كەوتە ژىر ئامۆزگارى نەتەوہ یەكگرتوھكان بەھۆى كێشەى نیوان ئەلمانیاو نیوزیلەندە لەدواى جەنگى یەكەمى جیھان، لە ۱/۱۹۶۲ ساموا سەربەخۆى خۆى بەتەواوى وەرگرت، لە سانى ۱۹۹۷ كۆمەت ناوى وولاتەكەى لە ساموای رۆژئاوا گورى بۆ ساموا.
- ساموا ئەندامە لە كۆمەنولسى بەرىتانیا، ئەندامە لە نەتەوہیەكگرتوھكان.

قانواتسو

- ناوی رەسمى: كۆمارى قانواتسو.
- پايتەختى: بۆرن فيلا، ژمارەى دانىشتوانى ۳۵۰۰۰ ھەزار كەسە.
- بەندەرەكانى: فوران، بۆرن فيلا.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۵۰ر۰۰۰ ھەزار كەسە
- رۈوبەرى: ۵۷۰۰ ميل چوار گۆشەو ۱۴۷۶۲ كىلومەتر چوار گۆشەيە.
- چرى دانىشتوانى: ۲۷۷ كەس لە يەك ميل چوار گۆشەدا.
- نژادەكانى: ميلانزىيا ۹۵٪، ڤەرەنسىيەكان ۴٪.
- زمانەكانى: ڤەرەنسى، ئىنگلىزى، بىلاما، ھەموويان زمانى رەسمىن.
- ئايىنەكانى: كاسۆلىكى رۇمانى، برۇتستنتىيە، ئىنجىليكان، لەگەل بېروراي ناوخۆى.
- زانىنى خويندن ونوسىن: ۳۰٪.
- دابەشى كارگىرى: ۶ پارىژگايە.
- دراوى: قاتو.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۲۲۲ مليون دۆلارە.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱ر۳۵۰ دۆلارە.
- زەوى كشتوكالى: ۲ر۳٪ لەخاكي ولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: قاو، گىزى ھىندى، دانەويئە، تەرەو مېوھجات، كاكاو، چەوئەندەرى شەكر.
- سامانى ئاژەلى: چيئ ۱۵۵ر۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەور ۳۲۵ر۰۰۰ ھەزار سەر، مەرۈبزن ھەيە بەلام بەھۆى كەمى رىژەى بەراستى نازاندريت.
- پىشەسازى: دوستكردنى دار، ئامادەكردنى ماسى، ئامادەكردنى گۆشت.
- بەرھەمى كارەبا: ۲۲ر۵۰۰ مليون كىلووات كاترمين.
- داھاتى دەرەوھى: كەلوپەلى خاۋ، سوتەمەنى، ماشىن و نۆتوموبىيل، خۇراك، كىمىياۋى، دانەويئە.
- دەرچوھەكانى: ماسى ئامادەكراۋ، كاكاو، قاو،
- دار، گۆشتى چيئ.
- ھاۋبەشەكانى بازىرگانى: يابان، چىنى مىللى، بەلجىكا، ئوستىراليا، ھۆلندا، ڤەرەنسىا، نېوزىلەندە، چەندىن ولاتى تر لەجىھان.
- رژىمى دەسەلات: قانواتو ولاتىكى كۆمارى پەرلەمانىيە، لەيەك ئەنجومەنى ياسا دانان پىئك ھاۋوھ كە ۴۶ ئەندامە، ئەنجومەنى ۋەزىرانو سەرەك ۋەزىرانى ھەيە.
- پارتىسە رامبارىيەكان: پارتى مىلانزىمى پىشكەوتوو، يەكئىتى پارتە مام ناوھەندىيەكان، پارتى نىشتەمانى يەكگرتوو، چەندىن گرۇپ و پارتى تىرى نىشتەمانى ونەتەوھى ورامبارى تىدبايە.
- جوگرافىيەى ولات: پىكھاتوھ لە ۸۰ دورگەى بچوك كە دەكەويئەباشوورى رۇژئاۋى زەرىيەى ھادى، لە باكورى رۇژھەلاتى ئوستىراليايە بەدورى ۱۲۰۰ ميل لە باكورى رۇژھەلاتى بىرسىين، لەرۇژئاۋى فيجىيە، لە باكورى رۇژئاۋى دورگەى سلىمان.
- مېژوۋى ولات: ڤراندىزدى كىرۇسى پورتوگانى لە سانى ۱۶۰۶ تۋانى سەردانى ئىم وولاتە بكات بەلام جىمس كۆك تۋانى ناو نەخشەى وولاتەكە بكىشيت لە سانى ۱۷۷۴ دۋاى ئىم بەرىتانىيەكان ڤەرەنسىيەكان كىشەو مەلانىنى نىۋانىان دەستى پىكرد لەسەر ناۋچەكە، لە سانى ۱۹۰۶ ھكومەتىكى ھاۋبەش لەنىۋان ڤەرەنساۋ بەرىتانىا لەوولات دامەزرا.
- لە دۋاى سانى ۱۹۶۲ بژوتنەوھى رامبارى پىئك ھات دژى خاۋەندىيەتى ئەۋرۈپىيەكان لەسەر وولاتەكە. بەلام لە ۱۹۸۰/۷/۲۰ ئاھەنگى سەربەخۇيان راگەيانند، لە ھەلبۇئاردنى سانى ۱۹۹۱ پارتە مام ناوھەندىيەكان سەرەكەوتنىان بەدەستەيننا، لە سانى ۱۹۹۹ جۇن بۇنى پۇستى سەرۋاكايەتى وولاتەكەى گرتە دەست.

(فيجى)

- ناوى رەسمى: كۇمارى دورگەى فيجى
- پايتەختى: سۇفا، ژمارەى دانىشتوانى ۲۱۵۰۰۰ ھەزار كەسە.
- شارە گىرگەكانى: سۇفا، لۇتوكا.
- ژمارەى داىشتوانى: ۸۵۰۰۰ ھەزار كەسە.
- رۇبەرى: ۷۰۷۸ ميل چوار گۆشە ۱۸۳۲۲ كىلومەتر چوار گۆشەيە.
- چرى دانىشتوانى: ۱۱۸ كەس لە يەك ميل چوار گۆشەدا.
- بوژانەوہى دانىشتوانى: ۲۵٪.
- نژادەكانى: فيجىەكان ۵۰٪، ھندى ۴۶٪.
- زمانەكانى: ئىنگلىزى (زەمانى رەسمىە)، فيجى، ھندى.
- ئايىنەكانى: مەسىحى ۵۲٪، ھىندۇس ۲۸٪، ئىسلام ۸٪.
- زانىنى خويندىن ونوسىن: ۹۴٪.
- دابەشى كار گىرى: ۴ بەشى كارگىرىە.
- دراوى: دۇلارى فيجى.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۲۰۰ ھەزار مىليار دۇلارە.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۶۷۵۰ دۇلارە.
- بەرگى: ۲٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى.
- سوپاكەى: ۱۲۶۵۰ ھەزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۱۰٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرەمى كشتوكالى: گەنم وچۇ، تەرە، ميوەجات، چەرنەرى شەكر، گىزى ھىندى
- سامانى ئاژەلى: مەر ۱۵۰۰۰ ھەزار سەر، بىزىن ۲۲۵۰۰ ھەزار سەر، چىل ۲۶۵۰۰ ھەزار سەر، بەراز ۱۵۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەور ۵۰۰ مىيۇن سەر.
- سامانى سورشتى: نوحاس، زىر.
- پىشەسازى: شەكر، پىشەسازى سوك، گەشت وگوزار، ئامادەكردنى دار، ئامادەكردنى ماسى
- بەرەمى كارەبا: ۵۶۰ مىليار كىلىق وات كاتژمىر.
- داھاتى دەرەوہى: كەلوپەلى گواستەوہ، كەلوپەلى خۇراك، بەرەمى نەوت، كەلوپەلى بەكارھىنان، كىمىاوى.
- دەرچوہكانى: ماسى ئامادەكراو، زىر، دار، جل و بەرگ، شەكر.
- ھاوبەشەكانى بازىرگانى: يابان، ئەمەرىكا، يەكىتى ئەروپا، ئوسترااليا، چەندىن وولاتى تر لە جىھان.
- رىژمى دەسەلات: وولاتىكى كۇمارىە، دوو ئەنجومەنى تىايە يەكەمىان ئەنجومەنى پىران كە لە ۲۴۲ ئەندام پىك ھاتوہ، دووہ ئەنجومەنى نوئىنەران كە لە ۷۰ ئەندام پىك ھاتوہ.
- پارتە رامىارىەكان: پارتى كارى فيجى، پارتى چەپى ناوہند، پارتى بەرەى يەكگرتوى فيجى، پارتى يەكىتى نىشتمانى، چەندىن گروپ وپارتى تىرى نىشتمانى ونەتەوہى ورامىارى تىدبايە.
- جوگرافىيائى ولات: كۇمەلە دورگەيەكە لە رۇژئاواى باشورى زەرىئى ھادى كە ۲۱۵۲ كىلومەتر دورە لە باكورى رۇژھەلاتى سىدىنى، لە رۇژئاوايى فانواتۇ، لە رۇژھەلاتى تۇنگا
- مېژووى ولات: وولاتى فيجى پىش زايىن دانىشتوانەكەى بۇلنسىيونەكان بوونەودراى ئەوان مىلانزىەكان، لە سانى ۱۶۴۳ بۇ يەكەم جار (ئايىل نىسمات) سەردانى ناوچەكەى كرد كە لە رەسەنا ھۆلەندى بوو، سەرەتاي سەدەى نۆزدەم ئايىنى مەسىحى بسوہ ئايىنى رەسميان، لە ناوہراستى ھەمان سەدە لەرۇژئاوا شانشىنى فيجى پىك ھات و لەرۇژھەلاتى ئىماراتى مەسىحى دامەزرا، لە سانى ۱۸۵۷ قۇنسىلى بەرىتانى لى دامەزرا ھەنانى كۇچ

بەرانی ئوسترالى ونيوزيلەندى دەداو ھاندەدران رېويان ھەناوچە كە كىرد بۇ پەرەسەندىنى كشتوكال بە تايبەتى لايەنى پەمۇ.

لە سانى ۱۸۷۴ فيجى بۈە ژىر دەستەى بەرىتانيا لە دواى مل كەچ كىردنى شانشىنى فيجى، لە سانى ۱۸۷۷ فيجى بۈە بارەگاي مەندوبى سامى بەرىتانيا لە رۇژئاواى زەربايى ھادى، لە سانى ۱۹۰۴ ئەنجومەنى ياسادانان پىك ھىنرا بەنامۇژگارى نوينەرى بەرىتانيا، لە ۱۰/۱۰ ۱۹۷۰ فيجى سەربەخۇى راگەياند لە بەرىتانيا و (مارا) لە پارتى ھاوكارى بۈە يەكەم سەرۇك

۱۹۹۰ دەستورى نوى راگەيانرا كە مان ھەلبىژاردنى بەھەموو چىن وتويزەكاندالە ھەلبىژاردنەكان.

لە سانى ۱۹۹۹ بۇ جارى يەكەم سەرۇك ۱۹۹۰ دەستورى فيجى سانى ۱۹۹۰ كىرد.

- فيجى ئەندامە لە نەتەوہ يەكگرتوھكان، ئەندامە لە خەزنىە نىو دەولەتى، ئەندامە لە رىكخراوى فوراتى كشتوكالى، ئەندامە لە بازىرگانى جىهان، ئەندامە لە بانكى نىو دەولەتى، ئەندامە لە رىكخراوى تەندروستى جىهان.

نيوزيلەندە

- ناوى رەسمى: نيوزيلەندە.
- پايتەختى: ولينگتۇن، ژمارەى دانىشتوانى ۴۲۵،۰۰۰ ھەزار كەسە.
- شارە گىرنگەكانى: بالمىرستۇن نورى، ھامىلتۇن.
- بەندىرەكانى: ئۇكلاند، لىنگتۇن، كرايست، تشرتشر دۇندىن.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۳،۹۹۵،۰۰۰ مىليۇن كەسە، بەپىنى نامارى ۲۰۰۰.
- روبەرى: ۱۰۳،۸۸۴ مىل چوار گۆشەو ۲۷،۰۳۴ كىلومەتر چوار گۆشەيە.
- چرى دانىشتوانى: ۳۶ كەس لە يەك مىل چوار گۆشەدا.
- نژادەكانى: ئەورپىي ۸۰٪، ماورى ۱۷٪.
- زمانەكانى: ئىنگلىزى (زمانى رەسمىيە) ماورىەكان
- ئايىنەكانى: مەسىحى ئىنجىلىكانى ۳۵٪، مەشىخىەكان ۱۸٪، كاسۇلىكى رۇمانى ۱۵٪، چەندىن براوى ترى ئايىنى تيايە ۱۰٪، ھىندى وئىسلام، كەسانى بى براوى تيايە.
- زانىنى خۇيىندىن ونووسىن: ۹۸٪.
- دابەشى كارگىزى: ۱۶ بەرئەمە كە دابەشى ۱۵ شارو ۵۹ گەرەك كراوہ بە شىئوہيەكى رىك.
- دراوى: دۇلارى نيوزيلەندى.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۶۳،۵۰۰ مىليار دۇلارە.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى: ۱۸،۰۰۰ ھەزار دۇلارە.
- بەرگرى: ۳،۵٪ لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۇى.
- سوپاكەى: ۶۰،۵۰۰ ھەزار كەسە.
- زەوى كشتوكالى: ۹۲٪ لە خاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: گەنم وچۇ، پەتاتە، تەرەو ميوەجات، چەوئەندەرى شەكر، چەندىن جۇرى ترى دانەوئىلە.
- سامانى ئاژەلى: مەر ۲۷،۹۰۰ مىليۇن سەر، بىزىن ۲۷،۰۰۰ ھەزار سەر، چىل ۸،۷۵۰ مىليۇن سەر، بەراز ۳۵،۰۰۰ ھەزار سەر، پەرھور ۱۲،۲۰۰ مىليۇن سەر
- سامانى سىروشتى: ئاسن، زۇر، غاز، خەلوز.
- پىشەسازى: ئامادەكردنى خۇراك، بەرھەمى دار، ئامادەكردنى گۆشت، خۇشكردنى پىست،

نامىز، نامادەكردنى ماسى، رستىن وچىن.

• بەرھەمى كارەبا: ۲۴ر۸۵۰ مىليار كىلىۋ وات كاتژمىر.

• داھاتى دەرھەي: كەلۈپەلى بەكارھىتان، نەوت ۋە بەرھەمەكانى، ئۇتۇمبىئىل، كەلۈپەلى پىشەسازى.

• دەرچۈەكانى: بەرھەمى شىرى، خورى، پىست، گۆشتى نامادەمكراو، ئازەلى زىندوو.

• ھاۋەشەكانى بازىگانى: يەككىتى ئەوروپا، يابان، چىنى مىللى، ئۇستراىيا، ئەمريكا، كۇرئاي باشوور، تايوان.

• رژىمى دەسەلات: نىوزىلەندە ۋلاتىكى پەرلەمانى دىموكراتىيە، سەرۋكى ۋولات شانشىن (ئەلئىزابىتى دووم)ى شانشىنى بەرىتانىيە كە دادوهرىكى گىشتى ئۆينەرەيەتى دەكات، ئەنجومەنى ياسادانان لە ۹۹ ئەندام پىك ھاتو، ئەنجومەنى ۋەزىران ۋ سەرەك ۋەزىرانى دەسەلاتى جىبەجىكردن.

• پارتە راميارەكان: پارتى نىوزىلەندى نىشتمانى، پارتى ئابوورى ئازاد، پارتى ھاۋەپەيمانان، پارتى نىوزىلەندى يەكەم، پارتى كارى نىوزىلەندى، پارتى چەپى ناۋەندى، پارتى نىوزىلەندى يەكگرتوو، چەندىن گروپ ۋ پارتى ترى نىشتمانى ۋەتەۋەي ۋ راميارى ۋ چەپ ۋ راست رەۋى تىدايە.

• جوگرافىيائى ۋولات: نىوزىلەندە ۋلاتىكى خاۋەن سەرەخۇيە لىھناۋ كۆمەنولسى بەرىتانىيا، باشورى دەكەۋىتە سەر زەريائى ھادى بەدورى ۱۲۰۰ مىل لە باشوورى رۇژەلاتى ئۇستراىيا، نىوزىلەندە لە دوو دوگەرى سەرەكى پىك ھاتو، ئەۋىش دورگەي باكوور دورگەي باشوور، دورگەي كۆك ھەردوو دورگەي باكوور باشوور لىك جىادەكاتەۋە، فراۋانسى ئەو دورگەيە ۲۹۶ كىلۇمەترە، دورگەي باكوور رووبەرى ۱۵۷۷۷ كىلۇمەترە ۋ دورگەي باشوورى رووبەرى ۱۵۱۲۱۵ كىلۇمەترە، چەندىن كانىياۋى ئەخۇشى تىايە جار جارئىش

بورەكانى لى رۇدەدات، نىزىكترىن دراوسىكانى ئۇستراىيا لە رۇژئساۋا، فىجىيى ۋ تۇنگا لە باكوورەتى.

• مېژوۋى ۋولات: لە ناۋەراستى سەدى سىانزەم ھۆزەكانى ماورى بەرەو دورگە كۇچيان كىرد، دورگەكانى نىوزىلەندە كە كۆمەلەي بۇلېنسىيەي پى دەگوترا كە لە بنەرەتا لە رۇژەلاتى زەريائى ھادى بوونە، ماورىەكان داۋاكارەكانى ۋلاتانى ھۆلەندەۋ ئىسپانىيا ۋ بولگارىان رەتكردەۋە بۇ دەريائانە كەنارىەكان كە ۋىستويانە روۋى تىبەكەن، نىوزىلەندە لە ۱۸۱۱/۷/۵ سەرەخۇي لەئەسپانىيا ۋەرگرت، لە سالى ۱۸۱۵ شاندىە بلاۋكەرەكانى بەرىتانىيا سەردانى نىوزىلەندەيان كىرد، لە سالى ۱۸۲۶ كۇمپانىيائى نىوزىلەندە دامەزرا بۇ دامەزنداندى كۆمەلگاي نىشتەجى بوون، بە پىسى پەيمانى نىوان نىوزىلەندەۋ بەرىتانىيا، لەسالى ۱۸۴۰ نىوزىلەندە رازى بوو لەسەر ئەۋەي كە بەرىتانىيا سەرەخۇي ھەبىت لەسەر ۋلاتى نىوزىلەندە.

لە نىوان سالەكانى ۱۸۴۵ تا ۱۸۴۷ شۇرشە ماورىەكان بوە ھۆي ئەۋەي كە زۇر لە نىشتمانەكەيان لە دەست بەدن، لە سالى ۱۸۵۱ دەستورى ژىر دەستەي پىدرا لە دواي ھەلۋەشاندىنەۋەي كۇمپانىيائى نىوزىلەندى دواي ئەۋە ماقى ئۇتونومى پىدرا بە تەۋاۋى لە سالى ۱۸۵۶.

لەدواي سالى ۱۸۶۰ دووبار شۇرشى ماورىەكان نوبى بوەۋە ئەنجامەكەشى بەدەست ھىنانى زۇر لە دەستكەوت بوو لەۋانە بوونى نۇنەر يان لە پەرلەمان، نىوزىلەندە يەكەم ۋولات بوۋكەماق ئافرەتى دا بە خۇ ھەلېزاردن لە پەرلەمان ۋ خاۋەن دەنگو خۇپالوتنى ھەبىت، زۇر كارى ترى ۋەك موچە برىنەۋە بۇ بىنكاران ۋيارمەتى دانى دايكە مندال بوەكان ۋ مندالان ۋ بەخىۋكردنى ھەتتوۋەكان ۋ دىبارى كردنى كاتژمىر بۇكار كىردن كە ۴۰ كاتژمىر لە

هفته‌یه‌کا.

ئەمریکا. لەسالی ۱۹۸۸ ڕێکەوتنی بازرگانی ئازادی لەگەڵ ئوسترالیا مۆر کرد، لەسالی ۱۹۹۲ ئابلوگەیی لەسەر کەشتیە جەنگیەکانی ئەمریکا هەلگرت لە دەریا. لەنیوان ساڵەکانی ۱۹۹۰ تا ۱۹۹۳ پارتی کارو پارتی نیشتمانی دەسەڵاتی بەنۆبەیان دەست پێکرد، لەهەلبژاردنەکانی ۱۹۹۶ هیچ لایەک سەرکەوتنی بە دەست نەهێنا کە بولجەر هەر بەسەرک وەزیران مایەوه. دواى ئەوه (جکی) شیلی یەکەم ئافرهتی نیوزیلەندی بوو لەسالی ۱۹۹۷ پۆستی سەرک وەزیرانی گرتە دەست.

• نیوزیلەندە ئەندامە لە نەتەویە کەگرتوکان، ئەندامە لە زۆری زۆری رێکخراوە جیانیەکان کە بەندە لەنیوان وولاتانی ئەوروپای رۆژئاوا وولاتانی تر لەجیهان.

لە سالی ۱۹۰۷ نیوزیلەندە مافی پایەیی دۆمینوی لە ژێر دەستەیی سەرپه‌خۆی لە ناو کۆمەنولسی بەریتانی وەرگرت، لە سالی ۱۹۱۶ پارتی کارو نیوزیلەندی دامەزرا.

لە سالی ۱۹۴۷ پەرلەمانی بەریتانیا دانی نا بەسەرپه‌خۆی نیوزیلەندە تا لە ناو کۆمەنولسی بەریتانیا، لە سالی ۱۹۵۱ نیوزیلەندە چووە ناو ئوسترالیا و ئەمریکا بەپێی پیمانەیی ئەنژۆس کە تاییبەت بوو بەئاساییشی زەریای هادی، لەساڵەکانی ۱۹۶۵ تا ۱۹۷۳ ھاوکاری ئەمریکای کرد لە شەری نیوان ئەمریکا و فیتنام، پارتی کارو نیوزیلەندی و پارتی نیشتمانی لەسەر دەسەڵاتی بەنۆبە بەرێکەوتن لەدوای ساڵەکانی ۱۹۸۵ نیوزیلەندە رامیارەتی سەربازی گرتە بەر کە بوو ھۆی دروست بوونی جیاوازی لەگەڵ فەرەنسواو

ئوسترالیا

- ناوی پەسمی: یەکیتی وولایەتەکانی ئوسترالیا، کیشورێکی بیابانیە کەیک نەتەوه تیا ی نیشته‌جێیە.
- پایتەختی: کانبیرا، ژمارەیی دانیشتوانی ۴۲۵،۰۰۰ ھزار کەسە.
- شارە سەرەکیەکانی: سیدنی، ملیۆن، بریبی، ئەدلید، فریمانتل، لەھەمان کاتا گرنکترین بەندەر.
- رۆبەری: ۲،۹۶۷،۱۵۰ میل چوارگۆشە و ۷،۱۸۶،۳۰۰ کیلۆمەتر چوارگۆشە.
- ژمارەیی دانیشتوانی: ۲۰،۹۸۷،۰۰۰ ملیۆن کەسە بەپێی ناماری ۲۰۰۰.
- چەری دانیشتوانی: ۷ کەس لەیک میل چوارگۆشە.
- نژادەکانی: قەوقازیکان ۹۲٪، ئاسیایەکان ۲٪ دانیشتوانی پەسمی و لات ۱٪.
- بوژانەوی دانیشتوانی: ۳۵٪.
- زمانەکانی ئینگلیزی (زمانی پەسمیە) زمانەکانی تری پەسمی دانیشتوانن.
- ئاینەکانی: ئینجیلکانیکان کە لایەنگیری کەنيسەیی ئینگلیزی ۲۶٪، کاسۆلیکی پۆمانی ۲۶٪ مەسیحیەکان مەزھەبی تر ۲۴٪.
- زانیی خۆیندن و نووسین ۹۸٪.
- پزۆمسی دەسەڵات: وولاتیکسی فیدرالی دیموکراتیە. سەرۆکی دەولەت: شانشین مەلیکە ئەلیزا بییتی دووہمی شانشین بەریتانیا.
- کە دادوهرێکی تاییبەت نوینەرایەتی دەکات....
- پەرلەمانی یەکگرتوو لە دوو ئەنجومەن پیک

ھاتىيە (ئەنجومەنى نوپۇس ئىنسانىيەت ۱۴۶ ئەندام كە بۇ ماۋەسى سىنى سال ھەلەدەبىز ئىزدەيدىغان بىھ پىشنىيەرى گىشىنى. ئەنجومەنى پىران پىك ھاتوھ لە ۷۶ ئەندام كەھەلەدەبىز ئىزدەيدىغان بۇ ماۋەسى شەش سال بە پىشنىيەرى گىشىنى) بەلام نىۋەسى ئەندامانى ئەنجومەنى پىران لە ماۋەسى سىنى سال ھەلەدەبىز ئىزدەيدىغان تەمەنى لە ۱۸ سال نابى كە مەتر بىت.

• دابەشى كارگىزى: ۶ ولايەتتە، نىوسۆت ويلز، فىكتوريا، كوئىزلاند، سۆن ئوسترااليا، وسترن ئوسترااليا، تسمانيا، دووبەشە (بەشى باكوور و بەشى پايتەختى ئوسترااليا) بەلام لەھەر ولايەتتە دەسلەتتى قەزايى تايىبەت بەخۇى ھەيە.

• پارته رامباريەكان: پارتى كارى ئوسترااليا، مام ناۋەندى، چەپى مام ناۋەندى، پارتى پزگارى ئوسترااليا، پارتى ئوسترااليا نەتوھەيى.

• بەرگىرى: ۲۲% لەكۆى دەرئەنجامى ناخۇيى.

• سوپاكەسى: ۵۷۴۰۰ ھەزار كەسە.

• دراۋى: دۆلارى ئوسترااليا.

• كۆى دەرئەنجامى ناخۇيى: ۲۹۴۰۰۰ مىليار دۆلارە.

• بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناخۇيى: ۲۱۴۰۰ دۆلارە.

• زەۋى كىشتوكالى: ۷% .

• بەرھەمەكانى كىشتوكالى: ۷% .

• لەناردنە دەرھەسى گەنم، پەمۇ، ميوەجات، چەۋەندەرى شەكر، بىرنج، جۇ، تەپە بە ھەموو چۆرەكانى.

• بەرھەمى سىروشتى: ئاسن كە سىيەم ۷% .

• لەدەرھىنانى) بۆكسىت، ئۆكسىد، ئەلەمنىۋم، زەنگ، قوپقوشم، خەلوز، نەوت، غاز، نوھاس، نىكل، يۇراندىۋم.

• سامانى ئاۋەلى: مەپ ۱۲۶۰۰۰ مىليۇن سەر، چىل و گامىش ۲۷۰۰۰ مىليۇن سەر، بەراز ۲۷۰۰ مىليۇن سەر، پەرھور ۸۲ مىليۇن سەر.

• بەرھەمى كارەبا: ۱۷۵ مىليار كىلۋات

كاترئىمىز.

• پىشەسازى: رىستىن و چىن، كەلوپەلى كارەبا، كىمىياۋى، ئۆتۆموبىل، فۇكە، كەشتى، ماشىن، داۋ دەرمان، جىلو بەرگ.

• دەرچىۋەكانى: لەو ۷% .

• دەينىرئىتە دەرھەسى لە گۆشتى بىلۋو گۆشتى چىل، يەكەم بەرھەم ھىنەرى خورىە لەجىھان كە ۲۵% .

• لەبەرھەمى جىھان پىكىدنىت، زىپ، خەلوز، ئەلەمنىۋم، گەنم، ماشىن، كەلوپەلى گواستەنەۋە، جىلو بەرگ، داۋ دەرمان.

• داھاتى دەرھەسى: بەرھەمى پىشەسازى، كەلوپەلى گواستەنەۋە، گالىسكە، بەرھەمى پزىشكى و دەرمانخانەيەكان، كىمىياۋى ئەندامى، كەلوپەلى بەكار ھىنان.

• ھاۋبەشەكانى بازىگانى: ئەمىرىكا، يابان، بەرىتانىا، كۇرىا، نىوزىلەندە، چىن، ترىياكى قەدەغە كراۋ لەشارى (تەسمانيا) بەرھەم دىت كەيەكىكە لە پارىزگانى ئوسترااليا گەۋەندەرىن بەرھەمەندەرى ترىياكى داۋو دەرمانى ياساۋى و لەزىر چاۋدىرىكى توند دابە.

• جۇگرافىيەسى ۷% .

• باشۋورى پۇژھەلاتى ئاسىيا، ھند لەپۇژئاۋاۋ باشۋورى، زەرىياى ھادى لە پۇژھەلات، زەرىياى باكوورى ئوسترااليا دەگەنە يەكترى لەگەن دەرىياى تىمۇرو ئارافورا، نىزىكتىن دراۋسىنى ئەندەنوسىيا، بوانىوگىنىيا لەباكوور، دورگەسى سىلېمان، فىجى، نىوزىلندا لە زىجىرە چىياكان دىزۇ دەبنەۋە لە باكوور بۇ باشۋور بە دىزۇيى كەنارى پۇژھەلات، بەشى پۇژئاۋاۋ كىشۋەرەكە تەپۈلكە دەشتاۋى و بەرز دەبىتەۋە دەست پىدەكە بە گىرۈلكە بەرز لەنەزىك كەنارى پۇژئاۋاۋ بىبابانى فىكتۇزىيا مەزىن دەگىرئىتە خۇى لە باشۋور، بىبابانىكى لەماۋى مەزنى تىيا بەباكوور. پەرزىنىكى مىزگى تىيا بەكە دەكەۋىتە سەر دىزۇيى كەنارەكە لەباكوورى پۇژھەلات (كەنارى كوئىنولاتى) كە

دریژ دەبیتەوه بە دوری ۱۲۴۵ میل کە گەرەتەرین زنجیرە میزگە لە جیھان. دریژ بوونەوهی دەشتایەکانی لە کەنداوی کرینتاریا لە باکور بۆ کەناری باشوور. زئی مەری ئی ھەندەقولنی کە بەگەرەتەرین زیکانی ئوسترالیا دا دەنریت کە لە نیوسووت و ویلز دینە خواری بە دوری ۱۶۰۰ میل و دەپزێتە ناو زەریای ھادی، زینە سەرەکیەکانی تر (زئی دار لینگ و زئی مەرەم بیدجی و لاشلان)ە. کەش و ھەوای گەرم و وشکەو پۆژ لەدەرە لە زۆربەیی کاتەکان. پلەیی گەرمی لەھاوین لەزۆربەیی ناوچەکان ۱۰۰ پلەیی مەرمی بەرزە، باکوری ناوچەییەکی وەرزیەو زستانی وشکەو ھاوینی باراناویە .

• مینژووی ولات: کەشتیەکانی ھۆلەندی و پورتگالی و ئەسپانی سەرنجیان راکیشرا بوو بۆ کیشووری ئوسترالیا لەسەدەیی ھەفدەم. ھۆلەندیەکان بەرھەو خواری ھەنگاویان نا بۆ کەنداوی کاریفتاریی باکوری کیشوورەکە لە سالی ۱۶۰۶ ی زاینی ، گەپۆکی ئینگلیزی جیمس کۆک لە سالی ۱۷۷۰ کەناری پۆژھەلاتی ئوسترالیای دۆزیوھە لەوکاتەیی کە کیشوورەکە چەندین تیرەیی جیاوازی تیا دا نیشتەجێ بوو. ئەوناوچەییە ناو نرا بە (ویلزی نوئی) بە بھوای ئەو گەپۆکە کە لە کەناری ویلزی بەریتانیا دەچیت ، دانیشتوانە سەرەتاکان دەستیان کرد بەکۆچ کردن بەرھەو لای ئەوانەیی کە تاوان باریوون لە سەربازو فەرمانبەری میری کەرانی ژێر دەسەتەیی بەریتانیا بۆ تەمبێن کردنی تاوانباران کە ئیستا ناسراوھ بە شاری (سیدنی) بەلام لەوکاتە ناوی بۆرت جاکسون بوو کە زیاتر لە ۱۶۰،۰۰۰ ھەزار تاوانباریان جینشین کرد بوو لە سەدەیی ھەژدەم تا کو سەدەیی نۆزدەھەم کە سەردەمی دۆزینەوهی مەزن دەستی پێکرد لەوانە جۆرج باس و ماسیۆ میلندرز ھەلسان بەدۆزینەوهی کەنارەکان ، جگە لە دانیشتنی کەسانی تر

ھەلسان بە پەڕینەوه لە چیاوی شینی (بلومونتین) بە لا بردنی ئەو بەربەستە سەرەکیە کە دەوھستا لە پینا و دۆزینەوهی کیشووری ناوھو، لە سالی ۱۸۲۹ ی زاینی پۆژشاوای ئوسترالیای خستە ژێر دەسەلاتی خۆی و دوایی لە سالی ۱۸۲۶ باشووری ئوسترالیاشی خستە ژێر دەسەلاتی خۆی.

لە سالی ۱۷۷۰ ی زاینی کۆک نیوسوس ویلزی کردە ژێر دەستەو داوای لە بەریتانیا کرد کە مافی خاوەندیەتی ئەنجام بدات، لە سالی ۱۸۰۴ ی زاینی تاوان بارە ئەرلەندیەکان ھەلسان بە شۆپش لە سالی ۱۸۲۹ بە گواستەنەوهی ئەو تاوانبارانە بۆ ولات راوەستینرا، بەریتانیا لە سالی ۱۸۳۰ مافی خاوەندیەتی بە خۆدا لەسەر کیشوورەکە بەتەواوی بە دەست پێ کردنی کۆچ لە لایەن پیاوھ لیاھاتوھکان بۆ ولات و سەرھەلدانی کیشوھ مەلانی ئی کۆچکردن دەستی پێ کرد، لە سالی ۱۸۱۵ ی زاینی بەریتانیا ماوھیی بە ئیسرائیلیەکان دا بە دانانی دەستور لەناوچە ژێر دەستەکان و ئاوەدان کردنەوهو دان بە مافی ئۆتۆنومیان، لە ماوھیی ۱۸۵۱ تا کو ۱۸۶۱ خەلگی بەرگریان لە خاکی ئوسترالیا دەکرد تا کو ئەوکاتەیی زێریان دۆزیوھە و بووھە ھۆی دۆزینەوهی زیاتر لە کاری پشکنین و بوژانەوهی ئابووری. لە ماوھیی سالی ۱۸۹۰ ھەموو ژێر دەستەکان لە فکتۆریا و نیوسوس و ویلزی ئوسترالی. تسمانیا و کوینزلاندو وستۆنی ئوسترالیا توانیان مافی ئۆتۆنۆمی بەدەست بێنن، ئەو شەش ناوچە ژێر دەستتانە توانیان ببنە ولایت و دوای ئەوھ لە سالی ۱۸۹۱ ولایەتی یەگگرتوی ئوسترالیا دا بە نەزیننی لەنیوانیاندا، ئەو یەگگرتنە توانی دەستور بۆ ولات دا بنی و کوپینەوه لە داب و نەریتی پەرلەمانی بەریتانیا و تاقی کردنەوهی ئەمریکا لە پیک ھینانی یەکیتی فیدرالی. لە جەنگی یەکمەمی جیھانی سالی ۱۹۱۴ تا ۱۹۱۸

زیاتر له ۳۰۰ هزار ئوسترالی به نارەزوی خویان چەك هەلگرن و بچنه گۆرەپانی شەڕ له پۆژەهلاتی ناوهراسست و بهرەى پۆژناوا بگەنەوه . له سالى ۱۹۲۷ بارهگای حكومت گواستراوه بۆ شارى كانبیرا. له جەنگى دووهمى جیهان له سالاكانى ۱۹۳۹ تا ۱۹۴۵ سوپای ئوستراليا بهشدارى بهرگى كردنى كرد له تەك هاوپهیمانان له یونان و باكوری ئەفریقا و باشوورى پۆژناواى زهرىاى هادى . له سالى ۱۹۴۱ ئوستراليا داواى یارمەتى سەربازى كرد له ولایهتە یەكگرتوكان كه ئەمەش سەرتهتایەك بوو له گۆرپى پەيوەندى له گەن بەریتانیا بەتەنیا. له سالى ۱۹۴۴ سیاسەت مەدارى ئوسترالی (منزىس) پارتى ئازادى پىك هیناوا له ماوهى سالاكانى ۱۹۴۸ تاكو ۱۹۷۵ زیاتر له ملیونىك كۆچبەر پویان له ئوستراليا كرد كه زۆربەیان له كیشوهرى ئەوروپا روویان تىكردبوو، ئوسترالیاش وازى له رامیارهتەى رەگەز پەرستى هینا له سالى ۱۹۷۲ له مامەله كردن له گەن كۆچبەرەكانى كه پویان له ئوستراليا كۆرەبوو. له شەرى كۆریاى ۱۹۵۰ تا ۱۹۵۲ ئوستراليا بەشدارى شەرى كرد له گەن هینى ولایهتە یەكگرتوكان بۆ یارمەتى دانى كۆریاى باشوور دژی كۆریاى باكور كه هیزهكانى خاكى كۆریاى باشوورى داگیر كۆرەبوو، ئوستراليا له گەن ولایهتە یەكگرتوكان و نیوزیلندە بەشدارى پەیمانى ئاسایشى باسیفیکى زانراو بەناوى ئنزوسى كرد كه ئەوەش له سالى ۱۹۵۱، هەروها هیزهكانى ئوستراليا بەشدارى شەرى فیتنامیان كرد له سالاكانى ۱۹۶۵ تا ۱۹۷۲ له تەك ولایهتە یەكگرتوكان دژی فیتنامیهكان . له سالى ۱۹۶۷ ئوستراليا بووه ئەندام

له بەستنهوى (الرابته)ى ولاتانى باشوورى پۆژەهلاتى ئاسیا (Asean) لهوكاتهى بەریتانیا چوو ناو كۆمەڵەى ئابوورى ئەوروپى له سالى ۱۹۷۳، یابان بووه هاوبهشى بازگانی سەرەكى ئوستراليا له ماوهى حەفتاكان. له سالاكانى ۱۹۹۰ تاكو ۱۹۹۲ ئوستراليا توشى گەورەترین نزمه تەنگەژەى ئابوورى بوو بەلام دواى بەرمو بوژانەوه گەپرایهوه. له مانگی ۹/۱۹۹۹ ئوستراليا سەرکۆرایهتى ناشتى پارێزى كرد له ناوهینى نیو دەولەتى له پاراستنى ناشتى له تەیمورى پۆژەهلات. زانیمان كه دادوهرنگى بەریتانى سەپەرشتى پۆژمى ئوسترالی دەكرد بەلام له ۱۲/۲/۱۹۹۸ رێككەوتنى له دەنگدانى دەستور كرد له بەرژەوهندى ئەوهى كه ئوستراليا سەرۆكەكەى له خۆى بێت بەلام دواى ئەوهى له دەنگدانى مانگی ۱۱/۱۹۹۹ رازى بوون بەوهى كه ئوستراليا بىمىنتهوه له ژنر تاجى نامۆژگارى بەریتانیا و ئوستراليا هاوكارى ئەمرىكا و بەریتانیا و هاوپهیمانى كرد له لیدانى عێراق له سالى ۲۰۰۳ بۆ لاگردنى دەسهلاتى سەدام حوسین و بەردەوامى له بەرهو باش بردنى ئارامى و ئاسایش بۆ گەلانى عێراق، له ۹/۱۰/۲۰۰۴ پارتى دەسهلاتدار دووباره لەهەلبژاردنهكان سەرکەوتنى بە دەست هینا و جۆن هاواردى بەسەرك وەزیران هەلبژێردراوه بۆجاری دووهم شایانى باسەكه ئوستراليا شىوازانكى بەرچاوى ههیه له رژیمی دیموکراتى.

- ئوستراليا ئەندامه له كۆمەنولسى بەریتانیا، ئەندامه له پێكخراوى هاوكارى بوژانەوهى ئابوورى، ئەندامه له پێكخراووزى ئەتەوه یەكگرتوكان.

كريباس

- ناوى رىسمى: كۇمارى كريباس.
- پايتەختى: تاراوا، (ژۇمارەى دانىشتوانى ۲۷۸ر۰۰۰ ھەزار كەسە. لە ھەمان كات تاراوا بەندەرىكى سەرەككە.
- روبەرى: ۲۸۰ ميل چوار گۆشە ۷۲۶ كىلومەتر چوار گۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۱۳ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- چرى دانىشتوانى: ۴۱۲ كەس لە يەك ميل چوار گۆشەدا.
- بوژانەوى دانىشتوانى: ۱،۵٪.
- نژادەكانى: مكرۇنيزيانەكان.
- زمانەكانى: ئىنگلىزى (زمانى رىسمىە) زمانى جىليرىز.
- ئايىنەكانى: كاسۇلىكى رۇمانى ۵۵٪ برۇتستانت ۴۵٪.
- زانىنى خويىندن ونوسىن: ۹۲٪.
- دابەشى كار گىرى: ۳ كەرتى كارگىرىە، لەشىۋە پارىژگا.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۶۵ مىليۇن دۇلار.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۹۵۰ دۇلار.
- دراوى: دۇلارى ئوسترالى.
- زەوى كشتوكالى: ۵،۲٪ لە خاكى ولاتەكە.
- بەرھەمەكانى كشتوكالى: پەتاتە، گەنم، چۇ، تەرە، ميوەجات، دارى نان، كۇبرا، قلقاس.
- پيشەسازى: راوى ماسى، كارى دەستى.
- بەرھەمى كارەبا: ۸ر۶۰۰ مىليۇن كىلۇ وات كاتژمىر.
- سامانى ناژەلى: بەشى دانىشتوانى دەكات بەلام رۇژەيكى وام نەزانى كە بتوانم بىنوسم بەلام ئەوى كەديار بوو بەرھەمى پەرەورە ئەويش ۶۵ر۰۰۰ ھەزار سەرە.
- داھاتەكانى دەرھوى: پىداۋىستىەكانى خۇراك، سوتەمەنى، كەلوپەلى گواستەنە، نۇتۇمبىل و ماشىن.
- دەر چوۋەكانى: كۇبرا، ماسى.
- ھاۋبەشەكانى بازىگانى: نيوژىلەندە، يابان، ئەمريكا، بەرىتانىا، ئوستراليا، چىنى مىللى، فىجى.
- رژىمى دەسەلات: كۇمارىكى پەرلەمانى ديموكراتىە، سەرۇك كۇمار سەرۇك دەسەلاتى جىبەجى كرىدە، ئەنجومەنى ياسادانانى لە ۲۹ ئەندام پىك ھاتوۋە.
- پارتە راميارىەكان: پارتى دەسەلات، پارتى پىشكەوتنى نىشتمانىە كە لەسالى ۱۹۷۹ تاكو ۱۹۹۴ دەسەلاتداربوو، پارتى ماينىاننى مورى.
- جوگرافىاي ولات: كۇمارى كريباس دەكەۋىتە ناۋەرەستى زەربىاي ھادى كەلە سى كۆمەلە پىك ھاتوۋە لە دورگەى مىرگى ئەويش كۆمەلەى جىليرت لەسەر ھىلى كەمەرە، كۆمەلەى فىتكس لە پۇژھەلاتىەتى، كۆمەلەى لاين دەكەۋىتە پۇژھەلاتى كۆمەلەى فىنكس، چەندىن دەرياچەى تىايە لەناو نۇرەى كۆمەلەكان. نورو دەكەۋىتە باكورى رۇژ ناۋاي، دورگەى تۇفالوۋ تۇكىلۇ دەكەۋىتە باشوورى، پلەى گەرمى بەرزەو بارانى پچرچەرە.
- مېژووى كريباس: دورگەى جىليرت ونىلس پارىژزاۋى بەرىتانىا بوە لە سانى ۱۸۹۲، لەسانى ۱۹۱۶ بوە ژىر دەستەى بەرىتانىا، لە سانى ۱۹۷۵ كۆمەلەى دورگەى جىليرت جىبابوۋە لەكۆمەلەى ئىلىس كەمەرەك لەوانە ماق ئۇتۇنۇمى ناوخۆى ۋەرگرت، بەلام دورگەى ئىلىس بوە دەولەتى تۇفالوۋ سەر بەخۆى لە ۱۰/۸ / ۱۹۷۸ بەدەست ھىنا بەلام كريباس سەر بەخۆى لە ۱۲/۷/۱۹۷۹ لەناو كۆمەنولسى بەرىتانىا ۋەرگرت. لەسانى ۱۹۸۵ يەكەم پارتى راميارى دامەزرا لەكريباس، ئەويش پارتى ديموكراتى مەسىحى بوو.
- كريباس لە ۱۴/۹/۱۹۹۹ بوە ئەندام لە نەتەۋە يەكگرتوۋەكان.

تۇفالۇ

• ناو كۆمەنولسى بەرىتانىيە، سەرۆك دەولەتى شانشىن ئىلىزابىتى دوومى بەرىتانىيە دادوهرىكى خۇي نوينەرايەتى دەكات كە ژەنەرالى بوابويە لە سانى ۱۹۹۸، سەرۆك وەزىرانى ئەويش لوناتانا سەرۆكايەتى دەكات، لە سانى ۱۹۹۹ دەسلەتتى جىبە جىكردىنى بەشىۋەيەكى رەسمى بەندە بە دادوهرى گىشتى كە شانشىن دايدەمەزىنى لەسەر داواي حكومەتى تۇفالۇ، ئەنجومەنى ياسادانان پىك ھاتو لە ھەشت ئەندامى ھەئىزىردراو.

• جۇگرافىيى وولات: تۇفالۇ لە نۇ دورگە پىك ھاتو بەدرىشى ۲۶۰ مىل لە باكورى رۇژناواي باشورى رۇژھەلات، لە باشورى رۇژناواي زەرياي ھىدى كە باشورى ھىلى كە مەرەبى راستەوخۇيە، كىرپانى دەكەرتە باكورى، فىجى دەكەرتە باشورى، دورگە كەزەبەكەي نزمەو بەبەزى ۱۵ پى لەسەر ئاستى دەريا، پىك ھاتو لە مېزىكى روكەو گۇگيا كە پىشو پىنى دەوترا دەورگە ئىلىس.

• مېژووى تۇفالۇ: تۇفالۇ بوە پارىزراوى ژىر دەسلەتتى بەرىتانىا لە سانى ۱۸۹۲، لە سانى ۱۹۱۵ كوردە ژىر دەستەيەكى تەواوى خۇي و بوە بەشىك لە دورگە جىلېرت ولىكس، لە سانى ۱۹۷۵ لە دورگە ئىلىس جىا بۇووە بە ھەرگىنى دەسلەتتى ناوخۇي بەناوى تۇفالۇ، لە ۱۹۷۸/۱۰/۱ تۇفالۇ سەرەبەخۇي تەواوى ھەرگىر. ئەم وولاتە شانشىن بەرىتانىا (ئىلىزابىتى دووم بە ئارەزوى خۇي كاروبارى ولاتەكە ھەلدەسورىنى) لە سانى ۱۹۹۴ سەرۆك وەزىران لادراو ژىرپارەكى كۆن جىگەي كرتەو و تاكو كۇتايى سانى ۲۰۰۴ لە دەسلەت بەردھوام بو.

• تۇفالۇ ئەندامە لە كۆمەنولسى بەرىتانىا.

• ناوى رەسمى: دەولەتى تۇفالۇ.

• پايتەختى: فوناقوتى، ژمارەي دانىشتوانى ۱۰ر ۱۰ھزار كەسە، و بەندەرىكى سەرەكەي.

• رووبەرى: ۱۰مىل چوار گۆشەيە ۲۵ر۶ كىلومەتر چوار گۆشەيە.

• ژمارەي دانىشتوانى: ۲۲ر۰۰۰ ھزار كەسە.

• چرى دانىشتوانى: ۲۲۰۰ كەس لە يەك مىل چوارگۆشەدا.

• نژادەكانى: بۆلنىسۆن ۹۵٪.

• زمانەكانى: تۇفالى، ئىنگلىزى.

• ئايىنەكانى: كنىسەي تۇفالۇ ۹۷٪.

• زانىنى خويىدن و نووسىن: ۹۵٪.

• كۆي دەرنەنجامى ناوخۇي: ۲۰۰ ۸ر مىلۆن دۇلار.

• بەشى تاك لەكۆي دەرنەنجامى ناوخۇي: ۱۰ر۱۰۰ دۇلار.

• دراوى: دۇلارى تۇفالۇ و دۇلارى ئوسترالى.

• زەمى كشتوكالى: ۲،۵٪ لە خاكى وولاتەكە.

• بەرھەمى كشتوكالى: چەمەندەرى شەكر، گىزى ھىندى، گەنم و جىو، ھەندىك جۆرى تر لەدانەويئە، تەرە، مېوہجات.

• پىشە سازى: راوى ماسى، گەشت وگوزار، كاكلى گىزى ھىندى.

• بەرھەمى كارەبا: ۶ر۹۵۰ مىلۆن كىلۇ وات كاتژمىر.

• داھاتى دەروھى: سوتەمەنى، خۇراك، ماشىن، ئازھل، كەلوپەلى پىشەسازى.

• دەرچوومەكانى: كاكلى گىزى ھىندى، شكر، ماسى.

• ھاوبەشەكانى بازىگانى: نېوزىلەندە، ئوستراليا، فىجى، وولاتانى يەككىتى ئەوروپا، ئەمريكا، چىنى مىللى.

• رۇئى دەسلەت: تۇفالۇ وولاتىكى سەرەبەخۇي

(دورگەي سلىمان)

- پايتەختى: ھۇنيارا، ژمارەي دانىشتوانى ۵۵ر۰۰۰ ھەزار كەس لە دورگەي گوادال كانالە.
- روبرەي: ۱۱ر۰۵۰۰مىل چوار گۆشمە ۲۹ر۷۸۵ كىلومەتر چوار گۆشمەيە.
- ژمارەي دانىشتوانى: ۶۶ر۰۰۰ ھەزار كەسە.
- چىرى دانىشتوانى: ۵۲ كەس لە يەك مىل چوارگۆشمەدا.
- شارەگرنگەكانى: چىزۇ.
- بوژانمەي دانىشتوانى: ۲۵٪.
- نژادەكانى: مىلانيزيا ۹۲٪ بۆلىنيزيا ۵٪ لەگەل كەمايەتى ترى ئەوپپىي.
- زمانەكانى: ئىنگلىزى (زمانى رەسمىە) مىلانيزى، بابوانى، بۆلىنيزى.
- ئايئەكانى: ئىنجلىكانى(سەر بە كەنىسەي نىنجىزىيە) ۳۴٪. كاسۆلىكى رۇمانى ۱۹٪، محەمەدىەكان ۱۷٪، مەسىحى تر ۲۶٪.
- زانىنى خويئندن ونوسىن: ۶۵٪.
- دابەشى كارگىزى: ۹ بەشى كارگىزىيە لەگەل پايتەختى ھونيارا.
- كۆي دەرئەنجامى ناوخۆي: ۱ر۰۳مىليار دۆلار.
- بەشى تاك لەكۆي دەرئەنجامى ناوخۆي: ۲ر۰۳۰۰ دۆلار.
- دراوي: دۆلارى دورگەي سلىمان.
- زەوى كشتوكالى: ۱ر۰۲٪ لەخاكي دورگەكە.
- بەرمەكانى كشتوكالى: دانەوئە: گەنم و جۇ، گىزى ھىندى، كاكاو، تەپە، ميوەجات، چەۋەندەرى شەكر.
- سامانى ئاژەلى: مەپوبىز ۶۳ر۰۰۰ ھەزار سەر، چىئىل وگامىش ۵۰۰ر۰۰۰ ھەزار سەر، پەرەور ۱۱۵ر۰۰۰ ھەزار سەر.
- پىشەسازى: كاكلى گىزى ھىندى، ماسى، دروستكردى شەكر.
- بەرمەي كارەبا: ۲۸ر۰۰۰مىليۇن كىلۇ وات كاتژمىر.
- سامانى سروسىتى: بۆكسىت، زىر، دارى دارستانەكان.
- داھاتى دەرەھەي: ماشىيىن، كەلوپەلى گواستەنە، پىداويستى خۇراك، سوتەمەنى.
- دەرچوۋەكانى: بۆنى دار، ماسى، دار.
- ھاوبەشەكانى بازىرگانى: يابان، تايلاندى، سىنگاپورا، ھۆلەندا، ھۇنگوئى، چىن، يەكئىتى ئەورپا، ئوستراليا، بەرىتانىا.
- پزۇمى دەسەلات: وولاتىكى دىموكراتى پەرلەمانىيە، لەناوچوار چىوہى كۆمەنولسى بەرىتانىيە، سەرەك دەولەت شانئىشىنى بەرىتانى(ئەلەيزابتى دووم) كە دادوهرىكى گشتى نوئىنەرايەتى دەكات، بەلام دەسەلاتى ياسا دانان بەندە بە ئەنجومەنى ياسا دانان كە لە ۴۷ ئەندام پىكھاتوۋە سەرۆك ۋەزىران سەرۆكايەتى دەكات.
- پارتە راميارىەكان: پارتى ھاوبەشى ھاوكارى نىشتمانى، پارتى يەكئىتى كۆمەلى ئاشتىبونە، چەندىن بىرو بۆچونى جۇراو جۇرو بۆچونى ترى تىايە كەمەمو لەپىناو بەرژەۋەندى دورگە كە خەبات دەكەن.
- جۇگرافىيەي دورگەكە: دورگەي سلىمان دەولەتلىكى سەربەخۆيە لەناو كۆمەنولسى بەرىتانىا دەكەۋىتە رۆژھەلاتى گىنىيەي نوئى لە باشوورى رۇژئاۋاي زەربىي ھادى ۋەشەيش پىكھاتەيەكە لە كۆمەنە دورگەيەك كە ناسراۋە بەنەرخەبىلى بەناو بانكى مىلانيزى وبلۇ

بۆتمەھ لەسەر ناوچەكە كەدرزئەكەى ۱۵۰۰ كىلومەتر دەبىت، دورگەيەكى چىبايە نزيكەى ۲۱ دورگەى گەورەى تىدايە لەگەل چەند دورگەيەكى بچوك، لەدورگە گەورەكان وەك (جوادال، كانال، مالينا، سانتا، ئىزايىل، كرىستوبال، نيوگۆرگا، شوازل، سانتا كرۇز، كە دورگەكە لە بنەرەتا دورگەى گرگانين، چوار دورگەى گرگانى جولئەرى تيايە، دورگەيەكى دارستانى چرى تيايە) بابوانىو گىنيا دەكەوتتە رۇژئاواى .

• مېژووى وولات: قسەوقسەلوك وابلابوتتەھە كە لە سالى ۱۵۶۰ لەئەمريكاي باشوور كە دورگەى سلىمان ئەو دورگەيەيە كە چىرۆكەكانى دەولەمەندە بەزىب، ئەسپانىەكان رويان لەو ناوچەيە كىردو لەرئگەى زاناي جوگرافى ناسى ئەسپانى (فارۇدى میندانا) كەلە وولاتى پىروو بەرەو دورگەكە ھاتبوون، لە كۆتايەكانى سەدەى شانزەم و سەرەتاي سەدەى حەقەدەم ئەسپانىەكان ھەوليان دا بيكەنە نىشتەجىي خۇيان كەلەو دورگەيە ميلانزىيەكان تىيدا نىشتەجى بوون لە پىش سالىكانى زايىنيەو . بەلام ھەولەكانيان سەر نەكەوت بەھۆى بەرپەرچدانەويان لەلايەن دانىشتوانەكە.

• دورگەى سلىمان ئەندامە لە نەتەھە يەكگرتوومكان، ئەندامە لە كۆمەنولسى بەرىتانىا .

دورگەى باشوور كەوتە ژئەر چاودىرى بەرىتانىا، دورگەى باكووريش كەوتە ژئەر چاودىرى ئەلمانىا . لەسالى ۱۸۹۹ ئەلمانىا دەستى لەو دورگەيە كىشاوہ بۇ بەرىتانىا بەپىنى ئەو رىكەوتتەى كە بەرىتانىا دان بەئەلمانىا بنى لەسەر ناوچەى سامواى رۇژئاوا، لەسالى ۱۹۰۰ ئەو دورگەيە بوہ پارىژراوى بەرىتانىا .

لە سالى ۱۹۲۰ دورگەى سلىمان بوہ ئىنتىدابى ئوسترالى، لەجەنگى دووہمى جىهان يابان ئەو دورگەى داگىر كىرد، لەسالى ۱۹۴۳ بووہ ھۆى ھەنگىرسانى شەر لەناوچەكە لەنئوان يابان وئەمريكا، لە سالى ۱۹۶۰ ئەنجومەنى ياسادانان دامەزرا بەپىنى دەستور لەگەل ئەنجومەنى جىبەجىكردن . لەسالى ۱۹۷۴ چەند مافىكى ئۆتۆنومى وەرگرت، لە ۱۹۷۸/۷/۷ دورگەى سلىمان سەر بەخۆى خۆى راگەياند لە دواى ۸۵ سال لە داگىر كىردن لە لاين بەرىتانىا وولاتانى تر، لەسالى ۱۹۹۰ حكومەتى يەكىنى نىشتەمانى پىكەنرا، لەھەلئىژاردنەكانى سالى ۱۹۹۳ پارتى مالونى ئەسلاف زۆربەى كورسىەكانى بەدەست ھىناو لەسالى ۱۹۹۴ دووبارە پارتى مالونى گەراوہ بۇ سەر دەسەلات تاكو ۲۰۰۱ .

• دورگەى سلىمان ئەلمانىا ئەو دورگەيان دابەش كىرد لە نىوان خۇيان كە

(دورگەى مارشال)

- ناوى رىسمى: كۆمۈرى دورگەى مارشال.
- پايتەختى: ماگور، ژمارەى دانىشتوانى ۲۵۰۰۰ ھەزار كەسە، كەبەندەرىكى سەرەكىيە.
- پۈۋبەرى: ۷۰ مىل چوار گۆشە ۱۸۱ كىلۇمەتر چوار گۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى ۹۵۰۰۰ ھەزار كەسە.
- چىرى دانىشتوانى: ۱۲۳۶ كەس لە يەك مىل چوار گۆشەدا.
- بوژانەۋەى دانىشتوانى: ۲.۱۰٪.
- زمانەكانى: زىمانى مارشالىيەكان، ئىنگلىز (ھەردوۋىكىان زىمانى رىسمىن).
- نىژادەكانى: مارشالى ۹۷٪. كە لەبەنەرەتا دەگەرىتەۋە سەر رەچەلەكى مىكرۇنىزى.
- ئايىنەكانى: مەسىحى (نۇرىيەى زۆرى پروتستانتن) لەگەل بەھانىيەكان.
- زانىنى خويىدىن ونوسىن: ۹۵٪.
- دابەشى كار گىزى: ۲۴ مەلبەندى كارگىزىيە.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۱۰.۵۰۰ مىليۇن دۇلار.
- بەشى تاك لە كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۷.۰۰۰ دۇلار.
- دراۋى: دۇلارى ئەمەرىكى.
- زەۋى كشتوكالى: ۲۰.۶٪ لەخاكى وولاتەكە.
- بەرھەمى كشتوكالى: لە دورگەى مارشال كشتوكال وگەشت وگوزار سەرچاۋەى بەرھەمى ئابۋورى وولاتەكەيە. گىزى ھىندى، گىز، تەرە، ميوەجات.
- سامانى ئاژەلى: بەخىو كرىندى بەرازو مەرو بىزىن و چىل كە بەشى دانىشتوانى بەتەۋاۋى ناكسا، لەگەل ئەۋەشدا راۋى ماسى بە زۆرى دەكرىت.
- بەھەمى كارەبا: ۸۲.۳۰۰ مىليۇن كىلۇ وات كاترۇمىر.
- داھاتى دەرەۋەى: پىداۋىستىيەكانى خۇراك، كەلوپەلى ماشىن، خواردنەرە، سوتەمەنى ئۇتۇمبىل، چەندىن پىداۋىستى تر.
- ھاۋىيەشەكانى بازىگانى: ياپان، ئۇستىراليا، ئەمىرىكا، چىن، يەكىتى ئەۋرۇپا،
- رىژىمى دەسەلات: دورگەى مارشال كۆمارىكى دىموكراتى لىبرالىيە، سەرۇك كۆمار (ئىماتا كابوا)، لەسالى ۱۹۹۷ ئەنچەمنى ياسادانان سەرۇك كۆمار ھەلدەبىژىردىت.
- پارته رامباريەكان: لە داۋى سالى ۱۹۹۱ ماۋەى دروست بوۋنى پارتى رادىكالى دىموكراتى درا ئەۋىش لە لاين دەسەلاتداران دامەزرا بۇ ئەنجام دانى كارو بارى وولات لە بەرژەۋەندى خۇيان و دارو دەستەكەيان.
- يارمەتىەكانى ئابۋورى: لە لاين ئەمىركايە ئەۋىش بەپىنى بەلگە نامەى رايىتەى ئازادە كەئەمىركاۋ دورگەى مارشال بەيەك دەبەستىتەۋە كە ئەمىركا سالانە ۴۰ مىليۇن دۇلار يارمەتى بەدورگەى مارشال دەدات.
- جۇگرافىاي وولات: مارشال دەكەۋىتە باكۋورى زەرىيى ھادى و باكورى رۇژەلاتى فلىپىن، پىك ھاتو لەنچىرە دورگەيەكى بازنىي (لەسەر دەستەيەكى ناوخۆى و دەرپاچەيەكى تيايە) كە مىزگىيە و درىژىيەكى ۸۰۰ مىلە ئەۋىش دوو زنجىرەى راتاك و رالىكەيە، مىركۇنىزىسا دەكەۋىتە رۇژئاۋاى، نۇرۇكىرىباتى دەكەۋىتە باشۋورى.
- مىژۋى دورگەى مارشال: مىكرۇننىيەكان بەر لەھەزار سال پىش زايىن نىشتەجىنى ئەو دورگە

لەدوای سالی ۱۹۴۷ كەوتە ژيتر نامۆزگارى ئەمريكا، لە سالی ۱۹۷۹ ماق ئۆتۆنۆمى ناوخۆى وەرگرت، لەسالی ۱۹۸۶ دورگەى مارشان سەربەخۆىى وەرگرت، بەلام كاروبارى بەرگرى ھەر بەدەست ئەمريكا بوو، دورگەى مارشان لە ۱۹۹۱/۹/۱۷ سەربەخۆىى بەدەست ھىنا لە ئەمريكا كەبوو وولاتىكى سەربەخۆ لەكاتە ماوەى پىندراو بوو ئەندام لەنەتەرە بەكگرتووھكان.

بوونە، لە سالی ۱۵۲۹ دەرياوانى ئەسپانى (مىگل دى سافرا) سەردانى ئەو دورگەى كردوھو دواى ئەو كەوتە ژيتر دەسەلاتى ئىسپانىھكان. لەسالی ۱۸۸۵ بوھ پارىزراوى ئەلمانىا، لەسالی ۱۹۱۴ يابان دورگەكەى داگير كرد لە كاتى ھەنگيرساندنى جەنگى يەكەمى جىھان، تا كۆتايى جەنگى دووھى جىھان ھەر لە ژيتر دەستى يابان مايموھ لەو كاتەى ئەمريكا ئەلمانىاي دەرگرد لە دورگەكە لەدواى جەنگىكى سەخت لەنيوانيان.

نۆرۆ

- سامانى سروشتى: فوسفات، ئەويش بەداھاتى سەرەكى وولات دادەنرئت.
- داھاتى دەرەھى: پىنداويستىھكانى خواردەھەنى، سوتەھەنى، ماشين و ئۆتۆمبيل، كەلوپەلى گواستەھو.
- دەرچوھەكانى: فوسفات.
- ھاوبەشەكانى بازىرگەنى: يابان، چين، نيوزيلەندە، بەرىتانىا، ئوستراليا.
- پزئىمى دەسەلات: كۆمارىھ، دەسەلاتى ياسادانان سەربە پەرلەمانە كە پىك ھاتوھ لە ۱۸ ئەندام. پەرلەمان سەرۆك كۆمار ھەلدەبژرردى و ئەنجومەنى ھەزيران پىك ھاتوھ لە پىنچ ھەزير.
- پارتە رامبارىھەكان: پارتى نۆرۆى ديموكراتى كە بەرھەلستكارى حكومەتە.
- جوگرافىاي ولات: نۆرۆ دورگەيەكە لە پۇژناواى زەرباي ھادىھ، ۴۲ كىلومەتر دورە لە باشورى ھىلى كەمەرىيى، دورى لە باشورى پۇژناواى ھۇنۇلۇبە ۴۰۲۲ كىلومەترە. كىرپىياتى دەكەويتە پۇژمەلاتى، زۇبەى خاكى

- ناوى رەسمى: كۆمارى نۆرۆ.
- پايتەختى: بارەگاي حكومەتى لە گەرەكى يارىنە. لەھەمان كاتا بەندەرىكى سەرەكى گىرنگە.
- پووبەرى: ۸۲۰۰ ميل چوارگۆشە و ۲۱ كىلومەتر چوارگۆشەيە.
- ژمارەى دانىشتوانى: ۲۰۰۰ ھەزار كەسە.
- چىرى دانىشتوانى: ۱۹۱۵ كەس لەيەك ميل چوارگۆشەدا.
- نۆرۆدەكانى: نورانىھەكان ۶۰٪ نۆرۆدى باسيفىكى و ھى تر ۲۶٪، چىنى ۸٪، ئەوروى ۸٪.
- زمانەكانى: نورانى (زمانى رەسمىە) ئىنگلىزى.
- ناينەكانى: مەسىھى.
- زانىنى خويئند و نوسين: ۹۵٪.
- دابەشى كارگىرى: ۱۴ گەرەكە.
- دراوى: دۆلارى ئوسترالىھ.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۱۵ مىليۇن دۆلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆى: ۱۰۱۵۰ دۆلار.

گردۆلكەيە دەولەمەندە بە فۇسفات. دەۋرى دورگەكە بە لىۋارىكىكى لىمى بەردى دىيارىكراۋو مىزگىە لەسەر شىۋەي بازىنەيى يەكگرتوو.

• مېژۋوى نۇرۇ: لە سانى ۱۷۹۸ پراۋچى نەمەنگى ئىنگلىزى جۇن فىن سەردانى دورگەي نۇرۇى كرد و ناۋى دورگەكەي نا (بەھىجە)، لە ماۋەي سالەكانى ۱۸۳۰ تا ۱۸۸۰ دورگەكە بىۋە جىگەي خۇشاردنەۋەي ھاۋولاتىيە ھەلاتوۋەكانى سىپى پىستەكان بەرامبەر بە دادگا. لە سانى ۱۸۸۸ ئەلمانىا نۇرۇى خىستە ژىر دەسەلاتى خۇى لە سەر داۋى دانىشتوانە ئەلمانىەكان لە ترسى دانىشتوانى ھۆزە رەسەنەكانى دورگەكە، لە سانى ۱۸۹۹ فۇسفاتى لى دۇزدايەۋە و لەلايەنى بەكركىگرانى چىنى دەردەھىنراۋ لەلايەنى بەكارھىنراۋەكانى ئىنگلىز و ئوسترالىا دەبردرا دەروەي ناۋچەكە لەپىناۋ بەرژەۋەندى تايبەتى خۇيان، لەكاتى جەنگى يەكەمى جىھان لە سانى ۱۹۱۴ ئوسترالىا دورگەكەي داگرکرد و داۋى كۇتايى ھاتنى جەنگ كەۋتە ژىر ئىنتدابی بەرىتانىا و

ئوسترالىا و نىوزىلەندە ئەۋىش بە پىنى بىرارى كۇمەلەي گەلان. لەكاتى جەنگى دوۋەسى جىھان يابان داگرى كرد، لە سانى ۱۹۴۷ بوە ژىر پارىزگارى لى كراۋى ئوسترالىا. لە ۱۹۶۸/۱/۳۱ نۇرۇ بوۋە ۋولاتىكى سەربەخۇيى تەۋا. لە داۋى ۋەرگرتنى سەربەخۇيى بەھۇى دەرىھىنانى فۇسفات بژۋوى ژيانى دانىشتوانى دورگەكە لەۋپەرى خۇشى دەژيان كە بەشى تاكى كەس لەكۇى دەرنەنجامى ناۋخۇيى لەھەموۋ ۋولاتانى جىھانى سىيەم باشترىبو بەتايبەتى لە داۋى سانى ۲۰۰۲ كە پۇژلە داۋى پۇژ بارى ئابورران پەردە دەسىننى لە بوارەكانى تىرى رامىارى دىموكراتى و پۇشنىبرى و كۇمەلايەتى. بەھۇى دەرىھىنانى فۇسفات و ۋەرگرتنى قەرەبو لە ئوسترالىا بە ۲.۵ مىليۇن دۇلار و لە بەرىتانىا و نىوزلاندى ۱۲ مىليۇن دىنار بۇ ماۋەي ۲۰ سال كە بىرئىتە نۇرۇ.

• نۇرۇ ئەندامە لە نەتەۋە يەكگرتوۋەكان، ئەندامە لە كۇمەنولوسى بەرىتانىا.

مىكرونىگا

- ناۋى رەسمى: ۋولايەتە يەكگرتوۋەكانى مىكرونىگا.
- پايتەختى: بالىكىر. ژمارەي دانىشتوانى ۲۸ر۸۰۰ ھەزار كەسە و كەۋتۆتە سەر دورگەي بۇننىي.
- روبەرى: ۲۷۱ مىل چۋار گۆشەۋ ۷۰۲ كىلومەتر چۋار گۆشەيە.
- ژمارەي دانىشتوانى: ۱۵۰ر۰۰ ھەزار كەسە.
- چىرى دانىشتوانى: ۵۵۴ كەس لەيەك مىل چۋار گۆشەدا.
- زمانەكانى: ئىنگلىزى(زمانى پەسىمىە) ترۇكىزىيە، بۇننىيە.
- نژادەكانى: نۇ كۇمەلەي نژادى مىكرونىجىيەۋ بۇلنىسيە تىايە.
- ئاينەكانى: كاسۋىلىكى رومانى ۵۰٪، پىرۇتستانت ۴۷٪.
- زانىنى خۇيىندن ونوسىن: ۹۲٪.
- دابەشى كارگىرى: چۋار ۋولايەتە.
- دراۋى: دۇلارى ئەمەرىكى.
- كۇى دەرنەنجامى ناۋخۇى: ۲۲۵ مىليۇن دۇلار.

• كەمەرهيى، ژمارەى دورگەكانى ۶۰۷ دورگەيە.
دورگەى يۇناسى (يۇفنى) كە گەورەترين دورگەيە، دورگەى كورساي كە بەشىكى گرنكى خاكى بە پىتى وولاتەكەيە لە دارستان و روبارى زۆرى ئاودىركردن.

• مېژووى وولات: ھەندى بەشى ئەم وولاتە زياتر لە دووھزار سال كرانونە جىنشين، ئەپويپەكان لە چ كاتىكا ئاوپريان لە ناوچەيە نەداوھتەوھ تەنيا لە دواى سەدەى ھەژدەم دا نەبىن كەلەوكاتە ئەسپانىيەكان خستيانە ژىر دەسەلاتى خۆيان و دوايى لە سالى ۱۸۹۸ فرۇشتيانە ئەلمانيا، لە سالى ۱۹۱۴ يابان داگىرى كرد، لە سالى ۱۹۴۵ كەوتە ژىر دەسەلاتى ئەمريكا. لە سالى ۱۹۴۷ بوە پارچەيەك لەخاكى زەرياي ھادى كە ملكەچى راوئىژكارى ئەمريكا بوو. لە سالى ۱۹۷۸ ھەر چوار ولايەتەكە دەنگيان دابە رىكخست لەيەك وولاتدا لەدەستورنىكى يەكگرتوو. بەناوى وولايەتى يەكگرتووى ميكرونىگا. لە سالى ۱۹۷۹ ئەمريكا دانى نابە دەستورى ميكرونىك، لە سالى ۱۹۸۲ ھەردوو وولات واتە ئەمريكا و ميكرونىگا پەيمانى ھاوبەشى نازاديان مۇر كرد. لە سالى ۱۹۸۶ مافى نۇتۇنۇمى ھەرگرت. لە ۱۹۹۰/۱۲/۲۲ مكرۇنىكا سەربەخۇى تەواوى ھەرگرت لەلايەن وولاتانى جىهان دانى پىنرا. لە مانكى / ۱۹۹۹/۵ (ليۇفلكام) بوە سەركى وولاتەكە و تاكۆتسايى ۲۰۰۴ لەدەسەلات. بەردەوام بوو.

• ميكرونىگا ئەندامە لە نەتەوھ يەكگرتومەكان، ئەندامە لە بانكى نيو دەولتەى، ئەندامە لە خەزنىەى دراوى نيو دەولتەى، ئەندامە لە رىكخراوى تەندروستى جىهان.

• بەشى تاك لەكۆى دەر ئەنجامى ئاوخۇى: ۱۸۰۰ دۆلار.

• زەوى كشتوكالى: ۱۸٪ لەخاكى وولاتەكە.
• داھاتى كشتوكالى: گەنم وچۇ، تەپە، ميوەجات، چەوھندەرى شەكر، بىبەرى پەش، گىزى ھندى.

• پيشەسازى: ئامادەكردنى ماسى، گەشت وگوزار، ئامادەكردنى گىزى ھندى.

• بەرھەمى كارەبى: ۱۴۸ مليون كىلۇ وات كاتژمىر.

• داھاتى دەرەھى: داھاتى ۱۶۸ مليون دۆلارە لەو كاتەى دەرچووى ۷۳ مليون دۆلارە، بەلام بەپىنى رىكەتنى ھاوبەشى نازاد لە نىوان ھەردوو وولات سالانە ۱۳۰۰ مليار دۆلار ۵۰۰ رە يارمەتى لە ئەمريكا ھەر دەگرت و ۴۰۰ مليون كرىسى راوھەستانى كەشتيەكانى راوى ماسى ھەردەگرت.

• دەرچووەكانى: ماسى، گىزى ھندى، ماسى وشك كراو، بىبەرى پەش.

• پۇنسى دەسەلات: ولايەتىكى يەكگرتووى دەستورى كۆمارىە و پەيوھنديەكى بەھىزى ھەيە لە پاراستن و يارمەتى دان.

• جوگرافىيائى وولات: ميكرونىگا پىك ھاتوھ لە چوار ولايەت ئەويش، ولايەتى ياب ، ولايەتى تشوك يان تروك، ولايەتى يۇناسى، ولايەتى كۆسراى، ھەر ولايەتىك لە بە شىكى بچوك پىك ھاتوھ كەزۇربەى دانىشتوانى تىيا نىيە، دەكەوتە باكورى پۇژئاواى زەرياي ھادى بەدورى ۵۱۰۰ كىلۇ مەتر لە پۇژئاواى باشورى پۇژئاواى ھۆنلۇ، لەسەر دورى سى چارەكى رىنگەى نىوان ھاواى و ئەندۇنوسىيا، ئەويش لە سەر باكورى راستەوخۇى ھىلى

تونگا

- ناوی رەسمى : شانشىنى تونگا.
- پايسەختى : نوکۆ ئەلوفافا، ژمارەى دانىشتوانى ۲۵۰۰۰ ھزار كەسە لە ھەمان كات بەندەرىكى سەرھەكە.
- پووبەرى : ۲۹۰ ميل چوارگۆشەو، ۷۵۱ كیلۆمەتر چوارگۆشەپە.
- ژمارەى دانىشتوانى : ۱۱ ھزار كەسە.
- چەرى دانىشتوانى : ۲۹۸ كەس لەيەك ميل چوارگۆشەدا.
- بوژانەوھى دانىشتوان : ۱/۵٪.
- نژادەكانى : بۆلنسىيۆن، ئەورپىي.
- ئاينەكانى : مەسىحى ۹۵٪ ئاينەكانى تر ۵٪.
- زمانەكانى : تونگا، ئىنگلىزى، ھەردوكيان زمانى پەسەين.
- زانىنى خویندن و نوسين : ۹۲٪.
- دابەشى كارگىزى : ۳ بەشى كارگىزى سەرھەكە.
- كۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى : ۲۴۰ ۵۰۰ ميليۆن دۆلار.
- بەشى تاك لەكۆى دەرئەنجامى ناوخۆيى : ۲۳۰۰ دۆلار.
- دراوى : بانئىجا.
- بەرھەمى كارەبايى : ۳۷۵۰ ميليار كیلووات كاتژمىر.
- زەوى كشتوكالى : ۲۵٪ لەخاكى وولاتەكە.
- پيشەسازى : راوى ماسى، گەشت و گوزار.
- بەرھەمى كشتوكالى : گىزى ھىندى، قاو، بېبەرى رەش، زەنجەفيل، مۆز، تەپە، ميوەجات.
- داھاتى دەرھەمى : كەلوپەلى خۆراك، كەلوپەلى پيشەسازى، سوتەمەنى، كەلوپەلى گواستەنەو، كىميا.
- دەرچووەكانى : گىزى ھىندى، (ميوەجات، مۆز،
- تەپە، ماسى، قانىليا.
- ھاربەشەكانى بازىرگانى : يەكيتى ئەورپا، يابان، ئەمريكا، ئۆستىراليا، چىن، فيجى، بەرىتانىا.
- پزىمى دەسەلات : شانشىنى دەستورى، دەسەلاتى جىبەجىكرن بەندە بەشانشىن، ئەنجومەنى شانشىنى وولات، ئەنجومەنى ھەزىران كەسەروك ھەزىران سەروكايەتى دەكات، بەلام دەسەلاتى ياسادانان بەستراوتەو بە ئەنجومەنى ياسادانان.
- جوگرافىيى وولات : تونگا دەكەوتتە پۇژئاواى زەمىراى ھادى، لە باشوورو پۇژھەلاتى دورگەى فيجىبە بە دورى ۲۲۵۰ كیلۆمەتر لەباكورى پۇژھەلاتى نيوزيلندە، نزيكتىن دراوسىي لەپۇژئاواى وولاتى فيجىبە، ساموا لەباكورى پۇژھەلاتە، تونگا پىكھاتو لە ۱۷۰ دورگەى گركانى و مىرگى كە ۲۶ دورگە دانىشتوانى تىداپە، دابەشى سى كۆمەلە بوو ئەويش، ھايا، تونگا، تابۇفابو، تونگا تايو گەورەترىن دورگەپە كە سى يەكى دانىشتوانى تىاپە.
- مېژووى تونگا : ۱۰۰۰ سال پيش زايىن كۆچبەرانى بولنسىوي جىنشىنى ئەو ناوچەپە بونە لەفيجى و لەدورگەى تونگا، لە سالى ۹۵۰ى زايىنى (شانشىن ئاھۇ ئىتۆى يەكەم) بوو شانشىنى مىراتى، لەسالى ۱۶۴۲ (ئايىل تىسمان) دەرياوانى ھۆلەندى سەردانى ئەو ناوچەى كردوھو دواى ئەويش دەرياوانى بەرىتانى سەردانى ناوچەكەى كرد لەسالى ۱۷۷۲، لەسالى ۱۸۲۱ سەروك ھۆزى ھايا ھەلسا بە دامەزراندنى وولاتى تونگاى ئىستاو ئاينى مەسىحيان كرده بېروباوھرى خۇيان

لههه مان کات بووه شانشین له دواى شه پرى ۱۴
ساله، له سال ۱۸۷۵ دهستوورى وولات بریار
دراو ناینى مه سیحى تیا بلاو بووه، له سالى
۱۹۱۰ به پینى په یمانى دوستانه له گه
به ریتانیا بووه هریمیکى پاریزراو له لایه
به ریتانیا که به ریتانیا کاروبارى سوپاو
دوره وى گرتو دهست و کاروبارى رامیاری
ناوخوی شانشین نه نجامى دود. له سالى
۱۹۵۹ دهستگارى له دهستور کرا، له
۱۹۷۰/۶/۵ تونگا سه ربه خوږى وهرگرت له
به ریتانیا، به لام هر به نه ندام مایه وه

له کومه نولسى به ریتانیا، له سالى ۱۹۹۰ تونگا
چووه نساو نه ته وه یه کگرتووه کان.
له هه لېژارده کانى مانگى /۲/ ۱۹۹۳ دیموکراتى
خوازه کان سه رکه وتنیان به دهست هینا. دواى
نوره په رله ماتاران هه لسان به پیک هینانى
پارتى تونگا و له هه لېژارده کانى ۱۹۹۹
سه رکه وتنیان به دهست هینا به دامه زانندنى
حکومت تا کورتایى سالى ۲۰۰۴.
• تونگا : نه ندامه له پیک خراوى نه ته وه
یه کگرتووه کان.

سەرچاوه‌كان

- ۱- وولاتانی جیهان: دانانی هادی ره‌شید چاوشلی ، چاپی ۱۹۷۶ چاپخانه‌ی (دار الجاحظ) به‌غدا.
- ۲- دهنگی کلدان : گوڤارینکی وهرزی پۆشه‌نبیری، مه‌لبه‌ندی پۆشنییری کلدانه له‌دهۆك ده‌ری ده‌كات ، ژماره‌كانی ۱۱ ، ۱۲ ، ۱۳ ، ۱۴.
- ۳- ئەتله‌سی كامل گلیتاشناسی : ناماده‌کردنی : سه‌عید به‌ختیاری ، فارسی، سالی ۱۳۸۱هه‌تاوی.
- ۴- فه‌ره‌نگی وولاتان: ناماده‌کردنی : محمد عه‌تریس، چاپی یه‌كه‌م ۲۰۰۱، دار النشر للطباعة قاهرة، به‌زمانی عه‌ره‌بی.
- ۵- مێژوی میسری ئیسلامی، دانانی محمد عبدالرحمن مصطفی - ابراهیم سیف الدین ، به‌زمانی عه‌ره‌بی .
- ۶- كه‌نای ناسمانی جه‌زیره، ده‌وحه، له‌ پرۆگرامی (فی مثل هذا اليوم) وه‌ روداوه‌كانی جه‌نگی جیهانی دوومه‌.
- ۷- وولاتانی جیهان ، ده‌وله‌ت ، احمد صادق، چاپخانه‌ی ئەنگلۆی میسری ۱۹۵۹.
- ۸- كمال مظهر ، كوردستان فی سنووات الحرب العالمیه الاولی.
- ۹- لازاریف، كورتیه‌ك له‌ مێژوی كورد.
- ۱۰- احداث من التاريخ المعاصر، نه‌رو، دار الافاق.
- ۱۱- الاشتراكية والبلدان المتحررة ، اولیا نوسفکی ، دار التقدم ، مۆسكۆ.
- ۱۲- ناسیا نختار اولیانؤفسکی بافلؤف ، دار التقدم مۆسكۆ.
- ۱۳- سننتان فی كوردستان ، دانانی هی ، وه‌رگیرانی فوناد جمیل ، لوینان- بیروت.
- ۱۴- اطلس العالم ، المؤسسة العلمية للوسائل التعليمية ، دارالنشر العربي للطباعة والنشر والتوزيع، سوريا - حلب.
- ۱۵- سالنامه‌ی كوردستان ، دانانی عه‌لی كه‌ندی ، چاپی ۲۰۰۵.
- ۱۶- Philips Encyclopedic World Atlas 3rd Edition .
- ۱۷- رۆژنامه‌ی (الحياة) له‌ژماره ۱۴۲۰۰ تاكو ۱۵۲۵۰ له‌لایه‌ره‌ی روداوه‌كانی رامیاری وولاتانی جیهان.